LIBRARY OF PRINCETON
FEB 17 1910
THEOLOGICAL SEMINARY.

~~BS2555~~
~~E91~~
~~v.2~~

Division

Section

SCC
#11,698
v.2

EVTHYMII ZIGABENI
COMMENTARIVS
IN
QVATVOR EVANGELIA
GRAECE ET LATINE

TEXTVM GRAECVM
NVNQVAM ANTEA EDITVM
AD FIDEM DVORVM CODICVM MEMBRANACEORVM BIBLIOTHECARVM SS. SYNODI MOSQVENSIS AVCTORIS AETATE SCRIPTORVM
DILIGENTER RECENSVIT
ET
REPETITA VERSIONE LATINA
IOANNIS HENTENII
SVISQVE ADIECTIS ANIMADVERSIONIBVS
EDIDIT
CHRISTIANVS FRIDER. MATTHAEI
COLLEGIORVM IMPERIALIVM ROSSICORVM ASSESSOR ET ACADEMIAE VITEMBERG. GRAECC. LITT. PROFESSOR.

TOMVS II.
Complectens euangelia Marci et Lucae.

LIPSIAE 1792.
IMPENSIS WEIDMANNIANIS.

PRINCE FEB 17 1910 SEMIN

ΤΟ

ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

CAPITA
EVANGELII MARCI.

1. De daemoniaco.
2. De socru Petri.
3. De curatis a variis morbis.
4. De leproso.
5. De paralytico.
6. De Leui publicano.
7. De habente manum aridam.
8. De Apostolorum electione.
9. De semine parabola.
10. De increpatione maris.
11. De legione.
12. De filia archisynagogi.
13. De muliere sanguinis profluuio laborante.
14. De Apostolorum ordinatione.
15. De Iohanne et Herode.
16. De quinque panibus et duobus piscibus.
17. De ambulatione in mari.

18. De

ΤΟΥ
ΚΑΤΑ ΜΑΡΚΟΝ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ
ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

α. Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου. (Cap. I. verſ. 23.) Λου. η.

β. Περὶ τῆς πενθερᾶς πέτρου. (I. 29.) Μ. η. Λου. θ.

γ. Περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων. (I, 32.) Μ. θ. Λου. ι.

δ. Περὶ τοῦ λεπροῦ. (I, 40.) Μ. ϛ. Λου. ιβ.

ε. Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ. (II, 3.) Μ. ιγ. Λου. ιγ. Ιω. ζ.

ϛ. Περὶ λευὶ τοῦ τελώνου. (II, 14.) Μ. ιδ. Λου. ιδ.

ζ. Περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα. (III. 1.) Μ. κα. Λου. ιϛ.

η. Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν δώδεκα. (III, 13.) Μ. ι. Λου. ιϛ.

θ. Περὶ τοῦ σπόρου παραβολή. (IV, 2.) Μ. κδ. Λου. κβ. καὶ μθ.

ι. Περὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τῶν ὑδάτων. (IV. 35.) Μ. ια. Λου. κγ.

ια. Περὶ τοῦ λεγεῶνος. (V, 1.) Μ. ιβ. Λου. κδ.

ιβ. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου. (V. 21.) Μ. ιε. Λου. κε.

ιγ. Περὶ τῆς αἱμορρόουσης. (V, 25.) Μ. ιϛ. Λου. κϛ.

ιδ. Περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν δώδεκα. (VI, 6.) Μ. ι. Λου. κζ.

ιε. Περὶ ἰωάννου καὶ ἡρώδου. (VI, 14.) Μ. κε.

ιϛ. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων. (VI, 34.) Μ. κϛ. Λου. κη. Ιω. η.

ιζ. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου. (VI, 47.) Μ. κζ. Ιω. θ.

18. De transgreſſione praecepti dei.

19. De Phoeniciſſa.

20. De balbo.

21. De ſeptem panibus.

22. De fermento phariſaeorum.

23. De caeco.

24. De interrogatione in Caeſarea.

25. De transformatione domini.

26. De lunatico habente ſpiritum mutum.

27. De diſputantibus, quis eſſet maior.

28. De his qui interrogabant dominum, an liceret cum vxore diuortium facere.

29. De diuite qui dominum interrogabat.

30. De filiis Zebedaei.

31. De Bartimaeo.

32. De pullo.

33. De ficu quae exaruit.

34. De obliuione iniuriarum.

35. De interrogantibus dominum, In qua poteſtate haec facis?

36. De vinea.

37. De his qui interrogabant occaſione cenſus.

38. De Sadducaeis.

39. De ſcriba.

40. De interrogatione domini.

41. De vidua quae duo minuta obtulit.

ιη. Περὶ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ θεοῦ. (VII, 1.) ΜΘ. κη.

ιθ. Περὶ τῆς Φοινικίσσης. (VII, 24.) ΜΘ. κθ.

κ. Περὶ τοῦ μογγιλάλου. (VII, 31.)

κα. Περὶ τῶν ἑπτὰ ἄρτων. (VIII, 1.) ΜΘ. λα.

κβ. Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων. (VIII, 14.) ΜΘ. λβ. Λου. μδ.

κγ. Περὶ τοῦ τυφλοῦ. (VIII, 22.)

κδ. Περὶ τῆς ἐν καισαρείᾳ ἐπερωτήσεως. (VIII, 27.) ΜΘ. λγ. Λου. κθ.

κε. Περὶ τῆς μεταμορφώσεως. (IX, 2.) ΜΘ. λδ. Λου. λ.

κς. Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου. (IX, 14.) ΜΘ. λε. Λου. λα.

κζ. Περὶ τῶν διαλογιζομένων, τίς μείζων. (IX, 33.) ΜΘ. λζ. Λου. λβ.

κη. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων, εἰ ἔξεσιν ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα. (X, 1.) ΜΘ. μ.

κθ. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουσίου τὸν ἰησοῦν. (X, 17.) ΜΘ. μα. Λου. ξγ.

λ. Περὶ τῶν υἱῶν ζεβεδαίου. (X, 35.) ΜΘ. μγ.

λα. Περὶ βαρτιμαίου. (X, 46.) ΜΘ. μδ. Λου. ξδ.

λβ. Περὶ τοῦ πώλου. (XI, 1.) ΜΘ. με. Λου. ξη. Ιω. ιδ.

λγ. Περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς. (XI, 12.) ΜΘ. μζ.

λδ. Περὶ ἀμνησικακίας. (XI, 25.)

λε. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων. (XI, 27.) ΜΘ. μη. Λου. ξθ.

λς. Περὶ τοῦ ἀμπελῶνος. (XII, 1.) ΜΘ. ν. Λου. ο.

λζ. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων διὰ τὸν κῆνσον. (XII, 13.) ΜΘ. νβ. Λου. οα.

λη. Περὶ τῶν σαδδουκαίων. (XII, 18.) ΜΘ. νγ. Λου. οβ.

λθ. Περὶ τοῦ γραμματέως. (XII, 28.) ΜΘ. νδ. Λου. λε.

μ. Περὶ τῆς τοῦ κυρίου ἐπερωτήσεως. (XII, 35.) ΜΘ. νε. Λου. ογ.

μα. Περὶ τῆς τὰ δύο λεπτὰ βαλούσης. (XII, 41.) Λου. οδ.

42. De consummatione.

43. De die illo et hora.

44. De ea quae vnxit dominum vnguento.

45. De Pascha.

46. De proditione prophetia.

47. De negatione Petri.

48. De petitione corporis Christi.

μβ. Περὶ συντελείας. (XIII, 3.) Μθ. νζ. Λου. οε.

μγ. Περὶ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας. (XIII, 32.) Μθ. νη.

μδ. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν κύριον μύρῳ. (XIV, 3.) Μθ. ξβ. Λου. κα. Ιω. ιβ.

με. Περὶ τοῦ πάσχα. (XIV, 12.) Μθ. ξγ. Λου. οε.

μς. Περὶ τῆς παραδόσεως προφητεία. (XIV, 17.) Μθ. ξδ.

μζ. Περὶ τῆς ἀρνήσεως. (XIV, 66.) Μθ. ξς. Λου. οη.

μη. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ σώματος τοῦ κυρίου. (XV, 42.) Μθ. ξη. Λου. πβ. Ιω. ιη.

Interpretatio Euangelii Marci.

Marcus filius fuit Mariae, quae in domo sua benigne Apostolos excipiebat. Vocabatur autem et Iohannes, quemadmodum in Actis Apostolorum inuenimus. Petrus, inquit, recognita venit ad domum matris Iohannis, qui cognominabatur Marcus: vbi erant multi congregati et orantes. Et circa principia quidem coniunctus est Barnabae auunculo suo et Paulo, sicuti liber Actorum testatur, et Paulus in epistolis mentionem eius faciens: vt in epistola ad Colossenses, et in secunda ad Timotheum. Deinde cum Petro Romae conuersatus est, quemadmodum prior eius epistola demonstrat, qua etiam hic filium suum iuxta spiritum Marcum appellauit: a quo insuper totum euangelii sermonem Marcus didicit, et postmodum euangelium conscripsit, secundum Clementem Stromaticum, hoc est, qui varia in vnum contexuit, in ipsa Roma: iuxta Chrysostomum autem in Aegypto, rogatus a fratribus qui ibidem morabantur, post decimum a saluatoris assumptione annum. Plurimum autem cum Matthaeo consentit, nisi quod latius ille cuncta describit. Vbique autem scire oportet, quod euangelistae interdum quidem Christi doctrinam ac miracula ordine describunt in modum historiae, quandoque vero ordi-

[1]) Ὁ omittit. B. Idem mox, post οἰκίαν, insertum habet μαρίας.

[2]) Vt ex Sophronii in Marcum praefatione colligo, lib. VI. hypotyp.

Ἑρμηνεία τοῦ κατὰ Μάρκον εὐαγγελίου.

Μάρκος ὁ εὐαγγελιστὴς, υἱὸς μὲν γέγονε μαρίας, τῆς δεξιωσαμένης ἐν τῇ ἑαυτῆς οἰκίᾳ τοὺς ἀποστόλους· ἐκαλεῖτο δὲ καὶ ἰωάννης, ὡς ἐν ταῖς πράξεσι a) τῶν ἀποστόλων εὑρίσκομεν. συνιδὼν, γάρ φησιν 1), ὁ πέτρος ἦλθεν ἐπὶ τὴν οἰκίαν τῆς μητρὸς ἰωάννου τοῦ ἐπικαλουμένου μάρκου, οὗ ἦσαν ἱκανοὶ συνηθροισμένοι καὶ προσευχόμενοι. καὶ καταρχὰς μὲν συνείπετο βαρνάβᾳ, τῷ θείῳ αὐτοῦ, καὶ παύλῳ, καθὼς ἥ τε b) βίβλος τῶν πράξεων παρίστᾳ, καὶ παῦλος, ἐν ἐπιστολαῖς μνήμην αὐτοῦ ποιούμενος, τῇ τε πρὸς c) κολασσαεῖς καὶ τῇ d) πρὸς τιμόθεον δευτέρᾳ· εἶτα τῷ πέτρῳ συνῆν ἐν ῥώμῃ, ὡς ἡ πρώτη αὐτοῦ ἐπιστολὴ δείκνυσιν, ἣν ἥ καὶ υἱὸν e) αὐτοῦ κατὰ πνεῦμα τὸν μάρκον οὕτος ὠνόμασε, παρ' οὗ καὶ ἄλλον τὸν τοῦ εὐαγγελίου λόγον ὁ μάρκος μεμάθηκεν. ἔπειτα συνεγράψατο τὸ εὐαγγέλιον, ὡς μέν ἱστορεῖ καὶ κλήμης ὁ ῥωματεὺς, 2) ἐν αὐτῇ τῇ ῥώμῃ, κατὰ δὲ τὸν 3) χρυσόστομον, ἐν αἰγύπτῳ, παρακληθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκεῖ πιστῶν, μετὰ ἔτη δέκα τῆς τοῦ σωτῆρος ἀναλήψεως. συμφωνεῖ δὲ τῷ ματθαίῳ λίαν, πλὴν ὅσον ἐκεῖνός ἐστι πλατύτερος. χρὴ δὲ καθόλου γινώσκειν, ὡς οἱ εὐαγγελισταὶ ποτὲ μὲν κατὰ τάξιν ἀπαγγέλλουσι τὰς διδασκαλίας καὶ τὰ θαύματα τοῦ χριστοῦ, νόμῳ ἱστορίας· πο-

a) AG. 12, 12.

b) AG. 12, 25. 15, 37. 39.

c) Colaſſ. 4, 10.

d) 2 Tim. 4, 11.

e) 1 Petr. 5, 13.

1) Tom. VII. p. 9. B.

ordinem non seruant: id solum studentes, vt, quod dictum aut factum est, annuntient.

Cap. I. v. 1. *Initium* — *v.* 2. *prophetis.*

Euangelium nunc Marcus appellauit nouum testamentum, nouam Christi legislationem. Cur autem ita nominauerit, dictum est in prooemio enarrationis euangelii iuxta Matthaeum, vbi de euangeliorum inscriptione tractatum est. Ait ergo praesens euangelista, quod principium nouae Christi legislationis ita fuit, sicut in prophetis scriptum est: dicit autem Iesaiam et Malachiam. Deinde ea quoque ponit, quae a prophetis dicta sunt, vt videas tale fuisse euangelii principium, quale dicunt prophetae. Aiunt autem hi Iohannem fuisse principium, veluti dicta eorum explicata demonstrabunt. Quia enim omnes prophetae et lex vsque ad Iohannem prophetauerunt, iuxta domini verbum: oportebat hunc, qui finis erat veteris testamenti, noui quoque esse principium. Verum distinguenda sunt propria duorum prophetarum oracula.

Vers. 2. *Ecce ego* — *coram te.*

Malachiae vaticinium est. De hoc autem manifeste dictum est vicesimo capite euangelii iuxta Matthaeum, vnde superfluum esset eadem rursum in medium adducere.

Vers. 3. *Vox* — *semitas eius.*

† Praeparat quidem domino viam, qui virtutem operatur. Verum non rectas facit semitas eius, qui

4) *νέας*, abest. A.

τὲ δὲ, οὐ τηροῦσι τάξιν, σπεύδοντες εἰς μόνον τὸ ἀπαγγέλλειν αὐτά.

Cap. I. v. 1. Ἀρχὴ τοῦ — v. 2. τοῖς προφήταις.

Εὐαγγέλιον νῦν ὁ μάρκος, τὴν καινὴν διαθήκην, τὴν νέαν νομοθεσίαν τοῦ χριστοῦ κέκληκε. διατί δὲ οὕτως αὐτὴν ὠνόμασεν, εἴρηται ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς ἐξηγήσεως τοῦ κατὰ ματθαῖον εὐαγγελίου, ἔνθα περὶ τῆς ἐπιγραφῆς τῶν εὐαγγελίων προδιείληπται. φησὶ δὲ ὁ παρὼν εὐαγγελιστὴς, ὅτι ἀρχὴ τῆς νέας [4]) νομοθεσίας χριστοῦ οὕτω γέγονεν, ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις, λέγει δὲ μαλαχίαν καὶ ἡσαΐαν. εἶτα τίθησι καὶ τὰ ῥητὰ τῶν προφητῶν, ἵνα μάθῃς, ὅτι τοιαύτη ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου γέγονεν, οἵαν ταῦτά φασιν. ταῦτα δὲ φασιν, ἀρχὴν αὐτοῦ γενήσεσθαι τὸν ἰωάννην, ὡς ἀναπτυσσόμενα δείξουσιν. ἐπεὶ γὰρ πάντες οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος ἕως [5]) ἰωάννου προεφήτευσαν, κατὰ τὸν τοῦ κυρίου λόγον, ἔδει τοῦτον, τέλος ὄντα τῆς παλαιᾶς, ἀρχὴν γενέσθαι τῆς νέας. ἀλλὰ διαιρετέον ἰδίᾳ τῶν δύο προφητῶν τὰ ῥητά. [5]) Matt. 11, 13.

Vers. 2. Ἰδοὺ, ἐγὼ — ἔμπροσθέν σου.

Μαλαχίου μὲν τὸ ῥητόν. εἴρηται δὲ περὶ τούτου σαφῶς ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ εἰκοστοῦ κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον εὐαγγελίου. καὶ περιττὸν τὰ αὐτὰ πάλιν εἰς μέσον ἄγειν.

Vers. 3. Φωνὴ — τρίβους αὐτοῦ.

[Ἑτοιμάζει [5]) μὲν τὴν ὁδὸν κυρίου, ὁ τὴν ἀρετὴν ἐργαζόμενος· οὐκ εὐθείας δὲ ποιεῖ τὰς τρίβους αὐτοῦ,

[5]) Haec vterque in margine exhibet.

qui non ad Dei beneplacitum, sed ad studium hominibus placendi, aut aliquem alium finem non bonum, hanc operatur. Hic enim laborem quidem praeparationis sustinet, Deum autem non habet huiusmodi semitas perambulantem.

Iesaiae testimonium est, quod etiam explanatum est in enarratione tertii capitis euangelii iuxta Matthaeum, ibi ergo quaerito. Haec itaque prophetica dicta concorditer clamant, quod Iohannes praecessurus erat Christum, viamque ei praeparaturus euangelii, et quod inde nouae legislationis futurum erat initium, quae omnia ita facta sunt. Quum enim Iohannes ante saluatorem ad Iordanem venisset, ac poenitentiam praedicasset, in animabus hominum fundamentorum loca fodit: veniens autem Christus, fidei posuit fundamenta, nouamque aedificauit legislationem. Quum autem dixisset Initium euangelii ita factum esse, quemadmodum scriptum est in prophetis: Deinde prophetica quoque dicta adduxisset: consequenter nititur quod proposuit demonstrare, et incipit ea dicere, quae circa Iohannem fuerunt: quomodo venerit ad Iordanem: quomodo praedicauerit, et vt semel dicam, quomodo initium euangelii fuerit. Et quia Marcus admodum Matthaeo conformis est, sicut in principio indicauimus, quae apud illum declarata sunt praetermittemus, tanquam iam manifesta: hoc tantum in vnoquoque loco significantes, quod de eo in certo quodam capite dictum sit. Tu ergo caput statim quaerito, ac donec quod quaeris inuenias perlegito. Ad ea igitur in quibus varius est, expositionem deinceps deducamus.

† Idem quoque et de caeteris euangelistis dicendum.

Vers. 4.

αὐτοῦ, ὁ μὴ πρὸς εὐαρέσησιν θεοῦ, ἀλλὰ δι' ἀνθρωπαρεσκείαν, ἢ τινα σκοπὸν, οὐκ ἀγαθὸν, ταύτην ἐργαζόμενος. οὗτος τὸν μὲν πόνον τῆς ἑτοιμασίας ὑφίσταται· τὸν δὲ θεὸν οὐκ ἔχει ταῖς τοιαύταις τρίβοις ἐμπεριπατοῦντα.]

Τοῦτο τοῦ ἡσαΐου ἐστὶν· ἑρμήνευται δὲ καὶ τοῦτο πάλιν ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον εὐαγγελίου, καὶ ζήτει ἐκεῖ. τὰ μὲν οὖν προφητικὰ ταῦτα ῥητὰ συμφώνως κεκράγασιν, ὅτι ὁ ἰωάννης προοδεύσει τοῦ χριστοῦ, καὶ εὐτρεπίσει αὐτῷ τὴν ὁδὸν τοῦ εὐαγγελίου, καὶ ὅτι ἐντεῦθεν ἔσαι ἀρχὴ τῆς νέας νομοθεσίας. γέγονε δὲ πάντα οὕτως. ὁ γὰρ ἰωάννης πρὸ τοῦ σωτῆρος ἐλθὼν ἐπὶ τὸν ἰορδάνην, καὶ κηρύξας μετάνοιαν, ὤρυξεν ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἀνθρώπων τόπους θεμελίων· παραγενόμενος δὲ ὁ χριστὸς, ἐνέβαλε τὰ θεμέλια τῆς πίστεως, καὶ ᾠκοδόμησε τὴν νέαν νομοθεσίαν. εἰπὼν δὲ ὁ μάρκος· ὅτι ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου οὕτω γέγονεν, ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις· εἶτα παραγαγὼν καὶ τὰ προφητικὰ ῥητὰ, λοιπὸν ἐπιχειρεῖ ἀποδεικνύειν, ὃ προέθετο, καὶ ἄρχεται λέγειν τὰ κατὰ τὸν ἰωάννην, ὅπως ἦλθεν ἐπὶ τὸν ἰορδάνην, ὅπως ἐκήρυξε, καὶ ἁπλῶς, ὅπως ἡ ἀρχὴ τοῦ εὐαγγελίου γέγονεν. ἐπεὶ δὲ ὁ μάρκος ἅγαν συμφωνεῖ τῷ ματθαίῳ, καθὼς ἐν προοιμίοις ἐπεσημηνάμεθα, ὅσα μὲν ἐν ἐκείνῳ διηρμηνεύθη, παρήσομεν, ὡς ἤδη σαφηνισθέντα, τοῦτο μόνον σημειούμενοι ἐφ' ἑκάστῳ τούτων, ὅτι προείρηται περὶ τούτου ἐν τῷ δεῖνι κεφαλαίῳ. σὺ δὲ αὐτίκα ζήτησον ἐκεῖνο τὸ κεφάλαιον, καὶ ἀνάγνωθι τοῦτο μέχρις ἂν εὑρήσεις τὸ ζητούμενον. ὅσα δὲ παραλλάττει, ταῦτα λοιπὸν ἀγάγωμεν εἰς ἐξήγησιν.

Τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῶν ἑξῆς εὐαγγελιστῶν.

Vers. 4. *Fuit — peccatorum.*

Fuit, hoc est, erat. Quod autem hic baptismum poenitentiae praedicauerit, manifestum est tum ab his quae dixit, tum ab his quae operatus est. Praecipiens enim, vt ipsos poeniteret, baptizauit eos qui resipiscebant. Quod tamen baptismus, quo baptizabat, non conferebat peccatorum remissionem, similiter manifestum est: siquidem baptismus Iohannis poenitentiae solum erat: Christi vero baptismus remissionis erat. Quam eorum differentiam ipse praecursor docuit dicens, Ego quidem baptizo vos in aqua, videlicet nuda: ipse autem baptizabit vos in spiritu sancto. Ante saluatorem enim nusquam apparet data remissio peccatorum, sed primus Christus hoc donum largitus est per seipsum, et per suum baptisma. Manifestum est ergo baptisma Iohannis praeparationem fuisse ad peccatorum remissionem. Oportet enim, vt peccatorem primum poeniteat, deinde remissionem adipiscatur.

Sed iam videamus quid euangelista dicat: Fuit, inquit, Iohannes baptizans in deserto, et praedicans baptismum poenitentiae in remissionem peccatorum. Non dixit, Poenitentiae et remissionis peccatorum: ne putes illud baptisma remissionem quoque tribuisse, sed addidit, In remissionem peccatorum, hoc est, propter remissionem. Nam praedicabat poenitentiam causa remissionis, vt per poenitentiam de peccatis redarguti ac compuncti, eum feruenter quaererent, qui tollit peccatum mundi, quo apparente procurrerent, ac peccatorum remissionem ab eo acciperent.

Vers. 4. Ἐγένετο — ἁμαρτιῶν.

Ἐγένετο, ἀντὶ τοῦ, ἦν. ἀλλ' ὅτι μὲν οὗτος κατήγγελλε βάπτισμα μετανοίας, δῆλον, ἀφ' ὧν τε ἔλεγεν, ἀφ' ὧν τε ἐπραττεν. ἐντελλόμενος γὰρ μετανοεῖν, ἐβάπτιζε τοὺς μετανοοῦντας. ὅτι δὲ τὸ βάπτισμα, ὃ ἐβάπτιζεν, οὐ παρεῖχεν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ὁμοίως φανερόν. τὸ μὲν γὰρ ἰωάννου βάπτισμα, μετανοίας ἦν μόνον· τὸ δὲ τοῦ χριστοῦ, τοῦτο ἦν ἀφέσεως. καὶ τούτων τὴν διαφορὰν αὐτὸς ὁ πρόδρομος ἐδίδαξεν εἰπών· ἐγὼ μὲν g) ἐβάπτισα ὑμᾶς ἐν ὕδατι, δηλαδὴ, ψιλῶ· αὐτὸς δὲ βαπτίσει ὑμᾶς ἐν πνεύματι ἁγίῳ. πρὸ γὰρ τοῦ σωτῆρος, οὐδαμοῦ φαίνεται δοθεῖσα ἄφεσις ἁμαρτιῶν, ἀλλ' αὐτὸς πρῶτος ὁ χριστὸς τοῦτο τὸ δῶρον ἐχαρίσατο, διά τε ἑαυτοῦ καὶ διὰ τοῦ ἰδίου βαπτίσματος. δῆλον οὖν, ὅτι τὸ βάπτισμα ἰωάννου προπαρασκευὴ ἦν τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν. δεῖ γὰρ τὸν ἁμαρτωλὸν μετανοῆσαι πρῶτον· εἶτα τυχεῖν ἀφέσεως.

g) Marc. 1, 8.

Ἀλλ' ἴδωμεν αὖθις, τί φησιν ὁ εὐαγγελιστής· ἐγένετο ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. οὐκ εἶπε καὶ ἀφέσεως ἁμαρτιῶν, ἵνα μὴ νομίσῃς, 6) ὅτι τὸ τοιοῦτον βάπτισμα παρεῖχε καὶ ἄφεσιν· ἀλλὰ προσέθηκεν, ὅτι εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, τουτέστι, διὰ ἄφεσιν. ἐκήρυσσε γὰρ μετάνοιαν ἕνεκεν ἀφέσεως, ἵνα τῇ μετανοίᾳ καταγνόντες ἑαυτῶν, καὶ κατανυγέντες, ἐφ' οἷς ἥμαρτον, ζητήσωσι θερμῶς τὸν αἴροντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, καὶ φανέντι προσδράμωσι, καὶ λάβωσι παρ' αὐτοῦ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν.

Vers. 5.

6) τὸ τοιοῦτον βάπτισμα, ὅτι. B.

Vers. 5. *Et exibant — peccata sua.*

Haec declarata sunt in expositione praedicti tertii capitis.

Vers. 6. *Erat autem — melle syluestri.*

Et haec in enarratione dicti capitis manifesta sunt. Induebatur autem pilis cameli, non simpliciter incompositis, sed contextis. Dixit enim Matthaeus quod habebat vestimentum suum de pilis camelorum. Dictio autem Vestitus erat, subintelligitur etiam in eo quod additur, Et zona pellicea.

Vers. 7. *Et praedicabat — calceamentorum ipsius.*

†† Corrigiam. Gregorii Theologi: Quae vero corrigia calceamenti, quam non soluis baptista? Fortasse ratio, cur in hoc mundo versatus sit et homo factus sit, quorum ne extremum quidem facile solui potest.

Hoc quidem propter excellentiam eius qui praedicabatur dictum est, quemadmodum praedicto capite tradidimus. Quidam autem dicunt per calceamenta carnem intelligi, qua calceatus siue vestitus est Dei filius. Corrigiam vero, ineffabilem coniunctionis suae rationem: quomodo videlicet naturis inconfusis, vnita sit humanitas diuinitati. Iuxta planam vero interpretationem, corrigiam vocat, e corio factum vinculum. Est autem hic dictorum ordo. Cuius ipsius corrigiam calceamentorum non sum idoneus soluere procumbens. Procumbit enim, qui vult illud soluere. Calcea-

7) Haec in margine Codex vterque.
8) Pag. 236.

Vers. 5. Καὶ ἐξεπορεύοντο — ἁμαρτίας αὐτῶν.

Ταῦτα προηρμηνεύθησαν ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ δηλωθέντος τρίτου κεφαλαίου.

Vers. 6. Ἦν δὲ — μέλι ἄγριον.

Καὶ ταῦτα ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου ἐσαφηνίθησαν. ἐνεδέδυτο δὲ τρίχας καμήλου, οὐχὶ ἀκατεργάστους, ἀλλ' ὑφηφασμένας. εἴρηκε γὰρ ὁ ματθαῖος· ὅτι εἶχε[h]) τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ ἀπὸ τριχῶν καμήλου. τὸ δὲ ἐνδεδυμένος ἐξακούεται καὶ εἰς τὸ, καὶ ζώνην δερματίνην. h) Matth. 3, 4.

Vers. 7. Καὶ ἐκήρυσσε — ὑποδημάτων αὐτοῦ.

[Τὸν ἱμάντα.[7]) Γρηγορίου τοῦ[8]) θεολόγου· τί δὲ ὁ σφαιρωτὴρ τοῦ ὑποδήματος, ὃν οὐ λύεις, ὦ[9]) βαπτιστά; τυχὸν[7]) ὁ τῆς ἐπιδημίας λόγος καὶ τῆς σαρκὸς, οὐ μηδὲ τὸ ἀκρότατον εὐδιάλυτον.]

Εἰρηται μὲν τοῦτο, καὶ διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν ὑπεροχὴν τοῦ κηρυσσομένου, ὡς ἐν τῷ εἰρημένῳ κεφαλαίῳ παραδεδώκαμεν. φασὶ δέ τινες, ὑποδήματα μὲν νοεῖσθαι, τὴν σάρκα, ἣν ὑπόδυς ἐφόρεσεν ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ· ἱμάντα δὲ, τὸν ἀπόρρητον λόγον τῆς ἑνώσεως αὐτῆς, οἷον, πῶς μεμενήκασιν αἱ φύσεις ἀσύγχυτοι, καὶ τὰ τοιαῦτα. κατὰ δὲ τὴν φανερὰν ἑρμηνείαν, ἱμάντα λέγει, τὸν ἐκ λώρου δεσμόν. ἔστι δὲ ἡ τοῦ ῥητοῦ σύνταξις οὕτως· οὐτινος αὐτοῦ τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς λύσαι κύψας. κύπτει γὰρ, ὁ λύσαι τοῦτον βουλόμενος. ὑποδήματα δὲ λέγει,

[9]) Loco laudato: λύεις ὁ βαπτίζων ἰησοῦν;
[7]) Ante τυχὸν alia adduntur l. l.

Calceamenta vero dicit sandalia. Et quod dicitur, Cuius ipsius, frequens est apud Hebraeos: vt illud, Cuius tollens os eius implet. Similiter et, Cui ipsi, vt quod dicitur, Beatus vir cui est auxilium ipsi abs te.

Vers. 8. *Ego quidem — spiritu sancto.*

Similiter et de hoc superius dictum est in praedicto capite.

Vers. 9. *Et factum est — in Iordane.*

Dictio quoque, Et factum est, particula est apud Hebraeos in frequenti vsu. Et factum est inquit in illis diebus. Deinde incipit dicere quid factum sit. Dicit autem nunc dies quibus praedicabat Iohannes baptismum poenitentiae. De his vero quae sequuntur praedicto capite dictum est. Sed Matthaeus quidem simpliciter dixit, A Galilaea: Marcus vero ciuitatem etiam addidit in qua habitabat.

Vers. 10. *Et statim — in ipso.*

De his quoque eodem capite inuenies. Verum Matthaeus quidem et Lucas, Aperiri coelos dicunt: hic autem diffindi. Haec tamen pro eodem accipiuntur.

Vers. 11. *Et vox — complacitum est.*

In euangelio iuxta Matthaeum scriptum est, Hic est filius meus. Marcus autem et Lucas habent, Tu es filius meus. Quid ergo dicemus? Nihil aliud quam quod apud Matthaeum diximus: quod euan-

z) ἡμέρας ταύτας. εἶτα. B.

λέγει, τὰ σανδάλια. τὸ δὲ οὗτινος αὐτοῦ, σύνηθες παρ' ἑβραίοις, ὡς τό· οὗ i) ἄρας τὸ σῶμα αὐτοῦ γέμει. ὁμοίως δὲ καὶ τό· ὧτινι αὐτῷ, ὡς τό· μακάριος k) ἀνὴρ, ᾧ ἐστιν ἀντίληψις αὐτῷ παρὰ σοῦ. i) Pſ. 9, 28. k) Pſ. 83, 6.

Verſ. 8. Ἐγὼ μὲν — πνεύματι ἁγίῳ.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτου προείρηται ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ.

Verſ. 9. Καὶ ἐγένετο — εἰς τὸν ἰορδάνην.

Τὸ, καὶ ἐγένετο, σύνηθές ἐστι πρόσρημα τοῖς ἑβραίοις. καὶ ἐγένετό, φησιν, ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις 2) εἶτα ἄρχεται λέγειν, τί ἐγένετο. ἡμέρας δὲ νῦν φησιν, ἐν αἷς ἐκήρυσσε τὸ βάπτισμα τῆς μετανοίας ὁ ἰωάννης. εἴρηται δὲ καὶ περὶ τῶν ἑξῆς ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ. ἀλλὰ ματθαῖος μὲν ἁπλῶς ἀπὸ τῆς l) γαλιλαίας εἶπε· μάρκος δὲ ἰδικώτερον καὶ τὴν πόλιν, ἐν ᾗ διέτριβε προσέθηκε. l) Matth. 3, 13.

Verſ. 10. Καὶ εὐθέως — ἐπ' αὐτόν.

Καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ. ἀλλὰ ματθαῖος m) μὲν, καὶ λουκᾶς n) ἀνοιγῆναί, φασι, τοὺς οὐρανούς· οὗτος δὲ σχισθῆναι. εἰσὶ δὲ ταὐτά. m) Matth. 3, 16. n) Luc. 3, 21.

Verſ. 11. Καὶ φωνὴ — εὐδόκησα.

Ἐν τῷ κατὰ ματθαῖον μὲν, οὗτός o) ἐστιν ὁ υἱός μου, γέγραπται· μάρκος δὲ καὶ λουκᾶς, p) σὺ εἶ ὁ υἱός μου, γράφουσι. τί οὖν ἐροῦμεν; οὐδὲν ἕτερον, ἢ ὅπερ 3) ἐν τῷ κατὰ ματθαῖον εἰρήκαμεν, ὅτι o) Matth. 3, 17. p) Luc. 3, 22.

3) ὅπερ καὶ ἐν. B.

euangelistae interdum quidem integre huiusmodi verborum mentionem faciunt: quandoque vero sententiam quidem seruant integram: quasdam autem dictiones non curantes immutant, dum hoc sermoni nihil potest obesse, quod pro vna dictione alia idem significans adducitur. Nam idem demonstrant Hic et Tu.

Rursum simile est quod Matthaeus et Marcus scripserunt, In quo mihi bene complacitum est, et quod Lucas, In te mihi bene complacitum est. Et hic tibi canon generalis esto ad omnia similia.

Vers. 12. *Statimque* — *v.* 13. *Satana.*

Dictum est de his tertio iuxta Matthaeum capite. Ille tamen simul et Lucas dixerunt, A diabolo: hic autem a Satana. Quum enim daemon multa habeat nomina, et ab vnaquaque malitia sua recipiat appellationem: illi quidem vnum posuerunt, hic vero aliud.

Dictus est autem Satanas, hoc est contrarius. Nam Deo contrarius est daemon, et contraria statuens.

Vers. 13. *Et erat cum bestiis.*

Matthaeus et Lucas genera quoque tentationum scripserunt. Marcus vero quum supra caeteros breuitatis esset amator, satis putauit dicere, Et tentabatur. In hoc enim genera quoque complexus est. Quod autem erat cum bestiis, propter magnam loci solitudinem accidit: vt etiam ab hoc discas, quod is qui tuetur animae dignitatem, bestiis potius formidabilis est. Ante inobedientiam enim iussum erat vt omnibus homo dominaretur.

Vers. 13.

4) ἔγραψαν, B. 5) τῷ, abest, A.

ὅτι οἱ εὐαγγελισταὶ ποτὲ μὲν, ἀκεραίων τῶν τοιούτων ῥητῶν ἀπομνημονεύουσι· ποτὲ δὲ, τὴν μὲν τοῦ ῥητοῦ διάνοιαν ὁλόκληρον ἀποσώζουσι, λέξεις δὲ τινὰς ἀπαρατηρήτως ὑπαλλάττουσιν, ὅταν οὐδέν τι μέλλοι τῷ λόγῳ τοῦτο λυμαίνεσθαι, τῆς ἀντεισαχθείσης λέξεως ταὐτὸν σημαινούσης. δεικτικὰ γὰρ ἄμφω, καὶ τὸ, οὗτος, καὶ τὸ, σύ.

Αὖθις οὖν τοῦ ματθαίου μὲν καὶ τοῦ μάρκου γραψάντων· ἐν ᾧ[q]) εὐδόκησα· ὁ[r]) λουκᾶς, ἐν σοὶ εὐδόκησα, εἰρηκε. καὶ τοῦτο κανὼν ἔστω σοι καθολικὸς ἐπὶ τῶν τοιούτων πάντων.

q) Matt. 3, 17.
r) Luc. 3, 22.

Vers. 12. Καὶ εὐθὺς — v. 13. σατανᾶ.

Εἰρηται καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον. ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν, ἔτι δὲ καὶ λουκᾶς, ὑπὸ τοῦ[s]) διαβόλου, εἶπον· μάρκος δὲ, ὑπὸ τοῦ σατανᾶ. πολυωνύμου γάρ ἐστι τοῦ δαίμονος, καὶ ἀφ' ἑκάστης αὐτοῦ κακίας ὀνομαζομένου, τὸ μὲν οὗτοι· τὸ δὲ, οὗτος εἰρήκασι.

s) Matth. 4, 1. Luc. 4, 2.

Λέγεται δὲ σατανᾶς, ὁ ἀντικείμενος. ἀντίκειται γὰρ ὁ δαίμων τῷ θεῷ, τὰ ἐναντία νομοθετῶν.

Vers. 13. Καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων.

Ματθαῖος[t]) μὲν καὶ λουκᾶς καὶ τὰ εἴδη τῶν πειρασμῶν αὐτοῦ ἀνέγραψαν·[4]) ὁ δὲ μάρκος, φιλοσύντομος ὢν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους, ἠρκέθη τῷ[5]) εἰπεῖν· ὅτι καὶ ἦν πειραζόμενος. ἐν τούτῳ γὰρ καὶ τὰ εἴδη συμπεριέλαβεν. ἦν δὲ μετὰ τῶν θηρίων, διά τε τὴν ἄγαν ἐρημίαν τοῦ τόπου, καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι ὁ φυλάττων τὸ ἀξίωμα τῆς ψυχῆς, φοβερὸς μᾶλλον τοῖς θηρίοις ἐστίν. ἄρχειν γὰρ πάντων αὐτῶν πρὸ τῆς παρακοῆς ὁ ἄνθρωπος ἐκελεύσθη.

t) Matth. 4, 3. seqq. Luc. 4, 3 seqq.

Vers. 13. *Et angeli — ei.*

Post tentationes videlicet, et post manifestam de tentatore victoriam, quemadmodum significauit Matthaeus.

Vers. 14. *Postquam autem — Dei.*

Dictum est et de his eodem capite. Euangelium autem regni Dei dicit nunc nouum testamentum, vtpote annuntians de regno Dei, et inducens ad regnum Dei.

Vers. 15. *Et dicens — tempus.*

Tempus a Deo constitutum conuersationi noui testamenti, de quo dicit Apostolus: Vbi venit completio temporis, misit Deus filium suum.

Vers. 15. *Et — Dei.*

Appropinquauit vt regnet super credentes, sicut manifestius interpretati sumus praedicto capite.

Vers. 15. *Resipiscite — euangelio.*

Rursum euangelium nominauit hic testamentum nouum, adhortans vt nouo testamento credant. Vel, sicut illud credere suadet.

Vers. 16. *Ambulans — piscatores.*

De his eodem capite dictum est.

Vers. 13. Καὶ οἱ ἄγγελοι — αὐτῷ.

Μετὰ τοὺς πειρασμοὺς δηλονότι, καὶ μετὰ τὴν κατὰ τοῦ πειρασοῦ περιφανῆ νίκην, ὡς ὁ ματθαῖος ἐπεσημήνατο.

Vers. 14. Μετὰ δὲ — τοῦ θεοῦ.

Εἰρηται καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ. εὐαγγέλιον δὲ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ νῦν, τὴν καινὴν διαθήκην λέγει, ὡς μηνύουσαν περὶ τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, ἢ ὡς εἰσάγουσαν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ.

Vers. 15. Καὶ λέγων — καιρός.

Ὁ καιρὸς ὁ ἀφορισθεὶς παρὰ θεοῦ τῇ πολιτείᾳ τῆς παλαιᾶς διαθήκης, περὶ οὗ φησιν ὁ ἀπόστολος· ὅτι ὅτε v) ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ. v) Gal. 4, 4.

Vers. 15. Καὶ — θεοῦ.

Ἤγγικεν, ἵνα βασιλεύσῃ τῶν πιστευόντων, ὡς ἡρμηνεύθη φανερώτερον ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ.

Vers. 15. Μετανοεῖτε — εὐαγγελίῳ.

Πάλιν εὐαγγέλιον ἐνταῦθα, τὴν καινὴν διαθήκην ὠνόμασε, παραινῶν, ὅτι πιστεύετε τῇ καινῇ διαθήκῃ, ἤγουν, ὡς αὕτη ὑποτίθησι.

Vers. 16. Περιπατῶν — ἁλιεῖς.

Εἰρηται καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ.

Verſ. 17. *Et dixit — v.* 18. *ſequuti ſunt eum.*

Similiter et de his eodem capite dictum eſt.

Verſ. 19. *Et progreſſus — v.* 20. *eum.*

Dictum eſt et de his ibidem.

Verſ. 21. *Et ingrediuntur — docebat.*

Haec etiam Lucas ſcripſit. Venerunt autem Capernaum a Nazaret, ſicut ille ſignificauit. Sabbathis vero, hoc eſt, diebus Sabbathorum, quando videlicet Sabbathum erat. In his enim diebus, dum illis otium erat, permittebat lex vt congregarentur ac leges recitarent. Tunc ergo ingreſſus eſt, vt per otium omnes audirent ipſum.

Verſ. 22. *Et ſtupebant — ſcribae.*

Haec Matthaeus quoque poſuit in fine quinti capitis. Verum ille Chriſtum in montem aſcendiſſe dicit, ibique ſedentem diſcipulos ſuos docuiſſe, adſtantibus et turbis: deinde poſt longum ſermonem inducit, quod etiam turbae ſtupuerunt ſuper doctrina ipſius, etc. Manifeſtum ergo eſt, vtrumque factum eſſe.

Cap. I. De Daemoniaco.

Verſ. 23. *Et erat — v.* 24. *Dei.*

Haec etiam dixit Lucas. Vocant autem daemonium immundum, quaſi immunditiis ac ſceleribus gau-

6) παρεσημειώσατο. B.

Vers. 17. Καὶ εἶπεν — v. 18. ἠκολούθησαν αὐτῷ.

Καὶ περὶ τούτων ὁμοίως ἐν ἑκείνῳ εἴρηται.

Vers. 19. Καὶ προβὰς — v. 20. αὐτοῦ.

Εἰρῆται καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ.

Vers. 21. Καὶ εἰσπορεύονται — ἐδίδασκε.

Ταῦτα καὶ ὁ λουκᾶς ἱστόρησεν. ἦλθον δὲ εἰς καπερναοὺμ ἀπὸ τῆς ναζαρέτ, ὡς x) ὁ αὐτὸς b) ἐπεσημειώσατο. τοῖς σάββασι δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν σαββάτων, ὅτε ἦν δηλαδὴ σάββατον· ἐν ταύταις γὰρ ταῖς ἡμέραις ἀργοῦσιν αὐτοῖς ἐπέτρεπεν ὁ νόμος συνάγεσθαι, καὶ τοὺς νόμους ἀναγινώσκειν. τότε οὖν εἰσήρχετο, ἵνα πάντες ἀκούσωσιν αὐτοῦ κατὰ σχολήν. x) Luc. 4, 16.

Vers. 22. Καὶ ἐξεπλήσσοντο — οἱ γραμματεῖς.

Ταῦτα καὶ ὁ ματθαῖος παρέθηκεν ἐν τῷ τέλει τοῦ πέμπτου κεφαλαίου. ἀλλ' ἐκεῖνος, εἰς τὸ ὄρος ἀναβῆναι y) λέγει τὸν χριστὸν, καὶ κεῖ καθίσαντα διδάξαι τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, πάρεστῶτων τῶν ὄχλων. εἶτα μετὰ μακρὰν διδασκαλίαν ἐπάγει ὅτι καὶ z) ἐξεπλήσσοντο οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς. δῆλον οὖν ἐστιν, ὅτι καὶ ἀμφότερα γεγόνασιν. y) Matth. 5, 1. z) Matth. 7, 28.

Κεφ. Α. Περὶ τοῦ δαιμονιζομένου.

Vers. 23. Καὶ ἦν — v. 24. τοῦ θεοῦ.

Ταῦτα καὶ ὁ a) λουκᾶς εἴρηκεν. ἀκάθαρτον δὲ καλοῦσι τὸ δαιμόνιον, ὡς ἐφηδυνόμενον ταῖς ἀκα- a) Luc. 4, 33.

gaudentem. Clamauit sane homo, non ferente quod in eo erat daemonio vim diuinitatis. Sine, hoc est, dimitte nos. Quid tibi nobiscum commune est? Christum quoque vocauit Nazarenum, eo quod in ciuitate Nazaret nutritus esset, quemadmodum scripsit Matthaeus.

Perditionem autem, vocat hic daemon cohibitionem suae potestatis, virtutemque contrariam, ac sui persequutionem. Id etiam quod additur, Noui te quis sis, adulando ei dixit, vt ipsi parceret. Non solum autem dixit sanctus, sed, Ille sanctus cum articuli additione. Siquidem et prophetae sancti sunt, sed per participationem: solus autem Deus proprie et natura sanctus est. Ob id ergo dixit, sanctus ille, hoc est natura et proprie sanctus.

Vers. 25. *Et increpauit — ab eo.*

Increpauit, hoc est, os obturauit. Vide autem quod non susceperit Christus a daemone testimonium, quanquam vera diceret. Primum quidem quia non vult veritas vt sibi a falsitate perhibeatur testimonium. Deinde docuit nos ne daemonibus vnquam credamus, etiam vera dicentibus: quum enim ament mendacium, sintque nobis inimicissimi, nunquam vera loquuntur, nisi vt ad fallendum, veritate quasi esca quadam vtantur.

Vers. 26. *Et quum discerpsisset — ab eo.*

Pro discerpsisset dicit Lucas, Proiecisset in medium: addens quod nihil illi nocuit. Ei siquidem permisit dominus, vt hominem proiiceret, quo demonstratur proiicientis malitia: nocere autem non

7) Λουκᾶς corrigendum.

θάρσιαις καὶ μιαρίαις. ἀνέκραξε δὲ ὁ ἄνθρωπος, μὴ φέροντος τοῦ ἐν αὐτῷ δαιμονίου τὴν προσβολὴν τῆς θεότητος. ἔα δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἄφες ἡμᾶς, τί κοινὸν ἡμῖν καὶ σοί; ναζαρηνὸν δὲ τὸν χριστὸν ὠνόμασεν, ὡς ἀνατραφέντα ἐν τῇ πόλει ναζαρὲτ, καθὼς [7]) ὁ [b]) ματθαῖος ἱστόρησεν. b) Luc. 4, 16.

Ἀπώλειαν δὲ ἐνταῦθα [8]) ὁ δαίμων, τὴν ἐποχὴν τῆς δυνάμεως καὶ ἀνενεργησίαν καὶ δίωξιν ἑαυτῶν καλεῖ. τὸ δὲ οἶδά σε, τίς εἶ, εἶπε, κολακεύων αὐτὸν, ἵνα φείσηται αὐτοῦ· οὐκ εἶπε δὲ ἅγιος, ἀλλ' ὁ ἅγιος, μετὰ τῆς τοῦ ἄρθρου προσθήκης. ἅγιοι μὲν γὰρ καὶ οἱ προφῆται, ἀλλὰ κατὰ μετοχήν· μόνος δὲ ὁ θεὸς φύσει καὶ κυρίως ἅγιος. διὰ τοῦτο τοίνυν εἶπεν, ὁ ἅγιος, ἀντὶ τοῦ, ὁ φύσει καὶ κυρίως ἅγιος.

Verſ. 25. Καὶ ἐπετίμησεν — ἐξ αὐτοῦ.

Ἐπετίμησεν, ἀντὶ τοῦ, ἐπεξόμισεν. ὅρα δὲ, πῶς οὐκ ἐδέξατο τὴν ἀπὸ τοῦ δαίμονος μαρτυρίαν ὁ χριστὸς, καίτοι ἀληθεύουσαν; πρῶτον μὲν, ὅτι οὐκ ἐχρῆζεν ἡ ἀλήθεια μαρτυρηθῆναι παρὰ τοῦ ψεύδους· ἔπειτα ἐδίδαξεν ἡμᾶς, μὴ πιστεύειν τοῖς δαίμοσι, κἂν ἀληθῆ λέγωσι. φιλοψευδεῖς γὰρ ὄντες καὶ πολεμιώτατοι, οὐκ ἂν ποτε ἀληθεύσαιεν, εἰ μὴ πρὸς ἀπάτην τῇ ἀληθείᾳ χρήσονται, [9]) καθάπερ τινὶ δελέατι.

Verſ. 26. Καὶ σπαράξαν — ἐξ αὐτοῦ.

Τὸ σπαράξαν, ῥίψαν εἶπεν [c]) λουκᾶς, προσθείς· ὅτι μηδὲν βλάψαν αὐτόν. ῥίψαι μὲν γὰρ τὸν ἄνθρωπον συνεχώρησεν ὁ [1]) χριστὸς, ἵνα δειχθῇ τοῦ ῥίψαντος ἡ κακία· βλάψαι δὲ οὐκ ἐάσεν· c) Luc. 4, 35.

8) λέγει, poſt ἐνταῦθα, addit. A.
9) Forte, χρήσαιντο.
1) ὁ κύριος. B.

non permisit, vt appareret expellentis potentia. Clamauit etiam voce magna flagellatus imperio dominico. Non dixit tamen quid clamauerit, eo quod voces nihil significantes ediderit.

Vers. 27. *Et admirati sunt — obediunt ei?*

Quid est hoc quod videmus? Dicebant autem etiam nunc Christi doctrinam, vtpote differentem a doctrina scribarum, aut etiam a doctrina Iohannis Baptistae. Illi siquidem docebant tantum: Christus vero etiam daemones cum potestate expellebat. Autoritatis namque est, Obmutesce et exi. Lucas vero loco eius quod dicitur: Quae doctrina noua haec, dixit, Quod est hoc verbum? nominans verbum, doctrinam quae per verbum fit: aut dicens Verbum, illud quod ad daemonem factum est, puta, Obmutesce et exi. Vnde etiam addidit: Quia cum autoritate ac potestate imperat spiritibus immundis et exeunt. Cum autoritate quidem, eo quod iuberet: cum potestate vero, eo quod efficeret, quod vellet.

Vers. 28. *Exiuit autem — Galilaeae.*

Dictum est de hoc quarto iuxta Matthaeum capite.

Cap. II. De socru Simonis.

Vers. 29. *Et statim — Iohanne.*

Qua de causa eo venerit superius dictum est octauo iuxta Matthaeum capite.

Vers. 30.

σεν, ἵνα φωνῇ τοῦ ἀπελαύνοντος αὐτὸν ἡ δύναμις. ἔκραξε δὲ φωνῇ μεγάλῃ, μαστιχθὲν ὑπὸ τῆς δεσποτικῆς φωνῆς. οὐκ εἶπε δὲ, τί ἔκραξεν, ὡς ἀσήμαντα κράξαντος.

Verſ. 27. Καὶ ἐθαμβήθησαν — ὑπακούουσιν αὐτῷ;

Τί ἐστι τοῦτο, ὃ βλέπομεν; διδαχὴν δὲ καινὴν ἔλεγον, τὴν τοῦ χριστοῦ, ὡς παραλλάττουσαν τῆς διδαχῆς τῶν γραμματέων, ἢ τῆς τοῦ βαπτιστοῦ ἰωάννου. οἱ μὲν γὰρ ἐδίδασκον μόνον, ὁ δὲ χριστὸς ἔτι καὶ δαίμονας ἀπήλαυνε κατ' ἐξουσίαν. ἐξουσιαστικὸν γάρ τὸ, φιμώθητι, καὶ τὸ, ἔξελθε. ὁ δὲ λουκᾶς, ἀντὶ τοῦ· τίς ἡ διδαχὴ ἡ καινὴ αὕτη· τίς ὁ λόγος d) οὗτος, εἴρηκε· λόγον ὀνομάσας, τὴν διὰ λόγου διδαχήν· ἢ λόγον λέγων, τὸν λεχθέντα πρὸς τὸ δαιμόνιον, τὸ φιμώθητι, καὶ τὸ, ἔξελθε. προσέθηκε γάρ· ὅτι e) ἐν ἐξουσίᾳ καὶ δυνάμει ἐπιτάσσει τοῖς ἀκαθάρτοις πνεύμασιν. ἐν ἐξουσίᾳ μέν, διὰ τὸ προσάσσειν· ἐν δυνάμει δὲ, διὰ τὸ ἀνύειν.

d) Luc. 4, 36.

e) Luc. 4, 36.

Verſ. 28. Ἐξῆλθε δὲ — γαλιλαίας.

Εἰρηται περὶ τούτου ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Κεφ. Β. Περὶ τῆς πενθερᾶς πέτρου.

Verſ. 29. Καὶ εὐθέως — ἰωάννου.

Τίνος ἕνεκεν ἦλθεν ἐκεῖ, προείρηται ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Verſ. 30.

Vers. 30. *Socrus autem — v.* 31. *ipsis.*

De his quoque dictum est eodem capite. Vide autem quod Christus saepius ob aliorum fidem confert aliis sanitatem, quando futurum est, vt is quoque credat qui curatur, et non potest ad se venire, aut propter aegritudinem, aut propter intempestiuam aetatem, aut etiam propter ignorantiam. Nam et hic alii eum deprecati sunt.

Suscipiamus igitur et nos Christum siue sermonem eius, vt febrim affectionum in nobis extinguat. Suscepto autem beneficio ministremus ei, curando pauperes. Quicquid enim, inquit, fecistis vni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis: ministremus et his qui eum imitantur quasi discipulis ipsius, vt et illi pro nobis deprecentur.

Cap. III. De curatis a variis languoribus.

Vers. 32. *Facta autem vespera — v.* 33. *ianuam.*

Dictum est et de his capite nono iuxta Matthaeum.

Vers. 34. *Et curauit — eiecit.*

Marcus quidem dixit, quod multos curauerit. Matthaeus vero quod omnes. Similiter autem et de daemoniis dixit Marcus, quod daemonia multa eiecit: Matthaeus vero quod spiritus eiecit, puta omnes.

Quid ergo dicimus? Quod Multos et Multa, addidit hic euangelista, non quod aliquos praetermiserit

Vers. 30. Ἡ δὲ πενθερὰ — v. 31. αὐτοῖς.

Εἰρηται καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ· σκόπει δὲ, ὅτι πολλάκις ὁ χριστὸς τῇ ἑτέρων πίστει χαρίζεται τὴν ἑτέρων ἴασιν, ὅταν μέλλοι πιστεύειν καὶ ὁ θεραπευόμενος, καὶ μὴ δύνηται πρὸς αὐτὸν ἐλθεῖν, ἢ διὰ νόσον, ἢ δι' ἄωρον ἡλικίαν, ἢ καὶ δι' ἄγνοιαν. καὶ γὰρ ἐνταῦθα, ἕτεροι αὐτὸν παρεκάλεσαν. —

Ὑποδεξώμεθα οὖν καὶ ἡμεῖς τὸν χριστὸν, εἴτουν, τὸν λόγον αὐτοῦ, ἵνα τῶν ἐν ἡμῖν παθῶν τὴν πύρωσιν ἀποσβέσῃ· τυχόντες δὲ εὐεργεσίας, διακονήσωμεν αὐτῷ, θεραπεύοντες τοὺς πένητας. ἐφ' ὅσον, f) γάρ φησιν, ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε. διακονήσωμεν δὲ καὶ τοῖς αὐτοῦ μιμηταῖς, ὡς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ ὡς ὑπὲρ ἡμῶν ἱκετεύουσιν. f) Matt. 25, 40.

Κεφ. Γ. Περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων.

Vers. 32. Ὀψίας δὲ γενομένης — v. 33. τὴν θύραν.

Εἰρηται καὶ περὶ τούτου ἐν τῷ ἑνάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 34. Καὶ ἐθεράπευσε — ἐξέβαλε.

Ὁ μὲν μάρκος εἶπεν, ὅτι ἐθεράπευσε πολλούς· ὁ δὲ ματθαῖος, ὅτι g) πάντας. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν δαιμονίων, ὁ μὲν μάρκος, ὅτι δαιμόνια πολλὰ ἐξέβαλεν· ὁ δὲ ματθαῖος, ὅτι ἐξέβαλε h) τὰ πνεύματα, δηλονότι, πάντα. g) Matth. 8, 16. h) Matth. 8, 16.

Τί οὖν φαμέν; τὸ πολλοὺς ἐνταῦθα καὶ τὸ πολλὰ προσέθηκεν ὁ εὐαγγελιστὴς, οὐχ ὅτι παρ-

ελιπέ

miserit dominus, quin curauerit, aut daemonia aliqua reliquerit, sed tantum, vt ostendat Marcus, quod multi fuerint qui sanati sunt, multaque eiecta daemonia. Considera autem quomodo daemoniacum esse, non coniungat aliis infirmitatibus, sed hoc per se ponat tanquam id quod miserrimum est.

Vers. 34. *Et non — ipsum.*

Prohibebat ipsa de se loqui, clamantia sicut dixit Lucas, et dicentia, Tu es Christus filius Dei. Loquebantur vero de eo quoniam nouerant ipsum esse Christum, sicut rursum dixit Lucas. Cognoscebant autem per radium diuinitatis, qui in eos ad modum ignis iaciebatur. Non sinebat etiam ea loqui propter causam quam superius reddidimus, vbi obmutescere fecit spiritum immundum hominis in synagoga vexati.

Vers. 35. *Et summo mane — orabat.*

In crepusculo, hoc est, quum adhuc nox esset: summum mane enim crepusculum est siue diluculum. Sic enim alibi quoque dixit Iohannes, quod Maria Magdalene venit summo mane, quum adhuc tenebrae essent. Verum Marcus quidem hoc loco dixit, In crepusculo: Lucas vero, Facto die. Non est autem contradictio: Nam valde mane et crepusculum est, et diei principium.

Abiit autem in desertum locum, vt nos doceret: quod si quando admiratione digna fecerimus, laudem ab hominibus fugiamus: et ab aliis segregati, Deo qui nobis beneficium contulit gratias agamus.

2) ἐκώλυσεν. A.
3) καθώς. B.

ἐλιπέ τινας ἀθεραπεύτους ὁ κύριος; οὐδ' ὅτι δαιμονιά τινα ἀφῆκεν, ἀλλ', ἵνα δείξῃ μείζον ὁ μάρκος, ὅτι πλῆθος ἦσαν οἱ θεραπευθέντες, καὶ ὅτι πολλὰ ἦν τὰ ἐνβληθέντα δαιμόνια. σκόπει δὲ, πῶς τὸ δαιμονᾶν οὐ συντάττει ταῖς ἄλλαις νόσαις, ἀλλ' ἰδίως αὐτὸ τιθησιν, ὡς χαλεπώτατον.

Verſ. 34. Καὶ οὐκ — αὐτόν.

Ἐκώλυεν [2]) αὐτὰ λαλεῖν, περὶ ἑαυτοῦ κράζοντα, καθὰ [3]) ἐσήμανεν ὁ λουκᾶς, καὶ [i]) λέγοντα, ὅτι σὺ εἶ ὁ χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ. ἐλάλουν δὲ περὶ αὐτοῦ, [4]) ὅτι ἤδεισαν αὐτὸν ὄντα τὸν χριστὸν, ὡς ὁ λουκᾶς πάλιν εἴρηκεν. ἐγίνωσκον δὲ αὐτὸν, προσβαλούσης αὐτοῖς σφοδρῶς τῆς ἀκτῖνος τῆς θεότητος, πυρὸς δίκην· οὐκ εἴα δὲ αὐτὰ λαλεῖν, διὰ τὴν αἰτίαν, ἣν ἀποδεδώκαμεν αἰωτέρω, ἔνθα ἐφίμωσε τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα τοῦ ἐν τῇ συναγωγῇ ὄντος ἀνθρώπου. i) Luc. 4, 41.

Verſ. 35. Καὶ πρωῒ ἔννυχον — προσηύχετο.

Ἔννυχον, ἀντὶ τοῦ, νυκτὸς ἔτι οὔσης. τὸ γὰρ λίαν πρωῒ, ἔννυχόν ἐστι, εἴτουν, ἐνσκοτον οὕτω γὰρ καὶ ὁ ἰωάννης εἴρηκεν ἐν ἄλλοις· ὅτι [k]) μαρία ἡ μαγδαληνὴ ἔρχεται πρωῒ, σκοτίας ἔτι οὔσης, εἰς τὸ μνημεῖον. ἀλλὰ [5]) καὶ μάρκος μὲν, ἔννυχον εἶπε· λουκᾶς δὲ, γενομένης [l]) ἡμέρας. οὐκ ἔστι δὲ ἐναντιοφωνία. τὸ γὰρ λίαν πρωῒ, ἔνσκοτόν τε ἐστι, καὶ ἀρχὴ τῆς ἡμέρας. k) Io. 20, 1. l) Luc. 4, 42.

Ἀπῆλθε δὲ εἰς ἐρημίαν, διδάσκων ἡμᾶς, ἐάν τί ποτε ποιήσωμεν ἀξιοθαύμαστον, φεύγειν τὸν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἔπαινον, καὶ κατὰ μόνους γινομένους εὐχαριστεῖν τε τῷ θεῷ, τῷ δόντι χάριν

4) διότι. B.
5) καὶ omittit. B.

agamus, ac deprecemur vt illud in posterum confirmet. Vnde locus desertus orationi conueniens est, eo quod distractionem non adferat.

Vers. 36. *Et prosequuti sunt* — *v.* 37. *quaerunt.*

Marcus quidem ait, Simon, et qui cum illo erant, prosequuti inuenerunt eum. Lucas autem, quod turbae. Verisimile ergo est, vtrumque factum esse, et primum quidem discipulos hoc fecisse, deinde vero turbas. Etenim discipuli, vt qui feruentius eum amabant anticipauerunt, dicentes de turbis, Omnes quaerunt te. Vide autem quomodo secessio desiderabiliorem eum reddiderat.

Vers. 38. *Et ait* — *egressus sum.*

Oppidum vel ciuitas est, quae muros habet: pagus autem siue villa aut vicus, quae muris caret: κωμόπολις vero quod hic ponitur, vicos significat maiores, aut oppidula rusticana, quae et vici et oppida videri possunt: partim quidem muris cincta, partim autem muris carentia. Abeamus inquit in hos etiam vicos, siue ad haec oppidula, vt in illis quoque praedicem. Lucas vero genus quoque praedicationis addidit dicens, Oportet me annuntiare regnum Dei, quod videlicet appropinquauerit, vt super credentes regnet, quemadmodum circa principia praedicationis Christi in euangelio iuxta Matthaeum dictum est. Sed Marcus quidem habet Egressus sum: Lucas vero, Missus sum. Sed verisimile est vtrumque dictum fuisse, nunc hoc, nunc autem illud. Et quia duo quaedam erant in Christo, quod dicitur, Missus sum, intelligitur tanquam homo: quod autem, Egressus sum, quasi Deus.

Vers. 39.

ἡμῖν, καὶ προσεύχεσθαι ἐνδυναμωθῆναι ἔτι. ἐπιτηδεία δὲ εἰς προσευχὴν ἡ ἐρημία, διὰ τὸ ἀπερίσπαστον.

Vers. 36. Καὶ κατεδίωξαν — v. 37. ζητοῦσι.

Μάρκος μὲν λέγει, ὅτι ὁ σίμων καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ μαθηταὶ καταδιώξαντες εὗρον αὐτόν· ὁ δὲ λουκᾶς, ὅτι m) οἱ ὄχλοι. εἰκὸς δὲ, καὶ ἀμφω ταῦτα γενέσθαι, καὶ πρῶτον μὲν, τοὺς μαθητὰς τοῦτο ποιῆσαι· εἶτα τοὺς ὄχλους. καὶ γὰρ προλαβόντες οἱ μαθηταὶ. οἷα θερμότερον αὐτὸν ἀγαπῶντες, εἶπον περὶ τῶν ὄχλων, ὅτι πάντες σε ζητοῦσιν. ὅρα δὲ, ὅπως ἡ ἀναχώρησις ποθεινότερον αὐτὸν ἐποίησε. m) Luc. 4, 42.

Vers. 38. Καὶ λέγει — ἐξελήλυθα.

Πόλις μέν ἐστιν, ἡ τετειχισμένη· κώμη δὲ, ἡ ἀτείχιστος· κωμόπολις δὲ, ἡ ἐν μέρει μὲν ἀτείχιστος· ἐν μέρει δὲ τετειχισμένη. ἐχομένας δὲ λέγει, τὰς πλησιαζούσας. ἀπέλθωμεν, φησι, καὶ εἰς ταύτας. διὰ τοῦτο γὰρ ἐξελήλυθα, διὰ τὸ κηρύξαι, δηλαδὴ, καὶ ἐν αὐταῖς. ὁ δὲ λουκᾶς καὶ τὸ εἶδος τοῦ κηρύγματος προσέθηκεν, εἰπών· ὅτι n) εὐαγγελίσασθαί με δεῖ τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ, δηλαδὴ, ὅτι ἤγγικεν, ἵνα βασιλεύσῃ τῶν πιστευόντων, ὡς κατ' ἀρχὰς τοῦ κηρύγματος τοῦ χριστοῦ ἐν τῷ κατὰ ματθαῖον εὐαγγελίῳ προείρηται. ἀλλὰ μάρκος μέν φησιν· ὅτι ἐξελήλυθα· λουκᾶς δὲ· ὅτι o) ἀπέσταλμαι. εἰκὸς δὲ καὶ ἄμφω ῥηθῆναι· νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο. καὶ ἐπεὶ διπλοῦς ἦν ὁ χριστὸς, τὸ μὲν ἀπέσταλμαι, ὡς ἄνθρωπος εἴρηκε· τὸ δὲ ἐξελήλυθα, ὡς θεός. n) Luc. 4, 43. o) Luc. 4, 43.

Vers. 39. *Et praedicabat — eiiciebat.*

A doctrina transibat ad miracula, vt quos non attrahebat sermo attraheret miraculorum potentia, et vi sermonem confirmaret.

Simul etiam figura nobis fuit, vt non solum de virtute loquamur, verum etiam operemur.

Cap. IV. De leproso.

Vers. 40. *Et venit — mundare.*

De hoc leproso dictum est sexto iuxta Matthaeum capite. Videntur autem euangelistae aliquantulum circa tempus sanationis huius discrepare. Matthaeus siquidem antequam Petri socrum curaret, posuit ea quae de leproso sunt. Marcus vero et Lucas postea. Verisimile est autem hos miraculum tantum perscrutatos esse, et de tempore non magnopere curasse, re videlicet non necessaria: quod et alias frequenter fecerunt.

Vers. 41. *Iesus autem — v. 42. mundatus est.*

Similiter et de hoc ibidem dictum est.

Vers. 43. *Et comminatus — v. 44. illis.*

Comminatus est et duobus caecis. Quaere autem enarrationem decimi septimi capitis iuxta Matthaeum, in quo de comminatione dictum est. Emisit vero eum a conspectu suo, hoc est amandauit.

De

[6]) Forte, ἐπεσπᾶτο, seu ἐπεσπάσατο.

Vers. 39. Καὶ ἦν κηρύσσων — ἐκβάλλων.

[3]Ἀπὸ τῆς διδασκαλίας μετέβαινεν ἐπὶ τὰ θαύματα, ἵνα, οὓς οὐκ ἐπισπᾶται [6]) ὁ λόγος, ἕλκύσῃ τῶν θαυμάτων ἡ δύναμις, καὶ ἵνα βεβαιώσῃ τὸν λόγον τοῖς θαύμασι.

Καὶ ἅμα τύπος ἡμῖν ἐγίνετο, τοῦ μὴ μόνον λέγειν περὶ ἀρετῆς, ἀλλὰ καὶ πράττειν.

Κεφ. Δ. Περὶ τοῦ λεπροῦ.

Vers. 40. Καὶ ἔρχεται — καθαρίσαι.

[1]Εἰρηται περὶ τοῦ κεφαλαίου τούτου ἐν τῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον. Φαίνονται δὲ ἐνταῦθα περὶ τὸν καιρὸν τῆς ἰάσεως οἱ εὐαγγελισταὶ μικρόν τι παραλλάττοντες. ματθαῖος [p]) μὲν γάρ, πρὸ τοῦ θεραπευθῆναι τὴν πενθερὰν πέτρου, παρατίθεται τὰ κατὰ τὸν λεπρόν· μάρκος δὲ καὶ [q]) λουκᾶς, μετ' αὐτήν. εἰκὸς δὲ αὐτοὺς, τὸ θαῦμα μόνον ἀκριβολογησαμένους, μὴ πολυπραγμονῆσαι τὸν καιρὸν, ὡς οὐκ ἀναγκαῖον, ὃ καὶ πολλαχοῦ πεποιήκασιν.

p) Matth. 8, 1. 14.

q) Luc. 4, 38. 5, 12.

Vers. 41. Ὁ δὲ ἰησοῦς — v. 42. ἐκαθαρίσθη.

[2]Εἰρηται καὶ περὶ τούτων ὁμοίως ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ.

Vers. 43. Καὶ ἐμβριμησάμενος — v. 44. αὐτοῖς.

[3]Ἐνεβριμήσατο καὶ τοῖς δυσὶ τυφλοῖς, καὶ ζήτησον τὴν ἐξήγησιν τοῦ ἑπτακαιδεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον, ἐν ᾗ εἴρηται περὶ τῆς ἐμβριμήσεως. ἐξέβαλε δὲ αὐτὸν ἀπενώπιον αὐτοῦ, τουτέστιν, ἀπέλυσε.

De his autem quae sequuntur data est interpretatio praedicto sexto capite.

Vers. 45. *Ille autem — vndique.*

Quum gratus esse vellet leprosus, non tulit vt beneficium silentio tegeretur, sed praedicabat multa de Christi potestate, et disseminabat verbum, quod ad eum dixerat Christus, pura, Volo, Mundare: tanquam per autoritatem factum, statimque in opus deductum. Veniebant autem vndique ad Christum, vtpote fama ad omnes percurrente. Dicit enim Lucas, quod peruagabatur magis de illo rumor, hoc est fama: et laborem vincebat cupiditas videndi eum, qui adeo diuulgatus esset.

Cap. II. v. 1. *Et — post dies aliquot.*

Post dies, hoc est, praeteritis aliquot diebus.

Vers. 1. *Et auditum est — esset.*

In domo quadam.

Vers. 2. *Et statim — ianuam.*

Vbi audissent quod in domo erat, concurrerunt putantes quod ita facilius ad eum accederent. Tot autem congregati sunt, vt iam neque loca quae circa ianuam erant (hoc est vestibulum domus) caperent reliquos, impleta iam ipsa domo.

Vers. 2. *Et — verbum.*

Videlicet doctrinae.

Cap.

Περὶ δὲ τῶν ἑξῆς ἡρμήνευται ἐν τῷ ὁηλωθέντι ἔκτῳ κεφαλαίῳ.

Vers. 45. Ὁ δὲ — πανταχόθεν.

Εὐγνώμων ὢν ὁ λεπρὸς, οὐκ ἠνέσχετο σιγῇ καλύψαι τὴν εὐεργεσίαν, ἀλλ' ἐκήρυττε πολλὰ περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ χριστοῦ, καὶ διεθίμιζε τὸν λόγον, ὃν εἰρηκεν αὐτῷ ὁ χριστος, ὁηλαδὴ, τὸ θέλω, καθαρίσθητι, ὡς μετ' ἐξουσίας γενόμενον, καὶ [7]) εὐθὺς εἰς ἔργον ἐκβεβηκότα. ἤρχοντο δὲ πρὸς τὸν χριστὸν πανταχόθεν, οἷα τῆς φήμης ἐπὶ πάντας διαθεούσης. φησὶ γὰρ ὁ λουκᾶς· ὅτι [r]) διήρχετο μᾶλλον ὁ λόγος περὶ αὐτοῦ, τουτέστιν, ἡ φήμη, καὶ ἐνίκα τὸν κόπον ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἰδεῖν τὸν φημιζόμενον. r) Luc. 5, 15.

Cap. II. v. 1. Καὶ — δι' ἡμερῶν.

Δι' ἡμερῶν, ἀντὶ τοῦ, διελθουσῶν ἡμερῶν τινῶν.

Vers. 1. Καὶ ἠκούσθη — ἐστιν.

Εἰς οἶκόν τινα.

Vers. 2. Καὶ εὐθέως — θύραν.

Ἀκούσαντες, ὅτι ἐν οἴκῳ ἐστὶ, συνέδραμον, προσδοκήσαντες ξᾶον ἐντυχεῖν αὐτῷ. τοσοῦτοι δὲ συνήχθησαν, ὡς μηκέτι μηδὲ τὰ πρὸς τὴν θύραν μέρη χωρεῖν ἑτέρους, ἔτουν, τὰ πρόθυρα, ἤδη τῶν ἔνδον πεπληρωμένων.

Vers. 2. Καὶ — λόγον.

Τὸν τῆς διδασκαλίας.

7) ὡς, loco καὶ habet. B.

Cap. V. De paralytico.

Verſ. 3. *Et — v. 4. iacebat.*

Similia quoque his poſuit Lucas: Matthaeus vero de tecto tacens, reliqua ſimiliter retulit.

Verſ. 5. *Intuitus — peccata tua.*

Dictum eſt de his decimo tertio iuxta Matthaeum capite. Eſt autem paralyticus ſimiliter quicunque animae potentias ad virtutis opus habet immobiles. Quod ſi per quatuor euangeliſtas a terrenis eleuetur, et demittatur, ſiue humilietur coram Chriſto, audiet et ipſe, Remiſſa ſunt tibi peccata tua.

Verſ. 6. *Erant autem — v. 7. Deum?*

Dictum eſt de his ibidem.

Verſ. 8. *Et ſtatim — eis.*

Spiritum vocat hic diuinitatem: tanquam Deus enim cognouit cogitationes eorum.

Verſ. 8. *Vt quid haec — v. 9. ambula?*

Similiter et de hoc dictum eſt.

Verſ. 10. *Vt — v. 11. domum tuam.*

Et de his quoque data eſt praedicto capite interpretatio.

Κεφ. Ε. Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ.

Vers. 3. Καὶ — v. 4. κατέκειτο.

Ὅμοια τούτοις καὶ ὁ λουκᾶς s) παρέθετο: ματθαῖος t) δὲ, τὰ περὶ τῆς σέγης σιωπήσας, τὰ ἑξῆς ὁμοίως ἱστόρησεν.

s) Luc. 5, 18. t) Matth. 9, 2.

Vers. 5. Ἰδὼν — ἁμαρτίαι σου.

Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον. παράλυτος δέ ἐστι, καὶ πᾶς ὁ ἔχων τὰς δυνάμεις τῆς ψυχῆς ἀκινήτους εἰς ἐργασίαν ἀρετῆς, ἀλλ' ἐὰν ἀπὸ τῶν γηΐνων ἀρθῇ ὑπὸ τῶν τεσσάρων εὐαγγελίων, καὶ χαλασθῇ, εἴτουν, ταπεινωθῇ ἐνώπιον τοῦ χριστοῦ, ἀκούσει καὶ αὐτὸς τὸ, ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου.

Vers. 6. Ἦσαν δὲ — v. 7. ὁ θεός;

Εἰρηται καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ.

Vers. 8. Καὶ εὐθέως — αὐτοῖς.

Πνεῦμα ἐνταῦθα, τὴν θεότητα καλεῖ. ὡς θεὸς γὰρ ἔγνω τὰς διανοίας αὐτῶν.

Vers. 8. Τί ταῦτα — v. 9. περιπάτει;

Εἰρηται καὶ περὶ τούτων, ὁμοίως.

Vers. 10. Ἵνα — v. 11. εἰκόν σου.

Καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ ἡρμήνευται.

Verſ. 12. *Et ſurrexit — vidimus.*

Et haec ibidem explanata ſunt. Nunquam autem ſic vidimus, videlicet ab alio, qui admiranda operaretur.

Verſ. 13. *Et — eos.*

Egreſſus eſt fugiens plauſum de miraculo, et cupiens a turba ſeparari.

Cap. VI. De Leui publicano.

Verſ. 14. *Et praeteriens — eum.*

Leui hic eſt Matthaeus: erat enim binominis, de quo particularius dictum eſt decimoquarto capite euangelii ſecundum Matthaeum. Vide autem quomodo eos qui digni ſunt eligat, quaſi margaritas in luto iacentes.

Verſ. 15. *Et factum eſt — eum.*

Etiam de his omnibus in eo capite require.

Verſ. 16. *Et — v. 17. ad poenitentiam.*

Etiam haec in eo capite declarata ſunt. Reprehendebant autem Chriſtum, quaſi nihil diſcriminis facientem inter ſanctum et eum qui iuxta legem prophanus habebatur, non agnoſcentes quod ſupra legis conſuetudinem praeſtaret humanitatis gratiam. Lex ſiquidem prauum eiiciebat: Chriſtus vero immutabat. Oſtendit ergo quod non quaſi iudex, ſed quaſi medicus aduenerit: ideo etiam cum infirmis verſabatur.

Verſ. 18.

s) *Ad poenitentiam*, quod Hentenius habet, neuter meorum agnoſcit.

Vers. 12. Καὶ ἠγέρθη — εἴδομεν.

Καὶ ταῦτα ἐν ἐκείνῳ διασεσάφηται. οὐδέποτε δὲ οὕτως εἴδομεν, ἐφ' ἑτέρου, δηλονότι, τερατουργοῦντος.

Vers. 13. Καὶ — αὐτούς.

Ἐξῆλθε, φεύγων τε τὸν ἐπὶ τῷ θαύματι κρότον, καὶ ἰδιάσαι βουλόμενος.

Κεφ. 5. Περὶ λευΐ τοῦ τελώνου.

Vers. 14. Καὶ παράγων — αὐτῷ.

Ὁ λευὶς οὗτος, ὁ ματθαῖός ἐστι. διώνυμος γὰρ ἦν. περὶ οὗ λεπτομερέστερον ἐν τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον εὐαγγελίου πρεσέρηται. ὅρα δὲ, πῶς ἐκλέγεται τοὺς ἀξίους, ὥσπερ μαργαρίτας ἐν βορβόρῳ κειμένους.

Vers. 15. Καὶ ἐγένετο — αὐτῷ.

Καὶ περὶ τούτων πάντων ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ ζήτησον.

Vers. 16. Καὶ — v. 17. ἁμαρτωλούς.[8])

Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα διηρμηνεύθησαν. ἐπελάβοντο δὲ τοῦ χριστοῦ, ὡς μὴ διαστέλλοντος ἀνὰ μέσον ἁγίου καὶ βεβήλου κατὰ τὸν νόμον, μὴ γινώσκοντες, ὡς ὑπὲρ τὴν νομικὴν χρῆσιν παρέχει τὴν φιλάνθρωπον χάριν. ὁ μὲν γὰρ νόμος ἐξέβαλλε τὸ κακόν· ὁ δὲ χριστὸς μετέβαλλεν. ἐδείξεν οὖν, ὅτι οὐχ ὡς κριτὴς παραγέγονεν, ἀλλ' ὡς ἰατρός. διὸ καὶ τοῖς νοσοῦσι συνανεστρέφετο.[9])

Vers. 18.

9) συνεστρέφετο. A.

Verſ. 18. *Et erant — v. 20. diebus.*

Etiam de his inuenies ſupradicto capite.

Verſ. 21. *Et nemo — ſit.*

Et haec quoque parabola eodem capite declarata eſt.

Verſ. 22. *Nullus praeterea — mittendum eſt.*

De hac ſimiliter parabola quaere eodem capite.

Verſ. 23. *Et factum eſt — v. 24. licet?*

Quaere de his circa finem viceſimi capitis in euangelio ſecundum Matthaeum.

† Qui poſt operationem in immobilitate animi conſtituti ſunt, ſermones decerpunt ab his quae facta ſunt, hisque pie aluntur: Sabbathum enim ad otium factum, immobilitatis animi ſignum eſt quemadmodum dies praecedentes, operationis, propter laborem.

Verſ. 25. *Et — v. 26. erant?*

Hanc quoque hiſtoriam eo loco quaere.

Iſtum autem Abiathar Regum hiſtoria Achimelech vocat: liber autem Pſalmorum Abimelech. Manifeſtum ergo eſt quod binominis fuerit, vtroque modo appellatus Achimelech vel Abimelech, quemadmodum et alii Hebraei. Cognomen vero Abiathar habuit a progenitoribus deductum. Ideo filius quoque eius ſimiliter Abiathar vocatus eſt.

† Abia-

1) περὶ δὲ τῶν λοιπῶν ζήτησον. B.
2) Haec in margine habet. A.
3) ἀναλέγοντες. A.

Vers. 18. Καὶ ἦσαν — v. 20. ἡμέρας.

Καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ. τὸ δὲ ἐν ᾧ, ἀντὶ τοῦ, ἐφόσον.

Vers. 21. Καὶ οὐδεὶς — γίνεται.

Καὶ αὕτη ἡ παραβολὴ ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ σεσαφήνισται.

Vers. 22. Καὶ οὐδεὶς — βλητέον.

Καὶ περὶ ταύτης τῆς παραβολῆς ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ ζήτησον.

Vers. 23. Καὶ ἐγένετο — v. 24. ἔξεστι;

Ζήτησον περὶ τούτων[1]) πρὸς τῷ τέλει τοῦ εἰκοστοῦ κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον.

[Τίλλοντες· οἱ[2]) μετὰ τὴν πρακτικὴν ἐν τῇ ἀπαθείᾳ γενόμενοι, τοὺς λόγους[3]) ἀναλέγονται τῶν γεγονότων, καὶ τούτοις εὐσεβῶς τρέφονται. τὸ γὰρ σάββατον, ἀπαθείας σύμβολον, διὰ τὴν ἀργίαν, ὥσπερ καὶ πρακτικῆς, αἱ πρὸ ταύτης ἡμέραι, διὰ τὴν ἐργασίαν.]

Vers. 25. Καὶ — v. 26. οὔσι;

Καὶ ταύτην τὴν ἱστορίαν ἐν ἐκείνῳ ζήτησον.

Τοῦτον δὲ τὸν ἀβιάθαρ, ἡ μὲν βίβλος τῶν βασιλειῶν ἀχιμέλεχ ὀνομάζει· ἡ δὲ βίβλος τῶν[v]) ψαλμῶν, ἀβιμέλεχ. δῆλον οὖν, ὅτι διώνυμος ἦν, ἀμφότερα καλούμενος, ἀχιμέλεχ καὶ ἀβιμέλεχ, ὡς καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἑβραίων. τὸ δὲ ἀβιάθαρ προσωνυμίαν εἶχε, καταγομένην ἐκ προγόνων. διὸ καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ὁμοίως ἀβιάθαρ ἐκέκλητο.

[v]) Pl. 33, 11.

[Ἐπ]

† Abiathar iſte princeps ſacerdotum dicitur: Regum autem hiſtoria Achimelech ſacerdotem fuiſſe tradit. Veriſimile ergo eſt Abiathar requieuiſſe, quum Dauid in domum Dei ingreſſus eſt, vel propter ſummi ſacerdotii praeſtantiam, vel ob imbecillitatem prae ſenectute. Achimelech vero tunc ea quae diuini cultus erant exercuiſſe: aut quod aliis ſacerdotibus praeſtantior eſſet, aut quod ſua ſorte illis diebus curam haberet.

Verſ. 27. *Dixitque — v.* 28. *Sabbathi.*

Etiam haec in dicto capite declarata ſunt.

Cap. VII. De eo qui habebat manum aridam.

Cap. III. v. 1. *Et — v.* 2. *eum.*

Dictum eſt de hoc viceſimo primo iuxta Matthaeum capite.

Verſ. 3. *Et ait — v.* 4. *tacebant.*

Horum interpretatio data eſt praedicto capite. Animam autem dicit nunc hominem, a parte totum intelligens. Interrogat enim an hominem liceat a morte ſeruare, an occidere.

Verſ. 5. *Quumque circumſpexiſſet — altera.*

Iam haec ſimiliter dicto loco explanata ſunt.

Verſ. 6.

4) Haec inferius in textu habet B. poſt ἐκέλλητο. Incipit autem ſic: ἢ ἑτέρως· ὁ μὲν κ. τ. λ. In margine haec exhibet. A.

[Ἐπὶ 4) ἀβιάθαρ· ὁ μὲν ἀβιάθαρ ἀρχιερεὺς ἐνταῦθα ἀναγέγραπται. τὸν δὲ x) ἀχιμέλεχ ἱερέα παρὰ δίδωτιν ἡ τῶν βασιλειῶν ἱστορία. εἰκὸς οὖν, τὸν μὲν ἀβιάθαρ ἀναπαύεσθαι, ὅτε ὁ δαυὶδ εἰσῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ, ἢ ὡς ὑπερέχοντα τῇ ἀρχιερωτύνῃ, ἢ ὡς ἀθενῆ διὰ τὸ γῆρας· τὸν ἀχιμέλεχ δὲ τὰ τῆς λατρείας τηνικαῦτα μεταχειρίζεσθαι, ἢ ὡς διαφέροντα τῶν ἄλλων ἱερέων, ἢ ὡς λαχόντα ἐφημερεύειν ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις.] x) 1 Reg. 21, 1. 8.

Verſ. 27. Καὶ λέγει — v. 28. σαββάτου.

Καὶ ταῦτα ἐν τῷ ξηθέντι κεφαλαίῳ τετυχήκασιν ἐξηγήσεως.

Κεφ. Ζ. Περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα.

Cap. III. v. 1. Καὶ — v. 2. αὐτοῦ.

Εἴρηται περὶ τούτου ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Verſ. 3. Καὶ λέγει — v. 4. ἐσιώπων.

Ἡρμηνεύθησαν καὶ ταῦτα ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ. ψυχὴν δὲ νῦν, τὸν ἄνθρωπον λέγει, ἀπὸ μέρους, τὸ ὅλον. ἐρωτᾷ γὰρ, ἔξεστιν ἄνθρωπον σῶσαι ἀπὸ θανάτου ἢ ἀποκτεῖναι;

Verſ. 5. Καὶ περιβλεψάμενος — ἡ ἄλλη.

Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

Verſ. 6.

Vers. 6. *Et egressi — v. 7. mare.*

Praeterea etiam haec.

Vers. 7. *Et multitudo magna — v. 8. eum.*

Trans Iordanem, id est qui habitabant vltra Iordanem. Sequuti sunt autem: hi quidem languidos deferentes: illi vero vt ipsi salutem consequerentur, aut miracula viderent. Nec soli Hebraei, verum etiam alienigenae Idumaei, Tyrii, et Sidonii. Alienigenae ergo veniebant ad eum, cognati vero Iudaei ad se venientem magis persequebantur.

Vers. 9. *Et dixit — v. 10. infirmabantur.*

Vt sibi deseruiret, ad ascendendum in illam, ne eum turbarent.

Vers. 11. *Spiritus quoque — v. 12. facerent.*

Quum diuinam eius potentiam cognouissent daemones, procidebant ac praedicabant eum esse Dei filium: illud quidem, imperium illius manifestando: hoc autem, ne se torqueret deprecando. Silentium ergo illis imponebat, ne se manifestum facerent, Iudaeorum inuidiam accendentes.

Quaere autem in principio primi capitis, quare immundo spiritui sit interminatus, et alias inuenies causas: sed et vicesimo capite iuxta Matthaeum interminatus est turbis, ne se manifestum facerent: quaere ibi quoque enarrationem.

Cap.

5) Multa hic desunt apud Hentenium.

Vers. 6. Καὶ ἐξελθόντες — v. 7. θάλασσαν. Ἔτι καὶ ταῦτα.

Vers. 7. Καὶ πολὺ πλῆθος — v. 8. αὐτόν. Πέραν τοῦ Ἰορδάνου, ἤγουν, οἱ πέραν τοῦ Ἰορδάνου. ἠκολούθουν δὲ, οἱ μὲν ἀρρώστους κομίζοντες· οἱ δὲ, ὅπως αὐτοὶ τύχωσιν ἰάσεως· οἱ δὲ, ἵνα θεάσωνται θαύματα. καὶ οὐχ Ἑβραῖοι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀλλόφυλοι, Ἰδουμαῖοι καὶ Τύριοι καὶ Σιδώνιοι. καὶ οἱ μὲν ἀλλογενεῖς ἤρχοντο πρὸς αὐτόν· οἱ δὲ συγγενεῖς Ἰουδαῖοι μᾶλλον ἐρχόμενον πρὸς αὐτοὺς ἐδίωκον αὐτόν.

Vers. 9. Καὶ εἶπε — v. 10. ἔχον μάστιγας. Προσκαρτερῇ,[5]) ἀντὶ τοῦ, ὑπηρετῇ. ἐμελλε γὰρ, ἐμβὰς εἰς αὐτὸ μὴ ἐνοχλεῖσθαι. θλῖψιν δὲ νόει νῦν, τὴν σύσφιγξιν· μάστιγας δὲ, τὰς νόσους.

Vers. 11. Καὶ τὰ πνεύματα — v. 12. ποιήσωσιν. Ἐπιγνόντες τὴν θείαν δύναμιν οἱ δαίμονες, προσέπιπτον καὶ ἀνεκήρυττον αὐτὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ· τοῦτο μὲν, τὴν ὑποταγὴν δηλοῦντες καὶ ἄκοντες· τοῦτο δὲ, καὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ βασανισθῆναι δέμενοι. ἐπεξόμιζε δὲ αὐτοὺς, ἵνα μὴ φανερὸν αὐτὸν ποιήσαντες, ἀνάψωσι τὸν φθόνον τῶν Ἰουδαίων.

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ πρώτου κεφαλαίε [διατί[6]) ἐπετίμησε τῷ ἀκαθάρτῳ πνεύματι, καὶ εὑρήσεις αὖθις ἑτέρας αἰτίας. ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ] τοῦ κατὰ ματθαῖον ἐπετίμησε[y]) τοῖς ὄχλοις, ἵνα μὴ φανερὸν αὐτὸν ποιήσωσι. καὶ ζήτησον κἀκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

y) Matt. 12, 1

Κεφ.

[6]) Quae hic inclusa sunt, exciderant ex Cod. A. ob repetitionem τε, τε πρώτε κεφ.

Cap. VIII. De electione Apostolorum.

Vers. 13. *Et ascendit — v. 15. daemonia.*

Lucas autem dicit, quod exiuit in montem ad orandum: et erat pernoctans in oratione Dei. Quumque factus esset dies, aduocauit discipulos suos, et elegit duodecim ex eis, quos et Apostolos nominauit, etc. Pernoctabat enim in oratione ad Deum: instruens nos, vt siquando aliquem electuri sumus, in oratione pernoctemus, quo is qui dignus est innotescat: ne communicemus peccatis alienis. Elegit autem ex omnibus credentibus in ipsum quos voluit, puta digniores. Elegit item et Iudam Iscariotem, vt qui tunc bonus erat: ostendens se bonum recipere, donec malus efficiatur. Et quanquam praecognoscat quod futurum est, non tamen ob futuram prauitatem eum abiicit, qui nunc bonus est, sed propter virtutem praesentem sibi familiarem facit illum etiam qui malus futurus est.

Potestatem vero intelligit virtutem curandarum aegritudinum, eiiciendorumque daemonum. Deinde propter falsos apostolos, nomina quoque ponit Apostolorum.

Vers. 16. *Et imposuit — Petrus.*

Atqui in euangelio iuxta Iohannem discimus, quod quando primum frater eius Andreas duxit illum ad Iesum, intuitus eum Iesus dixit: Tu es Simon filius Iona, tu vocaberis Cephas, quod est, si quis interpretetur, Petrus. Verisimile est ergo tunc dixisse, vocandum esse Petrum, nunc autem vocare eum Petrum.

Quaere

7) Nimirum ἱερέα ἢ ἐπίσκοπον.

Κεφ. Η. Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν δώδεκα.

Vers. 13. Καὶ ἀναβαίνει — v. 15. δαιμόνια.

Λουκᾶς δέ φησιν· ὅτι ἐξῆλθεν z) εἰς τὸ ὄρος z) Luc. 6, 12
προσεύξασθαι, καὶ ἦν διανυκτερεύων ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ θεοῦ. καὶ ὅτε ἐγένετο ἡμέρα, προσεφώνησε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ ἐκλεξάμενος ἀπ' αὐτῶν δώδεκα, οὓς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασε, καὶ τὰ ἑξῆς. διενυκτέρευσε γὰρ ἐν τῇ προσευχῇ, τῇ πρὸς θεὸν, παιδεύων ἡμᾶς, ὅταν τινα, προβάλλεσθαι μέλλωμεν, διανυκτερεύειν προσευχόμενους, ἵνα ὁ ἄξιος ἡμῖν γνωρισθῇ, καὶ μὴ κοινωνήσωμεν ἀλλοτρίαις ἁμαρτίαις ἐξελέξατο δὲ ἐκ πάντων τῶν πιστευσάντων εἰς αὐτὸν, οὓς ἤθελε, δηλαδὴ, τοὺς ἀξιολογωτέρους. ἐπελέξατο δὲ καὶ Ἰούδαν τὸν Ἰσκαριώτην, ὡς τηνικαῦτα καλόν· δεικνὺς, ὅτι προσίεται τὸν καλὸν, μέχρις ἂν γένηται κακὸς, εἰ καὶ προγινώσκει τὸ μέλλον, καὶ οὐκ ἀπὸ τῆς εἰς ὕστερον κακίας ἀποπέμπεται τὸν ἄρτι καλόν· ἀλλὰ ἀπὸ τῆς νῦν ἀρετῆς, οἰκειοῦται τὸν εἰς ὕστερον πονηρόν.

Ἐξουσίαν δὲ νόει, τὴν δύναμιν τοῦ θεραπεύειν τὰς νόσους καὶ ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια. εἶτα λέγει καὶ τὰ ὀνόματα, διὰ τοὺς ψευδαποστόλους.

Vers. 16. Καὶ ἐπέθηκε — πέτρον.

Καὶ μὴν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγελίῳ μανθάνομεν, ὅτι ὅτε πρῶτον ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀνδρέας ἤγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν, τότε ἐμβλέψας αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς, εἶπε· σὺ εἶ Σίμων, a) ὁ υἱὸς Ἰωνᾶ, a) Io. 1, 43.
σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς, ὃ ἑρμηνεύεται πέτρος. εἰκὸς οὖν τότε μὲν εἰπεῖν, ὅτι κληθήσῃ πέτρος· νῦν δὲ καλέσας τοῦτον πέτρον.

Quaere autem decimonono capite iuxta Matthaeum expositionem enumerationis nominum duodecim Apostolorum, et omnia suo inuenies ordine.

Vers. 17. *Et Iacobum — fratrem Iacobi.*

A communi cognomen ascisciturˇ: et propter eos qui sequuntur hoc assumitur.

Vers. 17. *Et imposuit — tonitrui.*

Sicut filius iniquitatis dicitur qui iniquus est, et filius perditionis, perditus: et filius pacis, pacificus: Ita quoque filii tonitrui qui tonant: tanquam tonitruum enim de coelo auditum, hi diuina tonarunt dogmata: Iacobus quidem sine scriptura, Iohannes vero scribendo. Boanerges autem Hebraicum nomen est, quemadmodum et Cephas.

Vers. 18. *Et Andream — v. 19. illum.*

De his omnibus dictum est praedicto decimonono capite iuxta Matthaeum.

Vers. 20. *Et veniunt — manducare.*

In domum cuiusdam fidelis.

Vers. 21. *Et quum audissent — eum.*

Quum audissent domestici eius multam conuenire turbam, exierunt vt eum cohiberent, ac prohiberent ne amplius furaret. Fortassis autem erant hi fratres ex Ioseph, aut alias cognati.

Vers. 21.

[8]) καὶ ζήτησον νῦν. A.

Δήτησον δὲ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν ὀνομάτων τῆς δωδεκάδος τῶν ἀποστόλων, καὶ εὑρήσεις πάντα κατὰ λόγον τεταγμένα.

Verſ. 17. Καὶ ἰάκωβον — ἀδελφὸν τοῦ ἰακώβου.

Ἀπὸ κοινοῦ τὸ, προσκαλεῖται. καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοὺς ἑξῆς τοῦτο λαμβάνεται.

Verſ. 17. Καὶ ἐπέθηκεν — βροντῆς.

Ὥσπερ υἱὸς ἀνομίας, ὁ ἄνομος, καὶ υἱὸς ἀπωλείας, ὁ ἀπολωλὼς, καὶ υἱὸς εἰρήνης, ὁ εἰρηνικός· οὕτω καὶ υἱοὶ βροντῆς, οἱ βροντῶντες. δίκην γὰρ βροντῆς οὐρανόθεν ἐξάκουστον ἐβρόντησαν οὗτοι τὰ θεολογικὰ δόγματα, ὁ μὲν ἰάκωβος, ἀχράφως· ὁ δὲ ἰωάννης, ἐγγράφως. ἑβραϊκὸν δὲ τὸ βοανεργὲς, ὥσπερ καὶ τὸ κηφᾶς.

Verſ. 18. Καὶ ἀνδρέαν — v. 19. αὐτόν.

Περὶ τούτων πάντων εἴρηται ἐν τῷ δηλωθέντι ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ.

Verſ. 20. Καὶ ἔρχονται — φαγεῖν.

Εἰς οἰκόν τινος πιστοῦ.

Verſ. 21. Καὶ ἀκούσαντες — αὐτόν.

Ἀκούσαντες οἱ οἰκεῖοι αὐτοῦ, ὅτι συνέρχεται πολὺς ὄχλος, ἐξῆλθον ἐπισχεῖν αὐτὸν, καὶ κωλύσαι θεραπεύειν περαιτέρω. εἶεν δ' ἂν οὗτοι, εἴτε οἱ ἐξ ἰωσὴφ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, εἴτε καὶ ἕτεροι συγγενεῖς.

Verſ. 21. *Dicebant — in exceſſum verſus eſt.*

Dicebant quidam inuidi, quod deſiperet, quia ſe totum ad dandas ſanitates tradiderat: humanitatem ducentes furorem, et miſericordiam facientes crimen. Et vere hi inſaniebant. Sic ergo intelligitur hic ſermo, quod exierunt ſui, vt prohiberent eum.

Alii vero quae dicta ſunt aliter interpretantur, quod exierunt ſui vt tenerent eum ne diſcederet: dicebant enim quidam, quod exceſſiſſet ſiue diſceſſiſſet a ſe propter turbam.

Vel, Exierunt vt tenerent eum ſiue adiuuarent: dicebant enim quod exceſſiſſet ſiue diſſolutus eſſet a vigore corporis prae nimio labore.

Verſ. 22. *Scribae etiam — daemonia.*

Hoc et phariſaei dicebant viceſimo ſecundo iuxta Matthaeum capite: et ibi quaere expoſitionem.

Verſ. 23. *Quibus ad ſe vocatis — illis.*

In exemplis et ſimilitudinibus.

Verſ. 23. *Quomodo poteſt — eiicere?*

Dictum eſt de his eodem capite.

Verſ. 24. *Et ſi — v. 25. illa.*

Etiam de his ibidem diſputatum eſt.

Verſ. 26. *Et ſi — habet.*

Quaere etiam de his praedicto capite.

Verſ. 27.

Vers. 21. Ἔλεγον — ἐξέστη.

Ἔλεγον γάρ τινες φθονεροὶ, ὅτι παρεφρόνησε, διότι ὅλον ἑαυτὸν ἐπέδωκεν εἰς τὸ θεραπεύειν, τὴν φιλανθρωπίαν νομίζοντες μανίαν, καὶ τὸν ἔλεον, ἔγκλημα ποιούμενοι, καὶ ὄντως αὐτοὶ μαινόμενοι. διὰ γοῦν τὸν λόγον τοῦτον μᾶλλον ἐξῆλθον οἱ αὐτοῦ κωλύσαι αὐτόν.

Ἕτεροι δὲ τὰ ῥητὰ τρόπον ἕτερον ἑρμηνεύουσιν, ὅτι ἐξῆλθον οἱ οἰκεῖοι αὐτοῦ κρατῆσαι αὐτὸν, ἵνα μὴ ὑποχωρήσῃ. ἔλεγον γάρ τινες, ὅτι ἐξέστη, ἤγουν, ἀπέστη ἀπ' αὐτῶν διὰ τὸν ὄχλον.

Ἢ ἐξῆλθον κρατῆσαι αὐτὸν, τουτέστι, παραβοηθῆσαι. ἔλεγον γὰρ ὅτι ἐξέστη, ὅ ἐστι παρελύθη τὸν τόνον τοῦ σώματος, ἄγαν κοπιάσας.

Vers. 22. Καὶ οἱ γραμματεῖς — δαιμόνια.

Εἶπον τοῦτο καὶ οἱ Φαρισαῖοι ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Vers. 23. Καὶ προσκαλεσάμενος αὐτοὺς — αὐτοῖς.

Ἐν παραδείγμασιν.

Vers. 23. Πῶς δύναται — ἐκβάλλειν;

Εἰρηται περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ.

Vers. 24. Καὶ ἐὰν — v. 25. ἐκείνη.

Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ διείληπται.

Vers. 26. Καὶ εἰ — ἔχει.

Ζήτησον ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων.

Verſ. 27. *Nemo — diripiet.*

Haec quoque ibidem integre declarata ſunt.

Verſ. 28. *Amen — v. 29. iudicii.*

Haec praeterea optimam ibi nacta ſunt interpretationem. In aeternum, hoc eſt, Nunquam. Iudicium vero dixit nunc condemnationem. Deinde addit etiam quare praedicta dixerit.

Verſ. 30. *Quia — habet.*

Dicebant hoc, affirmantes, quod Beelzebul haberet.

Verſ. 31. *Et veniunt — v. 32. quaerunt te.*

Quaere de his circa finem viceſimi tertii capitis ſecundum Matthaeum.

Verſ. 33. *Et reſpondit — v. 35. mater eſt.*

Rurſum ſane et de his omnibus exacte inuenies ſupradicto capite.

† Haec autem dixit non abiiciens omnino matrem et fratres, ſed oſtendens quod omni cognationi corporali praeponi debet animae familiaritas.

Cap. IV. v. 1. *Et iterum — in mari.*

Ibi etiam de his quaere. Sedit autem: volens ita omnes in conſpectu habere, nullumque poſt tergum: et a mari piſcabatur eos qui in terra erant.

Verſ. 1.

9) Quod hic ex ſui Codicis margine addidit ſcholium Hentenius neuter meorum agnoſcit. In catena Victoris Antiocheni ita legitur: Ταῦτα δὲ ἔφη οὐκ

Vers. 27. Οὐδεὶς — διαρπάσῃ.

Καὶ ταῦτα ἐντελῶς ἐν αὐτῷ διηρμηνεύθησαν.

Vers. 28. Ἀμὴν — v. 29. κρίσεως.

Ἔτι καὶ ταῦτα καλλίσης ἐκεῖ τῆς ἐξηγήσεως τετυχήκασιν. εἰς τὸν αἰῶνα μὲν οὖν, ἀντὶ τοῦ, οὐδέποτε. κρίσιν δὲ νῦν, τὴν κατάκρισιν εἶπεν. εἶτα προσέθηκε, καὶ διατί τὰ ῥηθέντα εἴρηκεν.

Vers. 30. Ὅτι — ἔχει.

Ἔλεγον τοῦτο, οἱ λέγοντες, ὅτι βεελζεβοὺλ ἔχει.

Vers. 31. Ἔρχονται — v. 32. ζητοῦσί σε.

Ζήτησον περὶ τούτων πρὸς τῷ τέλει τοῦ εἰκοστοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 33. Καὶ ἀπεκρίθη — v. 35. μήτηρ ἐστί.

Καὶ περὶ τούτων πάντων ἀκριβῶς εὑρήσεις ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ.[9])

Cap. IV. v. 1. Καὶ πάλιν — θαλάσσῃ.

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ζήτησον. ἐκάθισε δὲ οὕτω, βουλόμενος πάντας κατὰ πρόσωπον ἔχειν, καὶ μηδένα κατὰ νῶτου, καὶ ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἠλίευε τοὺς ἐν τῇ γῇ.

οὐκ ἀποδοκιμάζων πάντως τὴν μητέρα καὶ τοὺς ἀδελφούς· ἀλλὰ δεικνὺς, ὅτι πάσης συγγενείας σωματικῆς προτιμᾷ τὴν τῆς ψυχῆς οἰκειότητα. Ita Possinus p. 75. et in mea Mosquensi editione p. 56.

Verſ. 1. *Omnisque — erat.*

Hoc eſt, ſtabant in littore, ſicut dixit Matthaeus.

Cap. IX. De ſemine parabola.

Verſ. 2. *Et docebat — multa.*

Dictum eſt de his parabolis viceſimo quarto capite iuxta Matthaeum.

Verſ. 2. *Et dicebat — v.* 3. *Audite.*

Siue, Animaduertite.

Verſ. 3. *Ecce — v.* 8. *centum.*

De his omnibus dicto capite ad verba ſingula diximus.

Verſ. 9. *Et dicebat — audiat.*

Qui habet aures intellectuales ad intelligendum intelligat.

Verſ. 10. *Quum — parabolam.*

Qui circa ipſum erant, hoc eſt ſeptuaginta diſcipuli. Interrogabant autem de parabola, quae videlicet eſſet haec parabola, ſicut ſcripſit Lucas.

Verſ. 11. *Et dicebat — Dei.*

Dictum eſt de hoc, eodem capite.

Vers. 1. Καὶ πᾶς — ἦν.

[a]Ἦγουν ἐπὶ τὸν αἰγιαλὸν [b]) εἰςήκει, καθὼς εἶπε ματθαῖος.

b) Matth. 13, 2.

Κεφ. Θ. Περὶ τοῦ σπόρου παραβολή.

Vers. 2. Καὶ ἐδίδασκεν — πολλά.

[a]Εἰρηται περὶ τῶν παραβολῶν τέτων ἐν τῷ εἰκοςῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τὸ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 2. Καὶ ἔλεγεν — v. 3. ἀκούετε.

[a]Ἤγουν, προσέχετε.

Vers. 3. Ἰδοὺ — v. 8. ἑκατόν.

Περὶ τούτων πάντων εἰρήκαμεν ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ καθ' ἕκαςον ῥητόν.

Vers. 9. Καὶ ἔλεγεν — ἀκουέτω.

[c]Ὁ ἔχων ὦτα νοητὰ, εἰς τὸ συνιέναι, συνιέτω.

Vers. 10. [d]Ὅτε — παραβολήν.

[c]Οἱ περὶ αὐτὸν, ἤγουν, οἱ τῆς ἑβδομηκονταδος τῶν ἄλλων μαθητῶν. ἐπηρώτων δὲ αὐτὸν περὶ τῆς παραβολῆς, ὅτι τίς εἴη [c]) ἡ παραβολὴ αὕτη, καθὼς ἔγραψεν ὁ λουκᾶς.

c) Luc. 8, 9.

Vers. 11. Καὶ ἔλεγεν — τοῦ θεοῦ.

[a]Εἰρηται καὶ περὶ τούτου ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ.

Vers. 11.

Vers. 11. *Illis — fiunt.*

Foris esse dicit eos qui sunt extra fidem in ipsum. In parabolis vero fiunt omnia, quae videlicet ad doctrinam pertinent.

Vers. 12. *Vt — intelligant.*

Illud, Vt videntes videant, reduplicatio est, pro eo quod est, Vt videant. Similiter illud, Audientes audiant, hoc est, Audiant. Dicit ergo: Vt videant quidem doctrinam, tanquam attenti ad eam: Non cernant autem eam, vtpote parabolae obscuritate contectam, eo quod cognitione eius indigni essent, quasi immedicabiles. Haec item manifestat etiam id quod sequitur.

In dicto autem secundum Matthaeum capite, alia ponitur responsio, et verisimile est vtrumque dictum fuisse a Christo.

Vers. 12. *Ne quando — peccata.*

Dictum est de hoc, loco supra dicto.

Vers. 13. *Et ait — cognoscetis?*

Omnes parabolas, quas scilicet in processu dicturus erat. Si hanc nescitis, quomodo illas cognoscetis? Hoc autem dixit, quo attentiores eos redderet, ipsosque excitaret. Deinde interpretatur dictam parabolam.

Vers. 14. *Qui — seminat.*

Scilicet doctrinae.

Vers. 15.

Vers. 11. Ἐκείνοις — γίνεται.

Ἔξω λέγει, τοὺς ἔξω τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως. ἐν παραβολαῖς δὲ τὰ πάντα γίνεται, τὰ τῆς διδασκαλίας, δηλονότι.

Vers. 12. Ἵνα — συνιῶσι.

Τὸ, ἵνα βλέποντες βλέπωσιν, ἀναδίπλωσίς ἐστι, ἀντὶ τοῦ, ἵνα βλέπωσιν· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ, ἀκούοντες ἀκούωσι, ἀντὶ τοῦ, ἀκούωσι. λέγει δὲ, ὅτι ἵνα βλέπωσι μὲν τὴν διδασκαλίαν, ἅτε ἐνωτιζόμενοι ταύτην· μὴ ἴδωσι δὲ αὐτὴν, ἅτε κεκαλυμμένην τῇ [1]) ἀσαφείᾳ τῆς παραβολῆς, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναξίους τῆς γνώσεως αὐτῆς, ὡς ἀνιάτους. τὰ αὐτὰ δὲ δηλοῖ καὶ τὸ ἑξῆς.

Ἐν δὲ τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον ἑτέρα κεῖται ἀπολογία, καὶ εἰκὸς, ἀμφοτέρας ῥηθῆναι παρὰ τοῦ χριστοῦ.

Vers. 12. Μήποτε — ἁμαρτήματα.

Εἰρηται καὶ περὶ τούτου ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ.

Vers. 13. Καὶ λέγει — γνώσεσθε;

Πάσας τὰς παραβολὰς, ἃς μέλλει προϊὼν ἐρεῖν. εἰ ταύτην οὐκ οἴδατε, πῶς ἐκείνας γνώσεσθε; τοῦτο δὲ εἶπεν, ἐγείρων αὐτοὺς καὶ διωρατικωτέρους ποιῶν. εἶτα ἑρμηνεύει τὴν ῥηθεῖσαν παραβολήν.

Vers. 14. Ὁ — σπείρει.

Τὸν τῆς διδασκαλίας.

Vers. 15.

[1]) ἀσφαλείᾳ. A.

Verſ. 15. *Hi autem — viam.*

Hi, quales? quos dicturus eſt.

Verſ. 15. *Vbi — eorum.*

Vbi ſeminatur verbum, hoc eſt in quos ſeminatur. Dictum eſt autem de his praedicto capite.

Verſ. 16. *Et hi — v. 17. offenduntur.*

Dictum eſt de his dicto capite.

Verſ. 18. *Et hi — v. 19. efficitur.*

Similiter quoque de his dictum eſt.

Verſ. 20. *Hi praeterea — centum.*

Dictum eſt de his.

Verſ. 21. *Et dicebat — ponatur?*

Venit, hoc eſt adducitur, affertur. Dictum eſt autem de hoc, capite quinto euangelii ſecundum Matthaeum, poſt beatitudines.

Verſ. 22. *Non — manifeſtetur.*

Quod non manifeſtetur.

Verſ. 22. *Neque — veniat.*

Neque fuit inquit ſecretum, vt omnino ſecretum eſſet, ſed vt quandoque in propatulum veniat. De

*) Apud Hentenium hic verſus vno ſcholio explicatur. Ergo deſunt haec quatuor vocabula, quae explicant ἐὰν μή.

Vers. 15. Οὗτοι δὲ — ὁδόν.

Οὗτοι, ποῖοι; οὓς ἐρεῖ.

Vers. 15. Ὅπου — αὐτῶν.

Ὅπου σπείρεται ὁ λόγος, ἀντὶ τοῦ, εἰς οὓς σπείρεται. εἴρηται δὲ περὶ τούτων ἐν τῷ προῤῥηθέντι κεφαλαίῳ.

Vers. 16. Καὶ οὗτοι — v. 17. σκανδαλίζονται.

Εἴρηται καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ.

Vers. 18. Καὶ οὗτοι — v. 19. γίνεται.

Εἴρηται καὶ περὶ τούτων ὁμοίως.

Vers. 20. Καὶ οὗτοι — ἑκατόν.

Εἴρηται καὶ περὶ τούτων.

Vers. 21. Καὶ ἔλεγεν — τεθῇ;

Ἔρχεται, ἀντὶ τοῦ, ἄγεται, κομίζεται. εἴρηται δὲ καὶ περὶ τούτου ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 22. Οὐ — φανερωθῇ.

Ὃ ἂν [2]) οὐ φανερωθῇ.

Vers. 22. Οὐδὲ — ἔλθῃ.

Οὐδὲ ἐγένετο, φησιν, ἀπόκρυφον, ἵνα κρυβῇθῇ [3]) διὰ παντὸς, ἀλλ' ἵνα ποτὲ εἰς φανερὸν ἔλθῃ.

3) κρυβῇ. B.

De hoc autem dictum est decimonono capite secundum Matthaeum.

Vers. 23. *Si quis — audiat.*

Superius de hoc tractatum est.

Vers. 24. *Et dicebat — audiatis.*

Videte, hoc est, Attendite.

Vers. 24. *Qua mensura — vobis.*

Qua mensura metimini attentionem, in eadem metietur vobis in cognitione, hoc est, quantum intuleritis attentionis, tantum conferetur vobis cognitionis.

Vers. 24. *Et addetur vobis qui auditis.*

Nec solum per hanc mensuram, verum etiam amplius.

Vers. 25. *Quicunque enim — ab eo.*

Quicunque habuerit attentionem dabitur ei cognitio: et qui non habet, semen cognitionis auferetur ab eo. Quemadmodum enim studium auget tale semen, ita segnities corrumpit.

In euangelio autem secundum Matthaeum haec alio modo dicta sunt, et iuxta alium intellectum.

Vers. 26. *Et dicebat — v. 27. nescit ille.*

Regnum nunc Dei seipsum appellat, tanquam regem et Deum. Similiter et hominem se vocat, vtpote incarnatum. Semen autem euangelica prae-

4) καὶ, abest. B.

ἔλθῃ. περὶ τούτου δὲ εἴρηται ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 23. Εἴ τις — ἀκουέτω.

Ἀνωτέρω περὶ τούτου διείληπται.

Vers. 24. Καὶ λέγει — ἀκούετε.

Βλέπετε, ἀντὶ τοῦ, προσέχετε.

Vers. 24. Ἐν ᾧ μέτρῳ — ὑμῖν.

Ἐν ᾧ μέτρῳ μετρεῖτε τὴν προσοχὴν, ἐν τῷ αὐτῷ μετρηθήσεται ὑμῖν ἡ γνῶσις, τουτέστιν, ὅσην εἰσφέρετε προσοχὴν, τοσαύτη παρασχεθήσεται ὑμῖν γνῶσις.

Vers. 24. Καὶ προστεθήσεται ὑμῖν τοῖς ἀκούουσι.

Καὶ οὐ μόνον ἐν τῷ αὐτῷ μέτρῳ, ἀλλὰ καὶ πλέον.

Vers. 25. Ὃς γὰρ — ἀπ' αὐτοῦ.

Ὃς ἂν ἔχῃ προσοχὴν, δοθήσεται αὐτῷ γνῶσις, καὶ ὃς οὐκ ἔχει, καὶ, ὃ ἔχει σπέρμα γνώσεως, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. καθάπερ γὰρ ἡ σπουδὴ αὔξει τὸ τοιοῦτον, οὕτω καὶ [4]) ἡ ῥᾳθυμία διαφθείρει.

Ἐν τῷ κατὰ ματθαῖον δὲ, τρόπον ἕτερον ἐρρήθησαν ταῦτα, καὶ κατ' ἄλλην ἔννοιαν.

Vers. 26. Καὶ ἔλεγεν — v. 27. οἶδεν αὐτός.

Βασιλείαν τοῦ θεοῦ, νῦν ὀνομάζει ἑαυτὸν, ὡς βασιλέα καὶ θεόν· ὁμοίως δὲ, καὶ [5]) ἄνθρωπον, ὡς ἐνανθρωπήσαντα. σπόρον δὲ λέγει, τὰς εὐαγγελι-

[5]) ὁμοίως δὲ, absunt. A.

praecepta. Terram vero homines terrenos, attamen bonos: nam de solis his fit hic sermo: Somnum quoque, requiem. Excitatur ergo: nocte quidem, dum permittit induci tentationes, quae nos ad gratum Deo obsequium prouocant. Nox enim tentationes sunt, propter obscuritatem tristitiae. Die vero, dum per vtiliora consolatur, quae nos ad virtutem exacuunt: Nam haec diem significant, propter illuminationem laetitiae. Germinare vero segetem, et in altum surgere dixit, dum ignorat is qui seminauit: spontaneum opus manifestans germinationis atque crementi: quodque iuxta voluntatem et non iuxta necessitatem germinat ac crescit: et hoc manifestum est ex his quae sequuntur.

Vers. 28. *Vltro — in spica.*

Herbam quidem germinant, qui virtutis principium demonstrantes, ad certamina sunt adhuc delicati. Spicam vero, qui in bono progressi, et ad sufferendas contumelias duriores effecti sunt: spica siquidem internodiis distinguitur, et recta in altum erigitur. Plenum autem frumentum, qui perfectam virtutem fructificant.

Vers. 29. *Quum autem — messis.*

Quum productus fuerit, siue quum maturuerit: hoc est, vbi omnes qui fructum sunt allaturi fructificauerint. Falcem vero dicit verbum, quo mundi imperabit consummationem. Messis autem, collectio iustorum est: hi enim fructus sunt euangelicae segetis.

Vers. 30.

γελικὰς ἐντολάς· γῆν δὲ, τοὺς ἐπιγείους ἀνθρώπους, ἀλλὰ τοὺς ἀγαθούς· περὶ μόνων γὰρ τούτων ὁ λόγος ἐνταῦθα· καθεύδησιν δὲ, τὴν ἀναμονήν· ἐγείρεται δὲ, νύκτα μὲν, ὅταν παραχωρῇ τοὺς πειρασμοὺς ἐπάγεσθαι, διανιςῶντας ἡμᾶς εἰς εὐαρέσησιν θεοῦ· νὺξ γὰρ, οἱ πειρασμοὶ, διὰ τὸν σκοτισμὸν τῆς λύπης· ἡμέραν δὲ, ὅταν διὰ τῶν χρησοτέρων παραμυθῆται, παραθηγόντων ἡμᾶς εἰς ἀρετήν· ἡμέρα γὰρ ταῦτα, διὰ τὸν φωτισμὸν τῆς εὐφροσύνης· βλασάνειν δὲ καὶ μηκύνεσθαι τὸν σπόρον ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ σπείραντος εἶπεν, ἐμφαίνων τὸ αὐτόματον τῆς τοιαύτης βλασήσεως καὶ αὐξήσεως, καὶ ὅτι κατὰ προαίρεσιν, καὶ οὐ κατὰ ἀνάγκην βλασάνει καὶ αὔξεται. καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τῶν ἑξῆς.

Vers. 28. Αὐτομάτη — σάχυϊ.

Χόρτον μὲν βλασάνουσιν, οἱ ἀρχὴν τῆς ἀρετῆς παραφαίνοντες, καὶ ἀπαλοὶ πρὸς ἀγῶνας ὄντες ἔτι. σάχυν δὲ, οἱ προκόψαντες εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ σερρότεροι πρὸς τὰς ἐπηρείας γεγονότες. καὶ γὰρ ὁ σάχυς καὶ [6]) γόνασι διαζώννυται, καὶ ὄρθιος ἵσαται· πλήρη δὲ σῖτον, οἱ τὸ τέλειον καρποφοροῦντες.

Vers. 29. Ὅταν δὲ — ὁ θερισμός.

Ὅταν παραδῷ, ἀντὶ τοῦ, ὅταν ὥριμος γένηται, τουτέσιν, ὅταν πάντες οἱ καρποφορῆσαι μέλλοντες καρποφορήσωσι. θρέπανον δὲ, ὁ λόγος, ὁ τὴν συντέλειαν τοῦ κόσμου κελεύων· θερισμὸς δὲ ἡ συγκομιδὴ τῶν δικαίων. οὗτοι γὰρ καρποὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ σπέρματος.

[6]) Gloss. Labb. Nodus: γόνυ καλάμου.

Verſ. 30. *Et dicebat — illud?*

Conferemus, hoc eſt, exemplo manifeſtabimus.

Verſ. 31. *Eſt ſicut granum ſinapis.*

Quaere autem totius huius parabolae expoſitionem viceſimo quarto capite euangelii iuxta Matthaeum.

Verſ. 31. *Quod dum — v. 32. nidificare.*

Tertio loco parabolam hanc inuenies inter parabolas dicti viceſimi quarti capitis.

Verſ. 33. *Et huiusmodi — audire.*

Prout digni erant et apti ad audiendum. Dictum eſt autem de hoc praedicto capite circa finem parabolarum.

Verſ. 34. *Sine — omnia.*

Ibidem omnia haec declarata ſunt.

Cap. X. De increpatione venti et maris.

Verſ. 35. *Et ait — v. 36. nauigio.*

Vt erat, hoc eſt ſicut ſedebat in nauigio, in eo enim, ſicut dictum eſt, ſedens docebat. Quod autem dicitur, In die illo, perinde eſt ac ſi dixiſſet, In vno dierum, ſicut habet Lucas: neque enim

7) Ita enim legunt Codices A. B. in textu. Ergo paullo ante etiam exhibere debebant, ὁμοιώσομεν.

Vers. 30. Καὶ ἔλεγε — αὐτήν;

Παραβαλοῦμεν,[7]) ἀντὶ τοῦ, παραδείξομεν.

Vers. 31. Ὡς κόκκον συνάπεως.

Παραδείξομεν αὐτὴν, δηλονότι. ζήτησον δὲ τὴν ἐξήγησιν τῆς παραβολῆς ταύτης ὅλης ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 31. Ὃς ὅταν — v. 32. κατασκηνοῦν.

Τρίτην εὑρήσεις τὴν παραβολὴν ταύτην τεταγμένην ἐν ταῖς παραβολαῖς τοῦ ῥηθέντος εἰκοστοῦ τετάρτου κεφαλαίου.

Vers. 33. Καὶ τοιαύταις — ἀκούειν.

Καθὼς ἦσαν ἄξιοι ἀκούειν. εἴρηται δὲ καὶ περὶ τούτου ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ, ἐπὶ τέλους τῶν παραβολῶν.

Vers. 34. Χωρὶς — πάντα.

Ἐν ἐκείνῳ ταῦτα πάντα σεσαφήνισαι.

Κεφ. I. Περὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τῶν ὑδάτων.

Vers. 35. Καὶ λέγει — v. 36. πλοίῳ.

Ὡς ἦν, ἀντὶ τοῦ, ὡς ἐκάθητο ἐν τῷ πλοίῳ. ἐν τούτῳ γὰρ καθήμενος ἐδίδασκεν, ὡς προεῖρηται. τὸ δὲ, ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ἴσον ἐστὶ τῷ, ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ὡς εἶπε[d]) λουκᾶς. οὐδὲ[8]) γὰρ ἐκεί- d) Luc. 8. 22.

8) ἐ γάρ. B.

enim illum innuit, in quo dixit parabolas, sed alium, quo facta sunt ea, quae dicentur, sicut etiam in principio tertii capitis iuxta Matthaeum significauimus.

Vers. 36. *Sed et aliae — illo.*

Cum illo puta nauigio (nam πλοῖον, quod nauim siue nauigium significat, Graecis neutrum est.) Addidit autem de aliis, non absque causa, sed vt ostendat, quod sua dispositione solum hoc nauigium periculum sustinuerit.

Vers. 37. *Et oritur — impleretur.*

Dictum est de hoc capite vndecimo iuxta Matthaeum.

Vers. 38. *Et erat — v. 39. magna.*

Dictum est ibidem de his omnibus.

Vers. 40. *Et dixit — ita?*

Vt quid ita timetis? quum me vobiscum habeatis, qui possum de morte seruare, et omnia possum.

Vers. 40. *Quomodo — fiduciam?*

Firmam ac indubitatam.

Vers. 41. *Et timuerunt — ei.*

Etiam de his ibi dictum est.

Cap.

νην δηλοῖ, καθ' ἣν εἶπε τὰς παραβολὰς, ἀλλ' ἑτέραν, καθ' ἣν τὰ ῥηθησόμενα γέγονε, καθὼς καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον παρεσημειωσάμεθα.

Verſ. 36. Καὶ ἄλλα — αὐτοῦ.

Μετ' αὐτοῦ τοῦ πλοίου, δηλονότι. προσέθηκε δὲ περὶ τῶν ἄλλων, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ δεῖξαι θέλων, ὅτι τοῦτο μόνον ἐκλυδωνίσθη κατ' οἰκονομίαν.

Verſ. 37. Καὶ γίνεται — γεμίζεσθαι.

Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Verſ. 38. Καὶ ἦν — v. 39. μεγάλη.

Ἐξήγηται καὶ περὶ τούτων πάντων ἐν ἐκείνῳ.

Verſ. 40. Καὶ εἶπεν — οὕτως;

Διατί φοβεῖσθε οὕτως, ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν ἐμὲ, τὸν σώζειν ἐκ θανάτου ἰσχύοντα, καὶ πάντα δυνάμενον.

Verſ. 40. Πῶς — πίστιν;

Ἀδίσακτον, ἀναμφίβολον.

Verſ. 41. Καὶ ἐφοβήθησαν — αὐτῷ.

Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ δεδήλωται.

Cap. XI. De Legione.

Cap. V. v. 1. *Et venerunt — Gadarenorum.*

Dictum est de his duodecimo euangelii iuxta Matthaeum capite.

Vers. 2. *Et egresso — v. 3. monumentis.*

Ibi etiam haec quaere.

Vers. 3. *Et neque — v. 6. adorauit eum.*

Clara sunt haec et manifesta.

Vers. 7. *Et clamans — excelsi?*

Quaere in dicto loco.

Vers. 7. *Adiuro — torqueas.*

Sane hoc quoque licebit vt inde cognoscas.

Vers. 8. *Dicebat — homine.*

Multis daemonibus imperat quasi vnus esset, propter imbecillitatem ipsorum.

Vers. 9. *Et interrogabat — sumus.*

Hominem quidem interrogabat, sed peruenit quaestio ad multitudinem daemonum, qui in ipso erant: ideo quoque respondit multitudo illorum. Legio autem propter multitudinem dicti sunt. Proprie enim legio militum agmen est. Interrogabat vero, vt cognoscerent qui praesentes erant, quod multorum daemonum habitaculum erat vnus homo.

Vers. 10.

9) τάγματα στρατιωτικά. A.

Κεφ. ΙΑ. Περὶ τοῦ λεγεῶνος.

Cap. V. v. 1. Καὶ ἦλθον — γαδαρηνῶν.

Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 2. Καὶ ἐξελθόντι — v. 3. μνήμασιν.

Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ζήτησον.

Vers. 3. Καὶ οὔτε — v. 6. προσεκύνησεν αὐτῷ.

Σαφῆ ταῦτα καὶ πρόδηλα.

Vers. 7. Καὶ κράξας — ὑψίστου;

Ζήτησον ἐν τῷ ξηθέντι κεφαλαίῳ.

Vers. 7. Ὁρκίζω — βασανίσῃς.

Ἐκεῖθεν καὶ τοῦτο γνοίης ἄν.

Vers. 8. Ἔλεγε — ἀνθρώπου.

Ὡς ἑνὶ, τοῖς πολλοῖς δαίμοσιν, ἐπιτάττει, διὰ τὴν ἀδένειαν αὐτῶν.

Vers. 9. Καὶ ἐπηρώτα — ἐσμέν.

Τὸν ἄνθρωπον μὲν ἐπηρώτα· πρὸς τὸ πλῆθος δὲ τῶν ἐν αὐτῷ δαιμόνων διέβαινεν ἡ ἐρώτησις. διὸ καὶ τὸ πλῆθος τούτων ἀπεκρίθη. λεγεὼν δὲ ὠνομάζετο, διὰ τὸ πλῆθος. λεγεὼν γὰρ κυρίως, τάγμα[9]) στρατιωτικόν. ἐπηρώτα δὲ, ἵνα γνῶσιν οἱ παρόντες, ὅτι πολλῶν δαιμόνων οἰκητήριον ὁ εἷς ἄνθρωπος ἦν.

Vers. 10. *Et deprecabatur — regionem.*

Lucas vero dixit, quod etiam deprecabantur eum, ne iuberet ipsis, vt in abyssum irent. Verisimile est autem, quod et hoc et illud deprecabantur.

Vers. 11. *Erat autem — v. 13. in mari.*

De his particularius dictum est praedicto capite duodecimo.

Vers. 14. *Qui vero pascebant — quod acciderat.*

Similiter et de his dictum est.

Vers. 15. *Et veniunt — timuerunt.*

Lucas autem dixit etiam, vbi inuenerunt eum sedentem, puta ad pedes Iesu.

Vers. 16. *Narrabant — daemoniaco.*

Quomodo facta fuerat in eo mutatio ac sana mens.

Vers. 16. *Et de porcis.*

Quomodo hi perierant.

Vers. 17. *Coeperuntque — eorum.*

Similiter et de his docet capitulum illud.

Vers. 18. *Quumque ascendisset — cum eo.*

Gratus simul et daemones timens, ne sine illo inuentus, rursum eis traderetur.

Vers. 19.

Vers. 10. Καὶ παρεκάλει — χώρας

Ὁ δὲ λουκᾶς εἶπεν· ὅτι e) καὶ παρεκάλει αὐτὸν, ἵνα μὴ ἐπιτάξῃ αὐτοῖς εἰς τὴν ἄβυσσον ἀπελθεῖν. εἰκὸς γὰρ, καὶ περὶ τούτου κἀκείνου παρακαλεῖν. e) Luc. 8, 31

Vers. 11. Ἦν δὲ — v. 13. ἐν τῇ θαλάσσῃ.

Περὶ τούτων εἴρηται λεπτομερῶς ἐν τῷ προῤῥηθέντι δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ.

Vers. 14. Οἱ δὲ βόσκοντες — γεγονός.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Vers. 15. Καὶ ἔρχονται — ἐφοβήθησαν.

Ὁ δὲ λουκᾶς εἶπε, καὶ ποῦ εὗρον αὐτὸν καθήμενον, ὅτι f) παρὰ τοὺς πόδας τοῦ ἰησοῦ. f) Luc. 8, 3

Vers. 16. Διηγήσαντο — δαιμονιζομένῳ.

Πῶς ἐγένετο αὐτῷ ἡ μεταβολὴ καὶ σωφροσύνη.

Vers. 16. Καὶ περὶ τῶν χοίρων.

Πῶς οὗτοι ἀπώλοντο.

Vers. 17. Καὶ ἤρξαντο — αὐτῶν.

Καὶ περὶ τούτων ὁμοίως τὸ κεφάλαιον ἐκεῖνο διδάσκει.

Vers. 18. Καὶ ἐμβάντος — μετ' αὐτοῦ.

Ἅμα μὲν εὐγνωμονῶν· ἅμα δὲ καὶ φοβούμενος τοὺς δαίμονας, μὴ χωρὶς αὐτοῦ τούτων εὑρόντες, πάλιν ἐπιπηδήσωσιν αὐτῷ.

Vers. 19.

Vers. 19. *Iesus autem — misertus sit tui.*

Dimisit eum, abiecto sane ab eo huiusmodi timore, quod non auderent ad eum daemones accedere, et vt illos, qui erant in domo et patria sua, doceret miraculum. Non dixit autem, Quanta tibi fecerim, sed, Quanta tibi dominus fecerit: patri miraculum adscribens ac docens nos, vt egregia virtutum opera Deo attribuamus.

Vers. 20. *Et abiit — mirabantur.*

Christus modestiae causa patri miraculum attribuebat: qui autem curatus fuerat, quum gratus esset, Christo adscribebat.

Cap. XII. De filia Archisynagogi.

Vers. 21. *Quumque Iesus naui traiecisset — v. 23. in extremis est.*

De hoc disputauimus decimo quinto capite euangelii secundum Matthaeum. In extremis est, hoc est, nouissimum exhalat spiritum.

Vers. 23. *Vt veniens — viueret.*

Per hyperbaton est ordo verborum: quod videlicet deprecabatur eum multum, vt veniens, imponeret illi manus, etc. Deinde addatur, quod in medio est.

Vers. 24. *Et abiit — eum.*

Coarctabant eum, ait Lucas, siue impellebant.

Cap.

Vers. 19. Ὁ δὲ ἰησοῦς — ἠλέησέ σε.

Ἀπέλυσεν αὐτὸν, τοῦτο μὲν, τὸν τοιοῦτον φόβον ἐκβαλὼν ἀπ' αὐτοῦ, ὡς μηκέτι τῶν δαιμόνων κατατολμώντων αὐτοῦ· τοῦτο δὲ, καὶ ἵνα τοῖς ἐν τῷ οἴκῳ καὶ τῇ πατρίδι αὐτοῦ διδάσκαλος τοῦ θαύματος γένηται. οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ὅσα σοι πεποίηκα, ἀλλ' ὅτι ὅσα σοι ὁ κύριος πεποίηκε, τῷ πατρὶ τὸ θαῦμα ἐπιγραφόμενος, καὶ παιδεύων ἡμᾶς, τῷ θεῷ τὰ κατορθώματα ἐπιγράφεσθαι.

Vers. 20. Καὶ ἀπῆλθε — ἐθαύμαζον.

Ὁ μὲν χρισὸς μετριοφρονῶν, τῷ πατρὶ τὸ ἔργον ἀνέθηκεν· ὁ δὲ θεραπευθεὶς εὐγνωμονῶν, τῷ χρισῷ τοῦτο ἀνετίθει.

Κεφ. ΙΒ. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου.

Vers. 21. Καὶ διαπεράσαντος τοῦ ἰησοῦ — v. 23. ἐσχάτως ἔχει.

Περὶ τούτου διελάβομεν ἐν τῷ πεντεκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον. τὸ δὲ ἐσχάτως ἔχει, ἀντὶ τοῦ, τελευταῖα πνέει.

Vers. 23. Ἵνα ἐλθὼν — ζήσεται.

Καθ' ὑπερβατόν ἐσιν ἡ τῶν ῥητῶν σύνταξις, ὅτι παρεκάλει αὐτὸν πολλὰ, ἵνα ἐλθὼν ἐπιθῇ αὐτῷ τὰς χεῖρας, καὶ τὰ ἑξῆς. εἶτα τὸ ἐν μέσῳ.

Vers. 24. Καὶ ἀπῆλθε — αὐτόν.

Συνέπνιγον, εἶπεν ὁ g) λουκᾶς, εἴτουν, συνώθουν. g) Luc. 8, 42.

Κεφ.

Cap. XIII. De muliere sanguinis profluuio laborante.

Vers. 25. *Et mulier — v. 27. eius.*

Caput hoc manifestius proposuit Lucas: quaere ergo, apud eum enarrationem vicesimo sexto capite.

Vers. 28. *Dicebat — salua ero.*

Dictum est de hoc decimo sexto capite euangelii secundum Matthaeum.

Vers. 29. *Et continuo — flagello.*

Cognouit in corpore, quod, ex quo iam non fluerent guttae sanguinis, sanata esset. Flagellum vero infirmitatem nominauit, vt quae ipsam tum labore, tum pudore flagellauerat.

Vers. 30. *Statimque — v. 32. quae hoc fecerat.*

Quaere etiam de his in expositione vicesimi sexti capitis euangelii secundum Lucam.

Vers. 33. *Mulier autem — v. 34. in pace.*

Haec quoque omnia declarata sunt in praedicto vicesimo sexto capite.

Vers. 34. *Et esto — flagello tuo.*

Neque Matthaeus, neque Lucas hoc addiderunt: nec mirum. Siquidem dictum est, quod ea, quae neces-

Κεφ. ΙΓ. Περὶ τῆς αἱμορροούσης.

Vers. 25. Καὶ γυνὴ — v. 27. αὐτοῦ.

Τὸ κεφάλαιον τοῦτο φανερώτερον ἐξέθηκεν ὁ λουκᾶς, καὶ ζήτησον παρ' αὐτῷ τὴν ἐξήγησιν τοῦ εἰκοσοῦ ἕκτου κεφαλαίου.

Vers. 28. Ἔλεγε — σωθήσομαι.

Εἰρηται περὶ τούτου ἐν τῷ ἑξκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 29. Καὶ εὐθέως — μάσιγος.

Ἔγνω διὰ τοῦ σώματος, μηκέτι ξαινομένου τοῖς σαλαγμοῖς, ὅτι τεθεράπευται. μάσιγα δὲ, τὴν νόσον ἐκάλεσεν, ὡς μαστίζουσαν αὐτὴν, καὶ τῷ πόνῳ καὶ τῇ αἰσχύνῃ.

Vers. 30. Καὶ εὐθέως — v. 32. τὴν τοῦτο ποιήσασαν.

Ζήτησον καὶ περὶ τούτων ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ εἰκοσοῦ ἕκτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ λουκᾶν εὐαγγελίου. τὸ δὲ, ἐπιγνοὺς ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐξ αὐτοῦ δύναμιν ἐξελθοῦσαν, καθ' ὑπερβατὸν ἀναγνωστέον, ὅτι ἐπιγνοὺς ἐν ἑαυτῷ τὴν ἐξελθοῦσαν ἐξ αὐτοῦ δύναμιν.

Vers. 33. Ἡ δὲ γυνὴ — v. 34. εἰρήνην.

Καὶ ταῦτα πάντα διηρμηνεύθησαν ἐν τῷ ῥηθέντι εἰκοσῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ.

Vers. 34. Καὶ ἴσθι — μάσιγός σου.

Τοῦτο οὔτε ὁ h) ματθαῖος, οὔτε ὁ i) λουκᾶς προσετεθείκασι, καὶ καινὸν οὐδέν. εἰρηται γὰρ, ὅτι τὰ μὴ

h) Matth. 9, 22.
i) Luc. 8, 48.

neceſſaria non erant, quidam euangeliſtae praetermittebant, breuitatis gratia: quidam vero etiam haec adſcribebant, diligentiae cauſa. Veriſimile quoque eſt, eos miraculorum quidem meminiſſe, non autem omnium verborum.

Verſ. 35. *Adhuc — magiſtrum?*

Veniunt a principe ſynagogae, hoc eſt, a domo ipſius. Vexas autem, hoc eſt, moleſtas, turbas. Domeſtici enim principis ſynagogae, quum imperfectam in Chriſtum fidem haberent, ſuſpicabantur, quod omnem certe aegritudinem ſanare poſſet, mortuum autem ſuſcitare non poſſet. Nondum enim factum ab eo huiusmodi miraculum viderant: ideoque dicebant, Filia tua mortua eſt, quid adhuc vexas magiſtrum, quum eam non poſſit ſuſcitare?

Verſ. 36. *Ieſus autem — crede.*

Cognito, quod archiſynagogus circa fidem dubitaret, vtpote ſermonibus illorum ſeductus, confortat eum, ac refouet fidei illius imbecillitatem.

Verſ. 37. *Et non — Iacobi.*

Solos hos inter alios diſcipulos coaſſumpſit, quaſi caeteris praeſtantiores. Nam et in ſua transfiguratione ſolos hos ſpectatores ſecum aſſumpſit.

Quaere etiam trigeſimo quarto capite euangelii iuxta Matthaeum cauſas, ob quas iſtos praeponeret: et praeter illas etiam praeferebat eos, vt et caeteri tales effici conarentur.

Verſ. 38.

μὴ ἀναγκαῖα, τινὲς μὲν τῶν εὐαγγελιστῶν παρελίμπανον, συντομίας χάριν· τινὲς δὲ καὶ ταῦτα συνέγραφον, ἀκριβείας ἕνεκεν. εἰκὸς δὲ, αὐτοὺς καὶ τῶν μὲν θαυμάτων μνημονεύειν· τῶν δὲ ῥημάτων μὴ πάντων.

Vers. 35. Ἔτι — διδάσκαλον;

Ἔρχονται ἀπὸ τοῦ ἀρχισυναγώγου, τουτέστιν, ἀπὸ τῆς οἰκείας τοῦ ἀρχισυναγωγου. σκύλλεις δὲ, ἀντὶ τοῦ, περισπᾷς, ἐνοχλεῖς. οἱ γὰρ περὶ τὸν ἀρχισυνάγωγον ἀτελῆ πίστιν εἰς χριστὸν ἔχοντες, ὑπελάμβανον, ὅτι νοσήματα μὲν πάντα δύναται θεραπεύειν, ἀναστῆσαι δὲ νεκρὸν, οὐ δύναται. οὔπω γὰρ εἶδον τοιοῦτον ὑπ' αὐτοῦ θαῦμα γεγενημένον. διὸ καὶ εἶπον, ἡ θυγάτηρ σου ἀπέθανε, τί ἔτι σκύλλεις τὸν διδάσκαλον, μὴ δυνάμενον αὐτὴν ἀναστῆσαι;

Vers. 36. Ὁ δὲ ἰησοῦς — πίστευε.

Γνοὺς τὸν ἀρχισυνάγωγον ἀμβλυνθέντα περὶ τὴν πίστιν, οἷα συναπαχθέντα τοῖς λόγοις αὐτῶν, ἐπιθαῤῥύνει καὶ ἀνακτᾶται τὴν ἀθένειαν τῆς αὐτοῦ πίστεως.

Vers. 37. Καὶ οὐκ — ἰακώβου.

Μόνους τούτους ἀπὸ τῶν ἄλλων μαθητῶν συμπαρέλαβεν, ὡς διαφορωτέρους τῶν ἄλλων. καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τῆς μεταμορφώσεως αὐτοῦ, μόνους τούτους παρέλαβε θεατάς.

Καὶ ζήτησον ἐν τῷ τριακοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τὰς αἰτίας τῆς προτιμήσεως αὐτῶν. προετίμα δὲ τούτους, ἵνα καὶ οἱ ἄλλοι τοιοῦτοι γένωνται.

Vers. 38. *Et venit — multumque eiulantes.*

Tibicines luctuosum cantum pulsabant, (qui hic dicitur eiulatus, quamquam proprie ἀλαλάζειν, est perpetuo sonitu strepere ac tinnire: sono sonum excipiente, quemadmodum fit in lebetibus) de his diximus decimo sexto iuxta Matthaeum capite.

Vers. 39. *Et ingressus — dormit.*

Primum quidem hoc dixit, tristitiam eorum consolando. Deinde etiam, quod illis quidem mortua erat, sibi autem dormiebat: illi namque suscitare eam non poterant, ipse vero perfacile. Tribuens praeterea confidentiam, quod mortem quasi somnum abigeret, vtpote mortis ac vitae dominus.

Vers. 40. *Et irridebant eum.*

Quasi dormire dicentem illam quae mortua erat, scientes quod mortua esset, sicut dicit Lucas. Voluit autem et ipse irrideri, vt et tibicines et qui irrisissent, aliaque similia, demonstratio fierent manifesta, quod mortua fuisset puella, nec posset dicere quisquam postmodum, quod mortua non fuerit. Nam propter hoc quoque immoratus est circa miraculum factum in muliere, quae sanguinis fluxum patiebatur: vt manifeste puella moreretur, et tibicines inferrentur: caeteraque suo fierent ordine.

Vers. 40. *Et eiectis omnibus — eosque qui secum erant.*

Eos qui secum ingressi erant. Dicit autem Petrum, Iacobum et Iohannem. Patrem siquidem matremque puellae, miraculi spectatores assumpsit, tan-

Vers. 38. Καὶ ἔρχεται — καὶ ἀλαλάζοντας πολλά.

Ἠλάλαζον οἱ αὐληταὶ, περὶ ὧν εἰρήκαμεν ἐν τῷ ἑξκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 39. Καὶ εἰσελθὼν — καθεύδει.

Εἶπε τοῦτο, πρῶτα μὲν, τὴν λύπην αὐτῶν παραμυθούμενος· ἔπειτα καὶ διδάσκων, ὅτι παρ' ἐκείνοις μὲν τέθνηκε, παρ' αὐτῷ δὲ κοιμᾶται· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μὲν, οὐκ ἠδύναντο ἀναστῆσαι ταύτην· αὐτὸς δὲ καὶ μάλιστα· εἶτα καὶ διδοὺς θαρρεῖν,[1]) ὅτι καθάπερ ὕπνον ἀπελάσει τὸν θάνατον, ὡς κύριος θανάτου, καὶ ὡς ζωή.

Vers. 40. Καὶ κατεγέλων αὐτοῦ.

Ὡς λέγοντος καθεύδειν τὴν τεθνηκυῖαν, εἰδότες, ὅτι ἀπέθανεν, ὡς ὁ[k]) λουκᾶς εἶπεν. ἐβούλετο δὲ καὶ αὐτὸς καταγελασθῆναι, ἵνα καὶ οἱ αὐληταὶ, καὶ ὁ κατάγελως, καὶ τὰ τοιαῦτα, σαφὴς ἔχῃ ἀπόδειξις τοῦ τεθνηκέναι τὸ κοράσιον, καὶ μηδεὶς ὕστερον δυνηθείη λέγειν, ὅτι οὐ τέθνηκε· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τῷ κατὰ τὴν αἱμόῤῥουν θαύματι ἐνεβραδύνει· ἵνα προδήλως τὸ παιδίον ἀποθάνῃ, καὶ εἰσενεχθῶσι μὲν οἱ αὐληταὶ, γένωνται δὲ καὶ τὰ ἑξῆς.

k) Luc. 8, 53.

Vers. 40. Ὁ δὲ ἐκβαλὼν πάντας — καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ.

Τοὺς μετ' αὐτοῦ συνεισελθόντας, λέγει δὲ πέτρον καὶ ἰάκωβον καὶ ἰωάννην. τὸν μὲν οὖν πατέρα καὶ τὴν μητέρα τῆς κόρης παρέλαβε θεατὰς

1) θαρρεῖν, abeſt. A.

tanquam puellae magis domesticos: discipulos vero tanquam sibi ipsi magis familiares: caeteros autem omnes eiecit, fugiens eorum laudem. Quum enim nunquam tale quippiam vidissent, applausuri erant, et supra modum laudaturi.

Vers. 40. *Et ingreditur — v.* 42. *ambulabat.*

Apprehendit manum eius et vocauit: vt vox animam, quae discedebat, reuocaret, manus autem corpus disponeret.

Vel etiam aliter. Tenuit manum eius, vt ostenderet, quod sanctissima quoque caro eius mortuos viuificaret.

Vers. 42. *Erat enim — duodecim.*

Quia eam superius modo puellam appellauit, modo puellulam: nunc etiam aetatem eius manifestat.

Vers. 42. *Et obstupuerunt — v.* 43. *hoc sciret.*

Praecepit, hoc est, admonuit: sic enim habet Lucas. Ob hoc enim etiam alios omnes eiecit. Et quanquam sciret futurum esse, vt miraculi sermo vbique diuulgaretur: Nam et Matthaeus dixit, quod exiuit fama haec in vniuersam regionem illam: Tamen quod suum est vbique facit.

Vers. 43.

z) Hentenius ad vers. 41. monet, scribendum esse taliatha, addens: *atque hoc modo scriptum inuenitur in non nullis vetustis exemplaribus, tam Graecis, quam Latinis.* Quae vero sunt ista vetusta

τοῦ θαύματος, ὡς οἰκείους ἐκείνῃ τοὺς δὲ μαθητὰς, ὡς οἰκείους ἑαυτῷ· τοὺς ἄλλους δὲ πάντας ἐξέβαλε, φεύγων τὸν παρ' αὐτῶν ἔπαινον. οὐδέποτε γὰρ τοιοῦτον ἰδόντες, ἔμελλον αὐτὸν κροτῆσαι καὶ ὑπερευφημῆσαι.

Verſ. 40. Καὶ εἰσπορεύεται — v. 42.
2) περιεπάτει.

Ἐκράτησε τῆς χειρὸς αὐτῆς καὶ ἐφώνησεν, ἵνα ἡ φωνὴ μὲν ἐπιστρέψῃ τὴν οἰχομένην ψυχήν· ἡ δὲ χεὶρ, συμπήξῃ τὸ σῶμα.

Ἢ καὶ ἑτέρως, ἐκράτησε τῆς χειρὸς αὐτῆς, δεικνὺς, ὅτι καὶ ἡ παναγία σὰρξ αὐτοῦ ζωοποιεῖ τοὺς νεκρούς.

Verſ. 42. Ἦν γὰρ — δώδεκα.

Ἐπειδὴ παιδίον ἄνω ταύτην ἔλεγε, νῦν σαφηνίζει καὶ τὴν ἡλικίαν αὐτῆς.

Verſ. 42. Καὶ ἐξέστησαν — v. 43.
γνῷ τοῦτο.

Διεσείλατο, ἀντὶ τοῦ, παρήγγειλεν. οὕτω γὰρ εἶπεν l) ὁ λουκᾶς. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τοὺς ἄλλους πάντας ἐξέβαλε. γινώσκων δὲ, ὅτι πανταχοῦ δραμεῖται τοῦ θαύματος ὁ λόγος· καὶ γὰρ ὁ ματθαῖος εἶπεν· ὅτι m) ἐξῆλθεν ἡ φήμη αὕτη εἰς ὅλην τὴν γῆν ἐκείνην· ὅμως τὸ οἰκεῖον 3) παντα-

l) Luc. 8, 56.

m) Matth. 9, 26.

tuſta exemplaria? Alibi memorat Complutenſem et Erasmicam editionem.

3) Intellige, Φεύγει τὸν ἔπαινον.

Verſ. 43. *Dixitque — ad manducandum.*

Hoc iuſſit, ne eis phantaſtice ſuſcitata videretur. Vnde propter hanc cauſam neque ipſe dat illi ad manducandum, ſed parentibus vt hoc faciant permittit.

Cap. VI. v. 1. *Et exiuit — v. 3. per illum.*

Aſcendit in patriam ſuam, non ignorans futurum vt ſe deſpicerent, ſed ne poſtmodum dicere poſſent, quod non docuiſſet eos. Simul etiam inuidiam eorum conuincens: quum enim de eo potius ipſis eſſet gaudendum, qui patriam ſuam doctrina et miraculis ornaret: magis offendebantur per eum ob generis ipſius ignobilitatem.

Quod autem additur, Et virtutes tales, quae per manus eius fiunt, defectiua oratio eſt. Deficit enim, Vnde, vt dicatur: Et vnde virtutes tales quae per manus eius fiunt.

Dictum eſt autem de his viceſimo quarto capite euangelii ſecundum Matthaeum circa finem poſt expletas parabolas.

Verſ. 4. *Dicebat autem — ſua.*

Etiam de his eodem capite diſputatum eſt.

Verſ. 5. *Nec — v. 6. illorum.*

Etiam de his manifeſte tractatum eſt. Intelligitur autem: Non poterat, hoc eſt, tanquam impoſſibile ducebat.

Ait

4) καὶ, interponit. A.

Vers. 43. Καὶ εἶπε — φαγεῖν.

Τοῦτο προσέταξεν, ἵνα μὴ φάσμα δόξῃ τούτοις ἢ ἀναπαῦσα. διὰ τοῦτο γὰρ οὐδ' αὐτὸς ἐδίδωσιν αὐτῇ φαγεῖν, ἀλλὰ τοῖς γονεῦσιν ἐπιτρέπει τοῦτο ποιῆσαι.

Cap. VI. v. 1. Καὶ ἐξῆλθεν — v. 3. ἐπ' αὐτῷ.

Ἐπιβαίνει τῆς πατρίδος, οὐκ ἀγνοῶν, ὅτι καταφρονήσουσιν αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ὕστερον, ὅτι οὐκ ἐδίδαξεν αὐτοὺς, ἅμα δὲ καὶ τὸν φθόνον αὐτῶν ἐξελέγχων. δέον γὰρ χαίρειν ἐπ' αὐτῷ, κοσμοῦντι τὴν πατρίδα αὐτῶν διδασκαλίαις καὶ θαύμασιν, ἐσκανδαλίζοντο μᾶλλον ἐπ' αὐτῷ, διὰ τὴν τοῦ γένους αὐτοῦ εὐτέλειαν.

Τὸ δὲ, καὶ δυνάμεις τοιαῦται[4]) διὰ τῶν χειρῶν αὐτοῦ γίνονται, ἐλλειπτικόν ἐστιν. ἐλλείπει γὰρ τὸ, πόθεν. οἷον, καὶ πόθεν δυνάμεις[5]) τοιαῦται διὰ τῶν χειρῶν αὐτοῦ γίνονται;

Εἴρηται δὲ περὶ τούτων ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον, πρὸς τῷ τέλει, μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν παραβολῶν.

Vers. 4. Ἔλεγε δὲ — αὐτοῦ.

Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ διείληπται.

Vers. 5. Καὶ οὐκ — v. 6. αὐτῶν.

Καὶ περὶ τούτων σαφῶς ἐκεῖ διηρμήνευται. νοεῖται δὲ τὸ, οὐκ ἠδύνατο, καὶ ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἐνδεχόμενον ἐνόμιζε.

5) τοιαῦται omittit. B.

Ait enim Gregorius Theologus, quod simul vtrunque necessarium est ad perficiendas sanitates, et fides eorum qui curandi sunt, et potentia eius qui curare debet: nec prodest vnum si deficiat alterum, quod illi coniunctum esse debet. Imo nec scio, sitne etiam hoc addendum, vt iusta et rationabilis sit sanitas. Neque enim iusta sanitas est quae his confertur, quibus per incredulitatem nocumentum est allatura.

Cap. XIV. De Apostolorum ordinatione.

Vers. 6. *Et circumibat — v. 7. binos.*

Ad mutuam consolationem, vt dictum est decimo nono iuxta Matthaeum capite.

Vers. 7. *Et dabat — immundorum.*

Matthaeus autem addidit, Et vt ipsos eiicerent, et curarent omnem aegritudinem, omnemque languorem. Lucas autem scripsit, quod dedit eis virtutem et potestatem super omnia daemonia, et vt morbos curarent.

Vers. 8. *Et praecepit — v. 9. sandaliis.*

De his singulatim dictum est praedicto decimo nono capite.

Vers. 9. *Et ne — tunicis.*

A communi supplenda est dictio, Praecepit.

Vers. 10. *Et dicebat — illinc.*

Ibi etiam haec declarata sunt.

Vers. 11.

*) pag. 215.

Φησὶ γὰρ ὁ θεολόγος [6]) γρηγόριος, ὅτι ἐπεὶ τοῦ συναμφοτέρου χρεία πρὸς τὰς ἰάσεις, καὶ τῆς τῶν θεραπευομένων πίστεως, καὶ τῆς τοῦ θεραπευτοῦ δυνάμεως, οὐκ ἐνεδέχετο τὸ ἕτερον, τοῦ συζύγου ἐλλείποντος. οὐκ [7]) οἶδα δὲ, εἰ μὴ καὶ τοῦτο τῷ εὐλόγῳ προσθετέον. οὐ γὰρ εὔλογος ἴασις τοῖς βλαβησομένοις ἐξ ἀπιστίας.

Κεφ. ΙΔ. Περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν δώδεκα.

Vers. 6. Καὶ περιῆγε — v. 7. δύο δύο.

Πρὸς παρηγορίαν ἀλλήλων, ὡς εἴρηται ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 7. Καὶ ἐδίδου — ἀκαθάρτων.

Ματθαῖος δὲ προσέθηκεν· ὅτι [n]) ὥστε αὐτὰ ἐκβάλλειν, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν. ὁ δὲ λουκᾶς ἔγραψεν· ὅτι ἔδωκεν [o]) αὐτοῖς δύναμιν καὶ ἐξουσίαν ἐπὶ πάντα τὰ δαιμόνια, καὶ νόσους θεραπεύειν.

n) Matt. 10, 1.

o) Luc. 9, 1.

Vers. 8. Καὶ παρήγγειλεν — v. 9. σανδάλια.

Εἰρηται καὶ περὶ τούτων κατὰ λεπτὸν ἐν τῷ δηλωθέντι ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ.

Vers. 9. Καὶ μὴ — χιτῶνας.

Ἀπὸ κοινοῦ λεπτέον τὸ, παρήγγειλε.

Vers. 10. Καὶ ἔλεγεν — ἐκεῖθεν.

Ἐκεῖ καὶ ταῦτα σεσαφήνισαι.

7) Etiam haec sunt Gregorii.

Vers. 11. *Et quicunque — illis.*

Dictum est de his praedicto capite.

Vers. 11. *Amen dico — illi.*

Similiter et de hoc.

Vers. 12. *Et quum exissent — v. 13. curabant.*

De vnctione olei solus Marcus loquitur. Admonet autem et de hoc Iacobus in epistola sua catholica, dicens, Aegrotat quis inter vos? asciscat seniores ecclesiae, et orent super eum, vnguentes eum oleo in nomine domini, et oratio fidei seruabit laborantem, et eriget eum dominus. Verisimile est autem dominum etiam docuisse Apostolos. Erat autem oleum signum hilaritatis corporis, et alacritatis animae.

† Vnctum oleum et laborem mitigat, et luminis causa est, ac hilaritatem excitat et aegritudinis salutem ac cordis illuminationem.

Cap. XV. De Iohanne et Herode.

Vers. 14. *Et audiuit — v. 16. mortuis.*

De hac materia diligenter tractatum est vicesimo quinto capite iuxta Matthaeum.

In

[3]) Quod hic addidit scholium Hentenius, neutermeorum agnoscit. Apud Theophylactum p. 219. E. ita legitur: ἔστιν οὖν τὸ ἔλαιον καὶ πρὸς πόνους ὠφέλιμον καὶ φωτὸς αἴτιον, καὶ ἱλαρότητος πρόξενον,

Vers. 11. Καὶ ὅσοι — αὐτοῖς.

Εἰρηται καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ ἐηθέντι κεφαλαίῳ.

Vers. 11. Ἀμὴν — ἐκείνῃ.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτου.

Vers. 12. Καὶ ἐξελθόντες — v. 13. ἐθεράπευον.

Περὶ τῆς ἀλείψεως τοῦ ἐλαίου μόνος ὁ μάρκος φησί. παραγγέλλει δὲ περὶ ταύτης καὶ ἰάκωβος ἐν τῇ καθολικῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ, λέγων p) ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν, προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας, καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν, ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου. καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ κύριος. εἰκὸς δὲ, καὶ τοῦτο παρὰ τοῦ κυρίου διδαχθῆναι τοὺς ἀποστόλους. ἦν δὲ τὸ ἔλαιον, σύμβολον ἱλαρότητος τοῦ σώματος καὶ φαιδρότητος τῆς ψυχῆς. s)

p) Iac. 5, 14, 15.

Κεφ. ΙΕ. Περὶ ἰωάννου καὶ ἡρῴδου.

Vers. 14. Καὶ ἤκουσεν — v. 16. νεκρῶν.

Περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης εἴρηται ἀκριβῶς ἐν τῷ εἰκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Τινὰ

ξενον, καὶ σημαίνει τὸ ἔλεος τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν χάριν τοῦ πνεύματος, δι' ἧς καὶ πόνων ἀπαλλαττόμεθα, καὶ φῶς καὶ χαρὰν καὶ ἱλαρότητα πνευματικὴν δεχόμεθα.

In quodam autem exemplari dictio Prophe-ta, habet articulum, vt sit: Propheta ille est, aut tanquam vnus prophetarum. Intelligebant autem illum prophetam, de quo ipsis Moses vaticinatus fuerat: et is erat Christus.

Vers. 17. *Ipse enim — v.* 18. *fratris tui.*

In eo capite etiam de his dictum est.

Vers. 19. *Herodias autem — v.* 20. *audiebat.*

Praeterea et de his.

Vers. 21. *Et — v.* 23. *regni mei.*

Similiter et de his.

Vers. 24. *Illa autem — v.* 28. *matri suae.*

Etiam de his omnibus capitis illius enarratio commemorat.

Vers. 29. *Et — monumento.*

Dictum est de his in illo loco.

Vers. 30.

9) Intelligit, vt alibi, codices commentariorum, seu interpretum. In scholiis enim ad hunc locum, quae ad manus habuit Euthymius, legitur sic: ὁ δὲ μάρκος εἰπὼν, ὥς τινές φασιν, ὅτι ἄλλοι δὲ ἔλεγον, ὅτι προφήτης ἐστὶν, ὡς εἷς τῶν προφητῶν, αἰνίττεσθαί μοι δοκεῖ, λέγειν ἐκείνους, περὶ οὗ φησιν ὁ μωϋσῆς· προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν, ὡς ἐμέ. Haec interpretatio postulat ὁ. Illato autem ὁ, illatum est etiam ἡ. Vide Caten. Victoris

Τινὲς δὲ τῶν[2]) ἀντιγράφων μετὰ τοῦ ἄρθρου γράφουσιν· ὅτι ὁ προφήτης ἐστιν, ἢ ὡς εἷς τῶν προφητῶν. προσεδόκων γὰρ προφήτην, περὶ οὗ προεφήτευσεν αὐτοῖς ὁ μωϋσῆς. οὗτος δὲ ἦν, ὁ χριστός.

Vers. 17. Αὐτὸς γὰρ — v. 18. ἀδελφοῦ σου.

Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων εἴρηται.

Vers. 19. Ἡ δὲ ἡρωδιὰς — v. 20. ἤκουε.

Ἔτι καὶ περὶ τούτων.

Vers. 21. Καὶ — v. 23. τῆς βασιλείας μου.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Vers. 24. Ἡ δὲ — v. 28. μητρὶ αὐτῆς.

Καὶ περὶ τούτων πάντων ἡ ἐξήγησις ἐκείνου τοῦ κεφαλαίου διέξεισι.

Vers. 29. Καὶ — μνημείῳ.

Εἴρηται καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ.

Vers. 30.

Victoris Vol. I. pag. 104. edit. Mosq. et edit. Possini. pag. 126. Possinus legit, ὁ προφήτης. ὥς τινές φασι, sunt interpretes, immo vel vnus, de quo saepius dicitur τινές. Proximum. μοι δοκεῖ, ad ὁ μάρκος refertur. Post ἐκείνους autem forte legendum τὸν, etsi nec Possinus nec ego repererimus ita. Si autem erat ὁ προφήτης, non poterat esse, ὡς εἷς τῶν προφητῶν. Ergo, repugnantibus Codicibus, primum scholio, post textui illatum ἢ.

Verſ. 30. *Et congregantur — v.* 31. *vacaret.*
Ibi etiam de his quaere. Hinc autem docemur, oportere eccleſiae magiſtros non ſemper exponere ſeipſos multitudini, ſed quum datur opportunitas, retrahi ac ſolitarios eſſe, mentemque ab exteriori diſtractione reuocare, et quod eos qui miniſtrant conueniat requieſcere, et poſt miniſterium etiam corporaliter conſolari.

Verſ. 32. *Et egreſſi ſunt — v.* 33. *illuc.*
Aeque etiam et de his. Ab omnibus autem ciuitatibus, quae videlicet circumcirca adiacebant.

Cap. XVI. De quinque panibus et duobus piſcibus.

Verſ. 34. *Et egreſſus — paſtorem.*
Etiam de his praedicto capite diſſeruimus. Paſtorem autem dicit eum, qui de ſalute earum curam haberet.

Verſ. 34. *Et coepit — v.* 37. *ad edendum.*
Et haec quoque inde cognitu facilia ſunt.

Verſ. 37. *Et dicunt — ad comedendum?*
Hoc per interrogationem legendum eſt. Eſt autem huiusmodi ſermo eorum, qui ſe grauari queruntur.

Verſ. 38. *Ille autem — v.* 40. *quinquageni.*
De his dictum eſt viceſimo ſexto capite euangelii ſecundum Matthaeum.

Verſ. 41.

*) Hentenius videtur legiſſe, εὑπαίρει, quod repugnat vtrique meorum.

Vers. 30. Καὶ συνάγονται — v. 31. εὐκαίρουν.)

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ζήτησον. διδασκόμεθα δὲ ἐντεῦθεν, ὅτι χρὴ τοὺς διδασκάλους τῆς ἐκκλησίας, μὴ διαπαντὸς ἑαυτοὺς ἐκδιδόναι τοῖς πλήθεσιν, ἀλλ' ἐν καιρῷ συλλέγεσθαι, καὶ ἰδιάζειν, καὶ συνάγειν τὸν νοῦν ἀπὸ τῆς ἔξω περιφορᾶς· καὶ ὅτι προσήκει διαναπαύειν τοὺς διακονοῦντας, καὶ σωματικῶς παρηγορεῖν μετὰ τὴν διακονίαν.

Vers. 32. Καὶ ἀπῆλθον — v. 33. ἐκεῖ.

Ὡσαύτως καὶ περὶ τούτων. ἀπὸ πασῶν δὲ τῶν πόλεων, τῶν πέριξ, δηλονότι.

Κεφ. Ις. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων.

Vers. 34. Καὶ ἐξελθὼν — ποιμένα.

Καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ προδιαληφθέντι κεφαλαίῳ διείληπται. ποιμένα δὲ λέγει, φροντίζοντα τῆς σωτηρίας αὐτῶν.

Vers. 34. Καὶ ἤρξατο — v. 37. φαγεῖν.

Καὶ ταῦτα ἐκεῖθεν διαγνωσθῆναι ῥᾴδιον.

Vers. 37. Καὶ λέγουσιν — φαγεῖν;

Τοῦτο κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον. βαρυνομένων δὲ ὁ τοιοῦτος λόγος.

Vers. 38. Ὁ δὲ — v. 40. πεντήκοντα.

Περὶ τούτων εἴρηται ἐν τῷ εἰκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 41.

Verſ. 41. *Et acceptis — v. 44. virorum.*

Ibidem de his quoque omnibus dictum eſt.

Verſ. 45. *Statimque — v. 46. vt oraret.*

Similiter et de his.

Cap. XVII. De ambulatione ſuper aquas.

Verſ. 47. *Veſpera autem — v. 48. mare.*

Quaere de his viceſimo ſeptimo capite iuxta Matthaeum.

Verſ. 48. *Volebatque — illos.*

Vt fortius eſſet eis certamen.

Verſ. 49. *Illi autem — v. 50. nolite timere.*

Etiam de his ibidem dictum eſt.

Verſ. 51. *Et aſcendit — ventus.*

Omiſit Marcus quae de Petro acciderunt: ſimiliter et Iohannes. Matthaeus vero diligenter illa conſcripſit.

Verſ. 51. *Et vehementer — v. 52. obcaecatum erat.*

Etiam haec eodem capite ſunt explanata.

Verſ. 53. *Quumque traieciſſent — v. 56. ſalui fiebant.*

Ibi etiam de his omnibus inuenies. Saluos autem intelligit hic ſanos.

Cap.

Vers. 41. Καὶ λαβὼν — v. 44. ἄνδρες.

Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων πάντων ἐρρήθη.

Vers. 45. Καὶ εὐθέως — v. 46. προσεύξασθαι.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων. ἀποταξάμενος δὲ αὐτοῖς, ἀντὶ τοῦ, ἀπολύσας αὐτοὺς, δηλαδὴ, τοὺς ὄχλους. οὕτω γὰρ εἶπεν ὁ q) ματθαῖος. q) Matt. 14, 23.

Κεφ. IZ. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου.

Vers. 47. Καὶ ὀψίας — v. 48. θαλάσσης.

Ζήτησον περὶ τούτων ἐν τῷ εἰκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 48. Καὶ ἤθελε — αὐτούς.

Ἵνα πλέον ἀγωνιάσωσιν.

Vers. 49. Οἱ δὲ — v. 50. μὴ φοβεῖσθε.

Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ εἴρηται.

Vers. 51. Καὶ ἀνέβη — ἄνεμος.

Συνέτεμεν ὁ μάρκος τὰ κατὰ τὸν πέτρον, ἔτι δὲ καὶ ὁ ἰωάννης· ὁ δὲ ματθαῖος καὶ ταῦτα σαφῶς ἀνέγραψεν.

Vers. 51. Καὶ λίαν — v. 52. πεπωρωμένη.

Καὶ ταῦτα ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ διατεσάφηται.

Vers. 53. Καὶ διαπεράσαντες — v. 56. ἐσώζοντο.

Ἐκεῖ καὶ περὶ πάντων τούτων εὑρήσεις· σωτηρίαν δὲ νῦν, τὴν ὑγείαν νόει.

Cap. XVIII. De transgressione praecepti dei.

Cap. VII. v. 1. *Et conueniunt* — *v.* 4. *comedunt.*

De his quoque differit capitis illius enarratio.

Vers. 4. *Multaque sunt alia* — *lectorum.*

Ibi quoque de his dictum est.

Vers. 5. *Deinde* — *v.* 8. *facitis.*

Horum intellectus vicesimo octauo capite euangelii secundum Matthaeum positus est.

Vers. 9. *Et dicebat* — *seruetis.*

Per ironiam hoc dicit.

Vers. 10. *Moses* — *v.* 11. *in tuum vertitur commodum.*

Etiam de his in illo capite singillatim dictum est.

Vers. 12. *Et* — *matri.*

Quicquam, quod illis gratum sit.

Vers. 13. *Irritum facientes* — *facitis.*

Verbum Dei dicit legem, quae parentes honorare iubet. Quaere etiam de his in dicto capite.

Vers. 14. *Et* — *v.* 15. *hominem.*

Ibi etiam de his dictum est.

Vers. 16.

Κεφ. ΙΗ. Περὶ τῆς παραβάσεως τῆς ἐντολῆς τοῦ θεοῦ.

Cap. VII. v. 1. Καὶ συνάγονται — v. 4. ἐθίουσι.

Καὶ περὶ τούτων ἡ ἐξήγησις ἐκείνου τοῦ κεφαλαίου διαλαμβάνει.

Vers. 4. Καὶ ἄλλα πολλά ἐστιν — κλινῶν.

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εἴρηται.

Vers. 5. Ἔπειτα — v. 8. ποιεῖτε.

Ἡ τούτων διάγνωσις ἐν τῷ εἰκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον κεῖται.

Vers. 9. Καὶ ἔλεγεν — τηρήσητε.

Κατ' εἰρωνείαν τοῦτό φησι.

Vers. 10. Μωϋσῆς — v. 11. ὠφεληθῇς.

Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ λελεπτολόγηται.

Vers. 12. Καὶ — μητρί.

Οὐδὲν εὐάρεστον.

Vers. 13. Ἀκυροῦντες — ποιεῖτε.

Λόγον τοῦ θεοῦ λέγει, τὸν νόμον, τὸν κελεύοντα τιμᾶν τοὺς γονεῖς. ζήτει δὲ καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ.

Vers. 14. Καὶ — v. 15. τὸν ἄνθρωπον.

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εἴρηται.

Vers. 16. *Si quis — audiat.*

Hoc frequenter declaratum est.

Vers. 17. *Quumque — v. 19. escas.*

Ibi etiam de his exacte traditum est.

Vers. 20. *Dicebat — v. 23. hominem.*

Similiter et de his.

Cap. XIX. De Phoenissa.

Vers. 24. *Et inde — Sidonis.*

In partes, dixit Matthaeus. Quaere autem explanationem finis vicesimi octaui capitis illius.

Vers. 24. *Et ingressus — latere.*

Ibi causam diximus.

Vers. 25. *Quum enim audisset — v. 26. genere.*

De hoc dictum est vicesimo nono capite euangelii secundum Matthaeum.

Vers. 26. *Et rogabat — filia sua.*

†† [3]Ἠρώτα notat rogabat, vt in illo notatum est.

Vers. 27. *Iesus autem — v. 29. filia tua.*

In illo capite omnia ista declarata sunt.

Vers. 30.

[2]) τῦ τέλες, omittit. A.

[3]) Hoc scholium omiserat Hentenius. Scriba saltum fecerat.

Vers. 16. Ἐι τις — ἀκουέτω.

Τοῦτο πολλάκις ἡρμηνεύθη.

Vers. 17. Καὶ ὅτε — v. 19. βρώματα.

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἀκριβέστατα διεσαφηνίθη.

Vers. 20. Ἔλεγε — v. 23. ἄνθρωπον.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Κεφ. ΙΘ. Περὶ τῆς Φοινικίσσης.

Vers. 24. Καὶ ἐκεῖθεν — σιδῶνος.

Εἰς τὰ μέρη r) ματθαῖος εἶπε. ζήτησον δὲ τὴν ἐξήγησιν τοῦ τέλους τοῦ 2) εἰκοστοῦ ὀγδόου κεφαλαίου αὐτοῦ. r) Matt. 15, 21.

Vers. 24. Καὶ εἰσελθὼν — λαθεῖν.

Ἐκεῖσε τὴν αἰτίαν εἰρήκαμεν.

Vers. 25. Ἀκούσασα γὰρ — v. 26. γένει.

Εἴρηται περὶ ταύτης ἐν τῷ εἰκοστῷ ἑνάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 26. Καὶ ἠρώτα — θυγατρὸς αὐτῆς.

Ἠρώτα, 3) ἀντὶ τοῦ, παρεκάλει, ὡς ἐν ἐκείνῳ παρασεσημείωται.

Vers. 27. Ὁ δὲ ἰησοῦς — v. 29. θυγατρός σου.

Ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ πάντα ταῦτα διηρμηνεύθησαν.

Verſ. 30. *Et regreſſa — lectum.*

Iacentem, in pace ac ſalute.

Cap. XX. De balbo.

Verſ. 31. *Quumque rurſum exiſſet — Decapoleos.*

Non immoratur in finibus Gentilium, ne a Iudaeis accuſaretur, quod Gentibus commiſceretur.

Verſ. 32. *Et adferunt — v. 33. linguam eius.*

Apprehendit eum a turba ſeorſim, hoc eſt, aſſumpſit, ſeparauit, ne miracula videretur ſpectaculo exponere, et maxime cognoſcens, multitudini quosdam immixtos eſſe, qui reprehenderent.

Praeterea quandoque miracula coram multis operabatur, propter ſpectantium vtilitatem: interdum vero ſeparatim, vt laudem fugeret, tanquam generatiuam ſuperbiae. Miſit autem digitos ſuos in aures eius: vnum quidem dextrae manus in dextram aurem, vnumque ſiniſtrae in ſiniſtram, propter anguſtiam ac profunditatem auditus, vt hunc acuat. Poterat quoque et alio modo hunc curare: ſed ita curauit, vt ſciremus, omnem partem ſancti corporis ipſius diuina plenam eſſe virtute. Ecce enim ſputum etiam immaculati oris ſui, quo linguam tetigit impeditam, diuinam quoque participabat virtutem, ac omnino excrementa diuini corporis omnia ſancta erant, vtpote talis corporis: ſolum autem operabantur, dum vellet.

Prae-

*) μόνον, abeſt. A.

Vers. 30. Καὶ ἀπελθοῦσα — κλίνης.

Κειμένην ἐν εἰρήνῃ.

Κεφ. Κ. Περὶ τοῦ μογγιλάλου.

Vers. 31. Καὶ πάλιν ἐξελθὼν — δεκαπόλεως.

Οὐκ ἐμβραδύνει τοῖς μέρεσι τῶν ἐθνῶν, ἵνα μὴ κατηγορηθῇ παρ' Ἰουδαίων, ὡς τοῖς ἐθνικοῖς ἐπιμιγνύμενος.

Vers. 32. Καὶ φέρουσιν — v. 33. γλώσσης αὐτοῦ.

Ἀπέλαβεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὄχλου κατιδίαν, τουτέστι, παρέλαβεν, ἐχώρισεν, ἵνα μὴ δόξῃ θεατρίζειν τὰ θαύματα, καὶ μάλιστα, γνούς τινας τῶν μεμψιμοίρων ἀναμεμιγμένους τοῖς πλήθεσιν.

Ἄλλως τε, ποτὲ μὲν ἐνώπιον πολλῶν θαυματουργεῖ, δι' ὠφέλειαν τῶν ὁρώντων· ποτὲ δὲ, κατ' ἰδίαν, διὰ τὸ φεύγειν τὸν ἔπαινον, ὡς τύφου γεννητικόν. ἔβαλε δὲ τοὺς δακτύλους αὐτοῦ εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ, ἕνα μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς, εἰς τοῦτο τὸ οὖς· ἕνα δὲ τῆς ἀριστερᾶς, εἰς ἐκεῖνο, διὰ τὸ ξενον καὶ βαθὺ τῆς ἀκοῆς, ἵνα θίξῃ ταύτης. ἠδύνατο δὲ καὶ τρόπον ἕτερον θεραπεῦσαι αὐτὸν, ἀλλ' ἵνα γνῶμεν, ὅτι πᾶν μέρος τοῦ ἁγίου σώματος αὐτοῦ θείας δυνάμεως μεστὸν ἦν. ἰδοὺ γὰρ καὶ τὸ πτύελον τοῦ ἀχράντου στόματος, μεθ' οὗ τῆς μογγῆς γλώσσης ἥψατο, θείας μετεῖχε δυνάμεως, καὶ πάντα δὲ πάντως τὰ περιττώματα τοῦ θεανδρικοῦ σώματος ἅγια ἦν, ὡς τοιούτου σώματος. ἐνήργουν [4]) δὲ μόνον, ὅτε ἤθελε.

Praeterea viceſimo tertio praeſentis euangeliſtae capite, ſputo etiam vſus eſt ad caeci curationem. Ad haec Iohannis capite decimo, quando caecum a natiuitate curauit. Hoc autem agebat, vt fidem faceret vnitae ſibi diuinitatis: quo enim pacto haec operaretur, niſi Deus eſſet?

Verſ. 34. *Et ſuſpiciens — v. 35. recte.*

Suſpexit in coelum, docens eos, qui alios erant ſanaturi, ad Deum aſpicere: et virtutem ab eo petere. Ingemuit autem, motus hominis afflictionibus, ac humanae miſertus naturae, quae tum a daemonibus, tum ab infirmitatibus adeo impetitur, propter praecepti transgreſſionem.

Verſ. 15. *Et praecepit — v. 37. loqui.*

Cauſam, ob quam tacere praecipiebat, variis in locis diximus.

Cap. XXI. De ſeptem panibus.

Cap. VIII. v. 1. *In illis — v. 3. venerunt.*

Dictum eſt de his in fine triceſimi iuxta Matthaeum capitis.

Verſ. 4. *Et reſponderunt — v. 6. turbae.*

De his facta eſt mentio triceſimo primo capite euangelii ſecundum Matthaeum.

Verſ. 7.

Καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ δὲ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ παρόντος εὐαγγελιστοῦ πτυέλῳ πρὸς τὴν θεραπείαν ἐχρήσατο τοῦ τυφλοῦ. καὶ ἐν τῷ δεκάτῳ δὲ τοῦ ἰωάννου, ὅτε τὸν ἐκ γενετῆς[5]) τυφλὸν ἰάσατο. τοῦτο δὲ ἐποίει πρὸς πίστωσιν τῆς ἡνωμένης αὐτῷ θεότητος. πῶς γὰρ ἂν ἐνήργουν ταῦτα, εἰ μὴ θεὸς ἦν;

Verſ. 34. Καὶ ἀναβλέψας — v. 35. ὀρθῶς.

Ἀνέβλεψε μὲν εἰς τὸν οὐρανὸν, διδάσκων τοὺς μέλλοντας θεραπεύειν πρὸς θεὸν ἀφορᾶν, καὶ παρ' αὐτοῦ δύναμιν αἰτεῖν· ἐστέναξε δὲ, ἐπικαμπτόμενος τοῖς πάθεσι τοῦ ἀνθρώπου, καὶ κατοικτείρων τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, οὕτως ἐπηρεαζομένην ὑπό τε νόσων καὶ δαιμόνων, διὰ τὴν τῆς ἐντολῆς παράβασιν.

Verſ. 36. Καὶ διεσείλατο — v. 37. λαλεῖν.

Τὴν αἰτίαν, δι' ἣν παρήγγειλε σιγᾶν, εἰρήκαμεν διαφόρως.

Κεφ. ΚΑ. Περὶ τῶν ἑπτὰ ἄρτων.

Cap. VIII. v. 1. Ἐν ἐκείναις — v. 3. ἥκουσιν.

Εἰρηται περὶ τούτων ἐπὶ τέλους τοῦ τριακοστοῦ κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Verſ. 4. Καὶ ἀπεκρίθησαν — v. 6. τῷ ὄχλῳ.

Διέξεισι καὶ περὶ τούτων τὸ τριακοστὸν πρῶτον κεφάλαιον τοῦ κατὰ ματθαῖον.

5) γεννητῆς. A.

Verſ. 7. *Et habebant — v. 9. eos.*

Etiam haec ibi declarata ſunt.

Verſ. 10. *Et ſtatim — v. 11. eum.*

Ibi quoque de his dictum eſt.

Verſ. 12. *Quumque ingemuiſſet — requirit?*

Similiter et de his. Τί vero ſignificare poteſt Quid: id eſt, ad quid, quare? aut potius Quod: hoc eſt, quale ſignum? ſciebat namque, ob quam cauſam huiusmodi ſignum requirerent.

Verſ. 12. *Amen dico — huic ſignum.*

Si dabitur, id eſt, non dabitur: hoc enim linguae Hebraicae idioma eſt.

Verſ. 13. *Et dimiſſis eis — in vlteriorem ripam.*

Praeterea et de his in illo capite diſputatum eſt.

Cap. XXII. De fermento Phariſaeorum.

Verſ. 14. *Et obliti ſunt — v. 15. Herodis.*

De his plene inuenies triceſimo ſecundo capite euangelii ſecundum Matthaeum.

Verſ. 16.

[6]) Haec vltima pars huius interpretationis in Codice. B. radendo ſublata eſt. Praeterea exciderunt haec: In contextu ſacro quidem omnia, quae leguntur a Cap. VIII. verſ. 12. a verbis ἀμὴν, λέγω ὑμῖν,

Vers. 7. Καὶ εἶχον — v. 9. αὐτούς.

Καὶ ταῦτα ἐν ἐκείνῳ ἡρμήνευται.

Vers. 10. Καὶ εὐθέως — v. 11. αὐτόν.

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη.

Vers. 12. Καὶ ἀναστενάξας — ἐπιζητεῖ;

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων. τὸ δὲ, τί σημεῖον, ἀντὶ τοῦ, ὁποῖον σημεῖον. ἢ τί, ἀντὶ τοῦ, διατί. ἔγνω[6]) γὰρ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν τοιοῦτον σημεῖον ἐπεζήτουν.

Vers. 12. Ἀμὴν λέγω — ταύτῃ σημεῖον.

[*]Ει δοθήσεται, ἀντὶ τοῦ, οὐ δοθήσεται. ἰδίωμα γὰρ τοῦτο τῆς ἑβραΐδος διαλέκτου.

Vers. 13. Καὶ ἀφεὶς αὐτοὺς — εἰς τὸ πέραν.

Ἔτι καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ διείληπται.

ΚΕΦ. ΚΒ. Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων.

Vers. 14. Καὶ ἐπελάθοντο — v. 15. ζύμης ἡρώδου.

Περὶ τούτων εὑρήσεις ἀκριβῶς ἐν τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 16.

ὑμῖν, ad Cap. VIII. vers. 34. verba, μαθηταῖς αὐτοῦ εἶπεν· In interpretatione autem quae exciderint, his signis [**] indicaui.

Verſ. 16. *Et conferebant — v. 18. nec recordamini?*

Praeterea et de his.

Verſ. 19. *Quando — v. 21. conſideratis?*

Praeſens caput manifeſtius ſcripſit Matthaeus: quaere ergo ibi de omnibus.

Cap. XXIII. De caeco.

Verſ. 22. *Et venit — v. 23. extra vicum.*

Non enim digni erant vici illius incolae, vt fieri viderent huiusmodi miraculum. Nam quum alia multa vidiſſent, manſerant increduli.

Verſ. 23. *Et quum expuiſſet — videret.*

Sputo ac manibus hunc ſanat: oſtendens, quod ſermo coniunctus operibus miraculum operari poteſt. Sermonis quidem ſignum eſt, ſputum: vtrumque enim ab ore egreditur: operis vero, manus. Sermonem autem dico laude dignum: ſimiliter et operationem.

Dictum eſt autem de ſimili altero quoque modo, viceſimo capite praeſentis euangelii.

Primo vero caecum hunc imperfecte curauit, vtpote imperfecte credentem: ideo etiam interrogauit eum, ſi quid videret, vt qui parum adhuc reſpiciebat, per modicum aſpectum crederet perfectius ac ſanaretur perfectius: ſapiens enim erat medicus.

Verſ. 24. *Et reſpiciens — homines.*

Obſcure, videlicet.

Vers. 16. Καὶ διελογίζοντο — v. 18. οὐ μνημονεύετε;

Καὶ περὶ τούτων.

Vers. 19. Ὅτε — v. 21. οὐ συνίετε;

Σκιφέτερον ὁ ματθαῖος τὸ πρῶτον κεφάλαιον ἀνέγραψε. καὶ ζήτησον ἐκεῖ περὶ πάντων.

ΚΕΦ. ΚΓ. Περὶ τοῦ τυφλοῦ.

Vers. 22. Καὶ ἔρχεται — v. 23. ἔξω τῆς κώμης.

Οὐ γὰρ ἦσαν οἱ τῆς κώμης ταύτης οἰκήτορες ἄξιοι θεάσασθαι γινόμενον τὸ τοιοῦτον θαῦμα. πολλὰ γὰρ ἄλλα θεασάμενοι, μεμενήκασιν ἄπιστοι.

Vers. 23. Καὶ πτύσας — βλέπει.

Πτύσματι καὶ χερσὶ τοῦτον ἰᾶται, δεικνὺς, ὅτι συζευγνύμενα λόγος καὶ πρᾶξις, θαύματα ἐργάζεσθαι δύνανται. σύμβολα γὰρ λόγου μὲν, τὸ πτύσμα· καὶ ἄμφω γὰρ ἀπὸ τοῦ στόματος ἐξέρχονται· πράξεως δὲ, αἱ χεῖρες. λόγον δὲ λέγω, τὸν ἐπαινετὸν, καὶ πρᾶξιν ὁμοίως.

Ἔρηται δὲ καὶ τρόπον ἕτερον ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ παρόντος εὐαγγελίου.

Ἀτελῶς δὲ τὸν τυφλὸν τοῦτον ἐθεράπευσεν, ὡς ἀτελῶς πιστεύοντα. διὸ καὶ ἐπηρώτησεν αὐτὸν, εἴ τι βλέπει, ἵνα μικρὸν ἀναβλέψας, ἀπὸ τῆς μικρᾶς ὄψεως πιστεύσῃ τελεώτερον, καὶ ἰαθῇ τελεώτερον. σοφὸς γάρ ἐστιν ἰατρός.

Vers. 24. Καὶ ἀναβλέψας — τοὺς ἀνθρώπους.

Ἀμυδρῶς, δηλονότι.

Vers. 24.

Verſ. 24. *Quoniam velut — ambulantes.*

Propter viſus obſcuritatem.

Verſ. 25. *Deinde rurſus — omnes.*

Augmentum fidei augmentum promeruit ſanitatis.

Verſ. 26. *Et dimiſit — in vico.*

Propter eorum incredulitatem, qui in illo erant, et ne fidem eius peruerterent.

Cap. XXIV. De interrogatione in Caeſarea.

Verſ. 27. *Et exiuit — v. 28. prophetarum.*

Dictum eſt de his triceſimo tertio capite iuxta Matthaeum.

Verſ. 29. *Et ipſe — v. 30. de ſe.*

Etiam haec ad vnguem declarata ſunt eodem capite.

Verſ. 31. *Coepitque — reſurgere.*

Ibi quoque de his dictum eſt.

Verſ. 32. *Et aperte — loquebatur.*

Manifeſte ac ſine vllo tegumento hunc dicebat ſermonem.

Vers. 24. Ὅτι ὡς — περιπατοῦντας.

Διὰ τὴν ἀμυδρότητα τῆς ὄψεως. Τὸ, ὅτι παρέλκει, καθ' ἑβραϊκὸν ἰδίωμα.

Vers. 25. Εἶτα πάλιν — ἅπαντας.

Ἡ ἐπίδοσις τῆς πίστεως, ἐπίδοσιν αὐτῷ τῆς ὑγείας περιεποιήσατο.

Vers. 26. Καὶ ἀπέστειλεν — ἐν τῇ κώμῃ.

Διὰ τὴν ἀπιστίαν τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ ἵνα μὴ διαστρέψωσι τὴν πίστιν αὐτοῦ.

ΚΕΦ. ΚΔ. Περὶ τῆς ἐν ναζαρεὰ ἐπερωτήσεως.

Vers. 27. Καὶ ἐξῆλθεν — v. 28. τῶν προφητῶν.

Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 29. Καὶ αὐτὸς — v. 30. περὶ αὐτοῦ.

Καὶ ταῦτα ἐν ἐκείνῳ διηρμηνεύθησαν λεπτομερῶς.

Vers. 31. Καὶ ἤρξατο — ἀνασῆναι.

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐῤῥήθη.

Vers. 32. Καὶ παῤῥησίᾳ — ἐλάλει.

Φανερῶς καὶ ἀπαρακαλύπτως τὸν λόγον τοῦτον ἐλάλει.

Vers. 32.

Verſ. 32. *Et apprehendit — v. 33. hominum.*

Similiter et de his.

Verſ. 34. *Et aduocatis — v. 35. ſeruabit eam.*

Praeterea et de his dictum eſt.

Verſ. 36. *Quid enim — v. 37. anima ſua?*

Etiam de his.

Verſ. 38. *Quemcunque — angelis ſanctis.*

Quisquis pudore tactus non auſus fuerit confiteri, me eſſe Deum, meosque ſermones eſſe Dei, propter incarnationis humilitatem, afflictiones ac crucem: me quoque pudebit confiteri, illum eſſe meum, quum venero, non iam abiectus, vt nunc, ſed glorioſus, ſicut pater meus. Oportet enim non modo credere, verum etiam libere praedicare.

Adulteram vero impiorum generationem appellauit: vtpote a Deo, qui pietatis ac virtutis ſator eſt, deficientem: ac daemoni adhaerentem, qui impietatem ac malitiam ſeminat.

Cap. IX. v. 1. *Et dicebat — in virtute.*

De his quoque praedicto capite diſputatum eſt.

Cap.

Vers. 32. Καὶ προσλαβόμενος — v. 33. τῶν ἀνθρώπων.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων. *]

Vers. 34. Καὶ προσκαλεσάμενος — v. 35. σώσει αὐτήν.

Ἔτι καὶ περὶ τούτων.

Vers. 36. Τί γὰρ — v. 37. ψυχῆς αὐτοῦ;

Καὶ περὶ τούτων.

Vers. 38. Ὃς γὰρ — τῶν ἀγγέλων τῶν ἁγίων.

Ὅσις ἐπαισχυνθῇ με ὁμολογῆσαι θεὸν, καὶ τοὺς ἐμοὺς λόγους ὁμολογῆσαι θεοῦ, διὰ τὴν εὐτέλειαν τῆς ἐνανθρωπήσεως, καὶ διὰ τὰ πάθη καὶ τὸν σταυρὸν, κἀγὼ ἐπαισχυνθήσομαι αὐτὸν ὁμολογῆσαι ἐμὸν, ὅταν ἔλθω, οὐκέτι ταπεινὸς, ὡς νῦν, ἀλλ' ἔνδοξος, ὡς ὁ πατήρ μου. δεῖ γὰρ μὴ μόνον πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ παῤῥησίᾳ κηρύσσειν.

Μοιχαλίδα δὲ, τὴν γενεὰν τῶν ἀσεβῶν ὠνόμασεν, ὡς ἀποστᾶσαν μὲν θεοῦ τοῦ σπορέως τῆς εὐσεβείας καὶ ἀληθείας· κολληθεῖσαν δὲ τῷ δαίμονι, τῷ σπορεῖ τῆς ἀσεβείας καὶ κακίας.

Cap. IX. v. 1. Καὶ ἔλεγεν — ἐν δυνάμει.

Καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ διασεσάφηται.

Cap. XXV. De transformatione Domini.

Vers. 2. *Et post — v. 4. Iesu.*

Dictum est de his tricesimo quarto iuxta Matthaeum capite.

Vers. 5. *Et respondens — v. 6. exterriti.*

De his praeterea subtiliter ibi tractatum est.

Vers. 7. *Factaque — v. 8. secum.*

Similiter et de his.

Vers. 9. *Descendentibus — surrexisset.*

Praeterea quoque de his.

Vers. 10. *Et — apud sese.*

Verbum quod erat de resurrectione eius a mortuis: tenuerunt apud sese, nulli alii narrantes.

Vel, verbum quod erat de transformatione illius.

Vers. 10. *Disputantes — resurgere.*

Quum enim neminem vidissent seipsum a mortuis suscitasse, neque etiam audissent, opinabantur et hoc parabolam esse, et disputabant quid significaret.

Dictum est autem de hoc etiam in fine enarrationis tricesimi quinti capitis euangelii secundum Matthaeum.

Κεφ. ΚΕ. Περὶ τῆς μεταμορφώσεως.

Vers. 2. Καὶ μεθ' — v. 4. ἰησοῦ.

Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ τριακοστῷ τεταρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 5. Καὶ ἀποκριθεὶς — v. 6. ἔκφοβοι.

Ἔτι καὶ περὶ τούτων ἀκριβῶς.

Vers. 7. Καὶ ἐγένετο — v. 8. μεθ' ἑαυτῶν.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων. ἐξάπινα δὲ, ἀντὶ του, ἐξαίφνης.

Vers. 9. Καταβαινόντων — ἀναστῇ.

Ἔτι καὶ περὶ τούτων.

Vers. 10. Καὶ — πρὸς ἑαυτούς.

Τὸν λόγον, τὸν περὶ τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι αὐτόν. ἐκράτησαν πρὸς ἑαυτούς, πρὸς μηδένα ἕτερον τοῦτον ἐξαπόντες.

Ἢ τὸν λόγον, τὸν περὶ τῆς μεταμορφώσεως.

Vers. 10. Συζητοῦντες — ἀναστῆναι.

Μήτε γὰρ ἰδόντες τινὰ ἀναστήσαντα ἑαυτὸν ἐκ νεκρῶν, μήτε μὴν ἀκούσαντες, ᾤοντο παραβολὴν εἶναι καὶ τοῦτο, καὶ συνεζήτουν, τί δηλοῖ;

Εἰρηται δὲ περὶ τούτου καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς ἐξηγήσεως τοῦ τριακοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 11. *Et interrogabant — v. 12. omnia.*

Dictum est autem et de his praedicto tricesimo quarto iuxta Matthaeum capite.

Vers. 12. *Et quomodo — contemnatur.*

Hoc dixit coniiciens in dubitationem responsionis ipsos scribas. Si enim secundum ipsos quum nondum venerit Elias, nondum venit Christus: Elias autem quum prius venerit restituet omnia: hoc est, vniet et conuertet omnem Iudaeum ad Christum: quomodo scriptum est de filio hominis, siue de Christo, vt a Iudaeis multa patiatur: si enim ad ipsum conuertendi sunt, quomodo ab ipsis patietur? Itaque Elias Thesbites ante secundum Christi aduentum venturus est, quando hi qui tunc erunt Iudaei conuertentur ad ipsum. Nunc autem primus Christi aduentus est, quum a Iudaeis multa patitur, cuius praecursor non Thesbites, sed Iohannes.

Vers. 13. *Sed dico — voluerunt.*

De hoc manifestius loquutus est Matthaeus: quaere ergo praedicto tricesimo quarto capite.

Vers. 13. *Sicut — de eo.*

†† *Sicut scriptum est*, accipe de vocabulo *venit*. Dicit enim Iesaias: *Vox clamantis in deserto* et reliqua.

Praedixit enim Iesaias de Iohannis etiam passione.

Cap.

7) Haec in margine. A.

8) Quae hic ab initio signis inclusimus, ea Codex B. hic in fine post ἰωάννᾳ addit, praefixa particula ἤ. Carebat iis Hentenius.

Vers. 11. Καὶ ἐπηρώτων — v. 12. πάντα.

Ἐρρήθη καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ προειρημένῳ τριακοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ.

Vers. 12. Καὶ πῶς — ἐξουδενωθῇ.

Τοῦτο εἶπεν ἐμβάλλων εἰς ἀπορίαν ἀπολογίας τοὺς γραμματεῖς· εἰ γὰρ κατ' αὐτοὺς, μήπω ἐλθόντος τοῦ ἡλιοῦ, οὔπω ἦλθεν ὁ χριστὸς, ἠλίας δὲ ἐλθὼν πρῶτον ἀποκαθιστᾷ πάντα, τουτέστιν, ἑνοποιεῖ, ἐπιστρέφει πάντα ἰουδαῖον πρὸς τὸν χριστὸν, πῶς γέγραπται ἐπὶ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἤγουν, περὶ τοῦ χριστοῦ, ἵνα πολλὰ πάθῃ παρὰ τῶν ἰουδαίων; εἰ γὰρ ἐπιστραφήσονται πρὸς αὐτὸν, πῶς πολλὰ πάθῃ παρ' αὐτῶν; ὥστε ἠλίας ὁ θεσβίτης πρὸ τῆς δευτέρας τοῦ χριστοῦ παρουσίας ἐλεύσεται, ὅτε οἱ τηνικαῦτα ἰουδαῖοι ἐπιστραφήσονται πρὸς αὐτόν· νῦν δὲ ἡ πρώτη παρουσία τοῦ χριστοῦ ἐστιν, ὅτε πολλὰ πάσχει παρὰ τῶν ἰουδαίων, ἧς πρόδρομος οὐχ ὁ θεσβίτης, ἀλλ' ὁ ἰωάννης.

Vers. 13. Ἀλλὰ λέγω — ἠθέλησαν.

Σαφέστερον ὁ ματθαῖος εἶρηκε περὶ τούτου, καὶ ζήτησον ἐν τῷ δηλωθέντι τριακοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ.

Vers. 13. Καθὼς — ἐπ' αὐτόν.

[Τὸ, καθὼς [7]) γέγραπται, ἐπὶ τοῦ ἐλήλυθε, νόησον. φησὶ γὰρ ἡσαΐας· φωνὴ [8]) βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ τὰ ἑξῆς.] 8) Isa. 40, 3.

Καθὼς γέγραπται περὶ αὐτοῦ. προεῖπε γὰρ ἡσαΐας καὶ περὶ τοῦ πάθους τοῦ ἰωάννου. [8])

Cap. XXVI. De lunatico habente ſpiritum mutum.

Verſ. 14. *Quumque veniſſet — illis.*

Diſcipulos dicit nunc nouem reliquos qui cum eo in montem non aſcenderant: quum enim hos ſolos inueniſſent ſcribae, circumueniebant interrogationibus, futurum ſperantes, vt illos compedirent ſeu fallerent.

Verſ. 15. *Statimque — obſtupuit.*

Obſtupuit, aut propter acceſſus opportunitatem, quaſi praecognouerit ſcribarum inuaſionem, ideoque ad diſcipulorum auxilium aduenerit.

Vel propter ſplendorem aſpectus eius. Etenim veriſimile eſt a transformatione gratiam quandam contractam eſſe.

Verſ. 15. *Et accurrentes — eum.*

Qui videlicet e turba erant deſiderantes eum quaſi benefactorem ac ſaluatorem: non autem inuidi ſcribae.

Verſ. 16. *Et interrogauit — eos?*

Quum ille interrogaſſet, nullus illorum reſpondere auſus eſt.

Verſ. 17. *Et reſpondens — v. 18. areſcit.*

Mutum dixit ſpiritum, vtpote impedientem filii ſui loquelam: nec id tantum, ſed et auditum eius, ſicuti poſtea declarabitur. Lacerat autem, hoc eſt,

Κεφ. Κς. Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.

Vers. 14. Καὶ ἐλθὼν — αὐτοῖς.

Μαθητὰς νῦν, τοὺς ἐννέα λέγει, τοὺς μὴ συναναβάντας αὐτῷ εἰς τὸ ὄρος. τούτους γὰρ εὑρόντες μόνους οἱ γραμματεῖς, περιεῖλκον ταῖς ἐρωτήσεσι, προσδοκήσαντες συμποδίζειν.

Vers. 15. Καὶ εὐθέως — ἐξεθαμβήθη.

Ἐξεθαμβήθη, ἢ διὰ τὸ καίριον τῆς ἐπιδημίας, οἷα προεγνωκότος τὴν ἐπίθεσιν τῶν γραμματέων, καὶ διὰ τοῦτο ταχέως ἐπιξάντος πρὸς ἐπικουρίαν τῶν μαθητῶν.

Ἢ διὰ τὴν φαιδρότητα τῆς μορφῆς αὐτοῦ. καὶ γὰρ εἰκὸς ἐφέλκεσθαί τινα χάριν ἐκ τῆς μεταμορφώσεως.

Vers. 15. Καὶ προστρέχοντες — αὐτόν.

Οἱ τοῦ ὄχλου, ποθοῦντες αὐτὸν, ὡς εὐεργέτην καὶ σωτῆρα· οὐ μὴν οἱ βάσκανοι γραμματεῖς.

Vers. 16. Καὶ ἐπηρώτησε — αὐτούς;

Ἐπερωτήσαντος, οὐδεὶς ἐκείνων ἐτόλμησεν ἀποκριθῆναι.

Vers. 17. Καὶ ἀποκριθεὶς — v. 18. ξηραίνεται.

Ἄλαλον εἶπε τὸ πνεῦμα, ὡς ἐπέχον τὴν λαλιὰν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. οὐ μόνον δὲ ταύτην, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκοὴν αὐτοῦ, καθὼς ἑξῆς δηλωθήσεται.

est, deiicit in terram. Arescit, id est, sine sensu est.

Matthaeus vero tricesimo quinto capite ait, ipsum dixisse, Domine, miserere filii mei, quia lunaticus est et misere affligitur. Verisimile ergo est, et hoc et illud ipsum dixisse.

Vers. 18. *Et dixi — v.* 19. *ad me.*

In illo capite de his disputatum est.

Vers. 20. *Et attulerunt — spumans.*

Permisit haec ipsum pati, vt viderent qui praesentes erant, a quibus calamitatibus liberandus esset: vtque postquam vidisset pater eius daemonium viso Christo turbari, ad fiduciam de eius virtute induceretur.

Vers. 21. *Et interrogauit — v.* 22. *eum.*

Interrogauit vt illo respondente cognoscerent audientes, quod iam olim perdidisset eum, nisi diuinitus fuisset cohibitus.

Vers. 22. *Sed si quid — nostri.*

Vides quod fidem non habeat indubitatam.

Vers. 23. *Iesus autem — credenti.*

Potentiam in fide illius reposuit: hinc quidem dirigens eum ad fidem: illinc vero de se ipso modeste sapiens ac loquens.

Vers. 24. *Statimque — incredulitati meae.*

Quae hactenus fuit.

Vers. 25.

τὸ μὲν οὖν ῥήσσει, ἀντὶ τοῦ, καταβάλλει εἰς γῆν· τὸ δὲ ξηραίνεται, ἀντὶ τοῦ, ἀναιθητεῖ.

Ματθαῖος δὲ φησιν ἐν τῷ τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, εἰπεῖν αὐτόν· κύριε, t) ἐλέησόν μου τὸν υἱόν, ὅτι σεληνιάζεται καὶ κακῶς πάσχει. εἰκὸς δὲ, καὶ τοῦτο κἀκεῖνο εἰπεῖν αὐτόν. t) Matt. 17, 15

Verſ. 18. Καὶ εἶπον — v. 19. πρός με.

Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ περὶ τούτων ἐσαφηνίθη.

Verſ. 20. Καὶ ἤνεγκαν — ἀφρίζων.

Συνεχώρησε ταῦτα παθεῖν αὐτὸν, ἵνα ἴδωσιν οἱ παρόντες, οἵας ἐπηρείας ἀπαλλάττεσθαι μέλλει, καὶ ἵνα γνοὺς ὁ πατὴρ, ὅτι θορυβεῖται τὸ δαιμόνιον, ἰδὼν τὸν χριστὸν, εἰς πίστιν τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐναχθῇ.

Verſ. 21. Καὶ ἐπηρώτησε — v. 22. αὐτόν.

Ἐπηρώτησεν, ἵνα ἀποκριθέντος ἐκείνου, γνοῖεν οἱ ἀκούοντες, ὅτι πάλαι ἂν ἀπώλεσε τοῦτον, εἰ μὴ θεόθεν ἀνεχαιτίζετο.

Verſ. 22. Ἀλλ' εἴ τι — ἡμᾶς.

Ὁρᾷς, πῶς οὐκ εἶχε πίστιν ἀδίσακτον.

Verſ. 23. Ὁ δὲ ἰησοῦς — πιστεύοντι.

Τῇ πίστει αὐτοῦ τὴν δύναμιν ἀνέθηκε. τοῦτο μὲν, προτρεπόμενος αὐτὸν εἰς πίστιν, τοῦτο δὲ, μετριοφρονῶν αὐτός.

Verſ. 24. Καὶ εὐθέως — μου τῇ ἀπιστίᾳ.

Τῇ μέχρι νῦν.

Vers. 25. *Quum vidisset — immundo.*

Statim expulit daemonem, ne diutius ille vexaretur.

Vers. 25. *Dicens — eo.*

Ego quem nosti, tibi praecipio.

Vers. 25. *Et — in eum.*

Hoc dixit praeuidens, quod futurum erat, vt dignus esset propter suam incredulitatem, vt rursum ad eum reuerteretur. Prohibet ergo eum, ne cuiquam videatur, quod prius non fuerit eiectus.

Vers. 26. *Et quum clamasset — v. 27. surrexit.*

Clamauit, significans quod violenter expelleretur.

Vers. 28. *Quumque ingressus esset — illum?*

Ὅτι, nunc significat Quare: ita enim dixit Matthaeus. Aut ἐπηρώτων αὐτὸν, capi potest, ac si dicas, Dicebant ei. Multae siquidem huiusmodi improprietates apud Marcum reperiuntur. Et ἔτι significat quod, vel abundat, quod frequens est apud Graecos. Dictum est autem de hac interrogatione praedicto capite.

Vers. 29. *Et dixit — ieiunium.*

Per nullum alium modum. Ibi autem et de hoc disputatum est.

Vers. 30. *Et quum inde exissent — sciret.*

Quare noluit? Quod sequitur manifestat: ne videlicet quisquam intelligeret ea de quibus loquebatur.

Vers. 31.

Vers. 25. Ἰδὼν — ἀκαθάρτῳ.

Ταχέως ἀπήλασε τὸ δαιμόνιον, ἵνα μὴ ὑπὸ πλειόνων κροτηθῇ.

Vers. 25. Λέγων — αὐτοῦ.

Ἐγώ σοι ἐπιτάσσω, ὃν οἶδας.

Vers. 25. Καὶ — αὐτόν.

Τοῦτο εἶπε, προειδὼς, ὅτι καὶ αὖθις ἔμελλεν ἀξίως ἐπιπηδῆσαι αὐτῷ, διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτοῦ. κωλύει οὖν αὐτὸ, ἵνα μὴ δόξῃ, ὅτι οὐκ ἀπηλάθη πρότερον.

Vers. 26. Καὶ κράξαν — v. 27. ἀνέστη.

Ἔκραξε, σημαῖνον, ὅτι βιαίως ἀπελαύνεται.

Vers. 28. Καὶ εἰσελθόντα — αὐτόν;

Τὸ ὅτι, ἀντὶ τοῦ, διατί; οὕτω γὰρ εἶπεν ὁ v) Matth. 17, 19
ματθαῖος· ἢ τὸ ἐπηρώτων αὐτὸν, ἀντὶ τοῦ, ἔλεγον αὐτῷ. πολλαὶ γὰρ τοιαῦται καταχρήσεις παρὰ τῷ μάρκῳ. εἴρηται δὲ καὶ περὶ ταύτης τῆς ἐρωτήσεως ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ.

Vers. 29. Καὶ εἶπεν — νηστείᾳ.

Ἐν οὐδενὶ ἑτέρῳ τρόπῳ. ἐκεῖ δὲ καὶ περὶ τούτου διείληπται.

Vers. 30. Καὶ ἐκεῖθεν ἐξελθόντες — γνῷ.

Διατί οὐκ ἤθελε, δηλοῖ τὸ ἐπαγόμενον, ἵνα μηδεὶς ἕτερος μάθῃ, περὶ ὧν τότε διελέγετο.

Vers. 31.

Verſ. 31. *Docebat — reſurget.*

Dictum eſt etiam de hoc in fine dicti triceſimi quinti capitis euangelii ſecundum Matthaeum.

Verſ. 32. *At illi — interrogare.*

Similiter et de hoc.

Cap. XXVII. De diſputantibus, Quis eſſet maior.

Verſ. 33. *Et venit — v. 34. maior.*

Tacebant prae pudore quaſi iam condemnati. Significatum eſt autem de hoc triceſimo ſeptimo capite euangelii ſecundum Matthaeum.

Verſ. 35. *Quumque ſediſſet — ſeruus.*

Dixit quoque hoc quadrageſimo tertio capite euangelii iuxta Matthaeum. Quaere ergo ibi de hoc capite.

Verſ. 36. *Et ſumpto — v. 37. eum qui miſit me.*

Ante hoc alia quoque dixit, quae Matthaeus conſcripſit: de quibus ſimul omnibus triceſimo ſeptimo capite euangelii illius diſſeruimus.

Verſ. 38. *Reſpondit — nos.*

Addidit et cauſam prohibitionis, Eo quod non ſequatur nos. Quidam enim eorum qui crediderant gloriae amore capti imitabantur Apoſtolos:

et

Vers. 31. Ἐδίδασκε — ἀναστήσεται.

Εἰρηται καὶ περὶ τούτου ἐπὶ τέλους τοῦ ῥηθέντος τριακοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου.

Vers. 32. Οἱ δὲ — ἐπερωτῆσαι.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτου.

Κεφ. ΚΖ. Περὶ τῶν διαλογιζομένων, τίς μείζων.

Vers. 33. Καὶ ἦλθεν — v. 34. μείζων.

Ἐσιώπων αἰσχυνθέντες, ὡς ἤδη καταγνωσθέντες. παρεσημειώθη δὲ περὶ τούτου ἐν τῷ τριακοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 35. Καὶ καθίσας — δοῦλος.

Εἰρηκε τοῦτο καὶ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ζήτησον περὶ τὸ μέσον τοῦ τοιούτου κεφαλαίου.

Vers. 36. Καὶ λαβὼν — v. 37. τὸν ἀποστείλαντά με.

Πρὸ τούτου καὶ ἕτερα εἶπεν, ἅπερ ὁ ματθαῖος ἀνέγραψε, περὶ ὧν ὁμοῦ πάντων ἐν τῷ τριακοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατ' αὐτὸν εὐαγγελίου λελεπτολόγηται.

Vers. 38. Ἀπεκρίθη — ἡμῖν.

Προσέθηκε καὶ τὴν αἰτίαν τῆς κωλύσεως, ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ ἡμῖν. τινὲς γὰρ τῶν πιστευσάντων, ἔρωτι δόξης, ἐμιμοῦντο τοὺς ἀποστόλους, καὶ τῇ ἐπι-

et per inuocationem nominis Christi expellebant daemones. Non sequebantur tamen propter continentiam et asperum viuendi modum ipsorum.

Vers. 39. *Iesus autem — male loqui de me.*

Qui enim per nomen meum glorificatur, non cito maledicet mihi: hoc est, dum gloriam amat, et virtutem aedit per nomen meum, nequaquam me calumniabitur. Permittit autem et his vt mirabilia operentur: simul quidem ad praedicationis suae confirmationem: et praeterea ad emendationem eorum qui miracula operabantur.

Quaere etiam de his quinto iuxta Matthaeum capite vbi circa finem habetur: Multi dicent mihi in illo die, Domine, domine, nonne per nomen tuum prophetauimus, et per nomen tuum daemonia eiecimus?

Vers. 40. *Qui enim — est.*

Id ipsum enim, illum non resistere vobis, vestrum est auxilium.

Aliud est autem, quod alibi dicitur, Qui non est mecum, contra me est. Nam illud de daemone dicitur, et alium habet intellectum: prout vicesimo secundo iuxta Matthaeum capite declarauimus.

Vers. 41. *Quicunque enim — suam.*

Hoc etiam dixit in fine decimi noni capitis euangelii iuxta Matthaeum.

Vers. 42.

ἐπικλήσει τοῦ ὀνόματος τοῦ χριστοῦ δαίμονας ἀπήλαυνον, οὐκ ἠκολούθουν δὲ αὐτοῖς, διὰ τὴν ἐγκράτειαν καὶ σκληραγωγίαν αὐτῶν.

Vers. 39. Ὁ δὲ ἰησοῦς — κακολογῆσαί με.

Δοξαζόμενος γὰρ διὰ τοῦ ὀνόματός μου, βραδέως ἂν με κακολογήσῃ, τουτέστιν, ἕως ἂν ἐρᾷ δόξης καὶ ποιῇ σημεῖα διὰ τοῦ ὀνόματός μου, οὐκ ἂν βλασφημήσῃ με. συνεχώρει δὲ καὶ τούτοις θαυματουργεῖν, ἅμα μὲν, εἰς βεβαίωσιν τοῦ κηρύγματος· ἅμα δὲ, καὶ εἰς βελτίωσιν αὐτῶν δὴ τῶν θαυματουργούντων.

Ζήτησον δὲ περὶ τῶν τοιούτων ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, πλησίον τοῦ τέλους, ἔνθα κεῖται τό· πολλοί x) ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, κύριε, κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι προεφητεύσαμεν, καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν; x) Matt. 7, 22

Vers. 40. Ὃς γὰρ — ἐσι.

Αὐτὸ γὰρ τοῦτο, τὸ μὴ ἀντιπίπτειν αὐτὸν ὑμῖν, βοήθεια ὑμῶν ἐσι.

Ἕτερον δέ ἐσι, τὸ, ὁ y) μὴ ὢν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ ἐσιν. ἐκεῖνο γὰρ περὶ τοῦ δαίμονος εἴρηται, καὶ διάνοιαν ἄλλην ἔχει, καθὼς ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον ἐξηγησάμεθα. y) Matt. 12, 30

Vers. 41. Ὃς γὰρ — αὐτοῦ.

Τοῦτο εἶπε καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ ἐννεακαιδεκάτου τοῦ κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 42.

Verſ. 42. *Et quicunque — mare.*

Dictum eſt de hoc triceſimo ſeptimo capite euangelii ſecundum Matthaeum.

Verſ. 43. *Et ſi — v. 44. extinguitur.*

Etiam de his illo capite dictum eſt. Vermis autem eorum, qui videlicet abeunt in gehennam.

Quidam vero Vermem et ignem, conſcientiam intellexerunt peccatorum, tanquam in modum vermis et ignis rodentem ipſos, ac inflammantem.

Verſ. 45. *Et ſi — v. 46. extinguitur.*

Similiter et de his.

Verſ. 47. *Et ſi oculus — v. 48. extinguitur.*

Praeterea et de his.

Verſ. 49. *Omnis — ſalietur.*

Omnis fidelis: Igne fidei, quae ad Deum eſt: vel dilectionis, quae eſt ad proximum. Salietur, vt videlicet putredinem abiiciat.

Vel, Condietur, vt ſuauis Deo reddatur.

Verſ. 49. *Et omnis — ſalietur.*

Omnis hoſtia ſpiritualis ſiue fiat per orationem, ſiue per eleemoſynam, ſiue per aliud quippiam. Sale, fidei vel dilectionis. Salietur, ſiue ſaliri debet. Hoc autem a libro Leuitici translatum eſt. Ibi enim ſcriptum eſt, Omne munus hoſtiae veſtrae ſalietur.

Verſ. 50.

Vers. 42. Καὶ ὃς — θάλασσαν.

Εἰρηται καὶ περὶ τούτου ἐν τῷ τριακοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 43. Καὶ ἐὰν — v. 44. σβέννυται.

Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ λέλεκται. σκώληξ δὲ αὐτῶν, τίνων; δηλαδὴ τῶν ἀπερχομένων εἰς τὴν γέενναν.

Σκώληκα δὲ καὶ πῦρ, τινὲς τὴν συνείδησιν τῶν ἁμαρτωλῶν ἐνόησαν, ὡς δάκνουσαν καὶ πιμπρῶσαν αὐτούς, δίκην σκώληκος καὶ πυρός.

Vers. 45. Καὶ ἐὰν — v. 46. σβέννυται.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Vers. 47. Καὶ ἐὰν ὁ ὀφθαλμός — v. 48. σβέννυται.

Ἔτι καὶ περὶ τούτων.

Vers. 49. Πᾶς — ἁλισθήσεται.

Πᾶς πιστὸς πυρὶ τῆς πρὸς θεὸν πίστεως, ἢ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης ἁλισθήσεται, ἤγουν, τὴν σηπεδόνα τῆς κακίας ἀποβαλεῖ.

Ἢ ἀρτυθήσεται, καὶ ἡδὺς τῷ θεῷ γενήσεται.

Vers. 49. Καὶ πᾶσα — ἁλισθήσεται.

Πᾶσα θυσία πνευματικὴ, εἴτε δι' εὐχῆς, εἴτε δι' ἐλεημοσύνης, εἴτε τρόπον ἕτερον γινομένη, τῷ ἅλατι τῆς πίστεως ἢ τῆς ἀγάπης ἁλισθήσεται, εἴτουν, ἁλισθῆναι ὀφείλει. τοῦτο δὲ ἀπὸ τῆς βίβλου τοῦ λευιτικοῦ μετείληπται. γέγραπται γὰρ ἐν ἐκείνῳ· πᾶν [z]) δῶρον θυσίας ὑμῶν ἁλισθήσεται. z) Leuit. 2, 13.

Vers. 50. *Bona res est sal.*

Per qualitatem quam habet, vt cibos reddat suaues, et ne corpora putrefiant efficit.

Vers. 50. *Si autem — condietis?*

Si perdat id quod in ipso est laudabile.

Sal autem hic iuxta sublimiorem intellectum fides est aut dilectio. Lucas vero dicit, Quod si sal ipse insulsus fuerit, per quid condietur? Salem ibi vocans doctrinae verbum: qui insulsus fit quando corrumpitur. Differenter autem iuxta diuersas occasiones Christus salis significatum transtulit. Etenim apud Matthaeum ipsos quoque Apostolos salem nominauit, veluti quinto apud illum capite post beatitudines inuenies: vbi etiam manifestius declarauimus, quae de sale dicuntur.

Vers. 50. *Habete — inter vos.*

Salem dilectionis qui in vnum continet, et ad vnitatem et concordiam constringit.

Dicitur quoque sal, prudentia et gratia: quemadmodum dicit Paulus, sermo vester semper per gratiam sale condiatur.

Cap. XXVIII. De his, qui interrogabant Dominum, an liceret cum vxore diuortium facere?

Cap. X. v. 1. *Et quum inde surrexisset — Iordanem.*

†† Per locum qui est trans Iordanem.

Vers. 1.

9) Hoc scholio carebat Hentenius. Igitur versus primus et secundus iuncti erant.

Vers. 50. Καλὸν τὸ ἅλας.

Δι' ἣν ἔχει ποιότητα, ἡδύνουσαν μὲν τὰ βρώματα· παρέχουσαν δὲ τοῖς σώμασι τὸ ἄσηπτον.

Vers. 50. Ἐὰν δὲ — ἀρτύσετε;

Ἐὰν ἀπολέσῃ τὴν ἐπαινετὴν αὐτοῦ ποιότητα.

Ἅλας δὲ ἐνταῦθα, κατὰ ἀναγωγὴν ἡ πίστις ἢ ἡ ἀγάπη. λουκᾶς δέ φησιν· ἐὰν a) δὲ τὸ ἅλας a) Luc. 14, 3
μωρανθῇ, ἐν τίνι ἀρτυθήσεται; ἅλας ἐκεῖ λέγων, τὸν διδασκαλικὸν λόγον, ὅσις μωραίνεται, ὅταν παραφθαρῇ. διαφόρως δὲ κατὰ διαφόρους καιροὺς τὸ περὶ τοῦ ἅλατος νόημα ὁ χριστὸς μετεχειρίσατο. καὶ γὰρ καὶ παρὰ τῷ ματθαίῳ τοὺς ἀποστόλους b) ἅλας ὠνόμασεν, ὡς εὑρήσεις ἐν τῷ b) Matt. 5, 1
πέμπτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ, μετὰ τοὺς μακαρισμούς, ἔνθα καὶ φανερώτερον ἐξηγησάμεθα τὰ περὶ τοῦ ἅλατος.

Vers. 50. Ἔχετε — ἐν ἀλλήλοις.

Ἅλας ἀγάπης, συνέχον καὶ συσφίγγον εἰς ὁμόνοιαν.

Λέγεται δὲ ἅλας, καὶ ἡ σύνεσις καὶ χάρις, ὡς παῦλός φησιν· ὁ λόγος c) ὑμῶν πάντοτε ἐν c) Colaſſ. 4,
χάριτι, ἅλατι ἠρτυμένος.

Κεφ. ΚΗ. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων, εἰ ἔξεσιν ἀπολῦσαι τὴν γυναῖκα;

Cap. X. v. 1. Κἀκεῖθεν ἀναστὰς — ἰορδάνου.

Διὰ d) τοῦ τόπου τοῦ πέραν τοῦ ἰορδάνου.

Verſ. 1. *Et conueniunt — v. 2. tentantes eum.*

Quaere quadrageſimum caput euangelii ſecundum Matthaeum.

Verſ. 3. *Ille autem — v. 4. dimittere.*

In illo capite de his quoque dictum eſt.

Verſ. 5. *Reſpondens autem — v. 6. Deus.*

Similiter et de his.

Verſ. 7. *Propter hoc — v. 9. ſeparet.*

Aeque et de his actum eſt.

Verſ. 10. *Et in domo — eum.*

De hac eadem quaeſtione.

Verſ. 11. *Et ait — aduerſus eam.*

Moechatur aduerſus eam, videlicet inducendo alteram.

Verſ. 12. *Et ſi — moechatur.*

Matthaeus vero ad Phariſaeos haec eſſe dicta ait, addens etiam, quando poſſit fieri diuortium.

Veriſimile autem eſt primum ad illos, poſtmodum vero ad diſcipulos ea dixiſſe.

Verſ. 13. *Et offerebant — v. 14. Dei.*

De his ſubtiliter dictum eſt in fine praedicti capitis.

Verſ. 15.

Vers. 1. Καὶ συμπορεύονται — v. 2. πειράζοντες αὐτόν.

Ζήτησον τὸ τεσσαρακοστὸν κεφάλαιον τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 3. Ὁ δὲ — v. 4. ἀπολῦσαι.

Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων εἴρηται.

Vers. 5. Καὶ ἀποκριθεὶς — v. 6. ὁ θεός.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Vers. 7. Ἕνεκεν τούτου — v. 9. χωριζέτω.

Ὡσαύτως καὶ περὶ τούτων.

Vers. 10. Καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ — αὐτόν.

Περὶ τοῦ αὐτοῦ ζητήματος.

Vers. 11. Καὶ λέγει — ἐπ᾽ αὐτήν.

Μοιχεύει πρὸς αὐτήν, δηλαδὴ, τὴν ἐπείσακτον.

Vers. 12. Καὶ ἐὰν — μοιχᾶται.

Ὁ δὲ ματθαῖος πρὸς τοὺς φαρισαίους ἐρρήθη καὶ ταῦτά φησι, προσθεὶς καὶ πότε δεῖ ἀπολύειν.

Εἰκὸς δὲ καὶ πρὸς ἐκείνους πρῶτον, καὶ πρὸς τοὺς μαθητὰς ὕστερον εἰπεῖν αὐτά.

Vers. 13. Καὶ προσέφερον — v. 14. τοῦ θεοῦ.

Εἰρηται καὶ περὶ τούτων ἀκριβῶς ἐπὶ τέλους τοῦ δηλωθέντος κεφαλαίου.

Vers. 15. *Amen — in illud.*

Hoc dicit et Lucas. Regnum autem Dei vocat hic praedicationem regni Dei, quam ipse praedicauit. Quisquis ergo illam non susceperit, vt puer, videlicet nihil de ea haesitans aut dubitans, nequaquam intrabit ad eam.

Vers. 16. *Et amplexatus — illis.*

De his quoque finis illius capitis differit.

Cap. XXIX. De diuite, qui Iesum interrogabat.

Vers. 17. *Et egresso — possideam?*

Dictum est de hoc quadragesimo primo capite euangelii secundum Matthaeum.

Vers. 18. *Iesus autem — Deus.*

In eodem loco haec manifeste ac diligenter examinata sunt.

Vers. 19. *Praecepta — v. 20. infantia mea.*

Similiter et haec.

Vers. 21. *Iesus vero — eum.*

Ibi quoque hoc declaratum est.

Vers. 21. *Et ait — sequere me.*

Similiter et ista.

Vers. 21.

Vers. 15. Ἀμὴν — εἰς αὐτήν.

Τοῦτό φησι καὶ λουκᾶς. βασιλείαν δὲ τοῦ θεοῦ νῦν λέγει, τὸ κήρυγμα τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, ὃ ἐκήρυσσεν αὐτός. ὅστις οὖν οὐ δέξεται αὐτὸ, ὡς παιδίον, ἤγουν, μηδὲν διακρινόμενος, μηδὲ ἀμφιβάλλων περὶ αὐτοῦ, οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν.

Vers. 16. Καὶ ἐναγκαλισάμενος — αὐτά.

Καὶ περὶ τούτων τὸ τέλος τοῦ τοιούτου κεφαλαίου διέξεισι.

Κεφ. ΚΘ. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουσίου τὸν ἰησοῦν.

Vers. 17. Καὶ ἐκπορευομένου — κληρονομήσω;

Εἰρηται περὶ τούτου ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 18. Ὁ δὲ ἰησοῦς — ὁ θεός.

Ἐν ἐκείνῳ σαφῶς τὰ παρόντα διηκρίβωται.

Vers. 19. Τὰς ἐντολὰς — v. 20. νεότητός μου.

Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

Vers. 21. Ὁ δὲ ἰησοῦς — αὐτόν.

Ἐκεῖ καὶ τοῦτο διασεσάφηται.

Vers. 21. Καὶ εἶπεν — ἀκολούθει μοι.

Ὡσαύτως καὶ ταῦτα.

Verſ. 21. *Sublata cruce.*

Hoc eſt, interitu carnalis voluntatis, depoſitione afficientis nos voluptatis: ſenſu fortis doloris, et faſtu, qui cauſatur a terrenis.

Verſ. 22. *At ille — multas poſſeſſiones.*

Etiam de his ibidem quaere.

Verſ. 23. *Quumque circumſpexiſſet — intrabunt.*

Hoc dicit et Lucas.

Eſt autem πῶς (quod in Quam vertimus) confirmatiuum: hoc eſt, vere. Habentes vero, ſiue retinentes. Nam qui recondunt, nequaquam vtuntur. Χρήματα autem (pro quo habemus pecunias) dicuntur ἀπὸ τοῦ χρῆσθαι, hoc eſt, ab expendendo vel conſumendo, propter χρῆσιν, id eſt, vſum, quod his omnino vti oporteat ad ea quae opus ſunt, et non recludere.

Verſ. 24. *Diſcipuli vero — ipſius.*

Cur admirarentur, paulo poſt dicturus eſt.

Verſ. 24. *Ieſus autem — ingrediantur.*

Eodem modo hic intelligitur dictio πῶς, quam.

Verſ. 25. *Facilius eſt — introire.*

De his quoque caput illud differit.

Verſ. 26. *Illi vero — ſaluus fieri?*

Ecce, cauſam etiam addidit admirationis ac ſtuporis.

Verſ. 27.

Vers. 21. Ἆρας τὸν σαυρόν.

Τὴν ἀναίρεσιν τοῦ σαρκικοῦ θελήματος, καὶ τὴν ἀποβολὴν τῆς ἐμπαθοῦς ἡδονῆς, καὶ τὴν αἴθησιν τῆς ἐναρέτου ὀδύνης, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν γηίνων ὕψωσιν.

Vers. 22. Ὁ δὲ — κτήματα πολλά.

Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ ζήτησον.

Vers. 23. Καὶ περιβλεψάμενος — εἰσελεύσονται.

Τοῦτό φησι καὶ λουκᾶς.

Ἔσι δὲ τὸ πῶς, βεβαιωτικὸν, ἀντὶ τοῦ, ἀληθῶς. οἱ ἔχοντες δὲ, ἤγουν, οἱ κατέχοντες, οἱ ταμιεύοντες, οὐ μὴν οἱ χρώμενοι. χρήματα γὰρ ὀνομάζονται, διὰ τὴν χρῆσιν, καὶ χρὴ πάντως χρῆσθαι τούτοις εἰς δέον, οὐ μὴν ἀποκλείειν.

Vers. 24. Οἱ δὲ μαθηταὶ — αὐτοῦ.

Διατί ἐθαμβοῦντο μετὰ μικρὸν ἐρεῖ.

Vers. 24. Ὁ δὲ ἰησοῦς — εἰσελθεῖν.

Ὁμοίως κἀνταῦθα νόει τὸ, πῶς.

Vers. 25. Εὐκοπώτερόν ἐσι — εἰσελθεῖν.

Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖνο τὸ κεφάλαιον διαλαμβάνει.

Vers. 26. Οἱ δὲ — σωθῆναι;

Ἰδοὺ καὶ τὴν αἰτίαν προσέθηκε τοῦ θάμβους καὶ τῆς ἐκπλήξεως.

Vers. 27. *Intuitus — apud Deum.*

Dictum est et de his ibi.

Vers. 28. *Coepit — sequuti sumus te.*

Praeterea et de his.

Vers. 29. *Respondens — v. 30. aeternam.*

Horum similiter omnium ad amussim data est interpretatio.

Quae autem nunc in secunda enumeratione relicta sunt, ea breuitatis causa, et, quasi iam nota, sunt praetermissa.

Vers. 31. *Multi autem — primi.*

Et de his pari modo.

Vers. 32. *Ascendebant autem in viâ — Iesus.*

Praecedebat eos: ostendens, quod voluntarie abiret, vt occideretur propter hominum salutem.

Vers. 32. *Erantque stupefacti.*

Propter illa, quae dicebat. Vel, quia sua sponte ad passionem progrediebatur.

Vers. 32. *Et sequentes timebant.*

De eius occisione, de qua in praecedentibus dixerat illis.

Vers. 27. Ἐμβλέψας — παρὰ τῷ θεῷ.

Εἰρηται καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ.

Vers. 28. Ἤρξατο — ἠκολουθήσαμέν σοι.

Καὶ περὶ τούτων.

Vers. 29. Ἀποκριθεὶς — v. 30. αἰώνιον.

Ἔτι καὶ περὶ τούτων πάντων ἐκεῖ διηρμήνευται λεπτομερῶς.

Τινὰ δὲ παρελείφθησαν νῦν ἐν τῇ δευτέρᾳ ἀπαριθμήσει, συντομίας ἕνεκεν, καὶ ὡς ἐγνωσμένα.

Vers. 31. Πολλοὶ δὲ — πρῶτοι.

Καὶ περὶ τούτων ὁμοίως.

Vers. 32. Ἦσαν δὲ ἐν τῇ ὁδῷ ἀναβαίνοντες — ὁ Ἰησοῦς.

Ἦν προπορευόμενος αὐτῶν, δεικνὺς, ὅτι ἑκὼν ἀπεισιν ἐπὶ τὸ ἀναιρεθῆναι, διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Vers. 32. Καὶ ἐθαμβοῦντο.

Ἐφ' οἷς ἔλεγεν, ἢ διότι ἠυτομόλει πρὸς τὸ πάθος.

Vers. 32. Καὶ ἀκολουθοῦντες ἐφοβοῦντο.

Περὶ τῆς ἀναιρέσεως αὐτοῦ, περὶ ἧς προλαβὼν εἶπεν αὐτοῖς.

Verſ. 32. *Et aſſumptis — v. 34. reſurget.*

Dictum eſt de his omnibus in fine quadrageſimi ſecundi capitis euangelii ſecundum Matthaeum.

Cap. XXX. De filiis Zebedaei.

Verſ. 35. *Et accedunt — v. 37. in gloria tua.*

De his clariſſime habetur quadrageſimo tertio iuxta Matthaeum capite.

Verſ. 38. *Ieſus autem — v. 40. paratum eſt.*

Similiter de his omnibus.

Verſ. 41. *Et quum audiſſent — Iohanne.*

Praeterea et de his.

Verſ. 42. *Ieſus autem — v. 45. multis.*

Dictum eſt et de his in fine dicti capitis.

Cap. XXXI. De Bartimaeo.

Verſ. 46. *Et veniunt — mendicans.*

Nomen addidit, eo quod multis notus erat.

Verſ. 47.

Vers. 32. Καὶ παραλαβὼν — v. 34. ἀναστήσεται.

Εἰρηται περὶ τούτων πάντων ἐν τῷ τέλει τοῦ τεσσαρακοστοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Κεφ. Λ. Περὶ τῶν υἱῶν ζεβεδαίου.

Vers. 35. Καὶ προσπορεύονται — v. 37. ἐν τῇ δόξῃ σου.

Περὶ τούτων ἡ ἐξήγησις τοῦ τεσσαρακοστοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον ἀριδήλως διδάσκει.

Vers. 38. Ὁ δὲ ἰησοῦς — v. 40. ἡτοίμασαι.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων πάντων.

Vers. 41. Καὶ ἀκούσαντες — ἰωάννου.

Καὶ περὶ τούτων.

Vers. 42. Ὁ δὲ ἰησοῦς — v. 45. πολλῶν.

Εἰρηται καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ τέλει τοῦ ξηθέντος κεφαλαίου.

Κεφ. ΛΑ. Περὶ βαρτιμαίου.

Vers. 46. Καὶ ἔρχονται — προσαιτῶν.

Προσέθηκε τὸ ὄνομα, διὰ τὸ γνώριμον αὐτὸν εἶναι πολλοῖς.

Vers. 47.

Vers. 47. *Quumque audisset* — *v.* 52. *in via.*

Lege totam enarrationem integri quadragesimi quarti capitis iuxta Matthaeum.

Etsi enim ille de duobus caecis loquatur, cetera tamen proxima sunt his, quae hic dicuntur: et illorum interpretatio etiam ista manifestat, ac ad finem eius apposita est dubii solutio gratissima.

Cap. XXXII. De pullo.

Cap. XI. v. 1. *Et dum* — *v.* 3. *huc.*

Dictum est de his omnibus quadragesimo quinto capite euangelii secundum Matthaeum.

Vers. 4. *Abierunt* — *v.* 7. *ad Iesum*

Similiter et de his.

Vers. 7. *Et iniecerunt* — *v.* 10. *excelsis.*

Etiam haec ibi declarata sunt.

Vers. 11. *Et ingressus est* — *duodecim.*

Circumspexit omnia, quae in templo erant, tanquam dominus illius habitaculi: et tunc quidem siluit, dans tempus correctionis his, qui ipsum despiciebant: postmodum vero, quum rediisset, austerius eos puniuit, tanquam incorrigibiles.

Cap.

Vers. 47. Καὶ ἀκούσας — v. 52. ἐν τῇ ὁδῷ.

Ἀνάγνωθι ὅλην τὴν ἐξήγησιν ὅλου τοῦ τεσσαρακοστοῦ τετάρτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Εἰ γὰρ καὶ περὶ δύο τυφλῶν ἐκεῖνός φησι, ἀλλ' οὖν τἄλλα παραπλήσια τοῖς παροῦσι ῥητοῖς ἀνέγραψε, καὶ ἡ ἐκείνων ἑρμηνεία καὶ ταῦτα σαφηνίζει, καὶ πρόσκειται κατὰ τὸ τέλος αὐτῆς λύσις χαριεστάτη.

Κεφ. ΛΒ. Περὶ τοῦ πώλου.

Cap. XI. v. 1. Καὶ ὅτε — v. 3. ὧδε.

Εἰρηται περὶ τούτων πάντων ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 4. Ἀπῆλθον — v. 7. πρὸς τὸν ἰησοῦν.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Vers. 7. Καὶ ἐπέβαλον — v. 10. ὑψίστοις.

Καὶ ταῦτα ἐν ἐκείνῳ διασεσάφηται.

Vers. 11. Καὶ εἰσῆλθεν — δώδεκα.

Περιεβλέψατο πάντα τὰ ἐν τῷ ἱερῷ, ὡς κύριος τοῦ τοιούτου οἴκου. καὶ τότε μὲν ἐσίγησε, διδοὺς καιρὸν διορθώσεως τοῖς καταφρονηταῖς· ὕστερον δὲ ἐλθὼν, αὐστηρότερον μετῆλθεν αὐτοὺς, ὡς ἀδιορθώτους.

Κεφ.

Cap. XXXIII. De ficu, quae exaruit.

Verſ. 12. *Poſtero autem — v.* 13. *ficuum.*

Dictum eſt de hac, quadrageſimo ſeptimo iuxta Matthaeum capite.

Verſ. 14. *Et reſpondens — edat.*

Etiam de hoc.

Verſ. 14. *Et audiebant diſcipuli eius.*

Propter eos enim et famem ſimulauit, et ficum execratus eſt, vt ſcirent, quod potens etiam eſſet ad puniendum, veluti dicto capite diligenter manifeſtatum eſt.

Verſ. 15. *Et veniunt — eucrtit.*

De his differit finis quadrageſimi quinti capitis euangelii ſecundum Matthaeum.

Verſ. 16. *Nec — templum.*

Nam et id in contemptum erat. Per hoc etiam docebat, quod nihil per neglectum admitti debeat, quod indecens ſit in templis.

Verſ. 17. *Et docebat — latronum.*

Ibi quoque horum data eſt interpretatio.

Verſ. 18. *Et audierunt — perderent.*

Audierunt, quomodo libere et audacter loquutus eſſet ac feciſſet.

Verſ. 18.

Κεφ. ΛΓ. Περὶ τῆς ξηρανθείσης συκῆς.

Vers. 12. Καὶ τῇ ἐπαύριον — v. 13. σύκων.

Εἰρηται περὶ ταύτης ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 14. Καὶ ἀποκριθεὶς — φάγοι.

Καὶ περὶ τούτου. εἰς τὸν αἰῶνα δὲ, ἀντὶ τοῦ, ποτὲ, ἤγουν, μηδέποτε.

Vers. 14. Καὶ ἤκουον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ.

Δι' αὐτοὺς γὰρ καὶ τὴν πεῖναν ὑπεκρίνατο, καὶ κατηράσατο τῇ [1]) συκῇ, ἵνα γνῶσιν, ὅτι καὶ κολάζειν δυνατός ἐστι, ὡς ἐν τῷ ξηθέντι κεφαλαίῳ δεδήλωται κατ' ἀκρίβειαν.

Vers. 15. Καὶ ἔρχονται — κατέστρεψε.

Περὶ τούτων διέξεισι τὸ τέλος τοῦ τεσσαρακοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 16. Καὶ οὐκ — ἱεροῦ.

Καταφρόνησις γὰρ καὶ τοῦτο. ἐπαίδευσε δὲ καὶ διὰ τούτου, ὅτι χρὴ μηδὲν παροραῖν ἀνάξιον ἐν τοῖς ἱεροῖς.

Vers. 17. Καὶ ἐδίδασκε — λῃστῶν.

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων διηρμήνευται.

Vers. 18. Καὶ ἤκουσαν — ἀπολέσουσιν.

Ἤκουσαν, πῶς ἐπαρρησιάζθη.

Vers. 18.

[1]) τὴν συκήν. A.

Verſ. 18. *Timebant — eius.*

Verebantur propter turbam temere eum occidere.

Verſ. 19. *Et quum — ciuitatem.*

Egrediebatur in ſuburbia propter quietem.

Verſ. 20. *Et mane — v. 21. exaruit.*

In praedicto quadrageſimo ſeptimo capite euangelii ſecundum Matthaeum etiam de his diſputatum eſt.

Verſ. 22. *Et reſpondens — in Deum.*

Poſſidete, inquit, fiduciam erga Deum: fiduciam autem puram et indubitatam.

Verſ. 23. *Amen — dixerit.*

Eodem capite de his quoque actum eſt.

† † Immediatam animus nactus cum deo vnionem, facultatem ſecundum naturam cogitandi (intelligendi) prorſus habet otioſam: ſi autem hanc (vnionem) ſoluerit, et aliquid non ſecundum deum cogitando complexus ſit, diſiungitur, ſoluta, quae ſupra intellectum eſt, vnione, ſecundum quam, quamdiu coniunctus eſt deo, vt ſuper naturam et participatione deus factus, tanquam immotum montem ſuum, legem naturae transponit.

Verſ. 24.

[2]) Haec vterque in margine habet. Hentenius non agnoſcit. Reperitur hoc ſcholium etiam in edit. Veneta Theophylacti Tom. I. p. 795. B. Quilibet, vt arbitror, auctorem agnoſcit. Repetitum enim videtur ex allegoricis quisquiliis Sancti Maximi Profeſſoris.

Vers. 18. Ἐφοβοῦντο — αὐτοῦ.

Ἐφοβοῦντο αὐτὸν ἀπολέσαι, ὡς ἔτυχε, διὰ τὸν ὄχλον.

Vers. 19. Καὶ ὅτε — πόλεως.

Ἐξεπορεύετο εἰς τὰ προάστεια, διὰ τὴν ἡσυχίαν.

Vers. 20. Καὶ πρωΐ — v. 21. ἐξήρανται.

Ἐν τῷ προῤῥηθέντι τεσσαρακοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον καὶ περὶ τούτων διείληπται.

Vers. 22. Καὶ ἀποκριθεὶς — θεοῦ.

Κτήσασθε πίστιν εἰς θεόν. πίστιν δὲ καθαρὰν καὶ ἀδίστακτον.

Vers. 23. Ἀμὴν — εἴπῃ.

Ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων ἐλέχθη.

[Τὴν [2]) ἄμεσον λαχὼν [3]) ὁ νοῦς πρὸς τὸν θεὸν ἕνωσιν, τὴν τοῦ νοεῖν κατὰ φύτιν δύναμιν ἔχει σχολάζουσαν παντελῶς· ἡνίκα δὲ ταύτην λύσῃ, νοήσας τι τῶν [4]) μετὰ θεὸν, διεκρίθη, τεμὼν [5]) τὴν ὑπὲρ νόησιν ἕνωσιν, καθ' ἣν, ἕως ἐστὶ τῷ θεῷ συνημμένος, ὡς ὑπὲρ φύσιν, καὶ τῇ μεθέξει θεὸς γεγενημένος, καθάπερ ὄρος ἀκίνητον ἑαυτοῦ, τὸν τῆς φύσεως μετατίθησι νόμον.]

3) λαβών. B. Ita Veneti.
4) Corrigendum videtur τῶν οὐ κατὰ θεόν. Vulgatum Veneti. Paullo ante correxi etiam λύσῃ pro λύσει.
5) τεκών. Veneti.

Verſ. 24. *Ideo — vobis.*

Similiter et de his.

Cap. XXXIV. De obliuione iniuriarum.

Verſ. 25. *Et dum — v. 26. veſtra.*

Haec in praecedentibus quoque dixit dominus Matthaei quinto capite, poſtquam docuit orationem, Pater noſter, qui es in coelis. Quaere ergo ibi horum interpretationem.

Cap. XXXV. De interrogantibus Dominum, in qua poteſtate haec facis?

Verſ. 27. *Et veniunt — v. 28. facias?*

Haec: quaenam? Eiicere videlicet vendentes et ementes in templo: euertere praefatas menſas ac ſellas: non permittere deferre vas per templum, ac ſimilia.

Quaere autem quadrageſimum octauum caput ſecundum Matthaeum, et omnia inuenies.

Verſ. 29. *Reſpondens autem Ieſus — v. 30. mihi.*

In illo etiam de his inuenies.

Verſ. 31. *Et cogitabant v. 32. hominibus.*

Deficit, non.

Verſ. 32.

Vers. 24. Διὰ τοῦτο — ὑμῖν.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Κεφ. ΛΔ. Περὶ ἀμνησικακίας.

Vers. 25. Καὶ ὅταν — v. 26. ὑμῶν.

Εἶπε ταῦτα καὶ πρότερον ὁ κύριος, ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, μετὰ τὸ διδάξαι τὴν προσευχὴν τό· πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτων ἐξήγησιν.

Κεφ. ΛΕ. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν κύριον ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων.

Vers. 27. Καὶ ἔρχονται — v. 28. ποιῇς;

Ταῦτα, ποῖα; τὸ ἐκβάλλειν τοὺς πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας ἐν τῷ ἱερῷ, τὸ ἀνατρέπειν τὰς προῤῥηθείσας τραπέζας καὶ καθέδρας, τὸ μὴ ἀφιέναι διενεγκεῖν σκεῦος διὰ τοῦ ἱεροῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ζήτησον τὸ τεσσαρακοστὸν ὄγδοον κεφάλαιον τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 29. Ὁ δὲ ἰησοῦς ἀποκριθεὶς — v. 30. μοι.

Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις.

Vers. 31. Καὶ ἐλογίζοντο — v. 32. ἀνθρώπων.

Λείπει τὸ, οὐχί.

Verſ. 32. *Timebant — eſſet.*

Habebant Iohannem, hoc eſt, certi erant de Iohanne. Dictum eſt autem et de his ibidem.

Verſ. 33. *Et — facio.*

Similiter et de his exactiſſime.

Cap. XXXVI. De vinea.

Cap. XII. v. 1. *Et coepit — peregre profectus eſt.*

Alia quidem huius parabolae declarata ſunt quinquageſimo capite euangelii ſecundum Matthaeum. Lacum vero dicit, qualis erat ſub altari, vbi recipiebatur ſanguis animalium, quae immolabantur.

Verſ. 2. *Et emiſit — vineae.*

In illo etiam de his inuenies. Vide autem quomodo ab agricolis fructus repetuntur, tanquam a procuratoribus ac cuſtodibus vineae.

Verſ. 3. *At illi — v. 5. occiderunt.*

Haec quoque omnia ſimiliter ibi declarata ſunt.

Verſ. 6. *Adhuc — v. 8. vineam.*

Et haec ſimiliter proxime accedunt ad eam, quae ibi data eſt, enarrationem.

Verſ. 9. *Quid ergo — aliis.*

Praeterea et haec.

Verſ. 10.

Vers. 32. Ἐφοβοῦντο — ἦν.

Εἶχον τὸν ἰωάννην, ἀντὶ τοῦ, ἐπεπληροφόρηντο περὶ τοῦ ἰωάννου. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ.

Vers. 33. Καὶ — ποιῶ.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων ἀκριβέστατα.

Κεφ. Λς. Περὶ τοῦ ἀμπελῶνος.

Cap. XII. v. 1. Καὶ ἤρξατο — ἀπεδήμησε.

Τἄλλα μὲν τῆς παραβολῆς ταύτης ἡρμηνεύθησαν, ἐν τῷ πεντηκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον· ὑπολήνιον δὲ λέγει, τὸ ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου, ὃ τὸ αἷμα τῶν θυομένων ζώων ὑπεδέχετο.

Vers. 2. Καὶ ἀπέστειλε — ἀμπελῶνος.

Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις. ὅρα δὲ, πῶς οἱ γεωργοὶ τοὺς καρποὺς ἀπαιτοῦνται, ὡς ἐπιμέλητα καὶ φύλακες τοῦ ἀμπελῶνος.

Vers. 3. Οἱ δὲ — v. 5. ἀπέκτειναν.

Καὶ ταῦτα πάντα διηρμηνεύθησαν ὁμοίως ἐκεῖ.

Vers. 6. Ἔτι — v. 8. ἀμπελῶνος.

Καὶ ταῦτα παραπλησίως τῆς προσηκούσης ἐκεῖ τετυχήκασιν ἐξηγήσεως.

Vers. 9. Τί οὖν — ἄλλοις.

Ἔτι καὶ ταῦτα.

Verſ. 10. *An nec — v.* 11. *oculis noſtris.*

Similiter et haec.

Verſ. 12. *Et quaerebant — dixerat.*

Ad eos, hoc eſt, de ipſis: ita enim dixit Matthaeus, apud quem praedicta omnia manifeſtata ſunt.

Verſ. 12. *Et eo relicto egreſſi ſunt.*

Ne et alia aduerſus eos diceret: vtque inſidias aduerſus eum praepararent.

Cap. XXXVII. De interrogantibus Dominum occaſione cenſus.

Verſ. 13. *Et emittunt — ſermone.*

Dictum eſt de his quinquageſimo primo iuxta Matthaeum capite circa finem.

Verſ. 14. *Qui — doces.*

In veritate, hoc eſt, vere. Dictum eſt et de his ibidem.

Verſ. 14. *Licet — v.* 17. *de eo.*

De his quoque omnibus data eſt ibi interpretatio.

Cap. XXXVIII. De Sadducaeis.

Verſ. 18. *Et veniunt — eſſe.*

Dictum eſt de his quinquageſimo tertio capite euangelii ſecundum Matthaeum.

Verſ. 18.

a) περὶ τὸ τέλος. B.

Vers. 10. Οὐδὲ — v. 11. ὀφθαλμοῖς ἡμῶν.

Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

Vers. 12. Καὶ ἐζήτουν — εἶπε.

Πρὸς αὐτοὺς, ἀντὶ τοῦ, περὶ d) αὐτῶν. οὕτω γὰρ εἶπεν ὁ ματθαῖος, παρ' ᾧ καὶ τὰ ῥηθέντα πάντα διασεσάφηται.

d) Matt. 21, 45.

Vers. 12. Καὶ ἀφέντες αὐτὸν ἀπῆλθον.

Ἵνα μὴ καὶ ἄλλα κατ' αὐτῶν εἴπῃ, καὶ ἵνα συσκευάσωσιν ἐπιβουλὴν κατ' αὐτοῦ.

Κεφ. ΛΖ. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων διὰ τὸν κῆνσον.

Vers. 13. Καὶ ἀποστέλλουσι — λόγῳ.

Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ πεντηκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, εἰς τὸ e) τέλος.

Vers. 14. Οἱ — διδάσκεις.

Ἐπ' ἀληθείας, ἀντὶ τοῦ, ἀληθῶς. εἴρηται δὲ καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ.

Vers. 14. Ἔξεστι — v. 17. ἐπ' αὐτῷ.

Καὶ περὶ τούτων πάντων ἐκεῖ διηρμήνευται.

Κεφ. ΛΗ. Περὶ τῶν σαδδουκαίων.

Vers. 18. Καὶ ἔρχονται — εἶναι.

Εἴρηται περὶ τούτων ἐν τῷ πεντηκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 18. *Et interrogauerunt — v. 19. fratri suo.*

In illo dictum est de his.

Vers. 20. *Septem — v. 23. vxorem.*

Similiter et de his omnibus.

Vers. 24. *Et respondens — Dei?*

Propter hoc: Quidnam? Propter hoc, quod carnaliter de resurrectione sentiatis.

Vel propter hoc, quod nesciatis scripturas, neque potentiam Dei. De quibus similiter ibi dictum est.

Vers. 25. *Quum — coelis.*

Quum resurrexerint, omnes videlicet homines. Et de his quoque eodem capite quaere.

Vers. 26. *De — v. 27. viuentium.*

Et haec ibi per singula sunt explanata.

Vers. 27. *Vos — erratis.*

Non vtcunque, sed multum. Hoc autem addidit, tanquam eorum insipientiam manifeste arguens.

Cap. XXXIX. De scriba.

Vers. 28. *Et accedens — mandatorum?*

Primum omnium, quae sunt in lege. Dictum est autem de hoc quinquagesimo quarto capite euangelii secundum Matthaeum.

Vers. 29.

Vers. 18. Καὶ ἐπηρώτησαν — v. 19. τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ.

Ἐν ἐκείνῳ περὶ τούτων ἐλέχθη.

Vers. 20. Ἑπτὰ — v. 23. γυναῖκα.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων πάντων.

Vers. 24. Καὶ ἀποκριθεὶς — θεοῦ;

Διὰ τοῦτο, ποῖον; διὰ τὸ οὕτως ἐμπαθῶς ὑπολαμβάνειν περὶ τῆς ἀναστάσεως.

Ἢ διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὰς γραφὰς, μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ, περὶ ὧν ὁμοίως ἐκεῖ διασεσάφηται.

Vers. 25. Ὅταν — οὐρανοῖς.

Ὅταν ἀναστῶσι πάντες οἱ ἄνθρωποι, καὶ περὶ τούτων δὲ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ.

Vers. 26. Περὶ — v. 27. ζώντων.

Καὶ ταῦτα πάντα ἐκεῖ λελεπτολόγηται. χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι καὶ ἡ βάτος καὶ ὁ βάτος ἀδιαφόρως λέγονται.

Vers. 27. Ὑμεῖς — πλανᾶσθε.

Οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ πάνυ. τοῦτο δὲ προσέθηκεν, ὡς προδήλως ἐληλεγμένων ἀνοήτων.

Κεφ. ΛΘ. Περὶ τοῦ γραμματέως.

Vers. 28. Καὶ προσελθὼν — ἐντολή;

Πρώτη πάντων, τῶν νόμων. εἴρηται δὲ περὶ τούτου ἐν τῷ πεντηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 29.

Verſ. 29. *Ieſus autem — v. 31. teipſum.*

Etiam de his in illo diſputatum eſt.

Illud autem, Audi Iſrael, Dominus Deus veſter dominus vnus eſt, Matthaeus non ſcripſit, vtpote prooemium primi praecepti. Hoc vero tres demonſtrat hypoſtaſes, vnamque diuinitatis naturam. Quum enim dicitur, Dominus, deinde, Deus, et rurſum, Dominus, tres perſonae manifeſtantur: quod autem additur, Vnus, naturae declarat vnitatem.

Alio quoque modo dici poteſt, quod videlicet Hebraeis frequens ſit haec reduplicatio dominus, dominus, et, deus, deus, propter eius ſublimitatem.

Verſ. 31. *Maius — eſt.*

Hoc confirmatiuum eſt eius, quod dixit, praecepta illa primum ac ſecundum eſſe.

Verſ. 32. *Et ait — v. 33. victimae.*

Vide, quomodo tunc Iudaei victimas, ſiue ſacrificia, pro praeclaris facinoribus ducebant: caeteras virtutes non curantes. Intellectum autem, ſcriba appellauit mentem ipſam.

Verſ. 34. *At — Dei.*

De hoc docet finis enarrationis praedicti capitis.

Verſ. 34. *Et nemo — interrogare.*

De hoc dictum eſt quinquageſimo quinto capite euangelii ſecundum Matthaeum, poſtquam ipſe interrogauerat Phariſaeos.

Cap.

7) Recte hic monuit Hentenius, vocabula, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, negligentia ſcribae in ſuo Codice

Vers. 29. Ὁ δὲ Ἰησοῦς — v. 31. σεαυτόν.

Καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ διείληπται.

Τὸ δὲ, ἄκουε Ἰσραὴλ, κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν, κύριος εἷς ἐστιν, οὐκ ἀνέγραψεν ὁ ματθαῖος, ὡς προοίμιον τῆς πρώτης ἐντολῆς· ἐμφαίνει δὲ τοῦτο τὰς τρεῖς ὑποστάσεις, καὶ τὴν μίαν φύσιν τῆς θεότητος. τὸ μὲν γὰρ κύριος, καὶ τὸ ὁ θεὸς, καὶ αὖθις τὸ κύριος, τῶν τριῶν προσώπων εἰσὶ δηλωτικά· τὸ δὲ εἷς, τῆς μιᾶς φύσεως.

Καὶ ἑτέρως δὲ, συνήθης ἑβραίοις ἡ ἀναδίπλωσις τοῦ κύριος κύριος, καὶ ὁ θεὸς ὁ θεὸς, διὰ τὴν ὑπεροχήν.

Vers. 31. Μείζων — ἔστιν.

Τοῦτο ἐπιβεβαίωσίς ἐστι τοῦ, πρώτην καὶ δευτέραν, μόνας ἐκείνας εἶναι.

Vers. 32. Καὶ εἶπεν — v. 33. θυσιῶν.

Ὅρα, πῶς οἱ τηνικαῦτα ἰουδαῖοι τὰς θυσίας ἀντὶ κατορθωμάτων ἐνόμιζον, τῶν ἄλλων ἀμελοῦντες ἀρετῶν. σύνεσιν δὲ ὁ γραμματεὺς, τὴν διάνοιαν ὠνόμασε.

Vers. 34. Καὶ ὁ — τοῦ θεοῦ.

Τὸ τέλος τῆς ἐξηγήσεως τοῦ δηλωθέντος κεφαλαίου περὶ τούτου διδάσκει.

Vers. 34. Καὶ οὐδεὶς — ἐπερωτῆσαι.

Ἐν τῷ πεντηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον εἴρηται περὶ τούτου, μετὰ τὸ ἐπερωτηθῆναι παρ' αὐτοῦ τοὺς φαρισαίους.

Κεφ.

Codice omissa esse. Habent ista meus A. et B. Propter aequalitatem membrorum alii alia hoc versu omiserunt.

Cap. XL. De interrogatione Domini.

Vers. 35. *Et respondens — v.* 37. *eius est?*

De his manifeste dictum est praedicto quinquagesimo quinto capite. Ne autem tibi insolens videatur, quod habeat, Dicit. Siquidem Hebraica dictio et Dicit significat et Dixit. Ideo hic quidem illam, ille autem hanc significationem indifferenter accipit: et pleraque similia frequenter inueniemus.

Vers. 37. *Et multa — libenter.*

Tanquam suauiter sermocinantem: vel tanquam facile illos deuincentem, et quod ab inuidia sese ipse liberauerit.

Vers. 38. *Et dixit — scribis.*

Prospicite, hoc est, cauete.

Vers. 38. *Qui — obambulare.*

Dicit de ipsis Matthaeus circa medium quinquagesimi quinti capitis: Dilatant phylacteria sua, et magnificant fimbrias palliorum suorum, quae Marcus nunc stolas nominauit. Quaere ergo ibi horum enarrationem.

Vers. 38. *Et salutationes — v.* 39. *coenis.*

A praecedentibus supplendum est, Qui amant, hoc videlicet, aut illud, de quibus ibidem quaere.

Vers. 40.

*) τοὺς γραμματεῖς.

Κεφ. Μ. Περὶ τῆς τοῦ κυρίου ἐπερωτήσεως.

Vers. 35. Καὶ ἀποκριθεὶς — v. 37. ἐστι;

Περὶ τούτων ἐλέχθη σαφῶς ἐν τῷ ῥηθέντι πεντηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ. μὴ ξενίσῃ σε δὲ τὸ λέγει ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου. ἡ γὰρ ἑβραϊκὴ λέξις ἀμφότερα σημαίνει, καὶ τὸ λέγει, καὶ τὸ εἶπε. διὸ καὶ ὁ μὲν ταύτην· ὁ δὲ ἐκείνην λαμβάνει τὴν σημασίαν ἀδιαφόρως. καὶ πολλὰ τοιαῦτα πολλαχοῦ εὑρήσομεν.

Vers. 37. Καὶ ὁ πολὺς — ἡδέως.

Ὡς ἡδέως διαλεγομένου, καὶ εὐχερῶς αὐτοὺς [8]) ἀνατρέποντος, καὶ ὡς [9]) αὐτὸς ἀπηλλαγμένος τῆς βασκανίας.

Vers. 38. Καὶ ἔλεγεν — γραμματέων.

Βλέπετε, ἀντὶ τοῦ, φυλάττεσθε.

Vers. 38. Τῶν — περιπατεῖν.

Λέγει περὶ αὐτῶν ὁ ματθαῖος ἐν τῷ πεντηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ περὶ τὸ μέσον· ὅτι [e]) πλατύνουσι τὰ φυλακτήρια αὐτῶν, καὶ μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν· ἅπερ νῦν ὁ μάρκος σολὰς ὠνόμασε. ζήτησον οὖν ἐν ἐκείνῳ τὴν τούτων ἐξήγησιν. e) Matt. 23, 5

Vers. 38. Καὶ ἀσπασμοὺς — v. 39. δείπνοις.

Τῶν θελόντων ἔτι, καὶ τόδε καὶ τόδε. εἴρηται δὲ καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ.

Vers. 40.

9) ὁ πολὺς ὄχλος.

Verſ. 40. *Qui deuorant — iudicium.*

De his exacte diſputatum eſt in principio quinquageſimi ſexti capitis euangelii ſecundum Matthaeum.

Cap. XLI. De vidua, quae duo minuta obtulit.

Verſ. 41. *Et quum ſederet — gazophylacium.*

Gazophylacium erat arca, vbi theſaurus in templo ſeruabatur, in quam omnes, qui habebant et volebant, pro viribus iniiciebant ad pauperum alimentum.

Verſ. 41. *Et multi — v. 42. quadrans.*

Quod, puta, minutum, eſt apud Hebraeos, ſiue dicitur quadrans. Dicitur quoque alio modo obolus, ſiue λεπτόν.

Verſ. 43. *Et aduocatis — v. 44. penuria ſua.*

Ὑστέρησις, defectus dicitur, vel indigentia, nunc autem pro eo, quod neceſſarium eſt et vtile, vt opinor, accepit: (nos Penuriam vertimus.)

Verſ. 44. *Omnia — ſubſtantiam ſuam.*

Etſi pauper erat poſſeſſionibus, diues tamen animo oſtenditur: ideo ſaluator, qui non donum ponderat, ſed voluntatem eius, plus, quam omnes, miſiſſe dicit.

Vtinam

[1]) Κονδράντης exhibet. A.

Vers. 40. Οἱ κατεσθίοντες — κρῖμα.

Εἰρηται περὶ τουτων ἀκριβῶς ἐν ἀρχῇ τοῦ πεντηκοστοῦ ἕκτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον.

ΚΕΦ. ΜΑ. Περὶ τῆς τὰ δύο λεπτὰ βαλούσης.

Vers. 41. Καὶ καθίσας — γαζοφυλάκιον.

Τὸ γαζοφυλάκιον, θησαυροφυλάκιον ἦν, ἐν τῷ ναῷ, εἰς ὃ πάντες οἱ ἔχοντες καὶ θέλοντες ἐνέβαλλον τὸ κατὰ δύναμιν, πρὸς ἀποτροφὴν τῶν πενήτων.

Vers. 41. Καὶ πολλοὶ — v. 42. κοδράντης.

Ὁ, τὸ λεπτὸν δηλονότι, ἔστι παρ' ἑβραίοις, ἤγουν, λέγεται[1]) κοδράντης. λεπτὸν δέ ἐστι παρ' ἡμῖν, ὁ ὀβολός.

Vers. 43. Καὶ προσκαλεσάμενος — v. 44. ὑστερήσεως αὐτῆς.

Ὑστέρησις μὲν νοεῖται, ἡ ἔνδεια. νῦν δὲ, τὸ ἀναγκαῖον καὶ χρειῶδες, ὑστέρησιν, ὡς οἶμαι, ὠνόμασε.

Vers. 44. Πάντα — τὸν βίον αὐτῆς.

Εἰ καὶ πτωχὴ τοῖς χρήμασιν ἦν, ἀλλὰ πλουσία τῇ γνώμῃ καθίστατο. διὸ καὶ ὁ σωτὴρ, οὐ τὸ δῶρον μετρήσας, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν αὐτῆς, πλεῖον πάντων βαλεῖν εἶπε.

Vtinam vero et anima mea vidua efficiatur, abiecto diabolo, cui adglutinata est atque subiecta: quae mittat in Dei thesaurum duo minuta, corpus videlicet ac mentem: comminuta, illud quidem per temperantiam, hanc autem per animi modestiam.

Cap. XIII. v. 1. *Et egrediente — v. 2. diruatur.*

De his dictum est in fine quinquagesimi sexti capitis euangelii secundum Matthaeum.

Cap. XLII. De Consummatione.

Vers. 3. *Quumque ipse sederet — v. 4. consummanda sunt?*

Quaere de his quinquagesimo septimo capite euangelii secundum Matthaeum.

Vers. 5. *Iesus autem — v. 9. haec.*

Eodem capite de his omnibus dictum est.

Vers. 9. *Cauete — vobis ipsis.*

Seruate vos ipsos a seductione, quae tunc erit.

Vers. 9. *Tradent — causa mea.*

Ibi quoque et de his inuenies.

Vers. 9. *In testimonium ipsis.*

Ad accusationem et increpationem ipsorum, ne possint dicere tempore vniuersalis iudicii: Non audiuimus praedicationem. In tantum enim ipsam

audituri

Γένοιτο δὲ, καὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν γενέσθαι χήραν, ἀποβαλοῦσαν τὸν διάβολον. ὦ κεκόλλητας, καὶ ᾧ ὑποτέτακται· καὶ βαλεῖν εἰς τὸν τοῦ θεοῦ θησαυρὸν δύο λεπτὰ, τὸ σῶμα καὶ τὸν νοῦν, λεπτυνθέντα, τὸ μὲν, δι' ἐγκρατείας· τὸν δὲ, διὰ ταπεινώσεως.

Cap. XIII. v. 1. Καὶ ἐκπορευομένου — v. 2. καταλυθῇ.

Περὶ τούτων ἐρρήθη ἐν τῷ τέλει τοῦ πεντηκοστοῦ ἕκτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Κεφ. ΜΒ. Περὶ συντελείας.

Vers. 3. Καὶ καθημένου αὐτοῦ — v. 4. συντελεῖσθαι;

Ζήτησον περὶ τούτων ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 5. Ὁ δὲ ἰησοῦς — v. 9. ταῦτα.

Ἐν ἐκείνῳ περὶ πάντων τούτων ἐρρήθη.

Vers. 9. Βλέπετε — ἑαυτούς.

Φυλάττετε ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς τότε ἀπάτης.

Vers. 9. Παραδώσουσι — ἕνεκεν ἐμοῦ.

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις.

Vers. 9. Εἰς μαρτύριον αὐτοῖς.

Εἰς κατηγορίαν καὶ ἔλεγχον αὐτῶν, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ἐν καιρῷ τῆς παγκοσμίου κρίσεως, ὅτι οὐκ ἠνωτισάμεθα τὸ κήρυγμα. τοσοῦτον γὰρ

audituri sunt, vt eius etiam praecones extremis suppliciis subiiciant.

Vers. 10. *Et in — euangelium.*

Matthaeus vero scripsit praedicto capite, quod praedicabitur hoc euangelium in vniuerso mundo. Quaere ibi huius intellectum.

Vers. 11. *Quum autem — sanctus.*

Dispensatorie spiritus sanctus tunc loquetur, vtens ore ipsorum, ne rusticitas illorum videatur incredulis abiectio et minoratio praedicationis. Dixit quoque et haec decimo nono iuxta Matthaeum capite circa medium: quaere ergo ibi enarrationem.

Vers. 12. *Tradet — v. 13. saluus erit.*

Etiam haec omnia in praedicto decimo nono capite declarata sunt.

Vers. 14. *Quum autem — intelligat.*

Dictum est de hoc, dicto quinquagesimo septimo iuxta Matthaeum capite.

Vers. 14. *Tunc — v. 17. diebus.*

In eo loco etiam de his dissertum est.

Vers. 18. *Orate — v. 20. dies*

Similiter et de his. Illud autem, Erunt dies illi afflictio, hoc est, in diebus illis erit afflictio.

Vers. 21.

[2]) Intellige ἔσαι, ex ἔσονται. Ita enim accipi voluit.

αὐτὸ ἐνωτισθήσονται, ὥστε καὶ τοὺς κήρυκας αὐτοῦ κολάσεσιν ἐσχάταις ὑποβαλεῖν.

Vers. 10. Καὶ εἰς — εὐαγγέλιον.

Ὁ δὲ ματθαῖος ἔγραψεν ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ· ὅτι f) καὶ κηρυχθήσεται τοῦτο τὸ εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας ἐν ὅλῃ τῇ οἰκουμένῃ. καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτου διάγνωσιν. f) Matt. 24, 14.

Vers. 11. Ὅταν δὲ — ἅγιον.

Οἰκονομικῶς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τηνικαῦτα λαλεῖ, χρώμενον τοῖς αὐτῶν στόμασιν, ἵνα μὴ ἡ τούτων ἀγροικία δόξῃ τοῖς ἀπίστοις ἧττα τοῦ κηρύγματος. εἴρηκε δὲ ταῦτα καὶ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, περὶ τὰ μέσα. καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Vers. 12. Παραδώσει — v. 13. σωθήσεται.

Καὶ ταῦτα πάντα ἐν τῷ ξηθέντι ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ προεμηνεύθησαν.

Vers. 14. Ὅταν δὲ — νοείτω.

Εἰρηται περὶ τούτου ἐν τῷ προμνημονευθέντι πεντηκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 14. Τότε — v. 17. ἡμέραις.

Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων διασεσάφηται.

Vers. 18. Προσεύχεσθε — v. 20. ἡμέρας.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων. τὸ δὲ ἔσονται αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, ἀντὶ τοῦ, κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας. 2)

Verſ. 21. *Et tunc — v. 23. omnia.*

Etiam et de his ibi diſputatum eſt.

Verſ. 24. *Porro in — v. 27. coeli.*

Et de his ſimiliter.

Verſ. 28. *A ficu autem — v. 31. praeteribunt.*

Praeterea et de his omnibus ad verbum in dicto capite ſubtiliter diſputatum eſt.

Cap. XLIII. De die illo et hora.

Verſ. 32. *De — pater.*

Dictum eſt de hoc quinquageſimo octauo capite euangelii ſecundum Matthaeum.

Verſ. 33. *Attendite — ſit.*

Ibidem etiam de his dictum eſt.

Verſ. 34. *Sicut homo — vigilet.*

De Chriſto ac Chriſtianis ſumptum eſt hoc exemplum. Eſt autem defectiuum: deficit enim, Eſt. Dicit ergo, quod eſt ſicut homo, qui peregre agit: hominem quidem ſeipſum innuens, quemadmodum in multis dictum eſt parabolis. Peregrinationem vero, in coelos aſſumptionem. Domum autem ſuam, praeſentem mundum. Seruos quoque ſuos, dicit Chriſtianos. Cuiusque autem opus, eſt cuſtodia mandatorum, et operatio virtutum. Ianitor vero, mens vniuscuiusque, quae

ianuis

Vers. 21. Καὶ τότε — v. 23. πάντα.

Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ διείληπται.

Vers. 24. Ἀλλ' ἐν — v. 27. οὐρανοῦ.

Καὶ περὶ τούτων ὡσαύτως.

Vers. 28. Ἀπὸ δὲ τῆς συκῆς — v. 31. παρέλθωσιν.

Ἔτι καὶ περὶ τούτων πάντων κατὰ ῥῆμα ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ λελεπτολόγηται.

ΚΕΦ. ΜΓ. Περὶ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας.

Vers. 32. Περὶ — πατήρ.

Εἴρηται περὶ τούτου ἐν τῷ πεντηκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 33. Βλέπετε — ἐστιν.

Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων παρεσημειώθη.

Vers. 34. Ὡς ἄνθρωπος — γρηγορῇ.

Περὶ τοῦ χριστοῦ καὶ τῶν χριστιανῶν εἴληπται τοῦτο τὸ παράδειγμα. ἔστι δὲ ἐλλειπτικόν. ἐλλείπει γὰρ τὸ, ἔστι. φησὶν οὖν, ὅτι ὡς ἄνθρωπος ἀποδημῶν ἔστι· ἄνθρωπον μὲν, ἑαυτὸν ὑποδηλῶν, ὡς ἐν πολλαῖς εἴρηται παραβολαῖς· ἀποδημίαν δὲ, τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψιν· οἰκίαν δὲ αὐτοῦ, τὸν παρόντα κόσμον· δούλους δὲ αὐτοῦ, τοὺς χριστιανούς· ἑκάστου δὲ τὸ ἔργον, τὴν φυλακὴν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, καὶ ἐργασίαν τῶν ἀρετῶν· θυρωρὸν δὲ, τὸν ἑκάστου νοῦν, τὸν ἐπισατοῦντα ταῖς

ianuis animae praeeſt, hoc eſt, ſenſibus, per quos intellectualis fur ingredi ſolet.

Verſ. 35. *Vigilate* — *v.* 36. *dormientes.*

Serum quidem dicitur aetas ſenum: medium noctis, eorum qui in media ſunt aetate conſtituti: gallicinium vero, eorum qui iam ſapere incipiunt: quum prudentia in modum galli gallinacei excitat eos ab inſenſibilitate. Mane autem, aetas eſt puerorum.

Quaere autem praedicto quinquageſimo octauo iuxta Matthaeum capite declarationem illius dicti: Ideo et vos eſtote parati, quia qua hora non putatis, ea filius hominis venturus eſt.

Verſ. 37. *Quae autem* — *dico.*

Omnibus Chriſtianis, qui futuri ſunt vſque ad mundi conſummationem.

Hinc moti quidam dicunt, praedictas aetates iis aptari Chriſtianis, qui tunc reperientur: ſub illis enim fiet ſecundus aduentus.

Verſ. 37. *Vigilate.*

Hoc rurſum addidit, tanquam id, quod futurum erat proteſtatus.

Cap. XIV. v. 1. *Erat* — *biduum.*

Paſcha et azyma vocat nunc euangeliſta ipſum paſchae feſtum: quia in ipſo carnes agni et azyma comedebant, ſicuti ſexageſimo tertio capite euangelii ſecundum Matthaeum ſignificatum eſt.

Quaere autem prope finem etiam ſexageſimi primi capitis dictum illud: Et factum eſt, poſtquam finiſſet

θυρίσι τῆς ψυχῆς, ἤγουν, τοῖς αἰσθητηρίοις, δι' ὧν ὁ νοητὸς κλέπτης εἰσπηδᾷν εἴωθεν.

Vers. 35. Γρηγορεῖτε — v. 36. καθεύδοντας.

Ὀψὲ μὲν νοεῖται, ἡ τῶν γερόντων ἡλικία· μεσονύκτιον δὲ, ἡ τῶν μέσων· ἀλεκτοροφωνία δὲ, ἡ τῶν ἀρξαμένων ἤδη φρονεῖν, ὅτε ἡ φρόνησις, ὥσπερ ἀλέκτωρ, ἐγείρει αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἀναισθησίας· πρωΐ δὲ, ἡ τῶν παίδων.

Ζήτησον δὲ ἐν τῷ δηλωθέντι πεντηκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ διὰ τοῦτο[g]) καὶ ὑμεῖς γίνεσθε ἕτοιμοι, ὅτι ᾗ ὥρᾳ οὐ δοκεῖτε, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεται. g) Matt. 24, 44.

Vers. 37. Ἃ δὲ — λέγω.

Πᾶσι, τοῖς ἄχρι τῆς παγκοσμίου συντελείας χριστιανοῖς.

Ἐντεῦθεν κινούμενοί τινες ἔφησαν, ὅτι αἱ προῤῥηθεῖσαι ἡλικίαι τοῖς εὑρισκομέναις τότε χριστιανοῖς ἁρμόζουσιν. ἐπ' ἐκείνων γὰρ ἡ δευτέρα παρουσία γενήσεται.

Vers. 37. Γρηγορεῖτε.

Ἐπεφώνησεν ἔτι τοῦτο διαμαρτυρόμενος.

Cap. XIV. v. 1. Ἦν — δύο ἡμέρας.

Πάσχα καὶ ἄζυμα, τὸ πάσχα λέγει νῦν ὁ εὐαγγελιστὴς, διότι κατὰ τὸ πάσχα ταῖς τε ἀμνοῦ κρέασι καὶ ἄζυμα συνηθίοντο, ὡς ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον παρασεσημείωται.

Ζήτησον δὲ καὶ περὶ τὰ τελευταῖα τοῦ ἑξηκοστοῦ πρώτου κεφαλαίου τό· καὶ[h]) ἐγένετο, ὅτε ἐτέλεσεν ὁ ἰησοῦς πάντας τοὺς λόγους τούτους, h) Matt. 26, 1. 2.

finiſſet Ieſus omnes hos ſermones, dixit diſcipulis ſuis, ſcitis quod poſt biduum paſcha ſit.

Verſ. 1. *Et quaerebant — v. 2. populi.*

Ibi quoque de his inuenies.

Cap. XLIV. De ea, quae vnxit Dominum vnguento.

Verſ. 3. *Et quum eſſet — caput.*

De hac dictum eſt ſexageſimo ſecundo capite euangelii ſecundum Matthaeum.

Verſ. 4. *Erant — v. 5. aduerſus illam.*

Similiter et de his.

Verſ. 6. *Ieſus autem — v. 9. ipſius.*

Praeterea et de his ſubtiliter tractatum eſt.

Verſ. 10. *Et Iudas — v. 11. traderet.*

Etiam de his ibi quaere. Gauiſi ſunt autem, non ſolum quia ipſum ſine tumultu comprehenſuri erant, opportune a Iuda traditum, verum etiam, quod a ſuis diſcipulis odio haberi inciperet.

Cap. XLV. De Paſcha.

Verſ. 12. *Et primo — v. 16. parauerunt paſcha.*

A ſexageſimo tertio capite euangelii ſecundum Matthaeum haec facile intelliguntur, quum ibi ſint exacte diſputata.

Cap.

3) Quae his ſignis [**] incluſa ſunt, ea ex Cod. B. exciderant.

εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· οἴδατε, ὅτι μετὰ δύο ἡμέρας τὸ πάσχα γίνεται.

Vers. 1. Καὶ ἐζήτουν — v. 2. λαοῦ.

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις.

ΚΕΦ. ΜΔ. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν κύριον μύρῳ.

Vers. 3. Καὶ ὄντος — κεφαλῆς.

Εἰρηται περὶ ταύτης ἐν τῷ ἑξηκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 4. Ἦσαν — v. 5. αὐτῇ.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων πάντων. ἐπάνω δὲ τριακοσίων δηναρίων, ἀντὶ τοῦ, ἐπέκεινα.

Vers. 6. Ὁ δὲ ἰησοῦς — v. 9. αὐτῆς.

Ἔτι καὶ περὶ τούτων λεπτομερῶς.

Vers. 10. Καὶ ἰούδας — v. 11. παραδῷ.

Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ ζήτησον. ἐχάρησαν δὲ, οὐ μόνον, ὅτι χωρὶς θορύβου ἔμελλον αὐτὸν συλλαβεῖν, ὑπὸ τοῦ ἰούδα παραδιδόμενον εὐκαίρως, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπὸ τῶν μαθητῶν ἤρξατο μισεῖσθαι.

ΚΕΦ. ΜΕ. Περὶ τοῦ πάσχα.

Vers. 12. Καὶ τῇ πρώτῃ — v. 16. ἡτοίμασαν τὸ πάσχα.

Ἀπὸ τοῦ ἑξηκοστοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον ταῦτα [* διαγινώσκεται 3) ῥᾴδιον, ἀκριβῶς. ἐκεῖ διαληφθέντα.

Κεφ.

Cap. XLVI. De proditione prophetia.

Verſ. 17. *Et facta veſpera — v. 21. homo ille.*

Ibidem haec etiam explanata ſunt.

Verſ. 22. *Et edentibus — v. 25. Dei.*

De his diximus ſexageſimo quarto iuxta Matthaeum capite.

Verſ. 26. *Et dicto hymno — v. 31. omnes dicebant.*

Etiam de his in eo capite per ordinem dictum eſt.

Verſ. 32. *Et veniunt — v. 36. ſed quod tu.*

Similiter et de his.

Verſ. 37. *Et venit — v. 42. appropinquat.*

Praeterea et de his caput illud docuit.

Verſ. 43. *Et ſtatim — ſenioribus.*

Dictum eſt de his ſexageſimo quinto capite euangelii ſecundum Matthaeum.

Verſ. 44. *Dederat — v. 47. auriculam.*

Similiter et de his. Lege ergo totam enarrationem, quae ibi accurate poſita eſt.

Verſ. 48. *Et reſpondens — v. 52. ab eis.*

Similiter et de his ibidem actum eſt.

Verſ. 53.

Κεφ. Μς. Περὶ τῆς παραδόσεως προφητεία.

Vers. 17. Καὶ ὀψίας γενομένης — v. 21. ἄνθρωπος ἐκεῖνος.

Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ἐσαφηνίσθησαν.

Vers. 22. Καὶ ἐσθιόντων — v. 25. τοῦ θεοῦ.

Περὶ τούτων εἰρήκαμεν ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 26. Καὶ ὑμνήσαντες — v. 31. πάντες ἔλεγον.

Καὶ περὶ τούτων ἐν αὐτῷ κατὰ λόγον ἐρρήθη.

Vers. 32. Καὶ ἔρχονται — v. 36. ἀλλὰ τί σύ.

Ὅμοίως καὶ περὶ τούτων.

Vers. 37. Καὶ ἔρχεται — v. 42. ἤγγικε.

Καὶ περὶ τούτων πάντων ἐκεῖνο τὸ κεφάλαιον ἐδίδαξεν.

Vers. 43. Καὶ εὐθέως — τῶν πρεσβυτέρων.

Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ ἑξηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 44. Δεδώκει — v. 47. τὸ ὠτίον.

Ὡσαύτως καὶ περὶ τούτων ἀνάγνωθι τὴν ὅλην αὐτῶν ἐξήγησιν, ἀκριβῶς ἐκτεθειμένην ἐκεῖ.

Vers. 48. Καὶ ἀποκριθεὶς — v. 52. ἀπ' αὐτῶν.

Καὶ περὶ τούτων ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ διείληπται.

Vers. 53.

Vers. 53. *Et abduxerunt — v. 54. ad lumen.*

Ad lumen, quod ab igne producebatur: ita vt in propatulo esset his, qui vna cum eo sedebant, ac omnibus, qui in atrio erant. Dictum est autem et de his ibi.

Vers. 55. *Summi vero sacerdotes — v. 59. testimonium illorum.*

Ibi quoque haec declarata sunt.

Vers. 60. *Quumque surrexisset — v. 62. coeli.*

Similiter et haec. Quod autem dicitur, Cum nubibus, idem est, ac si dicas, In nubibus.

Vers. 63. *Summus vero sacerdos — v. 65. alapas illi impingebant.*

Similiter et haec.

Cap. XLVII. De negatione Petri.

Vers. 66. *Et quum esset — v. 68. dicas.*

De his dictum est sexagesimo sexto iuxta Matthaeum capite.

Vers. 68. *Exiuitque — cecinit.*

Lege sexagesimo quarto capite euangelii secundum Matthaeum enarrationem dicti illius, Priusquam gallus cecinerit, ter me abnegabis.

Vers. 69.

Vers. 53. Καὶ ἀπήγαγον — v. 54. πρὸς τὸ φῶς.

Πρὸς τὸ φῶς, τὸ ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς, ὥστε φαίνεσθαι τοῖς συγκαθημένοις καὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῇ αὐλῇ. εἴρηται *] καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ.

Vers. 55. Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς — v. 59. μαρτυρία αὐτῶν.

Ἐκεῖ καὶ ταῦτα διηρμηνεύθησαν.

Vers. 60. Καὶ ἀναστὰς — v. 62. τοῦ οὐρανοῦ.

Ὁμοίως καὶ ταῦτα. τὸ δὲ μετὰ τῶν νεφελῶν, ἀντὶ τοῦ, ἐπὶ τῶν νεφελῶν.

Vers. 63. Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς — v. 65. ῥαπίσμασιν αὐτὸν ἔβαλλον.

Παραπλησίως καὶ ταῦτα.

Κεφ. ΜΖ. Περὶ τῆς ἀρνήσεως.

Vers. 66. Καὶ ὄντος — v. 68. λέγεις.

Εἴρηται ἐν τῷ ἑξηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 68. Καὶ ἐξῆλθεν — ἐφώνησεν.

Ἀνάγνωθι ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με. i) Matt. 26, 34.

Vers. 69.

Verſ. 69. *Et — v. 72. cecinit.*

De puella et adſtantibus accurate dictum eſt ſexageſimo quinto capite euangelii ſecundum Matthaeum: et ibi lege dicti illius interpretationem, Et ingreſſus intro ſedebat cum miniſtris, vt videret finem. De reliquis autem pari modo dictum eſt ſexageſimo ſexto illius euangelii capite.

Verſ. 72. *Et recordatus — fleuit.*

Ibidem quoque de his dictum eſt. Non ſolum autem hoc dictum verbum prae timore ac imbecillitate exciderat, verum etiam illud, quod dixerat, Quicunque abnegauerit me coram hominibus, et ego abnegabo eum, etc.

Cap. XV. v. 1. *Et ſtatim — Pilato.*

Praeterea et de his.

Verſ. 2. *Et interrogauit — v. 5. Pilatus.*

Quaere ſexageſimum ſeptimum caput euangelii ſecundum Matthaeum. Inde enim facile eſt et haec intelligere.

Verſ. 6. *In feſto autem — v. 14. Crucifige eum.*

Et haec omnia dicto capite conuenienter declarata ſunt.

Verſ. 15. *Pilatus autem — v. 19. eum.*

Manifeſtius ſcripſit de his Matthaeus praedicto capite, in quo etiam de omnibus dictum eſt. Salutare vero ſignificat hoc in loco, Compellare.

Verſ. 20.

4) ὑπὸ τῶ. B.
5) καὶ ταῦτα. B.

Vers. 69. Καὶ — v. 72. ἐφώνησε.

Περὶ τῆς παιδίσκης καὶ τῶν παρεστώτων εἴρηται λεπτομερῶς ἐν τῷ ἑξηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν ἐκεῖ τοῦ· καὶ [k]) εἰσελθὼν ἔσω ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν ἰδεῖν τὸ τέλος. περὶ δὲ τῶν ἄλλων ἐλέχθη πάλιν ἐν τῷ ἑξηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ τοιούτου εὐαγγελίου. k) Matt. 26, 58.

Vers. 72. Καὶ ἀνεμνήσθη — ἔκλαιεν.

Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη· οὐ μόνον δὲ τούτου τοῦ ῥήματος ἀπὸ [4]) τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀσθενείας ἐπελάθετο, ἀλλὰ καὶ τοῦ· ὅστις [l]) δ' ἂν ἀρνήσηταί με ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἀρνήσομαι αὐτὸν κἀγώ, ἔμπροσθεν τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. l) Matt. 10, 33.

Cap. XV. v. 1. Καὶ εὐθέως — πιλάτῳ.

Καὶ περὶ τούτων.

Vers. 2. Καὶ ἐπηρώτησεν — v. 5. πιλάτον.

Ζήτησον τὸ ἑξηκοστὸν ἕβδομον κεφάλαιον τοῦ κατὰ ματθαῖον. ἐκεῖθεν γὰρ καὶ ταῦτα διαγνῶναι ῥᾴδιον.

Vers. 6. Κατὰ δὲ ἑορτὴν — v. 14. σταύρωσον αὐτόν.

Ταῦτα [5]) πάντα ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ κατὰ τὸ εἰκὸς ἡρμηνεύθησαν.

Vers. 15. Ὁ δὲ πιλάτος — v. 19. αὐτῷ.

Σαφέστερον ὁ ματθαῖος περὶ τούτων ἱστόρησεν ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ, ἐν ᾧ καὶ περὶ πάντων ἐρρήθη. τὸ δὲ ἀσπάζεσθαι, νῦν τὸ προσαγορεύειν σημαίνει.

Vers. 20. *Quumque — v. 23. accepit.*

De his quoque ibidem declaratum est. Patrem vero dixit Alexandri et Rufi, vtpote qui adhuc viuebant, notique erant, dum haec scriberet. Aiunt enim, hos sequutos esse Apostolos, quum in Christum credidissent.

Vers. 24. *Et postquam crucifixerunt eum — tolleret.*

Praeterea et de his.

Vers. 25. *Erat autem — eum.*

Atqui hora sexta crucifixus est, sicut dicit Iohannes. Quid ergo dicendum est? Quod id, quod dicitur, Erat autem hora tertia, non trahitur ad id, quod additur, Et crucifixerunt eum: sed refertur ad principium eorum, quae passus est saluator. Erat autem, inquit, hora tertia, quando videlicet pati coepit a militibus Pilati. Deinde quod sequitur, per se legendum est, Et crucifixerunt eum, sexta videlicet hora. Mentio ergo tertiae horae, quae fit a Marco, principium manifestat eorum, quae passus est dominus: sextae vero, a Iohanne, finem ostendit, qui fuit crucifixio.

Vers. 26. *Et erat — v. 32. in eum.*

Etiam de his praedicto capite dictum est.

Vers. 33. *Facta autem — v. 39. Dei.*

Similiter et de his omnibus data est ibidem explanatio.

Vers. 40.

Vers. 20. Καὶ ὅτε — v. 23. ἔλαβε.

Καὶ περὶ τούτων ὁμοίως ἐκεῖ σεσαφήνισαι. τὸν πατέρα δὲ εἶπεν ἀλεξάνδρου καὶ ῥούφου, ὡς ἔτι ζώντων, καὶ ἐγνωσμένων. τοῖς ἀποστόλοις γὰρ ἀκολουθήσαι καὶ τούτους λέγουσι, πεπιστευκότας εἰς τὸν χριστόν.

Vers. 24. Καὶ σταυρώσαντες αὐτὸν — ἄρῃ.

Ἔτι καὶ περὶ τούτων.

Vers. 25. Ἦν δὲ — αὐτόν.

Καὶ μὴν ἐν ἕκτῃ ὥρᾳ ἐσταυρώθη, καθὼς ὁ m) ἰωάννης φησι. τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; ὅτι τὸ, ο) ἦν δὲ ὥρα τρίτη, οὐχ ἕλκεται πρὸς τὸ, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀρχὴν τῶν παθῶν τοῦ σωτῆρος ἀναφέρεται. ἦν δέ, φησιν, ὥρα τρίτη, ὅτε δηλονότι ἤρξατο πάσχειν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ πιλάτου. εἶτα τὸ ἑξῆς ἀναγνωστέον καθ' ἑαυτὸ, καὶ ἐσταύρωσαν αὐτόν, ἐν ἕκτῃ δηλαδὴ ὥρᾳ. ὥστε ἡ μὲν τῆς τρίτης ὥρας μνήμη παρὰ τῷ μάρκῳ τὴν ἀρχὴν ἐμφαίνει τῶν δεσποτικῶν παθημάτων· ἡ δὲ τῆς ἕκτης, παρὰ τῷ ἰωάννῃ, τὸ τέλος αὐτῶν, ὅπερ ἐστὶν ἡ σταύρωσις.

m) Io. xix. 14.

Vers. 26. Καὶ ἦν — v. 32. ὠνείδιζον αὐτόν.

Καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ προδιαληφθέντι κεφαλαίῳ λέλεκται.

Vers. 33. Γενομένης δὲ — v. 39. θεοῦ.

Ὡσαύτως καὶ περὶ τούτων πάντων ἐκεῖ διημήνευται.

ο) τὸ δὲ ἦν ὥρα. B.

Verſ. 40. *Erant autem* — *v.* 41. *Ieroſolyma.*

De his etiam ibi quaere expoſitionem.

Cap. XLVIII. De petitione corporis Chriſti.

Verſ. 42. *Et facta iam veſpera* — *v.* 43. *Dei.*

In fine illius capitis etiam de his ſubtiliter actum eſt.

Verſ. 43. *Et ſumpta audacia* — *v.* 46. *monumenti.*

Sexageſimo octauo capite euangelii ſecundum Matthaeum haec omnia, prout conuenit, patefacta ſunt.

Verſ. 47. *Maria autem* — Cap. XVI. v. 1. *vngerent Ieſum.*

Similiter et haec.

Verſ. 2. *Et valde* — *v.* 4. *valde.*

Similiter et haec.

Verſ. 5. *Et ingreſſae* — *v.* 7. *vobis.*

Etiam ibi de his actum eſt.

Verſ. 8. *Quumque exiſſent* — *timebant enim.*

Praeterea et de his.

Qui-

7) πρὸς σάββατον. A.

Vers. 40. [a]Ησαν δὲ — v. 41. ἱεροσόλυμα.

Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ ζήτησον.

ΚΕΦ. ΜΗ. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ σώματος τοῦ κυρίου.

Vers. 42. Καὶ ἤδη ὀψίας γενομένης — v. 43. τοῦ θεοῦ.

[b]Ἐν τῷ τέλει τοῦ τοιούτου κεφαλαίου καὶ περὶ τούτου διηκρίβωται. προσάββατον[7]) δὲ, ἡ παρασκευὴ λέγεται, ὡς πρὸ τοῦ σαββάτου τεταγμένη εὐθύς.

Vers. 43. Καὶ τολμήσας — v. 46. μνημείου.

[c]Ἐν τῷ ἑξηκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον ταῦτα πάντα κατὰ τὸ προσῆκον ἡρμηνεύθησαν.

Vers. 47. Ἡ δὲ μαρία — Cap. XVI. v. 1. ἀλείψωσι τὸν ἰησοῦν.

[d]Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

Vers. 2. Καὶ λίαν — v. 4. σφόδρα.

[e]Ὡσαύτως καὶ ταῦτα.

Vers. 5. Καὶ εἰσελθοῦσαι — v. 7. ὑμῖν.

Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ διασεσάφηται.

Vers. 8. Καὶ ἐξελθοῦσαι — ἐφοβοῦντο γάρ.

[f]Ἔτι καὶ περὶ τούτων.

Quidam autem interpretum afferunt, hoc in loco completum esse Marci euangelium: quae vero sequuntur recentiorem esse additionem. Oportet tamen et hanc explanare, quum veritati nihil repugnet.

Vers. 9. *Quum autem surrexisset — daemonia.*

Postquam dictum est, Quum autem surrexisset, statim pone distinctionem: deinde lege, Mane primo Sabbathorum apparuit primum Mariae Magdalenae. Incertum est siquidem quando surrexerit: quando autem apparuerit, certum est: sicut etiam dicto capite praedictum est. Similiter quod primus Sabbathorum, dies dominicus dicatur, quodque mane huius, Christus apparuerit, pariter ibi declaratum est.

Quaerendum autem, quomodo hoc loco scriptum est, quod apparuerit primum Mariae Magdalenae? Siquidem apparuit primum non soli Magdalenae, sed etiam alteri Mariae Iacobi et Iose, veluti narrauit Matthaeus. Dicendum ergo est, quod per Magdalenem, alteram quoque significauit. Frequenti est enim in vsu apud euangelistas, per personam, quae insignior est, eam etiam intelligere, quae minus nota est. Insignior autem erat Magdalene in hoc, quod festinauit et praecessit ad monumentum: multo enim fidei in Christum calore feruebat, vtpote magno ab eo affecta beneficio: quum ipsam a septem daemoniis liberauerit.

Vers. 10.

*) Hunc locum ex Codice Parisino regio laudat Rich. Simonius in hist. crit. textus Noui Test. p. 120.

Φασὶ[8]) δέ τινες τῶν[9]) ἐξηγητῶν, ἐνταῦθα συμπληροῦσθαι τὸ κατὰ μάρκον εὐαγγέλιον· τὰ δὲ ἑφεξῆς, προσθήκην εἶναι μεταγενεστέραν. χρὴ δὲ καὶ ταύτην ἑρμηνεῦσαι, μηδὲν τῇ ἀληθείᾳ λυμαινομένην.

Vers. 9. Ἀναστὰς δὲ — δαιμόνια.

Μετὰ τὸ εἰπεῖν ἀναστὰς, ὑπόσιζον, εἶτα ἀνάγνωθι, πρωΐ πρώτῃ σαββάτων ἐφάνη πρῶτον μαρίᾳ τῇ μαγδαληνῇ. πότε μὲν γὰρ ἀνέστη, ἄδηλον· πότε δὲ ἐφάνη, δῆλον, ὡς καὶ ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ προείρηται. καὶ ὅτι μὲν πρώτῃ σαββάτων ἡ κυριακὴ λέγεται, καὶ ὅτι πρωΐ ταύτης ὁ χριστὸς ἐφάνη, ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ δεδήλωται.

Ζητητέον δὲ, πῶς ἐνταῦθα γέγραπται· ὅτι ἐφάνη πρῶτον μαρίᾳ τῇ μαγδαληνῇ. καὶ γὰρ ἐφάνη πρῶτον, οὐ τῇ μαγδαληνῇ μόνῃ, ἀλλὰ καὶ τῇ ἄλλῃ, τῇ τοῦ ἰακώβου[10]) καὶ[11]) τοῦ ἰωσῆ, καθὼς ὁ ματθαῖος ἱστόρησεν. ἔστιν οὖν εἰπεῖν, ὅτι διὰ τῆς μαγδαληνῆς καὶ τὴν ἄλλην ἐδήλωσεν. ἔθος γὰρ τοῖς εὐαγγελισταῖς ἐν πολλοῖς διὰ τοῦ ἐπισημοτέρου προσώπου, καὶ τὸ σὺν ἐκείνῳ ἐμφαίνειν. ἐπισημοτέρα δὲ ἡ μαγδαληνὴ, κατὰ τὸ σπουδάζειν καὶ προπορεύεσθαι ἐπὶ τὸ μνημεῖον. πολλὴν γὰρ εἶχε θέρμην πίστεως εἰς χριστὸν, μεγάλως εὐεργετηθεῖσα παρ' αὐτοῦ, ἑπτὰ γὰρ δαιμονίων ταύτην ἀπήλλαξεν.

n) Matth. 28. 9. coll. 27. 56.

9) Recte interpretes nominat. Hi enim soli hunc locum sollicitarunt. Intelligit autem interpretes eos, ex quibus repetita sunt scholia Codicum Mosquensium, quos in mea noui Testamenti editione appello a. d. e. 10. Reperiuntur vero huiusmodi Codices etiam in aliis Bibliothecis, vt ex Millio, Wetstenio et aliis constat.

10) καὶ ἰωσῆ, sublato rasura καὶ, vt opinor. B.

Verſ. 10. *Illa — flentibus.*

Hoc eſt diſcipulis, qui cum eo verſati fuerant, qui ipſum ſequuti fuerant: non ſolum vndecim, verum etiam ſeptuaginta duobus. Hoc itaque illis renuntiauit iſta ſane et altera Maria. Atteſtabantur autem et aliae mulieres, ſicut ſcripſit Lucas: de quibus quaere praedicto euangelii iuxta Matthaeum capite enarrationem illius dicti, Illi autem ſumptis pecuniis fecerunt prout docti erant.

Verſ. 12. *Poſt haec autem — v. 13. crediderunt.*

Hi duo ex ſeptuaginta diſcipulis erant. Et quidam dicunt, eos eſſe Cleopam et eum, qui cum ipſo pergebat in caſtellum nomine Emmaus, de quibus narrauit Lucas. Sed hoc videtur dictu absurdum. His ſiquidem, quum renuntiaſſent, non eſt habita fides: illi vero magis inuenerunt Apoſtolos dicentes: ſurrexit dominus vere et viſus eſt a Simone. Manifeſtum ergo eſt, alios eſſe illos et alios iſtos: fuiſſe tamen et hos et illos ex ſeptuaginta.

Primum itaque apparuit Chriſtus Magdalenae et alteri Mariae: deinde his duobus: poſtmodum Petro: demum vero illis duobus. Sane his non eſt habita fides: Petro vero tanquam ſummo ac principi caeterorum creditum eſt, et ita duo qui apud Lucam ab Emmaus reuerſi ſunt, inuenerunt Apoſtolos dicentes, ſurrexit dominus vere, et viſus eſt a Simone. Et hae omnes apparitiones in die reſurrectionis factae ſunt.

Verſ. 14.

Vers. 10. Ἐκείνη — κλαίουσι.

Τοῖς μετ' αὐτοῦ ἀναστραφεῖσι, τοῖς αὐτῷ ἀκολουθήσασι μαθηταῖς, οὐ τοῖς ἕνδεκα μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῆς ἑβδομηκοντάδος. ἀπήγγειλε μὲν οὖν τοῦτο αὐτοῖς αὕτη. ναὶ μὴν καὶ ἡ ἄλλη μαρία. ἐπεμαρτύρουν δὲ καὶ αἱ ἕτεραι γυναῖκες, ὡς o) ὁ λουκᾶς ἔγραψε, περὶ ὧν ζήτησον ἐν τῷ προλεχθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· οἱ δὲ λαβόντες p) τὰ ἀργύρια, ἐποίησαν, ὡς ἐδιδάχθησαν.

o) Luc. 24, 10.

p) Matt. 28, 15.

Vers. 12. Μετὰ δὲ ταῦτα — v. 13. ἐπίστευσαν.

Οὗτοι οἱ δύο ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν ἦσαν. καὶ τινὲς μὲν λέγουσιν, εἶναι αὐτοὺς κλεόπαν καὶ τὸν σὺν ἐκείνῳ πορευόμενον εἰς κώμην, ἣ ὄνομα ἐμμαοῦς, περὶ ὧν ὁ q) λουκᾶς ἱστόρησεν. δοκεῖ δὲ ὁ λόγος ἀπίθανος. οὗτοι μὲν γὰρ ἀπαγγείλαντες, ἠπιστήθησαν· ἐκεῖνοι δὲ μᾶλλον εὗρον τοὺς ἀποστόλους λέγοντας, ὅτι ἠγέρθη ὁ κύριος ὄντως, καὶ ὤφθη σίμωνι. δῆλον οὖν, ὅτι ἕτεροι οὗτοι, καὶ ἕτεροι ἐκεῖνοι. ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα δὲ καὶ οὗτοι κἀκεῖνοι.

q) Luc. 24, 13.

Πρῶτον μὲν οὖν ὁ χριστὸς ἐνεφανίσθη τῇ μαγδαληνῇ καὶ τῇ ἄλλῃ· εἶτα τῇ δυάδι τούτων· ἔπειτα τῷ πέτρῳ· μετὰ τοῦτο δὲ, τῇ δυάδι ἐκείνων. διὸ καὶ οὗτοι μὲν ἠπιστήθησαν. ὁ δὲ πέτρος, ὡς κορυφαῖος πάντων, ἐπιστεύθη. καὶ λοιπὸν ἐλθόντες οἱ παρὰ τῷ λουκᾷ δύο, εὗρον τοὺς ἀποστόλους λέγοντας, ὅτι r) ἠγέρθη ὁ κύριος ὄντως καὶ ὤφθη σίμωνι. ἐν αὐτῇ δὲ τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀναστάσεως, αἱ ὀπτασίαι [2]) αὗται πᾶσαι γεγόνασιν.

r) Luc. 24, 34.

[2]) αὗται, omittit. A.

Verſ. 14. *Poſtea — crediderant.*

Poſtea: Poſteaquam videlicet certiores facti fuerant a Petro, venerantque Cleopas et comes eius, ac narrauerant, quae ſibi in via acciderant: et quomodo ab eis cognitus fuerat in fractione panis, ſicut dixit Lucas. Ait enim ipſe: Haec illis loquentibus ipſe Ieſus ſtetit in medio eorum, et ait illis, Pax vobis, etc. Hoc autem etiam in eiusdem diei veſpera accidit. Scripſit enim et Iohannes, Quum ſerum eſſet die illo, qui erat vnus Sabbathorum, et fores eſſent clauſae, vbi erant diſcipuli congregati propter metum Iudaeorum, venit Ieſus, ſtetitque in medio, et ait illis, Pax vobis, etc. Tunc enim exprobrauit incredulitatem eorum, cordisque duritiem, ſiue imperſuaſibilitatem: quia his qui viderant eum, poſtquam reſurrexerat, non crediderant, puta Magdalenae et alteri Mariae, ac his duobus de quibus ſcripſit Marcus. Itaque Marcus dictam exprobrationem ſcripſit. Lucas vero et Iohannes hac praetermiſſa, aliarum rerum, quae tunc factae ſunt, meminerunt.

Verſ. 15. *Et dixit — creaturae.*

Hoc eſt in vniuerſum orbem. Dixit autem illis hunc ſermonem, non tunc ſane, ſed poſtmodum, quum profecti ſunt in Galilaeam in montem, in quo conſtituit illis Ieſus, veluti circa finem euangelii ſecundum Matthaeum ſcriptum eſt.

Quae vero ſequuntur Matthaeus quidem reliquit, horum narratione abbreuiata. Marcus vero retulit, dilatato de his ſermone.

Verſ. 16.

Vers. 14. Ὕστερον — ἐπίστευσαν.

Ὕστερον, μετὰ τὸ πληροφορηθῆναι αὐτοὺς παρὰ τοῦ πέτρου, καὶ ἐλθεῖν τότε κλεόπαν καὶ τὸν σὺν αὐτῷ, καὶ ἐξηγεῖσθαι τὰ ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ ὡς ἐγνώσθη αὐτοῖς ἐν τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου, καθὼς εἴρηκεν ὁ s) λουκᾶς. φησὶ γὰρ ὁ αὐτός· ὅτι ταῦτα t) αὐτῶν 3) λαλούντων καὶ αὐτὸς ὁ ἰησοῦς ἔστη ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ λέγει αὐτοῖς, εἰρήνη ὑμῖν, καὶ τὰ ἑξῆς. ἐν τῇ ἑσπέρᾳ δὲ τῆς αὐτῆς ἡμέρας καὶ τοῦτο γέγονεν. ἔγραψε γὰρ καὶ ὁ ἰωάννης· ὅτι u) οὔσης ὀψίας, τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, τῇ μιᾷ τῶν σαββάτων, καὶ τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, ὅπου ἦσαν οἱ μαθηταὶ συνηγμένοι, διὰ τὸν φόβον τῶν ἰουδαίων, ἦλθεν ὁ ἰησοῦς, καὶ ἔστη εἰς τὸ μέσον, καὶ λέγει αὐτοῖς· εἰρήνη ὑμῖν, καὶ τὰ ἑξῆς. τότε γὰρ ὠνείδισε τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν καὶ σκληροκαρδίαν, εἴτουν, ἀπείθειαν, ὅτι τοῖς θεασαμένοις αὐτὸν ἐγηγερμένον οὐκ ἐπίστευσαν, ἤγουν, τῇ μαγδαληνῇ καὶ τῇ ἄλλῃ, καὶ τοῖς δυσὶ τούτοις, περὶ ὧν ὁ μάρκος ἱστόρησεν. ὁ μὲν οὖν μάρκος τὸν ῥηθέντα ὀνειδισμὸν ἀνέγραψεν· ὁ δὲ λουκᾶς καὶ ὁ ἰωάννης τοῦτον παραδραμόντες, ἑτέρων πραγμάτων ἐμνημόνευσαν τηνικαῦτα γεγενημένων.

s) Luc. 24, 35.
t) Luc. 24, 36.
u) Io. 20, 19.

Vers. 15. Καὶ εἶπεν — κτίσει.

Πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ· εἶπε δὲ αὐτοῖς τὸν λόγον τοῦτον οὐ τότε πάντως, ἀλλ' ὕστερον, ὅτε ἐπορεύθησαν x) εἰς τὴν γαλιλαίαν, εἰς τὸ ὄρος, οὗ ἐτάξατο αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς, ὡς ἐπὶ τοῦ τέλους τοῦ κατὰ ματθαῖον εὐαγγελίου γέγραπται.

x) Matt. 28, 16.

Τὰ δ' ἐφεξῆς, ὁ μὲν ματθαῖος παρέλιπε, συντεμὼν τὴν περὶ τούτων διήγησιν. ὁ δὲ μάρκος ἀπήγγειλε, πλατύνας τὸν περὶ τούτων λόγον.

Vers. 16.

3) λαλέντων αὐτῶν. A.

Verſ. 16. *Qui crediderit — condemnabitur.*

Qui crediderit et baptizatus fuerit, ſaluus erit: modo fidem ac baptismum impolluta conſeruauerit: aut poſt contractas ſordes emundauerit ac purificauerit.

Intelligitur autem verbum hoc et alio modo, Qui crediderit et baptizatus fuerit, ſaluus erit: ſi ea, quae fidei ſunt, per baptismum ſuſceptae, demonſtrauerit: illa vero ſunt operatio mandatorum Dei, ac ſui ipſius cuſtodia.

Non dixit autem, Qui ſolum crediderit: neque, Qui baptizatus fuerit tantum: ſed vtrumque coniunxit: alterum enim ſine altero non ſaluum facit hominem.

Verſ. 17. *Signa — proſequentur.*

Eos qui crediderint: non ſimpliciter, ſed ſicut diximus. Deinde ponit et ſigna, ſiue miracula.

Verſ. 17. *Per nomen meum — nouis.*

Linguis peregrinis: idiomatis aliarum gentium.

Verſ. 18. *Serpentes tollent.*

Delebunt, occident, aut etiam in manibus abſque periculo tenebunt.

Verſ. 18. *Et ſi — nocebit.*

Multa talia plurimis contigerunt ſanctis, ſemperque contingunt fidelibus, qui videlicet exercentur in euangelicis praeceptis: nam fides ſine operi-

4) χερσὶν habet Hentenius in interpretatione.

Vers. 16. Ὁ πιστεύσας — κατακριθήσεται.

Ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται, ἐάγε τὴν πίστιν καὶ τὸ βάπτισμα καθαρὰ καὶ ἄσπιλα συντηρήσει, ἢ καὶ μετὰ τὸ σπιλῶσαι καθαρίσει.

Νοεῖτε δὲ καὶ ἕτερος ὁ λόγος, ὅτι ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται, ἐάγε τὰ τῆς πίστεως καὶ τὰ τοῦ βαπτίσματος ἐπιδείξεται. ταῦτα δέ εἰσιν, ἡ ἐργασία τῶν ἐντολῶν τοῦ χριστοῦ καὶ ἡ φυλακὴ ἑαυτοῦ.

Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ὁ πιστεύσας μόνον, οὐδὲ ὅτι ὁ βαπτισθεὶς μόνον· ἀλλ' ἀμφότερα συνέζευξε. θάτερον γὰρ θατέρου χωρὶς, οὐ σώζει τὸν ἄνθρωπον.

Vers. 17. Σημεῖα — παρακολουθήσει.

Τοῖς πιστεύσασιν οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ὡς εἰρήκαμεν. εἶτα λέγει καὶ τὰ σημεῖα, ἤτοι, θαύματα.

Vers. 17. Ἐν τῷ ὀνόματί μου — καιναῖς.

Γλώσσαις ξέναις, διαλέκτοις ἀλλοεθνέσιν.

Vers. 18. Ὄφεις ἀροῦσι.

Ἀφανίσουσιν, ἀνελοῦσιν, ἢ καὶ ἀροῦσιν ἐν χειρὶ ἀκινδύνως.

Vers. 18. Κἂν — βλάψῃ.

Πολλὰ τοιαῦτα πολλοῖς παρηκολούθησαν ἁγίοις, καὶ ἀεὶ παρακολουθοῦσι τοῖς πιστοῖς μὲν, ἐργάταις δὲ καὶ τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν. πίστις

operibus mortua est iuxta magnum illum Iacobum.

Vers. 18. *Super — habebunt.*

Per dicta signa, etiam ea innuit, quae praetermissa sunt. Dixit enim in praecedentibus, quod omnia possibilia sunt credenti.

Vers. 19. *Dominus itaque — coelum.*

Postquam loquutus est: non haec solum, sed e omnia verba, quotquot eis loquutus est a die re surrectionis suae, donec completi sunt quadraginta dies, in quibus apparebat discipulis, et conuersabatur cum eis.

Dictum est autem de assumptione sua etiam in fine euangelii iuxta Matthaeum.

Vers. 19. *Et sedit — dei.*

Atqui Deus et pater eius quum sit incorporeus, nequaquam dextra habet aut siniſtra: hi namque habitus sunt corporum. Reliquum est ergo, vt sedere ipsius, requiem manifestet ac fruitionem diuini regni. Quod autem additur, A dextris Dei, familiaritatem denotat ac aequalem cum patre honorem.

† Non tantum in dextris patris sedere dicitur filius, verum etiam stare: quemadmodum in libro Actorum dixit Stephanus: vt illud quidem requiem designet intransmutabilem, hoc autem firmam ac diuinam in bono confirmationem. Vnde nulla huiusmodi verborum immutatio reddit aliquam sententiae diuersitatem. Praeterea quum dixit stare filium, non dixit sedere patrem: ne

5) Immo ἑστῶτον, vt Hentenius habet.

εἰς [y]) γὰρ, χωρὶς ἔργων, νεκρά ἐστι, κατὰ τὸν μέγαν [5]) παῦλον. y) Iacob. 2, 26.

Vers. 18. Ἐπὶ — ἔξουσι.

Διὰ τῶν ῥηθέντων σημείων καὶ τὰ παραλελειμμένα ἐνέφηνεν. εἶπε γὰρ καὶ προλαβών· ὅτι [z]) πάντα δυνατὰ τῷ πιστεύοντι. z) Marc. 9, 23.

Vers. 19. Ὁ μὲν οὖν κύριος — οὐρανόν.

Μετὰ τὸ λαλῆσαι αὐτοῖς οὐ μόνον τοὺς λόγους τούτους, ἀλλὰ πάντας, ὅσους ἐλάλησε τούτοις, ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ μέχρι συμπληρώσεως τῶν τεσσαράκοντα ἡμερῶν, ἐν αἷς ἦν [a]) ὀπτανόμενος τοῖς μαθηταῖς, καὶ [6]) συναυλιζόμενος. a) Act. 1, 3, 4.

Εἴρηται δὲ περὶ τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς ἐξηγήσεως τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 19. Καὶ ἐκάθισεν — τοῦ θεοῦ.

Καὶ μὴν ὁ θεὸς καὶ πατὴρ αὐτοῦ, ἀσώματος ὢν, οὐκ ἂν ἔχοι δεξιὰ ἢ ἀριστερά. τῶν σωμάτων γὰρ ταῦτα σχήματα. λοιπὸν οὖν, τὸ μὲν καθίσαι δηλοῖ ἀνάπαυσιν καὶ ἀπόλαυσιν τῆς θείας βασιλείας· τὸ δὲ ἐκ δεξιῶν τοῦ θεοῦ, οἰκείωσιν καὶ ὁμοτιμίαν πρὸς τὸν πατέρα.

[Οὐ μόνον [7]) καθῆσθαι ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς, ἀλλὰ καὶ ἵστασθαι [b]) λέγεται, ὡς ἐν τῇ βίβλῳ τῶν πράξεων ὁ στέφανος εἶρηκε· τοῦ μὲν, τὸ καθιδρῦσθαι ἀμεταθέτως· τοῦ δὲ, τὸ βεβηκέναι παγίως τὸ θεῖον ἐν τῷ ἀγαθῷ, δογματίζοντος· καὶ οὐδὲν ἡ τῶν ῥημάτων ἑτερότης περὶ τὸν νοῦν διαφέρεται. ἄλλως τε, ὁ εἰπὼν ἵστασθαι τὸν b) Act. 7, 56.

[6]) Sic vterque Codex.
[7]) Inclusa Codex vterque in margine exhibet.

ne ex hoc intelligamus differentiam dignitatis. Reſtat igitur, vt et conſedere patri dicatur et ſimul cum eo ſtare.

Verſ. 20. *Illi vero — ſignis.*

Sermonem, praedicationis.

Vtinam autem et ſermo doctrinae noſtrae confirmetur per ſubſequentia debitae virtutis ſigna, vt in fine vitae noſtrae perfecti inueniamur, per gratiam et benignitatem domini noſtri Ieſu Chriſti. Amen.

τὸν υἱὸν, οὐκ εἶπε καθῆθαι τὸν πατέρα, ἵνα καὶ [8]) διαφορὰν νοήσωμεν ἀξιώματος. λοιπὸν οὖν καὶ συγκάθηται καὶ συνίσταται.]

Verſ. 20. Ἐκεῖνοι δὲ — σημείων.

[Τὸν λόγον τοῦ [9]) κηρύγματος.]

Εἰη δὲ καὶ τὸν λόγον τῆς ἡμετέρας διδασκαλίας βεβαιοῦθαι διὰ τῶν ἐπακολουθεῖν ὀφειλόντων σημείων τῆς ἀρετῆς, ἵνα τέλειοι εὑρεθῶμεν ἐν τῷ τέλει τῆς ἡμετέρας ζωῆς, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ· ἀμήν.

[8]) καὶ omittit. B.
[9]) Incluſa abſunt. A.

Τέλος

τοῦ κατὰ μάρκον εὐαγγελίου.

Τὸ

ΤΟ

ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

CAPITA
EVANGELII LVCAE.

1. De censu Caesaris.
2. De pastoribus in agro degentibus.
3. De Simeone.
4. De Anna prophetissa.
5. De verbo quod factum est ad Iohannem.
6. De his qui Iohannem interrogabant.
7. De tentationibus Iesu.
8. De habente spiritum daemoniacum.
9. De socru Petri.
10. De curatis a variis morbis.
11. De captura piscium.
12. De leproso.
13. De paralytico.
14. De Leui publicano.
15. De habente dextram manum aridam.
16. De apostolorum electione.
17. De beatitudinibus.
18. De centurione.
19. De filio viduae.
20. De discipulis missis a Iohanne.
21. De ea quae vnxit dominum vnguento.
22. De seminante parabola.
23. De

ΤΟΥ
ΚΑΤΑ ΛΟΥΚΑΝ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ
ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

α. Περὶ τῆς ἀπογραφῆς. (Cap. II. verſ. 1.)
β. Περὶ τῶν ἀγραυλούντων ποιμένων. (II, 8.)
γ. Περὶ τοῦ συμεών. (II, 25.)
δ. Περὶ ἄννης τῆς προφήτιδος. (II, 36.)
ε. Περὶ τοῦ γενομένου ῥήματος πρὸς ἰωάννην. (III, 1.) Μ.Θ. γ.
ς. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν ἰωάννην. (III, 10.)
ζ. Περὶ τοῦ πειρασμοῦ τοῦ σωτῆρος. (IV, 1.)
η. Περὶ τοῦ ἔχοντος πνεῦμα δαιμονίου. (IV, 33.) Μρ. α.
θ. Περὶ τῆς πενθερᾶς πέτρου. (IV, 38.) Μ.Θ. η. Μρ. β.
ι. Περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων. (IV, 40.) Μ.Θ. θ. Μρ. γ.
ια. Περὶ τῆς ἄγρας τῶν ἰχθύων. (V, 4.)
ιβ. Περὶ τοῦ λεπροῦ. (V, 12.) Μ.Θ. ς. Μρ. δ.
ιγ. Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ. (V, 18.) Μ.Θ. ιγ. Μρ. ε. Ἰω. ζ.
ιδ. Περὶ λευὶ τοῦ τελώνου. (V. 27.) Μ.Θ. ιδ. Μρ. ς.
ιε. Περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα. (VI, 6.) Μ.Θ. κα. Μρ. ζ.
ις. Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς. (VI, 12.) Μ.Θ. ιθ. Μρ. η.
ιζ. Περὶ τῶν μακαρισμῶν. (VI, 20.) Μ.Θ. ε.
ιη. Περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου. (VII, 1.) Μ.Θ. ζ. Ἰω. ς.
ιθ. Περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας. (VII, 11.)
κ. Περὶ τῶν ἀποσταλέντων παρὰ ἰωάννου. (VII, 18.) Μ.Θ. κ.
κα. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν κύριον μύρῳ. (VII, 36.) Μ.Θ. ξβ. Μρ. μδ. Ἰω. ιβ.
κβ. Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ σπόρου. (VIII. 4.) Μ.Θ. κδ. Μρ. Θ.

23. De increpatione venti ac tempestatis maris.
24. De legione daemonum.
25. De filia archisynagogi.
26. De muliere profluuio sanguinis laborante.
27. De emissione duodecim apostolorum.
28. De quinque panibus et duobus piscibus.
29. De interrogatione domini ad discipulos.
30. De transformatione.
31. De lunatico.
32. De disputantibus quis esset maior.
33. De eo cui non permisit vt sequeretur.
34. De designatis septuaginta Apostolis.
35. De tentante legisperito.
36. De eo qui inciderat in latrones.
37. De Martha et Maria.
38. De oratione.
39. De eiecto daemonio muto.
40. De muliere, quae de turba vocem extulit.
41. De his qui signum petebant.
42. De Pharisaeo qui dominum inuitauit.
43. De deploratione legisperitorum.
44. De fermento Pharisaeorum.
45. De eo qui volebat diuidere haereditatem.
46. De diuite cuius ager ferax fuit.
47. De Galilaeis et iis qui in Siloe etc.
48. De muliere contracta spiritum infirmitatis habente.
49. De parabolis.
50. De eo qui dominum interrogabat, an pauci essent, qui salutem consequerentur.

κγ. Περὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τῶν ὑδάτων. (VIII, 22.) ΜΘ. ιά. Μρ. ι.
κδ. Περὶ τοῦ ἔχοντος τὸν λεγεῶνα. (VIII, 26.) ΜΘ. ιβ. Μρ. ιά.
κε. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου. (VIII, 40.) ΜΘ. ιε. Μρ. ιβ.
κς. Περὶ τῆς αἱμορῤῥοούσης. (VIII, 43.) ΜΘ. ις. Μρ. ιγ.
κζ. Περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν δώδεκα. (IX, 1.) ΜΘ. ιΘ. Μρ. ιΘ.
κη. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων. (IX, 12.) ΜΘ. κς. Μρ. ις. Ιω. η.
κΘ. Περὶ τῆς τῶν μαθητῶν ἐπερωτήσεως. (IX, 18.) ΜΘ. λγ. Μρ. κδ.
λ. Περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ ἰησοῦ. (IX, 28.) ΜΘ. λδ. Μρ. κε.
λα. Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου. (IX, 37.) ΜΘ. λε. Μρ. κς.
λβ. Περὶ τῶν διαλογιζομένων, τίς μείζων. (IX, 46.) ΜΘ. λζ. Μρ. κζ.
λγ. Περὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου ἀκολουθεῖν. (IX, 56.) ΜΘ. ι.
λδ. Περὶ τῶν ἀναδειχθέντων ἑβδομήκοντα. (X, 1.)
λε. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος νομικοῦ. (X, 25.) ΜΘ. νδ. Μρ. λΘ.
λς. Περὶ ταῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς λῃσάς. (X, 30.)
λζ. Περὶ μάρθας καὶ μαρίας. (X, 38.)
λη. Περὶ προσευχῆς. (XI, 1.)
λΘ. Περὶ τοῦ ἔχοντος δαιμόνιον κωφόν. (XI, 14.) ΜΘ. κβ.
μ. Περὶ τῆς ἐκ τοῦ ὄχλου ἐπαράσης φωνήν. (XI, 27.)
μα. Περὶ τῶν αἰτούντων σημεῖον. (XI, 29.) ΜΘ. κγ.
μβ. Περὶ τοῦ Φαρισαίου τοῦ καλέσαντος τὸν ἰησοῦν. (XI, 37.)
μγ. Περὶ τοῦ ταλανισμοῦ τῶν νομικῶν. (XI, 46.) ΜΘ. νς.
μδ. Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων. (XII, 1.) ΜΘ. λβ. Μρ. κβ.
με. Περὶ τοῦ θελήσαντος μερίσασθαι τὴν οὐσίαν. (XII, 13.)
μς. Περὶ τοῦ, οὗ εὐφόρησεν ἡ χώρα, πλουσίου. (XII, 16.)
μζ. Περὶ τῶν γαλιλαίων καὶ τῶν ἐν τῷ σιλωάμ. (XIII, 1.)
μη. Περὶ τῆς ἐχούσης πνεῦμα ἀσθενείας. (XIII, 10.)
μΘ. Περὶ τῶν παραβολῶν. (XIII, 18.) ΜΘ. κδ. Μρ. Θ.
ν. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος, εἰ ὀλίγοι οἱ σῳζόμενοι. (XIII, 22.)

51. De his qui ſuadebant, vt ſecederet propter Herodem.
52. De hydropico.
53. De non amandis primis accubitibus.
54. De inuitatis ad caenam.
55. De aedificatione turris parabola.
56. De centum ouibus parabola.
57. De duobus filiis, quorum iunior luxurioſe vixit.
58. De diſpenſatore iniquo.
59. De diuite et Lazaro.
60. De decem leproſis.
61. De iudice iniquo.
62. De Phariſaeo et Publicano.
63. De diuite, qui dominum interrogauit.
64. De caeco.
65. De Zacchaeo.
66. De homine qui profectus eſt, vt acciperet ſibi regnum.
67. De his qui decem minas acceperunt.
68. De pullo.
69. De ſacerdotibus et ſcribis ac ſenioribus, qui dominum interrogabant.
70. De vinea.
71. De his qui dominum interrogabant occaſione cenſus.
72. De Sadducaeis.
73. Interrogatio domini ad Iudaeos, quomodo dicant Chriſtum filium eſſe Dauid.
74. De vidua quae duo minuta obtulit.
75. De conſummatione.
76. De Paſcha.
77. De contentione, quis eſſet maior.
78. De expetitione Satanae.
79. De contemptu Herodis.
80. De mulieribus dominum plangentibus.
81. De latronis poenitentia.
82. De petitione corporis domini.
83. De Cleopa.

να. Περὶ τῶν εἰπόντων τῷ ἰησοῦ διὰ ἡρῴδην. (XIII, 31.)
νβ. Περὶ τοῦ ὑδρωπικοῦ. (XIV, 1.)
νγ. Περὶ τοῦ μὴ ἀγαπᾶν τὰς πρωτοκλισίας. (XIV, 7.)
νδ. Περὶ τῶν καλουμένων ἐν τῷ δείπνῳ. (XIV, 15.) MΘ. να.
νε. Παραβολὴ περὶ οἰκοδομῆς πύργου. (XIV, 28.)
νς. Περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων παραβολή. (XV, 3.)
νζ. Περὶ τοῦ ἀποδημήσαντος εἰς χώραν μακράν. (XV, 12.)
νη. Περὶ τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας. (XVI, 1.)
νθ. Περὶ τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ λαζάρου. (XVI, 19.)
ξ. Περὶ τῶν δέκα λεπρῶν. (XVII, 11.)
ξα. Περὶ τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας. (XVIII, 1.)
ξβ. Περὶ τοῦ Φαρισαίου καὶ τοῦ τελώνου. (XVIII, 9.)
ξγ. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουσίου τὸν ἰησοῦν. (XVIII, 18.) MΘ. μα. Μρ. κΘ.
ξδ. Περὶ τοῦ τυφλοῦ. (XVIII, 35.) MΘ. μδ. Μρ. λα.
ξε. Περὶ τοῦ ζακχαίου. (XIX, 1.)
ξς. Περὶ τοῦ πορευθέντος λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν. (XIX, 12.)
ξζ. Περὶ τῶν λαβόντων τὰς δέκα μνᾶς. (XIX, 13.)
ξη. Περὶ τοῦ πώλου. (XIX, 29.) MΘ. με. Μρ. λβ. Ιω. ιδ.
ξθ. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν κύριον ἀρχιερέων καὶ γραμματέων. (XX, 1.) MΘ. μη. Μρ. λε.
ο. Περὶ τοῦ ἀμπελῶνος. (XX, 9.) MΘ. ν. Μρ. λς.
οα. Περὶ τῶν ἐγκαθέτων διὰ τὸν κῆνσον. (XX, 20.) MΘ. νβ. Μρ. λζ.
οβ. Περὶ τῶν σαδδουκαίων. (XX, 27.) MΘ. νγ. Μρ. λη.
ογ. Ἐρώτησις πρὸς τοὺς Φαρισαίους, πῶς ἐστιν υἱὸς δαυὶδ ὁ χριστός. (XX, 41.) MΘ. νε. Μρ. μ.
οδ. Περὶ τῆς χήρας τῆς τὰ δύο λεπτὰ βαλούσης. (XXI, 1.) Μρ. μα.
οε. Ἐρώτησις περὶ συντελείας. (XXI, 7.) MΘ. νζ. Μρ. μβ.
ος. Περὶ τοῦ πάσχα. (XXII, 1.) MΘ. ξγ. Μρ. με.
οζ. Περὶ τῶν φιλονεικησάντων, τίς μείζων. (XXII, 24.)
οη. Περὶ τῆς ἐξαιτήσεως τοῦ σατανᾶ. (XXII, 31.) MΘ. ξζ. Μρ. μζ.
οθ. Ἐξουθένησις ἡρῴδου. (XXIII, 11.)
π. Περὶ τῶν κοπτομένων γυναικῶν. (XXIII, 27.)
πα. Περὶ τοῦ μετανοήσαντος λῃστοῦ. (XXIII, 39.)
πβ. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ κυριακοῦ σώματος. (XXIII, 50.) MΘ. ξη. Μρ. μη. Ιω. νη.
πγ. Περὶ τοῦ κλεόπα. (XXIV, 13.)

Interpretatio Euangelii Lucae.

Beatus Lucas Antiochenſis fuit genere. Omnem autem ſermonis diſciplinam adeptus, medicinam etiam corporum didicit, ac poſtmodum animorum quoque medicinam aſſequutus eſt. Primum quidem Chriſto adhaeſit, et ab eo pietatis ſemina ſuſcepit. Poſtea vero Paulo duci coniunctus, maximeque familiaris effectus eſt, ac diſcipulis eius, comesque itineris: quemadmodum et Marcus Petri caeterorum principis.

Dicunt autem quidam, et maxime Origenes, quod Marcus et Lucas ante dominicam paſſionem inter ſeptuaginta diſcipulos connumerati ſunt.

Poſt quindecim vero annos a Saluatoris aſſumptione, permiſſu Pauli conſcripſit euangelium ad Theophilum fideliſſimum Deique amantiſſimum. Multa autem, quae ab aliis euangeliſtis, ſilentio fuerant praeterita, iſte commemorat.

Cap. I. v. 1. *Quando quidem — rerum.*

Demonſtrat, quosdam tentaſſe euangelium conſcribere, ſed a veritate longe aberraſſe. Non enim

[1]) μὲν et mox δὲ omittit. A.
[2]) His ſimilia leguntur apud Euſeb. Hiſt. Eccl. Lib. III. cap. 4.
[3]) δεξάμενος. A.

Ἑρμηνεία τοῦ κατὰ λουκᾶν εὐαγγελίου.

Ὁ μακάριος λουκᾶς, ἀντιοχεὺς [1]) μὲν ἦν τὸ [2]) γένος, πᾶσαν δὲ τὴν ἐν λόγοις παίδευσιν μετελθὼν, καὶ τὴν ἰατρικὴν τῶν σωμάτων ἐκμαθὼν, ὕστερον καὶ τὴν ἰατρικὴν τῶν ψυχῶν κατώρθωσε· πρῶτα μὲν τῷ χριστῷ φοιτήσας, καὶ παρ' αὐτοῦ τὰ σπέρματα τῆς εὐσεβείας ὑποδεξάμενος· [3]) ἔπειτα δὲ παύλῳ τῷ κορυφαίῳ συναρμοσθεὶς καὶ διαφερόντως οἰκειωθεὶς, καὶ γεγονὼς ἀκόλουθος αὐτῷ καὶ συνέκδημος, καθάπερ δὴ καὶ πέτρου τοῦ κορυφαίου μάρκος.

Φασὶ δέ τινες, καὶ μᾶλλον [4]) ὠριγένης, ὅτι τοῖς ἑβδομήκοντα ἀποστόλοις καὶ μάρκος καὶ λουκᾶς, πρὸ τοῦ δεσποτικοῦ σαυρωθῆναι, συνηριθμήντο.

Μετὰ δὲ πεντεκαίδεκα χρόνους τῆς τοῦ σωτῆρος ἀναλήψεως, ἐπιτραπεὶς παρὰ παύλου, συνέγραψε τὸ εὐαγγέλιον, πρός τινα θεόφιλον, πιστότατον καὶ θεοφιλέστατον, πολλὰ τῶν τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισαμένων αὐτὸς ἀπομνημονεύσας.

Cap. I. v. 1. Ἐπειδήπερ — πραγμάτων.

Ἐνέφηνέ, τινας ἐπιχειρήσαντας μὲν ἀναγράψασθαι [5]) εὐαγγέλιον, πόρρω δὲ τῆς ἀληθείας ἀπα-

4) Haud dubie Tomo primo in euangelium Matthaei, vt colligere licet ex Euseb. Hist. Eccl. Lib. VI. cap. 25.

5) εὐαγγέλια. B.

enim de Matthaeo et Marco hoc dicit: hi enim non tentauerunt, sed scripserunt. Certissima fide comprobata, hoc est, confirmata. Nobis: qui Christi sumus discipuli. Rerum: hae autem sunt opera ac sermones eius, miracula ac dogmata, et, vt semel dicam, conuersatio eius in carne.

Vers. 2. *Sicut — verbi.*

A principio miraculorum et dogmatum. Hoc autem scribens ostendit, quod ipse illis posterior ad ipsum accessisset: ideoque haec ab illis didicerat, qui semper cum Christo fuerant, ac singula viderant et audierant: dicit autem eos discipulos, qui e duodenario fuerunt numero. Verbum vero intelligit hic Christum, qui ab his per incarnationem ac humanitatem visus est. Ministros quoque hos nominauit, vtpote auditores et ad fidei praedicationem emissos.

Vers. 3. *Visum est — Theophile.*

Assequutio hoc loco pro cognitione sumenda est. Cuncta, videlicet opera saluatoris ac sermones. Dicit ergo, Visum est et mihi, hoc est, aequum apparuit mihi, qui cuncta a principio accurate cognoui, ordine tibi scribere. Deinde etiam scribendi causam addit.

† Hic senatorii erat ordinis, et fortassis praefectus. Strenui enim nomen ad praesides ac primates dicebatur: sicut et Paulus ait ad praesidem Festum, Strenue Feste. Omnis etiam homo, qui deum amat, sumpta aduersus affectiones fortitudine,

[6]) Haec neuter meorum agnoscit. Edidit haec ex margine sui Codicis Hentenius. Repetita sunt ex Theophylacto. p. 293. C.

πλανηθέντας. οὐ γὰρ περὶ ματθαίου καὶ μάρκου τοῦτό φησιν· οὗτοι γὰρ οὐκ ἐπεχείρησαν, ἀλλ' ἔγραψαν. περὶ τῶν πεπληροφορημένων δὲ, τουτέστι, περὶ τῶν βεβαιωθέντων ἐν ἡμῖν, τοῖς ἀληθέσι μαθηταῖς τοῦ κυρίου, πραγμάτων. εἰσὶ δὲ ταῦτα, εἴτε πράξεις καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ, τὰ θαύματα καὶ τὰ διδάγματα, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, ἡ ἔνσαρκος αὐτοῦ πολιτεία.

Vers. 2. Καθὼς — λόγου.

Ἀπ' ἀρχῆς τῶν θαυμάτων καὶ τῶν δογμάτων. τοῦτο δὲ γράψας, ἔδειξεν, ὅτι αὐτὸς ὕστερος ἐκείνων ἐφοίτησεν αὐτῷ. διὸ καὶ παρ' αὐτῶν ἔμαθε ταῦτα, διὰ παντὸς συνόντων τῷ χριστῷ, καὶ ὁρώντων καὶ ἀκουόντων ἕκαστα· λέγει δὲ τοὺς τῆς δωδεκάδος τῶν μαθητῶν. λόγον δὲ, τὸν χριστὸν ἐνταῦθά φησιν, ὁραθέντα τούτοις, διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως· ὑπηρέτας δὲ τούτους ὠνόμασεν, ὡς ὑπηκόους, καὶ ὡς ἀποσταλέντας εἰς τὸ κήρυγμα τῆς πίστεως.

Vers. 3. Ἔδοξε — θεόφιλε.

Παρακολούθησιν, τὴν γνῶσιν ὑπολητέον, ἐπὶ τοῦ παρόντος ῥητοῦ. πᾶσι δὲ, τοῖς ἔργοις καὶ λόγοις δηλονότι τοῦ σωτῆρος· ἄνωθεν δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἀπ' ἀρχῆς αὐτῶν. λέγει γοῦν, ὅτι ἔδοξε κἀμοὶ, τουτέστιν, ἀρεστὸν ἐφάνη, γνόντι ἀπ' ἀρχῆς πάντα πρὸς ἀκρίβειαν, καθεξῆς σοι γράψαι. εἶτα προστίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς γραφῆς.

†† [Οὗτος c) συγκλητικὸς ἦν καὶ ἄρχων ἴσως. τὸ γὰρ κράτιστος ἐπὶ τῶν ἀρχόντων καὶ ἡγεμόνων ἐλέγετο. ὡς καὶ ὁ παῦλός φησι πρὸς τὸν ἡγεμόνα φῆστον, κρατίστε a)) φῆστε. καὶ πᾶς δὲ ἄνθρωπος θεοφιλὴς, καὶ κράτος κατὰ τῶν παθῶν ἀναδεξάμενος,

a) Act. 26, 25.

dine, dici poteſt ſtrenuus Theophilus, ac dignus, qui doctrinam audiat euangelicam.

Verſ. 4. *Vt — certitudinem.*

Vt agnoſcens, vehementius ſermonum fidei certitudine rapiaris. De quibus imbutus fueras, ſiue, de quibus edoctus es, ne te fallat narratio, quam multi tentauerunt retexere, ſicuti ſuperius declaratum eſt.

Verſ. 5. *Fuit — Zacharias.*

Patrem dicit Baptiſtae. Primum autem admiranda exponit, quae circa praecurſoris conceptum ac natiuitatem acciderunt: demonſtrans, quod ſtatim ab exordio vitae dignus erat, qui Chriſtum annuntiaret, populoque demonſtraret.

Quia vero ea narraturus eſt, quae apud Iudaeos contigerunt: merito quoque ponit prae oculis tempus Herodis regis, vt et tempus illarum rerum fiat manifeſtum. Herodem autem intelligit eum, qui infantes occidit, patrem illius Herodis, qui praecurſorem interemit.

Verſ. 5. *Ex vice Abia.*

Vicem appellabant hebdomadarium miniſterium. Tunc ſiquidem duo erant templi ſacerdotes ſibi mutuo ſuccedentes. Abia videlicet et Barachias. Ex vice igitur Abia, ſiue, poſt vicem Abia, id eſt, ſuccedens ipſi Abia.

Verſ. 5. *Et — Aaron.*

E poſteris Aaron. Demonſtrauit ergo, quod praecurſor a ſacerdotali deſcendit tribu, non ſecun-

7) τῶν, etiam ante περὶ, habet. A.
8) αὐτῶν, ex correctione. B. αὐτοῦ. A.

μενος, θεόφιλός ἐστι κράτιστος, ὃς καὶ ἄξιος τῷ ὄντι ἐστὶν ἀκούειν τοῦ εὐαγγελίου.]

Vers. 4. Ἵνα — ἀσφάλειαν.

Ἵνα ἐπιγνῶς, ἵνα πλέον κατάσχῃς τὴν ἀσφάλειαν τῶν λόγων τῆς πίστεως, περὶ ὧν κατηχήθης, ἤγουν, περὶ ὧν ἐδιδάχθης, ὥστε μὴ σφάλλεσθαί σε τῇ διηγήσει, ἣν πολλοὶ ἐπεχείρησαν ἀνατάξασθαι, καθὼς ἀνωτέρω δεδήλωται.

Vers. 5. Ἐγένετο — ζαχαρίας.

Τὸν πατέρα λέγει τοῦ βαπτιστοῦ. προεκτίθεται δὲ τὰ κατὰ τὴν σύλληψιν καὶ γέννησιν τοῦ προδρόμου παράδοξα, παριστῶν, ὅτι εὐθὺς ἐκ προοιμίων τῆς ζωῆς ἀξιόπιστος ἦν, καταγγέλλων καὶ ὑποδεικνύων τὸν χριστὸν τῷ λαῷ.

Ἐπεὶ δὲ [8]) περὶ τῶν παρὰ τοῖς ἰουδαίοις γεγεννημένων διηγήσασθαι μέλλει, παρασημειοῦται τὸν καιρὸν τῆς ἡρώδου βασιλείας εἰκότως, ἵνα γένηται δῆλος καὶ ὁ χρόνος αὐτῶν. [8]) ἡρώδην δὲ νόει, τὸν βρεφοκτόνον, τὸν πατέρα ἡρώδου, τοῦ ἀνελόντος τὸν πρόδρομον.

Vers. 5. Ἐξ ἐφημερίας ἀβιά.

Ἐφημερίαν ἐκάλουν, τὴν ἑβδομαδιαίαν λειτουργίαν. δύο γὰρ ἦσαν τότε ἱερεῖς τοῦ ναοῦ, ἀλλήλων διάδοχοι, ἀβιὰ καὶ ζαχαρίας. [9]) ἐξ ἐφημερίας οὖν ἀβιὰ, ἤγουν, μετὰ τὴν ἐφημερίαν ἀβιὰ, τουτέστι, διάδοχος τοῦ ἀβιά.

Vers. 5. Καὶ — ἀαρών.

Ἐκ τῶν ἀπογόνων τοῦ ἀαρών. ἐδείξεν οὖν, ὅτι ὁ πρόδρομος ἐκ τῆς ἱερατικῆς κατήγετο φυλῆς, οὐ κατὰ

[9]) βαραχίας. Hentenius.

cundum patrem tantum, sed etiam secundum matrem: et vtrinque sacerdotalis erat.

Vers. 6. *Et nomen eius Elizabet.*

Addidit et hoc diligentiae causa.

Vers. 6. *Erant — Deo.*

Iustos dicit nunc, virtuti deditos. Erant autem iusti, non coram hominibus, sed coram Deo, hunc habentes suae iustitiae inspectorem: haec enim est vera iustitia.

Vers. 6. *Incedentes — absque reprehensione.*

Legalia praecepta vocauit etiam iustificationes, vtpote iustitiae plenas: et quae incedentes in ipsis iustificarent.

Vers. 7. *Et non — processerant in diebus suis.*

Processerant, hoc est, senuerant et prouectae erant aetatis.

† Saepenumero iustorum vxores, etiam iustae, liberis caruerunt, vt hinc discas, legem non exigere carnalem propagationem, sed spiritualem.

Vers. 8. *Factum est — v.* 11. *thymiamatis.*

†† Sortitus est. Tempus hoc erat dies decima mensis septimi, vti lex iubebat. Mense enim, inquit,

[1]) δὲ, ante νῦν, addit. B.
[2]) Quae hic inclusa sunt, absunt a Cod. A.

κατὰ τὸν πατέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν μητέρα, καὶ ἀμφοτέρωθεν ἱερατικὸς ἦν.

Vers. 6. Καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐλισάβετ.

Προσέθηκε καὶ τοῦτο, χάριν ἀκριβείας.

Vers. 6. Ἦσαν — θεοῦ.

Δικαίους [1]) νῦν, τοὺς ἐναρέτους λέγει. [ἦσαν δὲ δίκαιοι, οὐκ ἐνώπιον [2]) τῶν ἀνθρώπων,] ἀλλ' ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, τοῦτον ἔχοντες ἔφορον τῆς δικαιοσύνης αὐτῶν. αὕτη γὰρ ἀληθὴς δικαιοσύνη.

Vers. 6. Πορευόμενοι — ἄμεμπτοι.

Τὰς νομικὰς ἐντολὰς ὠνόμασε καὶ δικαιώματα, ὡς δικαιοσύνης μέσας, καὶ ὡς δικαιούσας τοὺς μετιόντας αὐτάς.

Vers. 7. Καὶ οὐκ — προβεβηκότες ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν ἦσαν.

Προβεβηκότες, ἤτοι, γεγηρακότες.

† † Ἀι [3]) τῶν δικαίων γυναῖκες, καὶ αἱ δίκαιαι, πολλάκις ἄτεκνοι, ἵνα σὺ μάθῃς, ὅτι ὁ νόμος οὐκ ἀπαιτεῖ πολυτεκνίαν σωματικὴν, ἀλλὰ πνευματικήν.

Vers. 8. Ἐγένετο — v. 11. θυμιάματος.

[Ἔλαχε· οὗτος [4]) ὁ καιρὸς, ἡ δεκάτη τοῦ ἑβδόμου μηνὸς ἦν, ὡς ὁ νόμος ἐκέλευεν. ἐν [b]) τῷ μηνὶ, γὰρ b) Leuit. 16, 29.

3) Quod hic addit scholium interpres, mei non agnoscunt. Est autem ex Theophylacto. p. 299. E. desumtum.

4) Hoc scholio, quod vterque meus in margine habet, caret Hentenius.

A 2

quit, ſeptimo, decima menſis die, demittite mentes veſtras et reliqua, quae de introitu ſummi ſacerdotis in ſancta ſanctorum ſemel quotannis facto ibi praecepta ſunt. Septimus autem apud Hebraeos, apud nos eſt September, quo menſe etiam Eliſabet concepit praecurſorem.

Intus erat altare thymiamatis: extra vero altare, ſuper quod offerebantur animalia et oblationes. A dextris autem ſtetit, vt qui proſpera et bona nuntiaturus venerat.

Verſ. 12. *Et — eum.*

Turbatus eſt, ſuſpicatus, ſe protinus morituum.

Verſ. 13. *Dixit — Zacharia.*

Primum abiecit animi illius timorem, vt ſine turbatione audiret, et animum aduerteret ipſius ſermonibus. Dicens autem, Ne timeas, innuit, vt gaudeat: deinde cauſam quoque ponit gaudii.

Verſ. 13. *Quia — tua.*

Quam pro ſalute populi fudiſti. Pro hac enim ſacerdotes quotidie precabantur. Exaudita eſt autem, eo quod iam Saluator ſit humanitatem ſuſceperturus, et populum ſuum a peccatis eorum ſaluum facturus. Ad demonſtrationem vero et confirmationem, quod eius oratio exaudita eſſet, ait.

Verſ. 13. *Et vxor — tibi.*

Et hunc vtilem ad populi ſalutem. Oſtenſurus enim erat populo ſaluatorem. Nam quia poeniten-

*) ἡ omittit. A.

γάρ φησι, τῷ ἑβδόμῳ τῇ δεκάτῃ τοῦ μηνὸς ταπεινώσατε τὰς ψυχὰς ὑμῶν, καὶ τὰ ἑξῆς, ὅσα περὶ τῆς ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ γενομένης εἰς τὰ ἅγια τῶν ἁγίων εἰσόδου τοῦ ἀρχιερέως ἐκεῖ διηγόρευται. ἕβδομος δὲ παρ' ἑβραίοις, ὁ παρ' ἡμῖν σεπτέβριος, καθ' ὃν καὶ [5]) ἡ ἐλισάβετ συνέλαβε τὸν πρόδρομον.]

Ἔσω μὲν ἦν τὸ θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος· ἔξω δὲ τὸ θυσιαστήριον τῶν προσφερομένων ζώων, καὶ τῶν ἄλλων καρπωμάτων. ἐκ δεξιῶν δὲ ἵστατο, ὡς δεξιὰ καὶ ἀγαθὰ μέλλων ἀπαγγέλλειν.

Vers. 12. Καὶ — αὐτόν.

Ἐταράχθη, ὑποπτεύσας ἤδη ἀποθανεῖν.

Vers. 13. Εἶπε — ζαχαρία.

Πρῶτον ἐκβάλλει τὸν φόβον τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ἵνα χωρὶς ταραχῆς ἀκούσει, καὶ προσέξει τοῖς αὐτοῦ λόγοις· εἰπὼν δὲ, ὅτι μὴ φοβοῦ, ἐνέφηνεν, ὅτι χαῖρε. εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς χαρᾶς.

Vers. 13. Διότι — σου.

Ἡ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ λαοῦ. ὑπὲρ ταύτης γὰρ καθεκάστην οἱ ἱερεῖς ἐδέοντο. εἰσηκούσθη δὲ, ὡς μέλλοντος ἤδη τοῦ σωτῆρος ἐνανθρωπῆσαι, καὶ σῶσαι τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. εἰς ἀπόδειξιν δὲ καὶ βεβαίωσιν τοῦ εἰσακουσθῆναι τὴν δέησιν αὐτοῦ, φησί.

Vers. 13. Καὶ ἡ γυνή — σοι.

Χρησιμεύοντα καὶ τοῦτον πρὸς τὴν σωτηρίαν τοῦ λαοῦ. ἔμελλε γὰρ ὑποδέξαι τῷ λαῷ τὸν σωτῆρα.

tentiam praecedere oportet ad salutem: opus etiam erat, vt poenitentiae praedicator eum praecederet, qui salutem erat collaturus. Ideo quoque primum nascitur praecursor.

Vers. 13. *Et vocabis — Iohannem.*

Vtpote à ventre matris gratia donatum, siue à Deo amatum. Vel tanquam causam gratiae suis parentibus, multisque aliis, veluti postea manifestum erit. Iohannes enim Hebraicum nomen est, quod si quis ad Latinam vocem interpretetur, sonat gratia vel gaudium.

Vers. 14. *Et erit — exultatio.*

Qui talis pueri factus sis pater, cuius et conceptus, et quae sequentur, supernaturalia erunt ac admiranda, sicut in sequentibus patebit.

Vers. 24. *Multique — gaudebunt.*

Non cognati solum et vicini, verum etiam, quibuscunque diuinitus innotuerit, quod ministerium ipse sit expleturus.

Vers. 14. *Erit — domino.*

Magnus apud Deum, quia magnus virtutibus.

Vers. 15. *Et vinum — bibet.*

Sicera vocabatur, quicquid in modum vini inebriare poterat: maxime vero potio a palmarum fructu confecta.

Vers. 15. *Et spiritu — suae.*

Postquam per vini ac sicerae abstinentiam, de suauium rerum abstinentia fecit certiorem: vbi etiam

καὶ ἐπείπερ ἡ μετάνοια προηγεῖται τῆς σωτηρίας, ἔδει τὸν κήρυκα τῆς μετανοίας προδραμεῖν τοῦ δωρουμένου τὴν σωτηρίαν. διὸ καὶ γεννᾶται πρῶτον ὁ πρόδρομος.

Verſ. 13. Καὶ καλέσεις — Ἰωάννην.

Ὡς κεχαρισμένον ἐκ κοιλίας μητρὸς, ἤτουν, πεφιλημένον θεῷ, ἢ ὡς χαρᾶς αἴτιον τοῖς τε γεννήτορσι καὶ ἄλλοις πολλοῖς, ὡς ἐφεξῆς γενήσεται δῆλον. Ἰωάννης γὰρ ἑβραϊκὸν μέν ἐστιν ὄνομα, μεθερμηνευόμενον δὲ πρὸς τὴν ἑλληνίδα φωνὴν, σημαίνει χάριν ἢ χαράν.

Verſ. 14. Καὶ ἔσαι — ἀγαλλιάσεις.

Γεγονότι πατρὶ τοιούτου παιδὸς, οὗ καὶ ἡ σύλληψις καὶ τὰ ἐξῆς ὑπερφυῆ καὶ παράδοξα, καθὼς εὑρήσομεν προϊόντες.

Verſ. 14. Καὶ πολλοὶ — χαρήσονται.

Οὐ μόνον συγγενεῖς καὶ οἰκεῖοι, ἀλλὰ καὶ ὅσοις ἀπεκαλύφθη θεόθεν, ἢν ἔμελλεν αἰνύειν διακονίαν.

Verſ. 14. Ἔσαι — κυρίου.

Μέγας παρὰ θεῷ, ὡς μέγας ταῖς ἀρεταῖς.

Verſ. 15. Καὶ οἶνον — πίῃ.

Σίκερα ἐκαλεῖτο, πᾶν τὸ παρὰ τὸν οἶνον μέθυσμα, μάλιστα δὲ, τὸ ἐκ φοινίκων ἐσκευασμένον.

Verſ. 15. Καὶ πνεύματος — αὐτοῦ.

Διὰ τῆς ἀποχῆς τοῦ οἴνου καὶ τοῦ σίκερα προμηνύσας τὴν ἀποχὴν τῶν ἡδέων, καὶ παρασήσας

etiam ab hoc innuit durum conuerſationis eius exercitium, docuitque, quod magnus futurus erat coram domino: ad firmam deinceps perſuaſionem, dicit id, quod maius eſt, videlicet, quod a puero induetur virtute ex alto, praeuidente Deo conuerſationem eius et in quod diuinum vas erat euaſurus.

Verſ. 16. *Multosque — ipſorum.*

Qui ab eo perſuaſi confugient ad Chriſtum: hunc enim vocat hic dominum Deum.

Verſ. 17. *Et — eo.*

Praecurret coram eo, praedicans poenitentiam et annuntians aduentum eius.

Verſ. 17. *In — Eliae.*

Spiritum appellauit, gratiam ſpiritualem: virtutem autem, efficaciam. Dicit ergo, quod gratiam quoque et efficaciam habebit Eliae, quas videlicet habebit Elias praecurrens ſecundum Chriſti aduentum: et hic nunc faciet, quae poſtmodum facturus eſt Elias. Apponit autem et quae futura ſit eius virtus, ſiue potentia.

Verſ. 17. *Vt conuertat — filios.*

Prophetauit hoc et Malachias, et accurate declaratum eſt viceſimo capite euangelii iuxta Matthaeum, vbi dicitur, Et ſi vultis recipere, ipſe eſt Elias, qui venturus erat.

ἐντεῦθεν τὴν σκληραγωγίαν τῆς διαίτης αὐτοῦ, καὶ διδάξας, ὅτι μέγας ἔσται κατὰ θεὸν, λοιπὸν εἰς πληροφορίαν λέγει καὶ τὸ μεῖζον, ὅτι ἐκ βρέφους ἐνδύσεται τὴν ἐξ ὕψους δύναμιν, προειδότος τοῦ θεοῦ τὴν πολιτείαν, ἣ χρήσεται, καὶ οἷον ἀποβήσεται σκεῦος.

Vers. 16. Καὶ πολλοὺς — αὐτῶν.

Ὅσοι πεισθέντες αὐτῷ προσέδραμον τῷ χριστῷ. τοῦτον γὰρ ἐνταῦθα καλεῖ κύριον καὶ θεόν.

Vers. 17. Καὶ — αὐτοῦ.

Προδραμεῖται ἔμπροσθεν αὐτοῦ, κηρύσσων μετάνοιαν, καὶ καταγγέλλων τὴν παρουσίαν αὐτοῦ.

Vers. 17. Ἐν — ἡλιοῦ.

Πνεῦμα μὲν ὠνόμασεν, τὸ πνευματικὸν χάρισμα· δύναμιν δὲ, τὴν ἐνέργειαν. λέγει γοῦν, ὅτι καὶ τὸ χάρισμα καὶ τὴν ἐνέργειαν ἕξει τοῦ ἡλιοῦ, ἅπερ ἡλίας ἔξει, προτρέχων τῆς δευτέρας παρουσίας χριστοῦ. καὶ ποιήσει οὗτος νῦν, ἅπερ ἡλίας ὕστερον. προσίθησι δὲ καὶ, τίς ἐστιν ἡ δύναμις αὕτη.

Vers. 17. Ἐπιστρέψαι — τέκνα.

Προεφήτευσε τοῦτο καὶ μαλαχίας, καὶ ἡρμηνεύθη σαφῶς ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, ἔνθα κεῖται τό· καὶ c) εἰ θέλετε δέξασθαι, αὐτός ἐστιν ἡλίας ὁ μέλλων ἔρχεσθαι. c) Matt. 11, 14.

Vers. 17. *Et — iustorum.*

Hos eosdem dicit inobedientes, quia ad id vsque tempus fuerant inobedientes. Conuertet ergo hos ad prudentiam bonorum, ad intelligentiam perfectorum.

Vers. 18. *Vt paret — praeparatam.*

Praeparatam per poenitentiam: vel praeparatam ad salutis susceptionem.

Vers. 18. *Dixitque — suis.*

Ad senectutem ac naturae imbecillitatem, verum non attenta Dei virtute, tardus erat ad suscipiendam foetus promissionem.

Vers. 19. *Et respondens — haec.*

Quaenam? natiuitas videlicet, ac nominis impositio.

Vers. 20. *Eo quod — meis.*

Quae de his erant rebus.

Vers. 20. *Quae — suo.*

Tempore videlicet natiuitatis ac nominis impositionis. Vide autem, quod propter vocem incredulitatis retenta ac cohibita est illi vox.

Vers. 21. *Et — Zachariam.*

†† Expectans.

Vers. 21.

Vers. 17. Καὶ — δικαίων.

Τοὺς αὐτοὺς λέγει καὶ ἀπειθεῖς, ὡς ἄχρι τότε μὴ πειθέντας. ἐπιστρέψει οὖν αὐτοὺς, εἰς φρόνησιν ἐναρέτων, εἰς σύνεσιν τελείων.

Vers. 17. Ἑτοιμάσαι — κατεσκευασμένον.

Κατεσκευασμένον τῇ μετανοίᾳ, ἢ κατεσκευασμένον εἰς ὑποδοχὴν σωτηρίας.

Vers. 18. Καὶ εἶπε — αὐτῆς.

Πρὸς τὸ γῆρας καὶ τὴν ἀσθένειαν τῆς Φύσεως, ἀλλ' οὐ πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ βλέψας, οὐκ εὐχερῶς παρεδέξατο τὴν ἐπαγγελίαν τῆς γονῆς.

Vers. 19. Καὶ ἀποκριθεὶς — ταῦτα.

Ποῖα; ἡ γέννησις, δηλαδὴ, καὶ ἡ κλῆσις τοῦ ὀνόματος.

Vers. 20. Ἀνθ' ὧν — μου.

Τοῖς περὶ τούτων.

Vers. 20. Οἵτινες — αὐτῶν.

Εἰς τὸν καιρὸν τῆς γεννήσεως καὶ τῆς κλήσεως. ὅρα δὲ, ὅτι διὰ τὴν Φωνὴν τῆς ἀπιστίας ἐπεσχέθη τὴν Φωνήν.

Vers. 21. Καὶ — ζαχαρίαν.

Ἀπεκδεχόμενος. [a])

[a]) Apud Henſenium, hoc vocabulo praetermiſſo, textus iunctus eſt.

Verſ. 21. *Et* — *v.* 22. *mutus.*

Κωφὸς (pro quo hic habemus mutum) ſignificat etiam ſurdum. Neque enim ſola vox illi ablata eſt, ſed et auditus, eo quod cum incredulitate audiſſet ac loquutus fuiſſet. Significabat autem ſilentium ſacerdotis ſenis, veteris ſacerdotii, cultusque taciturnitatem.

Verſ. 23. *Et factum* — *v.* 24. *eius.*

Oportebat namque ſacerdotem omnino abſtinere a propria vxore in diebus miniſterii ſui: hoc enim et diuina lex praecepit. His autem completis congreſſus eſt Zacharias cum vxore ſua propter promiſſum foetum, ſilentii flagello edoctus, vt angelicis verbis crederet.

Verſ. 24. *Et* — *quinque.*

Erubeſcens, eo quod eſſet ſenior ac intempeſtiua, quae praegnans fieret, donec virgo etiam concepit.

Verſ. 24. *Dicens* — *v.* 25. *homines.*

Quando beneplacuit, vt auferret opprobrium meum, quod apud homines erat: eo quod prole carerem. Apud Hebraeos ſiquidem probro dabatur corporum ſterilitas, vtpote qui magis carnales erant ac corporales: apud Chriſtianos vero probro datur animarum ſterilitas, tanquam magis ſpirituales.

Verſ. 26. *Sexto autem menſe* — *v.* 27. *Maria.*

†† Gregorii Nyſſeni. Illo tempore nunciatus eſt aduentus Seruatoris, quo nox extremam longitudi-

7) καὶ, abeſt. A.

Vers. 21. Καὶ — v. 22. κωφός.

Οὐ μόνον γὰρ ἐπεσχέθη τὴν φωνὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκοὴν, ὡς μετὰ ἀπιστίας καὶ ἀκούσας καὶ φωνήσας. προεμήνυε δὲ ἡ τοῦ γηραιοῦ ἱερέως σιγὴ, τὴν τῆς παλαιᾶς ἱερωσύνης καὶ λατρείας σιγήν.

Vers. 23. Καὶ ἐγένετο — v. 24. αὐτοῦ.

Χρὴ γὰρ τὸν ἱερέα παντελῶς ἀπέχεσθαι τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς λειτουργίας αὐτοῦ. τοῦτο γὰρ καὶ ὁ θεῖος ὑπαγορεύει θεσμός. πληρώσας δὲ ταύτας ὁ ζαχαρίας, λοιπὸν συνῆλθε τῇ γαμετῇ αὐτοῦ, διὰ τὴν ἐπαγγελίαν τῆς γονῆς, παιδευθεὶς τῇ πληγῇ τῆς σιωπῆς πιστεύειν τοῖς τοῦ ἀγγέλου ῥήμασι.

Vers. 24. Καὶ — πέντε.

Αἰδουμένη τὴν γηραιὰν καὶ ἔξωρον κυοφορίαν, ἕως οὗ[7]) καὶ ἡ παρθένος συνέλαβε.

Vers. 24. Λέγουσα — v. 25. ἀνθρώποις.

Ὅτε ἠυδόκησεν ἀφελεῖν τὸ ἐν ἀνθρώποις ὄνειδός μου, τὸ ἐπὶ τῇ ἀτεκνίᾳ. παρ' ἕλλησι μὲν γὰρ ὄνειδος ἦν ἡ ἀκαρπία τοῦ σώματος, οἷα σωματικωτέροις· παρὰ δὲ χριστιανοῖς, ὄνειδος ἡ ἀκαρπία τῆς ψυχῆς, οἷα πνευματικωτέροις.

Vers. 26. Ἐν δὲ τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ — v. 27. μαριάμ.

[Γρηγορίου νύσσης· ἐν[8]) ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ὁ εὐαγγελισμὸς τῆς παρουσίας τοῦ σωτῆρος γέγονε,

[8]) Haec vterque meus in margine habet. Caret iis Hentenius.

tudinem nacta, minui, et paullatim euanescere incipit, cum iam dies augeatur ac vlterius procedat; vt discas, tenebras impietatis et peccatorum eo vsque progressas ad magnitudinem improbitatis ac cumulatas, exinde tolli atque adeo deficere et euanescere, cum iam pietatis et virtutis lux vincat et abundet.

Sexto mense, postquam praegnans effecta fuerat Elizabet, quum eius vterus intumesceret.

Desponsata autem erat virgo, vt diabolum lateret Christi natiuitas. Audierat enim, prophetas annunciasse, quod esset e virgine nasciturus: ideoque virgines obseruabat: vt, si quam in vtero gestare videret, circa hanc fraudulentiae suae laqueos apponeret. Placuit itaque Deo, vt virgo, quae in habitaculum suum segreganda erat, viro desponsata esset: vt hac relicta, indesponsatas improbus ille obseruaret. Dictum est autem de sponso matris Dei in prooemio euangelii iuxta Matthaeum.

Quod vero additur, De domo Dauid, intelligitur et de virgine, et de Ioseph. Nam et haec, et ille e gente Dauid descenderant.

Vers. 28. *Et ingressus — tecum.*

Gaudium hoc Euae soluit maledictionem. Illa siquidem iussa est habere moerorem, (Nam id proprie significat λύπη vocabulum, quod Geneseos tertio capite in aerumnas et dolorem vertitur) haec autem gaudium, quod moerori contrarium est. Gaude, inquit, vtpote inter omnes virgines in Dei matrem electa. Gratiosam vero nominauit illam, tanquam videlicet gratia supernaturali dignam. Dominus tecum, hoc est, Deus in te est.

Vers. 28.

καθ' ὃν ἡ νὺξ ἐπὶ τὸ ἀκρότατον μῆκος προελθοῦσα, μειοῦσθαι καὶ ὑποχρέειν ἄρχεται, τῆς ἡμέρας λοιπὸν αὐξανομένης καὶ προκοπτούσης, ἵνα μάθῃς, ὅτι καὶ τὸ σκότος τῆς ἀσεβείας καὶ τῆς ἁμαρτίας ἄχρι τότε φθάσαν εἰς μέγεθος κακίας καὶ κορυφωθὲν, ἔκτοτε ἀνεκόπη, καὶ πρὸς ἔκλειψιν καὶ ἀφανισμὸν ἠλαύνετο, τοῦ φωτὸς ἤδη τῆς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς νικῶντος καὶ πλεονάζοντος.]

Ἐν τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ τῆς κυοφορίας, ὅτε ἡ γαστὴρ ὠγκώθη τῆς ἐλισάβετ.

Μεμνησευμένη δὲ ἦν ἡ παρθένος, ἵνα λάθῃ τὸν διάβολον ἡ γέννησις τοῦ χριστοῦ. καὶ γὰρ ἤκουε τῶν προφητῶν καταγγελλόντων, ὅτι ἐκ παρθένου γεννηθῆναι μέλλει· καὶ διὰ τοῦτο παρετήρει τὰς παρθένους, ἵνα οἵαν ἴδῃ κυοφοροῦσαν, περὶ ταύτην παγίδας καταπήξῃ τῆς κακοτεχνίας αὐτοῦ. λοιπὸν οὖν ὁ θεὸς εὐδόκησε μνησευθῆναι ἀνδρὶ τὴν ἀφορισθεῖσαν εἰς κατοικητήριον αὐτοῦ παρθένον, ἵνα ταύτης ὁ πονηρὸς ἀποσὰς, τὰς ἀμνησεύτους παρατηρῇ. εἴρηται δὲ περὶ τοῦ μνηστῆρος τῆς θεομήτορος ἐν προοιμίοις τοῦ κατὰ ματθαῖον εὐαγγελίου.

Τὸ δὲ ἐξ οἴκου δαυὶδ, νοεῖται καὶ περὶ τῆς παρθένου, καὶ περὶ τοῦ ἰωσήφ. καὶ αὕτη γὰρ κἀκεῖνος ἐκ γένους τοῦ δαυὶδ κατήγοντο.

Verſ. 28. Καὶ εἰσελθὼν — μετὰ σοῦ.

Αὕτη ἡ χαρὰ τὴν ἀρὰν ἔλυσε τῆς ἕυας. ἐκείνη μὲν γὰρ ἐκελεύσθη λύπην ἔχειν· αὕτη δὲ χαρὰν, τῆς λύπης ἀντίπαλον· χαῖρε, φησιν, ὡς ἐκλεγεῖσα παρὰ πάσας τὰς παρθένους εἰς μητέρα θεοῦ. κεχαριτωμένην δὲ αὐτὴν ὠνόμασεν, ὡς χάριτος ἀξιωθεῖσαν ὑπερφυοῦς· τὸ δὲ ὁ κύριος μετὰ σοῦ, ἀντὶ τοῦ, ὁ θεὸς ἐν σοί.

Verſ. 28.

Vers. 28. *Benedicta — mulieribus.*

Hoc est, laudata, beata.

Vers. 29. *Illa vero — eius.*

Timuit, ne forte dolosus esset.

Vers. 29. *Et — illa salutatio.*

Vtrum diuina, an a daemone. Salutationem autem dicit, compellationem.

Vers. 30. *Et ait — Deum.*

Beneuolentiam, familiaritatem.

Vers. 31. *Et ecce — v. 32. magnus.*

Magnus, propter magnitudinem operum ac sermonum suorum.

Vers. 32. *Et filius — vocabitur.*

Erat quidem filius altissimi: ita autem postea etiam vocatus est ab his, qui in ipsum crediderunt.

Vers. 32. *Et dabit — patris ipsius.*

Thronum, siue regnum et potestatem super Hebraeos.

Vers. 33. *Et regnabit — finis.*

Populus Dei quandoque Israel vocatur, interdum vero Iaacob. Vnus enim idemque homo et Israel, et Iaacob erat. Et natura quidem Iaacob vetus erat

9) Ita vterque. Corrigendum προσηγορίαν. Scribae videntur in mente habuisse προσαγόρευσιν.

Vers. 28. Εὐλογημένη — γυναιξί.

Εὐφημητὴ, μακαρία.

Vers. 29. Ἡ δὲ — αὐτοῦ.

Ἐφοβήθη, μήποτε δολερός ἐστι.

Vers. 29. Καὶ — ὁ ἀσπασμὸς οὗτος.

Πότερον θεῖος, ἢ δαιμόνιος. ἀσπασμὸν δὲ λέγει, τὴν [9]) προσαγορείαν.

Vers. 30. Καὶ εἶπεν — τῷ θεῷ.

Εὐμένειαν, οἰκείωσιν.

Vers. 31. Καὶ ἰδοὺ — v. 32 μέγας.

Μέγας, διὰ τὸ μέγεθος τῶν ἔργων καὶ λόγων αὐτοῦ.

Vers. 32. Καὶ υἱὸς — κληθήσεται.

Ἦν μὲν υἱὸς ὑψίστου· ἐκλήθη δὲ [1]) τοῦτο καὶ ὕστερον, παρὰ τῶν πιστευσάντων εἰς αὐτόν.

Vers. 32. Καὶ δώσει — πατρὸς αὐτοῦ.

Τὸν θρόνον, ἤτοι, τὴν βασιλείαν, τὴν ἐπὶ τοὺς ἑβραίους ἐξουσίαν.

Vers. 33. Καὶ βασιλεύσει — τέλος.

Ὁ λαὸς τοῦ θεοῦ, ποτὲ μὲν ἰσραὴλ καλεῖται, ποτὲ δὲ ἰακώβ. ὁ αὐτὸς γὰρ ἦν καὶ ἰσραὴλ καὶ ἰακώβ. καὶ φύσει μὲν ἰακὼβ ἦν, ὁ παλαιὸς λαὸς, ὡς

[1]) δὲ καὶ τοῦτο ὕστερον. B.

erat populus, vtpote a Iaacob per sanguinis cognationem descendens: adoptione vero, Israel nouus erat populus: Nam pro veteri inductus est nouus populus. Super hunc itaque nouum populum regnabit in aeternum, id est, semper, qui videlicet ex operibus ac sermonibus ipsum agnouit, seseque illi voluntarie subdidit. Christus siquidem, et in quantum Deus, rex erat, Regnum, inquit, meum non est ex hoc mundo: et in quantum homo: habebat enim regis opera: puta subditis leges condere, dirigere, excolere, ac pro eis morti sese exponere: Nam haec potissimum eum, qui rex est, insigniunt.

Ista autem dicta sunt etiam capite primo euangelii secundum Matthaeum, vbi habetur: Qui regat (siue pascat) populum meum Israel.

Vers. 34. *Dixit — cognoscam?*

Quomodo erit hoc, vt videlicet concipiam in vtero et pariam filium? Et haec itaque non credidit, sicut Zacharias, non tamen incredulitatis admonita est per poenam: ille siquidem multa habuit exempla susceptionis liberorum: Sarram, Rebeccam, Rachel, Annam: virgo autem nullum. Nulla enim virgo ad id vsque tempus sine viro conceperat et pepererat.

Vers. 35. *Et respondens — in te.*

† † Spiritus sanctus: Spiritus quidem sanctus, magis purificans et sanctificans: potentia vero altissimi, efficiens aptam ad recipiendum Logon et Deum et largiens facultatem gignendi.

Qui

*) πρὸ τέτοκε. B.

ὡς ἐξ ἰακὼβ, κατὰ τὴν ἐξ αἵματος συγγένειαν· θέσει δὲ ἰακὼβ, ὁ νέος λαὸς, κατὰ τὴν ἐξ ἀρετῆς συγγένειαν. ἀντεισήχθη γὰρ ὁ νέος τοῦ παλαιοῦ. λοιπὸν οὖν ἐπὶ τοῦτον τὸν λαὸν βασιλεύσει εἰς τοὺς αἰῶνας, ἤγουν, ἀεὶ, ἔκ τε τῶν ἔργων καὶ τῶν λόγων ἐπιγνόντα αὐτὸν, καὶ ἑκουσίως ὑποτεταγμένον αὐτῷ. ὁ γὰρ χριστὸς ἦν μὲν βασιλεὺς καὶ ὡς θεός· ἡ d) βασιλεία, γάρ φησιν, ἡ ἐμὴ, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου· ἦν δὲ καὶ ὡς ἄνθρωπος. εἶχε γὰρ ἔργα βασιλέως, τὸ νομοθετεῖν τοῖς ὑπηκόοις αὐτοῦ, τὸ ῥυθμίζειν, τὸ περιέπειν, τὸ ὑπεραποθνήσκειν αὐτῶν, ἃ μάλισα χαρακτηρίζουσι τὸν ἀληθῶς βασιλέα. d) Io. 18, 36.

Εἴρηται δὲ ταῦτα καὶ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, ἔνθα κεῖται τό· ὅστις e) ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν ἰσραήλ. e) Matt. 2, 6.

Vers. 34. Εἶπε — γινώσκω;

Πῶς ἔσαι τοῦτο, θηλαδὴ, τὸ συλλαβεῖν ἐν γαστρὶ, καὶ τεκεῖν υἱόν; ἠπίστησε μὲν οὖν καὶ αὕτη, καθάπερ ὁ ζαχαρίας· οὐχ ὑπεβλήθη δὲ τῇ ἀπιστίᾳ ἐπιτιμίῳ, διότι ἐκεῖνος μὲν εἶχε παραδείγματα πολλὰ τῆς ἐν γήρει παιδοποιίας, τὴν σάῤῥαν, τὴν ῥεβέκκαν, τὴν ῥαχὴλ, τὴν ἄνναν· ἡ δὲ παρθένος οὐδὲ ἕν. οὐδεμία γὰρ παρθένος ἕως αὐτῆς ἄνευ ἀνδρὸς συνέλαβε καὶ ἔτεκε.[2])

Vers. 35. Καὶ ἀποκριθεὶς — ἐπὶ σέ.

[Πνεῦμα[3]) ἅγιον· πνεῦμα μὲν ἅγιον, καθαίρον ἐπὶ πλέον, καὶ ἁγιάζον· δύναμις δὲ ὑψίσου, παρασκευάζουσα δεκτικὴν τοῦ λόγου καὶ θεοῦ, καὶ παρέχουσα γεννητικὴν δύναμιν.]

Ἐνεργοῦν

[3]) Quae hic inclusa sunt, addit Codex B. mox post vocabula ὑπερφυῆ τόκον. In margine autem habet. A. Caret iis Hentenius.

Qui ineffabiliter operabitur et conceptum ſine viro, et partum ſupernaturalem.

Verſ. 35. *Et virtus — tibi.*

Idem quoque indicat hic ſermo, Virtus Dei proteget te: potentem faciet te ad huius rei operationem.

Verſ. 35. *Ideo — Dei.*

Ideo quoque ſanctus infans, inquit, qui ex te naſcitur, vocabitur a fidelibus filius Dei, propter diuina opera vnitae ſibi diuinitatis.

Quidam autem vbi legerint, Quod naſcitur, faciunt ibi ſubdiſtinctionem, dicentes, quod, quia ſpiritus ſanctus ſuperueniet, et virtute altiſſimi obumbrabit, ideo, quod naſcitur, erit ſanctum ſiue diuinum: deinde, quod ſequitur abſolute legunt.

Verſ. 36. *Et ecce — v. 37. verbum.*

Vt certiorem eam reddat, exemplum Elizabet illi proponit, docens, quod qui ventri ſterilis fructu carenti dedit fructum, ipſe quoque in te faciet, quod per me tibi loquutus eſt. Omne enim verbum, id eſt, quicquid dicit, quicquid annuntiat, vel quicquid aliquis dicit.

Sed quomodo erat Elizabet cognata Mariae? Illa quidem ex Leuitica, ſiue ſacerdotali, tribu deſcenderat, haec autem de Iudaica, ſiue regia. Variae fuerunt harum duarum tribuum cognationes: quum enim Aaron primum, et poſtmodum Ioiada,

4) ἐκ σοῦ ergo eſt interpretatio. Nam nec in textu horum comparet. Bis, omiſſo ἐκ σοῦ, laudat Cyrillus Tom. IV. p. 125.

Ἐνεργοῦν ἀποῤῥήτως καὶ τὴν ἄνανδρον σύλληψιν καὶ τὸν ὑπερφυῆ τόκον.

Vers. 35. Καὶ δύναμις — σοι.

Τὸ αὐτὸ δηλοῖ καὶ οὗτος ὁ λόγος. δύναμις θεοῦ σκεπάσει σε, δυναμοῦσά σε πρὸς ὑπουργίαν τοῦ τοιούτου πράγματος.

Vers. 35. Διὸ — θεοῦ.

Διὸ καὶ τὸ ἅγιον βρέφος, τὸ γεννώμενον ἐκ[4]) σοῦ, κληθήσεται υἱὸς θεοῦ, παρὰ τῶν πιστῶν, διὰ τὰ θεοπρεπῆ ἔργα τῆς ἐνωμένης αὐτῷ θεότητος.

Τινὲς δὲ ἀναγινώσκοντες τὸ γεννώμενον, ὑποτίζουσι, λέγοντες, ὅτι διὰ τὸ ἐπελθεῖν πνεῦμα ἅγιον, καὶ ἐπισκιάσαι δύναμιν ὑψίστου, τὸ γεννώμενον ἔσται ἅγιον, ἤτοι, θεῖον. εἶτα τὰ[5]) ἑξῆς ἀπολύτως ἀναγινώσκουσι.

Vers. 36. Καὶ ἰδοὺ — v. 37. ῥῆμα.

Πρὸς πληροφορίαν αὐτῆς παράδειγμα τίθησι τὴν ἐλισάβετ, διδάσκων, ὅτι ὁ δοὺς καρπὸν τῇ ἀκάρπῳ κοιλίᾳ τῆς σείρας, αὐτὸς καὶ ἐν σοὶ ποιήσει, ὃ δι' ἐμοῦ σοὶ λελάληκε. πᾶν δὲ ῥῆμα, ἀντὶ τοῦ, πᾶν, ὃ λέγει, πᾶν, ὃ ἐπαγγέλλεται, ἢ πᾶν, ὃ λέγει τις.

Ἀλλὰ πῶς ἦν ἡ ἐλισάβετ συγγενὴς τῆς μαρίας; ἐκείνη μὲν γὰρ ἐκ τῆς λευϊτικῆς, εἴτουν, ἱερατικῆς κατήγετο φυλῆς· αὕτη δὲ ἐκ τῆς ἰουδαϊκῆς, ἤγουν, βασιλικῆς. διάφοροι γεγόνασιν ἐπιγαμβρείαι τῶν δύο τούτων φυλῶν. ἀαρὼν γὰρ πρότε-

5) τὸ ἑξῆς. B.

Ioiada, qui ambo ſummi ſacerdotes erant, vxores e regia tribu duxerint, et poſt hos alii: conſequutum eſt, vt ex tali permixtione hae duae eſſent inter ſe cognatae. Quia enim in diuinis rebus primas ferebat ſacerdotale genus, in humanis vero regale: merito commixta ſunt, vt et ſacerdos regalis eſſet, et rex eſſet ſacerdotalis.

Verſ. 38. *Dixit — tuum.*

Iam non ſolum credidit, ſed etiam optabat, vt ſibi contingeret, ſicut dixerat angelus.

Verſ. 38. *Et — angelus.*

Simulac iam per verbum ſuum conceperat.

Verſ. 39. *Exurgens — Iuda.*

Montana erat Iudaeae ciuitas, in qua habitabat Elizabet. Abiit autem illuc diuino praegnans ſpiritu, vt infante in vtero Elizabet exultante, et illa prophetante, maiorem acciperet celſitudinem.

Verſ. 40. *Et intrauit — Elizabet.*

Compellauit, vt moris erat.

Verſ. 41. *Et factum — eius.*

Chriſtus quidem loquutus eſt per os ſuae matris: Iohannes autem audiuit per aures ſuae matris: et agnito ſupernaturaliter domino ſuo, exultatione illum

6) ἀνθρώποις. B.
7) Ac ſi κυηθεῖσα legerit Hentenius. Male.

πρότερον, καὶ Ἰωδαὲ ὕστερον, ἀρχιερεῖς ἀμφότεροι ὄντες, ἐκ τῆς βασιλικῆς φυλῆς γυναῖκας ἠγάγοντο, καὶ μετ' αὐτοὺς ἕτεροι. λοιπὸν οὖν ἐκ τοιαύτης ἐπιπλοκῆς ἦσαν συγγενεῖς ἀλλήλων καὶ αὗται. ἐπεὶ γὰρ ἐν μὲν θείοις πράγμασι πρωτεύει τὸ ἱερατικὸν γένος, ἐν δὲ ἀνθρωπίνοις, [6]) τὸ βασιλικὸν, εἰκότως συνεπλάκησαν, ἵνα καὶ ὁ ἱερεὺς βασιλικὸς εἴη, καὶ ὁ βασιλεὺς ἱερατικός.

Vers. 38. Εἶπε — σου.

Λοιπὸν, οὐ μόνον ἐπίστευσεν· ἀλλὰ καὶ ἤυξατο, γενέσθαι αὐτῇ, καθὼς ὁ ἄγγελος εἴρηκε.

Vers. 38. Καὶ — ἄγγελος.

Ἤδη συλλαβούσης ἅμα τῷ λόγῳ αὐτοῦ.

Vers. 39. Ἀναστᾶσα — Ἰούδα.

Ἡ ὀρεινὴ, πόλις ἦν τῆς Ἰουδαίας, ἐν ᾗ ᾤκει ἡ ἐλισάβετ. ἀπῆλθε δὲ ἐκεῖ, θείῳ πνεύματι [7]) κινηθεῖσα, ἵνα σκιρτήσαντος μὲν τοῦ βρέφους ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς ἐλισάβετ, προφητευσάσης δὲ καὶ αὐτῆς, δέξηται πλείονα [8]) πληροφορίαν.

Vers. 40. Καὶ εἰσῆλθεν — ἐλισάβετ.

Προσηγόρευσεν, ὡς ἔθος.

Vers. 41. Καὶ ἐγένετο — αὐτῆς.

Ὁ μὲν χριστὸς ἐφθέγξατο διὰ τοῦ στόματος τῆς ἰδίας μητρός· ὁ δὲ ἰωάννης ἤκουσε διὰ τῶν ὤτων τῆς οἰκείας μητρὸς, καὶ ἐπιγνοὺς ὑπερφυῶς τὸν

[8]) προφορίαν, sine sensu. A. Hentenius haud dubie voluit, *certitudinem.*

illum praedicauit: infans enim, qui in vtero ferebatur virginis, prophetica ſtatim gratia donauit infantem, qui in vtero geſtabatur ſterilis.

Verſ. 41. *Et impleta — v. 42. ventris tui.*

Ab infante, qui erat in ſterili, praedicatur infans, qui erat in virgine: a ſterili vero virgo. Chriſto ſiquidem reuelato ei, qui in vtero Elizabet impletus erat ſpiritu ſancto, impletur et ipſa: et quae prophetam in vtero geſtabat, etiam vaticinatur, ac benedicit et virginem et fructum ventris virginis.

Verſ. 43. *Et vnde — ad me?*

Vnde mihi res haec inopinata? Sicut enim poſtmodum filius Elizabet veniente ad ipſum Chriſto, indignum ſe tali domini acceſſu dicebat: ita quoque nunc mater ipſius indignam ſeſe fatetur tali dominae acceſſu. Matrem autem etiam ante partum eam nominauit, et dominum eum, qui ex illa naſciturus erat: atteſtans angeli verbis, idque efficiens, vt ſermonibus eius firmius virgo crederet.

Verſ. 44. *Ecce enim — meo.*

Prae gaudio, vtpote ſentiens iam hominum ſaluem, ac de ea gaudens.

ἑαυτοῦ δεσπότην, ἀνεκήρυξεν αὐτὸν τῷ σκιρτήματι. τὸ γὰρ ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς παρθένου βρέφος αὐτίκα προφητικὴν χάριν ἐδωρήσατο τῷ ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς ϛείρας βρέφει.

Verſ. 41. Καὶ ἐπλήσθη — v. 42. κοιλίας σου.

Παρὰ μὲν τοῦ ἐν τῇ ϛείρᾳ βρέφους ἀνακηρύττεται τὸ ἐν τῇ παρθένῳ βρέφος· παρὰ δὲ τῆς ϛείρας, ἡ παρθένος. καὶ [2]) γὰρ, τοῦ ἐγκεκρυμμένου τῇ νηδύι τῆς ἐλισάβετ πληθέντος πνεύματος ἁγίου, πίμπλαται καὶ αὐτὴ, καὶ προφήτην ἐν γαϛρὶ βαϛάζουσα, προφητεύει, καὶ εὐφημεῖ καὶ τὴν παρθένον, καὶ τὸν καρπὸν τῆς κοιλίας τῆς παρθένου.

Verſ. 43. Καὶ πόθεν — πρός με;

Πόθεν μοι τοῦτο τὸ παράδοξον; ὥσπερ δὲ ὕϛερον ὁ υἱὸς τῆς ἐλισάβετ, ἐλθόντος τοῦ χριϛοῦ πρὸς αὐτὸν, ἀνάξιον ἑαυτὸν τῆς τοιαύτης ἐπιδημίας τοῦ δεσπότου ἔλεγεν· οὕτω καὶ νῦν ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἀναξίαν ἑαυτὴν τῆς τοιαύτης ἐπιδημίας τῆς δεσποίνης ὁμολογεῖ. μητέρα δὲ ταύτην ὠνόμασε, καὶ πρὸ τοῦ τόκου, καὶ κύριον τὸν ἐξ αὐτῆς γεννηθῆναι μέλλοντα, μαρτυροῦσα τοῖς τοῦ ἀγγέλου λόγοις, καὶ βεβαιοτέραν αὐτῇ πίϛιν παρέχουσα.

Verſ. 44. Ἰδοὺ γὰρ — μου.

Ἐν ἀγαλλιάσει, ὡς αἰσθόμενον ἤδη τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἀγαλλιώμενον ἐπ' αὐτῇ.

2) In alia omnia diſcedit interpres.

Verſ. 45. *Et beata — domino.*

Beatam praedicat Mariam, quae his fidem habuerit, quae ſibi a domino per angelum dicta ſunt. Praecognouit enim Elizabet etiam ea, quae dicta erant, et quod virgo crediderat. Itaque aliae quoque ſteriles genuerant, at nunquam earum infans prophetica gratia dignus habitus fuerat, quum adhuc in vtero matris geſtaretur. Facta ſunt ergo circa hanc ſterilem admiranda, vt etiam crederentur, quae circa hanc facta ſunt virginem maxime ſupernaturalia.

Verſ. 46. *Et ait — dominum.*

Magnificat, hoc eſt, benedicit, glorificat. Eſt autem hic ſermo credentis ac gratias agentis.

Verſ. 47. *Et exultauit — ſaluatore meo.*

Spiritum rurſus animam intellige. Gauiſa eſt, inquit, anima mea in Deo, qui me ſaluam fecit: iam enim ſalua facta ſum, quae digna habita ſum, vt fierem mater Dei. Deinde etiam cauſam dicit, cur gratias agat.

Verſ. 48. *Quia — ſuae.*

Ad vilitatem: ſeipſam enim deiicit, quaſi tanta re indignam: vel etiam propter abiectionem humanae naturae comparatae ad ſublimitatem diuinae.

Verſ. 48. *Ecce — generationes.*

Credentium videlicet.

Verſ. 49.

Vers. 45. Καὶ μακαρία — κυρίου.

Μακαρίζει τὴν μαρίαν, ὡς πιστεύσασαν τοῖς λελαλημένοις αὐτῇ παρὰ κυρίου διὰ τοῦ ἀγγέλου. προέγνω γὰρ ἡ ἐλισάβετ καὶ τὰ λελαλημένα, καὶ ὅτι πεπίστευκεν αὐτοῖς ἡ παρθένος. σεῖραι μὲν οὖν καὶ ἄλλαι γεγεννήκασι· βρέφος δὲ οὐδέποτε προφητικοῦ χαρίσματος ἠξιώθη, ἔτι ἐν κοιλίᾳ μητρὸς αὐτοῦ [1]) φερόμενον. γεγόνασιν οὖν τὰ κατὰ τὴν σεῖραν ταύτην παράδοξα, ἵνα πιστευθῶσι καὶ τὰ κατὰ τὴν παρθένον ταύτην ὑπερφυέστατα.

Vers. 46. Καὶ εἶπε — κύριον.

Μεγαλύνει ἡ ψυχή μου, τουτέστιν, εὐφημεῖ, δοξάζει. πιστευούσης δὲ ὁ λόγος οὗτος, εὐχαριστήριος ὤν.

Vers. 47. Καὶ ἠγαλλίασε — σωτῆρί μου.

Πνεῦμα, τὴν ψυχὴν, πάλιν νόησον. ἐχάρη, φησὶν, ἡ ψυχή μου ἐπὶ τῷ θεῷ τῷ σώσαντί με. σέσωσμαι γὰρ ἤδη, ἀξιωθεῖσα γενέσθαι μήτηρ θεοῦ. εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τῆς εὐχαριστίας.

Vers. 48. Ὅτι — αὐτοῦ.

Ἐπὶ τὴν εὐτέλειαν. ταπεινοῖ γὰρ ἑαυτὴν, ὡς ἀναξίαν τηλικούτου πράγματος. ἢ καὶ διὰ τὴν ταπείνωσιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὡς πρὸς τὸ ὕψος τῆς θείας.

Vers. 48. Ἰδοὺ — γενεαί.

Αἱ τῶν πιστευόντων δηλονότι.

[1]) αὐτῆς omittit. B.

Verſ. 49. *Quia — qui potens eſt.*

Quia fecit in me magna et ſupernaturalia miracula, qui ad huiusmodi facienda potens eſt.

Verſ. 49. *Et ſanctum — eius.*

Eximium, magnum.

Verſ. 50. *Et miſericordia — eum.*

Quod dicitur, In progeniem et progeniem: et, in generationes generationum, aliaque ſimilia, idem ſignificant, quod ſemper, apud Hebraeos. Dicit ergo, quod etiam miſericordia eius ſemper eſt in his, qui timent ipſum: ſimilia loquens cum Dauid, qui ait, Miſericordia domini ab aeterno et vsque in aeternum ſuper timentes eum. Deinde recenſet et alias Dei virtutes, vt moris eſt his, qui gratias agunt.

Verſ. 51. *Fecit — ſuum.*

Fecit magnificentiam, fecit victoriam per fortitudinem ſuam. Nam brachium hoc in loco ſignificat fortitudinem. Qui enim in certaminibus pugnant, in brachio fortitudinem habent.

Verſ. 51. *Diſperſit — ſui.*

Superbos in cogitatione cordis ſui, ſuperbos apud ſeipſos.

Verſ. 52. *Detraxit — v. 53. inanes.*

Similia ſunt his, quae dixit Anna, mater Samuelis, Dominus pauperem facit et ditat: humiliat et ſubleuat. Deinceps ergo vaticinatur et de miſericordia erga Chriſtianos: dicit enim.

Verſ. 54.

Vers. 49. Ὅτι — δυνατός.

Ὅτι ἐποίησεν εἰς ἐμὲ μεγάλα καὶ ὑπερφυῆ θαυμάσια, ὁ δυνατὸς ποιεῖν τοιαῦτα.

Vers. 49. Καὶ ἅγιον — αὐτοῦ.

Ἐξαίρετον, μέγα.

Vers. 50. Καὶ τὸ ἔλεος — αὐτόν.

Τὸ εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν, καὶ τὸ εἰς γενεὰς γενεῶν, καὶ τὰ τοιαῦτα, τὸ ἀεὶ σημαίνουσι παρ' ἑβραίοις. λέγει τοίνυν, ὅτι καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀεί ἐστιν ἐν τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν, ὅμοια λέγουσα τῷ δαυὶδ, εἰρηκότι· τὸ δὲ f) ἔλεος τοῦ κυρίου ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν. εἶτα καταλέγει καὶ ἄλλας δυνάμεις τοῦ θεοῦ, ὡς ἔθος τοῖς εὐχαριστοῦσιν. f) Ps. 102, 17

Vers. 51. Ἐποίησε — αὐτοῦ.

Ἐποίησε μεγαλεῖον, ἐποίησε νίκην, ἐν δυνάμει αὐτοῦ. ὁ βραχίων γὰρ ἐνταῦθα τὴν δύναμιν σημαίνει, διότι οἱ ἀγωνιζόμενοι, ἐν τῷ βραχίονι τὴν δύναμιν ἔχουσι.

Vers. 51. Διεσκόρπισεν — αὐτῶν.

Τοὺς ὑπερηφάνους ἐν τῇ διανοίᾳ τῆς καρδίας αὐτῶν, τοὺς ὑπερηφάνους ἐν ἑαυτοῖς.

Vers. 52. Καθεῖλε — v. 53. κενούς.

Ὅμοια ταῦτα τῶν τῆς ἄννης, μητρὸς τοῦ σαμουὴλ, εἰπούσης· κύριος g) πτωχίζει καὶ πλουτίζει, ταπεινοῖ καὶ ἀνυψοῖ. λοιπὸν οὖν προφητεύει καὶ περὶ τοῦ ἐλέους τοῦ εἰς τοὺς χριστιανούς. λέγει γάρ. g) 1 Reg. 2, 7

Vers. 54. *Auxiliatus est — suo.*

Visitauit Israeliticum populum suum, seruum suum: Puerum enim dicit nunc seruum.

Vers. 55. *Vt memor esset — seculum.*

Auxiliatus est et visitauit, vt memor esset misericordiae in seculum: siue misericordiae sempiternae, continuae. Sicut loquutus est, sicut annuntiauit ad patres nostros. Deinde dicit etiam, quibus loquutus est de huiusmodi misericordia, quod videlicet Abraham et semini eius, scilicet Isaac et Iacob: profecto et Dauid. His enim, vtpote maxime insignibus, aenigmatice de hoc annuntiauit. Misericordia vero dicitur, incarnatio diuina: vtpote per misericordiam, qua misertus est Deus, hominibus facta ex semine Abraham dictorumque filiorum, ac ab eo progenitorum, iuxta promissionem ad eos factam.

Dubitabit aliquis, quomodo auxiliatus sit Deus Israelitico populo, vt memor esset dictae misericordiae? Christianis namque potius auxiliatus est, quam Iudaeis. Cui respondemus, quod vetus Israel antiquus est populus: nouus autem Israel, nouus populus pro illo inductus, hoc est, Christianus, qui ex omni gente consistit: hunc ergo Israel hic intellige. Quodsi etiam veterem intellexeris, ita quoque sermo constabit: propter illum enim potissimum incarnatus est: deinde et ab eis matrem elegit, ac cognatus illorum nuncupatus est, et apud illos docuit, ac miracula operatus est: ideoque dicebat, Non sum missus, nisi ad perditas oues domus Israel. Quia vero in sua venit, et sui eum non receperunt, ideo Gentes misericordia dignae habitae sunt.

Vers. 56.

Vers. 54. Ἀντελάβετο — αὐτοῦ.

Ἐπεσκέψατο τὸν ἰσραηλιτικὸν λαὸν, τὸν δοῦλον αὐτοῦ. παῖδα γὰρ νῦν, τὸν δοῦλον λέγει.

Vers. 55. Μνηθῆναι — αἰῶνα.

Ἀντελάβετο δὲ καὶ ἐπεσκέψατο, ἐν τῷ μνηθῆναι ἐλέους εἰς τὸν αἰῶνα, ἤγουν, ἐλέους αἰωνίου, ἐλέους διηνεκοῦς. καθὼς ἐλάλησε· καθὼς ἐπηγγείλατο πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν. εἶτα λέγει καὶ τίσιν ἐλάλησε περὶ τοῦ τοιούτου ἐλέους, ὅτι τῷ ἀβραὰμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, ἤγουν, τῷ ἰσαὰκ καὶ τῷ ἰακὼβ, ναὶ μὴν καὶ τῷ δαυίδ. τούτοις γὰρ, ὡς ἐπισημοτάτοις αἰνιγματωδῶς ἐπηγγείλατο περὶ τούτου. ἔλεος δὲ εἰς τὸν αἰῶνα, ἡ θεία ἐνανθρώπησις, ὡς δι' ἔλεον τῶν ἀνθρώπων γεγενημένη, ἐκ σπέρματος ἀβραὰμ καὶ τῶν εἰρημένων υἱῶν καὶ ἐκγόνων αὐτοῦ, κατὰ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐπαγγελίαν.

Ἀπορήσει δέ τις, πῶς ἀντελάβετο τοῦ ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ ὁ θεὸς, ἐν τῷ μνηθῆναι τοῦ ῥηθέντος ἐλέους; τῶν χριστιανῶν γὰρ μᾶλλον ἀντελάβετο, καὶ οὐ τῶν ἰουδαίων. πρὸς ὃν ἀποκρινόμεθα, ὅτι παλαιὸς μὲν ἰσραὴλ, ὁ παλαιὸς λαός· νέος δὲ ἰσραὴλ, ὁ νέος λαὸς, ὁ ἀντεισαχθεὶς ἐκείνου, τουτέστιν, ὁ χριστιανικὸς, ὁ ἐκ παντὸς ἔθνους συγκείμενος. τοῦτον οὖν τὸν ἰσραὴλ ἐνταῦθα νόησον. εἰ δὲ καὶ τὸν παλαιὸν νοήσῃς, σώζεται καὶ οὕτως ὁ λόγος. δι' αὐτὸν γὰρ μᾶλλον ἐνηνθρώπησεν, ἐπεὶ καὶ ἐξ αὐτῶν ἐξελέξατο μητέρα, καὶ συγγενὴς αὐτῶν ἐχρημάτισε, καὶ παρ' αὐτοῖς ἐδίδασκε, καὶ ἐθαυματούργει. διὸ καὶ ἔλεγεν ὅτι[h]) οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου ἰσραήλ. ἐπεὶ δὲ[i]) εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον, λοιπὸν τὰ ἔθνη τοῦ ἐλέους ἠξιώθησαν.

h) Matt. 15, 24
i) Io. 1, 11.

Vers. 56.

Vers. 56. *Mansit — tribus.*

Per voluntatem videlicet sponsi: Ioseph enim et Zachariam et Elizabet sanctos esse sciebat, et animo laetissimo virginem eis tradidit: non solum, quia cognati eius erant, verum etiam, quia irreprehensibiles. Mansit autem vsque ad partum Elizabet apud illam, vtpote cognoscentem, quod in se agebatur mysterium: et ob id amantem hanc, et ab hac amatam.

Vers. 56. *Et reuersa est — suam.*

Deuitans eos, qui ob natum infantem ad domum Zachariae concurrere debebant. Erat autem et moris, vt abscederent virgines, quum pariturae erant praegnantes.

Vers. 57. *Ipsi — v. 59. puerum.*

Secundum legem.

Vers. 59. *Et vocabant — Zachariam.*

Plurimi enim filii patrum nominibus vocati sunt.

Vers. 60. *Et respondens — Iohannes.*

A spiritu sancto ipsa quoque nomen pueri didicerat: ideo etiam conabatur, vt ipse vocaretur Iohannes.

Vers. 61. *Et dixerunt — v. 62. eum.*

Nutu illum interrogabant, vt qui etiam audire non posset, veluti superius manifestatum est. Aiunt

2) μέλλει. B.

Vers. 56. Ἔμεινε — τρεῖς.

Μετὰ γνώμης δηλονότι τοῦ μνηστῆρος. ἐγίνωσκε γὰρ ὁ ἰωσὴφ καὶ τὸν ζαχαρίαν καὶ τὴν ἐλισάβετ ἁγίους, καὶ περιχαρῶς αὐτοῖς κατεπίστευσε τὴν παρθένον, οὐ μόνον ὡς συγγενέσιν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνεπιλήπτοις. ἔμεινε δὲ μέχρι τοῦ τοκετοῦ τῆς ἐλισάβετ παρ' αὐτῇ, ὡς γινωσκούσῃ τὸ κατ' αὐτὴν μυστήριον, καὶ διὰ τοῦτο φιλούσῃ ταύτην καὶ φιλουμένη.

Vers. 56. Καὶ ὑπέστρεψεν — αὐτῆς.

Εὐλαβουμένη τοὺς διὰ τὸ τικτόμενον ὀφείλοντας συντρέχειν ἐπὶ τὸν οἶκον τοῦ ζαχαρίου. ἦν δὲ καὶ ἔθος ὑποχωρεῖν τὰς παρθένους, ὅτε μέλλοι [2]) τίκτειν ἡ [3]) ἔγκυος.

Vers. 57. Τῇ — v. 59. παιδίον.

Κατὰ τὸν νόμον.

Vers. 59. Καὶ ἐκάλουν — ζαχαρίαν.

Πολλοὶ γὰρ υἱοὶ τοῖς τῶν πατέρων ὀνόμασιν ἐκλήθησαν.

Vers. 60. Καὶ ἀποκριθεῖσα — ἰωάννης.

Ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ αὐτὴ τὸ ὄνομα τοῦ παιδὸς μεμάθηκε. διὸ καὶ ἰσχυρίσατο ἰωάννην ὠνομαθῆναι αὐτόν.

Vers. 61. Καὶ εἶπον — v. 62. αὐτόν.

Διὰ νεύματος ἠρώτων, ὡς μηδ' ἀκούειν δυναμένου, καθὼς ἀνωτέρω δεδήλωται. φασὶ γὰρ, ἑνί τινι νεύρῳ

3) ἔγγυος, frequenti errore. A. B.

Aiunt enim, vno quodam neruo colligatas esse audiendi loquendique vires: ideo neque audire posse eos, qui a natiuitate muti sunt. Zachariae ergo ita fuit ablata loquela, sicut iis, qui a natiuitate illa priuati sunt.

Vers. 63. *Et postulatis — eius.*

Postulatis, non per vocem, sed similiter per nutum.

Vers. 63. *Et mirati sunt vniuersi.*

Mirati sunt, quomodo qui nec audire ab Elizabet, nec ei dicere hoc potuerat, cum ea conueniebat. Verisimile est enim, Elizabet certiores illos fecisse, quod non per scripturam hoc vel dixisset, vel audisset.

Vers. 64. *Apertum — Deum.*

Apertum est, hoc est, in vocem solutum est. Manifestum est autem, quod et auditus pariter solutus est. Sicut enim pariter ablatus fuerat, ita quoque pariter solutus est.

Vers. 65. *Et factus est — eorum.*

Timor prae admiratione.

Vers. 65. *Et in — haec.*

Quae erant circa miracula facta, in impositione nominis pueri, quomodo inopinate in eo parentes conuenerant: et quo pacto a Zacharia mirabiliter ablata erat loquelae carentia: similiter et quae a principio ad finem vsque contigerant.

Vers. 66.

4) λαλεῖν καὶ τὸ ἀκούειν, ordine inuerso. B.

5) Pro nominatiuo videtur accepisse interpres. Ergo *Zachariae* dedit. Sed ita ζαχαρίου et mox τῶν, loco οἱ legendum esset.

νεύρῳ συνδεδέσθαι τὰς τοῦ ἀκούειν[4]) καὶ τοῦ λαλεῖν δυνάμεις· διὸ καὶ τοὺς ἐκ γενετῆς ἀλάλους μηδὲ ἀκούειν. οὕτω γοῦν ἐσβέθη τὸ[5]) φθέγμα ζαχαρίας, ὡς οἱ ἐκ γενετῆς.

Vers. 63. Καὶ αἰτήσας — αὐτοῦ.

Αἰτήσας, οὐ διὰ φωνῆς· ἀλλ' ὁμοίως διὰ νεύματος.

Vers. 63. Καὶ ἐθαύμασαν πάντες.

Ἐθαύμασαν, πῶς μήτε ἀκοῦσαι τοῦτο παρὰ τῆς ἐλισάβετ, μήτε εἰπεῖν αὐτῇ τοῦτο δυνάμενος, συνεφώνησεν. εἰκὸς γάρ, τὴν ἐλισάβετ πληροφορεῖν τούτους, ὡς οὐ διὰ γραφῆς τοῦτο ἢ[6]) εἶπεν, ἢ ἤκουσεν.

Vers. 64. Ἀνεῴχθη — θεόν.

Ἀνεῴχθη, ἀντὶ τοῦ, ἀπελύθη εἰς φωνήν. δῆλον δέ,[7]) ὅτι καὶ ἡ ἀκοὴ συναπελύθη. ὥσπερ γὰρ συνεπεσχέθη, οὕτως ἄρα καὶ συναπελύθη.

Vers. 65. Καὶ ἐγένετο — αὐτούς.

Φόβος, ἐκ τοῦ θαύματος.

Vers. 65. Καὶ ἐν — ταῦτα.

Τὰ περὶ τῶν γεγονότων θαυμάτων ἐπὶ τῇ κλήσει τοῦ παιδίου, πῶς τε παραδόξως συνεφώνησαν οἱ γεννήτορες ἐπὶ ταύτῃ, καὶ πῶς θαυμασίως ἀπελύθη τῆς ἀφωνίας ὁ ζαχαρίας· ἢ καὶ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους.

Vers. 66.

6) ἢ, post τοῦτο, deest. B.
7) δὲ, omittit, A.

Verſ. 66. *Et poſuerunt — ſuo.*

Poſuerunt haec, tanquam admiranda.

Verſ. 66. *Dicentes — erit?*

Dicentes dubitantium more, aut cogitantes.

Operae pretium eſt autem quaerere, quare ablata non eſt a Zacharia loquelae carentia, quando puer natus eſt, ſed potius quando nomen accepit? Dicimus, quod propter angeli vaticinium. Dixerat enim, Et ecce eris mutus, nec loqui poteris, vsque ad diem, quo haec fient. Siquidem dicens Haec, duo vtique manifeſtauit, natiuitatem videlicet ac nominis impoſitionem, non autem ſolam natiuitatem: vt conuenientia in nomine ſit etiam miraculum.

Verſ. 66. *Et manus — illo.*

Virtus ac gratia Dei.

Verſ. 67. *Et Zacharias — ſuae.*

Haec de Chriſti incarnatione prophetat: per hanc enim viſitauit ac redemit populum ſuum, non ſolum a tyrannide hoſtium inuiſibilium, ſed etiam viſibilium, vt videlicet fidem eius ſuperare non poſſint. Populum ſuum autem: primo quidem veterem: illo vero non credente, poſtmodum nouum. Dicit autem ea, quae futura ſunt, tanquam ea, quae facta ſunt, more prophetiae.

Verum quomodo dicitur Deus ſolius Iſrael, quum non tantum Iſraelitarum Deus ſit, ſed et omnium hominum, vtpote omnium creator? Quia caeterorum quidem omnium hominum Deus erat,

8) καὶ ἰδὲ. B.

9) μόνου. B. Idem mox habet μόνων, pro μόνου.

Vers. 66. Καὶ ἔθεντο — αὐτῶν.

Ἔβαλον ταῦτα, ὡς ἀξιόλογα.

Vers. 66. Λέγοντες — ἔσῃ;

Λέγοντες ἐπαπορητικῶς, ἢ λογιζόμενοι.

Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, διατί οὐκ ἀπελύθη τῆς ἀφωνίας ὁ ζαχαρίας, ὅτε τὸ παιδίον ἐγεννήθη, ἀλλὰ μᾶλλον, ὅτε τὴν κλῆσιν τοῦ ὀνόματος ἔλαβε; λέγομεν δὲ, ὅτι διὰ τὴν τοῦ ἀγγέλου πρόῤῥησιν. εἶπε γὰρ αὐτῷ [8]) ἰδοὺ [k]) ἔσῃ σιωπῶν, καὶ μὴ δυνάμενος λαλῆσαι, ἄχρι ἧς ἡμέρας γένηται ταῦτα. εἰπὼν γὰρ, ὅτι ταῦτα, τὰ δύο πάντως δεδήλωκε, τήν τε γέννησιν, καὶ τὴν κλῆσιν τοῦ ὀνόματος· ἀλλ' οὐ μόνην τὴν γέννησιν, ἵνα καὶ τὸ θαῦμα γένηται τῆς ἐπὶ τῷ ὀνόματι συμφωνίας. k) Luc. 1, 20.

Vers. 66. Καὶ χεὶρ — αὐτοῦ.

Δύναμις, χάρις θεοῦ.

Vers. 67. Καὶ ζαχαρίας — αὐτοῦ.

Περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ χριστοῦ ταῦτα προεφήτευσε. διὰ ταύτης γὰρ ἐπεσκέψατο καὶ ἐλυτρώσατο τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐκ τῆς τυραννίδος, οὐ μόνον τῶν ἀοράτων ἐχθρῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ὁρατῶν, ὡς μὴ δυναμένων περιγενέσθαι τῆς πίστεως αὐτοῦ. λαὸν δὲ αὐτοῦ, προηγουμένως μὲν τὸν παλαιόν· ἐκείνου δὲ ἀπειθήσαντος, τὸν νέον λοιπόν. ὡς γεγενημένα δὲ λέγει τὰ γενησόμενα, νόμῳ προφητείας.

Ἀλλὰ πῶς λέγεται θεὸς τοῦ ἰσραὴλ [9]) μόνον; καὶ γὰρ οὐ τῶν ἰσραηλιτῶν μόνον ἐστὶ θεὸς, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἀνθρώπων, ὡς πάντων ποιητής. διότι τῶν μὲν ἄλλων πάντων ἀνθρώπων,

erat, ipsis etiam nolentibus. Solorum autem Israelitarum, vltroneorum, et per cognitionem. Ne turberis autem propter difficultatem eorum, quae a Zacharia dicuntur: nam huiusmodi sunt prophetica: tentabimus tamen ea iuxta datam nobis intelligentiam explanare.

Vers. 69. *Et erexit — v. 70. suorum.*

Per cornu, regnum hic intelligit: quia per cornu reges inungebantur ac designabantur.

Aut significat potentiam. In cornu enim fortitudinem habent omnes animantes cornua gerentes.

Cornu vero non simpliciter, sed salutis, siue salutare. Regnum autem et potentiam salutarem dicit Christum, vtpote regem regnantium, et potentiam patris, ac saluatorem in se credentium. Domum etiam intelligit, domum Dauid. Dicit ergo, quod instituit nobis populo suo regnum et potentiam salutarem e genere Dauid serui sui. A genere enim Dauid descendebat virgo, ex qua Christus natus est. Fecit autem hoc, sicut promiserat per os sanctorum, videlicet prophetarum, qui olim fuerunt. Per ipsos enim promiserat regem exoriturum potentem in domo Dauid, saluatorem Israel. Et hoc docent multi Psalmi Dauid.

Vers. 71. *Salutem — nos.*

Erexit autem hoc cornu, salutem et redemtionem ab inimicis nostris, visibilibus et inuisibilibus.

Vers. 72.

[1]) δὲ, abest. A.

ἀκόντων ἐστὶ θεός· τῶν ἰσραηλιτῶν δὲ μόνων ἑκόντων, κατ' ἐπίγνωσιν. μὴ θορυβηθῇς δὲ ἐπὶ τῇ δυσχερείᾳ τῶν τοῦ ζαχαρίου ῥητῶν. τοιαῦτα γὰρ τὰ προφητικά. πειρασόμεθα δὲ σαφηνίσαι ταῦτα, κατὰ τὴν ἐπιχορηγουμένην ἡμῖν γνῶσιν.

Verſ. 69. Καὶ ἤγειρε — v. 70. αὐτοῦ.

Τὸ κέρας ἐνταῦθα, ἢ βασιλείαν δηλοῖ, διότι ἐν κέρατι οἱ βασιλεῖς ἐχρίοντο καὶ προεχειρίζοντο.

Ἢ δύναμιν σημαίνει, διότι ἐν κέρατι τὴν δύναμιν ἔχουσι πάντα τὰ κερασφόρα ζῶα.

Κέρας δὲ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ σωτηρίας, ἤγουν, σωτήριον. βασιλείαν δὲ καὶ δύναμιν σωτήριον, λέγει τὸν χριστὸν, ὡς βασιλέα τῶν βασιλευόντων καὶ δύναμιν τοῦ πατρὸς, καὶ σωτῆρα τῶν πιστευόντων εἰς αὐτόν. οἶκον δὲ νόει, τὸ γένος τοῦ δαυίδ. φησὶν οὖν, ὅτι ἀνέστησεν ἡμῖν, τῷ λαῷ αὐτοῦ, βασιλείαν ἢ δύναμιν σωτήριον, ἐκ γένους δαυὶδ, τοῦ δούλου αὐτοῦ. ἐκ σπέρματος γὰρ δαυὶδ ἦν ἡ παρθένος, ἀφ' ἧς ὁ χριστὸς γεγέννηται. τοῦτο δὲ πεποίηκεν, ὡς ἐπηγγείλατο διὰ στόματος τῶν ἁγίων, δηλαδὴ, τῶν ἔκπαλαι προφητῶν. δι' αὐτῶν γὰρ ἐπηγγείλατο ἀναστήσειν βασιλέα δυνατὸν ἐν οἴκῳ δαυὶδ, σωτῆρα τοῦ ἰσραήλ. καὶ τοῦτο διδάσκουσι ψαλμοὶ πολλοὶ τοῦ δαυίδ.

Verſ. 71. Σωτηρίαν — ἡμᾶς.

Ἤγειρε δὲ [1]) τὸ κέρας τοῦτο, σωτηρίαν ἡμῖν [2]) καὶ λύτρωσιν ἐξ ἐχθρῶν ἡμῶν, ἀοράτων καὶ ὁρατῶν.

[2]) ἡμῖν deeſt. B.

Vers. 72. *Vt faceret — sui.*

Faciendo misericordiam cum patribus nostris, siue miserendo patrum nostrorum, ad quos facta est promissio saluris nostrae, et per illos habendo huius memoriam. Testamentum enim vocat, promissionem: huius autem memoriam, terminationem ac complementum.

Vers. 73. *Iurisiurandi — nostrum.*

Vt etiam memor esset iurisiurandi, quod iurauit, hoc est, confirmationis, quam confirmauit ad Abraham patrem nostrum: iusiurandum enim Dei, confirmatio est. Indifferenter autem verbum μνησθῆναι a genitiuo transit ad accusatiuum: id enim frequenter in scripturis accidit propheticis, sicut et in aenigmaticis et figuris, (idemque fit apud Latinos in vulgata translatione, quum primo dicitur testamenti et postmodum iusiurandum.) Deinde dicit, ad quid fuerit hoc testamentum et confirmatio.

Vers. 73. *Vt daret — v. 75. nostrae.*

Per hyperbaton est horum ordinatio verborum. Primum autem dicendum est, Vt daret nobis, quo sine timore seruiamus illi, in sanctitate et iustitia coram ipso omnibus diebus vitae nostrae: Deinde, quod in medio remansit, De manu inimicorum nostrorum liberati. Sanctitatem itaque vocat, cultum diuinum: iustitiam verò, reliquarum perfectionem virtutum. Deinde in vaticinio ad filium quoque suum Iohannem digreditur, et ait:

Vers. 76. *Et tu — vocaberis.*

Et vere omnes prophetam eum nominabant.

Vers. 76.

Vers. 72. Ποιῆσαι — αὐτοῦ.

Ἐν τῷ ποιῆσαι ἔλεος μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, ἤγουν, ἐν τῷ ἐλεῆσαι τοὺς πατέρας ἡμῶν, πρὸς οὓς ἡ ἐπαγγελία τῆς σωτηρίας ἡμῶν, καὶ δι' ἐκείνους μνησθῆναι ταύτης. διαθήκην γὰρ λέγει, τὴν ἐπαγγελίαν· μνήμην δὲ αὐτῆς, τὴν περάτωσιν.

Vers. 73. Ὅρκον — ἡμῶν.

Καὶ ἐν τῷ μνησθῆναι τὸν ὅρκον, ὃν ὤμοσε [3]) [τουτέστι τὴν βεβαίωσιν, ἣν ἐβεβαίωσε] πρὸς Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν. ὅρκος γὰρ ἐπὶ θεοῦ καὶ ὄμοσμα, ἡ βεβαίωσις. ἀδιαφόρως δὲ τὸ μνησθῆναι, ἀπὸ γενικῆς εἰς αἰτιατικήν. σύνηθες γὰρ τοῦτο τοῖς προφητικοῖς, ὥσπερ καὶ ἡ [4]) γριφότης. εἶτα λέγει, τίνος χάριν ἡ τοιαύτη διαθήκη καὶ ἡ βεβαίωσις.

Vers. 73. Τοῦ δοῦναι — v. 75. ἡμῶν.

Καθ' ὑπερβατὸν ἡ σύνταξις ἡ τῶν ἑπτὰ τούτων, οἷον, ὑπὲρ τοῦ δοῦναι ἡμῖν, ἀφόβως λατρεύειν αὐτῷ ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ, ἐνώπιον αὐτοῦ, πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν· εἶτα τὸ ἐν μέσῳ· ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθέντας. ὁσιότητα μὲν οὖν λέγει, τὴν εὐσέβειαν· δικαιοσύνην δὲ, τὴν τελειότητα τῶν ἄλλων ἀρετῶν. ἔπειτα μεταβαίνει τῇ προφητείᾳ καὶ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ παῖδα Ἰωάννην, καὶ φησί.

Vers. 76. Καὶ σὺ — κληθήσῃ.

Καὶ ὄντως πάντες προφήτην αὐτὸν ὠνόμαζον.

3) Quae hic insulsa sunt, addidimus ex Cod. B. In Cod. A. non leguntur.

4) Id est, τὸ αἰνιγματῶδες.

Verſ. 76. *Praeibis — eius.*

Dominum hic Chriſtum appellat, quem praecedens Iohannes, vtpote praecurſor ac praeco eius, quando ad deſertum venit Iudaeae, parauit vias eius.

Quae autem ſint viae eius, diximus tertio capite euangelii ſecundum Matthaeum, vbi habetur, Vox clamantis in deſerto, Parate viam domini.

Verſ. 77. *Ad dandam — eius.*

Praeibis, inquit, ante faciem domini, et caetera, vt des populo ipſius cognitionem ſalutis, hoc eſt, ad indicandum ac demonſtrandum Iudaeis Chriſtum: hic enim ſalus ipſorum eſt.

Verſ. 77. *Per remiſſionem — eorum.*

Salutis, inquam, quae eſt per remiſſionem peccatorum eorum, ſiue, quae fit, quum remittuntur ac ſoluuntur illis peccata ſua. Sic enim et angelus ad Ioſeph loquutus eſt, interpretans nomen Chriſti: Ipſe enim, inquit, ſaluum faciet populum ſuum a peccatis eorum.

Verſ. 78. *Per viſcera — noſtri.*

Per remiſſionem peccatorum, quae eſt per viſcera miſericordiae Dei noſtri, ſiue, quae datur per compaſſionem miſericordiae ipſius, et non per opera eorum.

Vers. 76. Προπορεύσῃ — αὐτοῦ.

Κύριον ἐνταῦθα, τὸν χριστὸν ὀνομάζει, οὗ προτρέχων ὁ ἰωάννης, ὡς αὐτοῦ πρόδρομος καὶ κήρυξ, ὅτε παρεγένετο ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς ἰουδαίας, ἡτοίμαζε τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ.

Τίνες δὲ αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ, εἰρήκαμεν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, ἔνθα κεῖται τὸ Φωνὴ [1]) βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν κυρίου. 1) Matth. 3, 3.

Vers. 77. Τοῦ δοῦναι — αὐτοῦ.

Προπορεύσῃ, φησὶ, πρὸ προσώπου κυρίου, καὶ τὰ ἑξῆς, ὑπὲρ τοῦ δοῦναι τῷ λαῷ αὐτοῦ γνῶσιν σωτηρίας, τουτέστιν, ὑπὲρ τοῦ γνωρίσαι καὶ ὑποδεῖξαι τοῖς ἰουδαίοις τὸν χριστόν. οὗτος γὰρ ἐστι σωτηρία αὐτῶν.

Vers. 77. Ἐν ἀφέσει — αὐτῶν.

Σωτηρίας δὲ, τῆς ἐν ἀφέσει ἁμαρτιῶν αὐτῶν, ἤγουν, τῆς γινομένης ἐν τῷ ἀφεθῆναι καὶ λυθῆναι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. οὕτω γὰρ καὶ ὁ ἄγγελος εἶπε πρὸς τὸν ἰωσὴφ, ἑρμηνεύων τὸ ὄνομα τοῦ χριστοῦ. αὐτὸς, [m]) γάρ φησι, σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. m) Matth. 1, 21.

Vers. 78. Διὰ σπλάγχνα — ἡμῶν.

Ἐν ἀφέσει δὲ ἁμαρτιῶν, τῇ διὰ σπλάγχνα ἐλέους θεοῦ ἡμῶν, ἤτοι, τῇ δι᾽ ὃν ἐλεεῖται διὰ τὴν συμπάθειαν τοῦ ἐλέους αὐτοῦ, καὶ οὐ διὰ τὰ ἔργα αὐτῶν.

Vers. 78. *Quibus — alto.*

Per quae viscera misericordiae, vel propter viscera misericordiae visitauit nos, siue apparuit oriens solis intellectualis ex alto diuinitatis. Dicit autem Christi apparitionem, quae nondum erat.

Vers. 79. *Vt appareret — sedent.*

Visitauit, inquit, nos, vt appareret, hoc est, vt illucesceret lux veritatis his, qui in tenebris erroris sedent. Vmbra vero mortis, peccatum est: nam et hoc mortem significat. Sicut enim haec, animae separatio est: ita quoque peccatum, est spiritus sancti expulsio.

Vers. 79. *Ad dirigendos — pacis.*

Vt dirigeret iter conuersationis nostrae in viam pacis, quae secundum Deum est.

Vers. 80. *Puer autem — spiritu.*

Spiritu diuino.

Vers. 80. *Et erat — Israëli.*

Vsque ad diem, quo ipsum Israëlitis demonstrari oporteret: quando venit in omnem, quae circa Iordanem erat regionem, praedicans baptismum poenitentiae. Oportebat enim eum a teneris, quod aiunt, vnguibus ad virtutem exerceri: vt et libere argueret, et Christi, qui a se annuntiaretur, testis fide dignus esset.

Caput

Vers. 78. Ἐν οἷς — ὕψους.

Ἐν οἷς, σπλάγχνοις ἐλέους, δι' ἃ σπλάγχνα ἐλέους, ἐπεσκέψατο ἡμᾶς, εἴτουν, ἐπεφοίτησεν ἀνατολὴ τοῦ νοητοῦ ἡλίου, ἐξ ὕψους τῆς θεότητος. λέγει δὲ, τὴν ὅσον οὔπω ἐπιφάνειαν τοῦ χριστοῦ.

Vers. 79. Ἐπιφᾶναι — καθημένοις.

Ἐπεσκέψατό, φησιν, ἡμᾶς διὰ τὸ ἐπιφᾶναι, τουτέστιν, ἐπιλάμψαι φῶς ἀληθείας τοῖς ἐν σκότει τῆς πλάνης καθημένοις· σκιὰ δὲ θανάτου, ἡ ἁμαρτία. εἰκονίζει γὰρ καὶ αὕτη τὸν θάνατον. ὥσπερ γὰρ οὗτος ψυχῆς ἐστὶ χωρισμός· οὕτω καὶ αὕτη πνεύματος ἁγίου ἐστὶ χωρισμός.

Vers. 79. Τοῦ κατευθύναι — εἰρήνης.

Ὑπὲρ τοῦ κατευθύναι τὴν πορείαν τῆς πολιτείας ἡμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης, τῆς κατὰ θεόν.

Vers. 80. Τὸ δὲ — πνεύματι.

Πνεύματι θείῳ.

Vers. 80. Καὶ ἦν — Ἰσραήλ.

Ἕως ἡμέρας ἀναδείξεως αὐτοῦ, τῆς πρὸς τοὺς ἰσραηλίτας, ὅτε ἦλθεν εἰς πᾶσαν τὴν περίχωρον ἰορδάνου κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας. ἔδει γὰρ αὐτὸν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἀσκῆσαι τὴν ἀρετὴν, ἵνα καὶ μετὰ παῤῥησίας ἐλέγχῃ, καὶ ἀξιόπιστος εἴη μάρτυς τοῦ ὑπ' αὐτοῦ καταγγελλομένου χριστοῦ.

Cap. I. De censu Caesaris.

Cap. II. v. 1. *Factum — orbis.*

Vt censum penderent, vt tributum exsoluerent, qui iam Romanorum subiecti erant potestati, quorum princeps erat Caesar.

Praefigurabat autem vniuersi orbis erga Caesarem subiectio ac descriptio, totius mundi ad Christum subiectionem, ac recensionem eorum, qui in coelos describuntur. Facta est autem huiusmodi descriptio, quum nasciturus erat Christus: vt, dum omnes in sua metropoli describi oporteret, abiret et virgo in Bethlehem, ac ipsum in ea pareret: et prophetia impleretur, quae ait, Et tu Bethlehem, terra Iuda, nequaquam minima es inter principatus Iuda: ex te enim exibit dux, qui regat populum meum Israel, de qua manifeste dictum est capite primo euangelii iuxta Matthaeum.

Vers. 2. *Haec — facta est.*

Quae vsque illud tempus facta non erat.

Vers. 2. *Praeside — Cyrenio.*

Principatum descripsit Cyrenii, ad significandum, quod ipse fecerit Syriae descriptionem, in qua sita est Palaestina.

Vers. 3. *Et ibant — ciuitatem.*

In tribus suae metropolim, vt nota fieret cuiusque tribus multitudo.

Vers. 4.

5) εἰς τὴν. B.
6) καὶ, pro ἵνα. B.

Κεφ. Α. Περὶ τῆς ἀπογραφῆς.

Cap. II. v. 1. Ἐγένετο — οἰκουμένην.

Ἀπογράφεσθαι αὐτὴν εἰς τὸ τελεῖν κῆνσον, εἰς τὰ παρέχειν φόρον, ὑποτεταγμένην ἤδη τῇ ῥωμαίων ἐξουσίᾳ, ὧν ἦρχε καῖσαρ.

Προετύπου δὲ ἡ πρὸς τὸν καίσαρα ὑποταγὴ πάσης τῆς οἰκουμένης καὶ ἡ ἀπογραφὴ, τὴν πρὸς τὸν χριστὸν ὑποταγὴν πάσης τῆς οἰκουμένης καὶ τὴν ἀπογραφὴν τῶν ἀπογραφομένων εἰς οὐρανούς. γέγονε δὲ ἡ τοιαύτη ἀπογραφὴ μέλλοντος γεννηθῆναι τοῦ χριστοῦ, ἵνα πάντων ἐν ταῖς ἰδίαις μητροπόλεσιν ἀπογραφομένων, ἀπέλθῃ καὶ ἡ παρθένος πρὸς[5]) τὴν βηθλεὲμ, καὶ ἐν αὐτῇ τοῦτον γεννήσῃ, ἵνα[6]) πληρωθῇ ἡ προφητεία ἡ λέγουσα· καὶ[n]) σὺ βηθλεὲμ, γῆ ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν ἰούδα. ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν ἰσραήλ· περὶ ἧς εἴρηται σαφῶς ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

n) Mich. 5. 2. Matth. 2. 6.

Verſ. 2. Αὕτη — ἐγένετο.

Μέχρι τότε μὴ γενομένη.

Verſ. 2. Ἡγεμονεύοντος — κυρηνίου.

Τὴν ἡγεμονίαν ἰσόρησε τοῦ κυρηνίου, σημαίνων, ὅτι αὐτὸς ἐποιεῖτο τὴν ἀναγραφὴν[7]) τῆς συρίας, ὑφ' ἣν ἡ παλαιστίνη.

Verſ. 3. Καὶ ἐπορεύοντο — πόλιν.

Εἰς τὴν τῆς ἰδίας φυλῆς μητρόπολιν, ἵνα γνώριμον γένηται τὸ πλῆθος ἑκάστης φυλῆς.

Verſ. 4.

7) Ita vterque Codex, loco ſuperioris ἀπογραφή.

Verſ. 4. *Aſcendit — v. 5. vxore.*

Quum Dauid in Bethlehem imperaſſet, ſuam appellauit ciuitatem. Simul autem deſcriptus eſt Chriſtus, vt eos, qui deſcripti eſſent in ſeruitutem principis Caeſaris, liberaret a ſeruitute diaboli, qui princeps eſt mundi.

Verſ. 5. *Quae erat praegnans.*

De ſpiritu ſancto videlicet, ſicut dictum eſt.

Verſ. 6. *Factum — v. 7. primogenitum.*

De ſignificatione nominis Primogenitus, tractauimus in fine prooemii euangelii iuxta Matthaeum, vbi dicitur, Et non cognouit eam, donec peperit filium ſuum primogenitum.

Verſ. 7. *Et faſciis eum inuoluit — deuerſorio.*

Deuerſorium dicitur hoſpitium, in quo, quum non eſſet locus propter domus anguſtiam, reclinauit ipſum in praeſepe irrationalium, quod ibi erat. Futurum enim erat, vt verbum paſceret nos verbo euangelii et ab irrationalitate ac brutalitate affectionum liberaret.

Quaere autem primo iuxta Matthaeum capite enarrationem eius, quod dicitur, Et intrantes domum viderunt puerum.

† Praeſepe eſt mundus, nos vero irrationalia. Vt ergo nos ab irrationalitate liberaret, ideo voluit ibi reclinari.

Cap.

Vers. 4. Ἀνέβη — v. 5. γυναικί.

Τὴν βηθλεὲμ ὁ δαυὶδ κοσμήσας, οἰκείαν ὠνόμασε. συναπεγράφη δὲ καὶ ὁ χριστὸς, ἵνα τοὺς ἀπογραφέντας εἰς δουλείαν τοῦ κυτοκράτορος καίσαρος ἐλευθερώσῃ τῆς δουλείας τοῦ κοσμοκράτορος διαβόλου.

Vers. 5. Οὔσῃ ἐγκύῳ.

Ἐκ πνεύματος ἁγίου, δηλονότι, καθὼς προείρηται.

Vers. 6. Ἐγένετο — v. 7. πρωτότοκον.

Περὶ τῆς σημασίας τοῦ πρωτοτόκου διελάβομεν ἐν τῷ τέλει τοῦ προοιμίου τοῦ κατὰ ματθαῖον εὐαγγελίου, ἔνθα κεῖται τό·[8]) καὶ[8]) οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν, ἕως οὗ ἔτεκε τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον. o) Matth. 1,25.

Vers. 7. Καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτὸν — καταλύματι.

Κατάλυμα λέγεται, τὸ καταγώγιον, ἐν ᾧ, μὴ ἔντος τόπου, διὰ τὴν ξενοχωρίαν, ἀνέκλινεν αὐτὸν εἰς τὴν οὖσαν ἐκεῖ φάτνην τῶν ἀλόγων. ἔμελλε γὰρ, λόγος ὢν, λόγῳ θρέψαι ἡμᾶς, τῷ τοῦ εὐαγγελίου, καὶ τῆς ἀλογίας τῶν παθῶν ἀπαλλάξαι καὶ[9]) κτηνωδίας.

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· καὶ[p]) ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν, εἶδον τὸ παιδίον.[1]) p) Matth. 2,11.

Κεφ.

[8]) τό· ἕκ, omisso καί. B.
[9]) Rarum vocabulum, ab κτηνώδης.
[1]) Scholium, quod hic ex margine sui Codicis subiecit interpres, in nullo meorum Codd. legitur.

Cap. II. De paſtoribus in agro degentibus.

Verſ. 8. *Et paſtores — ſuum.*

Verbum ἀγραυλεῖν quidam interpretantur, ἐν ἀγρῷ αὐλεῖν, in agro tibia canere, ſiue fiſtula vti. Alii vero, ἐν ἀγρῷ αὐλίζεσθαι, in agro degere, ſiue pernoctare.

Verſ. 9. *Et ecce — illos.*

Claritatem domini intellige hic, diuinum lumen. Circumfulſit autem illos, vt angelum domini eſſe ſcirent eum, qui illis adſtaret.

Verſ. 9. *Et — magno.*

Propter viſionis nouitatem.

Verſ. 10. *Dixitque — populo.*

Quod autem ſit nuntium, audito.

Verſ. 11. *Quia — Dauid.*

Natus eſt vobis in ciuitate Dauid ſaluator, qui eſt Chriſtus, vtpote vnctam habens humanitatem ſuam diuinitate. Dominus autem, vtpote Deus. Scribis vero et phariſaeis non annuntiauit hoc gaudium: quum enim peruerſi eſſent et inuidi, non erant crediturі: ſed paſtoribus, qui verſutia ac inuidia carebant, quique veterem patriarcharum viuendi modum apprehenderant. Quia etiam paſtor

[2]) Ita quoque Theophyl. p. 315. D. ἀγροτικὸν αὐλοῦντες. Male. Poſterioris ſignificationis exempla ad h. l. laudat Wetſt. Monet etiam de hoc Graeuius ad Heſiod. p. 75. Addit ibid. Theophyl.

Κεφ. Β. Περὶ τῶν ἀγραυλούντων ποιμένων.

Vers. 8. Καὶ ποιμένες — αὐτῶν.

Ἀγραυλεῖν, οἱ μὲν ἑρμηνεύουσι τὸ ἐν ἀγρῷ[2]) αὐλεῖν, ἤτουν, σύριγγι χρῆσθαι· οἱ δὲ τὸ ἐν ἀγρῷ αὐλίζεσθαι, ἤγουν, διανυκτερεύειν.

Vers. 9. Καὶ ἰδοὺ — αὐτούς.

Δόξαν κυρίου νῦν, θεῖον φῶς νόησον· περιέλαμψε δὲ αὐτούς, ἵνα γνῶσιν, ὅτι ἄγγελος θεοῦ ἐστὶν ὁ ἐπισὰς αὐτοῖς.

Vers. 9. Καὶ — μέγαν.

Διὰ τὸ παράδοξον τοῦ θεάματος.

Vers. 10. Καὶ εἶπεν — λαῷ.

Τί δὲ τὸ εὐαγγέλιον τῆς χαρᾶς, ἄκουσον.

Vers. 11. Ὅτι — δαυίδ.

Ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον ἐν πόλει δαυὶδ σωτὴρ, ὅς ἐστι χριστὸς μὲν, ὡς τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ χρισθείσης τῇ θεότητι· κύριος δὲ, ὡς θεός. οὐκ εὐηγγελίσατο δὲ τοῖς γραμματεῦσι καὶ φαρισαίοις τὴν χαρὰν ταύτην, διότι οὐκ ἐμελλον πιστεῦσαι, πονηροὶ καὶ φθονεροὶ τυγχάνοντες, ἀλλὰ ποιμέσιν ἀπονήροις καὶ ἀκάκοις, καὶ τὴν παλαιὰν πολιτείαν ἐζηλωκόσι τῶν πατριαρχῶν. ἐπεὶ δὲ καὶ

phyl. ἐν τῷ ἀγρῷ αὐλιζόμενοι καὶ διάγοντες. Et p. 316. D. in interpretatione allegorica de episcopis: ἀγραυλεῖν, τουτέστιν, ἄδειαν πνευματικήν τινα καὶ διδάσκειν τὸν λαόν.

ſtor ac dux factus eſt populi, paſtoribus primum ea, quae de ſe erant myſteria, manifeſtauit.

Significatur quoque et aliud, quod videlicet paſtoribus rationalium ouium diuina myſteria primum, ante alios, reuelantur.

Verſ. 12. *Et — ſignum.*

Hoc vobis argumentum, quod vera dicam.

Verſ. 12. *Inuenietis — praeſepe.*

Faſciis alligatum, vt faſcias noſtrorum ſoluat peccatorum. Iacebat autem, vt eos, qui in peccata ceciderant, erigeret.

Verſ. 13. *Et — coeleſtis.*

Facta eſt cum angelo, id eſt, coniuncta eſt illi angelo.

Verſ. 13. *Laudantium Deum.*

Laudes canentium vni ſanctae trinitatis diuinitati, propter ordinatam hominum ſalutem.

Verſ. 13. *Et dicentium — Deo.*

Laus in coelis Deo.

Verſ. 14. *Et in terra pax.*

Vt haec hymno, ſiue laudi correſpondeat. Quia et in terra pax facta eſt, quae in coelis verſabatur, hominibus pacem iam ad Deum habentibus.

Vel quia etiam in terra Dei filius apparuit, qui eſt pax mundi, mediator Dei et hominum factus: qui pacificauit terreſtria coeleſtibus, diſſidentia con-

καὶ ποιμὴν ἐγεννήθη τοῦ λαοῦ, ποιμέσι τὰ περὶ αὐτοῦ γνωρίζεται πρῶτον.

Δηλοῦται δὲ καὶ ἕτερον, ὅτι τοῖς ποιμέσι τῶν λογικῶν προβάτων τὰ θεῖα μυστήρια πρὸ τῶν ἄλλων ἀποκαλύπτονται.

Vers. 12. Καὶ — σημεῖον.

Τοῦτο ὑμῖν τὸ τεκμήριον τοῦ ἀληθεύειν με.

Vers. 12. Εὑρήσετε — φάτνῃ.

Ἐδέθη μὲν σπαργάνοις, ἵνα λύσῃ τὰ σπάργανα τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν· ἔκειτο δὲ, ἵνα ἀναστήσῃ τοὺς πεπτωκότας εἰς ἁμαρτίαν.

Vers. 13. Καὶ — οὐρανίου.

Ἐγένετο σὺν τῷ ἀγγέλῳ, ἤγουν, συνῆλθε τῷ ἀγγέλῳ ἐκείνῳ.

Vers. 13. Αἰνούντων τὸν θεόν.

Τῶν ἀγγέλων ὑμνούντων τὴν μίαν θεότητα τῆς ἁγίας τριάδος, διὰ τὴν οἰκονομηθεῖσαν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Vers. 13. Καὶ λεγόντων — v. 14. θεῷ.

Ὕμνος ἐν οὐρανοῖς τῷ θεῷ.

Vers. 14. Καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη.

Τοῦτο αἰτία τοῦ ὕμνου, διότι καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη γέγονεν, ἡ ἐν οὐρανοῖς πολιτευομένη, εἰρηνευόντων ἤδη καὶ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸν θεόν.

Ἢ διότι καὶ ἐπὶ γῆς ὤφθη ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὅς ἐστιν εἰρήνη τοῦ κόσμου. μεσίτης γὰρ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων γενόμενος, εἰρήνευσε τὰ ἐπίγεια πρὸς

coniungens, eosque, qui inuicem hostes erant, reconcilians.

Vel, Et in terra pax: quia omnipotente Christo nato, bellum omne dissolutum est, omnibus simul gentibus Romanorum ditioni subiectis.

Vers. 14. *In hominibus beneplacitum.*

In hominibus nunc est, quod olim patris erat beneplacitum: hoc autem est, vt incarnaretur Dei filius, ac saluaretur homo perditus. Nunc enim completum est, quod olim illi beneplacuit, siue quod definiuit, aut voluit.

Vers. 15. *Et factum — nobis.*

Videamus rem, hoc est, inquiramus factum, de nato nobis hodie saluatore. Inquiramus autem hoc, per datum nobis signum.

Vers. 16. *Et venerunt — v. 17. hoc.*

Cognouerunt, siue certiores facti sunt de verbo, quod dictum erat eis de puero hoc, quod natus erat populo saluator.

Vers. 18. *Et omnes — ipsis.*

Statim enim annuntiauerunt Ioseph et matri pueri, quaecunque dicta erant ipsis ab angelo, et de multitudine coelestis militiae. Nec his solum, verum etiam omnibus, quibus occurrebant,

3) τὸ ῥῆμα, abest. A.

4) Hentenius reddendum censet: *notum fecerunt vel diuulgauerunt, ob id potissimum, quod protinus*

τὰ οὐράνια, τὰ διεξῶτα συνάψας καὶ τὰ ἐκπεπολεμωμένα καταλλάξας.

Ἢ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, διότι τοῦ παντοκράτορος Χριστοῦ τικτομένου πᾶς πόλεμος κατελύθη, πάντων ὁμοῦ τῶν ἐθνῶν τῷ κράτει τῶν ῥωμαίων ὑποταγέντων.

Vers. 14. Ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.

Ἐν ἀνθρώποις νῦν ἡ πάλαι εὐδοκία τοῦ πατρός. αὕτη δέ ἐστι, τὸ ἐνανθρωπῆσαι τὸν υἱὸν, καὶ σῶσαι τὸν ἀπολωλότα ἄνθρωπον. νῦν γὰρ πεπλήρωται, ὃ πάλαι εὐδόκησεν, ἔτουν, ὥρισεν, ἠθέλησε.

Vers. 15. Καὶ ἐγένετο — ἡμῖν.

Ἴδωμεν τὸ ῥῆμα, τουτέστιν, ἐξετάσωμεν[3]) τὸ ῥῆμα, τὸ περὶ τοῦ τεχθῆναι ἡμῖν σωτῆρα σήμερον. ἐξετάσωμεν δὲ τοῦτο, διὰ τοῦ δοθέντος ἡμῖν σημείου.

Vers. 16. Καὶ ἦλθον — v. 17. τούτου.

Διεγνώρισαν,[4]) ἤγουν, ἐπληροφορήθησαν περὶ τοῦ ῥήματος τοῦ λαληθέντος αὐτοῖς περὶ τοῦ παιδίου τούτου, ὅτι ἐτέχθη τῷ λαῷ σωτήρ.

Vers. 18. Καὶ πάντες — πρὸς αὐτούς.

Ἀνήγγειλαν γὰρ αὐτίκα τῷ τε Ἰωσὴφ καὶ τῇ μητρὶ τοῦ παιδίου πάντα, ὅσα ἤκουσαν παρὰ τοῦ ἀγγέλου, καὶ τὰ περὶ τοῦ πλήθους τῆς οὐρανίου στρατιᾶς. καὶ οὐ μόνον τούτοις, ἀλλὰ καὶ

 πᾶσιν,

tinus sequitur: *Et omnes, qui audierunt, mirati sunt.* Notum autem est, γνωρίζειν esse et cognoscere, et notum facere.

bant, qui etiam mirabantur de his, quae audiebant.

Verſ. 19. *Maria autem — haec.*

Quae a paſtoribus dicta erant. Conſeruabat autem apud ſeſe.

Verſ. 19. *Conferens — ſuo.*

Examinans haec apud ſe ipſam, et comparans ad Gabrielis ab exordio ſalutationem, ac ſine ſemine conceptum, et absque doloribus puerperium, partumque ſine corruptione: et paulatim certitudinem ſuſcipiebat perfectiorem.

Verſ. 20. *Et reuerſi ſunt — ipſos.*

Reuerſi ſunt ad gregem ſuum.

Verſ. 21. *Quumque — vtero.*

Quemadmodum apud nos ſacerdotes, quando baptizant, tunc etiam nomen imponunt: ita et apud Hebraeos, quando circumcidunt, tunc etiam nomen imponunt.

Dubitabit autem aliquis, quare Chriſtus circumciſus eſt, qui circumciſioni finem erat impoſiturus? Cui reſpondendum eſt, quod hoc ſecundum diſpenſationem actum eſt. Niſi enim circumciſus fuiſſet, nequaquam eius doctrina ſuſcepta fuiſſet, ſed omnino repudiata, tanquam alienigenae: neque credidiſſet quiſpiam, ipſum eſſe Chriſtum de ſemine Abraham expectatum. Omnes enim, qui ab Abraham deſcendebant, ſigillum ac ſignum habebant circumciſionis, quae diſtinguebat illos ab aliis gentibus. Ob hoc itaque circumciſus eſt. Legem etiam in hoc adimplens, ſicut in

ſ) τελεωτέραν. B.

πᾶσιν, οἷς ἐνετύγχανον, οἱ καὶ ἀκούσαντες ἐθαύμασαν, περὶ ὧν ἤκουσαν.

Vers. 19. Ἡ δὲ μαριὰμ — ταῦτα.

Τὰ παρὰ τῶν ποιμένων λαληθέντα. συνετήρει δὲ ταῦτα παρ' ἑαυτῇ.

Vers. 19. Συμβάλλουσα — αὐτῆς.

Παρεξετάζουσα ταῦτα καθ' ἑαυτὴν, πρός τε τὸν ἐξ ἀρχῆς εὐαγγελισμὸν τοῦ γαβριὴλ, καὶ τὴν ἄσπορον σύλληψιν, καὶ τὴν ἀνώδινον κύησιν, καὶ τὸν ἄφθορον τόκον, καὶ τελειωτέραν [5]) ἠρέμα δεχομένη πληροφορίαν.

Vers. 20. Καὶ ὑπέστρεψαν — αὐτούς.

Ὑπέστρεψαν εἰς τὴν ποίμνην αὐτῶν.

Vers. 21. Καὶ ὅτε — κοιλίᾳ.

Ὥσπερ οἱ παρ' ἡμῖν ἱερεῖς, ὅτε βαπτίζουσι, τότε καὶ ὀνομάζουσιν· οὕτω καὶ οἱ παρ' ἑβραίοις, ὅτε περιτέμνουσι, τότε καὶ τὴν κλῆσιν ἐπιτιθέασιν.

Ἀπορήσει δέ τις, ὅτι ἐπειδὴ [6]) πάυειν τὴν περιτομὴν ἔμελλεν ὁ χριστὸς, διατί περιετμήθη; πρὸς ὃν ἀπολογητέον, ὅτι κατ' οἰκονομίαν. εἰ μὴ περιετμήθη γὰρ, οὐκ ἂν ὅλως παρεδέχθη διδάσκων, ἀλλ' ἀπεπέμφθη ἄν, ὡς ἀλλόφυλος, οὐδ' ἂν ἐπίστευσέ τις, ὅτι αὐτός ἐστι ὁ προσδοκώμενος χριστὸς ἐκ σπέρματος ἀβραάμ. οἱ γὰρ ἐξ ἀβραὰμ ἅπαντες, σφραγῖδα καὶ σημεῖον τὴν περιτομὴν εἶχον, διαστέλλουσαν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐθνῶν. περιετμήθη μὲν οὖν διὰ τοῦτο, πληρῶν καὶ ταῦθα τὸν νόμον, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς

[6]) ἐπεὶ πάυειν. B.

in aliis quoque praeceptis legalibus: ne legis transgreſſor videretur. Hanc autem ceſſare facit, et valde rationabiliter. Hebraeorum enim circumciſio Chriſtianorum baptiſma figurabat ac praeſignabat. Quemadmodum enim illa ſignabat eos, et ab omni gente diſtinguebat: ita et hoc Chriſtianos. († Et ſicut illa ſuperfluam corporis particulam, ita et hoc amputat peccatum ſuperfluum.) Oportebat autem ceſſare figuram, veniente exemplari: et quieſcere ſignum, adhibito ſignificato. Nam hoc per ſeipſum adimplet, et ſuperfluum eſt, quicquid reliquum eſt.

Verſ. 22. *Et quando — Moſi.*

Lex quidem Dei erat, vtpote ab eo data. Dicebatur autem et Moſi, tanquam ab eo ſcripta. Iubebat autem, vt quae ſemen ſuſcepiſſet ac peperiſſet maſculum, impura haberetur vsque ad quadraginta dies. Hoc autem ordinabat ad requiem matris, ne ſtatim viri ſuis, quae peperiſſent, vxoribus commiſcerentur: nondum curato labore, qui parientes conſequitur. Verum Dei genitrix huic certe legi ſubiecta non erat, eo quod ſemen non ſuſceperat: obediuit tamen, ne legem transgredi videretur. Purgationis autem eorum, puta matris pueri ac ſponſi eius: appropriabantur enim et viris purgationes vxorum ſuarum.

Verſ. 23.

†) ἐξ ἀβραὰμ non exprimit interpres.

ἄλλοις νομικοῖς παραγγέλμασιν, ἵνα μὴ δόξῃ τοῦ νόμου παραβάτης. ἔπαυσε δὲ ταύτην καὶ πάνυ εὐλόγως. ἡ γὰρ περιτομὴ τῶν ἑβραίων, τὸ βάπτισμα τῶν χριστιανῶν ἐτύπου καὶ προεσήμαινεν. ὥσπερ γὰρ ἐκείνη τοὺς ἐξ ἀβραὰμ [7]) ἐσφράγιζε καὶ διέσελλεν ἀπὸ παντὸς ἔθνους· οὕτω καὶ τοῦτο τοὺς χριστιανούς. [καὶ [8]) καθάπερ ἐκείνη περιττὸν ἀποτέμνει τοῦ σώματος μέρος· οὕτω καὶ τοῦτο τὴν ἁμαρτίαν ἀποτέμνει, περιττὴν ὑπάρχουσαν.] ἔδει δὲ παυθῆναι τὸν τύπον, ἐλθόντος τοῦ πρωτοτύπου, καὶ σιγῆσαι τὸ μηνύον, ἐπισάντος τοῦ μηνυομένου. τὸ γὰρ ἑαυτοῦ πεπλήρωκε, καὶ περιττόν ἐστι τοῦ λοιποῦ.

Vers. 22. Καὶ ὅτε — μωυσέως.

Ὁ νόμος, τοῦ θεοῦ μὲν ἦν, ὡς παρ' αὐτοῦ ὑφηγηθείς· ἐλέγετο δὲ καὶ τοῦ μωυσέως, ὡς παρ' αὐτοῦ γραφείς. ἐκέλευε δὲ τὴν σπερματιθεῖσαν [9]) καὶ τεκοῦσαν ἄρσεν, ἀκάθαρτον νομίζεσθαι μέχρι τεσσαράκοντα ἡμερῶν. τοῦτο δὲ προσέταττεν εἰς ἀνάπαυσιν τῆς μήτρας, ἵνα μὴ εὐθὺς οἱ ἄνδρες τεκούσαις ταῖς γαμεταῖς ἑαυτῶν συμπλέκωνται, μήπω τὴν ἀπὸ τοῦ τεκεῖν ταλαιπωρίαν θεραπευσάσαις. ἀλλ' ἡ θεοτόκος, οὐχ ὑπέκειτο μὲν τῷ νόμῳ τούτῳ, διὰ τὸ μὴ σπερματιθῆναι· ἐπεθάρχησε δὲ αὐτῷ, ἵνα μὴ δόξῃ παραβαίνειν τὸν νόμον. τοῦ καθαρισμοῦ δὲ αὐτῶν, ἤτοι, τῆς μητρὸς τοῦ παιδίου καὶ τοῦ μνησῆρος αὐτῆς. ὠφειοῦντο γὰρ οἱ ἄνδρες τὸν καθαρισμὸν τῶν γυναικῶν αὐτῶν.

9) Levit. 12, 2.

8) Haec in margine. A. Hentenius haec in fine scholii ex margine sui Codicis addiderat.

Verſ. 22. *Adduxerunt* — *v.* 23. *vocabitur.*

Siſterent, ſiue adferrent domino in templum, quod erat Ieroſolymis. Scriptum erat enim in lege: Omne maſculinum adaperiens vuluam, primum videlicet, hoc eſt, primogenitum: ſanctum domino vocabitur: ſiue, ſeparatum domino vocabitur.

Conſecrabantur autem Hebraeorum primogenita Deo, quia olim primogenita Aegyptiorum morti tradidit pro libertate Hebraeorum.

Sed haec quidem primogenita iam apertam adaperiunt vuluam: aperitur enim in viri congreſſu, quando ſemen infundit. Solus autem Chriſtus nondum apertam, ſupernaturaliter aperuit, et clauſam, naturaliter ſeruauit: quia etiam ſolus hic proprie ſanctus eſt domino, et ſecundum diuinitatem, quia filius eius: et ſecundum humanitatem, vtpote vnitus filio eius. Itaque licet propter dictam cauſam de omnibus primogenitis praeſens verbum ſtatutum eſt, ſolum tamen Chriſtum directe reſpicit.

† † Amphilochii Iconenſis: Quod attinet naturam virginis, portae virgineae prorſus non apertae ſunt, voluntate eius, qui in vtero gerebatur, ſecundum dictum de eo: haec eſt porta domini, et intrabit et exibit, et erit porta clauſa. Quod vero attinet potentiam nati domini, nihil clauſum eſt domino, ſed omnia aperta ſunt.

Verſ. 24.

9) Exod. 13, 15.

1) Haec in margine a manu recentiori. A. Vide Amphiloch. p. 26. D.

Vers. 22. Ἀνήγαγον — v. 23. κληθήσεται.

Παρασῆσαι, εἴτουν, ἀποκομίσαι τῷ κυρίῳ εἰς τὸν ἐν ἱεροσολύμοις ναόν. ἐγέγραπτο γὰρ ἐν τῷ νόμῳ· ὅτι πᾶν ἄρσεν r) διανοῖγον μήτραν, πρῶτον δηλονότι, τουτέστι, πρωτότοκον, ἅγιον τῷ κυρίῳ κληθήσεται, ἤγουν, ἀφωρισμένον τῷ θεῷ κληθήσεται.

r) Exod. 13, 2.

Ἀφιεροῦντο δὲ τὰ πρωτότοκα τῶν ἑβραίων τῷ θεῷ, διότι πάλαι s) τὰ πρωτότοκα τῶν αἰγυπτίων ἐθανάτωσεν ὑπὲρ ἐλευθερίας τῶν ἑβραίων.

Ἀλλὰ τὰ μὲν ἄλλα πρωτότοκα προδιανοιγεῖσαν διανοίγουσι τὴν μήτραν· προδιανοίγεται γὰρ τῇ συνουσίᾳ τοῦ ἀνδρὸς, ὅτε τὸ σπέρμα εἰσακοντίζεται· μόνος δὲ ὁ χριστὸς μήπω διανοιγεῖσαν διήνοιξεν ὑπερφυῶς, καὶ κεκλεισμένην κατὰ φύσιν ἐτήρησεν. ἐπεὶ καὶ μόνος οὗτος ἅγιος τῷ κυρίῳ κυρίως· κατὰ τὴν θεότητα μὲν, ὡς υἱὸς αὐτοῦ· κατὰ δὲ τὴν ἀνθρωπότητα, ὡς ἡνωμένος τῷ υἱῷ αὐτοῦ. ὥστε, εἰ καὶ διὰ τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν περὶ πάντων τῶν πρωτοτόκων ἐνομοθετήθη τὸ παρὸν ῥητὸν, ἀλλά γε πρὸς τὸν χριστὸν μόνον ὀρθῶς ἀπέβλεπεν.

[Ἀμφιλοχίου t) ἰκονίου· πρὸς μὲν τὴν παρθενικὴν φύσιν, οὐδ' ὅλως αἱ παρθενικαὶ πύλαι ἀνεῴχθησαν, βουλήσει τοῦ ἀρτίως κυοφορηθέντος, κατὰ τὸ φάσκον περὶ αὐτοῦ ῥητόν· αὕτη ἡ u) πύλη τοῦ κυρίου, καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται, καὶ ἔσαι ἡ πύλη κεκλεισμένη. x) ὡς δὲ πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ τεχθέντος δεσπότου, οὐδὲν κέκλεισται τῷ κυρίῳ, ἀλλὰ πάντα ἀνέῳκται.]

u) Ezech. 44, 2. videtur respicere.

x) Apud Amphiloch. additur: ὡς πρὸς τὴν παρθενικὴν τοίνυν φύσιν, οὐδ' ὅλως ἠνεῴχθησαν αἱ παρθενικαὶ πύλαι.

Vers. 24. *Et vt darent — columbarum.*

Adduxerunt eum, inquit, vt sisterent domino, sicut dictum est, et vt darent hostiam pro eo, illa scilicet, quae dicta sunt. Iussit enim lex, vt darent par turturum, propter pueri temperantiam: est enim turtur animal castissimum: aut duos pullos columbarum, propter eius foecunditatem: columba namque foecundissima est. Erant autem et haec, et illa duplicia. Vnum enim offerebatur in placationem, alterum in oblationem. Verum, sicut Christi mater praedictae legi subiecta non erat, sic nec ipse praesenti.

Cap. III. De Simeone.

Vers. 25. *Et ecce — Israël.*

Id est, reuocationem, redemptionem Israëlitici populi a seruitute. Expectabat autem hanc ex libris propheticis Christum annuntiantibus, qui noui Israëlitici populi reuocatio est, reuocans eum ab erroris seruitute.

Vers. 25. *Et spiritus — eum.*

Spiritus sanctus prophetiae. Non erat autem sacerdos, vt mihi interim videtur: alias enim et hoc omnino manifestasset euangelista, tanquam magnam viri dignitatem.

Vers. 26. *Et responsum acceperat — domini.*

Legens enim quodam tempore prophetias, quae de Christo erant, quum inuenisset, quod Deus incar-

3) αὐτὸν, abest. A.

Vers. 24. Καὶ τοῦ δοῦναι — περιστερῶν.

Ἀνήγαγον αὐτόν, 3) φησι, ὑπὲρ τοῦ παρασῆσαι τῷ κυρίῳ, καθὼς εἴρηται, καὶ ὑπὲρ τοῦ δοῦναι θυσίαν ὑπὲρ αὐτοῦ τὰ ῥηθέντα. ἐπέταττε γὰρ ὁ νόμος, διδόναι ζεῦγος τρυγόνων, ὑπὲρ σωφροσύνης τοῦ παιδός· σωφρονέστατον γὰρ ἡ τρυγών. ἢ δύο νεοσσοὺς περιστερῶν, ὑπὲρ τεκνογονίας αὐτοῦ· γονιμώτατον γὰρ ἡ περιστερά. διττὰ δὲ καὶ ταῦτα, κἀκεῖνα, ἵνα τὸ μὲν εἴη εἰς ἐξίλασμα· τὸ δὲ εἰς ὁλοκάρπωμα. ὥσπερ δὲ ἡ μήτηρ τοῦ χριστοῦ οὐχ ὑπέκειτο τῷ προῤῥηθέντι νόμῳ· οὕτως οὐδὲ αὐτὸς τῷ παρόντι.

Κεφ. Γ. Περὶ τοῦ συμεών.

Vers. 25. Καὶ ἰδοὺ — ἰσραήλ.

Ἀνάκλησιν, λύτρωσιν τοῦ ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, ἀπὸ τῆς δουλείας. προσεδόκα δὲ ταύτην ἐξ ἀναγνώσεως τῶν προφητικῶν βίβλων, αἳ κατήγγελλον τὸν χριστὸν, ὃς ἐστιν ἀνάκλησις τοῦ νέου ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, ἀνακαλούμενος αὐτὸν ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς πλάνης.

Vers. 25. Καὶ πνεῦμα — αὐτόν.

Πνεῦμα ἅγιον, προφητείας. οὐκ ἦν δὲ ἱερεὺς ὁ συμεών, ὡς ἐμοὶ τέως δοκεῖ. ἢ γὰρ ἂν ἐδήλωσε καὶ τοῦτο πάντως ὁ εὐαγγελιστής, ὡς ἄξιωμα τοῦ ἀνδρός.

Vers. 26. Καὶ ἦν αὐτῷ κεχρηματισμένον — κυρίου.

Ἀναγινώσκων γάρ ποτε τὰς περὶ χριστοῦ προφητείας, καὶ εὑρὼν, ὅτι θεὸς ὢν ἐνανθρωπῆσαι μέλλει,

incarnandus esset, ad supernaturale mysterium, tanquam homo, anhelabat: ideo etiam oraculum, siue responsum, accepit, se non moriturum, donec ipse Christum oculis videret corporeis. Christum autem domini dixit, propter eius ad patrem similitudinem. Dominum enim intelligit nunc patrem.

† † Equidem inueni etiam in Codicibus nonnullis de hoc iusto viro, quod fuerit ex septuaginta interpretibus Hebraïcis, tempore Ptolemaei Philadelphi. Interpretantes enim illi omnes vaticinium Iesaiae prophetae: ecce, virgo in vtero habebit: hoc solus Symeon non credidit prophetae, donec ei ab diuino angelo responsum esset, ipsum non visurum mortem, donec Christum domini in manus acceperit.

Vers. 27. *Et venit — templum.*

Motus a spiritu sancto.

Vers. 27. *Et quum — suas.*

Statim enim cognouit eum perspicacissimis oculis.

Vers. 28. *Et benedixit Deum.*

Qui incarnatus erat.

Vers. 28. *Et ait — v.* 29. *verbum tuum.*

Nunc omnino me absoluis a vita, quemadmodum olim dixeras mihi requirenti de tua incarnatione.

Vers. 29.

4) τοῖς τῦ σώματος ὀφθαλμοῖς. B.
5) γὰρ νῦν τὸν πατέρα νόει. B.
6) In margine, a manu prorsus recenti. A.
7) Codices nunc appellat, fabulas aniles, quarum magnam multitudinem in peregrinatione sua a vetulis accepit diuinus Origenes.

μέλλει, πρὸς τὸ ὑπερφυὲς τοῦ μυστηρίου, ὡς ἄνθρωπος, ἰλιγγίασε. διὸ καὶ χρησμῳδίαν ἔλαβεν, εἴτουν, ἀπόφασιν, ὡς οὐκ ἀποθανεῖται μέχρις ἂν ἴδῃ αὐτὸν τὸν χριστὸν τοῖς[4]) αὐτοῦ ὀφθαλμοῖς. τὸν χριστὸν δὲ κυρίου εἶπε, διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα οἰκείωσιν. κύριον γὰρ[5]) νόει, τὸν πατέρα.

[Εὗρον[6]) κἀγὼ ἔν τισι τῶν[7]) ἀντιγράφων περὶ τοῦ δικαίου τούτου ἀνδρὸς, ὡς ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα ἑρμηνευτῶν, τῶν ἑβραίων, ἦν, ἐν ταῖς ἡμέραις πτολεμαίου τοῦ φιλαδέλφου. μεθερμηνεύοντες γὰρ ἐκεῖνοι πάντες τὴν πρόρρησιν ἡσαΐου τοῦ προφήτου, τό· ἰδοὺ, ἡ[t]) παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει· τοῦτο μόνος ὁ συμεὼν ἠπίστει τῷ προφήτῃ, ὃν τὴν[8]) . . . ἐκεῖνο χρηματισθεὶς ὑπὸ θείου ἀγγέλου, μὴ ἰδεῖν θάνατον, ἕως ἂν τὸν χριστὸν κυρίου δέξηται ἐν ταῖς ἑαυτοῦ χερσίν.] t) Isa. 7, 14.

Vers. 27. Καὶ ἦλθεν — ἱερόν.

Τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ κινηθείς.

Vers. 27. Καὶ ἐν — αὐτοῦ.

Διέγνω γὰρ αὐτὸ παρευθὺ, τοῖς διορατικοῖς ὀφθαλμοῖς.

Vers. 28. Καὶ εὐλόγησε τὸν θεόν.

Τὸν ἐναν θρωπήσαντα.

Vers. 28. Καὶ εἶπε — v. 29. ῥῆμά σου.

Νῦν ἀπολύεις με, τοῦ βίου πάντως, καθὼς εἴρηκάς μοι, πάλαι διαπορουντι περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς σῆς ἐναν θρωπήσεως.

Vers. 29.

8) Sententia interim ita suppleri potest: ἕως ἦν αὐτῷ χρηματισθέν.

Vers. 29. *In pace.*

In pace cogitationum. Nunc enim, quae me turbabant, de diuina incarnatione cogitationes, pacificatae sunt.

Vel, In pace intrepiditatis: quia deinceps mortem non metuam, propter profundam senectutem.

Vel, In pace gaudii, quia deinceps non contristabor propter libertatem Israelis: iam enim vidi liberatorem.

Vers. 30. *Quia viderunt — salutare tuum.*

Nunc dimittis me, inquit, quia vidi incarnationem tuam: hanc enim vocat Salutare, vtpote pro hominum salute factam.

Vers. 31. *Quod — populorum.*

Quod salutare dispositi coram omnibus, vt omnibus manifestum esset, non Iudaeis tantum, verum etiam aliis gentibus.

Vers. 32. *Lumen — Israël.*

† O qui vere lumen et es, et diceris, ad reuelationem gentium, ad manifestationem affectuum, ad increpationem daemonum: et gloriam populi tui Israëlis, noui videlicet: in quo per te est destructio malorum, quae sunt praeter naturam, et possessio bonorum, quae sunt secundum naturam, et acquisitio bonorum, quae sunt supra naturam. Vel, virtus et cognitio diuinitatis.

Lumen:

*) διότι εἶδον. B.

*) Haec in margine habet A. Codex B. habet inferius, post κατηξίωσεν, hoc modo. Ἑτέρως δὲ, φῶς,

Vers. 29. Ἐν εἰρήνῃ.

Ἐν εἰρήνῃ λογισμῶν. νῦν γὰρ οἱ ταράττοντές με λογισμοὶ περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως εἰρήνευσαν.

Ἢ ἐν εἰρήνῃ ἀφοβίας, μηκέτι φοβούμενον τὸν θάνατον, διὰ τὸ βαθύ μου γῆρας.

Ἢ ἐν εἰρήνῃ χαρᾶς, μηκέτι λυπούμενον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἰσραήλ. εἶδον γὰρ ἤδη τὸν ἐλευθερωτήν.

Vers. 30. Ὅτι εἶδον — σωτήριόν σου.

Νῦν ἀπολύεις μέ, φησιν, ὅτι[1]) εἶδον τὴν ἐνανθρώπησίν σου. ταύτην γὰρ καλεῖ σωτήριον, ὡς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων γεγενημένην.

Vers. 31. Ὃ — λαῶν.

Ὅπερ σωτήριον οἰκονόμησας ἐνώπιον πάντων, ἵνα πᾶσιν εἴη φανερόν, οὐ μόνον Ἰουδαίοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι.

Vers. 32. Φῶς — Ἰσραήλ.

[Φῶς,[x]) ὃ φῶς ἀληθινὸν καὶ ὃν καὶ καλούμενον,[2]) εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν, εἰς φανέρωσιν τῶν παθῶν, εἰς ἔλεγχον τῶν δαιμονίων.[3]) καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραὴλ, τοῦ νέου δηλονότι, οὗ[4]) δόξα διὰ σοῦ, ἡ ἀπόκτησις τῶν παρὰ φύσιν κακῶν καὶ κτῆσις τῶν κατὰ φύσιν καλῶν, καὶ ἐπίκτησις τῶν ὑπὲρ φύσιν ἀγαθῶν. ἢ ἡ ἀρετὴ, καὶ ἡ γνῶσις, καὶ ἡ θέωσις.]

Φῶς

x) φῶς, ὃ φῶς ἀληθινόν. Pro ὃ, exhibet A. ὡς, pro οὗ autem ὧν.

2) καλόμενε. B. Sed hoc, relatum ad Christum, postulat etiam ἀληθινέ.

3) δαιμόνων. B.

4) δόξα non agnoscit Hentenius.

Lumen: quod gentibus errore coecis visum restituat. Reuelationem enim vocat, visus restitutionem. Ad gloriam id quidem et nominis celebritatem populi tui Israëlitici. Nam gloria illorum est, quod secundum humanitatem sis ab eis progenitus. Et vere salutaris incarnatio, gentes quidem illustrauit illustratione diuinae cognitionis ac virtutis: Iudaeos vero glorificauit, quia cognatus eorum fieri dignatus est.

Vers. 33. *Et erant — de illo.*

Mirabantur, non quod tunc primum de illo audissent, sed quod praeter ea, quae prius didicerant, adhuc mirabiliora percipiebant.

Vers. 34. *Et benedixit — Israël.*

In casum his, qui ad ea offendunt, quae hominis sunt, qui cadunt in incredulitatem diuinitatis eius: erectionem vero his, qui adhaerent rebus, quae Dei sunt. Situs est autem, vtpote lapis angularis, coniungens ad seipsum duos populos, veterem ac nouum. Nam et per Iesaiam praedixit Deus, Ecce pono in Sion lapidem offensionis et petram scandali.

† In casum quidem carnis, siue, carnalis prudentiae et affectionum, ac cogitationum malarum et daemonum, ac legis literalis: Erectionem vero spiritus, siue, spiritualis prudentiae ac naturalium potentiarum, virtutisque et cognitionis ac legis spiritualis.

Vers. 34.

[5]) καὶ, omittit. A.
[6]) πρῶτον, abest. A.

Φῶς ὂν, εἰς ἀνάβλεψιν μὲν ἐθνῶν, τῶν τετυφλωμένων τῇ πλάνῃ. ἀποκάλυψιν γὰρ λέγει, τὴν ἀνάβλεψιν. εἰς δόξαν δὲ [5]) καὶ εὔκλειαν λαοῦ σου τοῦ ἰσραηλιτικοῦ. δόξα γὰρ αὐτοῖς, τὸ βλαστῆσαί σε ἐξ αὐτῶν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. καὶ ὄντως ἡ σωτήριος ἐναν θρώπησις αὐτοῦ, ἐφώτισε μὲν τὰ ἔθνη, φωτισμὸν θεογνωσίας καὶ ἀρετῆς· ἐδόξασε δὲ τοὺς ἰουδαίους, ὅτι συγγενὴς αὐτῶν γενέσθαι κατηξίωσε.

Vers. 33. Καὶ ἦν — περὶ αὐτοῦ.

Ἐθαύμαζον, οὐχ ὡς τότε [6]) πρῶτον περὶ αὐτοῦ [7]) μανθάνοντες, ἀλλ' ὡς, ἐφ' οἷς προμεμαθήκεσαν, ἔτι παραδοξότερα προσενωτιζόμενοι.

Vers. 34. Καὶ εὐλόγησε — ἰσραήλ.

Εἰς πτῶσιν μὲν, τῶν προσκοπτόντων τοῖς ἀνθρωποπρεπέσιν αὐτοῦ, καὶ πιπτόντων εἰς ἀπιστίαν τῆς θεότητος αὐτοῦ· ἀνάστασιν δὲ, τῶν προσεχόντων τοῖς θεοπρεπέσιν αὐτοῦ, καὶ ἀνισαμένων πρὸς πίστιν τῆς θεότητος αὐτοῦ. κεῖται δὲ, ὡς λίθος ἀκρογωνιαῖος, συνδέων ἐφ' ἑαυτῷ τοὺς δύο λαοὺς, τόν τε παλαιὸν καὶ τὸν νέον. ἐπεὶ καὶ διὰ ἡσαΐου προανεφώνησεν ὁ θεός· ὅτι [v]) ἰδοὺ τίθημι ἐν σιὼν λίθον προσκόμματος καὶ πέτραν σκανδάλου. v) Ies. 28, 16. 8, 14. Rom. 9, 33.

[8]) Εἰς πτῶσιν μὲν σαρκὸς, ἤτοι, τοῦ σαρκικοῦ φρονήματος καὶ παθῶν καὶ λογισμῶν πονηρῶν καὶ δαιμόνων, καὶ τοῦ κατὰ τὸ γράμμα νόμου· ἀνάστασιν δὲ, πνεύματος, ἤγουν, πνευματικοῦ φρονήματος καὶ φυσικῶν δυνάμεων καὶ ἀρετῆς καὶ γνώσεως καὶ τοῦ κατὰ τὸ πνεῦμα νόμου.]

Vers. 34.

7) θαυμάζοντες, pro μανθάνοντες. A.
8) ἢ πάλιν εἰς. B. Codex A. haec in margine habet.

Vers. 34. *Et — contradicitur.*

Et in miraculum, cui ab infidelibus contradicitur, siue, contradictionem sustinens: miraculum enim erat, vtpote neque homo tantum, neque Deus tantum, sed Deus simul, et homo (quod Graece vnico dicitur vocabulo θεάνθρωπος) ideoque quasi rei, quae supra naturam est, contradicunt ii, qui omnia secundum naturam inquirunt, nec quicquid supernaturale intelligere possunt.

Quidam vero, signum, cui contradicitur, dicunt crucifixionem: signum quidem, quasi symbolum amoris erga homines: nam hanc propter homines sustinuit: huic vero ab infidelibus contradicitur, vtpote rei probrosae.

Vers. 35. *Et tuam — gladius.*

Gladium nominauit, dolorem acutissimum maximeque diuidentem, qui penetrauit cor matris Dei, dum filius eius cruci affixus est. De hoc enim cruciatu nunc vaticinatus est.

Vers. 35. *Et — cogitationes.*

Eorum, qui suspicabantur, hanc non esse illius matrem. Sicut enim multi ad ea respicientes, quae hominis sunt, dicebant hominem tantum esse, filium Mariae: ita rursum alii attendentes ad ea, quae diuinitatis eius erant, suspicabantur, quod esset tantum Deus, nec esset haec mater eius: tunc autem intuentes eam amare dolentem, ac plurimum lugentem, naturaeque cedere, crediderunt, quod mater esset eius: et retegebant, siue prodebant cogitationes cordium suorum, quae a suspicione processerant.

Cap

Vers. 34. Καὶ — ἀντιλεγόμενον.

Καὶ εἰς θαῦμα ἀντιλεγόμενον τοῖς ἀπίστοις, εἴτουν, ἀντιλογίας ὑφισάμενον. θαῦμα γὰρ ἦν, ὡς μήτε ἄνθρωπος μόνον ὢν, μήτε θεὸς μόνον, ἀλλὰ θεάνθρωπος. διὸ καὶ, ὡς ὑπερφυοῦς ὄντος, ἀντιλέγουσι, πάντα κατὰ φύσιν ἐξετάζοντες, καὶ μηδὲν ὑπερφυὲς ἐννοεῖν δυνάμενοι.

Τινὲς δὲ σημεῖον ἀντιλεγόμενον, τὴν σαύρωσιν λέγουσι. σημεῖον μὲν, ὡς σύμβολον φιλανθρωπίας· διὰ τοὺς ἀνθρώπους γὰρ ταύτην ὑπέμεινεν· ἀντιλεγόμενον δὲ, ὡς ὀνειδιζομένην ὑπὸ τῶν ἀπίστων.

Vers. 35. Καὶ σοῦ — ῥομφαία.

Ῥομφαίαν δὲ ὠνόμασε, τὴν τμητικωτάτην καὶ ὀξεῖαν ὀδύνην, ἥτις διῆλθε τὴν καρδίαν τῆς θεομήτορος, ὅτε ὁ υἱὸς αὐτῆς προσηλώθη τῷ σαυρῷ. περὶ ταύτης γὰρ τῆς ἀλγηδόνος νῦν προεφήτευσεν.

Vers. 35. Ὅπως — διαλογισμοί.

Τῶν ὑποπτευόντων, ὅτι οὐκ ἔστιν αὕτη μήτηρ αὐτοῦ. ὥσπερ γὰρ πολλοὶ, ἀποβλέποντες εἰς τὰ ἀνθρωποπρεπῆ αὐτοῦ, ἔλεγον, ὅτι ἄνθρωπος μόνον ἐστὶν, υἱὸς τῆς Μαρίας· οὕτως ἄλλοι πάλιν, ἀποβλέποντες εἰς τὰ θεοπρεπῆ αὐτοῦ, ὑπώπτευον, ὅτι θεὸς μόνον ἐστὶ, καὶ οὐκ ἔστιν αὕτη μήτηρ αὐτοῦ. τότε δὲ θεασάμενοι ταύτην πικρῶς ὀδυνωμένην, καὶ σφοδρῶς ὀδυρομένην, καὶ ἡττωμένην τῆς φύσεως, ἐπίστευσαν, ὅτι μήτηρ αὐτοῦ ἐστὶ, καὶ ἀπεκάλυψαν, εἴτουν, ἐξηγόρευσαν τοὺς διαλογισμοὺς τῶν καρδιῶν αὐτῶν, τοὺς τῆς ὑποψίας.

Cap. IV. De Anna Prophetiſſa.

Verſ. 36. *Et erat — multis.*

Prouectae admodum aetatis, ſiue anus.

Verſ. 36. *Et vixerat — v. 37. die.*

Ob hoc enim prophetica etiam gratia dotata fuit, quia non diſcedebat de templo, ieiuniis et obſecrationibus Deo ſeruiens nocte ac die.

Verſ. 38. *Et haec — domino.*

Gratias agebat Deo incarnato.

Verſ. 38. *Ac loquebatur — Ieruſalem.*

Loquebatur de eo, quod hic eſſet redemtio. Verum Simeon quidem, figura erat veteris teſtamenti, Anna autem noui: inter quos medius poſitus Chriſtus, illud abſoluebat, hoc vero retinebat: oſtendens, quod vetus quidem ceſſat, nouum autem viuit.

Verſ. 39. *Et vt — Nazaret.*

Omnia, quae erant circa pueri praeſentationem, ac circa hoſtias, de quibus iubebat lex.

Quaere autem primo capite euangelii ſecundum Matthaeum dicti illius expoſitionem: Ecce angelus domini apparet in ſomnis Ioſeph dicens, ſurge et accipe puerum et matrem eius et fuge in Aegyptum.

Κεφ. Δ. Περὶ ἄννης τῆς προφήτιδος.

Vers. 36. Καὶ ἦν — πολλαῖς.

Προβεβηκυῖα, ἔτους, γραῦς.

Vers. 36. Ζήσασα — v. 37. ἡμέραν.

Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ προφητικοῦ χαρίσματος ἠξιώθη, διότι οὐκ ἀφίστατο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, ἐν νηστείαις καὶ δεήσεσι λατρεύουσα νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τῷ θεῷ. λατρείαν δὲ, τὴν δουλείαν καὶ θεραπείαν νόει.

Vers. 38. Καὶ αὕτη — κυρίῳ.

Ηὐχαρίστει τῷ θεῷ, τῷ ἐνανθρωπήσαντι.

Vers. 38. Καὶ ἐλάλει — ἱερουσαλήμ.

Ἐλάλει περὶ αὐτοῦ, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ λυτρωτής. ἀλλ' ὁ μὲν συμεὼν, τύπος ἦν τῆς παλαιᾶς διαθήκης· ἡ δ' ἄννα, τῆς νέας, ὧν μέσος ὁ χριστὸς κείμενος, τὸν μὲν ἀπέλυσε, τὴν δὲ παρακατέσχεν, ἐμφαίνων, ὅτι ἡ μὲν παλαιὰ, πέπαυται, ἡ δὲ νέα, ζῇ.

Vers. 39. Καὶ ὡς — ναζαρέτ.

Ἅπαντα, τὰ περὶ τῆς παραστάσεως τοῦ παιδίου, καὶ τὰ περὶ τῆς θυσίας, περὶ ὧν ὁ νόμος ἐκέλευε.

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· ἰδοὺ, x) ἄγγελος κυρίου φαίνεται κατ' ὄναρ τῷ ἰωσὴφ, λέγων, ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ φεῦγε εἰς αἴγυπτον. x) Matth. 2, 13.

Verſ. 40. *Puer autem — ſuper illum.*

Quoad humanitatem haec omnia intellige. Tanquam puer enim creſcebat aetate: corroborabatur autem aduerſus malitiam, ſpiritu, ſiue vnita ſibi diuinitate. Nam ſpiritus vocatur et diuinitas: implebatur vero ſapientia, tanquam diuinitati vnitus: gratia quoque vniti ſibi Dei erat ſuper illum, quae ipſum moderabatur, regebat et componebat.

Vel etiam alio modo. Corroborabatur ſpiritu, videlicet ſancto: gratia autem Dei, ſiue patris, erat ſuper illum. Sicut enim incarnatus eſt ex patris beneplacito, ac ſuperueniente ſpiritu ſancto: ita etiam conuerſabatur ac operabatur per beneplacitum patris et cooperationem ſpiritus ſancti.

Verſ. 41. *Et ibant — v. 43. Ieruſalem.*

Finitis diebus, videlicet die feſto paſchae, diebusque azymorum. Remanſit autem, ſiue relictus eſt in Ieruſalem, volens commiſceri doctoribus.

Verſ. 43. *Et non — eius.*

Iuxta diuinam prouidentiam hoc factum eſt, ne prohiberent eum, quaſi puerum et ſine literis.

Verſ. 44. *Exiſtimantes — v. 46. doctorum.*

Vnum quidem diem conſumſerunt, quando venerunt itinere diei, et requirebant illum inter cognatos et notos: alterum quando non inuento eo reuerſi ſunt in Ieruſalem quaerentes illum: circiter tertium vero tandem inuenerunt illum.

In

9) γὰρ, abeſt. A.
5) τῶ, addit. A.

Vers. 40. Τὸ δὲ παιδίον — ἐπ' αὐτῷ.

Κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ταῦτα πάντα νόησον. ὡς παιδίον [2]) γὰρ ἠύξανε μὲν, εἰς ἡλικίαν, ἐκραταιοῦτο δὲ, κατὰ τῆς κακίας, πνεύματι, ἤγουν, τῇ ἡνωμένῃ αὐτῷ θεότητι. πνεῦμα γὰρ καλεῖται καὶ ἡ θεότης. καὶ ἐπληροῦτο μὲν σοφίας, ὡς ἡνωμένον τῇ σοφίᾳ· χάρις δὲ τοῦ ἡνωμένου αὐτῷ θεῷ ἦν ἐπ' αὐτῷ, παιδαγωγοῦσα τοῦτο καὶ ῥυθμίζουσα καὶ κατακοσμοῦσα.

Ἢ καὶ ἑτέρως, ἐκραταιοῦτο μὲν πνεύματι, ἤτοι, τῷ ἁγίῳ· χάρις δὲ [1]) θεοῦ, ἤγουν, τοῦ πατρὸς, ἦν ἐπ' αὐτῷ. ὥσπερ γὰρ ἐσαρκώθη, πατρὸς εὐδοκίᾳ, καὶ πνεύματος ἁγίου ἐπελεύσει· οὕτω καὶ ἐπολιτεύετο, καὶ ἐνήργει, εὐδοκίᾳ μὲν τοῦ πατρὸς, συνεργίᾳ δὲ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Vers. 41. Καὶ ἐπορεύοντο — v. 43. ἱερουσαλήμ.

Τελειωσάντων τὰς ἡμέρας τὰς τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα καὶ τῆς ἑορτῆς τῶν ἀζύμων, ὑπέμεινε δὲ, εἴτουν, ὑπελείφθη ἐν ἱερουσαλήμ, βουλόμενος συμμίξαι τοῖς διδασκάλοις.

Vers. 43. Καὶ οὐκ — αὐτοῦ.

Κατὰ θείαν οἰκονομίαν, ἵνα μὴ κωλύσωσιν αὐτὸν, ὡς παῖδα καὶ ἀγράμματον.

Vers. 44. Νομίσαντες — v. 46. διδασκάλων.

Μίαν μὲν ἡμέραν ἀνάλωσαν, ὅτε ἦλθον ἡμέρας ὁδὸν, καὶ ἀνεζήτουν αὐτὸν ἐν τοῖς συγγενέσι καὶ ἐν τοῖς γνωστοῖς· ἑτέραν δὲ, ὅτε μὴ εὑρόντες αὐτὸν, ὑπέστρεψαν εἰς ἱερουσαλὴμ, ζητοῦντες αὐτόν· κατὰ τὴν τρίτην δὲ λοιπὸν εὗρον αὐτόν.

In templo inuenitur Christus, siue in sacro loco, et in sacro negotio, ac in sacro homine.

Vers. 46. *Audientem — eos.*

Audientem et interrogantem de legalibus, vt a puero intelligentia eius cognita foret. Timeamus ergo, qui praeceptores sumus, quoniam in medio nostrum est Christus, attendens, quo pacto doceamus.

Vers. 47. *Stupebant — eius.*

Oportebat enim hoc fieri, vt, quum postea doceret, facile ab illis reciperetur.

Vers. 48. *Et viso eo obstupuerunt.*

Ioseph videlicet et mater eius. Obstupuerunt autem, non propter intelligentiam tantum et responsa illius, verum etiam propter audaciam.

Vers. 48. *Et ad illum — te.*

Patrem, Ioseph nominauit, vtpote sponsum suum, et illius nutritium. Dolentes autem quaerebant illum, propter longam moram et desiderium. Si quis ergo prae desiderio dolens quaerat eum, inueniet illum.

Vers. 49. *Et dixit — me?*

Quasi errantem videlicet: Deus enim non errat.

Vers. 49. *Nesciebatis — me?*

Id est, in domo patris mei. Dicebat autem de templo, quod Deo patrique suo a Salomone aedificatum

τῷ ἱερῷ δὲ εὑρίσκεται ὁ χριστὸς, ἤγουν, ἐν τῷ ἱερῷ τόπῳ, καὶ ἐν τῷ ἱερῷ πράγματι, καὶ ἐν τῷ ἱερῷ ἀνθρώπῳ.

Vers. 46. Ἀκούοντα — αὐτούς.

Ἀκούοντα καὶ ἐπερωτῶντα περὶ τῶν νομίμων, ἵνα ἐκ νεότητος ἡ σύνεσις αὐτοῦ γνωρισθῇ. Φοβηθῶμεν οὖν οἱ διδάσκαλοι, γινώσκοντες, ὅτι ἐν μέσῳ ἡμῶν ἐστὶν ὁ χριστὸς, προσέχων, πῶς διδάσκομεν.

Vers. 47. Ἐξίσαντο — αὐτοῦ.

Ἔδει γὰρ τοῦτο γενέσθαι, ἵνα ὕστερον διδάσκων εὐπαράδεκτος αὐτοῖς εἴη.

Vers. 48. Καὶ ἰδόντες αὐτὸν ἐξεπλάγησαν.

Ὁ ἰωσὴφ, δηλονότι, καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ. ἐξεπλάγησαν δὲ, οὐ μόνον διὰ τὴν σύνεσιν καὶ τὰς ἀποκρίσεις αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τόλμαν.

Vers. 48. Καὶ πρὸς — σε.

Πατέρα αὐτοῦ, τὸν ἰωσὴφ ὠνόμασεν, ὡς μνηστῆρα ἑαυτῆς, καὶ ὡς τροφὸν αὐτοῦ· ὀδυνώμενοι δὲ ἐζήτουν αὐτὸν, διὰ τὴν σχέσιν. καὶ εἴ τις δὲ ἐκ πόθου ὀδυνώμενος ζητήσει αὐτὸν, εὑρήσει αὐτόν.

Vers. 49. Καὶ εἶπε — με;

Ὡς πλανώμενον, δηλαδή. θεὸς οὐ πλανᾶται.

Vers. 49. Οὐκ ᾔδειτε — με;

Ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρός μου. ἔλεγε δὲ περὶ τοῦ ἱεροῦ, ὃ τῷ θεῷ καὶ πατρὶ αὐτοῦ ὁ σολομὼν

catum erat. Verum mater eius de adoptiuo patre loquuta fuerat: ipse autem eum, qui natura sibi pater erat, manifestabat.

Vers. 50. *Et ipsi — illis.*

Quod erat de templo.

Vers. 51. *Et descendit — illis.*

Docens, vt subditi simus, non solum naturalibus parentibus, verum etiam adoptiuis.

Vers. 51. *Et mater — suo.*

Quae de templo dixerat ac similia, tanquam verba non simpliciter pueri, sed etiam filii Dei. Conseruabat autem, examinans apud sese, vtpote quae non vulgariter dicta erant.

Vers. 52. *Et Iesus — homines.*

Tanquam puer lege humanae naturae paulatim ad haec proficiebat. Nam vt Deus omnino perfectus erat.

† Gregor. Theolog. Proficiebat, inquit, vt aetate, ita et sapientia et gratia. Non haec accipere oportet per augmentum. Quid enim? Num qui ab initio perfectus erat, perfectior fieri poterat? Sed quod haec paullatim denudaret ac demonstraret.

Cap.

*) A. in margine. B. in textu.

ὠκοδόμησεν. ἀλλ' ἡ μὲν μήτηρ αὐτοῦ, περὶ τοῦ θέσει πατρὸς αὐτοῦ εἶπεν· αὐτὸς δὲ ταύτῃ τὸν φύσει πατέρα αὐτοῦ ἐγνώρισε.

Verſ. 50. Καὶ αὐτοὶ — αὐτοῖς.

Τὸ περὶ τοῦ ἱεροῦ.

Verſ. 51. Καὶ κατέβη — αὐτοῖς.

Παιδεύων ὑποτάττεσθαι, μὴ μόνον τοῖς φύσει γονεῦσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς θέσει.

Verſ. 51. Καὶ ἡ μήτηρ — αὐτῆς.

Τὰ περὶ τοῦ ἱεροῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὡς ῥήματα, οὐχ ἁπλῶς παιδὸς, ἀλλὰ καὶ υἱοῦ τοῦ θεοῦ. διετήρει δὲ ταῦτα, ἐξετάζουσα καθ' ἑαυτὴν, ὡς μὴ ἁπλῶς εἰρημένα.

Verſ. 52. Καὶ ἰησοῦς — ἀνθρώποις.

Ὡς παιδίον, νόμῳ φύσεως ἀνθρωπίνης, προέκοπτεν εἰς ταῦτα κατὰ μικρόν· ὡς γὰρ θεὸς, παντέλειος ἦν.

[Γρηγορίου [2]) τοῦ θεολόγου· προέκοπτε, φησιν, [3]) ὥσπερ ἡλικίᾳ, οὕτω καὶ σοφίᾳ καὶ χάριτι. οὐ τῷ ταῦτα λαμβάνειν αὔξησιν· τί γὰρ τοῦ ἀπ' ἀρχῆς τελείου γένοιτ' ἂν τελεώτερον; ἀλλὰ τῷ κατὰ μικρὸν ταῦτα παραγυμνοῦσθαι καὶ παρεκφαίνεσθαι.]

Κεφ.

[3]) Gregor. Nazianz. pag. 86. fin.

Cap. V. De verbo, quod factum eſt ad Iohannem.

Cap. III. v. 1. *Anno — Caeſaris.*

Poſt praedictum Auguſtum Tiberius fuit Caeſar Romanorum, hoc eſt, Imperator. Tunc enim Caeſar rege maior erat: poſtea vero Caeſaris dignitas depreſſa eſt. Significat autem euangeliſta et tempus Caeſaris, qui tunc imperabat, et praeſidum, more hiſtoriae, Id enim hiſtoricis mos erat.

Verſ. 1. *Praeſide — Tetrarcha.*

De his accurate dictum eſt capite ſecundo euangelii ſecundum Matthaeum, vbi de Ioſeph dicitur: Audiens autem, quod Archelaus regnaret in Iudaea pro Herode patre ſuo, timuit illo ire.

Verſ. 2. *Sub — Caiapha.*

Atqui eo tempore ſolus Annas pontifex erat: Caiaphas enim pontifex factus eſt circiter annum, quo crucifixus eſt ſaluator. Verum euangeliſta coniunxit et Caiapham, tanquam adiutorem. Erat enim gener eius, et communem inter ſeſe gubernationem habebant, veluti diximus ſexageſimo quinto iuxta Matthaeum capite, vbi de Petro dicitur, Et ingreſſus intro ſedebat cum miniſtris. Siquidem etiam Annas poſtmodum opitulabatur Caiaphae in pontificatu ipſius.

Verſ. 2.

4) ἐπὶ abeſt etiam in his Codicibus in contextu Matthaei.
5) καὶ γὰρ καὶ ℵ. B.

Κεφ. Ε. Περὶ τοῦ γενομένου ῥήματος πρὸς ἰωάννην.

Cap. III. v. 1. Ἐν ἔτει — καίσαρος.

Μετὰ τὸν προῤῥηθέντα αὔγουσον, ὁ τιβέριος γέγονε καῖσαρ τῶν ῥωμαίων, τουτέσιν, αὐτοκράτωρ. τότε μὲν γὰρ ὁ καῖσαρ μείζων ἦν τοῦ βασιλέως· ὕστερον δὲ τὸ τοῦ καίσαρος ὑπεβιβάθη ἀξίωμα. παρασημειοῦται δὲ τὸν καιρὸν τοῦ τε τηνικαῦτα καίσαρος, καὶ τῶν ἡγεμόνων ὁ εὐαγγελιστὴς, νόμῳ ἱστορίας. ἔθος γὰρ τοῦτο τοῖς ἱστορικοῖς.

Vers. 1. Ἡγεμονεύοντος — τετραρχοῦντος.

Εἰρηται περὶ τούτων ἀκριβῶς ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, ἔνθα κεῖται περὶ τοῦ ἰωσὴφ τό· ἀκούσας y) δὲ, ὅτι ἀρχέλαος βασιλεύει 4) τῆς ἰουδαίας, ἀντὶ ἡρῴδε τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐφοβήθη ἐκεῖ ἀπελθεῖν. y) Matth. 2, 22.

Vers. 2. Ἐπὶ — καϊάφα.

Καὶ μὴν, κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον μόνος ὁ ἄννας ἦν ἀρχιερεύς· ὁ γὰρ καϊάφας ὕστερον γέγονεν ἀρχιερεὺς, κατὰ τὸν ἐνιαυτὸν τῆς τοῦ σωτῆρος σαυρώσεως· ἀλλ' ὁ εὐαγγελιστὴς συμπαρέλαβε καὶ τὸν καϊάφαν, ὡς συμπράκτορα τοῦ ἄννα. ἦν γὰρ γαμβρὸς αὐτοῦ, καὶ κοινὴν αὐτῷ τὴν κατοικίαν εἶχεν, ὡς εἰρήκαμεν ἐν τῷ ἑξηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, ἔνθα κεῖται περὶ τοῦ πέτρου· ὅτι z) καὶ εἰσελθὼν ἔσω ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν. καὶ γὰρ 5) ὁ ἄννας ὕστερον συνέπραττε τῷ καϊάφᾳ ἐν τῇ ἀρχιερωσύνῃ αὐτοῦ. z) Matt. 26, 58

Vers. 2.

Verſ. 2. *Factum eſt — v. 3. Iordanem.*

Quaere tertio capite euangelii ſecundum Matthaeum dictum illud, In diebus illis venit Iohannes baptiſta, praedicans in deſerto Iudaeae: et lege totam illius verbi enarrationem.

Verſ. 3. *Praedicans — peccatorum.*

De his manifeſte dictum eſt in prooemio euangelii ſecundum Marcum, vbi dicitur, Fuit Iohannes baptizans in deſerto, et praedicans baptismum poenitentiae in remiſſionem peccatorum.

Verſ. 4. *Sicut ſcriptum eſt — ſemitas eius.*

Haec prophetae verba declarata ſunt tertio capite euangelii iuxta Matthaeum. Quae vero ſequuntur, prophetia eſt docens, quod aequabit Chriſtus inaequalitatem mundi, tortuoſitatem ac aſperitatem hominum corrigens, ac delens aratro euangelicorum praeceptorum. Ait enim.

† Deſertum eſt, hic mundus aut humana natura, ſiue cuiusque anima, propter infructuoſitatem bonorum, quae a veteri transgreſſione prouenit. Vox autem clamantis dicitur, morbi ſenſus, quaſi per conſcientiam clamans contra ea, quae quisque deliquit, arguendo cordis occulta, et adhortando ad reſipiſcendum, et etiam ad parandum viam domini. Praeparatio autem eſt morum et cogitationum ad melius mutatio. Via vero domini eſt vita, quae virtuti ſecundum deum inni-

[6]) Incluſa omittit. B.

[7]) A. in margine. B. in textu. Nomen ſancti Maximi non habet Hentenius.

Vers. 2. Ἐγένετο — v. 3. Ἰορδάνου.

Ζήτησον ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, τό· ἐν δὲ[a]) ταῖς ἡμέραις ἐκείναις παραγίνεται ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς, κηρύσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς ἰουδαίας· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν ὅλην τοῦ τοιούτου ῥητοῦ. a) Matth. 3, 1

Vers. 3. Κηρύσσων — ἁμαρτιῶν.

Εἴρηται περὶ τούτου σαφῶς ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ κατὰ μάρκον, ἔνθα κεῖται τό· ἐγένετο[b]) ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. b) Marc. 1, 4

Vers. 4. Ὡς γέγραπται — τρίβους αὐτοῦ.

Ταυτὶ τὰ προφητικὰ διηρμηνεύθησαν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον· τὰ δὲ ἑφεξῆς, προφητεία ἐστὶ διδάσκουσα, ὅτι ἐξισώσει τὴν ἀνωμαλίαν τοῦ κόσμου ὁ χριστὸς, τὰς σκολιότητας καὶ τραχύτητας τῶν ἀνθρώπων εὐθύνων καὶ λειαίνων τῷ ἀρότρῳ τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν. [ἄκουε[6]) γάρ· πᾶσα φάραγξ κ. τ. λ.]

[Τοῦ ἁγίου Μαξίμου· ἔρημός ἐστιν[7]) ὁ κόσμος οὗτος, ἢ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἢ ἡ ἑκάστου ψυχὴ, διὰ τὴν ἐκ τῆς ἀρχαίας παραβάσεως ἀκαρπίαν τῶν ἀγαθῶν· φωνὴ δὲ βοῶντος[8]) λέγεται, ἢ κατὰ συνείδησιν ἐπὶ τοῖς ἑκάστῳ πλημμεληθεῖσι συναίθησις, οἱονεὶ βοῶσα τὸν ἔλεγχον κατὰ τὸ κρυπτὸν τῆς καρδίας, καὶ παραινοῦσα μετανοεῖν καὶ ἑτοιμάσαι τὴν ὁδὸν κυρίου· ἑτοιμασία δὲ, ἡ τῶν τρόπων[9]) καὶ τῶν λογισμῶν ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολή· ὁδὸς δὲ κυρίου, ὁ κατὰ θεὸν ἐνάρετος βιός.

8) λόγε, pro λέγεται. B. Hoc malim, etsi illud legerit Hentenius.
9) τρόπων τε καὶ. B.

innititur. Semitae quoque, varia sunt studia secundum deum. Has rectas faciunt, qui recte atque irreprehensibiliter virtutem sectantur. Bonum enim, inquit, non est bonum, nisi recte et bene fiat.

Vers. 5. *Omnis — deprimetur.*

† Vallis est cuiusque caro, quae multo ac vehementi fluxu affectionum, in modum torrentis demissa, spiritualem animae continuitatem ac coniunctionem ad Dei colligantis legem diuidit. Potest autem et anima vallis intelligi, quae frequenti ac veloci malarum cogitationum defluxu cauatur, et spiritualis planitiei pulchritudinem per prauitatem abiicit. Omnis ergo huiusmodi vallis per eos implebitur, qui viam domini parant, hoc est, ad debitum statum perueniet, per prauitatis et ignorantiae abiectionem, et virtutis ac scientiae adiectionem, recipietque decentem naturalium virtutum ornatum.

† Mons est scientia omnis falsi nominis, elata contra veram dei scientiam. Collis vero est omnis iniquitas, contra virtutem erecta.

† Aut mons significat spiritus, qui falsam producunt scientiam: collis vero eos, qui operantur malitiam, qui omnes deprimentur, deiicientur, diruentur, et auferentur per contrariam scientiam, et oppositam virtutem.

† Item alio quoque modo, qui falsae scientiae habitum in veram scientiam, et prauitatis efficaciam in actum virtutis immutauerit, hic per mon-

[1]) A. in margine. B. in textu. Hentenius omittit, τοῦ αὐτ̃.
[2]) θε̃, abest. A.
[3]) τε καὶ. B.

βιός· τρίβοι δὲ αὐτοῦ, τὰ διάφορα κατὰ θεὸν ἐπιτηδεύματα, ἃς εὐθύνουσιν οἱ ὀρθῶς καὶ ἀμέμπτως τὴν ἀρετὴν ἐπιτηδεύοντες. οὐ καλὸν, γάρ φησι, τὸ καλὸν, ὅταν μὴ καλῶς γίνηται.]

Verſ. 5. Πᾶσα — ταπεινωθήσεται.

[Τοῦ αὐτοῦ· Φάραγξ[1]) ἐστὶν, ἡ ἑκάστου σὰρξ, ἡ τῷ πολλῷ καὶ σφοδρῷ ῥεύματι τῶν παθῶν ἐκχαραδρωθεῖσα, καὶ τὴν πρὸς τὴν ψυχὴν, κατὰ τὸν τοῦ συνδήσαντος θεοῦ[2] νόμον, πνευματικὴν συνέχειαν[3]) καὶ συνάφειαν διατμηθεῖσα. δυνατὸν δὲ, καὶ τὴν ψυχὴν νοηθῆναι φάραγγα, τὴν τῇ συχνῇ καὶ ὀξείᾳ τῶν πονηρῶν λογισμῶν ἐπιῤῥοῇ κοιλανθεῖσαν, καὶ τῆς πνευματικῆς ὁμαλότητος τὸ κάλλος διὰ τῆς κακίας ἀποβαλοῦσαν. πᾶσα τοίνυν τοιαύτη φάραγξ τῶν ἑτοιμασάντων τὴν ὁδὸν κυρίου πληρωθήσεται, τουτέστιν, εἰς τὴν ὀφειλομένην ἕξει κατάσασιν, διὰ τῆς ἀποβολῆς τῆς κακίας καὶ τῆς ἀγνοίας, καὶ τῆς ἐπιβολῆς τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς γνώσεως, καὶ ἀπολήψεται τὴν εὐπρέπειαν τῶν κατὰ φύσιν δυνάμεων.

Ὄρος μέν ἐστι, πᾶσα γνῶσις ψευδώνυμος, ἐπαιρομένη κατὰ τῆς ἀληθοῦς γνώσεως τοῦ θεοῦ· βουνὸς δὲ, πᾶσα κακία κατεξανισαμένη τῆς ἀρετῆς.

Ἢ ὄρος μὲν, τὰ ἐνεργητικὰ τῆς ψευδοῦς γνώσεως πνεύματα· βουνὸς δὲ, τὰ ποιητικὰ τῆς κακίας, ἃ πάντα ταπεινωθήσεται καταβαλλόμενα καὶ κατασκαπτόμενα καὶ ἀπορριπτόμενα διά τε τῆς ἀντιθέτου γνώσεως καὶ τῆς ἀντικειμένης ἀρετῆς.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ λόγον, ὁ μεταγαγὼν τὴν ἕξιν τῆς ψευδοῦς γνώσεως εἰς τὴν τῆς ἀληθοῦς, καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς κακίας εἰς τὴν τῆς ἀρετῆς, οὗτος διὰ τῆς καθαιρέσεως τῶν ὀρέων καὶ τῶν

montium et collium ſubuerſionem, vallium concauitates repleuerit.

† Obliqua, ſunt ſenſuum motiones, quae praeter naturam fiunt: directa vero, ſecundum naturam. Rurſum aſperae viae ſunt tentationum impetus, quae nobis inuitis accidunt: planae autem ſunt attractiones, quae per has fiunt in patientia et gratiarum actione: explanat enim et mutat laborioſitatem illarum, gratiarum actio cum patientia. Obliqua vero manifeſtius dici poſſunt, tentationes voluntariae, quae per voluptatem accidunt: eſt enim varia et mutabilis voluptas. Aſperae autem viae dicuntur, quae per dolorem inuitis nobis accidunt.

Vallis et mons ac collis, loca ſunt inaequalia et acceſſu difficilia. Significantur autem per vallem praefracti et ad prauitatem allicientes: vallis enim praerupta eſt. Per montem et collem elati, duri, ac infructuoſi ad virtutem. Impletur autem omnis vallis, iniecto eo, quod deerat, videlicet pietate ac virtute: deprimitur vero omnis mons et collis, ablato ſuperfluo, puta impietate ac prauitate.

Quod autem dicitur Omnis, etſi vniuerſale ſit, ſaepius tamen apud Hebraeos non vniuerſum ſignificat, ſed ſimpliciter multitudinem. Poteſt et alio quoque modo vallis quidem illos innuere, qui in profundum perditionis deiecti ſunt: qui implebuntur per euangelicam praedicationem. Mons et collis, elatos daemones, qui deprimentur et euertentur a Chriſto.

Verſ. 5.

4) Haec inferius habebat Hentenius, poſt, καὶ συμπάθεια.

βουνῶν ἀναπληροῖ τὰς τῶν φαράγγων κοιλότητας.

Σκολιὰ[4]) μὲν, τὰ παρὰ φύσιν κινήματα τῶν αἰσθήσεων· εὐθεῖαι δὲ, τὰ κατὰ φύσιν. καὶ πάλιν· τραχεῖαι μὲν, αἱ τῶν ἀκουσίων πειρασμῶν προσβολαί· ὁδοὶ δὲ λεῖαι, αἱ διὰ τούτων μετ' ὑπομονῆς καὶ εὐχαριστίας[5]) ἀγωγαί. ὁμαλίζει γὰρ καὶ μεταβάλλει τὸ τραχὺ καὶ ἐπίπονον αὐτῶν[6]) ἡ μετ' ὑπομονῆς εὐχαριστία. σκολιὰ δὲ, σαφέστερον εἰπεῖν, οἱ διὰ ἡδονῆς ἑκούσιοι πειρασμοί· πολύτροπος γὰρ ἡ ἡδονή· ὥσπερ καὶ τραχεῖαι, αἱ διὰ ὀδύνης ἀκούσιοι.]

Καὶ ὁ[7]) φάραγξ καὶ τὸ ὄρος καὶ ὁ βουνὸς, ἀνώμαλα καὶ δυσπρόσιτα. αἰνίττεται δὲ διὰ τῆς φάραγγος μὲν, τοὺς ἀποτόμους καὶ ἑλκυσικοὺς εἰς κακίαν· ἀπότομος γὰρ καὶ ἀπόκρημνος ἡ φάραγξ· διὰ τοῦ ὄρους δὲ καὶ βουνοῦ, τοὺς ἐπηρμένους καὶ σκληροὺς καὶ ἀκάρπους εἰς ἀρετήν. Καὶ πληροῦται μὲν πᾶσα φάραγξ ἐπιβαλλομένου τοῦ λείποντος, ἤγουν, τῆς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς· ταπεινοῦται δὲ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς, ἀποτεμνομένου τοῦ περιττεύοντος, ἤτοι, τῆς ἀσεβείας καὶ κακίας.

Τὸ δὲ πᾶς, εἰ καὶ καθολικόν ἐστιν, ἀλλ' οὖν παρ' ἑβραίοις πολλάκις οὐ συμαίνει τὸ καθόλου, ἀλλὰ πλῆθος ἁπλῶς· εἴη δ' ἂν καὶ ἕτερως φάραγξ μὲν, οἱ καταῤῥαγέντες εἰς βάθος ἀπωλείας ἄνθρωποι, οἵτινες ἐπληρώθησαν τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος· ὄρος δὲ καὶ βουνὸς, οἱ ἐπηρμένοι δαίμονες, οἵτινες ἐταπεινώθησαν καὶ κατέπεσον ὑπὸ τοῦ χριστοῦ.

5) *Attractiones* Hentenii alieniſſimae ſunt. ἀγωγὴ eſt *viuendi conſuetudo et ratio.*

6) τῶν πειρασμῶν.

7) In textu ἡ. Dicitur autem vtroque modo. Malim tamen ἡ, vt mox.

Vers. 5. *Et obliqua fient — planae.*

Obliqua sunt viae peruersae hominum, et asperae viae, opiniones ipsorum, haec fient recta et plana, ita vt per ea aequabiliter pergant ad Christum. Aut etiam obliquitas et asperitas prauitatis, in rectitudinem et planitiem virtutis immutabitur.

Vel alio quoque modo: obliquitas et asperitas veteris legis, in rectitudinem ac perfectionem euangelii conuertetur. Veteris quidem legis obliquitas, erat obscuritas ac varietas: asperitas vero, austeritas et incompassibilitas. Rursus euangelii rectitudo est claritas ac simplicitas: lenitas autem, mansuetudo et compassibilitas.

Vers. 6. *Et videbit — Dei.*

Salutare lumen euangelii, vel salutarem incarnationem, quae ambo praeparauit Deus ante faciem omnium populorum.

Vers. 7. *Dicebat — ira?*

Haec etiam scripsit Matthaeus capite tertio sui euangelii, et in eo declarata sunt.

Vers. 8. *Facite — Abrahae.*

Similiter et haec.

Vers. 9. *Iam autem — mittitur.*

Pari modo et haec: quaere ergo ibi omnium enarrationem.

Cap.

Vers. 5. Καὶ ἔσαι τὰ σκολιὰ — λείας.

Τὰ σκολιὰ ἤθη τῶν διεστραμμένων ἀνθρώπων, καὶ αἱ τραχεῖαι γνῶμαι αὐτῶν· εὐθυνθήσονται καὶ λειανθήσονται, ὥστε ὁδεύειν ἐπ' αὐτῶν ὁμαλῶς τὸν χριστόν. ἢ καὶ ἡ σκολιότης καὶ τραχύτης τῆς κακίας, εἰς εὐθύτητα καὶ λειότητα ἀρετῆς μεταστήσεται.

Ἢ καὶ ἑτέρως, ἡ σκολιότης καὶ ἡ τραχύτης τοῦ παλαιοῦ νόμου, εἰς εὐθύτητα καὶ λειότητα τοῦ εὐαγγελίου μεταβληθήσεται. τοῦ δὲ παλαιοῦ νόμου σκολιότης μὲν, ἡ ἀσάφεια καὶ ποικιλία· τραχύτης δὲ, τὸ αὐστηρὸν καὶ ἀσυμπαθές· καὶ τοῦ εὐαγγελίου πάλιν εὐθύτης μὲν, ἡ σαφήνεια καὶ ἁπλότης· λειότης δὲ, ἡ πραότης καὶ συμπάθεια.

Vers. 6. Καὶ ὄψεται — θεοῦ.

Τὸ σωτήριον φῶς τοῦ εὐαγγελίου, ἢ τὴν σωτήριον ἐναν θρώπησιν, ἃ καὶ ἄμφω ἡτοίμασεν ὁ θεὸς κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν.

Vers. 7. Ἔλεγεν — ὀργῆς;

Ταῦτα καὶ ὁ ματθαῖος ἀνέγραψεν ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ εὐαγγελίου αὐτοῦ. καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ.

Vers. 8. Ποιήσατε — ἀβραάμ.

Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

Vers. 9. Ἤδη δὲ — βάλλεται.

Παραπλησίως καὶ ταῦτα, καὶ ζήτησαι ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν πάντων.

Cap. VI. De his, qui Iohannem interrogabant.

Vers. 10. *Et interrogabant — faciemus?*

Iussi facere fructus poenitentia dignos interrogant.

Vers. 11. *Respondens — habenti.*

Tradat nullam omnino habenti: aut habenti quidem, sed inutilem.

Vers. 11. *Et qui — faciat.*

Per traditionem vestis ac cibi inducuntur hi ad pauperum subsidium, communicationem et mutuum amorem. Nihil ergo nunc, quod grauius esset, illis praecipit: sciens, quod non multo post Christus euangelica stabiliturus esset praecepta.

Vers. 12. *Venerunt — v. 13. exigite.*

Habebant enim constitutum de exactionibus, de quantitate et qualitate exactorum.

Vers. 14. *Interrogabant — calumniemini.*

Concutiebant enim et calumniabantur multos, quasi a Caesare deficientes, aut insidiatores: eo quod vitam turpiter quaestuosam ducerent.

Vers. 14. *Et — vestris.*

Tesseris frumentariis. Omnes ergo admonebat diuersimode, vt expediebat, perfectiorem doctrinam Christo relinquens.

Vers. 15.

Κεφ. ε. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν ἰωάννην.

Vers. 10. Καὶ ἐπηρώτων — ποιήσομεν;

Κελευθέντες ποιεῖν καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας, ἐπερωτῶσιν.

Vers. 11. Ἀποκριθεὶς — ἔχοντι.

Μεταδότω τῷ μηδόλως ἔχοντι, ἢ τῷ ἔχοντι μὲν, ἄχρηστον δέ.

Vers. 11. Καὶ ὁ — ποιείτω.

Διὰ τῆς μεταδόσεως τοῦ ἐνδύματος καὶ τῆς τροφῆς εἰσηγεῖται τούτοις τὴν ἀντίληψιν τῶν πενήτων, καὶ τὸ κοινωνικὸν καὶ φιλάλληλον. οὐδὲν οὖν βαρύτερον, τό γε νῦν ἔχον, ἐπιτάττει αὐτοῖς, εἰδὼς, ὅτι ὁ χριστὸς οὐκ εἰς μακρὰν νομοθετήσει τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολάς.

Vers. 12. Ἦλθον — v. 13. πράσσετε.

Διάταγμα γὰρ εἶχον ἐπὶ ταῖς ἀπαιτήσεσι περὶ ποσότητος καὶ ποιότητος τῶν ἀπαιτουμένων.

Vers. 14. Ἐπηρώτων — συκοφαντήσητε.

Διέσειον γὰρ καὶ ἐσυκοφάντουν πολλοὺς, ὡς ἀποστάτας ἢ ἐπιβούλους τοῦ καίσαρος, δι' αἰσχροκέρδειαν.

Vers. 14. Καὶ — ὑμῶν.

Τοῖς σιτηρεσίοις. καταλλήλως οὖν πᾶσι παρήνεσε, τὴν τελεωτέραν διδασκαλίαν ἀπολελοιπὼς τῷ χριστῷ.

Vers. 15. *Expectante — populo.*

Suspicante, deinde interpretatur verbum.

Vers. 15. *Et cogitantibus — v. 16. omnibus.*

Cogitantibus omnibus, num ipse esset Christus, quem prophetae annuntiabant. Obstupefaciebat enim eos conuersatio ac sermo ipsius. Sciens autem Iohannes hanc eorum opinionem acumine sui spiritus, respondit illam corrigens.

Vers. 16. *Dicens — eius.*

Dictum est et de his capite tertio euangelii iuxta Matthaeum. Lege quoque in prooemio secundum Marcum enarrationem illius verbi, Venit is, qui me fortior est post me.

† Quod Iohannes ait, Non sum dignus, vt soluam corrigiam calceamentorum eius: quantum ad manifestiorem intelligentiam, significat se non esse dignum, qui vel numerari dignus sit postremus eius seruus. Quantum autem ad reconditum sensum, duo calceamenta domini sunt, duae eius peregrinationes, puta a caelo in terram, et a terra ad infernum. Harum enim peregrinationum modos nemo potest soluere, ne si Iohanni quidem sit similis. Quis enim poterit dicere, aut quomodo sit incarnatus, aut quomodo ad infernum descenderit?

Vers. 16. *Ipse — igni.*

Praedicto tertio capite euangelii secundum Matthaeum etiam de eo inuenies.

† Baptizat

[8]) ἡ πολιτεία καὶ ὁ λόγος. B.

Vers. 15. Προσδοκῶντος — λαοῦ.

Ὑπολαμβάνοντος· εἶτα ἑρμηνεύει τὸν λόγον.

Vers. 15. Καὶ διαλογιζομένων — v. 16. ἅπασι.

Διαλογιζομένων πάντων, μήποτε αὐτὸς εἴη ὁ χριστὸς, ὃν οἱ προφῆται καταγγέλλουσιν· ἐξέπληττε γὰρ αὐτοὺς ὁ λόγος[8] καὶ ἡ πολιτεία αὐτοῦ· γνοὺς δὲ ὁ ἰωάννης τὴν τοιαύτην αὐτῶν ὑπόληψιν τῷ διορατικῷ πνεύματι, ἀπεκρίνατο διορθούμενος αὐτήν.

Vers. 16. Λέγων — αὐτοῦ.

Εἰρηται καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐκεῖ. ἀνάγνωθι δὲ καὶ ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ κατὰ μάρκον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· ἔρχεται c) ὁ ἰσχυρότερός μου ὀπίσω μου. c) Marc. 1.

† † Ὁ ἰωάννης 9) φησὶν, οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς λῦσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ, κατὰ μὲν τὴν προφανῆ ἔννοιαν δηλοῖ, ὅτι οὐδὲ ἔσχατος δοῦλος αὐτοῦ εἰμὶ ἄξιος ταττεσθαι· κατὰ δὲ τὸ κρυφιώτερον, δύο ὑποδήματα εἰσὶ τοῦ κυρίου, ἥ τε ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τὴν γῆν ἐπιδημία, καὶ ἡ ἐκ γῆς ἐπὶ τὸν ἅδην· τούτων οὖν τῶν δύο ἐπιδημιῶν τοὺς τρόπους οὐ δύναταί τις λῦσαι, οὐδὲ εἰ κατὰ ἰωάννην ἐσί. τίς γὰρ δύναται εἰπεῖν, ἢ πῶς ἐσαρκώθη, ἢ πῶς κατῆλθεν εἰς ἅδην;

Vers. 16. Αὐτὸς — πυρί.

Ἐν τῷ δηλωθέντι τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον εὑρήσεις καὶ περὶ τούτου.

T 5 [Βαπτίζει

9) Hoc in margine Codicis reperit Hentenius. Meorum neuter habet. Huc translatum est ex Theophylact. p. 325. E.

† Baptizat Christus in spiritu sancto fideles, in igne vero infideles: et illud quidem in praesenti vita, hoc autem in futura.

Vers. 17. *Cuius — inextinguibili.*

Haec etiam scripsit Matthaeus, et similiter enucleata sunt tertio capite euangelii ipsius.

Vers. 18. *Multa — populo.*

Multa praeterea et alia de Christo annuntiabat populo, adhortans, vt ad eum accurrerent, et in eum crederent qui iam veniebat. Vel, Multa de salute illorum adhortans eos, vt poeniteret ipsos ac resipiscerent.

Vers. 19. *Herodes autem — v. 20. custodia.*

Postquam videlicet baptizatus fuerat Christus. Dictum est autem de Iohannis incarceratione vicesimo quinto capite euangelii secundum Matthaeum.

Vers. 21. *Factum est — v. 22. complacitum est.*

Baptizatus orabat, docens eos, qui baptizati sunt orare. Spiritus sanctus autem corporali specie descendit, vt oculis corporalibus hominum videri posset: et etiam in honorem corporis Christi. Sed de eius baptismate planius scripsit Matthaeus tertio capite, et ibi sunt omnia ad verbum explanata.

Vers. 23. *Et ipse — triginta.*

De his pulchre dictum est in principio dicti tertii capitis, vbi habetur, Venit Iohannes Baptista, praedicans in deserto Iudaeae.

† Tri-

1) Haec in margine. A.

[Βαπτίζει[1]) χριστὸς ἐν πνεύματι μὲν ἁγίῳ, τοὺς πιστοὺς ἐν πυρὶ δὲ, τοὺς ἀπίστους. καὶ τὸ μὲν, ἐν τῷ παρόντι βίῳ τὸ δὲ, ἐν τῷ μέλλοντι.]

Vers. 17. Οὗ — ἀσβέστῳ.

Ταῦτα καὶ ὁ ματθαῖος ἀνέγραψε, καὶ διηρμηνεύθησαν ὁμοίως ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ.

Vers. 18. Πολλὰ — λαῷ.

Πολλὰ καὶ ἕτερα περὶ τοῦ χριστοῦ εὐηγγελίζετο τῷ λαῷ, παρακαλῶν προσδραμεῖν καὶ πιστεῦσαι αὐτῷ, ἐρχομένῳ ἤδη· ἢ πολλὰ περὶ σωτηρίας αὐτῶν, παρακαλῶν μετανοῆσαι αὐτούς.

Vers. 19. Ὁ δὲ ἡρῴδης — v. 20. φυλακῇ.

Μετὰ τὸ βαπτισθῆναι τὸν χριστὸν, δηλονότι. εἰρηται δὲ περὶ τῆς φρουρᾶς τοῦ ἰωάννου ἐν τῷ εἰκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 21. Ἐγένετο — v. 22. ἠυδόκησα.

Βαπτισθεὶς προσήυχετο, διδάσκων, ὅτι χρὴ τοὺς βαπτισθέντας προσεύχεσθαι· τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον σωματικῷ εἴδει κατῆλθεν, ἵνα θεαθῇ τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν ἀνθρώπων, καὶ εἰς τιμὴν τοῦ σώματος τοῦ χριστοῦ. περὶ δὲ τοῦ βαπτίσματος αὐτοῦ πλατύτερον ἔγραψεν ὁ ματθαῖος ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ πάντα κατὰ ῥῆμα.

Vers. 23. Καὶ αὐτὸς — τριάκοντα.

Περὶ τούτων εἴρηται καλῶς ἐν ἀρχῇ τοῦ ῥηθέντος τρίτου κεφαλαίου, ἔνθα κεῖται τό· ἐν δὲ ταῖς[d]) d) Matth. 3, 1. ἡμέραις ἐκείναις παραγίνεται ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς, κηρύσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς ἰουδαίας.

[Ὁ

† Tricenarius hic numerus et temporis, et naturae sensibilis, naturaeque intelligibilis, creatorem ac gubernatorem inducit dominum. Temporis quidem per septem. Tempus enim, per septem dies procedit. Naturae autem sensibilis, per quinque: sunt enim quinque sensus. Naturae vero intelligibilis per octo: paululum enim supra tempus, quod per septem procedit, est intelligibilium generatio. Gubernatorem vero, per decem, propter denarium praeceptorum numerum, qui homines ad beatitudinem inducit: Aut ideo, quia litera iota, quae decem significat, principium est humanae appellationis domini, scilicet nominis ἰησοῦς. Coniungens itaque septem quinque octo et decem, tricesimum efficies numerum, qui praedictas res mystice ac aenigmatice designat.

Vers. 23. *Incedens.*

Veniens, sese demonstrando ad populum manifesta conuersatione, per signa videlicet et doctrinam.

Vers. 23. *Vt putabatur, filius Ioseph.*

Vt putabatur a Iudaeis, vt enim veritas habebat, non erat filius eius. Vbi autem de Ioseph fecit mentionem, ascendit et ad patrem Ioseph, deinde etiam ad auum eius, et ad proauum ac abauum: et ita consequenter regrediens ascendit vsque Adam.

Dictum est autem de huiusmodi genealogia in primordiis genealogiae, quae apud Matthaeum est

2) Haec vterque in margine.
3) τῶν χρόνων. A.
4) Hentenius videtur legisse: μικρὸν γὰρ ὑπὲρ τὸν χρόνον, τὸν διὰ ἑπτὰ προχωροῦντα ἡ.
5) γέννησις. B.
6) Intellige, εἰσάγει.

[Ὁ τριάκοντα [8]) οὗτος ἀριθμὸς χρόνου τε καὶ φύσεως αἰσθητῆς καὶ φύσεως νοητῆς δημιουργὸν καὶ προνοητὴν εἰσάγει τὸν κύριον. χρόνου μέν, διὰ τοῦ ἑπτά· ἑβδοματικὸς γὰρ ὁ χρόνος· φύσεως δὲ αἰσθητῆς, διὰ τοῦ πέντε· πενταδικὴ γὰρ ἡ αἴσθησις· φύσεως δὲ νοητῆς, διὰ τοῦ ὀκτώ. ὑπὲρ γὰρ τὸν [3]) χρόνον [4]) ἡ τῶν νοητῶν γένεσις· [5]) προνοητὴν [6]) δὲ, διὰ τοῦ δέκα, διά τε τὴν δεκάδα τῶν ἐντολῶν [7]) εἰς τὸ εὖ εἶναι τοὺς ἀνθρώπους ἐνάγουσαν, καὶ διὰ τὸ ἀρχὴν εἶναι τῆς ἀνθρωπίνης τοῦ κυρίου προσηγορίας τὸ ἰῶτα. συνθεὶς οὖν τὸν ἑπτὰ καὶ τὸν πέντε, καὶ τὸν ὀκτὼ καὶ τὸν δέκα, [8]) τὸν τριάκοντα πληρώσεις, μυσικῶς τὰ δηλωθέντα ὑπαινιττόμενον.]

Vers. 23. Ἀρχόμενος. [9])

Ἀρχόμενος τῆς εἰς τὸν λαὸν ἀναδείξεως αὐτοῦ, τῆς φανερᾶς [1]) πολιτείας αὐτοῦ, [2]) ἤτοι, τῶν σημείων καὶ τῆς διδασκαλίας.

Vers. 23. Ὢν, ὡς ἐνομίζετο, υἱὸς Ἰωσήφ.

Ὡς ἐδόκει τοῖς Ἰουδαίοις. ὡς γὰρ ἡ ἀλήθεια εἶχεν, οὐκ ἦν υἱὸς αὐτοῦ. εἰπὼν δὲ περὶ τοῦ Ἰωσὴφ, ἀναβαίνει καὶ ἐπὶ τὸν πατέρα τοῦ Ἰωσὴφ, εἶτα καὶ ἐπὶ τὸν πάππον αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τὸν πρόπαππον καὶ ἐπὶ τὸν ἐπίπαππον, καὶ οὕτω λοιπὸν ἀναποδίζων, ἄνεισιν ἄχρι τοῦ Ἀδάμ.

Εἰρηται δὲ περὶ τῆς τοιαύτης γενεαλογίας ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς παρὰ τῷ ματθαίῳ γενεαλογίας, ἔνθα

7) τὴν videtur interponendum esse.
8) Intellige ἀριθμὸν, quod Hentenius addidit.
9) Bis deinceps ἐρχόμενος videtur legisse Hentenius. Male.
1) Haec interpretatio optime applicari potest vocabulo ἀναδείξεως. Luc. 1, 80.
2) αὐτοῦ omittit, B.

est, vbi dicitur, Filii Dauid, filii Abraham: et ibi quaere causam diuersitatis earum.

Vers. 24. *Qui fuit Eli.*

Ioseph filii Eli. Verum quomodo Matthaeus Ioseph filium dixit Iaacob, Lucas autem nunc filium Eli? Quia mortuo Eli sine prole, Iaacob, qui frater eius ex eadem matre erat, sumta illius vxore iuxta legis praeceptum, genuit Ioseph, et factus est Ioseph lege quidem filius Eli, natura vero filius Iaacob. Itaque Matthaeus naturalem eius patrem scripsit, Lucas vero legalem, vtrinque enim Ioseph inuenitur generis relationem habere ad Dauid.

Vers. 24. *Qui fuit Matthan.*

Ipsius Eli filii Matthan. Sed quomodo rursum Matthaeus Matthan dicit patrem Iaacob, Lucas autem nunc patrem dicit Eli? Quia alius fuit Matthan iste et alius ille. Matrem siquidem ipsius Eli et Iaacob primum duxit in vxorem hic Matthan, de quo Lucas, et genuit Eli: deinde iam viduam duxit hanc Matthan ille, qui apud Matthaeum ponitur, quum esset de eadem tribu, quanquam de alia cognatione, et genuit Iaacob. Eli itaque et Iaacob ab eadem nati sunt matre, diuersis tamen patribus. Reducunt autem genus, Matthan quidem pater Eli ad Resa filium Zorobabel, Matthan vero pater Iaacob ad Abiud similiter filium Zorobabel, et vterque ad Zorobabel, a quo duo haec genera diuisa sunt. Alia quoque similia in euangelistarum genealogiis habentur.

ἵνθα κεῖται τό· υἱοῦ e) δαυὶδ, υἱοῦ ἀβραάμ. καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν αἰτίαν. e) Matth. 1, 1

Vers. 24. Τοῦ ἠλεί.

Ἰωσὴφ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἠλεί. ἀλλὰ πῶς ὁ μὲν ματθαῖος υἱὸν τοῦ ἰακὼβ εἶπε τὸν ἰωσήφ· ὁ δὲ λουκᾶς νῦν, υἱὸν τοῦ ἠλεί; διότι τοῦ ἠλεὶ τετελευτηκότος ἄπαιδος, ὁ ὁμομήτριος ἀδελφὸς αὐτοῦ ἰακὼβ, λαβὼν τὴν ἐκείνου γυναῖκα κατὰ τὸν νόμον, γεγέννηκε τὸν ἰωσήφ, καὶ γέγονεν ὁ ἰωσὴφ νόμῳ μὲν, υἱὸς τοῦ ἠλεί· φύσει δὲ, υἱὸς τοῦ ἰακώβ. καὶ λοιπὸν ματθαῖος μὲν, τὸν φύσει πατέρα αὐτοῦ ἀνέγραψε· λουκᾶς δὲ, τὸν νόμῳ. καὶ ἀμφοτέρωθεν γὰρ ὁ ἰωσὴφ εὑρίσκεται τὴν ἀναφορὰν τοῦ γένους ἔχων ἐπὶ τὸν δαυίδ.

Vers. 24. Τοῦ ματθάν.

Τοῦ ἠλεὶ, τοῦ υἱοῦ τοῦ ματθάν. ἀλλὰ πάλιν, πῶς τὸν ματθὰν ὁ μὲν ματθαῖος πατέρα λέγει τοῦ ἰακώβ· ὁ δὲ λουκᾶς νῦν, πατέρα τοῦ ἠλεί; διότι ἄλλος οὗτος ὁ ματθὰν καὶ ἄλλος ἐκεῖνος. τὴν γὰρ μητέρα τοῦ ἠλεὶ καὶ τοῦ ἰακὼβ, πρῶτα μὲν ἔγημεν ὁ παρὰ τῷ λουκᾷ ματθὰν οὗτος, καὶ ἐγέννησε τὸν ἠλεί· εἶτα, ἀποθανόντος ἐκείνου, χήραν οὖσαν ἠγάγετο ταύτην ὁ παρὰ τῷ ματθαίῳ ματθὰν ἐκεῖνος, τῆς αὐτῆς μὲν φυλῆς ὤν, ἑτέρας δὲ συγγενείας, καὶ ἐγέννησε τὸν ἰακώβ· λοιπὸν οὖν, ἠλεὶ καὶ ἰακὼβ ὁμομήτριοι μὲν, ἑτεροπάτριοι δέ. ἀνάγουσι δὲ τὸ γένος, ὁ μὲν τοῦ ἠλεὶ πατὴρ, ἐπὶ ῥησὰ, τὸν υἱὸν τοῦ ζοροβάβελ· ὁ δὲ τοῦ ἰακὼβ πατὴρ, ἐπὶ ἀβιοὺδ τὸν υἱὸν ὁμοίως τοῦ ζοραβάβελ, καὶ ἀμφότεροι δὲ ἐπὶ τὸν ζοροβάβελ, ἀφ' οὗ τὰ δύο γένη ταῦτα ἐσχίσθησαν. καὶ ἄλλα δὲ τοιαῦτά εἰσιν ἐν ταῖς τῶν εὐαγγελιστῶν γενεαλογίαις.

Vers. 24.

Verſ. 24. *Qui fuit Leui — v. 27. qui fuit Neri.*

Salathiel Matthaeus filium Iechoniae nominauit, vtpote naturalem eius filium: Lucas vero nunc filium Neri, tanquam legalem. Reducunt autem et hi genus, Neri quidem ad Nathan filium Dauid, Iechonias vero ad Solomonem, filium ſimiliter Dauid, et rurſus vterque ad Dauid.

Verſ. 28. *Qui fuit Melchi — v. 38. qui fuit Adam.*

A nouo Adam incipiens aſcendit generationem texendo vſque ad veterem. Cauſam autem didiciſti in primordiis genealogiae, quam retexit Matthaeus, vbi dicitur, Filii Dauid, filii Abraham.

Verſ. 38. *Qui fuit Dei.*

Ipſius Adam, qui fuit a Deo. Neque enim ipſi Adam fuit pater homo, ſed Deus formauit eum. Vide autem, quod a Chriſti inchoans humanitate, ſermonem reduxit ad eius diuinitatem: demonſtrans Chriſtum, vt hominem quidem incepiſſe, vt Deum vero carere principio.

Cap. VII. De tentationibus Ieſu.

Cap. IV. v. 1. *Ieſus — v. 2. diabolo.*

Plenus ſpiritu ſancto, vt ſciamus, quod ſpiritum ſanctum accipimus in diuino baptiſmate. Lege autem tertio capite euangelii ſecundum Matthaeum expoſitionem illius dicti, Tunc ductus eſt Ieſus in deſertum a ſpiritu, vt tentaretur a diabolo.

Scire

a) ἰεχωνίου. A.

Vers. 24. Τοῦ λευὶ — v. 27. τοῦ νηρί.

Τὸν σαλαθιὴλ ὁ μὲν ματθαῖος, υἱὸν τοῦ ἰεχονίου[3] ὠνόμασεν, ὡς κατὰ φύσιν υἱὸν αὐτοῦ· ὁ δὲ λουκᾶς νῦν, υἱὸν τοῦ νηρὶ, ὡς κατὰ νόμον. ἀνάγουσι δὲ καὶ οἱ ἕτοι τὸ γένος, ὁ μὲν νηρὶ· ἐπὶ νάθαν τὸν υἱὸν τοῦ δαυίδ· ὁ δὲ ἰεχονίας ἐπὶ σολομῶντα, τὸν υἱὸν ὁμοίως τοῦ δαυὶδ, καὶ ἀμφότεροι δὲ πάλιν ἐπὶ τὸν δαυίδ.

Vers. 28. Τοῦ μελχὶ — v. 38. τοῦ ἀδάμ.

Ἀπὸ τοῦ νέου ἀδὰμ ἀρξάμενος, ἀνῆλθε γενεαλογῶν ἄχρι τοῦ παλαιοῦ ἀδάμ. τὴν αἰτίαν δὲ μεμάθηκας ἐν τῷ προοιμίῳ τῆς παρὰ τῷ ματθαίῳ γενεαλογίας, ἔνθα κεῖται τό· υἱοῦ[f] δαυὶδ, f) Matth. 1, 1.
υἱοῦ ἀβραάμ.

Vers. 38. Τοῦ θεοῦ.

Τοῦ ἀδὰμ, τοῦ ἐκ τοῦ θεοῦ. τοῦ ἀδὰμ γὰρ οὐκ ἔστι πατὴρ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὁ θεὸς ἔπλασεν αὐτόν. ὅρα δὲ, ὅτι ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ χριστοῦ ἀρξάμενος, εἰς τὴν θεότητα αὐτοῦ τὸν λόγον τῆς γενεαλογίας ἀνήγαγε, δείξας τὸν χριστὸν ἠργμένον μὲν, ὡς ἄνθρωπον· ἄναρχον δὲ, ὡς θεόν.

Κεφ. Ζ. Περὶ τοῦ πειρασμοῦ τοῦ σωτῆρος.

Cap. IV. v. 1. Ἰησοῦς — v. 2. διαβόλου.

Πλήρης πνεύματος ἁγίου, ἵνα μάθωμεν, ὅτι πνεῦμα ἅγιον λαμβάνομεν ἀπὸ τοῦ θείου βαπτίσματος. ἀνάγνωθι δὲ καὶ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· τότε[g] g) Matth. 4, 1.
ὁ ἰησοῦς ἀνήχθη εἰς τὴν ἔρημον ὑπὸ τοῦ πνεύματος, πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου.

Scire autem oportet, quod humanitas Saluatoris tanquam magistrum habuit spiritum sanctum, non quod vnita sibi diuinitas non sufficeret, sed quemadmodum patris beneplacito incarnatus est, ita cooperatione spiritus sancti totius vitae ipsius curriculum peractum est, vt demonstraretur, quod eiusdem sint inter se naturae.

Vers. 2. *Nihilque — v. 4. Dei.*

Ibi et haec omnia ad verbum declarata sunt.

Vers. 5. *Et subduxit — v. 8. seruies.*

Etiam de his omnibus illo capite manifestissime dictum est, vbi habetur, Iterum assumsit eum diabolus in montem excelsum valde.

Vers. 9. *Duxitque — v. 12. Deum tuum.*

Similiter et haec illo capite conuenienter explanata sunt, vbi dicitur, Tunc assumit eum diabolus in sanctam ciuitatem.

Vers. 13. *Quumque expleuisset — tempus.*

Dictum est et de hoc ibidem, vbi habetur, Tunc dimisit eum Diabolus.

Vers. 14. *Et reuersus est — Galilaeam.*

In virtute vnitae sibi diuinitatis, vel etiam sancti spiritus: vt discamus, quod qui diabolum vicerit, dein-

*) καὶ Φεράλληλον. B. Ferri potest vtrumque. Hoc formatur a *Φέρειν*, illud a *Φανερόω*. Hentenius hoc exclusit. Si hoc probetur, *Φέρειν* accipiendum est, vt Hebr. 1, 3. Ἡ ἁγία τριὰς Φέρει ἑαυτὴν, id est, ἐπαρκὴς, αὐτάρκης ἐστὶν αὐτὴ ἑαυτῇ. Aut ἡ ἁγία τριὰς αὐτὴ ἑαυτὴν Φανεροῖ τοῖς ἀνθρώποις.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης τοῦ σωτῆρος, ὥπερ διδάσκαλον εἶχε, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐχ ὡς τῆς ἡνωμένης αὐτῷ θεότητος οὐκ ἀρκούσης· ἀλλὰ καθάπερ εὐδοκίᾳ τοῦ πατρὸς ἐνηνθρώπησεν· οὕτω καὶ συνεργίᾳ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐτελειοῦτο, ἵνα τὸ ὁμοφυὲς αὐτῶν δειχθῇ καὶ [4]) φανεράλληλον.

Verſ. 2. Καὶ οὐκ — v. 4. θεοῦ.

Ἐκεῖ καὶ ταῦτα πάντα κατὰ λόγον ἡρμηνεύθησαν.

Verſ. 5. Καὶ ἀναγαγὼν — v. 8. λατρεύσεις.

Καὶ περὶ τούτων πάντων ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ σαφέστατα εἴρηται, [5]) ἔνθα κεῖται τό· πάλιν [h]) παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς ὄρος ὑψηλὸν λίαν. h) Matth. 4, 8.

Verſ. 9. Καὶ ἤγαγεν — v. 12. θεόν σου.

Ὁμοίως καὶ ταῦτα ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ προσηκόντως ἐσαφηνίσθησαν, ὅπου τό· τότε [i]) παραλαμβάνει αὐτὸν ὁ διάβολος εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν. i) Matth. 4, 5.

Verſ. 13. Καὶ συντελέσας — καιροῦ.

Ἐρρήθη καὶ περὶ τούτου ἐν αὐτῷ. καὶ ζήτησον τό· τότε [k]) ἀφίησιν αὐτὸν ὁ διάβολος. k) Matth. 4, 11.

Verſ. 14. Καὶ ὑπέστρεψεν — γαλιλαίαν.

Ἐν τῇ δυνάμει τῆς ἡνωμένης αὐτῷ θεότητος, ἢ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἵνα μάθωμεν, ὅτι

5) Loco, ἔνθα κεῖται τὸ, habet A. ἐν τῷ λέγειν.

deinceps confirmatur diuino ſpiritu ad facienda ſigna.

Verſ. 14. *Et fama — v.* 15. *omnibus.*

Laudabatur a turbis, quae malitia ac inuidia carebant.

Verſ. 16. *Et — nutritus.*

Dictum eſt de hoc viceſimo quarto capite euangelii ſecundum Matthaeum poſt finem parabolarum.

Verſ. 16. *Et ingreſſus eſt — vt legeret.*

Adhortantibus eum praeceptoribus populi, quod et ipſe praeceptor eſſet: vel vt cognoſcerent, vtrum legere noſſet, quum literas non didiciſſet.

Verſ. 17. *Et traditus eſt — v.* 18. *me.*

Per prouidentiam ſuam inuenit ſtatim, quae de diuinitate ſua dicta erant: prius enim ipſe haec per prophetam fuerat loquutus. Dicit autem, tanquam homo: Diuinitas domini, ſiue filii, ſuper me Ieſum, hoc eſt, Deus vnitus eſt mihi. Hoc namque loco per ſpiritum intellige diuinitatem. Spiritus autem domini ſuper me, vt homines ſaluos faciam: id enim deficit et ſubauditur, ſicut manifeſtum eſt ab eo, quod ſequitur.

Verſ. 18. *Propter quod vnxit me.*

Cuius cauſa, cuius gratia, vnxit me hominem Deus: vnxit autem me, non oleo, ſicut reges ipſos vngebant, ſed diuinitate.

Verſ. 18.

ὁ νικήσας τὸν διάβολον, λοιπὸν ἐνδυναμοῦται τῷ θείῳ πνεύματι πρὸς τὸ ποιεῖν σημεῖα.

Vers. 14. Καὶ φήμη — v. 15. πάντων.

Εὐφημούμενος ὑπὸ τῶν ἀπονήρων ὄχλων.

Vers. 16. Καὶ — τεθραμμένος.

Εἴρηται περὶ ταύτης ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, μετὰ τὸ τέλος τῶν παραβολῶν.

Vers. 16. Καὶ εἰσῆλθε — ἀναγνῶναι.

Προτραπεὶς ὑπὸ τῶν διδασκάλων τοῦ λαοῦ, ὡς καὶ αὐτὸς διδάσκαλος, ἢ ἵνα γνοῖεν, εἰ δύναται ἀναγινώσκειν, μὴ μαθὼν γράμματα.

Vers. 17. Καὶ ἐπεδόθη — v. 18. ἐμέ.

Κατ' οἰκονομίαν εὗρεν εὐθὺς τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ ῥητά. διὰ τοῦ προφήτου γὰρ αὐτὸς ταῦτα προανεφώνησεν. ὡς ἄνθρωπος δέ φησιν, ὅτι θεότης κυρίου, ἤτοι, τοῦ υἱοῦ ἐπ' ἐμὲ τὸν ἰησοῦν, τουτέστιν, ὁ θεὸς ἥνωταί μοι. πνεῦμα γὰρ, τὴν θεότητα τοῦ υἱοῦ νόησεν κἀνταῦθα· πνεῦμα δὲ κυρίου ἐπ' ἐμὲ, διὰ τὸ σωθῆναι τοὺς ἀνθρώπους. τοῦτο γὰρ ἐλλεῖπον συνεξακούεται, καὶ δῆλον ἀπὸ τοῦ ἑφεξῆς ῥητοῦ.

Vers. 18. Οὗ ἕνεκεν ἔχρισέ με.

Οὗ ἕωεκεν, [6]) οὗ χάριν, ἔχρισέ με τὸν ἄνθρωπον ὁ θεός· ἔχρισε δὲ με, οὐκ ἐλαίῳ, καθάπερ τοὺς βασιλεῖς ἔχριον, ἀλλὰ τῇ θεότητι.

[6]) ἕνεκεν. B.

Vers. 18. *Ad euangelizandum — me.*

Pater, videlicet. Pauperes autem vocat Gentiles, vtpote diuini cultus diuitias non habentes, omnique bono carentes.

Aut etiam Iudaeos, qui virtute pauperes erant, quibus simul omnibus euangelizauit cultum diuinum ac conuersationem, quae secundum virtutem est, idque per euangelium.

Vers. 18. *Ad sanandum — corde.*

Eosdem, quibus grauitate peccatorum cor contritum erat.

Vers. 18. *Ad praedicandum — visum.*

Captiuis, quorum anima a diabolo ducta est in captiuitatem. Caecis vero, hoc est, excaecatis mente ab affectionibus. Praedicabat autem, his quidem libertatem, illis vero intelligentiam, quando tradebat euangelica praecepta. Siquidem illa sunt praedicatio saluatoris.

Vers. 18. *Ad dimittendum — per remissionem.*

Ad absoluendum per libertatem confractos tyrannide daemonum.

Vers. 19. *Ad praedicandum — acceptum.*

Annum vocauit tempus, quo docebat ac miracula operabatur. Acceptum vero dixit, vtpote super omnem annum patri acceptabilem. Eo enim tempore salus omnium hominum germinauit. Aut salutare euangelium. Praedicabat autem hunc annum, postquam tentatus fuerat ac tentatorem superauerat et reuersus erat. Ab eo enim tempore coepit,

Vers. 18. Εὐαγγελίσασθαι — με.

Ὁ πατὴρ, δηλονότι. πτωχοὺς δὲ λέγει, τοὺς ἐξ ἐθνῶν, ὡς μὴ ἔχοντας τὸν πλοῦτον τῆς εὐσεβείας, καὶ γυμνοὺς παντὸς ἀγαθοῦ.

Ἢ καὶ τοὺς Ἰουδαίους, πτωχοὺς ὄντας ἐν ἀρετῇ, οἷς ὁμοῦ πᾶσιν εὐηγγελίσατο τὴν εὐσέβειαν, καὶ τὴν ἐνάρετον πολιτείαν, διὰ τοῦ εὐαγγελίου.

Vers. 18. Ἰάσασθαι — καρδίαν.

Τοὺς αὐτοὺς, ὧν ἡ καρδία συνετρίβη τῷ βάρει τῆς ἁμαρτίας.

Vers. 18. Κηρύξαι — ἀνάβλεψιν.

Ἀιχμαλώτοις μὲν, τοῖς αἰχμαλωτισθεῖσι τὴν ψυχὴν ὑπὸ τοῦ διαβόλου· τυφλοῖς δὲ, τοῖς τυφλωθεῖσι τὸν νοῦν ὑπὸ τῶν παθῶν. ἐκήρυττε δὲ, τοῖς μὲν ἐλευθερίαν· τοῖς δὲ, σύνεσιν, ὅτε παρεδίδου τὰς εὐαγγελικὰς ἐντολάς. αὗται γάρ εἰσι τὸ κήρυγμα τοῦ σωτῆρος.

Vers. 18. Ἀποστεῖλαι — ἐν ἀφέσει.

Ἀπολῦσαι ἐν ἐλευθερίᾳ τοὺς τεθραυσμένους τῇ τυραννίδι τῶν δαιμόνων.

Vers. 19. Κηρύξαι — δεκτόν.

Ἐνιαυτὸν μὲν εἶπε, τὸν καιρὸν, καθὸν ἐδίδασκε καὶ ἐθαυματούργει· δεκτὸν δὲ αὐτὸν ὠνόμασεν, ὡς εὐαπόδεκτον τῷ πατρὶ ὑπὲρ πάντα ἑαυτόν. ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ καιρῷ ἡ σωτηρία πάντων τῶν ἀνθρώπων ἐβλάστησεν, ἤτοι, τὸ σωτήριον εὐαγγέλιον. ἐκήρυττε δὲ τὸν ἐνιαυτὸν τοῦτον, μετὰ τὸ πειρασθῆναι καὶ νικῆσαι τὸν πειρασμὸν, καὶ ὑποστρέψαι

coepit, inquit, Iesus praedicare et dicere, Resipiscite, instat enim regnum coelorum. Nam Instat, temporis significatiuum est.

Vers. 20. *Quumque clausum — resedit.*

Ministro scilicet doctorum.

Vers. 20. *Et omnium — eum.*

Vt audirent, quomodo interpretaretur ea, quae legerat.

Vers. 21. *Coepit — vestris.*

Scriptura haec: vt subaudiatur, Quae sonuit, in auribus vestris. Hodie vero, hoc est, his diebus. Hoc autem dicens, significabat, sese eum esse de quo loquebantur, quae lecta erant.

Vers. 22. *Et omnes — eius.*

Dixit enim et alia admiranda, de quibus mirabantur, et testimonium ei dabant de gratia diuina.

Vers. 22. *Et dicebant — Ioseph?*

Quaere de hoc dicto capite, vbi haec clare ponuntur.

Vers. 23. *Et ait — in patria tua.*

Parabolam, dicit hic prouerbium, prouerbium, inquam, quod dici solet de medicis aegrotantibus. Medice,

7) Forte Hentenius additum reperit ἔλεγε.

στρέψαι. ἀπὸ τότε, γάρ φησιν, ἤρξατο [1] ὁ Ἰησοῦς κηρύσσειν καὶ λέγειν· μετανοεῖτε. ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. τὸ γὰρ ἤγγικε, καιροῦ σημαντικόν ἐστι. 1) Matth. 4, 17.

Vers. 20. Καὶ πτύξας — ἐκάθισε.

Τῷ ὑπηρέτῃ τῶν διδασκάλων.

Vers. 20. Καὶ πάντων — αὐτῷ.

Ἵνα ἀκούσωσι, πῶς ἑρμηνεύει τὰ ἀναγνωσθέντα ῥητά.

Vers. 21. Ἤρξατο — ὑμῶν.

Ἡ γραφὴ αὕτη, ἡ ἐν τοῖς ὠσὶν ὑμῶν· τὸ δὲ σήμερον, ἀντὶ τοῦ, ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις. τοῦτο δὲ εἰπὼν, ἐδήλωσεν, ὅτι αὐτός ἐστι, περὶ οὗ τὰ ἀναγνωσθέντα. [7])

Vers. 22. Καὶ πάντες — αὐτοῦ.

Εἶπε γὰρ καὶ ἄλλα θαυμαστὰ, ἐφ' οἷς ἐθαύμαζον καὶ ἐμαρτύρουν αὐτῷ χάριν θείαν.

Vers. 22. Καὶ ἔλεγον — Ἰωσήφ;

Ζήτησον ἐν τῷ δηλωθέντι εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτου, πλατύτερον ἐκεῖσε κειμένου.

Vers. 23. Καὶ εἶπε — ὧδε. [8])

Παραβολὴν ἐνταῦθα, τὴν παροιμίαν ὠνόμασε· παροιμία γὰρ ἦν λεγομένη ἐπὶ τῶν νοσούντων

ἰατρῶν,

8) Ἐν τῇ πατρίδι σου, quod Hentenius videtur legisse, neuter meorum agnoscit. Soli autem hoc omittunt inter reliquos Codices Mosquenses.

Medice, cura te ipsum. Dixit autem hoc, cognito, quod cupidi essent videndi signa. Ait ergo, Omnino dicetis mihi, Medice, cura te ipsum, siue patriam tuam, quae aegrotat, non solum prauis corporis habitibus, verum etiam infidelitate animae, nec credere valet signis, quae a te facta esse audiuit, nisi etiam oculis similia videat.

Vers. 24. *Dixit autem — sua.*

Praedicto vicesimo quarto capite euangelii iuxta Matthaeum accurate etiam de hoc dictum est.

Vers. 25. *In veritate — v. 26. viduam.*

Ostendit hoc signo, quod indigni sint signis propter insensatam illorum incredulitatem. Quemadmodum enim et Elias, quum multae essent apud Israëlitas viduae, ad nullam illarum missus est a Deo, quod indignae essent, vt ad eas accederet: ad solam autem illam venit, quae in Sarephtha ciuitate Sidonis regionis habitabat, propter illius honestatem et promtitudinem ad virtutem, licet alienigena esset: et miraculum apud eam operatus est, sicut ostendit tertius liber Regum. Ita quoque ipse ad nullum horum, qui indigni erant, veniebat, signa facturus: quod non solum inutile esset, verum etiam blasphemiae occasio, sed ad solos eos, qui per ea iuuandi erant, et quos futurum erat, vt poeniteret.

†† Igitur haec erat vidua alienigena, vt tu dixisti? immo vero ex tribu Leui erat et mater pro-

9) ἰδεῖν, abest. A.
1) εἰ καὶ μή. B.
2) δεκάτου. B.
3) δὲ, post πρὸς, addit. A. Malim addere post οὐδεμίαν.

ἰατρῶν, ἰατρὲ, θεράπευσον σεαυτόν. εἶπε δὲ τοῦτο, γνοὺς αὐτοὺς θέλοντας[2]) ἰδεῖν σημεῖα. φησὶν οὖν, πάντως ἐρεῖτέ μοι, ἰατρὲ, θεράπευσον σεαυτὸν, ἤγουν, τὴν πατρίδα σου, νοσοῦσαν οὐ μόνον ταῖς κακοξείαις τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀπιστίᾳ τῆς ψυχῆς, καὶ μὴ δυναμένην πιστεύειν, οἷς ἀκούει γινομένοις παρὰ σοῦ σημείοις, εἰ[1]) μὴ καὶ δι' ὄψεως τοιαῦτα θεάσηται.[2])

Vers. 24. Εἶπε δὲ — αὐτοῦ.

Ἐν τῷ προῤῥηθέντι εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον ἀκριβῶς ἐῤῥήθη καὶ περὶ τούτου.

Vers. 25. Ἐπ' ἀληθείας — v. 26. χήραν.

Ἐμφαίνει διὰ τοῦ παραδείγματος, ὅτι οὐκ εἰσὶν ἄξιοι σημείων, διὰ τὴν ἀνίατον ἀπιστίαν αὐτῶν. ὥσπερ γὰρ ὁ ἠλίας τότε, πολλῶν χηρῶν οὐσῶν ἐν τοῖς ἰσραηλίταις, πρὸς[3]) οὐδεμίαν αὐτῶν ἐπέμφθη παρὰ θεοῦ, ὡς ἀναξίων τῆς ἐπιδημίας αὐτοῦ, πρὸς μόνην δὲ τὴν οἰκοῦσαν ἐν σαρεπτὰ[4]) πόλει τῆς σιδῶνος χώρας ἦλθε, διὰ τὸ σεμνὸν αὐτῆς, καὶ πρὸς ἀρετὴν ἕτοιμον, καίτοι ἀλλόφυλον οὖσαν, καὶ ἐθαυματούργησε παρ' αὐτῇ, ὡς ἡ τρίτη[m]) τῶν βασιλειῶν διέξεισιν· αὕτω καὶ αὐτὸς πρὸς οὐδένα μὲν τῶν ἀναξίων ἔρχεται, ποιήσων σημεῖον, διὰ τὸ μὴ μόνον ἀκερδὲς, ἀλλὰ καὶ βλασφημίας παραίτιον, πρὸς μόνους δὲ τοὺς μεταβληθησομένους καὶ ὠφεληθησομένους.

m) 3 Reg. 17, 9.

[Οὐκοῦν[5]) αὕτη ἡ χήρα ἀλλόφυλος, ὡς σὺ εἴρηκας; ἀλλὰ μᾶλλον ἐκ τῆς λευιτικῆς φυλῆς ἦν,

4) σαρεφθά. B.

5) Hoc a manu prorsus recenti habet A. Est autem correctio scholii proxime antecedentis. Caret eo Hentenius.

prophetae Ionae, quam post tempus prophetiae suae accepit et translocauit in terra aliena, pudore popularium suorum, quod prophetia eius euentum non habuerat, quam de vrbe Nineue praedixerat, vt tertius Regum liber narrat.

Vers. 27. *Et multi — Syrus.*

Idem quoque praesenti manifestauit exemplo.

Vers. 28. *Et repleti sunt — v. 29. eum.*

Hinc offenderunt, se ipsos esse signis indignos: et Saluatoris sermonem, qui de hoc factus erat, ab eo, quod facere conabantur, confirmarunt.

Vers. 30. *Ipse — ibat.*

Seruatus ab vnita sibi diuinitate.

Vers. 31. *Et descendit — v. 32. illius.*

Scripsit et hoc Matthaeus in fine quinti capitis: quaere ergo ibi enarrationem.

Cap. VIII. De habente spiritum daemoniacum.

Vers. 33. *Et in — v. 34. Dei.*

Haec et Marcus primo scripsit capite, et in eo ad verbum declarata sunt.

Vers. 35.

a) Forte κατέμηνεν, intellige, μετ' αὐτῆς.

ἦν, καὶ μήτηρ τοῦ προφήτου Ἰωνᾶ, ἣν λαβὼν μετὰ τὸν καιρὸν τῆς αὐτοῦ προφητείας, κατῴκισεν [6]) ἐν γῇ ἀλλοφύλων, αἰσχυνόμενος τοὺς αὐτοῦ ὁμοφύλους, ἐν τῷ διαψευθῆναι τὴν αὐτοῦ προφητείαν, ἣν προείρηκε περὶ τῆς νινευΐ, ὡς ἡ τρίτη τῶν βασιλειῶν διέξεισι.]

Verſ. 27. Καὶ πολλοὶ — σύρος.

Τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τοῦ παρόντος ἐνέφηνε παραδείγματος.

Verſ. 28. Καὶ ἐπλήθησαν — v. 29. αὐτόν.

Ἔδειξαν ἐντεῦθεν ἀναξίους σημείων ἑαυτοὺς, καὶ τὸν περὶ τούτου λόγον τοῦ σωτῆρος ἐβεβαίωσαν, ἀφ' ὧν ἐπεχείρησαν.

Verſ. 30. Αὐτὸς — ἐπορεύετο.

Φρουρούμενος τῇ ἡνωμένῃ αὐτῷ θεότητι.

Verſ. 31. Καὶ κατῆλθεν — v. 32. αὐτοῦ.

Ἔγραψε τοῦτο καὶ ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ πέμπτου κεφαλαίου, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Κεφ. Η. Περὶ τοῦ ἔχοντος πνεῦμα δαιμονίου.

Verſ. 33. Καὶ ἐν — v. 34. θεοῦ.

Ταῦτα καὶ μάρκος ἱστόρησεν ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ κατὰ λόγον.

Verſ. 35.

Vers. 35. *Et increpauit — illi.*

Similiter et haec.

Vers. 36. *Et factus est — exeunt?*

Similiter et haec.

Vers. 37. *Et egrediebatur — regionis.*

Dictum est de hoc quarto iuxta Matthaeum capite.

Cap. IX. De socru Petri.

Vers. 38. *Quumque surrexisset — v. 39. illis.*

Ἠρώτησαν, non significat, interrogauerunt, sed, rogauerunt, sicut alibi dictum est. Similiter ἐπετίμησε, non est hic proprie increpauit, sed praecepit, quod etiam alio loco dictum est.

Quae vero sunt de socru Simonis Petri, manifeste declarata inuenies octauo capite euangelii secundum Matthaeum.

Cap. X. De curatis a variis morbis.

Vers. 40. *Quum sol autem esset in occasu — eos.*

Dictum est de his in principio noni capitis euangelii secundum Matthaeum.

Vers. 41. *Exibant — esse.*

Ἐπιτιμῶν, non est hic proprie increpans, sed, silentium illis imponens. Lege autem tertio capite

euan-

Vers. 35. Καὶ ἐπετίμησεν — αὐτόν.

Ὅμοίως καὶ ταῦτα.

Vers. 36. Καὶ ἐγένετο — ἐξέρχονται;

Παραπλησίως καὶ ταῦτα.

Vers. 37. Καὶ ἐξεπορεύετο — περιχώρου.

Εἰρηται περὶ τούτου ἐν τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Κεφ. Θ. Περὶ τῆς πενθερᾶς πέτρου.

Vers. 38. Ἀναστὰς δὲ — v. 39. αὐτοῖς.

Ἠρώτησαν μὲν, ἀντὶ τοῦ, παρεκάλεσαν· ἐπετίμησε δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἐπέταξε.

Τὰ δὲ περὶ τῆς πενθερᾶς τοῦ πέτρου σαφῶς ἡρμηνεύθησαν ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Κεφ. Ι. Περὶ τῶν ἰαθέντων ἀπὸ ποικίλων νόσων.

Vers. 40. Δύνοντος δὲ τοῦ ἡλίου — αὐτούς.

Εἰρηται περὶ τούτου ἐν [7]) ἀρχῇ τοῦ ἑνάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 41. Ἐξήρχετο — εἶναι.

Ἐπιτιμῶν, ἀντὶ τοῦ, ἐπισομίζων. ἀναγνωθι δὲ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ μάρκον τὴν ἐξήγησιν

7) ἐν τῷ ἑνάτῳ κεφαλαίῳ. B.

euangelii ſecundum Marcum dicti illius expoſitionem, Et non ſinebat loqui daemonia.

Verſ. 42. *Facto — locum.*

Dictum eſt de hoc eodem loco.

Verſ. 42. *Et turbae — eis.*

Illo capite de his dictum eſt.

Verſ. 43. *Ipſe autem — v. 44. Galilaeae.*

Similiter et de his omnibus.

Cap. V. v. 1. *Factum eſt — v. 2. lacum.*

Vna quidem erat Simonis et Andreae, altera vero Iacobi et Iohannis: hi ſiquidem ſocii in piſcatione erant, prout in ſequentibus inueniemus.

Verſ. 2. *Piſcatores — retia.*

Nempe Simon et Andreas, Iacobus et Iohannes. Atqui Matthaeus ait, hos in principio praedicationis reliquiſſe piſcatoria omnia, et ſequutos eſſe Chriſtum. Verum die quidem ſequebantur Chriſtum, nocte vero piſcatoria exercebant: nondum ingenue in Chriſti familiam aſciti: eo quod propria detinerentur verecundia. Veriſimile eſt autem, id vna nocte factum, aut duabus, et non amplius.

Verſ. 3. *Ingreſſus — puſillum.*

Verbum ἠρώτησεν, nec hic ſignificat interrogauit, ſed iuſſit.

Verſ. 3.

ἐξήγησιν τοῦ· καὶ [8]) ἐπιτιμῶν [n]) οὐκ ἤφιε λαλεῖν τὰ δαιμόνια. n) Marc. I, 34.

Vers. 42. Γενομένης — τόπον.

Εἰρηται καὶ περὶ τούτου ἐν αὐτῷ.

Vers. 42. Καὶ οἱ ὄχλοι — αὐτῶν.

Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη.

Vers. 43. Ὁ δὲ — v. 44. γαλιλαίας.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων πάντων.

Cap. V. v. 1. Ἐγένετο — v. 2. λίμνην.

Τὸ μὲν σίμωνος καὶ ἀνδρέου· τὸ δὲ ἰακώβου καὶ ἰωάννου. κοινωνοὶ γὰρ ἦσαν τῆς ἁλιείας, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν.

Vers. 2. Οἱ δὲ ἁλιεῖς — δίκτυα.

Σίμων καὶ ἀνδρέας καὶ ἰάκωβος καὶ ἰωάννης. καὶ μήν, ὁ ματθαῖος ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματός φησιν αὐτοὺς καταλιπεῖν τὰ ἁλιευτικὰ πάντα, καὶ ἀκολουθῆσαι τῷ χριστῷ· ἀλλὰ τὴν μὲν ἡμέραν ἠκολούθουν αὐτῷ· τὴν δὲ νύκτα τῇ ἁλιείᾳ ἐσχόλαζον, οὔπω γνησιώτερον οἰκειωθέντες διὰ τὸ αἰτχυντηλὸν αὐτῶν. εἰκὸς δὲ, μίαν ἢ καὶ δύο νύκτας τοῦτο ποιῆσαι, καὶ μὴ περαιτέρω.

Vers. 3. Ἐμβὰς — ὀλίγον.

Ἠρώτησεν, ἀντὶ τοῦ, προσέταξε.

Vers. 3.

[8]) ἐπιτιμῶν nec Marcus, nec Hentenius agnoscit.

Verſ. 3. *Et ſedens — turbas.*

Docebat de naui, ne in eum docentem irruerent: videretque omnes coram facie ſtantes. Hoc autem alias etiam fecit, veluti dixit Matthaeus viceſimo tertio capite.

Cap. XI. De captura piſcium.

Verſ. 4. *Vt autem — capturam.*

Sciens, quod tota nocte nihil ceperant, adhortabatur, vt nunc laxarent retia: quo, cognita firmius eius potentia, maiorem de eo fidem conciperent: relictaque deinceps capturae magnitudine, continue eum ſequerentur.

Verſ. 5. *Et reſpondens — rete.*

†† Ἐπιστάτης dicitur doctor.

Verſ. 6. *Cumque hoc feciſſent — v. 7. ipſae.*

Nutu eos vocauerunt, quum prae ſtupore et timore loqui non poſſent.

Verſ. 8. *Videns — ſum.*

Intellexit, quod praeceptum eius admirando modo operatum erat, quodque diuinus ac ſupernaturalis

9) χαλάσατε. A.

Vers. 3. Καὶ καθίσας — ὄχλους.

Ἐδίδασκεν ἐκ τοῦ πλοίου, ἵνα μὴ ἐπιπίπτοιεν αὐτῷ διδάσκοντι, καὶ ἵνα πάντας ὁρᾷ, κατὰ πρόσωπον ἑστῶτας. τοῦτο δὲ καὶ πάλιν πεποίηκεν, ὡς εἶπε ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ εἰκοσοῦ τριτου κεφαλαίου.

ΚΕΦ. ΙΑ. Περὶ τῆς ἄγρας τῶν ἰχθύων.

Vers. 4. Ὡς δὲ — ἄγραν.

Γινώσκων, ὅτι δι' ὅλης τῆς νυκτὸς οὐδὲν ἤγρευσαν, ἐπιτρέπει τούτοις, χαλάσαι[9]) τὰ δίκτυα νῦν, ἵνα γνόντες τὴν δύναμιν αὐτοῦ βεβαιότερον, πλείονα πίστιν αὐτοῦ προσλάβοιεν, καὶ λοιπὸν ἀπρασάντες τέλεον τῆς ἀλιείας, διηνεκῶς ἀκολουθῶσιν αὐτῷ.

Vers. 5. Καὶ ἀποκριθεὶς — δίκτυον.

Ἐπισάτης[1]) λέγεται, ὁ διδάσκαλος.

Vers. 6. Καὶ τοῦτο ποιήσαντες — v. 7. αὐτά.

Διὰ νεύματος προσεκαλέσαντο αὐτοὺς, μὴ δυνάμενοι λαλῆσαι ἀπὸ τῆς ἐκπλήξεως καὶ τοῦ φόβου. μετόχους δὲ λέγει, τοὺς κοινωνούς.

Vers. 8. Ἰδὼν — εἰμι.

Συνῆκεν, ὅτι τὸ πρόσαγμα αὐτοῦ παραδόξως ἐνήργησε, καὶ ὅτι θεός ἐστι καὶ ὑπερφυὴς ἄνθρωπος,

[1]) Quatuor haec vocabula omisit Hentenius. Verba contextus autem coniunxit.

turalis homo esset: et magna illius reuerentia, suique correptione repressus, indignum sese ducebat. Eius itaque deuitabat praesentiam, timens, ne quando periclitaretur, eo quod talis talem ausus fuisset suscipere.

Vers. 9. *Stupor — comprehenderant.*

Verisimile enim est, non solum fratrem Andream secum habuisse, verum etiam mercenarios: sicut etiam de Iacobo et Iohanne docuit Marcus circa finem sui prooemii.

Vers. 10. *Similiter — captabis.*

Abundans captura piscium typus erat copiosae hominum capturae, ac praesignatio magnae illorum multitudinis, qui ab Apostolis irretiendi erant, quorum sensibilem capturam ad intellectualem transtulit Christus. Posthac, inquit, mutata tibi piscatione, homines captabis.

Considerandum autem et iuxta anagogen, quae ad praesens faciunt propositum. Ante Christi sane peregrinationem, nox erat erroris et ignorantiae rectae fidei: in qua prophetae laborantes nullum obedientem acceperant: eo quod essent facinorosi rationales illi pisces et fugerent. Quando autem ortus est sol iustitiae, hominum illuminans animas: tunc ab Apostolis laxata sunt retia doctrinae praedicationis euangelicae: et concluserunt multitudinem copiosam rationalium piscium, greges videlicet gentium. Participes vero ac socii capturae apostolicae sunt episcopi ac magistri singularum ecclesiarum, qui suo labore coopitulantur Apostolis.

Vers. 11.

a) μήποτε καὶ κινδυνεύσῃ. B.

πος, καὶ λοιπὸν ἀνάξιον ἑαυτὸν λογισάμενος, ὑπὸ πολλῆς μάλα τῆς εὐλαβείας καὶ συσολῆς, παρητεῖτο τὴν παρουσίαν αὐτοῦ, φοβηθεὶς, μήποτε [2]) κινδυνεύσῃ, τολμήσας ὑποδέξασθαι τοιοῦτος τοιοῦτον.

Vers. 9. Θάμβος — συνέλαβον.

Εἰκὸς γὰρ, ἔχειν σὺν αὐτῷ μὴ μόνον τὸν ἀδελφὸν ἀνδρέαν, ἀλλὰ καὶ μαθητὰς, ὡς καὶ ἰάκωβος καὶ ἰωάννης, καθὼς ὁ μάρκος ἐδίδαξε πρὸς τῷ τέλει τοῦ προοιμίου αὐτοῦ.

Vers. 10. Ὁμοίως — ἔσῃ ζωγρῶν.

Ἡ γὰρ δαψιλὴς ἄγρα τῶν ἰχθύων τύπος ἦν τῆς δαψιλοῦς ἄγρας τῶν ἀνθρώπων, καὶ προμήνυμα τοῦ πολλοῦ πλήθους τῶν μελλόντων σαγηνευθῆναι παρὰ τῶν ἀποστόλων, ὧν τὴν αἰθητὴν ἁλείαν, εἰς νοητὴν μετέθηκεν ὁ χριστός. ἀπὸ τοῦ νῦν, γάρ φησι, μεταβληθείσης σοι τῆς ἁλιευτικῆς, ἀνθρώπους ἔσῃ θηρεύων.

Θεωρητέον δὲ καὶ κατὰ ἀναγωγὴν τὰ τῆς παρούσης ὑποθέσεως. πρὸ μὲν τῆς ἐπιδημίας τοῦ χριστοῦ, νὺξ ἦν πλάνης καὶ ἀγνοίας τῆς ὀρθῆς πίστεως, ἐν ᾗ οἱ προφῆται κοπιάσαντες, οὐδένα ἐλάβον πειθήνιον, πανοῦργον ὄντων τῶν λογικῶν ἐκείνων ἰχθύων καὶ φευγόντων· ὅτε δὲ ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης, ὁ φωτίζων τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων, τότε παρὰ τῶν ἀποστόλων ἐχαλάσθη τὰ δίκτυα τῆς διδασκαλίας τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος, καὶ συνεκλείσθη πλῆθος λογικῶν ἰχθύων πολὺ, ἀγέλαι ἐθνῶν· μέτοχοι δὲ καὶ κοινωνοὶ τῆς ἀποστολικῆς ἄγρας, οἱ ἐπίσκοποι καὶ διδάσκαλοι τῶν κατὰ τόπους ἐκκλησιῶν, οἱ συλλαμβάνοντες τοῦ πόνου τοῖς ἀποστόλοις.

Verſ. 11. *Et deducentes — eum.*

Nunc perfecte ſequuti ſunt eum.

Cap. XII. De leproſo.

Verſ. 12. *Et factum — mundare.*

De hoc dictum eſt ſexto capite euangelii ſecundum Matthaeum.

Verſ. 13. *Et — v.* 14. *diceret.*

Ibi etiam haec declarata ſunt.

Verſ. 14. *Sed — Moſis.*

Sed abi, inquit: Deficit enim, Inquit, extrinſecus ſumendum. Inuenies autem horum quoque enarrationem praedicto capite.

Verſ. 14. *In teſtimonium illis.*

Similiter et praeſentis verbi.

Verſ. 15. *Peruagabatur — v.* 16. *orabat.*

Oportet ergo et nos, quum praeclari aliquid agimus, fugere, ne ab hominibus celebremur: orare vero, vt nobis donum et gratia conſeruetur.

Verſ. 17. *Factumque — docens.*

In hac oratione, Et ipſe erat docens: abundat, et. Hebraicae autem linguae hoc peculiare eſt, et ſaepius

[3]) Hentenius reddidit, ac ſi legerit ἐν τῷ. καὶ ante αὐτὸς omittit. A. Legi ergo poſſit πρὸ τοῦ· αὐτὸς ἦν. Scribae ergo hoc loco, non, vt alibi, ſolam litteram maiusculam et initialem, ſed totum vocabulum omiſerunt.

Vers. 11. Καὶ καταγαγόντες — αὐτῷ.

Νῦν ὁλοτελῶς ἠκολούθησαν αὐτῷ.

Κεφ. ΙΒ. Περὶ τοῦ λεπροῦ.

Vers. 12. Καὶ ἐγένετο — καθαρίσαι.

Εἰρηται περὶ τούτου ἐν τῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 13. Καὶ — v. 14. εἰπεῖν.

Ἐκεῖ καὶ ταῦτα διηρμηνεύθησαν.

Vers. 14. Ἀλλ' — μωϋσῆς.

Ἀλλ' ἀπελθών, φησι, καὶ τὰ ἑξῆς. λείπει γὰρ τὸ, φησὶ, ἔξωθεν λαμβανόμενον. εὑρήσεις δὲ καὶ τὴν τούτων ἐξήγησιν ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ.

Vers. 14. Εἰς μαρτύριον αὐτοῖς.

Ὁμοίως καὶ τὴν τοῦ παρόντος ῥητοῦ.

Vers. 15. Διήρχετο — v. 16. προσευχόμενος.

Χρὴ γὰρ καὶ ἡμᾶς κατορθοῦντάς τι, φεύγειν μὲν, ὑπὲρ τοῦ μὴ παρὰ τῶν ἀνθρώπων εὐφημεῖσθαι· προσεύχεσθαι δὲ, ὑπὲρ τοῦ διαφυλαχθῆναι ἡμῖν τὸ χάρισμα.

Vers. 17. Καὶ ἐγένετο — διδάσκων.

Τοῦ 3) καὶ αὐτὸς ἦν διδάσκων, περιττόν ἐστι τὸ καί. τῇ γὰρ τῶν ἑβραίων διαλέκτῳ καὶ τοῦτο

saepius apud Lucam. Marcus vero etiam addidit, vbi tunc erat docens, nempe in domo.

Vers. 17. *Et sedebant — Ierusalem.*

Qui vndique aduenerant propter famam eius.

Vers. 17. *Et virtus — eos.*

Virtus Dei erat cum eo ad sanandum turbas. Virtutem autem domini dixit, ob continuam et autoritatis plenam sanationem.

Cap. XIII. De paralytico.

Vers. 18. *Et ecce — illo.*

De hoc manifeste dictum est decimo tertio capite iuxta Matthaeum.

Vers. 19. *Quumque non inuenissent — turba.*

Qua via, per quem ingressum.

Vers. 19. *Consciensо — v. 20. tua.*

In illo etiam de his dictum est.

Vers. 21. *Coeperuntque — Deus?*

Similiter et de his.

Vers. 22. *Cognita — v. 23. ambula?*

Pari modo et de his.

Vers. 24.

σύνηθες· πολλαχοῦ δὲ τοῦτο καὶ παρὰ τῷ λουκᾷ· μάρκος δὲ προσέθηκε, καὶ ποῦ ἦν διδάσκων τότε, ὅτι ἐν o) οἰκίᾳ.

o) Marc. 2, 1.

Vers. 17. Καὶ ἦσαν καθήμενοι — ἱερουσαλήμ.

Πανταχόθεν ἐλθόντες, διὰ τὴν φήμην αὐτοῦ.

Vers. 17. Καὶ δύναμις — αὐτούς.

Δύναμις θεοῦ ἦν παρ' αὐτῷ, εἰς τὸ ἰᾶσθαι τοὺς ὄχλους· δύναμιν δὲ κυρίου εἶπεν αὐτήν, διὰ τὸ συνεχὲς καὶ ἐξουσιαστικὸν τῆς ἰάσεως.

Κεφ. ΙΓ. Περὶ τοῦ παραλυτικοῦ.

Vers. 18. Καὶ ἰδοὺ — αὐτοῦ.

Εἰρηται περὶ τούτου σαφῶς ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 19. Καὶ μὴ εὑρόντες — ὄχλον.

Ποίας ὁδοῦ, διὰ ποίας εἰσόδου.

Vers. 19. Ἀναβάντες — v. 20. σου.

Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη.

Vers. 21. Καὶ ἤρξαντο — ὁ θεός;

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Vers. 22. Ἐπιγνοὺς — v. 23. περιπάτει;

Παραπλησίως καὶ περὶ τούτων.

Verſ. 24. *Vt — v.* 26. *Deum.*

Ibi etiam haec omnia diligenter enucleata ſunt.

Verſ. 26. *Impletique ſunt — hodie.*

Admiranda quippe timorem ſolent immittere peccatoribus: ne quo modo patiantur aliquid mali propter peccata ſua.

Cap. XIV. De Leui publicano.

Verſ. 27. *Et poſt — v.* 28. *eum.*

Dictum eſt de hoc decimo quarto capite euangelii ſecundum Matthaeum.

Verſ. 29. *Fecitque — qui accumbebant.*

Eodem capite etiam haec manifeſtata ſunt. Δοχὴ autem, quod hic ponitur, idem ſignificat, quod ἐπιδοχὴ, vel ἑξίασις, conuiuium, epulum, vel prandium.

Verſ. 30. *Et murmurabant — bibitis?*

Ibi et de his diſputatum eſt.

Verſ. 31. *Et reſpondens — v.* 32. *poenitentiam.*

Praeterea et de his omnibus.

Verſ. 33. *At illi — bibunt?*

Eodem capite haec enarrationem ſortita ſunt.

Verſ. 34. *Ille vero — ieiunent?*

Per interrogationem hoc legendum eſt. Dictum eſt autem et de hoc in eodem loco.

Verſ. 35.

Vers. 24. Ἵνα — v. 26. τὸν θεόν.

Ἐκεῖ καὶ ταῦτα πάντα διηκριβώθη.

Vers. 26. Καὶ ἐπλήσθησαν — σήμερον.

Τὰ παράδοξα γὰρ εἰώθασι φόβον ἐμποιεῖν τοῖς ἁμαρτωλοῖς, μή που τι δεινὸν πάθωσι, διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν.

Κεφ. ΙΔ. Περὶ Λευΐ τοῦ τελώνου.

Vers. 27. Καὶ μετὰ — v. 28. αὐτῷ.

Εἴρηται περὶ τούτου ἐν τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 29. Καὶ ἐποίησε — κατακείμενοι.

Ἐν ἐκείνῳ καὶ ταῦτα διασεσάφηται· δοχὴν δὲ λέγει, τὴν ὑποδοχὴν, τὴν ἔσιασιν.

Vers. 30. Καὶ ἐγόγγυζον — πίνετε;

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων διείληπται.

Vers. 31. Καὶ ἀποκριθεὶς — v. 32. μετάνοιαν.

Ἔτι καὶ περὶ τούτων πάντων.

Vers. 33. Οἱ δὲ — πίνουσιν;

Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα τετυχήκασιν ἐξηγήσεως.

Vers. 34. Ὁ δὲ — νηστεύειν;

Κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον. εἴρηται δὲ καὶ περὶ τούτου ἐν ἐκείνῳ· τὸ δὲ, ἐν ᾧ, ἀντὶ τοῦ, ἐφ' ὅσον.

Vers. 35.

Verſ. 35. *Venient — diebus.*

Similiter et de his.

Verſ. 36. *Dicebat — nouo.*

Etiam haec inde facile cognoſcuntur. Nouum autem non ſcinditur, ſed ipſum potius ſcindit vetus.

Verſ. 37. *Et nullus — v.* 38. *conſeruantur.*

Similiter et haec omnia.

Verſ. 39. *Et nemo — eſt.*

Oſtendit, quod nullus vetuſtati legis aſſuetus, ſtatim poteſt euangelii ferre nouitatem. Putat enim, illud melius eſſe ac vtilius, propter conſuetudinem.

Cap. VI. v. 1. *Factum eſt — ſata.*

Sabbathum ſimpliciter, omne feſtum vocant Hebraei propter requiem. Nunc autem dicit feſtum azymorum. Hoc itaque Sabbathum vocabatur ſecundo primum, tanquam ſecundum quidem a paſcha, primum vero ab azymis. Poſt feſtum enim paſchae feſtum azymorum peragebant, quod primus erat ſeptem dierum, quibus veſcebantur azymis.

Verſ. 1. *Et vellebant — manibus.*

Quaere viceſimo capite euangelii ſecundum Matthaeum enarrationem illius dicti, In illo tempore ibat

4) A καινὸν ad νέον omittit Hentenius. Pro νέου habet παλαιοῦ. A.

5) πάντα, abeſt. A.

6) Deſeruit ergo explicationem Chryſoſtomi Tom. VII. p. 431. D. ſubitaneam et ſubobſcuram, quam

Vers. 35. Ἐλεύσονται — ἡμέραις.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Vers. 36. Ἔλεγε — καινοῦ.

Καὶ ταῦτα ἐκεῖθεν διαγινώσκεται ῥᾴδιον. οὐ σχίζεται δὲ τὸ καινὸν, ἀλλ' αὐτὸ μᾶλλον σχίζει τὸ παλαιόν. [4]) καινὸν δὲ λέγει, τὸ νέον.

Vers. 37. Καὶ οὐδεὶς — v. 38. συντηροῦνται.

Ὡσαύτως καὶ ταῦτα [5]) πάντα.

Vers. 39. Καὶ οὐδεὶς — ἐστιν.

Δείκνυσιν ἐντεῦθεν, ὡς ὁ τῇ παλαιότητι τοῦ νόμου συνεθισθεὶς, οὐκ εὐθὺς δύναται τὴν καινότητα τοῦ εὐαγγελίου βασάζειν. οἴεται γὰρ χρηστότερον ἐκεῖνον, διὰ τὴν συνήθειαν.

Cap. VI. v. 1. Ἐγένετο — σπορίμων.

Σάββατον ἁπλῶς, πᾶσαν ἑορτὴν ὀνομάζουσιν ἑβραῖοι, διὰ τὴν ἀνάπαυσιν· νῦν δὲ λέγει τὴν ἑορτὴν [6]) τῶν ἀζύμων. τοῦτο δὲ τὸ σάββατον ἐκαλεῖτο δευτερόπρωτον, ὡς δεύτερον μὲν τοῦ πάσχα· πρῶτον δὲ τῶν ἀζύμων. μετὰ γὰρ τὴν ἑορτὴν τοῦ πάσχα, τὴν ἑορτὴν τῶν ἀζύμων ἐπετέλουν, ἥτις ἦν πρώτη τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν, ἐν αἷς ἠθίοντο τὰ ἄζυμα.

Vers. 1. Καὶ ἔτιλλον — χερσί.

Ζήτησον ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· ἐν [p]) ἐκείνῳ τῷ καιρῷ p) Matth. 12, 1. ἐπο-

Theophylactus p. 341. E. videtur voluisse exprimere. Vide Petauium in notis ad Epiphanium p. 61. seqq.

ibat Iesus Sabbathis per segetes. Non oportet autem propter tempus haesitare. Quum enim calidissima sit Palaestinae regio, fructus producit praecoces.

Vers. 2. *Quidam autem — v. 4. sacerdotibus?*

Eodem capite de his omnibus inuenies.

Vers. 5. *Et dicebat — Sabbathi.*

Ibi et hoc post pauca positum est.

Cap. XV. De habente dextram manum aridam.

Vers. 6. *Factum est — v. 7. eum.*

De hoc dictum est vicesimo primo capite euangelii iuxta Matthaeum.

Vers. 8. *Ipse — v. 10. altera.*

In eodem etiam de his omnibus diligenter diximus. Animam vero intellige, hominem, a parte videlicet totum.

Vers. 11. *At illi — Iesu.*

Ibi quoque de his dictum est in enarrationem dicti illius, Pharisaei vero coeperunt consilium aduersus eum.

Cap.

ἐπορεύθη ὁ ἰησοῦς τοῖς σάββασι διὰ τῶν σπορίμων. χρὴ δὲ περὶ τοῦ καιροῦ μὴ ἀμφιβάλλειν. θερμότατος γὰρ ὢν ὁ τόπος τῆς παλαιστίνης, πρωΐμους δίδωσι τοὺς καρπούς.

Vers. 2. Τινὲς δὲ — v. 4. ἱερεῖς;

Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων πάντων εὑρήσεις.

Vers. 5. Καὶ ἔλεγεν — σαββάτου.

Ἐκεῖ μετ' ὀλίγα καὶ τοῦτο κεῖται.

ΚΕΦ. ΙΕ. Περὶ τοῦ ξηρὰν ἔχοντος τὴν χεῖρα.

Vers. 6. Ἐγένετο — v. 7. αὐτοῦ.

Εἴρηται καὶ περὶ τούτου ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 8. Αὐτὸς — v. 10. ἡ ἄλλη.

Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων πάντων ἀκριβῶς εἰρήκαμεν· ψυχὴν δὲ νόει, τὸν ἄνθρωπον, ἀπὸ μέρους, ὅλον.

Vers. 11. Αὐτοὶ δὲ — ἰησοῦ.

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη, ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ· οἱ δὲ φαρισαῖοι q) συμβούλιον ἔλαβον κατ' αὐτοῦ. q) Matth 12, 14

Cap. XVI. De electione duodecim apostolorum.

Vers. 12. *Factum est — v. 13. suos.*

Quaere in euangelio iuxta Marcum enarrationem principii octaui capitis, vbi et haec pulchre ac succincte habentur.

Vers. 13. *Et elegit — v. 16. proditor.*

Decimo nono capite euangelii secundum Matthaeum inuenies de ordine horum nominum Apostolorum, vbi dicitur, Duodecim autem Apostolorum nomina sunt haec.

Vers. 17. *Quumque descendisset — v. 19. omnes.*

Virtus ab illo egrediebatur diuina, sanans illos, qui vel tetigissent ipsum.

Cap. XVII. De beatitudinibus.

Vers. 20. *Et ipse — regnum Dei.*

Aliae sunt hae beatitudines ab his, quae supra scriptae sunt in euangelio iuxta Matthaeum. Illas siquidem dixit, vbi in montem conscendisset ac resedisset: has vero, quum descendisset, stetisset-que in loco campestri. Et ibi quidem pauperes spiritu, siue animo humiles, beatos dixit: hic autem simpliciter pauperes, eos videlicet, qui diuitiarum amore non tenentur, eos, qui voluntarie pauperes sunt.

Vers. 21.

7) τῆς ἀρχῆς, abest. A.

Κεφ. Ις. Περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς.

Vers. 12. Ἐγένετο — v. 13. αὐτοῦ.

Ζήτησον ἐν τῷ κατὰ μάρκον τὴν ἐξήγησιν q) τῆς ἀρχῆς τοῦ ὀγδόου κεφαλαίου καλῶς τε καὶ ἀνελλιπῶς ἔχουσαν.

Vers. 13. Καὶ ἐκλεξάμενος — v. 16. προδότης.

Ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον εὑρήσεις περὶ τῆς τάξεως τῶν ἀποστολικῶν τούτων ὀνομάτων, ἔνθα κεῖται τὸ· τῶν r) δὲ δώδεκα ἀποστόλων τὰ ὀνόματά ἐστι ταῦτα. r) Matth. 10, 2.

Vers. 17. Καὶ καταβὰς — v. 19. πάντας.

Δύναμις ἀπ' αὐτοῦ ἐξήρχετο θεία, ἰωμένη τοὺς μόνον ἁπτομένους αὐτοῦ.

Κεφ. ΙΖ. Περὶ τῶν μακαρισμῶν.

Vers. 20. Καὶ αὐτὸς — ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ.

Ἕτεροί εἰσιν οἱ μακαρισμοὶ οὗτοι, παρὰ τοὺς ἀνηγεγραμμένους ἐν τῷ κατὰ ματθαῖον. ἐκείνους μὲν γὰρ, ἀναβὰς εἰς τὸ ὄρος καὶ καθίσας εἶπεν· τούτους δὲ καταβὰς, καὶ στὰς ἐπὶ τόπου πεδινοῦ· κἀκεῖ μὲν, τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι ἐμακάρισεν, ἤτοι, τοὺς ταπεινόφρονας· ἐνταῦθα δὲ, τοὺς πτωχοὺς ἁπλῶς, ἤγουν, τοὺς ἀφιλοπλούτους, τοὺς ἑκουσίως πτωχούς.

Verſ. 21. *Beati — ſaturabimini.*

Similiter quoque eſurientes ac ſitientes iuſtitiam beatificauit, ſiue iuſtitiam vehementer appetentes: hic autem ſimpliciter eſurientes, eos videlicet, qui voluntaria eſuriunt paupertate, gratoque ſuſtinent animo, qui aeternis ſaturabuntur deliciis.

Verſ. 21. *Beati — ridebitis.*

Qui flent non vtcunque, ſed vel pro ſuis peccatis, vel pro aliorum afflictionibus: et, vt vno abſoluam verbo, qui ſecundum Deum flent. Hi autem in futuro ridebunt ſeculo, hoc eſt, ſpiritualiter gaudebunt: gaudii enim ſignum eſt riſus.

Verſ. 22. *Beati — hominis.*

Quum praedicta vobis fecerint, non propter aliquod malum, quod in vobis ſit, ſed propter me, et quia vos mei eſtis.

Verſ. 23. *Gaudete — coelo.*

Gaudete ſpiritualiter.

Verſ. 23. *Secundum — eorum.*

Secundum ea, quae dicta ſunt, puta odio habentes, et ſeparantes ſiue ſegregantes ſeſe ab illis, et caetera, quae ſequuntur. Patres autem eorum, puta Iudaeorum, qui vobis haec facturi ſunt.

Vers. 21. Μακάριοι — χορταθήσεσθε.

Ὁμοίως ἐκεῖ μὲν τοὺς πεινῶντας καὶ διψῶντας τὴν δικαιοσύνην ἐμακάρισεν, ἤτοι, τοὺς σφοδρῶς ὀρεγομένους τῆς δικαιοσύνης· ἐνταῦθα δὲ, τοὺς πεινῶντας ἁπλῶς, ἤγουν, τοὺς πεινῶντας [8]) δι' ἐκούσιον πτωχείαν, καὶ ὑπομένοντας εὐχαρίστως, οἱ χορταθήσονται τρυφῆς αἰωνίου.

Vers. 21. Μακάριοι — γελάσετε.

Οἱ κλαίοντες, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τοῖς ἑαυτῶν ἁμαρτήμασιν, ἢ ἐπὶ ταῖς ἑτέρων κακοπαθείαις, καὶ συνελόντα εἰπεῖν, οἱ κλαίοντες κατὰ θεὸν, οἱ γελάσουσι κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα, τουτέστιν, εὐφρανθήσονται πνευματικῶς. σύμβολον γὰρ εὐφροσύνης, ὁ γέλως.

Vers. 22. Μακάριοι — ἀνθρώπου.

Ὅταν τὰ εἰρημένα ποιήσωσιν ὑμῖν, μὴ διά τινα κακίαν ὑμῶν, ἀλλ' ἕνεκεν ἐμοῦ, διὰ τὸ εἶναι ὑμᾶς ἐμούς.

Vers. 23. Χάρητε — οὐρανῷ.

Ἀγαλλιάθητε [9]) πνευματικῶς.

Vers. 23. Κατὰ — αὐτῶν.

Κατὰ τὰ ῥηθέντα, τουτέστι, μισοῦντες καὶ ἀφορίζοντες, ἤτοι, χωρίζοντες ἑαυτῶν, καὶ τὰ ἑξῆς. οἱ πατέρες δὲ αὐτῶν, δηλαδὴ τῶν μελλόντων ὑμῖν ταῦτα ποιῆσαι Ἰουδαίων.

8) δι', omittit. A.
9) ἀγαλλιάθητε. A.

Verſ. 24. *Veruntamen — veſtram.*

Poſtquam beatificauit pauperes et eſurientes ac flentes, et odio habitos ac ſegregatos, opprobriisque ac conuiciis propter ſe affectos: deplorat deinceps eos, qui contrario modo ſe habent, vt per beatificationem ad illa adhortetur, per deplorationem vero ab his auertat. Diuites autem dicit nunc auaros, diuitiis intabeſcentes, maleque tabeſcentes. Ἀπέχετε autem, habetis, ſiue aufertis, ſonat: vel ab hoc tempore, ſiue ab ipſis diuitiis accipitis.

Verſ. 25. *Vae — eſurietis.*

Qui ſaturati eſtis in praeſenti vita, quia eſurietis in futura, ne vna quidem conſolatione fruentes.

Verſ. 25. *Vae — flebitis.*

Qui ridetis nunc immoderate, quia flebitis. Intenſio autem ipſius luctus eſt fletus: aut luctus eſt, tacita lamentatio: fletus vero ea, quae auditur.

Verſ. 26. *Vae — homines.*

Quum mali ſitis, Vae vobis, inquit, quum laudauerint vos, tanquam illis placentes et non Deo. Sicut enim beatus eſt, qui iniuſte contumeliis afficitur, ita rurſum miſer eſt, qui iniuſte laudatur.

Verſ. 26. *Secundum — eorum.*

Secundum haec, videlicet eodem modo laudantes, tanquam ad beneplacitum ſuum prophetantes.

Verſ. 27.

[1]) Forte ἀπό. Prorſus abeſſe poterat ἐκ.
[2]) δὲ λέγει νῦν. B.

Vers. 24. Πλὴν — ὑμῶν.

Μακαρίσας τοὺς πτωχοὺς, καὶ τοὺς πεινῶντας, καὶ τοὺς κλαίοντας καὶ τοὺς μισουμένους, καὶ ἀφοριζομένους, καὶ ὀνειδιζομένους καὶ λοιδορουμένους δι' αὐτὸν, λοιπὸν ταλανίζει τοὺς ἐναντίως ἔχοντας, ἵνα διὰ μὲν τοῦ μακαρισμοῦ προτρέψῃ πρὸς ἐκεῖνα, διὰ δὲ τοῦ ταλανισμοῦ ἀποτρέψῃ ἐκ [1]) τούτων· πλουσίους δὲ [2]) νῦν λέγει, τοὺς ἀμεταδότους, τοὺς προσετηκότας τῷ πλούτῳ, τοὺς κακῶς πλουτοῦντας. ἀπέχετε δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἀπεντεῦθεν ἔχετε.

Vers. 25. Οὐαὶ — πεινάσετε.

Οἱ κεκορεσμένοι, κατὰ τὸν παρόντα βίον, ὅτι πεινάσετε, κατὰ τὸν μέλλοντα, μηδεμιᾶς ἐκεῖ παρηγορίας ἀπολαύοντες.

Vers. 25. Οὐαὶ — κλαύσετε.

Οἱ γελῶντες νῦν ἀκολάστως, ὅτι κλαύσετε τότε, κολαζόμενοι. ἐπίτασις δὲ τοῦ πένθους ὁ κλαυθμός. ἦ πένθος μὲν, ὁ καθ' ἡσυχίαν θρῆνος· κλαυθμὸς δὲ, ὁ ἐξάκουστος.

Vers. 26. Οὐαὶ — ἄνθρωποι.

Κακοὺς ὄντας· οὐαὶ ὑμῖν, φησὶν, ὅταν εὐφημήσωσιν ὑμᾶς, ὡς ἀρέσκοντας αὐτοῖς καὶ οὐ τῷ θεῷ. ὥσπερ γὰρ μακάριος ὁ ἀδίκως ὑβριζόμενος· οὕτω πάλιν ἄθλιος ὁ ἀδίκως εὐφημούμενος.

Vers. 26. Κατὰ — αὐτῶν.

Κατὰ ταῦτα, ἔστουν, ὡσαύτως, εὐφημοῦντας αὐτοὺς, ὡς πρὸς ἀρέσκειαν αὐτῶν προφητεύοντες.

Vers. 27. *Sed — auditis.*

Qui mihi assentitis et obedientes estis.

Vers. 27. *Diligite — vestros.*

Dixit hoc quoque capite quinto euangelii secundum Matthaeum, vbi habetur, Audistis, quod dictum sit, Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum.

Vers. 27. *Benefacite — v. 28. vos.*

Haec etiam ibi dixit.

Vers. 29. *Percutienti — prohibueris.*

In illo capite etiam horum quaere enarrationem, vbi ante praedicta habetur, Audistis, quod dictum sit, Oculum pro oculo, dentem pro dente.

Vers. 30. *Omni — tribue.*

Similiter et huius data est interpretatio.

Vers. 30. *Et ab — reposcas.*

Hoc manifeste expositum est.

Vers. 31. *Et quemadmodum — ita.*

Rursus in eo capite quaere dicti illius interpretationem. Omnia ergo, quaecunque vultis, vt faciant vobis homines, haec et vos facite ipsis.

Vers. 32. *Et si diligitis — diligunt.*

Ibi quoque hoc inuenies.

Vers. 33.

Vers. 27. Ἀλλ' — ἀκούουσιν.

Τοῖς πειθομένοις μοι.

Vers. 27. Ἀγαπᾶτε — ὑμῶν.

Εἶπε τοῦτο καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, ἔνθα κεῖται τό· ἠκούσατε, [s]) ὅτι ἐρρέθη, ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σου. s) Matth. 5, 43

Vers. 27. Καλῶς ποιεῖτε — v. 28. ὑμᾶς.

Καὶ ἐκεῖ ταῦτα εἴρηκε.

Vers. 29. Τῷ τύπτοντι — κωλύσῃς.

Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ ζήτησον καὶ τὴν τούτων ἐξήγησιν, πρὸ τῶν εἰρημένων, ἔνθα κεῖται τό· ἠκούσατε, ὅτι ἐρρέθη, [t]) ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος. t) Matth. 5, 38

Vers. 30. Παντὶ — δίδου.

Ὁμοίως καὶ τὴν τούτου.

Vers. 30. Καὶ ἀπὸ — ἀπαίτει.

Τοῦτο σαφές.

Vers. 31. Καὶ καθὼς — ὁμοίως.

Ἐν ἐκείνῳ πάλιν τῷ κεφαλαίῳ ζήτησον τὴν ἑρμηνείαν τοῦ· πάντα [v]) οὖν, ὅσα ἂν θέλητε, ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς. v) Matth. 7, 12

Vers. 32. Καὶ εἰ ἀγαπᾶτε — ἀγαπῶσιν.

Ἐκεῖ καὶ τοῦτο εὑρήσεις.

Verſ. 33. *Et ſi — faciunt.*

Nam id retributio eſt, non beneficium.

Verſ. 34. *Et ſi — paria.*

Et hoc manifeſtum eſt.

Verſ. 35. *Veruntamen — multa.*

Nihil ab illis ſperantes vos accepturos. Repetiuit autem ſermonem, confirmans huiusmodi praeceptum.

† Et quale mutuum eſt, a quo non expectatur ſpes receptionis? Erga eum quidem, qui mutuum accipit, donum eſt, eo quod non ſit ſpes receptionis: erga Deum vero mutuum eſt, propter ſpem retributionis. Qui miſeretur, inquit, pauperis, foeneratur, ſiue mutuum dat Deo.

Verſ. 35. *Et eritis — malos.*

Bonus eſt ſimul erga omnes. Dicto autem capite ait, Vt efficiamini filii patris veſtri, qui in coelis eſt, quia ſolem ſuum oriri facit ſuper malos ac bonos et pluit ſuper iuſtos ac iniuſtos.

Verſ. 36. *Eſtote — eſt.*

Et hoc manifeſtum eſt.

Verſ. 37. *Et nolite — remittetur.*

Dictum eſt etiam, Nolite iudicare, praedicto capite.

Verſ. 38.

3) Haec vterque in margine. Hentenius haec habebat paullo ante, poſt προδηλον.

Verſ. 33. Καὶ ἐὰν — ποιοῦσιν.

Ἀμοιβὴ γὰρ τοῦτο, καὶ οὐκ εὐεργεσία.

Verſ. 34. Καὶ ἐὰν — ἴσα.

Καὶ τοῦτο πρόδηλον.

Verſ. 35. Πλὴν — πολύς.

Μηδὲν ἀπ' αὐτῶν ἐλπίζοντες λαβεῖν. ἐπανέλαβε δὲ τὸν λόγον, βεβαιῶν μάλιστα τὴν τοιαύτην ἐντολήν.

[Καὶ ποῖον 3) τοῦτο δάνειον, ᾧ τῆς ἀπολήψεως ἐλπὶς οὐ συνέζευκται; πρὸς μὲν τὸν δανειζόμενον, δῶρόν ἐστι, διὰ τὴν ἀνελπιστίαν τῆς ἀπολήψεως· πρὸς δὲ τὸν Θεὸν, δάνειον, διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀποδόσεως. ὁ ἐλεῶν, γάρ φησι, πένητα,[x]) δανείζει Θεῷ. x) Prov. 19, 17.

Verſ. 35. Καὶ ἔσεσθε — πονηρούς.

Ἀγαθός ἐστιν ἐπὶ πάντας ὁμοῦ. ἐν δὲ τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ φησὶν· ὅπως [y]) γένησθε υἱοὶ τοῦ πατρὸς ὑμῶν, τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηρούς καὶ ἀγαθούς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. y) Matth. 5, 45.

Verſ. 36. Γίνεσθε — ἐστί.

Καὶ τοῦτο σαφές.

Verſ. 37. Καὶ μὴ — ἀπολυθήσεσθε.

Εἰρηται καὶ τὸ, μὴ [z]) κρίνετε, ἐν τῷ προειρημένῳ κεφαλαίῳ. z) Matth. 7, 1.

Vers. 38. *Date — vobis.*

Date ac praestate omne genus beneficii.

Vers. 38. *Mensuram — vestrum.*

Metaphorica loquutio est. Solent enim, qui triticum bene metiuntur, superpositis modio manibus, deorsum illud premere, concutere, vt descendat, et adiicere, donec supereffundatur. Reddent autem huiusmodi mensuram beneficii, ii sane, qui beneficio affecti sunt. Deo enim pro ipsis rependente, ipsi rependere videntur. Hanc vero illis reddent, qui liberaliter eis mutuum dederunt.

Vers. 38. *Eadem — vobis.*

Eadem beneficii mensura, qua metimini, mutuo illud dantes his, qui indigent.

Vers. 39. *Dixit — cadent?*

Dixit etiam hoc vicesimo octauo capite euangelii secundum Matthaeum, sed de Pharisaeis, hic autem de omnibus dixit simpliciter, qui obscuratos habent animae oculos, et eos docere conantur, qui similiter affecti sunt: primum enim videre opus est, deinde ducatum aliis praestare.

Vers. 40. *Non est — suum.*

Et hoc rursum decimo nono iuxta Matthaeum capite de se ipso dixit: hic autem de discipulis hoc ait, quos praeceptores constituit, vt nullus su-

per

Vers. 38. Δίδοτε — ὑμῖν.

Δίδοτε εὐεργεσίαν κατὰ πάντα τρόπον.

Vers. 38. Μέτρον — ὑμῶν.

Μεταφορικός ἐστιν ὁ λόγος. εἰώθασι γὰρ οἱ καλῶς μετροῦντες τὸν σῖτον, ἐπιτιθέντες τῷ μοδίῳ τὰς χεῖρας, πιέζειν αὐτὸν ἐπὶ τὸ κάτω, καὶ λακτίζοντες σαλεύειν, ἵνα συμπέσῃ, καὶ ἐπιβάλλειν, ἄχρις ἂν[4]) ὑπερεκχυθῇ. ἀποδώσουσι δὲ τὸ τοιοῦτον μέτρον τῆς εὐεργεσίας, τίνες; οἱ εὐεργετηθέντες πάντως. τοῦ θεοῦ γὰρ ἀποδιδόντος ὑπὲρ αὐτῶν, αὐτοὶ δοκοῦσιν ἀποδιδόναι. ἀποδώσουσι δὲ τοῦτο, τοῖς οὕτω φιλοτίμως δανείσασιν αὐτοῖς.

Vers. 38. Τῷ γὰρ αὐτῷ — ὑμῖν.

Τῷ αὐτῷ μέτρῳ τῆς εὐεργεσίας, μεθ' οὗ μετρεῖτε δανείζοντες αὐτὴν τοῖς χρήζουσιν.

Vers. 39. Εἶπε — πεσοῦνται;

Εἶπε τοῦτο καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, ἀλλὰ περὶ τῶν φαρισαίων· ἐνταῦθα δὲ λέγει περὶ πάντων ἁπλῶς τῶν ἐσκοτισμένων μὲν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς· ἐπιχειρούντων δὲ διδάσκειν τοὺς ὁμοίως αὐτοῖς ἔχοντας. χρὴ γὰρ πρῶτον ἀναβλέψαι, εἶτα ὁδηγεῖν.

Vers. 40. Οὐκ ἔστι — αὐτοῦ.

Καὶ τοῦτο πάλιν ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον περὶ ἑαυτοῦ εἴρηκεν ἐνταῦθα δὲ, περὶ τῶν μαθητῶν ταῦτό φησιν, οὐδὲ διδασκά-

4) ὑπερεκχυνθῇ. A.

per eos efferatur, putans ſupergredi virtutem illorum.

Verſ. 40. *Perfectus — ſuus.*

Dixit enim praedicto quoque decimo nono capite. Sufficit diſcipulo, vt fiat ſicut magiſter ſuus.

Verſ. 41. *Quid autem — v. 42. fratris tui.*

Dicta ſunt omnia quinto iuxta Matthaeum capite: ibi ergo quaere explanationem.

Verſ. 43. *Non eſt enim — v. 44. cognoſcitur.*

Similiter et haec. Attamen ibi de ſeductoribus: hic autem de his, qui purgati ſunt et alios purgant: et de his, qui quum immundi ſint, alios tamen mundare tentant. Hos autem per ſimilitudinem appellauit arbores: fructus vero operationes illorum. Et admonet, vt ad horum operationes attendamus, quae ſunt fructus, et non ad verba, quae ſunt folia.

Verſ. 44. *Non enim — uuam.*

Non colligunt, neque vindemiant talia e talibus homines. Rurſum autem exemplo confirmat ſermonem. Sicut enim hoc praeter naturam eſt et impoſſibile: ita ſane et illud.

Verſ. 45. *Bonus — eius.*

De his, qui benedicunt aut maledicunt fratribus, nunc loquitur. Dixit autem haec etiam vigeſimo ſecun-

διδασκάλους ἐποίησεν, ἵνα μηδεὶς αὐτῶν κατεπαρθῇ, δοκῶν ὑπερβῆναι τὴν ἀρετὴν αὐτῶν.

Vers. 40. Κατηρτισμένος — αὐτοῦ.

Εἶπε γὰρ καὶ ἐν τῷ δηλωθέντι ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ· ὅτι a) ἀρκετὸν τῷ μαθητῇ, ἵνα γένηται, ὡς ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ. a) Matth. 10, 25.

Vers. 41. Τί δὲ — v. 42. ἀδελφοῦ σου.

Εἰρηται ταῦτα πάντα καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτων ἐξήγησιν.

Vers. 43. Οὐ γάρ ἐστι — v. 44. γινώσκεται.

Ὁμοίως καὶ ταῦτα. πλὴν ἐκεῖ μὲν περὶ τῶν πλάνων· ἐνταῦθα δὲ, περί τε τῶν κεκαθαρμένων καὶ καθαιρόντων ἑτέρους, καὶ περὶ τῶν ἀκαθάρτων καὶ καθαίρειν ἄλλους πειρωμένων. παραβολικῶς δὲ τούτους μὲν ὠνόμασε δένδρα· καρποὺς δὲ, τὰς πράξεις αὐτῶν, καὶ παραινεῖ προσέχειν ταῖς πράξεσι τούτων, αἵ εἰσι καρπὸς, καὶ μὴ τοῖς λόγοις, οἵ εἰσι φύλλα.

Vers. 44. Οὐ γάρ — σαφυλήν.

Οὐ συλλέγουσιν, οὐδὲ τρυγῶσι τοιαῦτα ἐκ τοιούτων οἱ ἄνθρωποι· πάλιν δὲ παραδειγματικῶς βεβαιοῖ τὸν λόγον. ὥσπερ γὰρ τοῦτο παρὰ φύσιν καὶ ἀνένδεκτον· οὕτως ἄρα κἀκεῖνο.

Vers. 45. Ὁ ἀγαθὸς — αὐτοῦ.

Περὶ τῶν εὐλογούντων ἢ κακολογούντων 5) τοὺς ἀδελφούς, λέγει νῦν· εἶπε δὲ ταῦτα καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ

5) ἢ καπολογούντων, abest. A.

secundo capite euangelii iuxta Matthaeum: et ibi quaere de his.

Vers. 46. *Quid autem — dico?*

Quaere quinto iuxta Matthaeum capite dicti illius enarrationem, Non omnis, qui dicit mihi domine, domine, intrabit in regnum coelorum, sed qui facit voluntatem patris mei, qui in coelis est.

Vers. 47. *Omnis — v. 48. petram.*

Haec etiam dixit circa finem quinti capitis euangelii secundum Matthaeum: et in eo lege interpretationem loci illius: Omnis ergo, qui audit hos sermones meos, et facit eos, assimilabo eum viro prudenti. Sed ibi quidem compendiose dictum est, Qui aedificauit domum suam super petram, hic autem latius. Qui fodit in altum, quod ad iaciendum fundamentum, praecedens est: et ad solam acceptum est emphasin diligenter fundamentum ponentis. Inundatio vero fluminis, est multitudo ac vehementia tentationum.

Vers. 49. *Qui autem — magna.*

Etiam haec ibi manifestata sunt. Ruina vero, casus est ac dissolutio.

Cap.

[6]) ἀποτόμως. A.

εἰκοσῶ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ζήτησον περὶ τούτων ἐκεῖ.

Vers. 46. Τί δέ — λέγω;

Ζήτησον ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· οὐ b) πᾶς ὁ λέγων μοι, κύριε, κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. b) Matth. 7, 21.

Vers. 47. Πᾶς ὁ — v. 48. πέτραν.

Ταῦτα εἴρηκε καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ πέμπτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ἀνάγνωθι ἐν αὐτῷ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ· πᾶς οὖν, c) ὅστις ἀκούει μου τοὺς λόγους τούτους, καὶ ποιεῖ αὐτούς. ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ἐπιτόμως 6) εἴρηται· ὅτι ὅστις ᾠκοδόμησε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πέτραν· ἐνταῦθα δὲ πλατύτερον· ὅτι 7) ὃς ἔσκαψε καὶ ἐβάθυνεν, καὶ προηγοῦνται τοῦ θεμελιώματος, ἐλήφθησαν δὲ ταῦτα πρὸς μόνην ἔμφασιν ἀκριβοῦς θεμελιώματος. πλημμύρα δὲ τοῦ ποταμοῦ, τὸ πλῆθος καὶ ἡ σφοδρότης τῶν πειρασμῶν. c) Matth. 7, 24.

Vers. 49. Ὁ δὲ — μέγα.

Καὶ ταῦτα ἐκεῖ διασεσάφηται. ῥῆγμα δὲ, ἡ διάῤῥηξις, ἡ διάλυσις.

Κεφ.

7) ὅτι ὅστις ἔσκαψε. B.

Cap. XVIII. De centurione.

Cap. VII. v. 1. *Quum — Capernaum.*

Omnia verba ſua, quae videlicet dicta ſunt. Ait enim Matthaeus, Et factum eſt, quum finiſſet Ieſus hos ſermones.

Verſ. 2. *Centurionis — v. 3. ipſius.*

Et hic ἐρωτῶν idem ſignificat, quod deprecans. De hoc autem dictum eſt ſeptimo iuxta Matthaeum capite. Lege ergo totius capitis illius enarrationem, et potiſſimum in fine, vt ſcias, quod non repugnent euangeliſtarum dicta, etſi videantur.

Verſ. 4. *Qui — hoc.*

Hoc, quidnam? puta venire ac ſanare ſeruum eius.

Verſ. 5. *Diligit — nobis.*

Synagoga haec habitaculum erat, in quo congregabantur ſtatutis a lege diebus.

Verſ. 6. *Ieſus autem — vexari.*

Ne diſtraharis, ne moleſteris.

Verſ. 6. *Non — v. 7. puer meus.*

Haec etiam dixit Matthaeus, et declarata ſunt praedicto capite.

Verſ. 8. *Siquidem — facit.*

Similiter et haec.

Verſ. 9.

Κεφ. ΙΗ. Περὶ τοῦ ἑκατοντάρχου.

Cap. VII. v. 1. Ἐπεὶ δὲ — καπερναούμ.

Πάντα τὰ ῥήματα αὐτοῦ, τὰ ῥηθέντα, δηλονότι. φησὶ γὰρ ὁ ματθαῖος· καὶ [d]) ἐγένετο, ὅτε συνετέλεσεν ὁ ἰησοῦς τοὺς λόγους τούτους. d) Matth. 7, 28.

Vers. 2. Ἑκατοντάρχου — v. 3. αὐτοῦ.

Ἐρωτῶν, ἀντὶ τοῦ, παρακαλῶν. εἴρηται δὲ περὶ τούτου ἐν τῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ὅλην ἐξήγησιν τοῦ ὅλου κεφαλαίου ἐκείνου, καὶ μάλλον τὴν ἐν τῷ τέλει, ἵνα σαφῶς γνῷς, ὅτι οὐ διαφωνοῦσιν, εἰ καὶ δοκοῦσιν.

Vers. 4. Οἱ — τοῦτο.

Τοῦτο, ποῖον; τὸ ἐλθεῖν καὶ διασῶσαι τὸν δοῦλον αὐτοῦ.

Vers. 5. Ἀγαπᾷ — ἡμῖν.

Ἡ συναγωγὴ αὕτη, οἴκημα ἦν, ἐν ᾧ συνήγοντο κατὰ τὰς ἐκ νόμου τεταγμένας ἡμέρας.

Vers. 6. Ὁ δὲ ἰησοῦς — σκύλλου.

Μὴ περισπῶ, μὴ περικόπτου.

Vers. 6. Οὐ — v. 7. παῖς μου.

Ταῦτα εἶπε καὶ ὁ ματθαῖος, καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ.

Vers. 8. Καὶ γὰρ — ποιεῖ.

Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

Vers. 9. *His autem auditis — inueni.*

Pari modo et haec.

Vers. 10. *Et reuersi — sanum.*

De hoc rursum inuenies in calce enarrationis, quae posita est ad finem dicti capitis.

Cap. XIX. De filio viduae.

Vers. 11. *Et factum est — v. 12. cum illa.*

Condolebant enim illi, vt quae non modo virum perdiderat, sed nunc quoque filium, et hunc vnigenitum.

Vers. 13. *Et — illam.*

Intuitus eam inconsolabiliter flentem. Si enim turba miserebatur, quanto magis, qui fons erat misericordiae?

Vers. 13. *Dixitque — v. 14. loculum.*

Arculam, in qua iacebat mortuus.

Vers. 14. *Qui vero — v. 15. suae.*

Quemadmodum ferrum, quod in igne aliquanto tempore permansit, habet ignis operationes: ita quoque sancta ipsius caro diuinitati vnita, quae diuinitatis sunt, operabatur. Ideo manus quidem mortuum ac desertum corpus coniunxit: vox autem recedentem animam reuocauit.

Vers. 16.

Vers. 9. Ἀκούσας δὲ ταῦτα — εὗρον.

Ὡσαύτως καὶ ταῦτα.

Vers. 10. Καὶ ὑποστρέψαντες — ὑγιαίνοντα.

Περὶ τούτου πάλιν εὑρήσεις ἐν τῷ τέλει τῆς ἐξηγήσεως, τῆς ἐν τῷ τέλει τοῦ λεχθέντος κεφαλαίου.

Κεφ. ΙΘ. Περὶ τοῦ υἱοῦ τῆς χήρας.

Vers. 11. Καὶ ἐγένετο — v. 12. σὺν αὐτῇ.

Συνήλγουν γὰρ αὐτῇ, ὡς ἀποβαλούσῃ μὴ τὸν ἄνδρα μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ τὸν υἱόν, καὶ τοῦτον μονογενῆ.

Vers. 13. Καὶ — αὐτῇ.

Ἰδὼν αὐτὴν ἀπαρηγόρητα κλαίουσαν. εἰ γὰρ ὁ ὄχλος ἠλέει αὐτὴν, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς, ἡ τοῦ ἐλέους πηγή.

Vers. 13. Καὶ εἶπεν — v. 14. σοροῦ.

Τοῦ κιβωτίου, ἐν ᾧ ἔκειτο ὁ νεκρός.

Vers. 14. Οἱ δὲ — v. 15. αὐτοῦ.

Ὥσπερ ὁ σίδηρος, ὁμιλήσας τῷ πυρὶ, τὰ τοῦ πυρὸς ἐνεργεῖ· οὕτω καὶ ἡ ἁγία σὰρξ αὐτοῦ, ἑνωθεῖσα τῇ θεότητι, τὰ τῆς θεότητος ἐνεργεῖ. διὸ ἡ χεὶρ μὲν αὐτοῦ τὸ νεκρὸν καὶ παρειμένον σῶμα συνέσφιγξεν· ἡ δὲ φωνὴ τὴν οἰχομένην ψυχὴν ἐπέστρεψεν.

Verſ. 16. *Accepit — plebem ſuam.*

Olim ſiquidem propheta Elias filium Sarephthanae viduae ſuſcitauit, ſed deplorando erga Deum, ipſumque deprecando. Et propheta Eliſaeus filium Sonanitidis, ſed extenſus ſuper eum, totus ſuper totum. Hic vero tangens ſolum ac iubens, ſtatim excitauit. Propter hoc itaque dicebant, Propheta magnus, ſed ingrati poſtmodum ipſum occiderunt.

Verſ. 17. *Egreſſusque — finitimam regionem.*

Sermo miraculi, et quod propheta magnus ſurrexiſſet.

Cap. XX. De diſcipulis miſſis a Iohanne.

Verſ. 18. *Et nuntiauerunt — v. 19. expectamus?*

De his exacte dictum eſt viceſimo iuxta Matthaeum capite.

Verſ. 20. *Quum veniſſent — v. 23. mei cauſa.*

De his quoque omnibus in illo capite dictum eſt manifeſte. Plagas autem, ſiue flagella, intellige dolores. Sunt enim morbi quidam dolore carentes: veluti ſunt caecitas, ſurditas, mutum eſſe, ac multi huiusmodi.

Verſ. 24. *Quumque diſceſſiſſent — Iohanne.*

Dictio ἀγγέλων ſignificat hic internuntiantes, ſiue nuntia perferentes a Iohanne ad Chriſtum.

Verſ. 24.

[8]) Ita quoque reperitur in Codd. LXX. 4 Reg. 4. pro σουναμίτις. Graecis moleſta erat Syllaba σουν et σουμ.

Vers. 16. Ἔλαβε — λαὸν αὐτοῦ.

Πάλαι μὲν γὰρ καὶ ὁ προφήτης ἠλίας ἀνέστησε τὸν υἱὸν τῆς σαραφθίας, ἀλλ' ἀποδυράμενος πρὸς θεὸν, καὶ ἱκετεύσας αὐτόν. καὶ ὁ προφήτης ἐλισσαῖος τὸν υἱὸν τῆς [8]) σωμανίτιδος, ἀλλ' ἐπιπλακεὶς αὐτῷ ὅλος δι' ὅλου· οὗτος δὲ, ἁψάμενος μόνον καὶ προσάξας, εὐθέως ἤγειρε. καὶ [9]) διὰ τοῦτο λοιπὸν ἔλεγον, ὅτι προφήτης μέγας, ἀλλ' ὕστερον οἱ ἀγνώμονες ἀνεῖλον αὐτόν.

Vers. 17. Καὶ ἐξῆλθεν — τῇ περιχώρῳ.

Ὁ λόγος τοῦ θαύματος, ἢ ὅτι προφήτης μέγας ἐγήγερται.

Κεφ. Κ. Περὶ τῶν ἀποσταλέντων παρὰ ἰωάννου.

Vers. 18. Καὶ ἀπήγγειλαν — v. 19. προσδοκῶμεν;

Εἴρηται περὶ τούτων ἀκριβῶς ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 20. Παραγενόμενοι — v. 23. ἐν ἐμοί.

Καὶ περὶ τούτων πάντων ἐν ἐκείνῳ διασεσάφηται. μάσιγας δὲ, τοὺς πόνους ὑπολητέον. εἰσὶ γάρ τινες νόσοι χωρὶς πόνων, ὡς ἡ τυφλότης καὶ ἡ κωφότης καὶ ἡ ἀφωνία καὶ πολλαὶ τοιαῦται.

Vers. 24. Ἀπελθόντων — ἰωάννου.

Ἀγγέλων, τῶν [1]) ἀγγελίαν φερόντων, τῶν μηνυτῶν.

[9]) καὶ, omittit. B.
[1]) τῶν ἀγγελιαφόρων. B. quod eodem redit.

Verſ. 24. *Quid — v. 27. te.*

Similiter et de his omnibus ad verbum dictum eſt.

Verſ. 28. *Dico — eſt.*

Et haec quoque pulchram ibidem ſortita ſunt interpretationem.

Verſ. 29. *Omnisque — Iohannis.*

Iuſtificauerunt, ſiue gratias ei egerunt, qui baptiſtam ſibi miſerat, prouidens ipſorum ſaluti. Chriſti autem et hic ſermo eſt, ſicut etiam dictum, quod ſequitur.

Verſ. 30. *Phariſaei vero — ab eo.*

Conſilium Dei vocat ipſum baptisma, tanquam Dei praecepto factum. Factum eſt, inquit, verbum domini ſuper Iohannem Zachariae filium in deſerto: et venit in omnem regionem, quae circa Iordanem erat, praedicans baptismum poenitentiae in remiſſionem peccatorum. In ſemetipſis autem. Nam εἰς ἑαυτοὺς capitur pro ἐν ἑαυτοῖς.

Verſ. 31. *Cui — v. 35. omnibus.*

Praedicto vigeſimo capite de his omnibus ac ſingulis inuenies.

Cap. XXI. De ea, quae vnxit dominum vnguento.

Verſ. 36. *Inuitabat — ipſo.*

Similiter et hic ἠρώτα, non ſignificat interrogabat, ſed vocabat: nam, tanquam prophetam, eum ad conuiuium vocabat, vel inuitabat.

Verſ. 36.

2) δὲ, omittit. A.
3) εὑρήσεις, abeſt. A.

Vers. 24. Τί — v. 27. σου.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων πάντων ἐκεῖ διείληπται κατὰ ῥητόν.

Vers. 28. Λέγω — ἐστίν.

Καὶ ταῦτα καλλίστην ἔχουσιν ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Vers. 29. Καὶ πᾶς — Ἰωάννου.

Ἐδικαίωσαν, ἔτουν, ἠυχαρίστησαν, ἀποστείλαντι αὐτοῖς τὸν Βαπτιστὴν ἐπὶ προνοίᾳ τῆς σωτηρίας αὐτῶν. τοῦ χριστοῦ[2]) δὲ καὶ οὗτος ὁ λόγος, ὥσπερ καὶ τὸ ἑξῆς ῥητόν.

Vers. 30. Οἱ δὲ Φαρισαῖοι — ὑπ' αὐτοῦ.

Βουλὴν τοῦ Θεοῦ, τὸ βάπτισμα λέγει, ὡς κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ γινόμενον. ἐγένετο,[c]) γάρ φησι, ῥῆμα Θεοῦ ἐπὶ Ἰωάννην τὸν Ζαχαρίου υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ ἦλθεν εἰς πᾶσαν τὴν περίχωρον τοῦ Ἰορδάνου, κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. εἰς ἑαυτοὺς δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἐν ἑαυτοῖς. c) Luc. 3. 2

Vers. 31. Τίνι — v. 35. πάντων.

Ἐν τῷ εἰρημένῳ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ περὶ πάντων τούτων[3]) εὑρήσεις λεπτομερῶς.

ΚΕΦ. ΚΑ. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν κύριον μύρῳ.

Vers. 36. Ἠρώτα — αὐτοῦ.

Καὶ ταῦθα τὸ ἠρώτα, ἀντὶ τοῦ, παρεκάλει. ὡς προφήτην δὲ αὐτὸν ἐκάλει πρὸς ἑστίασιν.

Verſ. 36. *Et ingreſſus — accubuit.*

Non deuitauit hunc, ne daret occaſionem dicendi, quod eum publicanis et peccatoribus vna cibum caperet: phariſaeos autem faſtidiret.

Verſ. 37. *Et ecce — v. 38. lachrymis.*

Quaere in euangelio ſecundum Matthaeum enarrationem ſexageſimi ſecundi capitis. Haec autem mulier, quum Chriſti miracula partim ipſa vidiſſet, partim ab his, qui viderant, audiſſet: Deum eſſe credidit eum, qui haec operabatur: ideo etiam venit, ſperans, remiſſionem peccatorum ſuorum ſe accepturam.

Conſidera vero magnam huius reuerentiam. Stetit enim ad extremas corporis illius partes, tanquam extrema: et a tergo, tanquam audacia carens: flebat quidem propter peccata ſua: rigabat autem pedes illius lachrymis, vtpote ad pedes eius inclinata.

Verſ. 38. *Et — extergebat.*

Extergebat eos, quos lachrymis madidos reddiderat. Chriſtus, quum rei cauſam noſſet, ſuſtinebat: vt etiam fides eius feruorque poenitentiae apparerent, et vt merito pro his rebus, quod quaerebat, acciperet.

Verſ. 38. *Et deoſculabatur — vnguento.*

Oſculabatur quidem ipſos, tanquam eius, qui petitionem ſuam adimplere poterat, ſiue tanquam Dei: vngebat vero vnguento, plus quam humano modo hunc honorans, qui plus, quam homo erat.

Verſ. 39.

Vers. 36. Καὶ εἰσελθὼν — ἀνεκλίθη.

Οὐ παρητήσατο τοῦτον, ἵνα μὴ δῷ πρόφασιν, ὡς τελώναις μὲν καὶ ἁμαρτωλοῖς συνεδίων· τοὺς Φαρισαίους δὲ βδελυσσόμενος.

Vers. 37. Καὶ ἰδοὺ — v. 38. δάκρυσι.

Ζήτησον ἐν τῷ κατὰ ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ ἑξηκοστοῦ δευτέρου κεφαλαίου· αὕτη δὲ ἡ γυνὴ, τὰ μὲν ἰδοῦσα τῶν θαυμάτων τοῦ χριστοῦ· τὰ δὲ μαθοῦσα παρὰ τῶν ἰδόντων, ἐπίστευσεν, ὅτι θεός ἐστιν ὁ ταῦτα τελεσιουργῶν. διὸ καὶ προσεισιν, ἐλπίζουσα λαβεῖν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῆς.

Ὅρα δὲ τὴν πολλὴν ταύτης εὐλάβειαν. ἔστη γὰρ παρὰ τὰ ἔσχατα μέρη τοῦ σώματος αὐτοῦ, ὡς ἐσχάτη· καὶ ὄπισω, ὡς ἀπαρρήσιαστος. καὶ ἔκλαιε μὲν, διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῆς· ἔβρεχε δὲ τοὺς πόδας αὐτοῦ τοῖς δάκρυσιν, ὡς ἐπικεκυφυῖα αὐτοῖς.

Vers. 38. Καὶ — ἐξέμασσεν.

Ἐσπόγγισεν αὐτοὺς διαβρόχους γινομένους. ὁ δὲ χριστὸς, εἰδὼς τὴν αἰτίαν, ἠνείχετο, ἵνα καὶ ἡ πίστις αὐτῆς φανῇ, καὶ ἡ θερμότης τῆς μετανοίας, καὶ ἵνα ἀξίως τούτων λάβῃ τὸ ζητούμενον.

Vers. 38. Καὶ κατεφίλει — μύρῳ.

Κατεφίλει μὲν αὐτοὺς, ὡς δυναμένου πληρῶσαι τὴν αἴτησιν αὐτῆς, εἴτουν, ὡς θεοῦ· ἤλειφε δὲ τῷ μύρῳ, τιμῶσα τοῦτον ὑπὲρ ἄνθρωπον, ὡς ὄντα ὑπὲρ ἄνθρωπον.

Vers. 39. *Intuitus — peccatrix est.*

Offendiculum passus haec dicebat, ignorans, quod quum Deus esset, propter peccatores homo factus erat. Neque autem Iudas hic murmurabat, neque caeteri discipuli: siquidem ille morbo auaritiae nondum captus erat: isti vero necdum sermones de pauperibus infixos habebant.

Vers. 40. *Et respondens — dic.*

Pharisaeus intra semetipsum de eo offensus erat, quod meretricem admitteret, nec sciret esse peccatricem: ipse vero hoc cognito, maius quiddam facit, quam sit prophetae, detegens ei arcanum cogitationis suae. Itaque exemplo demonstrat, quod etiam hoc nosset, ac iuste eam admitteret propter magnam ipsius dilectionem, quae a fide et poenitentia procedebat.

Vers. 41. *Duo — v. 43. iudicasti.*

Hinc intelligendum dedit, quod veluti narrat exemplum, ita fane et tu, tanquam is, qui paucis obnoxius es suppliciis, parum me dilexisti: haec vero, vt quae multis erat obnoxia, vehementer me dilexit, vt multum sibi remitteretur: ideo quoque congruum mihi est, vt ei, tanquam vehementer diligenti, multum remittam. Multum autem, intellige hic vniuersum debitum.

Vers. 44. *Et conuersus — v. 46. pedes meos.*

Tu quidem ea etiam, quae facilia erant non fecisti: haec vero, quae etiam difficilia sunt operata est.

Vide

Vers. 39. Ἰδὼν — ἁμαρτωλός ἐστι.

Σκανδαλισθεὶς ἔλεγε ταῦτα, μὴ γινώσκων, ὅτι θεὸς ὢν, διὰ τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐνηνθρώπησεν. οὔτε δὲ ὁ Ἰούδας ἐνταῦθα ἐγόγγυσεν, οὔτε μὴν οἱ ἄλλοι μαθηταί. ὁ μὲν γὰρ, οὔπω τῷ νοσήματι τῆς φιλαργυρίας ἑάλωκεν· οἱ δὲ, οὔπω τοὺς ὑπὲρ τῶν πτωχῶν λόγους ἐμπεπηγότας εἶχον.

Vers. 40. Καὶ ἀποκριθεὶς — εἶπέ.

Ὁ μὲν Φαρισαῖος ἐσκανδαλίσθη καθ' ἑαυτὸν [4]), ἐπ' αὐτῷ, ὡς προσιεμένῳ τὴν πόρνην, καὶ μὴ προγνόντι, ὅτι ἁμαρτωλός ἐστιν· αὐτὸς δὲ τοῦτο γνοὺς, μᾶλλον προφήτου ποιεῖ, ἀνακαλύπτων αὐτῷ τὸν ἀπόῤῥητον διαλογισμὸν αὐτοῦ, καὶ λοιπὸν ἀποδεικνύει διὰ [5]) παραδείγματος, ὅτι καὶ γινώσκει ταύτην, καὶ δικαίως αὐτὴν προσίεται, διὰ τὴν εἰς αὐτὸν πολλὴν ἀγάπην αὐτῆς, ἥτις ἦν ἐκ πίστεως καὶ μετανοίας.

Vers. 41. Δύο — v. 43. ἔκρινας.

Δέδωκεν ἐντεῦθεν νοεῖν, ὅτι ὥσπερ ἔχει τὸ παράδειγμα, οὕτως ἄρα σὺ μὲν, ὡς ὀλίγαις τιμωρίαις ὑπόχρεως ὢν, ὀλίγον με ἠγάπησας· αὐτὴ δὲ, ὡς πολλαῖς, πολὺ, ἵνα πολὺ αὐτῇ ἀφεθῇ· διὸ καὶ ὡς πολὺ ἀγαπήσασαν προσηκάμην, ἵνα πολὺ ἀφήσω. πολὺ δὲ νῦν, τὸ πᾶν νόησον.

Vers. 44. Καὶ στραφεὶς — v. 46. μετὰ τοὺς πόδας.

Σὺ μὲν τὰ εὐχερῆ πεποίηκας· αὕτη δὲ τὰ δυσχερῆ διεπράξατο.

Ὅρα

4) ἐπ' αὐτῷ, abest. A.
5) τῦ, addit. A.

Vide autem, quod ab his, vnde prius ſuam ipſa venabatur perditionem, ab eisdem nunc venata eſt ſalutem: lachrymis enim amatoriis, et capillis curioſius concinnatis ac vnguento, laſciuos iuuenes dementabat: quae vero primum fuerunt inſtrumenta peccati, ea nunc fecit inſtrumenta virtutis.

Verſ. 47. *Propter quod — multum.*

Multa equidem, quum illa multa haberet, et omnia remiſſa ſunt.

Verſ. 47. *Cui autem — diligit.*

Hoc dixit, reprehendens Simonem.

Verſ. 48. *Dixit — peccata tua.*

Dixit hoc illi, vt certior ipſa redderetur, et ipſe donaret indigenti, quod illa petebat.

Verſ. 49. *Et coeperunt — remittit?*

Hoc et alii dixerunt, quando paralyticum curauit.

Verſ. 50. *Dixit autem — pace.*

Eodem modo loquutus eſt ad eam, quae ſanguinis profluuio laborabat, quemadmodum vigeſimo ſexto praeſentis euangelii capite inuenies.

Vtinam autem contingeret, vt et anima mea fornicaria, ſiue voluptatum amatrix, poenitentia pungeretur, et lachrymis abluere foetorem ipſius peccati, ac ſuauem ad Deum deferret odorem vnguenti ipſius virtutis.

Cap.

Ὅρα δὲ, ὅτι, ἐξ ὧν πρότερον ἐθήρευε τὴν ἀπώλειαν ἑαυτῆς, ἐκ τούτων ἀρτίως ἐθήρευσε τὴν σωτηρίαν. δάκρυσι[6]) γὰρ ἐρωτικοῖς, καὶ θριξὶ περιεργότερον διαπεπλεγμέναις, καὶ μύρῳ τοὺς ἀκολάστους κατεγοήτευσε, καὶ τὰ πρὶν ὄργανα τῆς ἁμαρτίας, ὄργανα νῦν πεποίηκεν ἀρετῆς.

Verſ. 47. Οὗ χάριν — πολύ.

Αἱ πολλαὶ μὲν, πᾶσαι δέ.

Verſ. 47. Ὧι δὲ — ἀγαπᾷ.

Τοῦτο εἴρηκε καθαπτόμενος τοῦ σίμωνος.

Verſ. 48. Εἶπε — σου αἱ ἁμαρτίαι.

Εἶπεν αὐτῇ τοῦτο, ἵνα πληροφορηθῇ, καὶ δίδωσι τῇ δεομένῃ τὸ αἰτούμενον.

Verſ. 49. Καὶ ἤρξαντο — ἀφίησιν;

Εἶπον τοῦτο καὶ ἕτεροι, ὅτε τὸν παραλυτικὸν ἐθεράπευσεν.

Verſ. 50. Εἶπε δὲ — εἰρήνην.

Ἔφησεν οὕτω καὶ πρὸς τὴν αἱμορροοῦσαν, ὡς εὑρήσεις ἐν τῷ εἰκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ παρόντος εὐαγγελίου.

Γένοιτο δὲ καὶ τὴν ἐμὴν πόρνην, ἤτοι, τὴν φιλήδονόν μου ψυχὴν μετανοῆσαι, καὶ δάκρυσιν ἀπολούσασθαι τὴν δυσωδίαν τοῦ βορβόρου τῆς ἁμαρτίας, καὶ προσαγαγεῖν τῷ θεῷ εὐωδίαν μύρου ἀρετῆς.

Cap.

[6]) γὰρ, abeſt. A.

Cap. VIII. v. 1. *Factumque — Dei.*

Denuntians, quod fruitio diuina, requiesque sempiterna donarentur in ipsum credentibus.

Vers. 1. *Et — eo.*

Simul erant cum eo.

Vers. 2. *Ac mulieres — v. 3. suis.*

Quum enim beneficiis ab eo affectae essent, non discesserunt ab eo. Septem daemonia quidam pro multis interpretantur. Consuetum est namque apud Hebraeos Septem vocare, quae multa sunt. Procuratorem vero Herodis intellige oeconomum et dispensatorem rerum ipsius.

Cap. XXII. De seminante parabola.

Vers. 4. *Quum autem conueniret — v. 8. centuplum.*

De hac sementis parabola latius scripsit Matthaeus vigesimo quarto capite: et ibi de his omnibus quaere.

Vers. 8. *Haec — audiat.*

De his etiam ibi dictum est.

Vers. 9. *Interrogabant — v. 10. Dei.*

Similiter et de his.

Vers. 10.

7) Ἡρῴδ, abest. A.

Cap. VIII. v. 1. Καὶ ἐγένετο — τοῦ θεοῦ.

Καταγγέλλων τὴν ἀπόλαυσιν τὴν θείαν, τὴν ἀνάπαυσιν τὴν αἰδίον, ὅτι δεδώρηται τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν.

Vers. 1. Καὶ — αὐτῷ.

Συνῆσαν αὐτῷ.

Vers. 2. Καὶ γυναῖκες — v. 3. αὐταῖς.

Εὐεργετηθεῖσαι γὰρ, οὐκ ἀπέστησαν ἀπ' αὐτοῦ· δαιμόνια δὲ ἑπτὰ, τινὲς ἡρμήνευσαν, ἀντὶ τοῦ, πολλά. σύνηθες γὰρ ἑβραίοις, ἑπτὰ λέγειν, τὰ πολλά. ἐπίτροπον δὲ ἡρώδου [7]) νόει, τὸν ἐπιμελητὴν καὶ οἰκονόμον τῶν πραγμάτων αὐτοῦ.

Κεφ. ΚΒ. Περὶ τῆς παραβολῆς τοῦ σπόρου.

Vers. 4. Συνιόντος δὲ — v. 8. ἑκατονταπλασίονα.

Περὶ ταύτης τῆς παραβολῆς τοῦ σπόρου πλατύτερον ὁ ματθαῖος ἐξήγησεν ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ. καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ περὶ τούτων πάντων.

Vers. 8. Ταῦτα — ἀκουέτω.

[2]Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτου εἴρηται.

Vers. 9. Ἐπηρώτων — v. 10. θεοῦ.

[6]Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Vers. 10.

Vers. 10. *Caeteris autem — parabolis.*

Marcus vero planius scripsit, dicens: His autem, qui foris sunt, in parabolis omnia fiunt. Et horum quaere expositionem nono eius capite.

Vers. 10. *Vt — intelligant.*

Ibi et haec declarata sunt.

Vers. 11. *Est — parabola.*

Haec, id est, talis iuxta interpretationem.

Vers. 11. *Semen — Dei.*

Sermo fidei euangelicus.

Vers. 12. *Qui vero — salui fiant.*

Praedicto vigesimo quarto capite ait Matthaeus: Quum quiuis audiuit verbum regni, nec intelligit: venit ille malus, et rapit, quod seminatum est in corde ipsius: hic est, qui iuxta viam seminatus fuit. Et lege vniuersam illorum expositionem, vnde et praesentia facile erit cognoscere.

Vers. 13. *Qui vero super petram.*

Qui ad petram, hi sunt videlicet, de quibus dicturus est.

Vers. 13. *Qui quum — recedunt.*

Eodem capite etiam haec inuenies.

Vers. 14. *Quod autem — sunt.*

Hoc est, In his est. Qualibus his? Audi.

Vers. 14.

Vers. 10. Τοῖς δὲ λοιποῖς — παραβολαῖς.

Ὁ δὲ μάρκος ἔγραψε σαφέστερον, λέγων· ἐκείνοις f) δὲ τοῖς ἔξω ἐν παραβολαῖς τὰ πάντα γίνεται. καὶ ζήτησον τὴν τούτων ἐξήγησιν ἐν τῷ ἑνάτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ. f) Marc. 4, 11.

Vers. 10. Ἵνα — συνιῶσιν.

Ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ τοῦ μάρκου καὶ ταῦτα διερμηνεύθησαν.

Vers. 11. Ἐστι — παραβολή.

Αὕτη, ἀντὶ τοῦ, τοιαύτη, κατὰ τὴν ἑρμηνείαν.

Vers. 11. Ὁ σπόρος — θεοῦ.

Ὁ τῆς πίστεως, ὁ εὐαγγελικός.

Vers. 12. Οἱ δὲ — σωθῶσιν.

Ἐν τῷ ῥηθέντι εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ φησὶν ὁ ματθαῖος· ὅτι g) παντὸς ἀκούοντος τὸν λόγον τῆς βασιλείας, καὶ μὴ συνιέντος, ἔρχεται ὁ πονηρὸς, καὶ ἁρπάζει τὸ ἐσπαρμένον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. οὗτός ἐστιν ὁ παρὰ τὴν ὁδὸν σπαρείς. καὶ ἀνάγνωθι τὴν ὅλην τούτων ἐξήγησιν, ἀφ' ἧς ῥᾴδιον καὶ τὰ πρόντα διαγνῶναι. g) Matth. 13, 19.

Vers. 13. Οἱ δὲ ἐπὶ τῆς πέτρας.

Οἱ δὲ κατὰ τὴν πέτραν, εἰσὶν οὗτοι, δηλονότι, περὶ ὧν ἐρεῖ.

Vers. 13. Οἳ ὅταν — ἀφίσαντας.

Ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τῶν τοιούτων εὑρήσεις.

Vers. 14. Τὸ δὲ — εἰσιν.

Ἀντὶ τοῦ, ἐν τούτοις ἐστὶ, τοῖς τούτοις ἀκούσιν.

Verſ. 14. *Qui — referunt fructum.*

Sub ſollicitudinibus et diuitiis ac voluptatibus: hoc eſt cum ſollicitudinibus ac voluptatibus euntes, ſiue conuerſantes. In eo etiam de his dictum eſt.

Verſ. 15. *Quod vero — per patientiam.*

Similiter et de his.

Verſ. 16. *Nemo — lumen.*

Haec debito modo declarata ſunt quinto capite euangelii ſecundum Matthaeum, vbi poſt beatitudines ponitur, Vos eſtis lux mundi: ad Apoſtolos enim dicta ſunt, quanquam ad omnes communia videantur.

Verſ. 17. *Non enim — venturum.*

Decimo nono capite dicit Matthaeus, Nihil tectum eſt, quin ſit detegendum: et nihil occultum eſt, quin futurum ſit, vt ſciatur. Et lege eorum enarrationem. Veriſimile eſt autem, quod variis temporibus Chriſtus ſimilia dixerit: ideo etiam diuerſis euangeliorum locis poſita ſunt.

Quidam autem dicunt, ſermonem hunc de occulta dici virtute, quae omnino manifeſtanda eſt tempore retributionis: quanquam in praeſenti quoque vita frequentius hoc fiat.

Verſ. 18. *Videte — audiatis.*

Attendite, quomodo his, quae a me dicuntur, animum aduertatis: oportet enim diligenter et cum

ſtudio

Vers. 14. Οἱ — τελεσφοροῦσιν.

Ὑπὸ μεριμνῶν καὶ πλούτου καὶ ἡδονῶν, ἀντὶ τοῦ, μετὰ μεριμνῶν καὶ πλούτου καὶ ἡδονῶν πορευόμενοι, εἶτουν, πολιτευόμενοι. ἐν ἐκείνῳ δὲ, καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη.

Vers. 15. Τὸ δὲ — ἐν ὑπομονῇ.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Vers. 16. Οὐδεὶς — φῶς.

Ταῦτα κατὰ τὸ εἰκὸς ἡρμηνεύθησαν ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, μετὰ τοὺς μακαρισμούς, ἔνθα κεῖται τό· ὑμεῖς h) ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. πρὸς τοὺς ἀποστόλους γὰρ ἐρρήθησαν, εἰ καὶ κοιναὶ δοκοῦσι πρὸς πάντας. h) Matth. 5, 14.

Vers. 17. Οὐ γάρ — ἔλθῃ.

Ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ φησὶ ματθαῖος· ὅτι i) οὐδέν ἐστι κεκαλυμμένον, ὃ οὐκ ἀποκαλυφθήσεται, καὶ κρυπτὸν, ὃ οὐ γνωσθήσεται. καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν. εἰκὸς δὲ, κατὰ διαφόρους καιροὺς τὰ τοιαῦτα τὸν χριστὸν εἰπεῖν. διὸ καὶ ἐν διαφόροις τόποις τῶν εὐαγγελίων ἐτέθησαν. i) Matth. 10, 26.

Τινὲς δέ φασι, τὸν λόγον τοῦτον εἶναι περὶ τῆς κρυπτῆς ἀρετῆς, ὅτι φανερούται πάντως ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀνταποδόσεως· πολλάκις δὲ καὶ κατὰ τὴν ἐνταῦθα ζωὴν τοῦ ταύτην ἐργαζομένου.

Vers. 18. Βλέπετε — ἀκούετε.

Προσέχετε, πῶς ἐνωτίζεσθε τὰ λεγόμενα παρ' ἐμοῦ. χρὴ γὰρ σπουδαίως καὶ ἐπιμελῶς αὐτῶν

ſtudio haec audire, quum allegorica ſint ac ſublimia, et non temere, aut caſu dicta.

Verſ. 18. *Quisquis — illi.*

Quicunque habuerit ſtudium ac diligentiam, dabitur illi horum cognitio.

Verſ. 18. *Quisquis — eo.*

Nono capite dicit et Marcus, Quicunque habuerit, dabitur ei, et qui non habet, etiam, quod habet, auferetur ab eo: illorum ergo lege interpretationem.

Verſ. 19. *Venerunt — turbam.*

Dictum eſt de his in fine vigeſimi tertii capitis euangelii ſecundum Matthaeum.

Verſ. 20. *Et nuntiatum eſt — volentes.*

†† Dicentibus, nimirum annunciantibus.

Verſ. 21. *At ille — faciunt.*

Ibi etiam de his omnibus exacte diſſeruimus.

Cap. XXIII. De increpatione venti ac tempeſtatis maris.

Verſ. 22. *Et accidit — v. 23. periclitabantur.*

Horum interpretationem quaere in enarratione vndecimi capitis euangelii ſecundum Matthaeum. Implebantur autem, puta aqua.

Verſ. 24.

8) ὃς ἐὰν ἔχῃ. B.
9) Φησὶ πρὸς αὐ. B.

ἀκροᾶσθαι, συμβολικῶν ὄντων καὶ ὑψηλῶν, καὶ οὐχ, ὡς ἔτυχε, λεγομένων.

Vers. 18. [a]Ος — αὐτῷ.

[a]Ος ἂν [8]) ἔχῃ σπουδὴν καὶ ἐπιμέλειαν, δοθήσεται αὐτῷ γνῶσις τούτων.

Vers. 18. Καὶ ὃς — αὐτοῦ.

[a]Εν τῷ ἐνάτῳ κεφαλαίῳ φησὶν [9]) ὁ μάρκος· ὅτι [k]) ὃς ἂν ἔχῃ, δοθήσεται αὐτῷ, καὶ ὃς οὐκ ἔχει, καὶ ὃ ἔχει, ἀρθήσεται ἀπ' αὐτοῦ. καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν. k) Marc. 4, 25.

Vers. 19. Παρεγένοντο — ὄχλον.

Εἴρηται περὶ τούτων ἐπὶ τέλους τοῦ εἰκοστοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 20. Καὶ ἀπηγγέλη — θέλοντες.

Λεγόντων, [3]) τῶν ἀπαγγελλόντων.

Vers. 21. Ὁ δὲ — ποιοῦντες.

[a]Εκεῖ περὶ πάντων ἀκριβῶς διελάβομεν.

ΚΕΦ. ΚΓ. Περὶ τῆς ἐπιτιμήσεως τῶν ὑδάτων.

Vers. 22. Καὶ ἐγένετο — v. 23. ἐκινδύνευον.

Τὴν ἑρμηνείαν τούτων ζήτησον ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ ἑνδεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον. συνεπληροῦντο δὲ, ὕδατος, δηλονότι.

[1]) His tribus vocabulis caret Hentenius. Ergo contextum coniunctim exhibet.

Verſ. 24. *Accedentes — tranquillitas.*

Omnia in eo capite conuenienter manifeſtata ſunt.

Verſ. 25. *Dixit — veſtra?*

Quae de hoc eſt, quod ſeruem a periculis, quodque perire non poſſint, qui ſaluatorem ſecum habent.

Verſ. 25. *Territi — ei.*

Etiam de his ſimiliter ibi diſputatum eſt.

Cap. XXIV. De legione daemonum.

Verſ. 26. *Et nauigauerunt — v. 28. torqueas.*

In enarratione duodecimi iuxta Matthaeum capitis de hoc manifeſte dictum eſt. Multitudo vero inhabitantium in eo daemonum, tanquam vnum propter communicationem, obſecrabat, vtens ore hominis.

Verſ. 29. *Praecipiebat — homine.*

Tanquam vni imperabat multis daemonibus, propter illorum imbecillitatem: vel etiam, quia omnes ſimul, legio vocabantur: ſiue quod vnus eſſet princeps caeterorum: qui etiam obſecrabat, et cui Chriſtus imperabat, tanquam aliis eum ſequentibus.

Verſ. 29. *Frequenter — deſerta.*

A daemone, qui caeterorum, qui ſecum erant, princeps erat.

Verſ. 30.

Vers. 24. Προσελθόντες — γαλήνη.

Πάντα ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ προσηκόντως ἐσαφηνίσθησαν.

Vers. 25. Εἶπε — ὑμῶν;

Ἢ περὶ τοῦ, ὅτι σωτὴρ εἰμι τῶν κινδυνευόντων, καὶ ὅτι ἀδύνατον κινδυνεῦσαι τοὺς ἔχοντας τὸν σωτῆρα ἐν ἑαυτοῖς.

Vers. 25. Φοβηθέντες — αὐτῷ.

Καὶ περὶ τούτων ὁμοίως ἐκεῖ διείληπται.

Κεφ. ΚΔ. Περὶ τοῦ ἔχοντος τὸν λεγεῶνα.

Vers. 26. Καὶ κατέπλευσαν — v. 28. βασανίσῃς.

Ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ δωδεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον εἴρηται περὶ τούτου σαφῶς. τὸ πλῆθος δὲ τῶν ἐνοικούντων δαιμονίων, ὡς ἓν, διὰ τὴν κοινωνίαν, ἐδέετο, χρώμενον τῷ σώματι τοῦ ἀνθρώπου.

Vers. 29. Παρήγγειλε — ἀνθρώπου.

Ὡς ἑνὶ τοῖς πολλοῖς ἐπέταττε δαίμοσι, διὰ τὴν ἀθένειαν αὐτῶν, ἢ καὶ διὰ τὸ πάντας ὁμοῦ λεγεῶνα καλεῖσθαι, ἢ καὶ διὰ τὸ ἕνα τινὰ ἐξάρχειν τῶν ἄλλων, ὃς καὶ ἐδέετο, καὶ ᾧ ὁ χριστὸς ἐπέταττεν, ὡς τῶν ἄλλων ἑπομένων ἐκείνῳ.

Vers. 29. Πολλοῖς — ἐρήμους

Ὑπὸ τοῦ δαίμονος, τοῦ ἐξάρχου τῶν σὺν αὐτῷ.

Verſ. 30. *Interrogauit — v. 31. irent.*

Haec omnia ſcripſit Marcus, et horum enarrationem quaere vndecimo capite euangelii, quod ille conſcripſit.

Verſ. 32. *Erat autem — v. 33. ſuffocatus eſt.*

Praedicto duodecimo capite euangelii ſecundum Matthaeum de his omnibus inuenies.

† † Opinor vicinorum alienigenarum fuiſſe porcos. Credibile vero, Iudaeos etiam nutriiſſe porcos, vt eos diuenderent, aut vt milites Romani, qui vrbes eorum cuſtodiebant, haberent, quo alerentur.

Verſ. 34. *Quum autem vidiſſent — villas.*

Similiter et de his.

Verſ. 35. *Exierunt — timuerunt.*

Matthaeus dixit, quod exierunt in occurſum Ieſu: ſiquidem ipſe veniebat in ciuitatem. Lucas vero nunc oſtendit, quod ipſe non ambulabat: nam ſi progrediebatur, nequaquam is, qui a daemoniis liberatus fuerat, ad pedes Ieſu ſedebat. Manifeſtum ergo eſt, quod, dum iret in ciuitatem, ſtetit quodam in loco docens: is autem, qui curatus fuerat, tanquam tyrannide daemonum miſere afflictus ac defatigatus ſedere iuſſus eſt.

Verſ. 36. *Nuntiauerunt — qui a daemonio agitabatur.*

† † Quomodo ſanus factus ſit.

Verſ. 37.

2) Haec vterque in margine. Omittit Hentenius.
3) Malim τῷ.

Vers. 30. Ἐπερώτησε — v. 31. ἀπελθεῖν.

Ταῦτα καὶ ὁ μάρκος ἀνέγραψε καὶ ζήτησον τὴν τούτων ἐξήγησιν ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ.

Vers. 32. Ἦν δὲ — v. 33. ἀπεπνίγη.

Ἐν τῷ ῥηθέντι δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον περὶ τούτων πάντων εὑρήσεις.

[Οἶμαι[2]) τῶν ὁμοχώρων ἀλλοφύλων εἶναι τοὺς χοίρους. εἰκὸς δὲ, καὶ τοὺς ἰουδαίους διατρέφειν χοίρους ἐπὶ τὸ[3]) ἀπεμπολεῖν αὐτοὺς, ἢ καὶ ἐπὶ διατροφῇ τῶν φυλασσόντων τὰς πόλεις αὐτῶν στρατιωτῶν ῥωμαίων.]

Vers. 34. Ἰδόντες δὲ — ἀγρούς.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Vers. 35. Ἐξῆλθον — ἐφοβήθησαν.

Ματθαῖος μὲν εἶπεν· ὅτι[1]) ἐξῆλθεν εἰς συνάντησιν τῷ ἰησοῦ. ἤρχετο γὰρ αὐτὸς ἐπὶ τὴν πόλιν· λουκᾶς δὲ νῦν ἐμφαίνει, μὴ ὀδεύειν αὐτόν. εἰ γὰρ ἐβάδιζεν, οὐκ ἂν ὁ τοῦ λεγεῶνος ἀπαλλαγείς, ἐκάθητο παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ. δῆλον οὖν, ὅτι ἐρχόμενος ἐπὶ τὴν πόλιν, ἔστη καὶ ἐδίδασκεν· ὁ δὲ θεραπευθεὶς, ἅτε τῇ τυραννίδι τῶν δαιμόνων τεταλαιπωρηκὼς, ἐκάθισε κελευθείς. 1) Matth. 8, 34.

Vers. 36. Ἀπήγγειλαν — δαιμονισθείς.

Πῶς[4]) ὑγίανε.

4) Duo haec vocabula non habet Hentenius. Igitur textum coniunxit.

Vers. 37. *Et rogauerunt — tenebantur.*

Duodecimo iuxta Matthaeum capite, haec pulchre declarata sunt. Et hic ἠρώτησαν, idem est, quod rogabant.

Vers. 37. *Ipse vero — v.* 39. *Iesus.*

De his scripsit Marcus vndecimo capite, et ibi inuenies, quare orabat eum vir, vt cum ipso esset, et quam ob causam remisit eum Iesus, ac de aliis diligenter tractata.

Cap. XXV. De filia Archisynagogi.

Vers. 40. *Factum — eum.*

Tanquam bene de eis meritum ac saluatorem.

Vers. 41. *Et ecce — v.* 42. *moriebatur.*

De his pulchre dictum est decimo quinto iuxta Matthaeum capite.

Vers. 42. *Inter eundum autem — eum.*

Constringebant, comprimebant, impellentes circa eum.

Cap. XXVI. De muliere profluuio sanguinis laborante.

Vers. 43. *Et mulier — v.* 44. *eius.*

Ab annis duodecim, id est, annos duodecim: hoc enim significauerunt priores euangelistae. Marcus vero addidit, quod non solum a medicis in nullo adiuta fuerat, verum etiam magis in deterius

Vers. 37. Καὶ ἠρώτησαν — συνείχοντο.

Ἐν τῷ δωδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον καὶ ταῦτα καλῶς ἡρμηνεύθησαν.

Vers. 37. Αὐτὸς δὲ — v. 39. ὁ ἰησοῦς.

Περὶ τούτων καὶ ὁ μάρκος ἱστόρησεν ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ. καὶ εὑρήσεις ἐν ἐκείνῳ, διατί μὲν ὁ ἀνὴρ ἐδέετο εἶναι σὺν αὐτῷ, διατί δὲ ὁ ἰησοῦς ἀπέλυσεν αὐτὸν, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀκριβῶς.

ΚΕΦ. ΚΕ. Περὶ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀρχισυναγώγου.

Vers. 40. Ἐγένετο — αὐτόν.

Ὡς εὐεργέτην καὶ σωτῆρα.

Vers. 41. Καὶ ἰδοὺ — v. 42. ἀπέθνησκεν.

Εἴρηται κάλλιστα περὶ τούτων ἐν τῷ πεντεκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 42. Ἐν δὲ τῷ ὑπάγειν — αὐτόν.

Συνέσφιγγον, ὠθιζόμενοι περὶ αὐτόν.

ΚΕΦ. ΚΣ. Περὶ τῆς αἱμορροούσης.

Vers. 43. Καὶ γυνὴ — v. 44. αὐτῆς.

Ἀπὸ ἐτῶν δώδεκα, ἀντὶ τοῦ, ἐν ἔτεσι δώδεκα. τοῦτο γὰρ ἐδήλωσαν οἱ προλαβόντες εὐαγγελισταί. μάρκος δὲ προσέθηκεν· ὅτι[m]) οὐ μόνον οὐδὲν ὠφελήθη παρὰ τῶν ἰατρῶν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον εἰς

m) Marc. 5, 26.

rius venerat. Quid sit autem fimbria, dictum est decimo sexto capite euangelii secundum Matthaeum. Praeterea dicit Matthaeus, venisse ipsam in turba a tergo, hoc est, immiscuisse se turbae, quod latere niteretur.

Sed cur manifeste non tetigit? Quia seipsam immundam esse sciebat, et eum, qui mundus erat, palam tangere formidabat, quum a lege prohiberetur. Quare autem a longinquo stans non petebat sanitatem? Quia verebatur huiusmodi morbum publicare. Simul etiam timebat, ne quo modo agnita a turba repelleretur propter suam impuritatem.

Vers. 45. *Et ait — me?*

Interrogauit, non quod ignoraret, sed vt illa, cognito, quod non lateret, prout sperauerat, sanitatem furtim non subriperet, sed hanc ab ipso vltroneo auferret, confitendo, quae circa se facta essent: et ita nota fierent his, qui Christum sequebantur, et mulieris fides et Christi virtus, quem nihil latere potest: ac multi et fidem illius imitarentur, et timerent huius omnipotentiam, omniumque scientiam. Praeterea, vt archisynagogus a praesenti miraculo maiorem conciperet fiduciam.

Vers. 45. *Negantibus — me?*

Petrus de simplici contactu Christum loqui existimabat, quo omnes, qui sequebantur, tangebant eum, impulsi ac coarctati circa ipsum, et ita constringebant eum: ipse vero de tali non loquebatur, sed de eo, qui fide factus erat. Quum enim tunc multi casu eum comprimendo tangerent, solum huius sensit contactum, qui a fide procedebat.

Vers. 46.

ϛ) πολλῶν γὰρ τηνικαῦτα. B.

εἰς τὸ χεῖρον ἦλθε. τί δέ ἐστι κράσπεδον, εἴρηται ἐν τῷ ἑξκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον. ἔτι δέ φησιν ὁ μάρκος, ἐλθεῖν n) αὐτὴν ἐν τῷ ὄχλῳ ὄπιθεν, τουτέστιν, ἀναμιγῆναι τῷ ὄχλῳ, μηχανωμένην λαθεῖν. n) Marc. 5, 27.

Διατί δὲ οὐχ ἥψατο φανερῶς; διότι ἀκάθαρτον ἑαυτὴν ἐγίνωσκε, καὶ ἐφοβεῖτο φανερῶς ἅψασθαι τοῦ καθαροῦ, κωλυομένη παρὰ τοῦ νόμου. καὶ διατί μὴ πόρρω σᾶσα τὴν ὑγείαν ᾐτήσατο; διότι ᾐσχύνετο δημοσιεῦσαι τοιοῦτον πάθος. ἅμα δὲ καὶ ὑπώπτευε, μήποτε διαγνωσθεῖσα ἀπελαθῇ παρὰ τοῦ ὄχλου, διὰ τὴν ἀκαθαρσίαν αὐτῆς.

Vers. 45. Καὶ εἶπεν — μου;

Ἠρώτησεν, οὐκ ἀγνοῶν, ἀλλ' ἵνα γνοῦσα, ὅτι οὐκ ἔλαθεν, ὡς ἤλπιζεν, οὐδ' ἔκλεψε τὴν ὑγείαν, ἀλλὰ παρ' ἑκόντος αὐτοῦ ταύτην ἐκομίσατο, ἀνομολογήσῃ τὰ κατ' αὐτήν, καὶ γνωρισθῇ τοῖς ἀκολουθοῦσι, ταύτης μὲν ἡ πίστις, αὐτοῦ δὲ ἡ δύναμις καὶ τὸ ἀλάθητον, καὶ μιμήσωνται μὲν πολλοὶ τὴν πίστιν αὐτῆς, φοβηθῶσι δὲ τὸ παντοδύναμον αὐτοῦ καὶ πανεπίσκοπον, καὶ ἵνα καὶ ὁ ἀρχισυνάγωγος πλείονα λάβῃ πίστιν ἀπὸ τοῦ παρόντος θαύματος.

Vers. 45. Ἀρνουμένων — μοῦ;

Ὁ πέτρος μὲν ᾤετο περὶ ἁπλῆς ἐπαφῆς λέγειν τὸν χριστὸν, καθ' ἣν πάντες οἱ ἀκολουθοῦντες ἥπτοντο αὐτοῦ, περὶ αὐτὸν ὠθιζόμενοι καὶ ἀποθλίβοντες, εἶτουν, ἀποσφίγγοντες αὐτόν· αὐτὸς δὲ οὐ περὶ τοιαύτης ἔλεγεν, ἀλλὰ περὶ τῆς γενομένης ἐκ πίστεως. πολλῶν 5) δὲ τηνικαῦτα κατὰ τύχην ἁπτομένων αὐτοῦ, διὰ τὸν συνωθισμὸν, μόνης ἤθετο τῆς ἐπαφῆς ταύτης, γενομένης ἐκ πίστεως.

Vers. 46.

Verſ. 46. *Ieſus vero — quispiam.*

Quia nondum confeſſa erat mulier timore perterrita, expectabat, ipſe dicens, Tetigit me quispiam: vt videns ipſa huius quaſi ſtuporem, ſua ſponte, quod factum erat, confiteretur, et ipſa miraculum praedicaret.

Verſ. 46. *Ego — me.*

Virtutem, videlicet ſanandi, quam attraxit fides mulieris. Dixit autem hoc, vt magis confirmaretur, quod eum non lateret, quae eſſet ea, quae ipſum tetigerat. Marcus vero dixit, quod etiam circumſpiciebat, vt videret eam, quae hoc fecerat.

Verſ. 47. *Quum ergo videret — acceſſit.*

Tremens, tum propter illius virtutem, tum propter legem, quod, quum immunda eſſet, eum, qui mundus erat, tetigiſſet.

Verſ. 47. *Ac procidit — protinus.*

Per hyperbaton eſt ordo verborum. Procidit ad pedes eius, et indicauit ei coram omni populo, ob quam cauſam illum tetigiſſet, puta clam ſiue occulte: hanc autem cauſam ſuperius praediximus.

Verſ. 48. *Ieſus autem — te.*

Ne aut me aut legem timeas. Ex fide enim et non ex contemtu tetigiſti: et certe fides tua a me quidem conciliauit tibi ſanitatem: a lege vero remiſſionem. Fidei autem illius totum attribuit negotium, vt et alii ad fidem attraherentur, ſicut prae-

[c]) σου τὴν. A.

Vers. 46. Ὁ δὲ ἰησοῦς — τίς.

Ἐπεὶ οὔπω διωμολόγησεν ἡ γυνὴ, φοβουμένη πάντως, αὐτὸς ἐπιμένει λέγων, ἥψατό μου τίς, ἵνα βλέπουσα τὴν ἔνστασιν αὐτοῦ, αὐτόματος ὁμολογήσῃ τὸ γεγονὸς, καὶ αὐτὴ τὸ θαῦμα ἀνακηρύξῃ.

Vers. 46. Ἐγὼ — ἐμοῦ.

Δύναμιν θεραπευτικὴν, δηλονότι, ἣν εἵλκυσεν ἡ πίστις τῆς γυναικός. εἶπε δὲ τοῦτο πρὸς πλείονα βεβαίωσιν τοῦ μὴ ἀγνοεῖν τὴν ἁψαμένην· ὁ δὲ μάρκος εἶπεν ὅτι o) καὶ περιεβλέπετο ἰδεῖν τὴν τοῦτο ποιήσασαν. o) Marc. 5, 32.

Vers. 47. Ἰδοῦσα δὲ — ἦλθε.

Τρέμουσα, ἅμα μὲν, καὶ διὰ τὴν δύναμιν αὐτοῦ· ἅμα δὲ, καὶ διὰ τὸν νόμον, ὅτι ἀκάθαρτος οὖσα, ἥψατο τοῦ καθαροῦ.

Vers. 47. Καὶ προσπεσοῦσα — παραχρῆμα.

Καθ' ὑπερβατόν ἐστιν ἡ σύνταξις τῶν ῥητῶν, ὅτι προσπεσοῦσα αὐτῷ, ἀνήγγειλεν αὐτῷ ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ, δι' ἣν αἰτίαν ἥψατο αὐτοῦ, δηλαδὴ, λελησθότως· ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν προειρήκαμεν ἀνωτέρω.

Vers. 48. Ὁ δὲ ἰησοῦς — σε.

Μὴ φοβοῦ, μήτε ἐμὲ, μήτε τὸν νόμον. ἐκ πίστεως γὰρ, οὐκ ἐκ καταφρονήσεως ἥψω, καὶ λοιπὸν, ἡ πίστις σου παρ' ἐμοῦ μὲν, προεξένησέ σοι p) τὴν ὑγείαν· παρὰ δὲ τοῦ νόμου, τὴν ἄφεσιν. τῇ πίστει δὲ αὐτῆς τὸ πᾶν ἐπεγράψατο, ἵνα καὶ ἄλλοι

praediximus. Oſtendit itaque per hoc Chriſtus, quod nullus ob morbum vel affectionem, quam inuitus patitur, immundus eſt apud Deum. Filiam vero ipſam vocauit, vtpote per fidem ſibi adoptatam: ſimul etiam huiusmodi appellatione timorem penitus ab ea repellens, ipſamque ſibi familiarem reddens.

Verſ. 48. *Vade in pace.*

Qua deinceps a morbo non impugneris. Iuxta anagogen vero intelligi poteſt ſanguine fluens, natura humana: quae, priusquam veniret Chriſtus, manabat peccati impuritate ſanguinaria ſiue mortifera: nec quicquam adiumenti ſenſerat a ſpiritualibus animorum medicis, qui eius curam habuerant, puta philoſophis: ſed detrimentum potius ſuſceperat, per extraneas ac abſurdas eorum doctrinas. Vt autem Chriſti tetigit veſtimentum, hoc eſt, incarnationem eius per fidem, repente ſanata eſt. Eius ſiquidem tangit veſtimentum, quisquis credit ipſius incarnationem.

Verſ. 49. *Adhuc — v. 50. ſalua erit.*

Haec etiam ſcripſit Marcus decimo tertio capite, et in eo quaere interpretationem.

Verſ. 51. *Quum autem veniſſet — v. 53. mortua eſſet.*

Similiter et haec omnia illo capite explanata ſunt.

Verſ. 54.

7) δὲ κἀντεῦθεν. B.

8) διὰ πίστεως, omittit. B.

9) Poſt ἀπέθανε, omittit etiam Hentenius verba textus, αὐτὸς δὲ ἐκβαλὼν ἔξω πάντας, in ſua verſione, tametſi ſupra in praefatione nihil ea de re monuerit.

ἄλλοι πρὸς πίστιν ἐφελκυθῶσιν, ὡς εἰρήκαμεν. ἔδειξε δὲ [7]) κἀνταῦθα ὁ χριστὸς, ὅτι οὐδεὶς ἀκούσιον ἔχων πάθος, ἀκάθαρτός ἐστι παρὰ τῷ θεῷ· θυγατέρα δὲ αὐτὴν ἐκάλεσεν, ὡς υἱοθετηθεῖσαν αὐτῷ διὰ πίστεως, καὶ ἅμα διὰ τῆς προσηγορίας ταύτης παντελῶς τὸν φόβον αὐτῆς ἐκβάλλων καὶ οἰκειούμενος αὐτήν.

Vers. 48. Πορεύου εἰς εἰρήνην.

Τὴν ἀπὸ τοῦ μηκέτι πολεμεῖσθαι ὑπὸ τοῦ πάθους. κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, εἴη ἂν αἱμόῤῥους ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων, ἥτις πρὸ τοῦ ἐλθεῖν τὸν χριστὸν, ἐπήγαζε τὴν ἀκαθαρσίαν τῆς ἁμαρτίας, φοινικῆν οὖσαν, ἤτοι, φονικήν. οὐδὲν δὲ ὠφελήθη παρὰ τῶν ψυχικῶν ἰατρῶν αὐτῆς, λέγω δὴ, τῶν φιλοσόφων· ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐβλάβη ταῖς ἀλλοκότοις διδασκαλίαις αὐτῶν· ἅψαμένη δὲ τοῦ ἱματίου αὐτοῦ, τουτέστι, τῆς σαρκώσεως αὐτοῦ, διὰ πίστεως, αὐτίκα ἰάθη. καὶ γὰρ ἅπτεται τοῦ ἱματίου αὐτοῦ διὰ [8]) πίστεως, πᾶς ὁ πιστεύων τῇ ἐνανθρωπήσει αὐτοῦ.

Vers. 49. Ἔτι — v. 50. σωθήσεται.

Ταῦτα καὶ ὁ μάρκος ἔγραψεν ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν ἑρμηνείαν.

Vers. 51. Ἐλθὼν δὲ — v. 53. ἀπέθανεν. [9])

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων πάντων ἐν ἐκείνῳ σεσαφήνισται· ἐκόπτοντο δὲ αὐτὴν, ἀντὶ τοῦ, ἐθρήνουν αὐτήν.

Vers. 54. *Et apprehensa — v. 56. quod factum est.*

De his quoque nullo praetermisso ibi inuenies.

Cap. XXVII. De emissione duodecim Apostolorum.

Cap. IX. v. 1. *Conuocatis — vt curarent.*

Dictum est de his decimo nono iuxta Matthaeum capite.

Vers. 2. *Et misit — infirmos.*

Eodem capite de his quoque distincte dictum est, vbi ponitur, Euntes autem praedicate, dicentes: Instat regnum coelorum.

Vers. 3. *Et ait — habeatis.*

Similiter et de his.

Vers. 4. *Et in — exite.*

De his quoque latius scripsit ibi Matthaeus.

Vers. 5. *Et quicunque — aduersus illos.*

Pari modo et de his.

Vers. 6. *Egressi — vbique.*

Iuxta praeceptum eius, qui miserat illos.

Vers. 54. Καὶ κρατήσας — v. 56. γεγονός.

Ἔτι καὶ περὶ τούτων ἀπαραλείπτως εὑρήσεις ἐν ἐκείνῳ.

Κεφ. ΚΖ. Περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν δώδεκα.

Cap. IX. v. 1. Συγκαλεσάμενος — θεραπεύειν.

Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 2. Καὶ ἀπέστειλεν — ἀθενοῦντας.

Ἐν ἐκείνῳ διείληπται καὶ περὶ τούτων, ἔνθα κεῖται τό· πορευόμενοι p) δὲ κηρύσσετε, λέγοντες, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. p) Matth. 10, 7.

Vers. 3. Καὶ εἶπε — ἔχειν.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Vers. 4. Καὶ εἰς — ἐξέρχεσθε.

Καὶ περὶ τούτου πλατύτερον ὁ ματθαῖος ἐκεῖ ἱστόρησε.

Vers. 5. Καὶ ὅσοι — ἐπ' αὐτούς.

Παραπλησίως καὶ περὶ τούτων.

Vers. 6. Ἐξερχόμενοι — πανταχοῦ.

Κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ ἀποστείλαντος αὐτούς.

Verſ. 7. *Audiuit* — *v.* 9. *eum.*

De his exacte diſputatum eſt viceſimo quinto capite euangelii ſecundum Matthaeum.

Verſ. 10. *Et reuerſi* — *v.* 11. *eum.*

Decimo quinto capite euangelii ſecundum Marcum dictum eſt de his latius, vbi ponitur, Et congregantur Apoſtoli ad Ieſum.

Verſ. 11. *Et ſuſcipiens* — *ſanabat.*

De his viceſimo quinto iuxta Matthaeum capite diligenter diſputauimus, vbi dicitur, Et egreſſus Ieſus vidit turbam multam: et miſertus eſt illorum.

Cap. XXVIII. De quinque panibus.

Verſ. 12. *Dies vero* — *ſumus.*

Praedicto capite horum data eſt explanatio. Deuerſorium vero dicit nunc, receptaculum.

Verſ. 13. *Ait* — *v.* 14. *quinquies mille.*

Similiter et de his.

Verſ. 14. *Dixit* — *v.* 15. *omnes.*

Pari modo et de his.

Verſ. 16. *Acceptis* — *v.* 17. *duodecim.*

Praeterea et de his.

Cap.

1) ἠριθμολογήθη. B.

Vers. 7. Ἤκουσε — v. 9. αὐτόν.

Περὶ τούτων ἠκριβολόγηται p) καλῶς ἐν τῷ εἰκοσῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 10. Καὶ ὑποστρέψαντες — v. 11. αὐτῷ.

Ἐν τῷ πεντεκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ μάρκον εἴρηται περὶ τούτων πλατύτερον, ἔνθα κεῖται τό· καὶ q) συνάγονται οἱ ἀπόστολοι πρὸς τὸν ἰησοῦν. q) Marc. 6, 30.

Vers. 11. Καὶ δεξάμενος — ἰᾶτο.

Περὶ τούτων ἐν τῷ εἰκοσῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον ἐπιμελῶς διελάβομεν, ὅπου κεῖται τό· καὶ r) ἐξελθὼν ὁ ἰησοῦς εἶδε πολὺν ὄχλον, καὶ ἐσπλαγχνίσθη ἐπ' αὐτοῖς. r) Matt. 14, 14.

Κεφ. ΚΗ. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων.

Vers. 12. Ἡ δὲ ἡμέρα — ἐσμέν.

Ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον καὶ περὶ τούτων ἐσαφηνίσθη. κατάλυσιν δὲ λέγει νῦν, τὴν κατασκήνωσιν.

Vers. 13. Εἶπε — v. 14. πεντακισχίλιοι.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Vers. 14. Εἶπε — v. 15. ἅπαντας.

Ὡσαύτως καὶ περὶ τούτων.

Vers. 16. Λαβὼν — v. 17. δώδεκα.

Ἔτι καὶ περὶ τούτων.

Cap. XXIX. De interrogatione domini ad discipulos.

Vers. 18. *Et factum est — v. 20. Dei.*

Horum omnium interpretationem inuenies tricesimo tertio capite euangelii secundum Matthaeum.

Vers. 21. *Is vero — hoc.*

Lege totam enarrationem eorum, quae in illo capite dicta sunt, vsque ad eum locum, vbi dicitur: Ex eo tempore coepit Iesus indicare discipulis; et inde simul omnium diligentissimam sumito explanationem.

Vers. 22. *Dicens — resurgere.*

Ibi de his quoque suo ordine disputatum est.

Vers. 23. *Dicebat — me.*

Sed et de his quoque ibidem post pauca omnino inuenies.

Vers. 24. *Quisquis — eam.*

Quicunque voluerit animam suam a morte seruare tempore martyrii, factus animae amator, at non Christi amator: perdet eam in futuro seculo, hoc est, in supplicium proiicietur. Haec autem ibidem etiam, suoque dicta sunt ordine, videlicet decimo nono capite euangelii secundum Matthaeum.

Vers. 24.

2) τῶν ἐκείνων. A.

3) In mea noui Testamenti Graeci editione p. 209. suspicatus fueram, vocabula ista, καθ' ἡμέραν, quae Euthymius non agnoscit, translata est in con-

Κεφ. ΚΘ. Περὶ τῆς τῶν μαθητῶν ἐπερωτήσεως.

Vers. 18. Καὶ ἐγένετο — v. 20. τοῦ θεοῦ.

Τούτων πάντων τὴν ἑρμηνείαν εὑρήσεις ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 21. Ὁ δὲ — τοῦτο.

Ἀναγνωθι τὴν ὅλην ἐξήγησιν τῶν [2]) ἐν ἐκείνῳ ῥητῶν ἄχρι τοῦ· ἀπὸ [3]) τότε ἤρξατο ὁ ἰησοῦς δεικνύειν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· καὶ λήψῃ πάντων ὁμοῦ διάγνωσιν ἀκριβεστάτην.

3) Matt. 16, 21.

Vers. 22. Εἰπών· — ἐγερθῆναι.

Καθεξῆς ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων διείληπται.

Vers. 23. Ἔλεγε — μοι.

Ἀλλὰ [3]) καὶ περὶ τούτων ἐν ἐκείνῳ μετ' ὀλίγα πάντα εὑρήσεις.

Vers. 24. Ὃς — αὐτήν.

Ὃς ἂν θέλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ διασῶσαι ἀπὸ θανάτου, ἐν καιρῷ μαρτυρίου γινόμενος φιλόψυχος, ἀλλ' οὐ φιλόχριστος, ἀπολέσει αὐτὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, τουτέστιν, εἰς κόλασιν ἐμβαλεῖ. εἴρηκε δὲ ταῦτά τε καὶ τὰ ἑξῆς καὶ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

contextum ex homileta aliquo. Laudaueram etiam loca similia Chrysostomi. Sed nunc in promtu est locus, quem quaerebam. Nam T. VII. p. 557. B. ita habet: διηνεκῶς γάρ, φησι, περίφερε τὸν θάνατον, καὶ ΚΑΘ' ΗΜΕΡΑΝ ἕτοιμος ἔσο πρὸς σφαγήν.

Verſ. 24. *Quisquis — eam.*

Quicunque illa priuatus fuerit per martyrium, hic ſeruabit eam in futuro ſeculo.

Verſ. 25. *Quid enim — faciat?*

Hoc et Matthaeus ſcripſit in fine trigeſimi tertii capitis: et ibi quaere enarrationem. Quod autem addit, Aut ſui ipſius iacturam faciat, declaratiuum eſt praecedentis, puta, ſeipſum perdat. Perditionem vero et iacturam nominat, aeternam condemnationem et ſupplicium.

Verſ. 26. *Quemcumque — angelorum.*

Horum et Marcus meminit vigeſimo quarto capite, et ibi explanata ſunt. Verum quomodo et patris, et ſanctorum angelorum? Quia gloria patris, gloria eſt ipſius, quum vnum ſint. Ego et pater, inquit, vnum ſumus: gloria vero angelorum, etiam ipſius eſt: dominus enim illorum eſt.

Verſ. 27. *Dico — Dei.*

Dictum eſt de his in fine trigeſimi tertii capitis euangelii ſecundum Matthaeum.

Cap. XXX. De transformatione.

Verſ. 28. *Factum eſt — octo.*

Videlicet pertranſierunt.

Vers. 24. Ὃς — αὐτήν.

Ὃς ἂν ἀφαιρεθῇ αὐτὴν, διὰ μαρτυρίου, οὗτος σώσει αὐτὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι.

Vers. 25. Τί γὰρ — ζημιωθείς;

Τοῦτο καὶ ὁ ματθαῖος ἔγραψεν ἐπὶ τέλους τοῦ τριακοστοῦ τρίτου κεφαλαίου, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν. τὸ δὲ, ἢ ζημιωθεὶς, ἑρμηνευτικόν ἐστι τοῦ, ἀπολέσας. ἀπώλειαν δὲ καὶ ζημίαν ὀνομάζει, τὴν αἰώνιον καταδίκην καὶ κόλασιν.

Vers. 26. Ὃς γὰρ — ἀγγέλων.

Τούτων ἐμνημόνευσε καὶ ὁ μάρκος ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἐν ἐκείνῳ διηρμηνεύθησαν. ἀλλὰ πῶς εἶπεν, ὅτι καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων; διότι καὶ ἡ δόξα τοῦ πατρὸς, δόξα αὐτοῦ ἔσαι. υἱὸς γὰρ αὐτοῦ ἐστι. καὶ ἡ δόξα τῶν ἁγίων ἀγγέλων, δόξα αὐτοῦ ἔσαι. δεσπότης γὰρ αὐτῶν ἐστι.

Vers. 27. Λέγω δὲ — τοῦ θεοῦ.

Εἴρηται περὶ τούτων ἐν τῷ τέλει τοῦ τριακοστοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Κεφ. Λ. Περὶ τῆς μεταμορφώσεως τοῦ ἰησοῦ.

Vers. 28. Ἐγένετο — ὀκτώ.

Διῆλθον, δηλονότι.

Verſ. 28. *Aſſumſit — v.* 31. *Ieroſolymis.*

De hac transformatione manifeſtius ſcripſit Matthaeus trigeſimo quarto ſui euangelii capite, in quo etiam haec ad verbum declarata ſunt. Orans autem transformatus eſt, vt diſcamus, quod oratio transformat ac illuſtrat hominem, ſi fiat quemadmodum oportet.

Verſ. 32. *Petrus vero — illo.*

Ibi etiam de his dictum eſt. Gloriam vero, intellige ſplendorem.

Verſ. 33. *Factum eſt — v.* 34. *nubem.*

Moſes quidem et Elias intrauerant in ſpiſſitudinem nubis, ad loca omnino inter ſe ſeparata: diſcipuli vero, quum etiam propter domini transformationem eſſent exterriti, veluti dixit Marcus: videntes etiam, quod hoc modo ipſi ſupernaturaliter in nubem reciperentur, maxime timuerunt.

Verſ. 35. *Et vox — v.* 36. *ſolus.*

Praedicto capite euangelii ſecundum Matthaeum ſubtiliter de his diſputatum eſt. Quae ergo praeteriit Matthaeus, ea Lucas expreſſit: quae vero praetermiſit Lucas, ea ſcripſit Matthaeus.

Verſ. 36. *Et ipſi — viderant.*

Dixit enim Matthaeus, quod dum deſcenderent de monte, praecepit eis Ieſus dicens: Nemini dixe-

4) οὖν, abeſt. A.

5) ἀπὸ, loco ἐκ, habet etiam vterque codex in contextu Matthaei, quod eo magis miror, quod Chryſoſt.

Vers. 28. Καὶ παραλαβὼν — v. 31. ἱερουσαλήμ.

Περὶ τῆς μεταμορφώσεως ταύτης φανερώτερον ἔγραψεν ὁ ματθαῖος ἐν τῷ τριακοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ, ἐν ᾧ καὶ ταῦτα κατὰ λόγον ἡρμηνεύθησαν. προσευχόμενος δὲ μετεμορφώθη, ἵνα μάθωμεν, ὅτι ἡ προσευχὴ μεταμορφοῖ καὶ λαμπρύνει τὸν ἄνθρωπον, ὡς χρὴ, γινομένη.

Vers. 32. Ὁ δὲ πέτρος — αὐτῷ.

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη. δόξαν δὲ νόει, τὴν λαμπρότητα.

Vers. 33. Καὶ ἐγένετο — v. 34. νεφέλην.

Μωϋσῆς μὲν καὶ ἠλίας εἰσῆλθον εἰς τὸ πάχος τῆς νεφέλης, ἀπαχθησόμενοι πάντως εἰς τοὺς ἀφωρισμένους αὐτοῖς τόπους· οἱ μαθηταὶ δὲ, ὄντες μὲν [t]) ἔκφοβοι καὶ διὰ τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ δεσπότου, καθὼς εἶπε μάρκος· θεασάμενοι δὲ καὶ τούτους οὕτως ὑπερφυῶς ἀναλαμβανομένους, ἐφοβήθησαν μᾶλλον. t) Marc. 9, 6.

Vers. 35. Καὶ φωνὴ — v. 36. μόνος.

Ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον καὶ περὶ τούτων ἐξηγήθη λεπτομερῶς. ἃ μὲν [4]) οὖν παρῆκεν ὁ ματθαῖος, ἐξεῖπεν ὁ λουκᾶς· ἃ δὲ παρέδραμεν ὁ λουκᾶς, ἐξεῦρεν ὁ ματθαῖος.

Vers. 36. Καὶ αὐτοὶ — ἑωράκασιν.

Εἶπε γὰρ ὁ ματθαῖος· ὅτι [v]) καταβαινόντων αὐτῶν ἀπὸ [5]) τοῦ ὄρους, ἐνετείλατο αὐτοῖς ὁ ἰησοῦς λέγων· v) Matth. 17, 9.

[4]) ἐκ, comprobantibus etiam Codicibus Chrysostomi Mosquensibus.

dixeritis visionem, donec filius hominis a mortuis resurgat. Et ibi lege horum interpretationem.

Cap. XXXI. De lunatico.

Vers. 37. *Factum est — v. 40. potuerunt.*

Filium hunc lunaticum fuisse scripsit Matthaeus trigesimo quinto capite: et omnino de his ibi dictum est.

Vers. 41. *Respondens — huc.*

In illo horum omnium declarationes inuenies.

Vers. 42. *Quum — dissipauit.*

Haec latius scripsit Marcus vigesimo sexto capite, et ibi enarrationem horum quaere.

Vers. 42. *Increpauit — patri suo.*

Praedicto trigesimo quinto capite euangelii iuxta Matthaeum de his dictum est.

Vers. 43. *Stupebant — Dei.*

Putabant enim, non propria, sed Dei virtute haec eum operari miracula.

Vers. 43. *Omnibus — v. 44. istos.*

Quos dixit vigesimo nono capite praesentis euangelii de sua passione et occisione ac resurrectione: ideo

λέγων· μηδενὶ εἴπητε τὸ ὅραμα, ἕως οὗ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῇ· καὶ ἀνάγνωθι τὴν τούτων ἑρμηνείαν ἐκεῖ.

Κεφ. ΛΑ. Περὶ τοῦ σεληνιαζομένου.

Vers. 37. Ἐγένετο — v. 40. ἠδυνήθησαν.

Τὸν παῖδα τοῦτον σεληνιάζεσθαι ματθαῖος ἔγραψεν ἐν τῷ τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, καὶ εἴρηται περὶ τούτων πάντων ἐκεῖ.

Vers. 41. Ἀποκριθεὶς — ὧδε.

Ἐν ἐκείνῳ τὰς λύσεις τούτων ὅλων εὑρήσεις.

Vers. 42. Ἔτι — συνεσπάραξε.

Ταῦτα πλατύτερον, ὁ μάρκος ἱστόρησεν ἐν τῷ εἰκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν τούτων ἐξήγησιν.

Vers. 42. Ἐπετίμησε — πατρὶ αὐτοῦ.

Ἐν τῷ προρρηθέντι τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον ἐρρήθη περὶ τούτων.

Vers. 43. Ἐξεπλήσσοντο — τοῦ θεοῦ.

Ὤιοντο γὰρ, οὐκ ἐξ ἰδίας δυνάμεως, ἀλλ' ἐκ θεοῦ ταῦτα τερατουργεῖν αὐτόν.

Vers. 43. Πάντων — v. 44. τούτους.

Οὓς εἶπεν ἐν τῷ εἰκοστῷ ἑνάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ παρόντος εὐαγγελίου, περί τε τοῦ πάθους, καὶ τῆς ἀναιρέσεως, καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ. διὸ καὶ

ideo etiam, quum hos quasi significare incepisset, caetera reliquit, tanquam iam intellecta.

Vers. 44. *Filius enim — v. 45. hoc.*

Verbum, non quod erat de passione et occisione, sed de resurrectione. Dictum est autem de hoc in fine enarrationis trigesimi quinti capitis euangelii secundum Matthaeum: lege ergo, quae ibi dicta sunt.

Cap. XXXII. De disputantibus, quis esset maior.

Vers. 46. *Intrauit — v. 47. iuxta se.*

Matthaeus vero trigesimo septimo capite ait, quod accedentes discipuli, de hoc interrogauerunt eum. Verisimile ergo est, quod vbi cogitationem illorum cognouisset, et interrogasset, Quid in via tractabatis? sicut dixit Marcus, postmodum etiam ipsi, quum iam cognita esset cogitatio sua, interrogauerunt de hoc: deinde Iesus apprehendit puerum, qui ibi praesens erat, et statuit illum iuxta se, dixitque caetera, quae sequuntur. Itaque Matthaeus scripsit, quod interrogauerunt discipuli. Marcus vero et Lucas hoc relicto scripserunt, quod cognouit cogitationem eorum: et ille quidem posteriora dixit, hic autem priora. Lege ergo dicto capite euangelii iuxta Matthaeum explanationem totam, quae admodum vtilis est.

Vers. 48. *Et ait — me.*

Alia quoque ante haec dixit, quae Matthaeus conscripsit, per quae etiam haec facile cognoscuntur:

καὶ ἐναρξάμενος αὐτῶν, ὥσε δηλῶσαι, περὶ ὧν λέγει, τὰ λοιπὰ καταλέλοιπεν, ὡς ἤδη νοούμενα.

Vers. 44. Ὁ γὰρ υἱὸς — v. 45. τούτου.

Τὸ ῥῆμα, οὐ τὸ περὶ τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναιρέσεως, ἀλλὰ τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως. εἴρηται δὲ περὶ τούτου ἐν τῷ τέλει τῆς ἐξηγήσεως τοῦ τριακοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ἀνάγνωθι τὰ ἐκεῖ ῥηθέντα.

Κεφ. ΛΒ. Περὶ τῶν διαλογιζομένων, τίς μείζων.

Vers. 46. Εἰσῆλθε — v. 47. παρ' ἑαυτῷ.

Ὁ δὲ ματθαῖος ἐν τῷ τριακοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ φησὶν· ὅτι x) προσελθόντες οἱ μαθηταὶ ἠρώτησαν αὐτὸν περὶ τούτου. εἰκὸς δὲ, γνόντος αὐτοῦ τὸν διαλογισμὸν αὐτῶν, καὶ ἐπερωτήσαντος αὐτοὺς, τί ἐν τῇ ὁδῷ πρὸς ἑαυτοὺς διελογίζοντο, ὡς εἶπεν y) ὁ μάρκος, λοιπὸν καὶ αὐτοὺς, ὡς ἤδη γνωσθέντος τοῦ διαλογισμοῦ, ἐρωτῆσαι περὶ αὐτοῦ, εἶτα τὸν ἰησοῦν ἐπιλαβέσθαι παιδίου παριόντος, καὶ στῆσαι αὐτὸ παρ' ἑαυτῷ, καὶ εἰπεῖν τὰ ἑξῆς. λοιπὸν οὖν ὁ μὲν ματθαῖος ἔγραψεν· ὅτι ἠρώτησαν οἱ μαθηταί· μάρκος δὲ καὶ λουκᾶς, τοῦτο παραλιπόντες, ἰσόρησαν, ὅτι ἔγνω τὸν διαλογισμὸν αὐτῶν. καὶ ὁ μὲν τὰ ὕστερον εἶπεν, οἱ δὲ τὰ πρότερον. ἀνάγνωθι δὲ ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τὴν ὅλην ἐξήγησιν, ἀναγκαιοτάτην οὖσαν.

x) Matth. 18. 1.

y) Marc. 9, 33.

Vers. 48. Καὶ εἶπεν — με.

Καὶ ἄλλα πρὸ τούτων εἴρηκεν, ἅπερ ἀνέγραψεν ὁ ματθαῖος, ἀφ' ὧν εὐχερῶς καὶ ταῦτα διαγινώσκον-

tur: quaere ergo illa. Per puerum vero humilitatem et abiectionem significauit.

Vers. 48. *Nam — magnus.*

Hic finis est intensionis, propter quam puerum iuxta se statuit. Minimum autem, dixit humillimum. Similia quoque dixit quadragesimo tertio euangelii secundum Matthaeum capite: et quaere iuxta medium eius capitis.

Vers. 49. *Respondens — v. 50. est.*

Haec etiam scripsit Marcus vigesimo septimo capite, et ibi horum lege explanationem.

Vers. 51. *Factum est — Ierosolyma.*

Dies assumtionis ipsius, dicit praefinitum tempus, dum a terra assumeretur in coelum: iam enim instabat sui interemtio ac resurrectio et assumtio. Obstirmauit faciem suam, hoc est, direxit, vt iret Ierosolyma, progrediens ad passionem, ne respiciendo quidem in tergum. Scriptum est enim in libro quoque psalmorum: Obstirmabo super te oculos meos: siue infigam, dirigam, indeclinabiliter aspiciam.

Vers. 52. *Et — suum.*

Hic etiam dictio ἀγγέλους simpliciter nuntios significat.

Vers. 52. *Et euntes — Samaritanorum.*

Quod in transitu eius situm erat.

Vers. 52.

σκονται, καὶ ζήτησον αὐτά. διὰ τοῦ παιδίου δὲ, τὴν ταπείνωσιν καὶ εὐτέλειαν ὑπεδήλωσεν.

Vers. 48. Ὁ γὰρ — μέγας.

Τοῦτο πέρας τοῦ σκοποῦ, δι' ὃν ἔσησε τὸ παιδίον παρ' ἑαυτῷ· μικρότερον δὲ λέγει, τὸν ταπεινότερον. εἶπε δὲ τοιαῦτα καὶ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ζήτησον περὶ τὸ μέσον τοῦ τοιούτου κεφαλαίου.

Vers. 49. Ἀποκριθεὶς — v. 50. ἐσί.

Ταῦτα καὶ ὁ μάρκος ἔγραψεν ἐν τῷ εἰκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ τὴν τούτων σαφήνειαν.

Vers. 51. Ἐγένετο — ἱερουσαλήμ.

Ἡμέρας τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ λέγει, τὸν καιρὸν τὸν ἀφορισθέντα μέχρι τῆς ἀναλήψεως αὐτοῦ, τῆς ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανόν. ἤγγιζε γὰρ ἤδη καὶ ἡ ἀναίρεσις αὐτοῦ, καὶ ἡ ἀνάσασις, καὶ ἡ ἀνάληψις. ἐστήριζε δὲ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ, ἀπήυθυνεν, ὥστε πορεύεσθαι εἰς ἱερουσαλὴμ ἀμεταστρεπτί, ἐπειγόμενος πρὸς τὸ πάθος. γέγραπται γὰρ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ψαλμῶν· ἐπισηριῶ [z]) ἐπὶ σὲ τοὺς ὀφθαλμούς μου, ἤτουν, ἀπερείσω, ἀπευθυνῶ, ἀκλινῶς βλέψω. z) Ps. 31. 8.

Vers. 52. Καὶ — αὐτοῦ.

Μηνυτάς.

Vers. 52. Καὶ πορευθέντες — σαμαρειτῶν.

Κατὰ πάροδον αὐτοῦ κειμένην.

Vers. 52. *Vt pararent illi.*

Hospitium videlicet, ad susceptionem ipsius, et illorum, qui cum eo erant.

Vers. 53. *Et non — Ierosolyma.*

Facies eius, hoc est, ipse, a parte totum. Non receperunt, inquit, eum, quia pergebat Ierosolyma ad inimicos ipsorum. Nam Samaritani inimico animo affecti erant ad Ierosolymitas.

Vers. 54. *Quod quum vidissent — v. 55. seruandum.*

Suspicor, hos fuisse praemissos. Itaque irati sunt, quod praeceptorem spreuissent: interrogauerunt ergo, an contemtores vlciscí oporteret, vtpote Zeloten Eliam imitantes. Increpauit autem illos Christus, tanquam clemens: instruens eos, vt incredulorum iniurias patienter ferrent. Siquidem sciebat, quod se susceptur[i] non essent Samaritani: misit tamen discipulos, vt illis non parentibus, et his irascentibus, obiurgaret ac doceret eos non insurgere in illos, qui contemnerent. Futurum enim erat, vt quum euangelium annuntiarent, a multis repudiarentur. Non sibi ipsis autem, sed de illius potentia confidentes dixerunt, Vis dicamus, vt ignis de coelo descendat.

†† Etiamsi praetermiserit hoc loco Chrysostomus ista: nescitis, cuius spiritus estis: sed in aliis

6) Hic Hentenius quaedam addidit ex editionibus, vti supra ipse monuit in praefatione.
7) τᾶτον, pro αὐτόν. A.
8) Haec vterque in margine. Caret eo Hentenius.

Vers. 52. Ὡστε ἑτοιμάσαι αὐτῷ.

Ὑποδοχήν, δηλονότι, πρὸς καταγωγὴν αὐτοῦ τε καὶ τῶν σὺν αὐτῷ.

Vers. 53. Καὶ οὐκ — ἱερουσαλήμ.

Τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ, αὐτὸς, ἀπὸ μέρους, τὸ ὅλον. οὐκ ἐδέξαντο, φησιν, αὐτὸν, διότι ἦν πορευόμενος εἰς ἱερουσαλήμ, ἐπὶ τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν. ἐναντίως γὰρ οἱ σαμαρεῖται πρὸς τοὺς ἱεροσολυμίτας διέκειντο.

Vers. 54. Ἰδόντες δὲ — v. 55. αὐτοῖς. [9])

Ὑπολαμβάνω, τούτους εἶναι τοὺς ἀποσταλέντας. ὠργίσθησαν μὲν οὖν, ὡς ἀτιμασθέντος τοῦ διδασκάλου· ἠρώτησαν δὲ, εἰ χρὴ τοὺς ἀτιμάσαντας ἀμύνασθαι, ὡς μιμούμενοι ἠλίαν τὸν ζηλωτήν. ἐπετίμησε δὲ αὐτοῖς ὁ χριστὸς, ὡς ἀνεξίκακος, παιδεύων αὐτοὺς, μακροθύμως φέρειν τὰς ἀτιμίας τῶν ἀπειθούντων. ἐγίνωσκε μὲν γὰρ, ὅτι οὐ παραδέξονται αὐτὸν [7]) οἱ σαμαρεῖται· ἀπέστειλε δὲ μαθητὰς, ἵνα ἀπειθησάντων μὲν ἐκείνων, ὀργισθέντων δὲ τούτων, ἐπιπλήξῃ καὶ διδάξῃ αὐτοὺς, μὴ ἐπεξέρχεσθαι τοῖς καταφρονοῦσιν. ἔμελλον γὰρ τὸ κήρυγμα καταγγέλλοντες ὑπὸ πολλῶν ἀποπέμπεσθαι. οὐχ ἑαυτοῖς δὲ, ἀλλὰ τῇ αὐτοῦ δυνάμει θαῤῥοῦντες εἶπον, ὅτι εἴπωμεν πῦρ καταβῆναι ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ.

[Εἰ καὶ [8]) παρῆκεν ὁ χρυσόστομος [9]) ἐνταῦθα, τό· οὐκ οἴδατε, οἵου πνεύματός ἐστε· ἀλλ' οὖν ἐν

9) Prius ergo Chrysostomi auctoritate motus Euthymius omiserat, καὶ εἶπεν· οὐκ ad πᾶσαι· deinde vero eiusdem auctoritate interpretatus est. Addenda ergo erant Codicibus Euthymii in repetita lectione. Sed hoc neglectum. Copiose de hoc dixi in N. T.

aliis homiliis hoc domini responsum esse ait. Igitur spiritum quidem intellige spiritum sanctum. Is enim bonus est et indulgens, vt reliquae personae vnius naturae diuinae.

Cap. XXXIII. De eo, cui non permisit, vt sequeretur.

Vers. 56. *Et abierunt* — *v.* 58. *reclinet.*

De hoc et Matthaeus scripsit duodecimo capite, et ibi posita est interpretatio.

Vers. 59. *Ait* — *v.* 60. *Dei.*

Ibi etiam plane de hoc disputatum est. Hunc vero Christus vocabat sciens, eum dignum.

Vers. 61. *Dixit* — *v.* 62. *regno Dei.*

Qui arare conatur, et a tergo respicit, corrumpit conatus promtitudinem segnitie, qua a tergo respicit. Parabolice ergo saluator dixit Aratrum, et sequi se: et tantundem est, ac si dicat: Nemo, qui me sequi conatur, si a tergo respiciat, hoc est, mentem adhuc ad temporalia habeat, aptus est ad regnum Dei. Oportet enim eum, qui eligit sequi Christum, confestim omnia despicere et sequi, ne oculos quidem ab eo diuertendo, ne forte habitu ac specie eorum, quae a tergo sunt, retineatur. Quid enim Deo optabilius ac praestantius?

ἑτέροις λόγοις δεσποτικὸν εἶναι λέγει καὶ τοῦτο τὸ ζητόν. λοιπὸν τοίνυν πνεῦμα νόει μοι, τὸ ἅγιον πνεῦμα. τοῦτο γὰρ ἀγαθόν ἐστι καὶ ἀνεξίκακον, ὥσπερ καὶ τὰ λοιπὰ πρόσωπα τῆς μιᾶς θεότητός.]

Κεφ. ΛΓ. Περὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπομένου ἀκολουθεῖν.

Verſ. 56. Καὶ ἐπορεύθησαν — v. 58. κλίνῃ.

Ἔγραψε περὶ τούτου καὶ ὁ ματθαῖος ἐν τῷ δεκάτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἡρμηνεύθησαν[1]) ἐκεῖ.

Verſ. 59. Εἶπε — v. 60. θεοῦ.

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτου σαφῶς διείληπται· ἐκάλεσε δὲ τοῦτον ὁ χριστὸς, εἰδὼς αὐτὸν ἄξιον.

Verſ. 61. Εἶπε — v. 62. βασιλείαν τοῦ θεοῦ.

Ὁ ἐπιχειρήσας ἀροτριᾶν, καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω, φθείρει τὸ πρόθυμον τῆς ἐπιχειρήσεως τῇ ῥᾳθυμίᾳ τοῦ βλέπειν εἰς τὰ ὀπίσω. παραβολικῶς τοίνυν ὁ σωτὴρ ἄροτρον ὠνόμασε, τὸ ἀκολουθεῖν αὐτῷ, λέγων· ὅτι οὐδεὶς ἐπιχειρήσας ἀκολουθεῖν μοι, καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω, τουτέστι, τὸν νοῦν ἔτι ἔχων εἰς τὰ βιωτικὰ, ἐπιτήδειός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. χρὴ γὰρ, τὸν ἑλόμενον τὸ ἀκολουθεῖν τῷ χριστῷ, πάντων εὐθέως ὑπεριδεῖν, καὶ ἀμεταστρεπτὶ τούτῳ ἕπεσθαι, μήποτε τῇ σχέσει τῶν ὀπίσω καταισχεθῇ. τί γὰρ θεοῦ ποθεινότερόν τε καὶ προτιμότερον;

[1]) ἐν ἐκείνῳ, pro ἐκεῖ. B.

Cap. XXXIV. De designatis septuaginta Apostolis.

Cap. X. v. 1. *Post haec — septuaginta.*

Apostolos videlicet. Multi enim credituri erant, et pluribus praedicatoribus opus erat. Duodecim siquidem Apostoli primus erat chorus: septuaginta vero, secundus. Hos autem duodecim et septuaginta praefigurabant duodecim fontes aquarum, et septuaginta trunci palmarum in Aelim, ad quam venerunt Israelitae, vbi mare rubrum pertransissent.

Vers. 1. *Et emisit — erat ipse venturus.*

Similiter et duodecim coniunctim emisit, sicuti dixit Marcus decimo quarto capite: sed duodecim in omnes ciuitates ac pagos Israël emisit, tanquam perfectiores: septuaginta vero, in solas eas, quae in transitu erant, per quas iter facturus erat, vt praedicarent remissionem peccatorum, eiusque aduentum, qui remissionem illorum tribueret.

Vers. 2. *Dicebat — pauci.*

Messem dicit illos, qui ab infidelitate demetendi, et ad fidem suam erant comportandi: operarios vero, Apostolos, et quicunque ad hoc subministrarent. Hic autem manifestata est causa promotionis ipsorum septuaginta, et tamen paucos adhuc esse

[2]) Auctor huius sententiae est Origenes Hom. VII. in Exod. quam postea, vt fere accidit, plures interpretes sunt amplexi.

[3]) *θερισομένους.* A.

Κεφ. ΛΔ. Περὶ τῶν ἀναδειχθέντων ἑβδομήκοντα.

Cap. X. v. 1. Μετὰ ταῦτα — ἑβδομήκοντα.

Ἀποστόλους, δηλονότι. πολλοὶ γὰρ ἔμελλον πιστεύειν καὶ χρεία κηρύκων πλειόνων ἦν. δώδεκα μὲν οὖν ἀπόστολοι, ὁ πρῶτος χερός· ἑβδομήκοντα δὲ, ὁ δεύτερος. τούτους δὲ τοὺς δώδεκα, καὶ τοὺς ἑβδομήκοντα, πάλαι [2]) προετύπουν, ἐν τῇ [a]) ἀλείμ, εἰς ἣν ἦλθον οἱ Ἰσραηλῖται, διαβάντες τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν, αἱ δώδεκα πηγαὶ τῶν ὑδάτων, καὶ τὰ ἑβδομήκοντα φοινίκων. a) Exod. 15, 27.

Vers. 1. Καὶ ἀπέστειλεν — ἔμελλεν αὐτὸς ἔρχεσθαι.

Καὶ τοὺς δώδεκα ὁμοίως κατὰ συζυγίαν ἀπέστειλεν, ὡς εἴρηκε μάρκος ἐν τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ· ἀλλὰ τοὺς δώδεκα μὲν, εἰς πάσας τὰς πόλεις καὶ κώμας τοῦ Ἰσραὴλ ἀπέστειλεν, ὡς τελειοτέρους· τοὺς ἑβδομήκοντα δὲ, εἰς μόνας τὰς κατὰ πάροδον αὐτοῦ κειμένας, δι' ὧν ἔμελλε πορεύεσθαι, κηρύττοντας μετάνοιαν ἁμαρτημάτων, καὶ ἄφιξιν τοῦ χορηγοῦ τῆς τούτων ἀφέσεως.

Vers. 2. Ἔλεγε — ὀλίγοι.

Θερισμὸν μὲν λέγει, τοὺς θεριωθησομένους [3]) ἀπὸ τῆς ἀπιστίας καὶ συγκομισθησομένους εἰς τὴν πίστιν αὐτοῦ· ἐργάτας δὲ, τοὺς ἀποστόλους, τοὺς ὑπηρετοῦντας εἰς τοῦτο. δεδήλωται δὲ ἐνταῦθα ἡ αἰτία τῆς προβολῆς τῶν ἑβδομήκοντα. καὶ ἔτι δὲ, ὀλί-

esse dicit omnes Apostolos ad multitudinem illorum, qui credituri erant.

Vers. 2. *Rogate — suam.*

Hoc et id, quod ante illud praecessit, etiam dixit in fine decimi octaui iuxta Matthaeum capitis: sed ibi messem multam appellat eos, qui de Iudaeis erant credituri: hic autem eos, qui ex Gentibus: et ibi admonet duodecim, vt orent pro emissione horum septuaginta: hic vero ipsos septuaginta admonet, vt orent pro promotione episcoporum ac praeceptorum per singulas ciuitates ac regiones. Lege autem enarrationem praesentis dicti in memorato capite euangelii secundum Matthaeum.

Vers. 3. *Ite — lupos.*

Hoc etiam ad duodecim dixit, et quaere decimo nono iuxta Matthaeum capite dicti illius interpretationem, Ecce ego mitto vos, tanquam oues in medio luporum.

Poterit quiuis hoc etiam loco dicere, quod duodecim appellauerit oues, tanquam perfectiores, septuaginta vero agnos, tanquam teneriores.

Vers. 4. *Nolite — calciamenta.*

Hoc interdicto iubet, vt de necessariis corporis spem in illum habeant, qui ipsos emisit. Quum autem iubet, ne sacculum ferant, ab auaritia auocat: dicens, Neque peram, dehortatur a recondendo cibo: quum vero addit, Neque calciamenta, ad exercitium ipsos erudit.

Vers. 4.

4) καὶ, abest. A.
5) βαλλάντιον. A.

γους ἔφησεν εἶναι τοὺς σύμπαντας ἀποστόλους, πρὸς τὸ πλῆθος τῶν μελλόντων πιστεύειν.

Vers. 2. Δεήθητε — αὐτοῦ.

Τοῦτο, καὶ τὸ πρὸ τούτου ῥητὸν εἶπε καὶ ἐν τῷ τέλει τοῦ ὀκτωκαιδεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν θερισμὸν πολὺν ἔλεγε, τοὺς ἐξ Ἰουδαίων πιστεῦσαι μέλλοντας· ἐνταῦθα δὲ, τοὺς ἐξ ἐθνῶν. καὶ ἐκεῖ[4]) μὲν προετρέπετο τοὺς δώδεκα, δεηθῆναι περὶ ἀποστολῆς τῶν ἑβδομήκοντα τούτων· ἐνταῦθα δὲ τοὺς ἑβδομήκοντα τούτους, περὶ προβολῆς τῶν κατὰ πόλεις καὶ χώρας ἐπισκόπων καὶ διδασκάλων. ἀνάγνωθι δὲ καὶ τὴν ἐξήγησιν τοῦ παρόντος ῥητοῦ ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 3. Ὑπάγετε — λύκων.

Τοῦτο εἶπε καὶ πρὸς τοὺς δώδεκα, καὶ ζήτησον ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τὴν ἑρμηνείαν τοῦ· ἰδοὺ[b]) ἐγὼ ἀποστέλλω b) Matt. 10, 16
ὑμᾶς, ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων.

Εἴποι δ' ἂν τις κἀνταῦθα, ὅτι τοὺς δώδεκα μὲν πρόβατα ἐκάλεσεν, ὡς τελειοτέρους· τοὺς ἑβδομήκοντα δὲ, ἄρνας.

Vers. 4. Μὴ — ὑποδήματα.

Διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως τούτων κελεύει θαρρεῖν περὶ τῶν ἀναγκαίων τοῦ σώματος ἐπὶ τῷ ἀποστέλλαντι τούτους· ἀποτρέπει δὲ, διὰ μὲν τοῦ μὴ βαστάζειν[5]) βαλάντιον, τὴν φιλαργυρίαν· διὰ δὲ τοῦ, μὴ πήραν, τὸ μὴ ταμιεύεσθαι τροφήν· διὰ δὲ τοῦ, μὴ ὑποδήματα, παιδοτριβεῖ αὐτοὺς εἰς ἄσκησιν· παρήγγειλε δὲ ταῦτα καὶ τοῖς δώδεκα ἐν τῷ δηλωθέντι ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ.

Vers. 4. *Et — salutaueritis.*

Hoc iussit, non inhumanos eos fieri volens, aut moribus asperos, quos nemo possit compellare, sed impedimento carentes. Solet enim salutatio per viam, vehementiae studii vt plurimum obstare. Praecipit itaque illis, vt soli operi eis commisso intendant: et oblatam praedicationis occasionem non insumant in ea, quae necessaria non sunt, sed praeter intentum sese offerunt. Elisaeus quoque olim emisso Giezi famulo ad opus, quod festinationem requirebat, praecepit dicens, si inueneris virum, non benedicas ei: et si tibi benedixerit vir, ne respondeas illi: indicans opus esse, vt indistractus ac omnino sine impedimento procederet.

Vers. 5. *In quamcunque — huic.*

Hanc alloquutionem Matthaeus salutationem nominauit praedicto capite. Est autem huiusmodi salutatio signum dilectionis, significans, quod pacifici et amici aduenerint.

Vers. 6. *Et si — vestra.*

Hoc est gratia datae a vobis pacis, vel efficacia huiusmodi sermonis. Filius quoque pacis dicitur pacificus, sicut variis in locis diximus.

Vers. 6. *Sin — reuertetur.*

Lege quoque decimo nono capite euangelii iuxta Matthaeum dicti illius enarrationem, Et si quidem fuerit domus digna, veniat pax vestra super illam: si autem indigna fuerit, pax vestra ad vos conuertatur.

Vers. 7.

[6]) Igitur etiam nonnulli, sed temere, apud Matthaeum l. l. intulerunt: λέγοντες· εἰρήνη τῷ οἴκῳ τούτῳ.

Vers. 4. Καὶ — ἀσπάσησθε.

Τοῦτο προσέταξεν, οὐ βουλόμενος ἀπανθρώπους αὐτοὺς γίνεσθαι καὶ ἀπροσηγόρους, ἀλλ' ἀνεμποδίστους. εἴωθε γὰρ ἡ καθ' ὁδὸν ὁμιλία τὸ σύντονον ἐγκόπτειν ὡς τὰ πολλὰ τῆς σπουδῆς. προστάττει τοίνυν αὐτοῖς μόνον γίνεσθαι τοῦ ἐμπιστευθέντος ἔργου, καὶ μηδὲ τὸν τυχόντα καιρὸν τοῦ κηρύγματος δαπανᾶν εἰς τὰ μὴ ἀναγκαῖα καὶ πάρεργα. καὶ ὁ ἐλισσαῖος δὲ πάλιν γιεζῆ τὸν ὑπηρέτην αὐτοῦ ἐπί τι κατεπεῖγον ἀποστέλας, ἐνετείλατο· ὅτι c) ἐὰν εὕρῃς ἄνδρα, οὐκ εὐλογήσεις αὐτόν· καὶ ἐὰν εὐλογήσῃ σε ἀνήρ, οὐκ ἀποκριθήσῃ αὐτῷ· ἐμφαίνων τὸ χρῆναι βαδίζειν ἀπερίσπαστον, καὶ παντελῶς ἀνεμπόδιστον. c) 4 Reg. 4, 29.

Vers. 5. Εἰς ἣν — τούτῳ.

Τοῦτο τὸ πρόσρημα d) ἀσπασμὸν ἐκάλεσεν ὁ e) ματθαῖος ἐν τῷ προῤῥηθέντι κεφαλαίῳ. σύμβολον δὲ ἀγάπης ὁ τοιοῦτος ἀσπασμός, δηλῶν, ὅτι εἰρηνικοὶ καὶ φίλοι παραγεγόνασι. d) Matt. 10, 12.

Vers. 6. Καὶ ἐὰν — ὑμῶν.

Ἡ χάρις 7) τῆς δοθείσης εἰρήνης παρ' ὑμῶν, ἡ ἐνέργεια τοῦ τοιούτου λόγου· υἱὸς δὲ εἰρήνης, ὁ εἰρηνικὸς, ὡς διαφόρως εἰρήκαμεν.

Vers. 6. Εἰ δὲ — ἀνακάμψει.

Ἀνάγνωθι καὶ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· καὶ e) ἐὰν μὲν ᾖ ἡ οἰκία ἀξία, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ὑμῶν ἐπ' αὐτήν· ἐὰν δὲ μὴ ᾖ ἀξία, ἡ εἰρήνη ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐπιστραφήτω. e) Matt. 10, 13.

Vers. 7.

7) ἡ, omittit. A.

Vers. 7. *In eadem — sua est.*

Similiter et de his in illo capite manifeste dictum est paulo superius. Edere autem ac bibere permisit, quae ab illo porrigerentur: non simpliciter, sed sicut discipulos suos decebat: hoc enim ipsis notum erat.

Vers. 7. *Nolite — domum.*

In illa enarratione huius causam inuenies.

Vers. 8. *Et in — v. 9. Dei.*

Regnum Dei nunc seipsum appellat, tanquam regem ac Deum: Appropinquauit, inquit, et iam deuersatur vobiscum: digni habemini, qui praeparemini ad eius susceptionem.

Vers. 10. *In — v. 11. vos.*

Ibi de his etiam quaere, vbi declaratum est illud, Et quicunque non susceperit vos.

Vers. 11. *Tamen — Dei.*

Hoc protestari praecepit incredulis, ne dicere possent: Non cognouimus aduentum tuum, domine.

Vers. 12. *Dico — illi.*

Praedicto capite etiam haec conuenienter declarata sunt.

Vers. 13.

Vers. 7. Ἐν αὐτῇ — αὐτοῦ ἐστι.

Καὶ περὶ τούτων ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ σαφῶς ἐρρήθη, μικρὸν ἀνωτέρω. ἐᾶσαι δὲ καὶ πίνειν τὰ παρ' αὐτῶν ἐπέτρεψεν, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ὡς πρέπον ἐστὶ μαθηταῖς αὐτοῦ. τοῦτο γὰρ γνώριμον ἦν αὐτοῖς.

Vers. 7. Μὴ — οἰκίαν.

Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐξηγήσει τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ μεταβαίνειν εὑρήσεις.

Vers. 8. Καὶ εἰς — v. 9. θεοῦ.

Βασιλείαν τοῦ θεοῦ, ἑαυτὸν λέγει νῦν, ὡς βασιλέα καὶ θεόν. ἤγγικέ, φησι, καὶ ἤδη ἐπιδημήσει ὑμῖν, ἄξιοι γίνεσθε, ἑτοιμάζεσθε εἰς ὑποδοχήν.

Vers. 10. Εἰς — v. 11. ὑμῖν.

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ζήτησον, ἔνθα ἡρμηνεύθη τό· f) καὶ ὃς[8]) ἂν μὴ δέξηται ὑμᾶς. f) Matth. 10, 14.

Vers. 11. Πλὴν — θεοῦ.

Τοῦτο προσέταξε διαμαρτύρασθαι τοῖς ἀπειθέσιν, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν, ὅτι οὐκ ἔγνωμεν τὴν παρουσίαν σου, κύριε.

Vers. 12. Λέγω — ἐκείνῃ.

Ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα προσηκόντως ἡρμηνεύθησαν.

Vers. 13.

[8]) ὃς ἐάν. B.

Vers. 13. *Vae — poenituissent.*

Quaere vigesimo capite iuxta Matthaeum, vbi dicitur, Tunc coepit exprobrare ciuitatibus, in quibus editae fuerant plurimae virtutes eius, quod non resipuissent: ibi enim et de his dictum est.

Vers. 14. *Veruntamen — vobis.*

Vobis, puta, incredulis. Hoc quoque dixit decimo nono capite euangelii iuxta Matthaeum, et ibi lege dicti illius declarationem, Amen dico vobis, tolerabilius erit terrae Sodomorum et Gomorrhorum, quam ciuitati illi.

Vers. 15. *Et tu — detraheris.*

Vigesimo capite euangelii secundum Matthaeum etiam de hac dictum est, ibi ergo quaere.

Vers. 16. *Qui audit — me.*

Reiectionem hanc vocat incredulitatem et auersionem. Ne enim moerore afficiantur, quum spernuntur, dicit: Vestra iniuria per vos in me recurrit, qui missi vos: per me autem, in patrem meum, qui misit me.

Vers. 17. *Reuersi — tuum.*

Gaudebant, quod digni haberentur et miracula edere, et daemonia sibi subiicere.

Vers. 18. *Dixit — cadentem.*

Causam significauit subiectionis daemoniorum, quia cecidit princeps eorum, qui fortes illos red-

debat

Vers. 13. Οὐαί — μετενόησαν.

Ζήτησον ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τό· τότε g) ἤρξατο ὀνειδίζειν τὰς πόλεις, ἐν αἷς ἐγένοντο αἱ πλείσας δυνάμεις αὐτοῦ, ὅτι οὐ μετενόησαν. ἐκεῖ γὰρ καὶ περὶ τούτων εἴρηται. g) Matt. 11, 20.

Vers. 14. Πλὴν — ὑμῖν.

Ὑμῖν, τοῖς ἀπειθέσι, δηλονότι· εἶπε δὲ τοῦτο καὶ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ἀνάγνωθι τὴν λύσιν ἐκεῖ τοῦ· ἀμὴν h) λέγω ὑμῖν, ἀνεκτότερον ἔσαι γῇ σοδόμων καὶ γομόῤῥων ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῇ πόλει ἐκείνῃ. h) Matt. 10, 15.

Vers. 15. Καὶ σὺ — καταβιβασθήσῃ.

Ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον εἴρηται καὶ περὶ ταύτης, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ.

Vers. 16. Ὁ ἀκούων — με.

Ἀθέτησιν λέγει, τὴν ἀπείθειαν καὶ ἀποστροφήν. ἵνα γὰρ μὴ λυπῶνται ἀθετούμενοι, φησὶν, ὅτι ἡ ὑμετέρα ὕβρις, δι' ὑμῶν μὲν, εἰς ἐμὲ ἀνατρέχει, τὸν ἀποστείλαντα ὑμᾶς· δι' ἐμοῦ δὲ, εἰς τὸν πατέρα μου, τὸν ἀποστείλαντά με.

Vers. 17. Ὑπέστρεψαν — σου.

Ἔχαιρον, ὡς ἀξιωθέντες θαυματουργεῖν καὶ ὑποτάσσεσθαι τὰ δαιμόνια.

Vers. 18. Εἶπε — πεσόντα.

Ἐδήλωσε τὴν αἰτίαν τῆς τῶν δαιμόνων ὑποταγῆς, ὅτι πέπτωκεν ὁ ἄρχων αὐτῶν, ὁ ἐνισχύων αὐτοὺς, καὶ

debat ac confortabat, et iam facile deuincuntur. Siquidem ante saluatoris incarnationem in sublime ferebatur, et tyrannum agebat, ac potens erat: quum autem Deus in terra per carnem deuersaretur, cecidit, non a coelo: olim enim inde ceciderat, nec amplius eo ascendit: sed a dicta celsitudine, tyrannide ac potentia. Dicit ergo, Videbam Satanam, postquam videlicet humanitatem assumsi, cadentem, vt fulgur, quod de coelo cadit.

Quidam autem Coelum intelligunt hoc loco aërem, in quo versari gaudet Satanas. Nam et aër coelum dicitur: Volucres, inquit, coeli. Vsus est autem fulguris exemplo, ostendens vehementiam ac velocitatem casus illius.

Vers. 19. *Ecce — scorpiones.*

Serpentes ac scorpiones intelligibiles, qui animas mordent ac deuorant. Ita autem daemones appellauit, non solum propter insidias, veneni iaculationem ac infectionem, sed et propter debilitatem ac ignauiam. Verum quod de daemonibus loquatur, manifestat id, quod subditur.

Vers. 19. *Et — inimici.*

Videlicet, intelligibilis draconis. Quum ergo vidisset eos gaudentes de subiectione daemoniorum, dat quidem continuam aduersus illa potestatem, quam prius ad tempus acceperant, quum mitterentur: sed adhortatur, ne de hac gaudeant, quia non ex certamine eis prouenit, sed ex dono, propter eos, qui adiuuandi erant. Potest autem virtus inimici dici, non solum ipsi daemones, sed et multiformes eorum tentationes.

Quidam vero et feras, quae homines perdunt, virtutem illius dicunt, quod etiam his aduersus nos vtatur.

Vers. 19.

9) τὴν, ante ἐκ, addit. A.

καὶ λοιπὸν ἐυκαταγώνιστοι γεγόνασι· πρὸ μὲν γὰρ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ σωτῆρος, εἰς ὕψος ἤρετο, καὶ ἐτυράννει, καὶ ἴσχυε. τοῦ θεοῦ δὲ τῇ γῇ διὰ σαρκὸς ἐπιδημήσαντος, πέπτωκεν· οὐκ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ· πάλαι γὰρ ἀπ' αὐτοῦ πεσὼν οὐκέτι αὐτοῦ ἐπέβη· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ῥηθέντος ὕψους καὶ τῆς τυραννίδος καὶ τῆς ἰσχύος. λέγει τοίνυν, ὅτι ἐθεώρουν τὸν σατανᾶν, μετὰ τὸ ἐνανθρωπῆσαί με δηλονότι, πεσόντα, ὡς ἀστραπὴν, ᵍ) ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.

Τινὲς δὲ οὐρανὸν ἐνταῦθα, τὸν ἀέρα νοοῦσιν, ᾧ ἐνεφιλοχώρει ὁ σατανᾶς. λέγεται γὰρ οὐρανὸς καὶ ὁ ἀήρ. τὰ πετεινὰ, γάρ φησι, τοῦ οὐρανοῦ. τῷ παραδείγματι δὲ τῆς ἀστραπῆς ἐχρήσατο, ἐμφαίνων τὸ σφοδρὸν καὶ ὀξὺ τῆς πτώσεως αὐτοῦ.

Vers. 19. Ἰδοὺ — σκορπίων.

Ὄφεων καὶ σκορπίων, τῶν νοητῶν, τῶν δακνόντων καὶ τιτρωσκόντων τὰς ψυχάς. οὕτω δὲ τοὺς δαίμονας ὠνόμασεν, οὐ μόνον διὰ τὸ ἐπίβουλον καὶ ἰοβόλον καὶ φθαρτικὸν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἀθενὲς καὶ εὐάλωτον. ὅτι δὲ περὶ τῶν δαιμόνων λέγει, δηλοῖ τὸ ἐπαγόμενον.

Vers. 19. Καὶ — ἐχθροῦ.

Τοῦ νοητοῦ δράκοντος. ἰδὼν γὰρ αὐτοὺς χαίροντας ἐπὶ τῇ τῶν δαιμονίων ὑποταγῇ, δίδωσι μὲν αὐτοῖς δυνεκῆ τὴν κατ' αὐτῶν ἐξουσίαν, ἣν πρόσκαιρον ἔλαβον, ὅτε πρῶτον ἀπεστάλησαν· παραινεῖ δὲ, μὴ χαίρειν ἐπὶ ταύτῃ, διότι οὐκ ἐξ ἀγῶνος προσεγένετο τούτοις, ἀλλ' ἐκ δωρεᾶς, διὰ τοὺς ὠφεληθῆναι μέλλοντας. εἰη δ' ἂν δύναμις τοῦ ἐχθροῦ, οὐ μόνον οἱ δαίμονες, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐξ αὐτῶν πολυειδεῖς πειρασμοί.

Τινὲς δὲ καὶ τὰ φθείροντα τοὺς ἀνθρώπους θηρία, δύναμιν αὐτοῦ λέγουσιν, ὡς χρωμένου καὶ τούτοις καθ' ἡμῶν.

Vers. 19. *Et — nocebit.*

Nec daemon, nec tentatio, nec fera venenata.

Vers. 20. *Veruntamen — subiiciuntur.*

Non enim vestrum est opus, sed mea gratia. In hoc ergo ne gaudeatis, ne, tanquam de egregio facinore gaudentes, in elationem eleuemini.

Vers. 20. *Gaudete — coelis.*

Quia propter fidem vestram in ciues conscripti estis in aeterna ciuitate: non atramento, sed memoria: neque, vt homines scribunt, sed sicut Deus scribere nouit. Dicit enim de iustis Dauid, Et in libro tuo omnes scribentur. Siquidem subiicere daemonia, propter aliorum vtilitatem vobis datum est: quod autem nomina vestra scripta sunt in coelis, propter salutem vestram: ideo furtiuum quidem illud gaudium tumorem causare nouit, hoc vero gratiarum actionem potius: et illud quidem cauendum, tanquam superfluum, hoc autem proponendum est, tanquam necessarium.

Vers. 21. *In illa — Iesus.*

Animo exultauit, tanquam homo, propter eorum salutem, qui a discipulis iuuandi erant.

Vers. 21. *Et dixit: — te.*

Haec quoque dixit de duodecim discipulis vigesimo capite euangelii secundum Matthaeum: et ibi quaere expositionem.

Vers. 21. *Et conuersus* — v. 22. *reuelare.*

In eo loco etiam haec diligenter explanata sunt.

Vers. 23.

[1]) ὡς δὲ οἱ. B.

[2]) Forte περιττὴν, ob proximum ἀναγκαίας. Alias illud quoque ferri possit, vt notum est.

Vers. 19. Καὶ οὐδὲν — ἀδικήσῃ.

Οὐ δαίμων, οὐ πειρασμὸς, ἀλλ' οὐδὲ θηρίον.

Vers. 20. Πλὴν — ὑποτάσσεται.

Οὐ γὰρ ὑμέτερον τὸ κατόρθωμα, ἀλλ' ἐμὴ ἡ χάρις. ἐν τούτῳ οὖν μὴ χαίρετε, ἵνα μὴ, ὡς ἐπὶ κατορθώματι χαίροντες, εἰς οἴησιν ἐπαρθείητε.

Vers. 20. Χαίρετε — οὐρανοῖς.

Ὅτι διὰ τὴν πίστιν ὑμῶν ἐπολιτογραφήθητε ἐν τῇ ἄνω πόλει, οὐ μέλανι, ἀλλὰ μνήμῃ, [1]) οὐδὲ, ὡς ἄνθρωποι γράφουσιν, ἀλλ' ὡς ὁ θεὸς οἶδε γράφειν. φησὶ γὰρ περὶ τῶν δικαίων ὁ δαυίδ· ὅτι [i]) καὶ ἐπὶ τὸ βιβλίον σου πάντες γραφήσονται. τὸ μὲν γὰρ ὑποτάσσειν τὰ δαιμόνια, δι' ὠφέλειαν ἑτέρων ὑμῖν δέδοται· τὸ δὲ τὰ ὀνόματα ὑμῶν γραφῆναι ἐν τοῖς οὐρανοῖς, διὰ σωτηρίαν ὑμετέραν. διὸ ἐκείνη μὲν ἡ χαρὰ κλέπτουσα φυσίωσιν οἶδεν ἐμποιεῖν· αὕτη δὲ μᾶλλον εὐχαριστίαν· καὶ παραιτητέον μὲν ἐκείνην, ὡς [2]) περιττόν· ἀντιποιητέον δὲ ταύτης, ὡς ἀναγκαίας. i) Ps. 138, 16.

Vers. 21. Ἐν αὐτῇ — ἰησοῦς.

Ἠγαλλιάσατο τῇ ψυχῇ, ὡς ἄνθρωπος, διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ὠφεληθέντων ὑπὸ τῶν μαθητῶν.

Vers. 21. Καὶ εἶπεν· — σου.

Εἶρηκε ταῦτα καὶ περὶ τῶν δώδεκα μαθητῶν ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, [καὶ ζήτησον [3]) ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Vers. 21. Καὶ στραφεὶς — v. 22. ἀποκαλύψαι.

Ἐν ἐκείνῳ καὶ ταῦτα διασεσάφηται πρὸς ἀκρίβειαν.]

3) Inclusa omittit. A. Ergo ab vno καὶ στραφεὶς ad alterum saltum fecit.

Verſ. 23. *Et conuerſus — v. 24. audierunt.*

Haec quoque dixit vigeſimo quarto iuxta Matthaeum capite, et in eo lege ipſorum interpretationem, vbi dicitur, Veſtri autem beati oculi. Hac autem auiditate captus eſt Dauid propheta ſimul et rex: ideo etiam dixit, Oſtende nobis domine miſericordiam tuam: ſaluatoris videlicet incarnationem appellans miſericordiam, vtpote propter hominum miſericordiam factam.

Verum obſerua, quod ad diſcipulos ſaluator conuertitur, et ipſis ſeorſim loquitur, ab iis, qui diſcipuli non ſunt auerſus. Ideo et nos quoque, ſi diſcipuli eius fuerimus, per obedientiam mandatorum ipſius, et animae ſimul, et corporis habuerimus oculos recte intuentes, auresque recte audientes, ad nos etiam omnino conuertetur, et myſteriis a vulgo abſconditis dignabitur.

Cap. XXXV. De tentante legisperito.

Verſ. 25. *Et ecce — poſſidebo?*

Illaqueare putabat Chriſtum, ſi quippiam legi contrarium vllo pacto doceret. Dicit ergo: Quid faciendo vitam aeternam poſſidebo, quam populo annuntias? Cognita autem illius verſutia, ſaluator ad legem ipſum remittit: ſimul quidem conatum illius repellens, ſimul etiam arguens illum, quod ſeſe pro virtutis cultore gereret, quum non eſſet, veluti finis indicabit parabolae.

Verſ. 26. *Ipſe vero — legis?*

Quod ſcriptum eſt maius praeceptum? Quomodo

4) ἐν αὐτῷ, abeſt. A.
5) ὠνόμασεν. A.
6) Hentenius hic textum diuiſerat et ex vno ſcholio duo fecerat. Vide, quae infra poſt euangelium Ioan-

Vers. 23. Καὶ στραφεὶς — v. 24. ἤκουσαν.

Ταῦτα εἶπε καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τεταρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ἀναγνωθι ἐν αὐτῷ[4]) τὴν ἑρμηνείαν αὐτῶν, ἔνθα κεῖται τό· ὑμῶν[k]) δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί. Ἐπεθύμησε δὲ ταύτην τὴν ἐπιθυμίαν καὶ δαυὶδ ὁ προφήτης καὶ βασιλεύς. διὸ καὶ ἔλεγε· δεῖξον[l]) ἡμῖν, κύριε, τὸ ἔλεός σου· τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ σωτῆρος, ἔλεος ὀνόμασας,[5]) ὡς γενομένην δι' ἔλεος τῶν ἀνθρώπων.

k) Matt. 13, 16.

l) Pf. 84, 8.

Παρατήρησον δὲ, ὅτι στρέφεται πρὸς τοὺς μαθητὰς ὁ σωτὴρ, καὶ κατιδίαν αὐτοῖς ὁμιλεῖ, τοὺς μὴ μαθητὰς ἀποστρεφόμενος. διὸ καὶ ἡμεῖς, ἐὰν ὦμεν μαθηταὶ αὐτοῦ, ἀκολουθοῦντες αὐτῷ δι' ὑπακοῆς τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ, καὶ ἔχωμεν ψυχικοὺς ἅμα καὶ σωματικοὺς ὀφθαλμοὺς, ὀρθὰ βλέποντας, καὶ τὰ ὦτα, ὀρθὰ ἀκούοντα, πάντως στραφήσεται καὶ πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἀξιώσει μυστηρίων ἀποῤῥήτων τοῖς πολλοῖς.

Κεφ. ΛΕ. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος νομικοῦ.

Vers. 25. Καὶ ἰδοὺ — κληρονομήσω;

Προσεδόκησε παγιδεῦσαι τὸν χριστὸν εἰς τὸ πάντως ἐπιτάξαι τι ἐναντίον τῷ νόμῳ. λέγει γοῦν, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω, ἣν καταγγέλλεις τῷ λαῷ; γνοὺς δὲ τὴν τούτου πανουργίαν ὁ σωτὴρ, ἐπὶ τὸν νόμον αὐτὸν παραπέμπει· ἅμα μὲν, διακρουόμενος τὴν πεῖραν αὐτοῦ· ἅμα δὲ, ἐλέγχων αὐτὸν, οἰόμενον μὲν εἶναι ἐνάρετον, μὴ ὄντα δέ· ὡς δείξει τὸ τέλος τῆς παραβολῆς.

Vers. 26. Ὁ δὲ — ἀναγινώσκεις;

Τί γέγραπται μεῖζον ἔνταλμα; πῶς ἀναγινώσκεις

4) Ioannis monui ad Hentenii animaduersionem, quam huic loco adiecit.

do legis maiora legis praecepta? De maioribus namque ipsum interrogauit.

Vers. 27. *At ille* — v. 28. *respondisti.*

Recte illum respondisse dixit: vt qui duo recitauerit praecepta, quae ad se inuicem connectuntur, sicut quinquagesimo quarto iuxta Matthaeum capite manifestatum est. Alius autem erat hic legisperitus ab eo, de quo a Matthaeo et Marco facta est mentio.

Vers. 28. *Hoc — viues.*

Hoc, quod nunc recitasti, hoc, inquam, fac et viues vita aeterna, qua viuunt iusti, qui haec praecepta seruauerunt. Docuit siquidem praedicto capite euangelii secundum Matthaeum, quod in his duobus praeceptis vniuersa lex et prophetae pendent: quorum enarrationem perfecte inuenies quinto iuxta Matthaeum capite, vbi dicitur, Ita enim est lex et prophetae.

Vers. 29. *At ille — proximus?*

Conatu suo frustratus, effudit, quem apud se occultabat, tumorem. Putabat enim se cunctis esse praestantiorem: Nam lex proximum nominauit eum, qui alterius egeret auxilio: ipse vero illum dici opinabatur, qui virtute aequalis esset: ideo etiam, volens seipsum iustificare, siue aliis praeponere, interrogat: Quis mihi est aequalis? Deinde Christus per parabolam demonstrat illum esse proximum, qui alterius indiget auxilio.

† Proximus dicitur omnis homo, quod omnes inter nos propinqui sumus secundum naturae communicationem.

Cap.

7) Etiam hic vterque Codex οὕτως, ante consonam. Hinc ergo altera lectio orta οὗτος, vt monui in editione N. Test.

8) Ita vterque. Et recte quidem ita dicitur.

τὰς μείζους ἐντολὰς τοῦ νόμου; περὶ τῶν μειζόνων γὰρ αὐτὸν ἠρώτησεν.

Vers. 27. Ὁ δὲ — v. 28. ἀπεκρίθης.

Ὀρθῶς ἀποκριθῆναι αὐτὸν εἶπεν, ὡς τὰς δύο ἐντολὰς ἀπαγγείλαντα. ἔχονται γὰρ ἀλλήλων, ὡς ἐν τῷ πεντηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον δεδήλωται. ἕτερος δέ ἐστιν ὁ νομικὸς οὗτος, παρὰ τὸν ὑπὸ m) ματθαίου καὶ μάρκου μνημονευόμενον. m) Matt. 22, 35. Marc. 12, 28.

Vers. 28. Τοῦτο — ζήσῃ.

Τοῦτο, ὃ ἀπήγγειλας νῦν, τοῦτο ποίει, καὶ ζήσῃ ζωὴν αἰώνιον, οἵαν ζῶσιν οἱ τὰς ἐντολὰς ταύτας φυλάξαντες δίκαιοι. ἐδίδαξε γὰρ καὶ ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, ὅτι ἐν n) ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ n) Matt. 22, 40. οἱ προφῆται κρέμανται. ὧν τὴν ἐξήγησιν ἐντελῶς εὑρήσεις ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, εἰς τό· 7) οὕτω o) γάρ ἐστιν ὁ νόμος καὶ οἱ o) Matth. 7, 12. προφῆται.

Vers. 29. Ὁ δὲ — πλησίον;

Ἀποτυχὼν τῆς πείρας, ἐξέρρηξε 8) τὴν ἐν αὐτῷ κεκρυμμένην οἴησιν. ᾤετο γὰρ πάντων ὑπερέχειν. ὁ μὲν γὰρ νόμος πλησίον, 9) τὸν δεόμενον βοηθείας ὠνόμασεν· αὐτὸς δὲ πλησίον, τὸν ἴσον κατ' ἀρετὴν ὑπέλαβε. 1) διὸ καὶ θέλων δικαιοῦν ἑαυτὸν, ἤγουν, ὑπερτιθέναι τῶν ἄλλων, ἐρωτᾷ, τίς ἐστί μου ἴσος; εἶτα διὰ παραβολῆς ὁ χριστὸς ἀποδείκνυσιν, ὅτι πλησίον ἐστὶν ὁ δεόμενος βοηθείας.

[Πλησίον λέγεται, πᾶς ἄνθρωπος, ὡς ἐγγιζόντων ἡμῶν ἀλλήλοις κατὰ κοινωνίαν φύσεως. 2)]

9) Hic, post πλησίον, addit Codex B. ea, quae mox inclusa ex margine Codicis A. adscripsi.
1) ὑπέβαλε. B.
2) ἢ πλησίον, addit. B. Inclusa, in margine. A.

Cap. XXXVI. De eo, qui inciderat in latrones.

Verſ. 30 *Suſcipiens — dixit.*

Suſcipiens: hoc eſt, excipiens ſermonem.

Verſ. 30. *Homo — Iericho.*

Parabola haec, etſi efficta ſit, vt oſtendat, quis ſit proximus: paucis tamen verbis oſtendit humanam et benignam ſaluatoris noſtri gubernationem. Hominem ſiquidem intelligimus Adam, et qui ab Adam deſcenderunt, vniuerſos: deſcenſum autem ab Ieruſalem in Iericho, viam a virtute ad vitium, et ab obedientia ad inobedientiam, et a ſublimi vitae inſtituto ad terrenam conuerſationem: eſt enim Ieruſalem ſublimis, Iericho vero humilis.

Verſ. 30. *Et — incidit.*

Id eſt, daemones, qui in via reſidebant.

Verſ. 30. *Qui — eum.*

Veſtimentis virtutis, timore dei, quo in modum veſtis circundatus erat.

Verſ. 30. *Et — abierunt.*

Animae plagis, vulneribus peccatorum.

Verſ. 30. *Relinquentes ſemimortuum.*

Ex dimidio factum mortalem: iuxta animam enim manſit immortalis, corpore vero mortuus eſt. Quod autem dicitur, Abierunt, et Relinquentes, non eſt de hoc curioſe ſcrutandum propter normam parabolae.

Verſ. 31.

ϑ) ἐγκαθέτοις, praeſtolantibus in viis.

Κεφ. Λς. Περὶ τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς λῃσάς.

Vers. 30. Ὑπολαβὼν — εἶπεν.

Ὑπολαβὼν, ἀντὶ τοῦ, διαδεξάμενος τὸν λόγον.

Vers. 30. Ἄνθρωπος — ἱεριχώ.

Ἡ παραβολὴ αὕτη, εἰ καὶ συνετέθη διὰ τὸ δεῖξαι, τίς ἐσιν ὁ πλησίον, ἀλλ' οὖν ἐν βραχεῖ πᾶσαν ὑποφαίνει τὴν φιλάνθρωπον οἰκονομίαν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν. ἄνθρωπον μὲν γὰρ νοοῦμεν, τὸν ἀδὰμ καὶ τοὺς ἐξ ἀδὰμ ἀνθρώπους· κατάβασιν δὲ ἀπὸ ἱερουσαλὴμ εἰς ἱεριχὼ, τὴν ὁδὸν τὴν ἀπὸ ἀρετῆς εἰς κακίαν, καὶ ἀπὸ ὑπακοῆς εἰς παρακοὴν, καὶ ἀπὸ ὕψους πολιτείας, εἰς χθαμαλότητα διαγωγῆς. ὑψηλὴ μὲν γὰρ ἡ ἱερουσαλὴμ· χθαμαλὴ δὲ ἡ ἱεριχώ.

Vers. 30. Καὶ — περιέπεσεν.

Ὀδοξάταις[3]) δαίμοσιν.

Vers. 30. Οἱ — αὐτόν.

Τὰ ἱμάτια τῆς ἀρετῆς, τὸν φόβον τοῦ θεοῦ, ὃν περιεβέβλητο δίκην χιτῶνος.

Vers. 30. Καὶ — ἀπῆλθον.

Πληγὰς ψυχικὰς, τραύματα ἁμαρτιῶν.

Vers. 30. Ἀφέντες ἡμιθανῆ τυγχάνοντα.

Ἐξ ἡμισείας θνητὸν γενόμενον. τῇ ψυχῇ γὰρ ἀθάνατος μείνας, τῷ σώματι τέθνηκε. τὸ δὲ ἀπῆλθον, καὶ τὸ ἀφέντες, οὐ περιεργαστέον, διὰ τὴν[4]) ἐξουσίαν τῆς παραβολῆς.

4) διὰ τὸ ἐξουσιάζειν τὴν παραβολὴν ἐν ταῖς τοιαύταις περιστάσεσιν.

Vers. 31. *Casu — illa.*

Sacerdos, hoc est, lex data per Mosen, vtpote de sacrificiis disputans.

Vers. 31. *Visoque illo praeteriit.*

Pertransiit illum, quum ita male affectus esset.

Vers. 32. *Similiter — praeteriit.*

Per Leuiten hoc loco accipiendus est sermo prophetarum, vtpote Dei iussionibus subministrans.

Vers. 33. *Samaritanus — misericordia motus est.*

Samaritanus intelligitur nunc Christus, vtpote ab incredulis Iudaeis Samaritanus appellatus.

Vel etiam non Iudaeorum tantum, sed et cunctarum gentium naturam per carnis assumtionem amplectens. Samaritani enim sunt quaedam natio gentium.

Vers. 34. *Et — eius.*

Vinculo doctrinae.

Vers. 34. *Infundens — vinum.*

Lenitatem ac mordacitatem. Doctrina enim eius alibi quidem mansuete procedit et exhilarat: interdum vero perstringit ac mordet: et ita pulchre temperata est, ac vndique iuuat.

Vers. 34. *Et imponens — iumentum.*

In proprium corpus, quod occidendum erat: hoc est, portans infirmitates eius per assumtam humanitatem.

Vers. 34. *Duxit in deuersorium.*

Deuersorium est ecclesia, quae omne genus hominum recipit.

Vers. 34.

5) τῆς ἐνσαρκώσεως.

Vers. 31. Κατὰ σύγκυρίαν — ἐκείνη.

Συγκυρία μὲν, ἡ συντυχία· ἱερεὺς δὲ, ὁ διὰ μωϋσέως δοθεὶς νόμος, ὡς περὶ θυσιῶν διαλεγόμενος.

Vers. 31. Καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἀντιπαρῆλθε.

Παρέδραμεν αὐτὸν οὕτως ἔχοντα.

Vers. 32. Ὁμοίως — ἀντιπαρῆλθε.

Λευίτην ὑπολητέον ἐνταῦθα, τὸν λόγον τῶν προφητῶν, ὡς διακονούμενον τοῖς ἐπιτάγμασι τοῦ θεοῦ.

Vers. 33. Σαμαρείτης — ἐσπλαγχνίθη.

Σαμαρείτης νοεῖται νῦν, ὁ χριστὸς, ὡς ὑπὸ τῶν ἀπίστων ἰουδαίων σαμαρείτης ὀνομαθείς.

Ἢ καὶ, ὡς οὐ μόνον ἰουδαίων, ἀλλὰ παντὸς ἔθνους φύσιν, διὰ τοῦ[5]) προσλήμματος, περιβαλλόμενος. ἔθνος γὰρ, οἱ σαμαρεῖται.

Vers. 34. Καὶ — αὐτοῦ.

Τῷ δεσμῷ τῆς διδασκαλίας.

Vers. 34. Ἐπιχέων — οἶνον.

Ἡμερότητα καὶ εὐψιν. ἡ διδασκαλία γὰρ αὐτοῦ, πῆ μὲν ἡμέρως προβαίνει καὶ ἱλαρύνει· πῆ δὲ εὐφει καὶ δάκνει, καὶ οὕτως εὖ κέκραται, καὶ ἑκατέρωθεν ὠφελεῖ.

Vers. 34. Ἐπιβιβάσας — κτῆνος.

Ἐπὶ τὸ ἴδιον σῶμα, τὸ κτείνεσθαι[6]) μέλλον, τουτέστι, βαστάσας τὰς ἀσθενείας αὐτοῦ διὰ τῆς προσληφθείσης ἀνθρωπότητος.

Vers. 34. Ἤγαγεν αὐτὸν εἰς πανδοχεῖον.

Πανδοχεῖον, ἡ ἐκκλησία τῶν πιστῶν, ὡς πᾶν γένος ἀνθρώπων δεχομένη.

Vers. 34.

[6]) Ludit in similitudine syllabarum κτῆνος, κτείνεσθαι.

Verſ. 34. *Et curam illius egit.*

Rationem eius habuit, et de eo prouidit.

Verſ. 35. *Ac — egreſſus.*

Poſt aliquod tempus mortuus et de mundo egreſſus.

Verſ. 35. *Depromtos — illius.*

Donec viuebat: ipſe curam habebat infirmorum: vbi vero mortuus eſt ac reſurrexit, et ad peregrinandum in coelum deuertit, hanc curam Apoſtolis commiſit.

Hoſpes enim eſt, quisquis eccleſiae praeeſt, puta, omnis epiſcopus, vel quisquis Apoſtolorum ſucceſſor eſt. Duo vero denarii ſunt nouum ac vetus teſtamentum, quae infirmis medicinam ſuppeditant. Dixit enim vigeſimo quarto capite euangelii ſecundum Matthaeum, Omnis ſcriba edoctus ad regnum coelorum ſimilis eſt homini patrifamilias, qui depromit de theſauro ſuo noua et vetera.

Vel, duo denarii duae ſunt interpretationes ſcripturae euangelicae, aut etiam omnis diuinae: illa videlicet, quae iuxta hiſtoriam eſt, et quae iuxta anagogen.

Verſ. 35. *Et — tibi.*

Si etiam de tuo quippiam inſumſeris, quod in eius cedat vtilitatem. Nam de ſuo quoque praeceptores apponunt, dilatantes diuinorum ſermonum interpretationes. A duobus ſiquidem teſtamentis ſumunt quidem argumentum: propriis autem ſermoni-

7) *παιρὸν*, pro *μικρόν*. B.

8) *αὐτὸς* Codex B. habet poſt *ἐπεμελεῖτο*.

9) Quam nos nunc *Grammaticam* appellamus. Credo autem interpretationem huius loci allegoricam ſumtam eſſe ex Origene, qui ſuam in hunc locum interpretationem laudat et attingit. Tom. III. p. 728.

Vers. 34. Καὶ ἐπεμελήθη αὐτοῦ.

Ἐποιήσατο πρόνοιαν αὐτοῦ.

Vers. 35. Καὶ — ἐξελθών.

Μετὰ μικρὸν 7) ἀποθανὼν καὶ ἐξελθὼν ἀπὸ τοῦ κόσμου.

Vers. 35. Ἐκβαλὼν — αὐτοῦ.

Ἕως μὲν γὰρ ἔζη, αὐτὸς 8) ἐπεμελεῖτο τῶν ἀθενῶν· ἀποθανὼν δὲ, καὶ ἀγασὰς, καὶ ἐκδημῶν εἰς τὸν οὐρανὸν, τοῖς ἀποστόλοις τὴν ἐπιμέλειαν ταύτην ἐπέτρεψε.

Πανδοχεὺς γὰρ πᾶς προεστὼς τῆς ἐκκλησίας, ἤτοι, πᾶς ἐπίσκοπος, καὶ πᾶς τῶν ἀποστόλων διάδοχος. δύο δὲ δηνάρια, ἡ καινὴ καὶ ἡ παλαιὰ διαθήκη, αἳ χορηγοῦσι τὴν ἰατρείαν τοῖς ἀθενοῦσιν. εἴρηκε γὰρ ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον ὅτι p) πᾶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὅμοιός ἐστιν ἀνθρώπῳ οἰκοδεσπότῃ, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιά. p) Matt. 13, 52.

Ἡ δύο δηνάρια, αἱ δύο ἑρμηνεῖαι τῆς εὐαγγελικῆς γραφῆς, ἢ καὶ πάσης τῆς θείας, ἥτε καθ' ἱστορίαν, 9) καὶ ἡ κατὰ ἀναγωγήν.

Vers. 35. Καὶ — σοι.

Εἴ τι ἂν καὶ οἴκοθεν προσδαπανήσῃς εἰς ὠφέλειαν αὐτοῦ. καὶ οἴκοθεν γὰρ οἱ διδάσκαλοι προστιθέασι, πλατύνοντες τὰς ἑρμηνείας τῶν θείων λόγων. ἀπὸ μὲν γὰρ τῶν δύο διαθηκῶν λαμβάνουσι τὰς ἀφορμάς· τοῖς ἰδίοις δὲ λόγοις δαψιλεστέραν

p. 728. C. Patet ergo vel ex hoc loco, Hieronymum copiosiores expositiones Origenis partim omisisse, partim in compendium redegisse in sua Latina versione. In meo apographo Codicum Mosquensium similia ad h. l. leguntur, quae etiam ibidem a Seuero breuius repetuntur.

monibus abundantiorem curam exhibent laborantibus. Reuerſio vero Chriſti, ſecundus eſt aduentus eius, in quo perſoluet omnibus retributiones.

Verſ. 36. *Quis* — v. 37. *illo.*

Cum illo, hoc eſt, in illum.

Verſ. 37. *Dixit* — *ſimiliter.*

Curam eius habe, qui auxilio indiget. Qui enim hoc non facit, non diligit proximum ſuum ſicut ſeipſum: qui vero proximum non diligit tanquam ſe ipſum, neque Deum diligit ex toto corde ſuo, et ex tota anima ſua, et ex tota fortitudine ſua, et ex tota mente ſua, quae dilectionis vehementiam ac intenſionem manifeſtant.

Cap. XXXVII. De Martha et Maria.

Verſ. 38. *Factum eſt* — v. 39. *illius.*

Caſtellum hoc Bethania erat: hanc enim Iohannes caſtellum dixit Mariae et Marthae.

Verſ. 40. *Martha vero* — *miniſterium.*

Praeparans, quae neceſſaria erant ad conuiuium et obſequium eius ac diſcipulorum ipſius.

Verſ. 40. *Quae adſtitit* — *adiuuet.*

Tanquam praeceptor curam illi committe, vt vna mecum miniſterio manum admoueat.

Verſ. 41. *Reſpondens* — *multa.*

Tumultus hoc loco, diſtractio eſt et turbatio. Circa multa vero, puta, quae ad conuiuium et obſequium neceſſaria ſunt, vt dictum eſt.

Verſ. 42. *Atqui vnum eſt neceſſarium.*

Videlicet meorum auſcultatio ſermonum. Neque enim, vt epuler, veni, ſed, vt vos doceam.

Verſ. 42.

ραν παρέχουσι τὴν θεραπείαν τοῖς κάμνουσιν. ἐπάνοδος δὲ τοῦ χριστοῦ, ἡ δευτέρα παρουσία, ἐν ᾗ ἀποδώσει πᾶσι τὰς ἀμοιβάς.

Vers. 36. Τίς — v. 37. αὐτοῦ.

Μετ' αὐτοῦ, ἀντὶ τοῦ, εἰς αὐτόν.

Vers. 37. Εἶπεν — ὁμοίως.

Ἐπιμελοῦ τοῦ δεομένου βοηθείας. ὁ γὰρ μὴ τοῦτο ποιῶν, οὐκ ἀγαπᾷ τὸν πλησίον ὡς ἑαυτόν· ὁ δὲ μὴ ἀγαπῶν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν, οὐδὲ τὸν θεὸν ἀγαπᾷ, q) ἐξ ὅλης τῆς καρδίας αὐτοῦ, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας αὐτοῦ, ἅπερ ἐμφαίνουσιν ἀγάπης σφοδρότητα καὶ ἐπίτασιν. q) Luc. 10, 27.

ΚΕΦ. ΛΖ. Περὶ μάρθας καὶ μαρίας.

Vers. 38. Ἐγένετο — v. 39. αὐτοῦ.

Ἡ κώμη αὕτη, ἡ βηθανία ἦν. ταύτην γὰρ ὁ ἰωάννης εἶπε κώμην r) μαρίας καὶ μάρθας. r) Io. 11, 1.

Vers. 40. Ἡ δὲ μάρθα — διακονίαν.

Παρασκευάζουσα τὰ πρὸς ἑστίασιν καὶ θεραπείαν αὐτοῦ τε καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

Vers. 40. Ἐπισᾶσα — συναντιλάβηται.

Ὡς διδάσκαλος ἐπίτρεψον αὐτῇ, ἵνα μοι συνεφάψηται τῆς διακονίας.

Vers. 41. Ἀποκριθεὶς — πολλά.

Τύρβη ἐστὶν, ὁ περισπασμὸς, ἡ ὄχλησις· περὶ πολλὰ δὲ, τὰ τῆς ἑστιάσεως καὶ θεραπείας, ὡς εἴρηται.

Vers. 42. Ἑνὸς δέ ἐστι χρεία.

Τῆς ἀκροάσεως τῶν ἐμῶν λόγων. οὐ γὰρ τρυφῆσων ἦλθον, ἀλλὰ διδάξων ὑμᾶς.

Vers. 42.

Vers. 42. *Maria — ea.*

Duae partes conuersationis laudabiles sunt, nempe practica siue operatiua, et theorica siue contemplatiua: has duae sorores istae elegerant: Martha quidem operatiuam, ministrando circa corporale domini obsequium: Maria vero contemplatiuam, audiendo sermones illius. Et quia bipartitus erat Christus: illa quidem refocillabat partem eius visibilem, haec autem colebat partem eius inuisibilem: ipse vero illius quidem promtitudinem non vituperauit, huius autem electionem laudauit. Siquidem illius opus vtile certe admodum erat, huius tamen sublimius.

Tu ergo, quam volueris imitare, aut curam habe corporis domini, dico sane pauperum. Nam quatenus, inquit, vni de his minimis feciſtis, et mihi feciſtis. Aut occupare circa auscultationem sermonum ipsius, circa contemplationem dogmatum illius. Aut etiam vtrumque exerce congruis temporibus.

Bonam vero partem dixit, non quod altera mala sit: sed bonam hic appellauit eam, quae melior est. Potest enim fieri, vt duorum bonorum vnum altero melius sit. Bonum siquidem est, hospitalem esse, verum melius est, Deo assidere: illud enim corporale est, hoc autem spirituale.

Cap. XXXVIII. De oratione.

Cap. XI. v. 1. *Accidit autem — suos.*

Discipulus hic erat ex septuaginta. Nam duodecim docuerat quinto capite euangelii iuxta Matthaeum. Quum videret enim praeceptorem nouum vitae institutum et exercere et admonere: nouam

') τῆς δὲ τὸ. B.

Vers. 42. Μαρία — αὐτῆς.

Δύο μερίδες πολιτείας ἐπαινεται, ἡ μὲν πρακτικὴ, ἡ δὲ θεωρητική. ταύτας αἱ δύο αὗται διείλοντο. μάρθα μὲν, τὴν πρακτικὴν, ἐν τῷ διακονεῖσθαι περὶ τὴν σωματικὴν θεραπείαν τοῦ κυρίου· μαρία δὲ, τὴν θεωρητικὴν, ἐν τῷ ἀκούειν τῶν λόγων αὐτοῦ. καὶ ἐπεὶ διπλοῦς ἦν ὁ χριστὸς, ἡ μὲν ἀνέπαυε τὸ ὁρώμενον αὐτοῦ· ἡ δὲ ἐδούλευε τῷ ἀοράτῳ αὐτοῦ· αὐτὸς δὲ, τῆς μὲν τὴν προθυμίαν οὐ διέβαλε· τῆς δὲ τὴν προαίρεσιν ἐπῄνεσε. τῆς μὲν γὰρ τὸ ἔργον, χρησιμώτατον· τῆς δὲ [1]) ὑψηλότερον.

Σὺ δὲ, ἣν βούλει, μίμησαι, ἢ θεράπευε τὸ σῶμα τοῦ κυρίου, λέγω δὴ, τοὺς πτωχούς· ἐφ' ὅσον, [s]) γάρ φησιν, ἐποιήσατε ἑνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε· ἢ ἀσχολοῦ περὶ τὴν ἀκρόασιν, τῶν λόγων αὐτοῦ, περὶ τὴν θεωρίαν τῶν δογμάτων αὐτοῦ· ἢ καὶ ἀμφότερα μετέρχου κατὰ τοὺς προσήκοντας καιρούς. s) Matt. 25, 40.

Τὴν ἀγαθὴν δὲ μερίδα εἶπεν, οὐχ ὡς τῆς ἄλλης πονηρᾶς οὔσης, ἀλλ' ἀγαθὴν ἐνταῦθα, τὴν κρείττονα ὠνόμασεν. ἐνδέχεται γὰρ δύο καλῶν, τὸ ἓν εἶναι κάλλιον. καλὸν μὲν γὰρ τὸ φιλοξενεῖν· κάλλιον δὲ τὸ παρεδρεύειν θεῷ. τὸ μὲν γὰρ σωματικόν· τὸ δὲ πνευματικόν.

ΚΕΦ. ΛΗ. Περὶ προσευχῆς.

Cap. XI. v. 1. Καὶ ἐγένετο — αὐτοῦ.

Οὗτος ὁ μαθητὴς ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα ἦν. τοὺς γὰρ δώδεκα ἐδίδαξεν ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον. ἰδὼν γὰρ τὸν διδάσκαλον καινὴν πολιτείαν καὶ [2]) μετερχόμενον, καὶ ὑποτιθέ-

[1]) τῆς δὲ, abest. A.

[2]) καὶ, abest. A.

nouam quoque orationem quaesiuit, vitae studio conuenientem. At ille, quam ipsos duodecim docuerat, hanc etiam nunc exponit.

Vers. 2. *Ait* — v. 4. *malo.*

Horum omnium ad verbum data est interpretatio praedicto quinto capite. Quod si dictiones quaedam hic permutantur, eandem tamen et istae seruant significationem, et in similem conueniunt interpretationem. Postquam autem orare docuit, vult ostendere, quod orationis perseuerantia tribuit id, quod quis expetit: et parabola vsus est, quae hoc demonstret, quae etiam accuratius formata est, vt persuadibilior reddatur.

Vers. 5. *Et dixit* — v. 6. *illi.*

†† Commoda seu mutuo da.

Vers. 7. *Et ille* — *tibi.*

Dicunt quidam per amicum anagogice Deum intelligi hominum amatorem. Vadit autem ad ipsum media nocte et petit tres panes, qui conuenienti tempore petit triplicem diuinum sermonem, patris videlicet et filii ac spiritus sancti, vt apponat amico, qui ad se venit de instabili ac conculcata via, et huiusmodi indiget cibo. Caeterum Deus intus, siue inuisibiliter respondet, Noli mihi molestus esse, iam ostium diuini sermonis clausum est, nondum tempus est huiusmodi gratiae.

Et caetera etiam, quae in parabola sequuntur, conati sunt quidam huc reducere, nec potuerunt suo aptare proposito: idcirco horum anagogen, tanquam minus conuenientem, praeterii, videns, quod ad emphasim composita sint, vt rationabilis videa-

*) Haec tria vocabula omisit Hentenius et textum iunctim edidit a quinto ad septimum versum.

τιθέμενον, ἐζήτησε καὶ καινὴν προσευχήν, τῇ πολιτείᾳ καταλληλον. ὁ δὲ, ἣν ἐδίδαξε τοὺς δώδεκα, ταύτην καὶ νῦν ἐκτίθεται.

Verſ. 2. Εἶπε — v. 4. πονηροῦ.

Ἡρμηνεύθησαν ταῦτα πάντα κατὰ τὸ ῥητὸν ἐν τῷ δηλωθέντι πέμπτῳ κεφαλαίῳ. εἰ δὲ καὶ λέξεις τινὲς ἐνταῦθα παραλλάττουσιν, ἀλλ' οὖν τὴν αὐτὴν καὶ αὗται σημασίαν φυλάττουσι, καὶ εἰς τὴν ὁμοίαν ἑρμηνείαν συνάγονται. διδάξας δὲ προσεύχεσθαι, δεῖξαι βούλεται, καὶ ὅτι ἡ ἐπιμονὴ τῆς προσευχῆς ἀνύει τὸ σπουδαζόμενον, καὶ κέχρηται παραβολῇ παρισώσῃ τοῦτο. περιεργότερον δὲ αὖτη συμπέπλασται, ἵνα καὶ εἴη πιθανωτέρα.

Verſ. 5. Καὶ εἶπε — v. 6. αὐτῷ.

Χρῆσον, ἤτοι, δάνεισον.[3])

Verſ. 7. Κἀκεῖνος — σοι.

Φασί τινες ἀναγωγικῶς, ὅτι νοεῖται Φίλος μὲν, ὁ φιλάνθρωπος θεός· πορεύεται δὲ πρὸς αὐτὸν μεσονυκτίου καὶ αἰτεῖ τρεῖς ἄρτους, ὁ παρὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν αἰτῶν τρεῖς θεολογίας, πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, ἵνα παραθῇ αὐτὰς φίλῳ παραγενομένῳ πρὸς αὐτὸν ἐκ τοῦ ἀσάτου καὶ καταπεπατημένου βίου, καὶ χρήζοντι τοιαύτης τροφῆς. καὶ λοιπὸν ὁ θεὸς ἔσωθεν, ἤγουν, ἀφανῶς ἀποκρίνεται, μὴ ἐνόχλει μοι· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, μή μοι κόπους πάρεχε· νῦν ἡ θύρα τῆς θεολογίας ἀποκέκλεισταί σοι, οὔπω καιρὸν ἔχοντι τηλικαύτης χάριτος.

Καὶ τὰ ἑξῆς δὲ τῆς παραβολῆς ἐπεχείρησαν μέν τινες ἀναγαγεῖν, οὐκ ἠδυνήθησαν δὲ ταῦτα προσαρμόσαι τῷ σκοπῷ αὐτῆς. διὸ παρῆκα τὴν τούτων ἀναγωγὴν, ὡς περιττὴν, νοῶν, ὅτι συνετέθησαν εἰς ἔμφασιν μόνον εὐλόγου παραιτήσεως.

videatur repulsio. Pater namque, qui cum filiis suis dormit, rationabiliter recusat intempestiue surgere, ne illos expergefaciat. Apparet autem mihi tota haec proposita parabola nihil aliud demonstrare, nisi petitionem esse maxime necessariam et repulsionem esse iustissimam: vt videatur propter perseuerantiam exauditus esse is, qui petit, et persuadibilis fiat admonitio.

Vers. 8. *Dico — opus fuerit.*

Hoc est, cuius gratia haec parabola facta est. Improbitatem tamen, siue impudentiam, vocat assiduitatem ac perseuerantiam petitionis.

Vers. 9. *Et ego* — v. 10. *aperietur.*

Haec similiter ipsis quoque duodecim praecepit, quemadmodum scripsit Matthaeus quinto capite: et ibi quaere enarrationem optime traditam.

Vers. 11. *Quis* — v. 12. *scorpium?*

Ibi etiam de his consequenter inuenies.

Vers. 13. *Si ergo — se?*

Similiter et de his. Malos vero eos dixit, non solum propter causam ibi dictam, sed etiam propter humanam naturam, quae malitiae capax creata est.

Cap. XXXIX. De eiecto daemonio muto.

Vers. 14. *Et — mutum.*

Nec ipsum loquebatur, vel audiebat, nec hominem sinebat loqui, vel audire: non ex natura, sed ex malitia. Huius autem apud Matthaeum facta est mentio decimo octauo capite, in quo de ipso manifeste disputatum est.

Vers. 14.

4) πεφυκέναι, pro ἔναι. A.

ὁ γὰρ μετὰ τῶν παίδων αὐτοῦ κοιμώμενος πατὴρ, εὐλόγως παραιτεῖται πρὸς καιρὸν ἀναστῆναι, ἵνα μὴ ἀφυπνίσῃ αὐτά. Φαίνεται δέ μοι καὶ πᾶσα ἡ προκειμένη παραβολὴ μηδὲν ἕτερον ἐμφαίνειν, εἰ μὴ μόνον ἀναγκαιοτάτην αἴτησιν καὶ εὐλογωτάτην παραίτησιν, ἵνα δέξῃ διὰ τὴν ἐπιμονὴν εἰσακουσθῆναι ὁ αἰτῶν, καὶ πιθανὴ γένηται ἡ παραίνεσις.

Verſ. 8. Λέγω — χρήζει.

Τοῦτό ἐστιν, οὐ χάριν ἡ παραβολὴ αὕτη γέγονεν. ἀναίδειαν δὲ εἶπε, τὴν ἐπιμονὴν τῆς αἰτήσεως.

Verſ. 9. Κἀγὼ — v. 10. ἀνοιχθήσεται.

Ταῦτα ὁμοίως καὶ τοῖς δώδεκα ἐνετείλατο, καθὼς ἀνέγραψε ματθαῖος ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν, ἄρτι παραδεδομένην.

Verſ. 11. Τίνα — v. 12. σκορπίον;

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἀκολούθως εὑρήσεις.

Verſ. 13. Εἰ οὖν — αὐτόν;

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων· πονηροὺς δὲ αὐτοὺς εἶπεν, οὐ μόνον διὰ τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν αἰτίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν πονηρίας δεκτικὴν [4]) εἶναι.

Κεφ. ΛΘ. Περὶ τοῦ ἔχοντος δαιμόνιον κωφόν.

Verſ. 14. Καὶ — κωφόν.

Μήτε αὐτὸ λαλεῖν ἢ ἀκοῦον, μήτε τὸν ἄνθρωπον ἐῶν λαλεῖν ἢ ἀκούειν, οὐκ ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐκ πονηρίας. μέμνηται δὲ τούτου ματθαῖος ἐν τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, ἐν ᾧ τὰ περὶ αὐτοῦ σαφῶς ἀπηγγέλθη.

Verſ. 14. *Factum eſt — turbae.*

Ibi etiam de his dictum eſt.

Verſ. 15. *Quidam — daemonia.*

Similiter et de his. Phariſaei autem hoc dixerunt, veluti ſcripſit Matthaeus.

Verſ. 16. *Alii — coelo.*

Non nunc tantum, ſed frequenter hoc fecerunt, ſicut aliis Matthaei capitibus ſignificatum eſt.

Quaere autem potiſſimum trigeſimo primo capite euangelii eius, vbi dicitur iuxta finem: Quumque acceſſiſſent Phariſaei et Sadducaei tentantes, rogabant eum, vt ſignum aliquod de coelo demonſtraret ſibi: et lege eius enarrationem, ac diſces cauſas fraudulenti eorum conatus.

Verſ. 17. *At ipſe — cogitationes.*

Cogitationes, tum ſuſpicionis, quod in Beelzebul eiiceret daemonia, nam hoc apud ſe dicebant, timentes turbam, tum conatus, quo ſignum petebant. Et nunc quidem de vno reſpondet, poſt pauca vero de reliquo.

Quaere autem vigeſimo ſecundo capite euangelii ſecundum Matthaeum interpretationem quoque illius, quod dicitur: Ieſus autem ſciens cogitationes eorum.

Frequenter autem a nobis dictum eſt, quod euangeliſtae interdum quidem temporis aut ordinis eorum, quae dicta, aut facta ſunt, curam habent, quandoque vero id tantum ſtudent, vt rem, quae geſta eſt, enarrent.

Verſ. 17. *Dixit — cadit.*

Domus aduerſus domum, videlicet diuiſa. Praedicto

5) δεῖξαι. A.

Vers. 14. Ἐγένετο — ὄχλος.

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη.

Vers. 15. Τινὲς — δαιμόνια.

Ὡσαύτως καὶ περὶ τούτων. οἱ Φαρισαῖοι δὲ τοῦτο ἔπον, ὡς ὁ ματθαῖος ἱστόρησεν.

Vers. 16. Ἕτεροι — οὐρανοῦ.

Οὐ νῦν μόνον, ἀλλὰ διαφόρως τοῦτο πεποιήκασιν, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις κεφαλαίοις τοῦ κατὰ ματθαῖον δεδήλωται.

Ζήτησον δὲ μᾶλλον ἐν τῷ τριακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ πρὸς τῷ τέλει, τό· καὶ προσελθόντες t) οἱ Φαρισαῖοι καὶ σαδδουκαῖοι πειράζοντες ἐπηρώτησαν αὐτὸν σημεῖον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐπιδεῖξαι 5) αὐτοῖς, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ, καὶ μαθήσῃ τὰς αἰτίας τῆς κακουργίας αὐτῶν. t) Matth. 16, 1.

Vers. 17. Αὐτὸς δὲ — διανοήματα.

Τό, τε τῆς ὑπολύψεως τοῦ ἐν βεελζεβοὺλ ἐκβάλλειν τὰ δαιμόνια· καὶ ἑαυτοὺς γὰρ τοῦτο ἔλεγον, φοβούμενοι τὸν ὄχλον· καὶ τὸ τῆς πείρας τοῦ ἐπιζητουμένου σημείου. καὶ νῦν μὲν περὶ τοῦ ἑνὸς ἀπολογεῖται, μετὰ μικρὸν δὲ καὶ περὶ τοῦ ἑτέρου.

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τὴν ἑρμηνείαν τοῦ εἰδὼς 6) δὲ ὁ ἰησοῦς τὰς v) ἐνθυμήσεις αὐτῶν. v) Matth. 12, 25.

Εἴρηται δὲ ἡμῖν πολλάκις, ὅτι οἱ εὐαγγελισταὶ ποτὲ μὲν καιροῦ 7) καὶ τάξεως τῶν ῥηθέντων ἢ πραχθέντων φροντίζουσι· ποτὲ δὲ, μόνης ἀπαγγελίας.

Vers. 17. Εἶπεν — πίπτει.

Καὶ οἶκος ἐπὶ οἶκον, διαμεριθεὶς, δηλονότι ἐν

6) δὲ, abest. A.
7) καιρῷ τάξεως. A.

dicto vigesimo secundo capite etiam de his consequenti ordine data est interpretatio.

Vers. 18. *Quodsi — eius?*

Similiter et de hoc.

Vers. 18. *Quia — daemonia.*

Manifestat etiam eis, quid apud se dicentes suspicabantur.

Vers. 19. *Si autem — erunt.*

†† In capite laudato deinceps etiam de his expositum est.

Vers. 20. *Si autem — Dei.*

De hoc quoque apertissime ac diligentissime ibidem inuenies.

Vers. 21. *Quum* — v. 22. *distribuit.*

Pari modo et de his caput illud differit: et ex his, quae ibi dicta sunt, etiam haec facilius cognosci poterunt.

Vers. 23. *Qui non — dispergit.*

Praeterea et de his.

Vers. 24. *Quum* — v. 25. *ornatam.*

Haec Matthaeus quoque scripsit vigesimo tertio capite, et in eo declarata sunt.

Vers. 26. *Tunc — primis.*

Similiter et haec.

Cap.

*) Hoc scholium non legitur apud Hentenium. Textus autem versus 19. et 20. iunctus est, Saltus ergo factus ab εἰ δὲ ad εἰ δέ.

τῷ ῥηθέντι δὲ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων ἀκολούθως ἡρμηνεύθη.

Vers. 18. Εἰ δὲ — αὐτοῦ;

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτου.

Vers. 18. Ὅτι — δαιμόνια.

Ἐμφαίνει αὐτοῖς καὶ ὃ ὑπολαμβάνοντες ἔλεγον καθ' ἑαυτοὺς περὶ αὐτοῦ.

Vers. 19. Εἰ δὲ — ἔσονται.

Ἐν τῷ [8]) δηλωθέντι κεφαλαίῳ καθεξῆς καὶ περὶ τούτων διείληπται.

Vers. 20. Εἰ δὲ — θεοῦ.

Ὡσαύτως καὶ περὶ τούτου σαφέστατά τε καὶ ἀκριβέστατα.

Vers. 21. Ὅταν — v. 22. διαδίδωσι.

Παραπλησίως καὶ περὶ [9]) τούτων τὸ κεφάλαιον ἐκεῖνο διαλαμβάνει, καὶ ῥᾴδιον ἀπὸ τῶν ἐκεῖ ῥηθέντων καὶ ταῦτα διαγνωσθῆναι.

Vers. 23. Ὁ μὴ — σκορπίζει.

Ἔτι καὶ περὶ τούτων.

Vers. 24. Ὅταν — v. 25. κεκοσμημένον.

Ταῦτα ἔγραψε καὶ ματθαῖος ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐν ἐκείνῳ.

Vers. 26. Τότε — πρώτων.

Ὡσαύτως καὶ ταῦτα.

9) τέτου. A.

Cap. XL. De muliere, quae de turba vocem extulit.

Verſ. 27. *Factum eſt — ſuxiſti.*

Elata, ſiue, eleuata voce. Quum enim vehementem in eam impreſſionem ſermones illius feciſſent, magna et exaltata voce eam beatificauit, quae illum pepererat, vtpote quae talis filii mater fieri dignata fuerat.

Verſ. 28. *At ille — illum.*

Quinimo, hoc eſt, vere dico vobis. Quaere autem vigeſimo tertio iuxta Matthaeum capite, vbi dicitur, Quicunque enim fecerit voluntatem patris mei, qui in coelis eſt, ipſe et meus frater et ſoror et mater eſt: ac lege totam dicti illius enarrationem. Cuſtodia vero ſermonis Dei, eius eſt adimpletio.

Cap. XLI. De his, qui ſignum petebant.

Verſ. 29. *Turbis autem — quaerit.*

Nunc etiam de reliqua eorum cogitatione reſpondet. Prauam autem nominauit generationem Phariſaeorum, ac Sadducaeorum, tanquam tentantem ipſum. De hac autem dictum eſt vigeſimo tertio capite euangelii ſecundum Matthaeum.

Verſ. 29. *Et — prophetae.*

Ibi etiam haec manifeſte declarata ſunt.

Verſ. 30. *Sicut — iſti.*

Quemadmodum ille fuit ſignum apud Niniuitas, hoc eſt, res nunquam audita, quod ſupernaturaliter e ventre ceti tertio die liberaretur: ita hic erit ſignum apud generationem infidelium Iudaeorum, ſiue

Κεφ. Μ. Περὶ τῆς ἐκ τοῦ ὄχλου ἐπαράσης φωνῆς.

Vers. 27. Ἐγένετο — ἐθήλασας.

Ἐπάρασα, ἤγουν, ὑψώσασα. σφόδρα γὰρ ἀποδεξαμένη τοὺς λόγους αὐτοῦ, μεγαλοφώνως ἐμακάρισε τὴν γεννήσασαν αὐτὸν, ὡς τοιούτου μητέρα γενέσθαι ἀξιωθεῖσαν.

Vers. 28. Αὐτὸς δὲ — αὐτόν.

Μενοῦνγε, τουτέστιν, ἀληθῶς. ζήτησον δὲ ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, τὸ ὅστις x) γὰρ ἂν ποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς, αὐτός μου καὶ ἀδελφὸς καὶ ἀδελφὴ καὶ μήτηρ ἐστι, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ὅλην ταῦτοιούτου ῥητοῦ ἐξήγησιν. Φυλακὴ δὲ λόγου θεοῦ ἐστιν, ἡ πλήρωσις αὐτοῦ. x) Matt. 12, 50.

Κεφ. ΜΑ. Περὶ τῶν αὐτούντων σημεῖον.

Vers. 29. Τῶν δὲ ὄχλων — ἐπιζητεῖ.

Νῦν ἀπολογεῖται καὶ περὶ τοῦ ἑτέρου αὐτῶν διανοήματος, ὡς προείρηται. πονηρὰν δὲ ὠνόμασε τὴν γενεὰν τῶν φαρισαίων καὶ σαδδουκαίων, ὡς πειράζουσαν. εἴρηται δὲ περὶ ταύτης καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 29. Καὶ — προφήτου.

Ἐν ἐκείνῳ καὶ ταῦτα σαφῶς ἡρμηνεύθησαν.

Vers. 30. Καθὼς — ταύτῃ.

Καθὼς ἐκεῖνος ἐγένετο σημεῖον παρὰ τοῖς νινευίταις, τουτέστι, παράδοξον ἄκουσμα, ὅτι ὑπερφυῶς ἐκ τῆς κοιλίας τοῦ κήτους ἐρρύσθη τριήμερος· οὕτω καὶ οὗτος γενήσεται σημεῖον παρὰ τῇ γενεᾷ τῶν

siue res inaudita, quod supernaturaliter e ventre terrae tertio die surrexerit. Sed Niniuitae sane crediderunt auditae nouitati, ac obedierunt his, quae Ionas praedicauit: hi vero nec crediderunt, nec obedierunt, ideo quoque illi condemnabunt istos, sicuti paulo post manifestabitur.

Vers. 31. *Regina — hoc in loco.*

Haec et Matthaeus praedicto loco proposuit: et ibi quaere horum enarrationem.

Vers. 32. *Viri — hoc in loco.*

In illo capite etiam haec scripsit Matthaeus, antequam de regina Austri: lege ergo ibi horum quoque interpretationem rationabiliter enarratam.

Vers. 33. *Nemo — videant.*

Dictum est de his quinto capite euangelii iuxta Matthaeum, vbi dicitur, Non potest ciuitas abscondi supra montem posita. Ex iis enim, quae ibi dicta sunt, etiam haec plenissime tibi nota sient. Absconditum autem dicit, occultum domicilium.

Vers. 34. *Lucerna — tenebrosum.*

Hanc etiam considerationem scripsit Matthaeus quinto capite, et ibi quaere interpretationem diligenter expositam.

Vers. 35. *Vide — sint.*

Obserua, ne mens, animae tuae fenestra, affectionibus obtenebretur.

τῶν ἀπίστων Ἰουδαίων, ἤτοι, παράδοξον ἄκουσμα, ὅτι ὑπερφυῶς ἐκ τῆς κοιλίας τῆς γῆς ἀνέστη τριήμερος. ἀλλὰ νενεύτηκεν μὲν καὶ ἐπίστευσαν τῷ τοιούτῳ ἀκούσματι, καὶ ἐπείθησαν, οἷς ἐκήρυττεν Ἰωνᾶς· οὗτοι δὲ καὶ ἠπίστησαν καὶ ἠπείθησαν. διὸ καὶ ἐκεῖνοι κατακρινοῦσι τούτους, ὡς μετὰ μικρὸν δηλωθήσεται.

Vers. 31. Βασίλισσα — ὧδε.

Ταῦτα καὶ ὁ ματθαῖος ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ ἐξέθετο, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτων ἐξήγησιν.

Vers. 32. Ἄνδρες — ὧδε.

Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα ματθαῖος ἀνέγραψε, πρὸ τῶν περὶ τῆς βασιλίσσης τοῦ νότου, καὶ ἀνάγνωθι καὶ τὴν τούτων ἑρμηνείαν ἐκεῖ, κατὰ λόγον ἐξηγηθεῖσαν.

Vers. 33. Οὐδεὶς — βλέπωσιν.

Εἴρηται περὶ τούτων ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, ἔνθα κεῖται τό· οὐ γ) δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη. ἀπὸ γοῦν τῶν ῥηθέντων ἐκεῖ καὶ ταῦτα σαφέστατά σοι γενήσονται. κρυπτὴν δὲ νῦν λέγει, τὴν ἀπόκρυφον εἰκίαν. γ) Matth. 5, 14.

Vers. 34. Ὁ λύχνος — σκοτεινόν.

Τοῦτο τὸ νόημα καὶ ὁ ματθαῖος ἰσύρησεν ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐπίλυσιν, ἀκριβῶς ἐκτεθειμένην.

Vers. 35. Σκόπει — ἐστί.

Σκόπει, μὴ ὁ νοῦς ὁ φωταγωγὸς τῆς ψυχῆς σου σκοτισθῇ [1]) ὑπὸ τῶν παθῶν.

Vers. 36.

[1]) ἐσκοτίσθη. B.

Vers. 36. *Si — te.*

Ab exemplo eius, quod circa corpus accidit, facit, vt de anima intelligamus, cuius illi maior cura est. Sicut enim in corpore, ita et in anima: si haec tota lucida fuerit, non habens quicquam affectione tenebrosum, neque rationale, neque irascibile, neque concupiscibile, erit lucida tota, sicut quando lucerna fulgore suo illuminat te, hoc est, splendidissima ac lucidissima.

Cap. XLII. De Pharisaeo, qui dominum inuitauit.

Vers. 37. *Et — se.*

Quum loquutus esset, quae iam dicta sunt. ἠρώτα, hoc est, deprecabatur, sicut frequenter diximus, aut inuitabat. Hoc autem faciebat, ostendens, se praestantiorem esse caeteris Pharisaeis, et ab illorum inuidia liberum. Christus vero paret, cupiens mensa vti ad conuiuatoris admonitionem.

Vers. 37. *Ingressus* — v. 38. *prandium.*

Quemadmodum moris erat, non tantum Pharisaeis, sed et Iudaeis omnibus. Ait enim Marcus in fine decimi septimi capitis, quod Pharisaei et omnes Iudaei, nisi crebro lauerint, non capiunt cibum, obseruantes mordicus traditionem seniorum: et a foro reuertentes, nisi lauerint, non comedunt. Etenim Deus nusquam huiusmodi lotionem eis praecepit, sed seniores illis tradiderunt cum caeteris nationibus communem: idque faciunt, putantes, se abluere omnem maculam, quae ipsis in foro adhaesit.

Vers. 39.

2) Hic notandus est locus. Nam in contexu Marci l. l. vterque Codex habet ῥαντίσωνται. Item in scholio ad Matth. 15, 1.

Vers. 36. Εἰ — σε.

Ἀπὸ τοῦ κατὰ τὸ σῶμα παραδείγματος περὶ τῆς ψυχῆς δίδωσι νοεῖν, ἧς μᾶλλον αὐτῷ φροντίς. ὥσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ σώματος, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς, ἐὰν αὕτη ὅλη φωτεινὴ εἴη, μὴ ἔχουσα μηδὲν μέρος ἐσκοτισμένον πάθει, μήτε τὸ λογιστικὸν, μήτε τὸ θυμικὸν, μήτε τὸ ἐπιθυμητικὸν, ἔσαι φωτεινὴ ὅλη οὕτως, ὡς ὅταν ὁ λύχνος τῇ ἀσραπῇ αὐτοῦ φωτίζῃ σε, τουτέσι, λαμπροτάτη καὶ φαιδροτάτη.

ΚΕΦ. ΜΒ. Περὶ τοῦ Φαρισαίου τοῦ καλέσαντος τὸν ἰησοῦν.

Vers. 37. Ἐν — αὐτῷ.

Ἐν τῷ λαλῆσαι, τὰ ἤδη ῥηθέντα. ἠρώτα δὲ, ἀντὶ τοῦ, παρεκάλει, καθὼς πολλάκις ἡρμήνευται. τοῦτο δὲ ἐποίει, δεικνύων ἑαυτὸν ἀνώτερον τῶν ἄλλων Φαρισαίων, καὶ τῆς ἐκείνων βασκανίας ἐλεύθερον. ὁ δὲ χριστὸς πείθεται, βουλόμενος ἀποχρήσασθαι τῇ τραπέζῃ πρὸς ναυθεσίαν τοῦ ἑσιάτορος.

Vers. 37. Εἰσελθὼν — v. 38. ἀρίστου.

Ὡς ἦν ἔθος, οὐ μόνον Φαρισαίοις, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἰουδαίοις. φησὶ γὰρ ὁ μάρκος ἐν τῷ ὀκτωκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ· ὅτι z) οἱ Φαρισαῖοι καὶ πάντες οἱ ἰουδαῖοι, ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται τὰς χεῖρας, οὐκ ἐσθίουσι, κρατοῦντες τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων· καὶ ἀπὸ ἀγορᾶς, ἐὰν μὴ a) βαπτίσωνται, οὐκ ἐσθίουσι. οὐδαμοῦ μὲν γὰρ αὐτοῖς ὁ θεὸς ἐνετείλατο τὸ τοιοῦτον βάπτισμα. παρέδωκαν δὲ τούτοις οἱ πρεσβύτεροι μετὰ καὶ ἄλλων ἐθῶν καὶ τοῦτο, δοκοῦντες ἀπολούεσθαι πᾶσαν προσριβεῖσαν αὐτοῖς ἐν τῇ ἀγορᾷ κηλίδα.

z) Marc. 7, 3. 4

Vers. 39.

Verſ. 39. *Et ait — malitia.*

Offerente ſe rationabili occaſione arguit omnes Phariſaeos inter capiendum cibum, tanquam eos, qui ſe ſuperiores arbitrarentur caeteris Iudaeis, quanquam etiam ipſi inſipientes eſſent. Hic autem inductis poculis et patinis, apte ſumſit ab ipſis exemplum: vnumquemque Phariſaeorum per haec inſinuans. Et exteriorem quidem eius partem dicit corpus, tanquam apparens: interiorem vero animam, tanquam abſconditam. Obiurgat autem eos, vt qui corpora quidem mundabant, animam vero immundam relinquebant. Praedictum enim baptiſma, ſiue lotio, corporales tantum ſordes mundare poteſt. Haec quoque aduerſus Phariſaeos dixit quinquageſimo ſexto capite euangelii ſecundum Matthaeum.

Verſ. 40. *Stulti — fecit?*

Eiusdem artificis, aut figuli opus ſunt, corpus et anima: quare ergo et hanc non mundatis? Praedicto capite manifeſtius dixit: Phariſaee caece, munda primum interiorem poculi et patinae partem, vt munda quoque ſiat et pars eorum exterior: et ibi quaere enarrationem.

Verſ. 41. *Veruntamen — ſunt.*

Vbi ſuperfluam ac vanam eſſe oſtendit dictam ablutionem, deinceps procedit aduerſus avaritiam, quae his maxime dominabatur: et per eleemoſynam adhortatur corpus purgare et animam, dicens: De his quae adſunt, videlicet de repoſitis diuitiis, date

3) μόνον, omittit. B.

4) Eodem modo Theophylact. p. 398. C. τὰ ὑπάρχοντα ὑμῖν. Sed haec interpretatio difficulter probabitur. Equidem malim: τὸ δὴ δυνατὸν. τὸ εὐχερὲς καὶ πρόχειρον. ἐνὸν idem, quod ἐξόν. Ita apud Syneſ. T. I. p. 99. ἐκ τῶν ἐνόντων explicatur,

Verſ. 39. Εἶπε — πονηρίας.

Ἀφορμῆς εὐλόγου δραξάμενος ἐλέγχει τοὺς Φαρισαίους πάντας διὰ μέσου τοῦ ἑστιῶντος αὐτὸν, ὡς δοκοῦντας μὲν ὑπερέχειν τῶν ἄλλων Ἰουδαίων, ὄντας δὲ καὶ αὐτοὺς ἀσυνέτους. ποτηρίων δὲ τηνικαῦτα καὶ πινάκων εἰσφερομένων, ἀπὸ τούτων προσφυῶς ἔλαβε τὸ παράδειγμα, διὰ τούτων αἰνιττόμενος ἕκαστον Φαρισαῖον. καὶ ἔξωθεν μὲν αὐτοῦ λέγει, τὸ σῶμα, ὡς φαινόμενον· ἔσωθεν δὲ, τὴν ψυχὴν, ὡς κεκρυμμένην. διασύρει γοῦν αὐτοὺς, ὡς τὸ μὲν σῶμα καθαίροντας, τὴν δὲ ψυχὴν ἐῶντας ἀκάθαρτον. τὸ γὰρ δηλωθὲν βάπτισμα τὸν σωματικὸν μόνον[3]) ῥύπον ἀποσμήχειν δύναται. εἶπε δὲ ταῦτα κατὰ τῶν Φαρισαίων καὶ ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον.

Verſ. 40. Ἄφρονες — ἐποίησεν;

Ἑνὸς πλάσου ποίημα καὶ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχή. διατί οὖν οὐχὶ καὶ ταύτην καθαρίζετε; ἐν δὲ τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ φανερώτερον εἴρηκε· Φαρισαῖε[a]) τυφλὲ, καθάρισον πρῶτον τὸ ἐντὸς τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἵνα γένηται καὶ τὸ ἐκτὸς αὐτῶν καθαρὸν, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν. a) Matt. 23, 26.

Verſ. 41. Πλὴν — ἐστι.

Δείξας περιττὸν καὶ μάταιον τὸ εἰρημένον βάπτισμα, λοιπὸν χωρεῖ κατὰ τῆς φιλαργυρίας, ἥτις μάλιστα κατεκράτει τούτων, καὶ προτρέπεται, δι' ἐλεημοσύνης καθαρίσαι καὶ τὸ σῶμα, καὶ τὴν ψυχὴν, λέγων, ὅτι τὰ ἐνόντα, ἤγουν, τὰ ἐναποκείμενα[4]) χρή-

tur, κατὰ δύναμιν. Id. T. II. p. 4. Cinnam. p. 182. Aut, τὰ ἐντὸς, intellige καθαρίζετε. ποίῳ δὲ τρόπῳ; δόντες ἐλεημοσύνην κ. τ. λ. Ita reſpondebit Matth. 23, 26. vbi eſt, τὸ ἐντός.

date pauperibus eleemosynam, et simul omnia mundabuntur, et corpus et anima.

Hoc autem maxima dixit prouidentia, volens ipsos emergente affectione liberare. Solent namque ingeniosi praeceptores virtutem extollere, ad quam exhortantur: et praesertim, quod per eam, qui penitus in tenebris versantur, omnia perspicacissime videant.

Vers. 42. *Sed vae — omittere.*

Praedicto quinquagesimo sexto capite euangelii secundum Matthaeum de his exacte disputatum est.

Vers. 43. *Vae — foris.*

Quinquagesimo quinto capite euangelii secundum Matthaeum de his quoque dixit: Amant primos accubitus in caenis, et prima sedilia in synagogis, ac salutationes in foris: et horum lege interpretationem.

Vers. 44. *Vae — nesciunt.*

Dictum est de his quinquagesimo sexto capite euangelii secundum Matthaeum, vbi illud declaratum est, Vae vobis scribae et Pharisaei, quia similes estis sepulchris dealbatis, et caetera.

Vers. 45. *Respondens — affers contumelia.*

Quum similibus ipse affectibus esset obnoxius, cognouit, quod haec aduersus omnes diceret, qui aequaliter errarent.

Cap. XLIII. De deploratione legisperitorum.

Vers. 46. *At ipse — onera.*

Quinquagesimo quinto iuxta Matthaeum capite etiam

χρήματα δότε ἐλεημοσύνην, καὶ πάντα ὑμῖν καθαρὰ ἔσται, καὶ σῶμα καὶ ψυχή.

Οἰκονομικώτατα δὲ τοῦτο εἶπεν, ἀπαλλάξαι τούτους τοῦ ἐπιπολάζοντος τέως πάθους βουλόμενος. εἰώθασι γὰρ οἱ εὐμήχανοι διδάσκαλοι ἐξαίρειν τὴν ἀρετὴν, ἐφ' ἣν προτρέπονται τοὺς ἀκροωμένους, ἄλλως τε καὶ τοῖς παντελῶς ἐσκοτισμένοις μέγα καὶ τὸ μικρὰ φωτισθῆναι.

Vers. 42. Ἀλλ' οὐαὶ — ἀφιέναι.

Ἐν τῷ προῤῥηθέντι πεντηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον περὶ τούτων ἀκριβῶς ἐῤῥήθη.

Vers. 43. Οὐαὶ — ἀγοραῖς.

Καὶ ἐν τῷ πεντηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον εἴρηκε περὶ αὐτῶν· ὅτι [b] φιλοῦσι τὴν πρωτοκλισίαν ἐν τοῖς δείπνοις, καὶ τὰς πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς, καὶ ἀνάγνωθι τὴν τούτων ἑρμηνείαν. b) Matth. 23, 6.

Vers. 44. Οὐαὶ — οὐκ οἴδασιν.

Εἴρηται καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, ἔνθα ἡρμηνεύθη τό· οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς [c]) καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι παρομοιάζετε τάφοις κεκονιαμένοις, καὶ τὰ ἑξῆς. c) Matt. 23, 27.

Vers. 45. Ἀποκριθεὶς — ὑβρίζεις.

Τοῖς ὁμοίοις καὶ αὐτὸς πάθεσιν ἐνεχόμενος, ἔγνω, ὅτι κατὰ πάντων ταῦτα λέγει, τῶν τὰ ἴσα πλημμελούντων.

Κεφ. ΜΓ. Περὶ τοῦ ταλανισμοῦ τῶν νομικῶν.

Vers. 46. Ὁ δὲ — φορτίοις.

Ἐν τῷ πεντηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ

etiam de his dictum est, vbi habetur: Alligant onera grauia et importabilia, et imponunt in humeros hominum: quaere ergo ibi enarrationem. Vtilis est autem opportuna redargutio, quae arrogantium detrahit vanum fastum.

Vers. 47. *Vae* — v. 48. *monumenta.*

Manifestius de his scripsit Matthaeus quinquagesimo sexto capite: et in eo lege explanationem, a qua etiam haec tibi captu facilia erunt.

Vers. 49. *Propterea* — *persequentur.*

Sapientiam dicit suam: aut etiam, se ipsum vocat Dei sapientiam. Praedicto enim capite ait Matthaeus, eum dixisse, Ecce ego mitto ad vos prophetas et sapientes ac scribas et caetera: vbi enarrationem aptissimam ad singula verba inuenies. Nunc autem more prophetiae vtens, praedicit, quod futurum est.

Vers. 50. *Vt* — v. 51. *aedem.*

Ibi etiam haec rationabiliter declarata sunt.

Vers. 51. *Profecto* — *ista.*

Similiter et haec.

Vers. 52. *Vae* — *prohibuistis.*

Praedicto quinquagesimo sexto capite quaere, vbi dicitur, Vae vobis scribae et Pharisaei hypocritae, quia clauditis regnum coelorum coram hominibus, vbi manifesta ponitur enarratio.

Vers. 53. *Quum diceret* — *eum.*

Insistere, hoc est, molesti esse, siue irasci. Quaedam

5) ὅτι, ante εἰπεῖν. A.

ματθαῖον καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη, ἔνθα κεῖται τὸ· δεσμεύουσι[d]) φορτία βαρέα καὶ δυσβάστακτα, καὶ ἐπιτιθέασιν ἐπὶ τοὺς ὤμους τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν. χρήσιμος δὲ ὁ εὐκαιρος ἔλεγχος, καταστῶν τὴν ματαίαν τῶν ἀλαζόνων ὀφρῦν. d) Matth. 23, 4.

Vers. 47. Οὐαὶ — v. 48. μνημεῖα.

Φανερώτερον περὶ τούτων ὁ ματθαῖος ἔγραψεν ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐν ἐκείνῳ διασάφησιν, καὶ ἀπ' ἐκείνης εὐλήπτα καὶ ταῦτά σοι γενήσονται.

Vers. 49. Διὰ — διώξουσι.

Σοφίαν τὴν ἑαυτοῦ λέγει, ἢ καὶ ἑαυτὸν ὀνομάζει σοφίαν τοῦ θεοῦ. ἐν τῷ ῥηθέντι γὰρ κεφαλαίῳ φησὶν ὁ ματθαῖος[5]) εἰπεῖν αὐτὸν ὅτι· ἰδοὺ[e]) ἐγὼ ἀποστέλλω πρὸς ὑμᾶς προφήτας καὶ σοφοὺς καὶ γραμματεῖς, καὶ τὰ ἑξῆς, ἐν ᾧ τὴν ἐξήγησιν εὑρήσεις ἀνελλιπῶς ἔχουσαν. τύπῳ δὲ νῦν προφητείας χρησάμενος, προλέγει τὸ μέλλον. e) Matt. 23, 34.

Vers. 50. Ἵνα — v. 51. οἴκου.

Ἐκεῖ καὶ ταῦτα κατὰ λόγον ἡρμηνεύθησαν.

Vers. 51. Ναὶ — ταύτης.

Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

Vers. 52. Οὐαὶ — ἐκωλύσατε.

Ἐν τῷ τοιούτῳ πεντηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ ζήτησον τὸ· οὐαὶ[f]) ὑμῖν γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι κλείετε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἔνθα σαφὴς τέθειται ἡ ἐξήγησις. f) Matt. 23, 14. In vulgaribus editionibus 13.

Vers. 53. Λέγοντος — αὐτόν.

Ἐνέχειν, ἤγουν, ἐχθρεῖν, ὀργίζεσθαι. τινὰ δὲ

dam vero exemplaria ἐλέγχειν ſcribunt, id eſt, arguere, ſiue diſputare. Quod autem ſequitur ἀποστοματίζειν, ſignificat extemporales et non conſideratas reſponſiones doloſarum interrogationum expetere, (ideoque vertimus, Ab ore interrogare.)

Verſ. 53. *De — v. 54. ei.*

In multis problematis inſidiantes ei. Deinde additur et cauſa talis technae, ſeu conatus.

Verſ. 54. *Quaerentes — eum.*

Putabant enim repente et de improuiſo in errorem omnino illum inducere. Verum ſapientiſſime diſſoluebat omnia, facileque reſpondebat.

Cap. XLIV. De fermento Phariſaeorum.

Cap. XII. v. 1. *Inter — hypocriſis.*

Quia etiam nunc per hypocriſin interrogabant, apparenter quidem diſcere quaerentes, occulte vero inſidiantes, diſcipulos ſuos omnino munit, vt caueant ſibi ab hypocriſi illorum, ne imprudenter in eam incidant. De hoc autem fermento etiam illis praecepit trigeſimo ſecundo capite euangelii ſecundum Matthaeum.

†† Μυριάδας, puto, appellat, multitudinem populi. Solemus enim μυρίους appellare multos.

Verſ. 2. *Nihil — cognoſcetur.*

Etiam haec de hypocriſi dixit eorum, docens, quod

*) Credo, Codices non nullos ſcholiis inſtructos ita habere. In huiusmodi Codicem incidit Theophylactus, qui in Codice Moſquenſi m. ita habet. Id enim compertum habeo, Euthymium et Theophylactum huiusmodi Codices ad manus habuiſſe, cuiusmodi ſunt Moſquenſes N. Teſtamenti a. d. e.

10.

τῶν ἀντιγράφων, ἐλέγχειν[6]) γράφουσιν, ἔτουι, διαλέγεσθαι. τὸ δὲ ἀποστοματίζειν δηλοῖ τὸ ἀπαιτεῖν αὐτοσχεδίους καὶ ἀνεπισκέπτους ἀποκρίσεις ἐρωτημάτων δολερῶν.

Verſ. 53. Περὶ — v. 54. αὐτόν.

Ἐν πολλοῖς προβλήμασιν ἐπιβουλεύοντες αὐτῷ. εἶτα πρόσκειται καὶ ἡ αἰτία τῆς τοιαύτης μηχανῆς.

Verſ. 54. Ζητοῦντες — αὐτοῦ.

Ὤιοντο γὰρ τῷ αἰφνιδίῳ καὶ ἀπροόπτῳ περιτρέψαι πάντως αὐτόν· ἀλλὰ πανσόφως ἔλυε πάντα, καὶ εὐχερῶς ἀπεκρίνετο.

Κεφ. ΜΔ. Περὶ τῆς ζύμης τῶν Φαρισαίων.

Cap. XII. v. 1. Ἐν οἷς — ὑπόκρισις.

Ἐπεὶ ἐν ὑποκρίσει[7]) καὶ νῦν ἠρώτων, φανερῶς μὲν ζητοῦντες μαθεῖν, κρυφίως δὲ ἐπιβουλεύοντες, ἐξασφαλίζεται τοὺς μαθητὰς, φυλάττειν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς ὑποκρίσεως αὐτῶν, καὶ μὴ ἁπλῶς αὐτῇ περιπίπτειν. παρήγγειλε δὲ αὐτοῖς περὶ τῆς τοιαύτης ζύμης καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

[Μυριάδας[8]) οἶμαι λέγειν, τὴν πολυπλήθειαν τοῦ ὄχλου. εἰώθαμεν γὰρ μυρίους λέγειν, τοὺς πολλούς.]

Verſ. 2. Οὐδὲν — γνωσθήσεται.

Καὶ ταῦτα περὶ τῆς ὑποκρίσεως αὐτῶν εἶπε, δι-

10. Ex eis etiam hoc loco repetita eſt interpretatio vocabuli ἀποστοματίζειν.

7) καὶ, abeſt. A.

8) Haec vterque in margine exhibet. Henrenius non agnoſcit.

quod arguetur in die vniuerſalis iudicii. Et quia tunc omnia cognoſcentur et opera, et ſermones ac cogitatus, ſuperflua nunc eſt et inutilis hypocriſis.

Verſ. 3. *Quoniam — tecta.*

Factus quidem eſt ad diſcipulos ſermo, verum et hic potius de illis dictus eſt, quod quaecunque apud ſeſe cogitarent, vel etiam inter ſe mutuo clam communicarent, omnia tunc a Deo publicabuntur, qui cuncta cognouit. Lumen enim et tecta, publicationem nominauit. Quoniam, id eſt, propterea, quia nihil occultum erit.

Haec etiam decimo nono iuxta Matthaeum capite tractauit, quanquam ſecundum alium intellectum.

Verſ. 4. *Dico* — v. 5. *timete.*

O immenſitatem humilitatis ac dilectionis! Amicos vocat ſeruos, ſciens, quod ſe ament ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota mente. Quod autem dicit, Ne terreamini ab his, qui occidunt corpus et caetera, dixit etiam praedicto capite decimo nono euangelii ſecundum Matthaeum: et ibi horum quaerito enarrationem. Variis enim opportunitatibus ac temporibus Apoſtolos de eisdem frequenter admonebat: volens haec animabus eorum infigi tenacius.

Verſ. 6. *Nonne* — v. 7. *pluris eſtis.*

Similiter et haec dixit eodem capite. Attamen ibi duos paruulo aſſe, ſiue aſſario, vaenire dixit: hic autem quinque paſſeres paruis aſſibus duobus. Et veriſimile eſt, tunc aliter vaeniiſſe, nunc vero aliter. Lege ergo et eam, quae ibi poſita eſt, enarrationem.

Verſ. 8.

9) ἀποπτεννύντων. A.

δάσκων, ὅτι ἐλεγχθήσεται ἐν ἡμέρᾳ τῆς παγκοσμίου κρίσεως. καὶ ἐπεὶ πᾶν διαγινώσκεται τότε, καὶ πρᾶξις καὶ λόγος καὶ νόημα, περιττὴ νῦν καὶ ἄχρηστος ἡ ὑπόκρισις.

Verſ. 3. Ἀνθ' ὧν — δωμάτων.

Ἐσχημάτισαι μὲν πρὸς τοὺς μαθητὰς ὁ λόγος, εἴρηται δὲ καὶ οὗτος περὶ ἐκείνων, ὅτι ὅσα καθ' ἑαυτοὺς ἐνθυμηθῶσιν, ἢ καὶ πρὸς ἀλλήλους λάθρα κοινολογήσωνται, πάντα τότε δημοσιευθήσονται παρὰ τοῦ πάντα γινώσκοντος θεοῦ. Φῶς γὰρ καὶ δώματα, τὴν δημοσίευσιν ὠνόμασε. τὸ δὲ ἀνθ' ὧν, ἀντὶ τοῦ, διὰ τοῦτο, διότι οὐδὲν κρυβήσεται.

Ταῦτα δὲ καὶ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον μετεχειρίσατο καθ' ἑτέραν ἔννοιαν.

Verſ. 4. Λέγω — v. 5. Φοβήθητε.

Ὦ ἀπείρου ταπεινώσεως καὶ ἀγάπης! Φίλους καλεῖ τοὺς δούλους, εἰδὼς, ὅτι Φιλοῦσιν αὐτὸν ἐν ὅλῃ καρδίᾳ καὶ ἐν ὅλῃ ψυχῇ καὶ ἐν ὅλῃ διανοίᾳ· τὸ δὲ, μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτενόντων [g]) τὸ σῶμα, καὶ τὰ ἑξῆς, εἶπε καὶ ἐν τῷ δηλωθέντι ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτων ἐξήγησιν. ἐν διαφόροις γὰρ καιροῖς πολλάκις τὰ αὐτὰ παραινεῖ τοῖς ἀποστόλοις, ἐνσημαινθῆναι ταῦτα ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν βουλόμενος.

Verſ. 6. Οὐχὶ — v. 7. διαφέρετε.

Ὁμοίως εἶπε καὶ ταῦτα ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ, πλὴν ἐκεῖ μὲν [g]) δύο στρουθία ἀσσαρίου πωλεῖσθαι εἴρηκεν· ἐνταῦθα δὲ, πέντε στρουθία ἀσσαρίων δύο. καὶ εἰκὸς, τότε μὲν, ἑτέρως· νῦν δὲ, ἑτέρως ταῦτα πωλεῖσθαι. ἀνάγνωθι οὖν καὶ ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

g) Matt. 10, 29.

Verſ. 8. *Dico* — v. 9. *Dei.*

Pari modo et haec conſequenter dixit eodem capite: ſed ibi dixit, Coram patre meo, qui eſt in coelis: hic autem, Coram angelis Dei. Eſt autem indifferens. Nam patri eius et ipſi ſanctoque ſpiritui, tempore iudicii aſſiſtent ſimul et angeli.

Verſ. 10. *Et quicunque — remittetur.*

Quaere vigeſimo ſecundo capite euangelii ſecundum Matthaeum interpretationem illius dicti, Quicunque dixerit contra filium hominis, remittetur ei, omnia bene ac nullo praetermiſſo continentem.

Verſ. 11. *Quum autem* — v. 12. *oporteat dicere.*

Haec etiam dixit decimo nono capite euangelii iuxta Matthaeum: et in eo lege dicti illius enarrationem, Quum autem tradiderint vos, nolite ſolliciti eſſe, quomodo aut quid loquamini.

Cap. XLV. De eo, qui volebat diuidere haereditatem.

Verſ. 13. *Ait* — v. 14. *ſuper vos?*

Manſuete illum, tanquam de minimis verba facientem, reiecit. Quum enim auarus eſſet, ac pecuniae deſiderio flagraret: quod animae neceſſarium erat, eiusque ſaluti vtile, petere omiſit: corporale autem requiſiuit, maiorem habens curam corporis, quam animae. Reprehendit ergo petitionem illius Chriſtus, reſpondens, quod non pecuniarum, aut poſſeſſionum diuiſor, ſed regni coeleſtis, tanquam haereditatis, dator aduenisſet.

Verſ. 15.

) Vterque in textu Matthaei ſeruat ἔμπροσθεν.

Vers. 8. Λέγω — v. 9. τοῦ θεοῦ.

Ὡσαύτως καὶ ταῦτα ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καθεξῆς εἰρηκεν. ἀλλ' ἐκεῖ μὲν, [1]) ἐνώπιον [h]) τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς εἶπεν· ἐνταῦθα δὲ, ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ θεοῦ. ἔστι δὲ ἀδιάφορον. τῷ πατρὶ γὰρ αὐτοῦ, καὶ αὐτῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, οἱ ἄγγελοι παρίστανται κατὰ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως. h) Matt. 10, 32.

Vers. 10. Καὶ πᾶς — ἀφεθήσεται.

Ζήτησον ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ· καὶ [i]) ὃς ἐὰν εἴπῃ λόγον κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἀφεθήσεται αὐτῷ· καλῶς τε καὶ ἀνελλιπῶς ἔχουσαν. i) Matt. 12, 32.

Vers. 11. Ὅταν δὲ — v. 12. δεῖ εἰπεῖν.

Εἶπε ταῦτα καὶ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ἀνάγνωθι ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· ὅταν [k]) δὲ παραδιδῶσιν ὑμᾶς, μὴ μεριμνήσητε, πῶς ἢ τί λαλήσετε. k) Matt. 10, 19.

ΚΕΦ. ΜΕ. Περὶ τοῦ θελήσαντος μερίσασθαι τὴν οὐσίαν.

Vers. 13. Εἶπε — v. 14. ἐφ' ὑμᾶς;

Πρᾴως αὐτὸν, ὡς σμικρολόγον, ἀπεπέμψατο, ἐρασιχρήματος [2]) γὰρ ὢν καὶ φιλοκτήμων, ἀφῆκε μὲν αἰτεῖν ἀναγκαῖόν τι τῇ ψυχῇ καὶ χρήσιμον εἰς σωτηρίαν αὐτῆς, ἐζήτησε δὲ σωματικὸν, πλείονα φροντίδα τοῦ σώματος παρὰ τὴν ψυχὴν ποιούμενος. ἐμέμψατο οὖν τὴν αἴτησιν αὐτοῦ ὁ χριστὸς, ἀποκριθεὶς [3]) δὲ, ὅτι οὐ χρημάτων μεριστὴς, ἀλλὰ βασιλείας οὐρανίου κληροδότης ἐλήλυθα.

Vers. 15.

[2]) γὰρ, omittit. B.
[3]) δὲ, redundat.

Verſ. 15. *Et ait — auaritia.*

Opportune ſumta occaſione apud diſcipulos proteſtatur: Auaritiam vocans, plus habere, quam quod ſufficiat, aut ſit neceſſarium.

Verſ. 15. *Quia — eius.*

Non, quia homo quiſpiam diuitiis abundat, vita eius abundat ex tali abundantia eius. Admonet itaque ab auaritia fugiendum, quia non ſecundum hanc accedit vitae menſura. Deinde etiam parabolam profert, oſtendentem, quod auaritia ſollicitudinem quidem adfert ac moerorem: vitam vero addere non poteſt. Itaque auarum eſſe non ſolum inutile eſt, verum etiam nociuum.

Cap. XLVI. De diuite, cuius ager ferax fuit.

Verſ. 16. *Dixit autem — praedium.*

Χώραν, praedium vocat, terram, ſiue agrum.

Verſ. 17. *Et — meos?*

Quum omnes fructus prae auaritia habere vellet, ſed prae multitudine non poſſet, haeret et angitur, tanquam admodum pauper, qui nimium erat locuples. Cognoſcit enim, quod non nimia tantum penuria, ſed nimiae quoque diuitiae angere ſolent: ibi quidem ob rerum neceſſariarum penuriam: hic autem ob facultates ſuperfluas, vbi rationem non habuerint, quae gubernet.

Conſidera etiam mihi profundam inſipientiam. Quum enim veteres fructus euacuare oporteret in ventres pauperum: aut etiam de his, qui nuper culti erant partem erogare pauperibus, et ita

4) Ita in textu habent etiam pro αὐτοῦ. Opportune Theophylact. p. 347. C. addit: οἱ γὰρ φιλόπλου-

Vers. 15. Εἶπε — πλεονεξίας.

Εὐκαίρου λαβόμενος ἀφορμῆς, διαμαρτύρεται πρὸς τοὺς μαθητὰς, πλεονεξίαν λέγων τὸ, πλέον ἔχειν τοῦ ἀρκοῦντος, ἤτοι τοῦ ἀναγκαίου.

Vers. 15. Ὅτι — αὐτοῦ.

Οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὶ ἀνθρώπῳ πλοῦτον ἡ ζωὴ[4]) αὐτῷ παραμένει ἐκ τῆς τοιαύτης περιουσίας αὐτοῦ. παραινεῖ τοίνυν φεύγειν τὴν πλεονεξίαν, διότι οὐκ ἐκ ταύτης προσίθεται μέτρον ζωῆς. εἶτα ἐπιφέρει καὶ παραβολὴν, ἐμφαίνουσαν, ὅτι ἡ πλεονεξία μερίμνας μὲν καὶ λύπας προξενεῖ· ζωὴν δὲ προσθεῖναι οὐ δύναται, καὶ λοιπὸν τὸ πλεονεκτεῖν, οὐ μόνον ἀνόνητον, ἀλλὰ καὶ βλαβερόν.

Κεφ. Μς. Περὶ οὗ εὐφόρησεν ἡ χώρα πλουσίου.

Vers. 16. Εἶπε δὲ — χώρα.

Χώραν, τὰ γήδια λέγει.

Vers. 17. Καὶ — μου;

Βουλόμενος μὲν πάντας τοὺς καρποὺς ἔχειν, διὰ πλεονεξίαν, μὴ δυνάμενος δὲ, διὰ τὸ πλῆθος αὐτῶν, ἐξαπορεῖται καὶ ξενοχωρεῖται, ὡς ἄγαν πένης, ὁ ἄγαν πλούσιος. οἶδε γὰρ ξενοχωρεῖν, οὐχ ἡ πενία μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ πλοῦτος· ἡ μὲν τῇ ἀπορίᾳ τῶν ἀναγκαίων· ὁ δὲ, τῷ πόρῳ τῶν περιττῶν, ὅταν μὴ λόγον ἔχωσι κυβερνήτην.

Καὶ βλέπε μοι βαθεῖαν ἄνοιαν. δέον γὰρ κενῶσαι τοὺς παλαιοὺς καρποὺς εἰς γαστέρας πενήτων, ἢ καὶ τῶν νεωστὶ γεωργουμένων ἀπόμοιραν τοῖς πτωχοῖς δωρήσασθαι, καὶ οὕτω ποιῆσαι μὲν καὶ

πλοῦτοι δοκοῦσιν, ὡς φιλόζωοι, περιέπειν τὸν πλοῦτον.

ita locum facere etiam abunde patentem, ac Deo gratias agere ob fertilitatem: hoc ille non cogitauit, auaritia obtenebratus, sed alium locum exstruere meditatur conuenientem.

Vers. 18. *Et dixit — bona mea.*

Imprudenti vsus consilio, considerauit, quo pacto solus omnia reciperet, vt omnes vtilitate, quae posset a fructibus prouenire, fraudaret: non perspiciens, quod non ipsi soli, verum etiam indigentibus ager suus vberes fructus attulerat: neque vt fructus lucrifaceret, sed vt ipsos dispensaret, ac pauperibus diuideret. Si enim ipsi soli fertilis fuisset, certe ea tantum produxisset, quae illi satis fuissent.

Vers. 19. *Et dicam — gaude.*

O diues, habes quidem multa bona: vnde autem nosti, quod reposita sint in annos multos? ipsi enim fructus, tuque cum ipsis, corruptibiles estis ac temporales: ideoque merito stultus vocatus es.

Vers. 20. *Ait — a te.*

Haec ei dixit per conscientiam: tunc enim conscientia mortem sentiens talia differit. Et vide, quo modo non in abundantia cuiusquam vita eius est ex his, quae possidet, et quomodo superflua sollicitudinem quidem ipsi conciliauerunt, vitam vero addere non potuerunt.

Vers. 20. *Quae — cedent?*

Non solum, quae recondidisti, tibi non cedent, tua non erunt, sed nec tibi manifestum est, cuius haec

5) Hic in textu omittit Hentenius, καὶ τὰ ἀγαθά μου. Monuit ea de re in praefatione.

καὶ εὐρυχωρίαν, εὐχαριστῆσαι δὲ καὶ τῷ δωρησαμένῳ τὴν εὐφορίαν θεῷ, τοῦτο μὲν οὐκ ἐνενόησε, σκοτισθεὶς ὑπὸ τῆς πλεονεξίας· ἕτερον δὲ τρόπον ἐνθυμεῖται ταύτης ἐπάξιον.

Vers. 18. Καὶ εἶπε — ἀγαθά μου.[5])

Ἄφρονι[6]) συμβούλῳ ἑαυτῷ χρησάμενος ἐσκέψατο πάντα ὑποδέξασθαι μόνος, ἵνα πάντας ἀποστερήσῃ τῆς ἀπ' αὐτῶν ὠφελείας, οὐ συνεργῶν, ὅτι οὐ δι' αὐτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς ἐνδεεῖς ἡ χώρα αὐτοῦ εὐφόρησε, καὶ οὐχ ἵνα κερδαίνῃ τοὺς καρποὺς, ἀλλ' ἵνα οἰκονομῇ τούτους, καὶ διανέμῃ καὶ τοῖς πένησιν. εἰ γὰρ δι' αὐτὸν μόνον εὐφόρησε, μόνα ἂν ἔφυσε τὰ ἀρκοῦντα τούτῳ.

Vers. 19. Καὶ ἐρῶ — εὐφραίνου.

Ὦ πλούσιε, ἔχεις μὲν πολλὰ ἀγαθὰ, πόθεν δὲ γινώσκεις, ὅτι ἀπόκειται εἰς ἔτη πολλά; αὐτοί τε γὰρ οἱ καρποὶ, καὶ σὺ μετὰ τούτων, εὐφθαρτοί ἐστε καὶ πρόσκαιροι. διὸ καὶ εἰκότως ἄφρων ἐκλήθης.

Vers. 20. Εἶπε — ἀπὸ σοῦ.

Εἶπεν αὐτῷ ταῦτα, διὰ τοῦ συνειδότος. τότε γὰρ τὸ συνειδὸς, αἰσθόμενον τοῦ θανάτου, τοιαῦτα διαλέγεται. καὶ ὅρα, πῶς οὐκ ἐν τῷ[1]) περισσεύειν τινὶ ἡ ζωὴ αὐτῷ[7]) ἐστὶν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ, καὶ πῶς τὰ περιττὰ, μέριμναν μὲν αὐτῷ προξένησαν, ὡς εἴρηται· ζωὴν δὲ προσθεῖναι οὐκ ἠδυνήθησαν.

1) Luc. 12, 15.

Vers. 20. Ἃ — ἔσται;

Οὐ μόνον γὰρ, ἃ ἐθησαύρισας, σοὶ οὐκ ἔσται, σὰ οὐ γενήσεται· ἀλλ' οὐδὲ δῆλόν σοι, τίνος ἔσται ταῦτα,

6) Ingeniose de eodem Theophyl. p. 408. A. ὁ δὲ οὕτως ἦν ἄκαρπος περὶ τὴν εὐσπλαγχνίαν, ὥστε, πρὶν ἢ λαβεῖν, συνεῖχεν.

7) Ita quoquo l. l. in contextu Codex vterque.

haec erunt, vtrum haeredis, an peregrini: amici, an inimici: quod ipsum etiam moerorem adauget.

Vers. 21. *Sic — ditescit.*

Qui thesauro fidit, et in Deum non habet fiduciam, qui sibi in futurum temporalia reponit, et secundum Deum non ditescit: diuitiae vero secundum Deum, sunt acquisitio virtutum.

Vers. 22. *Dixit* — v. 23. *indumentum.*

Haec quoque dixit quinto iuxta Matthaeum capite: et in eo quaere dicti illius expositionem: Propterea dico vobis, ne solliciti sitis animae vestrae, quid edatis, aut quid bibatis, neque corpori vestro, quid induamini et caetera.

Vers. 24. *Considerate — volucres?*

In illo etiam de his inuenies.

Vers. 25. *Quis* — v. 26. *sollliciti estis.*

De hoc quoque ibi dictum est. Minimum autem vocat adiectionem quantitatis cubitalis ad staturam.

Vers. 27. *Considerate* — v. 28. *parum fidentes.*

De his etiam praedicto capite disputauimus.

Vers. 29. *Et vos* — v. 31. *vobis.*

Praeterea et de his: ibi ergo lege omnium horum enarrationem diligenter expositam.

Μετεωρίζεσθαι autem, (pro quo Extolli vertimus) hic mihi intellige, a coelestibus distrahi ad terrena.

† † Aut superbiam seu elatos spiritus.

Vers. 32.

[8]) Codex B. inter ἐνδύσησθε et ἐνδύσεσθε dubium facit lectorem.

[9]) Hentenius pro suo arbitrio videtur scripsisse μετεωρίζεσθαι. Igitur etiam περισπασμὸν reddidit *distrahi.*

ταῦτα, εἴτε κληρονόμου, εἴτε ξένου, εἴτε φίλου, εἴτε ἐχθροῦ, ὃ καὶ αὐτὸ προσθήκη λύπης ἐστί.

Vers. 21. Οὕτως — πλουτῶν.

Ὁ θησαυρῷ πεποιθὼς, καὶ μὴ εἰς θεὸν θαρρῶν, ὁ ταμιευόμενος ἑαυτῷ τὰ πρόσκαιρα, καὶ μὴ κατὰ θεὸν πλουτῶν. κατὰ θεὸν δὲ πλοῦτος, ἡ κτῆσις τῶν ἀρετῶν.

Vers. 22. Εἶπε — v. 23. ἐνδύματος.

Εἶπε ταῦτα καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· διὰ m) τοῦτο λέγω ὑμῖν, μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε ἢ τί πίητε, μηδὲ τῷ σώματι ὑμῶν, τί ἐνδύσησθε, [8]) καὶ τὰ ἑξῆς. m) Matth. 6, 25.

Vers. 24. Κατανοήσατε — πετεινῶν;

Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις.

Vers. 25. Τίς — v. 26. μεριμνᾶτε.

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτου εἴρηται. ἐλάχιστον δὲ λέγει, τὴν πηχυαίαν προσθήκην τῆς ἡλικίας.

Vers. 27. Κατανοήσατε — v. 28. ὀλιγόπιστοι.

Καὶ περὶ τούτων ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ διελάβομεν.

Vers. 29. Καὶ ὑμεῖς — v. 31. ὑμῖν.

Ἔτι καὶ περὶ τούτων, καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ τὴν τῶν εἰρημένων πάντων ἐξήγησιν ἀκριβῶς ἐκτεθειμένην.

Μετεωρισμὸν [9]) δὲ νόει μοι νῦν, τὸν περισπασμὸν, τὸν ἀπὸ τῶν οὐρανίων, ἐπὶ τὰ γήϊνα.

[Ἢ [1]) τὴν ὑψηλοφροσύνην.]

Vers. 32.

[8]) Inclusa, in textu. B. in margine. A. Non habet Hentenius.

Verſ. 32. *Ne — grex.*

Poſtquam a corporali ſollicitudine abduxit, iubet, non timere indigentiam corporalis neceſſitatis: puſillum gregem vocans, congregationem fidelium, collatam ad magnitudinem angelicae multitudinis. In parabola ſiquidem, angelos, nonaginta nouem oues appellauit, fideles vero, vnam.

Vel etiam ad magnitudinem multitudinis infidelium.

Aut propter voluntariam deiectionem huiusmodi gregis. Deinde cauſam etiam addit, cur timere non oporteat.

Verſ. 32. *Quia — regnum.*

Quod ſi adeo magnam ac praecellentem fruitionem tribuit, dabit vtique et neceſſaria, vitaeque ſufficientia.

Verſ. 33. *Vendite — eleemoſynam.*

Hoc praeceptum ad eos, qui habent, dirigitur.

Verſ. 33. *Facite — corrodit.*

Βαλλάντιον, eſt ipſe theſaurus. Non veteraſcens, idem eſt, quod Non deficiens: ſecunda itaque particula interpretatiua eſt primae. Lege praeterea quinto iuxta Matthaeum capite interpretationem eius, quod dicit, Ne recondatis vobis theſauros in terra et caetera: vbi etiam de his, quae ſequuntur, inuenies.

Verſ. 34. *Vbi — erit.*

Conſequenter ibi etiam de his dictum eſt.

Verſ. 35. *Sint — accenſae.*

Quum praecinctos eſſe iubet, practicam, ſiue operatiuam, proponit virtutem: quum vero lucernas

[a]) πλουσίους. [b]) βαλλάντιον. A.

Vers. 32. Μὴ — ποίμνιον.

[a]Ἀποξήσας τῆς σωματικῆς μερίμνης, κελεύει, μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἔνδειαν τῆς σωματικῆς χρείας. μικρὸν δὲ ποίμνιον λέγει, τὸ σύστημα τῶν πιστῶν, ὅσον πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ἀγγελικῆς πληθύος. ἐν τῇ παραβολῇ γὰρ τοὺς μὲν ἀγγέλους ἐνενηκονταεννέα πρόβατα εἶπε· τοὺς δὲ πιστοὺς, ἕν.

[b]Ἢ καὶ πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ πλήθους τῶν ἀπίστων.

[c]Ἢ καὶ διὰ τὴν ἑκούσιον ταπείνωσιν τοῦ τοιούτου ποιμνίου· εἶτα προστίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ φοβεῖσθαι.

Vers. 32. [d]Ὅτι — βασιλείαν.

Εἰ δὲ τὴν οὕτω μεγάλην καὶ ἐξαίρετον ἀπόλαυσιν δίδωσι, δώσει πάντως καὶ τὰ ἀναγκαῖα καὶ ζωαρκῆ.

Vers. 33. Πωλήσατε — ἐλεημοσύνην.

[e]Αὐτη ἡ ἐντολὴ πρὸς τοὺς [2]) ἔχοντας ἀποτέτακται.

Vers. 33. Ποιήσατε — διαφθείρει.

Βαλάντιον [3]) μέν ἐστιν, ὁ θησαυρός· μὴ παλαιούμενον δὲ, τὸ ἀνέκλειπτον· διὸ καὶ ἑρμηνευτικώς ἐστιν ὁ δεύτερος λόγος. ἀναγνωθι δὲ καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τὴν ἑρμηνείαν τοῦ· μὴ [n]) θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τὰ ἑξῆς, ἔνθα καὶ περὶ τῶν ἑξῆς εὑρήσεις. n) Matth. 6, 19

Vers. 34. [f]Ὅπου — ἔσαι.

[g]Ἀκολούθως ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη.

Vers. 35. [h]Ἐσωσαν — καιόμενοι.

Διὰ μὲν τοῦ κελεύειν περιεζῶσθαι, τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν ὑποτίθεται· διὰ δὲ τοῦ ἐπιτάττειν

nas accendi praecipit, contemplatiuam. Solent enim, qui aliquid operantur, lumbos habere praecinctos: et qui casti, modesti ac sobrii degunt, lucernas incendere: illi quidem, vt expedite operentur: hi vero, vt in luce permaneant.

Aliter quoque per lumborum praecinctionem ad concupiscibilis alligationem adhortatur: nam in lumbis concupiscibile situm est: per lucernarum vero accensionem, splendorem interioris ac eloquentis sermonis statuit. Oportet enim, vt hic semper illuminet, tum nos, tum eos, qui a nobis docentur.

Vers. 36. *Et vos — nuptiis.*

Per similitudinem significauit, vt ad occursum suum praeparentur, in omnibus bene dispositi, et expectantes eum, qui rursum e coelo venturus est. Propter hoc enim descensum suum, quo, longo expectatus tempore, veniet, reuersionem nominauit: nuptias vero supernam laetitiam et exultationem.

Vers. 36. *Vt — ei.*

Hoc est, vt cognoscentes eius aduentum, prompte et cum gaudio occurrant, nullius sibi mali conscii. Praeter haec autem nihil est curiose scrutandum de parabola.

Vers. 37. *Beati — vigilantes.*

Vigilantes item, eo quod in vigilantia moriantur: quum enim animae virtus sit vigilantia, simul cum ea permanet.

Quidam vero ex hoc reditu et aduentu ac pulsatione intellexerunt, quod Christus aduenit ad mortem iustorum: nec horum tantum, verum etiam peccatorum: et hoc ex eo confirmant, quod dixerit

λυχναπτεῖν, τὴν θεωρητικήν. εἰώθασι γὰρ καὶ οἱ ἐργαζόμενοι τὰς ὀσφύας περιεζῶσθαι, καὶ οἱ νήφοντες, λύχνους καίειν, οἱ μὲν, ἵνα εὐσταλῶς πράττωσιν· οἱ δὲ, ἵνα θεωροῦντες διάγωσι.

Καὶ ἑτέρως δὲ, ἡ μὲν τῶν ὀσφύων περίζωσις, τὴν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ περιδέσμευσιν διακελεύεται. ἐν ταῖς ὀσφύσι γὰρ κεῖται τὸ ἐπιθυμητικόν· ἡ δὲ τῶν λύχνων καῦσις, εἴτουν, ἀνάκαυσις καὶ ἄναψις, τὴν λαμπρότητα τοῦ τε ἐνδιαθέτου λόγου καὶ τοῦ προφορικοῦ διατάττεται. χρὴ γὰρ τούτους ἀεὶ λάμπειν καὶ φωτίζειν, τὸν μὲν ἡμᾶς· τὸν δὲ, τοὺς ὑφ' ἡμῶν διδασκομένους.

Vers. 36. Καὶ ὑμεῖς — γάμων.

Διὰ παραβολῆς ἐνέφηνεν ἑτοιμάζεσθαι πρὸς ἀπάντησιν αὐτοῦ, πάντα καλῶς διατιθεμένους καὶ ἀναμένοντας αὐτὸν, μέλλοντα πάλιν ἥξειν ἐξ οὐρανοῦ. διὰ τοῦτο γὰρ ἀνάλυσιν μὲν ὠνόμασε, τὴν μετὰ τὸ ἀναβῆναι χρονίαν αὐτοῦ κάθοδον· γάμους δὲ, τὴν ἄνω εὐφροσύνην καὶ ἀγαλλίασιν.

Vers. 36. Ἵνα — αὐτῷ.

Τουτέστιν, ἵνα αἰσθόμενοι τῆς παρουσίας αὐτοῦ, προθύμως καὶ μετὰ χαρᾶς ἀπαντήσωσιν, οὐδέν τι πονηρὸν συνειδότες ἑαυτοῖς. περαιτέρω γὰρ οὐ περιεργαστέον τὴν παραβολήν.

Vers. 37. Μακάριοι — γρηγοροῦντας.

Γρηγοροῦντας ἔτι, διὰ τὸ ἐν ἐγρηγόρσει ἀποθανεῖν αὐτούς. ἀρετὴ γὰρ τῆς ψυχῆς οὖσα ἡ ἐγρήγορσις, συμπαραμένει αὐτῇ.

Τινὲς δὲ ἀπὸ τῆς ἀναλύσεως καὶ τῆς ἐλεύσεως καὶ κρούσεως ἐνόησαν, ὅτι ὁ χριστὸς αὐτὸς ἐπιθημεῖ ταῖς τελευταῖς τῶν δικαίων· καὶ οὐ μόνον τούτων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν. καὶ τοῦτο βεβαιοῦσιν, ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν τὸν θεὸν τῷ πλου-

dixerit Deus diuiti, Stulte, hac nocte animam tuam repetunt a te.

Alii vero hunc accipiunt intellectum, vt dicant, Christi aduentum esse sermonem eius, qui tunc iustos accersit ad gaudium, peccatores autem ad moerorem.

Vers. 37. *Amen. — illis.*

Praecinget se, iustitia retributionis: et faciet illos discumbere, ad requiem sempiternam, tanquam eos, qui propter ipsum laborauerunt: ac ministrabit illis, distributionem dignarum retributionum.

Vers. 38. *Et si — illi.*

Quia nocti praesens vita assimilatur, propter insusam ei caliginem ac errorem a daemonibus et affectibus: merito in diuersas vigilias, seu custodias, ipsam diuidit. Veteres enim, qui nocte vigilabant, in tres excubias ipsam diuidebant: quidam vero in quatuor. Et primam quidem dicit, statum eorum, qui ad virtutem sunt perfectiores, secundam mediocrium, tertiam postremorum: qui omnes, si ita inuenti fuerint, sicut ante dixit, videlicet parati mortis tempore, beati erunt, vtpote vitae beatae pariter participes.

Vers. 39. *Hoc — suam.*

Quinquagesimo octauo etiam capite euangelii iuxta Matthaeum dixit, Illud autem scitote, quod si sciisset paterfamilias, qua vigilia fur venturus erat, vigilasset vtique et caetera: lege ergo ibi enarrationem.

Vers. 40. *Et — venturus est.*

Ibi quoque haec dicta sunt ac declarata.

Vers. 41.

σίω, ἄφρον, o) ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ. o) Luc. 12, 20

Ἕτεροι δὲ τὸ τοιοῦτον νόημα δεχόμενοι, Φασὶν ἐπιδημίαν χριστοῦ, τὸν λόγον αὐτοῦ, τὸν μετακαλούμενον τηνικαῦτα τοὺς μὲν δικαίους εἰς χαράν, τοὺς δὲ ἁμαρτωλοὺς, εἰς λύπην.

Vers. 37. Ἀμὴν — αὐτοῖς.

Περιζώσεται, τῇ δικαιοσύνῃ τῆς ἀνταποδόσεως, καὶ ἀνακλινεῖ αὐτοὺς, εἰς ἀνάπαυσιν αἰώνιον, ὡς δὴ αὐτὸν νεκοπιακότας, καὶ διακονήσει αὐτοῖς διανομὴν τῶν ἀξίων ἀμοιβῶν.

Vers. 38. Καὶ ἐὰν — ἐκεῖνοι.

Ἐπειδὴ νυκτὶ ἔοικεν ὁ παρὼν βίος, διὰ τὴν κατακεχυμένην αὐτοῦ ζόφωσιν καὶ πλάνην ἀπὸ τῶν δαιμόνων καὶ τῶν παθῶν, εἰκότως εἰς διαφόρους φυλακὰς αὐτὸν διαιρεῖ. οἱ παλαιοὶ γὰρ νυκτοφύλακες εἰς τρεῖς φυλακὰς τὴν νύκτα διεῖλον, τινὲς δὲ εἰς τέσσαρας. καὶ πρώτην μὲν φυλακὴν λέγει, τὴν κατάξασιν τῶν τελειοτέρων εἰς ἀρετήν· δευτέραν δὲ, τὴν τῶν μέσων· τρίτην δὲ, τὴν τῶν τελευταίων. οἱ σύμπαντες, εἰ εὑρεθῶσιν οὕτως, ὡς προλαβὼν εἶπεν, ἦγουν, ἕτοιμοι κατὰ τὸν τοῦ θανάτου καιρὸν, μακάριοι πάντως, ὡς τῆς μακαρίας ζωῆς μεθέξοντες ἀναλόγως.

Vers. 39. Τοῦτο — αὐτοῦ.

Καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον εἶπεν· ἐκεῖνο p) δὲ γινώσκετε, ὅτι εἰ ᾔδει ὁ οἰκοδεσπότης, ποίᾳ φυλακῇ ὁ κλέπτης ἔρχεται, ἐγρηγόρησεν ἄν, καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν ἐκεῖ. p) Matt. 24, 43.

Vers. 40. Καὶ — ἔρχεται.

Ἐκεῖ καὶ ταῦτα εἴρηται, καὶ ἡρμήνευται.

Verſ. 41. *Ait* — v. 42. *demenſum cibum?*

Sciens Petrus, quasdam parabolas electis proprie aptari diſcipulis, quasdam vero communiter omnibus, merito de parabola interrogat, qua videlicet dixit, Sint lumbi veſtri praecincti et caetera. Quid ergo Chriſtus? Requiſito fideli ac prudenti diſpenſatore, deinde ipſo beato praedicato, oſtendit, quod de ipſis dixerit parabolam: futurum enim erat, vt ipſi fidelium diſpenſatores fierent, dantes ipſis in tempore demenſum doctrinae cibum.

Lege autem quinquageſimo octauo iuxta Matthaeum capite dicti illius enarrationem, Quisnam eſt fidelis ſeruus et prudens: et ibi horum omnium inuenies explanationem.

Verſ. 43. *Beatus* — v. 44. *illum.*

Ibi etiam haec patefacta ſunt.

Verſ. 45. *Quodſi* — v. 46. *ponet.*

Conſequenter etiam praedicto capite haec dicta ac declarata ſunt.

Verſ. 47. *Ille* — *multis.*

De futuris paſtoribus eſt hic ſermo, exterrens eos, qui omnem Dei voluntatem nouerunt, nec ſe praeparant, hoc eſt, non faciunt iuxta beneplacitum eius. Et proteſtatur, quod vapulabunt multis, puta, plagis, id eſt, miſere torquebuntur, quia ſcientes deſpexerunt.

Verſ. 48. *Qui vero* — *paucis.*

Atqui ignorabat voluntatem domini: ſed tamen ita quoque vapulabit: quum enim ſcire potuiſſet, non

4) οἰκοδεσπότην. B.
5) ἔτος ὁ λόγος. B.

Vers. 41. Εἶπε — v. 42. σιτομέτριον;

Ἐιδὼς ὁ πέτρος, ὅτι αἱ μὲν τῶν παραβολῶν τε καὶ ἐντολῶν, ἰδίᾳ τοῖς ἐξειλεγμένοις μαθηταῖς ἁρμόζουσιν, αἱ δὲ, κοινῇ πᾶσι τοῖς πιστοῖς, εἰκότως ἐρωτᾷ περὶ τῆς παραβολῆς, δηλαδὴ, τῆς λεγούσης, ἔσωσαν ὑμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμέναι, καὶ τὰ ἑξῆς· τί οὖν ὁ χριστός; ἐπιζητήσας τὸν πιστὸν καὶ φρόνιμον [4]) οἰκονόμον, εἶτα μακαρίσας αὐτὸν, ἔδειξεν, ὅτι περὶ αὐτῶν εἶπε τὴν παραβολήν. αὐτοὶ γὰρ ἔμελλον οἰκονόμοι γενέσθαι τῶν πιστῶν, διδόντες αὐτοῖς ἐν καιρῷ τὸ σιτομέτριον τῆς διδασκαλίας.

Ἀναγνωθι δὲ καὶ ἐν τῷ πεντηκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· τίς ἄρα [4]) ἐστὶν ὁ πιστὸς δοῦλος καὶ φρόνιμος, καὶ [q]) πάντων τούτων εὑρήσεις ἐκεῖ τὴν ἑρμηνειαν. q) Matt. 24, 45.

Vers. 43. Μακάριος — v. 44. αὐτόν.

Ἐκεῖ καὶ ταῦτα διεσαφηνίθησαν.

Vers. 45. Ἐὰν δὲ — v. 46. θήσει.

Ἀκολούθως ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα ἐῤῥήθη, καὶ ἡρμηνεύθη.

Vers. 47. Ἐκεῖνος — πολλάς.

Περὶ τῶν μελλόντων ποιμαίνειν ἐστὶν ὁ [5]) λόγος οὗτος, ἐκφοβῶν τοὺς εἰδότας μὲν πᾶν τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, μὴ ἑτοιμάζοντας δὲ, τουτέστι, μὴ ποιοῦντας πρὸς ἀρέσκειαν αὐτοῦ, καὶ διαμαρτυρόμενος, ὅτι δαρήσονται πολλὰς, πληγὰς δηλονότι, τουτέστι, κολασθήσονται χαλεπῶς, διότι εἰδότες κατεφρόνησαν.

Vers. 48. Ὁ δὲ — ὀλίγας.

Καὶ μὴν, ἠγνόει τὸ θέλημα τοῦ κυρίου αὐτοῦ, ἀλλ' ὅμως δαρήσεται καὶ οὗτος, διότι δυνάμενος

non sciuit: neque tamen tantum, vt prior? ille siquidem despexit, hic vero segnis fuit: grauior autem est segnitie contemtus. Significat autem fidelem, ignorantem ex ignauia ac ruditate Dei voluntatem. Infideles enim, non ex segnitie Dei voluntatem ignorant, sed voluntario errore ac immutabili prauitate.

Vers. 48. *Omni autem — quaeretur.*

Et hoc de pastoribus dictum est: his enim magna gratia intellectus diuinae voluntatis data est, ad eorum, qui pascuntur, vtilitatem: ideo etiam, tanquam ab his, qui multa acceperunt talenta, multum lucri ab eis quaeretur. Quod autem pastoribus data sit gratia, etiam Paulus dicit, scribens ad Timotheum: Noli negligere gratiam, quae in te est, quae tibi data est cum impositione manuum presbyterii.

Vers. 48. *Et — eo.*

Exemplaris quidem sermo: est autem et hic de eisdem: cui enim multam summam ad negotiationem commendauerunt, plus lucri ex negotiatione petent ab eo. Ita et Christus, cui multum gratiae commendauit, plus petet ab eo. Ei enim concredita est non solum propria salus, verum etiam populi.

Vers. 49. *Ignem — terram.*

Ignem nunc dicit, fidem ac sui dilectionem, demonstrans vehementiam ac ipsius efficaciam, quam decimo nono capite euangelii secundum Matthaeum appellauit gladium: ibi ergo quaere dicti illius enarrationem, Ne putetis, quod venerim pacem missu-

γνῶναι, οὐκ ἔγνω, πλὴν οὐ τοσοῦτον. ἐκεῖνος μὲν γὰρ κατεφρόνησεν· οὗτος δὲ ἐρραθύμησε. χαλεπωτέρα δὲ ῥαθυμίας ἡ καταφρόνησις. δηλοῖ δὲ τὸν πιστὸν, τὸν ἀγνοοῦντα τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, διὰ ἀμαθίαν. οἱ γὰρ ἄπιστοι, οὐκ ἐκ ῥαθυμίας ἀγνοοῦσι τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἐξ αὐθαιρέτου πλάνης, καὶ ἀμεταμελήτου κακίας.

Verſ. 48. Παντὶ δὲ — ζητηθήσεται. [6])

Καὶ τοῦτο περὶ τῶν ποιμαινόντων. τούτοις γὰρ δίδοται πολὺ χάρισμα συνέσεως τοῦ θελήματος τοῦ θεοῦ, πρὸς ὠφέλειαν τῶν ποιμαινομένων. διὸ καὶ, ὡς πολλὰ τάλαντα λαβόντες, πολλὰ κέρδη ἀπαιτηθήσονται· ὅτι δὲ χάρισμα δίδοται τοῖς ποιμαίνουσι, φησὶ καὶ ὁ παῦλος, γράφων πρὸς τιμόθεον· μὴ [r]) ἀμέλει τοῦ ἐν σοὶ χαρίσματος, ὃ ἐδόθη σοι μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τοῦ πρεσβυτερίου. r) 1 Tim. 4, 14.

Verſ. 48. Καὶ — αὐτόν.

Παραδειγματικὸς μὲν ὁ λόγος, ἔστι δὲ καὶ οὗτος περὶ τῶν τοιούτων. ὥσπερ γὰρ, ᾧ παρέθεντό τινες πολὺ κεφάλαιον εἰς ἐμπορίαν, περισσότερον ἀπαιτήσουσιν αὐτὸν, διὰ τὸ ἐξ ἐμπορίας κέρδος· οὕτω καὶ ὁ θεὸς, ᾧ παρέθετο πολὺ χάρισμα, περισσότερον ἀπαιτήσει αὐτόν. χρεωστεῖ γὰρ, οὐ μόνον τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ λαοῦ.

Verſ. 49. Πῦρ — γῆν.

Πῦρ λέγει νῦν, τὴν εἰς αὐτὸν ἀγάπην καὶ πίστιν, ἐμφαίνων τὸ σφοδρὸν αὐτῆς καὶ δραστήριον, ἣν ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον μάχαιραν ὠνόμασε, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· μὴ νομίσητε, [s]) ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην s) Matth. 10, 34.

[6]) Hentenius hic addidit, αὐτῷ. Sed neuter meorum agnoſcit, παρ' αὐτοῦ.

missurus in terram: non veni pacem missurus, sed gladium.

Vers. 49. *Et — accensus est?*

Et quid amplius volo? Si etiam accensus est, quid amplius in mundo expecto? Haec autem dicens significabat, quod in discipulis iam accensus erat, et accensus deinceps non extingueretur, sed orbem percurreret vniuersum, quanquam iam ipse a praesenti vita transiret.

Vers. 50. *Baptismate — baptizari.*

Manifestius praedicit de morte sua. Baptismate baptizandus sum, quod est per sanguinem: baptisma, dixit sui occisionem, tanquam nostri purificationem.

Vers. 50. *Et quodammodo — perficiatur.*

Et veluti anxius sum propter tarditatem. Ostendit autem, quod festinaret mori pro nobis, et voluntarie seipsum traderet.

Vers. 51. *Putatis — separationem.*

Quaere, veluti superius diximus, decimo nono capite euangelii secundum Matthaeum dicti illius enarrationem, Ne putetis, quod venerim pacem missurus in terram: non veni pacem missurus, sed gladium.

Vers. 52. *Erunt — tres.*

Haec iuxta historiam enarratione non egent, sed tantum secundum anagogen interpretanda sunt. Vna enim domus, anima est viri fidelis: quinque vero, sunt quinque eius potentiae: puta mens, intelligentia, opinio, phantasia, et sensus: quae ante

7) Forte ἐπιδραμεῖται.

εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν. οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν.

Vers. 49. Καὶ — ἀνήφθη;

Καὶ τί πλεῖον θέλω, ἐὰν ἀνήφθη; τί πλεῖον ἀναμένω ἐν τῷ κόσμῳ; ταῦτα δὲ λέγων, ἐδήλου, ὅτι ἤδη ἀνήφθη ἐν τοῖς μαθηταῖς, καὶ ἀναφθὲν οὐκ ἔτι σβεσθήσεται, ἀλλὰ πᾶσαν ἐπιδράμη[7]) τὴν οἰκουμένην, καὶ ὅτι λοιπὸν αὐτὸς μεταβήσεται ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα ζωῆς.

Vers. 50. Βάπτισμα — βαπτισθῆναι.

Φανερώτερον προαγορεύει περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὅτι βάπτισμα μέλλω βαπτισθῆναι, τὸ δι' αἵματος· βάπτισμα, τὴν σφαγὴν αὐτοῦ καλέσας, ὡς καθάρσιον ἡμῶν.

Vers. 50. Καὶ πῶς — τελεσθῇ.

Καὶ ὡσανεὶ ἀγωνιῶ, διὰ τὴν βραδυτῆτα. ἐνέφηνε δὲ, ὅτι ἐπείγεται σφαγῆναι ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἑκουσίως ἐπιδίδωσιν ἑαυτόν.

Vers. 51. Δοκεῖτε — διαμερισμόν.

Καθὼς εἰρήκαμεν ἀνωτέρω. ζήτησον ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· μὴ[t]) νομίσητε, ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν. οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν. t) Matth. 10, 34.

Vers. 52. Ἔσονται — τρισί.

Ταῦτα τὴν καθ' ἱστορίαν ἐξήγησιν οὐκ[8]) ἐπιδεχόμενα, κατὰ ἀναγωγὴν μόνον ἑρμηνευτέον. ἔστι γὰρ οἶκος μὲν εἷς, ἡ τοῦ πιστοῦ ψυχή· πέντε δὲ, αἱ ἐν αὐτῇ πέντε δυνάμεις, νοῦς, διάνοια, δόξα, φαντασία, καὶ αἴσθησις, αἵτινες πρὸ μὲν τοῦ λόγου

[8]) ἐπιδεχόμεθα. A. Hentenius videtur legisse ἐπιδεόμενα τῆς ἐξηγήσεως.

ante fidei ſermonem vnitae erant: hoc eſt, in voluptatum amore concordes. Poſtquam autem ad eas ſermo ille peruenit, diuiſae ſunt tres rationales, mens, intelligentia, et opinio: aduerſus duas irrationales, putà, phantaſiam, et ſenſum, non concordes cum ipſis in affectione: hae vero irrationales contra tres praedictas rationales, non conſonae cum eis in immobilitate circa affectiones, donec ratio vincat irrationalitatem.

Praeterea et alio modo. Quum homo habeat quinque praedictas animae potentias, et quinque ſenſus corporis, viſum, auditum, olfactum, guſtum, et tactum: domus eſſe poteſt ipſe homo. Erunt autem in ea quinque diuiſi, videlicet tres rationales animae potentiae, mens, intelligentia, et opinio, aduerſus reliquas duas, phantaſiam et ſenſum: duo vero praecipui corporis ſenſus, viſus et auditus, contra reliquos tres, olfactum, guſtum, et tactum: repugnantes illis ac ſubiicere contendentes.

† Quomodo, quum quinque prius dixerit, nunc ſex adfert, tres enim binarios adducit? Non diuidit quinarium in ſenarium, qui a quinario oriatur: ſed myſticum quiddam denotat ille quinarius: ſenarium vero aſſumit exempli gratia. Quid eſt ergo, quod per quinarium ſignificatur? Irreconciliabilitas, foederisque carentia poſt fidem, inter eos, qui ante ſuſceptam fidem vniti erant.

Sicut in quibusdam quinque, puta duobus hominibus et tribus rebus, aut duabus rebus et tribus hominibus, difficilis quaedam eſt ac impoſſibilis

9) γεῦσιν, ὄρφρησιν. B.

λόγου τῆς πίστεως ἤνωντο, τουτέστιν, ὡμοφώνουν εἰς φιλησονίαν· μετὰ δὲ τὸ ἐπιδημῆσαι τοῦτον αὐταῖς, διαμεριοθήσονται· αἱ τρεῖς μὲν αἱ λογικαὶ, ὁ νοῦς καὶ ἡ διάνοια καὶ ἡ δόξα, κατὰ τῶν δύο ἀλόγων, τῆς τε φαντασίας καὶ τῆς αἰσθήσεως, μὴ συμφωνοῦσαι ταύταις εἰς ἐμπάθειαν· αἱ δύο δὲ αὖται ἄλογοι, κατὰ τῶν τριῶν ἐκείνων τῶν λογικῶν, μὴ συνάδουσαι ἐκείνοις εἰς ἀπάθειαν, ἕως ἂν ὁ λόγος νικήσῃ τὴν ἀλογίαν.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον. ἐπείπερ ὁ ἄνθρωπος πέντε μὲν ἔχει δυνάμεις τῆς ψυχῆς, τὰς προειρημένας· πέντε δὲ αἰσθήσεις τοῦ σώματος, ὅρασιν, ἀκοὴν, ὄσφρησιν, γεῦσιν, καὶ ἁφήν· οἶκος μὲν ἂν εἴη ὁ ἄνθρωπος· ἔσονται δὲ πέντε ἐν αὐτῷ διαμεμερισμένοι, ἤγουν, αἱ τρεῖς μὲν λογικαὶ δυνάμεις τῆς ψυχῆς, νοῦς, διάνοια καὶ δόξα, κατὰ τῶν ἐπιλοίπων δύο, φαντασίας καὶ αἰσθήσεως· αἱ δύο δὲ τιμιώταται αἰσθήσεις τοῦ σώματος, ὅρασις καὶ ἀκοὴ, κατὰ τῶν λοιπῶν τριῶν, ὀσφρήσεως, γεύσεως καὶ ἁφῆς, διαμαχόμεναι ταύταις καὶ ὑποτάξαι φιλονεικοῦσαι.

[Πῶς[1]) πέντε εἶπων, ἓξ ἐπιφέρει; τρεῖς γὰρ ἐπάγει συζυγίας. οὐ τὴν προτεθεῖσαν πεντάδα εἰς ἑξάδα ἁπλῶς· ἀλλὰ διὰ μὲν τῆς πεντάδος μυστικόν τι δηλοῖ· τὴν ἑξάδα δὲ, παραδείγματος ἕνεκεν παραλαμβάνει. τί οὖν τὸ διὰ τῆς πεντάδος[2]) δηλούμενον; τὸ μετὰ τὴν πίστιν δυσκατάλλακτον καὶ ἀσυμβίβαστον τῶν κατὰ συγγένειαν καὶ σχέσιν πρὸ τῆς πίστεως ἡνωμένων.

Ὥσπερ γὰρ ἐπὶ πέντε τινῶν, ἤγουν, δύο μὲν ἀνθρώπων, τριῶν δὲ πραγμάτων· ἢ τριῶν μὲν ἀνθρώπων, δύο δὲ πραγμάτων· χαλεπή τις καὶ ἀδύνα-

[1]) Quae hic inclusa sunt, Codex vterque in margine exhibet. Referuntur autem ad versum 53. vbi etiam Hentenius exhibet.

[2]) παρὰ δηλουμένων. B.

lis conciliatio: quum duo homines de tribus rebus dissentiunt, aut e contrario tres de duabus: omnino enim necesse est, vt vna trium duobus diuidatur hominibus, vel duae res in tres secentur, quum nullus eorum diuisam sortiri velit: Ita et in his, qui cognatione aut coniunctione vniti erant, dissentientibus circa fidem ac diuisis, et implacabiliter se habentibus. Erunt, inquit, duo super tribus, id est, tanquam duo homines super tribus rebus dissidentes, et rursum, tanquam tres homines super duabus rebus.

Deinde ponit etiam exempla cognationum ac habitudinum eorum, qui propinquissimi sunt, et sibi mutuo maxime familiares, sed diuisi acutissimo fidei gladio, quae per praedicationem inducitur: quorum duo binarii sunt sanguine coniunctorum, tertia vero coniunctio est affinium.

Praeterea circa idem alio modo.

Duae habitudines aduersus tres personarum combinationes: et rursum tres personarum combinationes aduersus duas habitudines: dupla siquidem habitudo est duorum extremorum processus iteratus, vtpote a patre ad filium, et a filio ad patrem, et ita in caeteris. Triplex vero personarum combinatio est, pater et filius, mater et filia, socrus et nurus. Quod autem Graece dicitur ἐπὶ, significat contra vel aduersus, vt contra vel aduersus tres aut duos, ad significandam separationem vel alienationem.

Vers. 53. *Diuidetur — socrum suam.*

Haec praedictis non sunt coaptanda, sed ab alio principio legenda, ac secundum historiam interpretanda: significant enim diuisionem fidelium ab infidelibus: et quod propinquissimae generis habitu-

ἀδύνατος ἡ καταλλαγή, ὅταν οἱ δύο ἄνθρωποι περὶ τῶν τριῶν πραγμάτων σασιάζωσιν, ἢ τοὐναντίον οἱ τρεῖς περὶ τῶν δύο· ἀνάγκη γὰρ πάντως, ἢ τὸ ἓν τῶν τριῶν πραγμάτων τοῖς δυσὶν ἀνθρώποις ἐπιμεριθῆναι, ἢ τὰ δύο πράγματα εἰς τρία τμηθῆναι· μηδενὸς αὐτῶν ἐπιδεχομένου τυχὸν διαίρεσιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ συγγένειαν καὶ σχέσιν ἡνωμένων, σασιαζόντων κατὰ τὴν πίσιν, καὶ διαιρουμένων καὶ ἀσυμβατούντων. ἔσονται, φησι, δύο ἐπὶ τρεῖς, τουτέστιν, ὡς δύο ἄνθρωποι ἐπὶ τρισὶ πράγμασι σασιάζοντες, καὶ ὡς τρεῖς ἄνθρωποι πάλιν ἐπὶ δυσὶ πράγμασιν.

Εἶτα τίθησι καὶ παραδείγματα συγγενειῶν καὶ σχέσεων, τῶν γνησιωτάτων μὲν καὶ οἰκειοτάτων ἀλλήλοις, διαιρουμένων δὲ τῇ τμητικωτάτῃ μαχαίρᾳ τῆς κατὰ τὸ κήρυγμα πίσεως, ὧν αἱ μὲν δύο συζυγίαι, καθ' αἷμα, ἡ δὲ τρίτη, ἐξ ἀγχισείας.

Ἑτέρως εἰς τὸ αὐτό. Δύο σχέσεις ἐπὶ τρισὶ συζυγίαις προσώπων, καὶ τρεῖς αὖ συζυγίαι προσώπων ἐπὶ δυσὶ σχέσεσι. διπλῆ μὲν γὰρ ἡ σχέσις τῶν πρός τι, ἀπό τε πατρὸς πρὸς υἱόν, καὶ ἀφ' υἱοῦ πρὸς πατέρα. καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. τριπλαῖ δὲ ἐνταῦθα αἱ συζυγίαι τῶν προκειμένων προσώπων, πατὴρ καὶ υἱός, μήτηρ καὶ θυγάτηρ, πενθερὰ καὶ νύμφη· τὸ δὲ, ἐπὶ τρισὶ, καὶ ἐπὶ δυσὶν, ἀντὶ τοῦ, κατὰ τῶν τριῶν, καὶ κατὰ τῶν δύο, πρὸς διάζευξιν καὶ ἀπαλλοτρίωσιν.]

Vers. 53. Διαμερισθήσεται — πενθερὰν αὐτῆς. Ταῦτα τοῖς προῤῥηθεῖσιν οὐ συναπτέον, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρας ἀρχῆς ἀναγνωστέον, καὶ καθ' ἱστορίαν ἑρμηνευτέον, δηλοῦντα τὸν διαμερισμὸν τῶν πιστῶν καὶ τῶν ἀπίστων, ὅτι καὶ αἱ γνησιώταται σχέσεις

habitudines separabuntur. Lege autem decimo nono capite euangelii secundum Matthaeum dicti illius interpretationem, Veni enim, vt dissidere faciam hominem aduersus patrem suum, et caetera, quae praesentibus verbis plurimum conformis est.

Iuxta anagogen vero pater esse potest mens: filius autem eius, praua cogitatio, aduersus quam mouebit seditionem, negans ipsam tanquam nociuam. Mater vero cor: filia eius, praua cupiditas, aduersus quam etiam ipsa insurget et ab ea auelletur. Socrus autem sit synagoga Iudaeorum: nurus eius, ecclesia Christianorum, vtpote nupta Christo, qui dictae synagogae iuxta humanitatem filius erat, nempe ab ipsa generatus.

Vers. 54. *Dicebat* — v. 56. *probatis?*

Facies coeli et terrae, superficies est huius et illius. Dicit ergo, Diiudicantes apud vos praesagia, superficiem coeli et terrae nostis discernere, et ex eius obseruatione, quod futurum est, praedicere: hoc autem tempus, mei videlicet aduentus, quomodo non discernitis ex obseruatione legalium librorum ac prophetalium, in quibus signa et praesagia posita sunt, quibus ipsum facile dignoscitur ab his, qui aduertunt. Est autem hic sermo ad scribas, quanquam simpliciter ad turbas dictus sit.

Vers. 57. *Cur autem — iustum?*

Ad alium transiuit sermonem et exemplo notissimo admonet a satana liberari, siue ab operibus eius, dicens, Quare et a vobis ipsis non diiudicatis, quod honestum est, quum facile sit ad diiudicandum?

Vers. 58.

3) γὰρ, omittit. A.

τοῦ γένους διαιρεθήσονται. ζήτησον δὲ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· ἦλθον γὰρ[3]) διχάσαι[v]) ἄνθρωπον κατὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς, πάνυ τοῖς παροῦσι ῥητοῖς ἁρμόζουσαν. v) Matt. 10, 35.

Κατὰ δὲ ἀναγωγὴν, πατὴρ μὲν ἂν εἴη ὁ νοῦς· υἱὸς δὲ αὐτοῦ, ὁ πονηρὸς λογισμὸς, καθ' οὗ ζασιάσει, ἀρνούμενος αὐτὸν, ὡς βλαβερόν. μήτηρ δὲ εἴη ἂν, ἡ καρδία· θυγάτηρ δὲ αὐτῆς, ἡ πονηρὰ ἐνθύμησις, καθ' ἣς καὶ αὐτὴ ζασιάσει, καὶ ἀποβραγήσεται ταύτης. πενθερὰ δὲ ἂν εἴη, ἡ συναγωγὴ τῶν ἰουδαίων· νύμφη δὲ αὐτῆς, ἡ ἐκκλησία τῶν χριστιανῶν, ὡς νυμφευθεῖσα τῷ χριστῷ, ὃς ἦν υἱὸς τῆς δηλωθείσης συναγωγῆς, κατὰ τὸ ἀνθρώπινον. ἐξ αὐτῆς γὰρ ἐβλάστησεν.

Vers. 54. Ἔλεγε — v. 56. δοκιμάζετε;

Πρόσωπον τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ, ἡ ἐπιφάνεια ταύτης κἀκείνου. λέγει τοίνυν, ὅτι ὑποκρινόμενοι πρόγνωσιν, τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς καὶ τοῦ οὐρανοῦ οἴδατε διακρίνειν, καὶ ἐκ παρατηρήσεως αὐτῆς προλέγειν τὸ μέλλον· τὸν δὲ καιρὸν τοῦτον, τὸν τῆς ἐμῆς παρουσίας δηλονότι, πῶς οὐ διακρίνετε, ἐκ παρατηρήσεως τῶν νομικῶν βίβλων καὶ προφητικῶν, ἐν αἷς κεῖνται σημεῖα τούτου καὶ σύμβολα, ἀφ' ὧν εὐχερῶς οὗτος[4]) διαγινώσκεται τοῖς προσέχουσι. πρὸς τοὺς γραμματεῖς δὲ ὁ λόγος, εἰ καὶ πρὸς τοὺς ὄχλους ἁπλῶς ἐρρήθη.

Vers. 57. Τί δὲ — δίκαιον;

Ἐφ' ἕτερον μετέβη λόγον, καὶ παραινεῖ διὰ γνωρίμου παραδείγματος ἀπαλλαγῆναι τοῦ σατανᾶ, ἤτοι, τῶν ἔργων αὐτοῦ, φάσκων, διατί καὶ ἀφ' ἑαυτῶν οὐ νοεῖτε τὸ καλὸν, εὐδιάγνωστον ὄν;

4) ὁ καιρός.

Vers. 58. *Quum — illo.*

Da operam: siue adferas laborem, diligentiam, certamen, vt ab illo libereris. Per aduersarium autem satanam indicat, communem inimicum: Per magistratum vero, Deum, tanquam omnium dominum, ad quem abducimur cum inimico, de malis operibus nostris causam dicturi. Viam autem, praesentem vitam instabilem intelligit, in qua cum huiusmodi aduersario nostro proficiscimur. Haec quoque sententia alio proposito tractata est capite quinto euangelii secundum Matthaeum.

Vers. 58. *Ne forte — iudicem.*

Diabolus enim, etsi Dei inimicus est, tamen eius vltor est, prout Dauid docuit dicens, Vt destruas inimicum et vltorem.

Vers. 58. *Et — exactori.*

Angelo, qui carceribus praepositus est.

Vers. 58. *Et — carcerem.*

In supplicium.

Vers. 59. *Dico — exsoluas.*

Donec omne id sustineas, ad quod condemnatus eras, hoc est, nunquam inde exibis: ad hoc enim condemnantur huiusmodi, vt semper puniantur. Nihil autem prohibet, vt, quae dicta sunt, intelligantur iuxta sensum, qui datus est praedicto quinto iuxta Matthaeum capite.

Cap.

5) Christus nimirum, Matth. 5, 25.

Vers. 58. Ὡς — αὐτοῦ.

Δὸς ἐργασίαν, ἤγουν, εἰσάγαγε ἔργον, σπουδήν, ἀγῶνα, ἀπαλλαγῆναι ἀπ' αὐτοῦ. ὑποδηλοῖ δὲ ἀντίδικον μὲν, τὸν σατανᾶν, τὸν κοινὸν ἐχθρόν· ἄρχοντα δὲ, τὸν θεὸν, τὸν πάντων κύριον, πρὸς ὃν ἀπαγόμεθα μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, δίκας ἀπαιτηθησόμενοι τῶν πονηρῶν ἔργων ἡμῶν· ὁδὸν δὲ, τὸν παρόντα βίον, τὸν ἄσατον, ἐν ᾧ ὁδεύομεν μετὰ τοῦ τοιούτου ἀντιδίκου ἡμῶν. τοῦτο δὲ τὸ νόημα καθ' ἕτερον μετεχειρίσατο[5]) σκοπὸν ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 58. Μήποτε — κριτήν.

Ὁ διάβολος γὰρ, εἰ καὶ ἐχθρός ἐστι τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐκδικητής, ὡς ὁ x) δαυὶδ ἐδίδαξε.[6]) x) Pf. 8. 3.

Vers. 58. Καὶ — πράκτορι.

Τῷ ἀγγέλῳ, τῷ ἐπὶ τῶν κολασηρίων.

Vers. 58. Καὶ — φυλακήν.

Εἰς κόλασιν.

Vers. 59. Λέγω — ἀποδῷς.

Ἕως οὗ πᾶν, ὃ κατεδικάσθης, ὑποστήσῃ, τουτέστιν, οὐ μὴ ἐξέλθῃς ἐκεῖθέν ποτε. ἀεὶ γὰρ καταδικάζονται κολάζεσθαι οἱ τοιοῦτοι. οὐδὲν δὲ κωλύει νοεῖν τὰ ῥηθέντα καὶ κατὰ τὴν ἐξήγησιν τὴν ἐν τῷ δηλωθέντι πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

[6]) His addit Hentenius ex Psalmo: τοῦ καταλῦσαι ἐχθρὸν καὶ ἐκδικητήν.

Cap. XLVII. De Galilaeis, et iis, qui in Siloe, et caetera.

Cap. XIII. v. 1. *Aderant — ipsorum.*

Hi Galilaei, quum partes tuerentur Iudae Galilaei, accusati sunt, tanquam qui a Caesare defeciſſent, et Galilaeam seditione aduersus ipsum repleuiſſent. Quum ergo quodam tempore congregati essent ac sacrificarent, audiuit hoc Pilatus et ira feruens, mittit in eos milites: ipsisque iugulatis, sanguinem illorum miscuit sacrificiis ipsorum. Quae itaque ad rem gestam spectant, ita se habent. Aderant ergo quidam Iudaei, nuntiantes Christo de illis, scire cupientes, vtrum tanquam peccatores vltra omnes suae regionis Galilaeos haec passi essent: ita enim ipsi existimabant.

Vers. 2. *Et respondens — v. 3. peribitis.*

Quum omnes simpliciter essent peccatores, soli illi passi sunt, vt et ipsi darent poenas, et caeteri deprehensi corriperentur. Nisi ergo conuertamini a mouenda seditione aduersus regem vestrum, Christum videlicet, subiiciendo vos ipsi, et a malitia ad virtutem: omnes similiter peribitis: hoc est, etiam vos in sacrificiis interficiemini, in quibus extollimini ac gloriamini. Et ita factum est. In festo enim paschae, obsidione capti, a Romanis caesi sunt.

Vers. 4. *Aut — v. 5. peribitis.*

Etiam de his erat quaestio: an propterea casum adeo acerbum passi fuissent, quod essent peccatores

7) αὐτῶν non agnoscit Hentenius in interpretatione. Miror sane. Nec enim de hoc monuit in praefatione,

Κεφ. ΜΖ. Περὶ τῶν γαλιλαίων καὶ τῶν ἐν τῷ σιλωάμ.

Cap. XIII. v. 1. Παρῆσαν — αὐτῶν.[7])

Οὗτοι οἱ γαλιλαῖοι, τῆς μερίδος ὄντες ἰούδα τοῦ γαλιλαίου, διεβλήθησαν ὡς ἀποστάτης τοῦ καίσαρος, καὶ στάσεως ἐμπιπλῶντες κατ' αὐτοῦ τὴν γαλιλαίαν. ποτὲ γοῦν ὁμοῦ συνελθόντων καὶ θυόντων, μαθὼν τοῦτο πιλάτος, καὶ ἀναζέσας τῷ θυμῷ, πέμπει κατ' αὐτῶν στρατιώτας, καὶ ἀποσφάξας αὐτοὺς, τὸ αἷμα τούτων ταῖς θυσίαις αὐτῶν ἀνέμιξε. τὰ μὲν οὖν τῆς ἱστορίας οὕτω. παρῆσαν δέ τινες ἰουδαῖοι, ἀπαγγέλλοντες τῷ χριστῷ περὶ αὐτῶν, ζητοῦντες μαθεῖν, εἰ ὡς ἁμαρτωλοὶ παρὰ πάντας τοὺς ὁμοχώρους γαλιλαίους τοιαῦτα πεπόνθασιν. οὕτω γὰρ[8]) οὗτοι ᾤοντο.

Vers. 2. Καὶ ἀποκριθεὶς — v. 3. ἀπολεῖσθε.

Πάντων ἁπλῶς ὄντων ἁμαρτωλῶν, μόνοι ἐκεῖνοι πεπόνθασιν, ἵνα δῶσί τε αὐτοὶ δίκην, καὶ παιδευθῶσιν οἱ ὑπολειφθέντες. ἐὰν οὖν μὴ μεταβάλληθε ἀπὸ τοῦ στασιάζειν κατὰ τοῦ βασιλέως ὑμῶν, τοῦ χριστοῦ δηλονότι, εἰς τὸ ὑποτάττεσθαι αὐτῷ, καὶ ἀπὸ κακίας εἰς ἀρετὴν, πάντες ὁμοίως ἀπολεῖσθε, τουτέστι, καὶ αὐτοὶ ἐν ταῖς θυσίαις ἀναιρεθήσεσθε, ἐφ' αἷς βρενθύεσθε καὶ σεμνύνεσθε. καὶ γέγονεν οὕτως. ἐν τῇ ἑορτῇ γὰρ τοῦ πάσχα ἐκπολιορκηθέντες ἀνῃρέθησαν ὑπὸ τῶν ῥωμαίων.

Vers. 4. Ἢ ἐκεῖνοι — v. 5. ἀπολεῖσθε.

Καὶ περὶ τούτων ζήτησις ἦν, εἰ ὡς ἁμαρτωλοὶ παρὰ πάντας τοὺς ἐν ἱερουσαλὴμ τοιοῦτον πικρὸν

tione, nec αὐτῶν omissum est a Vulgato interprete Latino.

[8]) αὐτοὶ, pro οὕτοι. B.

res vltra cunctos, qui Ieroſolymis habitabant: hic enim debitores appellauit peccatores. Oſtendit itaque et de ipſis, ac proteſtatur, quod niſi conuertantur, omnes ſimiliter peribunt: hoc eſt, et ipſi acerbum accipient finem, ſicut etiam acceperunt, a Romanis miſere capti. Hinc ergo diſcamus, quod temporalis fratrum noſtrorum exterminatio diuinae in omnes irae exemplum eſt, facta ad correctionem noſtram, propter ſummam Dei boniratem, non propter ſola illorum peccata. Deinde et parabolam adfert, qua oſtendat, quod, niſi reſipuerint, peribunt.

Verſ. 6. *Dixit autem* — v. 7. *occupat?*

Per ficum infrugiferam indicat ſynagogam Iudaeorum, foliis quidem laſciuientem ac virentem, verbis videlicet legalibus ac propheticis, ſed fructum non ferentem, puta, virtutem. Vinea autem mundus eſt, vtpote plantatus, vt fructum Deo proferret iucundiſſimum: cultor vero vineae Chriſtus, curam ſcilicet gerens huiusmodi vineae, ac plantator fidelium: habere autem ficum dicitur pater: hunc namque ſolum fatetur Iudaeorum ſynagoga dominum ſuum. Tres vero anni, tres ſunt Iudaeorum gubernationes, ea videlicet, qua ſub iudicibus regebantur, ea, qua ſub regibus, et ea, qua ſub pontificibus. Ait ergo: Succide illam, vt quid etiam terram reddit otioſam?

Verſ. 8. *At ille — ſtercora.*

Precatur pro Iudaeis, vt qui ex Iudaeis humanitatem aſſumſit: et pro cognatis iuxta carnem obſecrat, vt vel hoc anno relinquantur, videlicet tempore, quo docebat: donec effoderet duritiem, quae

9) πικρὸν καὶ αὐτοῖ. B.

ἐδέξαντο τέλος; ὀφειλέτας γὰρ νῦν, τοὺς ἁμαρτωλοὺς ὠνόμασεν. ἀποφαίνεται τοίνυν καὶ περὶ αὐτῶν, καὶ διαμαρτύρεται, ὡς ἐὰν μὴ μεταβληθῶσι, πάντες ὁμοίως ἀπολοῦνται, τουτέστι, καὶ αὐτοι[9]) πικρὸν δέξονται τέλος, ὅπερ ὡσαύτως ἐδέξαντο, χαλεπῶς ἐξαναλωθέντες ὑπὸ τῶν ῥωμαίων. μανθάνομεν οὖν ἐντεῦθεν, ὡς ἡ μερικὴ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἐξολόθρευσις, δεῖγμα τῆς κατὰ πάντων θείας ὀργῆς ἐστι, πρὸς διόρθωσιν ἡμῶν γινομένη, διὰ τὴν ἄκραν ἀγαθότητα τοῦ θεοῦ, καὶ οὐ διὰ μόνας τὰς ἐκείνων ἁμαρτίας αὐτοῖς ἐπάγεται. εἶτα τίθησι καὶ παραβολὴν ἐμφαίνουσαν, ὡς εἰ μὴ μεταβληθῶσιν, ἀπολοῦνται.

Verſ. 6. Ἔλεγε δὲ — v. 7. καταργεῖ;

Συκῆν[1]) μὲν ἄκαρπον ὑποδηλοῖ τὴν συναγωγὴν τῶν ἰουδαίων, φύλλοις μὲν κομῶσαν καὶ θάλλουσαν, εἴτουν, λόγοις νομικοῖς καὶ προφητικοῖς· καρπὸν δὲ μὴ φέρουσαν, ἤγουν, ἀρετήν. ἀμπελὼν δὲ, ὁ κόσμος, ὡς φυτευθεὶς ἐπὶ τῷ ἐνεγκεῖν καρπὸν ἤδιξον τῷ θεῷ· ἀμπελουργὸς δὲ, ὁ χριστὸς, ὡς ἐπιμελούμενος τοῦ τοιούτου ἀμπελῶνος, καὶ φυτηκομῶν τοὺς πιστούς· ὁ δὲ ἔχων τὴν συκῆν, ἔξιν ὁ πατήρ. τοῦτον γὰρ μόνον κύριον ἑαυτῆς ἡ συναγωγὴ τῶν ἰουδαίων ὁμολογεῖ. τρία δὲ ἔτη, τὴν τρεῖς πολιτείαν τῶν ἰουδαίων, ἡ ὑπὸ τῶν κριτῶν ἰθυνομένη, καὶ ἡ ὑπὸ τῶν βασιλέων, καὶ ἡ ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων. φησὶν οὖν, ἔκκοψον αὐτὴν, διατί καὶ τὴν γῆν καθιξᾷ ἀργήν;

Verſ. 8. Ὁ δὲ — κόπρια.

Παρακαλεῖ ὑπὲρ τῶν ἰουδαίων, ὡς ἐξ ἰουδαίων ἐνανθρωπήσας, καὶ ἱκετεύει ὑπὲρ τῶν κατὰ σάρκα συγγενῶν, ἀφεθῆναι καὶ τοῦτο τὸ ἔτος, δηλαδὴ, τὸν καιρὸν, καθ' ὃν ἐδίδασκεν, ἕως οὗ

[1]) Forte, συκῇ μὲν ἄκαρπος.

quae in anima eorum erat, inſtrumento admonitionis, et mitteret ſtercora impinguantia, hoc eſt, doctrinam, quae ad fructificationem pinguem reddit.

Verſ. 9. *Et ſi — fructum.*

Defectiua oratio eſt: deficit enim, Bene ſe habet res, vel bene quidem.

Verſ. 9. *Sin — illam.*

In futurum tempus, ſignificat autem tempus, quo Iudaeam obſederunt Romani: tunc enim generaliter ſynagogam Iudaeorum excidit a terra illa: ac loco eius Chriſtianorum eccleſiam plantauit, quae fructum ſemper affert. Quodſi quis dicat: Non ſemper infrugifera erat ſynagoga Iudaeorum in praedictis tribus gubernationibus: quidam enim inter eos fructum attulerunt etiam tempore, quo docebat Chriſtus. Dicemus, quod multorum malitia, paucorum occultat virtutem: et ex eo, quod in ipſo abundat, quiduis iudicatur.

Cap. XLVIII. De muliere contracta, ſpiritum infirmitatis habente.

Verſ. 10. *Docebat autem* — v. 11. *octo.*

Daemonium imbecillitatis, non ſinens illam viuere cum ſalute.

Verſ. 11. *Eratque* — v. 12. *vocauit.*

Miſericordia motus vocauit illam.

Verſ. 12. *Et* — v. 13. *deum.*

Creditura erat mulier et grata futura. Siquidem etiam

z) Hunc ipſum locum reſpicit Gregorius Nazianzenus, qui cum Codicibus melioribus legit *κόπρια*. Habet autem *περιβαλῶν κόπρια*. p. 156. méd. Iterum

σκάψῃ τὴν σκληρότητα, τὴν περὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν, τῷ ἐργαλείῳ τῆς παραινέσεως, καὶ βάλῃ κόπρια [2]) λιπαίνοντα, τουτέστι, διδασκαλίαν παιδεύουσαν εἰς καρποφορίαν.

Vers. 9. Κἂν — καρπόν.

Ἐλλειπτικὸς ὁ λόγος. λείπει γὰρ τὸ, εὖ ἔχει.

Vers. 9. Εἰ δὲ — αὐτήν.

Εἰς τὸν μέλλοντα καιρόν. ὑποδηλοῖ δὲ, καθ' ὃν ἐπολιόρκησαν τὴν παλαιστίνην οἱ ῥωμαῖοι. τότε γὰρ παγγενῆ τὴν συναγωγὴν τῶν ἰουδαίων ἐξέκοψε τῆς γῆς ἐκείνης, καὶ ἀντεφύτευσε τὴν ἐκκλησίαν τῶν χριστιανῶν, τὴν ἀεὶ καρποφοροῦσαν. εἰ δέ τις εἴποι, καὶ μήν, οὐ παντάπασιν ἄκαρπος ἦν ἡ συναγωγὴ τῶν ἰουδαίων ἐν ταῖς δηλωθείσαις τρισὶ πολιτείαις· ἐκαρποφόρησαν γάρ τινες ἐν αὐταῖς, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ καιρῷ, καθ' ὃν ἐδίδασκεν· ἐροῦμεν, ὅτι τῶν πολλῶν ἡ κακία καλύπτει τῶν ὀλίγων τὴν ἀρετήν, καὶ τὸ πᾶν ἀπὸ τοῦ πλεονάζοντος κρίνεται.

Κεφ. ΜΗ. Περὶ τῆς ἐχούσης πνεῦμα ἀσθενείας.

Vers. 10. Ἦν δὲ διδάσκων — v. 11. ὀκτώ.

Δαιμόνιον ἀῤῥωστίας, μὴ ἐῶν αὐτὴν ὑγιᾶναι.

Vers. 11. Καὶ ἦν — v. 12. προσεφώνησε.

Σπλαγχνισθεὶς ἐκάλεσεν αὐτήν.

Vers. 12. Καὶ — v. 13. θεόν.

Πιστεύειν καὶ εὐγνωμονεῖν ἔμελλεν ἡ γυνή. καὶ γὰρ καὶ

Iterum hunc locum attingens, eodem modo refert. p. 239. fin. Vtor autem editione Gregorii Basil. 1550. quam quondam iuuenis tractaueram.

etiam propter ipsum venerat, et sanata gratias agit. Ideo velociter eam curauit: verbo quidem, vt Deus, manuum vero impositione, tanquam homo.

Figurabat haec mulier communem humanitatem, satanae insultibus debilitatam, et ab affectibus in terram inclinatam, ac humi ad terrena contractam: nec omnino potentem ad coelestia, diuina ac intelligibilia caput sursum erigere: cuius ita misere habentis, misertus est, qui eam formauerat: et per euangelium ad se vocauit ac erexit: vt viam, quae in coelum ducit, recta transiret.

Vers. 14. *Respondens — Sabbathi.*

Christo nihil dixit, veritus eximiam eius virtutem.

Vers. 15. *Respondit* — v. 16. *Sabbathi?*

Hypocritas nominauit eos, qui cum principe synagogae erant: vtpote fingentes, se legem sabbathi honorare, sed hoc praetextu suam inuidiam defendentes, ac sanitatem, quae sabbathis daretur, prohibentes: quia sabbatho potissimum curabat, ideo quod tunc concursus esset turbarum: et tunc vehementer admirationi habebatur.

Aut hypocritas dixit, quia fingebant, se scire legem, eius autem intellectum ignorabant: si enim curam irrationalis iumenti permittebat, multo magis rationalis, quum longe pretiosior sit homo iumento.

Vers. 17. *Quumque haec diceret — eius.*

Propter reprehensionem, cui contradicere non poterant.

Vers. 17.

3) Etenim in textu habent ὑποκριταὶ, non ὑπουριτά.
4) Hentenius reddidit, ac si legerit περί. Probo cum vtroque meo κατά. Intelligo autem ἐνδυμου-

καὶ δι' αὐτὸν ἦλθε, καὶ ἰαθεῖσα εὐχαριστεῖ, διὸ καὶ ταχέως αὐτὴν ἐθεράπευσε, λόγῳ μὲν, ὡς θεός· ἐπιθέσει δὲ χειρῶν, ὡς ἄνθρωπος.

Ἐτύπου δὲ ἡ γυνὴ αὕτη τὴν κοινὴν ἀνθρωπότητα, ταῖς ἐπηρείαις τοῦ σατανᾶ ἀσθενήσασαν, καὶ ὑπὸ τῶν παθῶν εἰς γῆν συγκύπτουσαν, καὶ χαμαὶ πρὸς τὰ γηϊνὰ συρομένην, καὶ μὴ δυναμένην ἀνακύψαι ὅλως πρὸς τὰ οὐράνια καὶ θεῖα καὶ νοητὰ, ἣν οὕτως ἐλεεινῶς ἔχουσαν, ᾤκτειρεν ὁ πλάσης αὐτῆς, καὶ ἐκάλεσε πρὸς ἑαυτὸν διὰ τοῦ εὐαγγελίου, καὶ ἀνώρθωσεν εἰς τὸ εὐθυπορεῖν τὴν πρὸς οὐρανὸν ἀνάγουσαν ὁδόν.

Vers. 14. Ἀποκριθεὶς — σαββάτου.

Πρὸς τὸν χριστὸν οὐδὲν εἶπεν, εὐλαβούμενος τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀρετὴν αὐτοῦ.

Vers. 15. Ἀπεκρίθη — v. 16. σαββάτου;

Ὑποκριτὰς [3]) ὠνόμασε τοὺς [4]) κατὰ τὸν ἀρχισυνάγωγον, ὡς ὑποκρινομένους μὲν τιμᾶν τὸν τοῦ σαββάτου νόμον, ἐκδικοῦντας δὲ τὸν φθόνον ἑαυτῶν, καὶ κωλύοντας τὴν ἐν σαββάτῳ θεραπείαν, διότι ἐν σαββάτῳ μάλιστα θεραπεύων, διὰ τὴν τηνικαῦτα συνδρομὴν τῶν ὄχλων τηνικαῦτα διαφερόντως ἐθαυμάζετο.

Ἢ ὡς ὑποκρινομένους μὲν εἰδέναι τὸν νόμον, ἀγνοοῦντας δὲ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ. εἰ γὰρ τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ ἀλόγου ζώου συνεχώρησε, [5]) πολλῷ μᾶλλον τὴν τοῦ λογικοῦ. τιμιώτερος γὰρ τοῦ κτήνους ὁ ἄνθρωπος.

Vers. 17. Καὶ ταῦτα λέγοντος — αὐτῷ.

Διὰ τὸν ἀναντίῤῥητον ἔλεγχον.

Vers. 17.

μουμένους; κρίνοντας. Qui eodem modo, vti ille, sentiebant. Ita infra ad 16, 20. bis occurrit κατὰ, de toto vitae genere et consuetudine.

5) συνεχώρησαν. A.

Verſ. 17. *Et omnis — eo.*

Tanquam ab inuidia libera, et tanquam ab ipſo affecta beneficio.

Cap. XLIX. De parabolis.

Verſ. 18. *Dicebat* — v. 19. *ramis eius.*

Hanc ſimilitudinem vocauit Matthaeus parabolam, quam tertiam ordinauit vigeſimo quarto euangelii ſui capite: et in ipſo lege eius enarrationem.

Verſ. 20. *Rurſus* — v. 21. *totum.*

Hoc eſt, tota farina. Hanc quoque ſimilitudinem ille dicto capite nominans parabolam, quarto loco collocauit, et quaere etiam ibi eius interpretationem.

† † Haec habent interpretationem accuratiſſimam. Mulier enim eſt, eccleſia dei: fermentum autem, diuina et a deo ſcripta lex: tres vero partes mentis ſunt tria fata, affectus vehementior, intellectus et deſiderium meliorum operum, in quibus diuinus intellectus quodammodo confermentatus totam mentis naturam ſimul fermentauit.

Cap. L. De eo, qui dominum interrogabat, an pauci eſſent, qui ſalutem conſequerentur?

Verſ. 22. *Et* — v. 23. *qui ſalutem conſequuntur?*

Εἶπεν dixit, ponitur hoc loco pro interrogauit. Quidam autem interpretantur εἶπεν, εἰ, id eſt, dixit, ſane: vt ſit ſenſus, Dixit: ſane pauci ſunt, qui ſaluantur.

Verſ. 23.

[b]) οὐταὐτως, omittit. B.

Vers. 17. Καὶ πῶς — αὐτοῦ.

Ὡς ἀπηλλαγμένος βασκανίας, καὶ ὡς εὐεργετούμενος ὑπ' αὐτοῦ.

Κεφ. ΜΘ. Περὶ τῶν παραβολῶν.

Vers. 18. Ἔλεγε — v. 19. κλάδοις αὐτοῦ.

Ταύτην τὴν ὁμοίωσιν, παραβολὴν y) ὠνόμασεν ὁ ματθαῖος, ἣν καὶ τρίτην ἔταξεν ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ. καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῆς ἐν ἐκείνῳ. y) Matt. 13, 31.

Vers. 20. Πάλιν — v. 21. ὅλον.

Ὅλον τὸ ἄλευρον. καὶ ταύτην δὲ τὴν ὁμοίωσιν ὡσαύτως [6]) παραβολὴν z) ἐκεῖνος ὀνομάσας ἐν ἐκείνῳ τῷ [7]) κεφαλαίῳ τετάρτην ἔταξε, καὶ ζήτησον καὶ τὴν ταύτης ἑρμηνείαν ἐκεῖ. z) Matt. 13, 33.

[Ταῦτα [8]) ἔχουσιν ἐξήγησιν ἀκριβεστάτην. γυνὴ μέν ἐστιν, ἡ θεοῦ ἐκκλησία· ζύμη δὲ, ὁ θεῖος καὶ θεόγραφος νόμος· ψυχῆς τε τριμερίαν, τὰ τρία σάτα, θυμὸς, λόγος, πόθος τε κρειττόνων ἔργων, ἐν οἷς ὁ θεῖος συμφυραθεὶς πως λόγος, ὅλην συνεζύμωσε τὴν τῆς ψυχῆς φύσιν.]

Κεφ. Ν. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος, εἰ ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι.

Vers. 22. Καὶ — v. 23. σωζόμενοι;

Ἐνταῦθα τὸ εἶπεν, ἀντὶ τοῦ, ἠρώτησε τέθειται. τινὲς δὲ [9]) τὸ εἰ, ἀντὶ τοῦ, ἆρα ἑρμηνεύουσιν, οἷον, ἆρα ὀλίγοι οἱ σωζόμενοι;

Vers. 23.

7) ἐν τῷ κεφαλαίῳ ἐκείνῳ. B.
8) Haec a manu prorsus recenti in margine habet. A. Hentenius non agnoscit.
9) καὶ τὸ. B.

Verſ. 23. *Ipſe vero* — v. 24. *portam.*

Ad interrogationem quidem non reſpondit, eo quod ſuperflua eſſet et inſipiens. Quid enim prodeſt diſcere, paucine ſint, an multi, qui ſaluentur: ſolum autem dixit modum, quo poſſet quispiam ſaluus fieri, et docuit, quod ad ſalutem ingredi oporteat per anguſtam portam: hoc enim potius neceſſarium erat diſcere.

De anguſta autem porta dictum eſt quinto iuxta Matthaeum capite: et ibi quaere dicti illius interpretationem: Intrate per anguſtam portam.

Verſ. 24. *Quia multi — poterunt.*

Qui non per anguſtam portam, ſed per latam plateam gradiuntur. Ibi autem et de platea inuenies.

Verſ. 25. *Quum autem* — v. 26. *docuiſti.*

Ponit per parabolam timorem his imminentem, qui ſuam negligunt ſalutem. Effingit enim patremfamilias ſedentem, ſuosque amicos recipientem, deinde ſurgentem ac domus ſuae oſtium claudentem, nec aliis ingredi permittentem. Ipſe ergo Chriſtus paterfamilias intelligitur: domus autem, regnum coelorum. Per hoc ergo, quod ſedet, et amicos recipit, ſignificatur vsque ad mundi conſummationem expectare, et eos, qui digni ſunt, recipere: per hoc vero, quod ſurgit et oſtium claudit: finis mundi denotatur.

Qui autem foris ſtant, dici poſſunt infideles Iudaei, quaerentes intrare, ac dicentes ad Deum: Comedimus ac bibimus coram te: ſacrificantes enim edebant ac bibebant in templo: et in plateis noſtris docuiſti, plateas appellantes ſynagogas, in quibus

*) Antea φίλες, nunc ex correct. eiusdem manus ἐξίλες. Mox, διὰ τὸ ἐγερθῆναι, inferto iſto διά. B.

Vers. 23. Ὁ δὲ — v. 24. πύλης.

Πρὸς μὲν τὴν ἐρώτησιν οὐκ ἀπεκρίθη, διὰ τὸ περιττὴν εἶναι καὶ ἀνόητον. τί γὰρ ὠφελεῖται ὁ μαθὼν, εἴτε ὀλίγοι, εἴτε πολλοὶ οἱ σωζόμενοι; μόνον δὲ τὸν τρόπον εἶπε, δι' οὗ ἄν τις σωθείη, καὶ ἐδίδαξεν, ὅτι χρὴ εἰσελθεῖν εἰς τὴν σωτηρίαν διὰ τῆς στενῆς πύλης. τοῦτο γὰρ ἦν μᾶλλον ἀναγκαῖον μαθεῖν.

Εἴρηται δὲ περὶ τῆς στενῆς πύλης ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· εἰσέλθετε[a]) διὰ τῆς στενῆς πύλης.

a) Matth. 7, 13.

Vers. 24. Ὅτι πολλοὶ — ἰσχύσουσιν.

Ὅσοι μὴ διὰ τῆς στενῆς πύλης, ἀλλὰ διὰ τῆς πλατείας ὁδεύουσιν. ἐκεῖ δὲ καὶ περὶ τῆς πλατείας εὑρήσεις.

Vers. 25. Ἀφ' οὗ — v. 26. ἐδίδαξας.

Τίθησι παραβολὴν, φόβον ἐπικρεμῶσαν τοῖς ἀμελοῦσι τῆς σωτηρίας αὐτῶν. πλάττει γὰρ οἰκοδεσπότην τινὰ καθήμενον καὶ ὑποδεχόμενον τοὺς φίλους αὐτοῦ, εἶτα ἐγειρόμενον καὶ ἀποκλείοντα τὴν θύραν τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ μὴ συγχωροῦντα τοῖς ἄλλοις εἰσελθεῖν. νοεῖται δὲ οἰκοδεσπότης μὲν, αὐτὸς· οἶκος δὲ, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. καὶ δηλοῦται διὰ μὲν τοῦ καθέζεσθαι καὶ ὑποδέχεσθαι τοὺς φίλους, τὸ ἀναμένειν ἄχρι τῆς τοῦ κόσμου συντελείας καὶ ὑποδέχεσθαι τοὺς[x]) ἀξίους· διὰ δὲ τοῦ ἐγερθῆναι καὶ ἀποκλεῖσαι τὴν θύραν, τὸ τοῦ κόσμου τέλος.

Οἱ δὲ ἔξω ἑστῶτες, εἶεν ἂν οἱ ἄπιστοι ἰουδαῖοι, ζητοῦντες εἰσελθεῖν, καὶ λέγοντες πρὸς τὸν θεόν· ὅτι ἐφάγομεν καὶ ἐπίομεν ἐνώπιόν σου. θύοντες γάρ, ἤθιον καὶ ἔπινον παρὰ τῷ ναῷ· καὶ ὅτι ἐν ταῖς πλατείαις ἡμῶν ἐδίδαξας, πλατείας ὀνο-

quibus Deus eos docebat, per legales ac prophe-
ticos libros loquens, quum hi in synagogis lege-
bantur.

Possunt quoque, qui foris stant, dici fideles ne-
gligentes: qui comederunt ac biberunt coram eo,
pretiosum eius corpus, sanctumque ipsius sangui-
nem: et in quorum ecclesiis ac congregationibus
docuit per euangelium, aliasque scripturas a Deo
inspiratas.

Vers. 27. *Et dicet — fitis.*

Quemadmodum cognoscit cognoscentes se, ita
rursum voluntarie ignorat illos, qui voluntarie
ipsum ignorant: ac reprobat illos, qui se repro-
bant. Voluntarie autem reprobant ipsum, non
solum infideles Iudaei, sed fideles etiam negli-
gentes: illi quidem voluntarie excoecati, ac vo-
luntarie obsurdescentes ad miracula et doctrinas
ipsius: hi vero ex ignauia, eius praecepta sperne-
tes: quanquam nouerunt, quod, qui ea spernit,
ipsum spernit.

Vers. 27. *Discedite — iniustitiam.*

Hoc est, peccatum: quicunque enim peccat, in-
iuria afficit, aut seipsum tantum, aut etiam alterum.

Vers. 28. *Ibi — dentium.*

Ibi: hoc est, tunc in illo tempore erit fletus, qui
consolationem non recipiet: et stridor dentium,
ex intolerabili dolore proueniens.

Vers. 28. *Quum — foras.*

Hoc praesertim ad Iudaeos dictum est, qui inso-
lescebant eo, quod de semine essent Abrahae ac
caeterorum.

Vers. 29.

[2]) τίμιους, pro ἅγιον. A.
[3]) Nimirum πατριαρχῶν.

μάζοντες, τὰς συναγωγὰς, ἐν αἷς ὁ θεὸς ἐδίδασκεν αὐτοὺς διὰ τῶν νομικῶν καὶ προφητικῶν βίβλων φθεγγόμενος, αἵτινες ὑπανεγινώσκοντο τούτοις ἐν ταῖς συναγωγαῖς.

Εἶεν δ' ἂν ἔξω ἑστῶτες καὶ τοιαῦτα λέγοντες, καὶ οἱ ἀμελεῖς πιστοὶ, οἵτινες ἔφαγον καὶ ἔπιον ἐνώπιον αὐτοῦ τὸ τίμιον αὐτοῦ σῶμα, καὶ τὸ ἅγιον[2]) αὐτοῦ αἷμα, καὶ ὧν ἐν ταῖς συναγωγαῖς ἐδίδαξε, διὰ τοῦ εὐαγγελίου, καὶ διὰ τῶν ἄλλων θεοπνεύστων γραφῶν.

Vers. 27. Καὶ ἐρεῖ — ἐστέ.

Ὥσπερ γινώσκει τοὺς γινώσκοντας αὐτὸν, οὕτω πάλιν ἑκουσίως ἀγνοεῖ τοὺς ἑκουσίως ἀγνοοῦντας αὐτὸν, καὶ ἀποπροσποιεῖται τοὺς ἀποπροσποιουμένους αὐτόν· ἑκουσίως δὲ αὐτὸν ἀγνοοῦσιν, οὐ μόνον οἱ ἄπιστοι ἰουδαῖοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀμελεῖς πιστοί· οἱ μὲν ἐθελοτυφλώττοντες καὶ ἐθελοκωφοῦντες πρὸς τὰ θαύματα καὶ τὰς διδασκαλίας αὐτοῦ· οἱ δὲ ἐκ ῥᾳθυμίας ἀθετοῦντες τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ, καίτοι γινώσκοντες, ὅτι ὁ ἀθετῶν αὐτὰς, αὐτὸν ἀθετεῖ.

Vers. 27. Ἀπόστητε — ἀδικίας.

Τῆς ἁμαρτίας. πᾶς γὰρ ἁμαρτάνων, ἀδικεῖ ἢ μόνον ἑαυτὸν, ἢ καὶ ἕτερον.

Vers. 28. Ἐκεῖ — ὀδόντων.

Τὸ ἐκεῖ, ἀντὶ τοῦ, τότε, ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ ἔσαι ὁ κλαυθμὸς ὁ ἀπαράκλητος, καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων, ὁ ἐξ ἀφορήτου πόνου γινόμενος.

Vers. 28. Ὅταν — ἔξω.

Τοῦτο προηγουμένως πρὸς τοὺς ἰουδαίους εἴρηται, μέγα φρονοῦντας ἐπὶ τῷ εἶναι σπέρμα τοῦ ἀβραὰμ καὶ τῶν ἄλλων.[3])

Vers. 29. *Et venient — Dei.*

Venient ad fidem, et vt Deo sese gratos exhibeant, qui ex gentibus conuertentur a quatuor mundi partibus, ortu et occasu, septentrione ac meridie. Per aquilonem namque septentrionalis pars significatur, per austrum vero meridies: accubitum autem dicit, requiem ac fruitionem.

Vers. 30. *Et ecce — primi.*

Fideles ex gentibus: qui nunc quidem postremi videntur: vtpote qui filium agnouerunt: erunt autem tunc primi, propter sinceram eorum fidem.

Vers. 30. *Et — postremi.*

Infideles Iudaei nunc quidem primi videntur, vtpote qui primi Deum agnouerunt: nam filius meus (inquit) primogenitus Israel: tunc autem postremi erunt propter eorum infidelitatem.

Intelligitur autem sermo et de fidelibus, qui in praesenti vita esse videntur postremi, erunt autem primi in futuro seculo et rursum e contrario.

Cap. LI. De his, qui suadebant, vt secederet propter Herodem.

Vers. 31. *Eodem die — occidere.*

Audito, quod eiiciendi essent foras, quodque futuri essent postremi, accensi sunt ira: et simulata beneuolentia suadent illi, vt exeat ac secedat: hoc quidem praetextu, ne ab Herode occidatur: in veritate autem, ne praesens ac miracula edens, glorificetur et attrahat turbam.

Vers. 32.

4) γὰρ, abest. A.

Vers. 29. Καὶ ἥξουσιν — τοῦ θεοῦ.

Ἥξουσι πρὸς τὴν πίστιν καὶ τὴν εὐαρέστησιν τοῦ θεοῦ οἱ ἐξ ἐθνῶν, ἀπὸ τῶν τεσσάρων μερῶν τοῦ κόσμου, ἀνατολῆς καὶ δύσεως καὶ ἄρκτου καὶ μεσημβρίας. διὰ μὲν [4]) γὰρ τοῦ βορρᾶ, τὸ ἀρκτῷον μέρος δηλοῦται· διὰ δὲ τοῦ νότου, τὸ μεσημβρινόν. ἀνάκλισιν δὲ λέγει, τὴν ἀνάπαυσιν, τὴν ἀπόλαυσιν.

Vers. 30. Καὶ ἰδοὺ — πρῶτοι.

Οἱ ἐξ ἐθνῶν πιστοὶ, οἱ δοκοῦσι μὲν ἔσχατοι νῦν, ὡς ἔσχατοι τὸν υἱὸν ἐπιγνόντες· ἔσονται δὲ πρῶτοι τότε, διὰ τὴν εἰλικρινῆ πίστιν αὐτῶν.

Vers. 30. Καὶ εἰσι — ἔσχατοι.

Οἱ ἄπιστοι ἰουδαῖοι, οἱ δοκοῦσι μὲν πρῶτοι νῦν, ὡς πρῶτοι τὸν θεὸν ἐπιγνόντες. υἱὸς, [b]) γάρ φησι, πρωτότοκός μου ἰσραήλ· ἔσονται δὲ ἔσχατοι τότε, διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν. b) Exod. 4, 22.

Νοεῖται ὁ λόγος καὶ περὶ τῶν πιστῶν, τῶν δοκούντων μὲν εἶναι ἐσχάτων ἐν τῷ παρόντι βίῳ· ἐσομένων δὲ πρώτων ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, καὶ αὖθις ἐναλλάξ.

Κεφ. ΝΑ. Περὶ τῶν εἰπόντων τῷ ἰησοῦ διὰ ἡρῴδην.

Vers. 31. Ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ — ἀποκτεῖναι.

Ἀκούσαντες, ὅτι ἐκβληθήσονται ἔξω, καὶ ὅτι ἔσονται ἔσχατοι, ἀνήφθησαν εἰς ὀργὴν, καὶ ὑπομεινάμενοι εὔνοιαν, συμβουλεύουσιν αὐτῷ ἐξελθεῖν καὶ ἀναχωρῆσαι· προφάσει μὲν, ἵνα μὴ ὑπὸ ἡρῴδου ἀναιρεθῇ· τῇ δ' ἀληθείᾳ, ἵνα μὴ παρὼν καὶ θαύματα ποιῶν, δοξάζηται καὶ ἐφελκύῃ τὸν ὄχλον.

Verſ. 32. *Et ait — conſummor.*

Cognita eorum verſutia, clementer ac ſcite reſpondet, dicens: Ite et dicite vulpi illi: hoc eſt, dolo morumque difficultati, quae in vobis eſt. Quanquam enim hic ſermo Herodi videtur attribui, ad ipſos tamen reſpicit. Hodie vero et Cras, etſi enumeratorum dierum ſignificatiua apparent, attamen temporis ſignificant breuitatem. Solemus enim, quando modicum tempus indicare volumus, hodie et cras dicere. Similiter etiam, quod dicit, Tertio die conſummor, indicat ſe non multo poſt moriturum. Haec autem dixit, vt iram ac inuidiam eorum mitigaret.

Verſ. 33. *Tamen — ambulare.*

† Quidam aiunt, Hodie et Cras eum dicere de diebus, quibus miracula ibi erat editurus, tertium vero eum, qui poſt hos erat futurus, in quo conſummandus erat, ac iter Ieroſolyma verſus inchoaturus, vt in ea moreretur.

Oportet me hodie et cras, ſiue modico tempore operari, quae dixi: et perendie ambulare: id eſt, inſequenti die tranſire a vita praeſenti, ſiue poſtmodum occidi a vobis, qui Ieroſolymis principatum tenetis.

Verſ. 33. *Quia — Ieroſolymis.*

Ironice hoc dixit, obiurgans Ieruſalem, tanquam prophetarum homicidam. Eſt autem huiusmodi ſententia ſermonis: Quum me dicat prophetam, vtique occidet: impoſſibile enim eſt, ſiue inſuetum, vt propheta alibi occidatur, quam in ea.

Verſ. 34.

5) καὶ, abeſt. A.

6) Haec in contextu habet B. poſt φθόνον αὐτῶν. Sed A. in margine exhibet.

Vers. 32. Καὶ εἶπεν — τελειοῦμαι.

Γνοὺς τὴν πανουργίαν αὐτῶν, ἀνεξικάκως καὶ εὐφυῶς ἀποκρίνεται λέγων· πορευθέντες εἴπατε τῇ ἀλώπεκι ταύτῃ, τουτέστι, τῇ δολιότητι, τῇ δυστροπίᾳ τῇ ἐν ὑμῖν. τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀλώπηξ. εἰ γὰρ καὶ [5]) πρὸς ἡρώδην ὁ λόγος ἀποτετᾶσθαι δοκεῖ, ἀλλά γε πρὸς αὐτοὺς ὁρᾷ· τὸ δὲ σήμερον καὶ αὔριον, εἰ καὶ ἠριθμημένων ἡμερῶν σημαντικὰ φαίνονται, ἀλλ' οὖν συντομίαν καιροῦ παραδηλοῦσιν. εἰώθαμεν γὰρ, ὅταν ὀλίγον καιρὸν ἐμφῆναι θέλωμεν, σήμερον καὶ αὔριον λέγειν. ὁμοίως δὲ καὶ τὸ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι, τὸ οὐκ εἰς μακρὰν ἀποθανεῖν αὐτὸν ὑποσημαίνει. ταῦτα δὲ εἶπε, παραμυθούμενος τὴν ὀργὴν καὶ τὸν φθόνον αὐτῶν.

Vers. 33. Πλὴν — πορεύεσθαι.

[Τινὲς [6]) δέ φασι, τὸ σήμερον καὶ αὔριον περὶ δύο ἡμερῶν λέγειν, ἐν αἷς ἐκεῖ θαυματουργεῖν ἔμελλε· τρίτην δὲ, τὴν μετ' αὐτὰς, ἐν ᾗ τελειωθῆναί φησιν, εἴτουν, ἄρξασθαι τῆς ἐπὶ θάνατον πορείας, καὶ βαδίζειν ἐπὶ τὰ ἱεροσόλυμα.]

Χρή με σήμερον καὶ αὔριον ἐνεργῆσαι, ἃ εἶπον, ἤγουν, ἐπ' ὀλίγον καιρὸν, καὶ τῇ ἐχομένῃ πορεύεσθαι, εἴτουν, τῇ ἐφεξῆς [7]) ἡμέρᾳ μεταβῆναι ἀπὸ τῆς παρούσης ζωῆς, τουτέστι, μετὰ τοῦτο ἀποθανεῖν, ὑφ' ὑμῶν δηλονότι τῶν ἐν ἱερουσαλὴμ ἀρχόντων.

Vers. 33. Ὅτι — ἱερουσαλήμ.

Εἰρωνικῶς τοῦτο εἶπε, διασύρων τὴν ἱερουσαλὴμ, ὡς προφητοκτόνον. ἔξι δὲ ὁ νοῦς τοῦ λόγου τοιοῦτος· ὅτι ἐπεὶ προφήτην με λέγει, πάντως ἀποκτενεῖ με. ἀνένδεκτον γὰρ, ἤτοι, ἀσύνηθες, προφήτην ἀναιρεθῆναι ἐκτὸς αὐτῆς.

[7]) πορεύεσθαι, hic repetit. A.

Vers. 34. *Ierusalem — nolui(tis.*

Haec etiam scripsit Matthaeus quinquagesimo sexto capite: et in eo lege ipsorum expositionem. Nidum autem vocat, pullorum multitudinem.

Vers. 35. *Ecce — vestra.*

Deserta videlicet, sicut addidit Matthaeus: vbi etiam hoc dictum consequenter declaratum est.

Vers. 35. *Dico — domini.*

Quousque veniat tempus, quum hoc dixeritis. Horum autem omnium in eo loco consequenter interpretationem inuenies.

Cap. LII. De hydropico.

Cap. XIV. v. 1. *Et factum est — eum.*

Et hic pharisaeus, tanquam prophetam, vocauit eum ad conuiuium, opinionem venari cupiens, quod ipsi non inuideret. Erant enim quidam inter pharisaeos semimali, et qui caeteris erant praestantiores. Sequutus est autem et hic Christus occasionem vtilitatis, pharisaei, faciens in domo eius prandium. Caeteri vero obseruabant eum, an faceret quippiam in sabbatho, quod praeter legem esset.

Vers. 2. *Et ecce — illum.*

Erat stans, nec audens petere curationem propter sabbathum et pharisaeos: solum autem apparet, vt quum ille vidisset, miseratione moueretur erga ipsum ac hydropisi liberaret.

Vers. 3. *Et — pharisaeos.*

Qui etiam ibi simul erant inuitati.

Vers. 3.

Vers. 34. Ἱερουσαλὴμ — ἠθελήσατε.

Ταῦτα καὶ ὁ ματθαῖος ἀνέγραψεν ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ, καὶ ἀναγνωθι ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν. νοσσιὰν δὲ νῦν λέγει, τὸ πλῆθος τῶν νεοσσῶν.

Vers. 35. Ἰδοὺ — ὑμῶν.

Ἔρημος, δηλονότι, καθὼς προσέθηκεν c) ὁ ματθαῖος. καὶ τοῦτο δὲ τὸ ῥητὸν ἐφεξῆς ἐκεῖ διερμήνευται. c) Matth. 23, 38

Vers. 35. Λέγω — κυρίου.

Ἕως ἂν ἥξῃ ὁ καιρὸς, ὅτε εἴπητε τόδε. καὶ τούτων δὲ πάντων ἀκολούθως ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ τὴν ἑρμηνείαν εὑρήσεις.

ΚΕΦ. NB. Περὶ τοῦ ὑδρωπικοῦ.

Cap. XIV. v. 1. Καὶ ἐγένετο — αὐτόν.

Καὶ οὗτος ὁ φαρισαῖος, ὡς προφήτην αὐτὸν ἐκάλεσεν εἰς ἑστίασιν, ὑπόληψιν τοῦ μὴ βασκαίνειν θηρώμενος. ἦσαν γὰρ καὶ ἐν τοῖς φαρισαίοις τινὲς ἐξ ἡμισείας πονηροὶ, καὶ τῶν ἄλλων διαφορώτεροι. εἴπετο δὲ ὁ χριστὸς, ἀφορμὴν κἀνταῦθα ὠφελείας τοῦ φαρισαίου καὶ τῶν κατὰ τὸν οἶκον αὐτοῦ ποιούμενος τὴν ἑστίασιν· οἱ δὲ λοιποὶ φαρισαῖοι παρετήρουν αὐτὸν, ἐάν τι ποιήσῃ παρὰ τὸν νόμον ἐν τῷ σαββάτῳ.

Vers. 2. Καὶ ἰδοὺ — αὐτοῦ.

Ἦν ἰσάμενος, καὶ μὴ τολμῶν μὲν ζητῆσαι θεραπείαν, διὰ τὸ σάββατον καὶ τοὺς φαρισαίους· φαινόμενος δὲ μόνον, ἵνα ἰδὼν οἰκτειρήσῃ τοῦτον ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ ἀπαλλάξῃ τοῦ ὕδρωπος.

Vers. 3. Καὶ — φαρισαίους.

Ἐκεῖ καὶ αὐτοὺς συγκεκλημένους.

Verſ. 3. *Dicens — tacuerunt.*

Etiam alibi ſimile quid interrogati obmutuerunt: neque enim dicere poterant, quod prohibuiſſet lex benefacere in ſabbatho.

Verſ. 4. *Et — dimiſit.*

Apprehendit, hoc eſt, tetigit eum.

Verſ. 5. *Et reſpondens — ſabbathi?*

Hoc enim lex permittebat. Quodſi irrationale animal a periculo extrahi non prohibebat in ſabbatho, multo magis rationale, cuius commodo viuebat irrationale. O profundam ſapientiam! quomodo variis temporibus ſabbatho tribuens ſanitates, diuerſis ad id vſus eſt reſponſionibus, omnibusque inſolubilibus; docens, quod a corporalibus operibus iubebat lex quieſcere, non a ſpiritualibus.

Verſ. 6. *Et non — haec.*

Quum manifeſta eſſet veritas.

Cap. LIII. De non amandis primis accubitibus.

Verſ. 7. *Dicebat — eligerent.*

Intendens, id eſt, obiurgans aut indignans, quia primos accubitus eligebant: tunc enim eos hoc facere videbat.

Verſ. 7. *Dicens ad eos.*

Ad vnumquemque illorum.

Verſ. 8. *Quum* — v. 9. *tenere.*

Admonet, ne ſe honoratioribus praeponant, neque

8) Etſi ἐπέχειν hanc notionem habere poteſt: tamen hic aliena eſt, propter additum πῶς. Igitur id etiam

Vers. 3. Λέγων — ἡσύχασαν.

Καὶ ἄλλοτε γὰρ τοιοῦτον ἐρωτηθέντες ἐπεξομίθησαν. οὐδὲ γὰρ ἠδύναντο λέγειν, ὅτι ἐκώλυσεν ὁ νόμος ἀγαθοποιεῖν ἐν σαββάτῳ.

Vers. 4. Καὶ — ἀπέλυσεν.

Ἐπιλαβόμενος, ἀντὶ τοῦ, ἁψάμενος αὐτοῦ.

Vers. 5. Καὶ ἀποκριθεὶς — σαββάτου;

Τοῦτο γὰρ ἐπέτρεπεν ὁ νόμος. εἰ δὲ τὸ ἄλογον ζῶον οὐκ ἐκώλυσεν ἀναστῆσαι ἐκ τοῦ κινδύνου, πολλῷ μᾶλλον τὸ λογικὸν, δι' ὃ καὶ τὸ ἄλογον. ὦ βάθος σοφίας! πῶς διαφόρως ἐν σαββάτῳ θεραπεύσας, διαφόρους ἀπολογίας αὐτοῦ πεποίηται, καὶ πάσας ἀναντιῤῥήτους; διδάσκων, ὅτι ἀπὸ τῶν βιωτικῶν ἔργων σαββατίζειν, ἤτοι, σχολάζειν, ἐκέλευσεν ὁ νόμος· οὐ μὴν ἀπὸ τῶν πνευματικῶν.

Vers. 6. Καὶ οὐκ — ταῦτα.

Φανερᾶς οὔσης τῆς ἀληθείας.

Κεφ. ΝΓ. Περὶ τοῦ μὴ ἀγαπᾶν τὰς πρωτοκλισίας.

Vers. 7. Ἔλεγε — ἐξελέγοντο.

Ἐπέχων, ἀντὶ τοῦ, μεμφόμενος,[8]) διότι τὰς πρώτας κατακλίσεις ἐξελέγοντο. ἑώρα γὰρ αὐτοὺς τοῦτο ποιοῦντας τηνικαῦτα.

Vers. 7. Λέγων πρὸς αὐτούς.

Πρὸς ἕκαστον αὐτῶν.

Vers. 8. Ὅταν — v. 9. κατέχειν.

Παραινεῖ, μὴ ἐπιπηδᾶν ταῖς προτιμήσεσι, μηδὲ προ-

[8]) etiam permutauit cum διότι. Ἐπέχειν eſt h. l. pro προσέχειν.

que ante alios sese collocent. Per parabolam autem admonitionem contexens, absque inuidia eos redarguit: nam huiusmodi sunt parabolicae admonitiones. Per nuptias vero omne prandium, omnemque coenam significauit: inuitari enim ad nuptias honorificentius videbatur, quam ad prandium, aut coenam vocari.

Vers. 10. *Sed — tecum.*

Dilatat sermonem, ostendens et confusionem ab impudentia nasci et gloriam a verecundia: et vtrinque ad modestiam adhortatur. Deinde infert etiam vniuersalem sententiarum collectionem ad confirmationem adhortationis, dicens:

Vers. 11. *Omnis enim — extolletur.*

Ille quidem deiicietur. Hic autem extolletur, non tantum apud homines recte iudicantes, verum etiam multo magis apud Deum.

Vers. 12. *Dicebat — v. 14. iustorum.*

Vide, totius vtilitatis argumentum conuiuium fecit: postquam enim admonuit, quae ad inuitatos maxime pertinerent, admonet etiam, quod expedit conuiuatori. Non dixit autem, Quum nuptias feceris, sed, Quum prandium feceris aut coenam. In nuptiis enim necessarium est amicos, et fratres, et cognatos, et vicinos diuites inuitare ad honorem nuptiarum.

Quidam tamen per prandium et coenam nuptias intelligi dicunt. Est autem docendi mos non tantum mala prohibere, sed vtilia quoque consulere: illa, ne fiant, haec vero, vt fiant.

Non

9) πάσης videtur legisse Hentenius. Ergo eius interpretatio claudicat.

προτάττειν ἑαυτοὺς τῶν ἄλλων. διὰ παραβολῆς δὲ τὴν παραίνεσιν ἐξυφάνων, ἀνεπαχθέστερον αὐτῶν καθάπτεται. τοιαῦται γὰρ αἱ παραβολικαὶ παραινέσεις. διὰ τῶν γάμων δὲ, πᾶν ἄριστον καὶ πᾶν δεῖπνον ἐνέφηνε. τὸ καλεῖσθαι γὰρ εἰς γάμους, τιμιώτερον ἐδόκει τῆς εἰς ἄριστον ἢ δεῖπνον κλήσεως.

Vers. 10. Ἀλλ' — σοι.

Πλατύνει τὸν λόγον, δεικνύων καὶ τὴν ἀπὸ τῆς αὐθαδείας αἰσχύνην, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς εὐλαβείας δόξαν, καὶ ἑκατέρωθεν εἰς μετριοφροσύνην προτρεπόμενος. εἶτα ἐπιφέρει καὶ γνωμολογίαν καθολικὴν, εἰς βεβαίωσιν τῆς παραινέσεως, λέγων.

Vers. 11. Ὅτι πᾶς — ὑψωθήσεται.

Ὁ μὲν ταπεινωθήσεται, ὁ δὲ ὑψωθήσεται, οὐ μόνον παρὰ τοῖς ὀρθὰ φρονοῦσιν ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτων, παρὰ τῷ θεῷ.

Vers. 12. Ἔλεγε — v. 14. δικαίων.

Ὅρα,[a]) πόσης ὠφελείας ὑπόθεσιν[1]) τὴν ἑστίασιν ἐποιήσατο; παραινέσας γὰρ τὰ εἰκότα τοῖς κεκλημένοις, παραινεῖ καὶ τῷ κεκληκότι. οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ὅταν ποιῇς γάμους, ἀλλ' ὅταν ποιῇς ἄριστον ἢ δεῖπνον. ἐν τοῖς γάμοις γὰρ, ἀναγκαίως φίλους καὶ ἀδελφοὺς καὶ συγγενεῖς καὶ γείτονας πλουσίους συνεκάλουν, ἐπὶ τιμῇ τῶν γάμων.

Τινὲς δὲ, διὰ τοῦ ἀρίστου καὶ τοῦ δείπνου, καὶ τοὺς γάμους νοεῖσθαι λέγουσι. δοχὴν δὲ καλεῖ, τὴν ὑποδοχὴν, τὴν εὐωχίαν, τὴν ἑστίασιν. τρόπος δὲ διδασκαλικὸς, μὴ μόνον κωλύειν τὰ φαῦλα, ἀλλὰ καὶ ὑποτίθεσθαι τὰ χρησά. οἷον, μὴ ποίει τόδε, ἀλλὰ τόδε.

Οὐκ

[1]) ὑπόθασις. B. Male.

Non autem in contumeliam amicitiae, fraternitatis, cognationis, aliorumque similium haec admonuit: sed vt, quod melius est, cognoscentes, id praeponamus: et ne benignitatem his, qui non indigent, repensionis intuitu vendamus.

Deum enim potius, quam hominem curare oportet, et a Deo potius retributionem quaerere, quam ab hominibus. Congruum etiam est, vt spiritualis conuiuator pauperes conuocet, qui videlicet scientia indigent, debiles praecordiorum dissolutione, et qui in actiua vita claudi sunt, et qui in contemplatiua coeci: Nam qui tales non sunt, hoc conuiuio non indigent.

† Siquidem qui pusillanimes sunt, vocant amicos et fratres, cognatos ac vicinos diuites, vt cito ab eis sibi rependatur: qui vero magno sunt animo, longe honestius ac honorificentius operantur, quod demonstrauit dominus per eos, qui hoc faciunt erga infirmos et indigentes ac mutilos, a quibus non est retributio, quibus deus in futura vita se daturum esse mercedem pollicitus est.

Cap. LIV. De inuitatis ad coenam.

Vers. 15. *Quumque haec audisset* — v. 16 *multos.*

Parabolam subinfert, vt ostendat, quod nullus, qui ei non obedierit, fruetur regno Dei. Hominem itaque vocauit Deum et patrem, tanquam humanum ac hominum amatorem. Coenam vero magnam, ineffabilem regni Dei fruitionem, quam ideo coenam vocauit, quod finem nesciat. Nam

[2]) παιδείας, pro φιλίας. A.
[3]) μᾶλλον.
[4]) Hoc scholium neuter meorum agnoscit. Leguntur similia apud Theophylactum p. 435. A.

Οὐκ ἐπ' ἀτιμίᾳ δὲ φιλίας [2]) καὶ συγγενείας καὶ ἀδελφότητος, καὶ τῶν τοιούτων, ταῦτα παρήνεσεν· ἀλλ' ἵνα τὸ κρεῖττον εἰδότες, τοῦτο προτιμῶμεν, καὶ μὴ τοῖς ἀνενδεέσι τὰς φιλοφροσύνας ἀπεμπολῶμεν ἐπ' ἀνταποδόσεσι.

Χρὴ γὰρ θεὸν θεραπεύειν μᾶλλον ἢ ἀνθρώπους, καὶ παρὰ θεοῦ ζητεῖν ἀνταπόδοσιν [3]) ἢ παρὰ ἀνθρώπων. προσήκει δὲ καὶ τὸν πνευματικὸν ἑξιάτορα συγκαλεῖν τοὺς ἐν ἀπορίᾳ γνώσεως πτωχούς, καὶ τοὺς ἐν παραλύσει φρενῶν ἀναπήρους, καὶ τοὺς ἐν τῇ πρακτικῇ χωλοὺς, καὶ τοὺς ἐν τῇ θεωρητικῇ τυφλούς. οἱ μὴ τοιοῦτοι γὰρ, οὐκ ἐπιδέονται τούτου.

† † Ἐπεὶ οἱ [4]) μὲν μικρόψυχοι καλοῦσι φίλους καὶ ἀδελφοὺς, συγγενεῖς καὶ γείτονας πλουσίους, διὰ τὴν ἐν τῷ παρεύθυ χάριν· οἱ δὲ μεγαλόψυχοι πολὺ κάλλιον καὶ ἐνδοξότερον ἐργάζονται, ὃ ἔδειξεν ὁ κύριος διὰ τοὺς ποιοῦντας τοῦτο εἰς τοὺς ἀδυνάτους καὶ ἐνδεεῖς καὶ ἀναπήρους, παρ' ὧν οὐκ ἔστιν ἀνταπόδοσις, οἷς ὁ θεὸς ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἀποδοῦναι μισθὸν ἐπηγγείλατο.

Κεφ. ΝΔ. Περὶ τῶν καλουμένων ἐν τῷ δείπνῳ.

Vers. 15. Ἀκούσας δέ τις — v. 16. πολλούς. Ἐξυφαίνει παραβολὴν ἐμφαίνουσαν, ὅτι οὐδεὶς τῶν μὴ πειθομένων αὐτῷ, ἀπολαύσει τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ. καὶ ἄνθρωπον μὲν προσηγόρευσε, τὸν θεὸν καὶ πατέρα, ὡς φιλάνθρωπον· δεῖπνον δὲ [5]) μέγαν, τὴν ἀνέκφραστον ἀπόλαυσιν τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ. ἀδιαφόρως δὲ νῦν δεῖπνον ταύτην [6]) εἶπεν. ἐν τῷ πεντηκοστῷ γὰρ πρώτῳ κεφαλαίῳ

[5]) Ita Codex A. etiam in textu.
[6]) τὴν ἀπόλαυσιν.

Nam quinquagesimo primo iuxta Matthaeum capite prandium appellauit. Et vocauit multos, puta duodecim tribus Israël: ipsae enim ante omnes gentes vocatae erant, vtpote populus a Deo electus.

† Vniuersorum creator et pater Deus magnam fecit coenam, hoc est, dispensationem euangelicam, ad quam omnes conuenirent. Coenam autem vocat, non prandium, quia in postremis temporibus et ad vesperam seculi. Parauit ergo peccatorum depositionem, spiritus sancti participationem, adoptionis splendorem, regnum coelorum ac vaticinia euangeliorum.

Vers. 17. *Et — omnia.*

Seruum patris dicit se ipsum, eo quod serui formam acceperit: non tamen simpliciter seruum, sed cum articulo, seruum illum, qui secundum humanitatem ad Iudaeos missus est, vt eos ad praedictam fruitionem vocaret per euangelium.

Vers. 18. *Et — omnes.*

Ἀπὸ μιᾶς, ab vna, puta, pactione vel foedere: hoc est, in vnum et communiter (nos simul vertimus.)

Vers. 18. *Primus* — v. 20. *venire.*

Diuersae excusationes nihil aliud indicant, quam varios animi morbos et affectiones, propter quas dicta fruitione priuati sunt: Nam hic quidem ista detentus, alter autem illa, tertius vero alia, euangelium repulerunt, per quod hanc oportebat assequi fruitionem, tanquam propositis et electionibus suis contrarium. Et hic ἐρωτῶ, non interrogo significat, sed obsecro.

†† Non

7) Nec hoc mei Codices agnoscunt. Similia habet Theophyl. p. 436. A.

λαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον ἄριστον [d]) αὐτὴν ὠνόμα- d) Matth. 22, 4.
σεν· ἐκάλεσε δὲ πολλοὺς, ἤγουν, τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ ἰσραήλ. αὗται γὰρ πρὸ πάντων τῶν ἐθνῶν ἦσαν κεκλημέναι, ὡς λαὸς ἐξαίρετος τοῦ θεοῦ.

† † Ὁ τῶν ὅλων [7]) δημιουργὸς καὶ πατὴρ θεὸς δεῖπνον μέγα ἐποίησε, τουτέστιν, εὐαγγελικὴν οἰκονομίαν, ἵνα πάντες πρὸς αὐτὴν συνέρχωνται. δεῖπνον δὲ καλεῖ, οὐκ ἄριστον, ὅτι ἐν ἐσχάτοις καιροῖς καὶ οἷον ἐπὶ δυσμαῖς τοῦ αἰῶνος. ἡτοίμασεν οὖν ἁμαρτημάτων ἀπόθεσιν, πνεύματος ἁγίου μέθεξιν, υἱοθεσίας δόξαν, βασιλείαν οὐρανῶν καὶ προφητείας εὐαγγελίων.

Vers. 17. Καὶ — πάντα.

Δοῦλον τοῦ πατρὸς, ἑαυτὸν λέγει, ὡς μορφὴν δούλου λαβόντα, ὃς ἀπεστάλη κατὰ τὸ ἀνθρώπινον εἰς τοὺς ἰουδαίους, καλῶν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐφθεῖσαν ἀπόλαυσιν, διὰ τοῦ εὐαγγελίου.

Vers. 18. Καὶ — πάντες.

Ἀπὸ μιᾶς συνθήκης, τουτέστιν, ἅμα, κοινῶς.

Vers. 18. Ὁ πρῶτος — v. 20. ἐλθεῖν.

Αἱ διάφοροι προφάσεις οὐδὲν ἕτερον ὑποφαίνουσιν, ἢ τὰ διάφορα πάθη, δι' ἃ τῆς εἰρημένης ἀπολαύσεως ἐξερήθησαν· ὁ μὲν γὰρ τῷδε κεκρατημένος, ἕτερος δὲ τῷδε, καὶ ἄλλος τῷδε, παρώσατο [8]) τὸ εὐαγγέλιον, δι' οὗ τυχεῖν ταύτης ἐξῆν, ὡς ἐναντίον ταῖς προαιρέσεσιν αὐτῶν. τὸ δὲ ἐρωτῶ σε, νῦν ἀντὶ τοῦ, παρακαλῶ σε τέθεται, [9]) καθὼς καὶ ἐν διαφόροις τόποις παραδεδώκαμεν.

[Τινὲς

8) παρώσαντο. B.
9) Interpres hic quaedam omisit.

† † Non nulli vero agrum quidem dicunt, studium possessionum: iuga boum autem, strenuitatem corporalem: mulierem vero, propensionem ad voluptates.

Vers. 21. *Et — haec.*

Haec dixit, non quod pater recusationem illorum ignoraret, sed propter parabolae consequentiam: moris enim iis est, qui ad vocandum aliquos emissi sunt, reuerti ac renuntiare de illis.

Vers. 21. *Tunc — huc.*

Qui recusauerunt, erant pontifices et scribae ac pharisaei, et quique honoratiores populi: hi vero, qui loco illorum introducti sunt, communes et abiecti ac plebeii: qui iudicantur a prioribus pauperes ac debiles, claudi et caeci, vtpote incompositi et indocti, qui potius Christo docenti obedierunt. Vel etiam de iis, qui sensibilibus huiusmodi affectionibus erant obnoxii, intellige: qui ab eis liberati, per fidem introducti sunt ad dictam fruitionem.

† † Pater igitur misit filium: filius vero Apostolos. Dixit enim: sicuti me misisti in mundum, ego etiam eos misi in mundum.

Vers. 22. *Et ait — est.*

Humanus ac benignus sermo est, suggerens etiam de gentibus.

Vers. 23. *Dixitque — intrare.*

Viae, sunt habitationes gentium, vtpote non munitae lege ac diuina custodia, seu visitatione, sicut habi-

[1]) Haec vterque in margine. Hentenius non habet.

[Τινὲς [1]) δὲ ἀγρὸν μὲν λέγουσι, τὴν φιλοκτημοσύνην· ζεύγη δὲ βοῶν, τὴν σωματικὴν φιλεργίαν· γυναῖκα δὲ, τὴν φιληδονίαν.]

Vers. 21. Καὶ — ταῦτα.

Τοῦτο εἶπεν, οὐχ ὡς ἀγνοοῦντος τοῦ πατρὸς τὴν παραίτησιν αὐτῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀκολουθίαν τῆς παραβολῆς. καὶ γὰρ ἔθος τοῖς ἀποστελλομένοις εἰς τὸ καλέσαι τινὰς, ὑποστρέφειν καὶ ἀπαγγέλλειν περὶ αὐτῶν.

Vers. 21. Τότε — ὧδε.

Ἐκεῖνοι μὲν οἱ παραιτησάμενοι, ἦσαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι, καὶ ὅσοι τιμιώτεροι τοῦ πλήθους· οὗτοι δὲ, οἱ ἀντ' ἐκείνων εἰσαγόμενοι, εἰσὶν οἱ κοινοὶ καὶ ἀγελαῖοι καὶ δημώδεις, πτωχοὶ καὶ ἀνάπηροι καὶ χωλοὶ καὶ τυφλοὶ δοκοῦντες ἐκείνοις, ὡς ἀμαθεῖς καὶ ἀσύνετοι, οἵτινες μᾶλλον ἐπείθοντο διδάσκοντι τῷ χριστῷ. ἢ καὶ περὶ τῶν κατεχομένων τοιούτοις πάθεσιν αἰθητοῖς τοῦτο νόησον· ἢ, οἱ, τούτων ἀπαλλαγέντες, διὰ πίστεως εἰσήχθησαν εἰς τὴν προῤῥηθεῖσαν ἀπόλαυσιν.

[Ὁ μὲν [2]) οὖν πατὴρ ἀπέστειλε τὸν υἱόν· ὁ δὲ υἱὸς τοὺς ἀποστόλους. εἴρηκε γάρ· ὅτι [e]) καθὼς ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, κἀγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον.] e) Io. 17, 18.

Vers. 22. Καὶ εἶπεν — ἐστί.

Φιλάνθρωπος ὁ λόγος, ὑπομιμνήσκων καὶ περὶ τῶν ἐθνῶν.

Vers. 23. Καὶ εἶπεν — εἰσελθεῖν.

Ὁδοί εἰσιν, αἱ κατοικίαι τῶν ἐθνῶν, ὡς μὴ τετειχισμέναι τῷ νόμῳ καὶ τῇ ἐπισκοπῇ τοῦ θεοῦ,

[1]) Haec vterque in margine. Hentenius non agnoscit.

habitatio Iudaeorum: vel tanquam a daemonibus conculcatae. Similiter et sepes, tanquam peccatorum spinis stipatae: vel tanquam circuitum igne dignum habentes.

Cogi vero iussit eos, qui ex Gentibus erant, non quod violentiam inferri praeceperit, sed subindicans, quod vehementiorem ac constantiorem adhiberi praedicationem eis oporteat, vtpote fortiter a daemonibus detentis, et in profundis erroris tenebris dormientibus.

Vers. 23. *Vt — mea.*

Vult enim omnes introduci, propter immensas suae bonitatis diuitias.

Vers. 24. *Dico — coenam.*

Vt qui inobedientes fuerunt, ac vocationem siue praedicationem spreuerunt. Ob hunc ergo sermonem tota parabola composita est, quemadmodum in principio eius diximus.

Vers. 25. *Ibant — multi.*

Alio videlicet tempore.

Vers. 25. *Et conuersus — v. 26. esse discipulus.*

Sciens, ipsos quidem se sequi velle, quum tamen vinculis amicitiae ad huiusmodi personas retinerentur, manifeste protestatur, quod quisquis ad se per fidem venit, nec praedictas odit personas, quum ad dilectionem erga Deum sibi fuerint impedimento, et ad iter ad Christum: vel quod infideles sint, vel quod mundana sapiant, non potest ipsius esse discipulus. Siquidem qui illis obedit, Christo inobediens est: illi namque carnaliter eum viuere

3) σαφεὶς non expressit Hentenius.

καθάπερ ἡ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ὡς καταπεπατημένας τοῖς δαίμοσιν· ὁμοίως δὲ καὶ φραγμοὶ, ὡς πεφραγμένας ταῖς ἀκάνθαις τῆς ἁμαρτίας, καὶ ὡς πυρὸς ἄξιον περίβολον ἔχουσαν.

Ἀναγκάσας δὲ τοὺς ἐξ ἐθνῶν ἐκέλευσεν, οὐ τὸ βιάζεσθαι παραγγέλλων, ἀλλ' ὑποδηλῶν, ὅτι χρὴ συντονώτερον ἐν τούτοις τὸ κήρυγμα ποιεῖν καὶ ἐπιμονώτερον, ὡς ἰσχυρῶς ὑπὸ τῶν δαιμόνων κατεχομένοις, καὶ ὑπὸ βαθεῖ σκότῳ τῆς ἀπάτης καθεύδουσιν.

Vers. 23. Ἵνα — μου.

Βούλεται γὰρ πάντας εἰσαχθῆναι διὰ τὸν ἄπειρον πλοῦτον τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος.

Vers. 24. Λέγω — δείπνου.

Ὡς ἀπειθησάντων καὶ ἐξουδενωσάντων τὴν κλῆσιν, ἤτοι, τὸ κήρυγμα. διὰ τοῦτον οὖν τὸν λόγον ἡ ὅλη παραβολὴ συνετέθη, καθὼς ἐν ἀρχῇ ταύτης εἰρήκαμεν.

Vers. 25. Συνεπορεύοντο — πολλοί.

Ἐν ἑτέρῳ δηλονότι καιρῷ.

Vers. 25. Καὶ στραφεὶς — v. 26. μαθητής εἶναι.

Εἰδὼς αὐτοὺς θέλοντας μὲν ἀκολουθεῖν αὐτῷ, κατεχομένους δὲ τοῖς δεσμοῖς τῆς πρὸς τὰ δηλωθέντα πρόσωπα σχέσεως, διαμαρτύρεται φανερῶς, ὅτι ὅσις τῶν διὰ πίστεως ἐρχομένων πρὸς αὐτὸν οὐ μισεῖ τὰ εἰρημένα πρόσωπα, ὅταν ἐμποδίζωσι πρὸς τὴν εἰς θεὸν ἀγάπην καὶ πρὸς τὴν κατὰ χριστὸν πορείαν, ἢ ἄπιστοι ὄντες, ἢ κοσμικὰ φρονοῦντες, οὐ δύναται αὐτοῦ μαθητὴς εἶναι. πειθόμενος γὰρ ἐκείνοις, ἀπειθήσει αὐτῷ, διότι αὐτοὶ μὲν σαρκικῶς βιοῦν αὐτὸν θέλουσιν, αὐτὸς δὲ πνευ-

viuere volunt, ipſe vero ſpiritualiter eum conuerſari docet. Honorandi ſiquidem ſunt pater et mater, verum Deus prior illis in honore habendus eſt.

Per propinquiores autem perſonas omnem dilectam perſonam ſignificauit. Addidit et quod maius eſt: Adhuc autem et animam ſuam, hoc eſt, ſuam quoque ipſius voluntatem, vbi diuinae fuerit contraria voluntati. Oportet enim vere Chriſti diſcipulum in ſpiritualibus certaminibus, a carnis et animae ſiue voluntatis amore penitus auelli.

Verſ. 27. *Et quisquis — meus diſcipulus.*

Quisquis non baiulat in memoria mortem ſuam: per crucem enim mortem ſignificauit, quia tunc mortis inſtrumentum erat crux, ſicut etiam trigeſimo tertio iuxta Matthaeum capite dictum eſt. Quisquis non baiulat ſui mortificationem, eam videlicet, quae eſt carnis ſuae aduerſus voluptates. Quia vero auerſio vitae a voluptatibus, quodammodo conuerſio quaedam eſt ad laborioſam conuerſationem, conſolatur et docet per exemplum, quod oporteat eum, qui vult eius eſſe diſcipulus, praeparare ſeipſum ad tolerantiam omnis tentationis. Scriptum eſt enim: Si acceſſeris, vt ſeruias domino, praepara animam tuam ad tentationem.

Cap. LV. Parabola de aedificatione turris.

Verſ. 28. *Quis enim — v. 30. conſummare.*

Sicut is, qui turrim ſenſibilem cupit aedificare, debet primum ſumtus pecuniarum numerare: ita quo-

4) καὶ τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα. A.

ματικῶς αὐτὸν πολιτεύεσθαι διδάσκει. τιμητέον μὲν καὶ [4]) πατέρα καὶ μητέρα· προτιμητέον δὲ αὐτῶν τὸν θεόν.

Διὰ τῶν γνησιωτέρων δὲ πᾶν πρόσωπον ἀγαπητὸν ἐμφήνας, ἐπήγαγε καὶ τὸ μεῖζον, ὅτι καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχήν, τουτέστι, καὶ τὸ ἑαυτοῦ θέλημα, ὅταν ἐναντίον εἴη τῷ θελήματι τοῦ θεοῦ. δεῖ γὰρ τὸν ἀληθῆ μαθητὴν τοῦ χριστοῦ, ἀφιλόσαρκον καὶ ἀφιλόψυχον ἐν τοῖς πνευματικοῖς ἀγῶσιν ὑπάρχειν.

Vers. 27. Καὶ ὅστις — μου μαθητής.

Ὅστις οὐ βαστάζει ἐπὶ μνήμης τὸν θάνατον αὐτοῦ. διὰ τοῦ σταυροῦ γὰρ τὸν θάνατον ἐδήλωσε, διότι τότε θανάτου ὄργανον ἦν ὁ σταυρὸς, ὡς καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον [5]) λέλεκται. ὅστις οὐ βαστάζει τὴν νέκρωσιν αὐτοῦ, λέγω δὴ, τὴν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, τὴν καθ' ἡδονήν. ἐπεὶ δὲ ἡ ἀποτροπὴ τοῦ καθ' ἡδονὴν βίου, τρόπον τινὰ προτροπή τις ἐστὶν εἰς ἐπίπονον πολιτείαν, παραμυθεῖται καὶ διδάσκει διὰ παραδείγματος, ὅτι χρὴ τὸν βουλόμενον εἶναι μαθητὴν αὐτοῦ, προπαρασκευάζειν ἑαυτὸν εἰς ὑπομονὴν παντὸς πειρασμοῦ. γέγραπται γάρ· εἰ προσέρχῃ [f]) δουλεύειν κυρίῳ, ἑτοίμασον τὴν ψυχήν σου εἰς πειρασμόν. f) Sirac. 2, 1.

Κεφ. ΝΕ. Παραβολὴ περὶ οἰκοδομῆς πύργου.

Vers. 28. Τίς γὰρ — v. 30. ἐκτελέσαι.

Ὥσπερ ὁ θέλων πύργον αἰθητὸν οἰκοδομῆσαι, ὀφείλει πρῶτον μετρῆσαι τὴν ἐν χρήμασι δαπά-

5) τοῦ κατὰ ματθαῖον cum Hentenio, re ita postulante, addidi. Ita enim expositi ad Matth. 16, 24.

quoque volens turrim intellectualem aedificare, puta, virtutum compactionem, debet metiri primum sufficientiam, quam habet ad tentationes, vt praeparatus ferat facilius, quum inciderint. Deinde et alio exemplo ad tolerantiam excitat.

Vers. 31. *Aut quis — contra se.*

Pari quoque modo, quemadmodum rex ad proelium proficiscens, debet primum consultare, ita et hic primum consultare debet, an possit cum paucis euangelii praeceptis resistere Satanae, qui cum multis daemoniis et machinis ac affectionibus venit contra se.

Vers. 32. *Alioqui — quae pacis sunt.*

Rursum ἐρωτᾷ significat precatur aut petit. Haec autem addidit, non adhortans, vt qui non possint occurrere, pacem ineant cum satana: quonam enim modo id fieri potest, quum ille homines enecet, ac perdat animas? Sed exempli consequentia vsus est, sicut etiam fecit superius: simul etiam ad confusionem eorum, qui postquam facti sunt discipuli, emoliiuntur. Nam et hic est modus loquendi ad generositatem excitans, quo dicere solemus: Melius est hoc vel illud facinus non inchoare, quam non perficere, posteaquam inchoaueris.

Praesertim quum hic sit sermo de eo, qui vere discipulus est, aut esse cupit. Qui enim non renuntiat, veluti docuit Christus, non est vere discipulus: qui autem non est vere discipulus, sed nomen ferens discipuli, opera vero habens, quae non respondeant illius operibus, pacem facit cum satana, perpetrando, quae illi grata sunt.

Vers. 33.

6) Ita vterque, pro προπαρεσκευασμένος.
7) αὐτῆ. A.
8) καί, omittit. A.

νην· οὕτω καὶ ὁ θέλων πύργον νοητὸν οἰκοδομῆσαι, λέγω δὴ, σύμπηξιν ἀρετῶν, ὀφείλει πρῶτον μετρῆσαι τὴν ἐν περασμοῖς διάρκειαν, ἵνα[6]) προπαρασκευασμένος ὢν, ῥᾴον φέρῃ τούτους προσπίπτοντας. εἶτα καὶ δι' ἑτέρου παραδείγματος διεγείρει πρὸς καρτερίαν.

Verſ. 31. Ἢ τίς — ἐπ' αὐτόν;

Ὁμοίως πάλιν, ὥσπερ ὁ βασιλεὺς, ὁ πορευόμενος εἰς πόλεμον, ὀφείλει προβουλεύσασθαι· οὕτω καὶ οὗτος ὀφείλει προβουλεύσασθαι, εἰ δύναται μετὰ τῶν ὀλίγων ἐντολῶν τοῦ εὐαγγελίου ἀντιπαρατάξασθαι τῷ σατανᾷ, τῷ μετὰ πολλῶν δαιμόνων καὶ μηχανῶν καὶ παθῶν ἐρχομένῳ ἐπ' αὐτόν.

Verſ. 32. Εἰ δὲ μήγε — τὰ πρὸς εἰρήνην.

Ἐρωτᾷ, ἤγουν, παρακαλεῖ, αἰτεῖται[7]) τὰ πρὸς εἰρήνην. ταῦτα δὲ προσέθηκεν, οὐ παραινῶν τοῖς μὴ δυναμένοις ἀπαντᾶν, εἰρηνεύειν μετὰ τοῦ σατανᾶ· πῶς γάρ; τοῦ ἀνθρωποκτόνου καὶ ψυχολέθρου· ἀλλὰ τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ παραδείγματος ἐχρήσατο, καθὼς καὶ ἀνωτέρω πεποίηκεν. ἅμα δὲ καὶ εἰς ἐντροπὴν τῶν μετὰ τὸ μαθητευθῆναι χαυνουμένων. καὶ τοῦτο γὰρ σχῆμα λόγου, διεγεῖρον εἰς ἀνδρίαν, καθὸ[8]) καὶ λέγειν εἰώθαμεν, ὅτι κρεῖττον, μὴ ἄρξαθαι τοῦδε τοῦ πράγματος, ἢ ἀρξάμενον μὴ τελειῶσαι.

Ἄλλως τε, καὶ περὶ τοῦ ἀληθοῦς μαθητοῦ νῦν ὁ λόγος. ὁ γὰρ μὴ ἀποτασσόμενος, ὡς ὁ χριστὸς ἐδίδαξεν, οὐκ ἔστιν ἀληθῶς μαθητής· [μὴ ὢν[9]) δὲ ἀληθῶς μαθητὴς,] ἀλλ' ὄνομα μὲν μαθητοῦ φέρων, ἔργα δὲ ἀνοίκεια κεκτημένος, εἰρηνεύει διὰ τῶν ἔργων μετὰ τοῦ σατανᾶ, τὰ φίλα τούτῳ διαπραττόμενος.

9) Incluſa abſunt. A. Exciderunt ob duplex μαθητής.

Verſ. 33. *Ita — diſcipulus.*

Ita: ſicut ſuperius proteſtatus eſt, dicens: Si quis non facit haec et illa, non poteſt meus eſſe diſcipulus.

Verſ. 34. *Bona res eſt ſal.*

Salem nunc vocat, aptum ad docendum ſermonem. Scripſit autem et Marcus circa finem viceſimi ſeptimi capitis ſui euangelii, Bona res eſt ſal: et ibi quaere huius enarrationem.

Verſ. 34. *Quodſi — condietur?*

Eodem capite etiam de hoc dictum eſt.

Verſ. 35. *Neque — eſt.*

Terram nunc dicit, diſcipulos, vtpote impinguatos ac commodo affectos. Dicit ergo: Si ſermo aptus ad docendum prauis dogmatibus corrumpatur: neque iis, qui diſcunt, conueniens aut vtilis eſt: neque iis, qui docent.

Verſ. 35. *Foras proiiciunt illum.*

Tanquam inutilem.

Verſ. 35. *Qui habet — audiat.*

Hoc frequenter declaratum eſt.

Cap. XV. v. 1. *Appropinquabant autem — v. 2. illis.*

Etiam decimo quarto iuxta Matthaeum capite dixerunt diſcipulis eius: Quare cum publicanis et peccatoribus cibum capit magiſter veſter?

Cap.

Vers. 33. Οὕτως — μαθητής.

Οὕτως, ὡς ἀνωτέρω διεμαρτύρατο, λέγων· εἴ τις οὐ ποιεῖ τάδε καὶ τάδε, οὐ δύναταί μου μαθητὴς εἶναι.

Vers. 34. Καλὸν τὸ ἅλας.

Ἅλας καλεῖ νῦν, τὸν διδασκαλικὸν λόγον. ἔγραψε δὲ καὶ ὁ μάρκος πρὸς τῷ τέλει τοῦ εἰκοστοῦ ἑβδόμου κεφαλαίου αὐτοῦ, ὅτι καλὸν g) τὸ ἅλας, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτου ἐξήγησιν. g) Marc. 9, 50.

Vers. 34. Ἐὰν — ἀρτυθήσεται;

Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτου λέλεκται.

Vers. 35. Οὔτε — ἐστιν.

Γῆν μὲν λέγει, τοὺς μαθητὰς, ὡς πιαινομένους καὶ ὠφελουμένους· κοπρίαν δὲ, τοὺς διδασκάλους, ὡς πιαίνοντας καὶ ὠφελοῦντας. φησὶν οὖν, ὅτι ἐὰν ὁ διδασκαλικὸς λόγος παραφθαρῇ δόγμασι πονηροῖς, οὔτε εἰς τοὺς μανθάνοντας εὔθετός ἐστιν, ἤγουν, εὔχρηστος· οὔτε εἰς τοὺς διδάσκοντας.

Vers. 35. Ἔξω βάλλουσιν αὐτό.

Ὡς ἀνωφελές.

Vers. 35. Ὁ ἔχων — ἀκουέτω.

Τοῦτο πολλάκις ἡρμηνεύθη.

Cap. XV. v. 1. Ἦσαν δὲ ἐγγίζοντες — v. 2. αὐτοῖς.

Καὶ ἐν τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον εἶπον τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· διατί h) μετὰ τῶν τελωνῶν καὶ ἁμαρτωλῶν ἐσθίει ὁ διδάσκαλος ὑμῶν; h) Matt. 9, 11.

Κεφ.

Cap. LVI. Parabola de centum ouibus.

Verſ. 3. *Dixit* — v. 4. *eam*;

Parabolice os illis occludit, docens, quod non propter iuſtos humanitatem aſſumſerit, ſed propter peccatores. Hanc autem parabolam ſcripſit et Matthaeus trigeſimo octauo ſui euangelii capite, et ibi lege eius enarrationem, quae pulchre poſita eſt.

Verſ. 5. *Quumque inuenerit* — *gaudens.*

Euidens ſignum dilectionis eſt ac prouidentiae, quam habebat erga genus noſtrum.

Verſ. 6. *Et veniens* — *quam perdideram.*

Domum eius intellige coelum, Qui habitas, inquit, in coelis. Amicos autem ac vicinos dicit angelos: amicos, tanquam ea diligentes, quae ille diligit: vicinos, tanquam illi propinquos. Haec autem per parabolam nunc ſignificat, oſtendens, quod in tali inuentione etiam angeli Dei congaudent, vtpote et ipſi benigni erga homines.

Verſ. 7. *Dico* — *poenitentia.*

Ita: quomodo? Sicut docuit parabola. Perditur itaque rationalis ouis, quum a diuinis praeceptis longe ſeparatur: inuenitur autem, quum per poenitentiam reſipiſcit, et in illis reponitur. Deinde alteram quoque adducit parabolam de gaudio, quod de eius, qui perierat, inuentione exoritur.

Verſ. 8. *Aut quae* — v. 9. *perdideram.*

Sicut praedicta facit mulier, ita fecit et filii Dei humanitas, ſiue benignitas. Perdidit enim drachmam vnam, puta, humanam naturam, quum affe-

*) θεοῦ ἐν τῷ πολιτευ. Sic. A.

Κεφ. Νς. Περὶ τῶν ἑκατὸν προβάτων παραβολή.

Vers. 3. Εἶπε — v. 4. αὐτό;

Παραβολικῶς αὐτοὺς ἐπιξομίζει, διδάσκων, ὅτι ἐνηνθρώπησεν, οὐ διὰ τοὺς δικαίους, ἀλλὰ διὰ τοὺς ἁμαρτωλούς. ταύτην δὲ τὴν παραβολὴν ἀνέγραψε καὶ ὁ ματθαῖος ἐν τῷ τριακοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῆς ἐν ἐκείνῳ, εὖ ἔχουσαν.

Vers. 5. Καὶ εὑρὼν — χαίρων.

Ἐμφαντικὸν τοῦτο τῆς ἀγάπης καὶ κηδεμονίας, ἣν ἔχει περὶ τὸ γένος ἡμῶν.

Vers. 6. Καὶ ἐλθὼν — ἀπολωλός.

Οἶκον μὲν αὐτοῦ νόει, τὸν οὐρανόν. ὁ κατοικῶν, γάρ φησιν, ἐν i) οὐρανοῖς· φίλους δὲ καὶ γείτονας, τοὺς ἀγγέλους. φίλους μέν, ὡς φιλοῦντας, ἃ φιλεῖ· γείτονας δὲ, ὡς ἐγγὺς ὄντας αὐτοῦ. ταῦτα δὲ νῦν ἐσχημάτισεν ἡ παραβολὴ, ἐμφαίνουσα, ὅτι ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ εὑρέσει καὶ οἱ ἄγγελοι συγχαίρουσι τῷ θεῷ, ὡς καὶ αὐτοὶ φιλάνθρωποι. i) Ps. 2, 4.

Vers. 7. Λέγω — μετανοίας.

Οὕτω, πῶς; ὡς ὑπέδειξεν ἡ παραβολή. ἀπόλυται μὲν οὖν τὸ λογικὸν πρόβατον, πόρρω τῶν ἐντολῶν τοῦ θεοῦ γινόμενον· εὑρίσκεται δὲ, μετανοοῦν καὶ ἐντὸς αὐτῶν ἀποκαθιζάμενον. εἶτα καὶ δι' ἑτέρας παραβολῆς τὴν ἐπὶ τῇ εὑρέσει τοῦ ἀπολωλότος χαρὰν παρίσησιν.

Vers. 8. Ἢ τίς — v. 9. ἀπώλεσα.

Ὥσπερ ἡ γυνὴ ποιεῖ τὰ ῥηθέντα· οὕτω καὶ ἡ φιλανθρωπία τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ i) πεποίηκε. δραχμῆς γὰρ μιᾶς ἀπολωλυίας, ἤτοι, τῆς ἀνθρωπίνης

affectionibus obruta esset. Accendit lucernam: hoc est, ostendit in mundo suam carnem, iuxta Gregorium Theologum, splendentem non solum fulgure diuinitatis, verum etiam lumine puritatis, et illuminantem eos, qui errore obtenebrati erant. Verrit domum, siue purgauit hominum habitaculum, puta, mundum, quum diffusas in eo peccati tenebras abegit, iacentesque affectionum sordes extulit. Et quaerendo diligenter, circum eundo ciuitates ac vicos, et mittendo discipulos in mundum vniuersum, inuenit, quod quaerebat: et conuocauit amicas ac vicinas, puta, administratorios exercitus, ad communionem huiusmodi gaudii.

Vers. 10. *Ita — resipiscente.*

Gaudium erit non solum super multis, sed etiam super vno. Id autem ostendit, Deum vehementer sitire cuiusuis peccatoris poenitentiam. Drachmas autem nominauit ordines, vtpote Dei regis characterem habentes ac imaginem.

Quidam itaque centum esse omnes ordines senserunt, ad parabolam centum ouium attendentes: quidam vero alteram decem drachmarum parabolam in patrocinium assumentes, decem hos esse dicunt: nouem quidem coelestes, iuxta Dionysium Areopagitam: Thronos, Cherubim, Seraphim, Dominationes, Potestates, Virtutes, Principatus, Archangelos et Angelos: decimum vero terrenum, puta, homines.

Ego vero opinor et Centum et Decem in his parabolis non significare numerorum diuersitates, sed tantum multitudinem ordinum perfectam: est enim

[2]) Gregorius pag. 231. med. ita habet: ὅτι λύχνον ἦψε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα.

πίνης φύσεως ἐν τῷ καταχωθῆναι τοῖς πάθεσιν, ἦψε λύχνον, τουτέστιν, ἀνέφηνεν ἐν τῷ κόσμῳ τὴν ἑαυτοῦ σάρκα κατὰ τὸν[2]) θεολόγον γρηγόριον, λάμπουσαν οὐ μόνον τῇ ἀστραπῇ τῆς θεότητος, ἀλλὰ καὶ τῷ φέγγει τῆς καθαρότητος, καὶ φωταγωγοῦσαν τοὺς ἐσκοτισμένους τῇ πλάνῃ, καὶ ἐσάρωσε τὴν οἰκίαν, ἤγουν, ἐκάθηρε τὸ οἰκητήριον τῶν ἀνθρώπων, λέγω δὴ, τὸν κόσμον, ἐν τῷ ἀπελάσαι τὸ κατακεχυμένον αὐτοῦ σκότος τῆς ἁμαρτίας, καὶ ἐκφορῆσαι τὸν ἐπικείμενον ῥύπον τῶν παθῶν, καὶ ζητήσας ἐπιμελῶς ἐν τῷ περιέρχεσθαι τὰς πόλεις καὶ κώμας, καὶ ἀποστέλλειν τοὺς μαθητὰς εἰς τὸν κόσμον ἅπαντα, εὗρε τὸ ζητούμενον, καὶ συνεκαλέσατο τὰς φίλας καὶ γείτονας λειτουργικὰς στρατιὰς, εἰς κοινωνίαν τῆς τοιαύτης χαρᾶς.

Vers. 10. Οὕτως — μετανοοῦντι.

Οὐ μόνον ἐπὶ πολλοῖς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἑνί. τοῦτο δὲ ἀπόδειξις τοῦ τὸν θεὸν σφόδρα διψᾶν τὴν μετάνοιαν ἑκάστου ἁμαρτωλοῦ. δραχμὰς δὲ, τὰ τάγματα ὠνόμασεν, ὡς ἔχοντα χαρακτῆρα καὶ ἔμφασιν τοῦ βασιλέως θεοῦ.

Τινὲς μὲν οὖν ἑκατὸν εἶναι τὰ πάντα τάγματα νενοήκασι, τῇ παραβολῇ τῶν ἑκατὸν προβάτων ἐπερειδόμενοι. τινὲς δὲ τὴν ἑτέραν παραβολὴν τῶν δέκα δραχμῶν εἰς συνηγορίαν λαμβάνοντες, δέκα ταῦτά φασιν. ἐννέα μὲν τὰ οὐράνια, κατὰ τὸν ἀρεοπαγίτην διονύσιον, θρόνους, χερουβὶμ, σεραφὶμ, κυριότητας, δυνάμεις, ἐξουσίας, ἀρχὰς, ἀρχαγγέλους, ἀγγέλους· δέκατον δὲ, τὸ ἐπίγειον, τοὺς ἀνθρώπους.

Ἐγὼ δὲ οἶμαι καὶ τὰ ἑκατὸν καὶ τὰ δέκα, μὴ σημαίνειν διαφορὰς ἀριθμῶν ἐν ταῖς παραβολαῖς ταύταις, ἀλλ' ἢ μόνον πλῆθος ταγμάτων τέλειον.

enim perfecta multitudo et centum et decem: Multitudinem autem ordinum perfectam esse dicimus: quia tot sunt, quot esse oportuit. Sed quomodo dixit, Inueni drachmam, quam perdideram, quum non omne genus respuerit? Dicimus, quod, quantumcumque fuit, quod inuenit, id drachma erat perdita: hoc enim merito drachmam perditam appellauit.

Cap. LVII. De duobus filiis, quorum iunior luxuriose vixit.

Vers. 11. *Dixit* — v. 12. *substantiae.*

Aliam quoque inducit plurimae vtilitatis parabolam: quae vim poenitentiae eorum, qui peccauerunt, submonstrat et diuinae benignitatis magnitudinem: et per hanc peccatores ad poenitentiam adhortatur: hominem quidem appellans, patrem ac Deum, qui humanus est: duos autem filios eius, omnem iustum, omnemque peccatorem: est enim et iustorum pater et peccatorum, vtpote per lauacri regenerationem ab ipso adoptatorum, de fidelibus enim sermo est. Iuniorem vero nominauit peccatorem, vt qui pueriliter sapit facileque fallitur: qui etiam substantiae partem, quae sibi obueniebat, petiuit: hoc est, liberum arbitrium, quod ei ex natura debebatur. Quisquis enim pueriliter sapit, liberum poscit arbitrium.

Aut obtingentem substantiae partem dicit, debitam ex baptismo gratiam. Cuiuis enim baptizato diuina datur gratia. Substantia autem, siue diuitiae Dei, sunt charismata, id est, dona quae diuidit fidelibus.

† Non

3) ὁ et hic et paullo post omittit. B. Si probetur, intelligitur ἀριθμός.

τέλειον. πλῆθος γὰρ τέλειον καὶ ὁ 3) ἑκατὸν καὶ ὁ δέκα. πλῆθος δὲ τέλειον, τὸ τῶν ταγμάτων τούτων λέγομεν, διότι τοσαῦτα ταῦτά εἰσιν, ὅσα εἶναι ἔδει. ἀλλὰ πῶς εἶπεν, ὅτι εὗρον τὴν δραχμὴν, ἣν ἀπώλεσα; οὐ πᾶν γὰρ τὸ γένος μετενόησε. φαμὲν τοίνυν, ὅτι ἐπειδὴ καὶ πᾶν, ὅσον εὗρε, δραχμὴ ἦν ἀπολωλυία· εἰκότως καὶ τοῦτο δραχμὴν ἀπολωλυῖαν ὠνόμασε.

Κεφ. ΝΖ. Περὶ τοῦ ἀποδημήσαντος εἰς χώραν μακράν.

Vers. 11. Εἶπε — v. 12. οὐσίας.

Καὶ ἄλλην εἰσάγει πολυωφελεστάτην παραβολὴν, ὑποφαίνουσαν τήν τε δύναμιν τῆς μετανοίας τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ τὸ μέγεθος τῆς φιλανθρωπίας τοῦ θεοῦ· καὶ διὰ ταύτης εἰς μετάνοιαν προτρέπεται τοὺς ἐν ἁμαρτίαις· ἄνθρωπον μὲν προσαγορεύων, τὸν φιλάνθρωπον πατέρα καὶ θεόν· δύο δὲ υἱοὺς αὐτοῦ, πάντα δίκαιον καὶ πάντα ἁμαρτωλόν. ἔστι γὰρ πατὴρ καὶ τῶν δικαίων καὶ τῶν ἁμαρτωλῶν, ὡς υἱοθετηθέντων αὐτῷ διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς ἀναγεννήσεως. περὶ τῶν πιστῶν γὰρ ὁ λόγος. νεώτερον δὲ ὀνομάζει, τὸν ἁμαρτωλὸν, ὡς νηπιόφρονα καὶ εὐεξαπάτητον, ὃς καὶ ἐζήτησε τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς οὐσίας, ἤτοι, τὸ ἐκ φύσεως ὀφειλόμενον αὐτεξούσιον. πᾶς γὰρ νηπιόφρων ζητεῖ τὸ αὐτεξούσιον.

Ἡ ἐπιβάλλον μέρος οὐσίας λέγει, τὸ ἐκ τοῦ βαπτίσματος χρεωστούμενον χάρισμα. παντὶ γὰρ βαπτισθέντι χάρισμα θεῖον δίδοται. οὐσία δὲ, ἤτοι, πλοῦτος θεοῦ, τὰ χαρίσματα, ἃ διανέμει τοῖς πιστοῖς. 4)

Vers. 12.

4) Post haec duo scholia e margine sui Codicis addidit Hentenius, quorum nulla reperio vestigia.

† Non quia tempore iunior, ſed quia ſenſu indigens, menteque inconſtans.

† Ac ſi diceret: Nolo, vrgeat me ſeruiendi neceſſitas: liberum eſt enim mihi arbitrium: ſi volo, modeſtus ſum: ſi nolo, cogi nequeo. Pater ergo candide impertiit: vult enim dominus, vt ſibi voluntarie ſeruiatur. Deinde peregre profectus eſt. Quo? Non a loco ad locum, ſed mente diſceſſit a Deo, et Deus ab illo: propter quod etiam facta eſt illi fames valida: non fames panis et aquae, ſed fames audiendi verbi dei: quia fames bonorum vehemens eſt.

Verſ. 12. *Et — ſubſtantiam.*

Liberum videlicet arbitrium illis diuiſit, ſubſtantiam namque aut facultates filiis diuidere nihil aliud eſt, quam libero arbitrio illos relinquere: neminem enim cogit Deus, qui ipſi nolit obedire.

Aut etiam diuiſit eis congruentia dona, prout dictum eſt.

Verſ. 13. *Et — longinquam.*

Senior quidem apud patrem remanſit, tanquam prudens: iunior vero, congregatis omnibus, puta, libero arbitrio, ac Dei dono: vel omnibus ſuis voluntatibus: id eſt, dominus illorum conſtitutus, peregre profectus eſt ad peccatum, quod a Deo longe ſeparatur: longe enim fiunt a Deo, qui peccant: non loci ſegregatione, ſed virtutis.

Verſ. 13. *Ac ibi — ſuam.*

Corrupit donum, quod a baptismo ſuſceperat, puta animae nobilitatem, ad virtutes aptitudinem. Haec enim et ſimilia erant eius ſubſtantia ac diuitiae.

Verſ. 13.

Vers. 12. Καὶ — βίον.

Ἤγουν αὐτεξουσίους αὐτοὺς ἀπέλυσε. τὸ γὰρ διελεῖν τὸν βίον, εἴτουν, τὴν οὐσίαν τοῖς υἱοῖς οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ τὸ αὐτεξουσίους αὐτοὺς ἀπολύσαι. οὐδένα γὰρ ὁ θεὸς ἀναγκάζει μὴ βουλόμενον πειθαρχεῖν αὐτῷ.

Ἢ καὶ διεῖλεν αὐτοῖς τὰ προσήκοντα χαρίσματα, καθὼς εἴρηται.

Vers. 13. Καὶ — μακράν.

Ὁ μὲν πρεσβύτερος παρέμεινε[5]) τῷ πατρὶ, ὡς φρόνιμος· ὁ δὲ νεώτερος συναγαγὼν ἅπαντα, τό, τε αὐτεξούσιον καὶ τὸ θεῖον χάρισμα, ἢ ἅπαντα τὰ ἑαυτοῦ θελήματα, τουτέστι, κύριος αὐτῶν καταστὰς, ἀπεδήμησεν εἰς τὴν ἁμαρτίαν, τὴν μακρὰν τοῦ θεοῦ κειμένην. πόρρω γὰρ τοῦ θεοῦ γίνονται οἱ ἁμαρτάνοντες, οὐκ ἀναχωρήσει τόπου, ἀλλ' ἀναχωρήσει τῆς ἀρετῆς.

Vers. 13. Καὶ ἐκεῖ — αὐτοῦ.

Διέφθειρε τὸ ἐκ τοῦ βαπτίσματος χάρισμα, τὴν τῆς ψυχῆς εὐγένειαν, τὴν πρὸς ἀρετὰς ἐπιτηδειότητα. ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα ἦσαν οὐσία καὶ πλοῦτος αὐτοῦ.

5) παρέμενε. A.

Vers. 13. *Viuendo luxurioſe.*

Prodigaliter, intemperanter, libidinoſe, laſciue.

Vers. 14. *Quumque omnia conſumpſiſſet.*

Quum abieciſſet, aut reſpuiſſet, quaecunque habebat a Deo bona.

Vers. 14. *Facta eſt — illa.*

Vbi enim diuini timoris frumentum non ſeritur, ibi fames valida, non panis, ſed virtutis: vbi fertilitas omnis mali, ibi ſterilitas omnis boni.

Vers. 14. *Et — egere.*

Fame premi, dilapſo ab eo omni bono, ſolaque incontinentia derelicta.

Vers. 15. *Et — illius.*

Ciues regionis illius, puta peccati, ſunt daemones. Diſtractus ergo a patre, o magnam dementiam! adhaeſit inimico: et qui non ſuſtinuerat parere Deo humaniſſimo, ſeruiuit inhumaniſſimo daemoni.

Vers. 15. *Atque — porcos.*

Ita daemones remunerant eos, qui ſibi adhaerent. Significat autem ſermo, extremam miſeri ſeruitutem, cui indigniſſima praecipiuntur. Propterea enim dilatat Chriſtus parabolam, et minutatim amplificat, quae calamitatis erant: vt diſcamus qualia patiantur ii, qui a Dei praeceptis recedunt, et ſuis voluntatibus gradiuntur.

Poteſt quoque villa daemonis dici, indigna conuerſatio: porci vero, voluptates ac lutulentae cogitationes: quas miſer paſcere ac fouere iuſſus eſt.

Vers. 16.

[6]) τῆς ἀκαθαρσίας. A.

Vers. 13. Ζῶν ἀσώτως.

Ἀφειδῶς, ἀκρατῶς, ἀκολάστως.

Vers. 14. Δαπανήσαντος δὲ αὐτοῦ πάντα.

Ἀποβαλόντος πάντα, ὅσα εἶχεν ἐκ θεοῦ ἀγαθά.

Vers. 14. Ἐγένετο — ἐκείνην.

Ὅπου γὰρ ὁ τοῦ θείου Φόβου σῖτος οὐ γεωργεῖται, ἐκεῖ λιμὸς ἰσχυρὸς, οὐκ ἄρτου, ἀλλ' ἀρετῆς· ὅπου εὐφορία παντὸς κακοῦ, ἐκεῖ ἀφορία παντὸς καλοῦ.

Vers. 14. Καὶ — ὑστερεῖθαι.

Πένεσθαι, διαρρυέντος αὐτῷ παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ μόνης ὑπολειφθείσης τῆς [6]) ἀκρασίας.

Vers. 15. Καὶ — ἐκείνης.

Πολῖται τῆς χώρας ἐκείνης, ἤτοι, τῆς ἁμαρτίας, οἱ δαίμονες· ἀπορραγεὶς σὺν τοῦ πατρὸς, ὢ πολλῆς ἀνοίας! ἐκολλήθη τῷ ἐχθρῷ, καὶ μὴ ἀναχώμενος πειθαρχεῖν τῷ φιλανθρώπῳ θεῷ, ἐδούλευε τῷ μισανθρώπῳ δαίμονι.

Vers. 15. Καὶ — χοίρους.

Οὕτως οἱ δαίμονες ἀμείβονται τοὺς κολλωμένους αὐτοῖς. δηλοῖ δὲ ὁ λόγος, τὴν ἐσχάτην τοῦ ἀθλίου δουλείαν, ἐπιταττομένου τὰ ἀτιμότατα. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ πλατύνει τὴν παραβολὴν ὁ χριστὸς, καὶ λεπτομερῶς ἐκτραγῳδεῖ τὰ τῆς συμφορᾶς, ἵνα μάθωμεν, οἷα πάσχουσιν, οἱ ἀποφοιτῶντες τῶν ἐντολῶν τοῦ θεοῦ, καὶ πορευόμενοι κατὰ τὸ ἴδιον θέλημα.

Εἶεν δ' ἂν ἀγροὶ μὲν τοῦ δαίμονος, αἱ ἄσεμνοι διατριβαί· χοῖροι δὲ, οἱ φιλήδονοι καὶ βορβορώδεις λογισμοὶ, οὓς ὁ ταλαίπωρος τρέφειν καὶ περιέπειν προσετέτακτο.

Verſ. 16. *Et — porci.*

Siliquae iuxta anagogen voluptates ſunt, quibus praedictae cogitationes nutriuntur. Quemadmodum enim ſiliquae ad breue ſpatium guſtui dulcescunt, deinde vt plurimum conſtringunt: ita et in his, quod ſuaue eſt, primum et ad tempus habent: quod autem amarum et acerbum, poſterius eſt ac aeternum.

Verſ. 16. *Nec quisquam illi dabat.*

Nullus illi dabat ad ſatietatem: huiusmodi enim daemones neminem ſinunt ſatiari voluptatibus, ne citius a peccato quieſcat: ſemper enim excitant appetitum ac defatigationem ſuſcitant.

Verſ. 17. *In ſe autem reuerſus.*

Sui compos effectus: hoc eſt, tanquam expergiſcens ab ebrietate, grauique ſomno, et reſipiſcens.

Verſ. 17. *Dixit — pereo.*

Mercenarios intelligimus eos, qui adhuc ſunt catechumeni: et nondum per baptismum adoptati, quibus merces fidei datur, puta, adoptio: panes vero, doctrinas animarum nutritiuas. Dicit ergo ab intimo cordis: O quot mercenarii patris mei non modo cibum habent animarum, ſed et delicias: id enim ſignificat Abundare: ego autem, qui filius ſum, fame pereo. Haec et ea, quae ſequuntur, parabolice narrans ſaluator, verae poenitentiae figuram nobis tradit.

Verſ. 18. *Surgens — meum.*

Surgens a caſu peccati.

† Honeſte eo reuertar, vnde male exiui.

Verſ. 18.

7) ὡς, abeſt. A.

8) νοοῦμεν videtur inueniſſe Hentenius.

Vers. 16. Καὶ — χοῖροι.

Κεράτια κατὰ ἀναγωγήν, ἀφ' ἡδονῆς, αἷς οἱ δηλωθέντες λογισμοὶ τρέφονται. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνα γλυκαίνουσιν ἐπὶ βραχὺ τὴν γεῦσιν, εἶτα σύφουσιν ἐπὶ πλεῖον· οὕτω καὶ αὗται τὸ μὲν ἡδύνον πρῶτον καὶ πρόσκαιρον ἔχουσι· τὸ δὲ πικραῖνον, ὕστερον καὶ αἰώνιον.

Vers. 16. Καὶ οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ.

Οὐδεὶς ἐδίδου αὐτῷ κορεσθῆναι. τοιοῦτοι γὰρ οἱ δαίμονες, οὐκ ἐῶσί τινα κορεσθῆναι φιλησονίας, ἵνα μὴ ταχὺ παύσηται τῆς ἁμαρτίας, ἀεὶ δὲ τὴν ὄρεξιν ἐρεθίζουσι καὶ ἀποκάμνουσαν ἀνεγείρουσιν.

Vers. 17. Εἰς ἑαυτὸν δὲ ἐλθών.

Ἑαυτοῦ γενόμενος, ὅ ἐστιν, ἀνανήψας, ὡς[7]) ἐκ μέθης καὶ κάρου. ἀφύπνισε γὰρ αὐτὸν ἡ κακοπάθεια.

Vers. 17. Εἶπε — ἀπόλλυμαι.

Μισθίους μέν[8]) νόει μοι, τοὺς ἔτι κατηχουμένους, καὶ μήπω διὰ τοῦ βαπτίσματος υἱοθετηθέντας, οἷς μισθὸς τῆς πίστεως δίδοται ἡ υἱοθεσία· ἄρτους δὲ, τὰς θρεπτικὰς τῶν ψυχῶν διδασκαλίας. φησὶν οὖν ἐκ βάθους καρδίας, ὡ πόσοι μίσθιοι τοῦ πατρός μου οὐ μόνον ἔχουσι τροφὴν ψυχικήν, ἀλλὰ καὶ τρυφήν· τοῦτο γὰρ τὸ περισσεύειν σημαίνει· ἐγὼ δὲ ὁ υἱὸς, λιμῷ ἀπόλλυμαι. ταῦτα καὶ τὰ ἑξῆς παραβολικῶς διηγούμενος ὁ σωτὴρ, τύπον ἡμῖν μετανοίας ἀληθοῦς παραδίδωσιν.

Vers. 18. Ἀναστὰς — μου.

Ἀναστὰς ἀπὸ τοῦ πτώματος τῆς ἁμαρτίας.[9])

9) Hic et deinceps Hentenius ex margine sui Codicis breuiora scholia crucis signo inculcauit, quae in neutro meorum leguntur.

Verſ. 18. *Dicamque — coelum.*

Praeponens videlicet illi terram, ſiue bonis coeleſtibus terrena.

† Timeo enim firmamenti aſpectum, tanquam accuſatoris vocem.

Verſ. 18. *Et coram te.*

Hoc eſt, in te, vt qui tuam voluntatem poſthabui meae.

† Vereor tuae diuinitatis lucem intueri: ſordidos enim habeo corporis et animae oculos.

Verſ. 19. *Nec — tuus.*

Quia tali patre indigne conuerſatus ſum.

Verſ. 19. *Fac — tuis.*

Ex quo primo ordine excidi, dignare me vel ſecundo: tantum, ne penitus abiicias me. Placabilis eſt ſermo, et cor attingens paternum.

† Hoc eſt, ne me ab atrio tuo expellas, domine: ne inuentum me rurſum errantem, inimicus, tanquam captiuum, abducat.

Verſ. 20. *Et — ſuum.*

Venit: hoc eſt, veniebat ſumta fiducia de illius miſericordia: oportebat enim, non ſolum bene velle, ſed et, quae animo concepta ſunt, operari.

Verſ. 20. *Quum — eius.*

O viſum compatientis acutiſſimum! Simul vt quis reſipiſcere in animo cogitauit, hunc etiam ſimul ipſe vidit, paratus ſemper ad eorum, qui conuertuntur, ſuſceptionem, et ab exordio ſtatim poenitentiae illos recipiens. Hinc ergo parabola incredibilem manifeſtat miſericordiam, ac incomparabilem coeleſtis patris amorem, et quantam

qua-

Vers. 18. Καὶ ἐρῶ — οὐρανόν.

Ὡς προτιμήσας αὐτοῦ τὴν γῆν, ἤτοι, τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν, τὰ γήϊνα.

Vers. 18. Καὶ ἐνώπιόν σου.

Τουτέστι, καὶ εἰς σὲ, ὡς προτιμήσας τοῦ σοῦ θελήματος τὸ ἐμόν.

Vers. 19. Καὶ — σου.

Ὡς ἀναξίως τοιούτου πατρὸς πολιτευσάμενος.

Vers. 19. Ποίησον — σου.

Ἐπεὶ τῆς πρώτης ἐξέπεσον τάξεως, ἀξίωσόν με τῆς δευτέρας, μόνον μὴ παντελῶς ἀποῤῥίψῃς με. δυσωπητικὸς ὁ λόγος, καὶ καρδίας πατρικῆς ἁπτόμενος.

Vers. 20. Καὶ — αὐτοῦ.

Ἦλθεν, ἀντὶ τοῦ, ἤρχετο, θαῤῥήσας τοῖς αὐτοῦ σπλάγχνοις. χρὴ γὰρ, μὴ μόνον βουλεύεσθαι καλῶς, ἀλλὰ καὶ πράττειν τὰ βεβουλευμένα.

Vers. 20. Ἔτι — αὐτοῦ.

Ὦ συμπαθεστάτης ὀξυωπίας! ἅμα τὶς ἐνεθυμήθη μετανοῆσαι, καὶ ἅμα τοῦτον εἶδεν αὐτὸς, ἕτοιμος ὢν ἀεὶ πρὸς ὑποδοχὴν τῶν ἐπιστρεφόντων, καὶ εὐθὺς ἐκ προοιμίων τῆς μετανοίας ἀντιλαμβανόμενος αὐτῶν. ἐντεῦθεν οὖν ἡ παραβολὴ δημοσιεύει τὴν ἀνυπέρβλητον εὐσπλαγχνίαν καὶ ἀνείκαστον φιλοστοργίαν τοῦ οὐρανίου πατρὸς, καὶ

qualemque demonſtret erga eos, qui conuertuntur, compaſſionem.

Verſ. 20. *Ac miſericordia motus eſt.*

Pater enim erat: nec id tantum, ſed et Deus miſericordiae.

Verſ. 20. *Et — eum.*

Prae nimio gaudio, non expectauit, vt ille veniret, ſed prius occurrit; neque id vtcunque, ſed et accurrit, vt appareat amoris vehementia: et ruit in collum eius, certiorem eum reddens, quod omne peccatum illi remiſiſſet: et oſculatus eſt eum, tanquam deſideratum filium, qui vſque ad poenitentiam ſceleratus fuerat et abominabilis.

O admirandam reconciliationem! Quid dicam, aut quid loquar de ineffabili Dei benignitate? Nam vbi ad immenſum illius pelagus reſpicio, ſermo mihi praeciditur, neque, quid loquar, mihi reliquum eſt: ſolum autem hoc clara ac libera voce clamo, quod res magnas efficit poenitentia, facile eum flectens, qui facilis eſt, vt flectatur, benignum videlicet Deum noſtrum. Homini vero maxime congrua ſunt praedicta, quae eum feciſſe dicit ad manifeſtiorem compaſſionis ac reconciliationis ipſius doctrinam, quum etiam in principio parabolae hominem eum ſuppoſuerit.

Verſ. 21. *Ait — filius tuus.*

Quae dicere cogitauerat, ea nunc toto corde dicit, vt hinc diſcamus, quod oporteat etiam poſt reconciliationem toto corde fateri, quod peccauerimus, nosque ipſos condemnare.

Verſ. 22.

ὅσην καὶ οἵαν εἰς τοὺς ἐπιστρέφοντας συμπάθειαν ἐπιδείκνυται.

Vers. 20. Καὶ ἐσπλαγχνίσθη.

Πατὴρ γὰρ ἦν, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ θεὸς ἐλέους.

Vers. 20. Καὶ — αὐτόν.

Ὑπὸ τῆς ἄγαν περιχαρείας, οὐκ ἀνέμεινεν αὐτὸν ἐλθεῖν, ἀλλὰ προϋπήντησε, καὶ οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ δραμών, ἵνα φανῇ τὸ σφοδρὸν τοῦ φίλτρου· καὶ ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, πληροφορῶν, ὅτι ἀφῆκεν αὐτῷ πᾶσαν ἁμαρτίαν, καὶ κατεφίλησεν αὐτὸν, ὡς υἱὸν ποθεινὸν, τὸν ἄχρι τῆς μετανοίας μιαρόν τε καὶ βδελυρόν.

Ὦ παραδόξου καταλλαγῆς! τί εἴπω; ἢ τί λαλήσω πρὸς τὴν ἄῤῥητον τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίαν; ἀποβλέπω γὰρ πρὸς τὸ ἀχανὲς πέλαγος αὐτῆς, ἐπικόπτομαι τὸν λόγον, καὶ οὐκ ἔχω, τί φθέγξομαι. τοῦτο δὲ μόνον λαμπρᾷ βοῶ τῇ φωνῇ, ὅτι μεγάλα δύναται ἡ μετάνοια, ταχέως ἐπικάμπτουσα τὸν ταχύτερον εἰς τὸ ἐπικάμπτεσθαι φιλάνθρωπον θεὸν ἡμῶν. ἀνθρωποπρεπέστερον δὲ τὰ ῥηθέντα ποιεῖν αὐτὸν λέγει, πρὸς ἐναργεστέραν διδασκαλίαν τῆς συμπαθείας καὶ καταλλαγῆς αὐτοῦ, ἐπεὶ καὶ ἄνθρωπον αὐτὸν ἐν ἀρχῇ τῆς παραβολῆς ὑπέθετο.

Vers. 21. Εἶπε — υἱός σου.

Ἅπερ εἰπεῖν ἐμελέτησε, ταῦτα λέγει νῦν ἐξ ὅλης καρδίας, ὡς ἐντεῦθεν μανθάνειν ἡμᾶς, ὅτι χρὴ καὶ) μετὰ τὴν καταλλαγὴν ὁλοκαρδίως ὁμολογεῖν, ὅτι ἡμάρτομεν, καὶ καταδικάζειν ἑαυτούς.

Vers. 22.

) καὶ, abest A.

Vers. 22. *Dixit — suos.*

Ad ecclesiae sacerdotes: nam hi Deo ministrant ad eorum, qui conuertuntur, salutem.

Vers. 22. *Proferte — illum.*

Primam, pretiosissimam, quae est purificatio aut gratia, qua custodiatur: quam perdidit a patre separatus, fidem, veritatis cognitionem: et induite illum, qui seipsum exuit.

Vers. 22. *Et — eius.*

Arrabonem familiaritatis erga Deum, aut signaculum ad operationem eius, ne ipsa insidiis appetatur.

Vers. 22. *Et calciamenta in pedes.*

Id est, custodiam ad iter conuersationis suae.

† Vt his calciatus in praeparatione euangelii pacis, conculcet serpentes ac scorpiones, hoc est, contrarias potestates.

Vers. 23. *Et — mactate.*

Vitulus saginatus, sanctum Christi corpus est: vitulus quidem, tanquam non domatus iugo ac pondere peccati: saginatus vero, tanquam virtutibus impinguatus, ac seruatus, vt pro peccatoribus immoletur.

Vers. 23. *Ac epulantes laetemur.*

Edere quoque ipse dicitur ad laetitiae communicationem.

Vers. 24. *Quia — inuentus est.*

Mortificationem quidem ac perditionem dicit eam, quae a peccato procedit: viuificationem vero ac inuentionem, eam, quae a poenitentia.

Vers. 24.

Vers. 22. Εἶπε — αὐτοῦ.

Πρὸς τοὺς ἱερεῖς τῆς ἐκκλησίας. οὗτοι γὰρ ὑπηρετοῦσι τῷ θεῷ πρὸς τὴν σωτηρίαν τῶν ἐπιστρεφόντων.

Vers. 22. Ἐξενέγκατε — αὐτόν.

Τὴν τιμιωτάτην, ἥτις ἐστὶν ἡ κάθαρσις, ἢ ἡ φρουρητικὴ χάρις.

Vers. 22. Καὶ — αὐτοῦ.

Ἀρραβῶνα τῆς πρὸς θεὸν οἰκειώσεως, ἢ σφραγῖδα εἰς τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ, ὥστε μένειν αὐτὴν ἀνεπιβούλευτον.

Vers. 22. Καὶ ὑποδήματα εἰς τοὺς πόδας.

Φυλακὴν εἰς τὴν πορείαν τῆς πολιτείας αὐτοῦ.[2])

Vers. 23. Καὶ — θύσατε.

Μόσχος σιτευτὸς, τὸ ἅγιον σῶμα τοῦ χριστοῦ· μόσχος μὲν, ὡς μὴ δαμασθὲν τῇ ζεύγλῃ τῆς ἁμαρτίας· σιτευτὸς δὲ, ὡς πιανθὲν ταῖς ἀρεταῖς καὶ τηρηθὲν εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτωλῶν σφαγήν.

Vers. 23. Καὶ φαγόντες εὐφρανθῶμεν.

Φαγεῖν καὶ αὐτὸς λέγει, δηλῶν τὴν κοινωνίαν τῆς εὐφροσύνης.

Vers. 24. Ὅτι — εὑρέθη.

Νέκρωσιν μὲν καὶ ἀπώλειαν φησὶ, τὴν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας· ἀναζώωσιν δὲ καὶ εὕρεσιν, τὴν ἀπὸ τῆς μετανοίας.

Vers. 24.

[2]) Scholium proximum in neutro meorum reperi.

Verſ. 24. *Coeperuntque laetari.*

Hoc manifeſtum eſt.

Verſ. 25. *Erat — agro.*

In agro virtutum, exercens ac colens illas.

Verſ. 25. *Quumque — choros.*

Talis quidem, venit felicitate prouectionis: perfectione autem appropinquat domui Dei, et audit muſices concentum, propter filii erga patrem concordiam, qua per poenitentiam concors factus eſt: choros vero, propter gaudium, quod inibi erat: Nam in domo Dei ſonus eſt pure feſta celebrantium

Verſ. 26. *Et — haec;*

Vno angelorum accerſito. Per angelum enim reuelantur diuina myſteria. Παῖδας vocat nunc ſeruos: nam angeli ſunt ſerui Dei.

Verſ. 27. *Isque — venit.*

Adeſt conuerſus.

Verſ. 27. *Et — recepit.*

Abiecto morbo, per poenitentiam.

Verſ. 28. *Indignatus — introire.*

Aſſimulat hunc parabola indignantem, nec intrare volentem: non quod inuiderit: nullus enim moeror iuſtis de ſalute fratrum: ſed vt ob oculos ponat immenſam Dei bonitatem. Oſtendit ſiquidem huiusmodi indignatio, quod tantam demonſtrat erga eos, qui reſipiſcunt, gratiam et gaudium, vt caeteris inuidiam mouere poſſit. Hoc autem fecit et parabola operariorum mercede conductorum,

3) Hentenius videtur reperiſſe καθαρῶς, quod mihi valde probatur.

Vers. 24. Καὶ ἤρξαντο εὐφραίνεσθαι.

Τοῦτο σαφές.

Vers. 25. Ἦν — ἀγρῷ.

Τῷ τῶν ἀρετῶν, ἐργαζόμενος αὐτάς.

Vers. 25. Καὶ ὡς — χορῶν.

Ὁ τοιοῦτος, ἔρχεται μὲν διὰ προκοπῆς· ἐγγίζει δὲ, διὰ τελειώσεως τῷ οἴκῳ τοῦ θεοῦ, καὶ ἀκούει συμφωνίας μὲν μουσικῆς, διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα συμφωνίαν τοῦ υἱοῦ, ἣν συνεφώνησε διὰ τῆς μετανοίας· χορῶν δὲ, διὰ τὴν ἐκεῖθεν χαράν. ἐν τῷ οἴκῳ γὰρ τοῦ θεοῦ ἦχος καθαρὸς [3]) ἑορταζόντων.

Vers. 26. Καὶ — ταῦτα;

Ἕνα τῶν ἀγγέλων. δι' ἀγγέλου γὰρ ἀποκαλύπτονται τὰ θεῖα μυστήρια· παῖδας δὲ νῦν λέγει, τοὺς δούλους· δοῦλοι δὲ τοῦ θεοῦ, οἱ ἄγγελοι.

Vers. 27. Ὁ δὲ — ἧκει.

Παραγίνεται ἐπιστρέψας.

Vers. 27. Καὶ — ἀπέλαβεν.

Ἀποβαλόντα τὴν νόσον διὰ τῆς μετανοίας.

Vers. 28. Ὠργίσθη — εἰσελθεῖν.

Σχηματίζει τοῦτον ἡ παραβολὴ νῦν ὀργιζόμενον, καὶ μὴ θέλοντα εἰσελθεῖν, οὐχ ὅτι ἐφθόνησε· λύπη γὰρ οὐδεμία τοῖς δικαίοις ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῶν ἀδελφῶν· ἀλλ' ἵνα παρασήσῃ τὴν ὑπερβολὴν τῆς τοῦ θεοῦ ἀγαθότητος. ἐμφαίνει γὰρ ἡ τοιαύτη ἀγανάκτησις, ὅτι τοσαύτην ἐνδείκνυται περὶ τοὺς μετανοοῦντας χάριν καὶ χαράν, ὡς ἑτέροις φθόνον κινῆσαι. τοῦτο δὲ πεποίηκε καὶ ἡ παραβολὴ τῶν μισθουμένων ἐργατῶν ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ

δευτέρῳ

rum, quadrageſimo ſecundo iuxta Matthaeum capite: nam in illa quoque primi murmurabant.

Verſ. 28. *Pater ergo — illum.*

Vtpote filiorum amator ac prudens: et eum, qui conuerſus eſt, habens in honore, et eum, qui permanſit, rogans.

Verſ. 29. *At ille — laetarer.*

Non dicunt haec aut ſimilia ſancti Deo, ſed conſequenter ad indignationem aſſimulata eſt et haec cauſae redditio, ob cauſam, quam praediximus. Solent enim inuidi de ſimilibus conqueri.

Quidam ergo per hoedum, minimam voluptatem intelligentes, per amicos vero voluntates aiunt illum dixiſſe: Mihi ne minimam quidem voluptatem vnquam permiſiſti, vt cum voluntatibus meis laetarer.

Nobis autem non eſt curioſe ſcrutandum, quis ſit hoedus, aut qui ſint amici: nam periculoſae ſunt in talibus ſubtiles quaeſtiones ac diſputationes, ſicut in multis parabolis proteſtati ſumus.

Verſ. 30. *Sed quum — ſaginatum.*

Etiam haec eiusdem ſunt conſequentiae, et ſimiliter efficta ſunt. Dei vero ſubſtantiam dicit, dona vel gratiam, veluti ſuperius ſignificatum eſt: meretrices autem, voluptatum amores.

Verſ. 31. *At ille — es.*

Nunquam a me diſcedendo, ſed mandata mea ſemper implendo.

Verſ. 31. *Et — ſunt.*

Quum enim talis ſis, omnia mea haereditario iure poſſide-

4) ἔν, abeſt. A.

δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον· καὶ ἐν ἐκείνῃ γὰρ οἱ πρῶτοι ἐγόγγυζον.

Vers. 28. Ὁ οὖν πατὴρ — αὐτόν.

Ὡς φιλόπαις καὶ σοφὸς, καὶ τὸν ἐπιστρέψαντα τιμᾷ, καὶ τὸν μείναντα παρακαλεῖ.

Vers. 29. Ὁ δὲ — εὐφρανθῶ.

Οὐ τοιαῦτα λέγουσιν οἱ ἅγιοι πρὸς τὸν θεὸν, ἀλλὰ ἀκολούθως τῇ ὀργῇ ἐσχημάτισαι καὶ αὕτη ἡ δικαιολογία, διὰ τὴν αἰτίαν, ἣν εἰρήκαμεν. εἰώθασι γὰρ οἱ φθονοῦντες τοιαῦτα ἐγκαλεῖν.

Τινὲς οὖν ἔριφον μὲν, τὴν ἐλαχίστην ἡδονήν· φίλους δὲ, τὰ θελήματα νοοῦντες, φασὶν εἰπεῖν αὐτὸν, ὅτι ἐμοὶ οὐδέποτε παρεχώρησας οὐδὲ ἐλαχίστης ἡδονῆς, ἵνα μετὰ τῶν θελημάτων μου εὐφρανθῶ.

Ἡμῖν δὲ οὐ περιεργαστέον, τίς ἐστιν ὁ ἔριφος, καὶ τίνες οἱ φίλοι. ἐπισφαλὴς γὰρ ἡ ἐν τοῖς τοιούτοις λεπτολογία, καθὼς πολλαχοῦ τῶν παραβολῶν διεμαρτυράμεθα.

Vers. 30. Ὅτε δὲ — σιτευτόν.

Καὶ ταῦτα τῆς αὐτῆς εἰσιν ἀκολουθίας, καὶ ὁμοίως ἐσχηματίσθησαν. βίον μὲν [4]) οὖν τοῦ θεοῦ λέγει, τὸ χάρισμα· καθὼς ἀνωτέρω δεδήλωται· πόρνας δὲ, τὰς φιληδονίας.

Vers. 31. Ὁ δὲ εἶπεν — ἐμοί.

Οὐδέποτέ μου ἀποφοιτῶν, ἀλλ' ἀεὶ τὰς ἐντολάς μου πληρῶν.

Vers. 31. Καὶ — ἐστι.

Τοιοῦτος γὰρ ὢν, πάντα τὰ ἐμὰ κληρονομήσεις.

possidebis: huiusmodi namque filii in haereditatem accipiunt regnum patris et Dei. Ne ergo tristeris, nam in nullo affectus es iniuria. Et ita mansuete illum consolatus, deinceps etiam de his respondet, quae in fratrem eius facta sunt.

Vers. 32. *Laetari — inuentus est.*

Ostendit necessariam fuisse laetitiam et gaudium. Quis enim, quum mortuum viderit reuixisse, non laetatur? et quis, vbi id, quod perierat, inuenerit, non gaudet? Vidisti, quemadmodum et quando peregre profectus est patienter sustinuit, et conuersum immenso excepit gaudio: nec solum substantiae rationem non repetiit, sed et donis illum dignatus est, nec solum non exprobrauit, sed insuper pro eo respondit.

Vere magna est, domine, benignitas tua, nec vllus explicare sufficiet sermo ad gratiarum actionem illius. Vtinam autem et nos, qui aequaliter cum prodigo sumus peregre profecti, ac diuitias consumsimus, aequalem cum eo conuersionem demonstremus, et aequali benignitate digni habeamur.

Cap. LVIII. De dispensatore iniquo.

Cap. XVI. v. 1. *Dicebat autem — bona illius.*

Parabola haec Christianis attributa est, qui non volunt omnino possessiones ac pecunias despicere: admonens illos, vt in pauperes sint benefici. Dicta est autem ad discipulos, quia et hi sunt dispensatores.

Reprae

[5]) Quae his signis [* *] inclusimus, ea ex Codice B. exciderant.

[6]) Ita correxi pro ἐπιδημήσαντας. Nec aliter Hentenius.

οἱ τοιοῦτοι [* γὰρ[5]) υἱοὶ κληρονομοῦσι τὴν βασιλείαν τοῦ πατρὸς καὶ θεοῦ. μὴ λυποῦ τοίνυν. οὐδὲν γὰρ ἠδικήθης. οὕτως ἐπιεικῶς παρηγορήσας αὐτὸν, ἀπολογεῖται λοιπὸν καὶ ὑπὲρ τῶν γεγενημένων εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ.

Verſ. 32. Εὐφρανθῆναι — καὶ εὑρέθη. Δείκνυσιν ἀναγκαίαν τὴν εὐφροσύνην καὶ χαράν. τίς γὰρ ἰδὼν νεκρὸν ἀναζήσαντα, οὐκ εὐφραίνεται, καὶ τίς τὸ ἀπολωλὸς εὑρὼν, οὐ χαίρει; εἶδες, πῶς καὶ ἀποδημήσαντος ἐμακροθύμει, καὶ ἐπιστρέψαντα περιχαρῶς ὑπεδέξατο. καὶ οὐ μόνον οὐκ αἰτήτησε δίκην, ἀλλὰ καὶ χαρίτων ἠξίωσε. καὶ οὐ μόνον οὐδ' ὠνείδισεν, ἀλλὰ καὶ ὑπερεπελογήσατο.

Οὕτως μεγάλη, δέσποτα, ἡ φιλανθρωπία σου, καὶ οὐδεὶς ἐξαρκέσει λόγος πρὸς εὐχαριστίαν αὐτῆς. εἰπὲ δὲ καὶ ἡμᾶς, τοὺς ἐπίσης τῷ ἀσώτῳ ἀποδημήσαντας[6]) καὶ διασκορπίσαντας τὸν πλοῦτον, ἴσην αὐτῷ καὶ τὴν ἐπιστροφὴν ἐνδείξασθαι, καὶ τῆς ἴσης ἀξιωθῆναι φιλανθρωπίας.

Κεφ. ΝΗ. Περὶ τοῦ οἰκονόμου τῆς ἀδικίας.

Cap. XVI. v. 1. Ἔλεγε δὲ — ὑπάρχοντα αὐτοῦ.

Ἡ παραβολὴ αὕτη πρὸς τοὺς χρισιανοὺς ἀποτέταται, τοὺς μὴ βουλομένους πάντῃ τῶν χρημάτων ὑπερορᾶν, νουθετοῦσα τούτους, ἵνα κἂν εὐεργετῶσι τοὺς πένητας. εἴρηται δὲ πρὸς τοὺς μαθητὰς, διότι[7]) μαθηταὶ καὶ οὗτοι,

[7]) Hoc prorſus alienum eſt. Ex Hentenio colligas, legendum eſſe οἰκονόμοι aut διοικηταί.

Repraesentat etiam hominem diuitem, puta, Deum humanum, nulloque indigentem: oeconomum vero, siue dispensatorem, omnem, qui possidet diuitias: tales enim non sunt domini, sed dispensatores. Dicit namque Deus: Meum est aurum, meum est argentum. Delatus est autem apud Deum malus dispensator de mala dispensatione, vt qui dissiparet, quae Dei erant, in ea quae non oportuit, nec superflua pauperibus distribueret.

Vers. 2. *Et vocauit — dispensationis tuae.*

Haec illi per diuinas dixit scripturas, quae de futuro docent iudicio, et de redditione rationis.

Vers. 2. *Neque enim — dispensare.*

Morte propemodum te transferente.

Vers. 3. *Ait autem — erubesco.*

Post mortem enim nemo poterit operari: nam praesens tempus operationis est, futurum vero retributionis, et deprecari erit inutile.

Vers. 4. *Scio, quid faciam.*

Eruditus a scripturis.

Vers. 4. *Vt quum — domos suas.*

Hi, quos scio, et quos nunc dicturus est.

Vers. 5. *Et aduocato — v. 7. octoginta.*

Quisnam debitor sit olei, et quis tritici, quisue vnusquisque debitor, et quae cautio debiti, et quare prior scripsit quinquaginta, posterior vero octoginta, ac similia, quae in praesenti reperiuntur parabola, superfluum est inquirere: siquidem ad nihil aliud efficta sunt, quam vt ostendatur, quod

Καὶ ἄνθρωπον μὲν πλούσιον ἐμφαίνει, τὸν φιλάνθρωπον καὶ ἀνενδεῆ θεόν· οἰκονόμον δὲ, πάντα τὸν κεκτημένον πλοῦτον. οἱ τοιοῦτοι γὰρ οὐ κύριοι, ἀλλ' οἰκονόμοι εἰσί. φησὶ γὰρ ὁ θεός· ἐμόν ἐστι[k]) τὸ χρυσίον, καὶ ἐμόν ἐστι τὸ ἀργύριον. διεβλήθη δὲ τῷ θεῷ ὁ κακὸς οἰκονόμος ὑπὸ τῆς κακῆς οἰκονομίας, ὡς διασκορπίζων τὰ τοῦ θεοῦ, εἰς ἃ οὐκ ἔδει, καὶ μὴ διανέμων τὰ περιττὰ τοῖς πένησι. k) Aggae. 2, 8.

Verſ. 2. Καὶ φωνήσας — οἰκονομίας σου.

Εἶπεν αὐτῷ ταῦτα διὰ τῶν θείων γραφῶν, αἳ διδάσκουσι περὶ τῆς μελλούσης κρίσεως καὶ λογοθεσίας.

Verſ. 2. Οὐ γὰρ — οἰκονομεῖν.

Τοῦ θανάτου ὅσον οὔπω μετακινοῦντός σε.

Verſ. 3. Εἶπε δὲ — αἰσχύνομαι.

Μετὰ τὸν θάνατον γὰρ ἐργάσασθαι οὐκ ἰσχύει τις. ἐργασίας γὰρ ὁ παρὼν καιρός· ὁ δὲ μέλλων, ἀνταποδόσεως. καὶ τὸ παρακαλεῖν ἀνόητον.

Verſ. 4. Ἔγνων τί ποιήσω.

Ἔγνω τοῦτο, συνετισθεὶς ὑπὸ τῶν γραφῶν.

Verſ. 4. Ἵνα ὅταν — οἴκους αὐτῶν.

Οὗτοι, περὶ ὧν ἔγνω, τουτέστιν οἱ ῥηθῆναι μέλλοντες.

Verſ. 5. Καὶ προσκαλεσάμενος — v. 7. ὀγδοήκοντα.

Τίς μὲν ὁ χρεώστης τοῦ ἐλαίου, καὶ τίς ὁ τοῦ σίτου, καὶ διατί ἀνὰ ἑκατὸν ὤφειλον, καὶ τί τὸ γράμμα τοῦ χρέους, καὶ διατί ὁ μὲν πεντήκοντα ἔγραψεν, ὁ δὲ ὀγδοήκοντα, καὶ τὰ τοιαῦτα τῆς προκειμένης παραβολῆς, περιττὸν ἐξετάζειν. διὸ οὐδὲν γὰρ ἕτερον συνεπλάσθησαν, ἢ ἵνα δεχθῇ

quod dictus dispensator, dum dispensationis tempus habuit, prudenter domini rebus ad suum commodum abusus est: et per eas in futurum suam salutem procurauit, vt hinc discant, qui habent diuitias, quod oporteat eos, quum illarum dispensatores constituti sint, dum vitae tempus habent, prudenter Dei rebus ad suum abuti commodum: et per illas, pauperibus benefaciendo, in futurum salutem sibi acquirere. Batus itaque mensura erat olei, corus vero tritici mensura.

Vers. 8. *Et laudauit — prudenter fecisset.*

Quid manifeste consequatur, auditoribus reliquit cogitandum. Nam si dominus iniustitia affectus laudauit iniquum dispensatorem, qui videlicet suam ipsius salutem ex iniustitia procurauerat: multo magis Deus, qui in nullo iniustitia afficitur, laudabit iustum siue iustitiae dispensatorem, qui videlicet suam ipsius salutem ex iustitia dispensauerit: id enim habet iustitia, vt superflua pauperibus diuidantur.

Vers. 8. *Quia — sua sunt.*

Filios huius seculi dicit, mundo adhaerentes: seculum enim nunc, mundum appellauit: filios autem lucis vocat eos, qui se ipsos a mundo separauerunt. Et dicit illos prudentiores esse istis in hoc solo, quod de futuro illis cura est, sicut dicti dispensatoris exemplum demonstrauit. Exhortatur autem sermo eos, qui de futuro negligentes sunt.

Vers. 9. *Et ego vobis — de iniquo mammona.*

Mammona apud Hebraeos diuitiae dicuntur. Iniquum

[8]) Hentenius duplici *μμ* edidit. Ego simplici reperi.

μονον, ὅτι ὁ ἐηθεὶς οἰκονόμος, ἕως εἶχε καιρὸν οἰκονομίας, Φρονίμως τοῖς τοῦ δεσπότου πράγμασιν εἰς τὸ οἰκεῖον συμφέρον ἀπεχρήσατο, καὶ δι' αὐτῶν εἰς τὸ μέλλον σωτηρίαν ἑαυτῷ περιεποιήσατο, ὡς ἐντεῦθεν μαθεῖν τοὺς ἔχοντας πλοῦτον, ὅτι χρὴ τούτους, οἰκονόμους αὐτοῦ καταστάντας, ἕως ἔχουσι καιρὸν ζωῆς, Φρονίμως τοῖς τοῦ θεοῦ πράγμασιν εἰς τὸ οἰκεῖον συμφέρον ἀποχρήσασθαι, καὶ δι' αὐτῶν εὐεργετοῦντας τοὺς πένητας, εἰς τὸ μέλλον σωτηρίαν ἑαυτοῖς πραγματεύσασθαι. βάτος μὲν οὖν ἦν, μέτρον ἐλαίου· κόρος δὲ, μέτρον σίτου.

Vers. 8. Καὶ ἐπήνεσεν — Φρονίμως ἐποίησε.

Τὸ ἑξῆς, ὡς δῆλον, τοῖς ἀκροαταῖς ἀφῆκε συλλογίζεσθαι. εἰ γὰρ ὁ ἠδικημένος δεσπότης ἐπήνεσε τὸν οἰκονόμον τῆς ἀδικίας, ἤγουν, τὸν τὴν οἰκείαν σωτηρίαν οἰκονομήσαντα ἐξ ἀδικίας, πολλῷ μᾶλλον ὁ ἀδικούμενος θεὸς ἐπαινέσει τὸν οἰκονόμον τῆς δικαιοσύνης. δικαιοσύνη γὰρ, τὸ τὰ περιττὰ τοῖς πένησι διανέμεσθαι.

Vers. 8. Ὅτι — ἑαυτῶν εἰσίν.

Υἱοὺς μὲν τοῦ αἰῶνος τούτου καλεῖ, τοὺς τῷ κόσμῳ προσκειμένους. αἰῶνα γὰρ νῦν, τὸν κόσμον τοῦτον ὠνόμασεν. υἱοὺς Φωτὸς λέγει, τοὺς τοῦ κόσμου ἀποξήσαντας ἑαυτούς. καὶ Φησιν, ὅτι οὗτοι Φρονιμώτεροί εἰσιν ἐκείνων, κατὰ *] τοῦτο δὲ μόνον, καθὸ Φροντίζουσι τοῦ μέλλοντος, ὡς ἔδειξε τὸ παράδειγμα τοῦ ἐηθέντος οἰκονόμου. ὑπὲρ τοὺς υἱοὺς δὲ τοῦ Φωτὸς, τοὺς εἰς τὴν γενεὰν τὴν ἑαυτῶν, ἤγουν, τοὺς ἐκ τῆς γενεᾶς τῆς ἑαυτῶν υἱοὺς Φωτὸς γενομένους. ἐντρέπει δὲ ὁ λόγος τοὺς ἀμελοῦντας τοῦ μέλλοντος.

Vers. 9. Κἀγὼ ὑμῖν — ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας.

Μαμωνᾶς [B]) μὲν ὁ πλοῦτος λέγεται παρ' ἑβραίοις·

quum autem dixit, siue iniquitatis, quod ex iniquitate recondatur: quae in hoc est, quia superflua pauperibus non diuiduntur. Quum ergo inquit hactenus male dispensaueritis, et concreditas vobis iniquitatis diuitias male expenderitis: vel tandem sero facite vobis ab ipsis amicos pauperes, ad imitationem modo dictae parabolae.

Vers. 9. *Vt quum — tabernacula.*

Vt, quum per mortem hinc demigraueritis, praeparent vobis locum ad aeterna tabernacula, ipsi prius hospites ibi facti.

Vers. 10. *Qui fidelis — iniquus est.*

Qui fidelis est in minimo, etiam multo dignus est. Dicit autem minimum, terrenas diuitias: multum vero, coelestes.

Vers. 11. *Si ergo — fuistis.*

Male videlicet dispensando.

Vers. 11. *Quod — credet?*

Veras regni dei diuitias.

Vers. 12. *Et si — dabit?*

Similiter et alienum nominat terrenas diuitias, quippe quae apud illum non permaneant, qui ipsas est assequutus: nostrum autem coelestes: vt quae apud illum permaneant, qui ipsas accipit.

Vers. 13. *Nullus — contemnet.*

Haec etiam dixit quinto capite euangelii secundum Mat-

*) In textu habent ὑμέτερον. Nihilo minus tamen ἡμέτερον in explicatione locum habet. Theophylactus in editis in textu et in scholiis habet ἡμέτερον. Vid. p. 455. B. E. 456. A. Tertulliani meum,

τῆς ἀδικίας δὲ τοῦτον εἶπεν, ὡς ἐξ ἀδικίας θησαυριθέντα, τῆς ἐκ τοῦ μὴ διαμερίζεσθαι τὰ περιττὰ τούτου τοῖς πένησιν. ἐπεί, φησιν, ἄχρι τοῦ νῦν κακῶς οἰκονομήσατε, καὶ τὰ ἐμπεπιστευμένα μαμωνᾶν ἀδικίας κατεχήσατε, κἂν γοῦν ὄψέ ποτε ποιήσατε ἑαυτοῖς φίλους ἐξ αὐτοῦ τοὺς πένητας, κατὰ μίμησιν τῆς ἤδη ἐληθείσης παραβολῆς.

Vers. 9. Ἵνα ὅταν — σκηνάς.

Ἵνα, ὅταν τῷ θανάτῳ μεταχῆτε, παράσχωσιν ὑμῖν τόπον εἰς τὰς αἰωνίας σκηνάς, πρόξενοι τούτου γινόμενοι.

Vers. 10. Ὁ πιστὸς — ἄδικός ἐστιν.

Ὁ πιστὸς ἐν ὀλίγῳ, καὶ πολλοῦ ἄξιός ἐστιν· ὁ δὲ ἐν ὀλίγῳ ἄδικος, καὶ πολλοῦ ἀνάξιός ἐστι. λέγει δὲ ἐλάχιστον μὲν, τὸν γήϊνον πλοῦτον· πολὺν δὲ, τὸν οὐράνιον.

Vers. 11. Εἰ οὖν — ἐγένεσθε.

Ὡς κακῶς οἰκονομοῦντες.

Vers. 11. Τὸ — πιστεύσῃ;

Τὸν ἀληθινὸν πλοῦτον τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ.

Vers. 12. Καὶ εἰ — δώσει;

Ὁμοίως ἀλλότριον μὲν ὀνομάζει τὸν γήϊνον πλοῦτον, ὡς μὴ παραμένοντα τῷ κεκτημένῳ· ἡμέτερον [9]) δὲ, τὸν οὐράνιον, ὡς παραμένοντα τῷ ἀξιωθέντι αὐτοῦ.

Vers. 13. Οὐδεὶς — καταφρονήσει.

Ταῦτα εἶπε καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ

um, a Sabatierio notatum, etiam ad interpretationes referendum.

Matthaeum: et in eo lege dicti illius enarrationem, Nemo potest duobus dominis seruire.

Vers. 13. *Non potestis — mammonae.*

Consequenter ibi et de hoc dictum est, et data interpretatio.

Vers. 14. *Audiebant — illum.*

Vilipendebant eum, ipsi viles ac detestandi.

Vers. 15. *Et ait — hominibus.*

Qui vos ipsos iustos putatis.

Vers. 15. *Deus autem — vestra.*

Peccatis plena et execranda.

Vers. 15. *Quod — Deo.*

Siquidem, inquit, etiam si in alio nullo deliqueritis, quam quod coram hominibus sublimiter sapere videmini, id abominatio est coram Deo, ac detestandos facit superbos.

Vers. 16. *Lex — Iohannem.*

Lex prophetandi et prophetae, qui videlicet de me prophetauerunt, vsque ad Iohannem prophetauerunt: Nam hoc addidit Matthaeus. Posthac autem neque lex neque prophetae, sed quid?

Vers. 16. *Ab — annuntiatur.*

Non obscure prophetatur, sed palam annuntiatur: ipse enim Iohannes illud primum annuntiauit, dicens: Resipiscite, instat enim regnum coelorum. Regnum vero Dei nunc dicit fidem, quae in ipsum est, vtpote arrabonem regni coelorum, siue fruitionis coelestium bonorum.

Vers. 16.

κατὰ ματθαῖον, καὶ ἀνάγνωθι ἐν ἐκείνῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· οὐδεὶς [l]) δύναται δυσὶ κυρίοις δουλεύειν. l) Matt. 6, 24.

Verſ. 13. Οὐ δύνασθε — μαμωνᾷ.

[a]Ἀκολούθως ἐκεῖ καὶ περὶ τούτου εἴρηται, καὶ ἡρμήνευται.

Verſ. 14. [b]Ἤκουον — αὐτόν.

[b]Ἐφαύλιζον αὐτὸν, οἱ φαῦλοι καὶ κατάπτυστοι.

Verſ. 15. Καὶ εἶπεν — ἀνθρώπων.

[c]Οἱ δικαίους ἑαυτοὺς οἰόμενοι.

Verſ. 15. Ὁ δὲ θεὸς — ὑμῶν.

[c]Ἁμαρτωλὰς οὔσας καὶ βδελυράς.

Verſ. 15. [d]Ὅτι — τοῦ θεοῦ.

Καὶ γάρ φησιν· εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον ἡμαρτάνετε, [i]) ἡ ἐν ἀνθρώποις ὑψηλοφροσύνη βδελυρά ἐστι τῷ θεῷ, καὶ βδελυροὺς ποιεῖ τοὺς οἰηματίας.

Verſ. 16. Ὁ νόμος — ἰωάννου.

[e]Ὁ νόμος τοῦ προφητεύειν, καὶ οἱ προφῆται οἱ προφητεύοντες, δηλονότι, περὶ ἐμοῦ, μέχρις ἰωάννου προεφήτευσαν. τοῦτο γὰρ προσέθηκεν [m]) ὁ ματθαῖος. τοῦ λοιποῦ δὲ, οὔτε νόμος, οὔτε προφῆται, ἀλλὰ τί; m) Matt. 11, 13.

Verſ. 16. [f]Ἀπὸ — εὐαγγελίζεται.

[f]Οὐκέτι σκοτεινῶς προφητεύεται, ἀλλὰ φανερῶς καταγγέλλεται. αὐτὸς γὰρ ὁ ἰωάννης πρῶτος αὐτὴν εὐηγγελίσατο, λέγων· [n]) μετανοεῖτε, ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. βασιλείαν δὲ τοῦ θεοῦ λέγει νῦν, τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν, ὡς οὖσαν ἀῤῥαβῶνα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἤτοι, τῆς ἀπολαύσεως τῶν οὐρανίων ἀγαθῶν. n) Matth. 3, 2.

Verſ. 16.

i) ἡμαρτάνετο. B.

Verſ. 16. *Et — vim facit.*

Omnis ſapiens ad illud ſibi ipſi vim infert, a mundi amore ac infidelitate abſtractus: vos autem, quum inſipientes ſitis et ſegnes, merito increduli permanetis.

Verſ. 17. *Facilius — cadere.*

Legem hoc in loco appellauit, omne vetus teſtamentum, in quo frequenter praedictum eſt, quod illi a Dei familiaritate excidérent. Dicit ergo, Facilius coelum ac terra corrumpentur, quam vel minima pars eorum, quae per ſcripturam praenuntiata ſunt de caſu illorum ob infidelitatem, concidat aut irritum permaneat.

Verſ. 18. *Quisquis — adulterium committit.*

Nunc quidem non interrogatus haec dixit, in quosdam inuehens, qui in huiusmodi rebus delinquebant: quadrageſimo vero capite euangelii ſecundum Matthaeum, interrogatus a phariſaeis, vtrum licet homini diuortium facere cum vxore ſua qualibet ex cauſa, latiorem dedit reſponſionem: lege ergo ibi totam eius enarrationem.

Cap. LIX. De diuite et Lazaro.

Verſ. 19. *Homo — diues.*

Quum multa frequenter de paupertatis amore docuerit, nunc per parabolam etiam timorem duris corde ac tenacibus diuitibus incutit: de his, quae adhuc futura ſunt, tanquam de praeteritis narrans: nondum enim eorum, quae in vita ſunt peracta, datur retributio, quum nondum adſit iudicium, aperte manifeſtans, quaenam vltiones excipiant diuites, qui nullo compaſſionis affectu mouentur:

et

Vers. 16. Καὶ — βιάζεται.

Πᾶς συνετὸς εἰς αὐτὴν βιάζει ἑαυτὸν, ἀνθελκόμενος ὑπὸ τῆς τοῦ κόσμου φιλίας καὶ τῆς ἀπιστίας· ὑμεῖς δὲ, ἀσύνετοι καὶ ῥάθυμοι ὄντες, εἰκότως ἀπιστεῖτε.

Vers. 17. Εὐκοπώτερον — πεσεῖν.

Νόμον ἐνταῦθα, πᾶσαν ὠνόμασε τὴν παλαιὰν γραφὴν, ἥτις διαφόρως προεῖπεν, ὅτι διὰ τὴν ἀπιστίαν αὐτῶν ἐκπεσοῦνται τῆς πρὸς θεὸν οἰκειώσεως. λέγει γοῦν, ὅτι εὐχερέστερον ἂν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ ἀφανισθήσονται, ἢ τὸ ἐλάχιστον τῶν προηγορευμένων τῇ γραφῇ περὶ τῆς διὰ τὴν ἀπιστίαν ἐκπτώσεως αὐτῶν διαπεσεῖται, εἴτουν, ἀπρακτήσει.

Vers. 18. Πᾶς — μοιχεύει.

Νῦν μὲν, μὴ ἐρωτηθεὶς, εἶπε ταῦτα, πρός τινας ἀποτεινόμενος τοιαῦτα τότε πλημμελήσαντας· ἐν δὲ τῷ τεσσαρακοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τῶν φαρισαίων, εἰ ἔξεσιν o) ἀνθρώπῳ ἀπολύσαι τὴν γυναῖκα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν, πλατείαν τὴν ἀπόκρισιν ἐποιήσατο. καὶ ἀνάγνωθι τὴν ὅλην ἐξήγησιν αὐτῆς. o) Matth. 19, 3.

Κεφ. ΝΘ. Περὶ τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ λαζάρου.

Vers. 19. Ἄνθρωπος — πλούσιος.

Πολλὰ πολλάκις περὶ φιλοπτωχίας διδάξας, νῦν διὰ παραβολῆς καὶ φόβον τοῖς σκληροκαρδίοις καὶ ἀμεταδότοις πλουσίοις ἐπικρεμᾷ, περὶ τῶν ἔτι μελλόντων, ὡς ἤδη γεγονότων διηγούμενος· οὔπω γὰρ τῶν βεβιωμένων ἀνταπόδοσις, ἐπεὶ οὔπω κρίσις· καὶ τραγῳδῶν παρεισῶν, οἵαι μὲν κολάσεις τοὺς ἀσυμπαθεῖς πλουσίους διαδέξονται μετὰ θάνα-

et quae refrigeria ſuſcipiant pauperes, qui labores tolerauerunt. Alia etiam vtilia per hanc diſcimus parabolam.

Verſ. 19. *Qui — byſſo.*

Pretioſiſſimis ac ſpecioſiſſimis veſtibus corpus ornabat.

Verſ. 19. *Et epulabatur — ſplendide.*

Pretioſe.

Verſ. 20. *Mendicus — Lazarus.*

Diuitis quidem nomen non edidit, vtpote odio digni. Scriptum eſt enim, Nec memor ſim nominum eorum per labia mea: mendici vero nomen addidit, tanquam amore digni.

Aiunt autem quidam ex traditione Hebraeorum, quod iuxta ea tempora diues ille fuerat Nineuis appellatus, et mendicus iſte Lazarus: poſtquam autem vterque mortuus eſt, formauit Chriſtus parabolam de rebus ab illis geſtis, et futuras ipſorum retributiones, quaſi iam factas, narrauit, timorem iis, qui diuiti illi adhaeſerant, immittens, vt diximus: eis vero, qui ad pauperem hunc attinebant, conſolationem: et his autem et illis vtilitatem.

Verſ. 20. *Qui* — v. 21. *vlcera eius.*

Adeo debili erat corpore, vt neque canes poſſet abigere. O crudelitatem ac prae ſtupore indolentiam, per quam in tantis conſtitutus bonis, in tot malis ac calamitatibus poſitum deſpiceret, idque ad ianuam ſuam iacentem. Et rurſum o egregiam fortitudinem ac tolerantiam, quod, quum ille ita

2) σφοδροτάτως. B. Male.
3) τὰ, abeſt. A.

θάνατον, οἷαι δὲ ἀνέσεις τοὺς Φερεπόνους πένητας ὑποδέξονται. καὶ ἄλλα δὲ ὠφέλιμα διὰ τῆς παραβολῆς ταύτης μανθάνομεν.

Vers. 19. Καὶ — βύσσον.

Ταῖς τιμιωτάταις καὶ [2]) φαιδροτάταις στολαῖς κατεκόσμει τὸ σῶμα.

Vers. 19. Εὐφραινόμενος — λαμπρῶς.

Πολυτελῶς.

Vers. 20. Πτωχὸς — λάζαρος.

Τοῦ πλουσίου μὲν οὐκ εἶπεν ὄνομα, ὡς μεμισημένου. γέγραπται γὰρ περὶ τῶν πονηρῶν· οὐ μὴ [p]) μνησθῶ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν διὰ χειλέων μου· τοῦ πτωχοῦ δὲ τὴν κλῆσιν προσέθηκεν, ὡς ἠγαπημένου. p) Ps. 15, 4.

Φασὶ δέ τινες ἐκ παραδόσεως ἑβραίων, ὅτι κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους καὶ ὁ πλούσιος ἐκεῖνος ἦν, νινευΐς καλούμενος, καὶ ὁ πτωχὸς οὗτος λάζαρος. τελευτησάντων δὲ αὐτῶν, παραβολὴν ὁ χριστὸς [3]) τὰ κατ' αὐτοὺς ἐποίησε, καὶ τὰς μελλούσας ἀνταποδόσεις αὐτῶν, ὡς γεγενημένας, ἰσόρησε, τοῖς μὲν κατὰ τὸν πλούσιον ἐκεῖνον, φόβον ἐμποιῶν, ὡς εἰρήκαμεν· τοῖς δὲ κατὰ τὸν πτωχὸν τοῦτον, παρηγορίαν, καὶ τούτοις δὲ κἀκείνοις ὠφέλειαν.

Vers. 20. [a]Ος — v. 21. ἔλκη αὐτοῦ.

Τοσοῦτον γὰρ παρεῖτο τὸ σῶμα, ὡς μηδὲ τοὺς κύνας ἀποσοβᾶν δύνασθαι. ὦ πολλῆς ὠμότητος καὶ ἀναλγησίας! ὅτι τὸν ἐν τοσούτοις κακοῖς, ὁ ἐν τοσούτοις ἀγαθοῖς περιεώρα, καὶ ταῦτα ἐρρ.μμένον πρὸ τοῦ πυλῶνος αὐτοῦ. καὶ αὖθις, ὦ πολλῆς ἀνδρείας [4]) καὶ ὑπομονῆς! ὅτι ἐκείνου οὕτως ἔχον-

[4]) ἀνδρίας. A.

ita se haberet, hic ita affectus non malediceret, neque murmuraret.

Vers. 22. *Accidit — Abrahae.*

Vt hospitem Lazarum apud hospitalem Abraham intuitus dives, osor hospitum, haberet hoc ad confutationem suae inhospitalitatis. Obserua etiam, quod peccatorum animae violente ac dure repetuntur: Stulte, inquit, hac nocte repetunt animam tuam a te: iustorum vero pie ac reuerenter ab angelis, tanquam satellitibus, abducuntur.

Vers. 22. *Mortuus est — sepultus est.*

De mendico non dixit, quod sepultus sit, eo quod vile esset pauperis sepulchrum, de diuite vero maxime, propter pretiositatem sepulchri diuitis.

Vers. 23. *Atque in — sinu eius.*

Infernum dicit, locum supplicii. Ex hac autem parabola discimus, quod in futuro seculo non solum peccatores vident iustos et iusti peccatores, sed et agnoscunt: et peccatores quidem iustorum vident fruitiones, quo magis doleant videntes, quibus sint priuati bonis: iusti vero peccatorum vident supplicia, quo amplius gaudeant intuentes, quanta effugerunt tormenta. Agnoscunt autem se inuicem, vt sciant, inter quos sunt hi, de quibus ante mortem ignorabant. Tunc autem Deum non obsecrant isti pro peccatoribus, scientes, quod cum diabolo et angelis eius condemnati sunt. Et quemadmodum pro daemonibus supplicare vanum esset et inutile: ita quoque et pro his, sicut dixit Gre-

5) τοῦτο expressit etiam Hentenius. Τοῦτο, nimirum τὸ ἰδεῖν. In mentem tamen veniebat τουτον, i. e. τὸν λάζαρον.

6) Forte, οἶκν βάσανον. Ita mox. Nam τὰ βάσανα non memini legere.

7) κατεδικάσθησαν. A.

ἔχοντος, αὐτὸς οὕτως ἔχων, οὐκ ἐβλασφήμησεν, οὐδ' ἐγόγγυσεν.

Vers. 22. Ἐγένετο — ἀβραάμ.

Ἵνα τὸν ξένον λάζαρον παρα τῷ φιλοξένῳ ἀβραὰμ ἰδὼν ὁ μισόξενος πλούσιος ἔλεγχον ἔχοι τοῦτο[5]) τῆς μισοξενίας αὐτοῦ. παρατήρησον δὲ, ὅτι τῶν ἁμαρτωλῶν μὲν αἱ ψυχαὶ ἀποτόμως ἀπαιτοῦνται·[9]) ἄφρον, γάρ φησι, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχήν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· τῶν δικαίων δὲ, εὐλαβῶς ἀπάγονται, ὑπὸ τῶν ἀγγέλων δορυφορούμεναι. 9) Luc. 12, 20.

Vers. 22. Ἀπέθανε — ἐτάφη.

Ἐπὶ τοῦ πτωχοῦ μὲν, οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐτάφη, διὰ τὸ ἀτημέλητον τῆς τῶν πτωχῶν ταφῆς· ἐπὶ τοῦ πλουσίου δὲ, καὶ μάλα, διὰ τὸ πολυτελὲς τῆς τῶν πλουσίων ταφῆς.

Vers. 23. Καὶ ἐν — κόλποις αὐτοῦ.

Ἅιδην λέγει, τὸν τόπον τῆς κολάσεως. ἐκ τῆς παραβολῆς δὲ ταύτης μανθάνομεν, καὶ ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι οὐ μόνον ὁρῶσι καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ τοὺς δικαίους, καὶ οἱ δίκαιοι τοὺς ἁμαρτωλούς, ἀλλὰ καὶ γνωρίζουσι. καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ μὲν ὁρῶσι τὰς τῶν δικαίων ἀπολάυσεις, ἵνα μᾶλλον ἀνιῶνται, βλέποντες, οἵων ἀγαθῶν ἐξερήθησαν· οἱ δίκαιοι δὲ, ὁρῶσι τὰς τῶν ἁμαρτωλῶν κολάσεις, ἵνα μᾶλλον χαίρωσι, βλέποντες οἷα[6]) βάσανα διέφυγον. γνωρίζουσι δὲ ἀλλήλους, ἵνα γνῶσιν ἐν ποίοις εἰσὶν οὗτοι, περὶ ὧν ἠγνόουν πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν· οὐ παρακαλοῦσι δὲ τότε τὸν θεὸν οἱ δίκαιοι ὑμὲρ τῶν ἁμαρτωλῶν, γινώσκοντες, ὅτι τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ συγκατεδικάθησαν.[7]) καὶ ὥσπερ τὸ ὑπὲρ τῶν δαιμόνων ἱκετεύειν μάταιόν ἐστι καὶ ἀπρόσδεκτον, οὕτω καὶ τὸ ὑπὲρ τούτων, ὡς εἶπε γρηγόριος ὁ διάλογος· οὐκ ἀλ-

Gregorius Dialogus. Non dolent autem quanquam compatientes sint: tunc enim fugit ab eis dolor, moeror, ac gemitus, vt pure laetentur.

† Haec quidem dicit Gregorius Dialogus. Alii vero patres dicunt, neque a peccatoribus videri iustos, neque a iustis peccatores: illi siquidem in luce degunt, hi autem in tenebris: longe autem distant a se inuicem lux et tenebrae. Praeterea, quum illi sint omnino lux, nequaquam cupiunt ad tenebras prospicere: hi vero, quum omnino sint tenebrae, non possunt lucem aspicere. Nam et peccatoribus doloris esset consolatio lux ipsa, et iustis imminutionem voluptatis adferrent tenebrae. Dicunt itaque, in hac parabola proponi hoc lege parabolica, et vt terribilior ac magis persuadibilis fieret sermo. Oportet autem et haec et illa scire: sanctorum enim sunt, et nihil pietatem laedunt.

Vers. 24. *Et ipse — hac.*

Vide, quantum eum sapere fecit cruciatus: quem enim prope iacentem despexerat, hunc eminus acute videt. Nec tamen Lazarum deprecabatur: suspicabatur namque, quod malorum ipsi inflictorum, aduersus se memor esset: sed Abraham obsecrat, opinatus, quod hunc lateret, quae circa se contigerant. Quemadmodum autem Lazaro, quum in tot malis positus esset, calamitatum erat augmentum intueri diuitem in tot bonis: ita nunc diuiti, in tantis degenti miseriis, additio supplicio-rum est, videre Lazarum in tantis bonis.

Vers. 25. *Dixit — cruciaris.*

Inhumanitatem huic non improperat, sed mansuete respondet. Scriptum est enim, Animam humi-

[8]) Haec vterque in margine.

[9]) ἀποκρύπτεται. B.

γοῦσι δὲ, καίτοι συμπαθεῖς ὄντες. ἀπέδρα γὰρ τότε ἀπ' αὐτῶν ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμὸς, ἵνα καθαρῶς εὐφραίνωνται.

[Ταῦτα[8]) μέν φησι γρηγόριος ὁ διάλογος· ἕτεροι δὲ πατέρες λέγουσι, μήτε ὑπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν ὁρᾶσθαι τοὺς δικαίους, μήτε ὑπὸ τῶν δικαίων τοὺς ἁμαρτωλούς. οἱ μὲν γὰρ ἐν τῷ φωτὶ δὶ δὲ ἐν τῷ σκότῳ· πόρρω δὲ ἀλλήλων τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος. καὶ οἱ μὲν ὅλοι φῶς ὄντες, οὐκ ἂν βούλοιντο ἀπιδεῖν εἰς τὸ σκότος· οἱ δὲ ὅλοι σκότος ὑπάρχοντες, οὐκ ἂν δύναιντο ἀπιδεῖν εἰς τὸ φῶς. ἢ γὰρ ἂν καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ τῆς ὀδύνης παράκλησιν ἔμελλον ἔχειν τὸ φῶς· καὶ οἱ δίκαιοι, τῆς ἡδονῆς ὕφεσιν τὸ σκότος· τὴν μέντοι παραβολὴν ὑποθέσθαι τοῦτο, κατὰ παραβολικὴν αὐτονομίαν, καὶ ἵνα φοβερώτερος καὶ πιθανώτερος ὁ λόγος γένηται. χρὴ δὲ καὶ ταῦτα κἀκεῖνα γινώσκειν. ἁγίων γάρ εἰσι, καὶ οὐδὲν τῇ εὐσεβείᾳ λυμαίνονται.]

Vers. 24. Καὶ αὐτὸς — ταύτῃ.

Ὅρα, πόσον αὐτὸν ἡ βάσανος ἐσωφρόνισεν. ὃν γὰρ ἐγγὺς κείμενον παρεώρα, τοῦτον πόρρωθεν ὀξέως ὁρᾷ. οὐ παρεκάλεσε δὲ τὸν λάζαρον, ὑπολαμβάνων, ὅτι μνησικακεῖ αὐτῷ· τὸν ἀβραὰμ δὲ ἱκέτευσε, νομίζων, ὅτι ἀγνοεῖ τὰ κατ' αὐτόν. ὥσπερ δὲ τῷ λαζάρῳ πρότερον, ἐν τοσούτοις ὄντι κακοῖς προσθήκη συμφορῶν ἦν, τὸ βλέπειν τὸν πλούσιον ἐν τοσούτοις ἀγαθοῖς· οὕτω καὶ τῷ πλουσίῳ νῦν ἐν τοσούτοις ὄντι δεινοῖς, προσθήκη τιμωριῶν ἐστὶ, τὸ βλέπειν τὸν λάζαρον ἐν τοσούτοις ἀγαθοῖς.

Vers. 25. Εἶπε — ὀδυνᾶσαι.

Οὐκ ὀνειδίζει τούτῳ τὴν ἀπανθρωπίαν, ἀλλ' ἐπιεικῶς[9]) ἀποκρίνεται· γέγραπται γάρ· ὅτι

humiliatam ne turbaueris. Et hunc nominat filium, vtpote patriarcha, seu progenitor ipsius, et tanquam senex. Non dixit autem: Accepisti bona tua, sed Recepisti. Nam recipere ob ea ponitur, quae debentur: et hinc omnino significatur, quod et diues, quanquam peccator erat, aliquam tamen habebat virtutem, pro qua bona debita adhuc viuens receperat: et Lazarus, quanquam iustus erat, aliquod tamen vitium habebat, propter quod adhuc viuens debita mala receperat. Siquidem nullus hominum expers est virtutis, aut omnino malus: nullusque expers est vitii, aut omnino bonus: ideoque iam morientes discesserunt, ille quidem meram habens malitiam, hic autem puram habens virtutem.

Vers. 26. *Et super — transcendere.*

Hiatum magnum dicit, firmissimum Dei praeceptum, tanquam ad modum hiatus prohibens horum et illorum commixtionem.

Vers. 27. *Ait — pater.*

Etiam hic ponitur ἐρωτῶ, pro obsecro.

Vers. 27. *Vt — v. 28. cruciatus.*

Repulsam passus in eo, quod pro se orabat, pro fratribus supplicat insinuans, quod sicut ipse ante mortem, ita et illi pro fabulis ducunt minas, quae in scripturis habentur de futuri seculi suppliciis et propterea solam voluptuosam vitam insequuntur.

Vers. 29. *Dicit — prophetas.*

Mosaicos libros ac prophetias: neque enim ita tibi

[1]) L. l. legitur καρδίαν παρωργισμένην. Hunc ipsum locum tractans Ioannes Xiphilinus eodem modo laudat.

ψυχὴν r) τεταπεινωμένην s) μὴ προσαράξῃς· καὶ τέκνον ὀνομάζει τοῦτον, ὡς πατριάρχης αὐτοῦ, καὶ ὡς πρεσβύτης. οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ἐλάβες, ἀλλ' ὅτι ἀπέλαβες τὰ ἀγαθά σου ἐν τῇ ζωῇ σου, καὶ λάζαρος ὁμοίως τὰ κακά. τὸ γὰρ ἀπολαμβάνειν ἐπὶ τῶν χρεωστουμένων τάττεται, καὶ δηλοῦται πάντως ἐντεῦθεν, ὅτι καὶ ὁ πλούσιος, εἰ καὶ ἁμαρτωλὸς ἦν, ὅμως εἶχέ τινα ἀρετὴν, ὑπὲρ ἧς ἀπέλαβε ζῶν ἔτι τὰ ὀφειλόμενα ἀγαθά· καὶ ὁ λάζαρος, εἰ καὶ δίκαιος ἦν, ὅμως εἶχέ τινα κακίαν, δι' ἣν καὶ αὐτὸς ἀπέλαβε ζῶν ἔτι τὰ ὀφειλόμενα κακά. τῶν ἀνθρώπων γὰρ οὐδεὶς ἄμοιρος ἀρετῆς, οὐδ' ὁ πάνυ πονηρός· καὶ οὐδεὶς ἄμοιρος κακίας, οὐδ' ὁ πάνυ ἀγαθός. διὸ καὶ τελευτήσαντες ἀπῆλθον, ὁ μὲν ἄκρατον ἔχων τὴν κακίαν· ὁ δὲ ἄκρατον κεκτημένος τὴν ἀρετήν.

r) Sirac. 4, 3.

Verſ. 26. Καὶ ἐπὶ — διαπερῶσι.

Χάσμα μέγα λέγει, τὸ ἀνεπιχείρητον πρόσαγμα τοῦ θεοῦ· ὡς δίκην χάσματος κωλύων τὴν ἐπιμιξίαν τούτων κἀκείνων.

Verſ. 27. Εἶπε — πάτερ.

Παρακαλῶ σε.

Verſ. 27. Ἵνα — v. 28. βασάνου.

Ἀποτυχὼν τῆς ὑπὲρ ἑαυτοῦ δεήσεως, ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν δυσωπεῖ, ἐμφαίνων, ὅτι ὥσπερ αὐτὸς πρὸ τοῦ ἀποθανεῖν, οὕτω καὶ αὐτοὶ λῆρον ἡγοῦνται τὰς ἐν ταῖς γραφαῖς ἀπειλὰς τῶν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος κολάσεων, καὶ διὰ τοῦτο, μόνην τὴν φιληδονίαν μεταδιώκουσι.

Verſ. 29. Λέγει — προφήτας.

Τὰς μωσαϊκὰς βίβλους καὶ τὰς προφητικάς.

s) Sirac. 7, 19. laudat. Vide editionem noſtram Moſquenſem pag. 20.

tibi curae sunt fratres, vt Deo, qui fecit illos, et sexcentos eis adhibuit praeceptores.

Vers. 29. *Audiant illos.*

Quum vitam suadeant virtuti conformem.

Vers. 30. *At ille — Abraham.*

Non audiunt illos.

Vers. 30. *Sed — resipiscent.*

Libris quidem non habent fidem, vtpote scriptis ab his, qui viuebant, et necdum ea viderant, quae in futuro sunt seculo: si quis autem ex mortuis ierit ad illos, credent, tanquam ei, qui viderit vniuersa.

Vers. 31. *Ait — credent.*

Siquidem Iudaei, quia Mosen et prophetas non audiebant, neque iis, qui a mortuis resurrexerant, credebant: quin et Lazarum, Marthae et Mariae fratrem, qui a mortuis surrexerat, et de rebus, quae in inferno erant, loquebatur, potius occidere volebant.

Cap. XVII. v. 1. *Ait — veniunt.*

Hoc est, necesse est, vt veniant. Dixit enim trigesimo septimo etiam iuxta Matthaeum capite, Vae mundo ab offendiculis: necesse est enim, vt veniant offendicula, veruntamen vae homini illi, per quem venit offendiculum: et in eo lege interpretationem, quae pulchre posita est.

Vers. 2. *Expedit — istis.*

Ibi etiam haec paulo ante dicta sunt et aperte declarata.

Vers. 3.

οὐ γὰρ οὕτω σὺ κήδῃ τῶν ἀδελφῶν, ὡς ὁ ποιήσας αὐτοὺς θεὸς, ὃς καὶ μυρίους ἐπέστησεν αὐτοῖς διδασκάλους.

Vers. 29. Ἀκουσάτωσαν αὐτῶν.

Ὑποτιθεμένων βίον ἐνάρετον.

Vers. 30. Ὁ δὲ — ἀβραάμ.

Οὐκ ἀκούουσιν αὐτῶν.

Vers. 30. Ἀλλ' — μετανοήσουσι.

Ταῖς βίβλοις μὲν ἀπιστοῦσιν, ὡς παρὰ ζώντων γραφείσαις, μήπω θεασαμένων τὰ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος· ἐάν τις δὲ ἀπὸ νεκρῶν πορευθῇ πρὸς αὐτοὺς, πιστεύσουσιν, ὡς ἰδόντι πάντα.

Vers. 31. Εἶπε — πεισθήσονται.

Καὶ οἱ Ἰουδαῖοι γὰρ, ἐπειδὴ μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἤκουον, οὐδὲ τοῖς ἐκ νεκρῶν ἀναστᾶσιν ἐπείθησαν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀδελφὸν μάρθας καὶ μαρίας λάζαρον, ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα καὶ περὶ τῶν ἐν τῷ ᾅδῃ λέγοντα, μᾶλλον ἀνελεῖν ἐβούλοντο.

Cap. XVII. v. 1. Εἶπε — ἔρχεται.

Ἀνένδεκτόν ἐστιν, ὥστε μὴ ἐλθεῖν, ἤγουν, ἀναγκαῖόν ἐστιν ἐλθεῖν. ἔφη γὰρ καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον· ὅτι οὐαὶ [s] τῷ κόσμῳ ἀπὸ τῶν σκανδάλων. ἀνάγκη γάρ ἐστιν ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα· πλὴν οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, δι' οὗ τὸ σκάνδαλον ἔρχεται. καὶ ἀνάγνωθι ἐν ἐκείνῳ τὴν ἑρμηνείαν, εὖ ἔχουσαν.

[s] Matth. 18, 7.

Vers. 2. Λυσιτελεῖ — τούτων.

Ἐκεῖ καὶ ταῦτα εἴρηται μικρὸν ἀνωτέρω, καὶ σαφῶς διηρμήνευται.

Verſ. 3. *Cauete vobis ipſis.*

Cauete, ne quo modo cuiquam ſitis offendiculo, aut a quoquam offendiculum patiamini.

Verſ. 3. *Quod ſi — illum.*

Fraterne illum increpa, et more eius, qui corrigit.

Verſ. 3. *Et ſi — illi.*

Poenitentia enim promeretur, vt veniam impetret.

Verſ. 4. *Et ſi — remittes illi.*

Oportet enim nos, qui infirmi ſumus, et affectionibus vincimur, condolere his, qui ſimiliter affecti ſunt. Hic autem ſepties, idem ſignificat, quod frequenter: hoc eſt, quoties in die poſt peccatum poenituerit eum, toties remitte illi: et ita idem indicat, quod ſeptuagies ſepties. Aliter etiam: ſepties quidem, de vnoquoque die dictum eſt, ſeptuagies ſepties autem, de omnibus ſimul.

Verſ. 5. *Et — fidem.*

Appone ei, quam habemus deficientem: ſiue perfice in nobis fidem quae in te eſt. Fides ſiquidem partim a nobis inducitur iuxta id, quod dicitur, Fides tua te ſaluam fecit: partim vero a Deo datur. Ait enim Apoſtolus Paulus, Alii quidem per ſpiritum datur ſermo ſapientiae: alii ſermo ſcientiae ſecundum eundem ſpiritum: alii vero fides per eundem ſpiritum. Hoc ergo ſcientes petunt eam fidem, quae a Deo datur, quam etiam acceperunt poſt ſuperuentionem ſpiritus ſancti in ſpecie ignitarum linguarum. Ideo priusquam hanc accepiſſent, exprobrabatur illis, quod puſilli eſſent fide: imperfecti enim ad fidem erant: addita vero a Deo fides, perfectio erat et confirmatio fidei prius illatae.

Verſ. 6.

Vers. 3. Προσέχετε ἑαυτοῖς.

Προσέχετε, μήποτε σκανδαλίσητέ τινας, ἢ σκανδαλισθῆτε ὑπό τινων.

Vers. 3. Ἐὰν δὲ — αὐτῷ.

Ἐπίπληξον ἀδελφικῶς τε καὶ διορθωτικῶς.

Vers. 3. Καὶ ἐὰν — αὐτῷ.

Ἡ μετάνοια γὰρ ἀξία συγγνώμης.

Vers. 4. Καὶ ἐὰν — ἀφήσεις αὐτῷ.

Δεῖ γὰρ ἡμᾶς, ἐν ἀσθενείαις ὄντας καὶ ἡττωμένους παθῶν, ἐπικάμπτεσθαι τοῖς ὁμοίως πάσχουσι. τὸ δὲ ἑπτάκις ἐνταῦθα, τὸ πολλάκις δηλοῖ, τουτέστιν, ὁσάκις τῆς ἡμέρας ἁμαρτήσας μετανοήσῃ, τοσαυτάκις ἄφες αὐτῷ. καὶ οὕτω συνάδει τὸ ἑβδομηκοντάκις ἑπτά. ἄλλως τε, τὸ μὲν ἑπτάκις, ἐφ' ἑκάστης ἡμέρας εἰρηται· τὸ δὲ ἑβδομηκοντάκις ἑπτὰ, πρὸς πάσας.

Vers. 5. Καὶ — πίστιν.

Πρόσθες, ᾗ ἔχομεν, τὴν λείπουσαν, ἤγουν, τελείωσον ἡμῶν τὴν πίστιν τὴν πρὸς σέ. τῆς πίστεως γὰρ τὸ μὲν, παρ' ἡμῶν εἰσάγεται, καθὸ λέγεται, τὸ· ἡ πίστις [t]) σου σέσωκέ σε· τὸ δὲ, παρὰ τοῦ Θεοῦ δίδοται. Φησὶ γὰρ ὁ ἀπόστολος Παῦλος· ᾧ [v]) μὲν διὰ τοῦ πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας· ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως, κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα· ἑτέρῳ δὲ πίστις, ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι. τοῦτο οὖν εἰδότες, αἰτοῦσι τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ διδομένην πίστιν, ἣν καὶ ἔλαβον μετὰ τὴν ἐν εἴδει πυρίνων γλωσσῶν ἐπιφοίτησιν τοῦ ἁγίου πνεύματος. διὸ πρὸ τοῦ ταύτην λαβεῖν, ὀλιγοπιστίαν ὠνειδίζοντο, καὶ ἀτελεῖς ἦσαν πρὸς τὴν πίστιν. ἔστι δὲ ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ προστιθεμένη πίστις, τελείωσις τῆς προεισενεχθείσης πίστεως, καὶ βεβαίωσις.

t) Matth. 9, 22.

v) 1 Cor. 12, 8.

Verſ. 6. *Ait — vobis.*

Si haberetis fidem adeo acutam, vehementem ac feruentem, ſicut eſt granum ſinapis: nam illud talis eſt qualitatis, moueretis ſane et arbores, illasque in mare plantaretis. Hoc autem dixit, laudans perfectam fidem, et magnam eius ſignificans potentiam. Dixit autem de fide et grano ſinapis etiam trigeſimo quinto iuxta Matthaeum capite, alio tamen intellectu.

Verſ. 7. *Quis — v. 10. feçimus.*

Poſtquam praecedentibus ſermonibus ad boni operationem diſcipulos exacuit: hoc nunc exemplo, iactationis affectum, qui hanc conſequitur, auellit, docens, quod ſicut nullus ſeruum ſuum arantem aut paſcentem, et ex agro domum reuertentem, honore dignum ducit ob huiusmodi laborem, ſed rurſum iubet, ac debitam adhuc exigit ſeruitutem, et nec ſic illi gratiam habet: ad eundem ſane modum et Deus. Itaque ſecundum iuſtitiae ſermonem his, qui praecepta non adimplent, periculum imminet: ipſa vero implentibus, gratia nulla, nec propterea extolli oportet. Quod bene ſciens Paulus Apoſtolus dicebat: ſi euangelium praedico, non eſt, quod inde glorier: neceſſitas ſiquidem mihi incumbit: vae enim mihi eſt, ſi euangelium non praedicauero. Attamen quum bonus ſit Deus, ſeruis, tanquam mercenariis, vtitur, et ſeruitutem illorum mercede rependit: ac debitum obſequium, tanquam facinus egregium, ſuſcipit, et praemium tribuit, quod labores etiam excedat. Vincit namque bonitas eius id, quod iuſtum eſt et aequum.

Cap.

[2]) ἔχετε, A. Ita diſſentiunt etiam in contextu.

Vers. 6. Εἶπε — ὑμῖν.

Ἐι ἔχετε[2]) πίστιν, οὕτω δριμεῖαν καὶ σφοδρὰν καὶ θερμὴν, ὡς κόκκον σινάπεως· τοιαύτης γὰρ ποιότητος οὗτος· μετεκινεῖτε ἂν καὶ τὰ δένδρα, καὶ τῇ θαλάσσῃ ταῦτα ἐνεφυτεύετε. τοῦτο δὲ εἶπεν, ἐπαινῶν τὴν τελείαν πίστιν, καὶ δηλῶν τὸ μεγαλοδύναμον αὐτῆς. εἴρηκε δὲ περὶ πίστεως καὶ κόκκου σινάπεως καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, πλὴν καθ' ἑτέραν ἔννοιαν.

Vers. 7. Τίς — v. 10. πεποιήκαμεν.

Διὰ τῶν προλαβόντων λόγων εἰς ἀγαθοεργίαν[3]) παραθήξας τοὺς μαθητὰς, νῦν διὰ τοῦ παραδείγματος τούτου κατασπᾷ τὸ παρεπόμενον ταύτῃ πάθος τῆς οἰήσεως, διδάσκων, ὅτι ὥσπερ οὐδεὶς τὸν ἀροτριῶντα ἢ ποιμαίνοντα δοῦλον αὐτοῦ, καὶ ἐξ ἀγροῦ εἰσελθόντα, τιμῆς ἀξιοῖ, διὰ τὸν τοιοῦτον κόπον, ἀλλὰ πάλιν ἐπιτάττει, καὶ τὴν προσοφειλομένην ἀπαιτεῖ δουλείαν, καὶ οὐδ' οὕτως αὐτῷ χάριν ἔχει· τὸν αὐτὸν ἆρα τρόπον καὶ ὁ θεός. ὥστε κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον, τοῖς μὲν μὴ πληροῦσι τὰ προσεταγμένα κίνδυνος ἀπόκειται· τοῖς δὲ πληροῦσιν αὐτὰ, χάρις οὐδεμία. καὶ οὐ χρὴ διὰ τοῦτο μέγα φρονεῖν, ὅπερ καλῶς εἰδὼς ὁ ἀπόστολος παῦλος ἔλεγεν· ὅτι ἐὰν[x]) εὐαγγελίζωμαι, οὐκ ἔστι μοι καύχημα· ἀνάγκη γάρ μοι ἐπίκειται. οὐαὶ γάρ μοί ἐστιν, ἐὰν μὴ εὐαγγελίζωμαι. πλὴν ἀγαθὸς ὢν ὁ θεὸς, καὶ τοῖς δούλοις, ὡς μισθίοις, προσφέρεται, καὶ τὴν δουλείαν αὐτῶν μισθῷ ἀμείβεται, καὶ τὴν ὀφειλομένην λατρείαν, ὡς κατόρθωμα δέχεται, καὶ γέρα δίδωσιν ὑπερβαίνοντα τοὺς καμάτους. νικᾷ γὰρ ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ τὸ δίκαιον.

x) 1 Cor. 9, 16.

Κεφ.

3) ἀγαθοεργίας. Α

Cap. LX. De decem leprosis.

Vers. 11. *Et factum est* — v. 12. *leprosi.*

Nouem quidem erant Iudaei, vnus autem Samaritanus: morbi vero communicatio tunc eos adunauerat, audito, quod pertransiret Christus.

Vers. 12. *Qui steterunt procul.*

Tanquam immundi.

Vers. 13. *Et — nostri.*

Ἐπιστάτα, hoc est, domine, praeceptor aut magister.

Vers. 14. *Quos vt vidit — sacerdotibus.*

Nondum mundauit eos, sed mittit sacerdotibus manifestandos, vt inter eundum mundarentur. Hoc autem fecit, probans fidem illorum. Illi vero credendo, quod eundo posset illos mundare, ibant non diiudicantes de eius praecepto. Manifestabantur autem sacerdotibus, qui mundati erant, vt ab illis mundi dicerentur: et tunc iuxta legem hostiam offerebant.

Vers. 14. *Et accidit* — v. 15. *Deum.*

Magnum quendam ac magnae potentiae credens esse Christum, nondum tamen natura Deum.

Vers. 16. *Et procidit — illi.*

Quum enim mundatus esset, iam appropinquabat.

Vers. 16. *Et hic* — v. 18. *hic alienigena.*

Hinc ostendit, quod magis grati sunt Gentiles, quam Iudaei: hi enim beneficium continuo obliuioni tradentes, ingrati et erga patrem et erga filium apparebant.

Vers. 19.

4) φωνηθητομένος. B. Sic.

Κεφ. Ξ. Περὶ τῶν δέκα λεπρῶν.

Vers. 11. Καὶ ἐγένετο — v. 13. λεπροὶ ἄνδρες.

Οἱ ἐννέα μὲν, Ἰουδαῖοι ἦσαν· ὁ δὲ εἷς σαμαρείτης. ἡ κοινωνία δὲ τῆς νόσου τότε συνήθροισεν αὐτοὺς, ἀκούσαντας, ὅτι διέρχεται ὁ χριστός.

Vers. 12. Οἱ ἔστησαν πόρρωθεν.

Ὡς ἀκάθαρτοι.

Vers. 13. Καὶ — ἡμᾶς.

Ἐπιστάτα, ἤτοι, κύριε ἢ διδάσκαλε.

Vers. 14. Καὶ ἰδὼν — ἱερεῦσι.

Μήπω καθαρίσας αὐτοὺς πέμπει ἐμφανισθησομένους [4]) τοῖς ἱερεῦσιν, ὡς ἐν τῷ πορεύεσθαι μέλλοντας καθαρισθῆναι. τοῦτο δὲ πεποίηκε, δοκιμάζων τὴν πίστιν αὐτῶν. οἱ δὲ πιστεύσαντες, ὅτι δύνανται πορευομένους αὐτοὺς καθαρίσαι, ἀδιστάκτως ἐβάδιζον. ἐνεφανίζοντο δὲ τοῖς ἱερεῦσιν οἱ καθαρισθέντες, ἵνα παρ' αὐτῶν ὀνομασθῶσι καθαροὶ, καὶ λοιπὸν προσενέγκωσι θυσίαν, κατὰ τὸν νόμον.

Vers. 14. Καὶ ἐγένετο — v. 15. τὸν θεόν.

Μέγαν μὲν γάρ τινα, καὶ μεγαλοδύναμον, τὸν χριστὸν ἐπίστευον εἶναι, οὔπω δὲ καὶ φύσει θεόν.

Vers. 16. Καὶ ἔπεσεν — αὐτῷ.

Καθαρισθεὶς γὰρ, ἐπλησίασε.

Vers. 16. Καὶ αὐτὸς — v. 18. ὁ ἀλλογενὴς οὗτος.

Ἐντεῦθεν ἔδειξεν, ὅτι εὐγνωμονέστεροι τῶν Ἰουδαίων εἰσὶν οἱ ἐξ ἐθνῶν. ἐκεῖνοι γὰρ αὐτίκα τῆς εὐεργεσίας λήθην λαβόντες, ἀχάριστοι καὶ περὶ τὸν πατέρα, καὶ περὶ τὸν υἱὸν ἐφάνησαν.

Vers. 19.

Vers. 19. *Et ait — te saluum fecit.*

Atqui etiam illos fides eorum saluos effecerat: sed fideles quidem decem fuerunt, solus autem hic gratus fuit.

Vers. 20. *Interrogatus — Dei.*

Quia frequenter docuerat, instare regnum Dei, de ipso hoc dicens: nunc interrogant eum, quando regnaturus esset? irridentes eum, vt qui vilis appareret, et in proximo ab eis interficiendus esset.

Vers. 20. *Respondit — obseruatione.*

Cum prospectu humano.

Vers. 21. *Neque — illic.*

Quod faciunt in terrenis regibus.

Vers. 21. *Ecce — est.*

Regnum Dei dicit, se ipsum, vtpote regem ac Deum. Intra ipsos autem erat, tanquam in medio eorum conuersans: de quo et praecursor dixit illis, Medius vestrum stetit, quem vos non nostis.

† † In vobis positum est, consequi regnum dei, in vestro studio, aut via in regnum dei, quae in id ducit, aut facta, quae id largiuntur, aut laetitia, quam habituri sunt, qui eo digni sunt iudicati. Datur his quoque dignis, vt pignus futuri.

Vers. 22. *Ait — videbitis.*

Pharisaeis, licet irrisorie interrogantibus, mansuete tamen, consuetaque respondit clementia: discipulis vero iam praenuntiat, quod breui occidendus, non esset amplius cum eis conuersaturus: nam

a) Haec vterque in margine. Non habet Hentenius.
b) Loco συμπολιτεύσεται.

Vers. 19. Καὶ εἶπεν — σέσωκέ σε.

Καὶ μὴν κἀκείνους ἡ πίστις αὐτῶν σέσωκεν. ἀλλὰ πιστοὶ μὲν οἱ δέκα, μόνος δὲ οὗτος εὐγνώμων.

Vers. 20. Ἐπερωτηθεὶς — τοῦ θεοῦ.

Ἐπειδὴ πολλάκις ἐδίδαξεν, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, περὶ ἑαυτοῦ τοῦτο λέγων, ἐρωτῶσι νῦν, πότε βασιλεύσει; χλευάζοντες αὐτὸν, ὡς εὐτελῆ τὸ φαινόμενον, καὶ ὅσον οὔπω ἀναιρεθῆναι παρ' αὐτῶν μέλλοντα.

Vers. 20. Ἀπεκρίθη — παρατηρήσεως.

Μετὰ περιφανείας ἀνθρωπίνης.

Vers. 21. Οὐδὲ — ἐκεῖ.

Ὅπερ ποιοῦσιν ἐπὶ τῶν γηΐνων βασιλέων.

Vers. 21. Ἰδοὺ — ἐστίν.

Βασιλείαν τοῦ θεοῦ, ἑαυτὸν λέγει, ὡς βασιλέα καὶ θεόν. ἐντὸς δὲ αὐτῶν ἦν, ὡς ἐν μέσῳ αὐτῶν ἀναστρεφόμενος, περὶ οὗ καὶ ὁ πρόδρομος εἶπεν αὐτοῖς· ὅτι y) μέσος ὑμῶν ἕστηκεν, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε.

y) Io. 1, 26.

[Ἡ z) ἐπιτυχία τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ ἐν ὑμῖν κεῖται, ἐν τῇ προαιρέσει ὑμῶν, ἢ ἡ ἕδος τῆς βασιλείας τοῦ θεοῦ, ἡ ἄγουσα εἰς αὐτὴν, ἢ ἡ ἐργασία, ἡ προξενοῦσα αὐτὴν, ἢ ἡ ἀγαλλίασις, ἣν μέλλουσιν ἔχειν οἱ ἀξιούμενοι ταύτης. δίδοται γὰρ αὕτη καὶ ταῦθα τοῖς ἀξίοις, εἰς ἀῤῥαβῶνα τοῦ μέλλοντος.]

Vers. 22. Εἶπε — ὄψεσθε.

Τοῖς Φαρισαίοις μὲν, καίτοι χλευαστικῶς ἐρωτήσασιν, ὅμως πράως ἀπεκρίθη, καὶ μετὰ τῆς συνηθους ἀνεξικακίας· τοῖς μαθηταῖς δὲ λοιπὸν προμηνύει, ὅτι ὅσον οὔπω ἀναιρεθεὶς, οὐκέτι a) συμπολιτευθήσεται τούτοις. τοῦτο γὰρ ἐμφαίνει τὸ

z) Luc. 17, 21.

a) Ioh. 14, 19.

τὸ

nam hoc indicat, quod ait, futurum esse, vt concupiscant vnum ex diebus vitae ipsius.

Vers. 23. *Et dicent — sectari.*

De his manifestius scripsit Matthaeus quinquagesimo septimo capite, dicens, Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere. Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetae et caetera. Lege ergo ibi etiam horum interpretationem.

Vers. 24. *Sicut — fulget.*

Ab Orientis parte, quae sub coelo est, in Occidentem, quae sub coelo est fulget. Ait enim Matthaeus in illo capite, Sicut enim fulgur exit a partibus Orientis, et apparet vsque ad partes occidentis et caetera: lege ergo ibi interpretationem, et discе, quid significet huiusmodi exemplum.

Vers. 24. *Ita — suo.*

Ita erit et ipse orbi vniuerso manifestus. Diem vero suum, dicit diem secundi aduentus sui. Illud autem caput etiam de his manifeste differit.

Vers. 25. *Primum — hac.*

Prauorum Iudaeorum.

Vers. 26. *Et sicut* — v. 27. *vniuersos.*

Manifestius scripsit exemplum hoc Matthaeus quinquagesimo octauo capite: et ibi quaere huius intellectum.

Vers. 28. *Similiter* — v. 30. *reuelabitur.*

Quemadmodum eos, qui fuerunt temporibus Noe et Lot, in deliciis agentes ac securos perdidit, illos quidem diluuium, hos vero ignis et sulphur, coelitus

7) γὰρ, omittit. B.

τὸ μέλλειν αὐτοὺς ἐπιθυμῆσαι μιᾶς τῶν ἡμερῶν τῆς ζωῆς αὐτοῦ.

Vers. 23. Καὶ ἐροῦσιν — διώξητε.

Περὶ τούτων φανερώτερον ἔγραψεν ὁ ματθαῖος ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ, λέγων· ὅτι [z]) τότε, ἐάν τις ὑμῖν εἴπῃ, ἰδοὺ ὧδε ὁ χριστὸς, ἢ ὧδε, μὴ πιστεύσητε. ἐγερθήσονται [7]) γὰρ ψευδόχριστοι καὶ ψευδοπροφῆται, καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ ἀνάγνωθι τὴν τούτων ἐξήγησιν. z) Matt. 24, 23. 24.

Vers. 24. Ὥσπερ — λάμπει.

Ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανὸν ἀνατολῆς εἰς τὴν ὑπ' οὐρανὸν δύσιν λάμπει. φησὶ γὰρ ὁ ματθαῖος ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ· ὅτι ὥσπερ [a]) ἡ ἀστραπὴ ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ φαίνεται ἕως δυσμῶν. ἀνάγνωθι οὖν ἐκεῖ τὴν ἑρμηνείαν, καὶ μαθήσῃ, τί δηλοῖ τοῦτο τὸ παράδειγμα. a) Matt. 24, 27.

Vers. 24. Οὕτως — αὐτοῦ.

Οὕτως ἔσται καὶ αὐτὸς φανερὸς πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ. ἡμέραν δὲ αὐτοῦ λέγει, τὴν τῆς δευτέρας παρουσίας αὐτοῦ. ἐκεῖνο δὲ τὸ κεφάλαιον καὶ περὶ τούτων διαλαμβάνει σαφῶς.

Vers. 25. Πρῶτον — ταύτης.

Τῶν πονηρῶν ἰουδαίων.

Vers 26. Καὶ καθὼς — v. 27. ἅπαντας.

Φανερώτερον ἔγραψε τὸ παράδειγμα τοῦτο ματθαῖος ἐν τῷ πεντηκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν τούτου διάγνωσιν.

Vers. 28. Ὁμοίως — v. 30. ἀποκαλύπτεται.

Ὥσπερ τοὺς ἐπὶ νῶε καὶ ἐπὶ λὼτ, τρυφῶντας καὶ ἀμεριμνοῦντας, τοὺς μὲν, κατακλυσμὸς, τοὺς δὲ, πῦρ καὶ θεῖον διέφθειραν, οὐρανόθεν

coelitus repente demissa: ita et eos, qui tempore secundi aduentus erunt, in deliciis agentes ac securos, perditio repentina deprehendet. Θεῖον autem, siue θεάφιον (quod nos sulphur dicimus) egregium est ignis nutrimentum.

Vers. 31. *In — ad tollendum ea.*

Qui a terrena conuersatione subleuatus, et sublimis vita fuerit effectus, cuius affectus in mundo relicti sunt, quibus ad peccati operationem vtebatur, ne descendat, vt tollat eos, sed maneat in celsitudine, et expectet descendentem dominum.

Vers. 31. *Et qui — a tergo.*

Qui in vita sunt anachoretica, siue segregata, aut separata. Haec autem praecipit propter seductiones pseudoprophetarum Antichristi, quae tunc frequentes erunt, et vehementem ipsius Antichristi deceptionem.

Vers. 32. *Memores estote vxoris Lot.*

Quid videlicet illi acciderit. Quum enim Deus ipsi Lot significasset, vt a Sodomis omnino fugeret, propter incendium diuinitus immittendum, quod illa oppressurum erat: ac praecepisset, vt nec in tergum respiciendo progrederetur, respexit vxor eius in tergum, et facta est statua salis: statua quidem, in exemplum eorum, qui a salutari via ad priores mores reuertuntur: salis autem, propter peccati acerbitatem.

Vers. 33. *Quicunque — eam.*

Quicunque quaesierit animam suam liberare ab inductis illi propter religionem ab Antichristo periculis,

8) ἐπὶ τοὺς τῆς B. Corrigendum videtur, καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς.

9) Hesychius et alii θεάφιον.

αἰφνίδιον κατενεχθέντα· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς [8]) δευτέρας παρουσίας τρ. Φῶντας καὶ ἀμεριμνοῦντας ὄλεθρος αἰφνίδιος καταλήψεται. Θεῖον δέ ἐστι, τὸ λεγόμενον [9]) θειάφιον, λιπαρὰ τροφὴ τοῦ πυρός.

Verſ. 31. Ἐν — ἆραι αὐτά.

[c]Ὁ τῆς κάτω διατριβῆς ὑπεραρθεὶς, καὶ ὑψηλὸς τῷ βίῳ γενόμενος, οὗ τὰ πάθη ἐν τῷ κόσμῳ κατελείφθησαν, οἷς ἐκέχρητο πρὸς ἐργασίαν τῆς ἁμαρτίας, μὴ καταβάτω ἆραι αὐτά ἀλλὰ μενέτω ἐπὶ τῆς ὑψηλότητος, καὶ περιμενέτω τὸν κατερχόμενον κύριον.

Verſ. 31. Καὶ ὁ — ὀπίσω.

[c]Ὁ ἐν τῷ [1]) ἀνακεχωρημένῳ βίῳ. ταῦτα δὲ παραγγέλλει διὰ τὴν τηνικαῦτα πολλὴν ἀπάτην τῶν ψευδοπροφητῶν τοῦ ἀντιχρίστου, καὶ τὴν σφοδρὰν πλάνην αὐτοῦ.

Verſ. 32. Μνημονεύετε τῆς γυναικὸς τοῦ λώτ.

[a]Ἤτοι τοῦ πάθους αὐτῆς. τοῦ θεοῦ γὰρ τῷ λὼτ μηνύσαντος φυγεῖν ἀπὸ τῶν σοδόμων παγγενῆ, διὰ τὸν μέλλοντα καταλαβεῖν αὐτὰ θεῖον ἔμπρησμὸν, καὶ παραγγείλαντος ἀμεταστρεπτὶ βαδίζειν, ἐπέβλεψεν ἡ γυνὴ αὐτοῦ εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἐγένετο στήλη ἁλός· στήλη μὲν, εἰς παράδειγμα τῶν στρεφομένων ἀπὸ τῆς σωτηριώδους ὁδοῦ ἐπὶ τὰ πρότερα ἤθη· ἁλὸς δὲ, διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας πικρίαν.

Verſ. 33. [d]Ὃς — αὐτήν.

[a]Ὃς ἂν ζητήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐλευθερῶσαι ἀπὸ τῶν ἐπαγομένων αὐτῷ διὰ τὴν εὐσέβειαν κιν-

[1]) ἀναχωρεῖν frequenter occurrit de monachis, qui ſe ſeparant a commercio hominum Comparari poteſt Herodian. p. 39. ἐν τοῖς ἀνακεχωρηκόσι τόποις.

riculis, perditioni futuri supplicii tradet illam, vt quae fidem prodidit.

Vers. 33. *Et quicunque — eam.*

Quisquis per martyrii mortem ipsa fuerit priuatus, hic vitam illi parabit, siue seruabit eam in futuro seculo.

Vers. 34. *Dico* — v. 35. *relinquetur.*

In illa nocte, qua? In ea, quae erit tempore secundi aduentus ipsius. De his autem, qui erunt in agro, et quae erunt molentes, manifeste dictum est quinquagesimo octauo iuxta Matthaeum capite: et ibi quaere dicti illius enarrationem, Tunc duo erunt in agro.

Vers. 37. *Et respondentes — quo domine?*

Quo assumentur?

Vers. 37. *At — aquilae.*

Hoc est, in occursum mei, ad satellitium ac praemissionem. Aquilas siquidem nominauit iustos, tanquam virtutibus sublimes et regios: corpus vero, se ipsum, tanquam huiusmodi aquilas congregantem. Quod autem hic habetur σῶμα corpus, Matthaeus scripsit πτῶμα, hoc est, cadauer.

Cap. LXI. De iudice iniquo.

Cap. XVIII. v. 1. *Dicebat — orare.*

Die videlicet et nocte, congruis et ordinatis temporibus.

Vers. 1. *Nec defatigari:*

Non deficere orantes.

Vers. 2.

a) Versus 36. praetermissus est etiam ab Hentenio. Ergo nec is in suo Euthymii Codice reperit.

δύναν ὑπὸ τοῦ ἀντιχρίστου, τῇ ἀπωλείᾳ τῆς μελλούσης κολάσεως παραδώσει αὐτὴν, ὡς προδεδωκυῖαν τὴν πίστιν.

Vers. 33. Καὶ ὃς — αὐτήν.

Ὃς ἂν ἀφαιρεθῇ αὐτὴν διὰ μαρτυρικοῦ θανάτου, ζωογονήσει αὐτὴν, ἤτοι, σώσει κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα.

Vers. 34. Λέγω — v. 35. ἀφεθήσεται.[a])

Ταύτῃ τῇ νυκτί· ποίᾳ; τῇ τοῦ καιροῦ τῆς δευτέρας παρουσίας. περὶ δὲ τῶν ἐν τῷ ἀγρῷ καὶ τῶν ἀληθουσῶν εἴρηται σαφῶς ἐν τῷ πεντηκοστῷ ογδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· τότε[b]) δύο ἔσονται ἐν τῷ ἀγρῷ, b) Matth. 24, 40.

Vers. 37. Καὶ ἀποκριθέντες — ποῦ, κύριε;

Ποῦ παραλαμβάνονται;

Vers. 37. Ὁ — ἀετοί.

Τουτέστιν, εἰς ἀπάντησίν μου, εἰς δορυφορίαν καὶ προπομπήν. ἀετοὺς μὲν γὰρ ὠνόμασε, τοὺς δικαίους, ὡς ὑψηλοὺς ταῖς ἀρεταῖς καὶ βασιλικούς· σῶμα δὲ, ἑαυτὸν, ὡς συναγωγὸν τῶν τοιούτων ἀετῶν. πτῶμα δὲ τὸ σῶμα ἔγραψεν ὁ[c]) ματ- c) Matth. 24, 28.
θαῖος.

Κεφ. ΞΑ. Περὶ τοῦ κριτοῦ τῆς ἀδικίας.

Cap. XVIII. v. 1. Ἔλεγε — προσεύχεσθαι.

Ἡμέρας, δηλαδὴ, καὶ νυκτὸς, κατὰ τοὺς προσήκοντας καιρούς.

Vers. 1. Καὶ μὴ ἐκκακεῖν.

Μὴ ἀποκάμνειν προσευχομένους.

Vers 2. *Dicens* — v. 4. *aliquandiu.*

Neque Deum timebat iubentem eos vindicare, qui iniuria affecti sunt: neque hominem reuerebatur, qui iudicibus indignatur oppressos despicientibus:

Vers. 4. *Post haec* — v. 5. *illam.*

†† Laborem nunc dicit, turbationem, (molestiam.)

Vers. 5. *Ne* — *me.*

In finem, hoc est, prorsus, aut tandem. Exturbet autem, id est, graui er aspiciat aut cogat: nam haec significat verbum ὑποπιάζῃ.

Vers. 6. *Ait* — *dicat.*

Puta, quod quanquam non propter Dei timorem, nec hominis reuerentiam, at saltem propter molestiam ac interpellationis continuitatem, vindicaturus est illam.

Vers. 7. *Deus* — *nocte.*

Interrogat hoc, tanquam necessarium, vt quiuis fateatur.

Vers. 7. *Etiam* — *illis;*

Quanquam Deus super illis primum tolerans sit, siue quasi despicere aliquanto tempore videatur, vt ipsi probentur.

Vers 8. *Dico* — *cito.*

Omnino post tolerantiam faciet.

Quidam vero iuxta anagogen intelligunt iudicem iniustitiae Deum: qui Deum non timet, quum non sit alius Deus praeter ipsum: nec hominem reueretur, vtpote carens respectu personarum. Ciuitatem vero, ecclesiam dicunt fidelium: Viduam

Vers. 2. Λέγων — v. 4. ἐπὶ χρόνον.

Μήτε τὸν θεὸν φοβούμενος, τὸν κελεύοντα ἐκδικεῖν τοὺς ἀδικουμένους· μήτε ἄνθρωπον ἐντρεπόμενος, τὸν μεμφόμενον τοῖς δικαίοις τοῖς περιοῥῶσι τοὺς καταδυναστευομένους.

Vers. 4. Μετὰ δὲ ταῦτα — v. 5. αὐτήν.

Κόπον δὲ [3]) λέγει νῦν, τὴν ὄχλησιν.

Vers. 5. Ἵνα — με.

Εἰς τέλος, ἤγουν, ἄχρι παντὸς, δι' ὅλου. ὑπωπιάζῃ [4]) με δὲ, ἀντὶ τοῦ, δυσωπῇ, [5]) ἢ βιάζῃ.

Vers. 6. Εἶπε — λέγει.

Ὅτι, εἰ καὶ μὴ διὰ φόβον θεοῦ, καὶ ἐντροπὴν ἀνθρώπου, ἀλλά γε διὰ τὴν ὄχλησιν, καὶ τὸ συνεχὲς τῆς ἐντεύξεως ἐκδικήσει αὐτήν.

Vers. 7. Ὁ δὲ θεὸς — νυκτός.

Ἐρωτᾷ τοῦτο, ὡς ἀναγκαῖον συνομολογηθῆναι.

Vers. 7. Καὶ — αὐτοῖς;

Ὁ θεὸς, ὁ καὶ μακροθυμῶν ἐπ' αὐτοῖς πρότερον, ἤγουν, ὁ παροῥῶν αὐτοὺς ἐπ' ὀλίγον, ἵνα δοκιμασθῶσι.

Vers. 8. Λέγω — τάχει.

Μετὰ τὴν μακροθυμίαν πάντως.

Τινὲς δὲ κατὰ ἀναγωγὴν νοοῦσι κριτὴν τῆς ἀδικίας, τὸν θεὸν, μήτε θεὸν φοβούμενον, ὡς μὴ ὄντος ἑτέρου θεοῦ παρ' αὐτὸν, μήτε ἄνθρωπον ἐντρεπόμενον, ὡς ἀπροσωπόληπτον· πόλιν δὲ, τὴν ἐκκλησίαν τῶν πιστῶν· χήραν δὲ, πᾶσαν ψυχὴν,

3) δὲ, omittit. B. Hoc scholio caret Hentenius, apud quem contextus iunctim legitur.
4) ὑπωπιάζει. B.
5) δυσωπεῖ ἢ βιάζει. B.

duam autem, quamlibet animam ſeparatam a daemonis coniunctione: Contrarium vero illius, diabolum. Oſtendit ergo parabola, quod res ſit maxime expediens orationis perſeuerantia.

Chryſoſtomus vero impium ac inhumanum dicens hunc iudicem, reiicit huiusmodi anagogen.

Verſ. 8. *Veruntamen — terra?*

Quum venerit in ſecundo aduentu. Interrogat autem et de hoc, non, quod ignoret, ſed oſtendens, quod tunc pauci fideles inuenientur.

Cap. LXII. De phariſaeo et publicano.

Verſ. 9. *Dixit* — v. 10. *publicanus.*

Apte vnum propoſuit phariſaeum et alterum publicanum: phariſaei ſiquidem iuſti videbantur, et publicani peccatores.

Verſ. 11. *Phariſaeus — publicanus.*

Talia orans, nihil aliud agebat, quam quod ſe ipſum laudabat, caeteros vero homines ac publicanum ſpernebat. Atqui ſcriptum eſt, Laudet te vicinus, et non os tuum, alienus et non labia tua.

Verſ. 12. *Ieiuno — ſabbatho.*

Sabbatum dicit hic, totam hebdomadam.

Verſ. 13. *Decimas do — poſſideo.*

Pauperum gratia.

ὡς χηρεύσασαν τῆς πρὸς τὸν δαίμονα συναφείας· ἀντίδικον δὲ αὐτῆς, τὸν διάβολον. ἔδειξεν οὖν ἡ παραβολὴ, ὅτι ἀνυσιμώτατόν ἐστι τὸ τῆς προσευχῆς ἐπίμονον.

[Ὁ [6]) δὲ χρυσόστομος, ἀνόσιον [7]) καὶ ἀπάνθρωπον λέγων τὸν τοιοῦτον κριτὴν, ἀπωθεῖται τὴν τοιαύτην ἀναγωγήν.]

Vers. 8. Πλὴν — γῆς;

Ἐλθὼν ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ. ἐρωτᾷ δὲ καὶ περὶ τούτου, οὐχ ὡς ἀγνοῶν, ἀλλ' ἐμφαίνων, ὅτι ὀλίγοι πιστοὶ εὑρεθήσονται τότε.

Κεφ. ΞΒ. Περὶ τοῦ Φαρισαίου καὶ τοῦ τελώνου.

Vers. 9. Εἶπε — v. 10. τελώνης.

Ἁρμοδίως τὸν ἕνα, Φαρισαῖον ὑπέθετο, καὶ τὸν ἕτερον, τελώνην. οἱ Φαρισαῖοι μὲν γὰρ, δίκαιοι δοκοῦσιν· οἱ τελῶναι δὲ, ἁμαρτωλοί.

Vers. 11. Ὁ Φαρισαῖος — τελώνης.

Τοιαῦτα προσευχόμενος, οὐδὲν ἕτερον ἐποίει, ἢ ἐνεκωμίαζε μὲν ἑαυτὸν, ἐξουδένει δὲ τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους, καὶ τὸν τελώνην, καίτοι γέγραπται ὅτι ἐγκωμιαζέτω σε [d]) ὁ πέλας, καὶ μὴ τὸ σὸν στόμα, ἀλλότριος, καὶ μὴ τὰ σὰ χείλη. d) Proverb. 27. 2.

Vers. 12. Νηστεύω — σαββάτου.

Σάββατον ἐνταῦθα λέγει, τὴν ὅλην ἑβδομάδα.

Vers. 13. Ἀποδεκατῶ — κτῶμαι.

Χάριν τῶν πενήτων.

6) Inclusa in margine habet. A. In textu. B.
7) Apud Chrysostomum Tom. VII. pag. 581. C. est, εἰ γὰρ γυνὴ ὠμόν τινα ἄρχοντα κ. τ. λ.

Vers. 13. *Et — attollere.*

Non solum indignum se iudicans, vt prope staret, verum etiam, vt in coelum intenderet.

Vers. 13. *Sed — peccatori.*

Spretus a pharisaeo sese magis hinc condemnabat, et percutiebat pectus suum, ostendens, quod plagis dignus esset.

† Verberans enim pectus, crimina confitetur, et tanquam morbum medico manifestans, precatur sibi misericordiam exhiberi.

Vers. 14. *Dico — ille.*

Hoc est, et non ille. Siquidem qui sese adeo iustificauerat, a Deo condemnatus est: et qui sese adeo condemnauerat, a Deo iustificatus est: et illius quidem eminentias omnes, seu bona opera, euacuauit iactantia: huius autem omnes defectus repleuit humilitas siue propria delectio. Vide ergo, quomodo breui tempore cordis affectus et oris sermo, illius quidem multorum annorum iustitias, huius vero multorum annorum iniustitias corruperunt. Hinc itaque discamus et nos, quomodo precari oporteat, et a miserabili statione, et ab habitu miseratione digno, et a verbis placantibus potius flectamus, nec irritemus Deum horum contrariis.

Vers. 14. *Quia — extolletur.*

Haec omnino manifesta sunt.

Vers. 15. *Afferebant — v. 16. Dei.*

De his scripsit et Matthaeus in fine quadragesimi capitis, et ibi haec omnia explanata inuenies.

Vers. 17.

Vers. 13. Καὶ — ἐπᾶραι.

Κρίνων ἑαυτὸν ἀνάξιον, οὐ μόνον τῆς ἐγγὺς στάσεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀτενίσαι εἰς τὸν οὐρανόν.

Vers. 13. Ἀλλ' — ἁμαρτωλῷ.

Ἐξουδενωθεὶς ὑπὸ τοῦ Φαρισαίου, μᾶλλον προσκατέκρινεν ἑαυτὸν, καὶ ἔτυπτεν εἰς τὸ στῆθος αὐτοῦ, ἐμφαίνων, ὅτι πληγῶν ἐστὶν ἄξιος.[8])

Vers. 14. Λέγω — ἐκεῖνος.

Παρὸ ἐκεῖνος, ἤγουν, οὐκ ἐκεῖνος. ὁ μὲν γὰρ δικαιώσας μόνον ἑαυτὸν, κατεδικάθη παρὰ θεοῦ· ὁ δὲ καταδικάσας μόνον ἑαυτὸν, ἐδικαιώθη παρὰ θεοῦ. καὶ τούτου μὲν πάντα τὰ προτερήματα ἐξεκένωσεν ἡ οἴησις· ἐκείνου δὲ πάντα τὰ ἐλαττώματα ἐξεφόρησεν ἡ ταπείνωσις. ὅρα οὖν, πῶς διάθεσις καρδίας καὶ λόγος στόματος ἐν βραχεῖ καιρῷ τοῦ μὲν, πολλῶν ἐτῶν δικαιοσύνας· τοῦ δὲ, πολλῶν ἐτῶν ἀδικίας, ἠφάνισε. μάθωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς ἐντεῦθεν, πῶς χρὴ προσεύχεσθαι, καὶ ἀπό τε τῆς οἰκτρᾶς στάσεως, ἀπό τε τοῦ ἐλεεινοῦ σχήματος, ἀπό τε τῶν δυσωπητικῶν λόγων κάμπτωμεν μᾶλλον, ἀλλὰ μὴ τοὐναντίον παροξύνωμεν τὸν θεόν.

Vers. 14. Ὅτι — ὑψωθήσεται.

Ταῦτα σαφῆ καὶ πρόδηλα.

Vers. 15. Προσέφερον — v. 16. θεοῦ.

Περὶ τούτων ἀνέγραψε καὶ ὁ ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ τεσσαρακοστοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ, καὶ εὑρήσεις ἐκεῖ ταῦτα πάντα ἡρμηνευμένα.

Vers. 17.

[8]) Quod hic subiecit scholium Hentenius ex margine sui Codicis, id in neutro meorum reperitur.

Vers. 17. *Amen — illud.*

Hoc et Marcus scripsit ad finem vigesimi octaui capitis: et ibi quaere enarrationem.

Cap. LXIII. De diuite, qui dominum interrogauit.

Vers. 18. *Et interrogauit* — v. 20. *matrem tuam.*

De his dictum est quadragesimo primo capite euangelii secundum Matthaeum, et in illo omnium declarationem inuenies ad singula verba positam.

Vers. 21. *At ille* — v. 22. *me.*

Similiter et de his ibi ad singula quaeque verba differtum est.

Vers. 23. *Illa autem* — v. 24. *dei.*

Πῶς, quam, vel quomodo: vel confirmatiuum est, ac si dicat, Vere. Et quod dicitur, οἱ ἔχοντες, qui habent, sumitur pro Retinent, aut Recondunt nec vtuntur: quum pecuniae χρήματα dicantur, propter χρῆσιν, hoc est, vsum: et omnino ipsis χρῆσθαι, id est, vti oporteat ad id, quod opus est, non includere, sicut etiam in dicto iuxta Marcum capite praediximus. Lege autem de his supra dicto quoque capite euangelii secundum Matthaeum.

Vers. 25. *Facilius* — v. 27. *Deum.*

Praeterea et haec omnia manifeste declarata sunt eodem capite.

Vers. 28. *Dixit* — v. 30. *aeternam.*

Consequenter eodem capite de his omnibus diligenter tractatum est, et pulchre expositum.

Vers. 31.

Vers. 17. Ἀμὴν — αὐτήν.

Τοῦτο καὶ ὁ μάρκος ἐγραψε, πρὸς τῷ τέλει τοῦ εἰκοσοῦ ὀγδόου κεφαλαίου αὐτοῦ, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

ΚΕΦ. ΞΓ. Περὶ τοῦ ἐπερωτήσαντος πλουσίου τὸν ἰησοῦν.

Vers. 18. Καὶ ἐπηρώτησε — v. 20. μητέρα σου.

Εἴρηται περὶ τούτων ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν λύσιν πάντων, καθ' ἕκαστον ῥητὸν ἐκτεθεισμένην.

Vers. 21. Ὁ δὲ — v. 22. μοι.

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ὁμοίως λελεπτολόγηται.

Vers. 23. Ὁ δὲ — v. 24. τοῦ θεοῦ.

Τὸ πῶς, βεβαιωτικόν ἐστι, ἀντὶ τοῦ, ἀληθῶς. οἱ ἔχοντες δὲ, ἤγουν, οἱ κατέχοντες, οἱ ταμιεύοντες, οὐ μὴν οἱ χρώμενοι. χρήματα γὰρ ὀνομάζονται, διὰ τὴν χρῆσιν, καὶ χρὴ πάντως χρῆσθαι τούτοις εἰς δέον, οὐ μὴν ἀποκλείειν, ὡς καὶ ἐν τῷ κατὰ μάρκον προειρήκαμεν. ἀνάγνωθι δὲ περὶ τούτων ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 25. Εὐκοπώτερον — v. 27. θεῷ.

Ἔτι καὶ ταῦτα πάντα σαφῶς ἡρμηνεύθησαν ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ.

Vers. 28. Εἶπε — v. 30. αἰώνιον.

Ἀκολούθως ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων πάντων ἠκρίβωται, καὶ χαριέντως ἐξήτασαι.

Vers. 31.

Verſ. 31. *Aſſumptis* — v. 33. *reſurget.*

Dixit haec et Matthaeus in fine quadrageſimi ſecundi capitis: lege ergo dicti illius enarrationem, Et quum aſcenderet Ieſus Ieroſolyma, aſſumpſit duodecim diſcipulos ſuos ſeorſim in via et caetera.

Verſ. 34. *Et* — *quae dicebantur.*

In fine enarrationis dictorum verborum etiam de his facta eſt mentio, et ibi quaere explanationem.

Cap. LXIV. De caeco.

Verſ. 35. *Factum eſt* — v. 38. *mei!*

Filium Dauid dixit ipſum, in honorem eius: honoratiſſima ſiquidem erat apud Hebraeos huiusmodi appellatio.

Verſ. 39. *Et qui* — *taceret.*

Silentium imponebant, ne moleſtus eſſet magiſtro.

Verſ. 39. *Ipſe* — *mei!*

Multo amplius clamabat, vt vel perſeuerantia flecteret.

Verſ. 40. *Stans* — v. 41. *viſum recipiam.*

Interrogauit eum, ne quis putaret, quod aliud accipere volenti, aliud daret. Non expetiuit autem ab eo fidem: nam fidei erat perſeuerans clamor.

Verſ. 42. *Et* — v. 43. *Deo.*

Fidem habebat, non quod Deus eſſet, ſed quod ſe ſanare poſſet: ſequebatur vero ipſum, tanquam gratus, et ita beneficium rependens.

Cap.

9) Υἱὸν δαυὶδ αὐτὸν εἶπεν, εἰς τιμὴν αὐτοῦ. τιμιωτάτη γὰρ παρ' ἑβραίοις ἦν ἡ τοιαύτη προσηγορία, καθὼς ἀνωτέρω εἰρήκαμεν. Haec ante πολλῷ repetit. B.

Vers. 31. Παραλαβὼν — v. 33. ἀναστήσεται.

Εἶπε ταῦτα καὶ ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ τεσσαρακοστοῦ δευτέρου κεφαλαίου αὐτοῦ, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν τοῦ· καὶ ἀναβαίνων e) ὁ ἰησοῦς εἰς ἱεροσόλυμα, παρέλαβε τοὺς δώδεκα μαθητὰς κατ' ἰδίαν ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ τὰ ἑξῆς. e) Matt. 20, 17.

Vers. 34. Καὶ — λεγόμενα.

Ἐπὶ τέλους τῆς ἐξηγήσεως τῶν δηλωθέντων ῥητῶν, ἐμνημονεύσαμεν καὶ περὶ τούτων, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν σαφήνειαν.

ΚΕΦ. ΞΔ. Περὶ τοῦ τυφλοῦ.

Vers. 35. Ἐγένετο — v. 38. με!

Υἱὸν δαυὶδ αὐτὸν εἶπεν, εἰς τιμὴν αὐτοῦ. τιμιωτάτη γὰρ παρ' ἑβραίοις ἦν ἡ τοιαύτη προσηγορία.

Vers. 39. Καὶ οἱ — σιωπήσῃ.

Ἐπεξόμιζον αὐτὸν, ἵνα μὴ ὀχλῇ τὸν διδάσκαλον.

Vers. 39. Αὐτὸς — με!

Πολλῷ f) πλέον f) ἔκραζεν, ἵνα διὰ τῆς καρτερίας ἐπικάμψῃ.

Vers. 40. Σταθεὶς — v. 41. ἀναβλέψω.

Ἠρώτησε μὲν αὐτὸν, ἵνα μὴ νομίσῃ τις, ὅτι ἕτερον βουλομένῳ λαβεῖν, ἕτερον δέδωκεν. οὐκ ἀπήντησε δὲ αὐτὸν πίστιν, διότι πίστεως ἦν, ἡ ἐπίμονος κραυγή.

Vers. 42. Καὶ — v. 43. θεῷ.

Πίστιν εἶχεν, οὐχ ὅτι ἐξὶ θεὸς, ἀλλ' ὅτι δύναται ἰάσασθαι αὐτόν. ἠκολούθει δὲ αὐτῷ εὐγνωμονῶν, καὶ οὕτω τὴν εὐεργεσίαν ἀμειβόμενος.

ΚΕΦ.

f) δὲ πλέον. B.

Cap. LXV. De Zacchaeo.

Cap. XIX. v. 1. *Et ingressus* — v. 4. *videret illum.*

Caprificus, arbor erat in via sita.

† Nam quum ille dominum Iesum conspicere optaret, et ob id in caprificum ascendisset, salutis fructum in eo germinauit.

Vers. 4. *Quia illuc erat transiturus.*

†† Per eam transiturus erat Christus.

Vers. 5. *Et — locum.*

Vbi sita erat caprificus.

Vers. 5. *Suspiciens — illum.*

Oculis humanitatis: nam prius viderat eum oculis diuinitatis.

Vers. 5. *Et — manere.*

Cognouit enim eum ad obedientiam esse paratum, et feruentem ad fidem, facileque a vitio mutabilem esse ad virtutem: ideo etiam vocat et accedit, vt illum lucrifaciat.

Vers. 6. *Et — gaudens.*

Gaudens non solum, quod eum visisset, vt optauerat, sed quod etiam ab illo vocatus esset, quodque ipsum suscepisset, quod nunquam fore sperauerat.

† Vnde et statim misericors factus est, et pauperum ac pietatis amator.

Vers. 7. *Et — diuersaturus.*

Mansurus ac recubiturus. Publicani enim apud omnes

z) Scholium, quod hic ex margine sui Codicis interposuit interpres, in nullo meorum reperi.

Κεφ. ΞΕ. Περὶ τοῦ ζακχαίου.

Cap. XIX. v. 1. Καὶ εἰσελθὼν — v. 4. ἴδῃ αὐτόν.

[c]Ἡ συκομοραία, δένδρον ἦν, ἕως ἐν τῇ ὁδῷ.[2])

Vers. 4. [d]Ὅτι ἐκείνης ἔμελλε διέρχεσθαι.

Δι' ἐκείνης[3]) ἔμελλεν ἔρχεσθαι ὁ χριστός.

Vers. 5. Καὶ — τόπον.

[e]Ἐνθα ἵστατο ἡ συκομοραία.

Vers. 5. Ἀναβλέψας — αὐτόν.

Εἶδεν αὐτὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς ἀνθρωπότητος. προεῖδε γὰρ αὐτὸν τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς θεότητος.

Vers. 5. Καὶ — μεῖναι.

[a]Ἔγνω γὰρ αὐτὸν ἕτοιμον εἰς ὑπακοὴν, καὶ θερμὸν εἰς πίστιν, καὶ εὐμετάβλητον ἀπὸ κακίας εἰς ἀρετήν. διὸ καὶ καλεῖ αὐτὸν,[4]) καὶ ἄπεισι κερδήσων αὐτόν.

Vers. 6. Καὶ — χαίρων.

Χαίρων, οὐ μόνον, ὅτι εἶδεν αὐτὸν, ὡς ἐζήτει· ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκλήθη παρ' αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὑπεδέξατο αὐτὸν, ὡς οὐκ ἂν ποτε προσεδόκησε.[5])

Vers. 7. Καὶ — καταλῦσαι.

Καταχθῆναι,[6]) μεῖναι. ἁμαρτωλοὶ δὲ οἱ τελῶναι

3) Hoc scholio caret interpretatio Hentenii. Ergo versum 4. et 5. coniunctim exhibet.

4) αὐτὸν, omittit. B.

5) Etiam hic adiecit interpres scholium, quod mei non agnoscunt.

6) Quo sensu κατάγεσθαι est *deuerti* et καταγώγιον, *deuersorium*.

omnes habebantur peccatores propter ſuam auaritiam ac iniuſtitiam. Indignabantur ergo Chriſto, quemadmodum etiam propter Matthaeum Publicanum, ac alios huiusmodi variis in locis. Ignorabant autem modum et cauſam, ob quam Chriſtus cum illis conuerſaretur: ideo etiam hos ipſe deſpiciebat, quum propter huiusmodi res offenderentur. Oportet enim modicum offendiculum parui ducere, vbi cuipiam magna ſalus accedit, nec propter rem modicam magnum perdere emolumentum.

Verſ. 8. *Stans — quadruplum.*

O velocem mutationem! auarus factus eſt liberalis: iniuſtiſſimus, iuſtiſſimus. O ſalutem, quam ſeſe ipſe docuerat! neque enim adhuc a Chriſto didicerat: dimidium bonorum dedit pauperibus in beneficium: dimidium vero retinuit, non vt poſſideret, ſed quo per id exſolueret in quadruplum, lucra fraude quaeſita. Quod enim hoc in loco habetur ἐσυκοφάντησα, non ſignificat vane aut ſtulte calumniatus ſum, ſed, Ex iniuſtitia et calumnia acquiſiui. Quadruplum autem reddit, ſecundum legem, quae quatuor oues ob vnam ſublatam exſolui iubebat.

Audiamus, qui iniuriam facimus, et vel ea, quae iniuſte parta ſunt, affectis iniuria reſtituamus: vel ſimilem medelam illis, qui iniuriam irrogauerunt, offeramus.

Verſ. 9. *Dixit — contigit.*

Domum dicit eos, qui in domo erant. Hodie, inquit, ſalus contigit, electa iam perditione, quae in ea morabatur propter auaritiam et iniuſtitiam.

Verſ. 9. *Eo quod — eſt.*

Hoc propter eos dixit, qui murmurabant, quod intraſ-

καὶ πᾶσιν ἐδόκουν, διὰ τὰς πλεονεξίας καὶ ἀδικίας αὐτῶν. ἐμέμφοντο τοίνυν τῷ χρισῷ, καθάπερ καὶ ἐπὶ ματθαίῳ τῷ τελώνῃ, καὶ ἐπὶ τοιούτοις ἄλλοις διαφόρως· ἠγνόουν δὲ τὸν τρόπον, καθ' ὃν τούτοις συνανεστρέφετο. διὸ καὶ παρεώρα τούτους αὐτὸς ἐπὶ τοιούτοις πράγμασι σκανδαλιζομένους. χρὴ γὰρ τοῦ μικροῦ σκανδάλου καταφρονεῖν, ἵνα μεγάλη σωτηρία τινὶ προσγίνεται, καὶ μὴ διὰ τὸ μικρὸν ἀπόλλειν[7]) τὸ μέγα.

Vers. 8. Σταθεὶς — τετραπλοῦν.

Ὦ ταχείας μεταβολῆς! ὁ φιλάργυρος, εὐμεταδοτος· ὁ ἀδικώτατος, δικαιότατος. ὦ αὐτοδιδάκτου σωτηρίας! οὔπω γὰρ ἔμαθέ τι παρὰ χρισοῦ. τὰ μὲν οὖν ἥμίση τῶν ὑπαρχόντων δέδωκε τοῖς πτωχοῖς εἰς εὐποιΐαν· τὰ ἥμίση δὲ παρακατέσχεν, οὐχ ὥστε ἔχειν, ἀλλ' ὥστε δι' αὐτῶν ἀποτινύειν τετραπλάσια τῶν ἐκ συκοφαντίας πορισθέντων. ἐνταῦθα γὰρ τὸ ἐσυκοφάντησα, οὐ τὸ ματαίως κατηγόρησα σημαίνει, ἀλλὰ τὸ ἐκ συκοφαντίας καὶ ἀδικίας ἐκτησάμην. τετραπλάσια δὲ ἀποδίδωσι κατὰ τὸν νόμον, τὸν τέσσαρα[8]) πρόβατα ἀντὶ ἑνὸς ἐκτίσειν κελεύοντα. 8) Exod. 22, 1.

Ἀκούσωμεν οἱ ἀδικοῦντες, καὶ ἢ αὐτὰ τὰ ἐξ ἀδικίας τοῖς ἀδικηθεῖσιν ἀντιστρέψωμεν, ἢ τοιαύτην θεραπείαν τοῖς ἀδικήμασι προσενέγκωμεν.

Vers. 9. Εἶπε — ἐγένετο.

Οἶκον λέγει, τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ. σήμερόν, φησιν, ἐγένετο σωτηρία, ἀπελαθείσης ἤδη τῆς ἀπωλείας, τῆς ἐνοικούσης ἐκ πλεονεξίας καὶ ἀδικίας.

Vers. 9. Καθότι — ἐστι.

Τοῦτο διὰ τοὺς γογγύζοντας, ὅτι παρὰ ἁμαρ-

7) Hanc formam Codex vterque exprimit.

intrasset, apud peccatorem virum diuersaturus. Ait ergo, Hodie salus domui huic contigit: oportebat siquidem saluum fieri Zacchaeum, quia et ipse ex genere est Abrahae. Significat autem inductus hic sermo, quod propter eos potissimum humanitatem assumserit, qui ab Abraham descendebant.

Vers. 10. *Venit — quod periit.*

Quod periit, ex genere Abrahae. Ait enim, Non sum missus, nisi ad oues perditas domus Israel.

Ego vero et Zacchaeus sum statura spirituali pusillus: adhuc enim humi circa terrena trahor: cupio autem Christum intueri manifeste, et sicut expedit: verum ita ipsum intueri non possum, nisi ea, quae mihi ad hoc impedimento sunt, fugiam, et ascendam in arborem, id est, supra terrena eleuer, attollarque ad coelestia: tunc enim et ipse me ingenue aspiciet, vocabitque ad se, et mansionem apud me faciet: talis siquidem efficitur domus dei.

Vers. 11. *Haec illis audientibus — manifestandum.*

Audientes quidam ex Iudaeis eum frequenter dicentem, quod instaret regnum Dei, suspicabantur, quod propterea nunc ascenderet Ierusalem, vt regnaret in ea, quod ipse sciens, per parabolam corrigit erroneam illorum opinionem: ostendens, regnum suum non esse ex hoc mundo, sed coeleste ac aeternum.

Cap.

s) ἐκ γένους, pro οἴκου. A.

τωλῶ ἀνδρὶ εἰσῆλθε κατακλῦσαι. Φησὶ γάρ· σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ. καὶ γὰρ ἔδει σωθῆναι τὸν ζακχαῖον, διότι καὶ αὐτὸς ἐκ γένους τοῦ ἀβραάμ ἐστι. δηλοῖ δὲ τὸ ἐπαγόμενον, ὅτι προηγουμένως διὰ τοὺς ἀβραμιαίους ἐνηνθρώπησεν.

Verf. 10. Ἦλθε — ἀπολωλός.

Τὸ ἀπολωλὸς ἐκ γένους τοῦ ἀβραάμ. οὐκ ἀπεσάλην, γάρ φησιν, εἰ[g]) μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου[8]) ἀβραάμ. g) Matt. 15, 24.

Ζακχαῖος δέ εἰμι κἀγώ, μικρὸς τὴν ἡλικίαν τὴν πνευματικήν· ἔτι γὰρ χαμαὶ περὶ τὰ γεηρὰ σύρομαι, καὶ ζητῶ μὲν ἰδεῖν τὸν χριστὸν ἐμφανῶς καὶ[9]) ὡς προσῆκεν, οὐ δύναμαι δὲ τοῦτον οὕτως ἰδεῖν, εἰ μὴ ἐκδράμω τῶν ἐμποδιζόντων μοι πρὸς τοῦτο, καὶ ἀναβῶ ἐπὶ δένδρον, τουτέστιν, ὑπεραρθῶ τῶν γηΐνων, καὶ μετεωριθῶ πρὸς τὰ ἐπουράνια.[5]) τότε γὰρ καὶ αὐτὸς θεάσεταί με γνησίως, καὶ καλέσει πρὸς ἑαυτὸν, καὶ μονὴν παρ' ἐμοὶ ποιήσει. οἶκος γὰρ θεοῦ ὁ τοιοῦτος γίνεται.

Verf. 11. Ἀκουόντων δὲ αὐτῶν ταῦτα — ἀναφαίνεσθαι.

Ἀκούοντές τινες τῶν ἰουδαίων πολλάκις αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι ἤγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, ὑπέλαβον, ὅτι διὰ τοῦτο ἄνεισι νῦν εἰς ἱερουσαλὴμ, ἵνα βασιλεύσῃ ἐν αὐτῇ, ὅπερ γνοὺς αὐτὸς διὰ παραβολῆς διορθοῦται τὴν ἐσφαλμένην ὑπόληψιν αὐτῶν, ἐμφαίνων, ὅτι ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, ἀλλ' οὐράνιος καὶ ἀΐδιος.

9) ὡς καὶ, ordine inuerso. B.
5) ἐράνια. B.

Cap. LXVI. De homine, qui profectus est, vt acciperet sibi regnum.

Vers. 12. *Dixit — longinquam.*

Se ipsum significat, hominem quidem, vt qui humanitatem assumsit: praeclarum vero genere, vtpote filium Dei. Profectus est autem in regionem longinquam, post resurrectionem ex mortuis ascendens ab eis in coelum: siquidem tanquam iam facta dicit ea, quae futura sunt.

† Nam regio longinqua alia, praeter terram, est coelum.

Vers. 12. *Vt acciperet sibi regnum.*

Quod vt homo accepit, de quo dixit Dauid, Dominus regnauit. Et rursus, Dixit dominus domino meo, sede a dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

Vers. 12. *Ac reuerteretur.*

In secundo aduentu suo.

Cap. LXVII. De his, qui decem minas acceperunt.

Vers. 13. *Vocatis — minas.*

Numerus in hoc loco denarius, multitudinis dun taxat manifestatiuus est, tam de seruis, quam de minis. Mina autem, genus erat argentei nummi. Seruos ergo dicit omnes fidelium praeceptores: minas vero, spiritualia dona.

Vers. 13. *Et — veniam.*

Negotiemini per dona salutem hominum.

Vers. 14. *Ciues autem — eum.*

Cognati eius Iudaei.

Vers. 14.

Κεφ. Ξς. Περὶ τοῦ πορευθέντος λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν.

Vers. 12. Εἶπεν — μακράν.

Ἑαυτὸν ὑποδηλοῖ, ἄνθρωπον μὲν, ὡς ἐνανθρωπήσαντα· εὐγενῆ δὲ, ὡς υἱὸν τοῦ θεοῦ· ἐπορεύθη δὲ εἰς χώραν μακράν, μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν αὐτοῦ ἀνελθὼν εἰς τὸν οὐρανόν. ὡς γὰρ ἤδη γεγενημένα λέγει τὰ μέλλοντα.[2])

Vers. 12. Λαβεῖν ἑαυτῷ βασιλείαν.

Ἣν ἔλαβεν, ὡς ἄνθρωπος, περὶ ἧς εἴρηκε δαυὶδ· ὁ κύριος h) εἶπε τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. i)

h) Ps. 92, 1.
i) Ps. 109, 1.

Vers. 12. Καὶ ὑποστρέψαι.

Κατὰ τὴν δευτέραν παρουσίαν αὐτοῦ.

Κεφ. ΞΖ. Περὶ τῶν λαβόντων τὰς δέκα μνᾶς.

Vers. 13. Καλέσας — μνᾶς.

Ὁ δέκα ἀριθμὸς ἐνταῦθα πλήθους μόνον ἐμφαντικός ἐστιν, ἐπί τε τῶν δούλων, ἐπί τε τῶν μνῶν· ἡ μνᾶ δὲ ἦν εἶδος ἀργυρίου. δούλους μὲν οὖν λέγει, πάντας τοὺς διδασκάλους τῶν πιστῶν· μνᾶς δὲ, τὰ πνευματικὰ χαρίσματα.

Vers. 13. Καὶ — ἔρχομαι.

Πραγματεύσασθε διὰ τῶν χαρισμάτων τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Vers. 14. Οἱ δὲ πολῖται — αὐτόν.

Οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ Ἰουδαῖοι.

[2]) Nec proximum scholium Codices Mosquenses habent.

Verſ. 14. *Et — nos.*

Nam et prius dixerunt ad Pilatum: Non habemus regem, niſi Caeſarem: eſt poſtmodum orabant ad Deum et patrem, vt extingueretur etiam eius memoria.

Verſ. 15. *Et contigit — regno.*

De ſecundo aduentu eſt hic ſermo, quando reuertetur cum poteſtate magna et gloria, ſedebitque ſuper ſedem gloriae ſuae.

Verſ. 15. *Iuſſitque — negotiatus eſſet.*

Nam tunc rationem ponens reddet vnicuique iuxta opera ſua.

Verſ. 16. *Venit — minas.*

Per denarium numerum etiam hic multitudinem, ſiue magnitudinem lucri ſignificauit.

Verſ. 17. *Et ait — fuiſti.*

Bene precantis eſt, vel laudantis, contrarium Vae. Bene tibi ſit, quia in vna mina diligens fuiſti.

Verſ. 17. *Habeto poteſtatem — ciuitates.*

Per poteſtatem ſuper decem ciuitates, variam beneficii magnitudinem ac honorem demonſtrauit.

Verſ. 18. *Et venit — v. 19. ciuitates.*

Conformiter ad menſuram ſtudii cuiusque menſuratur et honor ac beneficium.

Verſ. 20.

3) καὶ, abeſt. A. Ceterum ignoro, ad quem locum litterarum ſacrarum hic reſpiciat. Hentenius ſuae interpretationi adſcripſerat Ieremiae 11. In actibus apoſtolicis quidem aliquoties legitur, principes

Vers. 14. Καὶ — ἡμᾶς.

Καὶ πρότερον γὰρ πρὸς τὸν πιλάτον ἔλεγον· οὐκ ἔχομεν k) βασιλέα, εἰ μὴ καίσαρα· καὶ ὕστερον k) Io. 19, 15.
ηὔχοντο πρὸς τὸν θεὸν καὶ πατέρα, σβεσθῆναι αὐτοῦ 3) καὶ τὴν μνήμην.

Vers. 15. Καὶ ἐγένετο — βασιλείαν.

Περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας ὁ λόγος, ὅτε ἐπανελεύσεται μετὰ δυνάμεως πολλῆς καὶ δόξης, καὶ καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ.

Vers. 15. 4) Εἶπε — διεπραγματεύσατο.

Τότε γὰρ λογοθετῶν ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Vers. 16. Παρεγένετο — μνᾶς.

Διὰ τῆς δεκάδος τὸ πολὺ τοῦ κέρδους ἐσήμανε.

Vers. 17. Καὶ εἶπε — ἐγένου.

Εὖ σοὶ, ὅτι ἐν μιᾷ μνᾷ σπουδαῖος ἐγένου.

Vers. 17. Ἴσθι ἐξουσίαν ἔχων — πόλεων.

Διὰ τῆς ἐξουσίας τῶν δέκα πόλεων τὸ πολὺ τῆς τιμῆς καὶ τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας ἐνέφηνε.

Vers. 18. Καὶ ἦλθεν — v. 19. πόλεων.

Ἀναλόγως τῷ μέτρῳ τῆς ἑκάστου σπουδῆς καὶ τοῦ κέρδους παραμετρεῖται καὶ ἡ τιμὴ καὶ εὐεργεσία.

cipes Iudaeorum delere voluisse memoriam nominis Christi, sed nullibi additum est, εὔχεσθαι πρὸς τὸν θεὸν καὶ πατέρα.

4) Καὶ, quod editiones habent, quodque Hentenius etiam seruauit, neuter meorum habet.

Verſ. 20. *Et alius — ſudario.*

Sudarium anagogice otium ac ſegnitiem et inutilitatem hoc in loco demonſtrat.

Verſ. 21. *Timebam — ſeminaſti.*

Putabat enim, quod ſola negotiantium diligentia absque Dei auxilio totum efficeret: et quum eſſet auſterus, repeteret ab aliis lucra, in quae ipſe nihil contulerat. Hanc autem reſponſionem figurauit parabola, volens oſtendere, quod tales nihil rationabile poſſint reſpondere, ſed quaecunque reſponderint, contra ſe ipſos conuertentur: Nam audi, quae ſequuntur.

Verſ. 22. *Ait — ſerue.*

Ex verbis tuis.

Verſ. 22. *Sciebas* — v. 23. *menſam?*

Ad menſarios. Hi dici poſſunt, qui norunt diiudicare bonum a malo. Ait ergo, Quum talem me cognoſceres, quanquam talis non eſſem, quare non potius expoſuiſti datum tibi donum meum ad menſarios: oportebat enim, quod in te erat, facere, reliquum vero mihi relinquere: efficere interim id, quod erat facilius, quod autem difficilius mihi permittere, dico ſane repetitionem.

Verſ. 23. *Et ego — illam.*

Repetiiſſem. Mutuum ergo eſt doctrina: vſura vero huiusmodi mutui, virtutes ſunt, quae ex doctrina oriuntur. Lucrum autem qualecunque nominauit vſuram, communi vſus conſuetudine.

Verſ. 24.

5) σκδάριον, omittit. B.
6) ὅτι οἱ τοιοῦτοι ἀδὲν ἕτερον ἀπολογήσασθαι δυνηθήσονται, καὶ ὅτι. B.
7) ἀπολογηθήσεσθαι. A.

Vers. 20. Καὶ ἕτερος — σουδαρίῳ.

Σουδάριον,[5]) τὸ παρ' ἡμῖν μικρὸν φακιόλιον· ἀναγωγικῶς δὲ τὸ σουδάριον ἐνταῦθα, ἡ ἀργία καὶ ἀχρηστία.

Vers. 21. Ἐφοβούμην — ἔσπειρας.

Ὤιετο γάρ, ὅτι μόνη ἡ σπουδὴ τῶν ἐμπορευομένων, ἄνευ τῆς ἐκ θεοῦ βοηθείας, κατορθοῖ τὸ πᾶν, καὶ ὅτι αὐτηρὸς ὢν, ἀπαιτεῖ τὰ ἑτέροις ἐπικτηθέντα, εἰς ἃ αὐτὸς οὐδέν τι συνήργησε. ταύτην δὲ τὴν ἀπολογίαν ἐσχημάτισεν ἡ παραβολὴ, δεῖξαι βουλόμενη, ὅτι[6]) οὐδὲν οἱ τοιοῦτοι ἔυλογον[7]) ἀπολογήσασθαι δύνανται, καὶ ὅτι, ὅσα ἂν ἀπολογήσωνται, κατ' αὐτῶν πάντα[8]) περιτραπήσονται, καὶ ἄκουε τῶν ἑξῆς.

Vers. 22. Λέγει — δοῦλε.

Ἐκ τῶν λόγων σου.

Vers. 22. Ἤιδεις — v. 23. τράπεζαν;

Ἐπὶ τραπεζίτας. οὗτοι δ' ἂν εἶεν οἱ δυνάμενοι διακρίνειν τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ. λέγει τοίνυν, ὅτι ἐπεὶ τοιοῦτόν με ἐγίνωσκες, καίτοι μὴ τοιοῦτον ὄντα, διατί οὐ μᾶλλον κατεβάλου τὸ δοθὲν σοι χάρισμά μου ἐπὶ τραπεζίτας. ἔδει γάρ σε πᾶν τὸ σὸν ποιῆσαι, τὸ δὲ λοιπὸν ἐμοὶ καταλιπεῖν, τὸ εὐχερέστερον τέως διαπράξασθαι, τὸ δὲ δυσχερέστερον ἐμοὶ ἐπιτρέψαι, λέγω δὴ, τὴν ἀπαίτησιν.

Vers. 23. Καὶ ἐγὼ — αὐτό.

Εἰσέπραξα, ἀπήτησα. δάνειον μὲν οὖν, ἡ διδασκαλία· τόκος δὲ τοιούτου δανείου, αἱ ἐκ διδασκαλίας ἀρεταί. τόκον δὲ, τὴν ἐπικερδίαν ἁπλῶς ὠνόμασεν, τῇ συνηθείᾳ χρησάμενος.

Vers. 24.

[8]) παραπήσονται. A.

Vers. 24. *Et astantibus dixit.*

Ministrantibus videlicet angelis.

Vers. 24. *Tollite — qui habet.*

Tollite ab eo gratiam docendi, et date illam ad accessionem honoris ei, qui decem minas habet.

Vers. 25. *Et dixerunt — minas.*

Habet sufficientem honorem.

Vers. 26. *Dico — abundabit.*

Qui adstabant, dixerunt, Habet sufficientem honorem Ipse vero ait, Omni studium ac diligentiam habenti, dabitur honor etiam abundantior, quam illi conuenit.

Vers. 26. *Ab — ab eo.*

Ab eo, qui studium non habet ac diligentiam, vt dictum est, etiam id, quod habet, gratia videlicet docendi, auferetur, tanquam ab illo, qui ea non vtitur.

Sed quare de solis tribus seruis dixit, relictis caeteris? Quia ex his facile est etiam de aliis coniectare: quotquot enim negotiati sunt, conformes ad lucrum susceperunt honores: quotquot vero otiosa ac inutilia seruauerunt dona, similia cum praedicto passi sunt.

Sexagesimo autem iuxta Matthaeum capite, quum similem dixisset parabolam, in fine addidit, Et inutilem seruum eiicite in tenebras exteriores, ibi erit fletus et stridor dentium: et ibi horum dictorum interpretationem legito.

Vers. 27. *Verumtamen — me.*

Haec caedes aut designat supplicium Iudaeorum in

9) καὶ, omittit. B.

Vers. 24. Καὶ τοῖς παρεστῶσιν εἶπε.

Τοῖς ὑπηρετοῦσιν ἀγγέλοις.

Vers. 24. Ἄρατε — ἔχοντι.

Ἄρατε ἀπ' αὐτοῦ τὸ χάρισμα τῆς διδασκαλίας, καὶ δότε αὐτὸ εἰς προσθήκην τιμῆς τῷ ἔχοντι τὰς δέκα μνᾶς.

Vers. 25. Καὶ εἶπον — μνᾶς.

Ἔχει ἀρκοῦσαν τιμήν.

Vers. 26. Λέγω — περισσευθήσεται.

Οἱ μὲν παρεστῶτες εἶπον, ὅτι ἔχει ἀρκοῦσαν τιμήν· αὐτὸς δὲ φησιν, ὅτι παντὶ τῷ ἔχοντι σπουδήν τε καὶ ἐπιμέλειαν, δοθήσεται τιμὴ καὶ περισσοτέρα τῆς ἐπιβαλλούσης αὐτῷ.

Vers. 26. Ἀπὸ — ἀπ' αὐτοῦ.

Ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντες σπουδήν τε καὶ ἐπιμέλειαν, ὡς εἴρηται, καὶ ὃ ἔχει χάρισμα διδασκαλίας, ἀφαιρεθήσεται, οἷα μὴ χρησαμένου αὐτῷ.

Ἀλλὰ καὶ, [2]) διατί περὶ μόνων τριῶν δούλων εἰπὼν, τοὺς ἄλλους ἀφῆκε; διότι εὐχερές ἐστιν ἐκ τούτων καὶ περὶ ἐκείνων μαθεῖν. ὅσοι μὲν γὰρ ἐπραγματεύσαντο, ἀναλόγως τῷ κέρδει λήψονται τὰς τιμάς· ὅσοι δὲ ἀργὸν καὶ ἄχρηστον ἔσχον τὸ χάρισμα, τὰ ὅμοια τῷ δηλωθέντι πείσονται.

Ἐν δὲ τῷ ἑξηκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον παραβολὴν τοιαύτην εἰπὼν, ἐπὶ τέλους προσέθηκεν· ὅτι καὶ [1]) τὸν ἀχρεῖον δοῦλον ἐκβάλετε εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον. ἐκεῖ ἔσται ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν ὀδόντων. καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ τὴν τῶν ῥητῶν τούτων ἑρμηνείαν.

1) Matt. 25, 30.

Vers. 27. Πλὴν — μου.

Ἡ κατασφαγὴ αὕτη ἡ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι κόλασιν

in futuro seculo, aut omnimodam eorum subuersionem sub Vespasiano et Tito.

Vers. 28. *Et — Ierosolyma.*

Festinans ad passionem et crucem.

Cap. LXVIII. De pullo.

Vers. 29. *Et — v. 31. necessarius est.*

Et hoc inuenies quadragesimo quinto iuxta Matthaeum capite, in quo tota huius enarratio ad verbum exposita est.

Vers. 32. *Abierunt — v. 35. Iesum.*

Ibi etiam de his dictum est.

Vers. 35. *Et — v. 36. via.*

Haec substernebat plurima turba, sicut dixit Matthaeus: nam et ista quoque inuenies eodem capite.

Vers. 37. *Quumque iam appropinquasset — virtutibus.*

De miraculis, quae ipso tempore viderant. Erat enim miraculum, de pullo illiusque dominis praedicere: et quum ipse esset indomitus, adeo composite ac modeste incedere, turbam ad tantum illius honorem attrahi, ac huiusmodi faustam de eo efferri acclamationem et similia.

Vers. 38. *Dicentes — domini.*

Matthaeus autem dixit, quod turbae, quae praecedebant et quae sequebantur, clamabant dicentes hoc: et ibi lege totam enarrationem illorum verborum vsque ad eum locum: Quumque intrasset ipse Ierosolyma, commota est vniuersa ciuitas.

Vers. 38.

κόλασιν τῶν Ἰουδαίων παραδηλοῖ, ἢ τὴν ἐν τοῖς χρόνοις Οὐεσπασιανοῦ καὶ Τίτου πανωλεθρίαν αὐτῶν.

Vers. 28. Καὶ — Ἱεροσόλυμα.

Σπεύδων ἐπὶ τὰ πάθη καὶ τὸν σταυρόν.

Κεφ. ΞΗ. Περὶ τοῦ πώλου.

Vers. 29. Καὶ — v. 31. χρείαν ἔχει.

Τοῦτο τὸ κεφάλαιον τεσσαρακοστὸν πέμπτον εὑρήσεις ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον, ἐν ᾧ πᾶσα κατὰ λόγον ἡ ἐξήγησις ἐξετέθη.

Vers. 32. Ἀπελθόντες — v. 35. Ἰησοῦν.

Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη.

Vers. 35. Καὶ — v. 36. ἑαυτῶν.

Ὑπερῴννυσαν ταῦτα ὁ πλεῖστος ὄχλος, ὡς εἶπε Ματθαῖος. ἐν ἐκείνῳ δὲ καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις.

Vers. 37. Ἐγγίζοντος δὲ αὐτοῦ ἤδη — δυνάμεων.

Ὧν εἶδον θαυμάτων ἐν τῷ τότε καιρῷ. Θαῦμα γάρ, τὸ προειπεῖν περὶ τοῦ πώλου καὶ τῶν κυρίων αὐτοῦ, τὸ βαίνειν αὐτὸν εὐτάκτως, ἀδάμαστον ὄντα, τὸ συγκινηθῆναι τὸν ὄχλον εἰς τοσαύτην τιμὴν καὶ τηλικαύτην εὐφημίαν αὐτοῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Vers. 38. Λέγοντες — κυρίου.

Ὁ δὲ Ματθαῖος εἶπεν· ὅτι[m]) οἱ ὄχλοι οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἀκολουθοῦντες ἔκραζον λέγοντες τοῦτο. καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ τὴν ὅλην ἐξήγησιν τῶν ῥητῶν τούτων, ἄχρι τοῦ· καὶ[n]) εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα, ἐσείσθη πᾶσα ἡ πόλις.

m) Matt. 21, 9.

n) Matt. 21, 10.

Vers. 38.

Vers. 38. *Pax — excelsis.*

In ea interpretatione etiam haec enarrata sunt. Videntes enim discipuli, turbas haec facientes, et ita clamantes, simul ac similiter vociferabantur, vna cum eis numine afflati.

Vers. 39. *Et quidam — v. 40. clamabunt.*

Lege consequenter praedicto capite illius dicti interpretationem, Turbae autem dicebant: Hic est Iesus propheta: ibi enim haec declarata ac manifestata sunt.

Vers. 41. *Et postquam — illa.*

Sciens illam propter immensa vitia destruendam, humano modo ipsam prae immensa sua bonitate deflet, etiam hinc ostendens, qualia haberet erga ingratos Iudaeos viscera.

Vers. 42. *Dicens — tuam.*

Defectiuus sermo est: deficit enim, Nequaquam perires. Consueuerunt enim flentes verba prae affectus vehementia abrumpere. Quod autem ait, tantundem est, ac si diceret: Si cognosceres et tu in die hoc, id est, in hoc tempore, quo ego hic conuersor: tuum enim est, quia propter te potissimum humanitatem assumsi, et peregrinus effectus sum: Si cognosceres, inquam, quae ad pacem tuam pertinent, quae te erga Deum pacificant, quae sunt aut fides in me filium eius, aut meae praedicationis susceptio, nequaquam perires. Quod autem interponitur, Et quidem, superfluum est, tanquam proprietas hebraicae compositionis.

Vers. 42. *Nunc — tuis.*

Abscondita sunt haec ab oculis animae tuae: siue contemta, neglecta.

Vers. 43.

Vers. 38. Εἰρήνη — ὑψίστοις.

Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐξηγήσει καὶ ταῦτα διηρμηνεύθησαν. βλέποντες γὰρ οἱ μαθηταὶ τοὺς ὄχλους οὕτω ποιοῦντας καὶ οὕτω κράζοντας, συνηγάλλοντο, καὶ ὁμοίως ἐβόων, συνενθουσιῶντες αὐτοῖς.

Vers. 39. Καί τινες — v. 40. κεκράξονται.

Ἀνάγνωθι ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ ἀκολούθως τὴν ἑρμηνείαν τοῦ· οἱ o) δὲ ὄχλοι ἔλεγον, οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ προφήτης. ἐν ἐκείνῃ γὰρ καὶ ταῦτα ἐμνημονεύθησαν καὶ ἐσαφηνίθησαν.

o) Matt. 21, 11.

Vers. 41. Καὶ ὡς — αὐτήν.

Γινώσκων αὐτὴν δι' ὑπερβολὴν πονηρίας ἐκτριβησομένην, ἀνθρωποπρεπῶς κλαίει ταύτην δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος, ἐνδεικνύμενος κἀντεῦθεν, οἵα σπλάγχνα εἶχε περὶ τοὺς ἀγνώμονας Ἰουδαίους.

Vers. 42. Λέγων — σου.

Ἐλλειπτικὸς ὁ λόγος. ἐλλείπει γὰρ τὸ, οὐκ ἂν ἀπώλου. εἰώθασι γὰρ οἱ κλαίοντες ἐπικόπτεσθαι τοὺς λόγους ὑπὸ τῆς τοῦ πάθους σφοδρότητος. ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· εἰ ἔγνως καὶ σὺ ἐν τῇ ἡμέρᾳ σου ταύτῃ, τουτέστιν, ἐν τῷ καιρῷ σου τούτῳ, καθ' ὃν ἐγὼ ἐπιδημῶ· σὸς γὰρ οὗτος, ὅτι διὰ σὲ προηγουμένως ἐνηνθρώπησά τε καὶ ἐπεδήμησα· εἰ ἔγνως τὰ πρὸς εἰρήνην σου, τὰ εἰρηνεύοντά σε πρὸς θεὸν, ἅτινά εἰσιν ἡ εἰς ἐμὲ τὸν υἱὸν αὐτοῦ πίστις, καὶ ἡ παραδοχὴ τοῦ ἐμοῦ κηρύγματος, οὐκ ἂν ἀπώλου. τὸ δὲ καίγε, περιττὸν κεῖται, ἰδίωμα τῆς ἑβραϊκῆς ὂν συγγραφῆς.

Vers. 42. Νῦν — σου.

Ἐκρύβη ταῦτα ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς σου, ἤγουν, παρωράθησαν.

Vers. 43. *Quod — te.*

Haec tanquam ab exordio proprio legenda sunt. Nam ipsum Quod, propheticum est hic et narratiuum. Dies itaque dicit obsessionis: inimicos vero illius, Romanos, qui postmodum in eum saeuierunt.

Vers. 44. *Et — te.*

Et filios tuos in te, videlicet solo prosternent.

Vers. 44. *Nec — lapidem.*

Hoc est, lapidum compositionem, siue structuram.

Vers. 44. *Eo quod — tuae.*

Quia non agnouisti tempus curae tuae, tempus namque peregrinationis meae erat tempus curae salutis tuae.

Vers. 45. *Et ingressus* — v. 46. *latronum.*

Latius de his scripsit Matthaeus in fine quadragesimi quinti capitis: et ibi quaere enarrationem.

Vers. 47. *Et docebat* — v. 48. *audiens.*

Quum ab eo doceretur.

Cap. LXIX. De sacerdotibus et scribis ac senioribus, qui dominum interrogabant.

Cap. XX. v. 1. *Et accidit* — v. 2. *istam?*

Dictum est de his quadragesimo octauo capite euangelii secundum Matthaeum.

Vers. 3. *Respondens* — v. 6. *fuisse.*

Consequenter in illo capite etiam haec manifesta sunt.

Vers. 7.

Vers. 43. Ὅτι — σοι.

Ταῦτα, ὡς ἀπὸ ἀρχῆς ἰδίας, ἀναγνωστέον. τὸ γὰρ ὅτι, προφητικόν ἐστιν ἐνταῦθα καὶ διηγηματικόν. ἡμέρας μὲν οὖν λέγει, τὰς τῆς πολιορκίας· ἐχθροὺς δὲ αὐτῆς, τοὺς ῥωμαίους, ὕστερον χαλεπήναντας.

Vers. 44. Καὶ — σοί.

Καὶ τὰ τέκνα σου ἐν σοὶ, ἐδαφιοῦσι δηλονότι.

Vers. 44. Καὶ οὐκ — λίθῳ.

Σύνθεσιν λίθων, ἤγουν, οἰκοδόμημα.

Vers. 44. Ἀνθ' — σου.

Διότι οὐκ ἔγνως τὸν καιρὸν τῆς ἐπιμελείας σου. ὁ γὰρ καιρὸς τῆς ἐπιδημίας μου, καιρὸς ἦν τῆς ἐπιμελείας καὶ σωτηρίας σου.

Vers. 45. Καὶ εἰσελθὼν — v. 46. λῃστῶν.

Πλατύτερον ἔγραψε περὶ τούτων ὁ ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ τεσσαρακοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου, καὶ ζήτητον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Vers. 47. Καὶ ἦν διδάσκων — v. 48. ἀκούων.

Διδασκόμενος.

Κεφ. ΞΘ. Περὶ τῶν ἐπερωτησάντων τὸν κύριον ἀρχιερέων καὶ γραμματέων.

Cap. XX. v. 1. Καὶ ἐγένετο — v. 2. ταύτην;

Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 3. Ἀποκριθεὶς — v. 6. εἶναι.

Ἀκολούθως ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα ἐσαφηνίσθησαν.

Verſ. 7. *Et* — v. 8. *faciam.*

Similiter etiam haec: et ibi lege enarrationem.

Cap. LXX. De vinea.

Verſ. 9. *Coepit* — *multa.*

Haec parabola quinquageſimum eſt caput euangelii ſecundum Matthaeum: et ibi quaere huius enarrationem, ad minutula vſque appoſitam.

Verſ. 10. *Quumque* — v. 12. *eiecerunt.*

In illo capite haec quoque declarata ſunt.

Verſ. 13. *Dixit* — *reuerebuntur.*

Similiter et haec.

Verſ. 14. *Quum autem vidiſſent* — v. 15. *occiderunt.*

Pari modo et haec.

Verſ. 15. *Quid ergo* — v. 16. *Abſit.*

Etiam de his diligenter ibi dictum eſt.

Verſ. 17. *At ille* — *anguli?*

Praeterea et de his.

Verſ. 18. *Omnis* — *eum.*

Praedicto capite, poſtquam etiam illud addidit, quod de hac Dauidica prophetia hic relictum eſt, poſtquam etiam dixit: Ideo dico vobis, quod tolletur a vobis regnum Dei, et dabitur nationi facienti fructus eius: tunc intulit, Et qui ceciderit ſuper hunc lapidem, confringetur: ſuper quemcunque vero ceciderit, conteret eum. Sunt itaque ea, quae Matthaeus habet, exacte recitata, quae autem apud Marcum et Lucam habentur, compen-

*) ἐν ἐκείνῳ, pro ἐκεῖ. B.

Vers. 7. Καὶ — v. 8. ποιῶ.

Ὁμοίως καὶ ταῦτα. καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ [1]) τὴν ἐξήγησιν.

Κεφ. Ο. Περὶ τοῦ ἀμπελῶνος.

Vers. 9. Ἤρξατο — ἱκανούς.

Αὐτη ἡ παραβολὴ πεντηκοσόν ἐστι κεφάλαιον τοῦ κατὰ ματθαῖον. καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ταύτης ἐξήγησιν, λεπτομερῶς ἐκτεθειμένην.

Vers. 10. Καὶ ἐν — v. 13. ἐξέβαλον.

Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα ἡρμηνεύθησαν.

Vers. 13. Εἶπε — ἐντραπήσονται.

Ὁμοίως καὶ ταῦτα.

Vers. 14. Ἰδόντες δὲ — v. 15. ἀπέκτειναν.

Ὡσαύτως καὶ ταῦτα.

Vers. 15. Τί οὖν — v. 16. γένοιτο.

Καὶ περὶ τούτων ἐκεῖ μετὰ ἀκριβείας ἐρρήθη.

Vers. 17. Ὁ δὲ — γωνίας;

Ἔτι καὶ περὶ τούτων.

Vers. 18. Πᾶς — αὐτόν.

Ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ καὶ τὸ λειπόμενον τῆς δαυϊτικῆς ταύτης προφητείας προσθεὶς, εἶτα εἰπών· διὰ [p]) τοῦτο λέγω ὑμῖν, ὅτι ἀρθήσεται ἀφ' ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ, καὶ δοθήσεται ἔθνει ποιοῦντι τοὺς καρποὺς αὐτῆς· τότε ἐπήγαγεν· ὅτι [q]) καὶ ὁ πεσὼν ἐπὶ τὸν λίθον τοῦτον, συνθλασθήσεται, ἐφ' ὃν δ' ἂν πέσῃ, λικμήσει αὐτόν. ἔστι τοίνυν τὰ μὲν τοῦ ματθαίου, ἀκριβέστα

p) Matt. 21, 43.

q) Matt. 21, 44.

pendioſe tradita, quemadmodum frequenter diximus.

Apud omnes itaque euangeliſtas hanc inuenimus diſpenſationem, vt quisque eorum interdum quidem diligenter, interdum autem compendioſe retulerint. Propoſitum autem verbum dicto capite iuxta Matthaeum declaratum eſt: et ibi quaere enarrationem.

Verſ. 19. *Et quaerebant — dixerit.*

Haec item manifeſtius ſcripſit Matthaeus praedicto capite.

Cap. LXXI. De his, qui dominum interrogabant, occaſione cenſus.

Verſ. 20. *Et obſeruantes — praeſidis.*

Ait Matthaeus in fine quinquageſimi capitis, Tunc abeuntes Phariſaei conſilium ceperunt, vt illaquearent eum in ſermone, et caetera. Lege ergo illorum enarrationem, et ibi etiam praeſentium verborum declarationem inuenies.

Verſ. 21. *Et interrogauerunt* — v. 22. *an non?*

Quinquageſimo ſecundo capite de his manifeſtius ſcripſit Matthaeus, et ibi ſimiliter quaere interpretationem.

Verſ. 23. *Cognita* — v. 26. *tacuerunt.*

In illo etiam horum facta eſt mentio, dataque interpretatio.

Cap.

ἀπαγγελίας· τὰ δὲ [2]) τοῦ λουκᾶ, συντομίαν ἀπαγγελίας, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν.

Παρὰ πᾶσι δὲ τοῖς εὐαγγελισταῖς εὑρίσκομεν τὴν τοιαύτην οἰκονομίαν, ἑκάστου αὐτῶν, ποτὲ μὲν ἀκριβῶς, ποτὲ δὲ συντόμως ἀπαγγέλλοντος. τὸ μέντοι προκείμενον ῥητὸν, ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον ἡρμήνευται. καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν.

Vers. 19. Καὶ ἐζήτησαν — εἶπε.

Καὶ ταῦτα σαφέστερον ὁ ματθαῖος ἱστόρησεν ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ.

Κεφ. ΟΑ. Περὶ τῶν ἐγκαθέτων διὰ τὸν κῆνσον.

Vers. 20. Καὶ παρατηρήσαντες — ἡγεμόνος.

Φησὶν ὁ ματθαῖος ἐν τῷ τέλει τοῦ πεντηκοστοῦ πρώτου κεφαλαίου αὐτοῦ· τότε [r]) πορευθέντες οἱ φαρισαῖοι, συμβούλιον ἔλαβον, ὅπως αὐτὸν παγιδεύσωσιν ἐν λόγῳ, καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν, καὶ εὑρήσεις ἐκεῖ καὶ τὴν τῶν παρόντων ῥητῶν σαφήνειαν. r) Matt. 22, 15.

Vers. 21. Καὶ ἐπηρώτησαν — v. 22. ἢ οὔ;

Ἐν τῷ πεντηκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ περὶ τούτων σαφέστερον ἔγραψεν ὁ ματθαῖος. καὶ ζήτησον ἐκεῖ ὁμοίως τὴν ἑρμηνείαν.

Vers. 23. Κατανοήσας — v. 26. ἐσίγησαν.

Ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ ταῦτα πάντα ἐμνημονεύθησάν τε καὶ ἡρμηνεύθησαν.

[2]) Hentenius addit: τοῦ μάρκου καί. Habet autem haec Marcus 12, 10.

Cap. LXXII. De Sadducaeis.

Verſ. 27. *Accedentes* — v. 33. *vxorem.*

Caput hoc quinquageſimum tertium eſt apud Matthaeum: et ibi quaere totam enarrationem.

Verſ. 34. *Et* — *nuptum dant.*

Hoc eſt, Filii huius mundi, huius vitae.

Verſ. 35. *Qui vero* — v. 36. *ſint filii.*

Apud Matthaeum etiam horum facta eſt mentio, dataque interpretatio, vbi dicitur, In reſurrectione enim neque contrahent matrimonium, neque nuptui tradentur.

Verſ. 37. *Quod* — *rubum.*

Id eſt, ſignificauit in ſcriptura de rubo: haec autem ſcripta ſunt in libro Exodi.

Verſ. 37. *Quum dicit* — v. 38. *viuunt.*

Etiam de his praedicto iuxta Matthaeum capite dictum eſt: et ibi quaere enarrationem.

Verſ. 39. *Reſpondentes* — v. 40. *nihil.*

Ibi horum quoque facta eſt mentio, vbi dicitur, Quumque audiſſent turbae, ſtupuerunt de doctrina eius.

Cap. LXXIII. Interrogatio domini ad Iudaeos, quomodo dicant Chriſtum filium eſſe Dauid?

Verſ. 41. *Ait* — v. 44. *eſt?*

Matthaeus autem quinquageſimo quinto ſui euangelii capite ait, Quod congregatis phariſaeis interrogauit eos Ieſus dicens, Quid vobis videtur de Chriſto,

ΚΕΦ. ΟΒ. Περὶ τῶν σαδδουκαίων.

Vers. 27. Προσελθόντες — v. 33. γυναῖκα.

Τὸ κεφάλαιον τοῦτο, πεντηκοστὸν τρίτον ἐστὶ παρὰ τῷ ματθαίῳ. καὶ ζήτησον ἐν ἐκείνῳ τὴν ὅλην ἐξήγησιν.

Vers. 34. Καὶ — ἐκγαμίσκονται.

Οἱ τοῦ κόσμου τούτου, οἱ τῆς ζωῆς ταύτης.

Vers. 35. Οἱ δὲ — v. 36. υἱοὶ ὄντες.

Παρὰ τῷ ματθαίῳ καὶ ταῦτα ἐμνημονεύθησάν τε καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ, ἔνθα κεῖται τό· ἐν s) γὰρ τῇ ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσι, οὔτε ἐκγαμίζονται, καὶ τὰ ἑξῆς. s) Matt. 22, 30.

Vers. 37. Ὅτι — βάτου.

Ἐδήλωσεν ἐπὶ τῆς γραφῆς τῆς βάτου· αὕτη δὲ ἱστόρηται ἐν τῇ βίβλῳ τῆς t) ἐξόδου. t) Exod. 3, 6.

Vers. 37. Ὡς λέγει — v. 38. ζῶσι.

Καὶ περὶ τούτων ἀκολούθως ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ ματθαίου εἴρηται. καὶ ζήτησον ἐκεῖ.

Vers. 39. Ἀποκριθέντες — v. 40. οὐδέν.

Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ἐμνημονεύθησαν, ἔνθα τό· καὶ v) ἀκούσαντες οἱ ὄχλοι ἐξεπλήσσοντο ἐπὶ τῇ διδαχῇ αὐτοῦ. v) Matt. 22, 33

ΚΕΦ. ΟΓ. Ἐρώτησις πρὸς τοὺς φαρισαίους, πῶς ἐστιν υἱὸς δαυὶδ ὁ χριστός;

Vers. 41. Εἶπε — v. 44. ἐστί;

Ματθαῖος δὲ φησι ἐν τῷ πεντηκοστῷ πέμπτῳ αὐτοῦ κεφαλαίῳ· ὅτι συνηγμένων x) τῶν φαρισαίων, ἐπηρώτησεν αὐτοὺς ὁ ἰησοῦς λέγων· τί ὑμῖν δοκεῖ x) Matt. 22, 41.

Christo, cuius filius est et caetera: ibique omnia rationabiliter enarrata sunt.

Vers. 45. *Audiente* — v. 46. *conuiuiis.*

Lege praedicto Matthaei capite dicti illius enarrationem: Dilatant phylacteria sua et magnificant fimbrias palliorum suorum, ac de omnibus inuenies.

Vers. 47. *Qui* — *iudicium.*

Quinquagesimo sexto euangelii secundum Matthaeum capite dixit etiam ad scribas et pharisaeos, Vae, vobis scribae et pharisaei hypocritae, quia deuoratis domos viduarum et caetera: lege ergo illorum interpretationem.

Cap. LXXIV. De vidua, quae duo minuta obtulit.

Cap. XXI. v. 1. *Respiciens* — v. 4. *misit.*

De hac et Marcus quadragesimo primo sui euangelii capite disseruit, et ibi quaere totam enarrationem.

Vers. 5. *Et quibusdam* — v. 6. *diruatur.*

De his diligenter dictum est in fine quinquagesimi sexti iuxta Matthaeum capitis, vbi habetur, Et egressus Iesus exiuit de templo: sequutique sunt eum discipuli eius, vt indicarent ei structuras templi.

Cap. LXXV. De consummatione.

Vers. 7. *Interrogauerunt* — *sunt?*

Dicit Matthaeus quinquagesimo septimo capite, quod

3) οὖν, omittit. B.

περὶ τοῦ χριστοῦ, τίνος υἱός ἐστι, καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ ἡρμηνεύθησαν ἐκεῖ πάντα κατὰ λόγον.

Vers. 45. Ἀκούοντος — v. 46. δείπνοις.

Ἀναγνωθὶ ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· πλατύνουσι y) γὰρ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν, καὶ μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν, καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ εὑρήσεις περὶ πάντων. y) Matth. 23, 5.

Vers. 47. Οἱ — κρῖμα.

Ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον εἶπε καὶ πρὸς τοὺς γραμματεῖς καὶ φαρισαίους· οὐαὶ z) ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταὶ, ὅτι κατεσθίετε τὰς οἰκίας τῶν χήρων καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν. z) Matt. 23, 13. In vulgaribus editionibus 14.

Κεφ. ΟΔ. Περὶ τῆς χήρας τῆς τὰ δύο λεπτὰ βαλούσης.

Cap. XXI. v. 1. Ἀναβλέψας — v. 4. ἔβαλε.

Περὶ ταύτης καὶ ὁ μάρκος διέλαβεν ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ὅλην ἐξήγησιν.

Vers. 5. Καί τινων — v. 6. καταλυθήσεται.

Εἰρηται περὶ τούτων ἀκριβῶς ἐν τῷ τέλει τοῦ πεντηκοστοῦ ἕκτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον, ἔνθα κεῖται τό· καὶ a) ἐξελθὼν ὁ ἰησοῦς ἐπορεύετο ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ, καὶ προσῆλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπιδεῖξαι αὐτῷ τὰς οἰκοδομὰς τοῦ ἱεροῦ. a) Matth. 24, 1.

Κεφ. ΟΕ. Ἐρώτησις περὶ συντελείας.

Vers. 7. Ἐπηρώτησαν — γίνεσθαι;

Φησὶν οὖν 3) ὁ ματθαῖος ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἑβδόμῳ κεφα-

quod ſedente eo in monte oliuarum acceſſerunt ad eum diſcipuli ſeorſim dicentes, Dic nobis, quando haec erunt? et quod ſignum aduentus tui, et conſummationis ſeculi? et ibi iſta quaere.

Verſ. 8. *At ille — illos.*

Ibi etiam horum facta eſt mentio et data declaratio.

Verſ. 9. *Quum — v. 11. erunt.*

Ibi etiam de his dictum eſt.

Verſ. 12. *Verum ante — meum.*

Similiter et de his.

Verſ. 13. *Continget — teſtimonium.*

In proteſtationem, in redargutionem eorum, qui non crediderunt, ne dicere poſſint in die iudicii, quod praedicationem non audierint. Aut contingent vobis, quae ab illis inferentur in martyrii gloriam. (Nam Graeci dicunt, Continget vobis εἰς μαρτύριον, id eſt, in martyrium, aut in teſtimonium.)

Verſ. 14. *Habete — defenſionem.*

†† Ponite corda veſtra, loco, componite, perſuadete, aut ponite in cordibus veſtris.

Verſ. 15. *Ego — vobis.*

Os appellat verba: ſapientiam vero intelligentiam verborum.

Verſ. 16. *Trademini — v. 17. meum.*

Praedicto capite etiam de his inuenies.

Verſ. 18.

4) τὴν ἐξήγησιν, omittit. B.

κεφαλαίῳ· ὅτι καθημένου b) αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους b) Matth. 24, 3.
τῶν ἐλαιῶν, προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ κατ' ἰδίαν, λέγοντες· εἰπὲ ἡμῖν, πότε ταῦτα ἔσαι, καὶ τί τὸ σημεῖον τῆς σῆς παρουσίας καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν 4) ἐξήγησιν.

Vers. 8. Ὁ δὲ — αὐτῶν.

Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ἐμνημονεύθησάν τε καὶ ἡρμηνεύθησαν.

Vers. 9. Ὅταν — v. 11. ἔσαι.

Ἐκει καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη.

Vers. 12. Πρὸ δὲ — μου.

Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων.

Vers. 13. Ἀποβήσεται — μαρτύριον.

Εἰς διαμαρτυρίαν, εἰς ἔλεγχον τῶν μὴ πιστευσάντων, ἵνα μὴ δύνωνται λέγειν ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ὅτι οὐκ ἠκούσαμεν τοῦ κηρύγματος. ἢ ἀποβήσεται ὑμῖν τὰ παρ' ἐκείνων ἐπαγόμενα εἰς μαρτυρικὴν δόξαν.

Vers. 14. Θέσθε — ἀπολογηθῆναι.

Θέσθε 5) τὰς καρδίας ὑμῶν, ἀντὶ τοῦ, διάθεσθε, πείσατε, ἢ θέσθε εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν.

Vers. 15. Ἐγὼ — ὑμῖν.

Στόμα μὲν λέγει, τοὺς λόγους· σοφίαν δὲ, τὰς ἐννοίας τῶν λόγων.

Vers. 16. Παραδοθήσεσθε — v. 17. μου.

Ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις.

Vers. 18.

5) Hoc scholio caret Hentenius. Igitur versum 14. et 15. coniunxit.

Vers. 18. *Et capillus — pereat.*

Et vere multi fidelium in ignem iniecti, ne capillos quidem perdiderunt. Manifestum ergo est, quod si cuius pars aliqua corporis amputata sit, hoc diuina permissione sustinuit: siquidem interdum propriam ostendebat potentiam, quandoque autem carni permittebat, vt iuxta naturam pateretur. Quum ergo dixerit, Et capillus de capite vestro non pereat, significauit, quod omnipotens esset, quodque illis auxiliaretur, ac alacritatem immitteret.

Vers. 19. *Per — vestras.*

Possidete, siue seruate, quod si animas, omnino et corpora. Scriptum est enim praedicto capite, Qui autem perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit.

Vers. 20. *Quum — eius.*

Matthaeus vero praedicto capite aliud scripsit signum dicens, Quum videritis abominationem et caetera: lege ergo totam dictorum illorum enarrationem.

Vers. 21. *Tunc — montes.*

In illo etiam de his quaerito.

Vers. 21. *Et — discedant.*

Rursum idem dicit ad confirmationem sermonis.

Vers. 21. *Et — eam.*

Hoc praetermiserunt Matthaeus et Marcus, sicut et hic aliud, quod illi dixerunt, puta: Qui in tecto, non descendat, vt tollat quicquam de domo sua: et qui in agro, non reuertatur, vt tollat vestimenta sua.

Vers. 22.

6) τάτε. B.

Vers. 18. Καὶ θρὶξ — ἀπόληται.

Καὶ ὄντως πολλοὶ τῶν πιστῶν, εἰς πῦρ ἐμβληθέντες, οὐδὲ τρίχα ἀπώλεσαν. ὅθεν φανερὸν, ὅτι καὶ, εἴ τις ἀφῃρέθη τί τοῦ σώματος, κατὰ συγχώρησιν θεοῦ τοῦτο πάντως ὑπέσχη. ποτὲ μὲν γὰρ τὴν οἰκείαν ἐπεδείκνυτο δύναμιν· ποτὲ δὲ συνεχώρει τῇ σαρκὶ πάσχειν κατὰ φύσιν. εἰπὼν οὖν, ὅτι καὶ θρὶξ ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐ μὴ ἀπόληται, ἐδήλωσεν, ὅτι τε παντοδύναμός ἐστι, καὶ ὅτι ἀντιλήψεται τούτων, καὶ προθυμίαν αὐτοῖς ἐνέβαλεν.

Vers. 19. Ἐν — ὑμῶν.

Κτήσασθε, ἤτοι, σώσατε. εἰ δὲ τὰς ψυχὰς, πάντως καὶ τὰ σώματα. γέγραπται γὰρ ἐν τῷ προειρημένῳ κεφαλαίῳ· ὅτι ὁ ὑπομείνας c) εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. c) Matt. 24, 13.

Vers. 20. Ὅταν — αὐτῆς.

Ὁ δὲ ματθαῖος ἐν τῷ ἤδη λεχθέντι κεφαλαίῳ ἕτερον ἀναγράφει σημεῖον, λέγων· ὅτι d) ὅταν ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ ἀνάγνωθι τὴν ὅλην ἐξήγησιν τῶν ῥητῶν ἐκείνων. d) Matt. 24, 15.

Vers. 21. Τότε — ὄρη.

Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων e) ζήτησον.

Vers. 21. Καὶ — ἐκχωρείτωσαν.

Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν εἰς βεβαίωσιν τοῦ λόγου.

Vers. 21. Καὶ — αὐτήν.

Τοῦτο παρέλιπε ματθαῖος καὶ μάρκος, ὥσπερ καὶ οὗτος, ὃ εἶπον ἐκεῖνοι, λέγω δὴ τὸ, ὁ ἐπὶ τοῦ e) δώματος μὴ καταβαινέτω, ἆραι τὰ ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ, καὶ ὁ ἐν τῷ ἀγρῷ, μὴ ἐπιστρεψάτω ὀπίσω ἆραι τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. e) Matt. 24, 17. 18. Marc. 13, 15. 16.

Vers. 22.

Vers. 22. *Quia — erunt.*

Videlicet dominicae caedis.

Vers. 22. *Vt — scripta sunt.*

Vt compleantur omnia, quae in libris Danielis, aliorumque prophetarum de huiusmodi Ierosolymorum expugnatione scripta sunt.

Vers. 23. *Vae — diebus.*

Apud Matthaeum hoc etiam dicto capite manifestatum est.

Vers. 23. *Erit* — v. 24. *gentium.*

Dicit Matthaeus, Quod erit tunc afflictio magna. qualis non fuit a principio mundi ad hoc vsque tempus, neque fiet: ex interpretatione ergo, quae ibi posita est, etiam haec cognoscentur.

Vers. 25. *Et erunt* — v. 26. *mouebuntur.*

Haec de secundo aduentu suo dicit. Quaere autem similiter apud Matthaeum dicti illius enarrationem, Statim autem post afflictionem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit splendorem suum, et stellae cadent de coelo: ac dicti sequentis: et de his etiam inuenies.

Vers. 27. *Et tunc — magna.*

Rursus ibi suo ordine lege enarrationes, quae necessariae sunt vsque ibi: A ficu autem discite parabolam.

Vers. 28. *His autem fieri incipientibus — v. 31. Dei.*

Rursus ibi reliqua enarratio legenda est vsque ibi: Amen,

7) τοῦ neuter agnoscit in contextu apud Matthaeum.
8) δὲ, abest A.

Vers. 22. Ὅτι — εἰσι.

Τῆς τοῦ δεσποτικοῦ φόνου.

Vers. 22. Τοῦ — γεγραμμένα.

Ὑπὲρ τοῦ πληρωθῆναι πάντα τὰ ἐν ταῖς βίβλοις, τοῦ τε δανιὴλ καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν, περὶ τῆς τοιαύτης ἁλώσεως τῆς ἱερουσαλὴμ γεγραμμένα.

Vers. 23. Οὐαὶ — ἡμέραις.

Παρὰ τῷ ματθαίῳ καὶ τοῦτο σεσαφήνισται ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ.

Vers. 23. Ἔσαι — v. 24. ἐθνῶν.

Φησὶν ὁ ματθαῖος· ὅτι ἔσαι f) τότε θλῖψις με- f) Matt. 24, 21.
γάλη, οἵα οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς 7) τοῦ κόσμου, ἕως τοῦ νῦν, οὐδ' οὐ μὴ γένηται. ἀπὸ γοῦν τῆς ἐκεῖσε κειμένης ἑρμηνείας διαγνωσθήσονται καὶ ταῦτα.

Vers. 25. Καὶ ἔσαι — v. 26. σαλευθήσονται.

Ταῦτα περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας φησί. ζήτησον δὲ ὁμοίως παρὰ τῷ ματθαίῳ τὴν ἐξήγησιν, τοῦ· εὐθέως δὲ 8) μετὰ τὴν g) θλῖψιν τῶν g) Matt. 24, 29.
ἡμερῶν ἐκείνων, ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες πεσοῦνται ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὴν τοῦ ἐφεξῆς ζητοῦ, καὶ εὑρήσεις καὶ περὶ τούτων.

Vers. 27. Καὶ τότε — πολλῆς.

Πάλιν ἐκεῖ καθεξῆς ἀνάγνωθι τὰς ἐξηγήσεις, ἀναγκαίας οὔσας ἄχρι τοῦ· ἀπὸ δὲ τῆς h) συκῆς h) Matt. 24, 32.
μάθετε τὴν παραβολήν.

Vers. 28. Ἀρχομένων δὲ τούτων γίνεσθαι — v. 31. θεοῦ.

Αὖθις ἐκεῖ τὴν ἐπίλοιπον ἐξήγησιν ἀναγνωστέον,

Amen, dico vobis, nequaquam praeteribit generatio haec, donec omnia ista fiant: in ea enim et horum facta est mentio, et data interpretatio, vt par erat.

Vers. 32. *Amen* — v. 33. *praeteribunt.*

Ibi etiam de his dictum est.

Vers. 34. *Attendite* — v. 36. *quae ventura sunt.*

Quinquagesimo octauo euangelii iuxta Matthaeum capite quaere enarrationem eius, quod dicitur, Vigilate ergo, quia nescitis, qua hora dominus vester venturus sit: nam in eo etiam de his facta est mentio, dataque enarratio. Signandum est autem, quod non sola ebrietas, sed et curae seculares animam absorbent, mentemque demergunt.

Vers. 36. *Et* — *hominis.*

Adstare Christo cum angelis.

Vers. 37. *Erat* — *docens.*

Propter eorum vtilitatem, qui illuc concurrebant.

Vers. 37. *Noctibus vero* — *Oliuarum.*

Ne mente distraheretur, et quia aptus erat ad precandum, nec minus quoque ob secretiorem discipulorum institutionem: nam manifestum est, quod illuc cum eis exibat et conuersabatur.

Vers. 38. *Omnisque* — *illum.*

Si populus ille hoc faciebat, multo magis nos, qui populus magis illi familiaris sumus oportet diluculo venire ad eum, vt in templo audiamus illum per scripturas sanctas docentem: nec solum, vt audiamus, sed etiam, vt obediamus.

Cap.

ἄχρι τοῦ· ἀμὴν,[i]) λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ παρέλθῃ ἡ γενεὰ αὕτη, ἕως ἂν[9]) πάντα ταῦτα γένηται. ἐν ἐκείνῃ γὰρ ἐμνημονεύθησάν τε καὶ ἠρμηνεύθησαν, ὡς εἰκός. i) Matt. 24, 34.

Verſ. 32. Ἀμὴν — v. 33. παρέλθωσιν.

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη.

Verſ. 34. Προσέχετε — v. 36. γίνεσθαι.

Ἐν τῷ πεντηκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον ζήτησον τὴν ἑρμηνείαν τοῦ· γρηγορεῖτε[k]) οὖν, ὅτι οὐκ οἴδατε, ποίᾳ ὥρᾳ ὁ κύριος ὑμῶν ἔρχεται. ἐν αὐτῇ γὰρ ταῦτα μνήμης καὶ ἐπιλύσεως τετυχήκασι. σημειωτέον δὲ, ὅτι οὐ μόνον ἡ μέθη, ἀλλὰ καὶ αἱ μέριμναι τοῦ βίου βαπτίζουσι τὴν ψυχὴν, καὶ καταποντίζουσι τὸν νοῦν. k) Matt. 24, 42.

Verſ. 36. Καὶ — ἀνθρώπου.

Παραστῆναι τῷ χριστῷ μετὰ τῶν ἀγγέλων.

Verſ. 37. Ἦν — διδάσκων.

Δι' ὠφέλειαν τῶν ἐκεῖσε[l]) συνερχομένων.

Verſ. 37. Τὰς δὲ νύκτας — ἐλαίων.

Διὰ τὸ ἀπερίσπαστον καὶ ἐπιτήδειον εἰς προσευχὴν· οὐχ ἧττον δὲ καὶ εἰς μυστικωτέραν διδασκαλίαν τῶν μαθητῶν. δῆλον γὰρ, ὅτι μετ' αὐτῶν ἐξήρχετο ἐκεῖ καὶ ἠυλίζετο.

Verſ. 38. Καὶ πᾶς — αὐτοῦ.

Εἰ ὁ λαὸς ἐκεῖνος οὕτως ἐποίει, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς χρὴ, τὸν οἰκειότερον λαὸν, ὀρθρίζειν πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ ἐπὶ τῷ ἀκούειν αὐτοῦ, διὰ τῶν θείων γραφῶν διδάσκοντος, καὶ μὴ μόνον ἀκούειν, ἀλλὰ καὶ ὑπακούειν.

9) ἂν, omittit, B.
l) ἐκεῖ. B.

Cap. LXXVI. De Paſcha.

Cap. XXII. v. 1. *Appropinquauit — Paſcha.*

Feſtum azymorum etiam dicebatur ipſum paſchae feſtum, quia in paſcha carnibus agni et azymis veſcebantur: quum itaque tunc primum azyma guſtarent, ipſum paſcha nominabant etiam azyma.

Aliud tamen proprie feſtum erat azymorum, die ſequenti poſt paſchae feſtum, de quo latius dictum eſt ſexageſimo tertio capite euangelii iuxta Matthaeum, vbi dicitur, Primo autem azymorum acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum dicentes ei, Vbi vis paremus tibi ad edendum paſcha.

Verſ. 2. *Et quaerebant — populum.*

Quaerebant, quomodo occiderent eum occulte, aut nacta bona occaſione ſcilicet: timebant enim populum, ſi palam aut nulla data occaſione illum occiderent.

Verſ. 3. *Intrauit — duodecim.*

Iohannes vero dicit, quod poſt offulam tunc introiuit in illum Satanas. Non eſt autem in hoc contradictio. Primum ſiquidem experientia probabat Satanas, ac miſerum explorabat: poſtmodum vero agnito, quod repudiatus eſſet et incorrigibilis, auſus eſt in eum ingredi, ſicut etiam in euangelio iuxta Matthaeum diximus, non tamen, quod inſanire eum faceret, aut agitaret, ſed quod illi dominaretur, et tanquam ſeruo vteretur. Iſcarioten hunc dixit ad diſcrimen alterius Iudae. Addidit etiam, quod e numero duodecim erat, vt offen-

[2]) Ita etiam vterque in contextu apud Matthaeum.

[3]) Demoſthenicum hoc. Vide *περὶ παραπρεσβ.* p. 393. edit. Reisk. vbi Codex Moſquenſis ita exhibet:

Κεφ. Ος. Περὶ τοῦ πάσχα.

Cap. XXII. v. 1. Ἤγγιζε — πάσχα.

Ἑορτὴ τῶν ἀζύμων ἐλέγετο καὶ ἡ τοῦ πάσχα ἑορτή, διότι κατὰ τὸ πάσχα τοῖς τοῦ ἀμνοῦ κρέασι καὶ ἄζυμα συνήθιον. λοιπὸν οὖν, τότε πρῶτον γευόμενοι τῶν ἀζύμων, ἄζυμα καὶ τὸ πάσχα κατωνόμαζον.

Ἑτέρα δὲ ἦν ἡ κυρίως ἑορτὴ τῶν ἀζύμων, ἡ μετὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ πάσχα, περὶ ἧς εἴρηται πλατύτερον ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, ἔνθα τό· τῇ [1]) δὲ πρώτῃ τῶν ἀζύμων προσῆλθον οἱ μαθηταὶ τῷ ἰησοῦ, λέγοντες αὐτῷ· ποῦ θέλεις ἑτοιμάσωμέν [2]) σοι φαγεῖν τὸ πάσχα;

1) Matt. 26, 17.

Vers. 2. Καὶ ἐζήτουν — λαόν.

Ἐζήτουν, τὸ πῶς ἀνέλωσιν αὐτὸν, κρυφίως ἢ εὐαφόρμως, δηλονότι. ἐφοβοῦντο γὰρ τὸν λαὸν, φανερῶς ἢ ἀναφόρμως ἀνελεῖν αὐτόν.

Vers. 3. Εἰσῆλθε — δώδεκα.

Ἰωάννης δέ φησιν· ὅτι μετὰ τὸ ψωμίον, τότε εἰσῆλθεν [m]) εἰς ἐκεῖνον ὁ σατανᾶς. οὐκ ἔστι δὲ τοῦτο ἐναντιολογία. πρότερον μὲν γὰρ ὁ σατανᾶς ἀπόπειραν ἐποιήσατο καὶ [3]) διεκωδώνισε τὸν ἄθλιον· ὕστερον δὲ γνοὺς ἀφορισθέντα, ὡς ἀδιόρθωτον, θαρρήσας ἐπεπήδησεν, ὡς καὶ ἐν τῷ κατὰ ματθαῖον εἰρήκαμεν, πλὴν οὐχ ὥστε δαιμονᾶν αὐτὸν, ἀλλ' ὥστε κατακυριεύειν καὶ δουλαγωγεῖν αὐτόν. ἰσκαριώτην μὲν οὖν εἶπε τοῦτον, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ ἄλλου ἰούδα. ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ δὲ τῶν δώ-

m) Io. 13, 27.

hibet: Ἐκεῖνός (Philippus) ἡμᾶς διεκωδώνισεν ἅπαντας. τίνα τρόπον; προσπέμπων ἑπάστῳ ἰδίᾳ κ. τ. λ. Conf. Harpocrat. p. 51. Frequenter eo etiam vtitur Chrysostomus.

oſtenderet, quod de primo erat diſcipulorum choro.

Verſ. 4. *Et abiit — eis.*

Magiſtratibus, qui templum cuſtodiebant. Nam et hi pecuniis perſuaſi cum homicidis coniurauerant. Traderet autem, hoc eſt, traditurus eſſet.

Verſ. 5. *Et — ſe daturos.*

Sicut petebat.

Verſ. 6. *Et ille ſpopondit.*

Hoc in loco ἐξωμολόγησεν, idem eſt, quod Pactus eſt, firmiter et ex animo promiſit.

Verſ. 6. *Ac — turba.*

Sine tumultu.

Verſ. 7. *Venit — paſcha.*

Verbum Venit, ſignificat hic Inſtabat. Dixit autem, Venit, propter magnam propinquitatem. Aliud enim eſt, quod ſuperius dixit, ἤγγιζεν, appropinquauit, et aliud ἐπλησίασε, imminebat, quod hic ſignificatur per verbum ἦλθε, Venit. Siquidem propinquius eſt ἐπλησίασε quam ἤγγιζεν. Ideo vbi poſuit ἤγγιζεν, erat ante duos dies paſchae. Nam ante duos dies loquutus eſt Iudas cum principibus ſacerdotum et magiſtratibus: vbi autem ſignificatur ἐπλησίασεν, eſt ante vnum diem. Nam ante vnum diem miſit Petrum et Iohannem ad parandum paſcha, ſicut apud Matthaeum et Marcum didicimus.

Verſ. 8. *Et emiſit — edamus.*

Secundum legem.

Verſ. 9.

4) Praepoſitionem ἐκ Theophyl. etiam p. 510. C. viget: ΤΕΛΕΙΑΣ, ὁμολογίας καὶ συνθήκας ἐποιήσατο.

δεκα, ἵνα δείξῃ, ὅτι ἐκ τοῦ πρώτου χοροῦ τῶν μαθητῶν ἦν.

Vers. 4. Καὶ ἀπελθὼν — αὐτοῖς.

Τοῖς στρατηγοῖς, τοῖς Φυλάσσουσι τὸ ἱερόν. συνέπνευσαν γὰρ καὶ οὗτοι τοῖς μιαιφόνοις, ἀναπειθέντες χρήμασι. παραδῶ δὲ, ἀντὶ τοῦ, παραδώσει.

Vers. 5. Καὶ — δοῦναι.

Ὡς ἐζήτει.

Vers. 6. Καὶ ἐξωμολόγησεν.

Ἐκ[4]) καρδίας ὡμολόγησε, βεβαίως ἐπηγγείλατο.

Vers. 6. Καὶ — ὄχλου.

Εὐκαιρίαν, εἴτουν, ἐπιτήδειον καιρόν. ἄτερ δὲ ὄχλου, ἀντὶ τοῦ, χωρὶς[5]) θορύβου.

Vers. 7. Ἦλθε — πάσχα.

Τὸ ἦλθεν, ἐνταῦθα τὸ ἐπλησίασε δηλοῖ. ἦλθε γὰρ εἶπε, διὰ τὴν ἄγαν ἐγγύτητα. ἕτερον δὲ τὸ ἤγγιζεν, ὅπερ ἄνω εἴρηκεν, καὶ ἕτερον τὸ ἐπλησίασεν, ὅπερ ἐνταῦθα δηλοῦται. τὸ ἐπλησίασε γὰρ, ἐγγύτερόν ἐστι τοῦ ἤγγιζε. διὸ ἔνθα μὲν ἔταξε τὸ ἤγγιζε, πρὸ δύο ἡμερῶν τοῦ πάσχα ἦν· πρὸ δύο γὰρ ἡμερῶν ὁ Ἰούδας συνελάλησε τοῖς ἀρχιερεῦσι καὶ στρατηγοῖς· ἔνθα δὲ δηλοῦται τὸ ἐπλησίασε, πρὸ μιᾶς ἐστί. πρὸ μιᾶς γὰρ ἀπέστειλε Πέτρον καὶ Ἰωάννην εἰς ἑτοιμασίαν τοῦ πάσχα, καθὼς μεμαθήκαμεν παρὰ Ματθαίου καὶ Μάρκου.

Vers. 8. Καὶ ἀπέστειλε — Φάγωμεν.

Κατὰ τὸν νόμον.

[4]) Theophyl. l. l. καταμόνας.

Vers. 9. *At illi — paremus?*

Neque enim ipse proprium habebat diuersorium, neque illi: vtpote omnibus iam derelictis.

Vers. 10. *Ipse vero — v. 12. parate.*

Sexagesimo tertio euangelii secundum Matthaeum capite quaere dicti illius interpretationem. At ille dixit: Ite in ciuitatem ad quendam et caetera: in illa enim de his omnibus dictum est.

Vers. 13. *Abeuntes — v. 14. cum eo.*

Consequenter ibi etiam de his inuenies.

Vers. 15. *Et ait — patiar.*

Festinatione festinaui hoc anno pascha comedere vobiscum, antequam crucifigar, siue ante tempus paschae: nam in eo crucifigendus erat, sicut apud Matthaeum legisti in dicti illius enarratione, Vespera autem facta discumbebat cum duodecim.

Vers. 16. *Dico enim — Dei.*

Sexagesimo quarto euangelii iuxta Matthaeum capite quaere dicti illius enarrationem, Dico autem vobis, quod non bibam posthac ex hoc fructu vitis vsque in diem illum, quum illum bibam vobiscum nouum in regno patris mei: lege totum, et de omnibus particulatim inuenies.

Vers. 17. *Et accepto — vos.*

Hinc incepta est mystica coena.

Vers. 18. *Dico — veniat.*

In praedicta interpretatione etiam horum facta est mentio cum his, quae sequuntur.

Vers. 19.

*) μὲ, abest. A.

Vers. 9. Οἱ δὲ — ἑτοιμάσομεν;

Οὔτε γὰρ αὐτὸς εἶχεν ἴδιον καταγώγιον, οὔτε μὴν αὐτοὶ, πᾶσιν ἤδη ἀποταξάμενοι.

Vers. 10. Ὁ δὲ — v. 12. ἑτοιμάσατε.

Ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον ζήτησον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· ὁ δὲ n) εἶπεν· ὑπάγετε εἰς τὴν πόλιν πρὸς τὸν δεῖνα, καὶ τὰ ἑξῆς. ἐν ἐκείνῃ γὰρ περὶ τούτων πάντων ἐρρήθη. n) Matt. 26, 18.

Vers. 13. Ἀπελθόντες — v. 14. σὺν αὐτῷ.

Ἀκολούθως ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις.

Vers. 15. Καὶ εἶπε — παθεῖν.

Σπουδῇ ἐσπούδασα τούτου τοῦ ἐνιαυτοῦ τὸ πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν, πρὸ τοῦ σταυρωθῆναί με, 6) ἤτοι, πρὸ τοῦ καιροῦ τοῦ πάσχα. ἐν αὐτῷ γὰρ σταυρωθῆναι ἔμελλεν, ὡς ἀνέγνως παρὰ τῷ ματθαίῳ ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ· ὀψίας δὲ o) γενομένης ἀνέκειτο μετὰ τῶν δώδεκα. o) Matt. 26, 20.

Vers. 16. Λέγω γὰρ — τοῦ θεοῦ.

Ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον ζήτησον τὴν ἑρμηνείαν τοῦ· λέγω p) δὲ ὑμῖν, ὅτι οὐ μὴ πίω ἀπάρτι ἐκ τούτου τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου, ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πίνω μεθ' ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ πατρός μου. καὶ ἀνάγνωθι πᾶσαν, καὶ εὑρήσεις περὶ πάντων λεπτομερῶς. p) Matt. 26, 29.

Vers. 17. Καὶ δεξάμενος — ἑαυτοῖς.

Ἐντεῦθεν ἤρξατο τοῦ μυστικοῦ δείπνου.

Vers. 18. Λέγω — ἔλθῃ.

Ἐν τῇ δηλωθείσῃ ἑρμηνείᾳ καὶ ταῦτα ἐμνημονεύθησαν μετὰ καὶ 7) τῶν ἐφεξῆς.

7) καὶ, abeſt. A.

Vers 19. *Et accepto* — v. 21. *mensa.*

Lege praedicto capite dicti illius enarrationem, Edentibus autem illis, sumto Iesus pane, quum gratias egisset, fregit, deditque discipulis: similiter autem et sequentes interpretationes vsque ad eum locum quo dicitur, Et dictis laudibus exierunt in montem Oliuarum: et de his omnibus exacte inuenies: nihil enim indiscussum relictum est. Quod vero dicitur, Quod pro vobis effunditur, ad poculum referendum est: porro poculum est sanguis eius.

Vers. 22. *Et — traditur.*

Matthaeus sexagesimo tertio capite sic habet, Filius quidem hominis abit, sicut scriptum est de ipso et caetera: ibi ergo etiam haec manifestata sunt.

Vers. 23. *Et ipsi — facturus esset.*

Matthaeus quidem et Marcus ante panis ac poculi diuisionem aiunt, ipsos de hoc dubitasse: Lucas vero et Iohannes, post diuisionem. Manifestum est ergo, quod et ante, et postea factum sit.

Cap. LXXVII. De contentione, quis esset maior.

Vers. 24. *Facta est — maior.*

Etiam alibi de huiusmodi re curiose inquisierant, sicut manifestius scripsit Matthaeus trigesimo septimo sui euangelii capite: sed tunc quidem de hoc erat, quisnam maior esset in regno coelorum: hic autem alia de causa contentio, siue inquisitio, inter eos incidit: iam enim certiores facti de morte magistri,

Verſ. 19. Καὶ λαβὼν — v. 21. τραπέζης.

Ἀνάγνωθι ἐν τῷ εἰρημένῳ κεφαλαίῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· ἐσθιόντων q) δὲ αὐτῶν, λαβὼν ὁ ἰησοῦς ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς. ὁμοίως δὲ καὶ τὰς ἐφεξῆς, ἄχρι τοῦ· καὶ r) ὑμνήσαντες, ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν. καὶ εὑρήσεις περὶ πάντων ἀκριβῶς. οὐδὲν γὰρ ἀνεξέταστον ὑπελείφθη. τὸ δὲ, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον, πρὸς τὸ ποτήριον ἀποδέδοται. τὸ δὲ ποτήριον, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐστι.

q) Matt. 26, 26.

r) Matt. 26, 30.

Verſ. 22. Καὶ — παραδίδοται.

Φησὶ ματθαῖος ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ· ὁ μὲν υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου s) ὑπάγει, καθὼς γέγραπται περὶ αὐτοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς. ἐκεῖ οὖν καὶ ταῦτα ἐσαφηνίσθησαν.

s) Matt. 26, 24.

Verſ. 23. Καὶ αὐτοὶ — πράσσειν.

Ματθαῖος t) μὲν καὶ μάρκος πρὸ τῆς διανομῆς τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ ποτηρίου φασὶν αὐτοὺς διαπορηθῆναι περὶ τούτου· λουκᾶς δὲ καὶ ἰωάννης v) μετὰ τὴν διανομήν. δῆλον οὖν, ὅτι καὶ πρῶτον, καὶ ὕστερον τοῦτο γέγονε.

t) Matt. 26, 22. Marc. 14, 19.

v) Io. 13, 22.

Κεφ. ΟΖ. Περὶ τῶν φιλονεικησάντων, τίς μείζων.

Verſ. 24. Ἐγένετο — μείζων.

Καὶ ἄλλοτε περὶ τοιούτου πράγματος ἐπολυπραγμόνησαν, ὡς φανερώτερον ἔγραψε ματθαῖος ἐν τῷ τριακοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ. ἀλλὰ τότε μὲν, περὶ τοῦ, τίς ἄρα μείζων ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν· νῦν δὲ, καθ' ἑτέραν αἰτίαν ἡ φιλονεικία τούτοις ἐνέπεσεν, εἴτουν, ἡ ἐξέτασις. πληροφορηθέντες γὰρ ἤδη περὶ τῆς τοῦ διδασκάλου τελευτῆς, ἐζήτησαν, τίς ἐξ αὐτῶν δοκεῖ

magiſtri, inquirebant, quis eorum videretur eſſe maior, vt caeterorum fieret magiſter.

Verſ. 25. *At ille — eis.*

Docet ſane, quod is, qui praeponendus eſſet, non deberet dominari, tanquam dominus: nam id reges terrae faciunt inflati principatu, et elati propter eos, quibus dominantur.

Verſ. 25. *Et qui — vocantur.*

Tanquam iudicati maiores, aut etiam tanquam gloriae cupidi.

Verſ. 26. *Vos — qui miniſtrat.*

Fiant haec, quantum ad animi modeſtiam. Iuniorem autem dicit poſtremum.

Verſ. 27. *Vter — qui miniſtrat.*

Se ipſum in exemplum ſermonis praebet. Quum enim ipſi accumberent, tanquam maiores ab eo habiti, ille miniſtrabat, quaſi poſtremum ſe ipſum ducens, quum et pedes eorum lauaret.

Verſ. 28. *Vos — v. 29. regnum.*

Diſpono vobis regnum, hoc eſt, promitto. Regnum vero coeleſte intelligit, cuius ſpe roborabat eos etiam ad magnitudinem ac tolerantiam.

Verſ. 30. *Vt — menſam meam.*

Menſam videlicet illam regiam ac coeleſtem. Poſſunt autem dici menſa, bona aeterna et ineffabilia, quae diligentibus Deum praeparata ſunt, cibus vero ac potus, eſt illorum fruitio.

Verſ. 30. *Et — Iſrael.*

Hoc etiam illis promiſit quadrageſimo primo euangelii iuxta Matthaeum capite, vbi ſcriptum eſt,

Ieſus

δοκεῖ εἶναι μείζων, ἵνα διδάσκαλος γένηται τῶν ἄλλων;

Vers. 25. Ὁ δὲ — αὐτῶν.

Διδάσκει λοιπὸν, ὡς ὁ πρωτεύειν τούτων μέλλων, οὐκ ὀφείλει κυριαρχεῖν, ὡς δεσπότης· τοῦτο γὰρ οἱ βασιλεῖς τῶν ἐθνῶν ποιοῦσι, τετυφωμένοι ταῖς ἀρχαῖς καὶ κατεπαιρόμενοι τῶν ἀρχομένων.

Vers. 25. Καὶ οἱ — καλοῦνται.

Ὡς δοκοῦντες μείζονες, ἢ καὶ ὡς Φιλόδοξοι.

Vers. 26. Ὑμεῖς — διακονῶν.

Γενέσθω ταῦτα, ὅσον ἐπὶ μετριοφροσύνῃ. νεώτερον δὲ λέγει, τὸν ἔσχατον.

Vers. 27. Τίς — διακονῶν.

Ἑαυτὸν αὐτοῖς δίδωσιν ὑπόδειγμα τοῦ λόγου. τούτων γὰρ ἀνακειμένων, ὡς μειζόνων ὑπ' αὐτοῦ κριθέντων, οὗτος διηκόνησεν, ὡς ἔσχατον ἑαυτὸν λογισάμενος, ὅτε ἔνιψε τοὺς πόδας αὐτῶν.

Vers. 28. Ὑμεῖς — v. 29. βασιλείαν.

Διατίθεμαι ὑμῖν βασιλείαν, ἀντὶ τοῦ, ἐπαγγέλλομαι· βασιλείαν δὲ οὐράνιον, ἧς ταῖς ἐλπίσι διανευροῖ τούτους ἔτι πρὸς εὐψυχίαν καὶ ὑπομονήν.

Vers. 30. Ἵνα — τραπέζης μου.

Τῆς βασιλικῆς ἐκείνης, τῆς οὐρανίου. εἶεν δ' ἂν τράπεζα μὲν, τὰ αἰώνια καὶ ἀπόῤῥητα ἀγαθὰ, τὰ ἡτοιμασμένα τοῖς ἀγαπῶσι τὸν θεόν· βρῶσις δὲ καὶ πόσις, ἡ ἀπόλαυσις αὐτῶν.

Vers. 30. Καὶ — Ἰσραήλ.

Τοῦτο ὑπέσχετο αὐτοῖς καὶ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, ἔνθα γέγραπται

Ieſus autem dixit eis: Amen, dico vobis, quod vos, qui ſequuti eſtis me, et caetera: ibi ergo lege horum interpretationem.

Cap. LXXVIII. De expetitione ſatanae.

Verſ. 31. *Dixit — triticum.*

Illi enim moris eſt praeſtantiores expetere ad palaeſtram, ſicut Iob. Cribrare vero, id eſt, turbare, mouere, concitare. Cribrum ſiquidem, quod frequentius κόσκινον, ſiue σινιατήριον, vocatur, a quibusdam etiam σινίον dicitur, a quo verbum σινιάζω cribro, vel concutio. Nam in cribro triticum transfertur et concutitur ac confunditur. Praedicit autem eis de futura tentatione, quando omnes relicto eo fugerunt.

Verſ. 32. *Ego — tua.*

Rogaui, inquit, patrem meum tanquam homo, ne perdas tandem fidem tuam, quam in me habes, in tempore negationis.

Verſ. 32. *Et — tuos.*

Conuerſus, poſt negationem videlicet, per fletum amarum: hoc eſt in priſtinum locum denuo reſtitutus. Fratres autem eius dicit reliquos Apoſtolos, aut illos, qui per eos erant crediturí.

Verſ. 33. *At ille — ire.*

Oportebat, quum haec ab ipſa veritate audiſſet, fortitudinem atque auxilium ab eo petere: at ille prae feruore contradicit potius, aſſerens, ſe nihil tale paſſurum.

Verſ. 34.

8) Chryſoſt. Tom. VII. p. 785. D. θορυβῆσαι, παρέξαι, πειρᾶσαι.

9) Vide Wetſtenium ad h. l. σινίου non legi alibi. κόσκινον habet Plato p. 320. 384.

γέγραπται τό· ὁ δὲ ἰησοῦς x) εἶπεν αὐτοῖς· ἀμὴν x) Matt. 19, 28.
λέγω ὑμῖν, ὅτι ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντές μοι, ἐν
τῇ παλιγγενεσίᾳ, ὅταν καθίσῃ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώ-
που ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς
ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλὰς
τοῦ ἰσραήλ. καὶ ἀνάγνωθι τὴν τούτων ἐξήγησιν.

Κεφ. ΟΗ. Περὶ τῆς ἐξαιτήσεως τοῦ σατανᾶ.

Verſ. 31. Εἶπε — σῖτον.

Ἔθος γὰρ αὐτῷ τοὺς δοκιμωτέρους ἐξαιτεῖσθαι
πρὸς πάλην, ὡς τὸν ἰὼβ. συνιάσαι δὲ, ἀντὶ τοῦ, [8])
θορυβῆσαι, κυκῆσαι, ταράξαι. σινίον [9]) γὰρ
παρά τισι καλεῖται, τὸ παρ' ἡμῖν κόσκινον, ἐν
ᾧ ὁ σῖτος τῆδε κἀκεῖσε μεταφερόμενος ταράσσε-
ται. προλέγει δὲ αὐτοῖς περὶ τοῦ μέλλοντος πει-
ρασμοῦ, ὅτε πάντες ἀφέντες αὐτὸν, ἔφυγον.

Verſ. 32. Ἐγὼ — σου.

Ἐδεήθην τοῦ πατρός μου, φησὶν, ὡς ἄνθρωπος,
ἵνα μὴ τέλεον ἀπολέσῃς τὴν πίστιν σου, τὴν εἰς
ἐμὲ, ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀρνήσεως.

Verſ. 32. Καὶ — σου.

Ἐπιστρέψας, μετὰ τὴν ἄρνησιν δηλονότι, διὰ
κλαυθμοῦ πικροῦ, τουτέστιν ἀποκαταστὰς πάλιν
εἰς τὴν πρώτην τάξιν. ἀδελφοὺς δὲ αὐτοῦ φησι,
τοὺς ἄλλους ἀποστόλους, ἢ τοὺς μέλλοντας δι' αὐ-
τοῦ πιστεύειν.

Verſ. 33. Ὁ δὲ — πορεύεσθαι.

Ἔδει, τοιαῦτα παρὰ τῆς αὐτοαληθείας ἀκού-
σαντα, ἰσχὺν αἰτῆσαι παρ' αὐτοῦ καὶ βοήθειαν·
ὁ δὲ μᾶλλον ὑπὸ θερμότητος ἀντιτείνει, μηδὲν
τοιοῦτον παθεῖν.

Verſ. 34.

Verſ. 34. *Ipſe vero — me.*

Hodie, inquit, eo quod inſtabat nox diei illius. Scribit autem Matthaeus ſexageſimo quarto capite, quod dixerit illi Ieſus: Dico tibi, Petre, quod in hac nocte, priusquam gallus canat, ter me abnegabis: et ibi lege enarrationem.

Verſ. 35. *Et dixit — Nihil.*

(†† Ἄτερ, loco χωρὶς ſeu ſine.) Atqui tunc de loculis nulla eſt facta mentio. Verum per aurum et argentum etiam hoc ſimul innuit. Quum enim illa poſſidere vetaſſet, manifeſtum, quod et hoc prohibuerit: vbi namque non eſt theſaurus, vtique ſuperfluum eſt theſauri repoſitorium. In peram ſiquidem panem immittebant: in marſupium vero coriaceum, quod φασκώλιον vocant, aes, ſiue obolos, reponebant: in loculos autem, aurum et argentum. Ὑστέρησιν autem vocat defectum. (Inopiam.)

Verſ. 36. *Dicit — peram.*

† Qui habet loculos, hoc eſt, ſcientiam, tollat et peram, theſaurum videlicet virtutum: nam habenti ſcientiam, neceſſariae ſunt et virtutum diuitiae: qui ergo non habet vtrumque, vendat tunicam ſuam, id eſt, exponat corpus laboribus virtutum, et emat gladium, hoc eſt, dimicet aduerſus affectiones et daemones.

Tunc quidem neceſſario egeſtatem eis impoſuit, vt ad illam accingerentur: poſtquam vero hoc actum eſt, aufert nunc neceſſitatem, et permittit eis, vt loculos habeant et peram, quo virtus

1) τὴν ἐκεῖ. B.
2) Ab ἄτερ ad χωρὶς omittit Hentenius.
3) βαλλαντίᾳ. A.
4) συμπαρεδήλωσεν. B.
5) χάρ, omittit. A.

Vers. 34. Ὁ δὲ — με.

Σήμερον εἶπε, διὰ τὸ εἶναι τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα τῆς ἡμέρας ἐκείνης. γράφει δὲ ματθαῖος ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ· ὅτι ἔφη[y]) αὐτῷ ὁ ἰησοῦς· ἀμὴν, λέγω σοι, ὅτι ἐν ταύτῃ τῇ νυκτὶ, πρὶν ἀλέκτορα φωνῆσαι, τρὶς ἀπαρνήσῃ με. καὶ ἀναγνωθι ἐκεῖ[1]) τὴν ἐξήγησιν. y) Matt. 26, 34.

Vers. 35. Καὶ εἶπεν — οὐδενός.

Ἄτερ,[2]) ἀντὶ τοῦ, χωρίς. καὶ μὴν, οὐκ ἐμνημόνευσε τότε βαλαντίου,[3]) πλὴν τῷ χρυσῷ καὶ τῷ ἀργύρῳ καὶ τοῦτο συνεπεδήλωσεν.[4]) ἐκεῖνα γὰρ ἔχειν κωλύσας, πρόδηλον, ὅτι καὶ τοῦτο κεκώλυκεν, ἐπεὶ, μὴ ὄντος θησαυροῦ, περιττὸν ἄρα τὸ θησαυροφυλάκιον. τῇ πήρᾳ μὲν γὰρ[5]) τὸν ἄρτον ἐνέβαλλον· τῷ φασκωλίῳ δὲ, τὸν χαλκὸν, ἤτοι, τοὺς ὀβολούς· τῷ βαλαντίῳ[6]) δὲ τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον.[7]) ὑσέρησιν δὲ λέγει, τὴν ἔνδειαν.

Vers. 36. Εἶπεν — πήραν.

[[c]Ὁ[8]) ἔχων βαλάντιον,[9]) τουτέστι, γνῶσιν, ἀράτω, καὶ πήραν, ἤγουν, θησαυρὸν ἀρετῶν. ἀναγκαῖον γὰρ τῷ γνωστικῷ, ὁ πλοῦτος τῶν ἀρετῶν. ὁ δὲ μὴ ἔχων ἀμφότερα, πωλησάτω τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, τουτέστιν, ἐκδότω τὸ σῶμα τοῖς πόνοις τῶν ἀρετῶν, καὶ κτησάσθω πόλεμον πρὸς τὰ πάθη, καὶ τοὺς δαίμονας.]

Τότε μὲν ἀναγκαίως αὐτοῖς ἐπέθηκε τὴν ἀκτημοσύνην, ἵνα κατορθώσωσιν αὐτήν· ἐπεὶ δὲ τοῦτο γέγονεν, ἀφαιρεῖ νῦν τὴν ἀνάγκην καὶ παραχωρεῖ τούτοις ἔχειν καὶ[1]) βαλάντιον καὶ πήραν,

6) *βαλλαντίῳ*. A.
7) Ab *ὑσέρησιν* ad finem scholii omittit Hentenius.
8) Haec vterque in margine.
9) *βαλλάντιον*. A.
1) *καὶ*, omittit. B. *βαλλάντιον* habet. A.

tus eorum appareat, qui nulla cogente neceſſitate ſectantur inopiam: et primum quidem ipſe tenebat illos, non ſinens, vt aliquo egerent, propter eorum imbecillitatem: poſtmodum vero dimiſit ipſos, vt ſibi ipſis eſſent auxilio, quaſi iam robuſtiores effectos: nam hoc per loculos ac peram ſignificatur. Quum ergo prohibuit eos habere loculos et peram ac ſimilia, tunc nullo indiguerunt, vt eius potentiam ac gratiam agnoſcerent: quando vero permiſit, vt illa haberent, tunc et eſurierunt et ſitierunt et nuditatem paſſi ſunt, vt ipſorum fortitudo ac tolerantia cognoſcatur.

Verum, quomodo dixit, Qui habet loculos, quum nullus illorum haberet? Capitur itaque Habet, pro habere poteſt.

Verſ. 36. *Et — gladium.*

Qui non habet, nunc videlicet. Quod autem ſequitur, Vendat tunicam ſuam, et emat gladium, per emphaſim dixit, ſolum oſtendens eſſe tempus vltionis: venientibus, quantum nunquam alias, perſequutionibus: non quod gladiis vim propelli vellet: nam Petrum ita vlciſci volentem poſtmodum prohibuit.

Intelligi autem et alio modo poteſt, vt dictum primum, ſit de Iuda, ſiquidem ſolus ille loculos habebat, tanquam ab auaritia in ſeruitutem redactus: iubet itaque, vt ipſe, qui loculos habet, tollat ſimiliter et peram, hoc eſt, de ſe ipſo curet, quum iam a diuina prouidentia ſit abiectus: ſecundum vero dictum, ſit de caeteris Apoſtolis: nam ipſis, qui non habebant, iubet, vt vendant tunicam et emant gladium, id eſt, tradant corpus et mortem recipiant.

Verſ. 37.

[2]) καὶ, abeſt. B.

ραν, ἵνα φανῇ τούτων ἡ ἀρετὴ, χωρὶς ἀνάγκης ἀκτημονούντων. καὶ πρότερον μὲν αὐτὸς διεβάσαζεν αὐτοὺς, οὐκ ἐῶν τινος ὑστερεῖν, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν. ὕστερον δὲ τούτους ἀφῆκε βοηθεῖν ἑαυτοῖς, ὡς ἤδη σερῤῥοτέρους γεγενημένους. τοῦτο γὰρ δηλοῦται καὶ [2]) διὰ τοῦ βαλαντίου [3]) καὶ τῆς πήρας. καὶ ὅτε μὲν ἐκώλυσεν αὐτοὺς ἔχειν βαλάντιον, καὶ πήραν, καὶ τὰ τοιαῦτα, τότε οὐδενὸς ὑστέρησαν, ἵνα γνῶσι τὴν αὐτοῦ δύναμιν καὶ χάριν· ὅτε δὲ παρεχώρησεν ἔχειν αὐτὰ, τότε καὶ [4]) ἐπείνασαν καὶ ἐδίψησαν καὶ ἐγυμνήτευσαν, ἵνα γνωσθῇ τούτων ἡ σερῤῥότης καὶ καρτερία.

Ἀλλὰ πῶς εἶπεν, ὅτι ὁ ἔχων βαλάντιον; οὐδεὶς γὰρ αὐτῶν εἶχεν. ὥσε τὸ, ὁ ἔχων, ἀντὶ τοῦ, ὁ δυνάμενος ἔχειν.

Vers. 36. Καὶ — μάχαιραν.

Ὁ μὴ ἔχων νῦν. τὸ δὲ πωλήσει τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ καὶ ἀγοράσει μάχαιραν, κατ' ἔμφασιν εἶπεν, ἐμφαίνων μόνον, ὅτι καιρὸς ἀμύνης, ἐρχομένων ὅσον οὔπω τῶν ἐπιβούλων, οὐ μὴν ἐν μαχαίραις ἀμύνεσθαι βουλόμενος· καὶ γὰρ ὕστερον τὸν πέτρον οὕτως ἀμυνόμενον ἐκώλυσε.

Νοηθείη δ' ἂν καὶ [5]) καθ' ἕτερον τρόπον τὸ μὲν πρῶτον ῥητὸν περὶ τοῦ ἰούδα. μόνος γὰρ ἐκεῖνος εἶχε βαλάντιον, τῇ φιλαργυρίᾳ δεδουλωμένος. καὶ λοιπὸν κελεύεται [6]) ἄραι καὶ πήραν, ἤγουν, φροντίζειν ἑαυτοῦ, τῆς θείας προνοίας ἤδη ἀποῤῥιπτούσης· τὸ δεύτερον δὲ, περὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων. οὗτοι γὰρ, μὴ ἔχοντες, ἐπιτάττονται πωλῆσαι τὸ ἱμάτιον καὶ ἀγοράσαι μάχαιραν, τουτέστι, δοῦναι τὸ σῶμα, καὶ ἀντιλαβεῖν θάνατον.

3) βαλλαντίῳ. A. atque ita constanter dissentiunt in hoc vocabulo.
4) ἐπείνησαν. A.
5) καθ' abest. A.
6) ὁ ἰούδας.

Verſ. 37. *Dico — reputatus eſt.*

Quod ſcriptum eſt in propheta. Tanquam iniquum enim et facinoroſum in medio iniquorum et facinoroſorum latronum crucifixerunt illum.

Verſ. 37. *Etenim — habent.*

Quae de me ſcripta ſunt in lege ac prophetis, iam perficiuntur.

Verſ. 38. *At illi — duo.*

Quum non intellexiſſent quid ſibi volebat hoc verbo, Qui non habet, vendat tunicam ſuam et emat gladium, oſtendunt duos gladios, quibus vſi fuerant ad immolationem ac diuiſionem agni, cupientes eius diſcere intentionem.

Verſ. 38. *Ipſe vero — eſt.*

Hinc adhuc magis patet, quod non gladiis vlciſci ſe volens, iuſſerat emere gladios: nam ſi id voluiſſet, quomodo nunc dixiſſet, Satis eſt? ſiquidem neque centum gladii ſufficiſſent ad irruentium multitudinem. Itaque quod dixit, Satis eſt, oſtendit, quod nulla erat gladiorum neceſſitas.

Verſ. 39. *Et* — v. 42. *fiat.*

Caetera quidem manifeſta ſunt: de oratione vero quaere ſexageſimo quarto euangelii iuxta Matthaeum capite dicti illius enarrationem, Et progreſſus puſillum, procidit in faciem ſuam, ac caetera quae ſequuntur.

Verſ. 43. *Apparuit* — v. 44. *terram.*

Eodem capite horum omnium facta eſt mentio, dataque

7) Conſtanter ergo futurum habet cum melioribus Codicibus. Vulgata lectio inuecta eſt per Originem. Tom. III. p. 653. A. et Chryſoſt. Tom. VII. p. 797. C.

Vers. 37. Λέγω — ἐλογίθη.

Τὸ γεγραμμένον ἐν τῷ προφήτῃ. ὡς ἄνομον γὰρ καὶ κακοῦργον μέσον τῶν ἀνόμων καὶ κακούργων λῃστῶν ἐσαύρωσαν αὐτόν.

Vers. 37. Καὶ γὰρ — ἔχει.

Τὰ περὶ ἐμοῦ γεγραμμένα, ἔν τε τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις, τελειοῦται ἤδη.

Vers. 38. Οἱ δὲ — δύο.

Μὴ συνιέντες, τί ἐδήλου τὸ· ὁ μὴ ἔχων z) πωλήσει a) τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ καὶ ἀγοράσει μάχαιραν· ὑποδεικνύουσι δύο μαχαίρας, αἷς ἐχρήσαντο πρὸς θυσίαν τοῦ ἀμνοῦ καὶ διανομήν, βουλόμενοι μαθεῖν τὸν σκοπὸν αὐτοῦ. z) Luc. 22, 36.

Vers. 38. Ὁ δὲ — ἐστι.

Φανερὸν μᾶλλον ἐντεῦθεν, ὅτι οὐκ ἐν μαχαίραις ἀμύνασθαι b) βουλόμενος ἐπέταξεν ἀγοράσαι μαχαίρας. εἰ γὰρ τοῦτο ἐβούλετο, πῶς εἶπε νῦν, ὅτι ἱκανόν ἐστιν; οὐ γὰρ ἂν ἐξήρκεσαν οὐδ' ἑκατὸν μάχαιραι πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ἐπιόντων. λοιπὸν οὖν εἰπὼν, ὅτι ἱκανόν ἐστιν, ἐνέφηνεν, ὅτι οὐ χρεία μαχαιρῶν.

Vers. 39. Καὶ — v. 42. γενέσθω.

Τὰ μὲν ἄλλα σαφῆ εἰσι· περὶ δὲ τῆς προσευχῆς ζήτησον ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· καὶ c) προσελθὼν μικρὸν, d) ἔπεσεν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς. a) Matt. 26, 39.

Vers. 43. Ὤφθη — v. 44. γῆν.

Ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ ταῦτα πάντα ἐμνημονεύ-

8) ἀμύνεσθαι. B.
9) καὶ προελθών. B.

dataque interpretatio, et ibi lege verbi illius declarationem, Et relictis illis, abiit iterum et orauit tertio eundem sermonem dicens.

Vers. 45. *Et quum surrexisset* — v. 46. *tentationem.*

Consequenter dicto capite lege ea, quae sequuntur, et ab illis etiam haec manifestissime cognosces.

Vers. 47. *Adhuc autem* — *est.*

Sexagesimo quinto euangelii secundum Matthaeum capite de his exacte tractatum est. Praecedebat autem eos, siue antecedebat, tanquam ductor.

Vers. 48. *Iesus autem* — v. 51. *eum.*

Similiter et in illo lege ea, quae sequuntur, et horum omnium pulchras inuenies ambiguitatum solutiones.

Vers. 52. *Dixit* — v. 53. *me.*

Etiam de his ibi dictum est, ac diligenter tractatum.

Vers. 53. *Sed* — *hora.*

In qua a Deo potestatem in me accepistis.

Vers. 53. *Et potestas tenebrarum.*

Tenebras vocat hic diabolum: accepit enim et ipse tunc potestatem aduersus eum. Similiter autem et Pilatus, cui dixit, Non haberes vllam potestatem aduersum me, nisi esset tibi datum e supernis, veluti scripsit Iohannes, Tunc autem simul omnes vim ac potestatem acceperunt ipsum afflictionibus ac morti subiiciendi, vt impleretur dispensatio salutaris incarnationis.

Vers. 54.

νεύθησάν τε καὶ ἡρμηνεύθησαν. καὶ ἀνάγνωθι ἐκεῖ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ. καὶ [b]) ἀφεὶς αὐτοὺς, ἀπελθὼν πάλιν, προσηύξατο ἐκ τρίτου, τὸν αὐτὸν λόγον εἰπών. b) Matt. 26, 44

Vers. 45. Καὶ ἀναστὰς [1]) — v. 46. πειρασμόν.

Ἀκολούθως ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ τὰ ἑξῆς ἀνάγνωθι. καὶ ἀπ' ἐκείνων ἕξαι σοι καὶ τούτων σαφεστάτη διάγνωσις.

Vers. 47. Ἔτι δὲ — ἐσιν.

Ἐν τῷ ἑξηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον εἴρηται περὶ τούτων ἀκριβῶς. προήρχετο δὲ αὐτοὺς, ἀντὶ τοῦ, προελάμβανεν αὐτούς.

Vers. 48. Ὁ δὲ ἰησοῦς — v. 51. αὐτόν.

Ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ τὰ ἑξῆς ἀνάγνωθι, καὶ τούτων πάντων εὑρήσεις ἀκριβεῖς τὰς λύσεις.

Vers. 52. Εἶπε — v. 53. ἐμέ.

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εἴρηται καὶ ἠκρίβωται.

Vers. 53. Ἀλλ' — ὥρα.

Ἐν ᾗ δύναμιν ἐλάβετε κατ' ἐμοῦ θεόθεν.

Vers. 53. Καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ σκότους.

Σκότος ἐνταῦθα λέγει, τὸν διάβολον. ἔλαβε γὰρ καὶ αὐτὸς ἐξουσίαν τότε κατ' αὐτοῦ. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ πιλάτος, πρὸς ὃν εἶπεν· οὐκ [c]) εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν· ὡς ἔγραψεν ἰωάννης· ὁμοῦ δὲ πάντες δύναμιν καὶ ἐξουσίαν ἔλαβον τηνικαῦτα πάθεσι καὶ θανάτῳ τοῦτον ὑποβαλεῖν, ἵνα πληρωθῇ ἡ οἰκονομία τῆς σωτηρίου ἐνανθρωπήσεως. c) Io. 19, 11.

[1]) Καὶ, ante ἀναστὰς, quod alter meorum omittit, in suo Codice videtur reperisse Heatenius.

Verſ. 54. *Comprehenſum — principis ſacerdodum.*

Pari modo ibi de his etiam quaere.

Verſ. 54. *Petrus vero* — v. 55. *illos.*

Praeterea et de his: quum enim latius ſcripſerit Matthaeus, particulatim in illo omnia manifeſtata ſunt.

Verſ. 56. *Intuita — lumen.*

Quod ab igne reſplendebat.

Verſ. 56. *Defixis oculis* — v. 60. *quid dicas.*

Lege etiam, quae de his ſcripſit Matthaeus ſexageſimo ſexto capite, eorumque ſolutiones: deinde paululum retrocede, et quaere dicti illius enarrationem, Et ingreſſus intro, ſedebat cum miniſtris, vt videret finem.

Verſ. 60. *Et protinus* — v. 62. *amare.*

Conſequenter dicto capite etiam haec manifeſtata ſunt.

Verſ. 63. *Et* — v. 65. *eum.*

In fine ſexageſimi quinti capitis de his ſcripſit Matthaeus. Lege quoque ſexageſimo ſexto capite ipſius, dicti illius enarrationem, quo dicitur, Et egreſſus foras fleuit amare: in fine.

Verſ. 66. *Atque* — v. 71. *ipſius.*

Lege praedicto ſexageſimo quinto iuxta Matthaeum capite ab eo loco, Et reſpondens ſummus ſacerdos dixit ei, Adiuro te, et caetera, quousque dicatur, Tunc exſpuerunt in faciem eius: nam in illis declarationibus etiam haec manifeſtata ſunt.

Cap.

*) ἐκείνων. B.

Vers. 54. Συλλαβόντες — ἀρχιερέως.

Ὥσαύτως ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ζήτησον.

Vers. 54. Ὁ δὲ πέτρος — v. 55. αὐτῶν.

Ἔτι καὶ περὶ τούτων. πλατύτερον γὰρ ἱστορήσαντος τοῦ ματθαίου, λεπτομερῶς ἐν ἐκείνῳ πάντα σεσαφήνισαι.

Vers. 56. Ἰδοῦσα — φῶς.

Τὸ ἀπὸ τοῦ πυρός.

Vers. 56. Καὶ ἀτενίσασα — v. 60. ὃ λέγεις.

Ἀνάγνωθι καὶ ἃ περὶ τούτων ἔγραψεν ὁ ματθαῖος ἐν τῷ ἑξηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ, καὶ τὰς λύσεις αὐτῶν. εἶτα μικρὸν ἀναπόδισον, καὶ ζήτησον ἔτι τὴν ἐξήγησιν τοῦ· καὶ εἰσελθὼν d) ἔσω, ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν ἰδεῖν τὸ τέλος. d) Matt. 26, 58.

Vers. 60. Καὶ παραχρῆμα — v. 62. πικρῶς.

Ἀκολούθως ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα διασεσάφηται.

Vers. 63. Καὶ — v. 65. αὐτόν.

Ἐν τῷ τέλει τοῦ ἑξηκοστοῦ πέμπτου κεφαλαίου περὶ τούτων ἔγραψεν ὁ ματθαῖος. ἀνάγνωθι δὲ καὶ ἐν τῷ ἑξηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ τὸ τέλος τῆς ἐξηγήσεως· καὶ ἐξελθὼν ἔξω e) ἔκλαυσε πικρῶς. e) Matt. 26, 75.

Vers. 66. Καὶ — v. 71. αὐτοῦ.

Ἀνάγνωθι ἐν τῷ προδηλωθέντι ἑξηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, ἀπὸ τοῦ· καὶ f) ἀποκριθεὶς ὁ ἀρχιερεὺς εἶπεν αὐτῷ· ἐξορκίζω σε κατὰ τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, ἵνα ἡμῖν εἴπῃς, εἰ σὺ εἶ ὁ χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ· ἄχρι τοῦ· τότε g) ἐνέπτυσαν εἰς αὐτόν. ἐν γὰρ ταῖς ἐξηγήσεσιν ἐκείναις 2) ἐσαφηνίσθησαν καὶ ταῦτα. f) Matt. 26, 63. g) Matt. 26, 67.

Cap. XXIII. v. 1. *Et surgens* — v. 2. *regem esse.*

Lege sexagesimo septimo capite euangelii iuxta Matthaeum dicti illius interpretationem, Iesus autem stetit coram praeside.

Vers. 3. *Pilatus vero* — v. 7. *diebus.*

Consequenter ibi etiam de his inuenies.

Vers. 8. *Herodes autem* — *fieri.*

†† Ex longo, nimirum tempore, hoc est, diu.

Vers. 9. *Interrogabat* — *multis.*

Videlicet cauillatoriis, et in modum tentantis.

Vers. 9. *Ipse* — *illi.*

Vtpote tentanti et responsione indigno. Sciens etiam, eum velle signum videre, non vtilitatis causa, sed oblectationis: nec tanquam diuinas virtutes, sed velut aperta prodigia: non fecit apud eum signum.

Vers. 10. *Stabant* — *eum.*

Simul enim et ipsi ad Herodem remissi erant, sicut in progressu inueniemus.

Cap. LXXIX. De contemtu Herodis.

Vers. 11. *Spreuit* — *Pilatum.*

Haec omnia forsan illi fecit, tanquam regi Iudaeorum.

Vers. 12. *Et facti* — *eos.*

†† Μετ' ἀλλήλων, loco ἀλλήλοις. Et πρὸς ἑαυτούς, loco πρὸς ἀλλήλους.

Vers. 13.

3) Hoc scholio caret Hentenius. Textus ergo apud eum iunctus est.

4) Omisso hoc scholio, textus iunctus est apud Hentenium.

Cap. XXIII. v. 1. Καὶ ἀναστὰν — v. 2. *βασιλέα εἶναι.*

Ἀναγνωθι ἐν τῷ ἕξηκοστῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τὴν ἑρμηνείαν τοῦ· ὁ[h]) δὲ ἰησοῦς ἔσῃ ἔμπροσθεν τοῦ ἡγεμόνος. h) Matt. 27, 11.

Vers. 3. Ὁ δὲ πιλάτος — v. 7. ἡμέρας.

Ἀκολούθως ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις.

Vers. 8. Ὁ δὲ ἡρώδης — γινόμενον.

Ἐξ ἱκανοῦ,[3]) χρόνου δηλονότι, τουτέστιν, ἔκπαλαι.

Vers. 9. Ἐπηρώτα — ἱκανοῖς.

Ἐν λόγοις πολλοῖς, σοφιστικοῖς δὲ, καὶ περαστικοῖς.

Vers. 9. Αὐτὸς — αὐτῷ.

Ὡς πειράζοντι, καὶ ἀποκρίσεως ἀναξίῳ. γινώσκων δὲ, αὐτὸν καὶ θέλοντα σημεῖον ἰδεῖν, οὐκ ὠφελείας ἕνεκεν, ἀλλὰ τέρψεως, καὶ οὐχ ὡς θείας δυνάμεως, ἀλλ' ὡς ἁπλῶς τερατείας, οὐκ ἐποίησε παρ' αὐτῷ σημεῖον.

Vers. 10. Εἰστήκεισαν — αὐτοῦ.

Συνανεπέμφθησαν γὰρ καὶ οὗτοι πρὸς ἡρώδην, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν.

Κεφ. ΟΘ. Ἐξουθένησις ἡρώδου.

Vers. 11. Ἐξουδενήσας — πιλάτῳ.

Τὰ ξηθέντα πάντα πεποίηκεν αὐτῷ, ὡς βασιλεῖ τάχα τῶν ἰουδαίων.

Vers. 12. Ἐγένοντο δὲ — ἑαυτούς.

4) Μετ' ἀλλήλων, ἀντὶ τοῦ, ἀλλήλοις. καὶ πρὸς ἑαυτοὺς, ἀντὶ τοῦ, πρὸς ἀλλήλους.

Vers. 13.

Verſ. 13. *Pilatus* — v. 16. *abſoluam.*

Correptionem hic vocat, mediocrem flagellationem ad mitigandum ac deprimendum furorem illorum: vt arbitrati, eum ſuperaſſe, ceſſarent ab vlteriori inſania: at illi nihilominus efferabantur; hoc vnum ſolum prae oculis immobiliter habentes, vt quam citiſſime occideretur, quemadmodum etiam praedicto capite diſſertum eſt.

Verſ. 17. *Neceſſe* — v. 19. *carcerem.*

Matthaeus vero ait dicto capite, In feſto autem conſueuerat Praeſes abſoluere turbae vnum vinctum, quem voluiſſent et caetera: lege ergo interpretationem illorum.

Verſ. 20. *Rurſus* — v. 23. *ſummorum ſacerdotum.*

Matthaeus et alia quaedam ſcripſit dicto capite.

Verſ. 24. *Pilatus ergo* — v. 25. *eorum.*

Ibi quoque de his dictum eſt. Voluntas autem eorum erat, vt crucifigeretur.

Verſ. 26. *Et quum* — *Ieſum.*

Etiam de hoc dictum eſt ibidem.

Cap. LXXX. De mulieribus dominum plangentibus.

Verſ. 27. *Sequebatur* — v. 28. *veſtris.*

Ne fleueritis propter me, ſed propter vos ipſas flete, et propter filios veſtros.

Verſ. 29. *Quoniam* — *lactauerunt.*

Dies dicit obſidionis et expugnationis Ieroſolymorum: in quibus beatificabuntur ab eis, quae genuerunt,

1) τῶν, addit. B.

Vers. 13. Πιλάτος — v. 16. ἀπολύσω.

Παίδευσιν ἐνταῦθα λέγει, τὴν μετρίαν μαστίγωσιν, εἰς παραμυθίαν καὶ κατασολὴν τοῦ θυμοῦ αὐτῶν, ἵνα δόξαντες περιγενέσθαι αὐτοῦ, παύσωνται τῆς περαιτέρω μανίας. οἱ δὲ καὶ οὕτως οὐδὲν ἔλαττον ἐξεθηριοῦντο, πρὸς ἓν μόνον ἀκλινῶς ὁρῶντες, ἀνελεῖν αὐτὸν τάχιστα, ὡς καὶ ἐν τῷ προειρημένῳ κεφαλαίῳ διελάβομεν.

Vers. 17. Ἀνάγκην — v. 19. φυλακήν.

Ματθαῖος δὲ φησιν ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ κατὰ δὲ[5]) ἑορτὴν εἰώθει[i]) ὁ ἡγεμὼν ἀπολύειν ἕνα τῷ ὄχλῳ δέσμιον, ὃν ἤθελον, καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἑρμηνείαν αὐτῶν. i) Matth. 27, 15.

Vers. 20. Πάλιν — v. 23. ἀρχιερέων.

Ὁ δὲ ματθαῖος καὶ ἑτερά τινα ἱστόρησεν ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ.

Vers. 24. Ὁ δὲ πιλάτος — v. 25. αὐτῶν.

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εἴρηται. θέλημα δὲ αὐτῶν ἦν, τὸ σταυρωθῆναι αὐτόν.

Vers. 26. Καὶ ὡς — ἰησοῦ.

Καὶ περὶ τούτου.

Κεφ. Π. Περὶ τῶν κοπτομένων γυναικῶν.

Vers. 27. Ἠκολούθει — v. 28. ὑμῶν.

Μὴ κλαίετε, δι' ἐμέ, ἀλλὰ δι' ἑαυτὰς κλαίετε, καὶ διὰ τὰ τέκνα ὑμῶν.

Vers. 29. Ὅτι — ἐθήλασαν.

Ἡμέρας λέγει, τὰς τῆς πολιορκίας καὶ ἁλώσεως ἱεροσολύμων, ἐν αἷς μακαριοῦσί φησι, παρὰ

runt, illae, quae non pepererunt: vtpote quae non audirent aut viderent varias filiorum suorum strages.

Vers. 30. *Tunc — nos.*

Incipient haec dicere Iudaei, non ferentes pericula innumera ac vehementissima.

Vers. 31. *Si enim — fiet?*

Si in me, qui vitam habeo diuinam, haec faciunt Romani a Iudaeis instigati: in vobis, qui mortem vobis ex peccato paratis, quid ab illis fiet?

Vers. 32. *Ducebantur* — v. 33. *sinistris.*

Matthaeus alia quoque scripsit: illa lege et aperte de his etiam inuenies. Nam in euangelio iuxta Matthaeum de domini afflictionibus nullo praetermisso, suaque serie omnium exacte data est interpretatio.

Vers. 34. *Iesus autem — remitte illis.*

Pro crucifixoribus Iudaeis orans, tanquam homo, compassionis formam hominibus demonstrauit, quam erga illos habere oportet, qui ipsos iniuria afficerent.

Dubitauerunt autem quidam, sumta hinc occasione. Si enim remissum erat eis peccatum, quomodo postmodum Romanis ob illud ad internecionem traditi sunt? Quibus nos dicimus, quod non pro omnibus precatio facta est, sed pro his duntaxat, qui nihil mali deinceps perpetraturi erant. Qui vero quum sol obscuraretur, et velum scinderetur, terraque commoueretur, ac petrae finderentur, aliaque signa in resurrectione eius fierent, malitiam addiderunt, et fortuita haec esse

c) Duo haec vocabula omittit Hentenius.

παρὰ τῶν γεννήσασῶν αἱ μὴ γεννήσασαι, ὡς μὴ ἀκούουσαι, μηδὲ βλέπουσαι ποικίλας σφαγὰς τέκνων αὐτῶν, ὥσπερ [6]) αὗται.

Vers. 30. Τότε — ἡμᾶς.

[a]Ἄρξονται ταῦτα λέγειν οἱ Ἰουδαῖοι, μὴ φέροντες τὰ ἀνυπέρβλητα δεινὰ, τά τε ἀπὸ τῆς πολιορκίας τῶν Ῥωμαίων, καὶ τοῦ λοιμοῦ, καὶ τῆς ἐμφυλίου στάσεως.

Vers. 31. Ὅτι εἰ — γένηται;

[b]Εἰ ἐν ἐμοὶ τῷ ζωὴν θείαν ἔχοντι ταῦτα ποιοῦσιν οἱ Ῥωμαῖοι, παρορμηθέντες ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, ἐν ὑμῖν, τοῖς νέκρωσιν ἐξ ἁμαρτίας κεκτημένοις, τί γένηται παρ' αὐτῶν;

Vers. 32. Ἦγοντο — v. 33. ἀριστερῶν.

[c]Ὁ δὲ ματθαῖος καὶ ἕτερα ἔγραψε, καὶ ἀνάγνωθι κἀκεῖνα, καὶ πάντως εὑρήσεις καὶ περὶ τούτων. ἐν τῷ κατὰ ματθαῖον γὰρ τὰ περὶ τῶν δεσποτικῶν παθημάτων ἀπαραλείπτως καὶ ἀκριβῶς καθ' εἱρμὸν ἡρμηνεύθησαν.

Vers. 34. Ὁ δὲ ἰησοῦς — ἄφες αὐτοῖς.

[d]Ὑπὲρ τῶν σταυρωσάντων Ἰουδαίων προσευξάμενος, ὡς ἄνθρωπος, ὑπέδειξε τοῖς ἀνθρώποις τύπον τῆς εἰς τοὺς ἀδικήσαντας συμπαθείας.

Ἠπόρησαν δέ τινες, ὅτι ἐὰν ἀφέθη αὐτοῖς ἡ ἁμαρτία, πῶς δι' αὐτὴν ὕστερον παρεδόθησαν τοῖς Ῥωμαίοις εἰς πανωλεθρίαν; πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι οὐχ ὑπὲρ πάντων ἡ προσευχὴ γέγονεν, ἀλλ' ὑπὲρ μόνων τῶν περαιτέρω μηδέν τι κακουργησάντων· ὅσοι δὲ μετὰ τοῦτο, τοῦ ἡλίου σκοτισθέντος, καὶ τοῦ καταπετάσματος σχισθέντος, καὶ τῆς γῆς σεισθείσης, καὶ τῶν πετρῶν σχισθεισῶν, καὶ τῶν ἄλλων σημείων τῶν κατὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ τελεσθέντων, προσέθεντο τῇ πονηρίᾳ, καὶ τυχηρὰ

esse cogitantes, diuinae resurrectioni calumniam maligne struxerunt: non pro his orauit, ideo etiam hi omnino traditi sunt inimicis.

Vers. 34. *Non enim — faciunt.*

Inuidia videlicet temulenti. Quidam vero dicunt, quod non pro Iudaeis, sed pro Romanis militibus, qui in crucifixione subministrabant, orationem fecerit: hi enim ignorabant, quae de ipso lex ac prophetae praedixerant.

Considera autem, quod dicendo in praecedentibus, Pater mi, si non potest hoc poculum transire a me, fiat voluntas tua, videtur caedes filii secundum patris fieri voluntatem: nunc vero, quum dicat, Pater, remitte illis, videtur contra illius fieri voluntatem: neque enim alias iram ipsius mitigaret, quam contra homicidas habebat. Quid ergo dicendum est? Quod in se quidem inuoluntaria erat, propter nostram tamen salutem erat voluntaria. Quemadmodum et strenui militis plagas, in se consideratas acerbas ducimus, propter strenuitatem tamen, quam aduersus inimicos ostendit, dicimus esse suaues.

Vers. 34. *Diuidentes* — v. 35. *spectans.*

Praedicto euangelii iuxta Matthaeum capite quaere dicti illius interpretationem, Quumque crucifixissent eum, diuiserunt vestimenta eius sortem mittentes: vbi pulchrae datae sunt solutiones, ad quaestiones quae responsionem merentur.

Vers. 35. *Et deridebant* — v. 37. *teipsum.*

Matthaeus vero dicit, Qui autem praeteribant, conuicia iaciebant in eum, et caetera, vbi latius dictum est. Similiter autem et de aceto ac felle vinoque

7) ἑ, omittit. B.

τυχηρὰ ταῦτα λογισάμενοι, κακοήθως ἐσυκοφάντησαν τὴν θείαν ἀνάςασιν, οὐχ ὑπὲρ τούτων προσηύξατο. διὸ καὶ οὗτοι πάντως παρεδόθησαν τοῖς ἐχθροῖς.

Vers. 34. Οὐ γὰρ — ποιοῦσι.

Τῷ φθόνῳ μεθύοντες. τινὲς δέ φασιν· ὡς οὐχ ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ὑπηρετησάντων τῇ ςαυρώσει αὐτοῦ ῥωμαίων ςρατιωτῶν τὴν προσευχὴν ἐποιήσατο. οὗτοι γὰρ παντάπασιν ἠγνόουν, ὅσα περὶ αὐτοῦ προανεφώνησεν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται.

Θεώρησον δέ, ὅτι ὀπίσω μὲν εἰπόντος· πάτερ[k]) μου, εἰ[7]) οὐ δύναται τοῦτο τὸ ποτήριον παρελθεῖν ἀπ' ἐμοῦ, γενηθήτω τὸ θέλημά σου· θελητὴ τῷ πατρὶ φαίνεται ἡ σφαγὴ τοῦ υἱοῦ· ἐνταῦθα δὲ λέγοντος· πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, ἀθέλητος· οὐ γὰρ ἂν ἐξεμειλίσσετο τὴν ἐκείνου κατὰ τῶν μιαιφόνων ὀργήν. τί οὖν ἐστιν εἰπεῖν; ὅτι καθ' ἑαυτὴν μὲν ἀθέλητος ἦν· διὰ δὲ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν θελητή. καθάπερ καὶ τὰς ἀριξέως πληγὰς καθ' ἑαυτὰς μὲν ἀηδεῖς ἡγούμεθα· διὰ δὲ τὴν κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀνδραγαθίαν, ἡδείας. k) Matt. 26, 42.

Vers. 34. Διαμεριζόμενοι — v. 35. θεωρῶν.

Ἐν τῷ προδιαληφθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον ζήτησον τὴν ἐξήγησιν τοῦ· ςαυρώσαντες[l]) δὲ αὐτὸν, διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον· ἔνθα λύσεις ἀνεγράφησαν χαρίεσσαι[8]) ζητημάτων ἀξιολόγων. l) Matt. 27, 35.

Vers. 35. Ἐξεμυκτήριζον δὲ — v. 37. σεαυτόν.

Ματθαῖος δέ φησιν· οἱ δὲ[m]) παραπορευόμενοι ἐβλασφήμουν αὐτὸν, καὶ τὰ ἑξῆς, ἔνθα πλατύτερον εἰρηται. ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ ὄξους καὶ τῆς m) Matt. 27, 39.

8) χαρίεσσαι Codex vterque.

vinoque myrrhato, in illo capite ad verbum elucidatum eſt.

Verſ. 38. *Erat autem — Iudaeorum.*

In eo capite etiam de his exacte diſſertum eſt, vbi dicitur: Et impoſuerunt ſuper caput eius cauſam ipſius ſcriptam: Hic eſt Ieſus rex Iudaeorum.

Cap. LXXXI. De latronis poenitentia.

Verſ. 39. *Vnus* — v. 41. *geſſit.*

Rurſus in illo ait Matthaeus: Id ipſum autem et latrones, qui crucifixi erant cum eo, exprobrabant ei: vbi pulchras propoſuimus ambiguitatum ſolutiones. Damnationem autem nunc vocat, iudicium et crucis condemnationem.

Verſ. 42. *Et — tuum.*

Quod ſupra mundanum eſt. Nam veriſimile eſt, eum quoque audiuiſſe de ſermone, quem ad Pilatum dixerat, Regnum meum non eſt ex hoc mundo.

Verſ. 43. *Et — paradiſo.*

Quomodo petente latrone ſui memoriam in regno ſaluatoris aſſequi, ipſe aliud quiddam, quod ſupra id erat, promiſit, conuerſationem videlicet in paradiſo? Quia latro ignorans, quod eſſet eius regnum, non ad determinatum aliquid et cognitum fecerat petitionem. Sed ſolum per huiusmodi petitionem precabatur, vt bonum aliquod conſequeretur. Chriſtus vero, ſciens eius intentionem, promiſit, quod illi omnium optatiſſimum videbatur. Nouerat enim latro paradiſum e doctrina Moſaica: et tunc quidem dedit ei conuerſationem in paradiſo, tanquam arrabonem regni ſui, quod

τῆς χολῆς, καὶ τοῦ ἐσμυρνισμένου οἴνου ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ κατὰ λόγον διασεσάφηται.

Vers. 38. Ἦν δὲ — Ἰουδαίων.

Ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων ἠκριβολόγηται, ἔνθα κεῖται τό· καὶ n) ἐπέθηκαν ἐπάνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ τὴν αἰτίαν αὐτοῦ γεγραμμένην· οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων. n) Matt. 27, 37.

Κεφ. ΠΑ. Περὶ τοῦ μετανοήσαντος λῃσοῦ.

Vers. 39. Εἷς — v. 41. ἔπραξε.

Πάλιν ὁ ματθαῖος ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ φησί· τὸ δ' αὐτὸ o) καὶ οἱ λῃσαὶ οἱ συσταυρωθέντες αὐτῷ ὠνείδιζον αὐτόν. ἔνθα καὶ τὴν λύσιν καλῶς ἔχουσαν ἐξεθέμεθα. κρίμα δὲ νῦν λέγει, τὴν καταδίκην τὴν διὰ τοῦ σαυροῦ. o) Matt. 27, 44

Vers. 42. Καὶ — σου.

Τῇ ὑπερκοσμίῳ. εἰκὸς γὰρ, αὐτὸν μαθεῖν καὶ τὸν λόγον, ὃν εἶπε πρὸς πιλάτον· ὅτι p) ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. p) Io. 18, 36.

Vers. 43. Καὶ — παραδείσῳ.

Πῶς αἰτησαμένῳ τῷ λῃσῇ μνήμης τυχεῖν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ σωτῆρος, αὐτὸς ἕτερόν τι παρ' αὐτὴν ἐπηγγείλατο, τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ διατριβήν; διότι ὁ μὲν λῃσὴς ἀγνοῶν, τίς ἐστιν ἡ βασιλεία αὐτοῦ, οὐ πρὸς ὡρισμένον τι καὶ γνώριμον ἐποιήσατο τὴν αἴτησιν, ἀλλὰ διὰ τῆς τοιαύτης αἰτήσεως μόνον ἱκέτευσε τυχεῖν τινος ἀγαθοῦ· ὁ δὲ χρισὸς, εἰδὼς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ, ἐπηγγείλατο τὸ δοκοῦν ἐκείνῳ τῶν ὅλων ἐρασμιώτερον. ἐγίνωσκε γὰρ ὁ λῃσὴς τὸν παράδεισον ἐκ τῆς μωσαϊκῆς διδασκαλίας. καὶ τότε μὲν ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ διαγωγὴν, ἀρραβῶνα τῆς βασιλείας

quod eſt fruitio ineffabilium ac aeternorum bonorum, quae oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis aſcenderunt. Nondum enim quispiam iuſtorum accepit promiſſionem, veluti magnus docuit Paulus. Poſtmodum vero et hoc tradet regnum, tempore vniuerſalis retributionis.

Sed quomodo dixit, Hodie mecum eris in paradiſo? Quia tanquam Deus, qui replet vniuerſa, vbique ſimul erat, et in ſepulchro, et in inferno, et in paradiſo, et in coelo.

Verſ. 44. *Erat* — v. 45. *ſol.*

De hoc quaere praedicto iuxta Matthaeum capite.

Verſ. 45. *Et* — *medium.*

Ibi quoque de hoc inuenies.

Verſ. 46. *Et* — *exſpirauit.*

Similiter etiam ibi de his dictum eſt, vbi habetur, Ieſus autem, quum iterum clamaſſet voce magna, emiſit ſpiritum. Et hoc nobis effecit dominus, ne deinceps iuſtorum animae deſcenderent in infernum, ſed magis ad Deum aſcenderent. Nam per manus Dei intelligimus Deum ipſum. Ait autem et Apoſtolus: Qui patiuntur ſecundum Dei voluntatem, fideli creatori commendent animas ſuas. Primum vero ad Deum aſcendit anima Ieſu: deinde ad inferos deſcendit, vt animas, quae ibi detinebantur, liberaret. Verum, quo pacto dixit Mariae poſt reſurrectionem, Nondum aſcendi ad patrem meum? Quia tunc corpore nondum aſcenderat.

Verſ. 47.

9) Incluſa exciderunt. A.
1) ὡς ergo omittit. A. B.

σιλείας αὐτοῦ, ἥτις ἐστὶν ἀπόλαυσις τῶν ἀφράτων καὶ αἰωνίων ἀγαθῶν, ἃ ὀφθαλμὸς q) οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. οὕπω γὰρ οὐδεὶς τῶν δικαίων r) ἐκομίσατο τὴν ἐπαγγελίαν, ὡς ὁ μέγας παῦλος ἐδίδαξεν· ὕστερον δὲ μεταδώσει καὶ ταύτης ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀνταποδόσεως.

q) 1 Cor. 2, 9

r) Hebr. 11, 39

Ἀλλὰ πῶς εἶπεν, ὅτι σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ; διότι ὡς θεὸς, τὰ πάντα πληρῶν, παντάχου ἦν ἅμα καὶ ἐν τῷ τάφῳ, καὶ ἐν τῷ ἅδῃ, καὶ ἐν τῷ παραδείσῳ, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ.

Vers. 44. Ἦν — v. 45. ἥλιος.

Ἐν τῷ προειρημένῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον ζήτησον περὶ τούτου.

Vers. 45. Καὶ — μέσον.

Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτου ζήτησον.

Vers. 46. Καὶ — ἐξέπνευσεν.

Ὁμοίως ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη, ἔνθα κεῖται τό· ὁ δὲ ἰησοῦς s) πάλιν κράξας φωνῇ μεγάλῃ, ἀφῆκε τὸ πνεῦμα. καὶ τοῦτο δὲ κατώρθωσεν ἡμῖν ὁ κύριος, τὰ τὰς τῶν δικαίων ψυχὰς μηκέτι καταβαίνειν εἰς τὸν ἅδην, ἀλλ' ἀναβαίνειν εἰς τὸν θεόν. [χεῖρας t) γὰρ τοῦ θεοῦ νοοῦμεν, αὐτὸν τὸν θεόν.] φησὶ δὲ καὶ ὁ ἀπόστολος· ὅτι u) οἱ πάσχοντες κατὰ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ, x) πιστῷ κτίστῃ παρατιθέσθωσαν τὰς ἑαυτῶν ψυχάς. ἀνῆλθε δὲ πρῶτον εἰς τὸν θεὸν ἡ τοῦ ἰησοῦ ψυχή· εἶτα κατῆλθεν εἰς τὸν ἅδην, καὶ ἠλευθέρωσε τὰς κατεχομένας ἐκεῖ ψυχάς. καὶ πῶς μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἶπε τῇ μαρίᾳ· ὅτι y) οὔπω ἀναβέβηκα πρὸς τὸν πατέρα μου; διότι τότε τῷ σώματι οὔπω ἀναβέβηκεν.

s) Matt. 27, 50.

t) 1 Petr. 4, 19

u) Io. 20, 17

Verſ. 47. *Videns* — v. 48. *reuertebantur.*

Quaere praedicto euangelii iuxta Matthaeum capite, vbi dicitur, Centurio autem et qui cum eo erant ſeruantes Ieſum et caetera. Nam ibi haec quoque declarata ſunt.

Verſ. 49. *Stabant* — *haec.*

Conſequenter etiam ibi de his dictum eſt.

Cap. LXXXII. De petitione corporis domini.

Verſ. 50. *Et* — v. 53. *poſitus.*

Etiam de his omnibus ad verbum diſputatum eſt ſexageſimo octauo iuxta Matthaeum capite.

Verſ. 54. *Et* — *illuceſcebat.*

Splendeſcebat, oriebatur.

Verſ. 55. *Subſequutae* — v. 56. *vnguenta.*

Ibi quoque horum facta eſt mentio in illius loci enarratione, quo dicitur, Erat autem ibi Maria Magdalene, et altera Maria, ſedentes ex aduerſo ſepulchri.

Verſ. 56. *Et* — Cap. XXIV. v. 1. *cum ipſis.*

Quaere apud Matthaeum dictum illud: Veſpera autem ſabbathorum, quae luceſcit in vnum ſabbathorum, et caetera, et lege illius interpretationem, ac praeterea illa, quae ſequuntur, et omnia euangeliſtarum dicta ab hoc loco inuenies conſonantiae cauſa propoſita ac declarata.

Verſ. 2.

[2]) τὸν σεισμὸν καί, omittunt etiam in contextu apud Matthaeum loco laudato. Ex Chryſoſtomo nihil efficitur. Is enim Tom. VII. p. 826. E. Lucam potius, quam Matthaeum explicat.

Vers. 47. Ἰδὼν — v. 48. ὑπέστρεφον.

Ζήτησον ἐν τῷ εἰρημένῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τό· ὁ δὲ x) ἑκατονταρχος καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ x) Matt. 27, 54.
τηροῦντες τὸν ἰησοῦν, ἰδόντες 2) τὰ γενόμενα, ἐφοβήθησαν σφόδρα, καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν. ἐν ἐκείνῃ γὰρ καὶ ταῦτα διηρμηνεύθησαν.

Vers. 49. Εἱστήκεισαν — ταῦτα.

Ἀκολούθως ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εἴρηται.

ΚΕΦ. ΠΒ. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ κυριακοῦ σώματος.

Vers. 50. Καὶ — v. 53. κείμενος.

Καὶ περὶ τούτων πάντων διελήφθη κατὰ λόγον ἐν τῷ ἑξηκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον.

Vers. 54. Καὶ — ἐπέφωσκεν.

Ἐπέφαινεν, ἐπήυγαζεν, ἐπανέτελλε.

Vers. 55. Κατακολουθήσασαι — v. 56. μύρα.

Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ἐμνημονεύθησαν, ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ· ἦν δὲ ἐκεῖ μαρία y) ἡ μαγδαληνὴ, καὶ ἡ ἄλ- y) Matt. 27, 61.
λη μαρία, καθήμεναι ἀπέναντι τοῦ τάφου.

Vers. 56. Καὶ τὸ — Cap. XXIV. v. 1. σὺν αὐταῖς.

Ζήτησον παρὰ τῷ ματθαίῳ τό· ὀψὲ z) σαββά- z) Matt. 28, 1.
των, τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων, ἦλθε μαρία ἡ μαγδαληνὴ καὶ ἡ ἄλλη μαρία, θεωρῆσαι τὸν τάφον. καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ. καὶ μὴν καὶ τὰς ἐφεξῆς, καὶ εὑρήσεις ὅλων τῶν εὐαγγελιστῶν τὰ ἐντεῦθεν ῥητὰ παρατεθειμένα, συμφωνίας ἕνεκεν, καὶ ἡρμηνευμένα.

Verſ. 2. *Inuenerunt* — v. 8. *illius.*

Ibi etiam haec, vt diximus, propoſita ſunt, et data eſt interpretatio, vbi habetur, Ecce dixi vobis.

Verſ. 9. *Et reuerſae* — v. 11. *ipſis.*

Similiter et haec propoſita ſunt ac declarata, vbi habetur: Illi autem ſumtis pecuniis fecerunt, ſicut edocti erant.

Verſ. 12. *Petrus vero* — *monumentum.*

Quum caeteris prudentior eſſet ac feruentior, non ſuſtinuit.

Verſ. 12. *Quumque proſpexiſſet* — *ſola.*

Linteamina dicit funeralia, ſindonem videlicet.

Verſ. 12. *Et* — *ſeipſum.*

Ad ſuum diuerſorium. Nam et Iohannes de Petro ac ſeipſo ait, Abierunt ergo rurſus ad ſeipſos diſcipuli.

Verſ. 12. *Admirans, quod factum erat.*

Intellexit enim, non eſſe transpoſitum, ſiquidem alioqui fuiſſet cum linteaminibus transpoſitum. Apparet ergo, quod tertio venerit Petrus ad monumentum: primum quidem ſolus: poſtmodum vero cum Iohanne, prout ipſe Iohannes ſcripſit. Quum autem reuerſi eſſent, rurſus coactus eſt ſolus currere: neque enim hunc ſuſtinere permiſit amoris vehementia, intenſumque deſiderium, quo praeceptori primus inter alios diſcipulos optabat occurrere, et negationis perfectam accipere veniam: quando etiam apparuit illi dominus, veluti in ſequentibus inueniemus. Trina ergo vice ad ſepulchrum accedens, trinam curauit negationem.

Cap.

Vers. 2. Εὗρον — v. 8. αὐτοῦ.

Ἐκεῖ καὶ ταῦτα, ὡς ἔφημεν, παρατέθειται, καὶ ἡρμήνευται, ἔνθα κεῖται τό· ἰδοὺ,[a]) εἶπον ὑμῖν. a) Matt. 28, 7

Vers. 9. Καὶ ὑποστρέψασαι — v. 11. αὐταῖς.

Ὁμοίως καὶ ταῦτα παρατέθειται καὶ ἡρμήνευται, ἔνθα κεῖται τό· οἱ[b]) δὲ λαβόντες τὰ ἀργύρια ἐποίησαν, ὡς ἐδιδάχθησαν. b) Matt. 28, 15

Vers. 12. Ὁ δὲ πέτρος — μνημεῖον.

Συνετώτερος ὢν τῶν ἄλλων οὐκ ἐκαρτέρησε.

Vers. 12. Καὶ παρακύψας — μόνα.

Ὀθόνια λέγει, τὰ ἐντάφια, τὴν σινδόνα.

Vers. 12. Καὶ — ἑαυτόν.

Πρὸς τὴν ἑαυτοῦ διαγωγήν. φησὶ γὰρ καὶ ἰωάννης περί τε πέτρου καὶ ἑαυτοῦ· ἀπῆλθον οὖν[c]) πάλιν πρὸς ἑαυτοὺς οἱ μαθηταί. c) Io. 20, 10.

Vers. 12. Θαυμάζων τὸ γεγονός.

Συνῆκε γὰρ, ὅτι οὐ μετετέθη. ἦ γὰρ ἂν μετὰ τῶν ὀθονίων μετετέθη. φαίνεται τοίνυν, ὅτι ἐκ τρίτου ἀπῆλθεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον ὁ πέτρος· νῦν μὲν μόνος· ὕστερον δὲ, μετὰ τοῦ ἰωάννου, ὡς αὐτὸς ὁ ἰωάννης ἔγραψεν· ἐπανελθόντων δὲ, μόνος αὖθις ἠναγκάσθη δραμεῖν. οὐ γὰρ ἔα τοῦτον ὑπομένειν ἡ σφοδρότης τοῦ φίλτρου, καὶ τὸ λίαν βούλεσθαι πρὸ τῶν ἄλλων μαθητῶν ἐντυχεῖν τῷ διδασκάλῳ, καὶ συγγνώμην τῆς ἀρνήσεως ἐντελεστέραν λαβεῖν, ὅτε καὶ ὤφθη αὐτῷ ὁ κύριος, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν. τρὶς οὖν ἀπελθὼν, τὸ τριπλοῦν κἀντεῦθεν τῆς ἀρνήσεως ἐθεράπευσε.

Cap. LXXXIII. De Cleopa.

Vers. 13. *Et ecce — Emaus.*

Vltimo capite euangelii secundum Marcum quaere, vbi ponitur, Post haec autem duobus ex ipsis ambulantibus, apparuit in alia forma euntibus rus, et caetera: et lege illorum enarrationem; conducit enim ad proposita Lucae verba. Dixit autem, Ex illis, hoc est, simpliciter ex omnibus illis.

Vers. 14. *Et — his.*

De cruce signisque horrendis, quae tunc facta erant, de sepulchro et his, quae a mulieribus renuntiata fuerant, ac de resurrectione domini.

Vers. 15. *Et — illis.*

Conquisitionem vocat indaginem, puta: Quomodo, quum talis esset, huiusmodi passus est? et quomodo, quum mortuus ac sepultus esset, resurrexit?

Vers. 16. *Oculi vero — eum.*

In hoc solum tenebantur, ne eum agnoscerent.

Vers. 17. *Dixit — tristes?*

Confertis siue obiicitis et inquiritis.

Vers. 18. *Respondens — diebus illis?*

Cognito ex voce et habitu, quod et ipse Iudaeus esset, improperant, non quod solus ipse diuersaretur Ierosolymis, sed quod solus ignoraret, quae omnibus ibi diuersantibus nota erant: et increpando dicunt, Tu solus ex omnibus, qui Ierosolymis habi-

3) Ita vterque, pro ἀντιτίθετε. Vulgo tantum τιθέασι notant Grammatici.

4) τήν. A.

Κεφ. ΠΓ. Περὶ τοῦ κλοπᾶ.

Vers. 13. Καὶ ἰδοὺ — ἐμμαούς.

Ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ μάρκον ζήτησον τό· μετὰ[d]) δὲ ταῦτα δυσὶν ἐξ αὐτῶν περιπατοῦσιν ἐφανερώθη ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ, πορευομένοις εἰς ἀγρὸν, καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ ἀναγνῶθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν, χρησιμεύουσαν εἰς τὰ προκείμενα ῥητὰ τοῦ λουκᾶ. ἐξ αὐτῶν δὲ εἶπεν ἁπλῶς, ἤγουν, ἐκ τῶν ὅλων μαθητῶν. d) Marc. 16, 12.

Vers. 14. Καὶ — τούτων.

Περί τε τοῦ σαυροῦ, καὶ τῶν τηνικαῦτα φοβερῶν σημείων, καὶ τῆς ταφῆς, καὶ τῶν ἀπαγγελθέντων ὑπὸ τῶν γυναικῶν περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου.

Vers. 15. Καὶ — αὐτοῖς.

Συζήτησιν λέγει, τὴν ἐξέτασιν, οἷον, πῶς τοιοῦτος ὢν, τοιαῦτα πέπονθε, καὶ πῶς ἀποθανὼν ἀνέστη;

Vers. 16. Οἱ δὲ ὀφθαλμοὶ — αὐτόν.

Ἐκρατοῦντο εἰς τοῦτο μόνον, τὸ μὴ ἐπιγνῶναι αὐτόν.

Vers. 17. Εἶπε — σκυθρωποί;

Ἀντιβάλλετε, ἤγουν, ἀντιτιθέατε[3]) ἢ ἐξετάζετε.

Vers. 18. Ἀποκριθεὶς — ἡμέραις ταύταις;

Ἀπό τε τῆς φωνῆς καὶ τῆς σολῆς γνόντες, ὅτι ἰουδαῖος καὶ αὐτός ἐστιν, ὀνειδίζουσιν, οὐχ ὡς μόνον παροικοῦντα τῇ[4]) ἱερουσαλὴμ, ἀλλ' ὡς μόνον ἀγνοοῦντα τὰ πᾶσι τοῖς παροικοῦσιν ἐγνωσμένα, καί φασιν ἐπιπληκτικῶς· σὺ μόνος ἐκ πάντων τῶν παροικούντων τῇ ἱερουσαλὴμ, παροικεῖς ἱερουσαλὴμ,

habitant, diuerſaris in Ieruſalem ignorans, quae in ea facta ſunt his diebus?

Verſ. 19. *Et — Quae?*

Ignorantiam fingit, vt etiam ex ore illorum audiat, quae a corde eorum cognoſcebat, et ita obiurget ac increpet illos.

Verſ. 19. *At illi — populo.*

Virum prophetam illum fuiſſe opinabantur, imperfecta adhuc fide. Per opus itaque ſigna intellige: per ſermonem vero, doctrinas.

Verſ. 20. *Quomodo — eum.*

Hoc in loco κρίμα, iudicium, capitur pro condemnatione.

Verſ. 21. *Nos — Iſrael.*

Sperabamus, quod ipſe eſſet redemtor noſter, qui a ſcripturis annuntiabatur.

Verſ. 21. *Atqui — facta ſunt.*

Cum his omnibus, hoc eſt, factis his omnibus.

Verſ. 22. *Sed et* — v. 23. *viuere.*

Mulieres quaedam ex nobis, ſiue noſtrae, aut fideles, ſicut et nos. Dicit autem illas, quae cum Maria Magdalene erant, et ipſam Magdalenen. Attonitos, inquit, nos reddiderunt, vtpote incredibilia aſſeuerantes.

Verſ. 24. *Et — monumentum.*

Petrus videlicet et Iohannes, vt praediximus.

Verſ. 24. *Et — viderunt.*

Ita inuenerunt, hoc eſt, non inuenerunt corpus eius.

Verſ. 25.

5) γινόμενα. B.

σαλὴμ, μὴ γινώσκων τὰ γινόμενα ⁵) ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις;

Vers. 19. Καὶ — ποῖα;

Προσποιεῖται ἄγνοιαν, ἵνα καὶ διὰ σόματος αὐτῶν ἀκούσῃ, ἃ διὰ τῆς καρδίας αὐτῶν ἐγίνωσκε, καὶ οὕτως ἀνειδίσῃ, καὶ ἐπιπλήξῃ αὐτοῖς.

Vers. 19. Οἱ δὲ — λαοῦ.

Ἄνδρα προφήτην αὐτὸν εἶναι ὑπελάμβανον, ἀτελῆ πίστιν ἔτι ἔχοντες. ἔργον μὲν οὖν νόει, τὰ σημεῖα· λόγον δὲ, τὰς διδασκαλίας.

Vers. 20. Ὅπως — αὐτόν.

Εἰς καταδίκην θανάτου.

Vers. 21. Ἡμεῖς — Ἰσραήλ.

Ἠλπίζομεν, αὐτὸν εἶναι τὸν ὑπὸ τῶν γραφῶν καταγγελλόμενον λυτρωτὴν ἡμῶν· νῦν δὲ οὕτως ἀποθανόντα ἀπηλπίσαμεν.

Vers. 21. Ἀλλά γε — ἐγένετο.

Σὺν πᾶσι τούτοις, ἀντὶ τοῦ, πάντων τούτων γενομένων.

Vers. 22. Ἀλλὰ καὶ — v. 23. ζῆν.

Γυναῖκές τινες ἐξ ἡμῶν, ἤγουν, ἡμέτεραι, ἢ ὡς ἡμεῖς πιστάι. λέγει δὲ τὰς περὶ Μαρίαν τὴν Μαγδαληνήν. ἐξέστησαν δὲ ἡμᾶς, ὡς ἄπιστα διϊσχυριζόμεναι.

Vers. 24. Καὶ — μνημεῖον.

Πέτρος καὶ Ἰωάννης, ὡς προειρήκαμεν.

Vers. 24. Καὶ — εἶδον.

Εὗρον οὕτω, τουτέστιν, οὐχ εὗρον τὸ σῶμα αὐτοῦ.

Vers. 25.

Verſ. 25. *Et — prophetae.*

Inſenſatos illos dixit, tacite ad ſui cognitionem excitans: Tardos vero corde, vtpote tardos ad credendum ea, quae prophetae loquuti fuerant de morte et reſurrectione ipſius.

Verſ. 26. *Nonne — ſuam?*

Haec, quae videlicet loquuti fuerant prophetae. Gloriam ſuam, quae videlicet ſuae erat diuinitatis. Eſt autem interrogatorius ſermo.

Verſ. 27. *Et — ipſo.*

A Moſe ſiue a Moſaicis libris.

Verſ. 28. *Et — ibant.*

Quo ibant.

Verſ. 28. *Et — ire.*

Simulabat, ſe longius ire, tanquam vulgaris comes fuiſſet itineris.

Verſ. 29. *Et — dies.*

Inclinatus eſt ad occaſum.

Verſ. 29. *Et* — v. 31. *eum.*

Quum vidiſſent aſſuetam ac cognitam panis benedictionem: nam tunc permiſſi ſunt, vt eum agnoſcerent.

Verſ. 31. *Et — illorum.*

Ne amplius tardarent, ſed citius ad diſcipulos reuerterentur: volebat namque eodem die omnibus ſimul apparere.

Verſ. 32. *Et — ſcripturas?*

Incendebatur, ſaliebat, mouebatur ac vibrabat.

Verſ. 33.

Vers. 25. Καὶ — προφῆται.

Ἀνοήτους μὲν αὐτοὺς [6]) ὠνόμασε, διεγείρων ἠρέμα πρὸς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ· βραδεῖς δὲ τῇ καρδίᾳ, ὡς νωθροὺς εἰς τὸ πιστεύειν ἐπὶ πᾶσιν, οἷς ἐλάλησαν οἱ προφῆται περί τε τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ.

Vers. 26. Οὐχὶ — αὐτοῦ;

Ταῦτα, ἃ ἐλάλησαν οἱ προφῆται. δόξαν δὲ αὐτοῦ, τὴν τῆς θεότητος. κατ' ἐρώτησιν δὲ ὁ λόγος.

Vers. 27. Καὶ — ἑαυτοῦ.

Ἀπὸ μωϋσέως, ἤγουν, ἀπὸ τῶν μωσαϊκῶν βίβλων.

Vers. 28. Καὶ — ἐπορεύοντο.

Ὅπου ἐπορεύοντο.

Vers. 28. Καὶ — πορεύεσθαι.

Ἐσχηματίζετο πορρωτέρω πορεύεσθαι, ὡς ἁπλῶς συνοδοιπόρος.

Vers. 29. Καὶ — ἡμέρα.

Ἔκλινεν εἰς τὸ δύναι.

Vers. 29. Καὶ — v. 31. αὐτόν.

Ἰδόντων τὴν συνήθη καὶ γνώριμον εὐλογίαν τοῦ ἄρτου. τότε γὰρ συνεχωρήθησαν ἐπιγνῶναι αὐτόν.

Vers. 31. Καὶ — αὐτῶν.

Ἵνα μὴ βραδύνωσιν ἔτι, ἀλλὰ τάχιον ὑποστρέψωσιν εἰς τοὺς μαθητάς. ἐβούλετο γὰρ αὐθημερὸν ἐμφανισθῆναι πᾶσιν αὐτοῖς.

Vers. 32. Καὶ — γραφάς;

Καιομένη, ἤγουν, σφύζουσα, παλλομένη.

Vers. 33.

[6]) αὐτοὺς, abest. A.

Vers. 33. *Et — Ierusalem.*

Surrexerunt eadem hora, non tamen reuersi sunt eadem hora: nam erat via sexaginta stadiorum. Verisimile est autem, quod declinante sole cucurrerint prae nimio gaudio totum interuallum ad noctem vsque, septem videlicet millia et dimidium, quae in praedictis erant stadiis.

Vers. 33. *Et — illis.*

Qui cum illis erant, puta, septuaginta, aut simpliciter omnes. Sed quomodo dixit, quod inuenerunt congregatos vndecim? Siquidem Iudas Iscariotes iam abiectus erat: et Thomas tunc praesens non erat. Ait enim Iohannes: Thomas autem vnus ex duodecim, qui cognominabatur Didymus, non erat cum illis, quando venit Iesus. Dicendum est ergo, quod ex quo Matthias aderat, qui loco Iscariotis forte electus est, etiam ipsum iam connumerauit, tanquam cum vndecim Apostolis cooptatum.

Vers. 34. *Dicentes — a Simone.*

Quaere rursus vltimo capite euangelii secundum Marcum, vbi dicitur, Post haec autem duobus ex ipsis ambulantibus, apparuit in alia effigie, euntibus rus, et caetera: ac lege illorum enarrationem, quae ad praesens dictum plurimum conducit.

Vers. 35. *Et ipsi — v. 36. vobis.*

Consequenter ibi etiam de his inuenies. Considera autem, quod et discedens pacem illis reliquerit, sicut scripsit Iohannes: rursumque rediens pacem tribuit: pacem, inquam, quae et rem et nomen dulce habet.

Vers. 37.

?) ἦν, pro παρῆν. A.

Vers. 33. Καὶ — ἱερουσαλήμ.

Ἀνέστησαν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, οὐ μὴν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ὑπέστρεψαν. ἑξήκοντα γὰρ σταδίων ἦν ἡ ὁδός. εἰκὸς δὲ, κλίναντος τοῦ ἡλίου, δραμεῖν αὐτοὺς ὑπὸ περιχαρείας ὅλον τὸ διάστημα μέχρι τῆς νυκτὸς, εἰς ὀκτὼ καὶ ἥμισυ μίλια συμποσουμένων τῶν ἑξήκοντα σταδίων.

Vers. 33. Καὶ — αὐτοῖς.

Σὺν αὐτοῖς ἦσαν, ἤ τινες τῶν ἑβδομήκοντα, ἢ πάντες. ἀλλὰ πῶς εἶπεν, ὅτι εὗρον συνηθροισμένους τοὺς ἕνδεκα, τοῦ ἰσκαριώτου μὲν ἀποβληθέντος ἤδη, τοῦ Θωμᾶ δὲ μὴ παρόντος τότε; φησὶ γὰρ ὁ ἰωάννης· Θωμᾶς [e]) δὲ, εἷς ἐκ τῶν δώδεκα, ὁ λεγόμενος δίδυμος, οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν, ὅτε ἦλθεν ὁ ἰησοῦς. ἔστι τοίνυν εἰπεῖν, ὅτι ἐπειδὴ ματθίας παρῆν, [7]) ὁ κληρωθεὶς ἀντὶ τοῦ ἰσκαριώτου, συνηρίθμησεν ἤδη καὶ τοῦτον, ὡς συγκαταψηφισθέντα μετὰ τῶν ἕνδεκα ἀποστόλων.

e) Io. 20, 24.

Vers. 34. Λέγοντας — σίμωνι.

Ζήτησον αὖθις ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ μάρκον τό· μετὰ [f]) δὲ ταῦτα δυσὶν ἐξ αὐτῶν περιπατοῦσιν ἐφανερώθη ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ, πορευομένοις εἰς ἀγρὸν, καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν πάνυ χρησιμεύουσαν τῷ προκειμένῳ ῥητῷ.

f) Marc. 16, 12.

Vers. 35. Καὶ αὐτοὶ — v. 36. ὑμῖν.

Ἔφεξῆς ἐκεῖ καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις. ὅρα δὲ, ὅτι καὶ ἀποδημῶν εἰρήνην αὐτοῖς ἀφῆκεν, [8]) ὡς ὁ ἰωάννης ἔγραψε, καὶ αὖθις ἐπιδημήσας, εἰρήνην δίδωσιν· εἰρήνην, τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα.

8) Io. 14, 27.

Verſ. 37. *Expauefacti* — v. 38. *veſtra?*

Expauefacti, id eſt, turbati. Cogitationes autem de hoc aſcendebant, vtrum videlicet ſpiritus eſſet, id quod videbatur, ſiue ſpectrum. Oſtendit ergo, quod cordium eſſet cognitor. Deinde aliud quoque dat ſignum.

Verſ. 39. *Videte* — *ſum.*

Et quomodo ab his eum cognoſcere poterant? Quia clauorum adhuc ferebant foramina.

Verſ. 39. *Contrectate* — *habere.*

Contrectate per tactum.

Verſ. 40. *Et* — *pedes.*

Iohannes vero ait: Oſtendit eis manus et latus ſuum. Primum ſiquidem oſtendit eis manus et latus, deinde etiam pedes. Nam vterque euangeliſtarum ex his, quae dixit, oſtendit etiam id, quod tacuit, veluti iam cognitum.

Verſ. 41. *Adhuc* — *admirantibus.*

Id enim ſaepenumero fieri ſolet.

Verſ. 41. *Dixit* — v. 43. *comedit.*

Non quod deinceps indigeret, ſed ad maiorem fidem, maioremque confirmationem, ne ſpectrum videretur. Sicut autem ſupernaturaliter comedit, ita ſupernaturaliter, quae comederat, digeſſit. Scire vero oportet, quod quaedam a ſaluatore diſpenſatorie facta, non ſunt regula ac praeſcriptio naturae: nullus ſiquidem alius poſt corporis immortalitatem cicatrices habebit, aut cibum ſumet.

Verſ. 44. *Dixit* — *vobiscum.*

Suggerit quoque illis ea, quae praedixerat de ſe ipſo,

*) φάντασμα. B.

Verſ. 37. Πτοηθέντες — v. 38. ὑμῶν;

Πτοηθέντες, ἤτοι, ταραχθέντες· διαλογισμοὶ δὲ ἀνέβαινον, περὶ τοῦ εἶναι πνεῦμα τὸ ὁρώμενον, ἤγουν, φάσμα. ἔδειξεν οὖν, καὶ ὅτι καρδιογνώσης ἐστίν. εἶτα δίδωσι καὶ ἄλλο τεκμήριον.

Verſ. 39. Ἴδετε — εἰμι.

Καὶ πῶς ἀπὸ τούτων ἔμελλον αὐτὸν γνωρίζειν; διότι τὰς ἀπὸ τῶν ἥλων διατρήσεις ἔφερον ἔτι.

Verſ. 39. Ψηλαφήσατε — ἔχοντα.

Ψηλαφήσατε δι' ἐπαφῆς.

Verſ. 40. Καὶ — πόδας.

Ἰωάννης δέ φησιν· ὅτι ἔδειξεν h) αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. πρῶτον μὲν γὰρ ἔδειξε τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευράν, εἶτα τοὺς πόδας. ἑκάτερος δὲ τῶν εὐαγγελιστῶν, ἀφ' ὧν εἶπεν, ἐνέφηνε καὶ τὸ παρασεσιωπημένον, ὡς ἤδη γνώριμον. h) Io. 20, 20.

Verſ. 41. Ἔτι — θαυμαζόντων.

Εἰωθε γὰρ τοῦτο πολλάκις γίνεσθαι.

Verſ. 41. Εἶπεν — v. 43. ἔφαγεν.

Οὐχ ὡς ἔτι δεόμενος τροφῆς, ἀλλὰ πρὸς πλείονα πίστιν, καὶ βεβαιοτέραν ἀπόδειξιν τοῦ μὴ δοκεῖν φάσμα. 8) ὥσπερ δὲ ὑπερφυῶς ἔφαγεν, οὕτω καὶ ὑπερφυῶς ἀνάλωσεν, ἅπερ ἔφαγε. χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὰ κατ' οἰκονομίαν τινὰ γινόμενα 9) ὑπὸ τοῦ σωτῆρος οὐκ εἰσὶ κανὼν καὶ ὅρος τῆς φύσεως· οὐδεὶς γὰρ ἕτερος μετὰ τὴν ἀφθαρσίαν τοῦ σώματος ὠτειλὰς ἕξει, ἢ βρῶσιν προσήσεται.

Verſ. 44. Εἶπε — σὺν ὑμῖν.

Ἀναμιμνήσκει αὐτοὺς καὶ ὧν προέλεγε περὶ ἑαυτοῦ,

9) γενόμενα. B.

ipso, vt etiam hinc agnoscant, quod ipse sit. Hi sunt, inquit, sermones, quos loquutus sum ad vos, quum adhuc essem vobiscum. Hi, quales?

Vers. 44. *Quod* — v. 47. *Ierosolymis.*

In praedicando videlicet.

Vers. 48. *Vos* — *horum.*

Passionis ac resurrectionis, totiusque meae dispensationis.

Vers. 49. *Et* — *vos.*

Patris sui promissum vocat, spiritus sancti in specie ignitarum linguarum descensionem: nam hanc promisit per prophetam Ioël, qui dixit: Et erit in diebus illis nouissimis, ait dominus omnipotens, Effundo de spiritu meo super omnem carnem: praecipue videlicet Apostolicam.

Vers. 49. *Vos* — *alto.*

Conuersamini simul Ierosolymis, non separati propter imbecillitatem, qua adhuc tenemini, et timorem vestrum, quoad vsque induamini in modum armaturae, virtute ex alto coelo, vel alta diuinitate per praedictam spiritus sancti descensionem.

Vers. 50. *Eduxit* — *Bethaniam.*

Non tunc, sed quadragesimo die post resurrectionem: nam, quae interim facta sunt, praetermittit euangelista.

Vers. 50. *Et* — v. 51. *coelum.*

Suscipiente illum nube, veluti scripsit praesens euangelista libro Apostolicarum actionum.

Vers. 52.

τοῦ, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν γνοῖεν, ὅτι αὐτός ἐστιν. οὗτοί, φησιν, εἰσὶν οἱ λόγοι, οὓς ἐλάλησα πρὸς ὑμᾶς, ἔτι ὢν σὺν ὑμῖν. οὗτοι· ποῖοι;

Verſ. 44. Ὅτι — v. 47. ἱερουσαλήμ.

Ἀρξάμενον, τὸ κηρυχθῆναι, δηλονότι.

Verſ. 48. Ὑμεῖς — τούτων.

Τοῦ πάθους, καὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ τῆς ὅλης οἰκονομίας μου.

Verſ. 49. Καὶ — ὑμᾶς.

Ἐπαγγελίαν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ λέγει, τὴν ἐν εἴδει πυρίνων γλωσσῶν ἐπιφοίτησιν τοῦ ἁγίου πνεύματος. ἐπηγγείλατο γὰρ ταύτην διὰ τοῦ προφήτου Ἰωὴλ, εἰρηκότος· καὶ i) ἔσαι ἐν ταῖς ἐσχάταις i) Ioël. 2, 28.
ἡμέραις, λέγει κύριος παντοκράτωρ, ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, δηλαδὴ, τὴν ἀποστολικὴν προηγουμένως.

Verſ. 49. Ὑμεῖς — ὕψους.

Διατρίβετε ἐν ἱερουσαλὴμ ἀχώριστοι, διὰ τὴν ἔτι ἀθένειαν καὶ δειλίαν ὑμῶν, ἕως οὗ ἐνδύσησθε, δίκην πανοπλίας, δύναμιν ἐξ ὕψους, τοῦ οὐρανοῦ, ἢ τῆς θεότητος, διὰ τῆς δηλωθείσης ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Verſ. 50. Ἐξήγαγε — Βηθανίαν.

Οὐ τότε, ἀλλ' ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ ἡμέρᾳ, μετὰ τὴν ἀνάστασιν. τὰ γὰρ ἐν τῷ μέσῳ παρέδραμεν ὁ εὐαγγελιστής.

Verſ. 50. Καὶ — v. 51. οὐρανόν.

Νεφέλης k) ὑπολαβούσης αὐτὸν, ὡς ὁ παρὼν k) Act. 1, 9.
εὐαγγελιστὴς ἔγραψεν ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ἀποστολικῶν πράξεων.

Verſ. 52. *Et — magno.*

Propter illius reſurrectionem, et propter ſpem dictae promiſſionis. In dicto autem libro ſcriptum eſt, quod regreſſi ſunt Ieroſolyma a monte, qui vocatur Oliuarum. Manifeſtum ergo eſt, quod Bethaniae vnitus ſit mons Oliuarum.

Verſ. 53. *Erantque — Deum.*

Temporibus videlicet, quibus congregari ſolent: erant ſemper in templo, quando in eo eſſe licebat.

Vtinam autem et nos Deum ſemper laudemus ac benedicamus: et ita finem praeſentis vitae iucundum ac beatum inueniamus per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum. Amen.

Finis

Euangelii ſecundum Lucam.

Vers. 52. Καὶ — μεγάλης.

Μετὰ χαρᾶς μεγάλης, διὰ τὴν ἀνάστασιν αὐτοῦ, καὶ διὰ τὴν ἐλπίδα τῆς εἰρημένης ἐπαγγελίας. ἐν τῇ δηλωθείσῃ δὲ βίβλῳ γέγραπται· ὅτι [1]) ὑπέστρεψαν εἰς ἱερουσαλὴμ ἀπὸ ὄρους τοῦ καλουμένου ἐλαιῶνος. δῆλον οὖν, ὅτι *) προσήνωται τῇ βηθανίᾳ τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν. 1) Act. 1, 12.

Vers. 53. Καὶ ἦσαν — θεόν.

Ἦσαν διὰ παντὸς ἐν τῷ ἱερῷ, κατὰ τοὺς καιροὺς δηλονότι τῶν συνάξεων, ὅτε εἶναι ἐν αὐτῷ ἐξῆν.

Γένοιτο δὲ καὶ ἡμᾶς διὰ παντὸς αἰνεῖν καὶ εὐλογεῖν τὸν θεόν, καὶ οὕτως εὑρεῖν τέλος τῆς παρούσης ζωῆς ἡδὺ καὶ μακάριον, ἐν χριστῷ ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν. ἀμήν.

*) προσήλωται. A. inepte.

Τέλος

τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου.

ANONYMI INTERPRETATIO*) DVARVM ODARVM EVANGELII LVCAE.

EX

CODICE BIBL. SS. SYNODI MOSQVENSIS NVM. CCCXLIV.

Ὠιδὴ τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ κατὰ λουκᾶν εὐαγγελίῳ.

Ἐπίγραμμα.

Τίπτεις, μαριὰμ, τὸν θεάνθρωπον λόγον,
Καὶ μακαρισμῶν ἄλλον ὠδίνεις**) λόγον,
Τὸν μὲν, δι' αὐτῆς τῆς πνοῆς τῆς ἐνθέου,
Τὸν δὲ, πρὸ αὐτῆς τῆς πνοῆς τῶν ἐγκάτων.

Μεγαλύνει α] ἡ ψυχή μϐ τὸν κύριον, καὶ ἠγαλλίασε β] τὸ πνεῦμά μϐ ἐπὶ τῷ θεῷ τῷ σωτῆρί

*) Diuersa paullulum, seu copiosior interpretatio, Euthymii Zigabeni nomine, legitur Latine in bibliotheca maxima Patrum Lugd. Vol. XIX. p. 473. 474.

**) Intelligit haec ipsa, quae subiiciuntur: μεγαλύνει κ. τ. λ.

τῆρί με. ὅτι ἐπέβλεψεν γ] ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δέλης αὐτοῦ. ἰδοὺ δ] γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαί, ὅτι ε] ἐποίησέ μοι μεγαλεῖα ὁ δυνατὸς, καὶ ἅγιον τὸ ὄνομα αὐτοῦ. καὶ τὸ ἔλεος ς] αὐτοῦ, εἰς γενεὰν καὶ γενεὰν τοῖς φοβεμένοις αὐτόν. ἐποίησε ζ] κράτος ἐν βραχίονι αὐτοῦ. διεσκόρπισεν η] ὑπερηφάνους διανοίᾳ καρδίας αὐτῶν. καθεῖλε δυνάςας ἀπὸ θρόνων, καὶ ὕψωσε ταπεινούς. πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν, καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέςειλε κενούς. ἀντελάβετο θ] ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ, μνηθῆναι ι] ἐλέους, καθὼς ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, τῷ ἀβραὰμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ ἕως αἰῶνος.

Σχόλια.

α] Τουτέςιν, εὐφημεῖ καὶ δοξάζει.

β] Ἐχάρη, φησὶν, ἡ ψυχή μου ἐπὶ τῷ θεῷ τῷ σώσαντί με ἀπὸ πάσης παγίδος τοῦ διαβόλου.

γ] Αὕτη ἡ αἰτία τῆς εὐχαριςίας. ταπείνωσιν δέ φησιν, τὴν εὐτέλειαν.

δ] Αἱ τῶν πιςευσάντων δηλαδή.

ε] Ὅτι ἐποίησεν εἰς ἐμὲ μεγάλα καὶ ὑπερφυῆ θαύματα ὁ δυνατὸς ποιεῖν ταῦτα.

ς] Καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἀεί ἐςιν ἐν τοῖς φοβεμένοις αὐτόν.

ζ] Καταλέγει τὰς θείας δυνάμεις, καὶ φησὶν, ἐποίησε νίκος ἀνέλπιςον ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ.

η] Τοὺς ὑπερηφάνους τῇ διανοίᾳ τῆς ψυχῆς αὐτῶν, ἤγουν, τοὺς ὑπεραιρομένους ἐν ἑαυτοῖς, τοὺς*) οἰηματίας.

 θ] Ἐπε-

*) Ab οἴημα, vt τραυματίας, ςιγματίας et similia, Suidas, οἰηματίας· ἐπηρμένος.

θ] Ἐπεσκέψατο τὸν ἰσραηλιτικὸν λαὸν, τὸν δοῦλον αὐτοῦ, τὸν νέον δηλαδὴ, τὸν ἐπεγνωκότα δεσπότην αὐτόν.

ι] Ἀντελάβετο δὲ, καὶ ἐπεσκέψατο, ἐν τῷ μνηθῆναι ἐλέους εἰς τὸν αἰῶνα, ἤγουν, ἐλέους αἰωνίου, καθὼς ἐλάλησεν, εἴτουν, ἐπηγγείλατο, πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν. ἀπὸ κοινοῦ πάλιν, καθὼς ἐλάλησε τῷ ἀβραὰμ καὶ τοῖς ἐξ αὐτοῦ. ἔλεος δὲ εἰς αἰῶνα, ἡ θεία ἐνανθρώπησις, ὡς δι' ἔλεον τῶν ἀνθρώπων γεγενημένη.

Προφητεία ζαχαρίου τοῦ πατρὸς τοῦ προδρόμου ἐν τῷ κατὰ λουκᾶν εὐαγγελίῳ.

Ἐπίγραμμα.

Τῆς ἀγγελικῆς ἀσπαπῆς δεδειγμένης,
Τὸν ψαλμὸν ἐβράντησεν ὁ ζαχαρίας,
Ὅπως τὸ σῶμα τῆς παναγνου παρθένου
Τὸν μαργαρίτην ὀσρακώσῃ τὸν μέγαν.

Εὐλογητὸς κύριος, ὁ θεὸς τῶ ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο ια] καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ. καὶ ἤγειρε ιβ] κέρας σωτηρίας ἡμῖν ἐν τῷ οἴκῳ δαυὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ. καθὼς ἐλάλησε διὰ στόματος τῶν ἁγίων τῶν ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ. σωτηρίαν ιγ] ἐξ ἐχθρῶν ἡμῶν καὶ ἐκ χειρὸς πάντων τῶν μισούντων ἡμᾶς. ποιῆσαι ιδ] ἔλεος μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ μνηθῆναι διαθήκης

κης ἁγίας αὐτοῦ. ὅρκον ιε] ὃν ὤμοσε πρὸς ἀβραὰμ τὸν πατέρα ἡμῶν, τοῦ δοῦναι ἡμῖν ἀφόβως ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθέντας λατρεύειν αὐτῷ ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ ἐνώπιον αὐτοῦ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς ἡμῶν. καὶ σὺ παιδίον, προφήτης ὑψίστου κληθήσῃ. προπορεύσῃ ις] γὰρ πρὸ προσώπου κυρίου ἑτοιμάσαι ὁδοὺς αὐτοῦ, τοῦ δοῦναι ιζ] γνῶσιν σωτηρίας τῷ λαῷ αὐτοῦ, ἐν ἀφέσει ιη] ἁμαρτιῶν αὐτῶν. διὰ σπλάγχνα ιθ] ἐλέους θεοῦ ἡμῶν. κ] ἐν οἷς ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ἀνατολὴ ἐξ ὕψους, ἐπιφάναι τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις, τοῦ κατευθύναι κα] τοὺς πόδας ἡμῶν εἰς ὁδὸν εἰρήνης.

Σχόλια.

ια] Διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐπεσκέψατο καὶ ἐλυτρώσατο τῆς τῶν δαιμόνων τυραννίδος ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τὸν λαὸν αὐτοῦ.

ιβ] Καὶ ἀνέστησεν ἡμῖν, τῷ λαῷ αὐτοῦ, βασιλείαν καὶ δύναμιν σωτήριον ἐν τῷ οἴκῳ, ἤγουν, ἐκ τοῦ οἴκου, τουτέστι τοῦ γένους δαυὶδ, τοῦ δούλου αὐτοῦ. τοῦτο δὲ πεποίηκεν, ὡς ἐπηγγείλατο διὰ στόματος τῶν ἁγίων τῶν ἔκπαλαι προφητῶν. δι' αὐτῶν γὰρ ἐπηγγείλατο ἀναστήσειν βασιλέα δυνατὸν ἐν οἴκῳ δαυὶδ, σωτῆρα τοῦ ἰσραὴλ, ὅς ἐστιν ἰησοῦς, ὃν αὐτὸς θεὸς λόγος προσείληφε καὶ ἥνωσεν ἑαυτῷ καθ' ὑπόστασιν.

ιγ] Ἤγειρε δὲ τὸ κέρας τοῦτο, τὴν βασιλείαν δηλαδὴ καὶ δύναμιν τὴν σωτήριον, ἐξ ἐχθρῶν ἡμῶν σωτηρίαν καὶ λύτρωσιν καὶ ἐκ τῆς ἐξουσίας

σίας καὶ τυραννίδος τῶν μισούντων δαιμόνων.

14] Ἐν τῷ ποιῆσαι ἔλεος μετὰ τῶν πατέρων ἡμῶν, ἤγουν, ἐν τῷ ἐλεῆσαι τοὺς πατέρας ἡμῶν, πρὸς οὓς ἡ ἐπαγγελία τῆς εἰρημένης σωτηρίας ἡμῶν. καὶ δι' ἐκείνους μνηθῆναι ταύτης, ἵνα καὶ τὰς αὐτῶν ψυχὰς ἐκ τῆς τοῦ ᾅδου ἐλευθερώσῃ φρουρᾶς. διαθήκην δὲ, τὴν ἐπαγγελίαν φησί· μνήμην δὲ αὐτῆς, τὴν περάτωσιν.

15] Ἐν τῷ μνηθῆναι τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ, κατὰ τὸν ὅρκον, ὃν ὤμοσε, τουτέστι κατὰ τὴν βεβαίωσιν, ἣν ἐβεβαίωσε πρὸς Ἀβραάμ. τίνος πράγματος βεβαίωσιν; τοῦ δῶναι ἡμῖν ἀφόβως λατρεύειν ἡμᾶς αὐτῷ ἐν ὁσιότητι καὶ δικαιοσύνῃ ἐνώπιον αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν. ὑπερβατῶς γὰρ ἀναγνωστέον. εἶτα τὸ ἐν μέσῳ, ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ἡμῶν ῥυσθέντας, ἤγουν, μὴ φοβεῖσθαι τὸ κατάκριμα τοῦ προπάτορος Ἀδάμ, διὰ τὸ λελυτρῶσθαι ἡμᾶς τῷ εἰσαγαγόντος αὐτὸ εἰς τὸν κόσμον διαβόλου, καὶ τῆς καταδυναστείας τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, προβαλλομένου τούτῳ τὸ δικαίωμα, ὁσιότητα μὲν οὖν λέγει, τὴν εὐσέβειαν· δικαιοσύνην δὲ, τὴν τελειότητα τῶν ἄλλων ἀρετῶν.

16] Μεταβαίνει τῇ προφητείᾳ πρὸς τὸν ἑαυτοῦ παῖδα τὸν Ἰωάννην. κύριον δὲ ἐνταῦθα, τὸν χριστὸν ὀνομάζει. τὸ δὲ ἑτοιμάσαι τὸν Ἰωάννην τὰς ὁδοὺς τοῦ χριστοῦ, τὸ ἀγαγεῖν ἐστι τοὺς ἀνθρώπους εἰς ἐπίγνωσιν καὶ πίστιν αὐτοῦ, δι' ἧς εἰσέρχεται ὁ κύριος εἰς τὰς ἀνθρώπων ψυχὰς καὶ ἐνοικεῖ ταύταις καὶ ἐμπεριπατεῖ.

17] Ἐρ-

ις] Ἑρμηνεύει τὴν ἑτοιμασίαν τῶν τοῦ κυρίου ὁδῶν, καὶ φησὶν, ὥστε διὰ τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ γνῶσιν ἐνθεῖναι τῷ κατὰ δημιουργίαν λαῷ τοῦ χριστοῦ τῆς δι' αὐτοῦ δὴ τοῦ χριστοῦ *) σωτηρίας τῷ κόσμῳ παντί.

ιη] Σωτηρίας, τῆς ἐν ἀφέσει ἁμαρτιῶν αὐτῶν, ἤγουν, τῆς γινομένης ἐν τῷ ἀφεθῆναι καὶ λυθῆναι τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου.

ιθ] Ἐν ἀφέσει ἁμαρτιῶν, τῇ διὰ σπλάγχνα ἐλέους θεοῦ ἡμῶν, ἤτοι, τῇ διδομένῃ διὰ τὴν συμπάθειαν τοῦ ἐλεήμονος θεοῦ, καὶ διὰ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων.

κ] Ἐν οἷς σπλάγχνοις, ἤγεν, δι' ἃ σπλάγχνα ἐλέους, ἐπεσκέψατο ἡμᾶς, εἴτουν, ἐπεφοίτησεν εἰς τὸν κόσμον ἡ ἀνατολὴ τοῦ νοητοῦ ἡλίου ἐξ ὕψους τῆς θεότητος, τουτέστιν, ὁ νοητὸς ἥλιος ἀνατείλας, ὅ ἐστι, φανερωθεὶς τοῖς ἐν γῇ. τοῦτο γὰρ ἑρμηνεύων φησὶν, ἐπεσκέψατο ἡμᾶς εἰς τὸ ἐπιφάναι, τουτέστιν, ἐπιλάμψαι τοῖς ἀνθρώποις, τοῖς ἐν σκότει τῆς πλάνης μένουσι καὶ τῇ σκιᾷ τοῦ θανάτου, ἤτοι, τῇ ἁμαρτίᾳ. σκιᾷ μὲν, ἤγουν, νυκτὶ λεγομένῃ, ὡς ἀπουσίᾳ τοῦ φωτὸς τῶν τοῦ κυρίου ἐντολῶν· θανάτου δὲ νυκτὶ, διὰ τὸ ἐπάγειν αὐτὴν θάνατον ψυχικὸν, ὅς ἐστιν ὁ χωρισμὸς τοῦ θεοῦ, τῆς ζωῆς τῆς ἀληθινῆς.

κα] Ἐπεσκέψατο ἡμᾶς, ἵνα ἐπιφανῇ φησιν, ὥστε ἐγεῖραι τοὺς ἀκινήτως ἐμμένοντας τῇ ἀπιστίᾳ καὶ ἁμαρτίᾳ, δι' ὧν ἡ διάστασις καὶ ὁ χωρισμὸς καὶ ἡ ἔχθρα μετὰ θεοῦ. καὶ κατευοδῶσαι

*) Hic videtur excidisse γεγενημένης, aut simile quid.

δῶσαι τὰς πορείας τῆς πολιτείας ἡμῶν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς κατὰ θεὸν εἰρήνης, τετέσιν, εἰς εὐσέβειαν καὶ ἀρετήν. αὗται γὰρ ἄγουσιν ἡμᾶς εἰς συνέλευσιν καὶ ἕνωσιν καὶ φιλίωσιν μετὰ θεὸν, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, τῷ πατρὶ, λέγω, καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, ἀμήν.

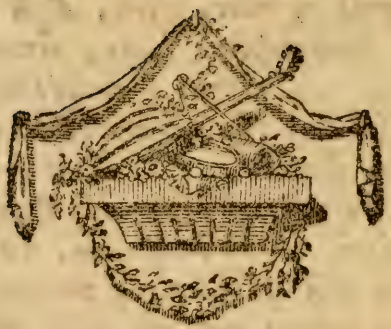

EVTHYMII ZIGABENI
COMMENTARIVS
IN
QVATVOR EVANGELIA
GRAECE ET LATINE

TEXTVM GRAECVM
NVNQVAM ANTEA EDITVM
AD FIDEM DVORVM CODICVM MEMBRANACEORVM BIBLIOTHECARVM SS. SYNODI MOSQVENSIS AVCTORIS AETATE SCRIPTORVM
DILIGENTER RECENSVIT
ET
REPETITA VERSIONE LATINA
IOANNIS HENTENII
SVISQVE ADIECTIS ANIMADVERSIONIBVS
EDIDIT
CHRISTIANVS FRIDER. MATTHAEI
COLLEGIORVM IMPERIALIVM ROSSICORVM ASSESSOR ET ACADEMIAE VITEMBERG. GRAECC. LITT. PROFESSOR.

TOMVS III. Complectens euangelium Ioannis, animaduersiones I. Hentenii, Editoris, et indicem.

LIPSIAE 1792.
IMPENSIS WEIDMANNIANIS.

ΤΟ

ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ.

CAPITA EVANGELII IOANNIS.

1. De nuptiis in Cana.
2. De electis e templo.
3. De Nicodemo.
4. Quaestio de purificatione.
5. De muliere Samaritana.
6. De regio.
7. De eo qui triginta et octo annos morbo tenebatur.
8. De quinque panibus.
9. De ambulatione in mari.
10. De caeco a natiuitate.
11. De Lazaro.
12. De muliere quae vnxit dominum vnguento.
13. De verbis Iudae.
14. De asello.
15. De Graecis qui accesserunt.
16. De lotione pedum.
17. De Paracleto.
18. De petitione corporis domini.

Inter-

ΤΟΥ
ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ
ΤΑ ΚΕΦΑΛΑΙΑ.

α. Περὶ τοῦ ἐν κανᾷ γάμου. (Cap. II, verſ. 1.)
β. Περὶ τῶν ἐκβληθέντων ἐκ τοῦ ἱεροῦ. (II, 13.)
γ. Περὶ νικοδήμου. (III, 1.)
δ. Ζήτησις περὶ καθαρισμοῦ. (III, 25.)
ε. Περὶ τῆς σαμαρείτιδος. (IV, 5.)
ϛ. Περὶ τοῦ βασιλικοῦ. (IV, 46.) ΜΘ. ζ.
ζ. Περὶ τοῦ τριακονταοκτὼ ἔτη ἔχοντος ἐν τῇ ἀσθενείᾳ. (V, 5.) ΜΘ. ιγ. Μρ. ε. Λου. ιγ.
η. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων. (VI, 5.) ΜΘ. κϛ. Μρ. ιϛ. Λου. κη.
θ. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου. (VI, 16.) ΜΘ. κζ. Μρ. ιζ.
ι. Περὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ. (IX, 1.)
ια. Περὶ τοῦ λαζάρου. (XI, 1.)
ιβ. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν κύριον μύρῳ. (XII, 3.) ΜΘ. ξβ. Μρ. μδ. Λου. να.
ιγ. Περὶ ὧν εἶπεν ἰούδας. (XII, 4.)
ιδ. Περὶ τοῦ ὄνου. (XII, 14.) ΜΘ. με. Μρ. λβ. Λου. ξη.
ιε. Περὶ τῶν προσελθόντων ἑλλήνων. (XII, 20.)
ιϛ. Περὶ τοῦ νιπτῆρος. (XIII, 3.)
ιζ. Περὶ τοῦ παρακλήτου. (XV, 26.)
ιη. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ κυριακοῦ σώματος. (XIX, 38.) ΜΘ. ξη. Μρ. μη. Λου. πβ.

Interpretatio Euangelii Iohannis.

Quis certe fuerit Iohannes euangeliſta a prioribus euangeliſtis didicimus, puta quod frater Iacobi, filius Zebedaei, a vico Bethſaida regionis Galilaeae, arte piſcator. Neque autem prius, neque poſtea litteras didicit, ſed penitus idiota erat: attamen talem eum nouimus, qualem eſſe decebat illum, qui a Chriſto edoctus eſſet. Siquidem quum in coena ſuper pectus domini recubuiſſet, talem hauſit ſcientiam, qualem alius nemo ſortitus eſt. Et vere de coelo tonuit, et de penetralibus exclamauit: non tanquam alte vociferans, ſed quaſi de rebus altis clamans: et linguam cum ſpiritu mouens.

Hic igitur quum in tria aliorum euangelia, quae ſibi a quibusdam fidelibus allata erant, incidiſſet: vidiſſetque hos tres in eo maxime ſermone verſatos, qui de ſaluatoris erat humanitate, caeterum dogmata, quae de diuinitate eius erant, praetermiſiſſe, ipſa quidem euangelia admiratus eſt ac laudauit, et vera eos dixiſſe ac fide digna teſtatus eſt. Ipſe autem motus a Chriſto ad praeſens opus acceſſit, et quaedam narrat, quae etiam ab aliis ſcripta erant, ne videatur euangelium ſuum ab alio-

[1]) ὁ εὐαγγελιστὴς ἰωάννης. A.
[2]) Act. 4, 13.

Ἑρμηνεία τοῦ κατὰ ἰωάννην εὐαγγελίου.

Τίς μὲν ἦν ἰωάννης ὁ [1]) εὐαγγελιστὴς, ἐμάθομεν ἀπὸ τῶν προλαβόντων εὐαγγελιστῶν, ὅτι ἀδελφὸς ἰακώβου, υἱὸς ζεβεδαίου, κώμης βηθσαϊδὰ, χώρας γαλιλαίας, τὴν τέχνην ἁλιεύς. οὔτε δὲ πρότερον, οὔτε μὴν ὕστερον [2]) γράμματα μεμάθηκεν, ἀλλὰ παντελῶς ἰδιώτης ἦν. πλὴν ὁ τοιοῦτος ἴδωμεν, ὁποῖος γέγονε μαθητευθεὶς τῷ χριστῷ; ἀναπεσὼν γὰρ ἐν τῷ δείπνῳ ἐπὶ τὸ στῆθος τῆς σοφίας εἵλκυσε γνῶσιν, οἵαν οὐδεὶς ἕτερος ἐκληρώσατο. καὶ ὄντως ἐβρόντησεν ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀνέκραγεν ἐκ τῶν ταμείων τοῦ πνεύματος, οὐχ ὡς μέγα βοῶν, ἀλλ' ὡς περὶ μεγάλων βοῶν, καὶ κινῶν τὴν γλῶτταν μετὰ τοῦ πνεύματος.

Οὗτος οὖν ἐντυχὼν τοῖς τῶν ἄλλων εὐαγγελίοις, προσενεχθεῖσιν αὐτῷ παρά τινων πιστῶν, καὶ ἰδὼν, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς τῷ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ σωτῆρος ἐνδιέτριψαν μάλιστα λόγῳ, καὶ λοιπὸν ἔμελλον ἀποσιωπηθήναι τὰ περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ δόγματα· ἐκεῖνα μὲν τὰ εὐαγγέλια καὶ ἐθαύμασε, καὶ ἐπήνεσε, καὶ πολλὴν αὐτοῖς ἀλήθειαν καὶ ἀξιοπιστίαν προσεμαρτύρησεν· αὐτὸς δὲ, τοῦ χριστοῦ κινήσαντος αὐτὸν, ἦλθεν ἐπὶ τὸ παρὸν σύγγραμμα, καὶ διηγεῖται μὲν καί τινα τῶν τοῖς ἄλλοις ἱστορηθέντων, ἵνα μὴ ἀπερρῆγμένον δοκῇ τῶν εὐαγγελίων ἐκείνων τὸ

aliorum euangeliis seperasse: praecipua tamen illi cura fuit, quae ab aliis relicta erant, addere, ac de diuina saluatoris gratia plura ponere, sicut necessarium esse ob insurgentes haereses iudicauit.

Alii siquidem ob auditorum imbecillitatem illa praetermiserant, nondum confirmata praedicatione: hic autem crescente iam fide, ac fidelibus intellectu capacioribus, de hac definiuit, additis etiam quibusdam capitibus, quae antea silentio fuerant praeterita.

Praesens autem euangelium multis annis post capta Ierosolyma conscripsit.

Cap. I. v. 1. *In principio erat verbum.*

Nomen ἀρχὴ plura significat: hic autem proprie significat idem quod Semper. Huic vero ἀρχῇ coniuncta dictio ἦν Erat, ipsum omnino reddidit incognitum. Quo enim reduces mente tua illud Erat, quod ante omnia et vbique praecurrens, non sinit cogitationem tuam inuenire terminum. Et in creaturis quidem, Erat, praeteritum tempus manifestat. In triade vero increata, haec etiam significat dictio Semper. Et in intellectuali sane ac sensibili creatura, de nullo suscipi potest, vt dictum sit, semper erat: siquidem omnia postmodum facta sunt: sed id soli beatae trinitati aptatur: nam sola ipsa infecta est siue increata.

Similiter quoque nomen λόγος Verbum, multa significat. Nunc autem proprie significat Dei filium. Dicitur namque verbum, prout dicit Gregorius Theologus, quod ad patrem ita se habeat, sicut verbum ad mentem: non tantum ob generationem quae omni affectu caret humano: verum etiam propter connexionem et manifestationem.

Omnia

ἑαυτοῦ εὐαγγέλιον· μάλιστα δὲ φροντίζει τῶν παραλελειμμένων ἐκείνοις, καὶ πλέον τῶν ἄλλων τῆς θεολογικῆς τοῦ σωτῆρος διδασκαλίας, ὡς ἀναγκαιοτάτης, διὰ τὰς μελλούσας αἱρέσεις.

Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ταύτην παρῆκαν, διὰ τὴν τῶν ἀκροατῶν ἀσθένειαν, οὔπω τοῦ κηρύγματος ῥιζωθέντος· οὗτος δὲ, τῆς πίστεως αὐξηθείσης ἤδη, καὶ τῶν πιστῶν συνετωτέρων γενομένων, ἐνέταξεν αὐτήν, προσθεὶς καὶ ἕτερα κεφάλαια παρασιωπηθέντα τοῖς πρὸ αὐτοῦ.

Συνεγράψατο δὲ τὸ παρὸν εὐαγγέλιον μετὰ τὴν ἅλωσιν ἱεροσολύμων, πολλοῖς ὕστερον ἔτεσιν.

Cap. I. v. 1. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος.

Τὸ τῆς ἀρχῆς ὄνομα, πολυσήμαντόν ἐστιν· ἰδιοτρόπως δὲ νῦν σημαίνει, τὸ ἀεί. ταύτῃ δὲ τῇ ἀρχῇ συζευχθὲν τὸ ἦν, ἀνεννόητον αὐτὴν παντελῶς ἐποίησεν. ὅπου γὰρ ἀναμάγῃς σου τὸν νοῦν, προαπαντᾷ τὸ ἦν, καὶ πανταχοῦ προτρέχον, οὐκ ἐᾷ σου τὴν ἔννοιαν εὑρεῖν τινὰ τάσιν. καὶ ἐπὶ μὲν τῶν κτισῶν τὸ ἦν, τὸν παρεληλυθότα χρόνον δηλοῖ· ἐπὶ δὲ τῆς ἀκτίστου τριάδος, τὸ ἀεὶ καὶ τοῦτο σημαίνει. καὶ ἐπὶ μὲν τῆς νοητῆς καὶ τῆς αἰσθητῆς κτίσεως, ἐπ' οὐδενὸς ἐνδέχεται ῥηθῆναι, τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν. πάντα γὰρ ὕστερον ἐγένοντο· ἐπὶ μόνης δὲ τῆς μακαρίας τριάδος ἁρμόζει τοῦτο. μόνη γάρ ἐστιν ἀγένητος,[3]) εἴτουν, ἄκτιστος.

Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ λόγου, πολυσήμαντόν ἐστιν· ἰδιοτρόπως δὲ νῦν σημαίνει, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ. λέγεται γὰρ λόγος, ὡς ὁ θεολόγος λέγει γρηγόριος, ὅτι οὕτως ἔχει πρὸς τὸν πατέρα, ὡς πρὸς νοῦν[4]) λόγος· οὐ μόνον διὰ τὸ ἀπαθὲς τῆς γεννήσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ συναφὲς, καὶ τὸ

3) ἀγένητος. A.
4) νοῦν ὁ λόγος. A. Vide Gregor. Naz. p. 218. med.

Omnia inquit, quae audiui a patre meo, nota feci vobis.

Poterit quoque dicere quispiam, quod etiam sit quasi definitio ad suum definitum: nam et hoc significat dictio λόγος: Qui enim vidit filium, inquit, vidit et patrem, hoc est, intellexit, vt sit ipse filius tanquam breuis ac facilis finitio naturae patris. Omne enim quod genitum est, eius, qui genuit, tacens verbum est.

Quum autem dixerit euangelista, In principio erat verbum, demonstrauit quod semper erat: nec erat tempus aliquod aut seculum, quo ipsum non erat: ipse enim effector est temporum ac seculorum.

Quare autem non dixit, In principio erat Filius? Ne qua irrepat suspicio carnalis aut temporalis generationis. Ob id siquidem quum ipsum nominasset verbum, atque hinc omni tempore, omnique affectu generationem ipsius supernaturalem carere docuisset, abiectis quoque caeteris indecentibus circa eam suspicionibus, postmodum in sequentibus ipsum etiam libere filium dicit. Volens quoque ostendere non modo ipsum semper fuisse siue aeternum, sed etiam inseparabilem ac coaeternum patri, ait.

Vers. 1. *Et verbum erat apud Deum.* Non dixit, quod erat in loco: non enim in loco continetur, qui circumscribi non potest: neque quod in Deo, ne statim in primordiis, personarum confusionem quis imaginetur, sed quod apud Deum siue apud patrem, vt et quod proprium est personarum appareat, quodque inseparabiles sint pater et filius: et omnino manifestum est, quod etiam spiritus sanctus: siquidem in principio erat trinitas, simulque erat trinitas.

Vers. 1.

ἐξαγγελτικόν. πάντα γάρ, φησιν, ὅσα ἤκουσα a) παρὰ τοῦ πατρὸς, ἀνήγγειλα ὑμῖν. a) Io. 15, 15.

Τάχα δ' ἂν εἴποι τις, ὅτι καὶ ὡς ὅρος πρὸς τὸ ὁριζόμενον, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο λέγεται λόγος. ὁ γὰρ b) νενοηκώς, φησι, τὸν υἱόν· τοῦτο γάρ b) Io. 14, 9.
ἐστι τὸ ἑωρακώς· νενόηκε τὸν πατέρα. καὶ σύντομος ἀπόδειξις καὶ ῥᾳδία τῆς τοῦ πατρὸς φύσεως, ὁ υἱός. γέννημα γὰρ ἅπαν, τοῦ γεγεννηκότος σιωπῶν λόγος.

Εἰπὼν δὲ ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, ἔδειξεν, ὅτι ἀεὶ 5) ἦν, καὶ οὐκ ἦν τις χρόνος ἢ αἰὼν, ὅτε οὐκ ἦν οὗτος. αὐτὸς γάρ ἐστι ποιητὴς καὶ τῶν χρόνων, καὶ τῶν αἰώνων.

Διατί δὲ οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ υἱός; ἵνα μὴ ὑπόληψις παρεμπέσῃ 6) χρονικῆς τε καὶ ἐμπαθοῦς γεννήσεως. Διὰ τοῦτο γὰρ λόγον αὐτὸν ὀνομάσας, καὶ διδάξας ἐντεῦθεν τὸ ἄχρονόν τε καὶ ἀπαθὲς τῆς ὑπερφυοῦς γεννήσεως αὐτοῦ, καὶ προανελὼν τὰς ἀπρεπεῖς περὶ αὐτῆς ὑπολήψεις, λοιπὸν προϊὼν καὶ υἱὸν αὐτὸν ἀνυποζόλως καλεῖ. βουλόμενος δὲ δεῖξαι, αὐτὸν μὴ μόνον ἀεὶ ὄντα, ἤγουν, ἀΐδιον, ἀλλὰ καὶ ἀχώριστον τοῦ πατρὸς καὶ συναΐδιον, φησί.

Vers. 1. Καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι ἦν ἐν τόπῳ· ἃ περιέχεται γὰρ τόπῳ ὁ ἀπερίγραπτος· οὐδὲ ὅτι ἐν τῷ θεῷ, ἵνα μὴ ἐκ προοιμίων εὐθὺς σύγχυσις τῶν προσώπων ἐπινοηθείη· ἀλλ' ὅτι πρὸς τὸν θεὸν, ἤγουν, παρὰ τῷ πατρὶ, ἵνα τε παραστήσῃ τὸ ἰδιάζον τῶν ὑποστάσεων, καὶ ὅτι ἀχώριστοι πατὴρ καὶ υἱός· δῆλον δὲ πάντως, ὅτι καὶ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ἐν ἀρχῇ γὰρ 7) ἦν ἡ τριὰς, καὶ ὁμοῦ ἦν ἡ τριάς.

5) ἐν ἀρχῇ, pro ἀεί. A.
6) παραπέσῃ. A.
7) γὰρ, omittit. A.

Verſ. 1. *Et Deus erat verbum.* Quum verbi nomine vſus fuiſſet ad docendum in ſuperna generatione intemporalitatem, affectuumque carentiam, curat deinceps ac tollit damnum quod ad hoc nomen ſubrepit: puta ne quis blasphemet, putans tale verbum eſſe quale noſtrum eſt, ſiue internum, ſiue id quod proferimus: neque enim tale eſt, ſed ſubſtantiale, eiusdem cum patre naturae ac dignitatis.

Verſ. 2. *Hoc — Deum.* Quum dixiſſet quod ſemper erat, quodque a patre inſeparabile, et quod Deus erat: breui mirandoque modo, theologiam quam de hoc expoſuit, in ſummam redigit: compendium diuinae de eo cognitionis nobis praebens.

Dicentibus autem, quod omnis filius patre poſterior eſt, reſpondebimus, Quum dicitis, Omnis filius, iam id quod quaeritur diſſoluiſtis. Siquidem Dei filius non eſt talis, qualis eſt Omnis filius, ſed vere ſupernaturalis.

Praeterea contentioſe aſſerentibus eum qui ab aliquo eſt, neceſſe omnino eſſe vt ſit poſterior eo a quo eſt, reſpondendum eſt, quod etſi hoc dicant, ſolis tamen radius quum ab ipſo ſit, non eſt eo poſterior: nunquam enim ſol ſine radio apparuit. Quod ſi in ſenſilibus ita eſt, quidnam dicere quispiam poterit de his quae maiora ſunt, quam vt dici poſſint? Ex quo autem Deum ipſum eſſe praedicauit, dat etiam ei diuinitatis inſigne: dico ſane creandi potentiam: dii enim, inquit, qui coelum et terram non fecerunt, pereant. Id autem, ne putetur patre minor eſſe,

Verſ. 3.

*) Loco horum quatuor vocabulorum ſpacium vacuum eſt in Cod. A. Ante ὁ ἡμέτερος autem, legitur οὗτος. Et οὗτος quidem recepi.

Vers. 1. Καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. Χρησάμενος τῷ ὀνόματι τοῦ λόγου πρὸς διδασκαλίαν τοῦ ἀχρόνου καὶ ἀπαθοῦς τῆς ὑπερφυοῦς γεννήσεως, λοιπὸν θεραπεύει τὴν ὑφέρπουσαν τῷ ὀνόματι βλάβην, ἵνα μὴ βλασφημήσῃ τις, [οἰόμενος,[8]) ὅτι λόγος ἐστὶν,] οἷος ὁ ἡμέτερος, ἐνδιάθετος ἢ προφορικός. οὐ γάρ ἐστι τοιοῦτος, ἀλλ' ἐνυπόστατος, τῆς αὐτῆς τῷ πατρὶ φύσεως καὶ ἀξίας.

Vers. 2. Οὗτος — θεόν. Εἰπὼν, ὅτι ἀεὶ ἦν καὶ ὅτι ἀχώριστος τοῦ πατρὸς ἦν, καὶ ὅτι θεὸς ἦν, ἀνεκεφαλαιώσατο συντόμως ὁμοῦ καὶ θαυμασίως, ἣν ἐξέθετο περὶ τούτου θεολογίαν,[9]) σύνοψιν ἡμῖν θεολογίας περὶ τοῦ υἱοῦ παρασχόμενος.

Πρὸς δὲ τοὺς λέγοντας, ὅτι πᾶς υἱὸς ὕστερός ἐστι τοῦ πατρὸς, ἐροῦμεν, ὅτι πᾶς υἱὸς εἰπόντες, λελύκατε τὸ ζητούμενον. ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ θεοῦ, οὐκ ἔστι τοιοῦτος, οἷος πᾶς υἱὸς, ἀλλ' ὄντως ὑπερφυής.

Ἔτι δὲ πρὸς τοὺς φιλονεικοῦντας, ὅτι τὸ ἔκ τινος ἀνάγκη πάντως εἶναι ὕστερον τοῦ ἐξ οὗ ἐστιν, ἀπολογητέον· ὅτι καὶ μὴν τὸ ἀπαύγασμα τοῦ ἡλίου ἐξ αὐτοῦ[1]) ὄν, οὐκ ἔστιν ὕστερον αὐτοῦ. ἐδέποτε γὰρ ἥλιος ἐφάνη χωρὶς ἀπαυγάσματος. εἰ δ' ἐπὶ τῶν αἰθητῶν τοῦτο, τί ἂν τις εἴποι περὶ τῶν ὑπὲρ[2]) λόγον; ἐπεὶ δὲ θεὸν αὐτὸν ἀνεκήρυξε,[3]) δίδωσιν αὐτῷ καὶ τὸ γνώρισμα τῆς θεότητος, λέγω δὴ, τὸ δημιουργικόν· θεοὶ,[c]) γάρ φησιν, οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν· ἵνα μὴ νομισθείη τοῦ πατρὸς ἐλάττων. c) Ier. 10, 11.

Vers. 3.

9) θεολογία, cum spacio vacuo duarum literarum. A.
1) ἦν, pro ὄν. A.
2) τὸν, addit. B.
3) ἐκήρυξε. A.

Verſ. 3. *Omnia — factum eſt.* Quum omnia per ipſum facta dixiſſet: ne putaretur id de ſenſilibus tantum dixiſſe, ſubdidit: Et ſine ipſo factum eſt nihil quod factum eſt, hoc eſt, nihil eorum quae facta ſunt ſiue ſenſibile ſit, ſiue intelligibile. Excluditur autem ſpiritus ſanctus: neque enim factus eſt, vt inter alia comprehendatur, ſed infectus aut increatus, ſicut et filius et pater. Sola namque diuina trinitas infecta ſiue increata eſt.

Quum autem demonſtrauerit filium creatorem omnis viſibilis atque inuiſibilis creaturae, non excluſit patrem a creandi dignitate, ſed docuit tantum filium eſſe creatorem ſicut et patrem: id enim tribus commune eſt, quum ſit diuinitatis inſigne, vt praedictum eſt.

Ideo quoque in diuina ſcriptura creandi potentia quandoque de patre dicitur, quandoque de filio, interdum vero de ſpiritu ſancto, tanquam videlicet patre volente, filio autem operante, ſpiritu ſancto vero cooperante. Dicit ſiquidem capite etiam ſeptimo, Pater meus ad hoc vſque temporis operatur, et ego operor.

Quidam vero deliri partem illam, Per ipſum, filii minorationem intellexerunt, dicentes id non creationis, ſed ſubminiſtrationis eſſe ſignificatiuum. Nec viderunt quod id de patre quoque vſurpatur. Ait enim Apoſtolus, Fidelis Deus per quem vocati eſtis in ſocietatem filii eius. Ne quis autem incredulus ſit, ambigens quomodo haec et ſimilia per ipſum facta ſint, dicit.

Verſ. 4.

4) ἀγέννητον. A.
5) ἀγέννητος. A.
6) Corrigendum ὁρατῆς.
7) Incluſa omittit. A.
8) λῆροι, de hominibus nugacibus ipſis. Ita Plato. p. 251. Diog. Laërt. p. 99.

Vers. 3. Πάντα — γέγονεν. Εἰρηκὼς, ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἵνα μὴ δόξῃ περὶ μόνων λέγειν τῶν αἰθητῶν, ἐπήγαγεν, ὅτι καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ὃ γέγονε, τουτέστιν, οὐδὲν τῶν γενομένων, καὶν αἰθητὸν εἴη, καὶν νοητόν. ὑπεξήρηται δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. τοῦτο γὰρ οὐ γέγονεν, ἵνα καὶ συμπαραληφθείη, ἀλλ' ἀγένητόν[4]) ἐστιν, εἴτουν, ἄκτιστον, ὥσπερ καὶ ὁ υἱὸς καὶ ὁ πατήρ. μόνη γὰρ ἡ θεία τριὰς[5]) ἀγένητος, ἤγουν, ἄκτιστος.

Ἀποδείξας δὲ τὸν υἱὸν δημιουργὸν πάσης[6]) ὁρατικῆς καὶ ἀοράτου κτίσεως, οὐκ ἐξέβαλε τὸν πατέρα τοῦ δημιουργικοῦ ἀξιώματος, ἀλλὰ μόνον ἐδίδαξεν, ὅτι καὶ ὁ υἱὸς δημιουργός ἐστιν, ὥσπερ ὁ πατήρ. κοινὸν γὰρ τοῦτο τῶν τριῶν, ἐπεὶ τοῦτο γνώρισμά ἐστι θεότητος, ὡς προείρηται.

Διὸ καὶ παρὰ τῇ θείᾳ γραφῇ, ποτὲ μὲν τὸ δημιουργικὸν ἐπὶ [τοῦ πατρὸς[7]) λέγεται· ποτὲ δὲ, ἐπὶ τοῦ υἱοῦ· ποτὲ δὲ, ἐπὶ] τοῦ ἁγίου πνεύματος· οἷα τοῦ μὲν πατρὸς εὐδοκοῦντος, τοῦ δὲ υἱοῦ ἐνεργοῦντος, τοῦ δὲ ἁγίου πνεύματος συνεργοῦντος. Φησὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ, ὅτι ὁ[d]) πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι. d) Io. 5, 17.

Τινὲς δὲ λῆροι,[8]) τὸ δι' αὐτοῦ, πρὸς ἐλάττωσιν τοῦ υἱοῦ νενοήκασιν, οὐ δημιουργίας, ἀλλ' ὑπουργίας[9]) ἐμφαντικὸν τοῦτο φήσαντες εἶναι. οὐκ ᾔδεισαν δὲ, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς ἀδιαφόρως τοῦτο τάττεται. Φησὶ γὰρ ὁ ἀπόστολος, πιστὸς[e]) ὁ θεὸς, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. ἵνα δὲ μηδεὶς ἀπιστήσῃ, πῶς τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, φησίν. e) 1 Cor. 1, 9.

Vers. 4.

9) Breuiter de hac re monui in mea N. Testamenti editione ad Corinth. p. 213. nota 1. Distribuebant autem illi praepositiones ita. Ἐκ, Patri: διὰ, Filio: ἐν, Spiritui Sancto tribuebant.

Verſ. 4. *In ipſo vita erat.* Qua non ſolum haec produxit, verum etiam conſeruat, vt in eſſe permaneant. Nam quod de patre dictum eſt, de ipſo quoque dici poteſt: In ipſo viuimus, mouemur et ſumus. Quum autem audieris quod in ipſo vita erat, ne compoſitum eum ſuſpiceris, ſed vitae fontem: nam protinus etiam totum ipſum vitam nominat, dicens, Et vita erat lux hominum. Alibi quoque dicit ipſe Chriſtus, Ego ſum vita.

Qui autem ſpiritui ſancto reſiſtunt, eiusque naturam diminuunt, poſt id quod dicitur, Sine ipſo factum eſt nihil, diſtinctionem ſtatuunt: deinde quod ſequitur ſimul legunt, Quod factum eſt, in ipſo vita erat: vt ſpiritum ſanctum factum eſſe demonſtrent: nam de ipſo loqui dicunt huiusmodi verbum.

Facile autem refelluntur. Primum quia pars illa, Quod factum eſt, indisiuncte poſita, omne quod factum eſt indicat. Deinde quia etiam vita dicitur eſſe lux: ſubdit enim quod vita erat lux hominum: poſt paululum autem de Iohanne loquens ait: Hic venit in teſtimonium, vt teſtimonium perhiberet de luce. Manifeſtum eſt autem, quod Iohannes non de ſpiritu ſancto, ſed de filio tulit teſtimonium, ſicut in ſequentibus inueniemus.

Verſ. 4. *Et — hominum.* Etiam ipſe filius erat lux hominum, vtpote mentem ipſorum illuminans, et ab errore deducens ad veritatem. Quod autem ipſum filium lucem nominauit, ipſe quoque filius alibi dicit, Ego ſum lux mundi. Dicitur

z) Suo iure ita diſtinxerunt Pneumatomachi. Etenim Origenes, Haereticorum omnium parens, ita non ſolum diſtinxerat, ſed ita adeo in *ſuis* repererat Codicibus. Vide hominis veſani nugas, Si placet, Tom. IV. p. 20. D. 26. E. 36. B. 64. B. 69. A. 77. B. et 72. A. E. vbi Codices iſtos appellat, et ex iisdem ſcilicet, verſ. 4. laudat: ἐν αὐτῷ ζωὴ ἘΣΤΙ.

Vers. 4. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. Δι' ἧς οὐ μόνον αὐτὰ παρήγαγεν, ἀλλὰ καὶ συντηρεῖ εἰς τὸ διαμένειν. ὅπερ γὰρ περὶ τοῦ πατρὸς εἴρηται, τοῦτο καὶ περὶ τούτου ἐρεῖται, ὅτι ἐν[f]) αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. ὅταν δὲ ἀκούσῃς, ὅτι ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, μὴ σύνθετον αὐτὸν ὑπολάβῃς, ἀλλὰ πηγὴν ζωῆς. αὐτίκα γὰρ καὶ ὅλον αὐτὸν ζωὴν ὀνομάζει, λέγων· καὶ[g]) ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. καὶ ἀλλαχοῦ δέ φησι φανερῶς αὐτὸς ὁ Χριστός· ἐγώ[h]) εἰμι ἡ ζωή.

f) Act. 17, 28.

g) Io. 1, 4.

h) Io. 14, 6.

Οἱ πνευματομάχοι[1]) δὲ μετὰ τὸ, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, στίζουσι τελείαν· εἶτα τὸ ἑξῆς οὕτως ἀναγινώσκουσιν, ὃ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν· ἵνα γενητὸν[2]) δείξωσι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. περὶ τούτου γάρ φασι λέγειν τὸ τοιοῦτον ῥητόν.

Ἐλέγχονται δὲ ταχέως, πρῶτον μέν, ὅτι τὸ ὃ γέγονεν, ἀπολύτως κείμενον, πᾶν, ὃ γέγονε, δηλοῖ· ἔπειτα δὲ, ὅτι ἡ ζωὴ αὕτη καὶ φῶς εὑρίσκεται. ἐπάγει γὰρ, ὅτι καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· εἶτα μετὰ μικρὸν περὶ τοῦ Ἰωάννου λέγων, φησίν· οὗτος[i]) ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. δῆλον δὲ, ὅτι ὁ Ἰωαννης οὐ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ἀλλὰ περὶ τοῦ υἱοῦ μεμαρτύρηκεν, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν.

i) Io. 1, 7.

Vers. 4. Καὶ — ἀνθρώπων. Καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, ὡς φωτίζων τὸν νοῦν αὐτῶν, καὶ ὁδηγῶν ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀλήθειαν. ὅτι δὲ αὐτὸν τὸν υἱὸν ὠνόμασε καὶ φῶς, αὐτὸς ὁ υἱὸς ἀλλαχοῦ φησίν· ἐγώ[k]) εἰμι τὸ φῶς τοῦ

k) Io. 8, 12.

[2]) Quilibet, vt arbitror, istorum veterum Pneumatomachorum stultitiam miratur: nos autem recentiorum Hyiopneumatomachorum insanias admiramur, et chartis, vt vocant, oecumenicis (*allgemeinen*) vulgamus et laudamus.

Dicitur itaque et lux et vita: vita quidem tanquam viuificans ac continens vniuerſa: lux vero, quaſi illuminans, et exhilarans mentem hominum, qui ipſum recipiunt.

Quidam autem vitam ac lucem dicunt euangelicam praedicationem, quam hominibus adduxit, vtpote cauſam vitae ſpiritualis ac cognitionis lucis.

Verſ. 5. *Et lux — comprehenderunt.* Lucem quidem vocat praedicationem, propter dictam cauſam, et propter veritatem: tenebras vero errorem, propter falſitatem. Dicit ergo, Praedicatio in errore lucet, et error eam non comprehendit.

Gregorius autem Theologus dictum verbum aliter intelligit, ſermone quem facit in ſancta lumina. Verum poteſt et hanc et illam recipere interpretationem.

Quum ergo hactenus euangeliſta de filii diuinitate aſſeruerit, conſequenter hinc euangelium aggreditur.

Verſ. 6. *Fuit — Iohannes.* Lucas autem ſcripſit, Factum eſt verbum Dei ſuper Iohannem Zachariae filium in deſerto.

Verſ. 7. *Hic — luce.* Lux intelligitur hoc in loco Chriſtus propter cauſam prius redditam, Perhibuit autem Iohannes teſtimonium de diuinitate ipſius, ſicut in ſequentibus patebit. Quum autem Chriſtus huius teſtimonio non egeret, ſubjungitur etiam cauſa teſtimonii. Addit enim:

Verſ. 7. *Vt — illum.* Quemadmodum enim carne veſtitus eſt, ne nuda diuinitate appoſita omnes

3) καὶ, abeſt. A.
4) αὐτῷ, abeſt. A.
5) ἐπιδείξασθαι. A.

τοῦ κόσμε. ὥσε ὁ αὐτὸς λέγεται καὶ ζωὴ, καὶ φῶς. ζωὴ μὲν, ὡς ζωογονῶν καὶ συνέχων τὰ πάντα· φῶς δὲ, ὡς καταλάμπων καὶ φαιδρύνων τὸ ἡγεμονικὸν τῶν ἀνθρώπων, τῶν δεχομένων αὐτόν.

Τινὲς δὲ καὶ [3]) ζωὴν καὶ φῶς εἶπον, τὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου, ὃ ἐπήγαγε τοῖς ἀνθρώποις, ὡς αἴτιον καὶ ζωῆς πνευματικῆς καὶ φωτὸς γνώσεως.

Vers. 5. Καὶ τὸ φῶς — κατέλαβε. Φῶς μὲν ἐνταῦθα καλεῖ, τὸ κήρυγμα, διά τε τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν, καὶ διὰ τὴν ἀλήθειαν· σκοτίαν δὲ, τὴν πλάνην, διὰ τὸ ψεῦδος. λέγει γοῦν, ὅτι τὸ κήρυγμα ἐν τῇ πλάνῃ λάμπει, καὶ ἡ πλάνη ἀπεριεγένετο αὐτοῦ. [4])

Ὁ δὲ θεολόγος γρηγόριος ἑτέρως τὸ ῥητὸν ἐξελάβετο, ἐν τῷ εἰς τὰ ἅγια φῶτα λόγῳ, δυνάμενον καὶ ταύτην καὶ ἐκείνην ἐπιδέξασθαι [5]) τὴν ἐξήγησιν.

Μέχρι δὲ τούτου διαλεχθεὶς ὁ εὐαγγελιστὴς περὶ τῆς τοῦ υἱοῦ θεότητος, ἐντεῦθεν λοιπὸν ἄρχεται τοῦ εὐαγγελίου.

Vers. 6. Ἐγένετο — ἰωάννης. Ὁ δὲ λουκᾶς ἔγραψεν· ἐγένετο [1]) ῥῆμα θεοῦ ἐπὶ ἰωάννην τὸν τοῦ ζαχαρίε υἱὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ. 1) Luc. 3, 2.

Vers. 7. Οὗτος — φωτός. Φῶς νῦν ὁ χριστὸς νοεῖται, κατὰ τὴν προαποδεδομένην αἰτίαν. ἐμαρτύρησε δὲ ὁ ἰωάννης περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ, ὡς προϊόντες εὑρήσομεν. ἐπεὶ δὲ οὐκ ἐδεῖτο τῆς τότε μαρτυρίας ὁ χριστὸς, τέθειται καὶ ἡ αἰτία τῆς μαρτυρίας. ἐπήγαγε γάρ.

Vers. 7. Ἵνα — αὐτοῦ. Ὥσπερ γὰρ σάρκα περιεβάλετο, ἵνα μὴ γυμνῇ τῇ θεότητι

omnes perderet: ita quoque teſtimonio vſus eſt, vt Iudaei cognati Iohannis vocem audientes, per eam crederent facilius in eum de quo teſtificabatur: Omnia ſiquidem ad hominum ſalutem diſpoſuit.

Iohannes itaque teſtimonium perhibuit, vt omnes crederent, non omnes tamen crediderunt: Fides enim non eſt coacta ſed voluntaria.

Verſ. 8. *Non — luce.* Adhuc miſſionis cauſam declarat. Neque enim venit vt luceret: non erat ſiquidem ipſe lux, ſed vt teſtimonium perhiberet de luce. Simul quoque ne putaret quispiam eum qui teſtimonium ferebat, maiorem ac fide digniorem eo de quo ferebatur teſtimonium, vt plerumque ſolet accidere. Verum quia recens erat Iohannis teſtimonium, ne ſimilis quaedam oriretur ſuſpicio et de eo de quo ferebatur teſtimonium, ait.

Verſ. 9. *Erat — mundum.* Semper erat, iuxta ſupra poſitum reconditiorem intellectum: ſiquidem tanquam Deus ſemper erat: tanquam homo vero eſſe incepit.

Verum ſi omnem hominem venientem in mundum illuminat, quomodo tot relicti ſunt non illuminati? Sane quod ad ipſum attinet, omnes illuminat: qui autem non illuminati manent, a propria hoc patiuntur voluntate: Nam lucis beneficium, quod ad ſolem attinet, ſuper omnes ſimpliciter diffunditur. Quod ſi qui luce frui nolunt, ipſi ſibi cauſa ſunt quod non illuminentur.

Veram quoque lucem dixit, tanquam incomparabilem ac ſuper omnes, et quae proprie lux eſt.

† Dicitur

[c] Interpres *appoſita*. Προσβάλλειν τινι, eſt appropinquare alicui, appropinquare ad aliquem. Malim ergo, *conſpectus*.

προσβαλὼν[6]) ἀπολέσῃ πάντας· οὕτω καὶ μάρτυρι ἐχρήσατο, ἵνα τῆς συγγενοῦς ἀκούοντες οἱ τότε φωνῆς, εὐκολώτερον πιστεύσωσι δι' αὐτῆς εἰς τὸν μαρτυρούμενον. πάντα γὰρ πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων ᾠκονομεῖτο.

Ἰωάννης μὲν οὖν ἐμαρτύρησεν, ἵνα πάντες πιστεύσωσιν. ὃ πάντες δὲ ἐπίστευσαν. οὐκ ἐκ βίας γὰρ ἡ πίστις, ἀλλ' ἐκ προαιρέσεως.

Vers. 8. Οὐκ — φωτός. Ἔτι σαφηνίζει τὴν αἰτίαν τῆς ἀποστολῆς, ὅτι ἦλθεν, οὐχ ἵνα φωτίσῃ· οὐκ ἦν γὰρ ἐκεῖνος τὸ φῶς· ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. ἅμα δὲ καὶ, ἵνα μὴ νομίσῃ τις, ὅτι ὁ μαρτυρῶν μείζων καὶ ἀξιοπιστότερος ἦν τοῦ μαρτυρουμένου, ὡς ἐπὶ πολλῶν εἴωθε συμβαίνειν. ἐπεὶ δὲ πρόσφατος ἦν ἡ τοῦ Ἰωάννου μαρτυρία, ἵνα μὴ τοιαύτη τίς ὑπόνοια καὶ περὶ τοῦ μαρτυρουμένου παρεμπέσοι,[7]) φησίν.

Vers. 9. Ἦν — κόσμον. Ἦν ἀεὶ, κατὰ τὴν ἐκτεθεῖσαν ἀνωτέρω θεολογίαν. ὡς μὲν οὖν θεὸς, ἦν ἀεί· ὡς δὲ ἄνθρωπος, ἤρξατο τοῦ εἶναι.

Εἰ δὲ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, πῶς τοσοῦτοι μεμενήκασιν ἀφώτιστοι; τὸ μὲν εἰς αὐτὸν ἧκον, πάντας φωτίζει· οἱ δὲ μένοντες ἀφώτιστοι, παρὰ τὴν ἑαυτῶν προαίρεσιν τοῦτο πάσχουσιν. ἡ μὲν γὰρ τοῦ φωτὸς χάρις, ἡλίου δίκην ἐπὶ πάντας ἁπλῶς ἐκκέχυται· οἱ δὲ μὴ θέλοντες ἀπολαῦσαι τῆς χάριτος, αὐτοὶ τοῦ μὴ[8]) φωτισθῆναι αἴτιοι.

Ἀληθινὸν δὲ εἶπεν αὐτὸ, ὡς ἀσύγκριτον, καὶ ὑπὲρ πᾶν φῶς, καὶ κυρίως φῶς.

7) παραπέσοι. A.
8) μὴ, omittit. A.

† Dicitur quoque vera imago, et vera ſapientia, et vera vita: non ad calumniam aliarum ſanctarum imaginum: neque ſapientiae quae a ſcripturis diuinis eſt, neque vitae praeſentis, vt ne dicam futurae: ſed talis figura ſermonis, id quod incomparabile eſt, per amplitudinem manifeſtat.

† Siue venientem in verum mundum virtutum.

Verſ. 10. *In mundo erat.* Non tanquam loco circumſcriptus, ſed tanquam omnia replens. Quum autem dixiſſet, In mundo erat, ne quis ſuſpicaretur mundo contemporale eſſe, quod accidit Paulo Samoſatenſi, addidit:

Verſ. 10. *Et — factus eſt.* Manifeſtum eſt autem quod factor ante id, quod factum eſt, fuerit.

Verſ. 10. *Et — cognouit.* Mundum hunc dicit eos, qui mundana ſapiunt, qui mundo affixi ſunt, qui a ſenſibilibus rebus abduci nequeunt, nec quicquam ſupra haec intelligere poſſunt. Qui enim tales non ſunt, ipſum priusquam etiam in carne aduenisſet, cognouerunt. Et hinc eſt quod ad Apoſtolos vigeſimo quarto iuxta Matthaeum capite dixit Chriſtus. Multi prophetae et iuſti deſiderauerunt videre quae videtis, et non viderunt: et audire quae auditis, et non audierunt. Quodſi ipſum non cognouiſſent, non deſideraſſent videre, vt dictum eſt, vel audire. Itaque cognouerunt quidem eum, eiusque in carne myſterium, verum id ſupernaturaliter: deſiderauerunt autem et ſenſibiliter videre ipſum mirabilia operantem, et audire ipſum docentem: et ſimpliciter in humana ſpecie.

Intel-

9) Haec vterque Codex in margine habet.

[Τὸ[2]) φῶς τὸ ἀληθινόν· Καὶ εἰκὼν δὲ ἀληθινὴ λέγεται, καὶ ἀληθινὴ σοφία, καὶ ζωὴ ἀληθινὴ, καὶ τὰ τοιαῦτα· οὐκ ἐπὶ διαβολῇ τῶν ἄλλων ἁγίων εἰκόνων, ἀδὲ τῆς ἀπὸ τῶν θείων γραφῶν σοφίας, ἢ τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, ἵνα ἐάσω τὴν μέλλουσαν· ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον σχῆμα τοῦ λόγου, τὸ καθ' ὑπεροχὴν ἀσύγκριτον ὑποφαίνει.]

[Εἰς[1]) τὸν κόσμον· Ἢ καὶ ἄλλως· ἐρχόμενον εἰς τὸν ἀληθῆ κόσμον τῶν ἀρετῶν.]

Verſ. 10. Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν. Οὐχ ὡς τόπῳ περιγραφόμενος, ἀλλ' ὡς πάντα πληρῶν. εἰπὼν δὲ, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, ἵνα μὴ ὑπολάβοι τις, ὅτι σύγχρονος ἦν τοῦ κόσμου, ὃ πέπονθε παῦλος ὁ σαμοσατεὺς, προσέθηκε·

Verſ. 10. Καὶ — ἐγένετο. Πρόδηλον γὰρ, ὅτι ὁ ποιητὴς πρὸ τοῦ ποιήματος ἦν.

Verſ. 10. Καὶ — ἔγνω. Κόσμον ἐνταῦθα λέγει, τοὺς τὰ κοσμικὰ φρονοῦντας, τοὺς τῷ κόσμῳ προσηλωμένους, τοὺς τοῖς αἰθητοῖς πράγμασι προστετηκότας, καὶ μηδὲν ὑπὲρ ταῦτα νοῆσαι δυναμένους. οἱ γὰρ μὴ τοιοῦτοι ἔγνωσαν αὐτὸν, καὶ πρὸ τῆς ἐνσάρκου παρουσίας. διὸ καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, εἶπε πρὸς τοὺς ἀποστόλους ὁ χριστὸς, ὅτι[m]) πολλοὶ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, ἃ βλέπετε, καὶ οὐκ εἶδον, καὶ ἀκοῦσαι, ἃ ἀκούετε, καὶ οὐκ ἤκουσαν. εἰ γὰρ μὴ ἔγνωσαν αὐτὸν, οὐκ ἂν ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, ὡς εἴρηται, καὶ ἀκοῦσαι. ὥστε ἔγνωσαν μὲν αὐτὸν, καὶ τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ μυστήριον, πλὴν ὑπερφυῶς· ἐπεθύμησαν δὲ καὶ αἰθητῶς ἰδεῖν αὐτὸν θαυματουργοῦντα, καὶ ἀκοῦσαι αὐτοῦ διδάσκοντος, καὶ ἁπλῶς ἐν ἀνθρώπου εἴδει.

m) Matt. 13, 17.

[1]) Etiam haec in margine.

Intelligitur quoque quod indignatus euangelista super eorum coecitate qui ipsum ignorauerunt, dicit, Et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognouit: hoc est, qui facti sunt, factorem non cognouerunt.

Vers. 11. *In — receperunt.* Adhuc verbum amplius manifestat. Nam sua, mundus est, nempe factura ipsius. Sui quoque sunt homines, vtpote etiam opera ipsius, et tanquam ad ipsius imaginem formati. Venit igitur in eos, siue ad eos tanquam homo: siquidem tanquam Deus, in mundo erat.

Declaratur autem et alio modo: quod ex quo Christus a Iudaeis secundum carnem natus est, sua sunt, horum conuersationes: Sui vero, ipsi sunt, tanquam ipsius cognati, eiusdemque gentis. Nam et ipse dixit, Non sum missus nisi ad oues perditas domus Israel. In sua igitur venit, non ob propriam necessitatem: Deus enim nullius eget, sed propter suorum salutem. Sui autem eum non receperunt, quum venisset vt eis beneficia praestaret, sed more insanientium saluatorem tanquam inimicum abiecerunt.

Vers. 12. *Quotquot — eius.* Quotquot receperunt eum suscipiendo doctrinam ipsius: dedit eis potestatem filios Dei fieri: non statim fecit eos Dei filios, ne per ignauiam perdant gratiam: sed dedit ipsis potestatem fieri quo diligentiores reddantur.

Quid ergo, nonne omnes potestatem habent, vt filii Dei fiant? Non omnes sed hi tantum quibus datum est: solum autem datum est credentibus in ipsum. Ideo quoque manifestans quibus dederit, subdit, Credentibus in nomen eius, hoc est,

in

Νοεῖται δὲ καὶ, ὅτι δυσανασχετῶν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐπὶ τῇ πωρώσει τῶν ἀγνοησάντων αὐτὸν, φησὶ, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω, τουτέστι, τὸν ποιητὴν οὐκ ἔγνωσαν τὰ ποιήματα.

Vers. 11. Εἰς — παρέλαβον. Ἔτι σαφηνίζει τὸν λόγον. ἴδια μὲν γὰρ αὐτοῦ, ὁ κόσμος, ὡς ποίημα[2]) αὐτοῦ· ἴδιοι δὲ οἱ ἄνθρωποι, ὡς καὶ αὐτοὶ ποιήματα, καὶ ὡς κατ' εἰκόνα αὐτοῦ γενόμενοι. ἦλθεν ἓν εἰς αὐτοὺς, ὡς ἄνθρωπος. ὡς γὰρ θεὸς, ἐν τῷ κόσμῳ ἦν.

Ἑρμηνεύεται δὲ καὶ καθ' ἕτερον τρόπον, ὅτι ἐπεὶ ἐξ Ἰουδαίων ὁ χριστὸς ἐβλάστησε κατὰ σάρκα, ἴδια μὲν αὐτοῦ, αἱ διατριβαὶ τούτων· ἴδιοι δὲ αὐτοὶ, ὡς συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ ὁμόφυλοι. διὸ καὶ ἔλεγεν, οὐκ ἀπεστάλην,[n]) εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραήλ. εἰς τὰ ἴδια μὲν οὖν ἦλθεν, οὐχ ἕνεκεν ἰδίας χρείας· ἀνενδεὴς γὰρ ὁ θεός· ἀλλ' ἕνεκεν τῆς τῶν ἰδίων σωτηρίας. οἱ ἴδιοι δὲ αὐτὸν οὐ παρεδέξαντο, ἀφικόμενον ἐπ' εὐεργεσίᾳ τούτων· ἀλλὰ φρενοβλαβῶς τὸν σωτῆρα, ὡς ἐχθρὸν, ἀπώσαντο.

n) Matt. 15, 24.

Vers. 12. Ὅσοι — αὐτοῦ. Ὅσοι δὲ παρεδέξαντο αὐτὸν, διὰ τοῦ παραδέξασθαι τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι. οὐκ εὐθὺς δὲ ἐποίησεν αὐτοὺς τέκνα θεοῦ, ἵνα μὴ ῥαθυμήσαντες ἀπολέσωσι τὴν χάριν, ἀλλ' ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν γενέσθαι, ἵνα σπουδάσαντες γένωνται.

Τί οὖν, οὐ πάντες ἔχουσιν ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι; οὐ πάντες, εἰ μὴ οἷς αὐτὴ δέδοται. δέδοται δὲ, μόνοις τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. διὸ καὶ σαφηνίζων, τίσιν ἔδωκεν, ἐπήγαγεν, ὅτι τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, τουτέστιν, εἰς αὐ-

2) ποιήματα. B.

in ipsum. Itaque ipsius quidem est dare potestatem: illorum vero, vti ea.

Aliud est autem per baptismum aliquem a Deo adoptari, et aliud per euangelicorum praeceptorum obseruantiam filium Dei fieri: nam illud principium est, hoc autem finis: et illud sane Dei donum est, hoc vero studii facinus egregium.

Vers. 13. *Qui — nati sunt.* Attenuat quidem humanam generationem tanquam naturalem, eam vero quae ex Deo est, extollit tanquam supernaturalem, vt cognita deiectione primae, et exaltatione secundae, intellecta quoque beneficii magnitudine: digne gratias agamus, et laboremus ne ipsum nostra ignauia perdamus.

Quum autem dixisset, Non ex sanguinibus, subiecit manifestius, Neque ex voluntate carnis. Deinde hoc etiam amplius interpretatur addens, Neque ex voluntate viri. Sanguis enim et caro vir est. Voluntatem vero, intelligit nunc coitus concupiscentiam.

† † Semen nimirum diuinum intrauit ac sibi confortauit carnem, mente rationali praeditam, non vt feminans, sed vt creans, nec ita, vt paullatim aliquid adderetur, atque ita forma perficeretur, sed statim in principio tota forma extitit perfecta, creuit tamen ad modum embrionum. Nam et vetus Adam statim forma effictus est perfecta.

Vers. 14. *Et — factum est.* † Non poterat aliter Dei erga nos dilectio ita manifestari, sicut facta carnis mentione: et quod propter nos vsque

[3]) *τῆς συνουσίας* videtur legisse Hentenius.
[4]) Haec vterque in margine. Hentenius prorsus non agnoscit. Forte etiam haec, vt difficilia, in interpretatione praetermisit.

τόν. ὥσε αὐτοῦ μέν ἐστι, τὸ δωρεῖσθαι τὴν εἰρημένην ἐξουσίαν· αὐτῶν δὲ, τὸ χρήσασθαι ταύτῃ.

Ἕτερον δὲ, τὸ διὰ βαπτίσματος υἱοθετηθῆναί τινα θεῷ, καὶ ἕτερον, τὸ διὰ φυλακῆς τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν τέκνον θεοῦ γενέσθαι. τὸ μὲν γὰρ ἀρχή· τὸ δὲ τέλος. καὶ τὸ μὲν δῶρον θεοῦ· τὸ δὲ κατόρθωμα σπουδῆς.

Vers. 13. Οἱ — ἐγεννήθησαν. Εὐτελίζει μὲν τὴν ἐξ ἀνθρώπων γέννησιν, ὡς φυσικήν· μεγαλύνει δὲ τὴν ἐκ θεοῦ, ὡς ὑπερφυῆ, ἵνα τό, τε ταπεινὸν τῆς πρώτης, καὶ τὸ ὑψηλὸν τῆς δευτέρας καταμαθόντες, καὶ τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας ἐπιγνόντες, ἀξίως εὐχαριστῶμεν καὶ ἀγωνιζώμεθα, μὴ ἀπολέσαι ταύτην ἐκ ῥᾳθυμίας.

Εἰπὼν δὲ, ὅτι οὐκ ἐξ αἱμάτων, ἐπήγαγε φανερώτερον, ὅτι οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός. εἶτα καὶ τοῦτο τελεώτερον ἐφηρμήνευσε, προθεὶς, ὅτι οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός. αἷμα γὰρ καὶ σὰρξ, ὁ ἀνήρ· θέλημα δὲ νῦν νόει, τὴν ἐπιθυμίαν, τὴν[3] συνουσίαν.

[Οἱονεὶ[4] θεῖος σπόρος, εἰσελθὼν καὶ συμπήξας ἑαυτῷ σάρκα[5] ἐψυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ, οὐ σπερματικῶς, ἀλλὰ δημιουργικῶς, οὐ ταῖς κατὰ μικρὸν προσθήκαις ἀπαρτιζομένου τοῦ σχήματος, ἀλλ' ὑφὲν τελειωθέντος ἀπ' ἀρχῆς, εἶτ' αὔξοντος νάμῳ τῶν ἐμβρύων. καὶ γὰρ καὶ ὁ παλαιὸς ἀδὰμ τέλειος τὸ σχῆμα καταρχὰς ἐπλάσθη.]

Vers. 14. Καὶ — ἐγένετο. [Οὐκ[6] ἄλλως οἷόν τε ἦν τὴν τοῦ θεοῦ δηλωθῆναι περὶ ἡμᾶς ἀγάπην, ἢ ἐκ τοῦ μνημονευθῆναι τὴν σάρκα, καὶ

5) ἐμψυχωμένην. A.
6) Codex vterque in margine.

vſque ad id quod peius eſt ſeſe deiecerit: caro ſiquidem longe vilior eſt anima.

Vbi dixiſſet homines ex Deo natos eſſe, ait filium etiam Dei factum eſſe hominem. Nam hoc indicat quod ait, Verbum caro factum eſt: vt qui illud admirabatur, magis etiam hoc miretur, vtpote excellentiori modo magis admirandum, quia et hoc illius cauſa eſt. Ad hoc ſiquidem Dei filius homo factus eſt, vt homines filii Dei fierent.

Quum vero audieris, Verbum caro factum eſt, ne transmutationem diuinae eſſentiae intelligas. Ipſa etenim immutabilis eſt ac impatibilis. Sed quod verbum permanens quod erat, factum eſt quod non erat: ſiue manens Deus, factus eſt homo per carnis aſſumtionem, animatus videlicet.

Tribus autem modis id quod iam eſt, fieri dicitur: Vno quidem modo natura eius quod eſt, in id quod fit transmutatur: iuxta quem modum lac efficitur caſeus: et lutum efficitur teſta. Altero vero quando manente eius quod erat ſubſtantia immutata, aliud per accidens efficitur: iuxta quem modum aes efficitur ſtatua: et homo efficitur iuſtus vel iniuſtus, aliaque ſimilia. Tertio vero modo, quando ſalua ac immutata vnius ſubſtantia, alia quoque additur ſubſtantia: et hoc modo miles efficitur armatus. Primo ergo modo non eſt verbum factum caro: non enim natura mutata eſt, neque ſecundo: non enim per accidens caro facta eſt, ſed ipſa quoque ſubſtantia. Reſtat igitur vt quod dictum eſt, tertio modo intelligatur. Nam more militis, carne veſtitus bellum noſtrum deuicit.

Dixit autem Factum eſt, vt blasphemiam tolleret nugantium ac dicentium, quod caro imaginatum

7) μέχρι καὶ τοῦ. B.
8) ὁ, abeſt. A.
9) θαυμάζει. A.

ὅτι δι' ἡμᾶς κατέβη μέχρι[7]) τοῦ χείρονος. σὰρξ γὰρ ψυχῆς εὐτελέστερον.]

Εἰρηκὼς, ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐκ θεοῦ ἐγεννήθησαν, φησὶν, ὅτι καὶ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ἄνθρωπος ἐγένετο· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο· ἀπὸ μέρους τὸ πᾶν· ἵνα ὁ[8]) θαυμάζων ἐκεῖνο,[9]) θαυμάζῃ τοῦτο πλέον, ὡς ὑπερβαλόντως θαυμασιώτερον· ἐπεὶ καὶ τοῦτο αἴτιον ἐκείνου. καὶ γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ ἄνθρωπος ἐγένετο, ἵνα οἱ ἄνθρωποι υἱοὶ τοῦ θεοῦ γένωνται.

Ὅταν δὲ ἀκούσῃς, ὅτι ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, μὴ μεταβολὴν τῆς θείας οὐσίας ἐννοήσῃς· ἀναλλοίωτος γὰρ αὐτὴ καὶ ἀπαθής· ἀλλ' ὅτι ὁ λόγος ὢν, ὃ ἦν, γέγονε καὶ ὃ οὐκ ἦν, ἤτοι, μένων θεὸς, γέγονε καὶ ἄνθρωπος κατὰ πρόσληψιν σαρκὸς, ἐψυχωμένης δηλονότι ψυχῇ λογικῇ καὶ νοερᾷ.

Κατὰ τρεῖς δὲ τρόπους τὸ ὂν γίνεται. καθ' ἕνα μὲν, ὅταν ἡ τοῦ ὄντος φύσις εἰς τὴν τοῦ γενομένου μεταβληθῇ, καθ' ὃν τὸ γάλα γίνεται τυρὸς, καὶ ὁ πηλὸς, ὄστρακον· καθ' ἕτερον δὲ, ὅταν τῆς οὔσης οὐσίας σωζομένης ἀμεταβλήτου προσγένηταί τι κατὰ συμβεβηκὸς, καθ' ὃν ὁ χαλκὸς γίνεται ἀνδριὰς, καὶ ὁ ἄνθρωπος δίκαιος ἢ ἄδικος, καὶ τὰ τοιαῦτα· κατὰ τὸν τρίτον δὲ, ὅταν τῆς οὔσης[1]) οὐσίας σωζομένης ἀμεταβλήτου, καὶ ἄλλη οὐσία προσληφθῇ, καθ' ὃν ὁ στρατηγὸς γίνεται ὡπλισμένος. ἀλλ' ὅτε κατὰ τὸν πρῶτον τρόπον ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο· οὐ γὰρ ἡ Φύσις μετεβλήθη· ὅτε κατὰ τὸν δεύτερον· οὐ γὰρ ἡ προσγενομένη σὰρξ συμβεβηκὸς, ἀλλ' οὐσία καὶ αὐτή· λοιπὸν οὖν κατὰ τὸν τρίτον τρόπον χρὴ νοεῖν τὸ ῥητόν. δίκην γὰρ στρατηγοῦ τὴν σάρκα περιθέμενος, τὸν πολέμιον τῆς ἡμετέρας Φύσεως κατεπολέμησε.

Ἐγένετο δὲ εἶπεν, ἀναιρῶν τὴν βλασφημίαν τῶν λεγούντων, ὅτι σὰρξ ἐφαντάσθη. χρησάμενος γὰρ

[1]) οὔσης, abeſt. A.

natum est verbum. Vsus enim hoc verbo, Factum est, confirmauit quod vere et non phantastice incarnatum est. Verum ne diuinae substantiae mutationem intelligas, dicit.

Vers. 14. *Et habitauit in nobis.* Habitauit in nostra carne, in ea quae nobis propinqua est, in ea quae a nobis assumta est. Quod si aliud est is qui habitat, et aliud habitatio: verbum secundum substantiam et naturam aliud mansit a carne. Nam secundum coniunctionem et vnionem, vnum est verbum suscipiens, caroque suscepta, seruatis etiam post vnionem, immutatis atque inconfusis duabus ineffabiliter naturis.

Vers. 14. *Et — eius.* Gloriam verbi, virtutem diuinitatis, quae per carnem tanquam per velum illuxit. Quae autem erat illa? Certe nunquam antea visa variaque miracula: perlucida ac supernaturalis transformatio: et tempore passionis solis praeter naturam obscuratio, formidabilis veli scissio, horribilis terrae motus, petrarum scissiones, monumentorum apertiones, mortuorum suscitationes: quodque omnium caput est, mirabilior quam dici aut cogitari potest domini resurrectio, et post hanc quaecunque glorioſa Apostoli deinceps conspexerunt.

Vers. 14. *Gloriam — patre.* Gloriam, non qualis est sanctorum beatorum vel angelorum, sed gloriam vere vnigeniti. Nam hic dictio ὡς Tanquam, idem significat quod Vere.

Vnigeniti autem a patre, siue natura filii Dei. Vnigenitum enim a matre nominari, declarat hunc natura

*) δὲ, abest. A.

γὰρ τῇ λέξει, τῇ ἐγένετο, ἐβεβαίωσεν, ὅτι κατὰ ἀλήθειαν, καὶ ὲ κατὰ φαντασίαν ἐνηνθρώπησεν. ἵνα[2]) δὲ μὴ μεταβολήν τινα τῆς θείας ὐσίας ἐννοήσῃς φησί.

Verſ. 14. Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ἐσκήνωσεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ σαρκὶ, ἐν τῇ συγγενεῖ ἡμῶν, ἐν τῇ ἐξ ἡμῶν προσληφθείσῃ. εἰ γὰρ ἕτερον τὸ σκηνοῦν, καὶ ἕτερον ἡ σκηνὴ, ἕτερος ἔμεινεν ὁ λόγος παρὰ τὴν σάρκα, κατὰ τὴν ὐσίαν καὶ φύσιν. κατὰ γὰρ τὴν συνάφειαν καὶ ἕνωσιν ἓν ἐστιν ὁ προσλαβὼν λόγος, καὶ ἡ προσληφθεῖσα σὰρξ, σωζομένων καὶ[3]) μετὰ τὴν ἕνωσιν ἀτρέπτων καὶ ἀσυγχύτων τῶν δύο φύσεων ἀποῤῥήτως.

Verſ. 14. Καὶ — αὐτοῦ. Τὴν δόξαν τὲ λόγε, τὴν δύναμιν τῆς θεότητος, διὰ τῆς σαρκὸς λάμψασαν, ὡς διὰ παραπετάσματος. τίς δὲ ἦν αὕτη; τὰ ἄπειρα καὶ ποικίλα θαύματα, ἡ ὑπέρλαμπρος καὶ ὑπερφυὴς μεταμόρφωσις. καὶ κατὰ τὸν καιρὸν τῆς σταυρώσεως, ὁ παρὰ φύσιν σκοτισμὸς τοῦ ἡλίου, τὸ φοβερὸν σχίσμα τοῦ καταπετάσματος, ὁ φρικτὸς κλόνος τῆς γῆς, τὰ σχίσματα τῶν πετρῶν, αἱ τῶν μνημείων ἀνοίξεις, αἱ τῶν νεκρῶν ἐγέρσεις, καὶ τὸ κεφάλαιον πάντων, ἡ ὑπὲρ λόγον καὶ νοῦν ἀνάστασις τοῦ δεσπότου, καὶ ὅσα μετὰ ταύτην θεοπρεπῆ καθεξῆς οἱ ἀπόστολοι ἐθεάσαντο.

Verſ. 14. Δόξαν — πατρός. Δόξαν, οὐχ οἵαν ἡ τῶν δοξαθέντων ἁγίων ἢ ἀγγέλων, ἀλλὰ δόξαν ὄντως μονογενοῦς. τὸ γὰρ ὡς, ἐνταῦθα τὸ ὄντως δηλοῖ.

Μονογενὲς δὲ, ἀπὸ πατρὸς, ἤγουν, φύσει υἱοῦ τοῦ θεὲ. τὸ μὲν γὰρ ὀνομάζεσθαι μονογενῆ ἀπὸ μητρὸς, φύσει υἱὸν τῆς παρθένου τοῦτον ἑρμηνεύει·

3) καὶ, abeſt. A.

natura filium virginis: dici vero vnigenitum a patre, hunc natura Dei filium praedicat.

Verſ. 14. *Pleum gratia et veritate.* Confirmans amplius quod verbum caro factum, nihil ob hoc diminutum ſit, ait: Plenum erat gratia diuina et veritate: gratia quidem in admirandis operibus: veritate autem in doctrina. Et praeterea gratia, quia cuncta poterat: veritate vero, quia nihil in eo phantaſticum erat.

Verſ. 15. *Iohannes — clamat.* Etſi ego inquit quibusdam non ſatis fide dignus videor, Iohannes ante me teſtimonium de ipſius diuinitate perhibet: Iohannes inquam ille, cuius nomen magnum ac celebre erat apud omnes Iudaeos. Nec ſolum teſtificatur, verum etiam clamat, ſiue cum libertate vociferatur, ac metu omni ſepoſito praedicat. Audi vero quid teſtificetur et clamet.

Verſ. 15. *Dicens — fuit.* Dixit enim hoc, aliaque ſimilia Iudaeis de Chriſto antequam ipſe appareret aut manifeſtaretur tanquam propheta, vt fama eius praeoccuparentur: et quum poſtmodum appareret, facilius teſtimonium de illo reciperetur. Siquidem Matthaeus ſcribit eum dixiſſe: Qui poſt me venit, fortior me eſt, cuius non ſum dignus calceamenta portare.

Quid eſt autem, Poſt me venturus eſt qui ante me fuit? hoc eſt, poſt paululum ad vos venturus eſt, qui licet vt homo nondum apparuit, gloria tamen ac maieſtate me praecedit: nam maxime

4) αὐτοῦ, abeſt. A.

ἑρμηνέυει· τὸ δὲ λέγεσθαι μονογενῆ ἀπὸ πατρὸς, φύσει υἱὸν τῦ θεῦ τοῦτον ἀνακηρύττει.

Verſ. 14. Πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. Ἔτι βεβαιῶν, ὅτι ὁ λόγος, σὰρξ γενόμενος, ἐδὲν ἠλαττώθη παρὰ τῦτο, λέγει, ὅτι πλήρης ἦν χάριτος θείας καὶ ἀληθείας. χάριτος μὲν, ἐν ταῖς θαυματουργίαις· ἀληθείας δὲ, ἐν ταῖς διδασκαλίαις. καὶ χάριτος μὲν, ἐν τῷ πάντα δύνασθαι· ἀληθείας δὲ, ἐν τῷ μηδὲν ἔχειν φαντασίας.

Verſ. 15. Ἰωάννης — κέκραγεν. Εἰ καὶ μὴ ἐγώ, φησι, δοκῶ τισιν ἴσως ἀξιόπιστος, ἀλλὰ πρὸ ἐμοῦ ὁ Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ τῆς θεότητος [4]) αὐτοῦ· Ἰωάννης ἐκεῖνος, ᾧ τὸ ὄνομα μέγα καὶ περιβόητον παρὰ πᾶσι τοῖς Ἰεδαίοις. καὶ οὐχ ἁπλῶς μαρτυρεῖ, ἀλλὰ καὶ κέκραγεν, ἤγουν, βοᾷ μετὰ παῤῥησίας, κηρύττει μετὰ ἐλευθερίας, χωρὶς πάσης ὑποζολῆς. τί δὲ μαρτυρεῖ καὶ κέκραγεν, ἄκουσον·

Verſ. 15. Λέγων· [5]) — γέγονεν. Εἶπε γὰρ τοῦτό τε καὶ ἄλλα τοιαῦτα περὶ τοῦ χριστοῦ τοῖς Ἰεδαίοις, πρὸ τῆ φανῆναι αὐτὸν, ὡς προφήτης, καὶ ἵνα τῇ περὶ αὐτοῦ φήμῃ προκατασχεθῶσιν, καὶ λοιπὸν φανέντος, εὐπαράδεκτος ἡ περὶ αὐτοῦ μαρτυρία γένηται. καὶ γὰρ καὶ ματθαῖος ἔγραψεν, ὅτι ἔλεγεν, [6]) ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἰσχυρότερός μου ἐστὶν, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα βαστάσαι. 6) Matth. 3, 11.

Τί δέ ἐστιν, ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγονεν; ὁ μετὰ μικρὸν ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, ὁ ὅσον οὔπω ἐμφανιζόμενος ὑμῖν, ὡς ἄνθρωπος, ὑπερέβη με τῇ δόξῃ καὶ μεγαλειότητι.

πάνυ

5) Λέγων in interpretatione non habet Hentenius. Neque tamen in praefatione monuit, cur omiſerit.

me glorificandus et exaltandus eſt. Quod autem futurum eſt, more prophetiae, quaſi iam factum ſit, dixit. Deinde ponit etiam cauſam huiusmodi ſublimitatis.

Verſ. 15. *Quia prior me erat.* Quia me tanquam Deus praecedebat.

Verſ. 16. *Et — accepimus.* Quum ipſum dixiſſet plenum gratia et veritate, ac fontem omnis boni perennem et inexhauſtum eſſe demonſtraſſet, ait: Nos etiam omnes diſcipuli de tali ipſius plenitudine per participationem accepimus.

Verſ. 16. *Et gratiam pro gratia.* Nouum teſtamentum pro veteri. Quod autem de his loquatur, ex ſequentibus manifeſtum eſt: interim autem ſcito quod et hoc et illud Gratiam nominauit, quia vtrumque gratis accipientibus datum eſt, Deo ipſis propria ſua miſericordia gratificante, non ob praecedentes illorum virtutes rependente.

Quemadmodum autem dicuntur lex et lex, teſtamentum ac teſtamentum, multaque alia nomina habent communia: ita quoque gratia et gratia nominantur.

Haec autem aequiuoca ſunt non ſynonyma: illa ſiquidem quae veteris ſunt, rudem expreſſionem duntaxat ſignificant et imitationem, quae autem noui, perfectionem: et illa ſane omnibus conueniunt, haec autem ſolis viris:

Vel potius illa viris, iſta vero angelis. Differentiam conſequenter ipſorum ab his qui ea adminiſtrauerunt oſtendit.

Verſ. 17. *Quia — fuit.* Lex quidem, ſiue vetus teſtamentum per Moſen mediatorem data

[5]) ἀμφότερα. A.

πάνυ γὰρ μέλλει δοξαθῆναι καὶ μεγαλυνθῆναι· ὡς γεγενημένον δὲ εἶπε τὸ μέλλον, νόμῳ προφητείας. εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης ὑπεροχῆς.

Vers. 15. Ὅτι πρῶτός μου ἦν. Ὅτι ὑπερκείμενός μου ἦν, ὡς θεός.

Vers. 16. Καὶ — ἐλάβομεν. Εἰπὼν, ὅτι πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας ἦν, καὶ δείξας αὐτὸν πηγὴν παντὸς ἀγαθοῦ ἀέννααν καὶ ἀκένωτον, φησὶν, ὅτι καὶ ἡμεῖς πάντες οἱ μαθηταὶ ἐκ τοῦ τοιούτου πληρώματος αὐτοῦ ἐλάβομεν κατὰ μετοχήν.

Vers. 16. Καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος. Τὴν καινὴν διαθήκην, ἀντὶ τῆς παλαιᾶς. ὅτι δὲ περὶ τούτων λέγει, δῆλον ἀπὸ τῶν ἑφεξῆς. τέως δὲ χάριν καὶ ταύτην κἀκείνην ὠνόμασε, διότι κατὰ χάριν ἀμφότεραι [6]) ἐδόθησαν τοῖς λαβοῦσι, χαριζομένου τοῦ θεοῦ τούτοις δι' ἔλεον οἰκεῖον, οὐκ ἀμειβομένου τούτους διὰ [7]) προλαβέσας ἀρετὰς αὐτῶν.

Ὥσπερ δὲ διαθήκη καὶ διαθήκη λέγονται, καὶ νόμος καὶ νόμος, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ὀνόματα κοινὰ ἔχουσιν· ἔστω καὶ χάρις [8]) καὶ χάρις ὀνομάζονται.

Ὁμωνύμως δὲ πάντα, καὶ οὐ συνωνύμως. τὰ ἐκείνης μὲν γὰρ στοιχείωσις, τὰ ταύτης δὲ τελείωσις· κἀκεῖνα μὲν παισὶ προσήκοντα· ταῦτα δὲ ἀνδράσιν.

Ἢ ἐκεῖνα μὲν ἀνδράσι, ταῦτα δὲ ἀγγέλοις. εἶτα δεικνύει τὸ διάφορον αὐτῶν, ἀπὸ τῶν διακονησαμένων αὐτοῖς.

Vers. 17. Ὅτι — ἐγένετο. Ὁ νόμος μὲν, εἴτουν, ἡ παλαιὰ διαθήκη διὰ μωϋσέως μεσολα-

7) τὰς, interponit. A.
8) ἔστω καὶ χάριν ὀνομάζονται. A.

data est, gratia vero siue nouum testamentum per Iesum Christum nullo altero mediante. Et Moses quidem seruus erat: quodque a Deo accepit, hoc dedit: Christus autem dominus erat, et ipse tanquam Deus nouum condidit testamentum. Quantum est igitur Mosis a Christo discrimen, tantum sane et horum. Superius certe Gratiam et gratiam dixit ob causam ibidem dictam: hic autem nouum duntaxat testamentum Gratiam nominauit, vtpote verius gratiam. Nam solum ipsum peccatorum condonat remissionem, regenerationem, adoptionem, regnum coelorum tribuit, ac bona quae oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt.

Vbi vero dixisset Gratia, addidit, Et veritas, infallibilem ipsam esse attestans ac perfectam: illa siquidem gratia erat imperfecta. Lex enim, vt ait Apostolus, nihil ad perfectum adduxit: haec autem perfecta, vtpote perfecte operans. Quanto ergo maiori gratia digni habiti sumus, tanto ad maiorem obligamur virtutem, ne tanto beneficio indigne conuersantes, dignum tanta ignauia supplicium sustineamus.

Vers. 18. *Deum — enarrauit.* Qua consequentia venerit ad hoc euangelista, aduerte. Postquam differentiam demonstrauit legis et gratiae, rationabilem etiam differentiae causam addit: quod legem quidem attulit Moses, homo qui Deum non vidit: etenim Deum nemo vidit vnquam, ideoque lex inferior est, vtpote ab homine delata. Gratiam vero siue euangelium vnigenitus filius qui versatur in sinu patris, semperque Deum videt, nempe Deus ipse, illud enarrauit, ordinauit ac docuit: ideoque potior est gratia, quippe

τολαβήσαντος ἐδόθη τοῖς ἑβραίοις· ἡ χάρις δὲ, ἤγουν, ἡ νέα, διὰ ἰησοῦ χριστοῦ ἐγένετο, ἑδενὸς ἑτέρου μεσολαβήσαντος. καὶ μωϋσῆς μὲν δοῦλος ἦν, καὶ ὅπερ ἔλαβεν ἐκ θεῦ, τοῦτο ἔδωκε· χριστὸς δὲ δεσπότης ἦν, καὶ αὐτὸς ἐποίησε τὴν νέαν, ὡς θεός. ὅσον οὖν τὸ διάφορον μωϋσέως καὶ χριστοῦ· τοσοῦτον ἄρα καὶ τούτων. ἄνω μὲν οὖν χάριν καὶ χάριν εἶπε, διὰ τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν αἰτίαν· ἐνταῦθα δὲ, μόνην τὴν νέαν διαθήκην ἐκάλεσε χάριν, ὡς μᾶλλον χάριν. μόνη γὰρ αὕτη χαρίζεται ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, ἀναγέννησιν, υἱοθεσίαν, βασιλείαν ἐρανῶν, καὶ ἀγαθὰ, ἃ p) ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη. p) 1 Cor. 2, 9.

Εἰπὼν δὲ, ὅτι ἡ χάρις, προσέθηκεν, ὅτι καὶ ἡ ἀλήθεια· τὸ ἀψευδὲς αὐτῇ προσμαρτυρῶν, ἢ τὸ τέλειον. ἐκείνη μὲν γὰρ ἡ χάρις ἀτελής· ὁ νόμος q) γὰρ ἑδὲν ἐτελείωσε, φησὶν ὁ ἀπόστολος· αὕτη δὲ τελεία, ὡς τελειοποιός. ὅσον οὖν μείζονος χάριτος ἠξιώθημεν, τοσοῦτον μείζονα ἀρετὴν ὀφείλομεν, ἵνα μὴ, ἀναξίως τῆς τηλικαύτης εὐεργεσίας πολιτευσάμενοι, ἀξίαν τῆς τηλικαύτης ῥαθυμίας δίκην ὑφέξομεν. q) Hebr. 7, 19.

Vers. 18. Θεὸν — ἐξηγήσατο. Ἐκ ποίας ἀκολουθίας εἰς τοῦτο ἦλθεν ὁ εὐαγγελιστὴς, πρόσχες. δείξας τὸ διάφορον τοῦ νόμου τε καὶ τῆς χάριτος, ἐπάγει καὶ αἰτίαν εὔλογον τῆς διαφορᾶς, ὅτι τὸν μὲν νόμον μωϋσῆς ἐκόμισεν, ἄνθρωπος, μὴ ἑωρακὼς τὸν θεόν· καὶ γὰρ θεὸν ἑδεὶς ἑώρακε πώποτε· καὶ διὰ τοῦτό ἐστιν ἐλάττων ὁ νόμος, ὡς παρὰ ἀνθρώπου κομισθείς· τὴν δὲ χάριν, ἤτοι, τὸ εὐαγγέλιον, ὁ μονογενὴς υἱὸς, ὁ ἐνδιαιτώμενος τῷ κόλπῳ τοῦ πατρὸς, καὶ ἀεὶ ὁρῶν τὸν θεὸν, ὡς θεὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο, συνέταξεν, ἐδίδαξε· καὶ διὰ τοῦτο μείζων ἡ χάρις,

quippe a Deo facta, qui Deum intuetur, et ea quae Dei sunt cognoscit.

Sed quomodo dixit, Deum nemo vidit vnquam? Nam et Iesaias Deum vidit sedentem super solium excelsum et eleuatum: Iezeciel autem vidit ipsum sedentem super Cherubim. Daniel praeterea ipsum vidit sedentem antiquum dierum: et alii quoque ipsum viderunt. Sed id non veluti secundum naturam erat, sed sicut iuxta similitudinem apparebat. Nam si ipsum iuxta suam naturam vidissent, nequaquam variis modis vidissent: simplex enim et sine figura est, et neque sedet, neque stat, neque ambulat: nam haec corporum sunt. Vnde et dicit: Ego visiones multiplicaui, et in manu prophetarum assimulatus sum: visiones diuersas ac similitudinem significans.

Nominatur autem vnigenitus filius, quod solus patri natus sit, soloque patre genitus. Pater quoque solum est pater, non etiam filius alicuius, vt alii sint patres: filius etiam solum natus est, non pater etiam alicuius, vt plures essent filii. Ad haec quia vnico ac proprio modo natus est, qui nec dici, nec cogitari potest, non corporum more. Dicitur autem filius, quod eiusdem sit cum patre substantiae: nec solum hoc, sed quia etiam ab eo est. Sinum vero dixit patris, non quod Deus sinum habeat: nam sinus corporum est: sed per hoc quod dicit, Qui est in sinu patris: proprium et consubstantiale filii significauit.

Potest quoque et alio modo dici, quod prioris dicti videlicet, Deum nemo vidit vnquam, confirmatio est id quod sequitur, Vnigenitus filius qui est

9) τάτε, pro τε. A.

ὡς παρὰ θεῦ γεγονυῖα, τοῦ ὁρῶντος τὸν θεὸν, καὶ γινώσκοντος τὰ τοῦ θεῦ.

Ἀλλὰ πῶς εἶπεν, ὅτι θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε; καὶ γὰρ ἡσαΐας μὲν εἶδε τὸν κύριον καθήμενον r) ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου· ἰεζεκιὴλ δὲ εἶδεν αὐτὸν καθήμενον s) ἐπὶ τῶν χερουβὶμ· καὶ δανιὴλ t) δὲ εἶδεν αὐτὸν καθήμενον παλαιῶν ἡμερῶν· καὶ ἄλλοι δὲ τοῦτον ἑωράκασι. πλὴν οὐχ ὡς ἦν, κατὰ φύσιν, ἀλλ' ὡς ἐφαίνετο, καθ' ὁμοίωσιν. εἰ γὰρ αὐτὴν ἑώρων τὴν αὐτοῦ φύσιν, οὐκ ἂν διαφόρως αὐτὴν ἑώρων. ἁπλῆ γάρ τίς ἐστι καὶ ἀσχημάτιστος, καὶ οὔτε κάθηται, ἕστε ἕστηκεν, ἕστε περιπατεῖ. ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν σωμάτων εἰσί. διὸ καὶ ἔλεγεν· ἐγὼ u) ὁράσεις ἐπλήθυνα, καὶ ἐν χερσὶ προφητῶν ὡμοιώθην· τὰς διαφόρους ὁράσεις καὶ τὴν ὁμοίωσιν δηλῶν.

r) Iesa. 6, 1, s) Ezech. 10. 18. t) Daniel. 7, 9. u) Osee. 12, 10.

Μονογενὴς μὲν οὖν ὁ υἱὸς ὀνομάζεται, ὅτι μόνος γεννᾶται τῷ πατρὶ, καὶ ὅτι ἐκ μόνου γεννᾶται πατρός. ὁ γὰρ πατὴρ αὐτοῦ μόνον ἐστὶ πατὴρ, ἀ μὴν καὶ υἱός τινος, ὡς οἱ ἄλλοι πατέρες· καὶ ὅτι μόνον γεννᾶται υἱὸς, ἀ μὴν καὶ πατήρ τινος, ὡς οἱ ἄλλοι υἱοί· καὶ ὅτι μονοτρόπως γεννᾶται, ἤγουν, ἰδιοτρόπως, καὶ ὑπὲρ ἔννοιαν καὶ λόγον, καὶ οὐχ, ὡς τὰ σώματα. υἱὸς δὲ λέγεται, ὅτι ταὐτόν ἐστι τῷ πατρὶ κατ' οὐσίαν, καὶ οὐκ ἐκεῖνο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκεῖθεν. κόλπον δὲ τοῦ πατρὸς εἶπεν, οὐχ ὡς τοῦ θεοῦ κόλπον ἔχοντος· τῶν σωμάτων γὰρ ὁ κόλπος· ἀλλὰ διὰ τοῦ εἰπεῖν, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, τὸ γνήσιον τοῦ υἱοῦ καὶ ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον ἐσήμανεν.

Ἔστι δὲ καὶ ἕτερος εἰπεῖν, ὅτι τοῦ ῥητοῦ, x) τοῦ λέγοντος, ὅτι θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε, ἐπιβεβαίωσίς ἐστι τὸ ἕτερον ῥητὸν, τὸ φάσκον, ὅτι

eſt in ſinu patris ipſe enarrauit, hoc eſt ipſe docuit quod Deum nemo vidit vnquam. Nam de hoc variis locis Chriſtus loquutus eſt, ſicut in ſequentibus manifeſtum erit. Nulla itaque creatura Deum videt, non materialis tantum, ſed et immaterialis: ſiquidem ipſis quoque immaterialibus virtutibus inuiſibilis eſt Deus in ſua natura, licet prout ſibi conceditur Deum videant.

Verſ. 19. *Et — Iohannis.* Hoc inquam de quo nunc in progreſſu dicturus eſt.

Verſ. 19. *Quando — es?* Teſtimonium videlicet datum quando miſerunt Iudaei et caetera. Siquidem pontifices et ſacerdotes populi, quum circa Chriſti partum admiranda audiſſent: ſumto praeterea de ſapientia ac prudentia illius experimento, quando duodecim annorum factus immixtus eſt doctoribus, audiens illos et interrogans, veluti ſcripſit Lucas: obſtupeſcebant, inuidiaque agitari coeperunt. Quum autem et Iohannem poſtea multa ac mirabilia de ipſo ad ſuum baptiſma accedentibus dixiſſe audiſſent, intellexerunt enim quod talia de illo diceret, magis turbati ſunt: miſſisque ab Ieroſolymis ſacerdotibus ac leuitis ſiue miniſtris interrogauerunt eum, Tu quis es? non tanquam id ignorantes: nam cunctis nota erant quae circa natiuitatem eius contigerant: quaeque in eius circumciſione ac nominis impoſitione, ita vt omnes dicerent, Quisnam puer hic erit? ſed prae malitia ignorantiam ſimulant. Nec dicunt, Quis es, ſed Tu quis es? ac ſi dicerent: Si maior te eſt quem tu praedicas, tu ergo quis es? erga quem magnopere affecti ſumus, et de quo magnificam habemus opinionem, quemque vehementer colimus.

Puta-

ϗ καί, interponit. A.

ὅτι ὁ μονογενὴς υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο, τουτέστιν, ἐκεῖνος ἐδίδαξεν, ὅτι θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. περὶ τούτου γὰρ διαφόρως ὁ χριστὸς εἶπεν, ὡς προβαίνοντες εὑρήσομεν. οὐδεὶς δὲ κτίσις, οὐ μόνον ὑλικὸς, ἀλλ' οὐδὲ ἄυλος. καὶ αὐταῖς γὰρ ταῖς ἀύλοις δυνάμεσιν ἀόρατός ἐστι κατὰ φύσιν, ὁρώσαις, ὡς ἐφικτὸν, αὐταῖς.

Verſ. 19. Καὶ — ἰωάννου. Αὕτη, περὶ ἧς εἰπεῖν μέλλει προϊών.

Verſ. 19. Ὅτε — εἶ; Ἡ γενομένη δηλονότι, ὅτε ἀπέστειλαν οἱ ἰουδαῖοι, καὶ τὰ ἑξῆς. οἱ γὰρ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, πυνθανόμενοι μὲν [z]) τὰ κατὰ τὸν τόκον τοῦ χριστοῦ παράδοξα, λαβόντες δὲ καὶ πεῖραν τῆς συνέσεως αὐτοῦ, ὅτε δωδεκαέτης ὢν συνέμιξε τοῖς διδασκάλοις, ἀκούων καὶ ἐπερωτῶν αὐτοὺς, ὡς ὁ λουκᾶς [x]) ἱστόρησεν, ἐθορυβοῦντο, καὶ φθόνου ὠδίνειν ἤρχοντο· θεασάμενοι δὲ καὶ τὸν ἰωάννην ὕστερον πολλὰ καὶ μεγάλα περὶ αὐτοῦ λέγοντα πρὸς τοὺς ἐρχομένους ἐπὶ τὸ βάπτισμα· συνῆκαν γὰρ, ὅτι περὶ ἐκείνου τὰ τοιαῦτα λέγει· μᾶλλον ἐταράχθησαν, καὶ ἀποστείλαντες ἐξ ἱεροσολύμων ἱερεῖς καὶ λευίτας, ἤτοι διακόνους, ἐπηρώτων αὐτὸν, σὺ τίς εἶ; οὐχ ὡς ἀγνοοῦντες· πᾶσι γὰρ ἦσαν γνώριμα τά τε κατὰ τὴν γέννησιν αὐτοῦ, καὶ τὰ κατὰ τὴν περιτομὴν καὶ κλῆσιν, ὡς καὶ λέγειν ἅπαντας, τί ἄρα τὸ [y]) παιδίον τοῦτο ἔσται; ἀλλὰ κακοήθως ἄγνοιαν ὑποκρινόντας, καὶ οὐ λέγουσιν, ὅτι τίς εἶ, ἀλλ' ὅτι σὺ τίς εἶ; ἐμφαίνοντες, ὡς εἰ μείζων σου ἐστὶν ὁ παρὰ σοῦ κηρυττόμενος· λοιπὸν σὺ τίς εἶ, πρὸς ὃν πάντες ἀνεπτερώθημεν, καὶ περὶ οὗ μεγάλην ὑπόληψιν ἔσχομεν, καὶ ὃν διαφερόντως ἐσεβάθημεν.

z) Luc. 2, 46.

y) Ioa. 1, 66.

Putabant enim insipienter, quod licet in caeteris vigilantius excubare videretur, attamen humanum quiddam tanquam homo sentiret, ac gloriae amore illectus, Christum se esse responderet, et deinceps ipsius Iesu fama extingueretur, ob quam omnes oriebantur anxietates. Nam et hac de causa non vulgares quosuis miserunt, sed sacerdotes et leuitas, idque ex Ierosolymis vtpote praestantiores atque astutiores cunctis, qui ex aliis erant ciuitatibus.

Vers. 20. *Et — negauit.* Confessus est, veritatem scilicet: nam verax erat ac solidus.

Vers. 20. *Et — Christus.* Virtutem eius confirmans, rursum idem repetit. Neque enim solum ambitionis omnino nihil passus est, aut dominicam non arripuit gloriam, sed nec eam quae a multis dabatur respexit. Et vide prudentiam. Non dixit quis esset quod postmodum fecit, sed ad mentem eorum accedens, et quid velint agnoscens, recte id a principio abstulit, quod ipsum sperabant responsurum. Dixit enim, Non sum ego Christus.

Vers. 21. *Et — sum.* Iam conatu frustrati, ad aliud conuertuntur, intentumque suum obumbrare volentes dicunt: Quid ergo, Elias es tu? vt videantur simpliciter ac sine malitia interrogare: Siquidem expectabant etiam venturum Eliam. Scriptum est enim apud Malachiam prophetam: Mittam vobis Eliam Thesbiten, qui conuertet cor patris ad filium. Rursum ergo rogant, ne suspecti habeantur.

Vers. 21.

[2]) δόξαν. A. Paulo ante haud dubie vitiose inuenit περιφρουρηθῆναι Hentenius. Sed lectio meorum Codd. proba est.

Ὠιήθησαν γὰρ ἀνοήτως, ὅτι τοῦ λοιπὸν περιφρονηθῆναι δόξας,[2]) ἀνθρώπινόν τι πείσεται καὶ αὐτὸς, ὡς ἄνθρωπος, καὶ ὑπὸ φιλοδοξίας ἑαυτὸν εἶναι τὸν χρισὸν[3]) ἂν εἴποι, καὶ λοιπὸν ἡ περὶ τοῦ ἰησοῦ σβεσθήσεται φήμη, καθ' ἣς πάντα ἐπραγματεύοντο. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀπέστειλαν οὐχ ἁπλῶς τινὰς, ἀλλ' ἱερεῖς καὶ λευίτας, καὶ τούτους ἐξ ἱεροσολύμων, ὡς διαφορωτέρους τῶν ἐξ ἁπάσης ἑτέρας πόλεως καὶ πανουργοτέρους.

Verſ. 20. Καὶ — ἠρνήσατο. Ὡμολόγησε, τὴν ἀλήθειαν δηλονότι, ὡς ἀληθὴς καὶ σεβρός.

Verſ. 20. Καὶ — χρισός. Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει, τὴν ἀρετὴν αὐτῷ βεβαιῶν, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔπαθέ τι φιλόδοξον, ἀδ' ἐπεπήδησε τῇ δόξῃ τῇ δεσποτικῇ, ἀλλὰ καὶ δεδομένην παρὰ τῶν πολλῶν, ἃ προσήκατο. καὶ ὅρα σύνεσιν. οὐκ εἶπε, τίς ἐσιν, ὅπερ ὕσερον ἐποίησεν, ἀλλὰ πρὸς τὴν διάνοιαν αὐτῶν ἀπιδὼν, καὶ, τί βέλονται, γνοὺς, εὐθέως ἐκ προοιμίων ἀνεῖλεν, ὅπερ εἰπεῖν αὐτὸν ἤλπιζον. εἶπε γὰρ, ὅτι οὐκ εἰμὶ ἐγὼ ὁ χρισός.

Verſ. 21. Καὶ — εἰμί. Ἀποτυχόντες ἤδη τῆς μηχανῆς, ἐφ' ἕτερον τρέπονται, συσκιάσαι τὸν σκοπὸν αὐτῶν βελόμενοι, καὶ λέγουσι· τί οὖν, ἠλίας εἶ σὺ; ἵνα δόξωσιν ἁπλῶς καὶ ἀπεριέργως ἐρωτᾶν. καὶ γὰρ προσεδόκων ἥξειν καὶ τὸν ἠλίαν. γέγραπται γὰρ ἐν τῷ προφήτῃ μαλαχίᾳ· ἀποσελῶ[2]) ὑμῖν ἠλίαν τὸν θεσβίτην, ὃς ἀποκαταστήσει καρδίαν πατρὸς πρὸς υἱόν. πάλιν οὖν ἐρωτῶσιν, ἵνα ἀνύποπτοι γένωνται.

2) Malach. 4, 4. 5.

3) χρισὸν ἀνείπῃ. B.

Verſ. 21. *Es tu ille propheta? Et reſpondit, non.* Non dicunt, Es tu propheta: nam ſciebant eum eſſe prophetam: ſed es tu ille propheta, de quo ſcripſit Moſes? Scripſit enim eis dicens, Prophetam ſuſcitabit vobis dominus, ipſum vt me audietis. Ille autem erat Chriſtus.

Verſ. 22. *Dixerunt* — v. 23. *propheta.* Quum ad omnia patienter reſpondiſſet, nunc etiam dicit quis ſit. Ego inquit ſum illa vox de qua ſcriptum eſt, Vox clamantis in deſerto: Dirigite viam domini et caetera. Hoc autem verbum pulchre exponitur tertio iuxta Matthaeum capite: quaere itaque ibi expoſitionem ipſius.

Verſ. 24. *Et qui — phariſaeis.* Significauit etiam ipſorum ſectam, repraeſentans obliquam eorum curioſitatem.

Verſ. 25. *Et interrogauerunt — propheta?* Quum perficere non potuiſſent quod intendebant, accuſatione nituntur hunc attrahere, vt vel timore cogeretur dicere, quod non erat. Rurſum autem magnam demonſtrat aequitatem.

Verſ. 26. *Reſpondit — noſtis.* Eo enim tempore Chriſtus immixtus erat populo: nam quaſi vnus e vulgo veniebat ad baptismum, quod diuina reuelatione Iohanni innotuerat. Id autem quod addit, Quem vos non noſtis, de illius diuinitate dictum eſt.

Verſ. 27. *Ipſe — fuit.* De quo videlicet verbum iſtud dicebam. Eſt autem ſuperius declaratum.

Verſ. 27. *Cuius — calceamenti.* Sublimiter id quod eſt in Chriſto incomparabile hinc demon-

Vers. 21. Ὁ προφήτης εἶ σύ; καὶ ἀπεκρίθη, Οὐ λέγεσιν, ὅτι προφήτης εἶ σύ· ἤδεσαν γὰρ, ὅτι προφήτης ἐστὶν· ἀλλ᾽ ὅτι ὁ προφήτης εἶ σύ; δηλαδὴ ἐκεῖνος, περὶ οὗ ἔγραψε μωϋσῆς. ἔγραψε γὰρ αὐτοῖς, ὅτι προφήτην a) ὑμῖν ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ. αὐτοῦ ἀκούσεσθε. ἕτος δὲ ἦν ὁ χριστός. a) Deut. 18,15.

Vers. 22. Εἶπον — v. 23. προφήτης. Ἀνεξικάκως αὐτοῖς ἐπὶ πᾶσιν ἀποκριθεὶς, νῦν λέγει, καὶ τίς ἐστιν· ὅτι ἐγώ εἰμι, περὶ οὗ τὸ, φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, εὐθύνατε τὴν ὁδὸν κυρίου, καὶ τὰ ἑξῆς. τοῦτο δὲ τὸ ῥητὸν ἡρμήνευται καλῶς ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ.

Vers. 24. Καὶ οἱ — φαρισαίων. Ἐπεσημήνατο καὶ τὴν αἵρεσιν αὐτῶν, ἐμφαίνων τὸ περίεργον τούτων, καὶ σκολιόν.

Vers. 25. Καὶ ἠρώτησαν — προφήτης; Μὴ δυνηθέντες ἀνύσαι τὸ σπεδαζόμενον, ἐπιχειροῦσιν ἐγκλήματι τοῦτον ὑποβαλεῖν, ἵνα φοβηθεὶς ἀναγκαθῇ εἰπεῖν, ὅπερ ἐκ ἦν· ὁ δὲ πάλιν ἐνδείκνυται πολλὴν ἐπιείκειαν.

Vers. 26. Ἀπεκρίθη — οἴδατε. Ἦν γὰρ ὁ χριστὸς ἀναμεμιγμένος τότε τῷ λαῷ. ὡς εἰς γὰρ τῶν πολλῶν ἤρχετο ἐπὶ τὸ βάπτισμα, καὶ ἐγνώσθη τοῦτο τῷ ἰωάννῃ διὰ θείας ἀποκαλύψεως· τὸ δὲ, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ εἴρηται.

Vers. 27. Αὐτός — γέγονε. Περὶ οὗ δηλονότι τὸν λόγον τοῦτον ἔλεγον. ἡρμηνεύθη δὲ ἀνωτέρω.

Vers. 27. Οὗ — ὑποδήματος. Τὸ καθ᾽ ὑπεροχὴν ἀσύγκριτον τοῦ χριστοῦ δείκνυσιν ἐντεῦθεν,

demonſtrat, dicens, Neque inter poſtremos eius ſeruos numerari mereor, propter magnitudinem conſideratae in eo diuinitatis. Poſtremis namque miniſtris aptari ſolent huiusmodi miniſteria.

Quaere autem ad principium euangelii iuxta Marcum dicti illius expoſitionem quo dicitur, Et praedicabat dicens: Venit is qui me fortior eſt poſt me, cuius non ſum idoneus vt procumbens ſoluam corrigiam calceamentorum ipſius.

Verſ. 28. *Haec — baptizans.* Emendatiora exemplaria, In Bethabara ſcribunt: nam Bethania non eſt ſita trans Iordanem aut in deſerto, ſed prope Ieroſolyma. Demonſtrat autem locum, oſtendens quod multis praeſentibus Iohannes ea quae de Chriſto erant praedicabat. Omnia vero quae interim acciderunt praetermittens: Puta quomodo baptizatus eſt, quomodo coelitus accepit teſtimonium: ieiunium praeterea quadraginta dierum in deſerto ac tentationes, tanquam ab aliis iam euangeliſtis narrata, refert deinceps quae poſt deſcenſum eius a deſerto contigerunt, et ab illis relicta ſunt.

Verſ. 29. *Poſtero die — ſe.* In craſtino poſt deſcenſum eius a deſerto ſcilicet: adhuc enim circa Iordanem permanebat Iohannes.

Quare

4) Codices probatiores cum Chryſoſtomo nunc appellat eos, qui ſunt temere corrupti ab Origene. Vide, quae dixi ad h. l. in edit. N. Teſt. Quoniam haec Bethania non erat prope Hieroſolymas, propterea Ioannes addidit, πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Teſte ipſo Origene, Heracleon etiam legit Bethania. Atque ita haud dubie legerunt omnes ante Origenem et Origenes ipſe. Eadem hic criſis eſt, quae eſt Matth. 5, 22. in vocabulo εἰκῇ. Nam illud Origenes propter *ſuam* theologiam moralem, hoc propter *ſuam* geographiam correxit. *Man denke*

θεν, λέγων· ὅτι οὐδ' εἰς τοὺς ἐσχάτους αὐτῦ δέλεας ταχθῆναι δύναμαι, διὰ τὸ μέγεθος τῆς ἡνωμένης αὐτῷ θεότητος. τοῖς γὰρ ἐσχάτοις οἰκέταις ἐπιτέτραπται ἡ τοιαύτη ὑπηρεσία.

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν προοιμίοις τοῦ κατὰ μάρκον εὐαγγελίου τὴν ἐξήγησιν τῦ, καὶ [b]) ἐκήρυσσε λέγων· ἔρχεται ὁ ἰσχυρότερός μου ὀπίσω μὲ, οὗ οὐκ εἰμὶ ἱκανὸς κύψας λύσαι τὸν ἱμάντα τῶν ὑποδημάτων αὐτῦ. b) Marc. 1, 7.

Verſ. 28. Ταῦτα — βαπτίζων. Τὰ ἀκριβῆ [4]) τῶν ἀντιγράφων, ἐν βηθαβαρᾷ γράφουσιν. ἡ γὰρ βηθανία, ἃ πέραν τῦ ἰορδάνου, ἐδ' ἐπὶ τῆς ἐρήμου ἐστὶν, ἀλλ' ἐγγύς που τῶν ἱεροσολύμων. ἐπισημαίνεται δὲ τὸν τόπον, δεικνύων, ὅτι πολλῶν παρόντων ὁ ἰωάννης ἐκήρυττε τὰ περὶ τῦ χριστῦ. τὰ [5]) μεταξὺ δὲ πάντα παραδραμὼν, πῶς τε ἐβαπτίσθη, καὶ πῶς ἄνωθεν ἐμαρτυρήθη, καὶ τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσσαρακονθήμερον νηστείαν, καὶ τοὺς πειρασμοὺς, ὡς τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισταῖς ἀπηγγελμένα, λοιπὸν διηγεῖται τὰ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐρήμου κάθοδον αὐτῦ, παραλελειμμένα τούτοις.

Verſ. 29. Τῇ ἐπαύριον — αὐτόν. Τῇ ἐπαύριον, μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐρήμου κάθοδον αὐτῦ δηλονότι. ἔτι γὰρ παρὰ τὸν ἰορδάνην διέτριβεν ὁ ἰωάννης.

Καὶ

denke ſich Köln am Rhein, an der Spree, an der Unſtrut. Wenn ich nun ſagte, Köln an der Elbe, und jemand wollte mich aus Büſching, mit dem doch des Origenes alte Weiber, von welchen er die Geographie gelernt, nicht zu vergleichen ſind, widerlegen, wer würde nicht lachen? Und waren denn, nach ſo vielen Zerſtörungen, noch alle kleine Flecken, als Origenes auf die Wanderſchaft gieng?

5) τὰ, abeſt. A.

Quare autem venit ad ipsum? Quia suspicabantur quidam venisse tanquam peccatorem ad baptismum in poenitentiam more aliorum. Venit ergo nunc ad Iohannem, vt occasionem illi daret corrigendi perfectiori testimonio huiusmodi suspicionem.

Vers. 29. *Et — Dei.* Agnum ipsum appellauit, ad memoriam eis adducens vmbras veteris testamenti, ac Iesaiae prophetiam: tanquam diceret, Ecce agnus in lege figuratus, et ab Iesaia annuntiatus. Deinde addit etiam id quod praecipuum est eius, puta quod a Deo missus sit ad immolandum pro salute hominum.

Vel Dei, hoc est diuinus, propter suam diuinitatem.

Vers. 29. *Qui — mundi.* Agnus siquidem qui in lege sacrificabatur, vnius Israelitici populi auferebat peccatum tanquam figura, signum et vmbra veritatis. Agnus autem Dei immolatus, totius mundi aufert peccatum, et tanquam veritas, eos qui in mundo sunt purificat. Ille siquidem irrationalis erat, hic vero rationalis: nec solum hoc,

6) νῦν, abest. A.
7) Codex vterque in margine: ἐν ταῖς θυσίαις.
8) Hic rursus vterque in margine habet: οὗτος τὰς ἁμαρτίας αἴρει. Respicit Ies. 53, 7.
9) Versus ergo triceſimus abest etiam a Codice Hentenii, vti ab vtroque Mosquensi, nisi quod in vno horum a manu recentiori additus est in margine. Sed vltima pars huius scholii, a vocabulis, πάλιν δὲ λέγει τὸ κ. τ. λ. satis declarat, Euthymium haec legisse. Nescio ergo, quo casu in tribus Codicibus desit. Quomodo hic versus legatur apud Origenem, notaui iam in mea N. Test. editione. Iunctim versum 30. et 31. laudat Orig. T. IV. p. 24.

Καὶ τίνος ἕνεκεν ἤρχετο πρὸς αὐτόν; ἐπείπερ ὑπώπτευόν τινες, ὅτι ὡς ἁμαρτωλὸς ἐβαπτίζη καὶ αὐτὸς εἰς μετάνοιαν ἐπίσης τοῖς ἄλλοις· ἔρχεται νῦν [6]) πρὸς τὸν ἰωάννην, διδοὺς αὐτῷ ἀφορμὴν, διορθώσασθαι τὴν τοιαύτην ὑποψίαν, διὰ μαρτυρίας ἐντελεστέρας.

Verſ. 29. Καὶ — θεῦ. Ἀμνὸν αὐτὸν προσηγόρευσεν, ἀναμιμνήσκων αὐτοὺς τῆς τε τῦ νόμε σκιᾶς, καὶ τῆς ἡσαΐε προφητείας, καὶ λέγων· ἰδοὺ ὁ ἀμνὸς, ὁ ἐν τῷ νόμῳ [7]) σκιαγραφόμενος, καὶ ὑπὸ ἡσαΐε [8]) καταγγελλόμενος· εἶτα προστίθησι καὶ τὸ ἰδιαίτατον καὶ ἐξαίρετον αὐτῦ, ὅτι ὁ παρὰ θεῦ πεμφθεὶς εἰς σφαγὴν ὑπὲρ σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων.

Ἢ ὁ θεῖος, διὰ τὴν ἐν αὐτῷ θεότητα.

Verſ. 29. Ὁ — κόσμου. [9]) Ὁ μὲν γὰρ ἀμνὸς τῦ νόμε θυόμενος ἁμαρτίαν ἑνὸς γένους ἀφῄρει τῦ ἰσραηλιτικοῦ· ὡς τύπος καὶ προχάραγμα καὶ σκιὰ τῆς ἀληθείας· ὁ δὲ ἀμνὸς τῦ θεῦ σφαγιασθεὶς τὴν ἁμαρτίαν τῦ κόσμου παντὸς ἀφαιρεῖ, καὶ καθαίρει τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ, ὡς ἀληθεια. ἐκεῖνος μὲν γὰρ, ἄλογος· οὗτος δὲ, λογικός.

p. 24. Chryſoſtomi varietates etiam l. l. notaui. Per errorem autem Chryſoſt. T. VIII. p. 75. B. ὀπίσω μου ἔρχεται ἀνὴρ, Matthaeo tribuit, quae nullibi apud Matthaeum leguntur. Cyrillus Alexandrinus eo in loco, vbi hunc verſum interpretatur, nihil mutat praeter hoc, quod ἐγὼ, poſt οὗ, omittit. Idem hunc verſum repetit T. V. Part. II. in epiſtolis p. 186. et de recta fide p. 113. D. vbi etiam data opera euangelium Ioannis tractat. Hic ſeruat iſtud ἐγώ. Conſiſtit ergo hic verſus; cum ceterorum Codd. Graecorum auctoritate, tum vero etiam verſionum et Patrum conſenſu.

hoc, verum etiam diuinus. Peccata autem non tantum animae dicit maculas, a quibus liberi sunt, qui eius seruant praecepta: verum etiam corporeas infirmitates, a quibus aegrotantes liberat.

Dicens autem, Qui tollit peccatum mundi, soluit praedictam suspicionem. Nam qui aliorum aufert peccata manifestum est, quod ipse non habeat peccata: qui autem peccatis non est obnoxius, alia omnino causa venit ad baptismum, quam ipse Baptista paulo post referet.

Rursum alibi dicit, Ante me fuit: et, Prior me erat: se ipsum intrepide tanquam seruum deiiciens, illum autem quasi dominum incomparabiliter extollens.

Vers. 31. *Et ego nesciebam eum.* Ne putarent quod illum iam olim cognoscens talia de eo ferret testimonia, gratiam illi praestans tanquam cognato, ait: Ego ignorabam eum priusquam ad Iordanem veniret, vtpote semper in deserto versatus.

Atqui quum adhuc in matris esset vtero, cognouit eum, et prae gaudio exultauit, quemadmodum scripsit Lucas. Verum id non fuit naturaliter, sed supernaturaliter tunc eum cognouit, et quo modo nullus omnino hominum cognouit. Nunc autem triplici cognitione cognouit: puta per visum, per auditum, perque propheticam notitiam, quarum nulla Christum cognoscebat, priusquam ad Iordanem veniret, deinde autem triplici hoc modo cognouit eum. Siquidem prophetice ei reuelata sunt quae de ipso erant: ideo et dixit: Qui post me venturus est, ante me fuit. Vidit

[1]) Inclusa absunt. A.
[2]) *μετὰ μικρόν τε πάλιν λέγει.* A.
[3]) Hentenius h. l. inculcauit, *alibi*. Sed *ἀλλαχοῦ* neuter meorum habet. Forte *autem* volebat.

λογικός· καὶ ὁ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ θεῖος. ἁμαρτίας δὲ νόει, μὴ μόνον τὰς ψυχικὰς κηλίδας, ὧν ἐλευθεροῖ τοὺς τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ φυλάσσοντας, ἀλλὰ καὶ τὰς σωματικὰς ἀῤῥωστίας, ὧν ἀπαλλάττει τοὺς κάμνοντας.

Εἰπὼν δὲ, ὅτι ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἔλυσε τὴν προειρημένην ὑποψίαν. ὁ γὰρ τὰς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἁμαρτίας ἀφαιρῶν, εὔδηλον, ὅτι οὐκ ἔχει ἁμαρτίας· [μὴ [1]) ἔχων δὲ ἁμαρτίας,] δι' ἑτέραν πάντως αἰτίαν ἦλθεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα, ἣν αὐτὸς ὁ Βαπτιστὴς ἐρεῖ μετὰ μικρόν. [2])

Πάλιν δὲ [3]) λέγει τὸ, ἔμπροσθέν μου γέγονε, καὶ τὸ, πρῶτός μου ἦν, ἀνυποζόλως ἑαυτὸν μὲν ἐξευτελίζων, ὡς δοῦλον· ἐκεῖνον δὲ ἀσυγκρίτως ὑπερτιθεὶς, ὡς δεσπότην.

Verſ. 31. Κἀγὼ οὐκ ἤδειν αὐτόν. Ἵνα μὴ νομίσωσιν, ὅτι ἔκπαλαι γνωρίζων αὐτὸν, τοιαῦτα περὶ αὐτοῦ μαρτυρεῖ, χαριζόμενος, ὡς συγγενεῖ, φησὶν, ὅτι οὐκ ἐγίνωσκον αὐτὸν πρὸ τοῦ ἐλθεῖν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, ἅτε τὸν ἅπαντα χρόνον ἐν ταῖς ἐρήμοις διατρίβων.

Καὶ μὴν ἔμβρυον ὢν, ἔμβρυον ὄντα τοῦτον ἐγνώρισε, καὶ ἐσκίρτησεν ἐν ἀγαλλιάσει, ὡς [c]) ὁ Λουκᾶς ἔγραψεν· ἀλλ' ὁ κατὰ Φύσιν, ὑπερφυῶς δὲ αὐτὸν ἐγνώρισε τότε, καὶ ὡς ὁδηγὸς τῶν πάντων ἀνθρώπων. νῦν δὲ, τριῶν ὁδῶν γνώσεων, τῆς δι' ὄψεως καὶ τῆς δι' ἀκοῆς καὶ τῆς προφητικῆς, κατ' ὀδεμίαν αὐτῶν ἐγίνωσκε τὸν χριστὸν, πρὸ τοῦ ἐλθεῖν ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην· τότε δὲ λοιπὸν καὶ κατὰ τὰς τρεῖς ἔγνω αὐτόν. καὶ γὰρ ἀπεκαλύφθη τε αὐτῷ προφητικῶς τὰ περὶ αὐτοῦ· διὸ καὶ ἔλεγεν, ὁ ὀπίσω μὲ ἐρχόμενος, ἔμπροσθέν μου γέγο-

c) Luc. 1, 41.

Vidit quoque eum: illum namque prohibebat dicens: Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me? Audiuit praeterea vocem de illo dicentem: Hic eſt filius meus dilectus in quo mihi complacitum eſt, ſicut alii euangeliſtae docuerunt.

Verſ. 31. *Sed — baptizans.* Ecce dixit etiam cauſam, ob quam venit et ipſe vt baptizaret, et Chriſtus vt baptizaretur: Vna ſiquidem eademque fuit et huius cauſa et illius: videlicet vt manifeſtaretur Chriſtus Iſraëlitis. Nam a Deo miſſus fuerat Iohannes ad Iordanem, vt baptisma poenitentiae praedicaret, quo propter baptisma multi concurrerent, et adſtans Chriſtus in medio multorum, vtpote baptizandus, teſtimonium acciperet, inferne quidem a Iohanne, ſuperne vero a patre et ſpiritu ſancto: atque hinc ipſos attrahens, myſteria docere, ac mirabilia operari inciperet: neque enim ita concurriſſent omnes, neque ita teſtimonium audiuiſſent, niſi hoc factum fuiſſet.

Verſ. 32. *Et* — v. 33. *ſancto.* Rurſum ait, Neſciebam eum, vt proprium teſtimonium ab omni ſuſpicione remoueret.

Verum quando dixit ei Deus, ſuper quem videris ſpiritum deſcendentem et caetera? Quando quae de Chriſto erant ipſi reuelauit, illo nondum manifeſtato: tunc ſiquidem et haec et alia dixit. Poſtea vero ipſum quoque demonſtrauit ad baptismum accedentem.

Praeſens itaque euangeliſta ea, vt dictum eſt praetermiſit, quae circa domini baptisma ab aliis euangeliſtis conſcripta ſunt. Matthaeus vero haec caete-

4) ἐκώλυεν. A.
5) ἠυδόκησα. A.

γέγονε· καὶ εἶδεν αὐτόν· διὸ καὶ [4]) διεκώλυεν αὐτὸν λέγων ἐγὼ [d]) χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι· καὶ ἦκουσε περὶ αὐτῦ, ὅτι ἔτός ἐστιν [e]) ὁ υἱός μὲ ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ [5]) εὐδόκησα, ὡς οἱ ἄλλοι εὐαγγελισταὶ ἐδίδαξαν.

d) Matth. 3, 14.
e) Matth. 3, 17. Marc. 1, 11. Luc. 3, 22.

Vers. 31. Ἀλλ' — βαπτίζων. Ἰδοὺ, εἶπε καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν αὐτός τε ἦλθε βαπτίζειν, καὶ ὁ χριστὸς παρεγένετο βαπτισθῆναι. μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ [6]) καὶ τούτου κἀκείνου, ὅτι ἵνα φανερωθῇ τοῖς ἰσραηλίταις. ἐπέμφθη γὰρ ὁ ἰωάννης ὑπὸ θεῦ πρὸς τὸν ἰορδάνην κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας, ἵνα διὰ τὸ βάπτισμα συνδραμῶσι πολλοὶ, καὶ ἐπιὼν ὁ χριστὸς, ὡς βαπτισθησόμενος, μέσον πολλῶν μαρτυρηθῇ, κάτωθεν μὲν παρὰ ἰωάννου, ἄνωθεν δὲ, παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ ἐντεῦθεν ἐπισπασάμενος αὐτοὺς, ἄρξηται μυσαγωγεῖν καὶ θαυματουργεῖν. ἐδὲ γὰρ ἂν ἔτω συνέδραμον ἅπαντες, ἐδ' ἂν ἤκουσαν τῆς τοιαύτης οὕτω μαρτυρίας, εἰ μὴ τοῦτο γέγονε.

Vers. 32. Καὶ — v. 33. ἁγίῳ. Πάλιν τὸ, οὐκ ἤδειν αὐτὸν, ἵνα ἀνύποπτον πάντῃ τὴν οἰκείαν μαρτυρίαν ἐργάσηται.

Ἀλλὰ πότε εἶπεν αὐτῷ ὁ θεὸς, ἐφ' ὃν ἂν ἴδῃς τὸ πνεῦμα καταβαῖνον καὶ τὰ ἑξῆς; ὅτε [7]) δηλονότι, μήπω φανέντος, τὰ περὶ αὐτοῦ ἀπεκάλυψεν αὐτῷ. τότε μὲν γὰρ τά τε ἄλλα καὶ τοῦτο εἶπεν. ὕστερον δὲ καὶ ὑπέδειξεν αὐτὸν παραγενόμενον ἐπὶ τὸ βαπτισθῆναι.

Ὁ μὲν ἓν παρὼν εὐαγγελιστὴς, ὡς εἴρηται, παρέδραμε τὰ κατὰ τὸ βάπτισμα τῦ σωτῆρος, ὡς τοῖς ἄλλοις προϊστορηθέντα· ὁ δὲ ματθαῖος

 πλατύ-

6) καὶ τῦτο κἀκεῖνος. A.
7) ὅτι. B.

caeteris latius enarrauit: lege ergo illa ad perfectiorem habendam cognitionem.

Verſ. 34. *Et ego vidi.* Spiritum videlicet deſcendentem, et manentem ſuper eum.

Verſ. 34. *Et — Dei.* Et vbi hoc perhibuit teſtimonium? neque enim vsquam ſcriptum eſt. Omnino ſane hoc teſtificatus eſt: relictum eſt autem ab euangeliſtis, quemadmodum et alia multa.

Verſ. 35. *Poſtero die* — v. 36. *Dei.* Non vulgari modo neque caſu haec de ipſo loquitur: ſed quia nondum Iudaeorum inſenſibilitatem attigerat: nemo enim quicquam de ipſo interrogauerat: rurſum haec de ipſo dicere cogitur, mentemque eorum iteratis vocibus expergefacere quaſi dormientem.

Et quemadmodum ſponſus nihil interim ſponſae loquitur, nec eam per ſeipſum accipit, ſed dux ſponſae omnia differit, eamque illi tradit: vbi vero hanc ipſe acceperit, ita eam immutat, vt illa priorum omnium obliuiſcatur. Ita et nunc Chriſtus adhuc tacet, Iohannes vero cuncta operatur, ideo etiam amicus ſponſi vocatus eſt, tanquam qui nuptiis praeeſt, omniaque adminiſtrat quae ad ipſum ſponſum pertinent. Vbi vero accepit deſponſatam ſibi eccleſiam, ita eam ſibi copulauit, vt illa continuo omnium obliuiſceretur.

Et ſicut ſponſa nequaquam ad ſponſum accedit, ſed hic ad illam, etiam ſi fuerit ipſe regis filius, illa vero omnium abiectiſſima. Ita et hic accidit: iſte quum tantus eſſet, ad eam quae deſpectiſſima erat acceſſit, et coniunctus non permiſit vt hic deinceps remaneret, ſed ſuſceptam in paternam deduxit domum, hoc eſt in coelum.

Verſ. 37.

s) οὖν interponendum videtur. Forte etiam mox, ἀφυπνίζειν.

πλατύτερον τῶν ἄλλων ἀπήγγειλεν αὐτὰ, καὶ ἀναγνωθι καὶ κεῖνα πρὸς ἐντελεστέραν διάγνωσιν.

Vers. 34. Καὶγὼ ἑώρακα. Τὸ πνεῦμα, δηλαδὴ, καταβαῖνον καὶ μένον ἐπ' αὐτόν.

Vers. 34. Καὶ — θεῦ. Καὶ πῶ τοῦτο μεμαρτύρηκεν; ἐδαμοῦ γὰρ ἀναγέγραπται. μεμαρτύρηκε μὲν τοῦτο πάντως· παραλέλειπται δὲ τοῖς εὐαγγελισταῖς, ὥσπερ καὶ ἄλλα πολλά.

Vers. 35. Τῇ ἐπαύριον — v. 36. θεῦ. Οὐχ ἁπλῶς, ἐδὲ ὡς ἔτυχε, τὰ αὐτὰ περὶ αὐτοῦ φθέγγεται, ἀλλ' ἐπείπερ ἔπω καθίκετο τῆς ἀναισθησίας τῶν ἰουδαίων· ἐδεὶς γὰρ αὐτὸν ἐδὲν ἠρώτησε περὶ αὐτοῦ· ἀναγκάζεται[8]) τὰ αὐτὰ λέγειν πάλιν, καὶ δευτέρας φωνῆς ἀφυπνίζει τὴν διάνοιαν αὐτῶν, ὥσπερ κοιμωμένην.

Καὶ ὃν τρόπον ὁ μὲν νυμφίος ἐδὲν τέως λέγει πρὸς τὴν νύμφην, ἐδ' ἀφ' ἑαυτοῦ λαμβάνει ταύτην· ὁ δὲ νυμφαγωγὸς πάντα διαλέγεται, καὶ παραδίδωσιν αὐτήν· ὅτε δὲ λάβῃ ταύτην ἐκεῖνος, ἔτω διατίθησιν, ὡς ἐπιλαθέσθαι πάντων· οὕτω καὶ νῦν, ὁ μὲν χριστὸς ἔτι σιγᾷ· ὁ δὲ ἰωάννης τὰ περὶ αὐτοῦ διαπραγματεύεται. διὸ καὶ φίλος αὐτοῦ κέκληται, ὡς τῷ γάμῳ παρὼν, καὶ πάντα ὑπὲρ τοῦ νυμφίου διακονῶν· λαβὼν δὲ τὴν νυμφευθεῖσαν ἐκκλησίαν ἐκεῖνος, ἔτως αὐτὴν διέθηκεν, ὡς ἐπιλαθέσθαι πάντων αὐτίκα.

Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν γάμων, οὐχ ἡ νύμφη πρὸς τὸν νυμφίον ἄπεισιν, ἀλλ' ἔτος πρὸς αὐτὴν, κἂν ὁ μὲν εἴη βασιλέως υἱὸς, ἡ δὲ παντάπασιν εὐτελής· ἔτω καὶ ἐνταῦθα γέγονεν. αὐτὸς ὁ τοσοῦτος πρὸς τὴν εὐκαταφρόνητον παραγέγονε, καὶ ἁρμοσάμενος, οὐκ εἴασεν αὐτὴν ἐνταῦθα μένειν λοιπὸν, ἀλλὰ παραλαβὼν, εἰς τὸν πατρικὸν ἀνήγαγεν οἶκον, τὸν οὐρανόν.

Verſ. 37. *Et — Ieſum.* Inter multos auditores hi ſoli audiſſe dicuntur, auribus videlicet animae, quum alii vtique audiſſent auribus corporis: Ex diſcipulis namque Iohannis ſoli hi duo tunc animo praeſentes erant, quum tamen alii multi adſtarent. Sequuti ſunt autem eum, cupientes eius habere notitiam.

Verſ. 38. *Conuerſus — quaeritis?* Non tanquam ignorans, qui hominum penetrat cogitationes, ſed vt interrogando familiares ſibi redderet ac fiduciam daret. Veriſimile eſt enim, quod erubeſcebant, et quaſi ignoti formidabant.

Verſ. 39. *At illi — habitas?* Quum nondum ab eo quicquam audiſſent, magiſtrum ſiue praeceptorem eum appellant: atque hinc cauſam cur ſequerentur manifeſtant, videlicet vt quae forent vtilia audirent, vtque ſeſe in diſcipulos ingererent. Dicunt autem, Vbi habitas? volentes diutius et in quiete cum eo conuerſari.

Verſ. 40. *Dicit — videte.* Non dat habitationis ſigna, volens vt illi ſequerentur, quo maiorem haberent fiduciam.

Verſ. 40. *Venerunt — decima.* Horam ſignificat, et in his innuens diſcipulatus deſiderium, et in illo humanitatem, quod neque propter tempus auerſi ſunt, quum iam ſol ad occaſum declinaret: neque tempus, aut aliud quippiam cauſati ſunt.

Quod ſi alibi dicit ſe non habere vbi caput ſuum reclinaret, non hoc ſimpliciter de domo dicit, ſed de propria domo: neque enim propriam habebat, ſed alienis vtebatur.

Dicit

9) τε, addit. A.

Vers. 37. Καὶ — ἠσᾶ. Πολλῶν ἀκροασαμένων, οὗτοι μόνοι ἠκουσάν, τοῖς ὠσὶ δηλονότι τῆς ψυχῆς, τῶν ἄλλων τοῖς ὠσὶ τοῦ σώματος ἀκουσάντων. ἐκ μὲν γὰρ τῶν μαθητῶν a) Ἰωάννου δύο τότε παρῆσαν· ἄλλοι δὲ πολλοὶ παρεισήκεισαν. ἠκολούθησαν δὲ αὐτῷ, βουλόμενοι πεῖραν λαβεῖν αὐτοῦ.

Vers. 38. Στραφεὶς — ζητεῖτε; Οὐκ ἀγνοῶν, ὁ τοῖς λογισμοῖς τῶν ἀνθρώπων ἐμβατεύων, ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς ἐρωτήσεως οἰκειώσηται τούτους, καὶ παράσχῃ θαρρεῖν. εἰκὸς γὰρ, αὐτοὺς ἐρυθριᾶν ἔτι καὶ ἀγωνιᾶν, ὡς ἀγνῶτας.

Vers. 39. Ὅι δὲ — μένεις; Μήπω μηδὲν παρ' αὐτοῦ μαθόντες, διδάσκαλον αὐτὸν ὀνομάζουσι, τὴν αἰτίαν τε, δι' ἣν ἦλθον, δηλοῦντες ἐντεῦθεν, ὅτι ἀκουσόμενοί τι τῶν χρησίμων, καὶ εἰς μαθητὰς εἰσωθοῦντες ἑαυτούς. λέγουσι δὲ, ποῦ μένεις, βουλόμενοι κατὰ μόνας ἐντυχεῖν αὐτῷ καὶ μεθ' ἡσυχίας.

Vers. 40. Λέγει — ἴδετε. Οὐ λέγει τὰ σύσσημα τῆς οἰκίας, θέλων αὐτοὺς ἀκολουθεῖν, ἵνα καὶ πλέον θαρρήσωσιν.

Vers. 40. Ἦλθαν — δεκάτη. Ἐπισημαίνεται τὴν ὥραν, αἰνιττόμενος τέτων τε τὸ φιλομαθὲς, κἀκεῖνο τὸ φιλάνθρωπον, ὅτι οὐδ' ὑπὸ τῆς ὥρας ἀπετράπησαν, ἤδη πρὸς δυσμὰς ὄντος τοῦ ἡλίου, b) ἐδ' ἐπροφασίσαντο τὸν καιρὸν, εἴ τέ τι ἕτερον.

Εἰ δὲ ἀλλαχοῦ λέγει, μὴ ἔχειν, c) ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ, ἢ περὶ οἰκίας ἁπλῶς τοῦτό φησιν, ἀλλὰ περὶ ἰδίας. ἰδίαν γὰρ οὐκ εἶχεν, ἀλλ' ἀλλοτρίαις ἐκέχρητο. c) Matth. 8, 20.

a) ἐδὲ προφασίσαντος. A.

Dicit itaque euangelista manssisse ipsos apud eum die illo: quod autem instructi sint, tanquam manifestum reliquit intelligendum. Tantum enim vna nocte profecerunt, vt ad aliorum venationem sequenti die procederent.

Oportet igitur et nos ob nullum tergiuersari tempus ab audiendis his quae diuina sunt, sed omnia his posteriora ducere. Alia siquidem mundana vniuersa tempus habent: ad haec vero omne tempus esto conueniens.

Vers. 41. *Erat — eum.* Alterius siluit vocabulum, siue quia insignis non erat vel cognitus: siue ipse qui haec scribit erat, vt quidam dicunt.

Vers. 42. *Reperit — Christus.* Sermo est admodum laetantis: Inuenimus quem quaerebamus, quem venturum sperabamus, quem scripturae annuntiauerunt: nam ab his hunc esse cognouit, a quibus ad sacra introductus est.

Considera vero, quod hi etiam quum piscatores essent scripturis animum aduertebant: nos autem qui de eis colloquimur, in eisque versamur, nequaquam tamen adeo animum attendimus.

† Mediatorem videlicet, genus a Deo ac hominibus ducentem.

Vers. 43. *Et — Iesum.* Postquam videlicet dixerat quae ab eo audierat. Siquidem hoc germanae fraternitatis est, hoc sincerae amicitiae, vt boni participem assumat et fratrem. Fortassis autem non retulit quae ab eo mysteria audierat, sed tantum vbi dixisset, Inuenimus Messiam, duxit eum ad Iesum, id solum studens, vt ipsum duceret, Christoque traderet, sciens quod ille doceret eum vniuersa.

Vers. 43.

Ὅτι μὲν οὖν παρ' αὐτῷ ἔμειναν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, εἶπεν ὁ εὐαγγελιστής· ὅτι δὲ ἐδιδάχθησαν, ὡς πρόδηλον, ἀφῆκε νοεῖσθαι. τοσοῦτον γὰρ ἐν μιᾷ νυκτὶ ὠφελήθησαν, ὡς μεθ' ἡμέραν ἐφ' ἑτέρων θήραν ἐλθεῖν αὐτούς.

Χρὴ τοίνυν καὶ ἡμᾶς μηδένα προφασίζεσθαι καιρὸν εἰς ἀκρόασιν θείαν, ἀλλὰ πάντα δεύτερα ταύτης λογίζεσθαι. τἄλλα μὲν γὰρ, ὅσα βιωτικὰ, καιρὸν ἐχέτω· πρὸς ταύτην δὲ πᾶς ἡμῖν ἕξω καιρὸς ἐπιτήδειος.

Verſ. 41. Ἦν — αὐτῷ. Τοῦ ἑτέρου παρεσιώπησε τὴν κλῆσιν, ἢ διότι οὐκ ἦν τῶν ἐπισήμων καὶ γνωρίμων ἐκεῖνος, ἢ ὅτι αὐτὸς ἦν, ὁ ταῦτα γράφων, ὥς τινες φασίν.

Verſ. 42. Εὑρίσκει — χριστός. Σφόδρα χαίροντος ὁ λόγος, εὑρήκαμεν, ὃν ἐζητοῦμεν, ὃν προσεδοκῶμεν ἥξειν, ὃν αἱ γραφαὶ κατήγγελλον. ἀφ' ὧν γὰρ ἐμυσαγωγήθη, συνῆκεν, ὅτι αὐτός ἐστιν.

Ὅρα δὲ, ὅτι καὶ ἁλιεῖς ὄντες, προσεῖχον ταῖς γραφαῖς· ἡμεῖς δὲ, καὶ ὁμιλοῦντες αὐταῖς, οὐδ' ὅτω προσέχομεν. [2])

Verſ. 43. Καὶ — ἰησοῦν. Εἰπὼν, ἃ ἤκουσε, δηλονότι, παρ' αὐτοῦ. τοῦτο γνησιότητος ἀδελφικῆς, τοῦτο φιλίας εἰλικρινοῦς, κοινωνὸν τοῦ ἀγαθοῦ προσλαμβάνειν καὶ τὸν ἀδελφόν. ἴσως δὲ καὶ οὐδὲ εἶπεν, ἃ ἐμυσαγωγήθη, ἀλλὰ μόνον εἰπὼν, εὑρήκαμεν τὸν μεσίαν, ἤγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸν ἰησοῦν, τοῦτο μόνον σπουδάζων, ἀγαγεῖν αὐτὸν καὶ παραδοῦναι τῷ χριστῷ, γινώσκων, ὅτι τὸ πᾶν ἐκεῖνος αὐτὸν διδάξει.

[2]) Scholio prorſus inepto, quod Hentenius habet hic continuo, mei carent. Eſt interpretatio etymologica hominis Graeci, qui μεσίας a μέσος deriuauit.

Vers. 43. *Intuitus — Petrus.* Quae diuinitatis sunt deinceps a vaticinio aperire incipit. Siquidem non minus alliciunt homines prophetiae aut futurorum annuntiatio, quam signa. Praeterea minus etiam patent inuidiae: nam signa calumniabantur insipientes. In Beelzebul, inquiunt, eiicit daemonia. De prophetiis vero nihil tale dixisse leguntur.

Et circa Simonem quidem et Nathanaël hoc vsus est modo. De Andrea autem et Philippo nihil vaticinatus est. Siquidem Andreas Iohannis testimonio attractus est: Philippus vero videns illos qui ipsum sequebantur, ad fidem et ipse adductus est. De Petro quidem prophetauit cuius esset filius, et quo vocandus esset nomine.

Quaere praeterea ad perfectiorem intelligentiam tertio iuxta Matthaeum capite dicti illius enarrationem, Ambulans Iesus circa mare Galilaeae vidit duos fratres Simonem qui vocatur Petrus, et Andream fratrem eius, mittentes rete in mare. Ad haec octauo iuxta Marcum capite verbi illius interpretationem, Et imposuit Simoni nomen Petrus. Sed et loci illius explanationem decimo capite euangelii secundum Lucam, Piscatores autem descenderant ex illis, et abluebant retia. Omnia enim conferunt ad ea, quae hic ponuntur.

Hunc itaque nominauit Petrum: sicut Iacobum et Iohannem filios tonitrui: ostendens se eum esse qui in veteri quoque testamento nomina adaptauerat, Abram vocans Abraham, Saram vero Sarram, et Iacob Israël. Nam quibusdam ab ortu nomina imponebat, quibusdam autem postmodum. Quorum enim virtus a primo, quod aiunt,

5) γὰρ, abest. A.

Vers. 43. Ἐμβλέψας — πέτρος. Ἄρχεται λοιπὸν παραινοίγειν τὰ τῆς θεότητος ἀπὸ προρρήσεως. οὐχ ἧττον γὰρ τῶν σημείων αἱ προφητείαι προσάγουσι τοὺς ἀνθρώπους, ἔτι δὲ καὶ τὸ ἀνεπαχθέστερον ἔχουσι. τὰ μὲν γὰρ σημεῖα καὶ διέβαλλον οἱ ἀνόητοι. ἐν Βεελζεβὲλ, γάρ φησιν, ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια· περὶ δὲ τῶν προφητειῶν οὐδὲν ἔλεγον τοιοῦτον.

Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ σίμωνος καὶ τοῦ ναθαναὴλ τούτῳ κέχρηται τῷ τρόπῳ· ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνδρέου καὶ τοῦ φιλίππου οὐδὲν προφητεύει, διότι ἀνδρέας μὲν προκατείληπτο διὰ τῆς μαρτυρίας ἰωάννου· φίλιππος δὲ, ὁρῶν τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτῷ, πρὸς πίστιν καὶ αὐτὸς ἐχειραγωγεῖτο. προεφήτευσε δὲ περὶ τοῦ πέτρου, τίνος τέ ἐστιν υἱὸς, καὶ τί κληθήσεται.

Ζήτησον δὲ καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον τὴν ἐξήγησιν τοῦ, g) περιπατῶν δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς γαλιλαίας, εἶδε δύο ἀδελφοὺς, σίμωνα τὸν λεγόμενον πέτρον, καὶ ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, βάλλοντας ἀμφίβληστρον εἰς τὴν θάλασσαν. ἔτι δὲ καὶ ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ μάρκον τὴν ἑρμηνείαν τοῦ, καὶ h) ἐπέθηκε τῷ σίμωνι ὄνομα πέτρον· ἀλλὰ καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ δεκάτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ λουκᾶν τὴν διασάφησιν τοῦ, οἱ δὲ i) ἁλιεῖς ἀποβάντες ἀπ' αὐτῶν, ἀπέπλυναν τὰ δίκτυα. συντελοῦσι γὰρ ἅπαντα εἰς τὸ προκείμενον.

g) Matth. 4, 18.

h) Marc. 3, 16.

i) Luc. 5, 2.

Τοῦτον μὲν οὖν πέτρον ὠνόμασεν, ἰάκωβον δὲ καὶ ἰωάννην, υἱοὺς βροντῆς, δεικνύων, ὅτι αὐτός ἐστιν, ὁ καὶ ἐν τῇ παλαιᾷ τὰ ὀνόματα μεταῤῥυθμίσας, καὶ τὸν μὲν ἄβραμ ἀβραὰμ καλέσας, τὴν δὲ σάραν σάῤῥαν, καὶ τὸν ἰακὼβ ἰσραὴλ. τισὶ μὲν οὖν ἐκ γενετῆς ἐπέθηκε τὰ ὀνόματα, τισὶ δὲ ὕστερον. ὧν μὲν γὰρ ἡ ἀρετὴ διαλάμπειν ἔμελλεν

aiunt, capillo fulgebit, his ab initio nomen imponit: quorum autem poſtea, his etiam poſtea.

Verſ. 44. *Poſtero die* — v. 45. *Petri.* Poſtero ſane die voluit exire, at non poſtero die reperit Philippum, ſed poſtmodum poſtquam Petrum et Andream, Iacobum ac Iohannem attraxerat, quemadmodum ab aliis euangeliſtis licet colligere.

Sed quam ob rem non meminit quomodo eos attraxerit ambulans circa mare Galilaeae? Quia Matthaeus et Marcus hoc tradiderunt. Sed quia illi praetermiſerant, quae circa Philippum acciderant, haec nunc iſte manifeſtat. Ait autem illi Ieſus, Sequere me. Sciens quidem et hunc iam animo ſequutum, quum de eo audiſſet ab his qui ſequebantur, ſed reuerentia detineri, ſoluit eum metu. Dicit autem euangeliſta qua ſit Philippus ciuitate oriundus, puta a Bethſaida vili ac ignobili: vt ſcias quod ignobilia mundi elegerit Deus.

Verſ. 46. *Reperit Philippus Nathanaël.* Poſtquam videlicet Chriſtum ſequutus erat.

Verſ. 46. *Et — inuenimus.* Sumto de ipſo experimento, ſtatim praedicator efficitur: ſciensque Nathanaël in legis ac prophetarum ſcripturis diligentiſſimum: ſiquidem erat in eis maxime verſatus, quemadmodum et ipſe Chriſtus atteſtatur, et res ipſa demonſtrauit: ad Moſen ac prophetas eum remittit, confirmans inde ſuum de Chriſto teſtimonium eſſe fide dignum.

Verſ. 46.

4) Chryſoſt. Tom. VIII. p. 113. B. ἐκ πρώτης ἡλικίας.

λεν ἐκ πρώτης[4]) τριχὸς, τούτους ἐξ ἀρχῆς ὠνόμασεν· ὧν δὲ ὕστερον, τότε ὕστερον.

Verſ. 44. Τῇ ἐπαύριον — v. 45. πέτρου. Τῇ ἐπαύριον μὲν ἠθέλησεν ἐξελθεῖν, ἐ τῇ ἐπαύριον δὲ εὑρίσκει τὸν Φίλιππον, ἀλλ' ὕστερον, μετὰ τὸ ἐπισπάσαθαι πέτρον καὶ ἀνδρέαν καὶ ἰάκωβον καὶ ἰωάννην, ὡς ἀπὸ τῶν ἄλλων εὐαγγελιςῶν ἔξεςι διαγινώσκειν.

Ἀλλὰ τίνος ἕνεκεν οὐκ ἐμνημόνευσε, πῶς αὐτοὺς εἵλκυσε, περιπατῶν παρὰ τὴν θάλασσαν τῆς γαλιλαίας; διότι ματθαῖος καὶ μάρκος τοῦτο παραδεδώκασιν. ἐπεὶ δὲ τὰ κατὰ τὸν Φίλιππον ἐκεῖνοι παρέδραμον, ταῦτα νῦν οὗτος ἀπαγγέλλει. λέγει δὲ αὐτῷ ὁ ἰησοῦς, ἀκολούθει μοι, γινώσκων, ὅτι ποθεῖ μὲν ἀκολουθῆσαι καὶ αὐτὸς, ἀκηκοὼς περὶ αὐτοῦ παρὰ τῶν ἀκολουθούντων· εὐλαβεῖται δέ. λύει οὖν αὐτοῦ τὴν αἰδώ. λέγει δὲ[5]) ὁ εὐαγγελιςὴς, καὶ ποίας πόλεως ἦν, ὅτι ἀπὸ βηθσαϊδά, τῆς εὐτελοῦς καὶ φαύλης, ἵνα μάθῃς, ὅτι τὰ ἀθενῆ τὸ κόσμε ἐξελέξατο ὁ θεός.

Verſ. 46. Εὑρίσκει φίλιππος τὸν ναθαναήλ. Μετὰ τὸ ἀκολουθῆσαι τῷ χριςῷ, δηλονότι.

Verſ. 46. Καὶ — εὑρήκαμεν. Πεῖραν αὐτῦ λαβὼν, κήρυξ αὐτῦ γίνεται παραυτίκα, καὶ γινώσκων τὸν ναθαναὴλ ἀκριβέςατον ἔν τε ταῖς νομικαῖς, καὶ ταῖς προφητικαῖς γραφαῖς· καὶ γὰρ ἦν τὰ τοιαῦτα ἄριςα διεσκεμμένος, ὡς καὶ ὁ χριςὸς ἐμαρτύρησε, καὶ τὸ ἔργον ἔδειξεν· ἐπὶ τὸν μωϋσέα καὶ τὺς προφήτας αὐτὸν παραπέμπει, κατασκευάζων ἐκεῖθεν ἀξιόπιςον τὴν περὶ τῦ χριςῦ μαρτυρίαν ἑαυτοῦ.

Verſ. 46.

[5]) καὶ, interponit A.

Verſ. 46. *Ieſum filium Ioſeph.* Adhuc enim filius eius eſſe putabatur.

Verſ. 46. *A Nazaret.* A Nazaret ideo dicebatur, quod ibi nutritus eſſet.

Verſ. 47. *Et — eſſe?* Quum prophetam audiret dicentem, Et tu Bethlehem terra Iuda nequaquam minima es inter principatus Iuda: ex te enim exibit dux, qui regat populum meum Iſraël, e Bethlehem Chriſtum expectabat: nunc autem audiens eum Nazarenum eſſe, turbatus eſt et admirabatur, non inueniens Philippi verbum conuenire prophetiae, ideoque opinatus hunc circa locum eſſe lapſum, benignam fingit obiectionem, innuens non ita ipſum inuentum eſſe, ſed eum eſſe a Nazaret, plane quodammodo per modum interrogationis repellit, ſuam oſtendens circa ſcripturas diligentiam, et infallibilitatem figurarum.

Eſt autem ſimile ac ſi diceret, Vtrum fieri poteſt, vt a Nazaret adeo exigua et abiecta ſit quippiam boni? Nam Galilaea a Iudaeis male audiebat: porro Nazaret Galilaeae ciuitas erat. Dicebat autem hoc certiſſimus, quod non a Nazaret, ſed a Bethlehem expectaretur Chriſtus.

Verſ. 47. *Dicit — vide.* Modum quo hoc dixerat ignorans, putansque illum ſimpliciter ciuitati Nazaret detrahere, ducit ipſum ad Chriſtum tanquam ſtatim crediturum, ſi modo doctrinam ac conuerſationem eius guſtaſſet.

Verſ. 48.

[6]) Exciderunt incluſa. A.

[7]) καὶ τότε τοιοῦτον in interpretatione neglexit Hentenius. Forte autem corrigendum, aut καὶ τὸ τοιοῦτον, aut καὶ ταῦτα τοιοῦτον, ſcilicet ἀγαθὸν, οἷον

Vers. 46. Ἰησοῦν τὸν υἱὸν ἰωσήφ. Ἔτι γὰρ τέτου υἱὸς εἶναι ἐνομίζετο.

Vers. 46. Τὸν ἀπὸ ναζαρέτ. Ἐκ ναζαρὲτ ἐλέγετο, διὰ τὸ τραφῆναι ἐν αὐτῇ.

Vers. 47. Καὶ — εἶναι; Ἀκέων τῶ προφήτε λέγοντος· καὶ σὺ βηθλεὲμ, γῆ ἰέδα, ἐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν ταῖς ἡγεμόσιν ἰούδα. ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν ἰσραὴλ· ἐκ βηθλεὲμ προσεδόκα τὸν χριστόν. μαθὼν δὲ νῦν, ὅτι ἀπὸ ναζαρέτ ἐστιν, ἐθορυβήθη καὶ διηπόρησεν, οὐχ εὑρίσκων συμβαίνοντα τῇ προφητείᾳ τὸν λόγον τῶ φιλίππου. διὸ καὶ λογισάμενος, ἐσφάλθαι τῶτον περὶ τὸν τόπον, ἐπιεικῆ ποιεῖται παραίτησιν, ὡ τῶ εὑρεθῆναι αὐτὸν, ἀλλὰ τῶ ἀπὸ ναζαρὲτ εἶναι, καὶ ὁμαλῶς πως, ἐν ἐρωτήσεως τάξει, διωθεῖται τοῦτο, δεικνύων τὸ περὶ τὰς γραφὰς ἀκριβὲς αὐτοῦ, καὶ τὸ τῶν τρόπων ἀνεξαπάτητον.

[Ὁ [6]) δὲ λέγει, τοιῶτόν ἐστιν. ἆρα ἐκ ναζαρὲτ ἐνδέχεταί τι ἀγαθὸν εἶναι, [7]) καὶ τότε τοιῶτον,] τῆς ἔτω φαύλης καὶ ἀπεῤῥιμμένης; διεβάλλετο γὰρ παρὰ τῆς [8]) ἰεδαίας ἡ γαλιλαία. τῆς δὲ γαλιλαίας ἐστὶ πόλις, ἡ ναζαρέτ. ἔλεγε δὲ τοῦτο, πεπληροφορημένος, ὅτι ὁ προσδοκώμενος οὐκ ἔστιν ἀπὸ ναζαρὲτ, ἀλλ' ἐκ βηθλεέμ,

Vers. 47. Λέγει — ἴδε. Ἀγνοῶν τὸν τρόπον, δι' ὃν εἶπε τοῦτο, καὶ ἁπλῶς αὐτὸν διαβάλλειν τὴν ναζαρὲτ οἰηθεὶς, ἔλκει τοῦτον ἐπὶ τὸν χριστὸν, [9]) ὡς αὐτίκα πειθησόμενον, εἰ μόνον γεύσεται τῆς διδασκαλίας καὶ ὁμιλίας αὐτοῦ.

Vers. 48.

οἷον ὁ μεσίας. τρόποι autem non sunt *figurae*, sed *mores*, *ingenium*.

8) Immo, τοῖς ἰουδαίοις, vt Hentenius legit.

9) ὡς, abest. A. mox legitur, πειθησόμενος. B.

Verſ. 48. *Vidit — Iſraëlita.* Laudauit ipſum quaſi intelligentem quae legerat: id enim eſt vere Iſraëlita. Nam pontifices et ſcribae quique illos contingebant, non attendentes ea quae legebant, falſo nomine Iſraëlitae dicebantur.

Verſ. 48. *In — eſt.* Dolum vocat, veritatis contectionem vel obſcurationem a malitia.

Verſ. 49. *Dicit — noſti?* Non eſt laudibus inflatus, ſed rogat vnde eum talem eſſe cognoſceret qualem dicebat.

Verſ. 49. *Reſpondit — videbam te.* Ille quidem tanquam hominem adhuc rogabat, ipſe vero quaſi Deus illi reſpondet: nam ſe vidiſſe dicit quod nullus vidit. Priusquam autem occurriſſet ei Philippus, fuerat ſub ficu, nullo praeſente aut ipſum vidente. Dedit itaque ſignum quod cognoſceret ac videret quae hominibus viſa non forent: ideoque et tempus dixit et locum ac arborem. Simul etiam indicauit ſe omnino audiſſe quae dixiſſet, Vtrum a Nazaret poſſet quippiam eſſe boni: et ex hoc magis intellexit ipſum eſſe Chriſtum. Cogitabat enim quod aliter non eum laudaſſet, ſed potius repuliſſet.

Caeterum et a prophetia, et a laude ipſum eſſe credidit. Prophetia vero non de futuris tantum eſt, verum etiam de praeteritis: ſicut Moſes de mundi conſtitutione: et de praeſentibus, vt quum dixit Chriſtus quae ſint in corde hominum.

Verſ. 50. *Reſpondit — Iſraël.* Vides animam prae nimia laetitia exultantem, hisque verbis ipſum amplectentem: Tu inquit, ille ipſe es qui expectabatur.

Sed

[1]) Tria haec vocabula abſunt. A.
[2]) λέγει. A.

Vers. 48. Εἶδεν — ἰσραηλίτης. Ἐπήνεσεν αὐτὸν, ὡς ἐπιγινώσκοντα, ἃ ἀναγινώσκει. τοῦτο γὰρ τοῦ ἀληθῶς ἰσραηλίτου. οἱ γὰρ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ κατ' ἐκείνους, οὐ προσέχοντες, οἷς ἀνεγίνωσκον, ψευδώνυμοι ἦσαν ἰσραηλῖται.

Vers. 48. Ἐν — ἔσι. Δόλον λέγει, τὴν ἐπικάλυψιν τῆς ἀληθείας, τὴν πονηρίαν.

Vers. 49. Λέγει — γινώσκεις; Οὐκ ἐχαυνώθη τοῖς ἐπαίνοις, ἀλλ' ἐζήτησε μαθεῖν, πόθεν αὐτὸν γινώσκει τοιοῦτον, οἷον λέγει.

Vers. 49. Ἀπεκρίθη — εἶδόν σε. Ὁ μὲν, ὡς ἄνθρωπον, αὐτὸν ἐξήταζεν ἔτι· αὐτὸς δὲ, ὡς θεὸς, αὐτῷ ἀποκρίνεται. λέγει γὰρ ἰδεῖν, ὃ οὐδεὶς ἑώρακε. πρὸ τοῦ ἐντυχεῖν γὰρ αὐτῷ τὸν Φίλιππον, ἦν ὑπὸ τὴν συκῆν, οὐδενὸς παρόντος, ἢ ὁρῶντος αὐτόν. δέδωκεν οὖν τεκμήριον ἀναντίῤῥητον τοῦ γινώσκειν αὐτὸν, καὶ ὁρᾶν τὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀθέατα. διὸ καὶ τὸν καιρὸν εἶπε, καὶ τὸν τόπον, καὶ τὸ δένδρον, καὶ ἅμα ἐδείκνυ, ὅτι καὶ ἤκουσε πάντως, ὃ εἶπεν, ὅτι ἐκ ναζαρὲτ δύναταί τι ἀγαθὸν εἶναι· καὶ ἐκ τούτου μᾶλλον συνῆκεν, ὅτι αὐτός ἐσιν ὁ χριστός. ἐλογίσατο γὰρ, ὅτι εἰ μὴ ἦν, οὐκ ἂν ἐπήνεσεν αὐτόν· ἀλλ' ἀπώσατο ἄν. λοιπὸν οὖν ἔκ τε τῆς προφητείας, ἔκ τε τοῦ ἐπαίνου πεπίστευκεν, ὅτι αὐτός ἐσι.

[Προφητεία [1]) δέ ἐσιν,] οὐκ ἐπὶ τῶν μελλόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν παρελθόντων, ὡς ἡ μωϋσέως περὶ τῆς κοσμογενείας· καὶ ἐπὶ τῶν ἐνεστώτων, ὡς ὅταν ὁ χριστὸς λέγῃ [2]) τὰ ἐν ταῖς καρδίαις τῶν ἀνθρώπων.

Vers. 50. Ἀπεκρίθη — ἰσραήλ. Ἔγνως ψυχὴν ὑπὸ περιχαρείας σκιρτῶσαν, καὶ περιπτυσσομένην αὐτὸν τοῖς ῥήμασι τούτοις· σὺ εἶ, φησὶν, αὐτὸς ἐκεῖνος, ὁ προσδοκώμενος.

Sed quare Petrus qui post tanta miracula tantamque doctrinam confessus est ipsum esse Dei filium, beatus dictus est: Nathanaël vero qui et ante miracula, et ante doctrinam hoc ipsum fecit, non est dictus beatus? Quia licet hoc ipsum loquutus est, non tamen eadem mente. Nam Petrus eum natura Dei filium esse confessus est: Nathanaël vero, Dei filium adoptione: et ille quidem proprie Deum, hic autem per gratiam, quod manifestum est ex eo quod subditur, Tu es rex Israël. Qui enim natura Dei filius est, non Israëlitarum solum, sed et omnium rex est. Neque hinc solum manifestum est, verum etiam ab his quae respondit Christus, ad perfectiorem confessionem hunc inducens ac docens, ne sibi quasi puro homini auscultaret.

Vers. 51. *Respondit — videbis.* Vt perfectius credas. Nam quum parua adhuc audisset, parum credebat.

Vers. 52. *Et dixit — hominis.* † Primum dixit Ascendentes, significans quod vsque tunc cum eo praesentes fuerant eique ministrauerant.

Siquidem tanquam super legitimum Dei filium ascendebant et descendebant angeli Dei ad eum, ministrantes illi: hoc quidem circa tempus passionis, illud autem tempore resurrectionis et assumtionis. Cui autem in modum seruorum ministrant angeli, hic non simpliciter homo est, sed et Deus ac dominus. Amen amen dico vobis fidelibus, Posthac videbitis, post ingenuam veramque fidem.

Haec

3) *ei*, pro *o*. A.
4) Inclusa in margine habent, A. B.

Ἀλλὰ τίνος ἕνεκεν ὁ πέτρος μὲν, μετὰ τοσαῦτα θαύματα, καὶ τοσαύτην διδασκαλίαν, ὁμολογήσας αὐτὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, ἐμακαρίσθη· ὁ ναθαναὴλ δὲ, καὶ πρὸ τῶν θαυμάτων, καὶ πρὸ τῆς διδασκαλίας τὸ αὐτὸ ποιήσας, οὐκ ἐμακαρίσθη; διότι εἰ καὶ τὸ αὐτὸ ἐφθέγξαντο, ἀλλ' οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς διανοίας. ὁ πέτρος μὲν γὰρ φύσει υἱὸν τοῦ θεοῦ τοῦτον ὡμολόγησεν· ὁ ναθαναὴλ δὲ, υἱὸν τοῦ θεοῦ θέσει. καὶ ὁ μὲν θεὸν κυρίως· ὁ δὲ θεὸν κατὰ χάριν. καὶ τοῦτο δῆλον, ἀπὸ τοῦ ἐπαγαγεῖν· σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τοῦ ἰσραήλ. ὁ[3] γὰρ φύσει υἱὸς τοῦ θεοῦ, οὐ μόνων τῶν ἰσραηλιτῶν, ἀλλὰ πάντων βασιλεύς ἐστιν. οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον τοῦτο δῆλον, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν ὁ χριστὸς ἀπεκρίθη, προάγων τοῦτον ἐπὶ τελειοτέραν ὁμολογίαν, καὶ διδάσκων, μὴ ὡς ἀνθρώπῳ ψιλῷ προσέχειν αὐτῷ.

Vers. 51. Ἀπεκρίθη — ὄψει. Ἵνα καὶ μεῖζον πιστεύσῃς. ἔτι γὰρ μικρὰ ἀκούσας, μικρὰ ἐπίστευσε.

Vers. 52. Καὶ λέγει — ἀνθρώπου. [Ἀναβαίνοντας[4]) εἶπε πρῶτον, δηλῶν τοὺς ἄχρι τούτου[5]) συμπαρόντας καὶ διακονοῦντας αὐτῷ.]

Ὡς γὰρ ἐπὶ γνήσιον υἱὸν τοῦ θεοῦ, ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον οἱ ἄγγελοι τῷ θεῷ ἐπ' αὐτὸν, διακονοῦντες· τοῦτο μὲν, παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ πάθους, τοῦτο δὲ, παρὰ τὸν τῆς ἀναστάσεως· τοῦτο δὲ, παρὰ τὸν τῆς ἀναλήψεως. ᾧ δὲ ἄγγελοι διακονοῦσι δῆλον πρέπως, οὗτος οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ[6]) θεὸς καὶ δεσπότης αὐτῶν. ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, τοῖς πιστοῖς, ἀπάρτι ὄψεσθε, μετὰ τὸ πιστεῦσαι γνησίως. ταῦτα δέ εἰσι

5) ἄχρι τότε. A.
6) καὶ, abeſt A.

Haec autem sunt maiora illa de quibus dixerat, Maiora his videbis.

Visionem vero intellige etiam cognitionem. Haec enim omnes discipuli cognouerunt: hi quidem videntes, illi autem ab his qui viderant audientes.

Quod ergo in aliis, hoc etiam nunc facit. Siquidem duo vaticinia protulit: vnum certum dicens, Priusquam te Philippus vocaret, quum esses sub ficu, videbam te: aliud vero ambiguum, puta quod visuri essent coelos apertos et caetera, et a certo confirmat ambiguum. Ideo etiam Nathanaël tacuit, Christus vero subsitit ac siluit, expectans verbum eius, sinens vt dicta apud se reuolueret. Vbi enim semen in terram bonam seminasset, reliquit: vt per otium postmodum nasceretur.

Cap. I. De nuptiis in Cana.

Cap. II. v. 1. *Et — Galilaeae.*

Tertio post Christi a deserto descensum.

Vers. 1. *Et — ibi.* Vocata tanquam familiaris ab his qui nuptias celebrabant.

Vers. 2. *Vocatus — nuptias.* Et ipsi quasi familiares. Accessit autem Saluator non habito respectu ad suam dignitatem, sed ad hominum vtilitatem. Siquidem qui nuptias condiderat, venit vt eas honoraret, suaque praesentia sanctificaret: et quum serui formam assumsisset, non dedignatur seruorum interesse nuptiis, licet qui eum vocauerant, non haberent congruentem de eo opinionem.

[1] τὸ, pro τὴν. A.

τὰ μείζω, περὶ ὧν εἶπεν, ὅτι μείζω τούτων ὄψει.

Ὄψιν δὲ νόησον, καὶ τὴν γνῶσιν. ἔγνωσαν γὰρ ταῦτα πάντες οἱ μαθηταί, οἱ μὲν ἰδόντες, οἱ δὲ ἀκούσαντες παρὰ τῶν ἰδόντων.

Ὅπερ δὲ ἐν ἄλλοις, τοῦτο καὶ νῦν ποιεῖ. δύο γὰρ εἰπὼν προρρήσεις, τὴν μὲν ὁμολογεμένην· ὅτι πρὸ τῆ σὲ Φίλιππον Φωνῆσαι, ὄντα ὑπὸ τὴν συκῆν, εἶδόν σε· τὴν δὲ ἀμφίβολον· ὅτι ὄψονται τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγότα καὶ τὰ ἑξῆς· ἀπὸ τῆς ὁμολογουμένης βεβαιοῖ τὴν [7]) ἀμφίβολον. διὸ καὶ σεσίγηκε μὲν ὁ ναθαναὴλ, ἔσησε δὲ καὶ ὁ χριστὸς μέχρι τότε τὸν λόγον, ἀφεὶς αὐτὸν κατ' ἰδίαν ἀναλογίσασθαι τὰ λεχθέντα. καταβαλὼν γὰρ εἰς γῆν καλὴν τὸν σπόρον, κατέλιπεν ἐπὶ σχολῆς βλαστῆσαι λοιπόν.

ΚΕΦ. Α. Περὶ τοῦ ἐν κανᾷ γάμου.

Cap. II. v. 1. Καὶ — γαλιλαίας.

Τῇ τρίτῃ, μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐρήμου κάθοδον τοῦ χριστοῦ.

Vers. 1. Καὶ — ἐκεῖ. Κληθεῖσα παρὰ τῶν τελούντων τὸν γάμον, ὡς γνώριμος.

Vers. 2. Ἐκλήθη — γάμον. Καὶ αὐτοὶ, ὡς γνώριμοι. καὶ ἀπῆλθεν ὁ σωτὴρ, οὐ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ βλέπων ἀξίαν, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων ὠφέλειαν. καὶ ὁ τὸν γάμον νομοθετήσας, ἦλθε τιμήσων τὸν γάμον, καὶ ἁγιάσων αὐτὸν τῇ παρουσίᾳ· καὶ ὁ μορφὴν δούλου λαβὼν, οὐκ ἀπηξίωσεν εἰς γάμον [8]) δούλων παραγενέσθαι, εἰ καὶ τὴν προσήκουσαν περὶ αὐτοῦ δόξαν οὐκ

[8]) δάλε. A.

nionem. Simpliciter enim tanquam notum, vnumque e pluribus illum vocauerant.

Verſ. 3. *Et — habent.* Quum carerent vino, hoc eſt, quum opus eſſet vino, ſiue quum iam vinum defeciſſet. (Nam habet Graeca litera ὑσερήσαντος οἴνου.) Neque enim ad id vſque temporis vllum fecerat miraculum. Quum ergo cognouiſſet mater quae circa ipſum erant, quodque Iohannes propter eum venerat, ac de illius diuinitate teſtimonium tulerat, et quod coelitus de eo teſtimonium acceperat, ſimul etiam videns, quod diſcipulos acceperat: intellexit quod reuelari ex eo tempore inciperet. Sumta igitur fiducia deprecata eſt eum pro deficientis vini miraculo: et his qui vocauerant gratiam volens rependere, et ſuam gloriam volens per filii potentiam demonſtrare Ideoque eam corripit, non quaſi vilipendens, ſed corrigens tanquam intempeſtiue precantem. Nam quod eam plurimum honoraret, et ex aliis multis manifeſtum eſt, et ex eo quod ipſius compleuit exhortationem. Corripuit itaque eam docens, nondum talia eſſe quaerenda, quanquam miracula verbo poſſet operari. Obediuit autem, eam tanquam matrem honorans.

Verſ. 4. *Dicit — mulier?* Quid ad nos attinet id pro quo deprecaris? quid ita nos vrget? Poteſt praeterea et alio modo intelligi. Quid mihi tecum commune eſt? ego ſiquidem vtpote Deus noui quae tempora edendis miraculis ſint congrua: tu vero illa ignoras quaſi homo. Non dixit autem mater, ſed mulier, tanquam Deus.

Verſ. 4. *Nondum — mea.* Nondum adeſt tempus meum ad edendum quod quaeris miraculum: tunc autem aderit, quum hi quibus opus eſt miraculo, cognouerint quod talia poſſim operari, et

εἶχον οἱ καλέσαντες. ὡς γὰρ ἁπλῶς γνώριμον, καὶ τῶν πολλῶν ἕνα, τοῦτον ἐκάλεσαν.

Vers. 3. Καὶ — ἔχεσιν. Ὑστερήσαντος, ἤτοι, ἐνδεήσαντος, ἐλλείψαντος. οὔπω μὲν οὖν ἕως τότε θαῦμα πεποίηκεν. ἐπεὶ δὲ μεμάθηκεν ἡ μήτηρ τὰ κατ' αὐτὸν, ὅτι τε δι' αὐτὸν ἦλθεν ὁ Ἰωάννης, καὶ ὅτι μεμαρτύρηκε περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ, καὶ ὅτι καὶ ἀνώθεν ἐμαρτυρήθη, ἅμα δὲ καὶ εἶδεν, ὅτι μαθητὰς προσελάβετο, συνῆκεν, ὅτι ἤρξατο λοιπὸν ἀποκαλύπτεσθαι. διὸ καὶ θαρρήσασα παρεκάλεσεν αὐτὸν εἰς θαυματουργίαν οἴνου ἐλλείποντος, βουλομένη καὶ τοῖς καλέσασι καταθεῖναι χάριν, καὶ ἑαυτὴν λαμπροτέραν ἀποφῆναι διὰ τῆς τοῦ υἱοῦ δυνάμεως. διὸ καὶ ἐπιτιμᾷ αὐτῇ, οὐκ ἀτιμάζων, ἀλλὰ διορθούμενος, ὡς ἀκαίρως παρακαλέσασαν. ὅτι γὰρ σφόδρα ταύτην ἐτίμα, δῆλον ἀπό τε πολλῶν ἄλλων, καὶ ἀπὸ τοῦ πληρῶσαι τὴν τοιαύτην αὐτῆς παράκλησιν· ἐπετίμησε μὲν γὰρ αὐτῇ, παιδεύων, μηκέτι τοιαῦτα ζητεῖν, ἀλλ' ἐᾶν τὰ θαύματα κατὰ λόγον γίνεσθαι· ἐπήκουσε δὲ αὐτῆς, τιμῶν, ὡς μητέρα.

Vers. 4. Λέγει — γύναι; Τί ἡμῖν ἀναγκαῖον, περὶ οὗ παρακαλεῖς; τί τὸ κατεπεῖγον ἔτως ἡμᾶς; ἔστι δὲ καὶ ἑτέρως νοῆσαι. τί κοινὸν ἐμοὶ καὶ σοί; ἐγὼ μὲν γὰρ οἶδα τοὺς προσήκοντας καιροὺς τῶν θαυμάτων, ὡς θεός· σὺ δὲ ἀγνοεῖς αὐτοὺς, ὡς ἄνθρωπος. οὐκ εἶπε δὲ μῆτερ, ἀλλὰ γύναι, ὡς θεός.

Vers. 4. Οὔπω — μου. Οὔπω πάρεστιν ἡ ὥρα μου, ἣ τὸ θαυματουργῆσαι, ὃ ζητεῖς. τότε γὰρ πάρεστιν, ὅτε οἱ δεόμενοι τὸ θαύματος ἐπιγνῶσιν, ὅτι δύναμαι τοιαῦτα ποιεῖν,[9]) καὶ

[9]) ποιῆσαι. A.

et ipsi me fuerint deprecati. Nunc autem matre adhortante non solum intempestiuum esset, verum etiam suspectum, et queruloſorum facillime pateret calumniae.

Haec autem, Nondum venit hora mea: Non potuerunt eum apprehendere, quia nondum venerat hora eius: Nullus iniecit in eum manus, quia nondum venerat hora eius: Pater venit hora, aliaque similia, non offendunt, quod neceſſariis temporum horarumque obſeruationibus ſubiaceat: nam quo id pacto fieret, quum horum effector ſit? ſed haec de contingentibus opportunitatibus dicta ſunt: demonſtrantia, quod omnia ratione ac ordine fieri oporteat. Quum ergo dixiſſet, Nondum venit hora mea, miraculum tamen operatus eſt: et matrem vt dictum eſt honorans, et oſtendens, quod temporibus non ſeruiat aut ſubiaceat, ſed eis dominetur.

Verſ. 5. *Dicit — facite.* Quum verbi ſcopum ac rationem intelligeret: quodque non impotentiae excuſatio erat, ſed ne videretur ſeſe miraculis ingerere, et ſpectaculo exponere, matris autem exhortationem non deſpiceret: menſae miniſtros admonet vt ſibi adſint, et ipſi quoque alio modo cum ea deprecentur.

Verſ. 6. *Erant — ternas.* Hydriae vaſa ſunt aquae. Metretae vero menſurae. Erant autem poſitae ſecundum purificationem Iudaeorum: id eſt paratae ad eorum purificationem, vt ſi qui forte immundi reddereñtur, non longe eundum eſſet ad fontes.

†† Sancti

*) Malim, παραλαλέσωσι.

αὐτοί με[1]) παρακαλέσωσι. νῦν δὲ ἡ τῆς μητρὸς παράκλησις, ἐ μόνον ἄκαιρος, ἀλλὰ καὶ ὕποπτος, καὶ τοῖς μεμψιμοίροις εὐεπηρέαστος.

Τὸ δὲ, ἔπω ἥκει ἡ ὥρα μου,[2]) καὶ τὸ, οὐκ[k]) ἠδύναντο αὐτὸν πιάσαι, ὅτι οὔπω ἦκει ἡ ὥρα αὐτοῦ, καὶ τὸ, ἔδεις[l]) ἐπέβαλεν ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας, ὅτι οὔπω ἐληλύθει ἡ ὥρα αὐτοῦ, καὶ τὸ, πάτερ, ἐλήλυθεν[m]) ἡ ὥρα, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐ δηλοῦσιν, ὅτι καιρῶν ἀνάγκαις καὶ ὡρῶν παρατηρήσεσιν ὑπέκειτο. πῶς γάρ; ὁ τούτων ποιητής; ἀλλὰ ταῦτα, περὶ τῶν προσηκόντων καιρῶν εἰρηται, ἐμφαίνοντα, ὅτι πάντα ἔδει κατὰ λόγον καὶ τάξιν γίνεσθαι. εἰπὼν οὖν, ὅτι ἔπω ἥκει ἡ ὥρα[3]) μου, ἐποίησε τὸ θαῦμα, τιμῶν τε, ὡς εἰρηται τὴν μητέρα, καὶ δεικνύων, ὅτι ἐ δελεύει καιροῖς, ἀλλὰ κυριεύει τούτων.

k) Io. 8, 20.
l) Io. 7, 30.
m) Io. 17, 1.

Vers. 5. Λέγει — ποιήσατε. Συνεῖσα τὸν τοῦ λόγου σκοπὸν,[4]) καὶ ὅτι οὐκ ἀδυναμίας ἡ παραίτησίς ἐστιν, ἀλλ' ἵνα μὴ δοκῇ τοῖς θαύμασιν ἐπιπηδᾶν, καὶ θεατρίζειν ἑαυτὸν, καὶ ὅτι οὐ παρόψεται τὴν ταύτης παράκλησιν, τοὺς διακόνους τῆς τραπέζης εὐτρεπεῖς αὐτῷ παρισᾷ, τρόπον ἕτερον καὶ αὐτοὺς συμπαρακαλοῦντας.

Vers. 6. Ἦσαν — τρεῖς. Ὑδρίαι μὲν, τὰ σκεύη τοῦ ὕδατος· μετρηταὶ δὲ, τὰ μέτρα. ἔκειντο δὲ πρὸς τὸν καθαρισμὸν τῶν Ἰουδαίων, ὑπηρετοῦσαι τούτοις εἰς τὸν καθαρισμὸν, ἵνα εἴ ποτε ἀκάθαρτοι γένοιντο, μὴ πόρρω βαδίζοιεν εἰς πηγὰς καὶ κρήνας.

[2]) Hi tres loci repetiti sunt ex Chrysost. Tom. VIII. p. 126 A. Ergo varietas non vrgenda.
[3]) μου, abest. A.
[4]) καὶ, omittit. A.

† † Sancti Maximi. Sex hydrias intellige mihi, sex modos illos eleemosynae, alere esurientes, potum dare sitientibus, domum ducere hospites, vestire nudos, visere aegrotos, venire ad eos, qui sunt in carceribus. Has hydrias ergo, vacuas suis operibus, quod refrixerat amor, a quo, tanquam a fonte implebantur, sermo diuinus praeceptorum euangelicorum in aduentu suo primo repleuit aqua, id est, beneficentia corporaliter operante, sed mutauit eam in eam quae fit spiritualiter, tanquam in vinum, calefacientem quidem animum, suauiter autem afficientem intellectum, atque ita curatos ex priori transferentem habitu et conditione. Quaelibet vero hydria capit duas aut tres metretas. Duas quidem, propter duplicem, vt dictum est, singulorum modorum beneficentiam, quae non corporaliter tantum, sed et spiritualiter accipitur. Tres vero, quia interdum secundum sanctae Trinitatis Theologiam beneficentia exhibetur. Hauriunt autem dictam aquam bonae cogitationes, quae rationi seruiunt. Quod vinum vt gustauit Architriclinus, id est, discernens cogitatio, dicit, oportebat bonum hoc vinum primo bibi. Corporali enim curae anteferenda spiritualis. Sponsus vero hic, intellectus humanus, qui vt sponsam sibi iungit virtutem, quacum viuat, quorum coniugium cum

5) Inclusa Codex vterque habet in margine. Codex A. omittit etiam indicem, τοῦ ἁγίου Μαξίμου. Hentenius his caret.

6) Dubiae sunt in his aenigmatibus coniecturae. Possit tamen aliquis coniicere, tollendas esse voces, τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν, vt ita, sicut in fine scholii, de Christo accipiatur. Sed in scholio proximo in fine rursus est similiter, τοῦ θείου λόγου τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος.

[(Τοῦ ἁγίου[5]) Μαξίμου.) Ἓξ ὑδρίας νόει μοι, τοὺς ἓξ τρόπους τῆς ἐλεημοσύνης, τὸν τὸ τρέφειν τὸς πεινῶντας, τὸν τὸ ποτίζειν τὸς διψῶντας, τὸν τὸ συνάγειν τὸς ξένους, τὸν τὸ περιβάλλειν τὸς γυμνὸς, τὸν τὸ ἐπισκέπτεσθαι τὸς ἀσθενοῦντας, τὸν τὸ ἔρχεσθαι πρὸς τὸς ἐν φυλακῇ. ταύτας οὖν τὰς ὑδρίας, κενὰς ὔσας τῶν οἰκείων ἐνεργειῶν, διὰ τὸ ψυγῆναι τὴν ἀγάπην, ἀφ' ἧς, ὡς ἀπὸ πηγῆς, ἐπληρῶντο, παραγενόμενος ὁ θεῖος λόγος[6]) τῶν εὐαγγελικῶν ἐντολῶν, πρῶτον μὲν ἐπλήρωσεν ὕδατος, λέγω δὴ, τῆς[7]) σωματικῆς ἐνεργουμένης εὐποιΐας, εἶτα μετέβαλε ταύτην εἰς τὴν πνευματικῶς ἐπιτελουμένην, ὡς εἰς οἶνον, θερμαίνουσαν μὲν τὴν ψυχὴν, εὐφραίνουσαν δὲ τὸν νοῦν, ἐξισῶσαν δὲ τὸς οὕτω θεραπευομένους τῆς προτέρας διαθέσεως. ἑκάστη δὲ ὑδρία, χωρητικὴ ἐστι δύο ἢ τριῶν μετρητῶν. δύο μὲν, διὰ τὸ διπλοῦν, ὡς εἴρηται, τῆς καθ' ἕκαστον τρόπον εὐποιΐας, ἤ μόνον[8]) σωματικῆς, ἀλλὰ καὶ πνευματικῆς λαμβανομένης· τριῶν δὲ, διὰ τὸ κατὰ τὴν τῆς ἁγίας τριάδος θεολογίαν ἔστιν ὅτε τὴν εὐεργεσίαν ἐπιτελεῖσθαι. ἀντλοῦσι δὲ τὸ δηλωθὲν ὕδωρ οἱ ἀγαθοὶ λογισμοὶ, τῷ λόγῳ διακονοῦντες. τούτου δὲ τοῦ οἴνου γευσάμενος ὁ ἀρχιτρίκλινος, ἤγουν, ὁ διακριτικὸς λογισμὸς, φησὶν, ὅτι ἔδει τὸν καλὸν τοῦτον οἶνον πρῶτον ποθῆναι. τῆς γὰρ σωματικῆς ἐπιμελείας προτιμοτέρα ἡ[9]) ψυχή. νυμφίος δὲ ἐνταῦθα, ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, ὡς νύμφην ἁρμοζόμενος ἑαυτῷ τὴν ἀρετὴν πρὸς συμβίωσιν, ὧν τὴν συζυγίαν τιμῶν

ὁ θεὸς

7) Malim, σωματικῶς.

8) Etiam hic praeferendum videtur σωματικῶς et πνευματικῶς.

9) Forte, ἡ ψυχική.

eum in honore habeat deus et logos, venit et arctius copulat eorum coniunctionem.

† † Licet vero aliter etiam tractare allegoriam de sex hydriis. Sint fortasse enim istae hydriae, effectrix officiorum facultas naturae humanae, quam vacuam et inefficacem iacentem, impleuit diuinum verbum, primo quidem cognitione curae corporalis, deinde spiritualis: aut primo cognitione facti, deinde theoriae: aut etiam primo cognitione ea, quae est secundum naturam, deinde ea, quae est supra naturam. Duarum metitarum autem altera quidem, scientia sensibilium, altera vero intelligibilium et tertia, illuminatio de incomprehensibili natura diuina. Numerum senarium autem accepimus de effectrici officiorum facultate naturae, vel, quia sex diebus deus fecit mundum: mundus vero etiam homo: vel, quia quinque mentis facultatibus mentem ipsam quoque adnumeramus, vt quinque sensibus corporis ipsum etiam corpus. Quemadmodum vero pura et vera virgo Maria mater extitit dei logi: ita etiam pura et vera fides mater fit diuini verbi, praedicationis euangelicae.

Vers. 7. *Dicit — summum.* Mensae ministros, facit etiam ministros miraculi, vt ipsi testes rei essent. Non iussit autem, vt vasa vinaria implerentur, sed aqualia siue hydriae, ne qui suspicarentur, quod relictis fecibus mixtio aquae facta esset.

Quare autem non ipsemet solo verbo etiam hydrias impleuit, sed ministris hoc imperauit? Ne phantasma esse videretur: sed si quis miracu-

lum

*) Idem, quod *συσφίγγων*.

ὁ θεὸς καὶ λόγος, παραγίνεται διασφίγγων[2]) αὐτῶν τὴν ἕνωσιν.]

[Ἔστι[2]) δὲ καὶ ἑτέρως ἐπιβαλεῖν τῇ θεωρίᾳ τῶν ἓξ ὑδρίων. εἶεν γὰρ ἂν αὗται, ἡ ποιητικὴ τῶν καθηκόντων δύναμις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἣν, κενὴν καὶ ἀνενέργητον κειμένην, ἐπλήρωσεν ὁ θεῖος λόγος, πρῶτον μὲν τῆς κατὰ σωματικὴν ἐπιμέλειαν γνώσεως, εἶτα τῆς κατὰ ψυχικήν· ἢ πρῶτον μὲν τῆς κατὰ πρᾶξιν, εἶτα τῆς κατὰ θεωρίαν· ἢ καὶ πρῶτον μὲν τῆς κατὰ φύσιν, εἶτα τῆς ὑπὲρ φύσιν· τῶν δὲ δύο μετρητῶν, εἷς μὲν, ἡ τῶν αἰσθητῶν γνῶσις, ἕτερος δὲ, ἡ τῶν νοητῶν, καὶ τρίτος, ἡ περὶ τῆς ἀκαταλήπτου θεότητος ἔλλαμψις. εἰς δὲ τὸν ἓξ ἀριθμὸν ἐλάβομεν τὴν ποιητικὴν τῶν καθηκόντων δύναμιν τῆς φύσεως, ἢ ὅτι ἐν ἓξ ἡμέραις ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον· κόσμος δὲ καὶ ὁ ἄνθρωπος· ἢ ὅτι ταῖς πέντε ψυχικαῖς δυνάμεσι συναριθμῶμεν καὶ αὐτὴν τὴν ψυχήν, ὡς ταῖς πέντε τῶ σώματος αἰσθήσεσι καὶ αὐτὸ τὸ σῶμα. ὥσπερ δὲ ἡ καθαρὰ καὶ ἀληθὴς παρθένος μαρία, μήτηρ ἐγένετο τῶ θεῶ λόγου· ἔτως ἡ καθαρὰ καὶ ἀληθὴς πίστις, μήτηρ γίνεται τῶ θείου λόγου, τῶ εὐαγγελικῶ κηρύγματος.]

Vers. 7. Λέγει — ἄνω. Τοὺς διακόνους τῆς τραπέζης, ποιεῖται διακόνους τῶ θαύματος, ἵνα αὐτοὶ μάρτυρες ὦσι τῶ πράγματος. ὁ προσέταξε δὲ γεμίσαι τὰ ἀγγεῖα τῶ οἴνου, ἀλλὰ τὰ δοχεῖα τῶ ὕδατος, ἵνα μή τινες ὑποπτεύσωσιν, ὅτι τρυγὸς ἐναποκειμένης, κρᾶσις τῶ ὕδατος γέγονε.

Καὶ διατί ἐκ αὐτὸς λόγῳ μόνῳ τὰς ὑδρίας ἐπλήρωσεν, ἀλλὰ τοῖς διακόνοις ἐπέταξεν; ἵνα μὴ δόξῃ φαντάζειν, ἀλλ' ἵνα οἱ ἀντλήσαντες τὸ ὕδωρ,

[2]) Etiam haec in vtriusque Codicis margine reperiuntur.

lum calumniaretur, vt qui aquam hauſerant, ſilentium illis imponerent.

Verſ. 8. *Et ait* — v. 10. *modo.* Architriclinum dicit conuiuii praefectum, qui conuiuium procurat. Triclinia enim vocabantur aulae conuiuiorum. Non ergo ſimpliciter aquam conuertit in vinum, ſed in bonum vinum, ſicut architriclinus ipſe teſtatus eſt. Nam huiusmodi admiranda Chriſti opera longe erant naturalibus praeſtantiora. Quod igitur aqua verſa ſit in vinum, miniſtri teſtes fuerunt: quod autem in bonum etiam vinum, architriclinus ac ſponſus: vt deinceps miraculum latere non poſſet, quod teſtimoniis adeo manifeſtis probaretur.

Veriſimile eſt autem et ſponſum dixiſſe, Quidnam eſt hoc? veruntamen id praetermiſit euangeliſta vtpote non neceſſarium.

Vtinam autem et ego qui frigidus ſum, laxus et effuſus, nihil in hoc ab aqua differens, in calorem conuerterer ſpiritualem, virtutis conſtrictionem, ac morum firmitatem, vt et alios laetificare poſſem.

Verſ. 11. *Hoc — Galilaeae.* Non ſolum ſcripto prodidit miraculum, ſed etiam docuit principium hoc fuiſſe ſignorum. Nam quia id ſcitu dignum erat, et ab aliis praeteritum, ſcripſit illud, vtpote ad hoc vtile, ne fides adhibeatur his quae dicuntur pueri Chriſti miracula: hoc enim fuit initium ſignorum: illa vero ſunt opus viri qui a veritate aberrauit. Nam ſi puer mirabilia operatus fuiſſet, id ſtatim omnibus innotuiſſet, neque Iſraë-

[3]) Aliter de his videtur ſenſiſſe Origenes, contra quem, vt arbitror, diſputat Chryſoſt. Tom. VIII. p. 121.

ὕδωρ, ἐπισομίζοιεν τὲς τὸ θαῦμα συκοφαντοῦντας.

Vers. 8. Καὶ λέγει — v. 10. ἄρτι. Ἀρχιτρίκλινον ὀνομάζει, τὸν συμποσίαρχον, τὸν ἐπιμελητὴν τῦ συμποσίου. τρίκλινοι γὰρ ἐκαλῦντο, οἱ οἶκοι τῶν συμποσίων. οὐχ ἁπλᾶς δὲ οἶνον ἐποίησε τὸ ὕδωρ, ἀλλὰ καλὸν οἶνον, ὡς ὁ ἀρχιτρίκλινος ἐμαρτύρησε. τοιαῦτα γὰρ τῦ χρισοῦ τὰ θαύματα, πολλῷ τῶν φυσικῶν ὡραιότερα. τῦ μὲν οὖν τὸ ὕδωρ οἶνον γενέσθαι, τὲς διακόνους εἶχε μάρτυρας· τῦ δὲ καὶ καλὸν οἶνον, τὸν ἀρχιτρίκλινον καὶ τὸν νυμφίον. καὶ λοιπὸν οὐκ ἔμελλε τὸ θαῦμα λαθεῖν, οὕτως ἀναγκαίας ἔχον τὰς μαρτυρίας.

Εἰκὸς δὲ, καὶ τὸν νυμφίον εἰπεῖν τι πρὸς ταῦτα· πλὴν παρῆκε τῦτο τὸ μέρος ὁ εὐαγγελισὴς, ὡς οὐκ ἀναγκαῖον.

Γένοιτο δὲ κἀμὲ, τὸν ψυχρὸν καὶ χαῦνον καὶ διαῤῥέοντα, καὶ κατὰ τῦτο μηδὲν ὕδατος διαφέροντα, μεταβληθῆναι πρὸς θέρμην πνευματικὴν καὶ σύψιν ἐναρέτου καὶ πῆξιν ἠθῶν, ὥστε καὶ ἑτέρους εὐφραίνειν δύνασθαι.

Vers. 11. Ταύτην — γαλιλαίας. Οὐ μόνον ἀνέγραψε τὸ θαῦμα, ἀλλὰ καὶ ἐδίδαξεν, ὅτι τῦτο ἦν ἀρχὴ τῶν σημείων. ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἄχρηστον ἦν, εἰδέναι καὶ τῦτο, λοιπὸν, ὡς παρασιωπηθὲν τοῖς ἄλλοις, ἐχρήσεν αὐτὸ, χρησιμεῦον εἰς τὸ μὴ πιστεύειν τοῖς λεγομένοις [3]) παιδικοῖς θαύμασι τῦ χριστῦ. τῦτο γὰρ ἀρχὴ τῶν σημείων· ἐκεῖνα δὲ, πλάσμα ἐστὶν ἀνδρὸς λυμαινομένου τῇ ἀληθείᾳ. εἰ γὰρ παῖς ὢν ἐθαυματούργει, πᾶσιν ἂν ἐγένετο γνώριμος αὐτίκα· παράδοξότερα

p. 121. D. seqq. Origenis ad hunc locum commentarius intercidit.

Israëlitis fuisset opus Iohanne, vt eum manifestaret. Siquidem Iohannes ipse dixit, Vt manifestaretur Israëli, propter hoc veni ego in aqua baptizans. Merito ergo expectauit decentem viros aetatem, ne phantasmata esse putarent ea quae fierent. Nam si plurimi id suspicabantur quum in legitima ac perfecta aetate mirabilia operaretur, multo magis in imperfecta, et priusquam tempus conueniens aduenisset, quum inuidia tabescerent, in Saluatorem insurrexissent: et ita non solum increduli fuissent dispensationi incarnationis, sed etiam euangelium impedissent.

Quaere etiam tertio iuxta Matthaeum capite, quam ob causam post trigesimum annum venerit Christus ad baptisma, vbi dicitur, In diebus illis venit Iohannes Baptista praedicans in deserto Iudaeae, et causas inuenies aptissimas ac rationi maxime consonas.

Vers. 11. *Et — suam.* Potentiam et virtutem suam, magnitudinem diuinitatis suae.

Verum quomodo aut quo pacto hoc fuit, quum pauci ad id, quod factum erat, aduertissent, soli videlicet ministri et architriclinus ac sponsus cum discipulis eius? Quod in se erat, manifestauit eam per huiusmodi miraculum: quanquam enim pauci tunc aduertebant: postea tamen diuulgatum est miraculum, multosque attraxit. Quod autem die illo nullus aliorum crediderit, ex sequentibus manifestum est. Nam subiunxit:

Vers. 11. *Et — eius.* Qui etiam antea ipsum admirabantur. Vides quod tunc oporteat fieri

4) καὶ, abest. A.
5) τίνα τρόπον. A. Intellige, ἐφανέρωσεν αὐτήν;
6) Aut ex superioribus repetendum προσέσχον, aut aliud verbum supplendum, veluti ἐγίνωσκον.

τερα γὰρ τὰ παρὰ μειρακίου θαυματουργέμενα· καὶ οὐκ ἂν ἐδεήθησαν οἱ ἰσραηλῖται τοῦ ἰωάννου φανερώσαντος αὐτόν. εἴρηκε γὰρ αὐτὸς ὁ ἰωάννης, ὅτι ἵνα n) φανερωθῇ τῷ ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο ἦλθον ἐγὼ ἐν τῷ ὕδατι βαπτίζων. εἰκότως οὖν ἀνέμεινε τὴν ἀνδράσι πρέπουσαν ἡλικίαν, ἵνα μὴ νομίσωσι φαντασίαν εἶναι τὰ γινόμενα. εἰ γὰρ ἐν τελείᾳ ἡλικίᾳ θαυματουργοῦντος, πολλοὶ τοῦτο ὑπώπτευον, πολλῷ μᾶλλον ἐν ἀτελεῖ. καὶ θᾶττον δὲ, καὶ 4) πρὸ τοῦ προσήκοντος καιροῦ, ὥρμησαν ἂν ἐπὶ τὸν σαυρὸν, τῇ βασκανίᾳ τηκόμενοι, καὶ λοιπὸν ἔμελλεν οὐ μόνον ἀπιστηθῆναι ἡ οἰκονομία τῆς ἐνανθρωπήσεως, ἀλλὰ καὶ ἐμποδισθῆναι τὸ εὐαγγέλιον. n) Io. 1, 31.

Ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τὸ κατὰ ματθαῖον, διατί μετὰ τριακοστὸν ἔτος ὁ χριστὸς ἦλθεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα, ἔνθα κεῖται τὸ, ἐν o) δὲ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις παραγίνεται ἰωάννης ὁ βαπτιστὴς, κηρύσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ τῆς ἰουδαίας, καὶ εὑρήσεις αἰτίας εὐλογωτάτας. o) Matth. 3, 1.

Vers. 11. Καὶ — αὐτοῦ. Τὴν δύναμιν αὐτοῦ, τὸ μεγαλεῖον τῆς θεότητος αὐτοῦ.

Πῶς, καὶ τίνι 5) τρόπῳ; ὀλίγοι γὰρ προσέσχον τῷ γεγεννημένῳ. μόνοι γὰρ οἱ ὑπηρέται καὶ ὁ ἀρχιτρίκλινος καὶ ὁ νυμφίος καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. 6) τό γε εἰς αὐτὸν ἦκον, ἐφανέρωσεν αὐτὴν, διὰ τοῦ τοιούτου θαύματος. εἰ γὰρ καὶ μὴ τότε πολλοὶ προσέσχον, ἀλλ' ὕστερον διεδόθη τὸ θαῦμα, καὶ πολλοὺς εἵλκυσεν. ὅτι δὲ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ οὐδεὶς τῶν ἄλλων ἐπίστευσε, δῆλον ἀπὸ τῶν ἑξῆς, ἐπήγαγε γάρ.

Vers. 11. Καὶ — αὐτοῦ. Οἱ καὶ πρὸ τούτου θαυμάζοντες αὐτόν. ὁρᾷς, ὅτι τότε χρὴ γίνε-

fieri signa, quum futurum est, vt spectatores beneuoli sint et animum aduertant.

Vers. 12. *Posthaec — diebus.* Descendit Capernaum, vt quiescere faceret ibi matrem. Fratres sui autem, lege, non natura, filii videlicet Ioseph qui lege et non natura pater illius erat.

Cap. II. De eiectis e templo.

Vers. 13. *Et prope* — v. 15. *subuertit.* Similia quoque scripsit Matthaeus in fine quadragesimi quinti capitis: et illorum lege enarrationem, plurimum ad haec conferentem.

Κερματισταὶ autem proprie dicuntur permutatores, quos Matthaeus κολλυβιστὰς nominauit, hoc est nummularios. Et sicut κόλλυβος obolus est, qui pro permutatione monetae datur, id est (vt vulgo dicitur) cambium: sic et κέρμα congeries est obolorum, aut minutorum nummorum quibus fit permutatio. Praeterea φραγέλλιον genus est flagelli: erat autem contextum: nam et eorum qui eiecti sunt, conuersatio contexta erat absurdis verbis ac operibus: et rursum eiicientis conuersatio contexta erat ex supernaturalibus verbis ac operibus, siue rebus diuinis et humanis. Opus itaque operatus est multa plenum autoritate. Nam quia sabbatho curaturus erat, multaque similia facturus, quae Iudaeis legis transgressio videbantur: ne haec tanquam Deo contrarius facere videretur, hinc primum huiusmodi aufert suspicionem. Qui enim tantum zelum erga domum dei demonstrauit, tantaque vehementia ac indignatione propter hanc vsus est, vt nulli omnino parceret,

7) τὰ παραπλήσια. A. vt alibi.
8) Φραγγέλιον. A.

γίνεσθαι τὰ σημεῖα, ὅταν οἱ ὁρῶντες εὐγνωμονεῖν καὶ προσέχειν μέλλοιεν.

Vers. 12. Μετὰ τοῦτο — ἡμέρας. Κατέβη εἰς καπερναούμ, ἵνα διαναπαύσῃ τὴν μητέρα. ἀδελφοὶ δὲ αὐτοῦ, νόμῳ, καὶ οὐ φύσει, οἱ υἱοὶ ἰωσήφ, τῷ νόμῳ, καὶ ἐ φύσει πατρὸς αὐτῷ.

Κεφ. Β. Περὶ τῶν ἐκβληθέντων ἐκ τοῦ ἱεροῦ.

Vers. 13. Καὶ ἐγγὺς — v. 15. ἀνέτρεψε. Παραπλήσια[7]) καὶ ὁ ματθαῖος ἱστόρησεν ἐν τῷ τέλει τῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτου κεφαλαίου αὐτῷ, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐκείνων ἐξήγησιν, μεγάλα καὶ πρὸς ταῦτα συμβαλλομένην.

Κερματισταὶ δὲ, οἱ καταλλάκται, ὃς ὁ ματθαῖος[p]) κολλυβιστὰς ὠνόμασεν. ὥσπερ δὲ κόλλυβος, ὁ ὀβολὸς, οὕτω καὶ κέρμα, ἡ σωρεία τῶν τε ὀβολῶν καὶ τῶν καταλλασσομένων λεπτῶν. φραγέλλιον[8]) δέ ἐστιν, εἶδος μάστιγος. πλεκτὸν δὲ ἦν, ὅτι καὶ ἡ πολιτεία τῶν ἀπελαυνομένων πεπλεγμένη ἦν ἐξ ἀτόπων λόγων καὶ πράξεων, καὶ ἡ πολιτεία τῷ ἀπελαύνοντος πεπλεγμένη πάλιν, ἐξ ὑπερφυῶν λόγων καὶ πράξεων, καὶ ἐκ θείων καὶ ἀνθρωπίνων. πρᾶγμα οὖν ἐποίησε πολλῆς αὐθεντίας γέμον. ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλεν ἐν σαββάτῳ θεραπεύειν, καὶ πολλὰ τοιαῦτα ποιεῖν, ἅπερ ἐδόκει τοῖς ἰουδαίοις νόμων παράβασις, ἵνα μὴ δοκῇ ταῦτα πράττειν, ὡς ἀντίθεος, ἐντεῦθεν προαναιρεῖ τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν. ὁ γὰρ τοσοῦτον ζῆλον ἐπιδειξάμενος ὑπὲρ τοῦ οἴκου τοῦ θεοῦ, καὶ τοσαύτῃ σφοδρότητι καὶ ἀγανακτήσει διὰ τοῦτον[9]) χρησάμενος, καὶ μηδενὸς ὅλως φεισάμενος,

p) Matt. 21, 12.

9) τοῦτο. A.

ceret, sed se ipsum in periculum coniiceret, et tum caupones illos, tum Iudaeos id ipsis permittentes in se exacuit, omnia sustinere paratus pro honore templi, nequaquam posset templi domino esse contrarius.

Vers. 16. *Et — negotiationis.* †† Domum negotiationis faciunt domum dei, et columbas in ea vendunt etiam ii, qui sacerdotia et munera ecclesiastica venalia exponunt (ac quouis pretio, immo vero interdum etiam addita re nullius pretii, veluti ancilla aut scorto, extrudunt.) Columbae enim similitudinem habet gratia spiritus sancti, qui forma columbae apparuit. Iidem sunt etiam caupones rerum diuinarum, cauponantes ea, quae dei sunt, turpis lucri caussa. Ista autem, Auferte ista hinc, translationem et amissionem legalis cultus significant.

Non factis solum, sed et verbis ostendit Deo se esse non contrarium. Sed ipse quidem Deum natura patrem suum vocauit: Iudaei autem adoptione patrem ipsum nominasse putantes non sunt hoc verbo turbati. Sed neque his quae fecit exasperati sunt: siquidem arguebat illos conscientia ac confundebat, ostendens quod iusse haec et fecisset et dixisset. Domum autem negotiationis, hoc est cauponam aut tabernam.

Praedicto vero Matthaei capite dixit, Speluncam latronum. Ex quo adnotare possumus, quod zelum ac libertatem arguendi bis demonstrauerit aduersus eos qui in templo cauponabantur, et in principio euangelii et circa finem. Quae ergo in prin-

[1]) Intelligit principes Iudaeorum, qui id in templo fieri permiserant.

[2]) Haec vterque in margine habet. Apud Hentenium non reperiuntur.

μένος, ἀλλὰ καὶ εἰς κίνδυνον ἑαυτὸν καταστήσας, καὶ τὲς τε καπήλους ἐκείνους, τὲς τε παραχωροῦντας[1]) αὐτοῖς Ἰουδαίους καθ' ἑαυτοῦ παροξύνας, καὶ πάντα παθεῖν ἕτοιμος ὢν, ὑπὲρ τῆς εὐκοσμίας τῦ ἱερῦ, ἐκ ἂν ἐναντίος εἴη τῷ δεσπότῃ τῦ ἱερῦ.

Verſ. 16. Καὶ — ἐμπορίου. [Οἶκον[2]) ἐμπορίου ποιοῦσι τὸν οἶκον τῦ θεῦ, καὶ τὰς περιστερὰς ἐν αὐτῷ πωλοῦσιν, καὶ οἱ τὰς χειροτονίας[3]) πιπράσκοντες. περιστερᾶς γὰρ τύπος, ἡ χάρις τοῦ ἁγίου πνεύματος, τῦ ἐν εἴδει περιστερᾶς ὀφθέντος.[4]) οἱ δ' αὐτοὶ καὶ[5]) θεοκάπηλοι, τὰ τῦ θεῦ καπηλεύοντες δι' αἰσχροκέρδειαν. τὸ δὲ, ἄρατε ταῦτα ἐντεῦθεν, τὴν μετάστασιν καὶ ἀποβολὴν τῆς νομικῆς λατρείας ᾐνίξατο.]

Οὐ μόνον, ἀφ' ὧν ἔπραξεν, ἀλλὰ καὶ, ἀφ' ὧν εἶπε, δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀντίθεος. ἀλλ' αὐτὸς μὲν, Φύσει πατέρα τὸν θεὸν ἐκάλεσεν· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, θέσει πατέρα τοῦτον ὀνομάσαι οἰηθέντες, οὐκ ἐταράχθησαν ἐπὶ τῷ τοιούτῳ ῥήματι, ἀλλ' οὐδ', ἐφ' οἷς ἐποίησεν, ἠγριώθησαν. ἤλεγχε γὰρ αὐτὲς τὸ συνειδὸς καὶ κατίσχυνεν, ὡς εὐλόγως ἐκείνου καὶ ποιῦντος καὶ λέγοντος. οἶκον δὲ ἐμπορίου, ἀντὶ τῦ, οἶκον καπηλείου.

Ἐν δὲ τῷ προῤῥηθέντι κεφαλαίῳ τῦ ματθαίου, σπήλαιον[q]) λῃστῶν εἶπεν, ἐν ᾧ καὶ παρεσημειωσάμεθα, ὅτι τὸν ζῆλον τοῦτον καὶ τὴν παῤῥησίαν δι' ἐπεδείξατο κατὰ τῶν ἐν τῷ ἱερῷ καπηλευόντων, ἐν ἀρχῇ τε τοῦ εὐαγγελίου, καὶ πρὸς τῷ

q) Matt. 21, 13.

F 3

[3]) Pungit epiſcopos, qui ſacerdotia habebant venalia. Pertinet ergo hoc ad antiquitates eccleſiaſticas.

[4]) πεμφθέντος. A.

[5]) Habet hoc Gregorius Nazianz. p. 106, et p. 232.

principio euangelii contigerunt, Iohannes hoc loco conscripsit: quae vero circa finem, Matthaeus.

Vers. 17. *Recordati — me.* Nam id scriptum est in libro Psalmorum. Zelum autem dicit nunc iustam indignationem. Comedit, hoc est valde amplectitur et inflammat me.

Scire autem oportet, quod homines facto flagello non verberauit, sed ipsos quidem exterruit ac expulit: oues vero ac boues verberauit et eiecit.

Vers. 18. *Responderunt — facias?* Scientes sese condemnatos, ipsum quidem reprehendere ausi non sunt, sed dixerunt ei: Quum haec facias, siue quum dominium tibi vindices, quod signum ostendis nobis tuae autoritatis?

O ingentem dementiam! quum beneuolum esse oporteat, ipsumque laudare, qui domum Dei tanta purgaret ignominia, autoritatis signum quaerunt, inuidia tabescentes, et signum carpere volentes. Nam alibi quoque dixerunt, In qua potestate haec facis?

Vers. 19. *Respondit — ipsum.* Potentiae suae autoritatis signum dat eis, puta tertii diei resurrectionem. Nam templum dicit corpus suum: ipsum enim domus est et templum non animae solum, verum etiam diuinitatis.

Soluite autem dixit, non adhortans eos ad sui interfectionem, sed quia cognouit quod facturi erant, figuratiuo sermone praedixit. Soluite ergo, siue

[6]) Corrige περιλαβεῖ. Eodem enim vtitur Euthymius ad Matth. 26, 13, 32. Nescio, cur Henetuius praesentia pro futuris dederit.

τῷ τέλει. καὶ τὰ μὲν ἐν ἀρχῇ νῦν ὁ ἰωάννης ἀνέγραψε· τὰ δὲ πρὸς τῷ τέλει, ματθαῖος.

Vers. 17. Ἐμνήθησαν — με. Γέγραπται[r]) γὰρ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν ψαλμῶν. ζῆλον δὲ λέγει νῦν, τὴν δικαίαν ἀγανάκτησιν· καταφάγεται δὲ, ἀντὶ τοῦ, σφόδρα[6]) περιλάβῃ, καταφλέξει. r) Ps. 68, 10.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ποιήσας τὸ φραγέλλιον,[7]) ἐ τὰς ἀνθρώπους ἔτυψεν, ἀλλὰ τὰ τούτους μὲν ἐφόβησε, καὶ ἀπήλασε· τὰ δὲ πρόβατα καὶ τὰς βόας ἔτυψε καὶ ἐξέβαλεν.

Vers. 18. Ἀπεκρίθησαν — ποιεῖς;. Κατεγνωσμένους ἑαυτοὺς εἰδότες, ἐπιτιμῆσαι μὲν οὐκ ἐτόλμησαν, εἶπον δὲ αὐτῷ, ἐπειδὴ ταῦτα ποιεῖς, ἤγουν, ἐπειδὴ αὐθεντεῖς, τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν τῆς αὐθεντίας;[8])

Ὦ πολλῆς ἀνοίας! δέον γὰρ εὐγνωμονῆσαι, καὶ ἐπαινέσαι αὐτὸν, ὡς ἀπαλλάξαντα τὸν οἶκον τοῦ θεοῦ τοσαύτης αἰσχύνης· οἱ δὲ σημεῖον ἐπιζητοῦσι τῆς ἐξουσίας, φθόνῳ τηκόμενοι, καὶ μελετῶντες ἐπισκῆψαι τῷ γενησομένῳ σημείῳ. καὶ γὰρ καὶ ἄλλοτε ἔλεγον, ἐν[t]) ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; s) Matt. 21, 23.

Vers. 19. Ἀπεκρίθη — αὐτόν. Σημεῖον τῆς αὐθεντίας[9]) δίδωσιν αὐτοῖς, τὴν τριήμερον ἀνάστασιν αὐτοῦ. ναὸν γὰρ, τὸ ἑαυτοῦ σῶμα λέγει. ναὸς γὰρ καὶ οἶκος τοῦτό ἐστιν, ἐ μόνον τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς θεότητος.

Λύσατε δὲ εἶπεν, ἐ προτρέπων αὐτοὺς εἰς τὸν καθ' ἑαυτοῦ φόνον, ἀλλ' ὅπερ ἐγίνωσκεν, ὅτι δράσουσιν, εἶπεν ἠθικῶς ἐν τοιούτῳ σχήματι λόγου.

7) Φραγγέλιον. A.
8) αὐθεντείας. A.
9) αὐθεντείας. A.

ſiue in terram ſubuertite, ab anima ſeparate, et coniunctionem, quae cum illa eſt, diſſoluite.

Verſ. 20. *Dixerunt* — v. 21. *ſui.* Prior quidem ſtructura viginti annis a Solomone abſoluta eſt, altera vero per quadraginta et ſex a Zorobabel. Priori namque a Babyloniis deſtructa, coepta eſt poſterior circa annum primum regis Cyri: deinde inuidia et calumnia circummorantium Samaritanorum impedita, ita quadraginta annis permanſit. Circa ſecundum vero annum Darii Hyſtaſpis miſſus Zorobabel in ſex annis ipſam perfecit: et ita annis quadraginta et ſex aedificatum eſt templum, qui numerantur ab initio aedificationis vſque ad conſummationem.

Verſ. 22. *Quando* — *eius.* Quum autem hoc diceret, haeſitabant, quidnam diceret, nec credebant. Multa quoque talia loquitur, primum quidem audientibus incerta, poſtmodum vero manifeſta, vt oſtendatur praeuidiſſe quae dicebat.

Et quare aenigma non diſſoluit dicens quod templum intelligeret corpus ſuum? Quia tunc ei fides habenda non erat. Siquidem duo tunc obſtabant: vnum quidem reſurrectionis opus, alterum vero quod Deus eſſet, qui tale templum inhabitaret.

Verſ. 23. *Quum* — *faciebat.* Crediderunt in eum, non tamen firmiſer: nam illi firmius credebant, qui non propter ſigna tantum, verum etiam propter doctrinam eius credebant: nam ſigna craſſiores attrahebant, doctrina vero ac prophetiae mente ſubtiliores. Ideo quoque conſtantiores

*) ἐπίστευσεν. A.

λύσατε δὲ, ἤτοι, καταστρέψατε εἰς γῆν, διαζεύξατε τῆς ψυχῆς, λύσατε τὸ συνδέσμου.

Vers. 20. Εἶπον — v. 21. αὐτοῦ. Ἡ προτέρα μὲν οἰκοδομὴ δι' ἐτῶν εἴκοσι κατεσκευάσθη παρὰ σολομῶντος· ἡ ὑστέρα δὲ, διὰ τεσσαράκοντα καὶ ἓξ παρὰ ζοροβάβελ. τῆς προτέρας γὰρ καθαιρεθείσης ὑπὸ βαβυλωνίων, ἤρξατο ἡ ὑστέρα, κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας κύρου. εἶτα φθόνῳ καὶ διαβολῇ τῶν προσοίκων σαμαρειτῶν ἐπισχεθεῖσα, διέμεινεν οὕτως ἔτη τεσσαράκοντα. κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας δαρείου τοῦ ὑστάσπου, ζοροβάβελ ἀποσαλεὶς ἐτελείωσεν αὐτὴν ἐν ἔτεσιν ἓξ. καὶ οὕτως ἐν ἔτεσι τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ᾠκοδομήθη ὁ ναὸς, ἀριθμουμένοις ἀπὸ τῆς ἐναρξεως μέχρι τῆς τελειώσεως.

Vers. 22. Ὅτε — αὐτοῦ. Ὅτε δὲ τοῦτο ἔλεγεν, ἠπόρουν, τί ποτε λέγει, καὶ οὐκ ἐπίστευον. πολλὰ δὲ τοιαῦτα φθέγγεται, παραυτίκα μὲν ἄδηλα τοῖς ἀκούουσι, μετὰ τοῦτο δὲ δῆλα, ἵνα δειχθῇ προειδὼς, ἃ ἔλεγε.

Καὶ διατὶ οὐκ ἔλυσε τὸ αἴνιγμα, ὅτι ναὸν λέγει, τὸ σῶμα αὐτοῦ; διότι οὐκ ἔμελλε πιστευθῆναι. δύο γὰρ ἦσαν τὰ προσισάμενα τέως, ἓν μὲν, τὸ τῆς ἐγέρσεως· ἕτερον δὲ, τὸ θεὸν εἶναι τὸν ἐνοικοῦντα τῷ τοιούτῳ ναῷ.

Vers. 23. Ὡς — ἐποίει. Ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν, ἀλλ' οὐ βεβαίως. ἐκεῖνοι γὰρ ἀκριβέστερον [1]) ἐπίστευον, ὅσοι μὴ διὰ τὰ σημεῖα μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἐπίστευον. τοὺς μὲν γὰρ παχυτέρους, τὰ σημεῖα ἐφέλκετο· τοὺς δὲ λεπτοτέρους [2]) εἰς νοῦν, ἡ διδασκαλία καὶ αἱ προφητεῖαι. διὸ καὶ οὗτοι μᾶλλον ἐκείνων βε-

[2]) ὀξυτέρους, ἀκριβεστέρους.

tiores sunt hi, quibus etiam aptatur id quod dicitur: Beati qui non viderunt et crediderunt.

Vers. 24. *Ipse — eis.* Neque credebat, neque tanquam legitimis discipulis confidebat: quare?

Vers. 24. *Eo quod — omnia.* Omnem hominem siue constans esset, siue inconstans.

Vel Omnia quae in omnibus sunt.

Vers. 25. *Et — homine.* De qualicunque homine.

Vers. 25. *Ipse — homine.* In quocunque homine, vtpote cordium cognitor Deus.

Cap. III. De Nicodemo.

Cap. III. v. 1. *Erat* — v. 2. *nocte.* Timebat enim palam accedere propter Iudaeorum suspicionem, qui auersuri erant accedentes ad eum.

Vers. 2. *Et — magister.* Putabat enim quod propheta esset missus a Deo ad docendum.

Vers. 2. *Nemo — eo.* Quum prophetam eum putaret, merito arbitrabatur haec eum non propria facere potestate, sed esse a Deo precibus obtenta.

Vers. 3. *Respondit — Dei.* Existimabat Nicodemus se nosse Deum, ac de eo recte sentire. Ostendens autem Christus, quod longe a veritate aberraret, ait. Nisi quis regeneratus fuerit

[3]) Etenim pro πάντας, legit in textu πάντα. Vnde autem? Ex Codicibus N. Testamenti? Non, sed ex Chrysost. T. VIII. p. 137. C.

βαιότεροι· οἷς ἁρμόζει καὶ τὸ, μακάριοι τ) οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες. τ) Io. 20, 29.

Vers. 24. Αὐτὸς — αὐτοῖς. Οὐ κατεπίστευεν, οὐκ ἐθάρρει, ὡς γνησίοις μαθηταῖς. διατί;

Vers. 24. Διὰ τὸ — πάντα. Πάντα [3]) ἄνθρωπον, εἴτε βέβαιός ἐστιν, εἴτε ἀβέβαιος. [3]) Ἢ πάντα, τὰ πάντων.

Vers. 25. Καὶ — ἀνθρώπου. Περὶ τοῦ οἱουδήποτε ἀνθρώπου.

Vers. 25. Αὐτὸς — ἀνθρώπῳ. Ἐν τῷ παντὶ ἀνθρώπῳ, ὡς καρδιογνώστης θεός.

Κεφ. Γ. Περὶ νικοδήμου.

Cap. III. v. 1. Ἦν — v. 2. νυκτός.

Ἐφοβεῖτο γὰρ ἐλθεῖν φανερῶς, διὰ τὴν ὑποψίαν τῶν ἰουδαίων, ἀποσυρεφομένων τοὺς προσιόντας αὐτῷ.

Vers. 2. Καὶ — διδάσκαλος. Ὤιετο γὰρ, ὅτι προφήτης ἐστὶν, ἀπὸ θεοῦ πεμφθεὶς εἰς τὸ διδάσκειν αὐτούς.

Vers. 2. Οὐδεὶς — αὐτοῦ. Ἐπεὶ προφήτην αὐτὸν ᾤετο, ἀκολούθως ὑπελάμβανεν, ὅτι οὐκ ἐξ οἰκείας δυνάμεως ταῦτα ποιεῖ, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ, δεόμενος αὐτῆς.

Vers. 3. Ἀπεκρίθη — θεοῦ. Ἐνόμισεν ὁ νικόδημος γνῶναι αὐτὸν, καὶ ὀρθὰ φρονεῖν περὶ αὐτοῦ. δεικνύων δὲ ὁ χριστὸς, ὅτι πόρρω πλανᾶται τῆς ἀληθείας, φησὶν, ὅτι ἐὰν μή τις ἀναγεννηθῇ διὰ

rit per regenerationem diuini baptismatis, non poteſt ſcire ſiue cognoſcere eius dignitatem ac magnitudinem. Nunc enim ſeipſum dicit Deum, id tamen obſcure, quo inſolentiam deuitet. Diuina ſiquidem gratia, quae per ſacrum datur baptisma, et mentem roborat, et recte videre tribuit, diſſipata imbecillitate, quae obtenebrabat.

Verſ. 4. *Dicit — naſci?* Quid hoc Nicodeme? Rabbi ipſum vocas, et a Deo veniſſe dicis, nec tamen credis quae dicit? O Iudaicam craſſitudinem! Audiuit regenerationem, ſed ſpiritualem: non potuit hanc concipere, ſed carnalem intelligit, et merito dubitat, modumque ſciſcitatur.

Verſ. 5. *Reſpondit — Dei.* Modum manifeſtat dicens, quod ex aqua et ſpiritu, videlicet ſancto: non tamen clare hoc dicit, quo attentius interrogaret. Saepius enim occulte mentem excitat, vt diligentiorem ac curioſiorem reddat auditorem. Nicodemus ſiquidem impoſſibilem dicebat regenerationem: Chriſtus vero omnino poſſibilem: nec id ſolum ſed et neceſſariam: adeo vt ſine ea regnum Dei nullus poſſit intrare, hoc eſt eius dignitatem ac magnitudinem cognoſcere, aut diuinam attingere fruitionem.

Intelligitur autem verbum de his, qui poſt Chriſtum baptizatum fuerunt. Reliquum eſt igitur, vt et Apoſtoli regenerati ſint per aquam ſane a Iohanne, per ſpiritum vero, quia ad eos in ſpecie ignitarum aduenit linguarum.

Scri-

4) Ineluſa omittit. B.

διὰ τῆς παλιγγενεσίας τῦ θείου βαπτίσματος, ἃ δύναται ἰδεῖν, ἤτοι, γνῶναι τὴν ἀξίαν καὶ μεγαλειότητα αὐτῦ. Θεὸν γὰρ ἑαυτὸν λέγει νῦν· ἀσυμφανῶς δὲ, ἵνα φύγῃ τὸν κόμπον. τότε γὰρ ἡ διὰ τῦ ἱερῦ βαπτίσματος διδομένη θεία χάρις ῥωννύει τὸν νᾶν, καὶ ὁρᾶν ὀρθῶς παρέχει, τῆς ἐπισκοτέσης ἀθενείας ἀποσκεδαθείσης.

Verſ. 4. Λέγει — γεννηθῆναι; Τί τοῦτο νικόδημε; ῥαββὶ αὐτὸν καλεῖς, καὶ ἀπὸ θεῦ ἐληλυθέναι λέγεις, καὶ ἃ πιστεύεις, οἷς λέγεις; βαβαὶ τῆς ἰουδαϊκῆς παχύτητος! ἤκουσεν ἀναγέννησιν, ἀλλὰ πνευματικήν· ἃ κ ἠδυνήθη ταύτην νοῆσαι, καὶ νοεῖ σαρκικήν· καὶ εἰκότως ἀπορεῖ καὶ ζητεῖ τὸν τρόπον.

Verſ. 5. Ἀπεκρίθη — θεῦ. Σαφηνίζει μὲν τὸν τρόπον, λέγων, ὅτι ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, δηλαδὴ, τῷ ἁγίῳ· οὔπω δὲ τέλειον, ἵνα προσεκτικώτερος ὁ ἐρωτῶν γένηται. πολλάκις γὰρ τὸ ἀσαφὲς ἐγείρει τὴν διάνοιαν, καὶ περιεργότερον καὶ σπουδαῖον ἀπεργάζεται τὸν ἀκροατήν. ὁ μὲν οὖν νικόδημος, ἀδύνατον ἔλεγε τὴν ἀναγέννησιν· ὁ δὲ χριστὸς, καὶ σφόδρα δυνατὴν, καὶ ἐ τῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαίαν, ὡς μηδὲ δύνασθαί τινα χωρὶς αὐτῆς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῦ θεῦ. [τὸ[4]) δὲ εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῦ θεῦ,] ἢ τὸ γνῶναι τὴν ἀξίαν καὶ μεγαλειότητα αὐτῦ δηλοῖ νῦν, ἢ τὸ τυχεῖν τῆς ἀπολαύσεως τῆς θείας.

Ὁ λόγος δὲ, περὶ τῶν μετὰ τὸ βαπτισθῆναι τὸν χριστόν. ἔκτοτε γὰρ ἡ ἀναγέννησις ἤρξατο. λοιπὸν ἦν καὶ οἱ ἀπόστολοι ἀνεγεννήθησαν, δι' ὕδατος μὲν, παρὰ ἰωάννᾳ· διὰ πνεύματος δὲ, ὅτε ἐπεφοίτησεν αὐτοῖς ἐν εἴδει πυρίνων γλωσσῶν.

Γράφει

Scribunt autem quidam, Apoſtolorum temporibus proximi, quod Chriſtus Petrum ac virginem matrem baptizauerit: Petrus vero reliquos omnes Apoſtolos.

Verſ. 6. *Quod — eſt.* Non carnalis inquit generatio eſt, ſed ſpiritualis: nam quod ex carne natum eſt, carnalis eſt progenies: quod autem natum eſt ex ſpiritu, ſpiritualis generatio eſt. Carnalis itaque natiuitas eſt ſenſibilis, ſpiritualis vero, intellectualis: nec oportet, quod intellectuale eſt, ſenſibiliter indagare: neque humano modo opus, quod diuinum eſt, Siquidem ex quo prior generatio facta eſt inutilis, data eſt ſecunda regeneratio excelſior et honorabilior. Dei opus eſt prior: Dei opus eſt poſterior: Deus enim ſpiritus eſt.

Quum igitur audieris quod ſpiritus regenerat, ne modum quaeras. Nam ſi incomprehenſibilis eſt in vtero formatio, longe incomprehenſibilior eſt, quae in aqua fit: quod ſi de illa non ambigimus, omnipotenti Dei ſapientiae credentes, de hac multo magis credere oportet.

Sicut autem in prima hominis formatione ſubſeruiuit terrae elementum, quum vniuerſa in manu eſſent creatoris, ita et nunc ſubſeruiuit aquae elementum, quum vniuerſa ſint in voluntate ſpiritus.

Quod ſi me interroges, quare nunc aqua: e diuerſo te interrogabo, quare tunc terra? Poterat ſiquidem ſine terra fieri homo. Nam et quod ſine verbo nihil faciat Deus confiteor: et quod ſolus omnium verba exacte nouit, et dico et credendum ſuadeo.

Quod

5) Papias fortaſſe, aut Origenes, ex narratione ſanctarum vetularum.

Γράφσι δέ τινες,[5]) ἐγγίζοντες τοῖς χρόνοις τῶν ἀποστόλων, ὅτι ὁ μὲν χριστὸς ἐβάπτισε τὸν πέτρον καὶ τὴν θεοτόκον· ὁ δὲ πέτρος, πάντας τοὺς ἀποστόλους.

Vers. 6. Τὸ — ἐστιν. Οὐ σαρκικὴ ἐστιν ἡ γέννησις, φησιν, ἀλλὰ πνευματική. τὸ μὲν γὰρ γεγεννημένον ἐκ τῆς σαρκὸς, σαρκικόν ἐστι γέννημα· τὸ δὲ γεγεννημένον ἐκ τοῦ πνεύματος, πνευματικόν ἐστι γέννημα. λοιπὸν οὖν ἡ μὲν σαρκικὴ γέννησις, αἰσθητή ἐστιν· ἡ δὲ πνευματικὴ, νοητὴ, καὶ ἐχρὴ αἰσθητῶς ἐξετάζειν τὸ νοητὸν, ἐδεῖ ἀνθρωπίνως τὸ θεῖον πρᾶγμα. ἐπεὶ γὰρ ἡ πρώτη γέννησις ἠχρειώθη, δευτέρα δέδοται ἀναγέννησις, ὑψηλοτέρα τε καὶ τιμιωτέρα. θεᾶ ἔργον ἡ πρώτη· θεᾶ ἔργον καὶ ἡ δευτέρα. θεὸς γὰρ τὸ πνεῦμα.

Ὅταν οὖν ἀκούσῃς, ὅτι τὸ πνεῦμα ἀναγεννᾷ, μὴ ζήτει τὸν τρόπον. εἰ γὰρ ἀκατάληπτος ἡ ἐν τῇ μήτρᾳ διάπλασις, ἀκαταληπτοτέρα πάντως ἡ ἐν τῷ ὕδατι. καὶ εἰ περὶ ἐκείνης ἐκ ἀμφιβάλλομεν, τῇ παντοδυνάμῳ τοῦ θεοῦ σοφίᾳ πιστεύοντες, πολλῷ μᾶλλον τοῦτο χρὴ ποιεῖν περὶ ταύτης.

Ὥσπερ δὲ ἐν ἀρχῇ ὑπέκειτο στοιχεῖον, ἡ γῆ, τὸ πᾶν δὲ τοῦ διαπλάττοντος ἦν· οὕτω καὶ νῦν ὑπόκειται στοιχεῖον, τὸ ὕδωρ· τὸ πᾶν δὲ τοῦ πνεύματός ἐστιν.

Ἐὰν ἐρωτήσῃς με, διατί νῦν τὸ ὕδωρ, ἀντερωτήσω σε, διατί τότε ἡ γῆ; καὶ γὰρ ἠδύνατο καὶ δίχα γῆς ποιῆσαι τὸν ἄνθρωπον. καὶ ὅτι μὲν ὁ θεὸς οὐδὲν ποιεῖ χωρὶς λόγου, συνομολογῶ· ὅτι δὲ τοὺς λόγους πάντων μόνος οἶδεν αὐτὸς ἀκριβῶς, καὶ λέγω καὶ πείθω.[6])

Ὅπερ

[6]) Ita etiam Hentenius. Alias coniici possit πείθομαι, credo.

Quod autem in carnali generatione eſt vterus, hoc in ſpirituali eſt aqua: ſed ibi quidem ad generationem opus eſt tempore, hic autem non ita: quia carnalia in tempore perfectionem aſſumunt, ſpiritualia vero ſtatim perfecta creantur. Perfectum itaque verbum per aquae miniſterium ſoli Deo manifeſtum eſt: hoc autem a ſanctis patribus vtcunque comprehenſum eſt: quia diuina in eo ſigna adimplentur, ſepultura videlicet ac reſurrectio. In eo namque tanquam in quodam ſepulchro, capite merginiur, vetusque homo ſepelitur ac demergitur: deinde quum exilimus, nouus reſurgit et oſtenditur. Quemadmodum enim nobis facile eſt demergi et exilire: ita Deo facile eſt veterem hominem ſepelire, nouumque excitare. Hoc autem tertium fit, vt ſcias potentiam patris et filii ac ſpiritus ſancti omnia efficere.

Dubitant autem quidam. Nam ſi quod natum eſt ex ſpiritu, ſpiritus eſt, Chriſti certe caro ſpiritus erit. De virgine enim dicit angelus, Quod in ea natum eſt, a ſpiritu ſancto eſt. Quibus nos dicimus, quod hoc dixerit docens, quod a viro non eſſet, non quia eſſet a muliere. Dicit enim Apoſtolus, Factum ex muliere, caro videlicet de carne. Natus eſt ergo a carne virginea, ne ab humana natura eſſet alienus. Nam ſi et hoc facto quidam non credunt incarnatum, quomodo in impietatem non cecidiſſent, ſi ita factum non eſſet? In virgine ergo natus eſt a ſpiritu ſancto, ſiue ſuperna-

7) Sic dedi, pro καταδυόντων. Atque ita mox.
8) ἐκ πνεύματος. A. ἐκ τῦ πατρός. B.
9) ἐστὶν, abeſt. A.
5) Perpetua eſt confuſio in Codicibus vocabulorum γεννώμενος et γενόμενος. Ergo hic etiam γεννώμενον legendum videtur. Γενόμενον editum eſt etiam apud Chryſoſt. T. VII. p. 51. B. Sed ibi quoque

Ὅπερ δὲ ἐπὶ τῆς σαρκικῆς γεννήσεως ἡ μήτρα, τοῦτο ἐπὶ τῆς πνευματικῆς τὸ ὕδωρ. ἀλλ' ἐκεῖ μὲν τὸ γεννώμενον χρόνου δεῖται, ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, διότι τὰ μὲν σαρκικὰ, χρόνῳ προσλαμβάνει τὸ τέλειον· τὰ δὲ πνευματικὰ τέλεια ἐξ ἀρχῆς διαπλάττεται. ὁ μὲν οὖν ἀκριβὴς λόγος τῆς χρείας τοῦ ὕδατος, μόνῳ τῷ θεῷ δῆλος· ὁ δὲ καταληπτὸς τοῖς θείοις πατράσιν, οὗτος· ὅτι θεία τελεῖται ἐν αὐτῷ σύμβολα, ταφὴ καὶ ἀνάστασις. καθάπερ γὰρ ἔν τινι τάφῳ καταδυόντων [7]) ἡμῶν τὰς κεφαλὰς ἐν αὐτῷ, ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος θάπτεται καὶ καταποντίζεται· ἔπειτα ἀνανεύοντων ἡμῶν, ὁ καινὸς ἀνίσταται καὶ ἀναδείκνυται. ὥσπερ γὰρ εὔκολον ἡμῖν καταδῦναι καὶ ἀνανεῦσαι· ἕτως εὐχερὲς τῷ θεῷ θάψαι τὸν παλαιὸν, καὶ ἀναστῆσαι τὸν νέον. τρίτον δὲ τοῦτο γίνεται, ἵνα μάθῃς, ὅτι δύναμις πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος τὰ πάντα ποιεῖ.

Ἀποροῦσι δέ τινες, ὅτι εἰ τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ [8]) πνεύματος πνεῦμά ἐστι, πνεῦμα ἄρα ἡ τοῦ χριστοῦ σάρξ. περὶ γὰρ τῆς παρθένου λέγων ὁ ἄγγελος εἴρηκεν· ὅτι τὸ [9]) ἐν αὐτῇ γεννηθὲν, ἐκ [9]) πνεύματός ἐστιν [9]) ἁγίου. πρὸς οὓς λέγομεν, ὅτι τοῦτο εἶπε, διδάσκων, ὅτι ἐκ ἐξ ἀνδρὸς ἐστιν, οὐ μὴν, ὅτι οὐδ' ἐκ γυναικός. φησὶ γὰρ ὁ παῦλος, [1]) γενόμενον [x]) ἐκ γυναικός. εἰ δ' ἐκ γυναικὸς, ἄρα ἐκ σαρκὸς σάρξ. ἐκ τῆς σαρκὸς οὖν τῆς παρθενικῆς ἐγεννήθη, ἵνα μὴ ἀλλότριος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἴη. εἰ γὰρ, καὶ τοῦτου γενομένου, τινὲς διαπίπτουσιν, ὅτι σεσάρκωται· ποῦ οὐκ ἂν ἐξέπεσον ἀσεβείας, εἰ μὴ τοῦτο γέγονεν; ἐν τῇ παρθένῳ δὲ ἐγεννήθη, ἐκ πνεύματος ἁγίου, ἤγουν, ὑπερ-

v) Matth. 1, 20.

x) Gal. 4, 4.

quoque nexus videtur postulare γεννώμενον. Ceterum recte de Christo dicitur γεννώμενος et γενόμενος, vti γέννησις et γένεσις.

pernaturaliter, quia non a viro. Nam hoc significat, quod dicitur, A spiritu sancto.

Vers. 7. *Non — superne.* Videns eum nondum a crassitudine diuelli sed turbari, primum reprimit: deinde facili conatu hunc ad exemplum ducit sensibile, propter illius imbecillitatem, et medium inter corpoream crassitudinem et incorpoream subtilitatem: vt hinc mentem eius reducat. Dicit ergo.

Vers. 8. *Spiritus — spiritu.* Spiritum dicit nunc ventum. Est autem intentio eius: Sicut ventus, vbi vult, spirat, hoc est vbi motus fuerit: voluntas enim venti, motio est, et vocem eius audis siue sonum aut stridorem: non cognoscis autem vnde venit aut quo abit: Sic est omnis qui natus est ex spiritu: incomprehensibilis est videlicet quoad huiusmodi generationem.

Quod si sensibilis spiritus impetum ac viam non potes comprehendere, cuius sensum recipis, tum quia sonum eius audis, tum quod te calefaciat aut frigefaciat: multo magis intelligibilis. Si ergo vim illius corporei spiritus licet non comprehendas, credis tamen: quomodo hunc incorporeum propterea non credis, quod non comprehendas?

Vers. 9. *Respondit — fieri?* Adhuc Nicodemus in Iudaica manet imperfectione, nihil valens

2) ἄν, pro γάρ. A. vt interpres.
3) ὁ omittit. B.
4) Loco trium istorum vocabulorum spacium vacuum est in Cod. A.
5) Intellige, οὐ δυνήσῃ καταλαβεῖν. Poterat etiam pro μᾶλλον dicere μεῖον. Sed infra ad VI, 41. eodem modo loquitur.

ὑπερφυῶς, διὰ τὸ μὴ ἐξ ἀνδρός. τοῦτο γὰρ δηλοῖ, τὸ ἐκ πνεύματος ἁγίου.

Vers. 7. Μὴ — ἄνωθεν. Ἰδὼν αὐτὸν, ἅπω τῆς παχύτητος ἀφισάμενον, ἀλλ' ἔτι θορυβέμενον, καταστέλλει πρῶτον· εἶτα εὐμηχάνως ἐπὶ παράδειγμα φέρει τοῦτον· ἀόρατον μὲν, διὰ τὴν ἀθένειαν αὐτοῦ· μέσον δὲ σωματικῆς παχύτητος καὶ ἀσωμάτου λεπτότητος, ἵνα ἐντεῦθεν ἀναγάγῃ τὴν αὐτοῦ διάνοιαν. Φησὶ γάρ. [2])

Vers. 8. Τὸ πνεῦμα — πνεύματος. Πνεῦμα νῦν, τὸν ἄνεμον λέγει. ἔστι δὲ ὁ σκοπὸς τοιοῦτος, ὅτι ὥσπερ ὁ [3]) ἄνεμος, ὅπου θέλει, πνεῖ, τουτέστιν, ὅπου κινηθῇ· θέλησις γὰρ ἀνέμου, ἡ κίνησις· καὶ τὴν μὲν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις, ἤτοι, τὸν ἦχον [καὶ [4]) πάταγον αὐτοῦ·] δὲ καταλαμβάνεις δὲ, πόθεν ἔρχεται, καὶ ποῦ ὑπάγει· ἔτως ἔσαι καὶ πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ πνεύματος, ἀκατάληπτος δηλονότι, κατὰ τὴν τοιαύτην γέννησιν.

Εἰ γὰρ τοῦ ἀοράτου πνεύματος δὲ δύνασαι καταλαβεῖν τὴν ὁρμὴν, καὶ τὴν ὁδὸν, οὐ τὴν ἀόρατον δέχῃ, ἔν τε τῷ ἀκούειν τὸν ἦχον αὐτοῦ, καὶ καταπνεῖσθαι, καὶ ψύχεσθαι, πολλῷ μᾶλλον τοῦ νοητοῦ. [5]) καὶ εἰ, τὴν ἐνέργειαν ἐκείνου τὸ σωματικοῦ πνεύματος μὴ καταλαμβάνων, ὅμως οὐκ ἀπιστεῖς, πῶς τὴν τούτου, τοῦ ἀσωμάτου, μὴ καταλαμβάνων, διαπιστεῖς;

Vers. 9. Ἀπεκρίθη — γενέσθαι; Ἔτι ὁ νικόδημος ἐπὶ τῆς ἰουδαϊκῆς [6]) εὐτελείας μένει,

[6]) ἀτελείας videtur legisse interpres. Sed nihil muto. Εὐτελείας habet etiam Chrysost. T. VIII. p. 151. A.

valens ſupra ſenſum intelligere, etiam manifeſto huiusmodi exemplo propoſito. Dicit ergo: Quomodo poſſunt haec fieri, quae de praedicta regeneratione dixiſti? Vnde et Chriſtus iam obiurgantis more cum eo differit.

Verſ. 10. *Reſpondit — ignoras?* Nequaquam malitiae condemnat eum Chriſtus, ſed ignauiae ac ruditatis. Oportebat enim eum, qui praeceptor erat, haec a ſcripturis cognoſcere. Signa ſiquidem regenerationis ſpiritualis continent libri Iudaeorum, puta quae de rubro mari ſcribuntur, in quibus aquae typus erat mare, nubes vero ſpiritus. Et quae de leproſo Naaman, quando in Iordane lotus eſt, et reuerſa eſt caro ſua ad ipſum ſicut caro pueri paruuli. Aliaque plurima ſimilia.

Habebant inſuper et prophetias. Dixit enim Dauid, Et annuntiabunt iuſtitiam eius populo, qui naſcetur, quem fecit dominus, et: Beati quorum remiſſae ſunt iniquitates, et quorum tecta ſunt peccata, et: Renouabitur, ſicut aquilae iuuentus tua. Aliorum ſiquidem prophetiae prae multitudine in praeſentia relinquantur.

Verſ. 11. *Amen — loquimur.* Vel de ſe ipſo et patre hoc dicit, vel de ſe ipſo ſolo. Quanquam tu non credas, nos tamen, quod probe nouimus, hoc loquimur.

Verſ. 11. *Et — teſtamur.* Idem confirmationis cauſa repetit, quod ſcimus teſtamur: neque enim ſenſibilem aſpectum intelligas, quum nondum factum eſſet.

Verſ. 11.

μηδὲν ὑπὲρ τὴν αἴθησιν ἐννοῆσαι δυνάμενος, καίτοι παραδείγματος ἔτω σαφῶς λεχθέντος αὐτῷ. λέγει οὖν, πῶς δύναται ταῦτα γενέσθαι, τὰ τῆς εἰρημένης ἀναγεννήσεως; καὶ λοιπὸν ὁ χριστὸς πληκτικώτερον αὐτῷ διαλέγεται.

Verſ. 10. Ἀπεκρίθη — γινώσκεις; Οὐδαμοῦ πονηρίαν αὐτῷ καταγινώσκει, ἀλλ' εὐήθειαν καὶ ἀμαθίαν.[7]) ἔδει γὰρ αὐτὸν, ὄντα διδάσκαλον, ταῦτα γινώσκειν ἀπὸ τῶν γραφῶν. σύμβολα γὰρ τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως αἱ τῶν ἰουδαίων περιέχουσι βίβλοι· οἷον τὰ κατὰ τὴν ἐρυθρὰν, ἐν οἷς τύπος ἦν ἡ θάλασσα μὲν τοῦ ὕδατος, ἡ νεφέλη δὲ τοῦ πνεύματος· καὶ τὰ κατὰ τὸν λεπρὸν νεεμὰν, ὅτε ἐλάθη ἐν τῷ ἰορδάνῃ, καὶ[y]) ἐπέστρεψεν ἡ σὰρξ αὐτοῦ ἐπ' αὐτὸν, ὡς παιδαρίου μικροῦ, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα. y) 4 Reg. 5. 14.

Ναὶ μὴν καὶ προφητείας. εἶπε γὰρ ὁ δαυὶδ καὶ[z]) ἀναγγελοῦσι τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ λαῷ τῷ τεχθησομένῳ, ὃν ἐποίησεν ὁ κύριος· καί· μακάριοι,[a]) ὧν ἀφέθησαν αἱ ἀνομίαι καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἁμαρτίαι· καί· ἀνακαινισθήσεται[b]) ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σου. τὰς τῶν ἄλλων γὰρ νῦν ἑαυτέον, διὰ τὸ πλῆθος. z) Pſ. 21, 32. a) Pſ. 31, 1. b) Pſ. 102, 5.

Verſ. 11. Ἀμὴν — λαλοῦμεν. Ἢ περὶ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ πατρὸς τοῦτό φησιν, ἢ περὶ ἑαυτοῦ μόνου, ὅτι εἰ καὶ σὺ ἀπιστεῖς, ἀλλ' ἡμεῖς, ἃ οἴδαμεν ἀκριβῶς, τοῦτο λαλοῦμεν.

Verſ. 11. Καὶ — μαρτυροῦμεν. Τὸ αὐτὸ λέγει, βεβαιώσεως ἕνεκεν, ὅτι καὶ ὃ οἴδαμεν, μαρτυροῦμεν. ἐ γὰρ αἰσθητὴν ὅρασιν νοήσεις. ἔπω γὰρ ἦν γεγενημένον.

7) ἀμάθειαν. A.

Verſ. 11. *Et — accipitis.* Hoc non indigne ferens dixit, ſed leniter, quod fiebat, enarrans, et modeſte, quod futurum erat, praedicens, et quaſi proteſtans ac docens nos, ne quum erga aliquos diſputamus, indigne feramus, clamemus, aut exaſperemur, ſi non perſuadeamus: nam irae materia ac principium clamor eſt: patienter vero reſpondere, eſt conari, vt credibile facias, quod dixeris.

Verſ. 12. *Si — credetis?* Frequenter quum verba facturus eſt, quae ſuae congruant maieſtati, his propter auditorum craſſitudinem ac imbecillitatem relictis, humiliora diſpenſatorio modo condeſcendendo praefert: quod ſane etiam nunc fecit. Nam ex quo de ſpirituali generatione loquutus eſt, de ſua ipſius etiam generatione, quae fuit ante ſecula, quaeque omnem et mentem et ſermonem excedit, dicere volebat. Videns autem Nicodemum neque ſpiritualem poſſe intelligere, nihil de illa dicit, ſed cauſam talis ſilentii docet, quod ſit videlicet propter auditorum incredulitatem. Horum ergo incredulitati aut imbecillitati tribuendum eſt, quod ſaepius mediocria aut humilia loquatur.

Terrena autem intelligunt hic quidam de vento dictum eſſe, ac ſi diceret: Si terrenum propoſui exemplum, et non creditis, quomodo ſi coeleſte aliquid aut ſublimius dixero, credetis?

Alii vero, Terrena, de regeneratione dictum aſtruunt: interpretantes, quod terrenam hanc dixerit, etſi coeleſtis ſit ac diuina, tanquam ſuper terram

8) ἐπειδή. A.
9) τῆς ἑαυτοῦ. A.

Vers. 11. Καὶ — λαμβάνετε. Τοῦτο εἶπεν, ὁ δυσχεραίνων, ἀλλ' ἡμέρως τὸ γινόμενον ἀπαγγέλλων, καὶ πράως τὸ συμβησόμενον προαναφωνῶν, καὶ οἷον διαμαρτυρόμενος, καὶ παιδεύων ἡμᾶς, ὅταν πρός τινας διαλεγόμενοι, μὴ πείθωμεν, μὴ δυσχεραίνειν, μηδὲ κράζειν καὶ ἀγριαίνειν· ὕλη γὰρ ὀργῆς, ἡ κραυγή· ἀλλ' ἀνεξικάκως ἀποκρίνεσθαι καὶ πειρᾶσθαι ποιεῖν ἀξιόπιστον τὸ λεγόμενον.

Vers. 12. Εἰ — πιστεύσετε; Πολλάκις μέλλων ἅπτεσθαι λόγων ἀξίων τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ, παρατρέχει τούτους, διὰ τὴν τῶν ἀκροωμένων παχύτητα καὶ ἀσθένειαν, καὶ προτιμᾷ τοὺς ταπεινοτέρους, συγκαταβατικῶς τε καὶ οἰκονομικῶς, ὃ δὴ κἀνταῦθα πεποίηκεν. ἐπεὶ[8]) γὰρ περὶ τῆς πνευματικῆς γεννήσεως εἶπεν, ἐβάλετο μὲν εἰπεῖν καὶ περὶ τῆς ἑαυτοῦ γεννήσεως, τῆς προαιωνίου καὶ πάντα νοῦν καὶ λόγον ὑπερβαινούσης· ἰδὼν δὲ τὸν νικόδημον, μηδὲ τὴν πνευματικὴν παραδέξασθαι δυνάμενον, ἀδὲν μὲν λέγει περὶ ἐκείνης, διδάσκει δὲ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης σιγῆς, ὅτι διὰ τὴν ἀπιστίαν τῶν ἀκροωμένων. ὥστε ὅταν μέτρια φθέγγηται καὶ ταπεινὰ καὶ ἀνάξια πολλάκις τῆς[9]) αὐτοῦ θεότητος, τῇ ἀπιστίᾳ καὶ ἀσθενείᾳ τούτων λογιζέσθω αὐτά.

Ἐπίγεια δὲ νῦν,[1]) τινὲς περὶ τοῦ ἀνέμου φασὶν εἰρῆσθαι· ὅτι εἰ ἐπίγειον παράδειγμα εἶπον, καὶ ἃ πιστεύετε, πῶς, ἐὰν εἴπω ἐρώνιόν τι καὶ ὑψηλότερον, πιστεύσετε;[2])

Τινὲς δὲ, ἐπίγεια περὶ τῆς ἀναγεννήσεως ῥηθῆναι λέγουσιν, ἑρμηνεύοντες, ὅτι ἐπίγειον τοῦτο εἶπε, καίτοι ἐρώνιον καὶ θεῖον ὄν, ὡς ἐπὶ γῆς

[1]) τινὲς, abeſt. A.
[2]) πιστεύσητε. A.

terram impleta, et comparando ad ſuam ineffabilem generationem. Nam ad illius celſitudinem haec terrena eſt et humilis.

Verſ. 13. *Et — qui deſcendit.* Quia ſuperius dixit Nicodemus, ſcimus quod a Deo veneris in magiſtrum: hoc ipſum nunc corrigit, ac ſi dicat: Nec me talem exiſtimes praeceptorem, quaſi vnum aliquem ex prophetis. Nullus ſiquidem illorum aſcendit in coelum, ſiue ingreſſus eſt in coelum, niſi ego qui e coelo deſcendi, ideoque ſublimiora defero dogmata.

Alio praeterea modo dixit, Qui deſcendit de coelo: quia in veteri teſtamento diuerſimode, variaque diſpenſatione dicitur, Deus aſcendere ac deſcendere, velut eſt illud, Deſcendens videbo, ſi iuxta clamorem illorum operati ſunt, et, Aſcendit Deus ab Abraham, vt ceſſauit loqui ad eum: multaque ſimilia.

Verſ. 13. *Filius hominis.* Qui ſecundum humanitatem filius eſt hominis.

Scire autem oportet, quod a diuinitate ſeipſum frequenter nominat, et etiam ſaepius ab humanitate.

Verſ. 13. *Qui — coelo.* Qui iuxta diuinitatem in coelo eſt, ſiue coeleſtis. Vide autem, quomodo, etſi ſublimia videantur verba, non tamen maieſtati ſuae conformia ſunt? Nam et quum in coelo eſt, terram non relinquit: et de coelo deſcendens, non abeſt a coelo, ſed vbique eſt, quum diuinitas circumſcribi non poſſit. Talia tamen loquitur, parcens auditoris imbecillitati, et paulatim ipſius mentem eleuare volens.

Verſ. 14.

[a]) Incluſa abſunt. A.
[b]) Incluſa abſunt. A.

τελέμενον· ἢ καὶ πρὸς σύγκρισιν τῆς φρικωδεστάτης αὐτῷ γενήσεως. πρὸς γὰρ τὸ ὕψος ἐκείνης, ἐπίγειός ἐστιν αὕτη καὶ χθαμαλή.

Vers. 13. Καὶ — καταβάς. Ἐπεὶ προλαβὼν εἶπεν ὁ ὑποδήμιος, ὅτι οἴδαμεν, ὅτι ἀπὸ θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος, τοῦτο αὐτὸ διορθοῦται νῦν, ὡσανεὶ λέγων, μὴ νομίσῃς με τοιοῦτον διδάσκαλον, ὡς ἕνα τῶν προφητῶν. καὶ γὰρ οὐδεὶς ἐκείνων ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, [ἤγουν,[3]) ἐπέβη τοῦ οὐρανοῦ,] εἰ μὴ ἐγὼ, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. διὸ καὶ ὑψηλὰ δόγματα κομίζω.

Καὶ ἑτέρως δὲ εἶπεν, ὅτι ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς. διότι παρὰ τῇ παλαιᾷ γραφῇ κατὰ διαφόρους οἰκονομίας ὁ θεὸς καταβῆναι καὶ ἀναβῆναι λέγεται, ὡς τό· καταβὰς[c]) ὄψομαι, εἰ καὶ τὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν συντελοῦντα· καὶ τό· ἀνέβη ὁ[d]) θεὸς ἀπὸ ἀβραάμ, ἡνίκα ἐπαύσατο λαλῶν αὐτῷ, καὶ πολλὰ τοιαῦτα.

c) Gen. 18, 21.

d) Gen. 17, 22.

Vers. 13. Ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, [υἱὸς[4]) τοῦ[5]) θεοῦ.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι πολλάκις μὲν ἀπὸ τῆς θεότητος· πολλάκις δὲ ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος,] ὀνομάζει ἑαυτόν.

Vers. 13. Ὁ — οὐρανῷ. Ὁ κατὰ τὴν θεότητα ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ, εἴτουν, ὁ οὐράνιος. ὅρα δὲ, πῶς, εἰ καὶ ὑψηλοὶ δοκοῦσιν οἱ λόγοι, ἀλλὰ καὶ ὅτως ἀνάξιοί εἰσι τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ· καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ γὰρ ὢν, οὐκ ἀπελιμπάνετο τῆς γῆς· καὶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, οὐκ ἀφίστατο τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ πανταχοῦ ἦν. ἀπερίγραπτος γὰρ ἡ θεότης. ὅμως φθέγγεται τοιαῦτα, φειδόμενος τῆς ἀσθενείας τοῦ ἀκροατοῦ, καὶ κατὰ μικρὸν ἀνάγειν βουλόμενος τὴν αὐτοῦ διάνοιαν.

[3]) Corrige ἀνθρώπου, vt habet Hentenius.

Verſ. 14. *Et* — v. 15. *aeternam.* Quum maximum retuliſſet beneficium, quod hominibus per baptismum confertur, narrat et aliud non minus, quod per baptismum datur. Quae duo Paulus quoque ſimul poſuit ſcribens ad Corinthios: Num pro vobis crucifixus eſt Paulus, aut in nomine Pauli baptizati eſtis? Nam haec duo ineffabilem eius oſtendunt dilectionem, quod et regenerationem contribuit, vt mundaret nos a peccatis noſtris, et crucifixus eſt, vt in aeternum viuamus. Innuit itaque crucifixionem ſuam, oſtendens quod eam praecognouerit, et ex conſequenti voluntarie ad eam propter hominum ſalutem accedat. Non tamen de ea directe loquutus eſt, ſed exaltati a Moſe ſerpentis ſumſit exemplum, docens quod vetera nouis cognata ſint, eorumque figurae.

Eſt autem de ſerpente hiſtoria talis: In eremo olim ſerpentes morſu necabant Iſraëlitas. Iuſſit ergo Deus Moſi, vt factum ſerpentem aeneum exaltaret in ligno, ad quem intenderent, qui morſi erant ac ſanarentur. Eratque ſerpens aeneus durus, figura corporis Chriſti, duri ac ſeueri contra peccatum: ille absque veneno, et hic ſine veneno peccati: ille in ligno eleuatus, et hic in ligno crucis exaltatus: ille morſis a ſerpente et in ſe intendentibus vitam praebens, hic morſis a ſerpentibus ſpiritualibus vitam tribuens ſempiternam, ſi fide in ipſum intendant.

Propter hoc ergo per ſimilitudinem dixit, ſicut Moſes exaltauit ſerpentem et caetera. Deinde cauſam addit talis exaltationis. Sicut enim eleuauit ille ſerpentem, vt in eum intendentes vitam habe-

[6]) ἃ καὶ ἐλάττονα ἕτερον (hic eſt ſpacium vacuum quinque literarum) τὴν διὰ. A.

Vers. 14. Καὶ — v. 15. αἰώνιον. Εἰπὼν τὴν μεγίστην εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίαν, τὴν διὰ τοῦ βαπτίσματος, λέγει [c]) καὶ ἑτέραν ἐκ ἐλάττονα, τὴν διὰ τοῦ σταυροῦ. τὰς δύο γὰρ καὶ παῦλος ὁμοῦ τέθεικε, γράφων κορινθίοις· μὴ [e]) παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν, ἢ εἰς τὸ ὄνομα παύλου ἐβαπτίσθητε; τὰ δύο γὰρ ταῦτα τὴν ἄφατον αὐτοῦ δεικνύουσιν ἀγάπην, ὅτι καὶ ἀναγέννησιν ἐχαρίσατο, ἵνα καθαρίσῃ ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ ἐσταυρώθη, ἵνα ζήσωμεν αἰωνίως. προεσήμανε μὲν οὖν τὴν σταύρωσιν αὐτοῦ, δεικνὺς, ὅτι προγινώσκει ταύτην, καὶ λοιπὸν ἑκουσίως ἐπὶ ταύτην ἔρχεται, διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. ἐκ ἐξ εὐθείας δὲ περὶ αὐτῆς εἶπεν, ἀλλὰ τὸν παρὰ μωϋσέως ὑψωθέντα ὄφιν ἔλαβε παράδειγμα, διδάσκων, ὅτι συγγενῆ τὰ παλαιὰ τοῖς καινοῖς, καὶ τύποι τούτων ἐκεῖνα.

e) 1 Cor. 1, 13.

Ἔστι δὲ ἡ κατὰ τὸν ὄφιν ἱστορία τοιαύτη τις. ἐν τῇ ἐρήμῳ [f]) πάλαι δάκνοντες οἱ ὄφεις τοὺς ἰσραηλίτας, ἀνῄρουν. ἐκέλευσεν οὖν ὁ θεὸς τῷ μωϋσεῖ κατασκευάσαι χαλκοῦν ὄφιν, καὶ ὑψῶσαι τοῦτον ἐπὶ ξύλου, καὶ τοὺς δεδηγμένους ἀτενίζειν εἰς αὐτόν, καὶ οὕτως οἱ δηχθέντες ἔζων. καὶ ἦν τύπος ὁ χαλκοῦς ὄφις τοῦ σεσαρκωμένου καὶ ἀνενδότου πρὸς κακίαν σώματος τοῦ χριστοῦ· ὁ χωρὶς ἰοῦ, τοῦ χωρὶς ἰοῦ τῆς ἁμαρτίας· ὁ ὑψωθεὶς ἐπὶ ξύλου, τοῦ ὑψωθέντος ἐπὶ ξύλου τοῦ σταυροῦ· ὁ παρέχων ζωὴν τοῖς δεδηγμένοις ὑπὸ τῶν ὄφεων καὶ ἀτενίζουσιν εἰς αὐτὸν, τοῦ παρέχοντος ζωὴν αἰώνιον τοῖς δεδηγμένοις ὑπὸ τῶν νοητῶν ὄφεων καὶ ἀτενίζουσιν εἰς αὐτὸν ἐν πίστει.

f) Num. 21, 8. 9.

Διὰ τοῦτο τοίνυν ὁμοιωματικῶς εἶπεν, ὅτι καθὼς μωϋσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν καὶ τὰ ἑξῆς. εἶτα προσέθηκε καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης ὑψώσεως. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος ὕψωσε τὸν ὄφιν, ἵνα οἱ ἀτενίζοντες

haberent: ita et hic exaltatus est, vt in eum intendentes siue credentes, vitam habeant sempiternam. Sed ibi sane serpens propter serpentes mordentes, hic autem homo propter homines morsos. Ibi quia propter serpentes prouenerat nocumentum, per serpentem erat et cura: hic vero, quoniam per hominem intrauit mors in mundum, datur et vita per hominem: eumque mortuum, vt is, qui mortem induxerat, moreretur.

Dicens autem, Vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam, omnino se Deum esse ostendit, cuius mors praestat aliis vitam aeternam: moritur siquidem tanquam homo, praestat autem vitam aeternam tanquam Deus: et qui aliorum prohibet perditionem, ipse nequaquam perire potest. Crux ergo vitae aeternae fons est. Vnde, quod cogitatio non facile recipit, fides recipit, quae cogitationis imbecillitati neruos addit. Patet ergo fidei vtilitas.

Vers. 16. *Sic — aeternam.* Deus sic dilexit mundum: siue adeo homines amat, vt pro hominibus filium suum dilectum in mortem tradiderit: vt omnis qui credit in eum, viuat perenniter vita beata, quae sanctis congruit. Qstendit ergo, quod de mente sua sicut et patris fuerit crucifixio: Vna siquidem eademque voluntas est patris et filii ac spiritus sancti. Rursum quod additur, Vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam aeternam, confirmatio verbi est.

Sed quam ob causam dilexit Deus mundum? Plane ob aliud nihil, quam propter immensam bonitatem suam.

Eru-

7) ἔχεσι. A.

ζοντες εἰς αὐτὸν ἔχωσι[7]) ζωήν· ἔτω καὶ ἔτος ὑψώθη, ἵνα οἱ ἀτενίζοντες εἰς αὐτὸν, ἤγουν, οἱ πιστεύοντες, ἔχωσι ζωὴν αἰώνιον. ἀλλ' ὄφις μὲν ἐκεῖ, διὰ τὸς δακνοντας ὄφεις· ἄνθρωπος δὲ ἐνταῦθα, διὰ τὸς δακνομένους ἀνθρώπους. καὶ ἐκεῖ μὲν, ἐπεὶ δι' ὄφεως ἡ βλάβη, δι' ὄφεως καὶ ἡ θεραπεία· ἐνταῦθα δὲ, ἐπεὶ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, δι' ἀνθρώπου καὶ ἡ ζωὴ παρεγένετο. νεκρῶ δὲ, ἵνα νεκρωθῇ τὸ νεκροῦν.

Εἰπὼν δὲ, ὅτι ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ[8]) ζωὴν αἰώνιον· ἐνέφηνεν, ὅτι οὗ ὁ θάνατος ἑτέροις παρέχει ζωὴν αἰώνιον, θεός ἐστι πάντως· θανὼν μὲν, ὡς ἄνθρωπος, παρέχων δὲ ζωὴν αἰώνιον, ὡς θεός· καὶ ὁ κωλύων τὴν ἑτέρων ἀπώλειαν, ἐκ ἂν ποτε αὐτὸς ἀπόλοιτο. ὁ σαυρὸς ἦν πηγὴ ζωῆς αἰωνίου, ὁ λογισμὸς μὲν ῥαδίως ἃ παραδέχεται, πίστις δὲ παραδέχεται, νευρῶσα τῷ λογισμῷ τὴν ἀθένειαν. χρεία τοίνυν πίστεως.

Vers. 16. Οὕτως — αἰώνιον. Οὕτως ἠγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ἤγουν, τοσοῦτόν ἐστι φιλάνθρωπος, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἀγαπητὸν ἐξέδωκεν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων εἰς θάνατον, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν ζῇ αἰωνίως, τὴν μακαρίαν ζωὴν, τὴν πρέπουσαν τοῖς ἁγίοις. ἔδειξε τοίνυν, ὅτι καὶ τῷ πατρὶ κατὰ γνώμην ἡ σαύρωσις. ἓν γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ θέλημα πατρὶ καὶ υἱῷ καὶ ἁγίῳ πνεύματι. πάλιν δὲ τὸ, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον, εἰς βεβαίωσιν τοῦ λόγου.

Ἀλλὰ τίνος ἕνεκεν ὁ θεὸς ἠγάπησε τὸν κόσμον; πάντως δι' ἐδὲν ἕτερον, ἢ δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος.

Αἰσχυν.

[8]) ἔχα. A.

Erubescamus igitur intuentes eius dilectionem: Nam ipse neque filio suo vnigenito pepercit propter nos, at nos etiam pecuniis parcimus, ne eas propter ipsum expendamus: quod certe omnem excedit ingratitudinem, vt opus eius immensae sit bonitatis, nostrum vero immensae ingratitudinis. Erga filium quoque simili vtimur perfidia. Homini namque qui se pro nobis exposuit periculo, promte omnem tradimus substantiam: Christo vero qui pro nobis mortuus est, neque hanc beneuolentiae mensuram exhibemus: sed fratres eius minimos despicimus esurientes, aliaque plurima sustinentes: magis autem ipsum, qui mala illorum per compassionem pro suis ducit.

Vers. 17. *Non — eum.* Aliam quoque Dei ostendit humanitatem ac ineffabilem quam erga nos gerit curam. Neque enim solum dedit filium suum vnigenitum, sed et iudicium reiecit, ac in secundum eius distulit aduentum.

Duo siquidem Christi sunt aduentus: qui iam factus est et qui futurus est. Non sunt autem hi duo ad eosdem fines: Est enim primus non vt inquirat, sed vt remittat quae ab hominibus perpetrata sunt: Secundus vero non vt remittat, sed vt inquirat. Hic ergo de primo loquitur.

Atqui etiam primus condemnationis erat, si quod verum est fateri volumus: nam ante hunc lex naturalis erat, et lex scripta ac prophetae: doctrinae et signorum exhibitiones, aliaque multa quae vitae instituta corrigerent: et consequens erat vt omnium transgressiones punirentur. Sed quum admodum humanus esset, non statim de malis inquirebat, sed ignoscebat: nam si inquisisset,

omnes

Αἰσχυνθῶμεν ἓν αὐτοῦ τὴν ἀγάπην. αὐτὸς μὲν γὰρ οὐδὲ τοῦ υἱοῦ τοῦ μονογενοῦς ἐφείσατο δι' ἡμᾶς· ἡμεῖς δὲ καὶ χρημάτων φειδόμεθα δι' αὐτὸν, ὃ πᾶσαν ὑπερβέβηκεν ὄντως ἀχαριστίαν· ὡς εἶναι τὸ ἐκείνου μὲν ὑπερβολὴν ἀγαθότητος· τὸ ἡμέτερον δὲ, ὑπερβολὴν ἀχαριστίας. ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν υἱὸν τὴν ἴσην ἀγνωμοσύνην τηροῦμεν. ἀνθρώπῳ μὲν γὰρ, ὑπὲρ ἡμῶν κινδυνεύοντι, πᾶσαν προθύμως ἐπιδώσομεν ἂν τὴν οὐσίαν· τῷ δὲ χριστῷ δι' ἡμᾶς ἀποθανόντι, οὐδὲ τοῦτο τὸ μέτρον τῆς εὐγνωμοσύνης φυλάττομεν, ἀλλὰ παροράμεν τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, τοὺς ἐλαχίστους, πεινῶντας καὶ διψῶντας, καὶ πάλλα πάντα κακοπαθοῦντας, μᾶλλον δὲ αὐτὸν ἐκεῖνον, τὸν τὰ ἐκείνων συμπαθῶς οἰκειούμενον.

Vers. 17. Οὐ — αὐτοῦ. Δείκνυσι καὶ ἄλλην τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίαν καὶ κηδεμονίαν ἄφατον. οὐ μόνον γὰρ τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἀλλὰ καὶ τὴν κρίσιν ἀνεβάλετο, καὶ εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν αὐτὴν ἐταμιεύσατο.

Δύο γὰρ αἱ τοῦ χριστοῦ παρουσίαι, ἡ ἤδη γεγενημένη, καὶ ἡ μέλλουσα. οὐκ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς δὲ αἱ δύο. ἀλλ' ἡ πρώτη μὲν, οὐχ ἵνα ἐξετάσῃ τὰ πεπραγμένα τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' ἵνα ἀφῇ· ἡ δευτέρα δὲ, οὐχ ἵνα ἀφῇ, ἀλλ' ἵνα ἐξετάσῃ. νῦν οὖν περὶ τῆς πρώτης φησί.

Καίτοι καὶ ἡ πρώτη κρίσεως ἦν ἂν κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον, διότι πρὸ ταύτης καὶ νόμος ἦν Φυσικὸς καὶ νόμος γραπτὸς καὶ προφῆται καὶ διδασκαλίαι καὶ σημείων ἐπιδείξεις καὶ πολλὰ τὰ διορθοῦντα τὴν πολιτείαν, καὶ ἀκόλουθον ἦν, εὐθύνας πάντων ἀπαιτηθῆναι· ἀλλ' ὡς ἄγαν φιλάνθρωπος, οὐκ εὐθὺς ἐν τῇ πρώτῃ ἐποιήσατο ἐξέτασιν, ἀλλὰ συγχώρησιν. εἰ γὰρ ἐξήτασε, πάν-

omnes simul abrepti essent: omnes siquidem peccauerant. Nunc ergo venit vt de praeteritis veniam tribuat, et de futuris securos reddat. Postmodum autem veniet vt condemnet, et de his qui non crediderunt vltionem sumat. Si non venissem, inquit, et loquutus eis fuissem, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo.

Vers. 18. *Qui — condemnatur.* Qui legitime credit. Vel qui seruat etiam eius praecepta. Nam de his, qui tales non sunt, ait Apostolus, Confitentur se scire Deum, factis autem negant.

Vers. 18. *Qui — Dei.* Nam sicut illum fides exemit condemnationi, ita hunc incredulitas ante iudicium condemnauit: homicida enim et quicunque delinquit, ex natura peccati statim condemnatus est, sed postmodum sententia principis.

Alio quoque modo. Quia iudicium non erat praesens sed futurum, condemnationis timorem prope adduxit.

In nomen autem, hoc est in ipsum: nam et hoc idioma est scripturae Hebraicae, vbi de Deo loquuntur, capere nomen eius pro ipso, religionis gratia.

Vers. 19. *Haec — lucem.* Haec est infidelium condemnatio: propter hoc condemnantur, quia veniente ad eos luce scientiae ac veritatis (dicit autem hoc de seipso) dilexerunt magis tenebras ignorantiae ac mendacii quam lucem. Nam qui absente luce manet in tenebris, excusationem fortassis aliquam habebit: quanquam et hunc oportuit

9) παρὰ τό, B.

πάντες ἂν ἀθρόον ἀνηρπάσθησαν. πάντες g) γὰρ ἥμαρτόν, φησι. νῦν μὲν οὖν ἦκε, συγχωρῶν μὲν τὰ πρότερα, ἀσφαλιζόμενος δὲ πρὸς τὰ μέλλοντα· ὕστερον δὲ ἥξει κρῖναι, καὶ τοὺς μὴ πειθέντας εὐθύναι. εἰ μὴ h) ἦλθον, γάρ φησι, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον· νῦν δὲ πρόφασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας αὐτῶν. g) Rom. 3, 23. h) Io. 15, 22.

Verſ. 18. Ὁ — κρίνεται. Ὁ πιστεύων γνησίως, ἤγουν, ὁ καὶ φυλάττων τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. περὶ γὰρ τῶν μὴ τοιούτων φησὶν ὁ παῦλος, ὅτι θεὸν i) ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις, ἀρνοῦνται. i) Tit. 1, 16.

Verſ. 18. Ὁ — θεοῦ. Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνον ἡ πίστις ἐξαίρετο τῆς κρίσεως πρὸ τῆς κρίσεως, οὕτω καὶ τοῦτον ἡ ἀπιστία κατέκρινε πρὸ τῆς κατακρίσεως. καὶ ὁ φονεὺς γὰρ, καὶ πᾶς πλημμελήσας, τῇ φύσει μὲν τοῦ ἁμαρτήματος αὐτίκα καταδεδίκασται· τῇ ἀποφάσει δὲ τοῦ ἄρχοντος, ὕστερον.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον. ἐπείπερ ἔμελλεν ἡ κρίσις, καὶ οὐ παρῆν, ἐγγὺς ἦγαγε τὸν φόβον τῆς καταδίκης.

Εἰς τὸ ὄνομα δὲ, ἀντὶ τοῦ, εἰς αὐτόν. ἰδίωμα γὰρ καὶ τοῦτο τῆς ἑβραΐδος γραφῆς, ἐπὶ τοῦ θεοῦ τὸ ὄνομα αὐτοῦ λαμβάνειν, ἀντ' αὐτοῦ, δι' εὐλάβειαν.

Verſ. 19. Αὕτη — φῶς. Αὕτη ἐστὶν ἡ κατάκρισις, τῶν μὴ πιστευόντων, διὰ τοῦτο κατακρίνονται, ὅτι ἐλθόντος τοῦ φωτὸς τῆς γνώσεως, καὶ τῆς ἀληθείας εἰς αὐτούς· λέγει δὲ τοῦτο περὶ ἑαυτοῦ· ἠγάπησαν μᾶλλον τὸ σκότος τῆς ἀγνοίας καὶ τοῦ ψεύδους j) παρὰ τὸ φῶς. ὁ μὲν γὰρ, ἀπόντος τοῦ φωτὸς, μένων ἐν τῷ σκότει, λόγον ἴσως

tuit non ita se habere, sed lucem quaerere: qui vero veniente ad se luce adhuc in tenebris residet, omni priuatur excusatione: auersum enim animum ad lucem claudit, et voluntarie tenebris offundi-tur: nec solum ad lucem non venit, sed e diuer-so quum magis lux ad se veniat, fugit, et a sua auertitur salute. Deinde etiam causam ponit pro-pter quam dilexerunt tenebras.

Vers. 19. *Erant — opera.* Ideo ergo lucem fugerunt, ne ea manifestaret. Atqui non venit, vt inquirat, sed potius, vt ignoscat: et ideo accurrere magis oportebat.

Vers. 20. *Omnis — lucem.* Quamdiu mala operatus fuerit, quamdiu in his perman-serit.

Vers. 20. *Et — eius.* Timens vide-licet.

Vers. 21. *Qui — lucem.* Qui operatur, quod rectum est, qui recte conuersatur, venit ad lucem, amat lucem.

Vers. 21. *Vt — opera.* A luce: neque enim erubescit aut veretur ea.

Vers. 21. *Quod — facta.* Quod secun-dum Deum sint, quod Deo placentia.

Quod autem dictum est, Vt manifestentur, non est intelligendum, quasi hoc in facto suo quaerat, sed tanquam rei consequentia hoc facien-te: solet namque lux manifestare, quae proxima sunt.

Vers. 22. *Posthaec — baptizabant.* Ipsi baptizabant, non ille. Dicit enim in sequentibus euan-

b) Malim, ἀφ' ὧν γάρ.

ἔξει τινά· καὶ[1]) γὰρ καὶ τοῦτον ἔδει μὴ οὕτως ἔχειν, ἀλλὰ ζητεῖν τὸ φῶς· ὁ δὲ, τῷ φωτὸς ἐλθόντος εἰς αὐτὸν, ἔτι προσεδρεύων τῷ σκότει, πάσης ἀπολογίας ἐξέρηται. ψυχῆς γὰρ διεφθαρμένης, μύειν πρὸς τὸ φῶς καὶ ἐθελουσίως σκοτίζεσθαι, καὶ μὴ μόνον μὴ αὐτὸν ἐλθεῖν πρὸς τὸ φῶς, ἀλλὰ καὶ τἀναντίον, τῷ φωτὸς μᾶλλον πρὸς αὐτὸν ἐλθόντος, φεύγειν καὶ ἀποστρέφεσθαι τὴν ἑαυτῷ σωτηρίαν. εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἠγάπησαν τὸ σκότος.

Vers. 19. Ἦν — ἔργα. Διὰ τοῦτο οὖν ἔφυγον τὸ φῶς, ἵνα μὴ φανερώσῃ αὐτά. καίτοι οὐκ ἦλθεν, ἵνα ἐξετάσῃ, ἀλλ' ἵνα συγχωρήσῃ. διὸ καὶ μᾶλλον ἔδει προσδραμεῖν.

Vers. 20. Πᾶς — φῶς. Ἕως ἂν φαῦλα πράσσοι, ἕως τούτοις ἐγκαταμένοι.

Vers. 20. Καὶ — αὐτοῦ. Φοβούμενος, δηλονότι.

Vers. 21. Ὁ — φῶς. Ὁ πράττων τὸ εὐθὲς, ὁ πολιτευόμενος ὀρθῶς, ἔρχεται πρὸς τὸ φῶς, ἀγαπᾷ τὸ φῶς.

Vers. 21. Ἵνα — ἔργα. Ὑπὸ[2]) τοῦ φωτός. οὐκ ἐπαισχύνεται γὰρ αὐτά.

Vers. 21. Ὅτι — εἰργασμένα. Ὅτι κατὰ θεόν εἰσιν, ὅτι ἀρεσκὰ τῷ θεῷ.

Τὸ δὲ ἵνα φανερωθῇ εἴρηται, οὐχ ὡς ἐκείνου τοῦτο ζητοῦντος, ἀλλ' ὡς τῆς ἀκολουθίας τοῦ πράγματος τοῦτο ποιούσης. εἰώθασι γὰρ τὸ φῶς φανεροῦν τὰ ἐγγίζοντα.

Vers. 22. Μετὰ ταῦτα — ἐβάπτιζον. Αὐτοὶ ἐβάπτιζον, οὐκ ἐκεῖνος. φησὶ γὰρ προϊὼν ὁ

[2]) Sic correxi, pro ὑπέρ.

euangelista, quod ipse Iesus non baptizabat, sed discipuli eius. Siquidem, vt eos qui crediturierant nec concurrebant, hoc modo congregarent, (quod in Simone fecit Andreas, et in Nathanaël Philippus) baptizare iussi sunt, vt multos simul coadunare possent: quos etiam ea, quae de Christo erant edocentes, Saluatori, qui prope aderat, offerebant.

Quaedam autem exemplaria habent, Et baptizabat, quod etiam ipsum intelligitur, quod non per seipsum, sed per discipulos suos hoc faceret.

Vers. 23. *Erat* — v. 24. *Iohannes.* AEnon et Salim, loca quaedam erant ita nominata.

Praeterea Iohannes baptizabat donec in carcerem coniiceretur, vt continue posset docere de Christo, et baptizatos ad eum transmittere. Et ne ztio aut ita cessasse videretur, sed potius de eo crederetur, quod Christi discipulis cooperaretur, baptizatosque ad eum adduceret. Et tertio, ne discipulos suos ad maiorem aemulationem accenderet. Nam si millies clamans, semperque primas Christo concedens, et tantum sese deiiciens, non persuasit eis, quod illius praecursor esset, si deinceps baptizare cessasset, procul dubio omni postposito pudore sub praetextu honorandi magistri, eumque praeponendi, contra Christum et Apostolos multa deblateraſſent. Quod etiam sciens Christus tunc praecipue coepit praedicare, quum Iohannes e medio sublatus est.

Vnde

[3]) Scilicet Euthymius, pro vulgari ἐβάπτιζεν, hic in contextu habet ἐβάπτιζον. Ergo alteram etiam lectionem memorat. Lectionem autem ἐβάπτιζον sumsit ex Chrysost. Tom. VIII. p. 164. D. quam quilibet intelligit esse spuriam ac pro tempore fictam. Vulgatum seruat et explicat Theo-

εὐαγγελιστής· ὅτι[k]) Ἰησοῦς αὐτὸς οὐκ ἐβάπτιζεν, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ. ἵνα γὰρ μὴ περιτρέχοντες, ἕτω συνάγωσι τοὺς ὀφείλοντας πιστεύειν, ὅπερ ἐπὶ τοῦ σίμωνος ὁ ἀνδρέας ἐποίησε, καὶ ἐπὶ τοῦ ναθαναὴλ ὁ φίλιππος· τὸ βαπτίζειν ἐνεχείρησαντο, δυνάμενον πολλοὺς ἅμα συνάγειν, οἷς ὁμοῦ τὰ περὶ τοῦ χριστοῦ διδάσκοντες, προσέφερον αὐτὸν ἐγγὺς ὄντι τῷ σωτῆρι.

k) Io. 4, 2.

Τινὰ[3]) δὲ τῶν ἀντιγράφων, καὶ ἐβάπτιζε γράφουσιν, ὃ καὶ αὐτὸ νοεῖται, ὅτι οὐ δι' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ διὰ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

Vers. 23. [3]Ἦν — v. 24. ἰωάννης. Καὶ ὁ αἰνὼν καὶ ὁ σαλήμ, τόποι τινὲς ἦσαν, ἕτω καλούμενοι.

[3]Ἔτι δὲ ὁ ἰωάννης ἐβάπτιζεν ἄχρι τοῦ βληθῆναι εἰς τὴν φυλακήν, ἵνα δι' ἡνεκῶς ἔχοι διδάσκειν περὶ τοῦ χριστοῦ, καὶ τοὺς βαπτιζομένους παραπέμπειν[4]) εἰς αὐτόν· καὶ ἵνα μὴ δόξῃ ζήλῳ ἢ ὀργῇ παύσασθαι, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον ὑποπτεύηται συμπράττειν τοῖς μαθηταῖς τοῦ χριστοῦ, καὶ προσάγειν τοὺς βαπτιζομένους· καὶ τρίτον, ἵνα μὴ τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς εἰς πλείονα ζηλοτυπίαν ἐξάψῃ. εἰ γὰρ μυριάκις βοῶν, καὶ ἀεὶ τῶν πρωτείων τῷ χριστῷ παραχωρῶν, καὶ τοσοῦτον ἑαυτὸν ἐλάττων, οὐκ ἔπεισεν αὐτοὺς ἐκείνῳ προσδραμεῖν· εἰ λοιπὸν ἀπέστη καὶ τοῦ βαπτίζειν, ἠναισχύντησαν ἄν, καὶ, προφάσει τοῦ ὑπερτιμᾶν τὸν διδάσκαλον, ἐλύττησαν ἂν κατὰ τῶν ἀποστόλων καὶ τοῦ χριστοῦ. τοῦτο καὶ ὁ χριστὸς εἰδὼς, τότε μᾶλλον ἤρξατο κηρύσσειν, ὅτε ὁ ἰωάννης ἐκ μέσου γέγονε.

Theophyl. p. 600. C. In textu haec prorsus desunt apud Cyrillum, sed in interpretatione ita refert: βαπτίζει τοιγαροῦν ὁ χριστὸς διὰ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν. Tom. IV. p. 156. E.

4) πέμπειν. A.

Vnde et Chryſoſtomus, Propterea inquit, opinor praeproperam illi conceſſam eſſe mortem, vt omnis affectus multitudinis in Chriſtum transfunderetur: nec deinceps diuiderentur variis de vtroque ſententiis.

Quod ſi quis requirat quid amplius habebat baptismus diſcipulorum ſupra baptismum Iohannis: Reſpondemus quod nihil: vterque enim ſimiliter gratiae ſpiritus expers erat, et vtrisque vna erat cauſa, vt videlicet baptizatos Chriſto adducerent.

Cap. IV. De purificatione.

Verſ. 25. *Facta eſt — purificatione.* Facta eſt diſputatio ex diſcipulis Iohannis aduerſus quendam Iudaeum a Chriſti diſcipulis baptizatum. Quaeſtio autem erat de purificatione, ſiue baptismate, tanquam baptisma eorum amplius quiddam haberet ſuper baptisma diſcipulorum Chriſti, aemulatione ſiquidem accenſi id perſuadere conabantur.

Verſ. 26. *Et — baptizat.* Quum Iudaeum vincere non poſſent, venerunt ad magiſtrum ſuum ac dixerunt: Ille, de quo tanta ac talia teſtificatus es, quem tuo teſtimonio glorificaſti: hic tuum munus contra te exercet, tuamque rapit gloriam. Et inſuper exaſperare illum cupientes, addiderunt:

Verſ. 26. *Et — eum.* Te relicto.

Verſ. 27. *Reſpondit — coelo.* Non poteſt homo a ſeipſo tale quippiam accipere, vtpote coeleſte

5) Tom. VIII. p. 165. B.

6) χρισοῦ perſpicuitatis cauſſa addendum, quod Chryſoſtomus etiam habet. Tom. VIII. p. 165. E.

Φησὶ δὲ ὁ χρυσόστομος, ὅτι οἶμαι[5]) διὰ τοῦτο συγχωρηθῆναι ταχίστην αὐτῷ γενέσθαι τὴν τελευτὴν, ἵνα πᾶσα τοῦ πλήθους ἡ διάθεσις ἐπὶ τὸν χριστὸν μετέλθῃ, καὶ μηκέτι σχίζωνται ταῖς περὶ ἀμφοτέρων γνώμαις.

Εἰ δέ τις ἐξετάζοι, τί πλέον εἶχε τὸ τῶν μαθητῶν βάπτισμα παρὰ τὸ τῦ ἰωάννου, φαμὲν, ὅτι οὐδέν. ἑκάτερα γὰρ ὁμοίως τῆς τῦ πνεύματος χάριτος ἄμοιρα ἦν, καὶ ἀμφοτέροις αἰτία μία, τὸ προσάγειν τῷ χριστῷ τοὺς βαπτιζομένους.

ΚΕΦ. Δ. Ζήτησις περὶ καθαρισμοῦ.

Vers. 25. Ἐγένετο — καθαρισμοῦ. Ἐγένετο διάλεξις ἐκ τῶν μαθητῶν ἰωάννου πρὸς ἰουδαῖόν τινα, βαπτισθέντα παρὰ τῶν μαθητῶν τῦ χριστῦ. ἡ δὲ ζήτησις ἦν περὶ καθαρισμῦ, ἤτοι, βαπτίσματος, ὡς τῦ παρ' αὐτοῖς πλέον τι τοῦ τῶν μαθητῶν[6]) ἔχοντος. ζηλοτυπῆντες γὰρ ἐπεχείρουν πείθειν.

Vers. 26. Καὶ — βαπτίζει. Μὴ δυνηθέντες πεῖσαι τὸν ἰουδαῖον, ἦλθον πρὸς τὸν διδάσκαλον ἑαυτῶν, καὶ εἶπον, ὅτι ᾧ σὺ μεμαρτύρηκας τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα, οὗ διὰ σῆς μαρτυρίας ἐδόξασας, οὗτος ἀντιπράττει σοι, καὶ ὑφαρπάζει τὴν δόξαν σου. ἔτι δὲ παρακινίζειν αὐτὸν ἐθέλοντες, προστιθέασι·

Vers. 26. Καὶ — αὐτόν. Σὲ καταλιμπάνοντες.

Vers. 27. Ἀπεκρίθη — ἐρανοῦ. Οὐ δύναται ἄνθρωπος ἀφ' ἑαυτῦ λαμβάνειν οὐδὲν

coeleſte ac diuinum: nam terrenum ac humanum ſaepius etiam a ſeipſis accipiunt. Hoc autem dicens, occulte quidem oſtendit, Chriſtum non ſimpliciter hominem eſſe, ſed etiam Deum: manifeſte vero demonſtrauit, quod a Deo acceperat, vt glorificaretur, omnesque attraheret.

Deinde quia Iohannis teſtimonium ad Chriſti imminutionem aſſumſerant, retorquet ipſum contra eos, et ab eo magis oſtendit illum ſibi praepoſitum. Ait enim:

Verſ. 28. *Ipſi — illum.* Miſſus ſum ante illum, ſiue miniſter ac ſeruus eius. Si ergo meum producitis teſtimonium, illud maiorem hunc eſſe teſtificatum eſt.

Verſ. 29. *Qui — eſt.* Ipſe, qui ſponſam habet, ſponſus eſt vel dominus. Sponſa ſiquidem populus eſt fidelium, ſiue eccleſia myſtice per fidem coadunata: ſponſus vero Chriſtus, hanc ineffabiliter ſibi coadunans, et approprians ac eligens. Vnde et Saluator rem hanc nuptias alibi appellauit.

Verſ. 29. *Amicus autem — ſponſi.* Superius quidem ſeipſum ſeruum ac miniſtrum, hic autem amicum illius vocat: non ſeipſum extollens aut iactans, ſed in hoc negotio gaudium demonſtrans per amici appellationem. Neque enim ita gaudent ſerui in nuptiis dominorum ſicut amici.

Quod ergo dicit, tantundem eſt, ac ſi diceret: Ille quidem ſponſus eſt ac dominus: ego vero amicus ac ſponſae ductor, qui ſtans iam et nuptiis intendens perficiendis, quodque mihi iuſſum eſt

7) προβάλεσθε. B.
8) ὁ, omittit. B.

τοιῶτον, οἷον ἐράνιον καὶ θεῖον. γήϊνα γὰρ καὶ ἀνθρώπινα πολλοὶ πολλάκις καὶ ἀφ' ἑαυτῶν λαμβάνουσι. τοῦτο δὲ εἰπὼν, μυστικώτερον μὲν ὑπέφηνεν, ὅτι ἐκ ἔστιν ἄνθρωπος ἁπλῶς, ἀλλὰ καὶ θεός. φανερώτερον δὲ ἐδήλωσεν, ὅτι ἐκ θεοῦ ἔλαβε τὸ δοξάζεσθαι καὶ πάντας ὠφέλησθαι.

Εἶτα, ἐπεὶ τὴν αὐτοῦ μαρτυρίαν προσεβάλοντο πρὸς ὑποβιβασμὸν τοῦ χριστοῦ, περιτρέπει ταύτην κατ' αὐτῶν, καὶ ἀπ' αὐτῆς μᾶλλον δείκνυσιν ἐκεῖνον ὑπερκείμενον. λέγει γάρ.

Vers. 28. Αὐτοὶ — ἐκείνου. Ἀπεσταλμένος εἰμὶ ἔμπροσθεν ἐκείνου, ἤτοι, διάκονος καὶ ὑπηρέτης αὐτοῦ. εἰ ἓν τὴν ἐμὴν [7]) προβάλλεσθε μαρτυρίαν, αὕτη μείζονα ἐκεῖνον ἐμαρτύρησεν.

Vers. 29. Ὁ — ἐστίν. Αὐτὸς, [8]) ὁ ἔχων τὴν νύμφην, αὐτός ἐστι νυμφίος, ἤγουν, κύριος. νύμφη μὲν ἦν, ὁ λαὸς τῶν πιστῶν, ἡ ἐκκλησία μυστικῶς συναπτομένη διὰ πίστεως· νυμφίος δὲ ὁ χριστὸς, ἀῤῥήτως συνάπτων ἑαυτῷ καὶ οἰκείων ταύτην ἐπιλεγεῖσαν. ἐπεὶ καὶ ἀλλαχοῦ, γάμους [9]) τὸ πρᾶγμα ὁ σωτὴρ ὠνόμασεν.

Vers. 29. Ὁ δὲ φίλος — νυμφίου. Ἀνατέρω μὲν, διάκονον καὶ ὑπηρέτην· ἐνταῦθα δὲ, φίλον ἑαυτοῦ ἐκείνου καλεῖ, ἐκ ἐπαίρων ἑαυτὸν, ἐδὲ κομπάζων, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ τῷ [1]) πράγματι χαρὰν ἐνδεικνύμενος, διὰ τῆς τοῦ φίλου προσηγορίας. οὐχ ἕτω γὰρ οἱ ὑπηρέται χαίρουσιν ἐν τοῖς γάμοις τῶν κυρίων, ὡς οἱ φίλοι.

Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· ὅτι ἐκεῖνος μέν ἐστι νυμφίος καὶ κύριος· ἐγὼ δὲ φίλος καὶ νυμφαγωγὸς, ὡς ἔστηκως ἤδη, ὡς λύσας τὴν νυμφαγωγίαν, καὶ ὡς πληρώσας τὸ ἐντεταλμένον μοι, καὶ λοιπὸν

9) Veluti Matth. 22, 2. coll. 9, 15.

1) ἐπὶ τῶν πραγμάτων. A.

eſt adimplens, et exinde audiens ipſum cum ſponſa colloquentem, illamque componentem ac inſtruentem, gaudeo propter hanc eius vocem, quae adeo dulcis eſt, adeo efficax, adeo ſalutaris.

Verſ. 29. *Hoc — impletum eſt.* Quum illi ſponſam tradiderim, ac commiſſum mihi miniſterium, vt dictum eſt impleuerim. Illi ergo putabant praeceptorem ſuum exaſperandum, et ad aemulationem irritandum: ipſe vero, quùm praedicta diceret, oſtendit, quod non ſolum non aemularetur eum qui gloria ſuperaret, ſed gauderet potius, vt qui hoc procuraſſet. Deinde etiam de futuro prophetat.

Verſ. 30. *Illum — minui.* Minui: quemadmodum lucifer orto ſole.

Vides quo pacto paulatim ac ingenioſe illorum inuidiam cohibeat, ac impoſſibilia tentantes oſtendat? Ideo enim adhuc eo viuente et baptizante diſpoſitum eſt, vt ita fieret, quo ipſum excellentiae Chriſti teſtem haberent fide dignum et in nullo contradicere poſſent: vnde nec a ſeipſo haec dixit, ſed illis impellentibus.

Verſ. 31. *Qui — eſt.* Qui coeleſtis eſt, maior omnibus eſt: et ideo ego quoque minor ſum.

Vel aliter: Qui coeleſtis eſt, nullo eget, et ita nec meo eget teſtimonio ipſe ſibi ſufficiens.

Verſ. 31. *Qui — eſt.* Sicut illud de illo, ita et iſtud de iſto dicit: nam qui e terra profectus eſt, terrenus eſt, ſiue inferior illo: ſiquidem coelum ſupernum eſt et excelſum: terra vero inferna et humilis.

Verſ. 31.

πὸν ἀκούων αὐτῦ διαλεγομένου πρὸς τὴν νύμφην καὶ ῥυθμίζοντος αὐτὴν καὶ παιδεύοντος, χαίρω διὰ τὴν φωνὴν αὐτῦ, τὴν ἕτω γλυκεῖαν, τὴν οὕτως ἐπέραστον, τὴν ἕτω σωτήριον.

Verſ. 29. Αὕτη — πεπλήρωται. Παραδόντος ἐκείνῳ τὴν νύμφην, καὶ πεπληρωκότος, ὡς εἴρηται, τὴν ἐγχειριθεῖσαν μοι διακονίαν. ἐκεῖνοι μὲν ἦν ὤοντο παρακινίζειν τὸν διδάσκαλον ἑαυτῶν, καὶ εἰς ζηλοτυπίαν ἐρεθίζειν· αὐτὸς δὲ, τὰ ῥηθέντα εἰπὼν, ἔδειξεν, ὅτι ὁ μόνον ὁ ζηλοτυποῖ παρευδοκιμούμενος, ἀλλ' ὅτι καὶ μᾶλλον χαίρει, καὶ ὅτι καὶ αὐτὸς τῦτο ἐσπούδαζεν. ἔτα προφητεύει καὶ περὶ τῦ μέλλοντος.

Verſ. 30. Ἐκεῖνον — ἐλαττῦσθαι. Ἐλαττῦσθαι, ὡς, ἡλίου ἀνατείλαντος, ἑωσφόρου.

Εἶδες, πῶς ῥέμα καὶ εὐμηχάνως τὴν βασκανίαν αὐτῶν ἐσωφρόνισε, καὶ ἀδυνάτοις ἐπιχειρῦντας ἔδειξε; διὰ τῦτο γὰρ καὶ ὠκονομήθη, ἔτι ζῶντος αὐτῦ καὶ βαπτίζοντος, ταῦτα γενέσθαι, ἵνα αὐτὸν ἀξιόπιστον μάρτυρα τῆς ὑπεροχῆς ἔχωσι, καὶ μηδεμία τύτοις ἀντιλογία περιλειφθείη. ἐδὲ γὰρ ἀφ' ἑαυτῦ ταῦτα εἶπεν, ἀλλ' ἐκείνων παρορμησάντων.

Verſ. 31. Ὁ — ἐστὶν. Ὁ ἐπεράνιος μείζων πάντων ἐστὶ, διὰ τῦτο κἀγὼ ἐλάττων αὐτῦ.

Ἢ καὶ ἑτέρως· ὁ ἐπεράνιος ἀπροσδεὴς πάντων ἐστὶ, διὰ τῦτο ἐδὲ τῆς ἐμῆς προσδεῖται μαρτυρίας, αὐτὸς ἑαυτῷ ἀρκῶν.

Verſ. 31. Ὁ — ἐστιν. Ὥσπερ ἐκεῖνο περὶ ἐκείνου, ἕτω καὶ τῦτο περὶ[2]) ἑαυτῦ λέγει, ὅτι ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς ἐστιν, ἤγουν, ὑποκάτω ἐκείνου. καὶ γὰρ καὶ ὁ ὐρανὸς μὲν ἐπάνω καὶ ὑψηλός· ἡ γῆ δὲ ὑποκάτω καὶ ταπεινή.

Verſ. 31.

[2]) περὶ αὐτοῦ. A.

Verſ. 31. *Et de terra loquitur.* Atqui diuina loquebatur. Sed quemadmodum Chriſtus in praecedentibus dixit, Si terrena dixi vobis et non creditis, terrenum vocans diuinam regenerationem: non quod terrena eſſet, ſed in comparatione aeternae generationis ſuae, quae omnem ſenſum omnemque excedit intellectum: Ita et nunc Iohannes de terra ſe loqui dicit, in comparatione ſupernaturalium Chriſti ſermonum: oſtendens ſua eſſe parua ac vilia, ſi ad ea, quae illius erant, conferantur. Nam ſicut per coelum ſignificat excelſum, ita per terram depreſſum ac humile.

Verſ. 31. *Qui — eſt.* Idem rurſum dicit, ſermonem confirmans.

Verſ. 32. *Et — atteſtatur.* Metaphoricus ſermo eſt ab his, qui ea, quae teſtificantur, viſu et auditu acceperunt. Neque enim ipſi opus erat cognitione, quae a viſu vel auditu procederet, quum natura ſciret omnia, vtpote perfectus Deus, qui nullo indiget, ſed quia perfecta in nobis cognitio ab his producitur, atque illum iudicamus fide dignum, qui ea, de quibus teſtificatur, viſu accepit vel auditu: ab his, quae apud nos ſunt, comprobat etiam, quae ſunt illius. Dicens ergo, Quod vidit, quodque audiuit, hoc atteſtatur: humili modo propter auditorum imbecillitatem loquutus eſt, verum nihil aliud innuit, quam ſi dixiſſet, Vera teſtificatur. Siquidem volentes de aliquo affirmare, quod vera dicat, aſſerimus, eum id teſtificari, quod vidit et audiuit.

Quando igitur ipſum audieris dicentem, Sicut audio iudico: et rurſum, Mea doctrina non eſt mea, ſed eius qui miſit me: et iterum, Quae audiui

Vers. 31. Καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ. Καὶ μὴν θεῖα ἐλάλει· ἀλλ' ὥσπερ ὁ χριστὸς προλαβὼν εἰρηκεν· εἰ[1]) τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε· ἐπίγειον λέγων, τὴν θείαν ἀναγέννησιν· οὐκ ἐπειδὴ ἐπίγειος ἦν, ἀλλὰ πρὸς σύγκρισιν τῆς προαιωνίου καὶ ὑπὲρ νῶν καὶ λόγον γεννήσεως αὐτῆ· ἔτω καὶ νῦν ὁ ἰωάννης ἐκ τῆς γῆς λαλεῖν ἑαυτὸν λέγει, πρὸς σύγκρισιν τῶν ὑπερφυῶν λόγων τῆ χριστῆ, δεικνύων, ὅτι τὰ ἑαυτῆ μικρὰ καὶ εὐτελῆ τοῖς ἐκείνου παραβαλλόμενα. καθάπερ γὰρ διὰ τῆ ἀέρος τὸ ὑψηλὸν ἐμφαίνει· ἔτω καὶ διὰ τῆς γῆς τὸ ταπεινόν. 1) Io. 3, 12.

Vers. 31. Ὁ — ἐστί. Τὸ αὐτὸ λέγει πάλιν, βεβαιῶν τὸν λόγον.

Vers. 32. Καὶ — μαρτυρεῖ. Μεταφορικὸς ὁ λόγος, ἀπὸ τῶν ὄψει καὶ ἀκοῇ παραλαβόντων, ἃ μαρτυροῦσιν. ὁ γὰρ αὐτὸς ἐδεῖτο γνώσεως, τῆς ἐξ ὁράσεως ἢ ἀκοῆς ἐγγινομένης, φύσει πάντα εἰδὼς, ὡς ἀνενδεὴς καὶ τέλειος θεός· ἀλλ' ἐπειδήπερ ἡμῖν ἡ ἀκριβὴς γνῶσις ἐκ τούτων ἐγγίνεται, καὶ ἀξιόπιστον κρίνομεν τὸν ἢ ὄψει ἢ ἀκοῇ παραλαβόντα, περὶ ὧν ἀπαγγέλλει, ἀπὸ τῶν παρ' ἡμῖν καὶ τὰ περὶ ἐκείνου πιστεῦται. εἰπὼν οὖν, ὃ ἑώρακε καὶ ὃ ἤκουσε, τοῦτο μαρτυρεῖ· ταπεινῶς μὲν εἶπε, διὰ τὴν ἀθένειαν τῶν ἀκροωμένων· οὐδὲν δὲ ἕτερον εἶπεν, ἢ ὅτι ἀληθῆ μαρτυρεῖ. καὶ γὰρ καὶ[3]) ἡμεῖς, ὅταν[4]) θέλωμεν βεβαιῶσαί περί τινος, ὅτι ἀληθῆ λέγει, φαμὲν, ὅτι ὃ ἑώρακε καὶ[5]) ἤκουσε, τοῦτο μαρτυρεῖ.

Λοιπὸν ἔν, ὅταν ἀκούῃς καὶ αὐτῆ λέγοντος καθὼς[m]) ἀκούω, κρίνω· καὶ πάλιν· ἡ[n]) ἐμὴ διδαχὴ, οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με καὶ m) Io. 5, 30. n) Io. 7, 16.

3) καὶ, post γὰρ, abest. B.
4) θέλομεν. A.
5) καὶ ὃ ἤκουσε. A.

diui ab eo, haec loquor in mundum: et quaecunque sunt similia: scito talia dispensatorie dixisse, solum, vt videatur vera dicere, eo quod congruam de eo opinionem nondum haberent auditores.

Vers. 32. *Et — accipit.* Nullus infidelium. Hoc autem de insensatis Iudaeis dixit Iohannes, praesertim autem de discipulis suis, qui eum in ambitionem et inuidiam impellere conabantur.

Vers. 33. *Qui accepit — sit.* Obsignauit, siue confirmauit, demonstrauit, quod pater verax sit. Deinde quod dictum est, probat.

Vers. 34. *Is enim quem — loquitur.* Siquidem ex quo is qui missus est, verba Dei loquitur, consequens est, vt qui testimonium eius sumserit eique crediderit, confirmet ac demonstret, quod Deus verax sit, qui ipsum misit et cuius sunt ea, quae loquitur verba. Qui autem non suscipit eum, nec credit ei, contrarium facit: nec aliud agit, quam manifeste contra Deum pugnat.

Vide quomodo hinc eos terreat, quum discant, quod qui illi inobediens est, Deo inobediens est, qui misit ipsum. Postquam ergo demonstrauit, eius doctrinam esse fide dignam, idque a patre: demonstrat nunc idem et a spiritu sancto.

Vers. 34. *Non — spiritum.* Non mensuratam dat ipsi pater spiritus virtutem, sicut aliis sanctis: sed hanc sine mensura habet ac totam, tanquam eiusdem naturae. Spiritum enim nunc dicit, spiritus efficaciam ac virtutem. Siquidem mensurari non potest spiritus: virtus autem ipsius men-

καὶ αὖθις· ἃ o) ἤκουσα παρ' αὐτοῦ, ταῦτα λέγω εἰς τὸν κόσμον, καὶ ὅσα τοιαῦτα· γίνωσκε, ὅτι οἰκονομικῶς τὰ τοιαῦτά φησιν, ἵνα μόνον δόξῃ ἀληθῆ λέγειν, διὰ τὸ μήπω τὴν προσήκουσαν περὶ αὐτοῦ δόξαν ἔχειν τοὺς ἀκροατάς. o) Io. 8, 26.

Vers. 32. Καὶ — λαμβάνει. Οὐδεὶς, τῶν ἀπιστούντων. τοῦτο δὲ περὶ τῶν ἀναισθήτων ἰδιωτῶν εἴρηκεν ὁ Ἰωάννης· ἐξαιρέτως δὲ, περὶ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν, τῶν ὑπὸ Φιλοδοξίας καὶ βασκανίας παρακινίζειν αὐτὸν ἐπιχειρούντων.

Vers. 33. Ὁ λαβὼν — ἐστι. Ἐσφράγισεν, ἤγουν, ἐβεβαίωσεν, ἔδειξεν, ὅτι ὁ πατὴρ ἀληθής ἐστιν. εἶτα κατασκευάζει τὸ ῥηθέν.

Vers. 34. Ὃν γὰρ — λαλεῖ. Ἐπεὶ γὰρ, ἀπεσταλμένος ὢν, τὰ ῥήματα τοῦ θεοῦ λαλεῖ, λοιπὸν ὁ μὲν λαβὼν αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν καὶ πιστεύων αὐτῷ, ἐβεβαίωσεν, ἔδειξεν, ὅτι ὁ θεὸς ἀληθής ἐστιν, ὁ ἀποστείλας αὐτὸν, οὗτινός εἰσι τὰ ῥήματα, ἃ λαλεῖ· ὁ δὲ μὴ λαβὼν αὐτὴν, καὶ ἀπιστῶν αὐτῷ, τἐναντίον ποιεῖ, καὶ ἀδὲν ἕτερον, ἢ προδήλως θεομαχεῖ.

Ὅρα, πῶς αὐτοὺς ἐντεῦθεν ἐφόβησε καὶ κατέπληξε, μαθόντας, ὅτι ὁ παρακούων αὐτοῦ παρακούει τοῦ θεοῦ τοῦ πέμψαντος αὐτόν; δείξας τοίνυν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἀξιόπιστον ἀπὸ τοῦ πατρὸς, δείκνυσιν αὐτὴν ἀξιόπιστον καὶ ἀπὸ τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Vers. 34. Οὐ — πνεῦμα. Οὐ μεμετρημένην δίδωσιν αὐτῷ ὁ πατὴρ τὴν τοῦ πνεύματος ἐνέργειαν, ὥσπερ τοῖς ἄλλοις ἁγίοις, ἀλλ' ἀμέτρητον ἔχει ταύτην, καὶ ὅλην, ὡς ὁμοφυῆ. πνεῦμα γὰρ νῦν λέγει, τὴν τοῦ πνεύματος ἐνέργειαν. τὸ πνεῦμα μὲν γὰρ ἀμέτρητον, ἡ ἐνέργεια δὲ αὐτοῦ

mensuratur ac diuiditur, iuxta eorum, qui illam participant, dignitatem.

Demonstrauit ergo, doctrinam illius esse fide dignam, a patre et spiritu sancto: non quasi illinc egeat testium approbatione, qui soli sibi sufficiens est, eiusdem cum eis dignitatis et naturae: sed quia patrem cognoscebant, et quod spiritus esset credebant, filium autem ignorabant, opinionem, quam de hoc esse oportebat, ab illis confirmat: talia dispensatorie loquens, et paulatim eos ducere tentans.

Oportet ergo, quae in scripturis posita sunt, non simpliciter percurrere: sed et dicentis intentionem inquirere et auditorum imbecillitatem. Siquidem neque praeceptores omnia dicunt, vt volunt: Non potui, inquit, loqui vobis tanquam spiritualibus, sed tanquam carnalibus, lac vobis potum dedi, non solidum cibum. Non potuit autem, propter illorum impotentiam.

Vers. 35. *Pater diligit filium.* Quia prius dixerat, Quem Deus misit: ne ex hoc putarent, alterius eum esse naturae, subseruientis ac subiectae: curat id, quod dictum est, et hunc praedicat filium eius esse, qui misit eum: quod si filius, certe et eiusdem substantiae: et si dilectus, vtique omnis, qui ei resistit, patri eius resistit.

Vers. 35.

6) *περὶ τούτων.* A.

7) Praeclare in hanc rem Theophylactus in euangelium Ioannis p. 795. A. *Ταῦτα πάντα τὰ ταπεινὰ ἢ ἀνάξια δοκοῦντα τῆς τοῦ υἱοῦ δόξης, διὰ τοὺς ἀπροατὰς εἴρηται, οὐχ ἵνα ἡμεῖς πρὸς τὰ δόγματα τούτοις χρώμεθα. ἐλέχθησαν γὰρ τοῖς ἀποστόλοις πρὸς παραγορίαν.* Adde Chrysost. Tom. VIII. p. 468. A. Vtinam non nulli nostri seculi homines haec secum reputarent, nec toties explosas opiniones vanas ac temerarias, ac si noua pro-

fer-

τοῦ μετρεῖται καὶ διανέμεται κατ' ἀξίαν τῶν λαμβανόντων αὐτήν.

Ἔδειξε δὲ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ ἀξιόπιστον, ἀπὸ τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, οὐχ ὡς δεομένου τῆς ἐκεῖθεν ἀξιοπιστίας· ἀρκεῖ γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ, τῆς αὐτῆς αὐτοῖς ὢν φύσεως καὶ ἀξίας· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν μὲν πατέρα ἐγίνωσκον, καὶ ὅτι πνεῦμά ἐστιν ἠπίσαντο, τὸν υἱὸν δὲ ἠγνόουν, ἀπ' ἐκείνων τὴν περὶ [6]) τούτου δόξαν συνίσησιν, οἰκονομικῶς τὰ τοιαῦτα φθεγγόμενος, καὶ κατὰ μικρὸν αὐτοὺς ἀνάγειν πειρώμενος.

Χρὴ τοίνυν, μὴ [7]) ἁπλῶς τὰ ἐν ταῖς γραφαῖς κείμενα παρατρέχειν, ἀλλὰ καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ λέγοντος ἐξετάζειν, καὶ τὴν ἀθένειαν τῶν ἀκουόντων. οὐ πάντα γὰρ οἱ διδάσκαλοι, ὡς βέλονται, λέγουσιν, ἀλλὰ τὰ πολλὰ, ὡς ἡ ἕξις ἀπαιτεῖ τῶν διδασκομένων. φησὶ γὰρ καὶ παῦλος· οὐκ [p]) ἠδυνήθην ὑμῖν λαλῆσαι, ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς. γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, ἐ βρῶμα. οὐκ ἠδυνήθη δὲ, παρὰ τὴν ἐκείνων ἀδυναμίαν. p) 1 Cor. 3, 1. 2.

Vers. 35. Ὁ πατὴρ ἀγαπᾷ τὸν υἱόν. Ἐπεὶ προλαβὼν εἶπεν, ὅτι ὃν ἀπέστειλεν ὁ θεὸς, ἵνα μὴ ἐντεῦθεν νομίσωσιν, ἑτέρας αὐτὸν εἶναι φύσεως, ὑποδεεστέρας [8]) καὶ διακονικῆς, θεραπεύει τὸ ῥηθὲν, καὶ ἀνακηρύττει τοῦτον υἱὸν τοῦ ἀποστείλαντος. εἰ γὰρ υἱὸς, ἄρα καὶ ὁμοούσιος· καὶ εἰ ἀγαπητὸς, ἄρα πᾶς προσκρεῶν αὐτῷ, τῷ πατρὶ αὐτοῦ προσκρέει.

Vers. 35.

ferrent, repeterent ad nauseam prudentiorum. Imitandus esset Eustathius, qui ita alicubi de se dicit: ἡμεῖς γὰρ οὐ μυῖαι τοῖς ἕλκεσιν ἐφιζάνουσαι· μέλισσαι δὲ τοῦ τῶν μουσῶν λειμῶνος τὸ κάλλιστον ἀπανθίζουσαι.

8) δὲ, interponit. A. Forte τε voluit.

Verſ. 35. *Et — eius.* Tanquam Deus omnia habebat: Omnia ſiquidem per ipſum facta ſunt: haec tamen etiam dedit ei, tanquam homini. Conuenienti autem modo dictum eſt, Diligit, et Dedit, ſicut inter homines dicitur. Solent namque patres diligere filios, eisque tradere, quae ſua ſunt.

Verſ. 36. *Qui — aeternam.* Credendo in doctrinam filii, eique obediendo.

Verſ. 36. *Qui — vitam.* Diximus ſuperius, quod vita aeterna ſit et dicatur vita beata, quae ſanctis conuenit.

Verſ. 36. *Sed — eum.* Non dixit ira filii, quanquam filius ſit iudicaturus: ſed patris iram comminatur, magis eos timere volens. Quod autem addit, Manet ſuper eum, tantundem eſt, ac ſi diceret, Nequaquam ipſum effugiet, ſemper eum puniet.

Cap. IV. v. 1. *Vt* — v. 3. *Galilaeam.*

Reliquit Iudaeam, amputans ipſorum inuidiam.

Verſ. 4. *Oportebat — Samariam.* Oſtendit euangeliſta, feciſſe eum rem quandam, non quaſi ex propoſito, ſed tanquam occaſione viae: in his videlicet, quae cum Samaritide acta ſunt, propter Iudaeorum aduerſus Samaritanos contemtum.

Erat autem Samaria regio quaedam varias habens ciuitates et pagos. In hac autem olim Iſraëlitae habitabant: deinde poſt diuerſa bella rex Aſſyriorum eam deuaſtauit, et captos duxit in Babylonem, ac e Babyloniis, Medis et Chaldaeis mixtos homi-

a) διαφόρας ἔχεσα κώμας καὶ πόλεις. A.

Vers. 35. Καὶ — αὐτοῦ. Πάντα εἶχεν, ὡς θεός· πάντα γὰρ q) δι' αὐτοῦ ἐγένετο· δέδωκε δὲ αὐτῷ ταῦτα, καὶ ὡς ἀνθρώπῳ. τὸ δὲ ἀγαπᾷ καὶ τὸ δέδωκεν, ἀνθρωποπρεπῶς εἴρηται· εἰώθασι γὰρ οἱ πατέρες ἀγαπᾶν τοὺς υἱοὺς, καὶ παραχωρεῖν αὐτοῖς τῶν ἰδίων. q) Io. I, 3.

Vers. 36. Ὁ — αἰώνιον. Ὁ πιστεύων εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ υἱοῦ, ὁ πειθόμενος αὐτῷ.

Vers. 36. Ὁ — ζωήν. Προειρήκαμεν, ὅτι ζωὴ αἰώνιός ἐστι καὶ λέγεται, ἡ ζωὴ ἡ μακαρία, ἡ ἁγιοπρεπής.

Vers. 36. Ἀλλ' — αὐτόν. Οὐκ εἶπεν ἡ ὀργὴ τοῦ υἱοῦ, καίτοι τοῦ υἱοῦ κρίναι μέλλοντος, ἀλλὰ τὴν ὀργὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῖς ἐπεκρέμασε, μᾶλλον φοβῆσαι βουλόμενος· τὸ δὲ μενεῖ ἐπ' αὐτὸν, ἀντὶ τοῦ, ἀδέποτε ἀποστήσεται αὐτοῦ, διηνεκῶς κολάσει αὐτόν.

Cap. IV. v. 1. Ὡς — v. 3. γαλιλαίαν.

Ἀφῆκε τὴν ἰουδαίαν, περικόπτων τὴν βασκανίαν αὐτῶν.

Vers. 4. Ἔδει — σαμαρείας. Δείκνυσιν αὐτὸν ὁ εὐαγγελιστὴς, ἃ προηγούμενον ἔργον, ἀλλ' ὁδοῦ πάρεργον, τὰ κατὰ τὴν σαμαρείτιδα ποιούμενον, διὰ τὴν τῶν ἰουδαίων πρὸς τοὺς σαμαρείτας ὑποψίαν.

Ἡ σαμάρεια δὲ, χώρα τίς ἦν r) διαφόρους ἔχουσα πόλεις καὶ κώμας. ἐν ταύτῃ δὲ πάλαι μὲν ἰσραηλῖται κάτῳκουν· ὕστερον δὲ, μετὰ διαφόρους πολέμους, ἐρημώσας αὐτὴν ὁ βασιλεὺς ἀσσυρίων, τοὺς ὑπολειφθέντας μὲν εἰς βαβυλῶνα κατήγαγεν, ἐκ βαβυλωνίων δὲ καὶ μήδων r)

homines congregans in ea habitare fecit. Volens autem Deus ostendere, quod non propter impotentiam, sed peccatis exigentibus traditi essent Babyloniis, leones barbaris eam inhabitantibus immisit: quod rex audiens et intelligens, mittit ad eos sacerdotem Israëlitarum, qui traderet etiam illis Dei legem, vt a peste leonum liberarentur. Ex eo ergo tempore partim ab impietate receſſerunt: postmodum vero perfecte idola reliquerunt. Veruntamen aliquantulum adhuc erat ipsis discrimen a Iudaeis. Nam solis Mosis libris susceptis, caeterorum non magnam habebant rationem.

† Dicendum est, vnde Samaritani sint appellati. Samaria mons erat, sicut etiam dicit Iesaias, Caput Ephraim Samaria. Qui autem inhabitabant, non Samaritani, sed Israëlitae dicebantur. Temporis autem progressu, quum irritassent dominum, et regnaret Phaccee, ascendens Theglatphalasar multas tulit ciuitates, et in Elam irruit, ipsoque interfecto, Osee regnum tradidit. Postmodum vero ascendens Salmanasar reliquas tulit ciuitates, fecitque tributarias: hic autem ad Aethiopum confugit auxilium: quod audiens Assyrius parato exercitu ipsum interemit, neque gentem diutius ibi manere permisit: sed hos duxit in Babyloniam, et inde variis gentibus eductis in Samaria habitare fecit, vt propriis subditis locum possidentibus, firmum sibi relinqueret principatum. Volens autem Deus suam ostendere potentiam, quodque non propter impotentiam tradiderit

[1]) κατώκησεν. A. male.

[2]) οἱ omittit. B.

καὶ χαλδαίων μιγάδας ἀνθρώπους συναγαγὼν ἐκεῖ[1]) κατῴκισε. δεῖξαι δὲ βελόμενος ὁ θεὸς, ὅτι δι' ἁμαρτίαν ἐξεδόθησαν τοῖς ἀσσυρίοις οἱ[2]) ἰσραηλῖται, καὶ ἐ δι' ἀἀθένειαν, λέοντας ἐπαφῆκε τοῖς ἐγκατοικιθεῖσι βαρβάροις, ὅπερ μαθὼν ὁ βασιλεὺς καὶ συνεὶς, πέμπει ἱερέα τῶν ἰσραηλιτῶν, παραδώσοντα κἀκείνοις τὸν τῦ θεῦ νόμον, ἵνα τῆς ἀπὸ τῶν λεόντων λύμης ἀπαλλαγῶσιν. ἐξ ἡμισείας δὲ τότε τῆς ἀσεβείας ἀποσάντες, ὕστερον ὁλοτελῶς ἀπεπήδησαν τῶν εἰδώλων· πλὴν ἐ μικρὰν εἶχον ἔτι πρὸς τοὺς ἰουδαίους διαφοράν. μόνας γὰρ τὰς μωσαϊκὰς βίβλους δεχόμενοι, τῶν ἄλλων ἐ πολλὴν ἐποιῦντο λόγον.

† † Ἄξιον[3]) εἰπεῖν, πόθεν οἱ σαμαρεῖται τὴν προσηγορίαν ταύτην ἔλαβον. σομὸρ ὄρος ἦν, καθὰ καὶ ἡσαΐας φησὶν,[r]) ἡ κεφαλὴ σομόρων ἐφραὶμ. ἀλλ' οἱ κατοικοῦντες, ἐ σαμαρεῖται, ἀλλ' ἰσραηλῖται ἐλέγοντο. χρόνου δὲ προϊόντος προσέκρουσαν τῷ θεῷ, καὶ βασιλεύοντος φακεὲ ἀνελθὼν θεγλαθ φαλασαὲρ πόλεις τε εἶλε πολλὰς καὶ ἐπέθετο τῷ ἠλᾷ, καὶ ἀνελὼν αὐτὸν, ὡσηὲ τὴν βασιλείαν ἔδωκεν. ἐπὶ τῦτον ἐλθὼν ὁ σαλμαναασὰρ, εἶλε πόλεις ἑτέρας καὶ ὑποφόρους ἐποίησεν· οὗτος δὲ πρὸς τὴν τῶν αἰθιόπων κατέφυγε συμμαχίαν. ἔγνω τοῦτο ὁ ἀσσύριος, καὶ ἐπιστρατεύσας, καὶ ἀνελὼν αὐτὸν, ἐκέτι τὸ ἔθνος ἐκεῖ μένειν ἀφῆκεν· ἀλλὰ τούτους μὲν εἰς βαβυλῶνα ἤγαγεν, ἐκεῖθεν δὲ ἔθνη, ἐκ διαφόρων τόπων ἀγαγὼν, κατῴκισεν ἐν τῇ σαμαρείᾳ, ὥστε λοιπὸν ἀσφαλῆ αὐτῷ τὴν ἀρχὴν εἶναι, τῶν οἰκείων ἐχόντων τὸν τόπον. βουλόμενος δὲ ὁ θεὸς δεῖξαι τὴν αὐτῦ δύναμιν, καὶ ὡς ἐ δι' ἀἀθένειαν ἐξέδωκεν ἰουδαίους,

r) Ies. 7, 9.

[3]) Haec neuter meorum agnoscit. Excerpta autem sunt partim ex Chrysost. T. VIII. p. 177. C. partim ex Theophylacto p. 606. B.

diderit Iudaeos, sed propter eorum peccata, Barbaris leones immisit: temporis autem progressu idola cum suis impietatibus abiecerunt.

Cap. V. De Samaritana.

Vers. 5. *Venit — suo.* Praedium illud erat, quod extra sortem dedit Iaacob Ioseph, et dicebatur Sikima.

Vers. 6. *Erat — Iaacob.* Puteum vocat, fontem, quia e subterraneo loco manabat: dicebatur autem ipsius Iaacob, eo quod ipsum fodisset.

Vers. 6. *Iesus ergo — sexta.* Fatigatus iuxta humanitatis proprietatem. Quum enim pedes incederet, adeo vehementer ambulabat, vt etiam fatigaretur.

Quid est autem, quod additur, sedebat sic? Simpliciter videlicet, prout sese locus offerebat: vel, humi. Demonstrat siquidem sermo, quod omni fastu careret.

Sedebat autem, corpus refocillans, et iuxta fontem recreans, erat enim meridies, quando sol vehementius humana attingit corpora. Simul etiam discipulos expectabat, qui abierant, vt cibos emerent. Vide autem euangelistae diligentiam: neque enim dixit, Hora erat sexta, sed ferme sexta, instruens nos, ne etiam minima paruipendamus, sed in his, quae sese offerunt veritatem sectemur. Siquidem ne affirmando erraret, dictionem correxit, et coniecturaliter loquutus est.

Vers. 7. *Venit — aquam.* Inde enim hauriebant aquam ac bibebant, qui dictam ciuitatem inhabitabant, eo quod pauci iuxta locum essent putei.

Vers. 7.

δαίους, ἀλλὰ δι' ἁμαρτίας αὐτῶν, ἐπαφῆσι λεύντας τοῖς βαρβάροις· χρόνου δὲ προϊόντος, τῶν εἰδώλων καὶ τῆς δυσσεβείας ἀπέστησαν.

ΚΕΦ. Ε. Περὶ τῆς σαμαρείτιδος.

Vers. 5. Ἔρχεται — αὐτῷ. Ἐκεῖνο τὸ χωρίον ἦν, τὸ κατ' ἐξαίρετον δοθὲν τῷ ἰωσὴφ, λεγόμενον σίκιμα.

Vers. 6. Ἦν — ἰακώβ. Πηγὴν λέγει, τὸ φρέαρ, ὡς πηγάζον κάτωθεν. ἐκαλεῖτο δὲ τὸ ἰακὼβ, ὡς παρ' αὐτῷ ὀρυγέν.

Vers. 6. Ὁ οὖν ἰησοῦς — ἔκτη. Κεκοπιακὼς, κατὰ τὴν ἰδιότητα τῆς ἀνθρωπότητος. πεζῇ γὰρ βαδίζων, οὕτω σύντονον ἐποιεῖτο τὴν ὁδοιπορίαν, ὡς καὶ κοπιάσαι.

Τί δέ ἐστι τὸ ἐκαθέζετο ἔτως; ἁπλῶς, ὡς ἔτυχεν, ἐπ' ἐδάφους. τὸ ἄτυφον γὰρ ὁ λόγος διδάσκει.

Ἐκαθέζετο δὲ, τὸ σῶμα διαναπάυων, καὶ περὶ τὴν πηγὴν ἀναψύχων. αὐτὸ γὰρ τῆς ἡμέρας ἦν τὸ μεσαίτατον, ὅτε λοιπὸν ὁ ἥλιος σφοδρότερον καθικνεῖται τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων· ἅμα δὲ καὶ τὸς μαθητὰς ἀνέμενεν, ἀπελθόντας εἰς ἀγορὰν τροφῶν. ὥρα δὲ τῷ εὐαγγελιστῇ τὴν ἀκρίβειαν. ἃ γὰρ εἶπεν, ὥρα ἦν ἕκτη, ἀλλ' ὡσεὶ ἕκτη· παιδεύων ἡμᾶς, μηδ' ἐπὶ τοῖς ἐλαχίστοις ἀδιαφορεῖν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς τυχοῦσιν ἐπιτηδεύειν ἀλήθειαν. ἵνα γὰρ μὴ, ἀποφαινόμενος, ἴσως ἀποτύχῃ, ἐκόλασε τὴν λέξιν, καὶ σοχαστικῶς ἔλεξεν.

Vers. 7. Ἔρχεται — ὕδωρ. Ἐκεῖθεν γὰρ οἱ τῆς εἰρημένης πόλεως ὑδρεύοντο, διὰ τὸ μὴ συχνὰ φρέατα περὶ τὸν τόπον εἶναι.

Verſ. 7. *Dicit — vt bibam.* Quemadmodum in ficu, quae exaruit, ficus requirebat non propter eſuriem, ſed diſpenſatorie agens, vt accepta occaſione ad miraculum peruenire: ita et nunc de fonte aquam poſtulat, non ſitis cauſa, ſed diſpenſatorie, quo nactus occaſionem cum muliere colloqueretur: praeſciebat enim ipſam creditutam multorumque fidei cauſam futuram: ideoque exorta colloquutione aquam reliquit.

Verſ. 8. *Diſcipuli — vt emerent.* Siquidem viaticum non contulerant, edocti ventrem deſpicere, nec anxius ipſius gerere obſequium, ſed tunc ſolum ipſius habere curam, quum ad hoc natura cogeret.

Cur autem tunc miraculum operatus non eſt circa cibos diſcipulorum? Quia, ſi omnia tanquam Deus mirabiliter operatus fuiſſet, nequaquam homo eſſe creditus fuiſſet: quemadmodum ediuerſo, ſi omnia, tanquam homo feciſſet, Deum eſſe nullo modo credidiſſent. Ideo quandoque vt homo operatur, oſtendens, quod homo ſit: interdum vero, quaſi Deus mirabilia operatur.

Solus autem ſedebat circa fontem, ex hoc etiam oſtendens, quod eſſet a faſtu alienus.

Verſ. 9. *Dicit — Samaritanis.* Non commercium habent, ſiue non communicant, ipſos abominantes, tanquam ſolum in parte Iudaizantes.

Sed vnde Iudaeum eſſe cognouit? Ab habitu aut etiam a loquela. Nam Chriſtus quidem tanquam non vulgariter Iudaeus, ſed etiam Deus, contemta huiusmodi obſeruantia, captabat non Samaritanorum tantum familiaritatem, ſed et cunctarum

4) τοιοῦτον, interponit. A.

Vers. 7. Λέγει — πιεῖν. Ὥσπερ ἐπὶ τῆς [3]) ξηρανθείσης συκῆς, ἀ πεινῶν ἐζήτει σύκα, ἀλλ' οἰκονομῶν, ἵνα εὐαφόρμως ἐπὶ τὴν θαυματουργίαν ἔλθῃ· ὅτω καὶ νῦν ἐπὶ τῆς πηγῆς, ἀ διψῶν ἐζήτει ὕδωρ, ἀλλ' οἰκονομῶν, ἵνα εὐαφόρμως τῇ γυναικὶ διαλεχθῇ. προεγίνωσκε γὰρ αὐτὴν πιστεύσασαν, καὶ πολλοῖς αἰτίαν πίστεως γενησομένην. διὸ καὶ τῆς διαλέξεως ἁψάμενος, ἀφῆκε τὸ [4]) ὕδωρ. 3) Matt. 21, 18. Marc. 11, 12.

Vers. 8. Οἱ γὰρ μαθηταὶ — ἀγοράσωσιν. Οὐκ ἐπεφέροντο [5]) γὰρ ἐφόδια, παιδευθέντες καταφρονεῖν γαστρὸς, καὶ μὴ περισπάδαζον ἡγεῖσθαι τὴν λειτουργίαν αὐτῆς, ἀλλὰ τότε μόνον ἐπιστρέφεσθαι ταύτης, ὅτε λοιπὸν ἡ φύσις ἐπείγοι.

Πῶς οὖν οὐκ ἐθαυματούργησε καὶ τότε περὶ τὰς τροφὰς τῶν μαθητῶν; διότι ἐὰν πάντα ὡς θεὸς ἐτερατέργει, ἠπιστήθη ἄν, ὅτι ἄνθρωπός ἐστιν, ὥσπερ πάλιν, ἐὰν πάντα ὡς ἄνθρωπος ἔπραττεν, ἠπιστήθη ἄν, ὅτι θεός ἐστι. διὰ τοῦτο ποτὲ μὲν, ὡς ἄνθρωπος πράττει, βεβαιῶν, ὅτι ἄνθρωπός ἐστι· ποτὲ δὲ, ὡς θεὸς τερατουργεῖ, πιστούμενος, ὅτι θεός ἐστι.

Μόνος δὲ ἐκαθέζετο παρὰ τῇ πηγῇ, παιδεύων καὶ ἐκ τούτου τὸ ἄτυφον.

Vers. 9. Λέγει — σαμαρείτης. Οὐ συγχρῶνται, ἤγουν, ἀ κοινωνοῦσι, βδελυττόμενοι τούτους, ὡς ἐξ ἡμισείας ἰουδαΐζοντας.

Ἀλλὰ πόθεν ἔγνω, ὅτι ἰουδαῖός ἐστιν; ἀπὸ τοῦ σχήματος, ἢ καὶ ἀπὸ τῆς διαλέξεως. ὁ μὲν ἓν χριστὸς, οἷα μὴ ἁπλῶς ἰουδαῖος, ἀλλὰ καὶ θεὸς, παρεῖδε τὴν τοιαύτην παρατήρησιν, προσιμιαζόμενος τὴν οἰκείωσιν, ἀ μόνον τῶν σαμαρειτῶν,

5) ἐπεφέρετο. A.

ctarum vbique gentium. Samaritana vero existimans eum peccare, corripientis more ad memoriam reducit obseruationem.

Vers. 10. *Respondit — viuam.* Hinc plane manifestum est, quod sitim simulauerit, vt ad se errantem attraheret, ac loquutionis reti venaretur. Sitiebat certe, sed errantium conuersionem, quam etiam in processu suum vocat cibum, dicens: Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius, qui misit me: nunc vero ait: Si scires donum Dei, si cognosceres, quidnam sit, quod donat Deus. Dicebat autem hoc de seipso, paulatim se illi manifestans, vt, quae tali doctrina digna esset, eo quod ad conuersionem apta esset.

Aquam viuam autem, appellauit doctrinae suae fluenta: aquam quidem, quia in modum aquae sordes abluit, flammasque affectionum extinguit, et incredulitatis siccitatem ac infructuositatem curat: Viuam vero, quasi perennem semperque motam. Aquae enim vita fluere est ac moueri.

Dicit autem Chrysostomus aquam viuam, diuini spiritus gratiam: siquidem variis modis hunc ait appellari, iuxta diuersas ipsius operationes, nunc aquam, nunc ignem: aquam quidem, quia sicut aqua de coelo descendens nutrit, ac viuificat, quumque vnius sit speciei, vario modo operatur: dealbans in lilio, denigrans in narcisso, rubricans in rosa, purpurissans in viola, dulcerans in ficu, amaricans in absinthio: ita diuinus quoque spiritus de coelo descendens, nutrit ac viuificat animam: quumque vnus sit, variis operationibus gra-

*) Tom. VIII. p. 183. D.

ἀλλὰ καὶ τῶν ἁπανταχῆ γῆς ἐθνῶν. ἡ δὲ σαμαρεῖτις, οἰομένη τῆτον ἁμαρτάνειν, διερθῆται δήθεν, ὑπομιμνήσκουσα περὶ τῆς παρατηρήσεως.

Vers. 10. Ἀπεκρίθη — ζῶν. Ἐντεῦθεν μάλιστα φανερὸν, ὡς ὑπεκρίθη τότε τὴν δίψαν, ἵνα ἐγγὺς ἀγάγῃ τὴν πλανωμένην, καὶ θηρεύσῃ τῷ δικτύῳ τῆς διαλέξεως. ἐδίψα μὲν γὰρ, ἀλλὰ τὴν τῶν πεπλανημένων ἐπιστροφήν. ἐπεὶ καὶ προϊὼν, ἴδιον βρῶμα[t]) ταύτην καλεῖ, λέγων· ἐμὸν βρῶμά ἐστιν, ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τῆ πέμψαντός με. νῦν δέ φησιν· εἰ ᾔδεις τὴν δωρεὰν τῆ θεῆ, εἰ ἐγίνωσκες, ὁποῖα δωρεῖται ὁ θεός. ἔλεγε δὲ τῆτο περὶ ἑαυτῆ, κατὰ μικρὸν ἑαυτὸν ἀποκαλύπτων αὐτῇ, ὡς ἀξίᾳ τοιαύτης διδασκαλίας, διὰ τὸ πρὸς ἐπιστροφὴν ἐπιτήδειον αὐτῆς. t) Io. 4, 34.

Ὕδωρ δὲ ζῶν ὠνόμασε, τὸ νάμα τῆς διδασκαλίας αὐτῆ. ὕδωρ μὲν, ὅτι δίκην ὕδατος καθαίρει τὸν ῥύπον τῆς ἁμαρτίας, καὶ σβεννύει τὴν φλόγα τῶν παθῶν, καὶ θεραπεύει τὴν τῆς ἀπιστίας ξηρότητα καὶ ἀκαρπίαν· ζῶν δὲ, ὡς ἀένναον καὶ ἀεικίνητον. ζωὴ γὰρ ὕδατος, τὸ νάειν καὶ κινεῖθαι.

Φησὶ δὲ ὁ[u]) χρυσόστομος, ὕδωρ ζῶν νοεῖθαι, τὴν χάριν τῆ θείου πνεύματος. τῆτο γὰρ διαφόρως ὀνομάζεθαι, πρὸς τὰς διαφόρας ἐνεργείας αὐτῆ, νῦν μὲν ὕδωρ, ἄλλοτε δὲ, πῦρ. ἀλλ' ὕδωρ μὲν, διότι, καθάπερ τὸ ὕδωρ ἐξ ἀρανῆ κατιὸν, ζωοποιεῖ καὶ τρέφει, καὶ μονοειδὲς ὂν ἐνεργεῖ πολυτρόπως, λευκαῖνον μὲν ἐν κρίνῳ, μελαῖνον δὲ. ἐν[7]) ναρκίσῳ, ἐρυθραῖνον δὲ ἐν ῥόδῳ, πορφυρίζον δὲ ἐν ἴῳ, καὶ γλυκαῖνον μὲν ἐπὶ τῆς συκῆς, πικραῖνον δὲ ἐπὶ τῆς ἀψίνθου· ἔτω καὶ τὸ θεῖον πνεῦμα, ἐξ ἀρανῆ κατιὸν, ζωοποιεῖ καὶ τρέφει τὴν ψυχὴν, καὶ

7) Scribitur duobus σσ, vti Hentenius etiam haber.

gratiam diuidit ac virtutem. Ignis quoque dicitur: quia ſicut ignis, quum vnius ſit ſpeciei, varios habet effectus, calefaciens, inflammans, illuminans et purificans: ita ſane et diuinus ſpiritus.

Verſ. 11. *Dicit — viuam?* Quum id, quod dictum erat, non poſſet intelligere, ſuſpicabatur, quod aquam viuam diceret, hauſtam ab eodem puteo, qui aquam emittebat ac ſcaturire faciebat: et opinabatur, dictum eſſe verbum illud, quaſi poſſet ipſe citius haurire, eo quod fortior eſſet magisque idoneus.

Interim autem dominum vocat eum, putans, magnum aliquem eſſe. Audierat namque dicentem, Si ſcires, quis ſit, qui dicit tibi, Da mihi vt bibam et caetera: ideo ſtatim tali ipſum honorat appellatione, et cum omni manſuetudine reliqua proloquitur.

Verſ. 12. *Num — eius?* Samaritani etiam, quum iam Samariam patriam poſſiderent, Iaacob quoque patrem ſuum appellabant, tanquam iam olim poſſeſſorem ac patrem huius ipſorum patriae: et hinc ſeſe intrudebant in generoſam Iudaeorum generationem.

Quidam autem dicunt, hanc mulierem, alios-que plurimos Samariam incolentium a Iaacob deſcendiſſe: olim autem progenitoribus captis, ac Babyloniam in ſeruitutem ductis, hos Samaritanis commixtos, et cum eis verſatos, longo tempore variisque calamitatibus ad eorum mores transmutatos.

Aut vocabant patrem Iaacob, eo quod et hic a Chaldaeis genus traxerat.

Dicit

5) ἀνδρίαν. A.
9) ὅτι, addit. A.

καὶ ἓν ὄν, εἰς διαφόρους ἐνεργείας διαιρεῖ τὴν χάριν καὶ δύναμιν· πῦρ δὲ, διότι, καθάπερ τὸ πῦρ, μονοειδὲς ὂν, διαφόρως ἐνεργεῖ, θερμαῖνον, φλέγον, φωτίζον, καθαῖρον. ἕτω δὴ καὶ τὸ θεῖον πνεῦμα.

Verſ. 11. Λέγει — ζῶν; Μὴ δυνηθεῖσα νοῆσαι τὸ ῥηθὲν, ὑπώπτευσεν, ὅτι ὕδωρ ζῶν λέγει, τὸ ἀπὸ τοῦ φρέατος ἐκείνου, ὡς ἀναβλύζον καὶ ἅλλόμενον, καὶ ὑπενόησε ῥηθῆναι τὸν λόγον, ὡς ἐκείνου δυναμένου συντομώτερον ἀνιμήσασθαι, διὰ ἀνδρείαν[8]) καὶ ἐπιτηδειότητα.

Τέως δὲ κύριον αὐτὸν προσηγόρευσε, νομίσασα, μέγαν εἶναί τινα. καὶ γὰρ ἤκουσεν,[9]) εἰ ἤδεις, τίς ἐστιν ὁ λέγων σοὶ, δός μοι πιεῖν, καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ αὐτίκα τετίμηκεν αὐτὸν τῇ τοιαύτῃ προσηγορίᾳ, καὶ μετὰ πάσης ἐπιεικείας καὶ τὰ λοιπὰ διαλέγεται. ἄντλημα δέ φησι, τὸ ἀγγεῖον.

Verſ. 12. Μὴ — αὐτοῦ; Καὶ οἱ σαμαρεῖται, πατρίδα τὴν σαμάρειαν ἤδη κεκτημένοι, πατέρα λοιπὸν ἑαυτοῖς ἐπεγράφοντο τὸν ἰακὼβ, ὡς προκάτοχον καὶ πατέρα τῆς τοιαύτης αὐτῶν πατρίδος, καὶντεῦθεν εἰσώθουν ἑαυτὸς εἰς τὴν ἰουδαϊκὴν εὐγένειαν.

Φασὶ δέ τινες, ὅτι ἡ σαμαρεῖτις αὕτη γυνὴ, καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν τὴν σαμάρειαν οἰκόντων, ἐξ ἰακὼβ μὲν εἵλκον τὸ γένος, αἰχμαλωτισθέντων δὲ πάλαι τῶν προγόνων αὐτῶν, καὶ δουλευσάντων παρὰ βαβυλωνίοις, μιγάδες ἔτοι συνῆσαν τοῖς σαμαρείταις, τῷ μακρῷ χρόνῳ καὶ ταῖς πολυτρόποις συμφοραῖς πρὸς τὰ ἐκείνων ἤθη μεταξάντες.

[8]) Ἢ πατέρα ἐπεγράφοντο τὸν ἰακὼβ, ὡς ἐκ χαλδαίων καὶ αὐτὸν ἕλκοντα τὸ γένος.

Λέγει

Dicit ergo nunc Samaritana: Quod si de hac non loqueris aqua: num tu maior es patre nostro Iaacob, qui dedit nobis puteum hunc tam celebrem, vt meliorem possis dare aquam? Quod autem additur, Et ipse ex eo bibit, et filii eius et pecora eius, ad ipsius putei laudem dictum est. Nam si meliorem alium habuisset, nequaquam cum tota familia ex hoc bibisset. Reliquum est igitur, vt si possis dare meliorem, maior sis Iaacob.

Haec itaque Samaritana de Iaacob cum eo loqui perseuerat, optans, quod quaerit, inuenire: Iudaei vero etiam lapidare eum tentabant, dum Abraham faceret mentionem. Quomodo ergo aequum esset, vt huiusmodi repelleret mulierem studiosam, discendi auidam, ac iuuari cupientem.

Vers. 13. *Respondit — iterum.* Siti aquae.

Vers. 14. *Quisquis — aeternum.* Nequaquam sitiet vnquam incredulitatis siti.

Vers. 14. *Sed — aquae.* Per fontem significauit perpetuitatem ac integritatem huiusmodi aquae.

Vers. 14. *Salientis — aeternam.* Scaturientis ad vitam aeternam, eo, quod vitam praebeat aeternam. Vide autem, quod, quum mulier dixisset, Num tu maior es patre nostro Iaacob, non dixit, Vtique maior sum: videretur enim seipsum iactare: sed ab his, quae dixit, hoc intulit. Nam differentia aquarum differentiam infert praebentium illas, quum naturaliter aqua illa consumatur, haec autem perpetuo maneat.

Vers. 15.

*) Praepositiones εἰς et διὰ suis locis motas arbitror. Διὰ certe hic locum vix habere potest. Forte Hen-

Λέγει δὲ νῦν ἡ σαμαρεῖτις, ὅτι εἰ μὴ περὶ τέτου λέγεις τοῦ ὕδατος, μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν ἰακὼβ, ὃς ἔδωκεν ἡμῖν τὸ φρέαρ τουτὶ, τὸ περιβόητον, ἵνα καὶ δύνῃ δοῦναι κρεῖττον ὕδωρ; τὸ δὲ, καὶ αὐτὸς ἐξ αὐτοῦ ἔπιε, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῦ, καὶ τὰ θρέμματα αὐτοῦ, πρὸς ἔπαινον τοῦ τοιέτου φρέατος εἴρηται, ὅτι ἐὰν εἶχεν ἕτερον κρεῖττον, οὐκ ἂν ἐκ τούτου ἔπιε πανοικί. λοιπὸν οὖν, εἰ σὺ δύναιο δοῦναι κρεῖττον, μείζων εἶ τοῦ ἰακώβ.

Ἡ μὲν οὖν σαμαρεῖτις αὕτη προσηνῶς αὐτῷ περὶ τοῦ ἰακὼβ διαλέγεται, καὶ παραμένει, ποθῦσα εὑρεῖν τὸ ζητέμενον· οἱ δὲ ἰδδαῖοι καὶ λιθάζειν αὐτὸν ἐπεχείρησαν, ὅτε τοῦ ἀβραὰμ ἐμνημόνευσε. πῶς οὖν εἰκὸς ἦν, ἀποσραφῆναι τοιαύτην γυναῖκα, σπδαίαν καὶ φιλομαθῆ καὶ γλιχομένην ὠφεληθῆναι.

Vers. 13. Ἀπεκρίθη — πάλιν. Δίψαν ὕδατος.

Vers. 14. Ὃς — αἰῶνα. Οὐ μὴ διψήσῃ ποτὲ, τὴν ἐξ ἀπισίας δίψαν.

Vers. 14. Ἀλλὰ — ὕδατος. Διὰ τῆς πηγῆς, τὸ ἀένναον καὶ ἀνελλιπὲς τοῦ τοιούτου ὕδατος ἐνέφηνεν.

Vers. 14. Ἁλλομένε — αἰώνιον. Ἀναβλύζοντος[1]) διὰ ζωὴν αἰώνιον, εἰς τὸ παρέχειν ζωὴν αἰώνιον. ὅρα δὲ, πῶς εἰρηκυίας τῆς γυναικὸς, μὴ σὺ μείζων εἶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν ἰακὼβ, ἐκ εἶπε, καὶ μείζων εἰμί· ἔδοξε γὰρ ἂν κομπάζειν· ἀφ' ὧν δὲ εἴρηκε, τοῦτο κατεσκέυασεν. ἡ διαφορὰ γὰρ τῶν ὑδάτων, τὴν διαφορὰν τῶν παρεχόντων αὐτὰ κηρύττει. ἐκείνῳ μὲν γὰρ τῷ ὕδατι φύσις, δαπανᾶσθαι· τέτῳ δὲ, πηγάζειν ἀεί.

Vers. 15.

[1]) Hentenius invenit: ἀναβλύζοντος εἰς ζωὴν αἰώνιον διὰ τὸ παρέχειν.

Verſ. 15. *Dicit — ad hauriendum.* Paulatim ad dogmatum celſitudinem prouehitur. Ab aquae enim, quam tribuit, praeſtantia, hunc eſſe maiorem Iaacob credit, quodque excellentioris naturae aquam tribuat, intelligit: nondum autem perfecte cognoſcit, aut quis ſit, qui hanc donet, aut quid illa ſit aqua, percipit: ſuſpicatur tamen id, quod datur, tale quippiam eſſe, quod ſitim hanc ſenſibilem perimat. Non eſt ergo leuis haec mulier: neque enim vtcunque ſuſcepit ea, quae dicebantur, ſed poſt longam interrogationem: neque rurſum incredula ac contentioſa. Nam quum maiorem eum inueniſſet, quam Iaacob, non permanſit in praeſumta opinione. Atqui Iudaeis dixit Chriſtus, Qui venit ad me, non eſuriet: et qui credit in me, non ſitiet in aeternum: illi autem non ſolum non crediderunt, ſed et offendiculum ex eo paſſi ſunt.

Verſ. 16. *Dixit — huc.* Quum inſtaret et apprehendere vellet, ait: Abi voca virum tuum et veni huc, ſimulans, quod etiam illum cum ea communicare oporteret in dono. Atqui nouerat eam virum legitimum non habere, vtpote omnia ſciens: id tamen volebat ipſam dicere, vt apprehenſa occaſione, quae circa eam acciderant, prophetaret, ipſamque corrigeret. Vult enim vaticiniorum ac miraculorum occaſiones ab his, quae contingunt, accipere: vt et vanae gloriae ſuſpicionem deuitet, et eos ſibi familiariores reddat. Siquidem alio modo dicere, Frequenter nupta fuiſti, et nunc viro iuncta es illegitimo, intempeſtiuum videbatur atque ſuperfluum: accepta vero ab ea cauſa, tempeſtiuum erat atque conſequens.

Vers. 15. Λέγει — ἀντλεῖν. Κατὰ μικρὸν ἀνάγεται πρὸς τὸ τῶν δογμάτων ὕψος. ἀπὸ τῆς ὑπεροχῆς γάρ, οὗ δίδωσιν ὕδατος, μείζονα τοῦτον τοῦ ἰακὼβ εἶναι πεπίστευκε. καὶ ὅτι μὲν ἑτέρας φύσεως ὕδωρ δίδωσιν ὑψηλοτέρας, ἐνόησεν· ἄπω δὲ τὸ τέλειον ἔγνω. ἄτε γάρ, τίς ἐστιν ὁ τοῦτο διδοὺς, ἄτε, τί ἐστιν τοῦτο, κατέλαβεν. ὑπέλαβε δὲ τὸ διδόμενον ἀναιρετικὸν τυγχάνειν ταύτης τῆς δίψης τῆς αἰθητῆς. ἄτε ἓν εὔκολος ἡ γυνὴ αὕτη· ἃ γὰρ ἁπλῶς ἐδέξατο τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς συζητήσεως· ἄτε ἀπειθὴς καὶ φιλόνεικος· εὑροῦσα γὰρ τὸν μείζονα τοῦ ἰακὼβ, οὐκ ἐναπέμεινε τῇ προλήψει. καίτοι καὶ ἰουδαίοις εἶπεν, ὅτι ὁ v) ἐρχόμενος πρός με, οὐ μὴ πεινάσῃ, καὶ ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, οὐ μὴ διψήσῃ πώποτε· ἀλλ' οὐ μόνον οὐκ ἐπίστευσαν, ἀλλὰ καὶ ἐσκανδαλίσθησαν. v) Io. 6, 35.

Vers. 16. Λέγει — ἐνθάδε. Ἐγκειμένης καὶ ζητούσης λαβεῖν, λέγει, ὕπαγε, κάλεσον τὸν ἄνδρα σου, καὶ ἐλθὲ ἐνθάδε, προσποιούμενος, ὅτι χρὴ κἀκεῖνον κοινωνῆσαι ταύτῃ τῷ δώρῳ. καὶ ὅτι μὲν οὐκ ἔχει ἄνδρα νόμιμον, ἔγνωσκεν, ὡς πάντα εἰδώς· ἐβούλετο δὲ ταύτην εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἔχει ἄνδρα, ἵνα λοιπὸν, προφάσεως δραξάμενος, προφητεύσῃ τὰ κατ' αὐτὴν, καὶ διορθώσηται ταύτην. θέλει γὰρ τῶν προρρήσεων καὶ τῶν θαυμάτων τὰς ἀφορμὰς παρ' αὐτῶν λαμβάνειν τῶν προσιόντων, ὥστε καὶ τὴν τοῦ κενοδοξεῖν ὑπόνοιαν διαφεύγειν, καὶ οἰκειοῦσθαι μᾶλλον αὐτούς. τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν προηγουμένως, ὅτι πολύγαμος γέγονας, καὶ νῦν ἔχεις ἄνδρα παράνομον, ἄκαιρον ἐδόκει, καὶ περιττόν· τὸ δὲ παρ' αὐτῆς λαβόντα τὴν αἰτίαν, σφόδρα εὔκαιρον· καὶ ἀκόλουθον.

Verſ. 17. *Reſpondit — virum.* Putans ſimpliciter cum homine loqui, occultata rei turpitudine, fallere eum conabatur.

Verſ. 17. *Reſpondit* — v. 18. *dixiſti.* Accepta, vt dictum eſt, occaſione prophetat, eamque arguit, ad amuſſim omnino manifeſtos ac legitimos eius viros enumerans, et eum, qui nunc occultus erat ac illegitimus manifeſtans. Nam quinque viros palam et ſucceſſiue habuerat, ſiquidem hoc permiſſum erat: quinto autem mortuo, nullus eam manifeſte in vxorem accipere voluit: ipſa vero non ferens concupiſcentiam, ſibi occulte coniunctum habebat. Quinque ergo viri fuerant ipſius, quia manifeſte coniuncti: is autem, cui nunc commiſcebatur, ſuus non erat, eo quod occultus eſſet.

† † Sancti Maximi: Mulier Samaritana ſignificabat naturam humanam, quae quinque leges acceperat, tanquam viros, nimirum legem Adamo datam in Paradiſo et extra Paradiſum eidem rurſus datam, datam Noë tempore diluuii, Abrahamo de circumciſione et rurſus eidem datam de Iſaaco ſacrificando: ſed hae quinque praeterierant et quaſi mortuae erant: habebat autem tunc Moſaïcam. Sed haec lex non erat maritus eius, vel quod non tota diligebatur et ſeruabatur, vel, quod non ad omne tempus, ſed tantum vſque ad aduentum Seruatoris data erat Iudaicae naturae humanae. Exinde vero non erat vir eius, cum alia eam ſibi iunxiſſet, lex nimirum euangelica. Puteus

2) Haec vterque Codex exhibet in margine. Hentenius prorſus non agnoſcit.
3) Etiam hic τῷ ſcribendum.
4) Pro ἀπεστυγήκεισαν.

Vers. 17. Ἀπεκρίθη — ἄνδρα. Ὀιομένη πρὸς ἄνθρωπον ἁπλῶς διαλέγεσθαι, ἐπεχείρησε λαθεῖν, κρύπτουσα τὸ αἰσχρὸν τοῦ πράγματος.

Vers. 17. Λέγει — v. 18. εἴρηκας. Ἀψάμενος ἀφορμῆς, ὡς εἴρηται, προφητεύει καὶ διελέγχει ταύτην, ἀκριβῶς ἄγαν τούς τε φανεροὺς καὶ νομίμους ἄνδρας αὐτῆς ἀριθμῶν, καὶ τὸν νῦν λαθραῖον καὶ παράνομον ἀποκαλύπτων. πέντε μὲν γὰρ ἄνδρας ἔσχε φανερῶς, κατὰ διαδοχήν· τοῦτο γὰρ ἀκώλυτον ἦν· τοῦ πέμπτου δὲ τελευτήσαντος, οὐκ ἔτι λοιπὸν ἐθέλησεν αὐτὴν φανερῶς εἰς γυναῖκα λαβεῖν ἡθέλησεν. αὕτη δὲ μὴ φέρουσα τὴν ἐπιθυμίαν, λαθραῖον εἶχε τὸν αὐτῇ συγγινόμενον. οἱ πέντε μὲν δή, ἄνδρες αὐτῆς ἦσαν, διὰ τὸ φανερόν· ὁ δὲ τότε μιγνύμενος, οὐκ ἦν ἀνὴρ αὐτῆς, διὰ τὸ λαθραῖον.

[Τῷ [2]) ἁγίῳ μαξίμῳ· ἡ σαμαρεῖτις ὑπεδήλωσε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, λαβοῦσαν πέντε νόμους, ὡς ἄνδρας, τόν τε ἐν τῷ παραδείσῳ δοθέντα τῷ ἀδάμ, καὶ τὸν ἐκτὸς τοῦ παραδείσου τῷ αὐτῷ πάλιν δοθέντα, καὶ τὸν τοῦ [3]) νῶε, κατὰ τὸν κατακλυσμὸν, καὶ τὸν τῷ ἀβραὰμ περὶ τῆς περιτομῆς, καὶ τὸν τῷ αὐτῷ πάλιν, περὶ τῆς κατὰ τὸν ἰσαὰκ θυσίας· ἀλλ' οὗτοι μὲν οἱ πέντε παρῆλθον, καὶ οἷον [4]) ἀποτεθνήκεσαν· ἔχει δὲ τότε τὸν μωσαϊκόν. οὐκ ἦν δὲ οὗτος [5]) ἀνὴρ αὐτῆς, ἢ ὅτι ὁ καθ' ὁλόκληρον ἐξέργετό τε καὶ ἐφυλάσσετο, ἢ ὅτι ὁ διὰ παντὸς, ἀλλὰ μέχρι τῆς τοῦ σωτῆρος ἐπιδημίας, ἐδόθη τῇ κατὰ τοὺς ἰουδαίους φύσει τῶν ἀνθρώπων. ἔκτοτε δὲ οὐκ ἦν ἀνὴρ αὐτῆς, ἄλλου ταύτην ἁρμοζομένου ἑαυτῷ, λέγω δὴ,

5) In Latino haec valde claudicant, sum *lex* fit femininum.

teus igitur Iacobi, eſt ſacra ſcriptura: aqua vero eius, huius cognitio: profunditas autem, profunditas ſententiarum: hauſtrum vero, eruditio verbi diuini quae fit per litteras, quam dominus non habuit, cum ipſe verbum ſit ac vera ſapientia, cumque diſcipulis ſuis non per litteras dederit eruditionem, ſed per gratiam ſpiritualem.

Verſ. 19. *Dicit — tu.* Non indigne tulit, quod manifeſte argueretur, neque pro iniuria duxit increpationem, ſed admirata perfectam eius cognitionem, vere prophetam eum eſſe deprehendit: Video, inquit, ſiue, intelligo. Et exinde nihil mundanum aut temporale eum interrogat, ſed ſtatim de dogmatibus. Ait enim.

Verſ. 20. *Patres — adorare.* Patres dixit Abraham et Iſaac. Vetus ſiquidem hiſtoria tradit, Abraham in illo monte obtuliſſe Iſaac Deo in holocauſtum. Aut patres dixit Iaacob et filios eius. Nam Iaacob ibi conſtituit altare et adorauit Deum. Mulier itaque quaeſtionem propoſuit, putans Samaritanorum dogma melius eſſe, quam Iudaeorum, et honoratiorem locum eſſe montis illius, quam Ieroſolyma. Chriſtus vero primum eleuat vtriusque loci dignitatem, eo, quod breui futurum eſſet, vt cultus diuinus in vtroque ceſſaret: deinde Iudaeos praeponit, et poſtmodum diuini cultus dogma manifeſtat.

Verſ. 21.

[a]) συνετωτέρας, abeſt. A. Hoc vocabulo videtur Hentenii etiam Codex caruiſſe. Ergo reddidit *praefert*, Senſum ergo expreſſit, non vocabulum ἀπο-

τοῦ εὐαγγελικοῦ νόμου. Φρέαρ μὲν ἓν τῷ ἰακὼβ, ἡ θεία ἐστὶ γραφή· ὕδωρ δὲ τούτου, ἡ ταύτης γνῶσις· βάθος δὲ, τὸ βάθος τῶν νοημάτων· ἄντλημα δὲ, ἡ διὰ τῶν γραμμάτων μάθησις τοῦ θείου λόγου, ἣν οὐκ εἶχεν ὁ κύριος, ὡς αὐτὸ τοῦτο, λόγος καὶ αὐτοσοφία, καὶ ὃ τὴν διὰ γραμμάτων μάθησιν δίδους τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ἀλλὰ τὴν διὰ πνευματικῆς χάριτος.]

Verſ. 19. Λέγει — σύ. Οὐκ ἐδυσχέρανεν ἐλεγχθεῖσα προδήλως, ἀλλ' ὕβριν ἡγήσατο τὸν ἔλεγχον, ἀλλὰ ἐκπλαγεῖσα τὴν ἀκριβεστάτην πρόγνωσιν αὐτῷ, κατενόησεν, ὅτι ὄντως προφήτης ἐστίν. Θεωρῶ, γάρ φησιν, ἤτοι, συνίημι. εἶτα ἀδὲν βιωτικὸν αὐτὸν ἐρωτᾷ, ἀλλὰ περὶ δογμάτων εὐθύς. Φησὶ γάρ.

Verſ. 20. Οἱ πατέρες — προσκυνεῖν. Πατέρας εἶπε, τὸν ἀβραὰμ καὶ τὸν ἰσαάκ. καὶ γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ ὄρει, λόγος ἀρχαῖος ἱστορεῖ, τὸν ἀβραὰμ ἀνενηνοχέναι τὸν ἰσαὰκ εἰς θυσίαν τῷ θεῷ. ἢ πατέρας εἶπε, τὸν ἰακὼβ καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ. καὶ γὰρ ὁ ἰακὼβ ἔστησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον καὶ προσεκύνησε τὸν θεόν. ἡ μὲν οὖν γυνὴ προσήγαγε τὴν ἐρώτησιν, οἰομένη κρεῖττον εἶναι τὸ δόγμα τῶν σαμαρειτῶν, παρὰ τὸ τῶν ἰουδαίων, καὶ τὸν τόπον τιμιώτερον τοῦ ὄρους ἐκείνου, παρὰ τὸν τῶν ἱεροσολύμων· ὁ δὲ χριστὸς πρῶτον μὲν καὶ ἀμφοτέρων τῶν τόπων ἀναιρεῖ τὰ πρεσβεῖα, διὰ τὸ μέλλειν ὅσον οὔπω παυθῆναι τὰς ἐν ἐκείνοις λατρείας· εἶτα ἀποφαίνει τοὺς ἰουδαίους [c]) συνετωτέρους· ἔπειτα παρανοίγει τὸ δόγμα τῆς εὐσεβείας.

ἀποφαίνει. Προτιμᾷ, προκρίνει nimis recedunt a meorum Codd. lectione.

Verſ. 21. *Ait — patrem.* †† Sophoniae: Et adorabunt eum quilibet ex loco ſuo.

Ex hoc praedicit diſſolutionem Samaritici ſimul et Iudaici cultus, quam paſſi ſunt, exterminati poſt Chriſti paſſionem a Romanis.

Verſ. 22. *Vos — ſcimus.* Quanquam enim eundem Deum colebant Samaritani et Iudaei: tamen Samaritani ignorabant, quod omnium gentium eſſet dominus: opinabantur ſiquidem, quod ſolis Samaritanis atque Iudaeis dominaretur: Iudaei vero cognoſcebant, quod omnium gentium eſſet dominus omnipotens. Ideo dixit ad illam, Vos adoratis, quod neſcitis, hoc eſt, cuius poteſtatem non cognoſcitis: et ſeipſum Iudaeis connumerauit, dicens, Nos adoramus, quod ſcimus, quia et ex Iudaeis erat progenitus, et Samaritanae Iudaeus videbatur. Deinde etiam inducit, quod maius eſt.

Verſ. 22. *Quia — eſt.* Samaritanorum ſalus ex Iudaeis eſt: nam ab illis didicerunt Deum cognoſcere, et idola reſpuere. Aut alio modo. Salus mundi ex Iudaeis eſt, quum ab eis Chriſtus ſit incarnatus.

Verſ. 23. *Sed — veritate.* Vbi Iudaeos Samaritanis praepoſuiſſet, rurſum nunc Iudaeis praeponit Chriſtianos: vt ſuſpicione careat praelatio, et non appareat Iudaeis gratificari, tanquam Iudaeus. Vbi autem dixit, Venit tempus: ne putaret, illud differendum, ſubiunxit, Et nunc eſt: ſiue iam imminet, inſtat.

Veros

7) Haec vterque in margine. Eadem etiam Cod. a. habet in contextu, poſt προσκυνήσετε τῷ πατρί. Et quidem litteris majusculis, quibus reliqua ſacri contextus ſcripta ſunt. Eſt ergo hoc manifetum

Verſ. 21. Λέγει — πατρί. [z) Σοφονίου x) καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ.] x) Soph. 2, 11.

Ἐντεῦθεν προαναφωνεῖ τὴν κατάλυσιν τῆς σαμαρειτικῆς ὁμοῦ καὶ ἰουδαϊκῆς λατρείας, ἣν πεπόνθασιν ἐξολοθρευθέντες ὑπὸ ῥωμαίων, μετὰ τὴν χριστοκτονίαν. ὥραν δὲ νέαν, τὸν καιρόν.

Verſ. 22. Ὑμεῖς — οἴδαμεν. Εἰ γὰρ καὶ τὸν αὐτὸν θεὸν ἐσέβοντο σαμαρεῖται καὶ ἰουδαῖοι· ἀλλὰ σαμαρεῖται μὲν ἠγνόουν, ὅτι πάντων τῶν ἐθνῶν κύριός ἐστι· μόνων γὰρ σαμαρειτῶν καὶ ἰουδαίων δεσπόζειν αὐτὸν ὑπελάμβανον· ἰουδαῖοι δὲ ἐγίνωσκον, ὅτι παντοκράτωρ ἐστί. διὰ τοῦτο πρὸς αὐτὴν εἶπεν, ὅτι ὑμεῖς προσκυνεῖτε, ὃ οὐκ οἴδατε, τουτέστιν, ἃ τὴν ἐξουσίαν οὐκ οἴδατε. καὶ ἑαυτὸν δὲ συνέταξε τοῖς ἰουδαίοις· ἡμεῖς, γάρ φησι, προσκυνοῦμεν, ὃ οἴδαμεν· διότι καὶ ἐξ ἰουδαίων ἐβλάστησε. καὶ ἰουδαῖος τῇ σαμαρείτιδι ἔδοξεν. εἶτα ἐπάγει καὶ τὸ μεῖζον·

Verſ. 22. Ὅτι — ἐστίν. Ἡ σωτηρία τῶν σαμαρειτῶν ἐκ τῶν ἰουδαίων ἐστίν. ἐξ αὐτῶν γὰρ ἔμαθον εἰδέναι τὸν θεὸν, καὶ καταγινώσκειν τῶν εἰδώλων. ἢ καὶ ἑτέρως. ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου ἐκ τῶν ἰουδαίων. ἐξ αὐτῶν γὰρ ὁ χριστὸς ἐνηνθρώπησεν.

Verſ. 23. Ἀλλ' — ἀληθείᾳ. Προτιμήσας τῶν σαμαρειτῶν τοὺς ἰουδαίους, νῦν προτιμᾷ πάλιν τῶν ἰουδαίων τοὺς χριστιανούς, ἵνα ἀνύποπτος ἡ προτίμησις γένηται, καὶ μὴ δόξῃ καταχαρίζεσθαι τοῖς ἰουδαίοις, ὡς ἰουδαῖος. εἰπὼν δὲ, ὅτι ἔρχεται ὥρα, ἵνα μὴ νομίσῃ βραδύνειν αὐτὴν, προσέθηκεν, ὅτι καὶ νῦν ἐστιν, ἤγαν, ἐνέστηκεν ἤδη.

ſtum indicium particulae ex marg. in textum translatae.

Veros item adoratores dicit eos, qui in se credunt, qui de ecclesia sunt, tanquam vere colentes, et non in vmbris seruientes, sicut Iudaei et Samaritani: nam omnis horum seruitus vmbra erat et figura veritatis. Veri ergo adoratores adorabunt patrem non in corpore, sed in spiritu, hoc est, non per corporales victimas, sed per spirituales: nec in vmbris et figuris, sed in veritate: nec cultum loco circumscribentes, veluti Iudaei et Samaritani, sed in omni loco dominationis eius benedicentes dominum.

De solo autem patre facit nunc mentionem, propter mulieris imbecillitatem: neque enim repentinum dogma proponere ei oportebat.

Vers. 23. *Nam et — ipsum.* Puta non figuratiuos, sed veros: non corporaliter, sed spiritualiter immolantes. Dicens autem, Quaerit, ostendit, quod legis immolatio displiceret, et sane olim condescendendo statuerat illam, et vsque ad id tempus sustinuerat, propter Hebraeorum imbecillitatem et crassitudinem.

Vers. 24. *Spiritus — adorare.* Spiritus, hoc est, incorporeus: ideo etiam colentes eum, spiritualiter colere oportet, non in vmbra, sed in veritate: haec enim conueniens est, ac Deum decet. Spiritualis autem cultus, siue latria, est animi modestia, sacrificium, inquit, Deo spiritus contritus: et oratio, sacrifica, ait, Deo sacrificium laudis: Et, vt vno verbo dicam, omnis virtus spiritualis, Tunc acceptabis, inquit, sacrificium iustitiae: vbi dictio Iustitiae, pro omni virtute accipitur, per quam homo iustus efficitur.

Vers. 25.

[8]) Forte λατρεύσουσιν, vt habet Hentenius. In textu etiam est προσκυνήσουσιν.

Ἀληθινοὺς δὲ προσκυνητὰς λέγει, τὲς πιστεύοντας εἰς αὐτόν, τὲς τῆς ἐκκλησίας, ὡς ἀληθῶς σέβοντας, καὶ ἐκ ἐν σκιαῖς λατρεύοντας, ὡς Ἰουδαῖοι καὶ Σαμαρεῖται. πᾶσα γὰρ ἡ λατρεία τότων, σκιὰ ἦν καὶ προτύπωσις τῆς ἀληθείας. οὗτοι γὰν οἱ ἀληθινοὶ προσκυνηταὶ λατρεύουσι[8]) τῷ πατρὶ, ἐκ ἐν σώματι, ἀλλ' ἐν πνεύματι, τότεσιν, ἐ διὰ σωματικῶν θυσιῶν, ἀλλὰ διὰ πνευματικῶν, καὶ ἐκ ἐν σκιαῖς καὶ τύποις, ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ἐ τόπῳ τὴν λατρείαν περιγράφοντες, ὡς Ἰουδαῖοι καὶ Σαμαρεῖται, ἀλλ' ἐν παντὶ τόπῳ τῆς δεσποτείας αὐτῦ εὐλογῦντες τὸν κύριον.

Περὶ τῦ πατρὸς δὲ μόνου νῦν ποιεῖται τὸν λόγον, διὰ τὴν ἀθένειαν τῆς γυναικός. ἐκ ἔδει γὰρ ἀθρόον αὐτῇ τὸ δόγμα προσαγαγεῖν.

Verſ. 23. Καὶ γὰρ — αὐτόν. Ἤγουν, ἐ τυπικοὺς, ἀλλ' ἀληθινοὺς, ἐ σωματικῶς θύοντας, ἀλλὰ πνευματικῶς. εἰπὼν δὲ, ὅτι ζητεῖ, ἐνέφηνεν, ὅτι ἀπαρέσκεται τῇ νομικῇ λατρείᾳ, καὶ λοιπὸν συγκαταβατικῶς αὐτὴν ἐνομοθέτησε πάλαι, καὶ συνεχώρησεν ἄχρι τότε, διὰ τὴν τῶν ἑβραίων παχύτητα καὶ ἀθένειαν.

Verſ. 24. Πνεῦμα — προσκυνεῖν. Πνεῦμα, τότεσιν, ἀσώματος. διὸ καὶ τὲς λατρεύοντας αὐτῷ, πνευματικῶς χρὴ λατρεύειν, καὶ ἐκ ἐν σκιᾷ, ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ. τῦτο γὰρ θεοπρεπὴς καὶ κατάλληλος λατρεία. πνευματικὴ δὲ λατρεία ἐστὶν, ἡ ταπεινοφροσύνη. θυσίαν,[y]) γάρ φησι, τῷ θεῷ, πνεῦμα συντετριμμένον· καὶ ἡ προσευχὴ, θῦσον,[z]) γάρ φησι, τῷ θεῷ, θυσίαν αἰνέσεως· καὶ ἁπλῶς πᾶσα πνευματικὴ ἀρετή· τότε, γάρ φησιν, εὐδοκήσεις[a]) θυσίαν δικαιοσύνης. ἐνταῦθα δικαιοσύνης νοουμένης καθολικῶς, πάσης ἀρετῆς, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος δικαιῦται.

y) Pſ. 50, 19.

z) Pſ. 49, 14.

a) Pſ. 50, 21.

Verſ. 25. *Ait — omnia.* Inhiabat ad eorum, quae dicta ſunt, ſublimitatem, ſed modo deſperat, poſſe de illis audire. Sed vnde Samaritanis expectatio aduentus Chriſti? A Moſaicis ſcripturis. Scripſit enim Moſes, Prophetam ſuſcitabit vobis Deus de fratribus veſtris: tanquam me illum audietis.

Verſ. 26. *Dicit — tecum.* Iudaeis inſtantibus ac dicentibus, Quoadusque animam noſtram ſuſpenſam tenes, dic nobis, an tu ſis Chriſtus? non reſpondit hoc manifeſte: huic autem protinus ſe ipſum manifeſtauit: nam haec aequior illis erat. Siquidem ipſi non, vt crederent, diſcere quaerebant, ſed vt reprehenderent: ipſa vero ſtatim, poſtquam didicit, credidit.

Verſ. 27. *Et — eius.* In hoc, id eſt, his dictis.

Verſ. 27. *Ac — loqueretur.* Quod quum talis eſſet, cum vili muliere diſputaret.

Verſ. 27. *Nemo — illa?* Tacuerunt, honorem ipſi deferentes: ſiquidem inſtructi erant, ne omnia magiſtri facta curioſe inquirerent: ſimul etiam ſciebant, quod ſpiritualibus illius vulneribus pharmacum apponeret.

Verſ. 28. *Reliquit — v. 29. Chriſtus?* Venerat ad ſenſibilem fontem, et inuenit intellectualem: atque accenſa eſt igne ſpiritualium vndarum, adeo, vt et hydriam relinqueret et neceſſitatem, propter quam acceſſerat, curreretque in ciuita-

*) Non cepit hoc Hentenius. Eſt enim vertigine corripi, quod ſolet accidere iis, qui excelſa intuentur, aut ex loco edito deorſum ſpectant. Reddi-

dit

Vers. 25. Λέγει — πάντα. Ἰλιγγίασε[9]) πρὸς τὸ τῶν ῥηθέντων ὕψος, καὶ λοιπὸν ἀπαγορεύει τὴν περὶ τῶν τοιούτων ἀκρόασιν. ἀλλὰ πόθεν σαμαρείτις προσδοκία τῆς τοῦ χριστοῦ ἐπιδημίας; ἀπὸ τῶν μωσαϊκῶν γραφῶν. ἔγραψε γὰρ μωϋσῆς· προφήτην[b]) ὑμῖν ἀναστήσει κύριος ὁ θεὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν, ὡς ἐμέ. αὐτοῦ ἀκούσεσθε. b) Deut. 18, 15.

Vers. 26. Λέγει — σοι. Τοῖς μὲν ἰουδαίοις ἐπικειμένοις καὶ λέγουσιν· ἕως[c]) πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἴρεις; εἰπὲ ἡμῖν, εἰ σὺ εἶ ὁ χριστός; ἐκ ἀπεκρίνατο τοῦτο σαφῶς. ταύτῃ δὲ αὐτίκα ἑαυτὸν ἐφανέρωσεν. εὐγνωμονεστέρα γὰρ αὐτῶν ἦν. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ, ἐχ ἵνα πιστεύσωσιν ἐζήτουν μαθεῖν, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ κωμῳδῆσαι αὐτόν. αὕτη δὲ μαθοῦσα, ἐπίστευσε. c) Io. 10, 24.

Vers. 27. Καὶ — αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτῳ, ἀντὶ τοῦ, τούτων λεγομένων.

Vers. 27. Καὶ — ἐλάλει. Ὅτι, τηλικοῦτος ὢν, μετὰ γυναικὸς εὐτελοῦς διελέγετο.

Vers. 27. Οὐδεὶς — αὐτῆς; Ἐσίγησαν, τιμῶντες αὐτόν. πεπαιδευμένα γὰρ, τὸ μὴ πάντα τὰ τοῦ διδασκάλου περιεργάζεσθαι. ἅμα δὲ καὶ ἐγίνωσκον, ὅτι τοῖς ψυχικοῖς τραύμασιν αὐτῆς φάρμακον ἐπιτίθησιν.

Vers. 28. Ἀφῆκεν — v. 29. χριστός; Ἦλθεν ἐπὶ τὴν αἰθητὴν πηγὴν, εὑροῦσα δὲ τὴν νοητὴν, ἵτως ἀνήφθη τῷ πυρὶ τῶν πνευματικῶν νομάτων, ὡς καὶ τὸ ἄγγος ἀφεῖναι, καὶ τὴν χρείαν, δι' ἣν παρεγένετο, καὶ δραμεῖν εἰς τὴν πόλιν,

dit ita, ac si repererit κέχηνε, quod ipsum non absurdum est, quo sensu Gregorius Naz. p. 159. dixit, πρὸς τοὺς ἀέρας.

ciuitatem, ac populum omnem ad Iesum attraheret: docens nos, quum spiritualia nacti fuerimus, temporalia cuncta despicere.

Et videte mulieris sapientiam. Non dixit, Venite, videte Christum, quum tamen crederet esse Christum: ne de huiusmodi re a seipsa iudicare videretur: maximum enim videbatur, cognoscere eum, qui expectabatur, sed alios vocat iudices. Vtque illos magis attrahat, offert eis veluti quandam escam, suorum videlicet peccatorum detectionem. Sciebat enim, quod si sermones illius vel solum gustarent, protinus et ipsi irretirentur. Num hic est Christus? hoc est, Num fortassis hic est? Nam haesitando loquitur, tanquam addubitans, vt ab illis detur sententia.

Vers. 30. *Exierunt* — v. 31. *comede.* Videntes eum ab itinere defessum, et ab imminente solari ardore, rogabant eum. Nam hoc in loco ἠρώτων idem significat, quod Deprecabantur: id autem vehementis est amoris, non temeritatis.

Vers. 32. *At ille* — v. 33. *quod ederet?* Ipse quidem cibum dicebat, hominum salutem: discipuli vero de cibo sensibili intelligentes, haesitant inter se: nam illum interrogare verebantur. Tunc ergo verbum interpretatur.

Vers. 34. *Dicit* — *opus.* Voluntas patris, qui ipsum miserat, et opus illius Christo iniunctum, salus est hominum: hanc autem vocat cibum suum, ostendens per hanc vocem desiderium, quod de hominum habebat salute. Nam sicut qui edit, cibum concupiscit: ita et ipse hominum salutem. Dicit autem se a patre missum,

vel

πόλιν, καὶ πάντα τὸν δῆμον ἐλκύσαι πρὸς τὸν ἰησοῦν, παιδεύσασα ἡμᾶς, ὅταν ἐντύχωμεν πνευματικοῖς, ὑπερορᾶν πάντων τῶν βιωτικῶν.

Καὶ ὅρα σοφίαν γυναικός. ἐκ εἶπε, δεῦτε, ἴδετε τὸν χριστόν· καίτοι πιστεύουσα, ὅτι ὁ χριστός ἐστιν· ἵνα μὴ δόξῃ κρίνειν ἀφ' ἑαυτῆς περὶ τηλικούτου πράγματος· μέγιστον γὰρ ἐδόκει, τὸ ἐπιγνῶναι τὸν προσδοκώμενον· ἀλλ' ἑτέρας καλεῖ κριτάς, ἵνα καὶ μᾶλλον αὐτὰς ἐπισπάσηται. προτείνει δὲ τέτοις, καθάπερ τι δέλεαρ, τὴν ἀποκάλυψιν τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν. ἐγίνωσκε γὰρ, ὡς εἰ μόνον γεύσωνται τῶν λόγων αὐτοῦ, σαγηνευθήσονται καὶ αὐτοὶ παραυτίκα. τὸ δὲ, μήτι οὗτός ἐστιν ὁ χριστός; ἀντὶ τοῦ, μήποτε οὗτός ἐστιν; ὑποκρίνεται γὰρ, οἷον ἐπιδιστάζειν, ὥστε παρ' αὐτῶν γενέσθαι τὴν κρίσιν.

Verſ. 30. Ἐξῆλθον — v. 31. Φάγε. Ὁρῶντες αὐτὸν κεκμηκότα, ὑπό τε τῆς ὁδοιπορίας καὶ τῆς ἐπικειμένης ἡλιακῆς φλογὸς, ἠρώτων αὐτὸν, ἤτοι, παρεκάλουν φαγεῖν. τοῦτο δὲ φιλοτοργίας ἦν, καὶ προπετείας.

Verſ. 32. Ὁ δὲ — v. 33. Φαγεῖν; Αὐτὸς μὲν βρῶσιν ἔλεγε, τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων· οἱ μαθηταὶ δὲ περὶ βρώσεως αἰθητῆς νοοῦντες, ἀπορεῦσι πρὸς ἀλλήλους. ἠυλαβοῦντο γὰρ ἐκεῖνον ἐρωτῆσαι. λοιπὸν ἓν ἑρμηνεύει τὸν λόγον.

Verſ. 34. Λέγει — ἔργον. Θέλημα τοῦ πέμψαντος αὐτὸν πατρὸς, καὶ ἔργον αὐτοῦ ἐπιταγὴν αὐτῷ, ἡ σωτηρία τῶν ἀνθρώπων. ταύτην δὲ βρῶσιν ἑαυτοῦ καλεῖ, διὰ τῆς λέξεως ταύτης ἐμφαίνων τὴν ἐπιθυμίαν τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων. ὥσπερ γὰρ ὁ τρώγων ἐπιθυμεῖ τῆς βρώσεως· ἔτω καὶ αὐτὸς τῆς σωτηρίας ἡμῶν. πεμφθῆναι δὲ παρὰ τοῦ πατρός, φησιν, ὡς ἄνθρωπος,

vel tanquam homo, vel ſicut verbum quod a patre generatur, vel patri honorem deferendo.

Verſ. 35. *Nonne — iam.* Diſcipuli quidem de ſenſibili meſſe dicebant, ipſe vero de intellectuali nunc loquitur, et hanc oſtendit inſtare. Regiones appellans multitudinem venientium ad ſe Samaritanorum: albas autem dicit eas, tanquam ad fidem paratos illos. Nam et fides meſſis eſt, quae ab infidelitate metitur vel ſeparatur, et confertur ad Chriſtum. Quemadmodum enim albae ſegetes paratae ſunt ad meſſem, ita et illi ad fidem.

Verſ. 36. *Et — accipit.* Et qui tales metit regiones, retributionem a Deo ſumit: vniuerſalius namque loquitur hic de omnibus Samaritanis ac Iudaeis, qui erant crediturі.

Verſ. 36. *Et — aeternam.* Qui ſenſibilem metit agrum, congregat fructum ad vitam temporalem, hic autem ad vitam aeternam.

Verſ. 36. *Vt — qui metit.* Vt congregato ibi tali fructu, et qui ſeminauit ſimul gaudeat, et qui meſſuit, videntes ſcilicet, eum ibi congregatum, ac mercedem ex eo referentes: ille quidem, tanquam qui ſeminauit, iſte vero, ſicut qui meſſuit.

Seminantes itaque ſunt prophetae, Moſes et qui poſt illum fuerunt, vt qui vaticinia de Chriſto ſeminauerunt: metentes autem Apoſtoli, qui meſſuerunt homines ab infidelitate, ac retulerunt ad horrea aeternorum tabernaculorum.

Verſ. 37. *In — qui metit.* Verus eſt ſermo prouerbii.

Verſ. 38.

[b]) τῆς, omittit. B.

πος, ἢ καὶ ὡς λόγος ἐκ τῦ γεννήσαντος νῦ, ἢ καὶ ὡς τιμῶν τὸν πατέρα.

Verſ. 35. Οὐχ — ἤδη. Οἱ μαθηταὶ μὲν περὶ τῦ αἰσθητῦ θερισμῦ ἔλεγον· αὐτὸς δὲ νῦν περὶ τῦ νοητῦ φησὶ, καὶ δείκνυσι τῦτον ἐνεσῶτα· χώρας μὲν ὀνομάζων, τὰ πλήθη τῶν ἐρχομένων ἤδη πρὸς αὐτὸν σαμαρειτῶν· λευκὰς δὲ αὐτὰς καλῶν, ὡς ἑτοίμας πρὸς πίστιν. θερισμὸς γὰρ καὶ ἡ πίστις, θερίζεσα ἀπὸ τῆς [1]) ἀπιστίας, καὶ συγκομίζεσα πρὸς τὸν χριστόν. ὥσπερ γὰρ τὰ λευκὰ γήδια ἕτοιμα πρὸς θερισμόν εἰσιν· ἕτω κἀκῶνοι πρὸς πίστιν.

Verſ. 36. Καὶ — λαμβάνει. Καὶ ὁ θερίζων τοιαύτας χώρας, ἀμοιβὴν ἐκ θεῦ λαμβάνει. καθολικώτερον γὰρ ἐνταῦθα περὶ πάντων λέγει τῶν μελλόντων πιστεύειν σαμαρειτῶν καὶ ἰουδαίων.

Verſ. 36. Καὶ — αἰώνιον. Ὁ μὲν θερίζων αἰσθητὸν γήδιον, συνάγει καρπὸν εἰς ζωὴν πρόσκαιρον· ἕτος δὲ, εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Verſ. 36. Ἵνα — θερίζων. Ἵνα, συναχθέντος ἐκεῖ τῦ τοιῦτῦ καρπῦ, καὶ ὁ σπείρας ὁμῦ χαίρῃ καὶ ὁ θερίσας, βλέποντες αὐτὸν συναχθέντα ἐκεῖ, καὶ τοὺς ὑπὲρ αὐτῦ μισθοὺς ὁμοῦ κομιζόμενοι, ὁ μὲν, ὡς σπείρας, ὁ δὲ, ὡς θερίσας.

Σπείροντες μὲν ἂν εἰσιν, οἱ προφῆται, μωυσῆς καὶ οἱ μετ' ἐκεῖνον· οἷα σπείραντες τὰς περὶ χριστῦ προρρήσεις· θερίζοντες δὲ, οἱ ἀπόστολοι· θερίσαντες τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῆς ἀπιστίας, καὶ συγκομίσαντες εἰς τὰς ἀποθήκας τῶν αἰωνίων σκηνῶν.

Verſ. 37. Ἐν — θερίζων. Ὁ λόγος ὁ ἀληθινὸς, τῆς παροιμίας.

Verſ. 38.

Verſ. 38. *Ego — laboraſtis.* Id eſt, ad quod vos non laboraſtis.

Verſ. 38. *Alii — introiſtis.* Haec dicit, oſtendens, quod opus illis commiſſum facile et in promtu eſt, ac confidentiam eis inde immittens: vtpote perfecto eo, quod laborioſius eſt: Seminare namque cum labore fit et tarditate, metere vero cum requie et velocitate: et ſementis fructus eſt meſſis.

Frequenter autem vſus eſt in euangelio figuratiuis ac metaphoricis dictionibus, efficaciorem reddens doctrinam, et memoriam eorum, quae dicuntur, ſtabiliorem, per notas ſimilitudines et exempla: tum quod iucundius id in aures ingreditur, tum quod profundius cordi inprimitur: et ſermones quidem ſunt ſenſibiles: intellectus vero ſpirituales.

Verſ. 39. *Ex — feci.* Quaecunque, intellige de viris, et de eo, qui non erat vir eius. Aut etiam alia fortaſſis multa dixit ei, quae erant occulta.

Verſ. 40. *Quum — apud ſe ipſius.* Hic rurſum ἠρώτων, idem ſignificat, quod Obſecrabant.

Verſ. 40. *Et* — v. 41. *ipſius.* Sermonem autem ipſius, hoc eſt, doctrinam illius.

Verſ. 42. *Et — Chriſtus.* Ex his, quae eum docentem audiuerant, cognouerunt, quod hic vere eſſet ſaluator mundi Chriſtus, quod orbe perdito, veniſſet hic, vt ipſum ſaluaret. Fuerunt autem

[2]) τῆς διδασκαλίας.
[3]) τῆς μνήμης.
[4]) Hoc et proximum ſcholium apud Hentenium coniunctum eſt.

Vers. 38. Ἐγὼ — κεκοπιάκατε. Εἰς ὃ οὐχ ὑμεῖς κεκοπιάκατε.

Vers. 38. Ἄλλοι — εἰσεληλύθατε. Ταῦτα λέγει, δεικνύων, ὅτι τὸ ἐγχειρισθὲν τούτοις ἔργον, ῥᾴδιόν ἐστι καὶ εὔκολον, καὶ θάρσος αὐτοῖς ἐντεῦθεν ἐμβάλλων, ὡς τοῦ ἐπιπονωτέρου προανυθέντος. τὸ σπείρειν μὲν γὰρ, μετὰ πόνου καὶ βραδέως γίνεται· τὸ θερίζειν δὲ, μετὰ ἀνέσεως καὶ ταχέως, καὶ τοῦ σπόρου ἔργον, τὸ θέρος.

Τροπικαῖς δὲ καὶ μεταφορικαῖς κέχρηται λέξεσι πολλαχοῦ τοῦ εὐαγγελίου, ποιῶν τὴν διδασκαλίαν ἐμφαντικωτέραν, καὶ τὴν μνήμην τῶν λεγομένων μονιμωτέραν, διὰ τῶν γνωρίμων εἰκόνων καὶ παραδειγμάτων· τῆς [2]) μὲν ἡδύτερον εἰσδυομένης ταῖς ἀκοαῖς· τῆς [3]) δὲ βαθύτερον ἐντυπουμένης τῇ καρδίᾳ. καὶ αἰσθητὰ μὲν τὰ ῥήματα· πνευματικὰ δὲ τὰ νοήματα.

Vers. 39. Ἐκ — ἐποίησα. Πάντα, νόησον, τὰ περὶ τοὺς ἄνδρας, καὶ τὸν οὐκ ἄνδρα. ἢ καὶ ἄλλα ἴσως εἶπεν αὐτῇ πολλὰ κεκρυμμένα.

Vers. 40. Ὡς — παρ' αὐτοῖς. [4]) Παρεκάλουν αὐτόν.

Vers. 40. Καὶ — v. 41. αὐτοῦ. Τὸν τῆς διδασκαλίας.

Vers. 42. Τῇ — χριστός. Ἐξ ὧν ἤκουσαν αὐτοῦ διδάσκοντος, ἔγνωσαν, ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου, ὁ χριστὸς, ὅτι, τῆς οἰκουμένης ἀπολωλυίας, ἦλθεν οὗτος σῶσαι αὐτήν.

autem Samaritani multo aequiores Iudaeis: illi enim exiuerunt ad eum et orabant illum, vt veniret ad se, quumque nullum vidissent signum, crediderunt in eum: Iudaei vero ad se magis venientem persequebantur, et apud se manere volentem, grauiter ferebant, quumque multa vidissent signa, non credebant. Quomodo ergo aequum erat, vt hos praeteriret? aut qua iustitia fieri poterat, vt illis, qui se odio habebant, adesset, hos autem, qui amabant, desereret?

Alio autem tempore Samaritani non exceperunt eum, vtpote amicum Iudaeorum, qui aduersus se inimicitias exercebant. Nam hoc scripsit Lucas trigesimo secundo capite. Sed illi erant alii ab istis: illi siquidem vicum quendam Samariae inhabitabant, isti vero ciuitatem.

Vers. 43. *Post* — v. 44. *haberet.* Cur non abierit tunc recta Capernaum, quae patria ipsius habebatur, causam reddit: quia videlicet hi, qui in ea morabantur, animum non applicabant, nec obtemperabant illi, vtpote familiares: siquidem familiaritas facile causat despectum.

Quomodo autem testatus sit Iesus, quod propheta in patria sua honorem non habeat, quaere in fine vigesimi quarti capitis euangelii iuxta Matthaeum et inuenies. Nazaret quidem patria eius erat, patria videlicet matris ipsius, in qua etiam nutritus fuerat. Capernaum vero habebatur patria illius, quod in ea habitaret. Ait enim Matthaeus, quod relicta Nazaret, veniens habitauit Capernaum.

Vers. 45.

5) καθόλου μὲν ἀπῆλθεν εἰς τὴν γαλιλαίαν, ἧς ἦ καπερναούμ· οὐκ ἰδικῶς δὲ, ἤτοι ἐξαιρέτως, ἦλθεν εἰς καπερναούμ.

τὴν. εὐγνωμονέστεροι δὲ πολλῷ τῶν Ἰουδαίων οἱ σαμαρεῖται. οὗτοι μὲν καὶ ἐξῆλθον πρὸς αὐτὸν, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν, μεῖναι παρ' αὐτοῖς, καὶ μηδὲν σημεῖον ἰδόντες ἐπίστευσαν εἰς αὐτόν· ἐκεῖνοι δὲ, ἐρχόμενον μᾶλλον πρὸς αὐτοὺς ἐδίωκον, καὶ θέλοντα μένειν παρ' αὐτοῖς ἐβαρύνοντο, καὶ πολλὰ σημεῖα βλέποντες, ἠπίστουν. πῶς οὖν εἰκὸς, τούτους παραδραμεῖν, ἢ ποίας δικαιοσύνης, τοῖς μὲν μισοῦσι προσεδρεύειν, τῶν δὲ ἀγαπώντων ἀποπηδᾶν;

Ἐν ἑτέρῳ δὲ καιρῷ οἱ σαμαρεῖται οὐκ ἐδέξαντο αὐτὸν, ὡς Φίλων Ἰουδαίων, τῶν ἐχθραινόντων αὐτοῖς. τοῦτο γὰρ ὁ λουκᾶς d) ἱστόρησεν ἐν τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ. ἀλλ' ἐκεῖνοι ἕτεροι ἦσαν παρὰ τούτους. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ κώμην τινὰ τῆς σαμαρείας ᾤκουν· οὗτοι δὲ, πόλιν. d) Luc. 9, 52. 53.

Vers. 43. Μετὰ — v. 44. ἔχει. Διότι τότε ἐκ παλαιστίνης ἐξῆλθεν ἰδικῶς e) εἰς καπερναούμ, τὴν δοκοῦσαν πατρίδα αὐτῷ, τίθησιν αἰτίαν, ὅτι ἐπροσεῖχον αὐτῷ οἱ ἐν αὐτῇ, καταφρονοῦντες, ὡς συνήθους. τὸ σύνηθες γὰρ εὐκαταφρόνητον.

Πῶς δὲ ὁ ἰησοῦς ἐμαρτύρησεν, ὅτι προφήτης ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι τιμὴν ἐκ ἔχει; f) καὶ ζήτησον ἐν τῷ τέλει τοῦ εἰκοστοῦ τετάρτου g) κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ εὑρήσεις. καὶ γὰρ ἡ μὲν ναζαρὲτ ἦν πατρὶς αὐτοῦ, ὡς πατρὸς τῆς μητρὸς αὐτοῦ καὶ τοῦ δοκοῦντος πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ὡς ἐν αὐτῇ τεθραμμένου· ἡ δὲ καπερναούμ ἐδόκει πατρὶς αὐτοῦ, ὡς κατοικοῦντος εἰς αὐτήν. φησὶ γὰρ ὁ ματθαῖος, ὅτι h) καταλιπὼν τὴν ναζαρὲτ, ἐλθὼν κατῴκησεν εἰς καπερναούμ. e) Matt. 13, 57. f) Matth. 4, 13.

e) καὶ, abest. A. Nec agnoscit Hentenius. Idem paullo ante, loco τοῦ, videtur legisse πῶς.

Verſ. 45. *Quum — feſto.* Galilaeam intellige reliquas Galilaeae ciuitates ac vicos, praeter eam quae proprie ciuitas eius dicebatur. Feſtum vero, paſcha, veluti ſecundo capite ſignificatum eſt.

Verſ. 45. *Nam et ipſi — feſtum.* Nam omnes ſimul Iudaei Ieroſolymam vndique concurrentes feſtum celebrabant.

Cap. VI. De regio.

Verſ. 46. *Venit — vinum.* In Galilaeam quidem venit propter eorum inuidiam, qui Iudaeam inhabitabant: in patriam autem ſuam non abiit, quia ei non auſcultabant, et ne maior eis accederet condemnatio. In Cana venit: primum quidem inuitatus ad nuptias, nunc vero, vt fidem quae ex facto prius miraculo acceſſerat, ſua praeſentia confirmaret: imo potius eos attraheret, veniens non vocatus, ac patriae ſuae eos praeponens.

Verſ. 46. *Et — Capernaum.* Regius dicebatur, vel quod regio eſſet genere, vel quod dignitatem nactus erat, a qua Regius cognominabatur, vel quod miniſter eſſet regius. Quidam itaque dicunt, hunc fuiſſe Centurionem, de quo apud Matthaeum et Lucam facta eſt mentio. Non eſt autem ita. Siquidem, vt alias eorum differentias omittamus, ille Centurio erat, hic Regius: illius ſeruus aegrotabat, huius filius: et ibi morbus erat paralyſis, hic autem febris.

Verſ. 47. *Hic — morituru.* Rurſum ἠρώτα, ſignificat, Deprecabatur.

Verſ. 48.

[7]) Γὰρ ergo, quod vnus meorum omittit, Codex Hentenii videtur habuiſſe.

[8]) ἐρχόμενοι. A.

Vers. 45. Ὅτε — ἑορτῇ. Γαλιλαίαν νόει, τὰς ἄλλας πόλεις καὶ κώμας τῆς γαλιλαίας, παρὰ τὴν δηλωθεῖσαν ἰδικῶς πατρίδα αὐτοῦ· ἑορτὴν δὲ, τὴν τῶ πάσχα, ὡς ἐν τῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ δεδήλωται.

Vers. 45. Καὶ αὐτοὶ γὰρ [7]) — ἑορτήν. Ὁμῶ γὰρ ἐν ἱεροσολύμοις ἑβραῖοι πάντες πανταχόθεν [8]) συνερχόμενοι ἑόρταζον.

Κεφ. ς. Περὶ τοῦ βασιλικοῦ.

Vers. 46. Ἦλθεν — οἶνον. Εἰς τὴν γαλιλαίαν μὲν ἦλθε, διὰ τὸν φθόνον τῶν κατοικούντων τὴν ἰουδαίαν· εἰς τὴν ξηθεῖσαν δὲ πατρίδα αὐτῶ ἐκ ἀπῆλθεν, ὡς μὴ προσέχουσαν αὐτῷ, καὶ ἵνα μὴ μεῖζον αὐτῇ γένηται τὸ κρίμα. εἰς τὴν κανὰ δὲ ἦλθε, πρῶτον μὲν, κληθεὶς εἰς τὸν γάμον· νῦν δὲ, τὴν ἀπὸ τῶ προγεγονότος θαύματος ἐγγενομένην πίστιν βεβαιῶν τῇ παρουσίᾳ, καὶ μᾶλλον αὐτὸς ἐφελκόμενος, ὡς ἐλθὼν αὐτόκλητος καὶ προτιμήσας αὐτὸς τῆς πατρίδος.

Vers. 46. Καὶ — καπερναούμ. Βασιλικὸς ἐλέγετο, ἢ ὡς ἐκ γένους βασιλικῶ, ἢ ὡς ἀξίωμά τι κεκτημένος, ἀφ' οὗπερ ἐκαλεῖτο βασιλικὸς, ἢ ὡς ὑπηρέτης βασιλικός. τινὲς μὲν οὖν φασὶν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ παρὰ τῷ ματθαίῳ [9]) καὶ τῷ λουκᾷ μνημονευόμενος ἑκατόνταρχος· ἐκ ἔστι δέ. καὶ γὰρ, ἵνα τὰς ἄλλας ἐάσωμεν διαφορὰς αὐτῶν, ἐκεῖνος μὲν ἑκατόνταρχος· οὗτος δὲ βασιλικός· κἀκεῖνῳ μὲν δῶλος ἠθέλει· τούτῳ δὲ υἱός· καὶ ἐκεῖ μὲν ἡ νόσος παράλυσις· ἐνταῦθα δὲ πυρετός.

[9]) Matth. 8, 5. Luc. 7, 2.

Vers. 47. Οὗτος — ἀποθνήσκειν. Ἠρώτα, ἤτοι, παρεκάλει.

Verſ. 48. *Ait — credetis.* Non interrogatiue, ſed affirmatiue legendum. Nam hoc dixit generaliter quidem deprimendo Iudaeos cum Samaritanis collatos: quod illi absque ſignis et prodigiis credidiſſent: particularius autem Regium obiurgando: etſi enim fidei erat, quod abiiſſet et deprecatus eſſet, ac vrgeret eum. Siquidem euangeliſta quoque ait, quod quum dixiſſet Ieſus, Vade filius tuus viuit, credidit homo ſermoni, quem dixerat ei: nondum tamen recte credebat: et hoc manifeſtum eſt, eo quod interrogauerit, quando aegrotantem reliquiſſet febris: volebat namque diſcere, vtrum caſu, an Chriſti iuſſu, hoc factum eſſet.

Verſ. 49. *Dicit* — v. 50. *ibat.* Deſcende, inquit, priusquam moriatur: exiſtimabat enim, quod poſt mortem eum reſuſcitare non poſſet.

Verſ. 51. *Iam* — v. 52. *habuiſſet.* Quanquam κομψὸς dicatur ſcitus, induſtrius aut eloquens: hic tamen comparatiuum κομψότερον ſignificat facilius, leuius, tolerabilius.

Verſ. 52. *Et — febris.* Nam procul a Cana erat Capernaum: itaque non potuerunt eodem die perferre nuntium de ſalute filii eius.

Verſ. 53. *Cognouit — viuit.* Quod in illa hora, puta, reliquerat eum febris.

Verſ. 53. *Et — tota.* Nunc perfecte credidit, vbi ſanatus eſt filius ipſius. Merito ergo obiurgauit eum Chriſtus, qui cor illius nouerat, dicens: Niſi ſigna et prodigia videritis, nequaquam credetis.

Signa

9) Non eſt ſollicitandum hoc vocabulum, etſi Hentenius reddiderit, *tolerabilius.* Nam ἐλευθέριος recen-

Vers. 48. Εἶπεν — πιστεύητε. Οὐ κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον, ἀλλὰ κατὰ ἀπόφασιν. εἶπε γὰρ τοῦτο κοινῶς μὲν, τῶν σαμαρειτῶν ὑποβιβάζων τοὺς ἰουδαίους, ὡς ἐκείνων πιστευσάντων δίχα σημείων καὶ τεράτων· ἰδιαίτερον δὲ, τὸν βασιλικὸν καθαπτόμενος. εἰ γὰρ καὶ πίστεως ἦν, τὸ ἀπελθεῖν, καὶ παρακαλεῖν, καὶ ἐπείγειν αὐτόν· καὶ γὰρ καὶ ὁ εὐαγγελιστής φησιν· ὅτι h) εἰπόντος h) Io. 4, 50.
τοῦ ἰησοῦ· πορεύου, ὁ υἱός σου ζῇ· ἐπίστευσε τῷ λόγῳ αὐτοῦ· ἀλλ' ἓν οὐχ ὑγιῶς ἐπίστευσε. καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τοῦ πυνθάνεσθαι, πότε ἀφῆκε τὸν πυρετὸν ὁ πυρετός. ἐβούλετο γὰρ μαθεῖν, εἴτε αὐτομάτως, εἴτε κατ' ἐπιταγὴν τοῦ χριστοῦ τοῦτο γέγονε.

Vers. 49. Λέγει — v. 50. ἐπορεύετο. Κατάβηθι, φησι, πρὶν ἀποθανεῖν τὸ παιδίον μου. προσεδόκα γὰρ, ὅτι μετὰ τὸ ἀποθανεῖν, οὐ δύναται ἀναστῆσαι αὐτό.

Vers. 51. Ἤδη — v. 52. ἔσχε. Κομψότερον ἐνταῦθα λέγει, τὸ ῥᾳδιότερον, τὸ κουφότερον, τὸ i) ἐλευθεριώτερον. i) recentiores etiam vsurpant de conualescentibus.

Vers. 52. Καὶ — πυρετός. Πέρῥω γὰρ τῆς κανὰ ἡ καπερναούμ ἦν, ὥστε μὴ δυνηθῆναι αὐτοὺς ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ κομίσαι τὰ εὐαγγέλια τῆς ζωῆς τοῦ παιδίου.

Vers. 53. Ἔγνω — ζῇ. Ὅτι ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ, δηλονότι ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ πυρετός.

Vers. 53. Καὶ — ὅλη. Νῦν ἐπίστευσεν ὑγιῶς, μετὰ τὸ ὑγιάναι τὸν υἱὸν αὐτοῦ. καλῶς ἓν καθήψατο αὐτοῦ, ὁ τὴν καρδίαν αὐτοῦ γινώσκων χριστὸς, εἰπών· ὅτι i) ἐὰν μὴ σημεῖα καὶ τέρατα i) Io. 4, 48.
ἴδητε, οὐ μὴ πιστεύσητε.

Signa quidem proprie sunt, quae secundum naturam fiunt, vt sanare aegrotum: prodigia vero, quae supra naturam, vt viuificare mortuos, visum praestare caecis, quanquam abusiue etiam dicantur ediuerso.

Vers. 54. *Hoc — Galilaeam.* Et prius quum dixisset, Venit rursum Iesus in Cana Galilaeae, vbi fecerat ex aqua vinum, non frustra miraculi fecit mentionem: sed vt ostenderet, quod etiam facto illo signo Samaritanis inferiores in fide inuenti sunt. Et nunc quoque dicens, Hoc iterum secundum signum edidit Iesus, similiter carpit illos, quia etiam secundo signo viso, non potuerunt ad mensuram peruenire fidei Samaritanorum, qui nullum viderant.

Hoc autem dixit secundum, non quod post primum nullum aliud ediderit in tota Palaestina, sed quod post primum, hoc secundum in Cana factum sit.

Cap. V. v. 1. *Post — Iudaeorum.* Pentecoste.

Vers. 1. *Et — Ierosolyma.* Continue in festis ad hanc ciuitatem ventitabat: partim quidem, vt cum caeteris festum celebraret secundum legem: partim vero, vt simplicium multitudinem attraheret. Nam in festis ex omni plebe confluebant.

Vers. 2. *Est — Bethesda.* Est Ierosolymis piscina in loci situ, qui dicitur Probatica: aut simpliciter ita dicto iuxta veterum traditionem, aut vt quidam dicunt, quod oues (quae Graecis πρόβατα

[1]) οἱ ἐν τῇ γαλιλαίᾳ.
[2]) ἀφικέσθαι. A. male. Forte tamen ita reperierit interpres.

Κυρίως δὲ σημεῖα μέν εἰσι, τὰ κατὰ φύσιν, ὡς τὸ ὑγιάζειν νοσοῦντας· τέρατα δὲ, τὰ ὑπὲρ φύσιν, ὡς τὸ ζωοποιεῖν νεκροὺς καὶ ὀμματοῦν τυφλούς. καταχρηστικῶς δὲ λέγονται καὶ τοὐναντίον.

Vers. 54. Τοῦτο — γαλιλαίαν. Καὶ πρότερον εἰπών· ὅτι ἦλθε k) πάλιν ὁ ἰησοῦς εἰς τὴν κανὰ τῆς γαλιλαίας, ὅπου ἐποίησε τὸ ὕδωρ οἶνον· ἀμάτην ἀνέμνησε τοῦ θαύματος, ἀλλ' ἐμφαίνων, ὅτι καὶ τούτου γεγονότος, ἐλάττες [1]) τῶν σαμαρειτῶν εἰς πίστιν ἐφάνησαν. καὶ νῦν δὲ λέγων· ὅτι τοῦτο πάλιν δεύτερον σημεῖον ἐποίησεν ὁ ἰησοῦς· ὁμοίως καθάπτεται αὐτῶν, ὅτι καὶ δεύτερον σημεῖον ἰδόντες, οὐκ ἠδυνήθησαν ἐφικέσθαι [2]) τοῦ μέτρου τῆς πίστεως τῶν οὐδὲν ἑωρακότων σαμαρειτῶν. k) Io. 4, 46.

Δεύτερον γὰρ τοῦτο εἶπεν, οὐχ ὡς μετὰ τὸ πρῶτον [3]) μηδενὸς ἑτέρου παρὰ τοῦτο γεγονότος ἐν ὅλῃ τῇ παλαιστίνῃ, ἀλλ' ὅτι μετὰ τὸ πρῶτον δεύτερον τοῦτο ἐν κανὰ γέγονε.

Cap. V. v. 1. Μετὰ — ἰουδαίων.

Ἡ πεντηκοστή.

Vers. 1. Καὶ — ἱεροσόλυμα. Συνεχῶς ἐν ταῖς ἑορταῖς ἐπιχωριάζει τῇ πόλει ταύτῃ, τοῦτο μὲν, συνεορτάζων διὰ τὸν νόμον· τοῦτο δὲ, τὰ πλήθη τῶν ἀπονήρων ἐπισπώμενος. ἐν ταῖς ἑορταῖς γὰρ ἐκεῖ πανδημεὶ συνέρρεον.

Vers. 2. Ἔστι — βηθεσδά. Ἔστιν ἐν ἱεροσολύμοις κολυμβήθρα, ἐπὶ τῇ τοποθεσίᾳ τῇ καλουμένῃ προβατικῇ. οὕτω δὲ ταύτην ὀνόμαζον ἁπλῶς, κατὰ παράδοσιν ἀρχαίαν. ἢ ὥς τινες

[3]) μηδέν. B.

προβατα appellantur) olim illuc congregarentur, quae in festis erant immolandae: et harum intestina in aqua illa purgarentur.

Vers. 2. *Quinque porticus habens.* Fornices aut testudines: has autem in circuitu habebat. Sicut ergo diuina prouidentia, quae ibi operabatur, piscina fabricata erat, ita et porticus propter aegrotantes.

Vers. 3. *In* — v. 4. *morbo.* Per enumeratos morbos alii quoque significati sunt. Dicens autem, statuto tempore descendebat, docuit, quod non semper fiebat miraculum, sed certis temporibus: hominibus quidem incognitis, verum frequenter, vt opinor, in anno: propter hoc siquidem in porticibus decumbebat multitudo magna languentium.

Verum caeteri sane, vtpote claudi et aridi, poterant tempus obseruare: nam videbant turbari aquam: caeci autem quomodo factam aquae turbationem cognoscebant? Habebant certe ministros, qui id obseruarent.

Illa vero piscina figura erat piscinae sacri baptismi: sicut enim illa morbos sanabat, ita et ista: sed illa quidem corporales: haec vero spirituales: illa statuto tempore, haec autem semper: illa descendente angelo, haec adueniente spiritu sancto: nam maiora sunt noua veteribus.

Cap.

4) Immo γ. Vide Eustath. ad Hom. p. 1390. v. 54. edit. Rom.

λέγουσι, διὰ τὸ ἐκεῖσε τὰ πρόβατα συνάγεσθαι πάλαι, τὰ μέλλοντα ἐν ταῖς ἑορταῖς θυσιάζεσθαι, καὶ τὰ τέτων ἔγκατα ἐξ ἐκείνου τῦ ὕδατος ἀποπλύνεσθαι.

Vers. 2. Πέντε στοὰς ἔχουσα. Στοά ἐστιν, ἡ παρ' ἡμῖν λεγομένη καμάρα, ἢ καὶ [4]) ὁ θόλος· κύκλῳ δὲ ταύτας εἶχεν. ὡς ἓν θείας δυνάμεως ἐνεργούσης ἐκεῖ, κολυμβήθρα κατεσκεύασο, καὶ στοαί, διὰ τὺς νοσῦντας.

Vers. 3. Ἐν — v. 4. νοσήματι. Διὰ μὲν τῶν ἀπηριθμημένων, καὶ τὰ ἄλλα νοσήματα δεδήλωται. εἰπὼν δὲ, ὅτι κατὰ καιρὸν κατέβαινεν, ἐδίδαξεν, ὅτι ἀ πάντοτε τὸ θαῦμα ἐγίνετο, ἀλλὰ κατὰ καιρὸν μὲν ἄγνωστον τοῖς ἀνθρώποις· πολλάκις δὲ οἶμαι τῦ ἐνιαυτῦ. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἐν ταῖς στοαῖς κατέκειτο πολὺ πλῆθος τῶν ἀδενόντων.

Ἀλλ' οἱ μὲν χωλοὶ καὶ ξηροὶ ἠδύναντο παρατηρεῖν τὸν καιρόν. ἑώρων γὰρ ταρασσόμενον τὸ ὕδωρ· οἱ δὲ τυφλοὶ, πῶς; ἀπὸ τῦ γινομένυ θορύβυ τῦτο ἐμάνθανον. εἶχον δὲ καὶ ὑπηρέτας [5]) παρατηρῦντας.

Ἐκείνη δὲ ἡ κολυμβήθρα, τύπος ἦν τῆς κολυμβήθρας τῦ ἁγίου βαπτίσματος. ὥσπερ γὰρ ἐκείνη νόσους ἴατο, ἔτω καὶ αὕτη. ἀλλ' ἐκείνη μὲν σωματικὰς, αὕτη δὲ ψυχικάς. καὶ ἐκείνη μὲν κατά τινα καιρὸν, αὕτη δὲ ἀεί. κἀκείνη μὲν καταβαίνοντος ἀγγέλου, αὕτη δὲ ἐπιφοιτῶντος τοῦ ἁγίου πνεύματος. μείζονα γὰρ τῶν παλαιῶν τὰ καινά.

Κεφ.

[5]) ὑπηρετοῦντας. B.

Cap. VII. De eo, qui triginta et octo annos morbo tenebatur.

Vers. 5. *Erat — morbo.* Morbus vero erat paralysis. Alius tamen erat hic a paralytico, de quo apud Matthaeum fit mentio, sicut in enarratione decimi tertii capitis illius euangelii apertissime significatum est.

Vers. 6. *Quum hunc vidisset — fieri?* Eum, qui multo tempore assiduus fuerat ac tolerantissimus, caeteris praeponit: tum quod miseratione dignior esset, tum etiam docens, quod inter eos, qui superno egent medicamine, Deum magis flectunt, qui sunt constantissimi. Non dixit autem, Vis, vt te curem: quia erat ab arrogantia alienus, et quia is, qui morbo tenebatur ipsum nequaquam cognoscebat: ideo etiam nec fidem ab eo requisiuit.

Interrogat autem, non vt disceret: superuacaneum enim erat de re manifesta discere: sed vt per responsionem omnibus ostendatur eius constantia: vide enim, quid respondeat.

Vers. 7. *Respondit — descendit.* Suspicabatur, quod hoc propterea ipsum interrogabat, vt argueret, quod prae segnitie frustraretur sanitate: aut quod in hoc prodesse sibi vellet, vt eum in piscinam immitteret: ideo etiam respondet, quod ob id salutem non consequeretur, quia hominem non haberet.

Dicens autem, Dum venio ego, alius ante me descendit, suam ostendit perseuerantiam, qua tot annis frustratus, adhuc tamen perseuerabat et non desperabat, idque non segnis, sed detrusus et offensus, nec sic negligentior efficiebatur.

Nos

a) κατοικέμενον, pro χρώμενον. A

Κεφ. Ζ. Περὶ τοῦ τριάκοντα ὀκτὼ ἔτη ἔχοντος ἐν τῇ ἀσθενείᾳ.

Vers. 5. Ἦν — ἀσθενείᾳ. Πάρεσις ἦν, ἡ ἀσθένεια. ἕτερος δέ ἐστιν οὗτος παρὰ τὸν ὑπὸ [1]) Matth. 9, 2. ματθαίου μνημονευθέντα παραλυτικὸν, ὡς ἐν τῇ ἐξηγήσει τῶ τρισκαιδεκάτου κεφαλαίου αὐτῶ σαφέσατα δεδήλωται.

Vers. 6. Τοῦτον ἰδὼν — γενέσθαι; Τὸν πολυχρονίῳ προσεδρείᾳ χρώμενον [2]) καὶ καρτερικώτατον προτιμᾷ τῶν ἄλλων, τῶτο μὲν, ὡς ἐλεεινότερον, τῶτο δὲ καὶ διδάσκων, ὅτι τῶν δεομένων τῆς ἄνωθεν ἰατρείας, οἱ καρτερικώτατοι μᾶλλον ἐπικάμπτουσι τὸν θεόν.

Οὐκ εἶπε δὲ, θέλεις, θεραπεύσω σε, διὰ τὸ ἀκόμπαστον, καὶ διότι ἐκ ἐγνώριζε τῶτον ὅλως ὁ ἀσθενῶν. διὰ τῶτο γὰρ οὐδὲ πίστιν αὐτὸν ἀπήτησεν.

Ἐρωτᾷ δὲ, οὐχ ἵνα μάθῃ· περιττὸν γὰρ περὶ προδήλου πράγματος μανθάνειν· ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς ἀποκρίσεως φανῇ πᾶσιν ἡ καρτερία αὐτῶ. ὅρα γὰρ, τί ἀποκρίνεται.

Vers. 7. Ἀπεκρίθη — καταβαίνει. Ὑπώπτευσεν, ὅτι διὰ τῶτο αὐτὸν ἠρώτησε τῶτο, ἵνα ἐλέγξῃ, διὰ ῥᾳθυμίαν προϊέμενον τὴν ἴασιν, ἢ ὅτι βελόμενος χρησιμεῦσαι πρὸς τὸ βαλεῖν αὐτὸν εἰς τὴν κολυμβήθραν. διὸ καὶ ἀπολογεῖται, ὅτι παρὰ τὸ μὴ ἔχειν ἄνθρωπον ἀποτυγχάνει.

Εἰπὼν δὲ· ὅτι ἐν ᾧ ἔρχομαι ἐγὼ, ἄλλος πρὸ ἐμῦ καταβαίνει· ἔδειξε τὴν καρτερίαν αὐτῶ, πῶς ἐν τοσούτοις ἔτεσιν ἀποτυγχάνων, ἔτι παρέμενε, καὶ ἐκ ἀφίστατο, καὶ ταῦτα ἐ ῥᾳθυμῶν, ἀλλὰ παραγκωνιζόμενός τε καὶ ἐπηρεαζόμενος, καὶ ὅδε οὕτω ναρκῶν.

Ἡμεῖς

Nos autem breui aliquo tempore diligenter Deo adſtantes, ſi non aſſequimur, quod optamus, ſtatim omittimus ac recedimus, pigrioresque reddimur. At laborioſum eſt, inquies, continue orare. Et quae virtus non eſt laborioſa? Verum ſicut laborem habet, ita et lucrum adfert.

Verſ. 8. *Ait — ambula.* Non ſolum erigit, ſed et grabbatum tollere iubet, vt miraculum eſſe credatur, et non appareat phantaſia aliqua. Niſi enim membra firmiter compacta forent, nequaquam grabbatum ferre poſſent.

Hoc autem pluries fecit, eorum, qui impudentes eſſe vellent, ora obſtruens. Nam et in paralytico, de quo apud Matthaeum, ſimiliter fecit: et in panibus eadem de cauſa, vt plurima fragmenta relinquerentur, ordinauit: et ei, qui a lepra mundatus eſt, iuſſit, vt ſe ſacerdoti oſtenderet: et quum ex aqua vinum feciſſet, praecepit, vt haurirent, ferrentque architriclino: et quum mortuam ſuſcitaſſet, praecepit, vt darent illi, quod ederet: inſenſatis ſuadens per omnia huiusmodi, ſe non eſſ impoſtorem, ſed verum ſaluatorem communis hominum naturae.

Verſ. 9. *Et — ambulabat.* Simul et audiuit, et ſanitatem ſentiens erectus eſt: itaque nullius habita ratione, tulit lectum ſuum et ambulabat.

Verſ. 9. *Erat — v. 11. ambula.* Vide libertatem: neque enim ſolum non obediuit illis, ſed et beneficii autorem praedicauit, ac omnibus praeſtantiorem demonſtrauit dicens: Ipſe mihi dixit, ipſi obediui: ſiquidem eum, qui me ſanum fecit, maiorem cunctis ducere decreui.

Verſ. 12.

Ἡμεῖς δὲ βραχύν τινα καιρὸν προσεδρεύοντες τῷ θεῷ σπουδαίως, ἐὰν μὴ τύχωμεν, ὀκνοῦμεν λοιπόν, καὶ ἀποφοιτῶμεν, καὶ ἀναπίπτομεν. ἀλλ' ἐπίπονόν, φησιν, ἡ διηνεκὴς προσευχή· καὶ ποία ἀρετὴ ἐκ ἐπίπονος; διότι δὲ ἐπίπονος, διὰ τοῦτο καὶ ἐπικερδής.

Vers. 8. Λέγει — περιπάτει. Οὐ μόνον ἀνίστησιν, ἀλλὰ καὶ τὸν κράββατον ἆραι κελεύει, ἵνα πιστωθῇ τὸ θαῦμα, καὶ μὴ δόξῃ φαντασία τις. εἰ γὰρ μὴ συνεπάγη τὰ μέλη βεβαίως, ἐκ ἂν τὸν κράββατον ἠδύνατο φέρειν.

Τοῦτο δὲ πολλαχοῦ πεποίηκεν, ἐπισωμίζων τοὺς ἀναισχυντεῖν βουλομένους. καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ παρὰ τῷ ματθαίῳ παραλύτου, ὁμοίως m) πεποίηκε· καὶ ἐπὶ τῶν ἄρτων, διὰ τοῦτο λείψανα πολλὰ παρεσκεύασεν n) ὑπολειφθῆναι· καὶ τῷ καθαρισθέντι λεπρῷ προσέταξε, o) δεῖξαι ἑαυτὸν τῷ ἱερεῖ· καὶ τὸ ὕδωρ οἶνον ποιήσας, εἶπεν ἀντλῆσαι p) καὶ ἐνεγκεῖν τῷ ἀρχιτρικλίνῳ· καὶ νεκρὸν ἀναστήσας, ἐνετείλατο δοῦναι q) αὐτῷ φαγεῖν· διὰ τῶν τοιούτων πάντων πείθων τοὺς ἀνοήτους, ὅτι ἐκ ἔστιν ἀπατεών, ἀλλὰ σωτὴρ ἀληθὴς τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως.

m) Matth. 9, 6.
n) Matt. 14, 20.
o) Matth. 8, 4.
p) Io. 2, 8.
q) Luc. 8, 55.

Vers. 9. Καὶ — περιεπάτει. Ἅμα τὲ ἤκουσε, καὶ ἅμα τῆς ὑγείας αἰσθόμενος, ἠγέρθη, καὶ λοιπὸν μηδὲν ὑπολογισάμενος, ἦρε τὸν κράββατον αὐτοῦ, καὶ περιεπάτει.

Vers. 9. Ἦν — v. 11. περιπάτει. Ὁρᾶ παῤῥησίαν. ἐ μόνον γὰρ ἐκ ἐπείθη τούτοις, ἀλλὰ καὶ τὸν εὐεργέτην ἀνεκήρυξε, καὶ προτιμότερον πάντων ἀπέφηνε, λέγων· ἐκεῖνός μοι εἶπεν, ἐκείνῳ πείθομαι. καὶ γὰρ ἐκεῖνός με ἰασάμενος, ἐκεῖνον μείζονα πάντων νομίζειν παρεσκεύασεν.

Vers. 12.

Verſ. 12. *Interrogauerunt* — v. 13. *loco.* Simul vt hominem ſanauerat, ſubduxerat ſe propter turbam: partim quidem fugitans laudem aequorum, partim vero inuidiam amputans iniquorum. Solet enim frequenter ſolus eius conſpectus, cui quis inuidet, multam infundere flammam irae.

Verſ. 14. *Poſthaec — contingat.* Quum iam et miraculi rumor defeciſſet et tumor Iudaeorum, occurrit ei, qui ſanatus fuerat, volens animam quoque illius meliorem reddere, reperit eum non in otio et ſegnitie, ſed in templo, orantem, vt opinor, ac Deo gratias agentem: et admonet illum, ne deinceps peccet, oſtendens, quod propter peccata aegrotabat. Minatur autem grauius puniendum, ſi peccauerit: docens eos, qui poſt poenam peccati rurſus delinquunt, atrocius puniendos, tanquam inſenſatos ac contemtores, ſiue in praeſenti vita, ſiue in futura, ſiue in vtraque.

Quod ſi peccatorum ſupplicium durauit hic triginta et octo annos, quidnam poterit quispiam dicere de futuro ſupplicio? vtique, quod aeternum erit ac fine carens. Neque tamen omnes morbi a peccatis oriuntur, neque omnes peccatores aegrotant. Paralyticus quoque, de quo apud Matthaeum fit mentio, propter peccatum aegrotabat: ideo etiam dixit illi, Remiſſa ſunt tibi peccata tua. Per tales autem admonet omnes: eos quidem, qui nondum aegrotauerunt, vt timeant, ne morbo corripiantur, et ita corrigantur: eos vero, qui iam morbo ſubiacuerunt, vt timeant, ne deterius aegrotent, et deinceps cautius viuant.

Quisque

7) ἑαυτοῦ. B.

Vers. 12. Ἠρώτησαν — v. 13. τόπῳ. Ἅμα τῷ θεραπεῦσαι τὸν ἄνθρωπον, ἐξένευσε, διὰ τὸν ὄχλον, τοῦτο μὲν, φεύγων τὸν παρὰ τῶν εὐγνωμονεστέρων ἔπαινον· τοῦτο δὲ, περικόπτων τὸν παρὰ τῶν ἀγνωμονεστέρων φθόνον. εἰώθε γὰρ πολλάκις ὄψις μόνον τοῦ φθονουμένου, πολλὴν ἐνιένναι φλόγα.

Vers. 14. Μετὰ ταῦτα — γένηται. Παρακμάσαντος ἤδη καὶ τοῦ θαύματος, καὶ τοῦ θυμοῦ τῶν ἰαθέντων, ἐντυγχάνει λοιπὸν τῷ θεραπευθέντι, θέλων βελτιῶσαι καὶ τὴν ψυχὴν [7]) αὐτοῦ. εὑρίσκει δὲ αὐτὸν, οὐκ ἐν ἀνέσει καὶ ῥᾳθυμίᾳ, ἀλλ' ἐν τῷ ἱερῷ, προσευχόμενον, οἶμαι, καὶ εὐχαριστήρια τῷ θεῷ ἀποδιδόντα. καὶ παραινεῖ μὲν, μηκέτι ἁμαρτάνειν, δεικνύων ὅτι ἐξ ἁμαρτιῶν ἐνόσει· ἀπειλεῖ δὲ, εἰ πάλιν ἁμαρτήσει, χείρονα κόλασιν, διδάσκων, ὡς οἱ μετὰ τὴν ἐξ ἁμαρτίας τιμωρίαν πάλιν ἁμαρτάνοντες, χαλεπώτερον τιμωρηθήσονται, ὡς ἀναίθητοι καὶ καταφρονηταὶ, εἴτε ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ, εἴτε ἐν τῇ μελλούσῃ, εἴτε καὶ ἐν ἀμφοτέραις.

Εἰ δὲ ἐνταῦθα κόλασις ἁμαρτιῶν παρετάθη εἰς τριακονταοκτὼ ἔτη, τί ἂν τις εἴποι περὶ τῆς ἐκεῖ κολάσεως; ὄντως γὰρ ἀτελεύτητός ἐστι καὶ αἰώνιος. ἅτε δὲ πᾶσαι αἱ νόσοι ἐξ ἁμαρτιῶν τίκτονται, ἅτε πάντες οἱ ἁμαρτάνοντες νοσοῦσι. καὶ ὁ μνημονευόμενος δὲ ὑπὸ ματθαίου παραλυτικὸς, ἐξ ἁμαρτιῶν ἐνόσει, καθὼς ἐκεῖ δεδήλωται· διὸ καὶ πρὸς ἐκεῖνον εἴρηκεν, ἀφέωνταί σοι [r]) αἱ ἁμαρτίαι σου. διὰ τῶν τοιούτων δὲ παραγγέλλει πᾶσι, τοῖς μὲν μήπω νοσήσασι, φοβεῖσθαι, μὴ νοσήσωσι, καὶ διορθοῦσθαι· τοῖς δὲ ἤδη νοσήσασι, φοβεῖσθαι, μὴ νοσήσωσι χεῖρον, καὶ ἀσφαλίζεσθαι πρὸς τὸ μέλλον.

r) Matth. 9, 2.

Quisque ergo noſtrum, ſi iam aegrotauit, dicat apud ſeſe, Ecce ſanus factus es, non pecces deinceps, ne quid deterius tibi contingat. Quod ſi nondum morbo detentus eſt, apoſtolicum oraculum apud ſe decantet, Bonitas Dei ad poenitentiam te inuitat, ſed iuxta duritiem tuam et cor impoenitens, iram tibi recondis. Non ſolum autem corporis membra adſtringens ſuam oſtendit diuinitatem, ſed etiam dicens, Non pecces deinceps: ſiquidem omnia ſe noſſe ſignificauit, quantumuis etiam arcana.

Verſ. 15. *Abiit — ſanum.* Abiit et nuntiauit: non tanquam iniquus, vt proderet, ſed tanquam gratus, vt benefactorem diuulgaret: nam beneficium ac minae ſufficiebant, vt eum in officio continerent: nec his tantum alligatus erat, verum etiam timebat, ne quid deterius pateretur. Praeſertim quod ſi eum prodere voluiſſet, nequaquam dixiſſet, quod Ieſus eſſet, qui ſe ſanaſſet: ſed quod Ieſus eſſet, qui dixiſſet ei, Tolle grabbatum tuum et ambula. Ipſe ergo, quia crimen incurrere ſe putabat, ſi tacuiſſet, beneficium praedicauit. Gratus itaque ac libere loquens cenſendus eſt hic homo, omnique carens accuſatione.

Verſ. 16. *Ac — Sabbatho.* Quantum ad id, quod apparebat, propter hoc: quantum vero ad id, quod occultum erat, propter inuidiam.

Verſ. 17. *Ieſus autem — operor.* Vtrinque ſeipſum Deo aequalem eſſe oſtendit: et dicens Deum patrem ſuum, et dicens, ſe operari ſicut illum:

Καὶ ἡμῶν οὖν ἕκαστος, εἰ μὲν ἤδη νενόσηκε, λεγέτω πρὸς ἑαυτόν· ἴδε ὑγιὴς γέγονας, μηκέτι ἁμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τί σοι γένηται· εἰ δὲ ἔπω νενόσηκεν, ἐπαδέτω ἑαυτῷ τὸ ἀποστολικὸν λόγιον· ὅτι τὸ[s]) χρηστὸν τοῦ θεοῦ εἰς μετάνοιάν σε ἄγει. κατὰ δὲ τὴν σκληρότητά σου καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργήν. οὐ μόνον δὲ τῷ σφίγξαι τὸ σῶμα παρέσχεν αὐτῷ τῆς οἰκείας θεότητος ἀπόδειξιν, ἀλλὰ καὶ τῷ εἰπεῖν· μηκέτι ἁμάρτανε. καὶ γὰρ ἐδήλωσεν, ὅτι πάντα οἶδε, καὶ τὰ ἀπόρρητα. s) Rom. 2, 4. 5.

Vers. 15. Ἀπῆλθεν — ὑγιῆ. Ἀπῆλθε καὶ ἀνήγγειλεν, οὐχ ὡς ἀγνώμων, ἵνα προδώσει, ἀλλ' ὡς εὐγνώμων, ἵνα ἀνακηρύξῃ τὸν εὐεργέτην. ἱκανὴ γὰρ καὶ ἡ εὐεργεσία καὶ ἡ ἀπειλὴ ἐπισχεῖν αὐτόν. καὶ οὐ μόνον ἠδέσθη ἄν, ἀλλὰ καὶ ἐφοβήθη, μήτι χεῖρον πάθῃ, μεγίστην λαβὼν ἀπόδειξιν τῆς τοῦ εὐεργέτου δυνάμεως. ἄλλως τε καὶ, εἰ προδοῦναι τοῦτον ἐβέλετο, οὐκ ἂν εἶπεν· ὅτι ἰησοῦς ἐστιν ὁ ποιήσας με ὑγιῆ· ἀλλ' ὅτι ἰησοῦς ἐστιν, ὁ εἰπών μοι, ἆρον τὸν κράββατόν σου καὶ περιπάτει. οἱ γὰρ ἰουδαῖοι μαθεῖν ἐζήτουν, ἃ τίς ἐποίησεν αὐτὸν ὑγιῆ, ἀλλὰ τίς ὁ εἰπὼν αὐτῷ, ἆρον τὸν κράββατόν σου καὶ περιπάτει. οὗτος δὲ, τὸ δοκοῦν ἔγκλημα σιγήσας, τὴν εὐεργεσίαν ἐδημοσίευσεν. εὐγνώμων οὖν, καὶ πεπαῤῥησιασμένος ὁ ἄνθρωπος οὗτος, καὶ μέμψεως ἁπάσης ἐκτός.

Vers. 16. Καὶ — σαββάτῳ. Τῷ φαινομένῳ μὲν, διὰ τοῦτο· τῷ κεκρυμμένῳ δὲ, διὰ τὸν Φθόνον.

Vers. 17. Ὁ δὲ ἰησοῦς — ἐργάζομαι. Ἔδειξεν[8]) ἑαυτὸν ἴσον τῷ θεῷ ἑκατέρωθεν, ἀπό τε τοῦ εἰπεῖν, πατέρα ἴδιον τὸν θεὸν, καὶ ἀπὸ

[8]) αὐτόν, A.

illum: ne deinceps tanquam puro homini auſcultarent ei, ſed tanquam Deo. Itaque, quod dicitur, Ad hoc vsque temporis, continuitatem operationis ſignificat.

Quum autem duplex intelligatur Dei operatio: vna ſiquidem ſignificat naturarum ab exordio creationem, altera autem poſt illam, gubernationem ac prouidentiam, earumque conſeruationem. Primo quidem ſignificato, ceſſauit die ſeptimo ab omnibus operibus ſuis: ſecundo vero ſemper operatur, creaturam gubernans, prouidens ac conſeruans illam. Nec vetat vlla lex legislatorem ſemper operari creaturarum ſuarum ſalutem.

Obſerua autem, quod de Sabbathi ſolutione variis locis accuſatus, interdum quidem tanquam Deus reſpondet, prout nunc: quandoque vero, tanquam homo: volebat namque, vt crederetur vtrumque, puta et ſua diuinitas et incarnatio.

† † Sancti Maximi: Deus cum ſemel, vti ipſe nouit, rerum conditarum rationes et naturas rerum in vniuerſum conſtituiſſet, adhuc operatur, non tantum iſtarum rerum perdurationem, ſed et efficacem creationem et propagationem partium, quae iſta praedita ſunt facultate. In materia enim, hoc eſt, in vniuerſa rerum eſſentia, facultatem habent partes per partes ex iſta materia factae, quarum generationem deus ſemper operatur. Praeterea etiam operatur partium ad totum conformationem, hoc eſt, coniunctionem omnium hominum, ſecundum vnam mentis ad bonum motionem, ad naturae rationem, vt fiat, ſicut vna et eadem

9) πάντων, addit. A.

1) Haec vterque Codex in margine habet. Hentenius non agnoſcit. Videtur autem plura huiusmodi ſcholia Maximi propter difficultatem et obſcuritatem in interpretatione praetermiſiſſe.

τοῦ εἰπεῖν, ἐργάζεθαι, καθὼς ἐκεῖνος, ἵνα μηκέτι, ὡς ἀνθρώπῳ ψιλῷ, τούτῳ προσέχωσιν, ἀλλὰ καὶ ὡς θεῷ. τὸ μὲν οὖν ἕως ἄρτι, τὸ διηνεκὲς τῆς ἐργασίας δηλοῖ.

Διττῆς δὲ νοουμένης ἐπὶ θεᾷ τῆς ἐργασίας· ἡ μὲν γὰρ σημαίνει, τὴν κατ' ἀρχὰς δημιουργίαν τῶν φύσεων· ἡ δὲ, τὴν μετ' ἐκείνην οἰκονομίαν καὶ πρόνοιαν καὶ συντήρησιν αὐτῶν· κατὰ μὲν τὸ πρῶτον σημαινόμενον, κατέπαυσεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ[9]) τῶν ἔργων αὐτοῦ· κατὰ δὲ τὸ δεύτερον ἀεὶ ἐργάζεται, οἰκονομῶν τὴν κτίσιν καὶ προνοούμενος καὶ συνέχων αὐτήν, καὶ νόμος θεῖος κωλύει τὸν νομοθέτην ἐργάζεθαι πάντοτε τὴν σωτηρίαν τῶν κτισμάτων αὐτοῦ.

Παρατήρησον δὲ, ὅτι διαφόρως περὶ τῆς τοῦ σαββάτου λύσεως ἐγκαλέμενος, ποτὲ μὲν, θεοπρεπῶς ἀπολογεῖται, καθάπερ καὶ νῦν· ποτὲ δὲ, ἀνθρωποπρεπῶς. ἐβέλετο γὰρ ἀμφότερα πιστεύεθαι, καὶ τὴν θεότητα αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν.

[Τοῦ ἁγίου[1]) μαξίμου· τὰς μὲν πράτους τῶν γεγονότων λόγους ὁ θεὸς, καὶ τὰς καθόλου τῶν ὄντων οὐσίας, ἅπαξ, ὡς οἶδε, συμπληρώσας, ἔτι ἐργάζεται, οὐ μόνον τὴν τούτων αὐτῶν πρὸς τὸ εἶναι συντήρησιν, ἀλλὰ καὶ τὴν κατ' ἐνέργειαν δημιουργίαν τῶν ἐν αὐτοῖς δυνάμει μερῶν. ἐν γὰρ τῇ ὕλῃ, τουτέστι, τῇ καθόλου τῶν ὄντων οὐσίᾳ, δυνάμει ὑπάρχουσι τὰ κατὰ μέρος, ἐκ τῆς ὕλης[2]) γινόμενα μερικὰ, ὧν τὴν γένεσιν ἀεὶ ὁ θεὸς ἐργάζεται. ἔτι μὴν ἐργάζεται καὶ τὴν πρὸς τὰ καθόλου τῶν μερικῶν ἐξομοίωσιν, λέγω δὴ, τὴν πάντων ἀνθρώπων, κατὰ μίαν τῆς γνώμης ἐπὶ τὰ καλὰ κίνησιν, πρὸς τὸν λόγον τῆς φύσεως ἕνωσιν, ἵνα γένηται πάντων, ὥσπερ μία καὶ ἡ αὐτὴ φύ-

[2]) γενόμενα. A.

eadem natura, ita et vna sententia, consentiens et eodem directa, omnibus et deo et sibi inuicem iunctis, per diuinam prouidentiam.

Vers. 18. *Propter hoc — deo.* Dicens enim, Pater meus, legitimum se ostendebat: legitimus autem filius aequalis est patri, quoad substantiam et naturam.

Vers. 19. *Respondit — facientem.* Quia sublimia de seipso dicens persequutionem sustinebat, quod illi ad eorum, quae dicebantur, celsitudinem peruenire non possent, sed tanquam Deo contrarium eum persequerentur, condescendit imbecillitati mentis illorum, et humilia dispensatiue de se loquitur, vt per haec facile susciperentur: deinde rursus ad sublimia sermonem reducit, et iterum hunc ad humilia demittit: rursumque ad id, quod sublimius est, denuo ad id, quod humilius: et ita per sublimia simul et humilia verba, tum aequalitatem demonstrantia, tum minoritatem demonstrare apparentia, suum texit sermonem, atque hunc iudicio dispensat, vt et qui mente sunt acutiores ac benigni, sumant a sublimibus intellectum conuenientem etiam de humilibus: et qui obtusiores sunt aut insulsi, ab humilibus consolationem accipiant, et quasi de homine haec intelligentes, non turbentur.

Veruntamen quanquam verba sint humilia, hoc etiam modo sub his excelsae occultantur sententiae: et verbis quidem causam tradere videtur aduersariis, sensibus vero nequaquam. Quid ergo nunc dicit? Non potest filius a se facere quicquam, nisi quid viderit patrem facientem: his quidem, qui sunt intellectu crassiores, potentiae minorationem prae se fert hic sermo, propter dictam dispensationem: subtilibus autem aequalitatem potius

σις, ἔτω καὶ γνώμη μία, σύμφωνός τε καὶ ταυτοκίνητος, θεῷ τε καὶ ἀλλήλοις συναφθέντων, διὰ τῆς προνοίας αὐτοῦ.]

Vers. 18. Διὰ τοῦτο — θεῷ. Λέγων γὰρ, ὅτι ὁ πατήρ μου, τὸ γνήσιον ἐνέφαινεν· ὁ δὲ γνήσιος υἱὸς, ἴσος τῷ πατρὶ κατ' οὐσίαν καὶ φύσιν.

Vers. 19. Ἀπεκρίνατο — ποιοῦντα. Ἐπειδήπερ, ὑψηλὰ περὶ ἑαυτοῦ λέγων, ἐδιώκετο, μὴ δυναμένων ἐκείνων ἐφικέσθαι τοῦ ὕψους τῶν λεγομένων, ἀλλ' ὡς ἀντίθεον αὐτὸν διωκόντων, συγκαταβαίνει τῇ ἀσθενείᾳ τῆς διανοίας αὐτῶν, καὶ ταπεινὰ φθέγγεται κατ' οἰκονομίαν, ἵνα εὐπαράδεκτος αὐτοῖς γένηται. εἶτα πάλιν ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τὸν λόγον ἀνάγει, καὶ αὖθις ἐπὶ τὰ ταπεινὰ τεῖνον κατάγει· καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ ὑψηλότερον, καὶ αὖθις ἐπὶ τὸ ταπεινότερον· καὶ ἔτω δὶ ὑψηλῶν ὁμοῦ καὶ ταπεινῶν ῥημάτων, τῶν μὲν ἰσότητα ἐμφαινόντων, τῶν δὲ ἐλάττωσιν ἐμφαίνειν δοκούντων, ὑφαίνει τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ οἰκονομεῖ τοῦτον ἐν[3]) κρίσει, ὥστε τοὺς μὲν ὀξυτέρους τὴν διάνοιαν καὶ εὐγνώμονας, ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν, καὶ περὶ τῶν ταπεινῶν τὴν προσήκουσαν ἔννοιαν λαμβάνειν· τοὺς δὲ ἀμβλυτέρους καὶ ἀγνώμονας, ἀπὸ τῶν ταπεινῶν παραμυθεῖσθαι, καὶ ὡς περὶ ἀνθρώπου ταῦτα νοοῦντας, μὴ ταράττεσθαι.

Πλὴν, εἰ καὶ ταπεινὰ τὰ ῥήματα, ἀλλὰ καὶ οὕτως ὑψηλὰ τὰ ὑποκεκρυμμένα[4]) τούτοις νοήματα· καὶ ταῖς μὲν λέξεσι καθυφῆσι· τοῖς δὲ νοήμασιν, ἐδαμῶς. τί οὖν φησι νῦν; ἃ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ ἐδὲν, ἐὰν μήτι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα. τοῖς μὲν παχύτερον νοοῦσιν, ἐλάττωσιν δυνάμεως ὁ λόγος προφαίνει, διὰ τὴν ῥηθεῖσαν οἰκονομίαν· τοῖς δὲ λεπτότερον, ἰσότη-

3) i. e. εὐλόγως.
4) ἀποκεκρυμμένα. B.

tius et identitatem, propter veritatem. Non potest enim, non ob potentiae defectum, sed propter inseparabilitatem: nam impossibile est, filium quicquam facere, quod non facit pater: quia non est alia filio potentia ab ea, quae patris est, sed eadem: quod si eadem est, aequalis certe filius est patri.

Ait autem Gregorius Theologus, quod earundem rerum formas intelligentes praebet pater, filius vero perficit, non tanquam seruus aut insipiens, sed tanquam dominus ac prudens, et vt magis proprie dicatur, modo paterno, siue iuxta patris dominium ac scientiam.

Propter praedicta ergo dictum est, Non potest filius a se facere quicquam, nisi quid viderit patrem facientem. Quod si non propter haec, quomodo potentia non potest? aut quomodo sapientiae est opus praeceptore? quomodo etiam omnia per ipsum facta sunt? siue quo pacto etiam hominibus non erit imbecillior, qui multa a seipsis faciunt? Nam et virtutem a nobisipsis eligimus et vitium. Multa quoque variis ex locis consequentur absurda.

De praedicto sane verbo subtilius disputauit Gregorius Theologus sexto secundi libri capite.

Vers. 19. *Quaecunque — facit.* Rursum ab humilibus transit ad sublimia, vt praedictum est: nam si quaecunque ille fecerit, haec filius

*) ἀνεγχείρητον. B. Vtrumque dici potest. Sed ἀνεγχείρητον est, quod quis non suscipiat, quod aliqua de caussa non euentum habeat aut factu indignum sit: ἀνεγχώρητον, quod fieri non possit. Redit ergo fere eodem. Sed probo ἀνεγχώρητον, propter proximum ἀνένδεκτον. Ita quoque Hentenius videtur reperisse. Sed male reddidit *in-*

sepa-

τα μᾶλλον καὶ ταυτότητα, διὰ τὴν ἀλήθειαν. οὐ δύναται γὰρ, ὃ κατ' ἔλλειψιν δυνάμεως, ἀλλὰ κατὰ τὸ [5]) ἀνεγχώρητον· ἀνένδεκτον γὰρ ποιεῖν τι τὸν υἱὸν, ὧν ὁ ποιεῖ ὁ πατὴρ, διότι ἐκ ἔστι τῷ υἱῷ δύναμις ἰδία παρὰ τὴν τοῦ πατρὸς, ἀλλ' ἡ αὐτή· εἰ δὲ ἡ αὐτὴ, ἴσος ἄρα ὁ υἱὸς τῷ πατρί.

Φησὶ δὲ ὁ θεολόγος [6]) γρηγόριος, ὅτι τῶν αὐτῶν πραγμάτων τὸς τύπους ἐνσημαίνεται μὲν ὁ πατὴρ, ἐπιτελεῖ δὲ ὁ υἱὸς, ὁ δηλικῶς, ὁδὲ ἀμαθῶς, ἀλλ' ἐπιστημονικῶς τε καὶ δεσποτικῶς, καὶ οἰκειότερον εἰπεῖν, πνευματικῶς, ἤτοι κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς ἐπιστήμην καὶ δεσποτείαν.

Διὰ τὰ ῥηθέντα ὃν εἴρηται, τὸ ὁ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ ὁδὲν, ἐὰν μήτι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα. εἰ γὰρ μὴ διὰ ταῦτα, πῶς ἡ δύναμις ὁ δύναται, ἢ πῶς ἡ σοφία δεῖται διδασκάλου, ἢ πῶς πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ἢ πῶς ὁ καὶ τῶν ἀνθρώπων ἀσθενέστερος ἔστι, τῶν πολλὰ ποιούντων ἀφ' ἑαυτῶν; καὶ γὰρ καὶ ἀρετὴν ἀφ' ἑαυτῶν αἱρούμεθα, καὶ κακίαν, καὶ πολλὰ πολλαχόθεν ἄτοπα ἐπακολουθήσει.

Περὶ μέντοι τοῦ δηλωθέντος ῥητοῦ λεπτομερέστερον διέλαβεν ὁ θεολόγος γρηγόριος ἐν τῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ περὶ υἱοῦ δευτέρου λόγου.

Vers. 19. [a]Α — ποιεῖ. [b]Ἀπὸ τῶν ταπεινῶν ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ μετέβη πάλιν, ὡς προδεδήλωται. εἰ γὰρ, ἃ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ

separabilitatem. Minus enim probabile est, illum legisse ἀχώριστον. Οὐκ ἐγχωρεῖ, *fieri nequit*, satis notum est. Ἀνεγχώρητος autem habet Gregor. Naz. p. 215. fin. quem locum fortasse in mente habuit Euthymius. Ibi sic: οὕτως ἀδύνατον καὶ ἀνεγχώρητον ποιεῖν τι τὸν υἱὸν, ὃ οὐ ποιεῖ ὁ πατήρ. Supra ad Luc. 16, 26, est ἀνεπιχείρητος.

[6]) Gregor. Naz. p. 216, init.

filius similiter facit, vtique hic aequalis est illi. Praeponitur autem non vulgari modo dictio similiter, sed vt discamus, quod cum aequali scientia et dominio facit, vt praedictum est.

Vers. 20. *Pater — facit.* Iterum a sublimibus ad humilia descendit: Diligit autem filium, non solum tanquam vnigenitum, sed etiam tanquam eadem facientem, et nihil, quod pater nolit, operantem. Neque vero superius dictionem Viderit, de filio: neque hoc in loco dictionem Demonstrat, de patre, humano modo intelligere oportet, sed diuino et supernaturali. Neque enim filius videt, sicut discipulus, neque pater demonstrat, sicut praeceptor: sed hic quidem demonstrat, sicut mens, quae formas earundem rerum intelligendas praebet: ille autem videt, sicut sermo, qui ea, quae ad intelligendum data sunt, perficit: et ita eis communes sunt omnes diuinae res et causae.

Vers. 20. *Et — admiremini.* Nam quia paralytici membra confirmauerat, magnum quidem erat, quod factum erat: sed etiam mortuum excitaturus erat, et ideo ait, quod etiam maiora his demonstrabit ei opera, vt vos amplius admiremini, et ad credendum adducamini.

Vers. 21. *Sicut — viuificat.* Ab humilibus rursus ascendit ad sublimia. Nam si, vt ille, ita et hic, quos vult, viuificat, aequalis vtique potentiae filius est cum patre. Viuificare itaque sicut pater, potentiae docet aequalitatem: quod autem additur, Quos vult, autoritatis immutabilitatem. Verum si et potest, et autoritatem habet, quomodo non potest filius a se facere quicquam? Non

υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ, ἴσος ἄρα ἔστος ἐκείνῳ. τὸ δὲ ὁμοίως πρόσκειται, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἵνα μάθωμεν, ὅτι μετὰ τῆς ἴσης ἐπιστήμης καὶ δεσποτείας, ὡς προείρηται.

Verſ. 20. Ὁ γὰρ πατὴρ — ποιεῖ. Πάλιν ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν ἐπὶ τὰ ταπεινὰ μετεχώρησε. φιλεῖ δὲ τὸν υἱὸν, οὐ μόνον, ὡς μονογενῆ, ἀλλὰ καὶ, ὡς τὰ αὐτὰ ποιοῦντα, καὶ μηδὲν ἀθέλητον τῷ πατρὶ ἐργαζόμενον. ὅτε δὲ ἄνω, ἐπὶ τοῦ υἱοῦ, τὸ βλέπειν, ὅτε ἐνταῦθα, ἐπὶ τοῦ πατρὸς, τὸ δείκνυσιν, ἀνθρωπίνως χρὴ νοεῖν, ἀλλὰ θεοπρεπῶς καὶ ὑπερφυῶς. ὅτε γὰρ ὁ υἱὸς βλέπει, ὡς μαθητὴς, ὅτε ὁ πατὴρ δείκνυσιν, ὡς διδάσκαλος· ἀλλ' ὁ μὲν δείκνυσιν, ὡς νοῦς τῶν αὐτῶν πραγμάτων τοὺς τύπους ἐνσημαινόμενος· ὁ δὲ βλέπει, ὡς λόγος, ἐπιτελῶν τὰ ἐνσημανθέντα, καὶ οὕτω κοινὰ τούτοις πάντα τὰ θεοπρεπῆ πράγματα.

Verſ. 20. Καὶ — θαυμάζητε. Ἐπειδὴ παράλυτον ἔσφιγξε, καὶ ἦν μέγα τὸ γεγονὸς, ἔμελλε δὲ καὶ νεκρὸν ἐγείρειν, διὰ τοῦτο εἶπεν, ὅτι καὶ μείζονα τούτων δείξει αὐτῷ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε μεῖζον, καὶ οὕτως ἐναχθῆτε[7]) πρὸς τὸ πιστεύειν.

Verſ. 21. Ὥσπερ — ζωοποιεῖ. Ἀπὸ τῶν ταπεινῶν μετῆλθεν αὖθις ἐπὶ τὰ ὑψηλά. εἰ γὰρ, ὥσπερ ἐκεῖνος, οὕτω καὶ οὗτος, ὃς θέλει, ζωοποιεῖ, ἰσοδύναμος ἄρα ὁ υἱὸς τῷ πατρί. τὸ μὲν ἓν, ὥσπερ ὁ πατὴρ ζωοποιεῖν, τῆς δυνάμεως διδάσκει τὴν ἰσότητα· τὸ δὲ, ὃς θέλει, τῆς ἐξουσίας τὴν ἀπαραλλαξίαν. ἐπεὶ δὲ καὶ δύναται, καὶ ἐξουσίαν ἔχει, πῶς ἂν δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ ἐδέν; ἂν δύναται ἓν χωρὶς τοῦ πατρὸς, διότι

7) ἀναχθῆτε. A. Vtrumque probum. Ex Hentenio nihil licet colligere.

Non potest ergo sine patre, quia vna et eadem est ipsis potentia et voluntas.

Vers. 22. *Neque* — v. 23. *patrem.* A sublimibus iterum descendit ad humilia. Et hic ergo verbum Dedit, intelligendum est prout Deum decet: talia enim, vt diximus, dispensatiue dicit: non solum curans ex hoc imbecillitatem Iudaeorum: verum etiam, vt causam videamus, et ne naturalem non esse filium suspicemur, neque in Sabellii morbum decidamus, qui eundem esse patrem et filium ac spiritum sanctum intelligit, et vnicam esse sanctae trinitatis personam insane praedicat.

Quando vero dedit iudicium filio? De hoc, quando id fuerit, res est admodum occulta: et quanquam audenter respondere oporteat, quod simul vt hic genitus est: attamen quando hic genitus est? Quando pater genitus non est. Non potest siquidem, non potest, inquam, inueniri temporis, aut seculi alicuius intelligentia, qua ad extremum aliquod peruenire possimus, etiamsi maxime vrgeamus.

Iudicium autem omne dedit filio, vt timentes propter hoc, honorent eum, sicut honorant patrem. Et quum Omne dixit, significauit et iudicium puniendi et iudicium honorandi, quos voluerit. Nec tamen patrem iudicandi autoritate priuauit. Nam si omnia, quae habet pater, filii sunt, praeterquam genitum non esse, manifestum est, quod etiam omnia quae habet filius, patris sunt, praeterquam esse genitum. Iudicat ergo filius, approbante quidem patre, cooperante autem et spiritu sancto, veluti sane intelligimus in omnibus eius operibus.

Verum

[8] ἀγέννητος γὰρ ὁ πατήρ.

διότι μία καὶ ἡ αὐτὴ τέτοις δύναμίς τε καὶ βέλησις.

Vers. 22. Οὐδὲ — v. 23. πατέρα. Ἀπὸ τῶν ὑψηλῶν μετέση πάλιν ἐπὶ τὰ ταπεινά. κἀνταῦθα τοίνυν τὸ δέδωκε θεοπρεπῶς νοητέον. τὰ τοιαῦτα γὰρ, καθὼς εἰρήκαμεν, οἰκονομικῶς λέγει, ἐ μόνον ἐντεῦθεν θεραπεύων τὴν ἀσθένειαν τῶν ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ, ἵνα τὸν αἴτιον εἰδῶμεν, καὶ μὴ ἀγέννητον εἶναι τὸν υἱὸν ὑπολάβωμεν, μηδ' εἰς τὴν σαβελλίου νόσον καταπέσωμεν, τὸν αὐτὸν πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα νοοῦντος, καὶ ἓν πρόσωπον τὴν ἁγίαν τριάδα δογματίζοντος ἀνοήτως.

Πότε δὲ τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ υἱῷ; ὑπὲρ τὸ πότε, ἡ ἀπόκρισις. εἰ δὲ χρή τι καὶ τολμηρῶς ἀποκριθῆναι, ἅμα τῷ τέτον γεγεννῆθαι. πότε δὲ αὗτος γεγέννηται; ὅτε ὁ πατὴρ ἐ γεγέννηται, ἐκ ἔσι γὰρ, ἐκ ἔσιν εὑρεῖν ἔννοιάν τινα χρόνου ἢ αἰῶνος, καθ' ἣν ἐφικέσθαι τινὸς ἄκρου δυνηθείημεν, εἰ καὶ ὅτι μάλισα βιαζοίμεθα.

Τὴν κρίσιν δὲ πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ, ἵνα διὰ τέτο φοβέμενοι, τιμῶσιν αὐτὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα. πᾶσαν δὲ εἰπὼν, ἐδήλωσεν ἅμα τήν τε τῦ κολάζειν, καὶ τὴν τῦ τιμᾶν, ἧς ἂν ἐθέλῃ. ἐ μὴν ἐξέβαλε τὸν πατέρα τῆς ἐξσίας τῦ κρίνειν. εἰ γὰρ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, τῦ υἱῦ ἐσι, πλὴν ἀγεννησίας,[8]) πρόδηλον, ὅτι καὶ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ υἱὸς, τῦ πατρός ἐσι, πλὴν[9]) γεννήσεως. κρινεῖ τοίνυν ὁ υἱὸς, εὐδοκῦντος μὲν τῦ πατρὸς, συνεργῦντος δὲ τῦ ἁγίου πνεύματος, ὥσπερ ἄρα νοοῦμεν καὶ ἐπὶ πάντων αὐτοῦ τῶν ἔργων.

Χρὴ

8) γεννητὸς γὰρ ὁ υἱός.

Verum ſcire oportet, quod dictiones ſic, ſicut et ſimiles, in increata quidem trinitate aequalitatem ſignificant, in creatis vero ſaepius etiam ſimilitudinem, ac partialem quandam aſſimilationem. Quare autem dedit iudicium filio? Quia hic hominem formauit, perditumque reformauit, ac ſalutaria dedit praecepta: et vt, qui homo factus eſt, homines iudicaret: non ſolum, tanquam Deus, qui hominum nouit naturam, verum etiam, vt homo, qui in ea forma tentatus eſt. Et quare filius formauit hominem? Quia ipſe eſt ſapientia, verbum et potentia patris. Et quare filius et non pater, nec ſpiritus ſanctus humanitatem aſſumſit? Quia oportebat, vt qui in ſupernis filius erat, maneret etiam in infernis filius, ne duo eſſent filii: et quia oportebat etiam creatorem renouare confractam ſuam creaturam: et quia opus erat, vt rationale per rationem ſiue verbum liberaretur ab irrationalitatis affectionibus: et quia decebat per immutabilem patris imaginem, eum, qui ad Dei imaginem factus fuerat, eamque mutauerat, ad priſtinam reparari dignitatem, vt ita conuenienti modo omnia fierent.

Verum ſi eum honorauerimus, ſicut honoramus et patrem, omnino etiam patrem hunc appellabimus? Nequaquam, ſed filium eum ſcientes, patrem non appellabimus, ne proprietates confundamus: honorabimus tamen, ſicut patrem: nam de honore ſermo eſt, non de appellatione. Abuſiue vero et hunc patrem vocamus, tanquam creatorem et procuratorem ac magiſtrum noſtrum.

Vidiſti ſapientiſſimam et admirabilem contexturam ſublimium humiliumque verborum: vt et de

[1]) καὶ, interponit. A.
[2]) τιμήσομεν. B.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι τὸ ὥσπερ, καὶ τὸ καθὼς, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐπὶ μὲν τῆς ἀκτίστου τριάδος, τὴν ἰσότητα δηλοῦσιν· ἐπὶ δὲ τῶν κτιστῶν πολλάκις, καὶ εἰκασίαν, καὶ ὁμοιότητά τινα μερικήν. διατί δὲ [1]) τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ υἱῷ; διότι ἔτος τὸν ἄνθρωπον ἔπλασε, καὶ φθαρέντα ἀνέπλασε, καὶ τὰς σωτηρίους ἐντολὰς ἔδωκε, καὶ ἵνα ὁ ἐνανθρωπήσας, κρίνῃ τοὺς ἀνθρώπους, μὴ μόνον, ὡς θεὸς, εἰδὼς τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ, ὡς ἄνθρωπος, πεπειραμένος αὐτῆς. καὶ διατί ἔπλασεν ὁ υἱὸς τὸν ἄνθρωπον; διότι αὐτός ἐστι σοφία καὶ λόγος καὶ δύναμις τοῦ πατρός. καὶ διατί ὁ υἱὸς, ἀλλ' οὐχ ὁ πατὴρ, ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐνηνθρώπησε; διότι ἔδει τὸν ἄνω υἱὸν, μένειν καὶ κάτω υἱὸν, ἵνα μὴ δύο εἶεν υἱοὶ, καὶ διότι ἔδει τὸν δημιουργὸν, ἀνακαινίσαι τὸ συντριβὲν αὐτοῦ δημιούργημα, καὶ διότι ἔδει τὸν λογικὸν, διὰ τοῦ λόγου ἐλευθερωθῆναι τῆς ἀλογίας τῶν παθῶν, καὶ διότι πρέπον ἦν διὰ τῆς ἀπαραλλάκτου εἰκόνος τοῦ πατρὸς, τὸν κατ' εἰκόνα θεοῦ πεποιημένον καὶ παραλλάξαντα αὐτὴν, εἰς τὸ πρότερον ἐπαναχθῆναι ἀξίωμα, καὶ οὕτω καταλλήλως πάντα γενέσθαι.

Εἰ δὲν τιμήσωμεν [2]) αὐτὸν, καθὼς τιμῶμεν τὸν πατέρα, πάντως καὶ πατέρα τοῦτον προσαγορεύσομεν; [3]) ἐδαμῶς. ἀλλ' υἱὸν αὐτὸν εἰδότες, πατέρα μὲν οὐκ ὀνομάσομεν, ἵνα μὴ συγχέωμεν τὰς ἰδιότητας· ὡς τὸν πατέρα δὲ τιμήσομεν· [4]) περὶ γὰρ τιμῆς ὁ λόγος, οὐ περὶ προσηγορίας. καταχρησικῶς δὲ, καὶ πατέρα τοῦτον καλοῦμεν, ὡς ποιητὴν καὶ κηδεμόνα καὶ διδάσκαλον ἡμῶν.

Εἶδες τὴν σοφωτάτην καὶ θαυμασίαν πλοκὴν τῶν ὑψηλῶν ἅμα καὶ ταπεινῶν ῥημάτων· ὥστε καὶ τοὺς

[3]) προσαγορεύσωμεν. A.
[4]) τιμήσωμεν. A.

de his, quae tunc facta sunt, sermo facile suscipiatur, et his nullo sint impedimento ea, quae postmodum fient. Nisi enim sese demittens humilia dixisset, quare etiam sublimia attexuisset. Nam qui de se magna dicere debet, quum parua loquutus fuerit, pro excusatione habet dispensationem: siquidem dispensatorie hoc facit. Quem vero parua dicere conuenit, quam ob causam magna loquitur? non enim dispensationis hoc est, sed extremae arrogantiae. Quod si etiam minor erat filius, sicut Ariani nugabantur, quare aequalem patri honorem expetebat? nec tantum expetebat, verum etiam terrorem incutiebat, dicens:

Vers. 23. *Qui — illum.* Qui non honorat, modo quo superius dixit, hoc est, sicut patrem. Addidit autem, Qui misit illum, non sui minorationem significans, sed ora Iudaeorum obturans. Propter hoc etiam continue ad patrem refugit, ponens interim et suae naturae nobilitatem. Siue enim omnia secundum sui dignitatem loquutus fuisset, nequaquam suscepissent, existimantes, eum Deo esse contrarium, quum etiam ob pauca huiusmodi verba illum persequerentur, vellentque lapidare: siue omnia sese demittendo loquutus fuisset, habito illorum respectu, multi sane detrimentum inde suscepissent. Ideo, vt diximus, miscet ac temperat doctrinam. Vt enim facile reciperetur, non tantum excelsa loquebatur, quantum humilibus permiscebat. Itaque quum voces humiles reperimus, dispensatorias eas existimemus, vel etiam eius humanitati adaptemus, sicut et excelsas diuinitati.

Vers. 24.

5) γε, abest. B.

τοῖς τότε γίνεσθαι τὸν λόγον εὐπαράδεκτον, καὶ τοὺς μετὰ τοῦτο μὴ βλάπτεσθαι. εἰ γὰρ μὴ διὰ συγκατάβασιν τὰ ταπεινὰ ἔλεγε, διατί καὶ τὰ ὑψηλὰ προσέπλεκεν; ὁ μὲν γὰρ ὀφείλων μεγάλα περὶ ἑαυτοῦ λέγειν, ὅταν μικρὰ φθέγγηται, πρόφασιν ἔχει τὴν οἰκονομίαν· οἰκονομικῶς γὰρ τοῦτο ποιεῖ· ὁ δὲ μικρὰ λέγειν ὀφείλων, τίνος ἕνεκεν μεγάλα φθέγγεται; τοῦτο γὰρ οὐκ ἔστιν οἰκονομίας, ἀλλ' ἐσχάτης ἀλαζονείας. εἰ δὲ καὶ ἐλάττων ἦν ὁ υἱὸς, ὡς οἱ περὶ τὸν Ἄρειον ἐλήρουν, διατί τὴν ἴσην τῷ πατρὶ τιμὴν ἀπήτει; καὶ οὐκ ἀπήτει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐφόβει, λέγων.

Vers. 23. Ὁ — αὐτόν. Ὁ μὴ τιμῶν, ὡς ἔλεγεν ἀνωτέρω, ἤγουν, καθὼς τὸν πατέρα. τὸν πέμψαντα δὲ εἶπεν, οὐκ ἐλάττωσιν ἑαυτοῦ ἐμφαίνων, ἀλλὰ τὰ σώματα τῶν Ἰουδαίων ἐμφράττων. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ συνεχῶς ἐπὶ τὸν πατέρα καταφεύγει, τιθεὶς μεταξὺ τὴν οἰκείαν εὐγένειαν. εἴ τε γὰρ πάντα πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἀξίαν ἐλάλει, οὐκ ἂν παρεδέξαντο, νομίζοντες ἀντίθεον, ὅπου[5]) γε καὶ ἀπὸ βραχέων τοιούτων ῥημάτων ἐδίωξαν αὐτὸν καὶ ἐλίθασαν· εἴτε πάντα συγκαταβατικῶς ἐφθέγγετο, ὑφορώμενος αὐτοὺς, πολλοὶ ἂν ἐβλάβησαν. διόπερ, ὡς εἰρήκαμεν, ἀναμίγνυσι καὶ κιρνᾷ τὴν διδασκαλίαν. πρὸς γὰρ τὸ εὐπαράδεκτον γενέσθαι αὐτὴν, οὐ τοσοῦτον τὰ ὑψηλὰ, ὅσον τὰ ταπεινὰ συνεβάλλετο. λοιπὸν οὖν, ὅταν εὑρίσκωμεν ταπεινὰς φωνὰς, οἰκονομικῶς αὐτὰς λογιζώμεθα, ἢ καὶ τῇ ἀνθρωπότητι αὐτοῦ ταύτας προσάπτωμεν, ὥσπερ καὶ τὰς ὑψηλὰς, τῇ θεότητι.

Verſ. 24. *Amen — aeternam.* Rurſum diſpenſatorie loquitur: Neque enim dixit, Et credit mihi, ne gloriari videretur. (†† Sed qui me miſit, ne videatur a ſe ipſo loqui, ſed ab eo, qui ipſum miſit, vt ita credant ſermoni eius, credentes per eum ei, qui ipſum miſit. Vides, quam vtile ſit ſublimibus dicere humiliter.)

Verſ. 24. *Et — veniet.* (†† In condemnationem poenae. Qui enim credit ſermoni eius, profecto eum etiam obſeruabit. Relinquitur ergo, vt, qui eum non obſeruet, ei nec credat. Perhorreſcamus ergo nos, qui praecepta dei non ſeruamus. Cum infidelibus enim collocabimur. Quaere vero etiam tertio capite iſtud: Qui in eum credit, non iudicatur.)

Verſ. 24. *Sed — vitam.* (†† Mortem dicit non eam, quae hic eſt, ſed quae ibi, id eſt, poenam. Sicut etiam vitam, fruitionem, quae ibi eſt. Transgreſſus enim ab incredulitate ad fidem, transiit reliquum etiam ab poena incredulorum ad fruitionem fidelium.)

Verſ. 25. *Amen — viuent.* (†† Cum ſuperius dixiſſet: Quemadmodum pater ſuſcitat mortuos et viuificat: ita et filius, quos vult, viuificat: ne videretur gloriari,) promittit nunc, quod non

6) Hic et in proximis ſcholiis defectu laborat interpretatio Hentenii. Hunc defectum hic in textu Graeco his ſignis [ ] notaui.

7) Ab ἀλλὰ ad finem ſcholii deſunt apud Hentenium. Eorum vero loco legitur: *Non ſolum autem hic, ſed in ſequentibus quoque frequenter inueniemus, quo pacto et metu, et promiſſione, vt ſibi credatur, admoneat.*

8) μὴ δόξῃ ἀΦ'. A.

9) ταπεινόν. B.

Verſ. 24. Ἀμὴν — αἰώνιον. Πάλιν οἰκονομικῶς φησιν. οὐκ εἶπε γὰρ, καὶ πιστεύων ἐμοὶ, ἵνα μὴ δόξῃ κομπάζειν·[6]) [ἀλλὰ[7], τῷ πέμψαντί με, ἵνα[8]) δόξῃ μὴ ἀφ' ἑαυτῦ λέγειν, ἀλλ' ἀπὸ τῦ πέμψαντος αὐτὸν, καὶ οὕτω πιστεύσωσι τῷ λόγῳ αὐτοῦ, ὡς δι' αὐτοῦ τῷ πέμψαντι αὐτὸν πιστεύοντες. ὁρᾷς, πῶς τὸ[9]) ταπεινὰ λέγειν, λυσιτελεῖ τοῖς ὑψηλοῖς.

Verſ. 24. Καὶ — ἔρχεται. Εἰς[1]) κατάκρισιν κολάσεως. ὁ γὰρ πιστεύων τῷ λόγῳ αὐτοῦ, πάντως καὶ τηρεῖ αὐτόν· λοιπὸν οὖν, ὁ μὴ τηρῶν αὐτὸν, ἃ πιστεύει αὐτῷ. φρίξωμεν οἱ μὴ φυλάσσοντες τὰς ἐντολὰς τοῦ θεῦ. μετὰ τῶν ἀπίστων γὰρ τεταγμεθα. ζήτησον δὲ καὶ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τὸ, ὁ[t]) πιστεύων εἰς αὐτὸν, ἃ κρίνεται. t) Io. 3, 18.

Verſ. 24. Ἀλλὰ — ζωήν. Θάνατον, ἃ τὸν[2]) ἐνταῦθά φησιν, ἀλλὰ τὸν ἐκεῖ, τουτέστι τὴν κόλασιν· ὥσπερ καὶ ζωὴν, τὴν ἀπόλαυσιν τὴν ἐκεῖ. μεταβὰς γὰρ ἀπὸ τῆς ἀπιστίας εἰς τὴν πίστιν, μεταβέβηκε λοιπὸν καὶ ἀπὸ τῆς κολάσεως τῶν ἀπίστων ἐπὶ τὴν ἀπόλαυσιν τῶν πιστῶν.

Verſ. 25. Ἀμὴν — ζήσονται. Εἰπὼν ἀνωτέρω, ὅτι ὥσπερ[v]) ὁ πατὴρ ἐγείρει τὲς νεκρὲς καὶ ζωοποιεῖ, ἕτω καὶ ὁ υἱὸς, ἕς θέλει, ζωοποιεῖ· ἵνα μὴ δόξῃ κομπάζειν,[3])] ἐπαγγέλλεται νῦν v) Io. 4, 21.

N 2 οὐκ

[1]) Hoc toto ſcholio caret Hentenius. Eius loco autem ſubiiciuntur haec: *Non condemnabitur in iudicio, nec punietur. Non negat autem, quin morituri ſint credentes, ſed de morte loquitur perpetua, ſimiliter et de vita aeterna.*

[2]) Etiam hoc ſcholio caret Hentenius.

[3]) Hic rurſus incipit conuenire Hentenius. Scriba ergo eius ſaltum fecerat ab κομπάζειν ad κομπάζειν, deinde vero, errore animaduerſo, alia interpoſuit.

non longo post tempore viuificaturus sit mortuos, sermonemque opere comprobaturus. Ad Samaritanam quoque dicens similiter, Venit tempus, siue hora, pari modo addidit, Et nunc est, significans futurae rei propinquitatem.

Mortui autem audituri sunt vocem eius: quomodo? Simulac ipse voluerit, conuersa cuiusque anima ad proprium corpus, mortui qui audierint, vitam rursus in mundo viuent. Hic ergo, vbi dixit excelsa, seipsum Dei filium vocando, rursum sermonem obscurat, attexens humilia.

Vers. 26. *Sicut — semetipso.* Verbum dedit, humile est et dispensatorium. Habet autem vitam in semetipso, hoc est, ad modum fontis scaturire facit vitam.

Vers. 27. *Et — faciendi.* Iudicium eorum, quae ab vnoquoque in vita peracta sunt. Frequenter autem repetit Iudicium, magis eos exterrens, vt paulatim iudicem hunc esse credentes, ad eum accurrant, mansuetum sibi iudicem inde parantes.

Vers. 27. *Quia* — v. 28. *hoc.* Quia homo est, qui iudicium sumsit hominum, et praedicta de se ipso docuit, quae magna et non tantum supra hominem sunt, sed supra angelos quoque, et ad solum Deum pertinent, nolite mirari: praedictum est enim, quod etiam filius Dei sit: Non ergo offendi oportet: nam quae odiosa appa-

4) Pro, *Et diximus ibi causſam*, alia habet interpres.

5) Euthymius ergo sequitur distinctionem Chrysostomi, qui contra Paulum Samosatenum disputat. Vide Chrysost. T. VIII. p. 230. A. Huc spectat etiam scholium, quod ex Codice Vindobonensi edidit

οὐκ εἰς μακρὰν ζωοποιῆσαι νεκρούς, καὶ τὸν λόγον ἔργῳ πιστώσασθαι. καὶ ἐπὶ τῆς σαμαρείτιδος δὲ ὁμοίως εἰρηκὼς, ὅτι x) ἔρχεται ὥρα, προσέθηκεν, ὅτι καὶ νῦν ἐστι. καὶ a) εἰρήκαμεν ἐκεῖ τὴν αἰτίαν. x) Io. 4. 23.

Οἱ νεκροὶ δὲ ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ, πῶς; ἅμα τῷ θελῆσαι αὐτὸν, τῆς ἑκάστου ψυχῆς ἐπιστραφείσης εἰς τὸ ἴδιον σῶμα· καὶ οἱ ἀκούσαντες νεκροὶ, ζήσονται πάλιν τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ζωήν. ὑψηλὰ οὖν εἰρηκὼς ἐνταῦθα, τῷ καλέσαι ἑαυτὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, πάλιν ἐπισκιάζει τὸν λόγον, προσπλέκων ταπεινά.

Vers. 26. b) Ὥσπερ — ἑαυτῷ. Τὸ ἔδωκε, ταπεινὸν καὶ οἰκονομικόν· ἔχει δὲ ζωὴν ἐν ἑαυτῷ, ἀντὶ τοῦ πηγάζει.

Vers. 27. Καὶ — ποιεῖν. Κρίσιν, τὴν τῶν βεβιωμένων ἑκάστῳ. συνεχῶς δὲ στρέφει τὴν κρίσιν, ἐπὶ πλέον ἐκφοβῶν αὐτοὺς, ἵνα κατὰ μικρὸν πειθόμενοι, τοῦτον εἶναι κριτὴν, προσδράμωσιν αὐτῷ, κατασκευάζοντες ἐντεῦθεν ἥμερον ἑαυτοῖς τὸν δικαστήν.

Vers. 27. c) Ὅτι — v. 28. τοῦτο. Διότι 5) δὲ ἄνθρωπός ἐστιν, ὁ τὴν κρίσιν τῶν ἀνθρώπων λαβὼν, καὶ τὰ προῤῥηθέντα διδάξας περὶ ἑαυτοῦ, τὰ μεγάλα, καὶ μὴ μόνον ὑπὲρ ἄνθρωπον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἄγγελον, καὶ μόνου ὄντα θεοῦ, μὴ θαυμάζετε τοῦτο. προείρηται γὰρ, ὅτι καὶ υἱὸς θεοῦ ἐστι, καὶ λοιπὸν ὃ χρὴ σκανδαλίζεσθαι.

edidit ad h. l. Birchius. Confer etiam Theophylact. p. 632. A. Cyrilli explicatio T. IV, p. 235. 236. ambigua est. Credo, illum data opera fumum fecisse. Origenis, cuius ad hunc locum interpretatio intercidit, tamen T. IV. p. 359. et 360. ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστιν ad superiora refert, quae vulgaris est distinctio.

apparent propter humanae naturae humilitatem, ea appareant tolerabilia propter diuinae naturae celsitudinem. Deinde aliam quoque de seipso proponit tremendam et arcanam potestatem.

Vers. 28. *Quia* — v. 29. *condemnationis.* Tempus dicit consummationis seculi et vniuersalis iudicii: eos autem, qui sunt in monumentis, dicit mortuos, quos simul omnes repente ac virtute arcana coaptabit, animabit, ac excitabit voce sua, sine iussu, quo tunc per archangelum clamabit, In iussu, inquit, in voce archangeli, et in tuba Dei.

Atqui non omnes sunt in monumentis, sed ab his, qui sunt in monumentis, etiam eos significauit, qui non sunt in monumentis, ab his videlicet, qui naturaliter sepulti sunt, eos etiam, qui naturaliter sepulti non sunt. Ex monumentis autem prodibunt, hi quidem in resurrectionem vitae aeternae, illi vero in resurrectionem condemnationis: isti ad fruitionem sempiternam, illi ad supplicium perpetuum. Alibi autem dixit, Et abibunt hi in supplicium aeternum, iusti vero in vitam aeternam.

Vers. 30. *Non possum — iudico.* Quemadmodum superius de operando dicebat, Non potest filius a se facere quicquam, nisi quid viderit patrem facientem: ita et nunc de iudicando ait, Non possum ego a meipso facere quicquam, sicut audio iudico: hoc est, non iudico a meipso, sed sicut audio a patre, vel sicut pater: quod etiam aequalitatem ad patrem ac indifferentiam innuit. Sicut enim in superioribus Videre, ita et hic Audire, intelligendum est dispensatorie, et

*) Inclusa exciderunt. A.

ἀ γὰρ Φορτικὰ φαίνεται, διὰ τὸ ταπεινὸν τῆς ἀνθρωπείας φύσεως, ταῦτα Φορητὰ φαινέσθω, διὰ τὸ ὕψος τῆς θείας. εἶτα προστίθησι περὶ ἑαυτῆ καὶ ἑτέραν Φοβερὰν, καὶ ἄῤῥητον δύναμιν.

Verſ. 28. Ὅτι — v. 29. κρίσεως. Ὥραν μὲν λέγει, τὸν καιρὸν τῆς συντελείας τῦ κόσμου, τὸν τῆς παγκοσμίου κρίσεως. ἐν τοῖς μνημείοις δέ, Φησι, τὰς νεκρὰς, ἃς ὁμῦ πάντας ἀθρόον καὶ ἀῤῥήτῳ δυνάμει συμπήξει, καὶ ψυχώσει, καὶ ἐξαναστήσει ἡ Φωνὴ αὐτῦ, ἤτοι, τὸ κέλευσμα τὸ διὰ τῦ ἀρχαγγέλου τηνικαῦτα Φωνούμενον. ἐν κελεύσματι, y) γάρ Φησιν, ἐν Φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι θεῦ. y) 1 Theſ. 4, 16.

Καὶ μὴν ἃ πάντες ἐν τοῖς μνημείοις εἰσὶν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐν τοῖς μνημείοις [ἐδήλωσε 6) καὶ τὰς ἃ κ ἐν τοῖς μνημείοις,] ἀπὸ τῶν κατὰ Φύσιν ταΦέντων, καὶ τὰς μὴ κατὰ Φύσιν ταΦέντας. ἐκ τῶν μνημείων δὲ πορεύσονται, οἱ μὲν, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς αἰωνίου· οἱ δὲ, εἰς ἀνάστασιν κατακρίσεως· οἱ μὲν, εἰς τὸ ἀπολάυειν ἀεί· [οἱ δὲ, 7) εἰς τὸ κολάζεθαι ἀεί.] ἀλλαχοῦ δὲ ἔλεγε· καὶ z) ἀπελεύσονται ἤτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον· οἱ δὲ δίκαιοι, εἰς ζωὴν αἰώνιον. z) Matt. 25, 46.

Verſ. 30. Οὐ δύναμαι — κρίνω. Ὥσπερ ἀνωτέρω περὶ τῦ ἐργάζεθαι ἔλεγεν· ἃ a) δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀΦ' ἑαυτῦ ἃδὲν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιῦντα· ἵτω καὶ νῦν περὶ τῦ κρίνειν Φησίν· ἃ δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτῦ οὐδέν. καθὼς ἀκούω, κρίνω, τετέχθαι, ἃ κρίνω ἀπ' ἐμαυτῦ, ἀλλὰ καθὼς ἀκούω παρὰ τῦ πατρὸς, ἤγουν, ὡς ὁ πατὴρ, ὅπερ ὑποδηλοῖ τὸ πρὸς τὸν πατέρα ἴσον καὶ ἀπαράλλακτον, ὥσπερ γὰρ ἄνω τὸ βλέπειν· ἵτω καὶ ταῦθα τὸ ἀκέειν νοητέ- a) Io. 5, 19.

7) Incluſa exciderunt. A.

et vt Deo conueniat. Siquidem neque videre ei opus est, neque audire, quum Deus nulla re indigeat.

Vers. 30. *Et — patris.* Iuste, inquit, iudico, quia non iudico secundum voluntatem meam, neque ego propriam habeo voluntatem, sed secundum patris voluntatem: nam illa etiam mea est: vna siquidem et eadem est patris et filii voluntas: si ergo pater iustus est iudex, et filius vtique iustus est iudex.

Oportet itaque in huiusmodi verbis, quae demissionem ac dispensationem significant, non ad ipsa tantum respicere, sed etiam ad causam ipsorum: in his enim causa est imbecillitas mentis audientium, et ne Deo contrarius videretur, sicut variis in locis diximus.

Vers. 31. *Si — verum.* Oportet eos, qui sacras legunt scripturas, intentionem loquentis habitumque audientis exquirere, tempora quoque ac loca aduertere, insuper idiomata obseruare: nec simpliciter et vno modo cuncta aggredi, si legitimos sensus velint deprehendere, et non in nudis manere verbis, ac falli circa electiones. Siquidem propositus statim campus thesaurum habet copiosum: habet autem hunc multa obrutum obscuritate. Quis enim repente turbari non posset audiens Christum dicentem, si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium meum non est verum. Siquidem ipse dixit, Ego sum veritas: quod si veritas verum non loquitur, quisnam erit qui vera loquatur? Si quae de seipso testificatus est, vera non sunt, nobis omnino perit praedica-

tionis

*) Hic addit A. τὸ ἐμόν. οὐδὲ γὰρ ἔχω θέλημα. Bis ergo idem scripsit.

εἰ· εἰκονόμικῶς μὲν, θεοπρεπῶς δέ. ὲ γὰρ δεῖται τῦ ἀκέειν. ἀνενδεὴς γὰρ ὁ θεός.

Verſ. 30. Καὶ — πατρός. Κρίνω δίκαιά, φησι, διότι ὲ κρίνω κατὰ τὸ θέλημα τὸ ἐμόν. οὐδὲ γὰρ ἔχω θέλημα [8]) ἴδιον, ἀλλὰ κατὰ τὸ τῦ πατρός. τῦτο γὰρ καὶ ἐμόν. ἓν γὰρ καὶ τὸ αὐτὸ θέλημα πατρὸς καὶ υἱῦ. καὶ λοιπὸν, εἰ ὁ πατὴρ κριτὴς δίκαιος, καὶ ὁ υἱὸς ἄρα κριτὴς δίκαιος.

Χρὴ τοίνυν ἐπὶ τῶν τοιῶτων συγκαταβατικῶν τε καὶ οἰκονομικῶν ῥημάτων, μὴ πρὸς αὐτὰ βλέπειν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐῤῥήθησαν. αἰτία γὰρ ἐπὶ τῶτων, ἡ ἀσθένεια τῆς διανοίας τῶν ἀκουόντων, καὶ τὸ μὴ δοκεῖν αὐτὸν ἀντίθεον, ὡς διαφόρως εἰρήκαμεν.

Verſ. 31. Ἐὰν — ἀληθής. Χρὴ τοὺς τὰς ἱερὰς γραφὰς ἀναγινώσκοντας, τόν τε σκοπὸν τῦ λέγοντος, καὶ τὴν ἕξιν τῦ ἀκούοντος ἐξετάζειν, καὶ καιροῖς καὶ τόποις ἔσιν, ὅτε προσέχειν, καὶ τὰ ἰδιώματα παρατηρεῖν, καὶ μὴ ἁπλῶς καὶ καθ' ἕνα τρόπον ἐπιέναι πάντα, εἰ βέλοιντο τὰ γνήσια νοήματα καταλαμβάνειν, καὶ μὴ ψιλοῖς τοῖς ῥήμασιν ἐναπομένειν, καὶ πλανᾶσθαι κατὰ τοὺς αἱρετικούς. αὐτίκα γὰρ τὸ προκείμενον χωρίον ἔχει μὲν πολὺν θησαυρὸν, ἔχει δὲ τῦτον πολλῇ κατακεχωσμένον ἀσαφείᾳ. τίς γὰρ οὐκ ἂν εὐθέως θορυβηθείη, ἀκέων τῦ χριτῦ λέγοντος· ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔσιν ἀληθής. καὶ γὰρ αὐτὸς ἔλεγεν· ἐγώ [b]) εἰμι ἡ ἀλήθεια. καὶ ἐὰν ἡ ἀλήθεια οὐκ ἀληθεύῃ, [9]) τίς ἀληθεύσει; ἐὰν, ἃ περὶ ἑαυτῦ μεμαρτύρηκεν, ἔκ εἰσιν ἀληθῆ, πάντως οἴχεται ἡμῖν τὸ κεφάλαιον τῦ κηρύγματος. ἵνα γὰρ b) Io. 14, 6.

9) ἀληθεύει. A.

tionis ſumma. Nam, vt caetera ſinamus, quae ſunt innumera et fidem contingentia: vbinam ponemus ea, quae paulo ante de ſeipſo teſtificatus eſt, quod filius ſit Dei, quod aequalis illi natura, potentia et voluntate: quod creator, quod viuificator, quod iudex aliaque ſimilia?

Quid ergo dicendum eſt? Quod quia talia de ſeipſo teſtificatus fuerat, cognouit Iudaeos habere in animo opponere ſe ei ac dicere, ſi tu teſtimonium perhibes de teipſo, teſtimonium tuum non eſt verum. Nemo ſiquidem, qui de ſeipſo fert teſtimonium, fide dignus eſt apud homines, propter ſuſpicionem de nimio ſui ipſius amore, ideo praeuenit ac dixit, quod illi dicturi erant, dicens, Si ego teſtimonium perhibeo de me ipſo, teſtimonium meum non eſt verum, vt vobis apparet. Itaque teſtes adducit, etiam in hoc ſe demittens ad imbecillitatem illorum, et ex abundanti cautione ſilentium illis imponens.

Quod ergo ait, Teſtimonium meum non eſt verum, non quaſi affirmando dixit, ſed quod illi hoc dicere pararent. Quod autem haec ita ſe habeant, inde manifeſtum eſt. Quum enim in ſequentibus loquutus fuiſſet dicens, Ego ſum lux mundi: dicentibus phariſaeis, Tu de teipſo teſtimonium perhibes, teſtimonium tuum non eſt verum, contradixit dicens, Etſi ego teſtimonium perhibeo de meipſo, teſtimonium meum verum eſt. Manifeſtum ergo eſt, quod illud, oppoſitionis illorum erat, hoc autem intellectus eius. Siquidem illi putabant, eum non eſſe fide dignum, qui de ſe ipſo ferret teſtimonium, vtpote hominem: ipſe vero ediuerſo ſeſe fide dignum dixit, tanquam Deum. Primum itaque diſſoluit excogitatam ipſorum oppoſitionem, dicens id, quod ipſi dicere parabant, et oſtendens, quod cogita-

tiones

γὰρ ἐάσωμεν τἄλλα, μυρία ὄντα, καὶ συνεκτικὰ τῆς πίστεως, ποῦ θήσομεν, ἃ πρὸ βραχέος ἐμαρτύρησε περὶ ἑαυτοῦ· ὅτι υἱός ἐστι τοῦ θεοῦ, ὅτι ἴσος αὐτῷ κατὰ φύσιν καὶ δύναμιν καὶ θέλησιν, ὅτι δημιουργός, ὅτι ζωοποιός, ὅτι κριτὴς καὶ ὅσα τοιαῦτα.

Τί οὖν ἐστιν εἰπεῖν; ὅτι ἐπειδὴ τοιαῦτα περὶ ἑαυτοῦ μαρτυρήσας, ἔγνω τοὺς Ἰουδαίους ἐνθυμουμένους ἀντιθεῖναι καὶ εἰπεῖν· ὅτι [1]) ἐὰν σὺ μαρτυρεῖς περὶ [2]) σεαυτοῦ, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής. οἶδεις γὰρ, ἑαυτῷ μαρτυρῶν, ἀξιόπιστος ἐν ἀνθρώποις, διὰ ὑποψίαν φιλαυτίας· προέλαβε, καὶ εἶπεν, ὃ ἔμελλον εἰπεῖν ἐκεῖνοι, λέγων· ἐὰν ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής, ὡς ὑμῖν δοκεῖ· καὶ λοιπὸν παράγει πάρτυρας, συγκαταβαίνων κἀνταῦθα τῇ ἀσθενείᾳ αὐτῶν, καὶ ἐκ περιουσίας ἐπισωμίζων αὐτούς.

Ὥστε τὸ ἡ μαρτυρία μου οὐκ ἔστιν ἀληθής, οὐχ ὡς ἀποφαινόμενος εἶπεν, ἀλλ' ὡς ἐκείνων τοῦτο εἰπεῖν ἐνθυμουμένων. ὅτι δὲ ἀληθῆ ταῦτα, δῆλον ἐντεῦθεν. ἐπεὶ γὰρ προϊὼν ἐλάλησε λέγων· ἐγώ εἰμι [c]) τὸ φῶς τοῦ κόσμου καὶ τὰ ἑξῆς· εἰπόντων τῶν Φαρισαίων, σὺ [d]) περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς· ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής· ἀντεῖπε, κἂν [e]) ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἀληθής ἐστιν ἡ μαρτυρία μου. πρόδηλον οὖν, ὅτι ἐκεῖνο μὲν τῆς ἐκείνων ἀντιθέσεως ἦν· τοῦτο δὲ, τῆς τούτου γνώμης. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ᾤοντο, μὴ ἀξιόπιστον αὐτὸν εἶναι περὶ ἑαυτοῦ μαρτυροῦντα, ὡς ἄνθρωπον· οὗτος δὲ τἀναντίον ἔλεγεν ἀξιόπιστον ἑαυτὸν, ὡς θεόν. πρῶτον μὲν οὖν κατέλυσε τὴν μελετωμένην ἀντίθεσιν αὐτῶν, εἰπὼν, ὅπερ εἰπεῖν ἐνεθυμοῦντο, καὶ δείξας, ὅτι γινώσκει τὰς διανοίας αὐτῶν· εἶτα

c) Io. 8, 12.
d) Io. 8, 13.
e) Io. 8, 14.

[1]) Et id ſane infra 8, 13. ei opponunt.
[2]) περὶ ἑαυτοῦ. A.

tiones eorum cognoſceret. Deinde etiam teſtes adducit manifeſtos, et quibus contradici nequeat: Iohannem, opera propria, ac patrem. Primum autem ponit debilius teſtimonium puta Iohannis.

Verſ. 32. *Alius — me.* Scio hunc, inquit, quod apud omnes ſit fide dignus, nempe propheta Dei, et a Deo accipiens, quae loquitur. Deinde, ne quis opponat dicens, Quid ſi ad gratiam teſtimonium perhibuit? hanc etiam tollit obiectionem dicens:

Verſ. 33. *Vos — veritati.* In primordiis euangelii ſui poſt ſermonem de Deo habitum, dixit euangeliſta, Miſerunt Iudaei ab Ieroſolymis ſacerdotes et leuitas, vt interrogarent eum, Tu quis es? et caetera. Tunc ergo multa et magna teſtificatus eſt de Chriſto. Ideo nunc dicit, Vos miſiſtis ad Iohannem, interrogantes eum: non autem miſiſſetis, niſi eum fide dignum cognouiſſetis: teſtimonium ergo eius refellere non poteſtis.

Verſ. 34. *Ego — accipio.* Hoc eſt, humano teſtimonio non indigeo, quum ſim Deus. Et quomodo in teſtimonium adduxit Iohannem, qui homo erat? Primum quidem, quia teſtimonium eius non erat ipſius, ſed Dei. Ait enim, Qui miſit me ad baptizandum in aqua, ipſe mihi dixit. Deinde et aliam ponit cauſam. Vide enim.

Verſ. 34. *Sed — ſalui ſitis.* Non quod humano, inquit, egeam teſtimonio, ſed de Iohannis teſtimonio diſpenſatorie loquor: vt ei credentes, qui et eſt, et vobis apparet fide dignus, ſalui ſitis.

Verſ. 35.

εἶτα καὶ μάρτυρας παράγει σαφεῖς καὶ ἀναντιῤῥήτους τρεῖς, τὸν ἰωάννην, τὰ οἰκεῖα ἔργα, καὶ τὸν πατέρα. πρώτην δὲ τίθησι τὴν ἐλάττω μαρτυρίαν, τὴν ἰωάννου.

Verſ. 32. Ἄλλος — ἐμοῦ. Οἶδα τοῦτό, φησιν, διότι παρὰ πάντων ἔχει τὸ ἀξιόπιστον, ὡς προφήτης θεοῦ, καὶ ὑπὸ θεοῦ ἐνηχθέντος, ἃ φθέγγεται. εἶτα, ἵνα μὴ ἀντιθήσει τις· τί οὖν, εἰ πρὸς χάριν μεμαρτύρηκε; προαναιρεῖ καὶ ταύτην τὴν ἀντίθεσιν, λέγων·

Verſ. 33. Ὑμεῖς — ἀληθείᾳ. Ἐν προοιμίοις, μετὰ τὴν θεολογίαν, φησὶν ὁ εὐαγγελιστής· ὅτε[3]) ἀπέστειλαν f) οἱ ἰουδαῖοι ἐξ ἱεροσολύμων f) Io. 1, 19.
ἱερεῖς καὶ λευίτας, ἵνα ἐρωτήσωσιν αὐτὸν, σὺ τίς εἶ; καὶ τὰ ἑξῆς· τότε οὖν ἐμαρτύρησε περὶ τοῦ χριστοῦ πολλὰ καὶ μεγάλα. διὰ τοῦτο λέγει νῦν, ὑμεῖς ἀπεστάλκατε πρὸς ἰωάννην ἐρωτῶντες· οὐκ ἂν δὲ ἀπεστείλατε, εἰ μὴ ἀξιόπιστον αὐτὸν ἐγινώσκετε. λοιπὸν οὖν ἐ δύναθε παραγράψαθαι τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ.

Verſ. 34. Ἐγὼ — λαμβάνω. Τουτέστιν, οὐκ ἀνθρωπίνης μαρτυρίας δέομαι, θεὸς ὤν. καὶ πῶς τὸν ἰωάννην μάρτυρα παράγεις, ἄνθρωπον ὄντα; πρῶτα μὲν, διότι ἡ μαρτυρία αὐτοῦ, οὐκ ἦν αὐτοῦ, ἀλλὰ τοῦ θεοῦ. εἶπε γὰρ, ὅτι ὁ g) πέμ- g) Io. 1, 33.
ψας με βαπτίζειν ἐν ὕδατι, ἐκεῖνός μοι εἶπεν. ἔπειτα δὲ τίθησι καὶ ἄλλην αἰτίαν. ὅρα γάρ.

Verſ. 34. Ἀλλὰ — σωθῆτε. Οὐκ ἀνθρωπίνης μαρτυρίας δέομαί, φησιν, ἀλλὰ τὰ περὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ ἰωάννου λέγω οἰκονομικῶς, ἵνα τῷ καὶ ὄντι, καὶ δοκοῦντι ὑμῖν ἀξιοπίστῳ πειθόμενοι, σωθῆτε.

Verſ. 35.

[3]) ὅτι. B.

Verſ. 35. *Ille — lucens.* Lucerna accenſa a diuino ſpiritu, et lucens his, qui in tenebris erant peccati. Lucernam autem eum vocauit, tanquam obſcuratum excellenti lumine ſolis iuſtitiae. Ipſe ſiquidem de Chriſto dicebat, Illum oportet creſcere, me autem minui.

Aliam quoque ob cauſam appellauit eum lucernam, quia videlicet non ex ſe doctrinae lucem habebat, ſed ex gratia ſancti ſpiritus. De hoc autem, vt opinor, praedixit per os Dauid, Paraui lucernam Chriſto meo.

Verſ. 35. *Vos — eius.* Obiurgat hos, quod non vſque ad finem ſtudioſe illum obſeruauerint: voluiſtis, inquit, quodam tempore exultare in luce doctrinae illius, quando omnes vndique ad eum concurrebatis et poſtmodum refrixiſtis, quanquam hactenus illum admiramini: niſi enim refrixiſſetis, teſtimonio vtique illius credidiſſetis. Digni igitur eſtis, qui redarguamini, quod licet hunc fide dignum confiteamini, eius tamen teſtimonio non credideritis.

Verſ. 36. *Ego — miſerit.* Siquidem Iohannis teſtimonium poterat quispiam calumniari, tanquam ad gratiam factum: quanquam hoc vere dici non poterat aduerſus virum, qui omni cum diligentia ſuo fungebatur munere, et apud omnes vehementi in admiratione habebatur: Verum opera omni ſuſpicione libera, cunctorum ora contentioſa obturabant, puta paralytici confirmatio, caeteraque miracula: quum apud eos eſſent, qui curati erant, et plenam eis fidem faciebant. Opera, inquit, quae ego facio, teſtificantur de me, quod pater miſerit me.

Non

Vers. 35. Ἐκεῖνος — φαίνων. Ὁ λύχνος, ὁ ἀνακαιόμενος τῷ πυρὶ τῦ θείου πνεύματος, καὶ φαίνων τοῖς ἐν τῷ σκότει τῆς ἁμαρτίας. λύχνον δὲ αὐτὸν ἐκάλεσεν, ὡς ἀμαυρωθέντα τῷ ὑπερβάλλοντι φωτὶ τῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης. ἔφη γὰρ αὐτὸς περὶ τῦ χριστῦ· ὅτι ἐκεῖνον h) δεῖ αὐξάνειν, ἐμὲ δὲ ἐλαττῦσθαι. h) Io. 3, 30.

Καὶ ἑτέρως δὲ λύχνον αὐτὸν ὠνόμασεν, ὡς μὴ οἰκοθεν ἔχοντα τὸ φῶς τῆς διδασκαλίας, ἀλλ' ἐκ τῆς χάριτος τῦ ἁγίου πνεύματος. οἶμαι δὲ, περὶ τούτου προεῖπε διὰ τῦ δαυὶδ ὁ θεός· ἡτοίμασα i) λύχνον τῷ χριστῷ μου. i) Ps. 131, 17.

Vers. 35. Ὑμεῖς — αὐτῦ. Καθάπτεται τῶν, ὡς μὴ μέχρι τέλους τηρησάντων αὐτῷ τὴν σπουδήν. ἠθελήσατε γάρ, φησιν, ἀγαλλιαθῆναι πρὸς καιρόν τινα ἐν τῷ φωτὶ τῆς διδασκαλίας αὐτῦ, ὅτε πανταχόθεν πάντες πρὸς αὐτὸν συνετρέχετε· εἶτα ἐψυχράνθητε, εἰ καὶ μέχρι νῦν θαυμάζετε τῦτον. εἰ γὰρ μὴ ἐψυχράνθητε, πάντως ἂν ἐπιστεύσατε τῇ μαρτυρίᾳ αὐτοῦ· ἐλέγχεσθε οὖν, τὸν αὐτὸν καὶ ἀξιόπιστον ὁμολογῦντες, καὶ μὴ πιστεύοντες τῇ μαρτυρίᾳ αὐτῦ.

Vers. 36. Ἐγὼ — ἀπέσταλκε. Τὴν μὲν γὰρ τῦ ἰωάννου μαρτυρίαν ἠδύνατό τις διαβαλεῖν, ὡς πρὸς χάριν γεγενημένην, καίτοι οὐδὲ τῦτο ἐξῆν εἰπεῖν κατ' ἀνδρὸς μετὰ πάσης ἀκριβείας φιλοσοφῦντος, καὶ σφόδρα θαυμαθέντος αὐτοῖς· τὰ δὲ ἔργα, πάσης ὑποψίας ἀπηλλαγμένα, πᾶν ἐμφράττει στόμα φιλόνεικον, ἤγουν 4) ἡ τοῦ παραλύτου σύσφιγξις, καὶ τὰ λοιπὰ θαύματα παρ' αὐτοῖς ὄντων δὴ τῶν θεραπευθέντων, καὶ πληροφορέντων αὐτούς. αὐτά, φησι, τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ, ὅτι ὁ πατήρ με ἀπέσταλκεν.

Οὐκ

4) Malim οἷον, pro ἤγουν.

Non dixit autem, Teſtificantur, quod aequalis ſim patri, ſed, quod pater miſerit me. Atqui et hoc, et illud teſtificabantur. Verum etſi maius erat, vt crederetur aequalis eſſe patri: minus tamen poſuit, nempe id, quod tunc maxime intendebatur. Volebat namque primo credi, quod ſe Deus miſiſſet: hoc enim credito, reliquum facilius erat ad credendum.

Sed quomodo opera teſtificabantur, quod Deus eum miſiſſet? Teſtificabantur id, tanquam opera ſolius diuinae virtutis. Siquidem, qui Deo contrarius eſſet, huiusmodi facere non poterat: nam licet miraculis contradicere impudenter attentabant, ſicut vigeſimo ſecundo iuxta Matthaeum capite ſcriptum eſt, dicentes, Hic non eiicit daemonia, niſi per Beelzebul principem daemoniorum: ſed ibi citius os illis obſtruitur, et vane nugari conuincuntur.

Verſ. 37. *Et — me.* Vbi de ipſo teſtimonium perhibuit? In ſequentibus ſignificabit, quod in ſcripturis: quanquam etiam, dum baptizaretur, teſtimonium de eo perhibuit, dicens, Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacitum eſt. Et rurſus, quum transformaretur. Sed quum baptizaretur, licet audierunt, dubitabant: quum autem transformaretur, ne audierunt quidem ipſi. Idcirco praetermiſſis huiusmodi teſtimoniis, ad ſcripturas eos transmittit, quas ſemper in manibus habebant, nec fas erat illis contradicere: ſed hoc in progreſſu facit: nunc autem, ne expetant Dei teſtimonium a propria voce, et a propria perſona dicentes, Neque vocem eius audiuimus vnquam, neque ſpeciem eius vidimus: confitetur, quod illi dicturi erant, confitendo vero

*) εἰ, abeſt. A. mox idem habet πιστευθήν.

Οὐκ εἶπε δὲ μαρτυρεῖ, ὅτι ἴσός εἰμι τῷ πατρὶ, ἀλλ' ὅτι ὁ πατήρ με ἀπέσταλκε· καίτοι καὶ τοῦτο κἀκεῖνο ἐμαρτύρουν, ὅμως, εἰ[5]) καὶ μεῖζον ἦν τὸ πιστευθῆναι, ὅτι ἴσός ἐστι τῷ πατρὶ, ἀλλά γε τὸ ἧττον τέθεικεν, ὡς μάλιστα τηνικαῦτα σπεδαζόμενον. ἐβέλετο γὰρ πρῶτον πιστευθῆναι, ὅτι ὁ θεὸς ἀπέσταλεν αὐτόν. τότε γὰρ πιστευθέντος καὶ τὸ ἄλλο ῥᾴδιον ἦν.

Ἀλλὰ πῶς τὰ ἔργα ἐμαρτύρουν, ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἀπέσταλκεν; ὡς μόνης ἔργα θείας δυνάμεως. τοιαῦτα γὰρ ἀντίθεος ποιεῖν οὐκ ἠδύνατο. εἰ γὰρ καὶ τοῖς θαύμασιν ἀνταπεῖν ἀναισχύντως ἐτόλμησαν, ὡς ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον ἱστόρηται, λέγοντες· οὗτος[k]) οὐκ ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια, εἰ μὴ ἐν τῷ βεελζεβὲλ, ἄρχοντι τῶν δαιμονίων· ἀλλ' οὖν ταχέως ἐπεξομίσθησαν ἐκεῖ, καὶ μάτην φλυαρῆντες ἠλέχθησαν. k) Matt. 12, 24.

Vers. 37. Καὶ — ἐμοῦ. Ποῦ μεμαρτύρηκε περὶ αὐτοῦ, δηλώσει προϊών, ὅτι ἐν ταῖς γραφαῖς. καὶ μὴν καὶ βαπτιζομένου μεμαρτύρηκε περὶ αὐτοῦ, λέγων· οὗτός[l]) ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ[6]) εὐδόκησα· καὶ αὖθις μεταμορφωμένου. ἀλλὰ βαπτιζομένου μὲν, εἰ καὶ ἤκουσαν, ἀμφέβαλλον· μεταμορφωμένου δὲ, οὐδὲ ἤκουσαν αὐτοί. διὰ τοῦτο τὰς τοιαύτας μαρτυρίας παραβραμὼν, πρὸς τὰς γραφὰς αὐτοὺς παραπέμπει, τὰς ἐν χερσὶν οὔσας ἀεὶ, καὶ ἀναντιῤῥήτους. ἀλλὰ τοῦτο μὲν ποιεῖ προϊών. νῦν δὲ, ἵνα μὴ ἀπαιτήσωσιν αὐτὸν αὐτόφωνον καὶ αὐτοπρόσωπον μαρτυρίαν τὸ θεῖ, λέγοντες· ὅτι ὅτε φωνὴν αὐτοῦ ἀκηκόαμεν πώποτε, ὅτε εἶδος αὐτοῦ ἑωράκαμεν· συνομολογεῖ μὲν, ὃ ἔμελλον λέγειν· διὰ l) Matth. 3, 17.

[5]) ηὐδόκησα. A.

vero, ad rectam eos doctrinam reducit: dans intelligendum, quod neque vox sit apud Deum, neque species: siquidem haec corporum sunt, Deus autem incorporeae est naturae, aut potius supra corpus et supra naturam.

Vers. 37. *Neque — vidistis.* Atqui multi vocem eius frequenter audiuerunt, et speciem eius viderunt, sicut in scripturis de diuersis scritum est variis in locis. Sed vox illa et species fuit, non secundum Dei naturam, sed in hominis similitudine.

Vers. 38. *Et — vobis.* Et quid, inquit, dico de voce, quae propria ipsius vox esset, aut specie propriae ipsius personae, quum neque sermonem eius habeatis manentem in vobis, quem per legem ac prophetas loquutus est, et putatis, hunc vos habere manentem in vobis, et de ipso gloriamini. Deinde confirmat, quod dixit, hoc modo illud ostendens.

Vers. 38. *Quem enim — creditis.* Nam quum sermo, qui per legem datus est, ac prophetas clamet, quod pater filium suum miserit ad salutem vestram, et quod vos illi credere oporteat, vos autem huic, quem ille misit non creditis, omnino non auscultatis praedicto eius sermoni: quum autem illi non auscultetis, non habetis eum, siue donum ipsius: auolauit enim a vobis. Verum, ne dicant, Si ergo vocem eius non audiuimus, quomodo ille testificatus est de te, ait:

Vers. 39. *Scrutamini scripturas.* Legales ac propheticas, inde enim est testimonium a patre. Vide autem, quod non dixerit, Legite, sed Scrutamini: illi siquidem legebant, at non scrutabantur,

διὰ δὲ τῦ συνομολογεῖν, εἰς φιλόσοφον αὐτοὺς ἀνάγει δόγμα, διδοὺς νοεῖν, ὅτι ἔστε φωνὴ περὶ θεοῦ, ἔστε εἶδος. ταῦτα μὲν γὰρ σωμάτων εἰσίν· ὁ δὲ θεὸς ἀσώματος φύσις, μᾶλλον δὲ, ὑπερασώματος καὶ ὑπερφυής.

Verſ. 37. Οὔτε — ἑωράκατε. Καὶ μὴν πολλοὶ πολλάκις καὶ φωνὴν αὐτοῦ ἤκουσαν, καὶ εἶδος αὐτοῦ ἑωράκασιν, ὡς ἐν ταῖς γραφαῖς περὶ διαφόρων διαφόρως ἱστόρηται. ἀλλὰ φωνὴν καὶ εἶδος, ἃ κατὰ φύσιν θεῦ, καθ' ὁμοίωσιν δὲ ἀνθρώπε.

Verſ. 38. Καὶ — ὑμῖν. Καὶ τί λέγω, φησὶ, περὶ φωνῆς αὐτοφώνου καὶ εἴδους αὐτοπροσώπου; ἀλλ' οὐδὲ τὸν λόγον αὐτοῦ ἔχετε μένοντα ἐν ὑμῖν, τὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν λαληθέντα, εἰ καὶ οἴεσθε, τῦτον ἔχειν μένοντα ἐν ὑμῖν, καὶ ἐπὶ τούτῳ σεμνύνεσθε. εἶτα κατασκευάζει, ὃ εἴρηκεν, ἀποδεικνύων αὐτό.

Verſ. 38. Ὅτι ὃν — πιστεύετε. Ἐπεὶ γὰρ ὁ μὲν διὰ νόμου καὶ προφητῶν δοθεὶς[7]) λόγος βοᾷ, ὅτι ὁ πατὴρ ἀπέστειλε τὸν υἱὸν αὐτῦ ἐπὶ σωτηρίᾳ ὑμῶν, καὶ ὅτι χρὴ ὑμᾶς τούτῳ πιστεύειν· ὑμεῖς δὲ, ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος, τούτῳ ἃ πιστεύετε· πάντως οὐ προσέχετε τῷ δηλωθέντι λόγῳ αὐτῦ. μὴ προσέχοντες δὲ αὐτῷ, ἃν ἔχετε αὐτὸν, ἤγουν, τὴν χάριν αὐτῦ. ἀπέπτη γὰρ ἀφ' ὑμῶν. ἵνα δὲ μὴ εἴπωσιν, ὅτι καὶ εἰ μὴ φωνὴν αὐτοῦ ἀκηκόαμεν, πῶς ἐμαρτύρησέ σοι, φησίν.

Verſ. 39. Ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς. Τὰς νομικὰς καὶ προφητικάς. ἐκεῖθεν γὰρ ἡ παρὰ τῦ πατρὸς[8]) μαρτυρία· ὅρα δὲ, πῶς οὐκ εἶπεν ἀναγινώσκετε, ἀλλ' ἐρευνᾶτε. ἀνεγίνωσκον μὲν γὰρ,

7) νόμος, pro λόγος. A.
8) σωτῆρος, pro πατρός. B.

tur, idcirco eos scrutari iubet: nam quum ea, quae de eo sunt, obscure scripta sint vtiliter et dispensatorie propter imbecillitatem progenitorum ipsorum, ne exciderent ad deorum multitudinem, iubet nunc eos fodere, vt ea quae alte in modum thesauri recondita sunt, possint inuenire.

Vers. 39. *Quia — habere.* Putatis habere, verum non habetis: quia superficietenus solum eas legentes, non inuenitis illum certum vitae aeternae fontem, qui est Christus. Quia ergo putatis in scripturis vitam aeternam habere, et propter dictam causam non habetis: scrutamini profunde, vt inuentam habeatis.

Vers. 39. *Et — me.* Testificantur, inquit, de me in persona patris, vtpote arcano modo a patre inspiratae his, qui eas scripserunt. Coniunctio Et, abundat, quod in Hebraico idiomate frequens est.

Vers. 40. *Et — habeatis.* Vitam videlicet sempiternam. Deinde, ne suspicarentur, quod amore gloriae talia diceret, ait.

Vers. 41. *Gloriam — accipio.* Non amans eam, aut ea indigens: neque enim sol lucernae lumine indiget. Verum quam ob causam haec dicebat? Vt omni modo ad fidem eos attraheret, per quam habituri essent vitam aeternam.

Vers. 42. *Sed — vobis.* Vos, inquit, tanquam Deum diligentes me repellitis, quod me ipsum faciam Deo aequalem: Sed mendacii arguimini: ego enim noui vos, quod Deum non diligatis. Quomodo? Quia de quo ille testimonium perhibet, et per Iohannem, et per opera, et per scriptu-

9) Forte τινὰ θησαυρόν.

οὐκ ἠρεύνων δέ. διὰ τοῦτο κελεύει ἐρευνᾶν. ἐπεὶ γὰρ συνεσκίαζο τὰ περὶ αὐτῆ γεγραμμένα, συμφερόντως καὶ οἰκονομικῶς, διὰ τὴν τῶν προγόνων αὐτῶν ἀσθένειαν, ἵνα μὴ ἐκπέσωσιν εἰς πολυθεΐαν, ἐπιτάττει νῦν διορύττειν, ἵνα τὸ ἐν τῷ βάθει κείμενα, καθάπερ τις [9]) θησαυρὸς, δυνηθῶσιν εὑρεῖν.

Verſ. 39. Ὅτι — ἔχειν. Δοκεῖτε μὲν ἔχειν, οὐκ ἔχετε δὲ, διότι ἐπιπολαίως ταύτας ἀναγινώσκοντες, οὐχ εὑρίσκετε ταύτην, ἥτις ἐστὶν ὁ χριστὸς, ἡ πηγὴ τῆς αἰωνίου ζωῆς. ἐπεὶ οὖν δοκεῖτε μὲν ἀπὸ τῶν γραφῶν ζωὴν αἰώνιον ἔχειν, ἐκ ἔχετε δὲ, διὰ τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν, λοιπὸν ἐρευνᾶτε ταύτας εἰς βάθος, ἵνα εὑρόντες ἔχητε.

Verſ. 39. Καὶ — ἐμοῦ. Αἱ μαρτυροῦσαί, φησι, περὶ ἐμοῦ, προσώπῳ τοῦ πατρὸς, οἷα παρὰ τοῦ πατρὸς ἐμπνευσθεῖσαι ἀποῤῥήτως τοῖς γεγραφόσιν αὐτάς. περιττὸν δὲ ἐνταῦθα, τὸ καὶ, καθ' ἑβραϊκὸν ἰδίωμα.

Verſ. 40. Καὶ — ἔχητε. Ζωὴν αἰώνιον, δηλονότι. εἶτα, ἵνα μὴ ὑπολάβωσιν, ὅτι φιλοδοξῶν λέγει τὰ τοιαῦτά, φησιν.

Verſ. 41. Δόξαν — λαμβάνω. Οὐ φιλῶ, οἷα μὴ χρήζων αὐτῆς. ἐδὲ γὰρ ὁ ἥλιος δέεται λυχνιαίου φωτός. καὶ τίνος ἕνεκεν τὰ τοιαῦτα ἔλεγεν; ἵνα παντοιοτρόπως ἐπισπάσηται αὐτοὺς εἰς πίστιν, δι' ἧς ἔμελλον ἕξειν ζωὴν αἰώνιον.

Verſ. 42. Ἀλλ' — ἑαυτοῖς. Ὑμεῖς μέν, φησιν, ὡς δῆθεν ἀγαπῶντες τὸν θεὸν, ἀπωθεῖσθέ με, ὅτι ποιῶ ἐμαυτὸν ἴσον τῷ θεῷ· ἐλέγχεσθε δὲ ψευδόμενοι. ἔγνωκα γὰρ ὑμᾶς, ὅτι οὐκ ἀγαπᾶτε τὸν θεόν. πῶς; ὅτι περὶ ἐκείνου μαρτυρεῖ, καὶ διὰ τοῦ ἰωάννου, καὶ διὰ τῶν ἔργων,

ſcripturas, hunc vos non recipitis. Quemadmodum ergo primum arbitrati, quod eſſem Deo contrarius, me repellebatis: ita nunc, demonſtrata a dictis teſtibus veritate, debuiſſetis accurrere. Sed fruſtra iactatis, quod Dei zelo me auerſamini. Nam quum id inuidia faciatis, hoc modo iſtam occultare nitimini.

Verſ. 43. *Ego — me.* Nomine patris mei, ſiue miſſus a patre meo, ſicut ipſe teſtatur et ego confiteor, et non ſuſcipitis me.

Verſ. 43. *Si — recipietis.* De Antichriſto hoc dicit, qui veniet nomine proprio, ſiue a ſe ipſo, tanquam ipſe Deus eſſet, qui ſuper omnes eſt. Taxat ergo impudentiam Iudaeorum, quod eum repellerent, quum ſe diceret, noſſe Deum, et ab eo miſſum eſſe, nec conuinceretur Deo eſſe contrarius: illum vero, qui ſe diceret non noſſe Deum, et a ſeipſo venire ſe iactaret, ac manifeſtiſſime dignoſceretur eſſe Deo contrarius, reciperent.

Deinde ponit et cauſam infidelitatis eorum, quod propter gloriae amorem non crederent: nolentes enim Chriſtum ſupra ſe honorari a multitudine, obſurdeſcebant, et aures vltro claudebant ad veritatem: omniaque faciebant, ne a gloria, quam habebant apud multitudinem, exciderent.

Verſ. 44. *Quomodo — accipitis?* Nam ipſa impedimento eſt.

Verſ. 44. *Et — quaeritis?* Quam ſolam quaerere oportet, ea quae eſt ab hominibus poſthabita, etſi vos contrarium faciatis. Poſtquam ergo vndique ſilentium illis impoſuit, omnique venia

[1]) προτιθέναι αὐτὸν ὑπό. A.

καὶ διὰ τῶν γραφῶν, τοῦτον ὑμεῖς δὲ προσίεσθε. ὥσπερ ἓν πρότερον, νομίζοντες εἶναί με ἀντίθεον, ἠλαύνετε· ἕτω νῦν, ὑπὸ τῶν εἰρημένων μαρτυριῶν ἀποδειχθείσης τῆς ἀληθείας, ὠφείλετε προσδραμεῖν. ἀλλὰ μάτην κομπάζετε δι' ἀγάπην τοῦ θεοῦ ἀποστρέφεσθαί με. διὰ βασκανίαν γὰρ τοῦτο ποιοῦντες, συσκιάζειν ταύτην ἐπιχειρεῖτε.

Vers. 43. Ἐγὼ — με. Ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου, ἤγουν, ἀποσταλεὶς παρὰ τοῦ πατρός μου, ὡς αὐτός τε μαρτυρεῖ, κἀγὼ ὁμολογῶ, καὶ δέχεσθέ με.

Vers. 43. Ἐὰν — λήψεσθε. Περὶ τοῦ ἀντιχρίστου τοῦτό φησιν, ὃς ἐλεύσεται ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, τουτέστιν, ἀφ' ἑαυτοῦ, ὡς δῆθεν αὐτὸς ὢν ὁ ἐπὶ πάντων θεός. καθάπτεται οὖν τῆς ἀναισχυντίας τῶν Ἰουδαίων, ὡς αὐτὸν μὲν, τὸν λέγοντα εἰδέναι τὸν θεὸν, καὶ ὁμολογοῦντα, ἀπεσάλθαι παρ' αὐτοῦ, καὶ μὴ ἐλεγχόμενον ἀντίθεον, ἀποσειομένων· τὸν δὲ φάσκοντα, μὴ εἰδέναι ἐκεῖνον, καὶ κομπάζοντα ἀφ' ἑαυτοῦ ἥκειν, καὶ προδηλότατα διαγινωσκόμενον ἀντίθεον, προσιεμένων.

Εἶτα τίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀπιστίας αὐτῶν, ὅτι διὰ φιλοδοξίαν δὲ πιστεύουσι. μὴ θέλοντες γὰρ [1]) προτιμηθῆναι αὐτῶν ὑπὸ τοῦ πλήθους τὸν χριστὸν, ἐκώφευον, καὶ ἔμυον ἐθελοσίως πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ πάντα ἐποίουν, ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐκπεσεῖν τῆς δόξης, ἣν εἶχον παρὰ τοῦ πλήθους.

Vers. 44. Πῶς — λαμβάνοντες; Ἐμποδίζει γὰρ αὕτη.

Vers. 44. Καὶ — ζητεῖτε; Ἣν μόνην ἔδει ζητεῖν, τῆς παρὰ ἀνθρώπων καταφρονοῦντας, εἰ καὶ ὑμεῖς τοὐναντίον ποιεῖτε. πανταχόθεν τοίνυν ἐπισομίσας αὐτοὺς, καὶ ἀποδείξας πάσης

nia indignos esse demonstrauit, accusatorem deinceps illis adhibet, puta ipsum Mosem legislatorem eorum.

Vers. 45. *Num — patrem.* Iuxta vsitatam ac consuetam interrogationem est hic sermo, ac si dicat, Etsi me id oportebat facere, non tamen faciam, quia clemens sum.

Vers. 45. *Est — Moses.* Vtpote non credentes his, quae de me scripsit: et ita nec illi credentes.

Vers. 45. *In — speratis.* Tanquam in ductorem populi, tutorem ac mediatorem in his, quae ad Deum sunt. Sicut autem de scripturis dicebat, Putatis in ipsis vitam aeternam habere: ita quoque nunc de Mose ait, In quem vos speratis. Nam ab his, quae ipsi sua ducebant, illos aggrediebatur.

Vers. 46. *Si — scripsit.* Si fide dignum eum duceretis, credieretis vtique mihi: vobis enim praecepit ille, vt me audiretis.

Vers. 47. *Si — credetis?* Si illius scriptis increduli estis, quem vehementer vos honorare ac laudare iactatis: quomodo meis verbis credetis, quem vehementer inhonoratis et contumeliis appetitis? Sicut ergo prius de Iohanne, quem admirari videbantur, conuicti sunt, quod eum despicerent: ita et nunc de Mose, cui credere sibi videbantur, ostendit, quod ei essent increduli: et sagaciter semper in caput illorum torquet, quaecunque pro ipsis facere videntur. Quis ergo transgressor est, isne, qui coaccusatorem habet ipsum legislatorem, an ii, qui illum habent contra se accusatorem?

Cap. VI.

συγγνώμης ἀναξίους, λοιπὸν ἐφίσησιν αὐτοῖς κατήγορον αὐτὸν τὸν μωϋσέα, τὸν νομοθέτην αὐτῶν.

Vers. 45. Μὴ — πατέρα. Κατ' ἐρώτησιν ἠθικὴν ὁ λόγος, ὅτι εἰ καὶ ἔδει με τοῦτο ποιῆσαι, ἀλλ' ἐ ποιήσω, ἀνεξίκακος ὤν.

Vers. 45. Ἔστιν — μωϋσῆς. Ὡς ἀπιστούντων, οἷς περὶ ἐμοῦ ἔγραψε, καὶ οὕτως ἀπειθούντων αὐτῷ.

Vers. 45. Εἰς — ἠλπίκατε. Ὡς εἰς δημαγωγὸν καὶ προστάτην καὶ μεσίτην τὰ πρὸς θεόν. ὥσπερ δὲ περὶ τῶν γραφῶν ἔλεγε· δοκεῖτε ἐν αὐταῖς ζωὴν αἰώνιον ἔχειν· οὕτω καὶ περὶ μωϋσέως φησίν· εἰς ὃν ἠλπίκατε. ἀπὸ τῶν οἰκείων χειρούμενος αὐτούς.

Vers. 46. Εἰ — ἔγραψεν. Εἰ πιστὸν ἐκεῖνον ἐνομίζετε, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί. ἐνετείλατο γὰρ ὑμῖν ἐμὲ ἀκούειν.

Vers. 47. Εἰ — πιστεύσετε; Εἰ τοῖς ἐκείνου συγγραφεῦσιν ἀπιστεῖτε, ὃν διαφερόντως τιμᾶν καὶ εὐφημεῖν κομπάζετε, πῶς τοῖς ἐμοῖς ῥήμασι πιστεύσετε, ὃν διαφερόντως ἀτιμάζετε καὶ βλασφημεῖτε; ὥσπερ οὖν πρότερον, ἐπὶ τῶ ἰωάννου, δοκοῦντας αὐτὸν θαυμάζειν, ἤλεγξε καταφρονοῦντας· οὕτω καὶ νῦν ἐπὶ τῶ μωϋσέως, δοκοῦντας αὐτῷ πιστεύειν, ἔδειξεν ἀπιστοῦντας· καὶ ἀεὶ εὐμηχάνως εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτῶν περιτρέπει πάντα τὰ δοκοῦντα ὑπὲρ αὐτῶν. τίς ἦν παράνομος, ὁ συνήγορον ἔχων τὸν νομοθέτην, ἢ οἱ κατήγορον αὐτὸν ἔχοντες;

Cap. VI. v. 1. *Posthaec — Tiberiadis.*

Mare Galilaeae, siue Tiberiadis. Nam stagnum Tiberiadis vocat mare Galilaeae, sicut in euangelio iuxta Matthaeum dictum est. Abiit autem illuc, cedens furori principum populi, accenso ob praedicta verba.

Vers. 2. *Et — qui infirmabantur.* Quare signa particularius non enumerat? Quia hic euangelista circa doctrinas et conciones ac dogmata magis versatur. Propter signa autem, non propter dogmata turba haec sequebatur, crassius affecta: illa vero, de qua apud Matthaeum, obstupescebat in doctrina eius.

Vers. 3. *Ascendit — suis.* Ascendit in montem, docens nos requiescere a tumultu ac turbatione, quae in medio populi est. Nam ad philosophiam sacram apta est solitudo.

Frequenter quoque solus ipse montem petit, et pernoctans orat, docens nos, quod eum, qui maxime ad Deum accedit, oporteat ab omni liberum esse turbatione, et locum inquirere liberum a tumultu et turbatione.

Vers. 4. *Instabat autem — Iudaeorum.* Et quomodo non ascendit et ipse ad diem festum, sed quum omnes Ierosolyma proficiscerentur, ipse vadit in Galilaeam, nec solus ipse, sed et discipulos adducit? Quia figuratiuam legem tacite iam dissoluebat, occasione sumta ab inuidia Iudaeorum. Non post longum enim tempus finem erat impositurus figuratiuo paschae, vero deinceps tradito.

Cap.

a) ἠκολέθει. A.

Cap. VI. v. 1. Μετὰ ταῦτα — τιβεριάδος. Τῆς θαλάσσης τῆς γαλιλαίας, ἤτοι, τῆς τιβεριάδος. Θάλασσαν γὰρ τῆς γαλιλαίας, τὴν τιβεριάδα λίμνην φησὶν, ὡς ἐν τῷ κατὰ ματθαῖον δεδήλωται. ἀπῆλθε δὲ ἐκεῖ, ὑπεξισάμενος τῷ θυμῷ τῶν ἀρχόντων τοῦ λαοῦ, ἀπὸ τῶν εἰρημένων λόγων ἀναφθέντι.

Verſ. 2. Καὶ — ἀθενούντων. Διατί ἐκ ἀπαγγέλλει κατ' εἶδος τὰ σημεῖα; διότι ὁ εὐαγγελιστὴς οὗτος περὶ τὰς διδασκαλίας, καὶ δημηγορίας, καὶ τὰ δόγματα μᾶλλον καταγίνεται. διὰ τὰ σημεῖα δὲ, καὶ ὁ διὰ τὰς διδασκαλίας, ὁ ὄχλος οὗτος ἠκολούθησε,[2]) παχύτερον διακείμενος· ὁ δὲ παρὰ τῷ ματθαίῳ,[m]) ἐξεπλήσσετο ἐπὶ τῇ διδαχῇ τοῦ σωτῆρος. m) Matt. 7, 28. 22, 33.

Verſ. 3. Ἀνῆλθε — αὐτοῦ. Ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὄρος, παιδεύων ἡμᾶς διαναπάυεσθαι ἀπὸ τῶν θορύβων καὶ τῆς ἐν μέσῳ ταραχῆς. ἐπιτήδειον γὰρ πρὸς φιλοσοφίαν ἡ ἐρημία.

Πολλάκις δὲ καὶ μόνος αὐτὸς τὸ ὄρος καταλαμβάνει, καὶ διανυκτερεύει, καὶ εὔχεται, διδάσκων ἡμᾶς, ὅτι δεῖ τὸν μάλιστα θεῷ προσιόντα πάσης ἀπηλλάχθαι ταραχῆς, καὶ τόπον ἐπιζητεῖν καθαρὸν θορύβου καὶ ταραχῆς.

Verſ. 4. Ἦν δὲ ἐγγὺς — ἰουδαίων. Καὶ πῶς ἐκ ἀναβαίνει καὶ αὐτὸς εἰς τὴν ἑορτὴν, ἀλλὰ πάντων ἐπειγομένων εἰς τὰ ἱεροσόλυμα, αὐτὸς ἔρχεται εἰς τὴν γαλιλαίαν; καὶ ἐκ αὐτὸς μόνος, ἀλλὰ καὶ τοὺς μαθητὰς ἐπαγόμενος; διότι ἠρέμα λοιπὸν ὑπεξέλυε τὸν τυπικὸν νόμον, ἀφορμὴν λαμβάνων ἀπὸ τοῦ φθόνου τῶν ἰουδαίων. καὶ γὰρ ἐκ εἰς μακρὰν ἔμελλε παυθῆναι τὸ τυπικὸν πάσχα, παραδιδομένου λοιπὸν τοῦ ἀληθινοῦ.

Cap. VIII. De quinque panibus.

Verſ. 5. *Quum ſuſtuliſſet ergo — iſti?* Dictum eſt de his in fine vigeſimi quinti capitis euangelii iuxta Matthaeum, vbi habetur, Ieſus autem dixit eis: Non eſt illis neceſſe egredi, date vos illis, quod edant.

Verſ. 6. *Hoc — quid eſſet facturus.* Ibi quoque de hoc diſputatum eſt. Quod autem ait, Tentans eum, humano quidem modo intelligitur iuxta datam ibi enarrationem: diuino autem modo, vt tantundem ſit, ac ſi dicatur, In deſperationem de remedio eum coniiciens: vt deſperationem faſſus, diligentius cognoſceret, fuiſſe miraculum, quod ipſe facturus erat: nam ſi vtcunque factum eſſet, nequaquam tale apparuiſſet. Siquidem tanquam Deus nouerat, quid reſponſurus eſſet Philippus.

Aiunt autem quidam, quod Deus aliquem tentare dicitur duobus modis: vel vt imbecillitatem eius arguat, ſicut nunc in Philippo: vel vt illius fortitudinem oſtendat, quemadmodum olim in Abraham: ſcriptum eſt enim, quod etiam tentauerit Deus Abraham, quum offerre ei filium ſuum in holocauſtum praecepit.

Verſ. 7. *Reſpondit — accipiat.* Vide imbecillitatem mentis Philippi, qui virtutem diuinitatis eius intelligere non poterat.

Verſ. 8. *Dicit* — v. 9. *multos?* Vigeſimo ſexto capite euangelii iuxta Matthaeum etiam de hoc diſputatum eſt. Excelſiorem itaque mentem

3) αὐτῷ. A.
4) Incluſa exciderunt. A. mox legitur ibidem δείξει et ἀνδρίαν.

Κεφ. Η. Περὶ τῶν πέντε ἄρτων καὶ τῶν δύο ἰχθύων.

Vers. 5. Ἐπάρας οὖν — οὗτοι; Εἰρηται περὶ τούτων ἐν τῷ τέλει τῆ εἰκοστῆ πέμπτου κεφαλαίου τῆ κατὰ ματθαῖον, ἔνθα κεῖται, τὸ δὲ n) ἰησῆς εἶπεν 3) αὐτοῖς, ἐ χρείαν ἔχουσιν ἀπελθεῖν. δότε αὐτοῖς ὑμεῖς φαγεῖν. n) Matt. 14, 16.

Vers. 6. Τοῦτο — τί ἔμελλε ποιεῖν. Ἐκεῖ καὶ περὶ τούτε διασεσάφηται. τὸ δὲ πειράζων αὐτὸν, ἀνθρωποπρεπῶς μὲν νοεῖται, κατὰ τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν ἐξήγησιν· θεοπρεπῶς δὲ, ἀντὶ τῆ εἰς ἀπορίαν ἐμβάλλων αὐτὸν, ἵνα τὴν ἀπορίαν ὁμολογήσας, ἀκριβέστερον καταμάθῃ τοῦ μέλλοντος γενέσθαι θαύματος τὸ μέγεθος. εἰ γὰρ ἁπλῶς ἐγένετο, ἐκ ἂν ἐφάνη τηλικοῦτον. ὡς θεὸς γὰρ ἐγίνωσκε, τί ἔμελλεν ὁ φίλιππος ἀποκριθῆναι.

Φασὶ δέ τινες, ὅτι λέγεται ὁ θεὸς πειράζειν τινὰ κατὰ δύο τρόπους, ἢ ἵνα [ἐλέγξῃ 4) τὴν ἀσθένειαν αὐτῆ, ὥσπερ νῦν ἐπὶ τῆ φιλίππου, ἢ ἵνα] δείξῃ τὴν ἀνδρείαν αὐτῆ, ὥσπερ πάλαι ἐπὶ τοῦ ἀβραάμ. γέγραπται γὰρ, ὅτι καὶ ἐπείραζεν o) ὁ θεὸς τὸν ἀβραάμ, ὅτε δηλαδὴ ἀνενεγκεῖν αὐτῷ τὸν υἱὸν αὐτῆ εἰς ὁλοκάρπωσιν 5) ἐνετέλλετο. o) Gen. 22, 1.

Vers. 7. Ἀπεκρίθη — λάβῃ. Ὅρα τὴν ἀσθένειαν τῆς διανοίας τῆ φιλίππου, μὴ δυνηθέντος ἐννοῆσαι τὴν δύναμιν τῆς θεότητος αὐτῆ.

Vers. 8. Λέγει — v. 9. τοσούτους; Ἐν τῷ εἰκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τῆ 6) ματθαίου καὶ περὶ τούτε διείληπται. ὑψηλοτέραν μὲν οὖν ἔσχε διά-

5) ἐντέλλεται. A.
6) τῆ κατὰ ματθαῖον. A.

tem habebat Andreas quam Philippus: ad id tamen, quod perfectum erat, non attingebat. Cogitabat enim, quod ex paucioribus pauciora faceret, ex pluribus autem plura. Ideo etiam addebat, Sed haec, quid sunt inter tam multos?

Vers. 10. *Dixit — quinquies mille.* Praedicto capite latius de his dictum est. Non sunt autem turbati discipuli, sed protinus cognito, quod miraculum operaturus esset, absque vlla haesitantia obediuerunt.

Vers. 11. *Accepit — volebant.* In eo capite etiam de his inuenies.

Vers. 12. *Vt* — v. 23. *qui comederant.* Similiter et de his. Iussit autem colligi, quae superfuerant, non ostentationis gratia, sed ne phantasia appareret, quod factum erat. Ex subiecta autem materia et panes multiplicauit et pisces: non, quod materia indigeret: sicut neque post resurrectionem opus illi fuit materia, sed vt ora Marcioniſtarum obstrueret, qui creaturam calumniantur delirantes, asserendo non esse a Deo factam.

Vers. 14. *Illi — mundum.* O manifestam gulositatem! quum innumera prius vidissent, quae hoc erant mirabiliora, nihil tale confessi sunt: quum autem impleti sunt, tunc hunc esse prophetam dixerunt, qui ex Mosis promissione ab eis expectabatur.

Vers. 15. *Iesus — solus.* Papae! quanta est gulae tyrannis, quanta est mentis istorum leuitas ac mutabilitas? repleto enim ventre omnia illis erat, et propheta et regno dignus. Christus vero

7) ποιήσει, addit. A.

διάνοιαν ὁ ἀνδρέας παρὰ τὸν φίλιππον· οὐκ ἔφθασε δὲ πρὸς τὸ τέλειον. ἐνόμισε γὰρ, ὅτι ἀπὸ μὲν ἐλαττόνων ἐλάττονα ποιήσει· ἀπὸ δὲ πλειόνων πλείονα.[7]) διὰ τοῦτο προσέθηκεν· ἀλλὰ ταῦτα τί ἐστιν εἰς τοσούτους;

Verſ. 10. Εἶπε — πεντακισχίλιοι. Ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ πλατύτερον περὶ τούτων εἴρηται. ἐκ ἐθορυβήθησαν δὲ οἱ μαθηταὶ, ἀλλ' αὐτίκα γνόντες, ὅτι θαυματουργῆσαι μέλλει, ἀδιστάκτως ὑπήκουσαν.

Verſ. 11. Ἔλαβε — ἤθελον. Ἐν ἐκείνῳ καὶ περὶ τούτων εὑρήσεις.

Verſ. 12. Ὡς — v. 13. βεβρωκόσιν. Ὁμοίως καὶ περὶ τούτων. ἐκέλευσε δὲ συναγαγεῖν τὰ περισσεύσαντα, ἐκ ἐπιδείξεως ἕνεκεν, ἀλλ' ἵνα μὴ δόξῃ φαντασία τις τὸ γενόμενον. ἐξ ὑποκειμένης δὲ ὕλης ἐπλήθυνε καὶ τοὺς ἄρτους καὶ τοὺς ἰχθύας, δι' αὐτό τε τοῦτο, καὶ ἵνα ἐμφραγῇ τὰ στόματα τῶν[8]) μαρκιωνιστῶν, οἵτινες διαβάλλουσι τὴν κτίσιν, λῆρον ὄντες, ὅτι ἐκ ἔστιν αὕτη ποίημα τοῦ θεοῦ.

Verſ. 14. Οἱ — κόσμον. Ὦ προδήλου γαστριμαργίας! μυρία μὲν πρότερον θαυμαστότερα τούτου θεασάμενοι, ἐδὲν τοιοῦτον ὡμολόγησαν· ὅτε δὲ ἐνεπλήθησαν, τότε τοῦτον εἶναι τὸν προφήτην ἔλεγον, τὸν προσδοκώμενον αὐτοῖς ἀπὸ τῆς μωϋσέως ἐπαγγελίας.

Verſ. 15. Ἰησοῦς — μόνος. Βαβαὶ, πόση τῆς γαστριμαργίας ἡ τυραννὶς! πόση τῆς γνώμης τούτων ἡ εὐκολία! τῆς γαστρὸς γὰρ ἐμπλησθείσης, πάντα ἦν αὐτοῖς,[9]) καὶ προφήτης, καὶ βασι-

8) μαρκιανιστῶν. A.
9) αὐτός. A.

vero fugit: ostendens, fugiendas esse dignitates humanas, ac terrenos honores, et despiciendos esse, qui hic clari sunt.

Atqui propheta dixit, Ecce rex tuus venit tibi mansuetus. Sed regnum dixit coeleste, de quo ipse quoque Christus ait, Regnum meum non est ex hoc mundo.

Cap. IX. De ambulatione in mari.

Vers. 16. *At vbi* — v. 17. *Capernaum.* Descenderunt non sponte sua, sed ab eo coacti. Dixit enim Matthaeus praedicto vicesimo sexto capite, statimque compulit Iesus discipulos, vt conscenderent nauigium, et se praecederent in vlteriorem ripam, donec dimisisset turbas: quumque dimisisset turbas, ascendit in montem seorsim ad orandum. Facta autem vespera solus erat illic.

Horum omnium causas ibi significauimus, et illas lege: in quibus tamen omissum est, quod postquam turbas dimisisset, cum stupore signum admirati sunt, vbi ad se mente rediissent, et reuerti decreuerunt ac rapere eum, vt crearent ipsum regem.

Vers. 17. *Et iam tenebrae* — v. 21. *ibant.* Non venerat ad eos, hoc est, non apparuerat eis, sicut postmodum fecit, sed permisit eos tentari. In fine autem praememorati vigesimi sexti capitis euangelii secundum Matthaeum, et vigesimo septimo de his omnibus inuenies. Quae vero sequuntur, praetermisit Iohannes, vtpote ab aliis conscripta. Itaque ea scribit, quae ab aliis omissa erant.

Nos

*) παρελθόντα. A.

βασιλείας ἄξιος. ὁ δὲ χριστὸς φεύγει, παιδεύων φεύγειν τὰ ἀνθρώπινα ἀξιώματα, καὶ τὰς γηΐνες τιμὰς, καὶ καταφρονεῖν τῶν ἐνταῦθα λαμπρῶν.

Καὶ μὴν ὁ προφήτης εἶπεν· ἰδοὺ[p]) ὁ βασι- p) Zach. 9, 9.
λεύς σου ἔρχεταί σοι πραΰς. ἀλλὰ βασιλείαν εἶπε, τὴν ἐράνιον, περὶ ἧς καὶ αὐτὸς ἔλεγεν ὁ χριστός· ἡ βασιλεία[q]) ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. q) Io. 18, 36.

Κεφ. Θ. Περὶ τοῦ ἐν θαλάσσῃ περιπάτου.

Vers. 16. Ὡς δὲ — v. 17. καπερναούμ. Κατέβησαν ἐχ ἑκόντες, ἀλλ' ἀναγκαθέντες ὑπ' αὐτοῦ. εἴρηκε γὰρ ὁ ματθαῖος ἐν τῷ ῥηθέντι εἰκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ, ὅτι καὶ[r]) εὐθέως ἠνάγκασεν r) Matt. 14, 22. 23.
ὁ ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς, ἐμβῆναι εἰς τὸ πλοῖον, καὶ προάγειν αὐτὸν εἰς τὸ πέραν, ἕως ἂν ἀπολύσῃ τοὺς ὄχλους. καὶ ἀπολύσας τοὺς ὄχλους, ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος κατιδίαν προσεύξασθαι. ὀψίας δὲ γενομένης, ἦν ἐκεῖ μόνος.

Τούτων δὲ πάντων τὰς αἰτίας ἐδηλώσαμεν ἐκεῖ. καὶ ἀνάγνωθι ταύτας. ἐπίσησον δὲ, ὅτι μεθὸ ἀπέλυσεν αὐτοὺς, ὑπερεξεπλάγησαν τὸ σημεῖον, καθ' ἑαυτοὺς γενόμενοι, καὶ λοιπὸν ἐβελεύσαντο σραφῆναι, καὶ ἁρπάσαι αὐτὸν, ἵνα ποιήσωσιν αὐτὸν βασιλέα.

Vers. 17. Καὶ σκοτία ἤδη — v. 21. ὑπῆγον. Οὐκ ἐλήλυθει πρὸς αὐτοὺς, ἀντὶ τοῦ, οὐκ ἐπεφάνη αὐτοῖς, ὡς ἐποίησεν ὕστερον· ἀλλ' ἀφῆκεν αὐτοὺς πειράζεσθαι. ἐν τῷ τέλει δὲ τοῦ προμνημονευθέντος εἰκοστοῦ ἕκτου κεφαλαίου, καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ ἑβδόμῳ περὶ πάντων τούτων εὑρήσεις. τὰ ἑξῆς δὲ παρῆκεν ὁ ἰωάννης, ὡς τοῖς ἄλλοις ἱστορηθέντα. καὶ λοιπὸν ἱστορεῖ τὰ ἐκείνοις[s]) παρεθέντα.

Nos ergo alios enarratores sequuti, ostendimus hanc fuisse deambulationem super mare, quam Matthaeus et Marcus scripserunt.

Chrysostomus vero coniectans ait hanc aliam fuisse ab illa: verisimile enim esse, quod illa prius fuerit. Deinde post aliquot dies turbae decreuerunt, vt raperent eum, veluti dictum est: quo cognito rursus Christus in montem discessit cum discipulis, ibique solus secessit, siue in quiete fuit: discipuli vero inde descenderunt ad mare, de hoc admoniti: et conscensa naui venerunt Capernaum, putantes, eum pedestri itinere venturum: sed rursum non multo post in mari ad illos venit: et propter hoc, inquit, euangelista ait, Et iam tenebrae erant, nec venerat ad eos Iesus: ac deinceps accidisse dicit reliqua, sicut hic scripsit: et in illa quidem deambulatione exterritos discipulos exclamasse, in hac vero solum timuisse, quod timor iam assuetudine minor fuerit. Et ibi quum dixisset, Ego sum, nolite timere, nondum certiores factos fuisse, ideoque Petrus dicebat: Domine, si tu es, iube vt ego veniam ad te super aquas: hic autem protinus certiores factos esse, quod iam assueti essent. Et tunc non quieuit ventus donec ingressus esset in nauim: nunc vero, vbi tantum loquutus est, facta est tranquillitas: et ne nauim quidem ingressus est, sed quum vellent eum in nauim accipere, repente nauis peruenit ad terram, et ipse post illam.

Vers. 22. *Sequenti die* — v. 24. *Iesum.* Turbam, quae stabat ad mare, dicit eos, qui venerant,

[2]) Tom. VIII. p. 255. D.

Ἡμεῖς μὲν οὖν τοῖς ἄλλοις ἐξηγηταῖς ἀκολαθήσαντες, ἀπεδείξαμεν τὸν αὐτὸν εἶναι ἐπὶ τῆς θαλάσσης περίπατον, ὃν ὁ ματθαῖος καὶ ὁ μάρκος s) ἀνέγραψαν. s) Marc. 6, 47. seqq.

Ὁ δὲ 2) χρυσόστομος σοχαζόμενός φησιν, ἕτερον εἶναι τοῦτον παρ' ἐκεῖνον. εἰκὸς γὰρ, ἐκεῖνον γενέσθαι πρότερον· εἶτα μεθ' ἡμέρας τινὰς τοὺς ὄχλους βελεύσασθαι ἁρπάσαι αὐτὸν, ὡς εἴρηται, καὶ λοιπὸν, γνόντα τοῦτο τὸν χριστὸν, αὖθις διαπεράσαι πρὸς τὸ ὄρος μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ ἀναχωρῆσαι ἐκεῖ μόνον, ἤτουν, ἡσυχάσαι μόνον· τοὺς δὲ μαθητὰς ἐκεῖθεν καταβῆναι ἐπὶ τὴν θάλασσαν, προτραπέντας τοῦτο, καὶ ἐμβάντας εἰς τὸ πλοῖον, ἔρχεσθαι πρὸς τὴν καπερναούμ, οἰομένους, αὐτὸν πεζεῦσαι πάλιν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, καὶ ἐλθεῖν πρὸς αὐτοὺς ἐκ εἰς μακράν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸν εὐαγγελιστὴν εἰπεῖν, ὅτι καὶ t) σκοτία ἤδη ἐγεγόνει, καὶ οὐκ ἐληλύθει πρὸς αὐτοὺς ὁ ἰησοῦς, καὶ τὰ λοιπὰ γενέσθαι, καθὼς οὗτος ἔγραψε. καὶ ἐπὶ μὲν ἐκείνου τοῦ περιπάτου τοὺς μαθητὰς φοβηθέντας ἀνακραγεῖν· ἐπὶ δὲ τούτου, φοβηθῆναι μόνον, ἐλάττονος φόβου γενομένου, διὰ τὴν ἤδη συνήθειαν· καὶ ἐκεῖ μὲν, εἰπόντος· ἐγώ v) εἰμι, μὴ φοβεῖσθε, ὅπως ἐπληροφορήθησαν· διὸ καὶ ὁ πέτρος ἔλεγεν, κύριε, x) εἰ σὺ εἶ, κέλευσόν με πρὸς σὲ ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ ὕδατα· ἐνταῦθα δὲ εὐθέως ἐπληροφορήθησαν, ἐθάδες λοιπὸν γενόμενοι· καὶ τότε μὲν ἐκ ἐκόπασεν ὁ ἄνεμος, ἄχρις ἂν εἰσῆλθεν εἰς τὸ πλοῖον· νῦν δὲ φωνήσαντος μόνου, γαλήνη γέγονε· καὶ εὐθὲ εἰσῆλθεν εἰς τὸ πλοῖον, ἀλλὰ θελόντων λαβεῖν αὐτὸν, αὐτό τε εἰς τὴν γῆν ἐξῆλθε, καὶ αὐτὸς ὀπίσω αὐτῶν. t) Io. 6, 17. v) Matt. 14, 27. x) Matt. 14, 28.

Vers. 22. Τῇ ἐπαύριον — v. 24. ἰησοῦν. Ὄχλον ἑστηκότα πέραν τῆς θαλάσσης λέγει,

nerant, vt raptum ipsum crearent regem: nam quum illum non inueniissent, stabant in litore cogitantes, quid actum esset. Videtur ergo mancus esse hic sermo: nam quum illum nondum quiescere fecerit euangelista, rursus aliunde incepit dicens: Vbi ergo vidit turba, quod Iesus non esset ibi et caetera. Est autem forma haec abbreuiationis.

Quod autem sequitur, Aliae vero superuenerant nauiculae a Tiberiade iuxta locum, vbi comederant panem, postquam gratias egerat dominus, interloquutio est ad significandum, quod postmodum illae venerint: tandem enim desperantes suspicati sunt, quod pedestri itinere circa mare abiisset: ideo et ipsi venerunt Capernaum quaerentes eum: nam ibi plurimum diuersari solet.

Vers. 25. *Quumque inuenissent — venisti?* Non interrogauerunt eum, quo modo venisset, vt tantum signum discerent, neque de regno dixerunt, sed his relictis coeperunt assentari dicentes, Quando huc venisti, ignorans, quod nos a te penderemus? Assentabantur autem, vt mensam iterum eis apponeret: nam semel satiati, et ligurientes, caeteris omnibus iam consumtis, de secundariis cogitabant: quanquam non omnes in similibus deliquerant. *πέραν* vero (sicut et trans latine) dicitur de vtroque terminorum maris directe oppositorum, significante huiusmodi vocabulo nunc hoc littus, nunc vero illud.

Vers. 26. *Respondit — saturati estis.* Non expedit, vbique mansuetum esse ac lenem, sed quum discipulus crassus ac segnis fuerit, tunc praeceptori opus est stimulo ac sermone obiurgatorio ad tangendum et excitandum illum, quod hic

3) *ἰησ̃ς*, pro *κυρίου*. A.
4) *οὖν*, abest. A.

τοὺς ἐλθόντας ἁρπάσαι αὐτὸν, ἵνα ποιήσωσιν αὐτὸν βασιλέα. μὴ εὑρόντες γὰρ αὐτὸν, ἵσαντο ἐν τῷ αἰγιαλῷ, διαλογιζόμενοι, τί γέγονε. δοκεῖ οὖν ἐλλείπειν ὁ λόγος. μήπω γὰρ ἀναπαύσας τοῦτον ὁ εὐαγγελιστὴς, αὖθις ἑτέρωθεν ἤρξατο, εἰπών· ὅτε οὖν εἶδεν ὁ ὄχλος, ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἔστιν ἐκεῖ, καὶ τὰ ἑξῆς. σχῆμα δὲ ἐστι τοῦτο συντομίας.

Τὸ δὲ, ἄλλα δὲ ἦλθε πλοιάρια ἐκ τιβεριάδος, ἐγγὺς τοῦ τόπου, ὅπου ἔφαγον τὸν ἄρτον, εὐχαριστήσαντος τοῦ [3]) κυρίου, μεταξυλογία ἐστὶν, εἰς δήλωσιν τοῦ ὕστερον ἐλθεῖν αὐτά. τέως δ' οὖν ἐξαπορηθέντες ὑπώπτευσαν, ὅτι ἐπέζευσεν ἐπὶ τῆς θαλάσσης. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἦλθον εἰς καπερναοὺμ, ζητοῦντες αὐτόν. ἐκεῖ γὰρ τὰ πολλὰ διατρίβειν εἰώθει.

Vers. 25. Καὶ εὑρόντες — γέγονας; Οὐκ ἠρώτησαν αὐτὸν, πῶς διέβη, ἵνα τὸ τηλικοῦτον σημεῖον μάθωσιν, οὐδὲ περὶ τῆς βασιλείας εἶπον, ἀλλὰ ταῦτα παρέντες, ἤρξαντο κολακεύειν, λέγοντες· πότε οὖν [4]) ὧδε παραγέγονας, λαθὼν ἡμᾶς τοὺς ἐκπεμαμένες σου. ἐκολάκευον δὲ, ἵνα πάλιν τράπεζαν αὐτοῖς παραθήσει. ἅπαξ γὰρ ἐμπλησθέντες, καὶ λοιπὸν λιχνευσάμενοι, τἆλλα πάντα δεύτερα ἐνόμιζον. ἐ πάντες δὲ ἦσαν τὰ τοιαῦτα ἐξαμαρτάνοντες. πέραν δὲ λέγεται, ἑκάτερον τῶν ἐπ' εὐθείας ἀντικειμένων περάτων τῆς θαλάσσης, δηλοῦντος τοῦ τοιούτου ὀνόματος, νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο.

Vers. 26. Ἀπεκρίθη — ἐχορτάσθητε. Τὸ προσηνὲς καὶ ὁμαλὸν, ἐ πανταχοῦ χρήσιμον, ἀλλ' ὅταν ὁ μαθητὴς παχὺς εἴη καὶ νωθὴς, τότε κέντρου χρεία τῷ διδασκάλῳ, καὶ λόγου πληκτικωτέρου πρὸς τὸ καθικέσθαι καὶ διεγεῖραι αὐ-

hic fecit Iesus: simul quidem increpans eos, tanquam assentatores, simul etiam mentem eorum detegens, et vtrinque illos corrigens. Ait enim, Quaeritis me, non quod signa vobis ostenderim, sed quod vos pauerim ac saturauerim: non, vt visis signis credatis, sed vt cibos edentes saturemini, quod est mancipiorum ventris ac gulosorum. Leniter autem et parce illos arguit, nec in reprehensione instat, sed statim doctrinam adiungit.

Vers. 27. *Operemini — aeternam.* Curam habete, non cibi corruptibilis, sed incorruptibilis: non qui carnem pascat, sed animam nutriat: hic autem est fides, vt in progressu dicturus est. Operationem vero pereuntis cibi, hoc in loco appellat eam, quae necessaria non est, sed superflua, siue permanentem et continuam sollicitudinem cibi sensibilis, nam quae necessaria est, non prohibetur. Ideo etiam Paulus in multis epistolarum locis, non solum permisit propriis operari manibus, verum etiam praecepit dicens, Si quis non vult operari, is nec edat.

Sicut ergo de Martha dicens Christus, Martha, Martha, sollicita es ac tumultuaris circa multa, atqui vnum est necessarium, non prohibuit hospitalitatem, sed praeposuit diuinorum sermonum auditionem: ita et nunc dicens, Operemini non cibum, qui perit, sed qui manet in vitam aeternam, non praecipit tantum operari cibum animae, quanquam sit magis necessarius, sed admonuit, corporalem cibum obiter curare, animae vero, toto studio. Operemini, inquit, toto animo, omni cura,

τὸν, ὅπερ ὁ ἰησοῦς ἐνταῦθα πεποίηκεν, ἅμα μὲν ἐπιπλήττων αὐτοῖς, ὡς κόλαξιν, ἅμα δὲ καὶ τὴν γνώμην αὐτῶν ἀνακαλύπτων, καὶ ἀμφοτέρωθεν αὐτοὺς διορθόμενος. λέγει γάρ, ὅτι ζητεῖτέ με, οὐχ ὡς σημεῖα δείξαντα ὑμῖν, ἀλλ' ὡς θρέψαντα καὶ χορτάσαντα ὑμᾶς· οὐχ ἵνα σημεῖα βλέποντες πιστεύητε, ἀλλ' ἵνα βρώματα ἐθίοντες χορτάζησθε, ὅπερ ἐστὶ κοιλιοδούλων καὶ γαστριμάργων. προσηνῶς δὲ καὶ μετὰ φειδοῦς ἐλέγχει, καὶ οὐχ ἵσταται μέχρι τῶν ἐλέγχων, ἀλλὰ καὶ διδασκαλίαν προστίθησιν.

Verſ. 27. Ἐργάζεσθε — αἰώνιον. Φροντίζετε, μὴ τῆς βρώσεως τῆς φθειρομένης, ἀλλὰ τῆς ἀφθάρτου, μὴ τῆς τρεφόσης τὴν σάρκα, ἀλλὰ τῆς τρεφόσης τὴν ψυχήν. αὕτη δέ ἐστιν ἡ πίστις, ὡς προϊὼν ἐρεῖ. ἐργασίαν γὰρ νῦν λέγει, ἃ τὴν ἀναγκαίαν, ἀλλὰ τὴν περιττὴν, ἤτοι, τὴν ἔμμονον καὶ διηνεκῆ φροντίδα τῆς βρώσεως τῆς αἰθητῆς. ἡ ἀναγκαία γὰρ ἀκώλυτος. διὸ καὶ ὁ παῦλος πολλαχοῦ τῶν ἐπιστολῶν, ἃ μόνον ἐπέτρεψεν ἐργάζεσθαι ταῖς ἰδίαις χερσὶν, ἀλλὰ καὶ διαρρήδην ἐνετείλατο, ὅτι εἴ τις y) ἃ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω. y) 2 Theſ. 3, 10.

Ὥσπερ ἓν ἐπὶ τῆς μάρθας εἰπὼν ὁ χριστὸς μάρθα, z) μάρθα, μεριμνᾷς καὶ τυρβάζῃ περὶ πολλά· ἑνὸς δέ ἐστι χρεία· οὐκ ἐκώλυσε τὴν φιλοξενίαν, ἀλλὰ προετίμησε τὴν τῶν θείων λογίων ἀκρόασιν· ἔστω καὶ νῦν, εἰπών· ἐργάζεσθε, μὴ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον· οὐκ ἐκώλυσε τὸ ἐργάζεσθαι τὴν βρῶσιν τῆς σαρκός· ἀναγκαία γάρ· ἀλλὰ προετίμησε τὸ ἐργάζεσθαι τὴν τῆς ψυχῆς· ἀναγκαιοτέρα γάρ· καὶ παρῄνεσεν ἔχειν παρέργου μὲν τὴν σωματικὴν βρῶσιν· ἔργον δὲ τὴν ψυχικήν. ἐργάζεσθε, φησιν, ὁλοψύχως, παντοιοτρόπως, z) Luc. 10, 41.

ra, continue: non iam hoc, iam illud, sed hoc amplius, illud vero minus.

Vers. 27. *Quem — dabit.* Quem ego dabo vobis ad operandum, quem ipse demonstrabo acquirendum. Ne autem iactare se videatur, rursum ad patrem recurrit, dicens.

Vers. 27. *Hunc — Deus.* Consignauit, siue in hoc apposuit, vt hunc cibum daret vobis. Vel, demonstrauit, suoque testimonio manifestauit. Nam et ostendere quoque dicitur signare, ac si videlicet suo testimonio signauerit verum esse Deum.

Vers. 28. *Dixerunt — Dei?* Opera Dei vocant, quae Deo accepta sunt. Interrogant autem, non vt ea operentur, sed vt etiam ipsi videantur discipuli, et ita ad cibi suppeditationem attrahant.

Vers. 29. *Respondit — ille.* Nam prius variis in locis docuit, quod a Deo missus esset.

Vers. 30. *Dixerunt — operaris?* Considera magnam dementiam: paulo ante cibo saturauit illos, et protinus obliti tanti miraculi signum requirunt: deinde genus etiam requisiti signi addunt.

Vers. 31. *Patres — ad edendum.* Scriptum est in libro Psalmorum. Quum autem multa signa coram patribus ipsorum facta essent, huius maxime meminerunt propter ventris tyrannidem, existimantes fore, vt ipsum quoque ad simile signum faciendum irritarent, puta, vt et se cibo

5) οὖν, abest. A.
6) ὁ θεὸς, abest. A.

πως, διηνεκῶς, μὴ τόδε, ἀλλὰ τόδε· μᾶλλον μὲν[5]) ἓν τοῦτο, ἔλαττον δὲ ἐκεῖνο.

Vers. 27. Ἣν — δώσει. Ἣν ἐγὼ δώσω ὑμῖν ἐργάζεσθαι, ἣν αὐτὸς ὑποδείξω κτᾶσθαι. ἵνα δὲ μὴ δόξῃ κομπάζειν, ἐπὶ τὸν πατέρα πάλιν ἀνατρέχει, λέγων.

Vers. 27. Τοῦτον — θεός. Ἐσφράγισεν, ἤγουν, προεχειρίσατο εἰς τοῦτο, εἰς τὸ διδόναι ταύτην ὑμῖν. ἢ ἀπέδειξεν, ἐφανέρωσε, διὰ τῆς ἑαυτοῦ μαρτυρίας. σφραγίζειν γὰρ λέγεται καὶ τὸ ἀποδεικνύειν, ὡς τό· ὁ λαβὼν[a]) αὐτοῦ τὴν μαρτυρίαν, ἐσφράγισεν, ὅτι ὁ θεὸς[6]) ἀληθής ἐστι. a) Io. 3, 33.

Vers. 28. Εἶπον — θεῦ; Ἔργα τοῦ θεοῦ καλεῖ, τὴν εὐαρέστησιν τοῦ θεοῦ. ἐρωτῶσι δὲ, ἐχ ἵνα ἐργάσωνται αὐτά, ἀλλὰ κολακεύοντες, ἵνα δόξωσι μαθηταὶ καὶ αὐτοὶ, καὶ οὕτως ἐπισπάσωνται[7]) πρὸς χορηγίαν τροφῆς.

Vers. 29. Ἀπεκρίθη — ἐκεῖνος. Προεδίδαξε γὰρ διαφόρως, ὅτι παρὰ τοῦ θεοῦ ἀπέσταλται.

Vers. 30. Εἶπον — ἐργάζῃ; Ὅρα, πολλὴν ἄνοιαν. πρὸ βραχέος ἐχόρτασεν αὐτὲς τροφῆς, καὶ τοιούτου θαύματος αὐτίκα ἐπιλαθόμενοι, σημεῖον ἐπιζητοῦσιν· εἶτα καὶ τὸ εἶδος λέγουσι τοῦ ἐπιζητουμένου σημείου.

Vers. 31. Οἱ πατέρες — φαγεῖν. Γέγραπται ἐν τῇ βίβλῳ[b]) τῶν ψαλμῶν. πολλῶν δὲ σημείων γεγονότων ἐπὶ τῶν πατέρων αὐτῶν, τούτου μάλιστα μνημονεύουσι, διὰ τὴν τῆς γαστρὸς τυραννίδα, νομίζοντες ἐρεθίζειν αὐτὸν, εἰς τὸ ποιῆσαι καὶ αὐτὸν τοιοῦτον σημεῖον, ὅπερ ἔμελλεν b) Ps. 78, 24.

7) τὸν χριστόν.

bo ſatiaret. Sed o obliuioſi ac ingrati! nonne paulo ante panes et piſces ad ſatietatem in loco deſerto ediſtis?

Simul quoque mihi hic obſerua et adulationem ipſorum et inuidam malitiam. Neque enim dixerunt, quod Moſes illud feciſſet ſignum, ne hunc deprimere viderentur, ſi Moſem ei compararent: neque, quod Deus ipſum edidiſſet, ne hunc Deo aequarent: ſed abſolute dixerunt, Patres noſtri comederunt manna in deſerto. Quid ergo is, qui diſponit ſermones ſuos in iudicio? Non arguit eos, ſed blande reſpondet: Oportet enim, vt praedictum eſt, interdum quidem arguere, interdum vero diſpenſatiue clementem eſſe.

Verſ. 32. *Dixit — coelo.* Quia putabant, manna eſſe panem ab eo quod proprie coelum appellatur, eo quod ſcriptum eſſet, Panem de coelo dedit eis: corrigit erroneam eorum opinionem. Nam ibi ſcriptura aërem improprie vocauit coelum: quemadmodum etiam dicuntur volucres coeli, Et rurſum, Intonuit de coelo dominus.

Ait ergo, Non Moſes dedit tunc nationi veſtrae panem, qui proprie de coelo ſit, ſed pater meus nunc dat vobis panem ab eo, quod proprie coelum appellatur. Nam ſicut pater proprie dicitur coeleſtis, ita et filius coeleſtis, et proprie panis, vtpote cor hominis confirmans.

Verſ. 33. *Eum qui verus eſt.* Siquidem ille panis figuratiuus erat, me, inquit, praefigurans qui ſum ipſa veritas. Quemadmodum enim

8) ὁ, abeſt. A.
9) ἔφαγον τὸ μάννα. A.
11) ἀρτῶ κυρίως. A.

ἐμπλήσειν αὐτοὺς τροφῆς. ἀλλ', ὦ ἀμνήμονες καὶ ἀχάριστοι! ἃ καὶ αὐτοὶ πρὸ μικροῦ ἄρτους καὶ ἰχθύας εἰς κόρον ἐφάγετε ἐν ἐρήμῳ τόπῳ;

Καὶ παρατήρει μοι καὶ ταῦθα τὴν κολακείαν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ πονηρίαν. ἐκ εἶπον γάρ, ὅτε ὅτι ὁ[8]) μωϋσῆς ἐποίησε τὸ σημεῖον, οἰόμενοι πλήξειν αὐτὸν, εἰ τὸν μωϋσέα τούτῳ συγκρινοῦσιν, ὅτε ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸ πεποίηκεν, ἵνα μὴ δέξωσιν ἐξισοῦν αὐτὸν τῷ θεῷ. διὰ τοῦτο ἀπολύτως εἶπον· οἱ πατέρες ἡμῶν τὸ[9]) μάννα ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ. τί οὖν ὁ οἰκονομῶν τοὺς λόγους αὐτῷ ἐν κρίσει; οὐκ ἐλέγχει τούτους, ἀλλ' ὁμαλῶς ἀποκρίνεται. χρὴ γὰρ, ὡς προείρηται, ποτὲ μὲν ἐλέγχειν, ποτὲ δὲ ἀνεξικακεῖν οἰκονομικῶς.

Vers. 32. Εἶπεν — οὐρανοῦ. Ἐπεὶ ὑπελάμβανον, τὸ μάννα ἄρτον εἶναι ἐκ τοῦ κυρίως οὐρανοῦ, διὰ τὸ γεγράφθαι, ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· διορθοῦται τὴν ἐσφαλμένην ὑπόληψιν αὐτῶν. οὐρανὸν γὰρ ἐκεῖ, τὸν ἀέρα εἶπε καταχρηστικῶς ἡ γραφή. ὡς καὶ, ὅταν λέγῃ, τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ πάλιν, καὶ[c]) ἐβρόντησεν ἐξ οὐρανοῦ ὁ κύριος. c) Ps. 17, 14.

Φησὶν οὖν, ὅτι ὁ μωϋσῆς δέδωκε τότε τῷ γένει ὑμῶν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ κυρίως[1]) οὐρανοῦ· ἀλλ' ὁ πατήρ μου[2]) νῦν δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ κυρίως οὐρανοῦ. ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ, οὐράνιος· οὕτω καὶ ὁ υἱὸς οὐράνιος, καὶ κυρίως ἄρτος, [ὡς[3]) στηρίζων καρδίαν ἀνθρώπου.

Vers. 32. Τὸν ἀληθινόν. Ἐκεῖνος γὰρ ὁ ἄρτος,] τυπικὸς ἦν, προτυπῶν, φησὶν, ἐμὲ τὸν[4]) αὐτοαλήθειαν ὄντα. καθάπερ γὰρ ἐκεῖνος ἄνωθεν

2) οὖν, pro νῦν. B.
3) Inclusa omittit. A.
4) τὸν αὐτὸν ἀλήθειαν. A.

enim ille desuper descendens, eos, qui participabant, pascebat ac roborabat, ita et ego. Sed ille ab aëre, ego autem a vero coelo: ille quidem corpora pascebat ac roborabat, ego vero animas. In sequentibus autem ponit generaliorem differentiam inter figuratiuum panem, et eum, qui verus est.

Vers. 33. *Panis enim — mundo.* Proprie panis Dei, siue diuinus est, qui vere de coelo descendit, et vitam aeternam dat mundo credenti: quum ille vitam ad tempus daret, non mundo, sed solis Hebraeis. Vitam autem aeternam intellige, non simpliciter, qua viuent communiter omnes homines, sed beatam, quae erit in continua requie.

Vers. 34. *Dixerunt — istum.* Adhuc sensibilem intelligentes huiusmodi panem prae ventris ingluuie hunc petebant, non semel, sed semper accipere.

Vers. 35. *Ait — vitae.* Panis viuificans, et qui, vt dictum est, dat vitam aeternam: nam ea proprie dicitur vita, quae aeterna est: quae enim ad tempus durat, non vita est, sed vitae imago. Panem autem vitae, suam vocat diuinitatem: siquidem ipsa panis est, qui de coelo descendit. Tandem vero etiam corpus suum vocat panem.

Vers. 35. *Qui — vnquam.* Venit quispiam ad eum per fidem: ipsa enim est via ad illum. Non esuriet, inquit, fame, quae ab infidelitate procedit, et non sitiet vnquam, siti, quae ab incredulitate nascitur, sed gratia diuina repletus, et ipse deinceps nullius indigebit, sed aliis potius

5) Inclusa absunt. A.
6) τοῦτον τὸν ἄρτον. A.

ἄνωθεν καταβὰς ἔτρεφε καὶ ἐρρώννυε τὸς μεταλαμβάνοντας· ἕτω κἀγώ. ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν [ἐκ[6]) τῦ ἀέρος· ἐγὼ δὲ ἐκ τῦ ὄντως ἐρανοῦ. κἀκεῖνος μὲν] ἔτρεφε καὶ ἐρρώννυε σώματα· ἐγὼ δὲ ψυχάς. προϊὼν δὲ λέγει καὶ τὴν καθολικωτέραν διαφορὰν τῦ τε τυπικῦ ἄρτου καὶ τῦ ἀληθινῦ.

Verſ. 33. Ὁ γὰρ ἄρτος — κόσμῳ. Ὁ κυρίως ἄρτος τῦ θεῦ, ἤτουν, ὁ θεῖος ἄρτος ἐστὶν, ὁ ἐκ τῦ ὄντως ἐρανοῦ καταβὰς, καὶ ζωὴν αἰώνιον διδοὺς τῷ κόσμῳ τῷ πιστεύοντι. ἐκεῖνος γὰρ ζωὴν πρόσκαιρον ἐδίδου, καὶ ἐ τῷ κόσμῳ, ἀλλὰ μόνοις τοῖς ἑβραίοις. ζωὴν δὲ αἰώνιον νόει, μὴ τὴν ἁπλῶς, ἣν ζήσουσι κοινῶς πάντες ἄνθρωποι, ἀλλὰ τὴν μακαρίαν, τὴν ἐν ἀπολαύσει διηνεκεῖ.

Verſ. 34. Εἶπον — τῦτον. Ἔτι αἰθητὸν νομίζοντες τὸν τοιῦτον[6]) ἄρτον, ὑπὸ λαιμαργίας ἐζήτησαν αὐτὸν, οὐχ ἅπαξ λαβεῖν, ἀλλὰ πάντοτε.

Verſ. 35. Εἶπε — ζωῆς. Ὁ ἄρτος ὁ ζωηρὸς, ὁ ζωὴν αἰώνιον διδοὺς, ὡς εἴρηται. ζωὴ γὰρ κυρίως, ἡ αἰώνιος. ἡ γὰρ πρόσκαιρος, οὐ κυρίως ζωὴ, ἀλλ' εἰκὼν ζωῆς. ἄρτον[7]) δὲ ζωῆς, τὴν θεότητα ἑαυτῦ λέγει νῦν. αὕτη γὰρ ἄρτος ἐκ τῦ ἐρανοῦ καταβάς. πρὸς τῷ τέλει δὲ, καὶ τὸ ἑαυτῦ σῶμα ἄρτον καλεῖ.

Verſ. 35. Ὁ — πώποτε. Ἔρχεταί τις πρὸς αὐτὸν, διὰ τῆς πίστεως. αὕτη γὰρ[8]) ἡ ὁδὸς πρὸς αὐτόν. ἐ μὴ πεινάσῃ, φησὶ, τὴν ἀπὸ τῆς ἀπιστίας πεῖναν· καὶ ἐ μὴ διψήσῃ πώποτε, τὴν ἀπὸ τῆς ἀπιστίας δίψαν· ἀλλὰ πληθεὶς τῆς θείας χάριτος, αὐτός τε ἀπροσδεὴς ἔσῃ λοιπὸν, καὶ

7) δὲ, omittit. A.
8) ἡ, abeſt. A.

potius neceſſaria ſubminiſtrabit, docens ac eruditens illos.

Verſ. 36. *Sed — credidiſtis.* Vidiſtis me, ſiue, cognouiſtis quis ego ſim, et a teſtimonio Iohannis, et a ſignis, quae edidi, et a teſtimonio ſcripturarum, quas vobis aperui, ſed voluntarie malum operantes non creditis. Quando autem hoc illis dixit? Veriſimile quidem eſt, hoc dictum eſſe, etſi ſcriptum non ſit.

Verſ. 37. *Omne — veniet.* Hoc ſermone demonſtrat, quod pater adducit ei credentes. Siquidem dicit et Paulus. Per quem vocati eſtis in ſocietatem filii eius. Ait ergo, Omne illud ad me veniet, quod dat mihi pater: hoc eſt, Omnis qui datus fuerit mihi a patre, omnis, qui deductus ab eo fuerit, hic veniet ad me, hic credet in me, et non quilibet ſimpliciter. Inde autem confirmat, quod vult pater, vt credant in eum. Itaque, qui in eum non credit, aduerſatur Dei voluntati. Dat autem et pater filio, ducens eos ad fidem eius: et filius patri, adducens eos ad illum per fidem.

Verum, ſi venit is ad filium, qui datur a patre, culpa ergo carebit, qui non venit, vtpote non datus a patre. Sed pater illos dat, in quibus praecedit bona voluntas: neque enim haec per ſe facere poteſt, vt credant, abſente Dei adminiculo, neque illud auxilium, niſi praeſens ſit et bona voluntas.

Verſ. 37. *Et — foras.* Neque hic, a mea familiaritate, neque ibi, a regno coelorum: eum,

9) πατρὸς, pro θεῦ. A.

καὶ ἑτέροις μᾶλλον ἐπαρκέσει, διδάσκων καὶ κατηχῶν αὐτούς.

Vers. 36. Ἀλλ' — πιστεύετε. Ἑωράκατέ με, ἤγουν, ἐγνώκατε, τίς εἰμι, ἀπό τε τῆς μαρτυρίας ἰωάννου, ἀπό τε τῶν σημείων, ὧν ἐποίησα, καὶ ἀπὸ τῆς μαρτυρίας τῶν γραφῶν, ἃς ὑμῖν ἀνέπτυξα· ἀλλ' ἐθελοκακοῦντες, ἃ πιστεύετε. πότε δὲ τοῦτο εἶπεν αὐτοῖς; εἰκὸς, τοῦτο ῥηθῆναι μὲν, μὴ γραφῆναι δέ.

Vers. 37. Πᾶν — ἥξει. Τοῦτο παρίστησιν ὁ λόγος, ὅτι ὁ πατὴρ προσάγει αὐτῷ τοὺς πιστεύοντας. φησὶ γὰρ καὶ παῦλος· δι' ὃ [d]) ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. λέγει τοίνυν, ὅτι πᾶν ἐκεῖνο πρὸς ἐμὲ ἥξει, ὃ δίδωσί μοι ὁ πατὴρ, τουτέστι, πᾶς, ὃς δοθῇ μοι παρὰ τοῦ [g]) θεοῦ, ὃς ὁδηγηθῇ παρ' [1]) αὐτοῦ, οὗτος ἥξει πρός με, οὗτος πιστεύσει μοι, καὶ οὐχ ἁπλῶς, ὁ τυχών. ἐντεῦθεν δὲ κατασκευάζει, ὅτι θέλει ὁ πατὴρ, ἵνα πιστεύσωσιν εἰς αὐτὸν, καὶ λοιπὸν, ὁ μὴ πιστεύων εἰς αὐτὸν ἐναντιοῦται τῷ θελήματι τοῦ θεοῦ. δίδωσι δὲ καὶ ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ, ὁδηγῶν αὐτοὺς εἰς τὴν πίστιν αὐτοῦ· καὶ ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ, προσάγων αὐτοὺς αὐτῷ, διὰ τῆς πίστεως.

Ἀλλ' εἰ ἐκεῖνος ἔρχεται πρὸς τὸν υἱὸν, ὁ δοθεὶς παρὰ τοῦ πατρὸς, ἀναίτιος ἄρα ὁ μὴ ἐλθὼν, ὡς μὴ δοθεὶς παρὰ τοῦ πατρός· ἀλλ' ὁ πατὴρ ἐκείνους δίδωσιν, ὧν ἡ προαίρεσις ἀγαθή. ἔστε γὰρ αὕτη δύναται ποιῆσαι πιστὸν, ἀπούσης τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ χειραγωγίας· ἔστε μὴν ἐκείνη συνεργεῖ, μὴ παρούσης ἀγαθῆς προαιρέσεως.

Vers. 37. Καὶ — ἔξω. Οὐτ' ἐνταῦθα, ἔξω τῆς ἐμῆς οἰκειώσεως, ἔστε ἐκεῖ, ἔξω τῆς βασιλείας

d) 1 Cor. 1, 9.

[1]) παρὰ τοῦ πατρός, A.

eum, qui non vtcunque, sed recto animo ad me venit.

Vers. 38. *Quia — me.* Non, vt faciam voluntatem, quae mea est, siue propriam, neque enim habeo propriam, sed voluntatem eius, qui misit me, hoc est communem, quae et mea est et illius, quorum sicut est vna diuinitas, ita est et vna voluntas. Descendit autem de coelo secundum diuinitatem.

Vers. 39. *Haec — die.* Atqui omnes tunc resuscitabit, et qui salui erunt, et qui peribunt, tam fideles, quam infideles. Sed resurrectionem hoc in loco appellant eam, quae erit ad requiem, non quae ad supplicium. Et ex his ostendit, communem esse patris et filii voluntatem, vt omnes salui fiant: ob id namque et ille misit, et hic aduenit: ille dat credentes, et hic seruat acceptos.

† † Ne perdam, hoc est, ne mea culpa aliquis pereat. Nam et superius dixit: venientem ad me non expellam foras. Relinquitur ergo, vt, si quis voluntarie exeat et voluntarie pereat, sua culpa hoc patiatur. Neminem enim deus vi trahit.

Vers. 40. *Haec — die.* Eundem declarat sermonem, frequentius eum inducens, ne facile reiiciatur, et vt firmius discant, futuram esse resurrectionem, ac fidei, quae in ipsum est, repensionem, spiritualiumque certaminum, quae hic tolerantur retributionem, qua si non sunt fruituri in praesenti vita, at saltem in futura. Omnis autem,

[2]) ἐγὼ, addit. A.

[3]) Inclusa Codex vterque in margine exhibet. Hentenius non habet.

σιλείας τῶν οὐρανῶν. τὸν ἐρχόμενον δὲ, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ὀρθῶς.

Vers. 38. Ὅτι — με. Οὐχ ἵνα ποιῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἤτοι, τὸ ἴδιον· ἔδει γὰρ [2]) ἔχω ἴδιον· ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με, τουτέστι, τὸ κοινὸν ἐκείνου τε καὶ ἐμοῦ, ὧν ὡς μίας θεότητος, ἕν τὸ καὶ ἓν θέλημα. καταβέβηκε δὲ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, τῇ θεότητι.

Vers. 39. Τοῦτο — ἡμέρᾳ. Καὶ μὴν πάντας ἀναστήσει τότε, καὶ τοὺς σωθέντας, καὶ τοὺς ἀπολωλότας, καὶ τοὺς πιστοὺς, καὶ τοὺς ἀπίστους· ἀλλ' ἀνάστασιν ἐνταῦθα λέγει, τὴν ἐπὶ ἀπολαύσει, ἢ τὴν ἐπὶ κολάσει. ἀφ' ὧν δέ φησιν, δείκνυσιν, ὅτι κοινὸν θέλημα καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ, τὸ σωθῆναι πάντας. διὰ τοῦτο γὰρ ὁ μὲν ἀπέστειλεν, ὁ δὲ παρεγένετο. καὶ ὁ μὲν δίδωσι τοὺς πιστεύοντας· ὁ δὲ παραλαμβάνων σώζει.

[Ἵνα [3]) μὴ ἀπολέσω, τουτέστιν, ἵνα μὴ ἐξ ἐμῆς αἰτίας ἀπόληταί τις. καὶ ἀνωτέρω γὰρ εἶπεν· ὅτι τὸν ἐρχόμενον πρός με οὐ μὴ ἐκβάλω ἔξω. λοιπὸν οὖν, εἴ τις ἂν ἑκουσίως ἐξέλθῃ, καὶ ἑκουσίως ἀπόληται, παρὰ τὴν ἑαυτοῦ αἰτίαν τοῦτο πάσχει. οὐδένα γὰρ ὁ θεὸς πρὸς ἀνάγκην ἕλκει.]

Vers. 40. Τοῦτο — ἡμέρᾳ. Τὸν αὐτὸν λόγον σαφηνίζει, συνεχέστερον αὐτὸν ἐνηχῶν, ἵνα μὴ εὐαπόβλητος γένηται, καὶ ἵνα βεβαιότερον μάθωσιν, ὅτι ἀνάστασίς ἐστι, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως ἀμοιβὴ, καὶ τῶν ἐνταῦθα πνευματικῶν ἀγώνων ἀνταπόδοσις, καὶ εἰ μὴ κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀπολαύσουσιν, ἀλλά γε κατὰ τὸν μέλ-

autem, qui videt filium, oculis videlicet fidei, hoc est, qui credit in eum.

Vers. 41. *Murmurabant* — v. 42. *descendi?* Quando panem dedit eis, impleuitque ventrem, et prophetam esse dicebant, et regem creare volebant: vbi vero de coelesti pane et spirituali cibo, vitaque aeterna disseruit, turbabantur ac genus ipsius attenuabant, de quibus bene dixit Paulus: Quorum Deus venter est. Nam fingebant se indignari, quod dixisset, De coelo descendi: quum verius indignarentur, quod rursum eos non pauisset, sicut sperauerant. Si enim ob illud indignati fuissent, interrogassent vtique, quomodo panis esset, quomodo de coelo descendisset?

Christus autem non dixit, Non sum filius Ioseph, neque quicquam de genere suo docuit, sciens, quod illi nondum audire poterant admirandum sui partum, et multo minus aeternam sui generationem ac natiuitatem: ideo dispensatorie de his rebus sermonem praetermisit, ne vno offendiculo sublato aliud excitaret.

Vers. 43. *Respondit* — v. 44. *eum.* Accessum ad se dicit, non qualemcunque: siquidem et illi, et multi alii ad ipsum veniebant: sed eum, qui ex fide est. Quod autem dicit, hoc est: Merito non creditis mihi, neque enim attracti estis a patre, vtpote indigni: nemo enim potest venire ad me, siue credere in me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum. Nam et superius dixit: Omne, quod dat mihi pater, ad me veniet: et illius dicti lege enarrationem, quum etiam ad propositum verbum conferat.

Vers. 44.

4) τῆς addendum, aut τοῦ paullo ante omittendum.

λοντα. πᾶς δὲ ὁ θεωρᾶν τὸν υἱὸν, τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς ψυχῆς, ὅ ἐστιν; ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν.

Verſ. 41. Ἐγόγγυζον — v. 42. καταβέβηκα; Ὅτε μὲν ἄρτον ἔδωκεν αὐτοῖς, καὶ τὴν γαστέρα ἐνέπλησε, καὶ προφήτην ἔλεγον εἶναι, καὶ βασιλέα ποιῆσαι ἤθελον· ὅτε δὲ περὶ τῦ οὐρανίου ἄρτου καὶ [4]) πνευματικῆς τροφῆς καὶ ζωῆς αἰωνίου διελέγετο, ἐταράσσοντο, καὶ ἐξηυτέλιζον τὸ γένος αὐτοῦ, ὧν [e]) θεὸς ἡ κοιλία [5]) καλῶς εἶπε παῦλος. καὶ προσεποιοῦντο μὲν ἀγανακτεῖν, διότι εἶπεν, ὅτι ἐκ τῦ οὐρανῦ καταβέβηκα· τὸ δὲ ἀληθὲς, ἠγανάκτουν, διότι οὐκ ἔθρεψε πάλιν αὐτοὺς, ὡς προσεδόκων. εἰ γὰρ δι' ἐκεῖνο ἐγόγγυζον, ἠρώτησαν ἄν, πῶς ἄρτος ἐστὶ, πῶς ἐκ τῦ οὐρανοῦ καταβέβηκεν; e) Phil. 3, 19.

Ὁ δὲ χριστὸς, ἐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ εἰμὶ υἱὸς ἰωσὴφ, οὐδὲ ἐδίδαξέ τι περὶ τῦ γένους αὐτῦ, γινώσκων αὐτοὺς ἔτι δυναμένους ἀκῦσαι τὸν θαυμαστὸν τόκον αὐτῦ, καὶ πολλῷ μᾶλλον τὴν προαιώνιον αὐτῦ γέννησιν. οἰκονομικῶς οὖν παρέδραμε τὸν περὶ τύτου λόγον, ἵνα μὴ ἕτερον σκάνδαλον ἀναιρῶν, ἕτερον ἐμβάλῃ.

Verſ. 43. Ἀπεκρίθη — v. 44. αὐτόν. Ἔλευσιν πρὸς ἑαυτόν φησιν, ἢ τὴν ἁπλῶς· ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ, καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἤρχοντο πρὸς αὐτόν· ἀλλὰ τὴν ἐκ πίστεως. ὃ δὲ λέγει, τοιῦτόν ἐστι. εἰκότως ἢ πιστεύετέ μοι. ἢ γὰρ εἰλκύσθητε παρὰ τῦ πατρὸς, ὡς ἀνάξιοι. οὐδεὶς γὰρ δύναται ἐλθεῖν πρὸς ἐμὲ, ἤτοι, πιστεῦσαι εἰς ἐμὲ, ἐὰν μὴ ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με ἑλκύσῃ αὐτόν. εἴρηκε γὰρ καὶ ἀνωτέρω· ὅτι [f]) πᾶν, ὃ δίδωσί μοι ὁ πατὴρ, πρὸς ἐμὲ ἥξει· καὶ ἀνάγνωθι τῦ τοιύτε ῥητῦ τὴν ἐξήγησιν, συμβαλλομένην εἰς τὸ προκείμενον. f) Io. 6, 37.

5) Forte, ὡς καλῶς, aut ὧν θεὸν τὴν κοιλίαν.

Verſ. 44. *Et — die.* Eum videlicet, qui ad me venerit, vel in me crediderit. Rurſum, ergo repetens, Et ego reſuſcitabo eum, propriam demonſtrat dignitatem, et per talium ſermonum frequentiam, carpit illorum inſenſibilitatem.

Verſ. 45. *Scriptum eſt — Deo.* Addidit hoc confirmans, quod pater illos attrahat, qui ad ſe veniunt. Omnes, inquit, puta ad eum venientes, et in eum credentes ac volentes: Siquidem nullum attrahit nolentem.

Verſ. 45. *Omnis — me.* Qui audiuit intellectuali modo. Ne enim ſuſpicarentur, ipſi rudes et craſſi, quod ſenſuali modo audiat quisquam a patre, videns eum humano modo, ait:

Verſ. 46. *Non — viderit.* Vt ſenſibiliter ab eo audire poſſit: Deum enim nemo vidit vnquam.

Verſ. 46. *Niſi — Deo.* Niſi is, qui natus eſt a Deo. Hoc enim nunc ſignificat, Eſſe a Deo. Et quare id non poſuit manifeſtius? Propter illorum inſenſibilitatem: ſi enim, quum dixiſſet, De coelo deſcendi, offendiculum paſſi ſunt, quidnam illis accidiſſet, ſi id etiam planius dixiſſet?

Verſ. 46. *Hic vidit patrem.* Vtpote eiusdem naturae, ſubſtantiae, et ſcientiae, et qui eſt in ſinu patris. Atqui etiam ſpiritus ſanctus videt eum, tanquam et ipſe eiusdem naturae, ſubſtantiae et ſcientiae, et quae eſt in patre: ſed nondum tempus erat, vt de ſpiritu ſancto doceret: nam qui de

6) Incluſa abſunt. A.
7) ὁ, omittit. A.
8) ὃν, pro ὢν. B.
9) Incluſa abſunt. A.

Vers. 44. Καὶ — ἡμέρᾳ. Τὸν ἐλθόντα, δηλαδὴ, πρὸς ἐμὲ, εἴτουν, τὸν πιστεύσαντα εἰς ἐμέ. πάλιν οὖν, τὸ καὶ ἐγὼ ἀναστήσω αὐτόν. παραδεικνύει γὰρ τὸ οἰκεῖον ἀξίωμα, καὶ τῇ συνεχείᾳ τῶν τοιούτων λόγων καθικνεῖται τῆς ἀναιδησίας αὐτῶν.

Vers. 45. Ἔστι γεγραμμένον — θεοῦ. Τοῦτο τέθεικε, βεβαιῶν, ὅτι ὁ πατὴρ ἑλκύει τοὺς ἐρχομένους πρὸς αὐτόν. πάντες δὲ, οἱ ἐρχόμενοι δηλονότι πρὸς αὐτὸν, οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτὸν, ἢ οἱ βουλόμενοι. [οὐδένα γὰρ [6]) μὴ βουλόμενον] ἑλκύει.

Vers. 45. Πᾶς — με. Ὁ ἀκούων, νοερῶς περὶ ἐμοῦ. ἵνα γὰρ μὴ ὑπολάβωσι, παχεῖς ὄντες, ὅτι αἰθητῶς ἀκούει τις παρὰ τοῦ πατρὸς, ὁρῶν αὐτὸν ἀνθρωποπρεπῶς, φησίν·

Vers. 46. Οὐχ — ἑώρακεν. Ἵνα καὶ αἰθητῶς ἀκούῃ παρ' αὐτοῦ. θεὸν [8]) γὰρ οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. 8) Io. II, 18.

Vers. 46. Εἰ μὴ — θεοῦ. Εἰ μὴ ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ θεοῦ. τοῦτο γὰρ δηλοῖ νῦν, τὸ [7]) ὁ ὢν παρὰ τοῦ θεοῦ. καὶ διατί μὴ τρανότερον αὐτὸ τέθεικε; διὰ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν. εἰ γὰρ, εἰπόντος, ὅτι καταβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἐσκανδαλίσθησαν, τί οὐκ ἂν ἐποίησαν, εἰ καὶ τοῦτο φανερῶς εἶπεν;

Vers. 46. Αὐτὸς ἑώρακε τὸν πατέρα. Ὡς τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως καὶ γνώσεως, καὶ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρός. καὶ μὴν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁρᾷ αὐτὸν, ὡς καὶ αὐτὸ τῆς αὐτῆς οὐσίας καὶ φύσεως καὶ γνώσεως, καὶ [8]) ὢν ἐν τῷ πατρί. ἀλλ' ἔπω καιρὸς ἦν διδάσκειν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος. [οἱ γαρ [9]) μήπω περὶ τοῦ υἱοῦ πιστεύ-

de filio adhuc non crediderant, nequaquam de spiritu sancto credidissent.

Vers. 47. *Amen — aeternam.* Hoc etiam superius dixit, quum ait, Vt omnis qui videt filium, et credit in eum, habeat vitam aeternam.

Vers. 48. *Ego — vitae.* Praeterea et hoc in superioribus dixit. Est autem panis vitae, tanquam doctrina nutriens animas, vitamque conseruans, et hanc aeternam. Paulatim autem hos adducit, ac leniter, quae ad diuinitatem suam spectant, aperit.

Vers. 49. *Patres — mortui sunt.* Quia in superioribus dixerant, Patres nostri manna comederunt in deserto, nunc comparationem facit inter illud manna et hunc panem, qui videlicet de coelo descendit, et est panis vitae.

Vers. 50. *Hic — moriatur.* Qui de coelo descendit, vt nutriat, ac immortales reddat. Deinde sermonem explanat, et docet, quis sit panis, quem dicit.

Vers. 51. *Ego — vitae. —* Semper viuens ac vitam praebens.

Vers. 51. *Qui — descendit.* Quoad diuinitatem. Superius quoque idem de seipso variis in locis dixit, iteratione excitans eos, vt interrogarent, quomodo esset panis viuus seu viuificans, et quonam modo de coelo descendisset. Verum illi solam ventris curam spectantes, caetera omnia superflua ducebant, quemadmodum praediximus.

Vers. 51. *Si — aeternum.* Si quis doctrinae illius particeps fuerit. Nam qui eam participat, ex eo comedit: siquidem et ipsa cibus est animam

σαντες, οὐκ ἂν ἐπίστευσαν περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος.]

Verſ. 47. Ἀμὴν — αἰώνιον. Καὶ ἀνωτέρω εἶπε τοῦτο, λέγων· ἵνα h) πᾶς ὁ θεωρῶν τὸν υἱὸν καὶ πιστεύων εἰς αὐτὸν, ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. h) Io. 6, 40.

Verſ. 48. Ἐγώ — ζωῆς. Ἔτι ἀνωτέρω εἶπε καὶ τοῦτο. ἄρτος δέ ἐστι τῆς ζωῆς, ὡς τρέφων τῇ διδασκαλίᾳ τὰς ψυχὰς, καὶ συγκρατῶν τὴν ζωὴν, καὶ ταύτην, καὶ τὴν αἰώνιον. κατὰ μικρὸν δὲ ἀνάγει τούτους, καὶ ὁμαλῶς ἀποκαλύπτει τὰ περὶ τῆς ἑαυτοῦ θεότητος.

Verſ. 49. Οἱ πατέρες — ἀπέθανον. Ἐπεὶ προλαβόντες εἶπον αὐτῷ ὅτι i) οἱ πατέρες ἡμῶν τὸ μάννα ἔφαγον ἐν τῇ ἐρήμῳ· ποιεῖται νῦν σύγκρισιν ἐκείνου τε τοῦ μάννα καὶ τούτου τοῦ ἄρτου, τοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάντος, ἤτοι, τοῦ ἄρτου τῆς ζωῆς. i) Io. 6, 31.

Verſ. 50. Οὗτός — ἀποθάνῃ. Ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων, ἕνεκεν τοῦ θρέψαι καὶ ἀθανατίσαι. εἶτα σαφηνίζει τὸν λόγον, καὶ διδάσκει, τίς ἐστιν ὁ ἄρτος, ὃν λέγει.

Verſ. 51. Ἐγώ — ὁ ζῶν. Ὁ ζῶν ἀεὶ, καὶ ζωὴν παρέχων.

Verſ. 51. Ὁ — καταβάς. Τῇ θεότητι. καὶ ἀνωτέρω δὲ ταῦτα περὶ ἑαυτοῦ διαφόρως εἶπε, τῇ συνεχείᾳ διερεθίζων αὐτοὺς εἰς τὸ ἐρωτῆσαι, πῶς ἄρτος ἐστὶ ζωηρὸς, καὶ πῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκεν· ἀλλ' ἐκεῖνοι πρὸς μάννην ὁρῶντες τὴν θεραπείαν τῆς γαστρὸς, πάντα τἄλλα περιττὰ ἐνόμιζον, ὡς προειρήκαμεν.

Verſ. 51. Ἐάν — αἰῶνα. Ἐάν τις μεταίσχῃ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. ἐθίει γὰρ ἐξ αὐτοῦ, ὁ μεταλαμβάνων ταύτης. βρῶσις γὰρ καὶ

animam nutriens. Viuet in aeternum, siue semper, vtpote nunquam moriturus morte animae: mors autem animae est separatio a Deo, quemadmodum etiam mors corporis est ipsius ab anima separatio. Nam ipsa anima corpus viuificat, animam vero Deus.

Atqui plures perierunt, qui doctrinae Christi fuerunt participes: sed illi tali participatione male vsi sunt: nunc autem de his est sermo, qui ea bene vsi sunt, non de illis, qui eam praauorum commixtione dogmatum, aut conuersationis prauitate corruperunt. Ostendit ergo, quod praestantiorem illis cibum tribuat, quam fuerit manna, quod comederunt patres eorum in deserto: illi siquidem, postquam comederunt, mortui sunt: qui vero ex hoc edunt, viuent in aeternum.

Vers. 51. *Et — est.* Duobus modis Christus dicitur esse panis, secundum diuinitatem videlicet et humanitatem. Postquam ergo docuit de modo, qui secundum diuinitatem est, nunc etiam docet de modo, qui est secundum humanitatem.

Non autem dixit, Quem do, sed quem dabo: daturus namque erat in vltima coena, quando sumtum panem actis gratiis fregit, deditque discipulis, et ait, Accipite, comedite: hoc est corpus meum.

Quaere ergo sexagesimum quartum caput euangelii secundum Matthaeum: et vbi positum est, In remissionem peccatorum, lege totam enarrationem: ac inuenies, quomodo corpus eius sit panis.

Vers. 51.

1) πολλοὶ μὲν ἔλαβον. A.

2) Forte χρησαμένων, vt antea, et mox διαφθειράντων.

αὕτη, τρέφουσα τὴν ψυχήν. ζήσεται δὲ εἰς τὸν αἰῶνα, ἤτουν, ἀεί, ὡς μηδέποτε ἀποθνήσκων τὸν ψυχικὸν θάνατον. ψυχικὸς δὲ θάνατος, ὁ ἀπὸ τοῦ θεοῦ χωρισμός· ὥσπερ καὶ σωματικὸς θάνατος, ὁ ἀπὸ τῆς ψυχῆς χωρισμός. ζωοῖ γὰρ τὸ σῶμα μὲν, ἡ ψυχή· τὴν ψυχὴν δὲ, ὁ θεός.

Καὶ μὴν, πολλοὶ[1]) μετέλαβον τῆς διδασκαλίας τοῦ χριστοῦ, καὶ ἀπώλοντο· ἀλλὰ κακῶς ἐχρήσαντο τῇ μεταλήψει· νῦν δὲ περὶ τῶν καλῶς αὐτῇ[2]) χρωμένων ὁ λόγος, ἃ περὶ τὰν διαφθειράντων αὐτὴν, ἐπιμιξίαι δογμάτων πονηρῶν, ἢ φαυλότητι πολιτείας. ἔδειξεν οὖν, ὅτι κρείττονα ἄρτον τούτοις δίδωσι παρὰ τὸ μάννα, ὃ ἔφαγον οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ. ἐκεῖνο μὲν γὰρ οἱ φαγόντες ἀπέθανον, ἐκ τούτου δὲ οἱ τρώγοντες ζήσονται εἰς τὸν αἰῶνα.

Verſ. 51. Καὶ — ἐστί. Κατὰ δύο τρόπους ἄρτος ἐστὶν ὁ χριστὸς, κατά τε τὴν θεότητα, καὶ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. διδάξας ἓν περὶ τοῦ κατὰ τὴν θεότητα, νῦν διδάσκει καὶ περὶ τοῦ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ὃν δίδωμι, ἀλλ' ὅτι ὃν δώσω. ἔμελλε γὰρ αὐτὸν δώσειν ἐν τῷ τελευταίῳ δείπνῳ, ὅτε[k]) λαβὼν τὸν ἄρτον, καὶ[3]) εὐχαριστήσας, ἔκλασε, καὶ ἐδίδου τοῖς μαθηταῖς, καὶ εἶπε· λάβετε, φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου. k) Matt. 26, 26.

Ζήτησον ἓν τὸ ἑξηκοστὸν τέταρτον κεφάλαιον τοῦ κατὰ ματθαῖον,[4]) καὶ, ἔνθα κεῖται, τὸ εἰς ἄφεσιν[l]) ἁμαρτιῶν, ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν ὅλην, καὶ εὑρήσεις πῶς ἐστι τὸ σῶμα αὐτοῦ ἄρτος. l) Matt. 26, 28.

[3]) Etenim εὐχαριστήσας illo in loco, non εὐλογήσας, habent Codd. Euthym. et alii permulti.

[4]) καὶ, abeſt. A.

Verſ. 51. *Quam — vita.* Dabo in mortem. Hic enim crucifixionem ſuam praeſignat. Dicens autem, Quam ego dabo, vltroneam fuiſſe ſignificat huiusmodi paſſionem.

Verſ. 52. *Decertabant — ad comedendum?* Turbabantur, non potentes ſermoni credere, quod hoc impoſſibile videretur. Nam quum omnia ſecundum naturam inquirerent, nihil, quod ſupra naturam erat, admittebant.

Verſ. 53 *Dixit — vobis.* Illi quidem hoc impoſſibile iudicabant: ipſe vero omnino poſſibile oſtendit: neque id tantum, ſed etiam neceſſarium: quod etiam fecit ad Nicodemum. Addit autem et de ſanguine, ſignificans de pane ac poculo, quae, vt dictum eſt, daturus erat diſcipulis in vltima coena. Rurſus autem vitam dicit aeternam ſiue beatam.

Verſ. 54. *Qui — aeternam.* Continue in ſermone de ſacramentis immoratur, rei neceſſitatem oſtendens, puta, quod hoc omnino fieri oporteat.

Verſ. 54. *Et — die.* Crebro ſermonem de vita et reſurrectione repetit, cupiens eum menti auditorum inprimi. Quae ergo variis in locis praemiſimus, ea nunc in ſummam colligenda ſunt. Ex quo omnes homines reſuſcitandi ſunt, omnesque perpetuo victuri, intelligere conuenit reſurrectionem iuſtorum quidem, eam, quae erit in fruitione: peccatorum vero, quae in ſupplicio. Rurſum vitam aeternam iuſtorum, eam, quae erit in requie: peccatorum autem, quae in tormentis.

Verſ. 55.

5) ὑπερφυῶς παραδέχονται. A.
6) σφόδρα ἀδύνατον. B.
7) Malim, προσημαίνων.

Vers. 51. Ἡν — ζωῆς. Δώσω, εἰς θάνατον. ἐνταῦθα γὰρ τὴν σαύρωσιν αὐτῦ προσημαίνει. τὸ δὲ, ἣν ἐγὼ δώσω, τὸ ἑκούσιον ἐμφαίνει τῦ τοιάτου πάθους.

Vers. 52. Ἐμάχοντο — φαγεῖν; Ἐταράττοντο, μὴ δυνάμενοι πιστεύειν τῷ λόγῳ, διὰ τὸ δοκεῖν ἀδύνατον. πάντα γὰρ κατὰ φύσιν ἐξετάζοντες, οὐδὲν ὑπερφυὲς [5]) παρεδέχοντο.

Vers. 53. Εἶπεν — ἑαυτοῖς. Ἐκεῖνοι μὲν, ἀδύνατον τῦτο ὑπελάμβανον· αὐτὸς δὲ δείκνυσιν αὐτὸ καὶ σφόδρα [6]) δυνατόν· καὶ ὃ τῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖον, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῦ νικοδήμου πεποίηκε. προστίθησι δὲ καὶ περὶ τῦ αἵματος, σημαίνων [7]) περὶ τῦ ἄρτου καὶ τῦ ποτηρίου, ἃ ἔμελλεν, ὡς εἴρηται, δώσειν τοῖς μαθηταῖς ἐν τῷ τελευταίῳ δείπνῳ. ζωὴν δὲ πάλιν λέγει, τὴν αἰώνιον, ἤτοι, τὴν μακαρίαν.

Vers. 54. Ὁ — αἰώνιον. Συνεχῶς φέρει τὸν περὶ τῶν μυστηρίων λόγον, δεικνὺς τὸ ἀναγκαῖον τῦ πράγματος, ὅτι πάντως γενέσθαι τῦτο χρή.

Vers. 54. Καὶ — ἡμέρᾳ. Πυκνῶς [8]) ἐλίττει καὶ τὸν περὶ τῆς ζωῆς, καὶ τῆς ἀναστάσεως λόγον, βαλόμενος αὐτὸν ἐντυπῶσαι τῇ διανοίᾳ τῶν ἀκουόντων. ἃ δὲ διαφόρως προεξειλάμεθα, ταῦτα νῦν συλλήβδην ἀνακεφαλαιωτέον· ὅτι ἐπεὶ πάντες ἄνθρωποι ἀναστήσονται, καὶ πάντες ζήσονται αἰωνίως, προσήκει νοεῖν ἀνάστασιν, ἐπὶ τῶν δικαίων μὲν, τὴν ἐπὶ ἀπολαύσει· ἐπὶ τῶν ἁμαρτωλῶν δὲ, τὴν ἐπὶ κολάσει· καὶ οὖ ζωὴν μὲν αἰώνιον, ἐπὶ τῶν δικαίων, τὴν ἐν ἀπολαύσει· ἐπὶ δὲ τῶν ἁμαρτωλῶν, τὴν ἐν κολάσει.

Vers. 55.

8) Plerumque spiritu leni scribunt Codices, vt hic vterque.

Verſ. 55. *Caro enim — potus.* Verus eſt cibus, ſiue aptiſſimus, vtpote animam, quae propriiſſima hominis pars eſt, nutriens: et ſimiliter de ſanguine. Aut hoc dixit, confirmans, quod non aenigmatice, neque parabolice loqueretur.

Verſ. 56. *Qui — illo.* In me manet, vnitur mihi per tranſumtionem et communicationem meae carnis meique ſanguinis, et vnum corpus mecum efficitur, ac particeps vitae, quae in me eſt: quod ſi ille in me eſt, vtique et ego in illo.

Verſ. 57. *Sicut — patrem.* Sicut, qui ſemper viuit pater, miſit me, ita et ego immutabiliter viuo, eo quod a viuente patre natus ſim.

† In cognitionem nos inducit, quod principium habeat, et non ſit absque principio ſicut pater. Aut etiam alio modo: Propter patrem, id eſt, quia pater viuit: niſi enim ille viueret, neque ego viuerem, quia vero ille viuit et ego viuo: et niſi ille haberet, quaecunque habet, neque ego haberem, quaecunque habeo. Siquidem nobis omnia ſunt eadem, exceptis perſonalibus proprietatibus.

Verſ. 57. *Et — me.* Quemadmodum ego viuo, quia natus ſum a viuente patre, ita et qui edit me, ipſe quoque viuet, eo quod me, qui vita ſum, ederit, vitamque participauerit.

Verſ. 58. *Hic — qui deſcendit.* Hic, puta, qui vitam praeſtat ſempiternam.

Verſ. 58. *Non — mortui ſunt.* Non mortui ſunt, qui illum ederunt, videlicet. Sicut patres veſtri comederunt manna et mortui ſunt. Verum ſicut hi, qui manna illud comederunt, carne

[9]) ἀληθὴς enim, non ἀληθῶς, legit.
[1]) ζῶν omittit. A. Malim tollere prius ζῶν.

Vers. 55. Ἡ γὰρ σάρξ — πόσις. Ἀληθής[9]) ἐστι βρῶσις, ἤτοι, κυριωτάτη, ὡς τὸ κυριώτατον μέρος τῆ ἀνθρώπου τρέφουσα, τὴν ψυχήν· καὶ τὸ αἷμα δὲ, ὁμοίως. ἢ ταῦτα εἶπε, βεβαιῶν, ὅτι οὐκ αἰνιγμα λέγει, οὐδὲ παραβολήν.

Vers. 56. Ὁ — αὐτῷ. Ἐν ἐμοὶ μένει, ἑνοῦταί μοι, διὰ τῆς μεταλήψεως καὶ κοινωνίας τῆς ἐμῆς σαρκὸς καὶ τῆ ἐμῆ αἵματος, καὶ σύσσωμός μοι γίνεται, καὶ μέτοχος τῆς ἐν ἐμοὶ ζωῆς· εἰ δ' ἐκεῖνος ἐν ἐμοὶ, πάντως κἀγὼ ἐν αὐτῷ.

Vers. 57. Καθὼς — πατέρα. Καθὼς ζῶν ἀπέστειλέ με ὁ[1]) ζῶν πατὴρ, ἵνα κἀγὼ ζῶ ἀπαραλλάκτως, διὰ τὸ γεννηθῆναι ἐκ ζῶντος πατρός.

[Γνῶσιν[2]) ἡμῖν[3]) εἰσάγει, τῆ ἔχειν ἀρχὴν, καὶ μὴ εἶναι ἄναρχος, ὥσπερ ὁ πατήρ· ἢ καὶ ἑτέρως, διὰ τὸ ζῆν τὸν πατέρα.[4]) εἰ μὴ γὰρ ἐκεῖνος ἔζη, οὐδὲ ἐγὼ ἔζων· ἐπεὶ δὲ ἐκεῖνος ζῇ, ζῶ κἀγώ. καὶ εἰ μὴ ἐκεῖνος εἶχεν, ὅσα ἔχει, οὐδὲ ἐγὼ εἶχον, ὅσα ἔχω. ἴσα γὰρ ἡμῖν πάντα, χωρὶς τῶν προσωπικῶν ἰδιοτήτων.]

Vers. 57. Καὶ — ἐμέ. Ὥσπερ ἐγὼ ζῶ, διὰ τὸ γεννηθῆναι ἐκ ζῶντος πατρὸς, ἵνα καὶ ὁ τρώγων με, κἀκεῖνος ζήσεται, διὰ τὸ τρώγειν ἐμὲ τὴν ζωὴν, καὶ μεταλαμβάνειν τῆς ζωῆς.

Vers. 58. Οὗτός — καταβάς. Οὗτος, ὁ ζωὴν αἰώνιον χορηγῶν.

Vers. 58. Οὐ — ἀπέθανον. Οὐκ ἀποθανεῖνται, οἱ τρώγοντες αὐτὸν δηλονότι, καθὼς ἔφαγον οἱ πατέρες ὑμῶν τὸ μάννα, καὶ ἀπέθανον. καὶ μὴν, ὥσπερ οἱ τὸ μάννα ἐκεῖνο φαγόντες ἀπέ-

[2]) Haec in margine habent Codices.
[3]) Hentenius reddidit, ac si legerit: εἰς γνῶσιν ἡμᾶς εἰσάγει.
[4]) Intellige, ζῶ κἀγώ.

ne mortui sunt, ita et qui panem hunc edunt, carne moriuntur. Sed hi soli, quum in spe vitae aeternae moriantur, non videntur mori, sed obdormire.

Vers. 58. *Qui — aeternum.* Merito sermoni de pane ac de vita immoratus est, sciens illum quidem necessarium, hanc vero dulcem hominibus: panem sane corporalem corporalibus, spiritualem autem spiritualibus: similiter et vitam corporalem corporalibus, spiritualem vero spiritualibus.

Vers. 59. *Haec — v. 60. audire?* Durus est, hoc est, aegre admitti potest: Hic sermo, puta, de ipso comedendo: quis illum potest admittere? Qui vero hoc dicebant, e discipulis quidem eius erant, non tamen e duodecim, sed e septuaginta.

Quidam vero ex his fuisse aiunt, qui alias ab eo edocti erant: nam et alii multi frequenter sequebantur illum. Qui ergo discessuri erant, sibi scilicet patrocinabantur, quum potius conuenienti tempore remansisse oportuerit ac obedisse in eo, quod difficile videbatur et non desperasse: nam ita duodecim illi fecerunt. Candidi siquidem discipuli est, omnia, quae iubet praeceptor, absque curiositate excipere, et vbi sese offert opportunitas, verecunde de his interrogare, quae eius excedunt intelligentiam.

Vers. 61. *Sciens — offendiculo?* Sane et hoc diuinitatem eius demonstrabat, puta, quae apud illos occulta erant, ferre in medium: nam occulta apud se murmurauerant.

Vers. 62.

ἀπέθανον τῇ σαρκὶ, ἔτω καὶ οἱ τὸν ἄρτον τοῦτον τρώγοντες ἀποθνήσκουσι τῇ σαρκί· ἀλλ' ἔτοι μόνοι ἐπ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίου ἀποθνήσκοντες, ὰ δοκοῦσιν ἀποθανεῖν, ἀλλ' ὑπνοῦν.

Verſ. 58. Ὁ — αἰῶνα. Ἱκανῶς ἐνδιέτριψε τῷ περὶ τοῦ ἄρτου καὶ περὶ τῆς ζωῆς λόγῳ, γινώσκων, τὸν μὲν ἀναγκαῖον, τὴν δὲ γλυκεῖαν τοῖς ἀνθρώποις· τὸν μὲν σωματικὸν ἄρτον, τοῖς σωματικοῖς· τὸν δὲ πνευματικὸν, τοῖς πνευματικοῖς· καὶ τὴν μὲν σωματικὴν ζωὴν, τοῖς σωματικοῖς· τὴν δὲ πνευματικὴν, τοῖς πνευματικοῖς.

Verſ. 59. Ταῦτα — v. 60. ἀκούειν; Σκληρός ἐστιν, ἤτοι, δυσπαράδεκτος οὗτος ὁ λόγος, ὁ τοῦ τρώγειν αὐτὸν, τίς δύναται αὐτὸν παραδέχεσθαι; οἱ τοῦτο δὲ εἰπόντες, μαθηταὶ μὲν αὐτοῦ ἦσαν· οὐκ ἐκ τῶν δώδεκα δέ· ἀλλ' ἐκ τῶν ἑβδομήκοντα.

Τινὲς δέ φασιν, ὅτι ἐκ τῶν ἄλλως[5]) μαθητευομένων αὐτῷ. πολλοὶ γὰρ καὶ ἕτεροι ἠκολούθουν αὐτῷ πολλάκις. μέλλοντες οὖν ἀποπηδᾶν, ὑπεραπολογοῦνται δῆθεν ἑαυτῶν. ἔδει δὲ αὐτοὺς ἀναμεῖναι τὸν προσήκοντα καιρὸν, καὶ πυθέσθαι περὶ τοῦ δοκοῦντος δυσχεροῦς, καὶ μὴ ἀπαγορεύειν. οὕτω γὰρ οἱ δώδεκα μαθηταὶ πεποιήκασι. μαθητοῦ γὰρ εὐγνώμονος, ἀπεριέργως πάντα δέχεσθαι τὰ τοῦ διδασκάλου, καὶ καιροῦ καλέντος, εὐλαβῶς ἐρωτᾶν περὶ τῶν ὑπερβαινόντων τὴν αὐτῶ διάνοιαν.

Verſ. 61. Εἰδὼς — σκανδαλίζει; Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς αὐτοῦ θεότητος ἀπόδειξις, τὸ τὰ ἀπόῤῥητα αὐτοῖς φέρειν εἰς μέσον. καθ' ἑαυτοὺς γὰρ ἀπορρήτως ἐγόγγυζον.

Verſ. 62.

5) Extra numerum duodecim et ſeptuaginta, οἱ ἐν τάξει μαθητῶν ἠκολούθησαν αὐτῷ.

Verſ. 62. *Si — erat?* Deficit, quid Dicetis? Loquitur autem de futura ſui in coelum aſſumtione. Aſcendentem, quoad humanitatem: vbi prius erat, quoad diuinitatem. Qui enim poteſt hanc carnem reddere coeleſtem, poteſt vtique et ipſam cibum hominum efficere.

Verſ. 63. *Spiritus — quicquam.* Spiritum nunc vocat intellectum ſpiritualem eorum, quae dicta ſunt. Similiter et carnem, intelligere ea carnaliter: non enim de carne ipſius, quae viuificat, nunc ſermo eſt. Ait ergo, Haec ſpiritualiter intelligere, vitam praebet, quam ſupra dixi: carnaliter vero ea intelligere non prodeſt quicquam.

Verſ. 63. *Verba — ſunt.* Spiritualia et viuifica ſunt: oportet namque non ſimpliciter ea intueri, id enim eſt carnaliter intelligere, ſed aliud quippiam imaginari, et interioribus oculis ea aſpicere, tanquam myſteria, nam hoc eſt ſpiritualiter intelligere.

Verſ. 64. *Sed — ipſum.* Non ſolum praeſcientiam, ſed et clementiam ſuam oſtendit: quia non a tempore, quo murmurare coeperunt, verum etiam ab initio cognoſcebat credentes, et tamen omnes pariter docebat.

Verſ. 65. *Et — meo.* Propterea, quia videlicet ſunt quidam, qui non credunt. Continue autem Deum patrem ſuum nominat, docens, quod non ſit filius Joſeph, ſicut illi putabant.

Verſ. 66. *Ex — ambulabant.* Ex hoc, id eſt, ab eo tempore, abierunt retrorſum, hoc eſt, abſciſſi ſunt ab eo, qui videlicet antea murmura-

Vers. 62. Ἐὰν — πρότερον; Λείπει τὸ, τί ἐρεῖτε; ἔλεγε δὲ περὶ τῆς ἐς ὕστερον εἰς οὐρανὸν ἀναλήψεως αὐτοῦ. ἀναβαίνοντα, τῇ ἀνθρωπότητι· ὅπου ἦν τὸ πρότερον, τῇ θεότητι. ὁ γὰρ δυνάμενος τὴν σάρκα ταύτην οὐράνιον ποιῆσαι, δύναται πάντως αὐτὴν καὶ τροφὴν ἀνθρώπων ἀπεργάσασθαι.

Vers. 63. Τὸ πνεῦμα — ἀδέν. Πνεῦμα λέγει νῦν, τὸ πνευματικῶς νοεῖν τὰ ῥηθέντα. ὁμοίως δὲ καὶ σάρκα, τὸ σαρκικῶς νοεῖν αὐτά. οὐ γὰρ περὶ τῆς ζωοποιοῦ σαρκὸς αὐτῷ νῦν ὁ λόγος. φησὶ τοίνυν, ὅτι τὸ μὲν πνευματικῶς νοεῖν ταῦτα, ζωὴν παρέχει, τὴν ἀνωτέρω λεχθεῖσαν· τὸ δὲ σαρκικῶς νοεῖν αὐτά, οὐδὲν ὠφελεῖ.

Vers. 63. Τὰ ῥήματα — ἐσι. Πνευματικά ἐσι καὶ ζωηρά ἐσι, διὸ χρὴ, μὴ ἁπλῶς εἰς αὐτὰ βλέπειν· τοῦτο γάρ ἐσι τὸ σαρκικῶς νοεῖν· ἀλλ' ὑψηλότερόν τι φαντάζεσθαι, καὶ τοῖς ἔνδον ὀφθαλμοῖς αὐτὰ κατοπτεύειν, ὡς μυσήρια· τοῦτο γάρ ἐσι τὸ πνευματικῶς νοεῖν.

Vers. 64. Ἀλλ' — αὐτόν. Οὐ μόνον τὴν πρόγνωσιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀνεξίκακον αὐτοῦ δείκνυσιν, ὅτι οὐκ ἀπὸ τοῦ γογγύσαι, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς, καὶ ἄνωθεν ἐγίνωσκε, καὶ τοὺς πισεύοντας, καὶ τοὺς μὴ πισεύοντας, καὶ ὅμως κοινῶς πάντας ἐδίδασκε.

Vers. 65. Καὶ — μου. Διὰ τοῦτο, ποῖον; διὰ τὸ εἶναί τινας, οἳ δὲ πισεύουσι. συνεχῶς δὲ πατέρα ἑαυτοῦ, τὸν θεὸν ὀνομάζει, διδάσκων, ὅτι οὐκ ἔσιν υἱὸς τοῦ ἰωσὴφ, ὡς ἐκεῖνοι ᾤοντο.

Vers. 66. Ἐκ — περιεπάτουν. Ἐκ τούτου, ἀντὶ τοῦ, ἔκτοτε. ἀπῆλθον δὲ εἰς τὰ ὀπίσω, φασὶν, ἀπεσχίσθησαν, οἱ ἀνωτέρω γογγύσαντες.

murabant. Retrorsum autem intellige mihi, ad vitam priorem, ad quam reuersi sunt.

Vers. 67. *Ait — abire?* Non dixit, Abite et vos: nam id repellentis esset, sed blande interrogauit, ostendens sibi opus non esse ministerio illorum, neque se circumducere illos ad ostentationem, quodque nullum velit inuitum retinere. Sed neque aegre tulit aut redarguit illos, qui retrorsum abierant, veluti facere solemus, ducentes huiusmodi factum, contemtum aut iniuriam: quia omnia gloriae amore facimus.

Vers. 68. *Respondit — abibimus?* Petrus fratrum amator, pro fratribus omnibus respondet, Domine, ad quem abibimus? vehementem erga illum amorem demonstrans, quod videlicet neminem habeant, quem ei praeponant, non parentes, non cognatos, non amicos, et, vt semel dicam, neminem inter omnes. Deinde ne hoc dixisse videatur, quasi non sit, qui eos suscipiat, subiunxit.

Vers. 68. *Verba — habes.* Verba, quae vitam concilient aeternam. Vides, quod verba non erant quae praebuerant offendiculum, sed auditorum segnities: et quia carnaliter ea intelligebant, non spiritualiter. Consequens etenim ac necessarium fuerat, vt illa dicerentur propter Iudaeorum de manna sermonem. Oportuit autem auditores aut spiritualiter ea intelligere, aut, si id necdum poterant, his primum susceptis, postmodum de his diligenter interrogare.

Vers. 69. *Et — viui.* Trigesimo tertio iuxta Matthaeum capite dixit idem, Tu es Christus filius Dei viui. Sed tunc quidem Christus illum beatum praedicauit propter causam ibi dictam: nunc vero,

ὀπίσω δὲ νόει μοι, καὶ τὸν πρότερον βίον αὐτῶν, εἰς ὃν πάλιν ὑπέστρεψαν.

Vers. 67. Εἶπεν — ὑπάγειν; Οὐκ εἶπεν, ἀπέλθετε καὶ ὑμεῖς· τοῦτο γὰρ ἀπωθουμένου ἦν· ἀλλ' ὁμαλῶς ἠρώτησε, δεικνὺς, ὅτι δεῖται τῆς διακονίας αὐτῶν, οὐδὲ περιάγει τούτους, ἐπιδεικνύμενος, καὶ ὅτι οὐδένα, μὴ βουλόμενον, βούλεται κατέχειν, οὔτε δὲ ἐδειλίασεν, οὔτε κατηγόρησε τῶν ἀπελθόντων εἰς τὰ ὀπίσω, ὅπερ ποιεῖν εἰώθαμεν ἡμεῖς, καταφρόνησιν καὶ ὕβριν τὸ πρᾶγμα κρίνοντες, διότι μετὰ φιλοδοξίας ἅπαντα πράττομεν.

Vers. 68. Ἀπεκρίθη — ἀπελευσόμεθα; Ὁ Πέτρος, ὁ φιλάδελφος, ὑπεραπολογεῖται πάντων τῶν ἀδελφῶν· κύριε, πρὸς τίνα ἀπελευσόμεθα; τὸ πρὸς αὐτὸν φιλόστοργον ἐμφαίνων, ὅτι οὐκ ἔχουσιν ἕτερον τιμιώτερον αὐτοῦ, οὐ γονεῖς, οὐ συγγενεῖς, οὐ φίλους, οὐχ ἁπλῶς τινα τῶν ἁπάντων. εἶτα, ἵνα μὴ δοκῇ τοῦτο εἰπεῖν, ὡς ἐκ ἔντος τοῦ ὑποδεξομένου αὐτούς, ἐπήγαγε.

Vers. 68. Ῥήματα — ἔχεις. Ῥήματα ζωὴν αἰώνιον προξενοῦντα. ὁρᾷς, ὅτι οὐ τὰ ῥήματα ἦν τὰ σκανδαλίζοντα, ἀλλ' ἡ ἀπροσεξία τῶν ἀκουόντων, καὶ τὸ σαρκικῶς νοεῖν αὐτὰ, καὶ μὴ πνευματικῶς. ἀκόλουθον μὲν γὰρ, καὶ ἀναγκαῖον ἦν, ἐκεῖνα ῥηθῆναι, διὰ τὸν περὶ τοῦ μάννα λόγον τῶν Ἰουδαίων· ἔδει δὲ τοὺς ἀκόντας, ἢ πνευματικῶς ἀκούειν αὐτὰ, ἢ μὴ τοῦτο δυναμένους, δέχεσθαι μὲν ταῦτα, ὕστερον δὲ φιλομαθῶς ἐρωτῆσαι περὶ τούτων.

Vers. 69. Καὶ — ζῶντος. Καὶ ἐν τῷ τριακοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ Ματθαῖον τὸ αὐτὸ εἶπε· σὺ εἶ m) ὁ χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος· ἀλλὰ τότε μὲν ἐμακάρισεν αὐτὸν ὁ χρι-

m) Matt. 16, 16.

vero, quia communiter dixit, Nos credidimus et cognouimus, separat ab illis Iscarioten, tanquam iam fluctuantem.

Vers. 70. *Respondit — elegi?* Hoc interrogatiue legendum est.

Vers. 70. *Et* — v. 71. *duodecim.* Num ego vos, inquit, duodecim elegi? et tamen vnus ex vobis in nullo mea adiutus electione, vtpote liberum habens arbitrium ad virtutem et vitium, diabolus est, siue diabolicus, et diaboli ministet. Significat itaque in voluntate ac electione hominis situm esse, vt saluetur, aut pereat.

Quidam vero diabolum hoc in loco intellexerunt insidiatorem. Nihil ergo nouum, quod Iudas quum eligeretur bonam habuerit voluntatem, postea autem sit immutatus, tanquam libero vsus arbitrio.

Cap. VII. v. 1. *Et — interficere.*

Non enim poterat, id est, non erat securus, vt versaretur in Iudaea: tanquam de homine enim hoc dixit euangelista: nam sicut homo nunc formidat, non mortem fugiens, sed homicidis parcens, et quia tempus suae passionis nondum aduenerat. Siquidem oportebat eum interdum quidem manere inexpugnabilem, vtpote Deum, quandoque vero tanquam hominem dispensatorie cedere.

Vers. 2. *Erat — Scenopegia.* Haec celebrabatur in memoriam diei, quo primum Moses

6) εἰς ἀρετὴν. A.
7) δὲ, interponit. A.
8) Interpretatur ergo lectionem Chrysostomi, εἶχεν ἐξουσίαν, pro ἤθελε, quam recte hoc loco repudiauit

ὁ χριστὸς, διὰ τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν αἰτίαν· νῦν δὲ, ἐπειδὴ κοινῶς εἶπεν, ὅτι πεπιστεύκαμεν καὶ ἐγνώκαμεν, διαστέλλει τὸν ἰσκαριώτην ἀπ' αὐτῶν, ἤδη σαλευόμενον.

Verſ. 70. Ἀπεκρίθη — ἐξελεξάμην; Τοῦτο κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωστέον.

Verſ. 70. Καὶ — v. 71. δώδεκα. Οὐκ ἐγώ, φησιν, ὑμᾶς τοὺς δώδεκα ἐξελεξάμην; καὶ ὅμως ἐξ ὑμῶν εἷς, ἐδὲν τῆς παρ' ἐμοῦ ἐκλογῆς ἀπονάμενος, ὡς αὐτεξέσιος [6]) πρὸς ἀρετὴν καὶ κακίαν, διάβολός ἐστιν, ἤγουν, διαβολικὸς, τοῦ διαβόλου ὑπουργός. δῆλον ἓν, ὅτι ἐν τῇ προαιρέσει τὸ ἀνθρώπου κεῖται, τὸ σώζεσθαι ἢ ἀπόλλυσθαι.

Τινὲς δὲ διάβολον νῦν, τὸν ἐπίβουλον ἐνόησαν. ἐδὲν [7]) οὖν καινὸν, ἐν τῷ ἐκλέγεσθαι μὲν, ἀγαθὴν προαίρεσιν ἔχειν τὸν ἰούδαν· ὕστερον δὲ μεταβληθῆναι τοῦτον, ὡς αὐτεξέσιον.

Cap. VII. v. 1. Καὶ — ἀποκτεῖναι.

Οὐ γὰρ εἶχεν [8]) ἐξουσίαν, ἤγουν, οὐκ εἶχεν ἄδειαν ἐν τῇ ἰουδαίᾳ περιπατεῖν. ὡς περὶ ἀνθρώπου γὰρ τοῦτο εἶπεν ὁ εὐαγγελιστής. ὡς γὰρ ἄνθρωπος ὑπεξέλλετο νῦν, ὁ φεύγων τὸν θάνατον, ἀλλὰ φειδόμενος τῶν φονέων, καὶ ὅτι οὔπω καιρὸς ἦν τῶ πάθους αὐτοῦ. ἔδει γὰρ αὐτὸν ποτὲ μὲν, ὡς θεὸν, μένειν ἀχείρωτον, ποτὲ δὲ, ὡς ἄνθρωπον, ὑποχωρεῖν οἰκονομικῶς.

Verſ. 2. Ἦν — σκηνοπηγία. Αὕτη ἑορτάζετο εἰς μνήμην τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ μωϋ-

diauit Theophylactus. Flumen orationis hic abripuit Chryſoſtomum, deceptum fortaſſe loco ſimili Marc. 6, 5. Largior certe erat dicendi materia, explicandis illis, οὐκ εἶχεν ἐξουσίαν.

ſes diuinum fixit tentorium, quod a Beſeleel fabricatum eſt.

Verſ. 3. *Dixerunt — eius.* Filii Ioſephi, qui adoptione pater eius erat.

Verſ. 3. *Tranſi — facis.* Fingunt quidem de bonis ſuadere tanquam cognati et amici familiares, finis vero eorum prauus erat, ab inuidia procedens: conabantur ſiquidem illum in Iudaeam pellicere, vt ab illis occideretur, qui eum quaerebant interficere. Cauſam autem praetexebant, quod oporteret diſcipulos quoque eius, qui ibi erant, ſiue turbas, quae illum in Iudaea ſequebantur, intueri ſigna, quae ipſe ederet.

Verſ. 4. *Nemo — eſſe.* Iuxta faciliorem intellectum et qui in promtu eſt, videntur illum incitare, vt tranſeat, iuxta profundiorem vero, ſcommata in eum iaciebant, tanquam in timidum ſimul et gloriae cupidum. Siquidem in occulto quidem quippiam facere, timidi eſt: quaerere autem palam eſſe, ſiue manifeſtum et glorioſum, gloriae cupidi eſt.

Verſ. 4. *Si — mundo.* Si haec ſigna vere et non apparenter facis, manifeſta teipſum omnibus Iudaeis. Suſpicabantur namque ſigna haec phantaſtice fieri.

Hinc ergo manifeſtum eſt, quod etiam ibi miracula ediderit, quae omnia praetercurrit Iohannes, quemadmodum alia multa: feſtinans magis ad ea, quae nouam aliquam afferebant narrationem, et quorum alii nullam fecerant mentionem. Deinde cauſam etiam dicit talis ſuſpicionis.

Verſ. 5. *Neque — eum.* Neque ipſi credebant in eum, tanquam in Deum. Attamen hi,

σῆς ἔπηξε πρῶτον τὴν κατασκευαθεῖσαν ὑπὸ τῦ Βεσελεὴλ θείαν σκηνήν.

Vers. 3. Εἶπον — αὐτῦ. Οἱ τῦ ἰωσὴφ υἱοὶ, τῦ θέσει πατρὸς αὐτῦ.

Vers. 3. Μετάβηθι — ποιεῖς. Προσποιῦνται μὲν ἐπ' ἀγαθῷ συμβελεύειν, ὡς συγγενεῖς δῆθεν καὶ οἰκειότατοι· σκοπὸς δὲ αὐτοῖς πονηρὸς, ἐκ φθόνου τεχθείς. πειρώμενοι γὰρ μεταγαγεῖν τῦτον εἰς τὴν ἰουδαίαν, ἵνα ἀναιρεθῇ παρὰ τῶν ζητούντων ἀποκτεῖναι αὐτὸν, προβάλλονται, τὸ δεῖν καὶ τοὺς ἐκεῖσε ὄντας μαθητὰς αὐτοῦ, ἤτοι, τοὺς ὄχλους, τοὺς ἐν ἰουδαίᾳ, παρεπομένους αὐτῷ, θεωρεῖν τὰ σημεῖα, ἃ ποιεῖ.

Vers. 4. Οὐδεὶς — εἶναι. Κατὰ μὲν τὸ προχείρως νοούμενον, δοκοῦσι παρακινίζειν αὐτὸν, ἵνα μεταβῇ· κατὰ δὲ τὸ βαθύτερον ἀποσκώπτουσιν, ὡς δειλὸν ἅμα καὶ φιλόδοξον. τὸ μὲν γὰρ ἐν κρυπτῷ τι ποιεῖν, δειλοῦ· τὸ δὲ ζητεῖν ἐν παῤῥησίᾳ εἶναι, ἤτοι, φανερὸν, ἀπόβλεπτον, φιλοδόξου.

Vers. 4. Εἰ — κόσμῳ. Εἰ ταῦτα τὰ σημεῖα ποιεῖς, καὶ οὐ φαντάζεις, φανέρωσον σεαυτὸν πᾶσιν ἰουδαίοις. ὑπώπτευον γὰρ καὶ[9]) τὰ σημεῖα, ὡς φαντασίαν.

Δῆλον οὖν ἐντεῦθεν, ὅτι σημεῖα ἐποίησε καὶ κεῖ, ἃ πάντα παρέδραμεν ὁ ἰωάννης, ὥσπερ καὶ ἄλλα πολλὰ, σπεύδων μᾶλλον ἐπὶ τὰ φέροντα ξένην τινὰ διήγησιν, καὶ ὧν οἱ ἄλλοι οὐκ ἐπεμνήσθησαν. εἶτα λέγει καὶ τὸ αἴτιον τῆς τοιαύτης ὑποψίας.

Vers. 5. Οὐδὲ — αὐτόν. Οὐδ' αὐτοὶ ἐπίστευον εἰς αὐτὸν, ὡς εἰς θεὸν, ἀλλ' ὅμως οἱ νῦν

9) καὶ γάρ. E.

hi, qui tunc tales erant, magni poſtmodum effecti ſunt, multaque a multis pro illo paſſi ſunt, Iacobus videlicet et Iudas. Quid ergo is, qui eorum corda nouerat? Non reprehendit illos, tanquam malos et inſidiatores, ſed patienter reſpondet ad intentionem ipſorum.

Verſ. 6. *Ait — adeſt.* Tempus, quo conuenit, vt ego in Iudaeam vadam occidendus, ad quod vos laboratis, nondum adeſt: quid me vrgetis ante huiusmodi tempus?

Verſ. 6. *Tempus autem — paratum.* Tempus, quo vos in Iudaeam abeatis, ſemper in promtu eſt, mihi impedimento eſt tempus, quod nondum adeſt: vobis autem nihil eſt impedimento, quum iam vna cum Iudaeis ſentiatis.

Verſ. 7. *Non — vos.* Vtpote amicos ſuos et vna ſecum ſentientes: quia vos ad eum acceditis. Mundum autem dicit, Iudaeos mundana ſapientes.

Verſ. 7. *Me — ſint.* Mihi autem inimicus eſt, quia ego oſtendo, quod opera eius mala ſint: ideo ego nunc non accedo ad ipſum occidendus, ſed quum tempus aduenerit. Oſtendit ergo, quod ob id potius oderant ipſum Iudaei, quod illos argueret, quanquam ipſi dicerent ſe eum odiſſe, quod legis transgreſſor eſſet, Deoque contrarius: et quod non ſolum ſabbathum ſolueret, ſed et patrem ſuum diceret Deum, aequalem ſeſe faciens Deo.

Tu vero mihi conſidera, quam manſuete tulerit fratrum conſilium, quo inſidiis appetebatur. Nos vero non ita, ſed ſtatim indignamur ac moleſte ferimus, omnibusque modis tales vlciſcimur: quo ergo pacto diſcipuli eius erimus?

Verſ. 8.

τοιῦτοι, μεγάλοι γεγόνασιν ὕστερον, καὶ πολλὰ παρὰ πολλῶν ὑπὲρ αὐτοῦ πεπόνθασιν, ἰάκωβος καὶ ἰούδας. τί οὖν ὁ τὰς καρδίας αὐτῶν εἰδώς; οὐκ ἤλεγξεν αὐτοὺς πονηροὺς καὶ ἐπιβάλλει, ἀλλὰ μακροθύμως ἀποκρίνεται πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν.

Vers. 6. Λέγει — πάρεστιν. Ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς, ὁ τῦ ἀπελθεῖν με εἰς τὴν ἰουδαίαν, ἀναιρεθησόμενον, ὡς σπεύδετε, ἔπω πάρεστι, τί με κατεπείγετε πρὸ τῦ τοιούτου καιρῦ;

Vers. 6. Ὁ δὲ καιρὸς — ἕτοιμος. Ὁ καιρὸς ὁ ὑμέτερος, ὁ τῦ ἀπελθεῖν ὑμᾶς εἰς τὴν ἰουδαίαν πάντοτέ ἐστιν εὐχερής. ἐμοὶ μὲν γὰρ ἐμποδίζει, τὸ μήπω παρεῖναι αὐτόν· ὑμῖν δὲ, ἐδὲν, συμφρονῦσιν ἤδη τοῖς ἰουδαίοις.

Vers. 7. Οὐ — ὑμᾶς. Ὡς φίλος αὐτῦ, καὶ ὁμόφρονας. διὸ ὑμεῖς ὑπάγετε εἰς αὐτόν. κόσμον γὰρ λέγει, τὸς κοσμικὰ φρονῦντας ἰουδαίους.

Vers. 7. Ἐμὲ — ἐστιν. Ἐμοὶ δὲ ἐχθραίνει, διότι ἐγὼ ἀποδεικνύω, ὅτι τὰ ἔργα αὐτῦ πονηρά ἐστι. διὸ ἐγὼ οὐχ ὑπάγω εἰς [1]) αὐτὸν ἄρτι, ἀναιρεθησόμενος· ἀλλ' ὅτε ὁ καιρὸς ἐπιστῇ. ἔδειξεν οὖν, ὅτι διὰ τὸ ἐλέγχειν τὸς ἰουδαίους μᾶλλον ἐμισεῖτο, εἰ καὶ ἐκεῖνοι ἔλεγον, μισεῖν αὐτὸν, ὡς παράνομον, καὶ ἀντίθεον, ὅτι [n]) ὁ μόνον ἔλυε τὸ σάββατον, ἀλλὰ καὶ πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν θεὸν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ θεῷ. n) Io. 5, 18.

Σὺ δέ μοι σκόπει, πῶς πράως ἤνεγκε τὴν ἐπίβολον συμβολὴν τῶν ἀδελφῶν· ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτως, ἀλλ' εὐθέως ἀγανακτῦμεν καὶ σχετλιάζομεν καὶ πᾶσι τρόποις ἀμυνόμεθα τοὺς τοιούτους. πῶς ἂν ἐσόμεθα μαθηταὶ αὐτῦ;

[1]) εἰς αὐτὴν. A.

Verſ. 8. *Vos — iſtum.* Hoc eſt praedictum, puta, ſcenopegiorum. Vos qui amici eſtis Iudaeorum, qui periculum nullum timetis.

Verſ. 8. *Ego — iſtum.* Non dixit, Non aſcendam, ſed Nondum aſcendam, hoc eſt, non nunc aſcendam, eo quod nunc viuat ac vigeat excandeſcentia Iudaeorum. Irrationalis namque temeritatis eſt, ſeſe in manifeſtum coniicere periculum.

Verſ. 8. *Quia — impletum eſt.* Tempus vitae meae, qua in terra viuo. Quanquam enim circa futurum paſcha crucifigendus erat: adhuc tamen oportebat miracula operari ac docere, multosque ad fidem attrahere. Non eſt ergo ſermo timoris, ſed diſpenſationis: nam ſi tunc in Iudaeam abiiſſet, omnino ipſum occidere tentaſſent: quod ſi captus tanquam homo occiſus fuiſſet, datum fuiſſet impedimentum his, quae dicturus aut facturus erat: ſi vero non fuiſſet captus, ſed tanquam Deus euaſiſſet, incarnationi eius non fuiſſet habita fides. Tempus itaque debito modo diſponit.

Verſ. 9. *Haec — v. 10. feſtum.* Cum eis non aſcendit, propter dictam cauſam, et ne manifeſtarent eum Iudaeis: poſtmodum autem aſcendit, quum iam furor illorum reprimi inciperet, vt ſcirent, qui timorem eius arguebant, quod timidus non eſſet, ſed congrua diſpenſatione vteretur.

Verſ. 10. *Non — occulto.* Quaſi latenter: adhuc enim verebatur, expectans donec perfecte

z) Repudiauit ergo Chryſoſtomi lectionem. qui οὐκ, loco οὔπω habet. Vide Chryſoſt. T. VIII. p. 285. E. Cyril.

Vers. 8. Ὑμεῖς — ταύτην. Τὴν προειρημένην, τὴν τῶν σκηνοπηγιῶν. ὑμεῖς, οἱ φίλοι τῶν Ἰουδαίων, οἱ μηδένα κίνδυνον ὑποπτεύοντες.

Vers. 8. Ἐγὼ — ταύτην. Οὐκ εἶπεν, οὐκ[2]) ἀναβαίνω, ἀλλ' ἔπω ἀναβαίνω, τουτέστιν, οὐ νῦν ἀναβαίνω, διὰ τὸ ζέειν καὶ ἀκμάζειν νῦν τὸν θυμὸν τῶν Ἰουδαίων. θρασύτητος γὰρ ἀλογίστου τὸ ἐμπίπτειν ἑαυτὸν εἰς πρόδηλον κίνδυνον.

Vers. 8. Ὅτι — πεπλήρωται. Ὁ καιρὸς τῆς ἐμῆς ἐν τῇ γῇ ζωῆς. εἰ γὰρ καὶ κατὰ τὸ μέλλον πάσχα σαρκοῦσθαι ἔμελλεν, ἀλλ' ἔδει αὐτὸν ἔτι καὶ θαυματουργῆσαι, καὶ διδάξαι, καὶ πολλοὺς εἰς πίστιν ἐπισπάσασθαι. οὐ δειλίας φαίνων ὁ λόγος, ἀλλ' οἰκονομίας. εἰ γὰρ ἀπῆλθε τότε εἰς τὴν Ἰουδαίαν, πάντως ἂν ἐπεχείρησαν ἀνελεῖν αὐτόν. καὶ εἰ μὲν χειρωθεὶς, ὡς ἄνθρωπος,[3]) ἀνῃρέθη, ἐνεποδίσθησαν ἄν, ἃ λέγειν καὶ ποιεῖν ἔμελλεν· εἰ δὲ μὴ χειρωθεὶς, ὡς θεὸς, διέδρα, ἠπιστήθη ἂν ἡ ἐναντρώπησις αὐτοῦ. λοιπὸν ἓν οἰκονομεῖ[4]) τὸν καιρόν.

Vers. 9. Ταῦτα — v. 10. ἑορτήν. Σὺν αὐτοῖς μὲν οὐκ ἀνέβη, διά τε τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν, καὶ ἵνα μὴ φανερώσωσιν αὐτὸν τοῖς Ἰουδαίοις· ὕστερον δὲ ἀνῆλθεν, ἀρξαμένου λοιπὸν τοῦ θυμοῦ αὐτῶν καταστέλλεσθαι, καὶ ἵνα γνῶσιν οἱ δειλίαν αὐτοῦ καταγινώσκοντες, ὅτι οὐκ ἔστι δειλὸς, ἀλλ' οἰκονομικός.

Vers. 10. Οὐ — κρυπτῷ. Ὡς κρυφίως. ἔτι γὰρ ὑπεστέλλετο, περιμένων χαυνωθῆναι τέλεον

Cyrillus habet etiam οὐκ. Tom. IV. p. 401. B. ac deinceps.

3) ἀφῃρέθη. B.

4) i. e. οἰκονομικῶς τηρεῖ.

fecte deferbuiſſet ferocitas illorum, et ne cognoſceretur etiam a fratribus ſuis.

Verſ. 11. *Iudaei ergo — feſto.* Pulchra ſane illorum opera in diebus feſtis, quum illos caedis facerent occaſionem. Quum enim in feſto occidere eum propoſuiſſent, vtpote tunc etiam aduenturum propter publicum conuentum, eo non inuento, hinc inde errabant.

Verſ. 11. *Et — ille?* Neque eum ſuo nomine volebant appellare propter odium: oſtendit tamen ſermo quendam irae tumorem.

Verſ. 12. *Et — turbis.* Turbatio et contradictio.

Verſ. 12. *Quidam — eſt.* Qui videlicet mente corrupti non erant.

Verſ 12. *Alii — mundum.* Qui mente corrupti erant. Mundum autem dicit multitudinem.

Verſ. 13. *Nullus — Iudaeorum.* Nullus eorum, qui dicebant, Bonus eſt, loquebatur de eo palam, ſiue audientibus magiſtratibus, propter timorem illorum.

Verſ. 14. *Quum autem iam — templum et docebat.* Aſcendit quidem, quum cognouiſſet extinctam eſſe illorum ferocitatem. Docebat autem, oſtendens ſui admirationem. Poſtquam dimidium feſti peractum erat, quarto videlicet die ſcenopegiorum: nam ſeptem diebus illa celebrabant.

Verſ. 15.

5) *καταλέγει αὐτῶν.* A. Lectionem receptam comprobat etiam Chryſoſt. Tom. VIII. p. 288. B.

6) Malim, *ποιουμένων.* Poteſt tamen et hoc defendi. Ex Chryſoſtomo, qui hic conſtructionem mutauit, nihil efficitur.

τέλεον τὸν θυμὸν, καὶ ἵνα μήπω γνωσθῇ μηδὲ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτῦ.

Vers. 11. Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι — ἑορτῇ. Καλά γε[5]) αὐτῶν τὰ ἐν ταῖς ἑορταῖς κατορθώματα, ἀφορμὴν φόνου ποιεμένοις[6]) αὐτάς. προμελετήσαντες γὰρ ἐν τῇ ἑορτῇ τῦτον ἀνελεῖν, ὡς τηνικαῦτα διὰ τὴν πανήγυριν καὶ αὐτὸν συμπαρεσόμενον, ἠσχόχησαν, μὴ εὑρισκομένου.

Vers. 11. Καὶ — ἐκεῖνος; Οὐδ' ὀνομαστὶ τῦτον βέλονται καλεῖν, διὰ τὸ μῖσος, ὅμως ὁ λόγος ἐμφαίνει χαύνωσίν τινα τῦ θυμῦ.

Vers. 12. Καὶ — ὄχλοις. Τάραχος, ἀντιλογία.

Vers. 12. Οἱ — ἐσιν. Οἱ ἀδιάφθοροι τὸν νοῦν.

Vers. 12. Ἄλλοι — κόσμον. Οἱ διεφθαρμένοι. κόσμον[7]) δὲ λέγουσι, τὸ πλῆθος.

Vers. 13. Οὐδεὶς — Ἰουδαίων. Οὐδεὶς τῶν λεγόντων, ὅτι ἀγαθός ἐσι, παῤῥησίᾳ ἐλάλει περὶ αὐτῦ, ἤγουν, εἰς ἐπήκοον τῶν ἀρχόντων, διὰ τὸν φόβον αὐτῶν.

Vers. 14. Ἤδη δὲ — ἱερόν,[8]) Ἀνέβη μὲν, ὅτε ἔγνω σβεσθέντα τὸν θυμὸν αὐτῶν· ἐδίδασκε δὲ, δεικνύων τὸ ἀπτόητον ἑαυτῦ. μεσούσης δὲ τῆς ἑορτῆς τῶν σκηνοπηγιῶν, ἤγουν, τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ. ἑπτὰ γὰρ ἡμέρας ἑώρταζον αὐτήν.

Vers. 15.

7) Scilicet, loco ὄχλον, legit κόσμον. Negligentia id accidit. Nam et Chrysost. vulgatum habet. Tom. VIII. p. 288. C. bis. et E. et 289. A.

8) Neuter meorum agnoscit vocabula καὶ ἐδίδασκε.

Verſ. 15. *Et — quum non didicerit?* Admirabantur, non ea, quae docebat, ſed quomodo litteras noſſet, quum non didiciſſet. Conſiderabant enim ea, quae docebat, omni ſapientia eſſe plena: nec talia eum poſſe docere exiſtimabant absque cognitione literarum. Oportuit autem cognoſcere, quod Deus eſſet, ipſa ſapientia, et qui omnem adinuenerat viam prudentiae.

Verſ. 16. *Reſpondit — me.* Quod dicit Mea, veritatem oſtendit: quod autem ait, Non mea, diſpenſationem ad honorandum patrem ac Deum, et ad oſtendendam modeſtiam, vtque facilius ipſa reciperetur. Neque tamen ob id falſum eſt, quia diſpenſatorium: nam quae filii ſunt, omnino ſunt et patris: ſicut etiam, quae patris, omnino ſunt et filii: vtraque enim ſunt ambobus communia, vtpote aequalibus.

Alio quoque profundiore intellectu. Quae mea apparet eſſe doctrina, non eſt mea propria, neque enim vllam habeo propriam, ſed patris eſt, vtpote illo eadem per me docente, propter naturae ac voluntatis identitatem: et quia verbum illius ſum, quanquam enim ego alia ſim hypoſtaſis, ita tamen dico ac facio omnia, vt nos vnum eſſe intelligatis.

Verſ. 17. *Si — loquar.* Voluntatem Dei vocat nunc, operari virtutem, et prophetiis, quae de ipſo ſunt, attendere: virtus ſiquidem purgat mentem, prophetiae vero ipſam lucide docent. A ſeipſo autem loquitur, qui ea, quae ſuae ſunt voluntatis, loquitur. Deinde etiam ſyllogismum inducit, cui nullatenus poſſit contradici.

Verſ. 18.

9) *μετὰ πάσης σοφίας.* A.

Vers. 15. Καὶ — μὴ μεμαθηκώς; Ἐθαύμαζον, οὐχ ἃ ἐδίδασκεν, ἀλλὰ, πῶς γράμματα οἶδε, μὴ μεμαθηκώς. κατενόουν γὰρ, ἃ ἐδίδασκε, πάσης [9]) μεστὰ σοφίας, καὶ οὐκ ἄνευ εἰδήσεως γραμμάτων τοιαῦτα δύναθαι διδάσκειν ὑπελάμβανον. ἔδει δὲ αὐτοὺς κἀντεῦθεν συνιδεῖν, ὅτι θεός ἐστιν [1]) αὐτοσοφία, αὐτὸς [0]) ἐξευρὼν πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης. o) Baruch. 3, 37.

Vers. 16. Ἀπεκρίθη — με. Τὸ μὲν, ἐμὴ, ἀληθές· τὸ δὲ, οὐκ ἐμὴ, οἰκονομικόν. εἰς τιμὴν δὲ τοῦ πατρὸς καὶ θεοῦ, καὶ εἰς ἀπόδειξιν μετριοφροσύνης, καὶ εἰς τὸ γενέθαι αὐτὴν εὐπαραδεκτοτέραν. οὐκ ἐπειδὴ δὲ οἰκονομικὸν, διὰ τοῦτο καὶ ψευδές. τὰ γὰρ τοῦ υἱοῦ πάντως καὶ τοῦ πατρός· ὥσπερ καὶ τὰ τοῦ πατρὸς, πάντως καὶ τοῦ υἱοῦ. κοινὰ γὰρ ἀμφοῖν, ὡς ἴσοις.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον βαθύτερον. ἡ φαινομένη ἐμὴ διδαχὴ, οὐκ ἔστιν ἐμὴ ἰδίως. εἰ δὲ γὰρ ἔχω ἰδίαν, ἀλλὰ τοῦ πατρός ἐστιν, ὡς ἐμοῦ τὰ αὐτὰ ἐκείνῳ διδάσκοντος, διὰ τὸ ταὐτὸν τῆς φύσεως καὶ [2]) θελήσεως, καὶ διὰ τὸ εἶναί με λόγον αὐτοῦ. εἰ γὰρ καὶ ἄλλη ὑπόστασις ἐγὼ, ἀλλ' ὅτω λέγω καὶ πράττω, ὡς νομίζεθαι ἡμᾶς ἕν.

Vers. 17. Ἐὰν — λαλῶ. Θέλημα τοῦ θεοῦ λέγει νῦν, τὸ ἐργάζεθαι τὴν ἀρετὴν καὶ προσέχειν ταῖς περὶ αὐτοῦ προφητείαις. ἡ ἀρετὴ μὲν γὰρ καθαίρει τὸν νοῦν· αἱ προφητεῖαι δὲ διδάσκουσιν αὐτὸν τηλαυγῶς. ἀφ' ἑαυτοῦ δὲ λαλεῖ, ὁ τὰ τοῦ ἰδίου θελήματος λαλῶν. εἶτα ἐπάγει καὶ συλλογισμὸν ἀναντίῤῥητον.

Vers. 18.

[1]) Malim, ἐστιν, ἡ αὐτοσοφία.
[2]) καὶ θελήσεως. Absunt. A.

Verſ. 18. *Qui — eſt.* Gloriam intelligit hoc in loco honorem: nam vbique patrem ac Deum praeponebat, et ad illum omnia referebat, etiam propria opera: qui ergo gloriam ſuam non quaerebat, quam ob cauſam aliena docturus erat: qui autem aliena non docet, ſed quae illius ſunt, qui miſit ipſum, omnino verax eſt.

Et vide quomodo omnes ad fidem, quae in ſe eſt, attrahebat, ac dicebat, Qui non honorat filium, non honorat patrem, qui miſit illum. Siquidem ex hoc propriam gloriam quaerere videbatur: non tamen, quaſi propriae amator gloriae, haec dicebat aut faciebat, ſed quaſi hominum cupiens ſalutem: nam hanc per fidem, quae in ipſum erat, procurare oportebat. Pater namque dixit, Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi complacitum eſt, ipſum audite, aliaque multa huiusmodi per prophetas.

Verſ. 18. *Et — eſt.* Neque enim iniuſtus eſt, qui eius quaerit gloriam, qui miſit illum. Quidam autem iniuſtitiam hoc in loco mendacium intellexerunt. Plurimae itaque erant cauſae, cur humilia Chriſtus loqueretur: tum ne ingenitus eſſe putaretur: aut Deo contrarius crederetur: ad haec, propter auditorum imbecillitatem: praeterea, vt homines doceret modeſtos eſſe, et nihil de ſeipſis magnificum dicere: demum, vt tanquam homo loqueretur, ac propter alia huiusmodi. Vnica autem cauſa erat, cur ſublimia loqueretur, celſitudo videlicet diuinitatis.

Quia vero hi Iudaei duo crimina ipſi impingebant, puta, legis transgreſſionem, et quod Deo eſſet

[3]) Hentenius ante πῶς interponit ὅρα, quo tamen non eſt opus.

[4]) ἠυδόκησα. A.

Vers. 18. Ὁ — ἔστιν. Δόξαν ἐνταῦθα, τὴν τιμήν φησι. πανταχοῦ γὰρ τὸν πατέρα καὶ θεὸν προετίθει, καὶ αὐτῷ πάντα ἀνετίθει, καὶ τὰ ἑαυτοῦ κατορθώματα. μὴ ζητῶν οὖν δόξαν ἰδίαν, τίνος ἕνεκεν ἔμελλεν ἕτερα διδάσκειν; μὴ διδάσκων δὲ ἕτερα, ἀλλὰ τὰ τοῦ πέμψαντος αὐτόν, ἀληθής ἐστι πάντως.

Καὶ πῶς [3]) πάντας εἶλκε πρὸς τὴν εἰς ἑαυτὸν πίστιν, καὶ ἔλεγεν, ὁ [p]) μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν, [p]) Io. 5, 23.
οὐ τιμᾷ τὸν πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν; δοκεῖ γὰρ ἐντεῦθεν δόξαν ἰδίαν ζητεῖν· ἀλλ' οὐχ, ὡς δόξης ἰδίας ἐρῶν, ταῦτα ἐποίει καὶ ἔλεγεν· ἀλλ', ὡς θέλων τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. αὕτη γὰρ διὰ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, καὶ οὐχ ἑτέρως, ἔμελλε γίνεσθαι. εἴρηκε γὰρ ὁ πατήρ· οὗτός [q]) ἐστιν ὁ [q]) Matth. 17, 5.
υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ [4]) εὐδόκησα· αὐτοῦ ἀκούετε· καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα διὰ τῶν προφητῶν.

Vers. 18. Καὶ — ἔστιν. Οὐκ ἄδικος γὰρ ὁ ζητῶν τὴν δόξαν τοῦ πέμψαντος αὐτόν. τινὲς δὲ ἀδικίαν ἐπὶ τοῦ παρόντος, τὸ ψεῦδος ἐνόησαν. τοῦ μὲν οὖν ταπεινὰ φθέγγεσθαι τὸν χριστὸν, πολλὰ τὰ αἴτια, τὸ μὴ νομισθῆναι ἀγέννητον, τὸ μὴ δόξαι ἀντίθεον, τὸ ἀσθενὲς τῶν ἀκουόντων, τὸ διδάσκειν τοὺς ἀνθρώπους μετριοφρονεῖν καὶ μηδὲν μέγα λέγειν περὶ ἑαυτῶν, τὸ ὡς ἄνθρωπον λέγειν, καὶ ἄλλα τοιαῦτα· τὲ δὲ ὑψηλὰ [5]) φθέγγεσθαι μία αἰτία, τὸ ὕψος τῆς θεότητος.

Ἐπεὶ δὲ οἱ Ἰουδαῖοι οὗτοι [6]) δύο ἐγκλήματα ἐπῆγον αὐτῷ, παρανομίαν καὶ ἀντιθεΐαν, ὅτι τε ἔλυε

[5]) ὑψηλόν. A.
[6]) οὗτοι abest. A.

eſſet contrarius: quod Sabbathum ſolueret, ac patrem ſuum diceret eſſe Deum, aequalem ſeſe faciens Deo, veluti ſeptimo capite praedictum eſt. De vno quidem ibi reſpondit eis, oſtenſo, quod Deo contrarius non eſſet: de altero autem nunc reſpondet, et oſtendit, illos potius eſſe legis transgreſſores.

Verſ. 19. *Nonne — legem?* Legem vniuerſaliter appellat, legalia praecepta, quae dedit Moſes, quum a Deo ipſa detuliſſet, et ea illis ſcripſiſſet. Interrogat ergo, Nonne Moſes dedit vobis legem, quem honoratis, et pro quo belligeratis, cui loquutus eſt Deus?

Verſ. 19. *Et — legem.* Facit, ſiue, ſeruat. Deinde etiam addit, quomodo non ſeruent legem.

Verſ. 19. *Quid — interficere?* Quum lex dicat, Non occides, quid me occidere nitimini: neque legem ſeruantes, neque Moſen veriti, qui eam vobis tradidit? impudentiae ſiquidem eſt, legis accuſare transgreſſores alia legis transgreſſione.

Verſ. 20. *Reſpondit — interficere.* Hoc dicit turba, volens rem gratam praeſtare magiſtratibus, et eum, qui omnem excedit honorem, iniuria afficiunt, in gratiam primatum, qui iniuria digni erant. Negant autem, ſe illi procurare caedem propter ſceleris grauitatem: et vt incaute deinceps ambulans, traderetur inſidiatoribus. (†† Sciens autem, eos impudentes eſſe ac rurſus ad iram incitari, omittit quidem magis eos arguere, ne impudentiores fiant. Nolebat enim continuo eos ad iram inflammare. Incipit autem defenſionem propter ſabbatum.)

Verſ. 21.

7) αὐτοὶ, abeſt. A.
8) διέδωκε. A. 9) δέδωκεν. A.

ἔλυε[1]) τὸ σάββατον, καὶ ὅτι πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν θεὸν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ θεῷ, καθὼς ἐν τῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ προείρηται· περὶ μὲν τοῦ ἑνὸς ἐκεῖ τούτοις ἀπελογήσατο, δείξας, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀντίθεος· περὶ δὲ τοῦ ἑτέρου, νῦν ἀπολογεῖται, καὶ δείκνυσιν, ὅτι αὐτοὶ[2]) μᾶλλόν εἰσι παράνομοι. 1) Ip. 5. 18.

Verſ. 19. Οὐ — νόμον; Καθολικῶς λέγει νόμον, τὰς νομικὰς ἐντολὰς, ἃς δέδωκε[3]) μωϋσῆς, ἐκ τοῦ θεοῦ κομίσας αὐτὰς, καὶ γράψας ταύτας αὐτοῖς. ἐρωτᾷ οὖν, ὃ μωϋσῆς ἔδωκεν[4]) ὑμῖν τὸν νόμον, ὁ παρ' ὑμῖν τιμώμενος καὶ ἐκδικούμενος, ᾧ λελάληκεν ὁ θεός;

Verſ. 19. Καὶ — νόμον. Ποιεῖ, ἤγουν, τηρεῖ. εἶτα προστίθησι, καὶ πῶς οὐ τηροῦσι τὸν νόμον.

Verſ. 19. Τί — ἀποκτεῖναι; Τοῦ νόμου λέγοντος, ὁ φονεύσεις, τί με σπεύδάζετε φονεῦσαι, μήτε[1]) αὐτὸν τηροῦντες, μήτε τὸν μωϋσέα αἰδούμενοι, τὸν δεδωκότα ὑμῖν αὐτόν; ἀναιδὲς γὰρ, τοὺς παρανόμους ἐγκαλεῖν ἑτέρῳ παρανομίαν.

Verſ. 20. Ἀπεκρίθη — ἀποκτεῖναι; Ὁ ὄχλος τοῦτό φησι, χαριζόμενος τοῖς ἄρχουσι. καὶ ὑβρίζουσι μὲν τὸν τιμῆς ἐπέκεινα, εἰς τιμὴν δὲ ἦθεν τῶν ὕβρεως ἀξίων ἀρχόντων. ἀρνεῖται δὲ τὸν φόνον, διὰ τὸ μύσος, καὶ ἵνα ἀφύλακτος λοιπὸν κατασῇ τοῖς ἐπιβλέυουσι.[2]) γνοὺς δὲ αὐτὸς ἀναισχυντοῦντας καὶ εἰς ὀργὴν πάλιν ὑποκινουμένους, ἀφίησι μὲν ἐπὶ πλέον ἐλέγξαι τούτους, ἵνα μὴ ἀναισχυντότεροι γένωνται. καὶ γὰρ οὐκ ἐβάλετο συνεχῶς τὸν θυμὸν αὐτῶν ἐξάπτειν. ἄπτεται δὲ τῆς ἀπολογίας τῆς περὶ τοῦ σαββάτου.

[1]) τὸν νόμον.
[2]) Ab γνοὺς ad finem ſcholii omittit Heutenius.

Verſ. 21. *Reſpondit — miramini.* Vnum opus dicit, illius in ſabbatho curationem, qui triginta et octo annos in infirmitate vixerat, de quo ſeptimum narrat caput. Et omnes miramini, ſiue turbamini, aut tumultuamini: nam hi erant, qui ex eo tempore inſanientes quaerebant eum interficere. Deinde ait, Moſes tradidit vobis circumciſionem, et ſabbatho circumcidunt, quando videlicet octauus infantis dies ſabbatho occurrerit. Iam ergo argumentatur. Si ſabbatho circumciditur homo, quomodo ergo de circumciſionis opere Moſen non accuſatis, quod opus fieri praeceperit in ſabbatho?

Verſ. 22. *Propterea — hominem.* Dictio Propterea, non eſt hic cauſae redditiua, ſed vulgari modo ac ſuperflue Hebraico more ponitur. Dicit ergo, Moſes tradidit vobis circumciſionem, et in ſabbatho circumciditis hominem. Quae autem in medio ſunt verba, addidit, oſtendens quod licet Moſes illam tradiderit, attamen ante illum fuerat. Ait enim. Non quod ex Moſe ſit. Tradidit vobis illam, non quod a ſua legislatione principium ſumat: non quod tunc inceperit: ſed ex patribus eſt, qui tempore Abraham fuerunt: nam illi primum data eſt in praeceptum: et tamen, quum aliunde aſcititia videatur, firmior ſabbatho efficitur.

Verſ. 23. *Si — ſabbatho?* Vt non contemnatur lex Moſis, quae de circumciſione eſt. Ipſam autem dixit Moſis, tanquam ab eo traditam, ſicuti diximus. Ait ergo, ſi circumciſionem accipit homo in ſabbatho, mihi irafcimini, quod totum hominem ſanum reddiderim in ſabbatho: quum Moſi non ſitis indignati, qui ante me permiſit circumciſionem fieri in ſabbatho?

Totum

Verſ. 21. Ἀπεκρίθη — θαυμάζετε. Ἓν ἔργον λέγει, τὴν ἐν σαββάτῳ ὑγείαν τῦ τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη ἔχοντος ἐν τῇ ἀθενείᾳ, περὶ οὗ τὸ ἕβδομον ἱσορεῖ κεφάλαιον. καὶ πάντες θαυμάζετε, ἤγουν, θορυβεῖσθε, ταράττεσθε. οὗτοι γὰρ ἦσαν οἱ τότε μανέντες καὶ ἔκτοτε ζητῦντες αὐτὸν ἀποκτεῖναι. εἶτα λέγει, ὅτι μωϋσῆς παρέδωκεν αὐτοῖς τὴν περιτομὴν, καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνουσιν, ὅταν δηλαδὴ ἡ ὀγδόη ἡμέρα τῦ παιδίου εἰς σάββατον καταντήσῃ· ἔπειτα συλλογίζεται, ὅτι εἰ περιτέμνεται ἄνθρωπος ἐν σαββάτῳ, τὸ δὲ περιτέμνειν ἔργον, πῶς ἐκ ἐγκαλεῖτε μωϋσεῖ τῷ ἐντειλαμένῳ ἔργον ἐν σαββάτῳ;

Verſ. 22. Διὰ — ἄνθρωπον. Τὸ διὰ τῦτο, οὐκ ἔστι νῦν αἰτιολογικὸν, ἀλλ' ἁπλῶς κεῖται κατὰ συνήθειαν ἑβραϊκήν. λέγει δὲ, ὅτι μωϋσῆς παρέδωκεν ὑμῖν τὴν περιτομὴν, καὶ ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε ἄνθρωπον· τὰ δ' ἐν τῷ μέσῳ ῥητὰ τέθεικε, δεικνύων, ὅτι εἰ καὶ μωϋσῆς παρέδωκεν ὑμῖν αὐτὴν, ἀλλ' ἦν παλαιοτέρα αὐτῦ ἦν. φησὶ γάρ· οὐχ ὅτι ἐκ τῦ μωϋσέως ἐστὶ, τετέστι, παρέδωκεν ὑμῖν αὐτὴν, οὐχ ὅτι ἐκ τῆς αὐτῦ νομοθεσίας ἀρχὴν λαμβάνει, οὐχ ὅτι ἔκτοτε ἄρχεται, ἀλλ' ἐκ τῶν πατέρων ἐστὶ, τῶν περὶ ἀβραάμ. ἐκείνῳ γὰρ πρώτῳ ἐνετάλη. καὶ ὅμως, ἐπείσακτον δοκῆν, κυριώτερον γίνεται τῦ σαββάτου.

Verſ. 23. Εἰ — σαββάτῳ; Ἵνα μὴ ἀθετηθῇ ὁ νόμος μωϋσέως, ὁ περὶ τῆς περιτομῆς. τῦ μωϋσέως δὲ αὐτὸν εἶπεν, ὡς ὑπ' αὐτῦ παραδοθέντα, καθὼς εἰρήκαμεν. φησὶ τοίνυν, ὅτι εἰ περιτομὴν λαμβάνει ἄνθρωπος ἐν σαββάτῳ, ἐμοὶ ὀργίζεσθε, ὅτι ὅλου ἀνθρώπου ὑγείαν εἰργασάμην, ἀφέντες χολᾶν μωϋσεῖ πρὸ ἐμῦ, τῷ ἐπιτρέψαντι ἐργάζεσθαι περιτομὴν ἐν σαββάτῳ;

Totum autem hominem dixit: nam quum totum eius corpus paralyſi diſſolutum fuiſſet, totum reddidit ſanum. Aut oſtendit, quod non corpus tantum, ſed et animam eius curauerit.

Verſ. 24. *Nolite — aſpectum.* Ne iudicaueritis ex acceptione perſonarum, illi quidem, tanquam apud vos magno et praeclaro remittentes accuſationes, me vero, quaſi vilem et inglorium, accuſantes.

Verſ. 24. *Sed — iudicate.* Non ad perſonas ſpectantes, ſed ad res ipſas. Item et aliter. Circumciſio quidem ſolum Hebraeis ſignum erat: quod autem a me factum eſt, integra fuit ſanitas ac veritas eius, quod ſignificabatur.

Verſ. 25. *Dicebant — v. 26. dicunt.* Siquidem ſilentium illis impoſuerat.

Verſ. 26. *Num — Chriſtus?* Tunc enim et principes in turba erant.

Verſ. 27. *Sed — erit.* Atqui principes veſtri interrogati ab Herode, vbi naſciturus eſſet Chriſtus, dixerunt ei, In Bethlehem Iudaeae: quin et prophetiam, quae hoc ſignificaret, addiderunt: quomodo ergo nugamini, dicentes quod Chriſtus, quum venerit, nemo cognoſcit vnde erit? Praeterea, ſi hunc noſtis vnde ſit, quomodo quidam ex vobis dicunt, Hunc non nouimus vnde ſit? Hoc modo malitia non intelligit, quod ſibiipſi contradicat ac plane mentiatur: nam eſt quaedam animae ebrietas.

Quod ſi quis dictum illud, Vnde ſit, non de loco et patria, ſed de genere et patre intellexerit, dicere poterit, eos dixiſſe: Huius quidem genus

et

Ὅλον δὲ ἄνθρωπον εἶπε, διότι ὅλον τὸ σῶμα αὐτῦ παραλελυμένον, ὅλον ὑγιὲς ἐποίησεν· ἢ ἐνέφηνεν, ὅτι ἐ τὸ σῶμα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν αὐτῦ ἐθεράπευσε.

Verſ. 24. Μὴ — ὄψιν. Μὴ κρίνετε προσωπολημπτικῶς, ἐκεῖνον μὲν, ὡς παρ' ὑμῖν μέγαν καὶ ἔνδοξον, ἀφιέντες αἰτίας, ἐμὲ δὲ, ὡς εὐτελῆ καὶ ἄδοξον, αἰτιώμενοι.

Verſ. 24. Ἀλλὰ — κρίνατε. Μὴ πρὸς τὰ πρόσωπα βλέποντες, ἀλλὰ πρὸς τὰ πράγματα. καὶ ἑτέρως γάρ. ἡ μὲν περιτομὴ, σημεῖον ἦν μόνον ἑβραίου· τὸ δὲ παρ' ἐμῦ ἐργασθὲν, ὁλόκληρος ὑγείαν τῦ σεσημασμένου.

Verſ. 25. Ἔλεγον — v. 26. λέγουσι. Καὶ γὰρ ἐπεζόμισεν αὐτούς.

Verſ. 26. Μήποτε — χριστός; Ἐν τῷ ὄχλῳ γὰρ οἱ ἄρχοντες ἦσαν τότε.

Verſ. 27. Ἀλλὰ — ἐσί. Καὶ μὴν, οἱ ἄρχοντες ὑμῶν, ἐρωτηθέντες παρὰ ἡρῴδου, πῦ ὁ χριστὸς γεννᾶται, εἶπον αὐτῷ· ἐν [s]) Βηθλεὲμ τῆς s) Matth. 2, 5.
Ἰουδαίας. καὶ προσέθηκαν καὶ τὴν τῦτο δηλῦσαν προφητείαν. πῶς ἂν φλυαρεῖτε, ὅτι ὁ χριστὸς, ὅταν ἔρχηται, οὐδεὶς γινώσκει, πόθεν ἐσίν· ἀλλὰ καὶ, εἰ τῦτον[3]) οἴδατε, πόθεν ἐσὶ, πῶς ἐξ ὑμῶν ἄλλοι λέγουσιν, ὅτι τῦτον[t]) ἐκ οἴδαμεν, πόθεν t) Io. 9, 29.
ἐσί· τοιῦτον ἡ πονηρία, ἐναντιολογῦσα καὶ ψευδομένη προφανῶς, ἐ συνίησι. μέθη γὰρ καὶ αὕτη ψυχῆς.

Εἰ δέ τις τὸ, πόθεν, ἐ περὶ τόπου καὶ πατρίδος, ἀλλὰ περὶ γένους καὶ πατρὸς νοήσῃ, εἴποι ἄν, αὐτὸς λέγειν, ὅτι τέτου μὲν οἴδαμεν τὸ γένος

3) τῦτο: B.

et patrem nouimus, puta Ioseph, vt credebatur: Christi vero genus et patrem nemo cognoscit, eo quod non sint haec literis prodita, vt dici possint.

Vers. 28. *Clamabat — sim.* Clamabat, confundens eos, dum illi de industria male agerent: simul etiam omnibus manifestans, quae ab ipsis occulte dicebantur. Dicit autem, Et me nostis, quis sim, quia Deus: et nostis vnde sim, quia a patre Deo: quanquam vos scire fingatis, quod a Ioseph sim progenitus. Dicebat autem, quod illi ipsum nouerant a testimonio Iohannis, de quo dixit, Alius est, qui testimonium perhibet de me: ab operibus suis, de quibus ait, Ipsa opera, quae ego facio, testimonium perhibent de me: et a scripturis, de quibus similiter ait: Illae sunt quae testimonium perhibent de me.

Et quomodo dixit vigesimo iuxta Matthaeum capite, Nemo nouit filium nisi pater? Quia illud de natura diuinitatis suae dixit, hoc autem simpliciter de notitia, quod Deus sit Deique filius.

Vers. 28. *Et — veni.* Etiam hoc, inquit, nostis: nam et id praedicta docent testimonia, et maxime, quia gloriam propriam non quaero, sed gloriam eius, qui misit me.

Vers. 28. *Sed — me.* Pater ac Deus, qui videlicet misit me, sicut promiserat per prophetas: quod si verax est, qui misit, vtique et verax est, qui missus est, quum eiusdem sint naturae.

Vers. 28. *Quem — nouistis.* Vtpote negantes illum operibus. Ait enim et Apostolus,

4) Inclusa exciderunt. A.
5) δὲ, loco καί. B.
6) εἰδέναι με ἐν τῷ ἰωσὴφ προσποιεῖσθε. A
7) ὅτι, abest. A.

καὶ τὸν πατέρα, [δηλαδὴ τὸν [4]) Ἰωσὴφ, ὡς ἐδόκει· τῷ δὲ χριστῷ τὸ γένος καὶ τὸν πατέρα,] ἀδεὶς γινώσκει, διὰ τὸ μὴ ῥητῶς ἀναγεγράφθαι.

Vers. 28. Ἔκραζεν — εἰμί. Ἔκραζεν, ἐντρέπων αὐτοὺς, ὡς ἐθελοκακοῦντας, ἅμα δὲ καὶ πᾶσι φανερῶν, τὰ κρυφίως παρ' αὐτῶν λεγόμενα. λέγει δὲ, ὅτι κἀμὲ οἴδατε, τίς εἰμι· ὅτι θεός· καὶ οἴδατε, πόθεν εἰμί· ὅτι ἐκ πατρὸς θεοῦ, εἰ [5]) καὶ ἐκ [6]) τοῦ Ἰωσὴφ εἰδέναι με προσποιεῖσθε. εἰδέναι δὲ αὐτὸν αὐτοὺς ἔλεγεν· ἀπό τε τῆς μαρτυρίας Ἰωάννου, περὶ οὗ εἴρηκεν· ὅτι [v]) ἄλλος ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ· ἀπό τε τῶν ἔργων αὐτοῦ, περὶ ὧν εἶπεν· ὅτι [x]) αὐτὰ τὰ ἔργα, ἃ ἐγὼ ποιῶ, μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ· καὶ ἀπὸ τῶν γραφῶν, περὶ ὧν ὁμοίως ἔφη· ὅτι ἐκεῖναι [y]) εἰσιν αἱ μαρτυροῦσαι περὶ ἐμοῦ.

v) Ioh. 5, 32.
x) Ioh. 5, 36.
y) Ioh. 5, 39.

Καὶ πῶς ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, εἴρηκεν, ὅτι οὐδεὶς [z]) ἐπιγινώσκει τὸν υἱὸν, εἰ μὴ ὁ πατήρ; ὅτι ἐκεῖνο μὲν εἶπε περὶ τῆς φύσεως τῆς θεότητος αὐτοῦ· τοῦτο δὲ, περὶ τοῦ εἰδέναι ἁπλῶς, ὅτι ἐστὶ θεὸς καὶ υἱὸς θεοῦ.

z) Matt. 11, 27.

Vers. 28. Καὶ — ἐλήλυθα. Οἴδατε καὶ τοῦτό, φησι, καὶ τοῦτο γὰρ αἱ δηλωθεῖσαι μαρτυρίαι διδάσκουσιν. ἄλλως τε, καὶ [7]) ὅτι [a]) οὐ τὴν δόξαν τὴν ἰδίαν ζητῶ, ἀλλὰ τὴν δόξαν τοῦ πέμψαντός με.

a) Ioh. 7, 18.

Vers. 28. Ἀλλ' — με. Ὁ πατὴρ καὶ θεὸς, ὡς πέμψας με, καθὼς διὰ τῶν προφητῶν ἐπηγγείλατο. εἰ δὲ ἀληθινὸς ὁ πέμψας, ἀληθινὸς ἄρα καὶ ὁ πεμφθεὶς, τῆς [8]) αὐτοῦ φύσεως ὤν.

Vers. 28. Οὐ — οἴδατε. Ὡς τοῖς ἔργοις ἀρνούμενοι αὐτόν. φησὶ γὰρ καὶ ὁ ἀπόστολος·

8) τῆς αὐτῆς. A. quod Hentenius etiam habet.

lus, Confitentur, se nosse Deum, factis autem negant.

Vers. 29. *Ego — sim.* Quia ex ipso sum, ex ipso natus sum. Nam et in superioribus dixit, Non, quod patrem quispiam viderit, nisi is, qui a Deo est.

Vers. 29. *Et ille me misit.* Continue de missione loquitur, volens illis persuadere, quod a Deo missus esset, nec Deo contrarius esset, sicut antea diximus. Simul etiam ad medendum diuinis verbis quibus illos offenderat, quae frequenter verbis humano more dictis permiscebat.

Vers. 30. *Quaerebant — apprehendere.* Nam aegre audierant dicentem, Quem vos non nouistis.

Vers. 30. *Et — manum.* Tenebantur siquidem ab vnita ipsi diuina virtute.

Vers. 30. *Quia — eius.* Qua teneri ac pati decreuerat.

Vers. 31. *Multi — illum.* A praedictis signis, et a sermonibus modo dictis capti.

Vers. 31. *Et — fecit?* Crediderunt quidem, non tamen perfecte: nam dicentes, Christus quum venerit, ostendebant se non firmiter credidisse, eum esse Christum, sed dubio modo, vtpote abiecti et leues.

Aut id ex suppositione dixerunt: Ponamus postmodum venturum esse Christum, veluti dicunt principes sacerdotum: Christus ille, quem ipsi dicunt, quum venerit, num hoc magis admirandus erit? nequaquam.

Vers. 32.

9) ἐνέσης. A. Tale quid videtur reperisse Henetenius. Sed ita corrigendum esset ἐνωθείσης.

ὅτι b) Θεὸν ὁμολογῆσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρ- b) Tit. 1, 16.
νοῦνται.

Vers. 29. Ἐγὼ — εἰμί. Διότι ἐξ αὐτῆ εἰμι, ἐξ αὐτῆ γεγέννημαι. καὶ ὀπίσω δὲ εἴρηκεν, οὐχ c) ὅτι τὸν πατέρα τις ἑώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν c) Io. 6, 46.
παρὰ τῆ Θεῆ.

Vers. 29. Κἀκεῖνός με ἀπέστειλε. Συνεχῶς λέγει περὶ τῆς ἀποστολῆς, βουλόμενος πεῖσαι αὐτοὺς, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀπέσταλται, καὶ οὐκ ἔστιν ἀντίθεος, ὡς προλαβόντες εἰρήκαμεν. ἅμα δὲ καὶ εἰς θεραπείαν τῶν προσισαμένων αὐτοῖς θεοπρεπῶν ῥημάτων, ἃ παρεμίγνυε πολλάκις τοῖς ἀνθρωποπρεπέσιν αὐτῆ.

Vers. 30. Ἐζήτουν — πιάσαι. Ἐπλήγησαν γὰρ, ἀκούσαντες, ὅτι ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε.

Vers. 30. Καὶ — χεῖρα. Ἐπέχοντο γὰρ ἀοράτως, ὑπὸ τῆς ἐνέσης d) αὐτῷ θείας δυνάμεως. d) Luc. 1, 35.

Vers. 30. Ὅτι — αὐτοῦ. Ἡ τῆ συλληφθῆναι καὶ παθεῖν αὐτόν.

Vers. 31. Πολλοὶ — αὐτόν. Ὑπό τε τῶν προλαβόντων σημείων, ὑπό τε τῶν ἄρτι ῥηθέντων λόγων ἐαλωκότες.

Vers. 31. Καὶ — ἐποίησεν; Εἰ καὶ ἐπίστευσαν, ἀλλ' οὐχ ὑγιῶς. εἰπόντες γὰρ, ὅτι ὁ χριστὸς, ὅταν ἔλθῃ· ἔδειξαν, ὅτι οὐκ ἐπίστευσαν βεβαίως, αὐτὸν εἶναι τὸν χριστὸν, ἀλλ' ἀμφιβόλως, ὡς ἀγελαῖοι καὶ κοῦφοι.

Ἢ καὶ καθ' ὑπόθεσιν τῆτο ἔπον, ὅτι θῶμεν, ἕτερον εἶναι τὸν χριστὸν, ὡς οἱ ἄρχοντες λέγουσιν, ὁ χριστὸς, ὃν αὐτοί φασιν, ὅταν ἔλθῃ, μή τι δυνατώτερος ἔσαι τῆτε; οὐχί.

Vers. 32.

Verſ. 32. *Audierunt — haec.* Audierunt ſequenti videlicet die. Murmurantem vero, ſiue cum murmure aduerſus principes loquentem.

Verſ. 32. *Et — eum.* Tanquam commouentem populum ad ſeditionem. O dementiam, magis autem inſaniam! Quum ipſi frequenter tentaſſent, nec potuiſſent, miniſtris rem commiſerunt: vt de furore conſolationem acciperent, ſuam autem imbecillitatem occultarent.

Verſ. 33. *Dixit — ſum.* Multitudini quidem loquebatur: intendebat autem ad miniſtros, qui miſſi erant: eſt enim placationis verbum ad correptionem inſaniae illorum, Adhuc modico tempore vobiscum ſum, ſignificans tempus vsque ad paſcha: hoc ergo ſolum expectate.

Verſ. 33. *Et — me.* Quum aſſumar in coelum.

Verſ. 34. *Quaeretis — inuenietis.* Siquidem veriſimile eſt, quod multi eorum recordati ipſius quaeſierunt eum auxiliatorem, et maxime dum Ieroſolyma caperentur.

Verſ. 34. *Et — venire.* Vbi tunc ero. Significat autem ſeſſionem ad dexteram patris.

Verſ. 35. *Dixerunt* — v. 36. *venire?* Affecti quodammodo ſunt ad ſermones eius, quibus placabantur, et quaerunt inter ſeſe, non intelligentes ea, quae dicebantur. Diſperſionem vero Graecorum dicebant Gentes, quae vbique terrarum diſperſae erant, et nullo prohibente inter ſe commiſcebantur, quum ipſi ſolam inhabitarent Palaeſtinam, et a lege prohiberentur caeteris commiſceri gentibus.

Verſ. 37.

Vers. 32. Ἤκουσαν — ταῦτα. Ἤκουσαν, ἐν ἑτέρᾳ ἡμέρᾳ, δηλονότι. γογγύζοντος δὲ, ἤγουν, σὺν γογγυσμῷ τῷ κατὰ τῶν ἀρχόντων, λέγοντος·

Vers. 32. Καὶ — αὐτόν. Ὡς ἀποσχίζοντα τὸν λαόν. ὢ τῆς μανίας, μᾶλλον δὲ τῆς ἀνοίας! αὐτοὶ πολλάκις ἐπιχειρήσαντες, καὶ ἐκ ἰσχύσαντες, τοῖς ὑπηρέταις τὸ πρᾶγμα ἐπέτρεψαν, τόν τε θυμὸν παραμυθέμενοι, καὶ τὴν ἀθένειαν ἑαυτῶν συγκαλύπτοντες.

Vers. 33. Εἶπεν — εἰμι. Ἔλεγε μὲν πρὸς τὸ πλῆθος, ἀπετείνετο δὲ πρὸς τοὺς ἀποσταλέντας τοὺς ὑπηρέτας. δυσωπητικὸν δὲ τὸ ῥῆμα, πρὸς κατοχολὴν τῆς μανίας αὐτῶν. ἔτι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, τὸν ἄχρι τοῦ πάσχα δηλῶν. τοῦτον μόνον ἀναμείνατε.

Vers. 33. Καὶ — με. Ὅτε ἀναληφθῶ εἰς τὸν οὐρανόν.

Vers. 34. Ζητήσετέ — εὑρήσετε. Εἰκὸς γὰρ, πολλοὺς ἐξ αὐτῶν μνημονεύειν αὐτοῦ, καὶ ζητεῖν αὐτὸν βοηθὸν, καὶ μᾶλλον, ἁλισκομένων τῶν ἱεροσολύμων.

Vers. 34. Καὶ — ἐλθεῖν. Ὅπου εἰμὶ τότε. δηλοῖ δὲ τὴν ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς καθέδραν.

Vers. 35. Εἶπον — v. 36. ἐλθεῖν; Ἐπαθόντι πρὸς τοὺς λόγους αὐτοῦ, δυσωπηθέντες αὐτοὺς, καὶ ζητοῦσι πρὸς ἑαυτοὺς, μὴ νοοῦντες τὰ ῥηθέντα. διασπορὰν δὲ τῶν ἑλλήνων ἔλεγον, τὰ ἔθνη, διὰ τὸ διεσπάρθαι πανταχοῦ, καὶ ἀκωλύτως ἀλλήλοις ἐπιμίγνυσθαι, αὐτοὶ μόνην οἰκοῦντες τὴν παλαιστίνην, καὶ παρὰ τὸ νόμου κωλυόμενοι ἐπιμίγνυσθαι τοῖς ἀλλογενέσιν.

Vers. 37.

Verſ. 37. *In — bibat.* Primus ac poſtremus dies dicti feſti ſcenopegiorum magni habebantur, quia in his ſtudioſius in vnum collecti diuinis vacabant, eos, qui in medio erant, in deliciis conſumentes. Tunc ergo, quum vnusquiſque completo iam feſto in domum ſuam receſſurus erat, decreuit volentibus dare viaticum ad ſalutem: et clamauit, oſtendens, qua libertate loqueretur, et vt omnes audirent: multi enim erant. Dixit autem, ſi quis ſitit, ſiti doctrinae, veniat ad me et bibat potionem ſpiritualem: neque enim eos conuoco, qui non ſitiunt, ſed qui ardenter appetunt huiusmodi potionem.

Verſ. 38. *Qui — viuae.* Ventrem hic dicit, cor: veluti quum dicitur, Et legem tuam in medio ventris mei: flumina vero aquae, ſpiritus abundantiam, diuinae gratiae plenitudinem: Viuae autem, hoc eſt, ſemper operantis, ſemper motae: nam quum diuina gratia animae inſederit, fons efficitur, ſemperque ſcaturit. Petrus ſiquidem et Paulus, et quotquot illorum ſimiles fuerunt, diuinam gratiam in corde inundantem habentes, non flumen, ſed flumina concipiebant, multo fluxu ſcaturientia, quae quicquid accederet, attrahebant, et infidelium vaniloquia vndis obruebant ac demergebant.

Quinto autem capite dixit ad Samaritanam, Aqua quam ego dabo, fiet in eo fons aquae ſalientis in vitam aeternam: et ibi rurſum lege ſimilium verborum enarrationem.

Poſt

[1]) διδασκαλικόν. A.

[2]) Videtur aliquid deeſſe. Ex Hentenio colligas, illum legiſſe, ἐγένοντο, τήν. Poteſt tamen intelligi.

[3]) ποντίζοντας. B.

Vers. 37. Ἐν — πινέτω. Καὶ ἡ πρώτη ἡμέρα τῆς δηλωθείσης ἑορτῆς τῶν σκηνοπηγιῶν καὶ ἡ ἐσχάτη μεγάλαι ἐνομίζοντο. διὸ καὶ σπουδαιότερον ἐν ταύταις συλλεγόμενοι, τοῖς θείοις ἐσχόλαζον, τὰς ἐν τῷ μέσῳ μᾶλλον εἰς τρυφὰς ἀναλίσκοντες. τότε τοίνυν, ὅτε, συμπληρουμένης ἤδη τῆς ἑορτῆς, ἔμελλεν ἀναχωρεῖν ἕκαστος εἰκάδε, βάλεται δοῦναι τοῖς βελομένοις ἐφόδια πρὸς σωτηρίαν· καὶ ἔκραξε μὲν, δηλῶν τὴν παρρησίαν αὐτῦ, καὶ ἵνα πάντες ἀκούσωσι, πολλοὶ ὄντες. εἶπε δὲ, ἐάν τις διψᾷ, δίψαν διδασκαλίας, ἐρχέσθω πρός με, καὶ πινέτω πόμα [1]) πνευματικόν. τὰς γὰρ ἐ διψῶντας ἐ συγκαλῶ, ἀλλὰ τὰς δικαιῶς ἐρῶντας τῦ τοιύτου πόματος.

Vers. 38. Ὁ — ζῶντος. Κοιλίαν ἐνταῦθα λέγει, τὴν καρδίαν, ὡς τό· καὶ τὸν [d]) νόμον σου ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας μου· ποταμοὺς δὲ ὕδατος, τὴν δαψίλειαν τῦ πνεύματος, τὴν πλημμύραν τῆς θείας χάριτος· ζῶντος δὲ, ἤγουν, ἀεὶ ἐνεργοῦντος, ἀεικινήτου. ὅταν γὰρ ἡ θεία χάρις ἐνιδρυνθῇ ψυχῇ, πηγὴ γίνεται, καὶ βλύζει διαπαντός. καὶ γὰρ καὶ πέτρος, καὶ παῦλος, καὶ ὅσοι κατ' ἐκείνους, [2]) τὴν θείαν χάριν ἐν τῇ καρδίᾳ πλημμυρῦσαν ἔχοντες, ἐ ποταμὸν, ἀλλὰ ποταμοὺς λόγων ἠφίεσαν, πολλῷ τῷ ῥοίζῳ φερομένους, καὶ πᾶν τὸ προστυχὸν παρασύροντας, καὶ τὰς τῶν ἀπίστων κενοφωνίας ἐπικλύζοντας, καὶ [3]) καταποντίζοντας.

Καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ δὲ κεφαλαίῳ πρὸς τὴν σαμαρεῖτιν εἶπεν, ὅτι [e]) τὸ ὕδωρ, ὃ δώσω αὐτῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. καὶ ἀνάγνωθι πάλιν τὴν ἐξήγησιν τῶν τοιύτων ῥητῶν.

d) Ps. 39, 9.

e) Io. 4, 14.

Μετὰ

Poſt dictum autem, ſicut ait ſcriptura, ponenda eſt diſtinctio. Multifariam enim praecepit ſcriptura credere in illum.

Verſ. 39. *Hoc — eum.* Hoc, puta, Flumina de ventre eius fluent aquae viuae. De ſpiritu vero, ſiue de ſpiritualibus gratiis.

Verſ. 39. *Nondum — ſanctus.* Nondum erat in illis, qui in ipſum credebant: nondum datus erat diſcipulis eius.

Verſ. 39. *Quia — glorificatus.* Quia nondum glorificatus erat per crucem: nam crucem vocat gloriam, ſiquidem quum caeteris omnibus eſſet opprobrium, vtpote magnorum criminum ſupplicium, ſoli Chriſto gloria facta eſt: vltio videlicet magni amoris, quo nos dilexit. Quis namque, modo grato ſit animo, audito, quod is, qui omnem excedebat honorem, tantam propter hominum ſalutem ſuſtinuit ignominiam, non glorificabit eum?

Ante crucem itaque diſcipulis non dedit ſpiritum ſanctum, ſed poteſtatem ſpirituum immundorum, vt illos eiicerent et curarent omnem morbum omnemque languorem: poſt crucem vero dedit ſpiritum ſanctum. Quum enim peccaſſemus ac Deo aduerſati fuiſſemus, inimici eius eramus: gratia vero ſpiritus ſancti, donum eſt, donum autem amicis datur: oportebat ergo primum offerri pro nobis victimam, fierique reconciliationem ac inimi-

4) Ita Chryſoſt. Tom. VIII. p. 299. D.
5) *ἐλύσοντας*. B.
6) *ἅγιον*, abeſt A.
7) Haec nullo modo pendere poſſunt ex vocabulo *προσενεχθῆναι*. Hentenius habet, *fieri*. Puto ergo, legendum eſſe, *καὶ γενέσθαι καταλλαγήν*. Chry-

Μετὰ δὲ τὸ, καθὼς εἶπεν ἡ γραφὴ,[4]) ὑποσιχτέον. διαφόρως γὰρ ἐνετείλατο ἡ γραφὴ πιστεύειν εἰς αὐτόν.

Verſ. 39. Τῦτο — αὐτόν. Τῦτο, ποῖον; τὸ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν[5]) ὕδατος ζῶντος. περὶ τῦ πνεύματος δὲ, ἔτουν, περὶ τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων.

Verſ. 39. Οὔπω — ἅγιον. Οὔπω ἦν ἐν τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτὸν, οὔπω ἦν δεδομένον τοῖς μαθηταῖς αὐτῦ.

Verſ. 39. Ὅτι — ἐδοξάθη. Ὅτι οὔπω ἐδοξάθη, διὰ τῦ σαυροῦ. δόξαν γὰρ καλεῖ, τὸν σαυρόν. τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις ἅπασιν, ὄνειδος ἦν, ὡς μεγάλων ἐγκλημάτων ἐπιτίμιον· μόνῳ δὲ τῷ χριστῷ δόξα γέγονεν, ὡς μεγάλης ἀγάπης τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐπιτίμιον. τίς γὰρ εὐγνώμονα ψυχὴν ἔχων, ἀκούων τὸν ἐπέκεινα πάσης τιμῆς τηλικαύτην ἀτιμίαν ὑποσάντα διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, ἀ δοξάσει τῦτον;

Ἱερὸ μὲν οὖν τοῦ σαυρῦ, ἀ πνεῦμα ἅγιον[6]) ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς, ἀλλ' ἐξσίαν πνευμάτων[f]) ἀκαθάρτων, ὥστε ἐκβάλλειν αὐτὰ, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν· μετὰ δὲ τὸν σαυρὸν, πνεῦμα ἅγιον. ἐπεὶ γὰρ, ἡμαρτηκότες καὶ προσκεκρουκότες, ἐχθροὶ ἦμεν τῷ θεῷ· ἡ δὲ χάρις τῦ ἁγίου πνεύματος, δωρεά ἐσιν· ἡ δὲ δωρεὰ τοῖς Φίλοις δίδοται· ἔδει πρότερον προσενεχθῆναι τὴν ὑπὲρ ἡμῶν θυσίαν, καὶ[7]) καταλλαγὴν καὶ κατάλυσιν τῆς ἔχθρας, ἥτις ἦν[8]) ἡ σφα-

[f]) Matth. 10, 1.

Chryſoſt. T. VIII. p. 301. B. ita habet: καὶ τὴν ἔχθραν ἐν τῇ σαρκὶ καταλυθῆναι, καὶ γενέσθαι τοῦ θεοῦ Φίλους, καὶ τότε λαβεῖν τὴν δωρεάν.

[8]) Etiam ἥτις ἦν durum videtur. Sed ita etiam Hentenius. Nunc malim poſt θυσίαν, loco καὶ, εἰς.

inimicitiae ſolutionem, quae erat caedes agni rationalis ac mors Chriſti: et tunc donum dari.

Verſ. 40. *Multi — propheta.* De quo ſcripſit Moſes, vt ſaepe diximus. Et vere hic erat: Sed ipſi ſimpliciter eum prophetam eſſe opinabantur, ſicut Moſen, et non tanquam Deum.

Verſ. 41. *Alii — Chriſtus.* Et vere hic erat: ſed et hi nudum hominem eſſe exiſtimabant.

Verſ. 41 *Alii — venit?* Atqui neque hic in Galilaea natus eſt.

Verſ. 42. *Nonne — venit?* Atqui et hic inde erat: ſed ipſi voluntaria malitia patriam huic diuulgabant eſſe Nazaret, vnde erat mater, et qui putabatur pater eius, ne, ſi ex Bethlehem eſſe diceretur, propter prophetiam Chriſtus eſſe crederetur.

Verſ. 43. *Seditio — eum.* Vnaquaque parte pro ſua opinione rixante.

Verſ. 44. *Quidam — eum.* Tanquam ſeductorem videlicet.

Verſ. 44. *Sed — manus.* Vtpote inuiſibiliter cohibitas, veluti ſuperius oſtenſum eſt.

Verſ. 45. *Venerunt* — v. 46. *homo.* Abierunt quidem eum ligaturi: reuerſi ſunt autem admiratione ſermonum eius alligati. Illi ergo, qui miſerant, quum multos eius audiſſent ſermones, multaque vidiſſent miracula, ac prophetias de eo legiſſent, iudicantes ſeſe ſapientes, nihil profecerunt:

9) ὀνομαζόμενος. A.

ἡ σφαγὴ τῦ λογικῦ ἀμνῦ, ὁ θάνατος τῦ χριςῦ· καὶ τότε δοθῆναι τὴν δωρεάν.

Verſ. 40. Πολλοὶ — προφήτης. Περὶ οὗ μωϋσῆς ἔγραψεν, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν· καὶ ἀληθῶς οὗτος ἦν· ἀλλ' αὐτοὶ προφήτην αὐτὸν ἁπλῶς εἶναι ὑπελάμβανον, ὡς τὸν μωϋσέα, καὶ οὐχὶ καὶ θεόν.

Verſ. 41. Ἄλλοι — χριςός. Καὶ ἀληθῶς οὗτος ἦν· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ψιλὸν ἄνθρωπον αὐτὸν ἐνόμιζον.

Verſ. 41. Ἄλλοι — ἔρχεται; Καὶ μήν, ἐδὲ οὗτος ἐν τῇ γαλιλαίᾳ γεγέννηται.

Verſ. 42. Οὐχὶ — ἔρχεται; Καὶ μήν, καὶ οὗτος ἐκεῖθεν ἦν, ἀλλ' ἐθελοκάκως πατρίδα τέτῳ ἐπιφημίζουσι τὴν ναζαρέτ, ὅθεν ἦν ἡ μήτηρ καὶ ὁ [a]) νομιζόμενος πατὴρ αὐτοῦ, ἵνα μὴ, ἐκ βηθλεὲμ λεγόμενος, ὁ χριςὸς εἶναι πιςευθῇ διὰ τὴν προφητείαν.

Verſ. 43. Σχίσμα — αὐτόν. Ἑκάτου μέρους φιλονεικοῦντος.

Verſ. 44. Τινὲς — αὐτόν. Ὡς πλάνον δῆθεν.

Verſ. 44. Ἀλλ' — χεῖρας. Ἐπεχομένας ἀοράτως, ὡς καὶ ἀνωτέρω δεδήλωται.

Verſ. 45. Ἦλθον — v. 46. ἄνθρωπος. Ἀπῆλθον μὲν, δήσοντες αὐτόν. ἐπανῆλθον δὲ, δεθέντες αὐτοὶ τῷ θαύματι [τῶν [a]) λόγων αὐτοῦ. καὶ οἱ μὲν πέμψαντες, πολλῶν λόγων αὐτοῦ ἀκούσαντες, καὶ πολλὰ θαύματα] θεασάμενοι, καὶ τὰς περὶ αὐτοῦ προφητείας ἀναγινώσκοντες,

[a]) Incluſa exciderunt. A.

runt: qui vero missi erant, omnino ediuerso ab vna concione capti sunt: nam mentem habebant incorruptam. Non ergo mentem solum ac prudentiam eorum admirari dignum est, sed et loquendi libertatem. Neque enim dicunt, Dimisimus illum, ne fieret dissensio in populo, neque aliam fingunt excusationem, sed ipsam dicunt veritatem, ac illius praedicant sapientiam.

Vers. 47. *Responderunt — seducti estis?* Vide inuidiae dementiam. Nam quum interrogare oportuisset, ac discere, quid loquutus esset, ipsi nihil horum praestolantur, sed statim eis adulantur: parcentes etiam et non auferis verbis vtentes: timebant enim, ne perfecte illi adhaererent.

Vers. 48. *Num quis* — v. 49. *legem.* Quin haec maior est vestri accusatio, quod turba credidit, vos autem non credidistis. Legem vero simpliciter appellant, totam sacram scripturam.

Vers. 49. *Execrandi sunt.* Atqui lex illos execratur, qui legem contemnunt: vos ergo execrandi, qui legem contemnitis: illi vero legem seruant, credentes in eum: iubet namque lex credere in Deum.

Vers. 50. *Ait* — v. 51. *faciat?* Addidit euangelista, Quum esset vnus de numero eorum: ostendens, quod etiam quidam e principibus crediderant: licet ipsi dicerent, nullum ex principibus credidisse in ipsum. Arguit ergo eos Nicodemus, quod legis essent transgressores: occulte tamen et paucis verbis: nondum enim conuenientem adeptus erat loquendi libertatem. Nam si non condemnat lex, priusquam audiat, et cognoscat: ipsi vero condemnabant eum, antequam audissent

καὶ σοφοὶ δοκοῦντες, ἠδὲν ἀπώναντο· οἱ δὲ πεμφθέντες τἐναντίον ἅπαν, ἀπὸ μιᾶς δημηγορίας ἐάλωσαν. ἀδέκαστον γὰρ διάνοιαν εἶχον. ἐ τοίνυν τὴν σύνεσιν αὐτῶν μόνον ἐσὶ θαυμάσαι, ἀλλὰ καὶ τὴν παῤῥησίαν. οὐ γὰρ λέγουσιν, ὅτι διὰ τὸ μὴ γενέσθαι τοῦ λαοῦ ςάσιν ἀφήκαμεν αὐτὸν, ἠδὲ πλάττονταί τινα πρόφασιν, ἀλλ' αὐτὴν λέγουσι τὴν ἀλήθειαν, καὶ κηρύσσουσι τὴν αὐτοῦ σοφίαν.

Verſ. 47. Ἀπεκρίθησαν — πεπλάνησθε; Ὅρα φθόνου μανίαν. δέον γὰρ ἐρωτῆσαι καὶ μαθεῖν, τί ἐλάλησεν· οἱ δὲ οὐκ ἠνέσχοντο, ἀλλ' εὐθὺς κολακεύουσιν αὐτοὺς, ἔτι φειδόμενοι, καὶ οὐκ αὐτηρία χρῶνται, δεδοικότες, μὴ τέλεον αὐτῷ προστεθῶσι.

Verſ. 48. Μή τις — v. 49. νόμον. Αὐτη μᾶλλον ἡ μείζων κατηγορία ὑμῶν, ὅτι ὁ μὲν ὄχλος ἐπίςευσεν· ὑμεῖς δὲ ἠπιςήκατε. νόμον δὲ ἐνταῦθα λέγουσι, τὴν ὅλην γραφὴν ἁπλῶς.

Verſ. 49. Ἐπικατάρατοί εἰσι. Καὶ μὴν ὁ νόμος ἐπικατηράσατο τοῖς ἀθετοῦσι τὸν νόμον· ὑμεῖς οὖν ἐπικατάρατοι, οἱ ἀθετοῦντες τὸν νόμον· ἐκεῖνοι δὲ τηροῦσι τὸν νόμον, πιςεύοντες εἰς αὐτόν. κελεύει γὰρ ὁ νόμος πιςεύειν εἰς τὸν θεόν.

Verſ. 50. Λέγει — v. 51. ποιεῖ; Τὸ δὲ ὢν ἐξ αὐτῶν προσέθηκεν ὁ εὐαγγελιςὴς, δεικνὺς, ὅτι καί τινες τῶν ἀρχόντων ἐπίςευσαν, εἰ καὶ αὐτοὶ εἶπον, ὅτι οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων ἐπίςευσεν εἰς αὐτόν. ἐλέγχει οὖν αὐτοὺς ὁ νικόδημος παραβάτας τοῦ νόμε, πλὴν λελησθότως καὶ μετὰ φειδοῦς. ἔπω γὰρ τὴν προσήκουσαν εἶχε παῤῥησίαν. εἰ γὰρ ὁ νόμος ἐ κατακρίνει πρὸ τε ἀκέσαι καὶ γνῶναι,

audiſſent et cognouiſſent, legem vtique transgrediebantur.

Verſ. 52. *Reſponderunt — es?* Num ideo illi es auxilio, quod eiusdem ſis regionis et patriae? Vide, quam aſpere ac ferociter reſpondeant?

Verſ. 52. *Scrutare — ſurrexerit.* Sane illum ſine diſcuſſione condemnare non oportebat: ipſi vero iniurioſe dicunt: Interroga et diſce, neque enim noſti ſcripturas. Verum, ſi eas non nouit, quomodo vos de legis transgreſſione arguit?

Scire autem oportet, quod ea, quae ab hoc loco habentur vſque ad eum, quo dicitur, Iterum ergo loquutus eſt illis Ieſus dicens, Ego ſum lux mundi: in exactioribus exemplaribus, aut non inueniuntur, aut obelo confoſſa ſunt, eo quod illegitima videantur et addita. Et huius argumentum eſt, quod nullus ea ſit interpretatus: nobis tamen animus eſt etiam haec declarare, quod vtilitate non careant, ſicut et Caput de muliere in adulterio deprehenſa, quod inter haec ponitur.

Verſ. 53. *Et — ſuam.* Indignati ob ſermonem Nicodemi, ac timentes ne forte etiam quiſpiam alius ſimilia diceret.

Cap.

2) Hic interpretationis locum obtinet hoc vocabulum. Sed Chryſoſtomus multoties id tribuit Euangeliſtae. Vide T. VIII. p. 305. E. 306. A.

3) Hunc locum laudat Richardus Simonius in hiſtoria critica textus N. T. p. 145.

4) ἐπί. Simonius.

5) ὅλως omittit idem.

6) ἀκριβῆ ἀντίγραφα nunc appellat, Codices Chryſoſtomi, eosque Noui Teſtamenti, qui cum ſcholiis ſunt. Criſis Euthymii arguitur vocaculis, καὶ τοῦτου

γνῶναι, αὐτοὶ δὲ κατέκριναν αὐτὸν πρὸ λόγου καὶ διαγνώσεως, παρέβησαν ἄρα τὸν νόμον.

Vers. 52. Ἀπεκρίθησαν — εἶ; Μὴ τῆς αὐτῆς αὐτῷ χώρας καὶ πατρίδος ὤν, διὰ τοῦτο βοηθεῖς αὐτῷ; βλέπε, πῶς ἀγροικότερον καὶ θυμικώτερον ἀποκρίνονται;

Vers. 52. Ἐρεύνησον — ἐγήγερται. Καὶ μήν, οὐκ εἶπεν, ὅτι προφήτης ἐστὶν, ἀλλ' ὅτι κατακριθῆναι αὐτὸν ἀνεξετάστως οὐ χρή· οἱ δὲ ὑβριστικῶς λέγουσιν, ἐρώτησον[2]) καὶ μάθε, οὐ γὰρ οἶδας τὰς γραφάς. καὶ εἰ οὐκ οἶδεν αὐτὰς, πῶς ὑμᾶς ἤλεγξε παραβαίνοντας τὸν νόμον;

Χρὴ δὲ[3]) γινώσκειν, ὅτι τὰ ἐντεῦθεν ἄχρι τέ, πάλιν[5]) ἓν ἐλάλησεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, λέγων· ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου· παρὰ[4]) τοῖς ἀκριβέσιν ἀντιγράφοις, ἢ οὐχ εὕρηται, ἢ ὠβέλισται. διὸ φαίνονται παρέγγραπτα καὶ προσθήκη· καὶ τέτου τεκμήριον, τὸ μηδὲ τὸν Χρυσόστομον[5]) ὅλως μνημονεῦσαι αὐτῶν.[6]) πειρατέον δὲ ὅμως ἡμῖν καὶ ταῦτα διασαφῆσαι. ἐκ ἄμοιρον γὰρ ὠφελείας οὐδὲ τὸ ἐν τέτοις κεφάλαιον, τὸ περὶ τῆς ἐπὶ μοιχείᾳ κατειλημμένης γυναικός. 8) Io. 8, 12.

Vers. 53. Καὶ — αὐτῆ. Ὀργισθέντες ἐπὶ τῷ λόγῳ τοῦ νικοδήμου, καὶ φοβηθέντες, μήποτε καὶ ἄλλος τῶν ἀρχόντων εἴποι τοιαῦτα.

τοῦ τεκμήριον. Eadem de cauſſa ſupra ſollicitauit Lucae 9, 55. Euthymius debebat noſſe, Chryſoſtomum excluſiſſe etiam Matth. 23, 16—23. et alia per multa. Copioſe de hoc loco diſputaui in mea N. Teſt. editione. Nunc tantum addo, legi illum locum in Euangeliario Gothano, Octobris die VIII, vti iam notauerat Wetſtenius.

Cap. VIII. v. 1. *Ieſus autem — Oliuarum.* Declinans nocturnas inſidias.

Verſ. 2. *Summo — illos.* Populum hic appellat eos, qui dicebant, Hic eſt vere propheta: itemque eos, qui dicebant, Hic eſt Chriſtus: quod non ferentes Iudaei, vide, quid malignentur?

Verſ. 3. *Adducunt — v. 4. adulterium perpetrantem.* ἐπ' αὐτοφώρῳ, hoc eſt, manifeſte et deprehenſe, ita vt negari non poſſit.

Verſ. 5. *In — v. 6. illum.* Cognoſcentes enim, eum miſericordem eſſe ac compatientem, cogitabant, quod eſſet illi parciturus: et ita habituri eſſent aduerſus eum accuſationem, vtpote legis transgreſſione illi parcentem, quae ſecundum legem lapidanda erat.

Verſ. 6. *Ieſus — terra.* Quod frequenter facere ſolent, qui reſpondere nolunt importuna indignaque rogantibus: cognita enim illorum machinatione, fingebat ſe in terra ſcribere, nec his attendere, quae dicebant.

Verſ. 7. *Quum — illam.* Vide ſapientiam eius, qui ipſa eſt ſapientia. Nam ſagaciter illorum decepit machinationes: ſimul et ſeruando legem et parcendo mulieri. Siquidem ei, qui ex ipſis a peccato immunis eſſet, permiſit, vt eam lapidare inciperet: ſciens, omnes peccatis eſſe obnoxios.

Verſ. 8. *Rurſumque — terra.* Vt dum ipſe in eos non reſpiceret, erubeſcerent lenius redarguti: vtque ita illo in ſcribendo occupato, liceret

7) Pro vulgari, Ieſus autem, quod Hentenius edidit, vterque habet, καὶ ἰησοῦς.

Cap. VIII. v. 1. Καὶ ἰησοῦς[7]) — ἐλαιῶν. Ἐκκλίνων τὴν διὰ νυκτὸς ἐπιβελήν.

Verſ. 2. Ὄρθρου — αὐτούς. Λαὸν ἐνταῦθά φησι, τοὺς λέγοντας, ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ προφήτης, καὶ τοὺς λέγοντας αὖθις, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ χριστός. ὅπερ ἐκ ἐνεγκόντες οἱ ἰουδαῖοι, σκόπει, τί πονηρεύονται;

Verſ. 3. Ἄγουσιν — v. 4. μοιχευομένην Ἐπ' αὐτοφώρῳ λέγεται, τὸ αὐτελέγκτως, αὐτοφανῶς, προδήλως.

Verſ. 5. Ἐν — v. 6. αὐτῶ. Γινώσκοντες γὰρ αὐτὸν ἐλεήμονα καὶ συμπαθῆ, προσεδόκων, ὅτι φείσεται αὐτῆς, καὶ λοιπὸν ἕξουσι κατηγορίαν κατ' αὐτοῦ, ὡς παρανόμως φειδομένου τῆς ἀπὸ τῶ νόμου λιθαζομένης.

Verſ. 6. Ὁ δὲ ἰησῶς — γῆν. Ὅπερ εἰώθασι πολλάκις ποιεῖν οἱ μὴ θέλοντες ἀποκρίνεσθαι[8]) πρὸς τοὺς ἐρωτῶντας ἄκαιρα καὶ ἀνάξια. γνοὺς γὰρ αὐτῶν τὴν μηχανὴν, προσεποιεῖτο γράφειν εἰς τὴν γῆν, καὶ μὴ προσέχειν, οἷς ἔλεγον.

Verſ. 7. Ὡς — αὐτήν. Ὅρα σοφίαν τῆς αὐτοσοφίας κατασοφιζομένην εὐμηχάνως τὰς μηχανὰς αὐτῶν. ὅρα, πῶς ἅμα καὶ τὸν νόμον ἐτήρησε, καὶ τῆς γυναικὸς ἐφείσατο; ἐπέτρεψε γὰρ τὸν ἀναμάρτητον ἐξ αὐτῶν ἄρξασθαι τῶ λιθοβολεῖν αὐτὴν, εἰδὼς, πάντας ἐν ἁμαρτίαις.

Verſ. 8. Καὶ πάλιν — γῆν. Ἵνα μὴ, βλέποντος εἰς αὐτοὺς, αἰσχύνωνται, ῥᾷον οὕτως ἐλεγχθέντες, καὶ ἵνα, ὡς αὐτῶ δῆθεν ἀσχολου-

[8]) ἀποκρίνασθαι. A.

coret eis sensim abscedere, antequam manifestius condemnarentur: nam sua summa benignitate etiam ipsis parcebat.

Vers. 9. *At illi — postremos.* Nullus enim seipsum a peccato immunem dicere poterat.

Vers. 9. *Et* — v. 10. *condemnauit?* Recedentes namque dimiserant eam intactam, vtique non condemnatam, quod ad se pertinebat, alioqui oppressissent eam.

Vers. 11. *Quae — condemno.* Nam si illi, quum homines sint, te non condemnauerunt, multo magis ego, qui Deus sum, legisque dominus, te non condemno.

Vers. 11. *Abi — peccaueris.* Satis enim erat talis diuulgatio, et coram tot aduersariis erubescentia pro supplicio: maxime quum sciret, quod illam toto corde poeniteret.

Vers 12. *Iterum — mundi.* Vtpote mentem hominum illuminans, et ab errore ducens ad veritatem, a peccato ad virtutem: et tanquam illustrans ac exhilarans animas eorum: quemadmodum in prooemio praesentis euangelii diximus, vbi dicitur, Et vita erat lux hominum. Hoc autem dixit propter diuersas de se opiniones illorum.

Vers. 12. *Qui — tenebris.* In errore et peccato.

Vers. 12. *Sed — vitae.* Aeternae.

Vers. 13. *Dixerunt* — v. 14. *meum.* Quaere circa media septimi capitis, vbi dicitur, si ego testimonium perhibeo de me ipso, testimonium

[2]) De quibus supra 7, 40. 41.
[3]) Inclusa absunt. A.

μένου εἰς τὸ γράφειν, ἐξῆ αὐτοῖς ὑπαναχωρῆσαι πρὸ φανερωτέρας καταγνώσεως. καὶ αὐτῶν γὰρ ἐφείδετο, δι' ὑπερβολὴν χρηστότητος.

Verſ. 9. Οἱ δὲ — ἐσχάτων. Οὐδεὶς γὰρ ἀναμάρτητον εἰπεῖν ἑαυτὸν ἠδύνατο.

Verſ. 9. Καὶ — v. 10. κατέκρινεν; Ἀναχωρήσαντες γὰρ, ἀφῆκαν αὐτὴν ἄνετον· ἐπεὶ δὲ ἄνετον, πάντως καὶ ἀκατάκριτον, τὸ ἐπ' αὐτοῖς. ἢ γὰρ ἂν συνέσχον αὐτήν.

Verſ. 11. Ἡ — κατακρίνω. Εἰ γὰρ ἐκεῖνοι, ἄνθρωποι ὄντες, οὐ κατέκριναν σε, πολλῷ μᾶλλον ἐγὼ σε κατακρίνω, θεὸς ὢν, καὶ τοῦ νόμου κύριος.

Verſ. 11. Πορεύου — ἁμάρτανε. Ἀρκοῦντος τοῦ τηλικούτου θριάμβου, καὶ τῆς ἐνώπιον τοσούτων αἰσχύνης, εἰς τιμωρίαν. ἔγνω γὰρ αὐτὴν καὶ μετανοήσασαν ἐλοκαρδίως.

Verſ. 12. Πάλιν — κόσμου. Ὡς φωτίζων τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁδηγῶν ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας εἰς τὴν ἀρετὴν, καὶ ὡς καταλάμπων καὶ φρυαδρύνων τὸ ἡγεμονικὸν αὐτῶν, καθὼς καὶ ἐν προοιμίοις τοῦ παρόντος εὐαγγελίου διελάβομεν, ἔνθα κεῖται τὸ, καὶ [h]) ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. τοῦτο δὲ εἶπε, διὰ τὰς περὶ ἑαυτοῦ διαφόρους ὑπολήψεις [g]) αὐτῶν. h) Io. 1, 4.

Verſ. 12. Ὁ — σκοτίᾳ. Ἐν τῇ πλάνῃ καὶ τῇ ἁμαρτίᾳ.

Verſ. 12. Ἀλλ' — ζωῆς. Τῆς αἰωνίου.

Verſ. 13. Εἶπον — v. 14. μου. Ζήτησον περὶ τὰ μέσα τοῦ ἑβδόμου κεφαλαίου, [τὸ [r]) ἐὰν [s]) ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτοῦ, ἡ μαρτυρία μου i) Io. 5, 31.

οὐκ

nium meum non est verum: in illius siquidem enarratione etiam huius facta est mentio. Quidam vero aiunt quod illud tanquam homo dixerit, hoc autem tanquam Deus: ostendens, se non nudum esse hominem, prout ipsi suspicabantur.

Vers. 14. *Quia — venerim.* A patre Deo.

Vers. 14. *Et quo vado.* Ad eundem ipsum, post finem huius dispensationis. Quia vero scio, quod a patre Deo venerim, et ad eum ipsum vado, vtique filius Dei sum et Deus. Itaque fide dignus sum et ipsa fides, sicut et ipsa veritas.

Vers. 14. *Vos — vado.* Nescitis, sicut ostenditis, sicut simulatis, hoc est, nescire videmini, in veritate tamen scitis: ideo etiam superius dixit, Et me scitis, et vnde sim scitis.

Vers. 15. *Vos — iudicatis.* Carnaliter, sensualiter, crasso modo, ad id solum, quod apparet, intuentes, nihilque sublimius ac spirituale cogitantes. Sciens autem, eos dicturos, Et quare, si potes, non punis nos, qui ita iudicemus, ait:

Vers. 15. *Ego — quenquam.* Non iudico nunc. Nam et in superioribus tertio capite dixit, Non enim misit Deus filium suum in mundum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per ipsum: et rursum lege dictam ibi enarrationem. Ne autem iterum dicant, Propterea dicis, Non iudico, quia nos condemnare non audes, infert:

Vers. 16. *Quod si — est.* Verum est, siue rectum, et iam vere condemno vos. Deinde

[a]) πρὸς αὐτόν.
[b]) ἐπειδὴ, omisso δὲ, A.

οὐκ ἔστιν ἀληθής· ἐν τῇ ἐξηγήσει γὰρ ἐκείνου] καὶ τοῦτο ἐμνημονεύθη. Φασὶ δέ τινες, ὅτι ἐκεῖνο μὲν εἶπεν, ὡς ἄνθρωπος, τοῦτο δὲ, ὡς θεὸς, ἐμφαίνων, ὅτι ἐκ ἔστι ψιλὸς ἄνθρωπος, ὡς αὐτοὶ ὑπολαμβάνουσιν.

Verſ. 14. Ὅτι — ἦλθον. Ἐκ πατρὸς θεοῦ.

Verſ. 14. Καὶ ποῦ ὑπάγω. Εἰς [2]) αὐτὸν, μετὰ τὸ τέλος τῆς οἰκονομίας ταύτης. ἐπεὶ [3]) δὲ οἶδα, ὅτι ἐκ πατρὸς θεοῦ ἦλθον, καὶ εἰς αὐτὸν ὑπάγω, πάντως υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰμι, καὶ θεός. καὶ λοιπὸν ἀξιόπιστός εἰμι, καὶ αὐτόπιστος, ὡς αὐτοαλήθεια.

Verſ. 14. Ὑμεῖς — ὑπάγω. Οὐκ οἴδατε, ὡς δοκεῖτε, ὡς φαίνεσθε, ὡς προσποιεῖσθε. τῇ γὰρ ἀληθείᾳ οἴδατε. διὸ καὶ ἀνωτέρω εἶπεν ὅτι [k]) καμὲ οἴδατε, καὶ οἴδατε πόθεν εἰμί. k) Io. 7, 28.

Verſ. 15. Ὑμεῖς — κρίνετε. Σαρκικῶς, αἰσθητῶς, παχυμερῶς, πρὸς μόνον τὸ φαινόμενον βλέποντες, καὶ μηδὲν ὑψηλότερον καὶ πνευματικὸν ἐννοοῦντες. εἰδὼς δὲ αὐτοὺς μέλλοντας εἰπεῖν, ὅτι καὶ διατί οὐ κολάζεις ἡμᾶς, κρίνοντας οὕτως, εἰ δύνῃ, φησίν·

Verſ. 15. Ἐγὼ — οὐδένα. Οὐ κρίνω νῦν. καὶ ὀπίσω γὰρ, ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ, εἶπεν· οὐ [l]) γὰρ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ· καὶ ἀνάγνωθι πάλιν τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν ἐξήγησιν. ἵνα δὲ μὴ καὶ οὗτος εἴπωσιν, ὅτι διὰ τοῦτο λέγεις, ὃ κρίνω, ὡς μὴ θαῤῥῶν κατακρίναι ἡμᾶς, ἐπιφέρει. l) Io. 3, 17.

Verſ. 16. Καὶ ἐὰν — ἔστιν. Ἀληθής ἐστιν, ἤτοι, ὀρθὴ, δικαία. καὶ λοιπὸν ἀληθῶς κατα-

inde etiam dicit, quomodo verum ſit iudicium ſuum.

Verſ. 16. *Quia — pater.* Quia ſolus non ſum, qui iudico, ſed ego et pater: ſiquidem omnia nobis ſunt communia: et quia, quod ego iudico, hoc et pater: vna enim ambobus eſt voluntas, vt praedictum eſt: et pater vos condemnat, qui non credatis filio ſuo quem ipſe miſit.

Verſ. 17. *Porro — eſt.* Veſtra quemadmodum vos iactatis: nam me transgreſſorem dicitis. Quod ſi duorum hominum teſtimonium verum eſt, inde colligere ipſi poteſtis, quod multo magis duorum iudicum iudicium verum eſt et maxime talium. Huiusmodi autem obſcura frequenter loquitur propter eorum imbecillitatem: vt illis quidem occulta ſint, robuſtioribus vero Chriſtianis manifeſta. In omnibus ergo ſimilibus cauſam hanc agnoſcito.

Verſ. 18. *Ego — meipſo.* Rurſum ad id, quod dixerant, Tu teſtimonium perhibes de teipſo, hunc facit ſermonem dicens: Ego teſtimonium perhibeo de meipſo, etiamſi nemo perhibeat de ſeipſo, ego ſiquidem tanquam Deus: nemo autem tanquam homo.

Verſ. 18. *Et — pater.* Si ego vobis fide dignus non videor. Fert autem teſtimonium dicens per prophetam: Poſui te in lucem Gentium: ſiue vt lux ſis Gentium. Praedictum eſt autem ſeptimo etiam capite, quomodo pater de ipſo ferat teſtimonium, vbi dicitur, Et qui miſit me pater, ipſe teſtimonium perhibuit de me.

Verſ. 19.

4) καταπρίνει. A.
5) Forte, περὶ ταύτα.

κατακρίνω ὑμᾶς: εἶτα λέγει, καὶ πῶς ἀληθής ἐστιν ἡ κρίσις αὐτῶ.

Vers. 16. Ὅτι — πατήρ. Ὅτι μόνος οὐκ εἰμὶ κρίνων, ἀλλ' ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ. κοινὰ γὰρ ἡμῖν πάντα. καὶ ἐπεὶ, ὅπερ ἐγὼ κρίνω, τοῦτο καὶ ὁ πατήρ. ἓν γὰρ ἀμφοτέροις, ὡς προείρηται, θέλημα. καὶ ὁ πατὴρ ἄρα [4]) κατακρινεῖ ὑμᾶς, ἀπιστοῦντας τῷ ἀπεσταλμένῳ παρ' αὐτοῦ υἱῷ αὐτοῦ.

Vers. 17. Καὶ — ἐστι. Τῷ ὑμετέρῳ, ὡς αὐτοὶ βρενθύεσθε. παράνομον γὰρ ἐμὲ λέγετε, εἰ δὲ δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία ἀληθὴς, τὸ ἐντεῦθεν αὐτοὶ συλλογίσασθε, ὅτι πολλῷ μᾶλλον δύο κριτῶν ἡ κρίσις ἀληθὴς, καὶ [5]) τότε τοιούτων. συνεσκιασμένα δὲ τὰ τοιαῦτα πολλαχοῦ λέγει, διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν, ἵνα ἐκείνοις μὲν εἴη ἀσυμφανῆ, τοῖς δυνατωτέροις δὲ χριστιανοῖς ἐμφανῆ. ἐπὶ πάντων ἓν τῶν τοιούτων ταύτην γίνωσκε τὴν αἰτίαν.

Vers. 18. Ἐγὼ — ἐμαυτοῦ. Πάλιν πρὸς τὸ, σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς, ποιεῖται τὸν λόγον, ἐγώ εἰμι, λέγων, ὁ μαρτυρῶν περὶ ἐμαυτοῦ, εἰ καὶ οὐδεὶς μαρτυρεῖ περὶ ἑαυτοῦ. ἐγὼ μὲν γὰρ, ὡς θεὸς, οὐδεὶς δὲ, ὡς ἄνθρωπος.

Vers. 18. Καὶ — πατήρ. Εἰ μὴ ἐγὼ δοκῶ ὑμῖν ἀξιόπιστος. μαρτυρεῖ γὰρ διὰ τοῦ προφήτου λέγων· ἰδοὺ [m]) τέθεικά σε εἰς φῶς ἐθνῶν, [ἤγουν, [6]) εἰς τὸ εἶναί φῶς ἐθνῶν.] προείρηται δὲ καὶ ἐν τῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ, πῶς ὁ πατὴρ μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ, ἔνθα κεῖται τὸ, καὶ ὁ [n]) πέμψας με πατὴρ [7]) αὐτὸς μεμαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ.

m) Iesa. 49, 6.

n) Io. 5, 37.

Vers. 19.

[6]) Inclusa exciderunt. A.
[7]) αὐτὸς, omittit. B.

Verſ. 19. *Dixerunt — tuus?* Dicebant hoc fingentes, ſe ignorare quemnam diceret patrem, ac tentantes.

Verſ. 19. *Reſpondit — meum.* Quemadmodum ſimulatis: nam in veritate noſtis, quemadmodum ſuperius oſtenſum eſt. Aut hoc dixit, quia ſimulabant ſe ſcire, quod filius eſſet Ioſeph. Dicit ergo, ſi me ita cognoſcitis, vt fingitis, neque me noſtis: non ſum enim filius Ioſeph: neque patrem meum: nam Ioſeph non eſt pater meus.

Verſ. 19. *Si — vtique cognouiſſetis.* Nam vnius ſumus ambo naturae. In decimo ſexto etiam capite dixit ad Philippum, Qui vidit me, vidit et patrem, ſiue cognouit, intellexit. Nam viſionem et cognitionem dicit, non ſenſibilem, ſed intelligibilem. Sed quia me non noſſe vos ſimulatis, conſequens etiam eſt, vt et patrem meum vos non noſſe fingatis.

Verſ. 20. *Haec — gazophylacio.* Haec verba libere dicta. Significauit autem locum, oſtendens dicendi libertatem ipſius doctoris. Gazophylacium vero theſauri repoſitorium erat, de quo latius diximus quadrageſimo primo iuxta Marcum capite.

Verſ. 20. *Docens in templo.* Publice: nam in templo etiam erat gazophylacium.

Verſ. 20. *Et — eum.* Quum ita libere loqueretur.

Verſ. 20. *Quia — eius* Qua comprehendi et capi poſſet. Adhuc enim oportebat eum mira-

8) Incluſa abſunt. A.
9) μὲ ἤθελε ἂν, ceteris omiſſis. A.

Vers. 19. Ἔλεγον — σου; Ἔλεγον τοῦτο, προσποιούμενοι ἀγνοεῖν, τίνα λέγει πατέρα, καὶ πειράζοντες.

Vers. 19. Ἀπεκρίθη — μου. [Ὡς[8]) προσποιεῖσθε. τῇ ἀληθείᾳ γὰρ οἴδατε,] καθὼς καὶ ἀνωτέρω δεδήλωται. ἢ τοῦτο εἶπε, διότι προσεποιοῦντο, γινώσκειν αὐτὸν υἱὸν τοῦ Ἰωσὴφ, λέγων, εἰ οὕτως οἴδατε, ὡς προσποιεῖσθε, ἤτε ἐμὲ οἴδατε· οὐ γὰρ ἐγὼ υἱὸς τοῦ Ἰωσὴφ· ἤτε τὸν πατέρα μου·[9]) ἐ γὰρ ὁ Ἰωσὴφ πατήρ μου.

Vers. 19. Εἰ — ἤδειτε ἄν. Μιᾶς γὰρ ἀμφότεροι φύσεως. καὶ ἐν τῷ ἑκκαιδεκάτῳ δὲ κεφαλαίῳ πρὸς τὸν Φίλιππον εἴρηκεν· ὁ[o]) ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα, ἤγουν, ὁ νενοηκὼς, ὁ γνούς. εἴδησιν γὰρ καὶ ὅρασιν, οὐκ αἰσθητὴν φησιν, ἀλλὰ νοητήν. ἐπεὶ δὲ ἐμὲ προσποιεῖσθε μὴ εἰδέναι, ἀκολούθως καὶ τὸν πατέρα μου προσποιεῖσθε μὴ εἰδέναι. o) Io. 14, 9.

Vers. 20. Ταῦτα — γαζοφυλακίῳ. Ταῦτα τὰ παῤῥησιαστικά. ἐπεσημήνατο γὰρ τὸν τόπον, δεικνύων τὴν παῤῥησίαν τοῦ διδασκάλου. γαζοφυλάκιον δὲ, τὸ θυσαυροφυλάκιον, περὶ οὗ πλατύτερον ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ μάρκον εἰρήκαμεν.

Vers. 20. Διδάσκων ἐν τῷ ἱερῷ. Δημοσίᾳ. ἐν τούτῳ γὰρ ἦν καὶ τὸ γαζοφυλάκιον.

Vers. 20. Καὶ — αὐτόν. Οὕτω παῤῥησιαζόμενον.

Vers. 20. Ὅτι — αὐτῷ. Ἢ τῷ συλληφθῆναι καὶ ἀναιρεθῆναι αὐτόν. ἔδει γὰρ τοῦτον

miracula operari ac docere, multosque ad fidem attrahere, sicut in praecedentibus diximus. Continue autem hoc dicit, ostendens, quod frequenter id tentantes non potuerunt, et quod nunquam potentiores ad eum apprehendendum fuissent, nisi ipse voluisset.

Vers. 21. *Dixit — vado.* Transeo a terrena vita.

Vers. 21. *Et quaeretis me.* Etiam superius hoc dixit, et ibi declaratum est.

Vers. 21. *Et — moriemini.* Ego veni, vt vos liberarem ab omni peccato vestro: quia vero noluistis, iam abeo, et deinceps in omni peccato vestro moriemini, quod ab eo liberari nolueritis.

Peccatum autem intellige etiam id, quod aduersus ipsum erat, quia interfecturi ipsum erant, in quo mortui sunt, nempe propter illud iugulati a Romanis, Vespasiano et Tito.

Vers 21. *Quo — venire.* Haec frequenter dicit, animas illorum concutiens et exterrens.

Vers. 22. *Dicebant — venire?* Quod optabant, hoc etiam suspicabantur. Quid ergo Christus? Tollit huiusmodi suspicionem, ostenditque, quod peccatum sit, se ipsum interimere.

Vers. 23. *Et — estis.* Ex terra, non quod corpus eorum terrenum esset, sed quia prudentia illorum esset terrena et praua. Nam et Paulus dicens, Non estis ex carne: carnem appellat prudentiam carnalem.

Vers. 23.

*) καί, interponit, A.

ἔτι θαυματουργῆσαι καὶ διδάξαι καὶ πολλοὺς εἰς πίστιν ἐπισπάσασθαι, ὡς καὶ προλαβόντες εἰρήκαμεν. συνεχῶς δὲ τοῦτο λέγει, δεικνὺς, ὅτι πολλάκις ἐπιχειρήσαντες ἐκ ἠδυνήθησαν, καὶ ὅτι οὐδ' ὕστερον ἐκράτησαν ἂν αὐτὸν, εἰ μὴ [1]) αὐτὸς ἠθέλησεν.

Vers. 21. Εἶπεν — ὑπάγω. Μεταβαίνω ἀπὸ τῆς ἐπιγείου ζωῆς.

Vers. 21. Καὶ ζητήσετέ με. Καὶ ἀνωτέρω τοῦτο εἶπε, καὶ ἡρμηνεύθη ἐκεῖ.

Vers. 21. Καὶ — ἀποθανεῖσθε. Ἦλθον ἐλευθερώσων [2]) ὑμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας ὑμῶν. ἐπεὶ δὲ οὐκ ἠθελήσατε, ἀπέρχομαι, καὶ λοιπὸν ἐν πάσῃ ἁμαρτίᾳ ὑμῶν ἀποθανεῖσθε, μὴ θελήσαντες ἀπαλλαγῆναι αὐτῆς.

Ἁμαρτίαν δὲ νόησον, καὶ τὴν εἰς αὐτὸν, διότι ἔμελλον ἀνελεῖν αὐτὸν, ἐν ᾗ ἀπέθανον, ἤτοι, δι' ἣν κατεσφάγησαν ὑπὸ τῶν ῥωμαίων, ἐσπασιανοῦ καὶ τίτου.

Vers. 21. Ὅπου — ἐλθεῖν. Συνεχῶς ταῦτα λέγει, κατασείων αὐτῶν τὰς ψυχὰς καὶ ἐκφοβῶν.

Vers. 22. Ἔλεγον — ἐλθεῖν; Ὃ ἐβέλοντο, τοῦτο καὶ ὑπέλαβον. τί οὖν ὁ χριστός; ἀναιρεῖ τὴν τοιαύτην ὑπόληψιν, καὶ δείκνυσιν, ὅτι ἁμαρτία ἐστὶ τὸ ἀνελεῖν ἑαυτόν.

Vers. 23. Καὶ — ἐστέ. Ἐκ τῆς γῆς, οὐχ ὅτι τὸ σῶμα αὐτῶν ἐκ τῆς γῆς, ἀλλ' ὅτι τὸ φρόνημα αὐτῶν γήϊνον καὶ φαῦλον. καὶ ὁ παῦλος γάρ, λέγων· οὐκ [p]) ἐστὲ ἐν σαρκὶ· σάρκα, τὸ σαρκικὸν φρόνημα λέγει. p) Rom. 8, 9.

[2]) ἐλευθερῶσαι. A.

Vers. 23. *Ego — sum.* De coelo: non quod ipse de coelo veniisset, sed quia prudentia eius coelestis esset ac diuina. Deinde sermonem suum explanat.

Vers. 23. *Vos — hoc.* Mundum hic dicit mundanam, prauam, ac terrenam prudentiam. Quemadmodum enim Spiritus dicitur, spiritualis sapientia, et Caro, carnalis: ita et Terra ac Mundus, terrena ac mundana. Ait ergo, Ego non sicut vos sapio, vt me ipsum interficiam.

Vers. 24. *Dixi — vestris.* Adhuc eos exterret volens persuadere.

Vers. 24. *Si enim — vestris.* Si non credideritis, quod ego sim, videlicet Christus filius Dei, moriemini in peccatis vestris, detenti ab eis. Nam qui non crediderit, et per baptismum a sorde peccati ablutus fuerit, omnino in illa morietur, et cum ea refurgens dabit poenas.

Vers. 25. *Dixerunt — es?* Subsannantes hoc dicebant ac tentantes.

Vers. 25. *Et — vobis.* Defectiuus est sermo iuxta consuetum loquendi modum. Tale est autem, ac si diceret, Omnino superfluum est etiam, quod vobis loquar: nam omni sermone indigni estis, vtpote tentatores.

Vers. 26. *Multa — iudicare.* Multa de vobis in accusationem dicere possem, et iudicare ad puniendum, sed nunc nolo, quia nec pater meus vult. Praedixit enim, quod non miserit Deus filium suum in mundum, vt iudicet mundum, sed vt saluetur mundus per eum.

Vers. 26.

3) Vide variantes lectiones Codd. Euthymii in operis principio notatas.

Vers. 23. Ἐγὼ — εἰμί. Ἐκ τοῦ ἀρανῦ, οὐχ ὅτι ἐκ τοῦ ἀρανοῦ ἦκεν, ἀλλ' ὅτι τὸ Φρόνημα αὐτοῦ ἀράνιον καὶ θεῖον. εἶτα σαφηνίζει τὸν λόγον.

Vers. 23. Ὑμεῖς — τούτου. Κόσμον ἐνταῦθα λέγει, τὸ κοσμικὸν καὶ Φαῦλον καὶ γήϊνον Φρόνημα. ὥσπερ γὰρ πνεῦμα λέγεται, τὸ πνευματικὸν Φρόνημα, καὶ σὰρξ τὸ σαρκικόν· ἕτω καὶ γῆ καὶ κόσμος, τὸ γήϊνον καὶ κοσμικόν. Φησὶν οὖν, ὅτι ἐγὼ οὐχ, ὡς ὑμεῖς, Φρονῶ, ἵνα ἀποκτείνω ἐμαυτόν.

Vers. 24. Εἶπον — ὑμῶν. Ἔτι ἐκΦοβεῖ αὐτοὺς βάλόμενος πεῖσαι.

Vers. 24. Κἂν [3]) — ὑμῶν. Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, ὅτι ἐγώ εἰμι, δηλαδὴ ὁ χριστὸς, ὁ υἱὸς τῦ θεῦ, ἀποθανεῖσθε ἐν ταῖς ἁμαρτίαις ὑμῶν, συνεχόμενοι αὐταῖς. ὁ γὰρ μὴ πιστεύσας, καὶ διὰ βαπτίσματος ἀπολουσάμενος τὸν ῥύπον τῶν ἁμαρτιῶν, ἐν αὐτῷ πάντως ἀποθανεῖται, καὶ μετ' αὐτοῦ ἀναστὰς, δίκην δώσει.

Vers. 25. Ἔλεγον — εἶ; Φαυλίζοντες τῦτο ἔλεγον, καὶ πειράζοντες.

Vers. 25. Καὶ — ὑμῖν. Ἐλλειπτικὸν τὸ ῥῆμα κατ' ἦθος. ὃ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι. ὅλως, ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν, περιττόν ἐστιν. ἀνάξιοι γάρ ἐστε παντὸς λόγου, ὡς πειρασταί.

Vers. 26. Πολλὰ — κρίνειν. Πολλὰ δύναμαι περὶ ὑμῶν λαλεῖν, εἰς κατηγορίαν, καὶ κρίνειν, εἰς τὸ κολάσαι· ἀλλ' οὐ βάλομαι νῦν, διότι οὐδὲ ὁ πατήρ μου βάλεται. προείρηκε γὰρ, ὅτι οὐκ [q]) ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. q) Io. 3. 17.

Verſ. 26. *Sed — eſt.* Qui miſit me, non vt nunc iudicem, ſed vt ſaluem. Aut verax eſt, quum me lucem mundi nominauit. Ecce, inquit, poſui te in lucem Gentium, veluti ſuperius ſignificatum eſt.

Verſ. 26. *Et ego — mundo.* Audiui ab eo etiam hoc inter alia, quod ego ſim lux Gentium: et inter alia etiam hoc dixi, quod ego ſim lux mundi. Quod ergo audiui, hoc dixi.

Verſ. 27. *Non — dicebat.* Non cognouerunt, quod de patre eis dicebat, qui ſibi natura pater eſſet. Veriſimile enim eſt, quod dubitantes inter ſe rogabant: Quis eſt, qui miſit illum? Atqui frequenter eis de illo diſſeruerat. Vide, quo modo ſermonibus eius attendebant, imo potius, quo modo mente capti erant? Merito ergo dixit illis, In primis quod etiam loquar vobis.

Verſ. 28. *Dixit — ſim.* Quum ſuſpenderitis me quaſi hominem in cruce, tunc cognoſcetis, quod ego ſim, videlicet filius Dei et Deus. Nam tanquam Deus dixit, Ego ſim. Cognoſcetis autem hoc a ſignis, quae tunc fient, quibus contradici non poterit, et a reſurrectione mea a mortuis: inſuper etiam ab ira diuina, quae tunc genus comprehendet Iudaeorum. Siquidem poſtquam illum crucifixerunt et ſtupenda illa ſigna facta ſunt, ſcribit Lucas, quod omnes turbae, quae ſimul acceſſerant ad ſpectaculum iſtud, et videbant, quae fiebant, percutientes pectora ſua reuertebantur. Cognoſcebant enim, quod vere diuinus homo eſſet, et illi compateretur creatura: quum autem loqui non auderent propter timorem principum, percutie-

4) *γενομένων.* B.

Verſ. 26. Ἀλλ' — ἐστι. Πέμψας με, μὴ κρῖναι νῦν, ἀλλὰ σῶσαι. ἡ ἀληθής ἐστιν, ὀνομάσας με φῶς τῦ κόσμου. ἰδοὺ γάρ, φησι, τέθεικά σε r) εἰς φῶς ἐθνῶν, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται. r) Iesa. 49, 6.

Verſ. 26. Κἀγὼ — κόσμον. Ἤκουσα παρ' αὐτῦ, τά, τε ἄλλα, καὶ ὅτι εἰμὶ φῶς ἐθνῶν· καὶ εἶπον, τά, τε ἄλλα, καὶ ὅτι ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου. ὃ οὖν ἤκουσα, τοῦτο εἶπον.

Verſ. 27. Οὐκ — ἔλεγεν. Οὐκ ἔγνωσαν, ὅτι περὶ τῦ πατρὸς αὐτοῖς ἔλεγε, τῦ φύσει πατρὸς αὐτῦ. εἰκὸς γάρ, αὐτοὺς διαπορεῖν πρὸς ἀλλήλους, λέγοντας, τίς ἐστιν ὁ πέμψας αὐτόν; καίτοι πολλάκις αὐτοῖς διειλέχθη περὶ ἐκείνου. τοσοῦτον προσεῖχον τοῖς λόγοις αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ, τοσῦτον ἦσαν φρενοβλαβεῖς. εἰκότως ἂν εἶπεν αὐτοῖς, τὴν s) ἀρχὴν, ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν. s) Io. 8, 25.

Verſ. 28. Εἶπεν — εἰμι. Ὅταν κρεμάσητέ με, ὡς ἄνθρωπον, ἐπὶ σαυρῦ, τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγώ εἰμι, δηλονότι ὁ υἱὸς τῦ θεῦ, καὶ θεός. ὡς θεὸς γὰρ εἴρηκε τὸ, ἐγώ εἰμι. γνώσεσθε δὲ τῦτο, ἀπό τε τῶν τηνικαῦτα 4) γενησομένων ἀναντιῤῥήτων σημείων, καὶ ἀπὸ τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεώς μου, ναὶ μὴν καὶ ἀπὸ τῆς ἔκτοτε καταληψομένης τὸ γένος τῶν Ἰουδαίων θεομηνίας. μετὰ γὰρ τὸ σαυρωθῆναι αὐτὸν, καὶ γενέσθαι τὰ φοβερὰ ἐκεῖνα σημεῖα, γρἀφει λουκᾶς· ὅτι καὶ t) πάντες οἱ συμπαραγενόμενοι ὄχλοι ἐπὶ τὴν θεωρίαν ταύτην, θεωροῦντες τὰ γενόμενα, τύπτοντες ἑαυτῶν τὰ στήθη ὑπέστρεφον. ἔγνωσαν μὲν γὰρ, ὅτι θεῖος ἄνθρωπος ὄντως ἦν, καὶ συμπάσχει αὐτῷ ἡ κτίσις, μὴ φέρουσα τὸ πάθος αὐτῦ. μὴ τολμῶντες δὲ λαλεῖν, διὰ τὸν φόβον τῶν ἀρχόν- t) Luc. 23, 48.

cutiebant pectora sua, significantes dolorem interiorem. Suspicabantur namque futurum esse, vt malum aliquod irremediabile propter illum omne genus Iudaeorum concuteret. Nam et Centurio, et qui cum eo erant, seruantes Iesum, vt ait Matthaeus, quum vidissent, quae fiebant, vehementer territi sunt, dicentes, Vere Dei filius erat iste.

Sed et ipsi principes Iudaeorum cognouerunt tunc, quod Dei filius erat, et Deus, quanquam propriam conculcauerunt conscientiam, nimia inuidia ac insania. Ait enim rursum Matthaeus: Ecce quidam de custodibus venerunt in ciuitatem et renuntiauerunt principibus sacerdotum vniuersa, quae acciderant: et congregati cum senioribus accepto consilio, pecunias multas dederunt militibus dicentes, Dicite: Discipuli eius nocte venerunt, et furati sunt eum nobis dormientibus et caetera.

Praeterea, quoque Iosephus, qui et ipse Iudaeus erat peritissimus, scribens calamitates Iudaeorum, quae ab eo tempore coeperunt, ac Ierosolymorum captiuitatem, fatetur propter Christum effusam esse aduersus eos diuinam iram: et occisa esse a Romanis tam multa ipsorum millia. Quia enim, quum eos curare vellet, agnoscere eum noluerunt, ideo affecti supplicio, quis esset cognouerunt.

Vers. 28. *Et — loquor.* Nam si illud tunc cognoueritis, omnino etiam hoc scietis, quod a meipso facio nihil, sed omnia quae vult pater, quum

*) τὸν σεισμὸν καὶ iidem Codices Euthymii omittunt etiam in contextu apud Matthaeum. Chrysostomus hunc locum negligentissime tractat, Lucam potius, quam Matthaeum interpretans. Vide Tom. VII. p. 826. E. Ceteri Codices N. Testamenti cum scholiis, cuiusmodi ad manus habuit Euthymius, ista seruant. Id intelligitur ex mea editione.

ψαν, ἔτυπτον τὰ στήθη αὐτῶν, σημαίνοντες τὴν ἐντὸς ὀδύνην. ὑπώπτευον γὰρ, ὅτι κακὸν ἀνήκεστον τὸ γένος ἅπαν πείσεται δι' αὐτόν. καὶ γὰρ καὶ ὁ u) ἑκατόνταρχος καὶ οἱ μετ' αὐτῶ τηροῦντες τὸν ἰησοῦν, ὡς φησι ματθαῖος, ἰδόντες 5) τὰ γενόμενα, ἐφοβήθησαν σφόδρα, λέγοντες, ἀληθῶς θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος. u) Matt. 27, 54.

Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ ἄρχοντες τῶν ἰουδαίων ἔγνωσαν τότε ὅτι θεοῦ υἱὸς ἦν, καὶ θεὸς, εἰ καὶ πεπατήκασι τὴν συνείδησιν ἑαυτῶν, δι' ὑπερβολὴν φθόνου καὶ μανίας. λέγει γὰρ πάλιν ὁ ματθαῖος· ὅτι x) ἰδού, τινες τῆς κουστωδίας ἐλθόντες εἰς τὴν πόλιν, ἀπήγγειλαν τοῖς ἀρχιερεῦσιν ἅπαντα τὰ γενόμενα. καὶ συναχθέντες μετὰ τῶν πρεσβυτέρων, συμβούλιόν τε λαβόντες, ἀργύρια ἱκανὰ ἔδωκαν τοῖς στρατιώταις, λέγοντες· εἴπατε, ὅτι οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ νυκτὸς ἐλθόντες, ἔκλεψαν αὐτὸν ἡμῶν κοιμωμένων, καὶ τὰ ἑξῆς. x) Matt. 28, 11-13.

Ἔτι γε μὴν καὶ τὰς ἔκτοτε τῶν ἰουδαίων συμφορὰς, καὶ τὴν ἅλωσιν τῶν ἱεροσολύμων, συγγράφων ὁ λογιώτατος ἐν ἰουδαίοις ἰώσηπος, ὁμολογεῖ, διὰ τὸν χριστὸν 6) κεθῆναι κατ' αὐτῶν τὴν τοιαύτην θεομηνίαν, καὶ κατασφαγῆναι 7) τὰς τοσαύτας αὐτῶν μυριάδας ὑπὸ ῥωμαίων. ἐπεὶ γὰρ θεραπευόμενοι, γνῶναι αὐτὸν οὐκ ἠθέλησαν, κολαζόμενοι, ἔγνωσαν, τίς ἦν.

Vers. 28. Καὶ — λαλῶ. Εἰ γὰρ ἐκεῖνο γνώσεσθε τότε, πάντως καὶ ταῦτα, ὅτι ἀπ' ἐμαυτοῦ ποιῶ οὐδὲν, ἀλλὰ πάντα, ἃ θέλει ὁ πατήρ.

editione. Ergo Euthymii auctoritas valere hoc loco nequit.

6) δεχθῆναι. A.

7) Euthymius videtur confundere caedem Ioannis Baptistae et caedem Christi. Vide Ioseph. Antiq. Lib. XVIII. 5, 2. Tom. I. pag. 883. Eandem sententiam repetit Euthymius infra ad Io. XI. vers. 47. 48.

quum enim aequalis illi sim, haec volo quae ille vult: vna siquidem est voluntas, sicut et vna potentia: et quod ea, quae docuit me, haec loquor: nam ille mens est, ego autem verbum: de operibus namque dixit etiam superius, Non possum ego facere a me quicquam: et lege etiam dicti illius interpretationem. De sermonibus vero iterum dixit, Mea doctrina non est mea, sed eius, qui misit me: et de hoc etiam lege explanationem.

Vers. 29. *Et — est.* Ne putaremus, quod maior esset is, qui misit, curat huiusmodi suspicionem dicens, Et qui misit me, mecum est, tanquam inseparabilis, misisse siquidem dispensationis est: esse autem cum eo, qui misit, cohaerentiae siue conglutinationis. Nam sancta trinitas, quae aequaliter omnem implet locum, a seipsa non secernitur.

Vers. 29. *Non — semper.* Si hoc, vt homo, ait, tantundem est ac si dicat: Quod quum Deus vbique sit iuxta illud, Nonne coelum et terram ego impleo? magis tamen in his esse dicitur, qui eo digni sunt. Si autem, vt Deus: propter sanctae trinitatis inseparabilitatem hoc dicit, quae propriis quidem distinguitur personis, vnitur autem diuinitatis ac substantiae identitate.

Id vero, Quae placita sunt ei, facio semper, aut tanquam illi obediens secundum humanitatem dicit, aut tanquam illi aequalis secundum diuinitatem ac voluntatem. Quod si ea, quae placita sunt ei, facio semper, gratum illi vtique est accedentes etiam sabbatho curare.

Intellige autem, quae depressa sint verba tanquam dispensatoria propter imbecillitatem Iudaeorum,

πήρ. ἴσος γὰρ αὐτῷ ὢν, ἃ θέλει, ταῦτα θέλω. ἓν γὰρ ἡμῖν θέλημα, ὥσπερ καὶ μία δύναμις· καὶ ὅτι ἃ ἐδίδαξέ με, ταῦτα λαλῶ· νοῦς μὲν γὰρ ἐκεῖνος, λόγος δὲ ἐγώ. περὶ μὲν ἓν τῶν ἔργων εἶπε καὶ ὀπίσω, ὅτι οὐ[y]) δύναμαι ἐγὼ ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ ἐδέν· καὶ ἀνάγνωθι πάλιν τὴν ἐξήγησιν ἐκείνου τοῦ ῥητοῦ. περὶ δὲ τῶν λόγων αὖθις εἴρηκεν, ὅτι[z]) ἡ ἐμὴ διδαχὴ, οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με· καὶ ἀνάγνωθι καὶ τὴν περὶ τούτου ἑρμηνείαν.

y) Io. 5, 30.

z) Io. 7, 16.

Vers. 29. Καὶ — ἐστιν. Ἵνα μὴ νομίσωμεν, ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ πέμψας, θεραπεύει τὴν τοιαύτην ὑποψίαν, λέγων· καὶ ὁ πέμψάς με, μετ' ἐμοῦ ἐστιν, ὡς ἀχώριστος. τὸ μὲν γὰρ πέμψαι, τῆς οἰκονομίας ἐστὶ· τὸ δὲ μετὰ τοῦ πεμφθέντος εἶναι, τῆς ἀλληλουχίας. ἡ γὰρ ἁγία τριὰς, ἐπίσης πάντα τόπον πληροῦσα, ἑαυτῆς οὐ διέστηκεν.

Vers. 29. Οὐκ — πάντοτε. Εἰ μὲν, ὡς ἄνθρωπος, τοῦτό φησιν, ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι παντα χοῦ μέν ἐστιν ὁ θεὸς, κατὰ τό· ἐγὼ[a]) τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; μᾶλλον δὲ εἶναι λέγεται ἐν τοῖς ἀξίοις αὐτοῦ· εἰ δὲ, ὡς θεὸς, διὰ τὸ ἀχώριστον τῆς ἁγίας τριάδος, διῃρημένης μὲν ταῖς ἰδικαῖς ὑποστάσεσιν, ἡνωμένης δὲ τῇ ταυτότητι τῆς οὐσίας καὶ θεότητος.

a) Ier. 23, 24.

Τὰ ἀρεστὰ δὲ αὐτῷ ποιῶ πάντοτε, ἢ ὡς πειθόμενος αὐτῷ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἢ ὡς ἴσος αὐτῷ, κατὰ τὴν θεότητα καὶ θέλησιν. εἰ δὲ τὰ ἀρεστὰ αὐτῷ ποιῶ πάντοτε, ἀρεστὸν αὐτῷ ἄρα καὶ τὸ ἐν σαββάτῳ θεραπεύειν τοὺς παρειμένους.

Δέχου δὲ[8]) τὰ ταπεινὰ ῥήματα, ὡς οἰκονομικὰ, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν Ἰουδαίων, ὡς καὶ προ-

8) τὰ, omittit. B.

rum, ſicut in ſuperioribus retulimus: nam huiusmodi magis vulgus attrahebant, ſicut et affine exemplum. Vide enim, quod ſequitur.

Verſ. 30. *Haec — eum.* Quando ad humiliorem ſeſe demittebat ſermonem, tunc credebant: non tamen, vt oportebat, credebant, ſed vulgari modo credebant humilioribus eius ſermonibus, non recipientes ſublimiores. Quod ſciens Chriſtus, nititur illos corrigere, quod ſuum eſt, vbique faciens: licet ipſi citius ab eo recedebant, et ad iniurias magis deflectebant.

Verſ. 31. *Dixit — Iudaeos.* Ad eos, qui tunc, vt dictum eſt, crediderant.

Verſ. 31. *Si — eritis.* Si vos permanſeritis, ſicut alii non permanſerunt, de quibus dixit euangeliſta, Multi ex diſcipulis eius abierunt retrorſum, et iam non cum eo ambulabant. Si vos, inquit, perſeueraueritis in ſermone meo, ſiue in doctrina mea, quam ego docebo vos, tunc vere diſcipuli mei eritis, nondum enim eſtis.

Verſ. 32. *Et cognoſcetis veritatem.* Hoc eſt, me: ego enim, ait, ſum veritas. Cognoſcetis a me veritatem. Nam omnia legalia figura, vmbra et imago ſunt veritatis.

Verſ. 32. *Et — vos.* A peccatis.

Verſ. 33. *Reſponderunt — efficiemini?* Omittentes dicere, Quid ergo, Falſa eſt lex? falſane eſt Iudaeorum ſcientia? hoc quidem non dicunt: neque enim haec illis curae fuerunt, ſed de iniuria corporalis generoſitatis indignantur, ſuſpicantes,

g) ἢ interponendum videtur. Eſt enim haec alia interpretatio, diuerſa a priori.

h) ψεῦδος. A.

προλαβόντες παρηγγείλαμεν. τὰ τοιαῦτα γὰρ μᾶλλον ἐφείλκοντο τοὺς πολλούς, καὶ τὸ παράδειγμα ἐγγύς. ὅρα γάρ.

Vers. 30. Ταῦτα — αὐτόν. Ὅτε εἰς τὸ ταπεινότερον κατήγαγε τὸν λόγον, τότε ἐπίσευσαν· οὐχ ὡς ἐχρῆν δὲ ἐπίσευσαν, ἀλλ' ἁπλῶς ἐπίσευσαν τοῖς ταπεινοτέροις λόγοις αὐτῦ, μὴ παραδεξάμενοι τοὺς ὑψηλοτέρους, ὅπερ εἰδὼς ὁ χριστὸς, πειρᾶται διορθοῦν αὐτούς, τὸ ἑαυτῦ πανταχοῦ ποιῶν, εἰ καὶ αὐτοὶ ταχέως ἀπεπήδησαν, καὶ πρὸς ὕβρεις μᾶλλον ἐξετράπησαν.

Vers. 31. Ἔλεγεν — Ἰουδαίους. Πρὸς τοὺς πεπισευκότας τότε, ὡς εἴρηται.

Vers. 31. Ἐὰν — ἐσέ. Ἐὰν ὑμεῖς ἐμμείνητε, ὡς τῶν ἄλλων μὴ ἐμμεινάντων, περὶ ὧν εἶπεν ὁ εὐαγγελιστὴς, ὅτι πολλοι[b]) ἀπῆλθον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ; εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ οὐκ ἔτι μετ' αὐτοῦ περιεπάτουν. ἐὰν ὑμεῖς ἐμμείνητέ, φησι, τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ἤγουν, τῇ διδασκαλίᾳ μου, ἣν διδάξω ὑμᾶς, τότε ἀληθῶς μαθηταί μου ἐσέ. ἔπω γάρ ἐσε. b) Io. 6, 66.

Vers. 32. Καὶ γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν. Ἐμέ. ἐγὼ γάρ, φησιν, εἰμὶ ἡ ἀλήθεια.[a]) γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν παρ' ἐμοῦ. τὰ γὰρ νομικὰ πάντα, τύπος καὶ σκιὰ καὶ εἰκὼν τῆς ἀληθείας εἰσί.

Vers. 32. Καὶ — ὑμᾶς. Ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν.

Vers. 33. Ἀπεκρίθησαν — γενήσεσθε; Ἀφέντες εἰπεῖν, τί οὖν; ψεῦδος ὁ νόμος;[1]) ψευδὴς ἡ τῶν Ἰουδαίων γνῶσις; τοῦτο μὲν δ λέγουσι· τῶν τοιούτων γὰρ οὐκ ἔμελεν αὐτοῖς· ἐπὶ τῇ ὕβρει δὲ τῆς σωματικῆς εὐγενείας ἀγανακτοῦσιν, ὑποπτεύ-

cantes, quod tanquam seruis alicuius hominis dixerit ipsis, Liberabit vos. Merito ergo dicebat Iohannes, Ne videamini dicere intra vos, Patrem habemus Abraham. Huiuscemodi sane erant Iudaeorum gloriationes. Nam quum de propriis virtutibus gloriari non possent, progenitorum nobilitatem opponebant. Quid ergo Christus? Non conuicit eos, quod saepius seruissent Aegyptiis et Babyloniis, aliisque diuersis gentibus: sed hanc quidem praetermisit seruitutem, vt quae nihil animae generositati officiat: de peccato vero ait, quod illi nocet, seruituti eam subiiciens, cuius est miserrima seruitus, a qua non alius liberabit, praeter Christum ac doctrinam illius.

Vers. 34. *Respondit — peccati.* Ostendit, quod superius significauerit animae seruitutem ac peccati, non eam, quae vi humana contingebat. Ne autem dicerent, Moses nos ab hac liberabit: per similitudinem ostendit, quod quum sit ille seruus, talem non habeat potestatem: sed ipse, vtpote filius.

Vers. 35. *Seruus autem — aeternum.* Seruus non accipit in haereditatem domum domini sui, filius accipit ipsam in haereditatem. Itaque non habet ille potestatem liberandi, quum sit seruus: ego habeo potestatem liberandi, quum sim filius, et maneam in domo patris mei in aeternum, et haereditate accipio potestatem ipsius. Nam et superius dixit, quod iudicium omne dedit filio Ac rursum, Et potestatem dedit ei etiam iudicium faciendi.

Vers. 36. *Si — eritis.* Nunc enim non vere liberi estis, quum serui facti sitis peccato: quando

[2]) Baptista nimirum.
[3]) σχήματα. A.

πτεύσαντες, ὡς δέλοις ἀνθρώπου τινὸς εἰπεῖν αὐτοῖς, ὅτι ἐλευθερώσει ὑμᾶς. εἰκότως ἂν ὁ [2]) Ἰωάννης ἔλεγε· μὴ [c]) δόξητε λέγειν ἐν ἑαυτοῖς· πατέρα ἔχομεν τὸν ἀβραάμ. τοιαῦτα γὰρ τὰ τῶν Ἰουδαίων [3]) αὐχήματα. μὴ ἔχοντες γὰρ οἰκείαις ἀρεταῖς ἐνσεμνύνεσθαι, τὴν τῶν προγόνων εὐγένειαν προεβάλλοντο. τί οὖν ὁ χριστὸς; οὐκ ἤλεγξεν αὐτοὺς, πολλάκις δεδουλευκότας αἰγυπτίοις καὶ βαβυλωνίοις καὶ διαφόροις ἄλλοις ἔθνεσιν· ἀλλὰ ταύτην μὲν τὴν δουλείαν παρέδραμεν, ὡς οὐδὲν βλάπτουσαν τὴν ψυχικὴν εὐγένειαν· περὶ δὲ τῆς ἁμαρτίας φησὶν, ἥτις αὐτὴν βλάπτει καταδεδληκυῖα, ἧς ἡ δουλεία χαλεπωτάτη, ἀφ' ἧς ἐλευθεροῖ οὐχ ἕτερος, ἀλλ' ἢ μόνος ὁ χριστὸς, καὶ ἡ διδασκαλία αὐτοῦ.

c) Matth. 3, 9.

Vers. 34. Ἀπεκρίθη — ἁμαρτίας. Δείκνυσιν, ὅτι δουλείαν ἐνέφηνεν ἀνωτέρω, τὴν ἐξ ἁμαρτίας, ἃ τὴν ἐκ δυναστείας ἀνθρώπου. ἵνα δὲ μὴ εἴπωσιν, ὅτι ὁ μωϋσῆς ἡμᾶς ἐλευθερώσει ταύτης, δείκνυσι διὰ παραβολῆς, ὅτι ἐκ ἔχει ἐκεῖνος ἐξουσίαν, δοῦλος ὤν, ἀλλ' αὐτὸς, ὡς υἱός.

Vers. 35. Ὁ δὲ δοῦλος — αἰῶνα. Ὁ δοῦλος ἃ κληρονομεῖ τὴν οἰκίαν τοῦ κυρίου αὐτοῦ· ὁ υἱὸς κληρονομεῖ αὐτήν. λοιπὸν ἐκεῖνος [4]) ἐκ ἔχει ἐξουσίαν ἐλευθερῶν, δοῦλος ὤν· ἐγὼ ἔχω ἐξουσίαν ἐλευθεροῦν, υἱὸς ὤν, καὶ μένων ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρός μου ἀεὶ, καὶ κληρονομῶν τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. εἶπε γὰρ καὶ ὀπίσω· ὅτι τὴν [d]) κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ· καὶ πάλιν· καὶ ἐξουσίαν [e]) ἔδωκεν αὐτῷ καὶ κρίσιν ποιεῖν.

d) Io. 5, 22.
e) Io. 5, 27.

Vers. 36. Ἐὰν — ἔσεσθε. Νῦν μὲν γὰρ, οὐκ ἀληθῶς ἐλεύθεροί ἐστε, δεδουλωμένοι τῇ ἁμαρτίᾳ·

4) Moses scilicet, vt modo dixit.

quando vero vos filius liberauerit, nemo qui contradicat. Deus qui iustificat, quis est, qui condemnet? corporalem siquidem libertatem dat etiam homo: spiritualem vero solus filius, tanquam proprie dominus: quia proprie etiam haec est libertas. Deinde relictis caeteris eorum peccatis, cogitationem, quam apud se tractabant, in medium adducit: nouerat enim iam eos resiliisse et blande dicit.

Vers. 37. *Noui — interficere.* Manifeste quidem non dixit, Non estis, adhuc eis parcens: verum latenter hoc significauit. Nam quia me occidere quaeritis, non estis. Ille siquidem neminem iniuste peremit. Sicut enim libertas ab operibus, quae liberum decent, ostenditur, ita et cognatio. Ponit autem et caedis causam.

Vers. 37. *Quia — vobis.* Sermo meae doctrinae, quum sit sublimis, non habet locum in vobis, qui mentem habetis a prauitate coarctatum ac humi detractam. Ecce enim repulistis, quae paulo ante exceperatis, haec ferre non potentes. Ne autem dicant, A teipso haec loqueris, subiungit:

Vers. 38. *Ego — loquor.* Quod cognoui apud patrem meum, quod ab eo didici.

Vers. 38. *Et — facitis.* Homicidium videlicet: nam patrem illorum significat nunc diabolum. Quemadmodum enim a paternitate Abrahae repulit eos operum dissimilitudo, ita ad diaboli paternitatem asserit illos operum similitudo: siquidem et ille homicida est, de quo manifestius dicet in sequentibus.

Vers. 39.

5) τὸν κατ' αὐτοῦ φόνον. A.
6) ἡ, abest. A.

τία· ὅτε δὲ ὁ υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσει, τότε ἀδεὶς ὁ ἀντιλέγων. θεὸς f) ὁ δικαιῶν, τίς ὁ κατακρίνων; f) Rom. 8, 34
τὴν μὲν γὰρ σωματικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἄνθρωπος δίδωσι· τὴν δὲ ψυχικὴν, μόνος ὁ υἱὸς, ὡς κυρίως κύριος. ἐπεὶ καὶ κυρίως αὕτη ἐλευθερία. εἶτα, ἀφεὶς τὰς ἄλλας αὐτῶν ἁμαρτίας, εἰς μέσον ἄγει τὴν μελετωμένην. 5) ἔγνω γὰρ αὐτοὺς ἤδη ἀποπηδήσαντας, καὶ ὁμαλῶς φησίν.

Vers. 37. Οἶδα — ἀποκτεῖναι. Φανερῶς μὲν οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἐστὲ, φειδόμενος αὐτῶν ἔτι· λελῃθότως δὲ τοῦτο δεδήλωκεν. ἐπεὶ γὰρ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ἔπι ἐστέ. οὐδένα γὰρ ἐκεῖνος ἀπέκτεινεν ἀδίκως. ὥσπερ γὰρ 6) ἡ ἐλευθερία ἀπὸ τῶν ἔργων δείκνυται, τῶν πρεπόντων ἐλευθέρῳ, ἕτω καὶ ἡ συγγένεια. τίθησι δὲ καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ φόνου.

Vers. 37. Ὅτι — ὑμῖν. Ὁ λόγος μου, ὁ διδασκαλικὸς, ὑψηλὸς ὤν, οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν τοῖς ἔχθσι νοῦν ἐσενωμένον ὑπὸ φαυλότητος καὶ χαμαὶ συρόμενον. ἰδοὺ γὰρ, ἀπώσασθε, καὶ οὐ πρὸ μικροῦ παρεδέξασθε, σέγειν αὐτὰ μὴ δυνάμενοι. ἵνα δὲ μὴ εἴπωσιν, ἀπὸ σεαυτοῦ ταῦτα λαλεῖς, ἐπήγαγεν.

Vers. 38. Ἐγὼ — λαλῶ. Ὃ ἔγνων παρὰ τῷ πατρί μου, ὃ ἔμαθον ἀπ' αὐτοῦ.

Vers. 38. Καὶ — ποιεῖτε. Τὸ ἀνθρωποκτονεῖν. πατέρα γὰρ αὐτῶν ἐμφαίνει νῦν, τὸν διάβολον. ὥσπερ γὰρ τῆς πατρότητος τοῦ ἀβραὰμ ἐκβάλλει αὐτοὺς, ἡ τῶν ἔργων ἀνομοιότης· ἕτως ἄρα τῇ 7) πατρότητι τοῦ διαβόλου εἰσποιεῖ αὐτοὺς, ἡ τῶν ἔργων ὁμοιότης. κἀκεῖνος γὰρ ἀνθρωποκτόνος, περὶ οὗ προϊὼν ἐρεῖ φανερώτερον.

Vers. 39.

7) τῆς πατρότητος, A.

Verſ. 39. *Reſponderunt — eſt.* Non intelligentes, quem diceret patrem ipſorum, rurſum ad Abrahae cognationem confugiunt, Chriſtus itaque manifeſtius eos obiurgat.

Verſ. 39. *Ait — faceretis.* Iuſtitiam.

Verſ. 40. *Nunc — interficere.* Cogitationem illorum frequenter arguit, confundens eos, vt corrigantur.

Verſ. 40. *Hominem — patre.* Verba haec, Vidi, et Audiui, diſpenſatorie accipienda et intelligenda ſunt.

Verſ. 40. *Hoc — fecit.* Vt quaereret occidere hominem, qui veritatem loquutus fuiſſet ac innocentem.

Verſ. 41. *Vos — veſtri.* Homicidium et ſi quod aliud eſt malum.

Verſ. 41. *Dixerunt — Deum.* Quia iuſta ratione offendit eos indignos eſſe paternitate Abrahae, in qua plurimum gloriabantur, inſipienter deinceps ad Dei paternitatem recurrunt: eo quod dicat ſcriptura, Filius meus primogenitus Iſraël. Et hoc autem honore iuſtis eos deiicit argumentis. Sed quonam modo ipſi temere Deum patrem ſuum appellant, quum Chriſto dicenti patrem ſuum eſſe Deum indignarentur? Quia ille natura ſuum eſſe patrem dicebat. Quod autem dicunt, Nos e ſtupro nati non ſumus: intelligitur propter gentes, quae ab Iſmaël deſcendebant, qui ex ſeruili congreſſu Abrahae, ex Agar videlicet ancilla natus erat, quum ipſi ab Iſaac deſcenderent, qui ex legitimo

[3]) μὴ νοήσαντες omittit. B.
[2]) γεγενήμεθα. A.
[1]) Incluſa exciderunt. A.

Vers. 39. Ἀπεκρίθησαν — ἐσι. Μὴ[8]) νοήσαντες, τίνα ἔλεγε πατέρα αὐτῶν, πάλιν ἐπὶ τὴν τοῦ ἀβραὰμ συγγένειαν καταφεύγουσι. λοιπὸν οὖν ὁ χριστὸς φανερώτερον αὐτῶν καθάπτεται.

Vers. 39. Λέγει — ἐποιεῖτε ἄν. Τὴν δικαιοσύνην.

Vers. 40. Νῦν — ἀποκτεῖναι. Συνεχῶς ἐλέγχει τὴν μελέτην αὐτῶν, ἐντρέπων αὐτοὺς, ὅπως διορθωθῶσιν.

Vers. 40. Ἄνθρωπον — πατρός. Τὸ ἑώρακα καὶ τὸ ἤκουσα, ὡς οἰκονομικὰ δεκτέον καὶ νοητέον.

Vers. 40. Τοῦτο — ἐποίησεν. Τὸ ζητεῖν ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, ἀλήθειαν λελαληκότα καὶ ἀθῷον.

Vers. 41. Ὑμεῖς — ὑμῶν. Τὸ ἀνθρωποκτονεῖν, καὶ εἴ τι πονηρόν.

Vers. 41. Εἶπον — θεόν. Ἐπεὶ εὐλόγως ἀπέδειξεν αὐτοὺς ἀναξίους τῆς πατρότητος τῶ ἀβραὰμ, ἐφ' ᾗ μέγα ἐκόμπαζον, λοιπὸν ἀνοήτως ἀνατρέχουσιν ἐπὶ τὴν πατρότητα τοῦ θεῦ, διὰ τὸ λέγειν τὴν γραφὴν,[g]) υἱὸς πρωτότοκός μου ἰσραὴλ. ἐκβάλλει δὲ καὶ ταύτης αὐτοὺς τῆς τιμῆς, εὐλόγοις ὁμοίως ἀποδείξεσιν. ἀλλὰ πῶς αὐτοὶ μὲν ἀδεῶς πατέρα ἑαυτῶν λέγουσι τὸν θεὸν, τῷ δὲ χριστῷ, πατέρα ἴδιον λέγοντι τὸν θεὸν, ἐχαλέπαινον; διότι ἐκεῖνος φύσει πατέρα ἑαυτῷ ἔλεγεν αὐτόν. τὸ δὲ, ἡμεῖς ἐκ πορνείας σ[9]) γεγεννήμεθα, νοεῖται μὲν, διὰ τὰ ἐξ ἰσμαὴλ καταγόμενα ἔθνη, ὃς ἐκ δελικῆς συμπλοκῆς ἐγεννήθη τῷ ἀβραὰμ, [ἐξ[1]) ἄγαρ τῆς δέλης· ἄτε αὐτῶν ἐξ ἰσαὰκ καταγομένων, ὃς ἐξ ἐλευθέρου

g) Exod. 4, 22.

gitimo Abrahae matrimonio, ex Sarra domina ipsius Agar erat progenitus.

Dicunt autem aliqui, quod ad inferendam ipsi iniuriam hoc dixerint execrabiles illi, eo quod dicerent, non esse eum natura filium Ioseph. Quando autem attenuare eum volunt, tunc filium Ioseph ipsum appellant: interdum quidem hoc, interdum vero illud nugantes, et nunquam veritati adhaerentes. Atqui multi eorum e stupro nati erant, multis namque illegitimis nuptiis Iudaei copulabantur: verum silet etiam hoc, properans ad id, quod maius est.

Vers. 42. *Ait — exiui.* Natus, vel missus sum.

Vers. 42. *Et veni.* Ad vos.

Vers. 42. *Neque — veni.* A propria voluntate, quum propriam non habeam voluntatem, vt saepius dictum est.

Vers. 42. *Sed — misit.* Vt pater filium, vt mens verbum.

Vers. 43. *Quare — agnoscitis?* Quare ea, quae a me dicuntur, non intelligitis? Deinde addit et causam, cur ipsi non intelligerent illa.

Vers. 43. *Quia — meum.* Non potestis, significat nunc, Non vultis. Quia non vultis, inquit, intelligere sermonem meum, qui de sublimi doctrina est, propter animae vestrae prauitatem, quae humi detracta est, et nihil sublime imaginatur. Quia vero dicere ausi fuerant, patrem suum esse Deum, quum Abrahae cognatione indigni essent, libere loquitur, et in eos, tanquam imme-

*) Ita Origenes Tom. IV. p. 327. B.

γάμου ἐγεννήθη τῷ ἀβραὰμ,] ἐκ σάρξας τῆς κυρίας τῆς ἄγαρ.

Λέγουσι[2]) δέ τινες, ὅτι πρὸς ὕβριν αὐτοῦ τοῦτο εἶπον οἱ ἐναγεῖς, διὰ τὸ λέγεσθαι, αὐτὸν μὴ εἶναι φύσει υἱὸν τῦ ἰωσὴφ. ὅτε δὲ ἐξευτελίσαι τοῦτον θέλωσι, τότε αὐτὸν υἱὸν τῦ ἰωσὴφ ὀνομάζουσι, ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκεῖνο φλυαρῶντες, καὶ ἀδέποτε τῇ ἀληθείᾳ συντιθέμενοι. καὶ μὴν πολλοὶ αὐτῶν ἐκ πορνείας ἐγεννήθησαν. πολλοὺς γὰρ παρανόμους γάμους ἰουδαῖοι ἐποίουν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο σιγᾷ, πρὸς τὸ μεῖζον ἐπειγόμενος.

Vers. 42. Εἶπεν — ἐξῆλθον. Ἐγεννήθην, ἢ ἀπεστάλην.

Vers. 42. Καὶ ἥκω. Πρὸς ὑμᾶς.

Vers. 42. Οὐδὲ — ἐλήλυθα. Ἀπὸ ἰδίᾳ θελήματος. οὐ γὰρ ἔχω ἴδιον θέλημα, ὡς πολλάκις εἴρηται.

Vers. 42. Ἀλλ' — ἀπέστειλεν. Ὡς πατὴρ υἱὸν, ὡς νοῦς λόγον.

Vers. 43. Διατί — γινώσκετε; Διατί τὰ λεγόμενα παρ' ἐμοῦ,[3]) οὐ νοεῖτε; εἶτα προστίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ νοεῖν αὐτὸς αὐτά.

Vers. 43. Ὅτι — ἐμόν. Τὸ, δ δύνασθε, τὸ δ βλέπεσθε σημαίνει νῦν, ὅτι δ βλέπεσθε συνιέναι τὸν λόγον τὸν ἐμὸν, τὸν περὶ δογμάτων, διὰ βαυλότητα ψυχῆς, χαμαὶ συρομένης, καὶ μηδὲν ὑψηλὸν φανταζομένης. ἐπεὶ δὲ ἐτόλμησαν εἰπεῖν, πατέρα ἑαυτῶν τὸν θεὸν, οἱ ἀνάξιοι καὶ τῆς τῦ ἀβραὰμ συγγενείας, παῤῥησιάζεται, καὶ ἐπάγει τάτοις, ὡς ἀνιάτοις, φανερωτέραν

[3]) παρ' ἐμῦ, post δ νοεῖτε. B.

immedicabiles, manifestius infligit vulnus, quod ipsorum impudentiae respondeat, inflationem ac elationem arrogantium reprimens.

Vers. 44. *Vos — estis.* Vos ex patre illo estis, nempe diabolo: vester ille pater est, diabolus videlicet.

Vers. 44. *Et — explere.* Patris illius vestri: desideria autem illius sunt, homicidium et mendacium, siue obliqua et corrupta vita, veluti consequenter dicet.

Vers. 44. *Ille — initio.* Interfecto primo homine Adam: nam ipse mortem illi propinauit: deinde etiam occiso filio illius Abel, siquidem ipse fecit fratrem eius Cain in eum insurgere, quum prius ad inuidiam illum mouisset.

Vers. 44. *Et — stetit.* Non permansit, hoc est, in recta via non quieuit, sed odit huiusmodi conuersationem.

Vers. 44. *Quia — eo.* Sed ediuerso mendacium.

Vers. 44. *Quum — loquitur.* Propria loquitur. Nam proprium eius est mendacium: siquidem ipse primus adinuenit illud, et primus illo vsus est, quando ad Euam mentitus est, dicens illi per serpentem, Non morte moriemini, Et, Eritis sicut dii.

Vers. 44. *Quia mendax est.* Ex eo tempore, et in posterum mentiens.

Vers. 44. *Et pater ipsius.* Mendacii, vt qui primus illud adinuenit, sicut dictum est.

Vers. 45.

4) πληγὴν ἀναντίῤῥητον. A. Male. Illud habet etiam Chrysost. T. VIII. p. 318. E.

πληγὴν,[4]) ἀντίῤῥοπον τῆς ἀναισχυντίας αὐτῶν, καταξέλλων τὸ φύσημα καὶ τὸν κόμπον τῶν ἀλαζόνων.

Verſ. 44. Ὑμεῖς — ἐστέ. Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκείνου ἐστὲ, τοῦ διαβόλου, ὑμῶν πατὴρ ἐκεῖνός ἐστιν, ὁ διάβολος.

Verſ. 44. Καὶ — ποιεῖν. Τοῦ πατρὸς ὑμῶν ἐκείνου. ἐπιθυμίαι[5]) δὲ αὐτοῦ, τὸ ἀνθρωποκτονεῖν, καὶ τὸ ψεῦδος, εἴτουν, ὁ σκολιὸς καὶ διεφθαρμένος βίος, ὡς ἐφεξῆς ἐρεῖ.

Verſ. 44. Ἐκεῖνος — ἀρχῆς. Τὸν πρῶτον ἄνθρωπον κτείνας, τὸν ἀδάμ. αὐτὸς γὰρ αὐτῷ τὸν θάνατον προεξένησεν. εἶτα καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἄβελ ἀνελών. αὐτὸς γὰρ καὶ αὐτῷ τὸν ἀδελφὸν κάϊν ἐπανέστησε, κινήσας τῷ φθόνῳ.

Verſ. 44. Καὶ — ἕστηκεν. Οὐκ ἐμμένει, τουτέστιν, ἐν τῷ ὀρθῷ βίῳ ἐκ ἀναπάυεται, ἀλλὰ μισεῖ τὴν τοιαύτην πολιτείαν.

Verſ. 44. Ὅτι — αὐτῷ. Ἀλλὰ τοὐναντίον, ψεῦδος.

Verſ. 44. Ὅταν — λαλεῖ. Τὰ ἴδια λαλεῖ. ἴδιον γὰρ αὐτοῦ τὸ ψεῦδος. αὐτὸς γὰρ πρῶτος [ἐξεῦρεν[6]) αὐτὸ, καὶ πρῶτος] ἐχρήσατο αὐτῷ, ψευσάμενος πρὸς τὴν εὔαν, ὅτε ἔλεγεν αὐτῇ διὰ τοῦ ὄφεως, ὅτι[h]) οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, καὶ, ὅτι ἔσεσθε, ὡς θεοί. h) Gen. 3, 4. 5.

Verſ. 44. Ὅτι ψεύστης ἐστὶν. Ἔκτοτε καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ψευδόμενος.

Verſ. 44. Καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἤτοι, τοῦ ψεύδους, αὐτός ἐστιν, ὡς πρῶτος ἐξευρὼν αὐτὸ, καθὼς εἴρηται.

[5]) ἐπιθυμίας. A. [6]) Incluſa abſunt. A.

Verſ. 45. *Ego — mihi.* Nam ſi mendacium dicerem, crederetis vtique mihi, tanquam id dicenti, quod proprium eſt patris veſtri: quia autem doceo veritatem, non creditis mihi, vtpote alienum ab eo docenti. Veritatem autem vocat, quum alias doctrinas, tum quod filius ipſe ſit Dei.

Verſ. 46. *Quis — peccato?* Si ita non eſt, quod quia veritatem dico, non creditis mihi, dicite: quis veſtrum arguit me de peccato, quod a me fiat, vt propter illud videamini non credere?

Verſ. 46. *Porro ſi — mihi?* Si neque ideo, quia veritatem dico, non creditis mihi, neque quiſpiam veſtrum arguit me de peccato, ſane veritatem dico: Si autem veritatem dico, quare vos non creditis mihi? Poſtquam ita conuicit eos de induſtria peccare, vlterius ratiocinatur.

Verſ. 47. *Qui — eſtis.* Qui ex Deo eſt, verba Dei recipit, eisque paret: vos non recipitis, ex Deo igitur non eſtis: et ex conſequenti mentimini dicentes patrem vos habere Deum, et ex Deo eſſe. Loquendo itaque de creatione, omnes ex Deo ſunt: iuxta modum vero familiaritatis, ſoli illi, qui verba Dei audiunt, eisque obediunt, et a moribus, quod rationale eſt, oſtendunt.

Verſ. 48. *Reſponderunt — habes?* Per interrogationem legendum eſt. Vocabant autem eum Samaritanum, vtpote non exacte ſeruantem legem, ſicut illis videbatur, neque traditiones ſeniorum: tales ſiquidem erant Samaritani. Daemonium vero habentem, tanquam Dei honorem in ſeipſum deriuantem: nam tales ſunt daemones: ſed hic

7) λέγοντος. A.

Verſ. 45. Ἐγὼ — μοι. Ἐι μὲν ἔλεγον ψεῦδος, ἐπιϛεύσατέ μοι ἄν, ὡς τὸ ἴδιον τῶ πατρὸς ὑμῶν [7]) λέγοντι· διότι δὲ τὴν ἀλήθειαν διδάσκω, ἀ πιϛεύετέ μοι, ὡς τὸ ἀλλότριον αὐτοῦ διδάσκοντι. ἀλήθειαν δὲ καλεῖ, τάς τε ἄλλας αὐτοῦ διδασκαλίας, καὶ τὴν, ὅτι υἱός ἐϛι τοῦ θεοῦ.

Verſ. 46. Τίς — ἁμαρτίας; Ἐι μὴ, διότι τὴν ἀλήθειαν λέγω, ἀπιϛεῖτέ μοι, εἴπατε, τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας, [ὑπ' ἐμοῦ [8]) γενομένης, ἵνα δόξητε δι' ἐκείνην ἀπιϛεῖν.

Verſ. 46. Ἐι δὲ — μοι; Ἐι ἔτε, διότι τὴν ἀλήθειαν λέγω, ἀπιϛεῖτέ μοι, ἔτε τις ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας,] ἆρα ἀλήθειαν λέγω· καὶ εἰ ἀλήθειαν λέγω, διατί ὑμεῖς ἀ πιϛεύετέ μοι; ἔτως ἐλέγξας αὐτοὺς ἐθελοκάκους, ἔτι συλλογίζεται.

Verſ. 47. Ὁ — ἐϛέ. Ὁ ὢν ἐκ τῦ θεῦ, τὰ ῥήματα τῦ θεῦ δέχεται, καὶ πείθεται· ὑμεῖς ἀ δέχεϑε, οὐκ ἄρα ἐκ τῦ θεῦ ἐϛέ. καὶ λοιπὸν ψεύδεϑε, λέγοντες, πατέρα ἔχειν τὸν θεὸν καὶ ἐκ τῦ θεῦ εἶναι. κατὰ μὲν ἓν τὸν λόγον τῆς δημιουργίας, πάντες ἐκ τῦ θεῦ εἰσι· κατὰ δὲ τὸν τῆς οἰκειότητος, μόνοι οἱ τὰ ῥήματα αὐτοῦ δεχόμενοι, καὶ πειθόμενοι, καὶ ἀπὸ τῦ τρόπου τὸ γνήσιον δεικνύοντες.

Verſ. 48. Ἀπεκρίθησαν — ἔχεις; Κατ' ἐρώτησιν ἀναγνωϛέον. σαμαρείτην μὲν ἓν αὐτὸν ἔλεγον, ὡς μὴ ἀκριβῶς τηρῦντα τὸν νόμον, ὡς αὐτοῖς ἐδόκει, μηδὲ τὰς παραδόσεις τῶν πρεσβυτέρων. τοιῦτοι γὰρ οἱ σαμαρεῖται. δαιμόνιον δὲ ἔχοντα, ὡς τὴν τῦ θεῦ τιμὴν εἰς ἑαυτὸν ἕλκον-

[8]) Inclusa absunt. A.

hic tanquam is, qui in veritate Deus erat, illi vero quasi seductores.

Vers. 49. *Respondit — habeo.* Deum non dehonesto, sicut daemones, nec ipsum honore suo deiicio.

Vers. 49. *Sed honoro patrem.* Honorans namque patrem offendo, vos non habere Deum patrem, neque ex Deo esse. Siquidem ignominia est eius, qui homines beneuolentia persequitur, patrem esse homicidarum.

Vers. 49. *Et — me.* Samaritanum ac daemoniacum appellantes. Itaque patrem honorans offendi, vos Deum non habere patrem: vos autem filium ignominia afficientes, honore priuastis et patrem. Praedictum enim est, quod, qui non honorat filium, non honorat patrem, qui misit illum.

Vers. 50. *Ego — meam.* Vindictam contumeliae meae.

Vers. 50. *Est — iudicet.* Pater, propter quem honore me priuastis, et ad quem filii ignominia transire cernitur. Nam etsi omne iudicium dedit filio, non tamen, quod se honore priuauerit, sed quod verbum patris sit filius.

Vide autem, quod quando patrem sibi dixerunt esse Deum: libere respondit, et grauiter eos obiurgauit: quando vero contumelia eum affecerunt, modeste respondit ac mansuete. Hinc enim nos docuit, vt admissa in Deum vindicemus, in nos autem negligamus. Nam et ipse factam in se iniuriam praetermittens, ad admonitionem conuertitur.

Vers. 51.

τα. τοιοῦτοι γὰρ οἱ δαίμονες. ἀλλ' ὁ μὲν, ὡς ἐν ἀληθείᾳ θεὸς, οἱ δὲ, ὡς ἀπατεῶνες.

Verſ. 49. Ἀπεκρίθη — ἔχω. Οὐ γὰρ ἀτιμάζω τὸν θεὸν, ὡς οἱ δαίμονες, ἐδὲ τῆς τιμῆς αὐτὸν ἐκβάλλω αὐτόν.

Verſ. 49. Ἀλλὰ τιμῶ τὸν πατέρα. Τιμῶν γὰρ τὸν πατέρα, ἀποφαίνω, ὑμᾶς μὴ ἔχοντας πατέρα τὸν θεὸν, [μηδ' ἐκ[9]) τῶν θεῶν ὄντας. ἀτιμία γὰρ τῶν φιλανθρώπου, πατέρα εἶναι τῶν ἀνθρωποκτόνων.

Verſ. 49. Καὶ — με. Σαμαρείτην καὶ δαιμόνιον ἔχοντα ὀνομάσαντες, διότι τιμῶν τὸν πατέρα, ἀπέφηνα ὑμᾶς μὴ ἔχοντας πατέρα τὸν θεόν.] ἀτιμάσαντες δὲ τὸν υἱὸν, ἠτιμάσατε τὸν πατέρα. προείρηται γὰρ, ὅτι[1]) ὁ μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν, ἀ τιμᾷ τὸν πατέρα, τὸν πέμψαντα αὐτόν. 1) Io. 5, 23.

Verſ. 50. Ἐγὼ — με. Τὴν ἐκδίκησιν τῆς ἀτιμίας μου.

Verſ. 50. Ἔστιν — κρίνων. Ὁ πατὴρ, δι' ὃν ἠτιμάσατέ με, καὶ πρὸς ὃν ἡ ἀτιμία τοῦ υἱοῦ διαβαίνειν οἶδεν. εἰ γὰρ καὶ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ υἱῷ, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐκβαλὼν ἑαυτὸν τοῦ κρίνειν· ἀλλὰ διότι λόγος τοῦ πατρὸς, ὁ υἱός.

Ὅρα δὲ, πῶς, ὅτε μὲν εἶπον πατέρα ἑαυτῶν τὸν θεὸν ἐπαρρησιάσθη καὶ σφοδρῶς αὐτῶν καθήψατο· ὅτε δὲ αὐτὸν ἠτίμασαν, ἐπιεικῶς ἀπεκρίνατο καὶ πράως. ἐντεῦθεν γὰρ ἐπαίδευσεν ἡμᾶς, τὰ μὲν εἰς τὸν θεὸν ἐκδικεῖν, τὰ δὲ εἰς ἡμᾶς παρορᾶν. καὶ αὐτὸς γὰρ παραδραμὼν τὴν εἰς ἑαυτὸν ὕβριν, ἐπὶ παραίνεσιν τρέπεται.

Verſ. 51.

9) Incluſa abſunt. A.

Verſ. 51. *Amen — aeternum.* Quaere in hoc nono capite, vbi dicitur, Si quis comederit ex hoc pane, viuet in aeternum, et illius lege enarrationem. Nam ex hoc intelliges, de qua nunc morte loquatur: de qua quum illi non intelexiſſent, rurſus eum contumelia afficiunt.

Verſ. 52. *Dixerunt — habeas.* Nunc magis. Dixerunt autem hoc, quaſi Deo ſe feciſſet ipſe maiorem.

Verſ. 52. *Abraham — prophetae.* Qui Dei ſermonem ſeruauerunt.

Verſ. 52. *Et* — v. 53. *facis?* Conſequens ſane erat, vt dicerent, Num tu maior es Deo? verum non hoc dicunt: ne Deo ipſum comparantes, viderentur eum potius honorare. Volunt autem ipſo etiam Abraham minorem illum oſtendere. Nec dixerunt ſimpliciter Abraham, ſed patre noſtro Abraham, rurſum gloriantes, et de cognatione Abraham ſeſe iactantes.

Verſ. 54. *Reſpondit — eſt.* Nihil eſt, ſicuti vos ſuſpicamini: nam hoc ad illorum cogitationem loquutus eſt: ſimile illi dicens, Si ego teſtimonium perhibeo de me ipſo, teſtimonium meum non eſt uerum, quod iuxta medium ſeptimi capitis poſitum eſt, et eius lege enarrationem.

Verſ. 54. *Eſt — me.* Si ego, inquit, magnifico me ipſum, videor vobis mentiri: eſt pater meus, qui magnificat me. Nam praedicto quoque capite ſimiliter dixit, Et qui miſit me pater, ipſe teſtimonium perhibuit de me. Primum autem viam praeſtruit his, quae dicturus eſt, ne gloriari

[1]) αὐτῷ, addit. A.

[2]) Hoc non excludit vocabulum ἀβραὰμ, quod vterque in textu habet, ſed vrget τὸ τοῦ πατρὸς ἡμῶν. Accu-

Verſ. 51. Ἀμὴν — αἰῶνα. Ζήτησον ἐν τῷ ἐνάτῳ κεφαλαίῳ, τὸ ἐάν τις[k]) φάγῃ ἐκ τέτου τᾶ ἄρτου, ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτᾶ. νοήσεις γὰρ ἐκεῖθεν, περὶ ποίᾳ θανάτου λέγει νῦν. περὶ οὗ μὴ νοήσαντες ἐκεῖνοι, πάλιν ἀτιμάζεσιν αὐτόν. k) Io. 6, 51.

Verſ. 52. Εἶπον — ἔχεις. Νῦν μᾶλλον. εἶπον δὲ τέτο, ὡς ἐκείνου δῆθεν ποιοῦντος ἑαυτὸν μείζονα τᾶ θεᾶ.

Verſ. 52. Ἀβραὰμ — προφῆται. Οἱ τηρήσαντες τὸν λόγον τᾶ θεᾶ.

Verſ. 52. Καὶ — v. 53. ποιεῖς; Ἀκόλεθον μὲν ἦν[l]) εἰπεῖν, μὴ σὺ μείζων εἶ τᾶ θεᾶ; ἀλλ' ἃ λέγουσι τέτο, ἵνα μὴ, συγκρίναντες αὐτὸν τῷ θεῷ, δόξωσι μᾶλλον τιμᾶν αὐτόν. βάλλονται δὲ αὐτὸν ἐλάττονα καὶ τᾶ ἀβραὰμ ἀποφῆναι. καὶ ἐκ εἶπον τᾶ ἀβραὰμ,[2]) ἀλλὰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν, κομπάζοντες πάλιν, καὶ τῇ συγγενείᾳ τᾶ ἀβραὰμ ἐπισεμνυνόμενοι. l) Io. 5, 31.

Verſ. 54. Ἀπεκρίθη — ἐστιν. Οὐδέν ἐστιν, ὡς ὑμεῖς ὑπολαμβάνετε. πρὸς τὴν ἐκείνων γὰρ ὑπόνοιαν τέτο εἶπεν, ἴσον λέγων τῷ, ἐὰν[l]) ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἐμαυτᾶ, ἡ μαρτυρία μου ἐκ ἔστιν ἀληθής· ὅπερ κεῖται περὶ τὰ μέσα τᾶ ἑβδόμου κεφαλαίου· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτᾶ. l) Io. 5, 31.

Verſ. 54. Ἔστιν — με. Ἐὰν ἐγὼ μεγαλύνω, φησὶν, ἐμαυτὸν, δοκῶ ὑμῖν ψεύδεσθαι· ἔστιν ὁ μεγαλύνων με, ὁ πατήρ μου. καὶ ἐν τῷ ῥηθέντι γὰρ κεφαλαίῳ ὁμοίως εἶπεν, ὅτι[m]) καὶ ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτὸς μεμαρτύρηκε περὶ ἐμᾶ. προθεραπεύει δὲ, ὃ μέλλει ἐρεῖν, ἵνα μὴ δόξῃ m) Io. 5, 37.

Accuratius dixiſſet, καὶ οὐχ ἁπλῶς εἶπον, ἀλλὰ μετὰ προσθήκης.

gloriari videatur. Vult enim adſtruere, quod maior ſit, quam Abraham: nam hoc in praeſenti non dixit, propter ipſorum impudentiam.

Verſ. 54. *Quem* — v. 55. *eum.* Non cognouiſtis eum, vtpote operibus illum negantes. Dicit enim et Apoſtolus, Confitentur, ſe noſſe Deum, factis autem negant. Vel etiam eo, quod non agnoſcatis filium eius. Dictum eſt enim, Si me cognoſceretis, et patrem meum vtique cognoſceretis. Vel eo, quod non ſeruetis eius ſermonem: nam ſi cognoſceretis eum, ſermonem eius ſeruaretis.

Verſ. 55. *Ego autem noui eum.* Non ſolum, quum ex ipſo ſim, et eiusdem ſubſtantiae, naturae et ſcientiae, ſed etiam tanquam ſermonem eius ſeruans. Nam et ſuperius dixit, Eſt verax, qui miſit me, quem vos non noſtis: ego vero noui eum quia ab eo ſum.

Verſ 55. *Et — mendax.* Vos enim mentimini dicentes, Deum veſtrum eſſe, quum non cognoſcatis eum, vt praedictum eſt. Notitiam autem et cognitionem dicit, noſſe ſimpliciter, et cognoſcere, quod ſit Deus et pater, non ſcire Dei naturam. Nam ipſa non ſolum cognoſci nequit, verum etiam omnino inintelligibilis eſt et inacceſſibilis, nec tantum hominibus, ſed et coeleſtibus virtutibus.

Verſ. 55. *Sed — ſeruo.* Vides, quod Dei ſermonem ſeruare, ſignum ſit, quod quis Deum cognoſcat. Timeamus igitur, quod Dei praecepta non ſeruamus, tanquam cum eis conſtituti,

s) In contextu, illo in loco Codd. Euthymii habent vulgatum ἀληθινός. Sed Chryſoſt. refert ἀληθής. Tom. VIII. p. 294. 295. aliquoties.

δόξῃ κομπάζειν. βέλεται γὰρ κατασκευάσαι, ὅτι μείζων ἐστὶ τοῦ ἀβραάμ. φανερῶς γὰρ νῦν οὐκ εἶπε τοῦτο, διὰ τὴν ἀναισχυντίαν αὐτῶν.

Verſ. 54. Ὃν — v. 55. αὐτόν. Οὐκ ἐγνώκατε αὐτὸν, ὡς τοῖς ἔργοις ἀρνούμενοι αὐτόν. φησὶ γὰρ καὶ ὁ ἀπόστολος, ὅτι n) θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται. ἢ καὶ, ὡς μὴ ἐγνωκότες τὸν υἱὸν αὐτοῦ. προείρηκε γὰρ, ὅτι εἰ o) ἐμὲ ἤδειτε, καὶ τὸν πατέρα μου ἤδειτε ἄν. ἢ, ὡς μὴ τηροῦντες τὸν λόγον αὐτοῦ. εἰ γὰρ ἤδειτε αὐτὸν, ἐτηρεῖτε ἂν τὸν λόγον αὐτοῦ.

n) Tit. 1, 16.

o) Io. 8, 19.

Verſ. 55. Ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτόν. Οὐ μόνον, ὡς ἐξ αὐτοῦ, καὶ τῆς αὐτῆς ἐσίας καὶ Φύσεως καὶ γνώσεως ὢν, ἀλλὰ καὶ, ὡς τὸν λόγον αὐτοῦ τηρῶν. καὶ ὀπίσω δὲ εἶπεν, ὅτι p) ἐστὶν ἀληθὴς 3) ὁ πέμψας με, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε· ἐγὼ δὲ οἶδα αὐτὸν, ὅτι παρ' αὐτοῦ εἰμι.

p) Io. 7, 28.

Verſ. 55. Καὶ — ψεύστης. Ψεύδεσθε γὰρ ὑμεῖς, λέγοντες ὅτι 4) θεὸς ὑμῶν ἐστιν. ἐγὼ γὰρ ἐγνώκατε αὐτὸν, ὡς προείρηται. εἴδησιν δὲ καὶ γνῶσίν φησιν, τὸ εἰδέναι καὶ γινώσκειν ἁπλῶς, ὅτι ἐστὶ θεὸς καὶ πατὴρ, ἐ μὴν 5) τὴν τῆς Φύσεως τοῦ θεοῦ. αὕτη γὰρ οὐ μόνον ἄγνωστος, ἀλλὰ καὶ παντελῶς ἀνεννόητος καὶ ἀνεπιχείρητος, καὶ οὐ μόνον ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ ταῖς οὐρανίαις δυνάμεσιν.

Verſ. 55. Ἀλλ' — τηρῶ. Ὁρᾷς, ὅτι τὸ, τὸν λόγον τοῦ θεοῦ τηρεῖν, σημεῖόν ἐστι τοῦ εἰδέναι αὐτόν. φοβηθῶμεν τοίνυν οἱ τὰς ἐντολὰς τοῦ θεοῦ μὴ φυλάττοντες, ὡς ταττόμενοι μετὰ τῶν ἀγνο-

4) ὁ, interponit A.

5) τὴν, abeſt. A. Refertur ad εἴδησιν καὶ γνῶσιν.

tuti, qui Deum ignorant. Deinde probat, quod maior sit, quam Abraham.

Vers. 56. *Abraham — meum.* Exultauit, siue concupiuit. Diem autem suum dicit, diem passionis.

Vers. 56. *Et vidit, et gauisus est.* Gauisus est propter salutem mundi. Praecognouit namque mysterium crucifixionis Christi. Desiderauit videre diem ipsius et vidit illum praefiguratum et adumbratum, in die, quo filium suum Isaac obtulit in holocaustum. Didicit enim, quod sicut ipse non pepercit filio suo dilecto propter Deum, ita neque Deus parciturus esset filio suo dilecto propter hominem. Et quemadmodum ille portauit ligna holocausti sui, ita et ipse portaturus esset lignum mortis suae. Veruntamen, sicut illo non passo suppositus est aries: ita et hoc manente impassibili, humanitas eius occisa est. Quod si diem eius videre desiderauit, vtique hoc erat, tanquam maioris.

Vers. 57. *Et — vidisti?* Putabant enim eum ferme esse quinquagenarium, propter multam eius peritiam et experientiam. Quaedam autem exemplaria habent, Quadraginta, quod videtur esse verius.

Vers. 58. *Dixit — sum.* Tanquam Deus. Et non dixit, Ego eram: sed, Ego sum, qui semper

6) Inclusa absunt. A.

7) Inclusa absunt. A. Ibidem legitur, *προδιατυπωθεῖσαν.*

8) Scilicet Chrysostomi, qui audacter ita correxit. Vide Tom. VIII. pag. 324. Chrysostomum sequitur vnus: ex Codicibus Mosquensibus N. Test. g. qui est cum scholiis. Origenes, qui Tom. XX. in Ioan-

ἀγνοούντων τὸν θεόν. εἶτα κατασκευάζει, καὶ ὅτι μείζων ἐστὶ τῦ ἀβραάμ.

Vers. 56. Ἀβραὰμ — ἐμήν. Ἠγαλλιάσατο, ἤγουν, ἐπεθύμησεν. [ἡμέραν [6]) δὲ αὐτῦ λέγει, τὴν τῦ σαυρῦ.

Vers. 56. Καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. Ἐχάρη, διὰ τὴν σωτηρίαν τῦ κόσμου. προγνοὺς γὰρ τὸ μυστήριον τῆς σαυρώσεως τῦ χριστῦ. ἐπεθύμησεν] ἰδεῖν τὴν ἡμέραν αὐτῦ, καὶ εἶδεν αὐτὴν, [προσκιαγραφηθεῖσαν [7]) καὶ] διατυπωθεῖσαν ἐν τῇ ἡμέρᾳ, καθ' ἣν ἀνήνεγκε τὸν υἱὸν αὐτῦ τὸν ἰσαὰκ εἰς ὁλοκάρπωσιν. ἔμαθε γὰρ, ὅτι ὥσπερ αὐτὸς οὐκ ἐφείσατο τῦ υἱοῦ αὐτῦ τῦ ἀγαπητοῦ, διὰ τὸν θεόν· οὕτως ἐδὲ ὁ θεὸς φείσεται τῦ υἱοῦ αὐτῦ τῦ ἀγαπητοῦ, διὰ τὸν ἄνθρωπον. καὶ ὥσπερ οὗτος ἐβάστασε τὰ ξύλα τῆς ὁλοκαρπώσεως αὐτῦ· ἕτω κἀκεῖνος βαστάσει τὸ ξύλον τῦ θανάτου αὐτῦ. πλὴν καθάπερ τότε μέναντος ἀπαθοῦς, ὁ κριὸς ἐτύθη· ἕτω κἀκείνου μέλλοντος ἀπαθοῦς, τὸ ἀνθρώπινον αὐτῦ σφαγιασθήσεται. εἰ δὲ ἐπεθύμησεν ἰδεῖν τὴν ἡμέραν αὐτῦ, ὡς μείζονος πάντως.

Vers. 57. Καὶ — ἑώρακας; Ὠιοντο γὰρ αὐτὸν ἐγγὺς εἶναι πεντήκοντα ἐτῶν, διὰ τὴν πολυπειρίαν αὐτῦ. τινὰ δὲ τῶν [8]) ἀντιγράφων τεσσαράκοντα γράφουσιν, ὅπερ δοκεῖ ἀκριβέστερον.

Vers. 58. Εἶπεν — εἰμι. Ὡς θεός. καὶ οὐκ εἶπεν ἐγὼ ἦμην, ἀλλ' ἐγώ εἰμι, ὁ ἀεὶ ὤν. τῷ

Ioannem haec data opera interpretatur, hunc versum totum praetermisit. πεντήκοντα seruant Cyrill. T. IV. p. 585. C. Theophylact. p. 690. E. Seuerus in Catena Corderii p. 243, et Codices probatiores omnes.

per ſum. Fieri ſiquidem rei creatae eſt: Sum vero, increatae et creatae.

Verſ. 59. *Tulerunt — eum.* Veloces ad caedem. Exaſperati ſunt enim putantes iniuria affectum eſſe Abraham: ſimul etiam, vbi cognouiſſent, quod Dei aeternitatem ſibi vindicaret.

Verſ. 59. *Ieſus autem occultatus eſt.* Per diuinitatis potentiam inuiſibilis eis effectus.

Verſ. 59. *Et — templo.* Vt illorum ſederet furorem.

Verſ. 59. *Pertranſiens — illorum.* Quum illi eum videre non poſſent. Et quare non diſſoluit illorum virtutem, et manifeſte receſſit? Quia nec ſic crediturî erant. Etenim tempore paſſionis ſupinos illos deiecit, eorumque aſpectus obſcurauit, et non crediderunt. Nam anima reproba nihil eſt peius: licet enim ſigna videat ac prodigia, ſuam tamen ſemper retinet impudentiam.

Verſ. 59. *Et ita praeteribat.* Ambulabat ita, non apparens illis.

Cap. X. De caeco a natiuitate.

Cap. IX. v. 1. *Et — natiuitate.* Confirmando, quod dixerat, fidemque faciens, quod Deus eſſet, ſtatim venit ad miraculum maximum, et vſque ad id temporis nunquam factum. Siquidem et alii caeci viſum receperunt, verum qui a natiuitate caecus fuiſſet, nullus vsque ad id tempus. Ideo etiam, qui viſum recepit, dicebat, A ſeculo

*) Inclula abſunt. A. ἀτίσης, quomodo etiam Euſtathius ſcribit, qui cum κτίστης comparat, pro ſubſtantiuo accipio, non, vt interpres, pro adiectiuo.

*) Ita plerumque Chryſoſtomus oratorie laudat, Io. 18, 6. ἔπεσον χαμαί.

τὸ μὲν οὖν γενέσθαι, κτίσου· τὸ δὲ εἰμὶ, ἀκτίσου [καὶ [9]) κτίσου.]

Vers. 59. Ἦραν — αὐτόν. Οἱ ταχεῖς πρὸς φόνον. ἠγρίαναν γὰρ, δόξαντες ἰβριθῆναι τὸν ἀβραάμ. ἅμα δὲ καὶ γνόντες, ὅτι ἀϊδιότητα θεῷ περιτίθησιν ἑαυτῷ.

Vers. 59. Ἰησοῦς δὲ ἐκρύβη. Ἀόρατος αὐτοῖς κατέστη, τῇ ἐξουσίᾳ τῆς θεότητος.

Vers. 59. Καὶ — ἱεροῦ. Ἵνα καταπαλῇ ὁ θυμὸς αὐτῶν.

Vers. 59. Διελθὼν — αὐτῶν. Μὴ ἰσχυόντων ἰδεῖν αὐτόν. καὶ διατί ἐκ ἐξέλυσεν αὐτῶν τὴν δύναμιν καὶ φανερῶς ἀνεχώρησε; διότι οὐθ' ἕτως ἔμελλον πιστεύειν. καὶ γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ πάθους ὑπτίους [1]) αὐτοὺς ἔρριψε, καὶ τὰς ὄψεις αὐτῶν ἐσκότισε, καὶ ἐκ ἐπίστευσαν. οὐδὲν γὰρ χεῖρον ψυχῆς ἀπεγνωκυίας. κἂν γὰρ σημεῖα ἴδῃ, κἂν τέρατα, μένει τὴν αὐτὴν ἔχουσα πάλιν ἀναισχυντίαν.

Vers. 59. Καὶ παρῆγεν ἕτως. Ἐβάδιζεν οὕτως, μὴ φαινόμενος αὐτοῖς.

Κεφ. I. Περὶ τοῦ ἐκ γενετῆς τυφλοῦ.

Cap. IX. v. 1. Καὶ — γενετῆς.

Βεβαιῶν, ἃ εἶπε, καὶ πιστούμενος, ὅτι θεός ἐστιν, εὐθὺς ἔρχεται ἐπὶ θαῦμα μέγιστον, καὶ μήπω μέχρι τότε γενόμενον. τυφλοὶ μὲν γὰρ καὶ ἄλλοι ἀνέβλεψαν· τυφλὸς δὲ ἐκ [2]) γενετῆς οὐδεὶς ἄχρι τότε. διὸ καὶ ἀναβλέψας ἔλεγεν, ἐκ τοῦ [3]) αἰῶνος 9) Io. 9, 32.

[2]) γεννητῆς. A.

seculo non est auditum, quod aperuerit quispiam oculos caeci nati.

Vers. 2. *Et — nasceretur?* Interrogabant, non quod hoc aut illud omnino suspicarentur, quemadmodum insipientes Iudaei: nam hunc peccasse, antequam natus esset, impossibile erat: porro pro parentibus puniri iniustum: sed finis sermonis talis est. Paralyticus quidem propter peccata sua aegrotabat, sicut ibi didicimus: de hoc autem, quid dicis? quis peccauit, hic an parentes eius? nos enim neque hoc, neque illud dicere possumus, omnino conturbati consilioque destituti.

Vers. 3. *Respondit — eius.* Non omnino a peccatis hos dicit esse immunes, sed quantum ad id, vt caecus fieret, et illos et hunc sine peccato esse asserit.

Hinc itaque discimus, quod pro parentibus qui peccauerunt non puniuntur filii. Quanquam enim in libro Exodi de Deo scriptum est, Reddens peccata patrum in filios, in tertiam et quartam generationem: hoc tamen propter solos illos dictum est, qui ab Israëlitis progeniti, essent idolis immolaturi. Nam quia imitati fuerunt impietatem parentum suorum, qui in Aegypto idololatrae fuerant, merito supplicium illorum reddidit eis: siquidem quorum aequalia fuere delicta, horum aequalia quoque sunt supplicia. Postmodum vero legem statuens, ait per Mosen, Non morientur filii pro patribus, neque patres pro filiis. Et rursus per Iezeciel dicit, Quae vobis est parabola haec in terra Israël, vt dicatis, Patres comederunt vuam acerbam,

3) δὲ, abest. A.

οὐκ ἠκούθη, ὅτι ἤνοιξέ τις ὀφθαλμοὺς τυφλῶ γεγεννημένου.

Vers. 2. Καὶ — γεννηθῆ; Ἐρωτῶσιν, οὐχ ὡς τοῦτο πάντως ἢ ἐκεῖνο ὑπολαμβάνοντες, καθάπερ οἱ ἀνόητοι Ἰουδαῖοι. τὸ μὲν γὰρ ἁμαρτεῖν, πρὸ τῆ γεννηθῆναι, ἀδύνατον· τὸ δὲ ὑπὲρ τῶν γονέων κολάζεσθαι, ἄδικον· ἀλλ' ἔστιν ὁ σκοπὸς τοῦ λόγου τοιοῦτος. ὁ μὲν παράλυτος διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ ἠσθένει, καθὼς ἐκεῖ μεμαθήκαμεν. περὶ τούτου δὲ,[3]) τί λέγεις; τίς ἥμαρτεν; οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ; ἡμεῖς γὰρ ὅτε τοῦτο, ὅτε ἐκεῖνο δυνάμεθα λέγειν, παντελῶς ἐξαπορούμενοι.

Vers. 3. Ἀπεκρίθη — αὐτοῦ. Οὐ παντελῶς ἀναμαρτήτους αὐτοὺς φησιν, ἀλλ' ὅσον εἰς τὸ τυφλωθῆναι τοῦτον, ἀναμαρτήτους κἀκείνους καὶ τοῦτον.[4])

Ἐντεῦθεν λοιπὸν[5]) μανθάνομεν, ὅτι πατέρων ἁμαρτανόντων ἐκολάζοντο παῖδες. εἰ γὰρ καὶ ἐν τῆ ἐξόδω περὶ τοῦ θεοῦ γέγραπται· ὅτι[1]) ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεάν· ἀλλὰ δι' ἐκείνους μόνους εἴρηται, τοὺς μέλλοντας ἐκ τῶν Ἰσραηλιτῶν εἰδωλολατρῆσαι. ἐπεὶ γὰρ ἐζήλωσαν τὴν ἀσέβειαν τῶν ἐν Αἰγύπτω εἰδωλολατρησάντων γονέων αὐτῶν, ἀπέδωκεν αὐτοῖς τὴν τιμωρίαν ἐκείνων εἰκότως. ὧν γὰρ ἴσα αἱ ἁμαρτίαι,[6]) τούτοις ἴσα πάντως καὶ αἱ κολάσεις. ὕστερον γὰρ νομοθετῶν διὰ Μωυσέως, φησίν· οὐκ[2]) ἀποθανοῦνται παῖδες ὑπὲρ πατέρων, οὐδὲ πατέρες ὑπὲρ παίδων· καὶ διὰ Ἰεζεκιὴλ πάλιν λέγει· τί ὑμῖν[3]) ἡ παραβολὴ αὕτη, λεγόντων, οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακα, καὶ οἱ

1) Exod. 20, 5.

2) Deut. 24, 16.

3) Ezech. 18, 2. 3. 4.

4) Credo addendum esse λέγει, aut ἀποφαίνει, aut tale quid.

5) μανθάνωμεν. A.

6) τοῦτων. A.

acerbam, et dentes filiorum obſtupuerunt? Viuo ego, dicit dominus, ſi erit deinceps parabola haec, ſed eorum qui comederint vuam acerbam dentes obſtupeſcent.

Verſ. 3. *Sed — ipſo.* Opera Dei vocat formationem oculorum caeci de puluere. Quia enim in confeſſo erat opus fuiſſe Dei, formationem corporis Adam de puluere: hic etiam oculos caeci, pulcherrimam corporis partem, format de puluere: vt hinc indubie Deus appareat, vtpote aeque potens, vt Deus: nam qui pulcherrimam partem ita formauit, poſſet et totum formaſſe.

Aut opera Dei dicit occultam diuinitatis ſuae potentiam, quae tunc magis apparuit. Quid ergo? niſi hic damno affectus fuiſſet, non poterant aliter manifeſtari Dei opera? Poterant quidem, ſed neque hic damno affectus eſt, imo potius beneficium accepit: per caecitatem oculorum corporis, aptos habens animae oculos. Nam quae illorum eſt vtilitas, ſi hi clauſi ſint? Licitum itaque fuit creatori caecum hunc creare, non puniendo, ſed diſpenſatorio modo, vt opera Dei manifeſtarentur, et hic ex eo apertos haberet animae oculos.

Quidam vero dictionem Vt, non cauſalem eſſe dicunt, ſed eius, quod futurum erat ſignificatiuam, puta, quod opera Dei manifeſtanda erant in ipſo. Et ſimile eſſe aiunt, quod dicitur, In iudicium ego in mundum veni, vt qui non vident videant, et qui vident caeci fiant: aiunt enim ſignificare, quod qui non vident videbunt, et qui vident excaecabuntur: ſiquidem non propterea venit, vt qui vident caeci fiant. Praeterea et Paulus dicit, Lex ſubintroiuit, vt abundaret delictum: neque enim

7) Ita etiam laudat Chryſoſt. Tom. VIII. p. 327. B.
8) *Φανῇ.* A.

ὀδόντες τῶν τέκνων [7]) ὠμοδίασαν. ζῶ ἐγὼ, λέγει κύριος, εἰ ἔσαι ἡ παραβολὴ αὕτη· ἀλλὰ τῶν φαγόντων τὸν ὄμφακα ὠμοδιάσουσιν οἱ ὀδόντες.

Vers. 3. Ἀλλ' — αὐτῷ. Ἔργα τοῦ θεῦ λέγει, τὴν ἀπὸ χοὸς πλάσιν τῶν ὀφθαλμῶν τῦ τυφλοῦ. ἐπεὶ γὰρ ὁμολογούμενον ἔργον θεοῦ ἦν ἡ ἀπὸ χοὸς πλάσις τῦ σώματος τῦ ἀδὰμ, ἀπὸ χοὸς καὶ αὐτὸς πλάττει τοὺς ὀφθαλμοὺς τῦ τυφλοῦ, τὸ κάλλιστον μέρος τῦ σώματος, ἵνα ἐντεῦθεν φανείη [8]) θεὸς ἀναμφιβόλως, οἷα τὰ ἴσα τῷ θεῷ δυνάμενος. ὁ γὰρ τὸ κάλλιστον μέρος ἔτω πλάσας, δυνατὸς καὶ τὸ ὅλον πλάσαι.

Ἢ ἔργα τῦ θεῦ φησι, τὴν κεκρυμμένην δύναμιν τῆς θεότητος αὐτῦ, ἥτις τότε μᾶλλον ἐφάνη. τί οὖν, εἰ μὴ ἐκολάθη οὗτος, οὐκ ἐνῆν ἑτέρως φανερωθῆναι τὰ ἔργα τῦ θεῦ; ἐνῆν [9]) μὲν, ἀλλ' οὐδὲ οὗτος ἐκολάθη, μᾶλλον μὲν οὖν εὐηργετήθη, διὰ τῆς πηρώσεως τῶν τῦ σώματος ὀφθαλμῶν, ἀναβλέψας τοὺς τῆς ψυχῆς. τί γὰρ ὄφελος ἐκείνων, ὅταν οὗτοι μὴ βλέπωσιν; ἐξῆν οὖν τῷ κτίσῃ τυφλὸν αὐτὸν κτίσαι, οὐ κολαστικῶς, ἀλλ' οἰκονομικῶς, ἵνα τε τὰ ἔργα τῦ θεῦ φανερωθῇ, καὶ αὐτὸς ἐντεῦθεν ἀναβλέψῃ τὴν ψυχήν.

Τινὲς δὲ τὸ ἵνα, οὐκ αἰτιολογικὸν λέγουσιν ἐνταῦθα, ἀλλὰ δηλωτικὸν τῦ μέλλοντος, ὅτι φανερωθήσονται τὰ ἔργα τῦ θεῦ ἐν αὐτῷ, τοιοῦτον [1]) δὲ εἶναι καὶ τὸ· εἰς κρίμα [2]) ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἦλθον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες [τυφλοὶ [3]) γένωνται. σημαίνει γὰρ, ὅτι οἱ μὴ βλέποντες βλέψουσι, καὶ οἱ βλέποντες] τυφλωθήσονται. οὐ γὰρ διὰ τῦτο ἦλθεν, ἵνα οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται. καὶ ὁ παῦλος δέ φησιν· νόμος [x]) παρεισῆλθεν, ἵνα πλε- x) Rom. 5, 20.

v) Io. 9, 39.

9) ἐνῆν μέν. absunt. A.
1) τῦτον δέ. B.
2) Inclusa exciderunt. A.

enim propter hoc subintroiuit, sed ait quod subsequutum est, vt abundaret delictum, et multa huiusmodi. Siquidem et hoc scripturae idioma est, loquendique proprietas.

Vers 4. *Me — me.* Me oportet operari opera, quae me patris esse filium ostendant, et aequalem Deo: me oportet manifestare me ipsum, quod hominum sim amator, vt homines per huiusmodi opera ad fidem, quae in me est, attracti, non pereant: quandoquidem enim carnem assumsi, impossibile est eos aliter saluos fieri, nisi per fidem, qua in me credant.

Vers. 4. *Donec dies est.* Donec praesens durat seculum, donec vita haec consistit, donec hominibus operari conceditur.

Vers. 4. *Venit — operari.* Venit futurum retributionis seculum. Quod autem operationem dicat hic, qua in ipsum crederetur, ex eo manifestum est, quod superius dixerit, Hoc est opus Dei, vt credatis in eum, quem ille misit:

Christus namque praesens seculum vocauit diem, eo quod operationi aptum est: futurum vero noctem, quia in eo non fient opera. Paulus autem ediuerso, Noctem dixit praesens seculum propter errorem et ignorantiam ac tenebras perturbationum animi: diem vero, futurum, eo quod nihil horum habebit. Ait enim, Nox praecessit, dies autem appropinquauit.

Vers 5. *Quamdiu — mundi.* Et eos, qui obtenebrati sunt, oportet illuminari per fidem, priusquam a mundo transeam. Decimo quinto autem

3) Inclusa exciderunt. A.
4) τῦ πέμψαντός με, addit. A.
5) τὸ ἔργον. A.

ονάσῃ τὸ παράπτωμα. [δ[3]) γὰρ διὰ τοῦτο παρεισῆλθεν, ἀλλ' ὅτι μέλλει πλεονάσαι τὸ παράπτωμα.] καὶ πολλὰ τοιαῦτα. ἰδίωμα γὰρ καὶ τοῦτο τῆς γραφῆς.

Vers. 4. Ἐμὲ — με. Ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα,[4]) τὰ δεικνύοντά με υἱὸν τοῦ πατρὸς, καὶ ἴσον τῷ θεῷ. ἐμὲ χρὴ φανερὸν ἑαυτὸν, ὡς φιλάνθρωπον, ἵνα διὰ τῶν τοιούτων ἔργων χειραγωγούμενοι πρὸς τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν οἱ ἄνθρωποι, μὴ ἀπόλωνται. ἐμοῦ γὰρ ἐνανθρωπήσαντος, ἀδύνατον σωθῆναί τινα ἑτέρως, εἰ μὴ διὰ τῆς εἰς ἐμὲ πίστεως.

Vers. 4. Ἕως ἡμέρα ἐστίν. Ἕως ὁ παρὼν αἰών ἐστιν, ἕως ὁ βίος οὗτος συνέστηκεν, ἕως ἔξεστι τοῖς ἀνθρώποις ἐργάζεσθαι.

Vers. 4. Ἔρχεται — ἐργάζεσθαι. Ἔρχεται ὁ μέλλων αἰών, ὅτε οὐδεὶς δύναται ἐργάζεσθαι τὸ πιστεύειν εἰς ἐμέ. ἐργασίας γὰρ ὁ παρὼν καιρός. ὁ δὲ μέλλων ἀνταποδόσεως. ὅτι δὲ ἐργασίαν ἐνταῦθα, τὴν τοῦ πιστεύειν, λέγει, δῆλον ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν ὀπίσω· ὅτι[y]) τοῦτό ἐστι τὸ ἔργον τοῦ θεοῦ, ἵνα πιστεύσητε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος. y) Io. 6, 29.

Ὁ μὲν οὖν χριστὸς ἡμέραν μὲν ἐκάλεσε, τὸν παρόντα αἰῶνα, διὰ τὸ[5]) ἐνεργόν· νύκτα δὲ, τὸν μέλλοντα, διὰ[6]) τὸ ἀεργόν. ὁ δὲ παῦλος τἀναντίον, νύκτα μὲν, τὸν παρόντα αἰῶνα, διὰ τὴν πλάνην καὶ τὴν ἄγνοιαν καὶ τὸ σκότος τῶν παθῶν· ἡμέραν δὲ, τὸν μέλλοντα, διὰ τὸ μηδὲν ἔχειν τούτων· φησὶ γὰρ, ἡ νὺξ[z]) προέκοψεν, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. z) Rom. 13, 12.

Vers. 5. Ὅταν — κόσμου. Καὶ χρὴ τοὺς ἐσκοτισμένους φωτίζεσθαι διὰ πίστεως, πρὸ τοῦ μεταβῆναί με ἀπὸ τοῦ κόσμου. καὶ ἐν τῷ πεν-

[6]) διὰ τὴν ἀνταπόδοσιν. ὁ δέ. A.

autem capite latius de hoc loquitur. Quid ergo, quum in coelo est, non est lux mundi? Est vtique, sed nunc de conuersatione sua in terra dicit, simul et ad fidem adhortans, et propinquam esse mortem suam significans.

Vers. 6. *His dictis — caeci.* Quare solum puluerem sumtum non illeuit? Quia solus puluis sine aliquo humore non linitur. Et quam ob causam sputo et non aqua lutum fecit? vt sputo adscriberetur miraculum.

Vers. 7. *Et — Silohe.* Lauari iubet, ostendens, quod nulla sit pulueris necessitas: sed eo vsus est solum, vt ostendat se esse, qui ab initio corpus Adam de puluere formauit. Mittit autem eum ad piscinam Silohe, quae longe distabat, vt appareret fides ac promta caeci obedientia: neque enim vlla erat apparentia, quod piscina illum esset curatura.

Vers. 7. *Quod — missus.* Quod vocabulum Silohe videlicet, quod est Hebraicum, interpretatione sonat Missus: ideo, vt opinor, quod tunc caecus illo fuerit missus: praesignabat namquae piscinae appellatio id, quod futurum erat.

Vers. 7. *Abiit — videns.* Abiit nihil haesitans, sed confestim obediens. Atqui verisimiliter dicere poterat. Quid hoc sibi vult? non potuit me curare? num fortassis illudit me, frustraque mittit? nam frequenter ibi lotus, nihil accepi vtilitatis. Item et aliter. Si futurum est, vt lutum me sanet, quid opus est, vt in dicta piscina lauer?

7) τῇ, abest. A.
8) ἐπιτραφῇ. B.
9) τινός. A.

πεκαιδεκάτῳ δὲ κεφαλαίῳ πλατύτερον περὶ τούτου λέγει, τί ἦν, ἐν τῷ ἐρανῷ ὢν, ἐκ ἔσι φῶς τῦ κόσμου; ἔστιν. ἀλλὰ νῦν περὶ τῆς ἐν τῇ[7]) γῇ διατριβῆς αὐτῦ φησιν, ἅμα μὲν προτρεπόμενος εἰς πίστιν, ἅμα δὲ τὸν ὅσον ἔπω θάνατον αὐτοῦ παραδηλῶν.

Verſ. 6. Ταῦτα εἰπὼν — τυφλῦ. Διατί μὴ χοῦν μόνον λαβὼν ἐπέχρισε; διότι ὁ χοῦς ἄνευ ὑγρῦ τινὸς ἐκ ἐπιχρίεται. καὶ διατί οὐχ ὕδατι, ἀλλὰ πτύσματι πηλὸν ἐποίησεν; ἵνα τῷ πτύσματι ἐπιγραφῇ[8]) τὸ θαῦμα.

Verſ. 7. Καὶ — σιλωάμ. Νίψαθαι μὲν κελεύει, δεικνὺς, ὅτι οὐ χρείαν εἶχε τῦ χοός· ἀλλ' ἐχρήσατο τούτῳ πρὸς τὸ διδάξαι μόνον, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ κατ' ἀρχὰς ἐκ χοὸς πλάσας τὸ σῶμα τῦ ἀδάμ. ἀποστέλλει δὲ αὐτὸν εἰς τὴν κολυμβήθραν τῦ σιλωάμ, πόρρω ὄσαν, ἵνα φανῇ ἡ πίστις καὶ εὐπείθεια τῦ τυφλῦ. ἐδὲ γὰρ ὑποψία τις ἦν, ὅτι ἡ κολυμβήθρα θεραπεύσει αὐτόν. πολλῶν γὰρ καθεκάστην ἐκεῖ καὶ νιπτομένων καὶ λουομένων, οὐδεὶς εὑρέ ποτε νόσε[9]) τινὸς ἀπαλλαγήν.

Verſ. 7. [d]Ὁ — ἀπεσταλμένος. [d]Ὅπερ ονομα, τὸ σιλωὰμ δηλονότι, ἑβραϊκὸν ὄν, ἑρμηνεύεται ἀπεσταλμένος. οἶμαι διὰ τὸν ἀπεσταλμένον ἐκεῖ τότε τυφλόν. προεδήλε γὰρ ἡ τῆς κολυμβήθρας κλῆσις τὸ μέλλον.

Verſ. 7. Ἀπῆλθεν — βλέπων. Ἀπῆλθε, μὴ διακριθεὶς ὅλως, ἀλλ' εὐθέως ὑπακούσας, καίτοι εἰκὸς ἦν εἰπεῖν, τί τῦτο βέλεται, οὐκ ἠδύνατο αὐτὸς θεραπεῦσαι; μήποτε πλανᾷ με, καὶ μάτην πέμπει. πολλάκις γὰρ ἐκεῖ νιψάμενος, ἐδὲν ὠφελήθην. καὶ ἑτέρως δὲ, εἰ ὁ πηλὸς θεραπεύσει, τίς ἡ χρεία τῦ νίψασθαι εἰς τὴν εἰρη-

lauer? si vero illa me curatura est, quae fuit luti necessitas? Sed nihil huiusmodi aut dixit, aut cogitauit: sed simpliciter credens, quod ea, quae ad salutem suam conuenirent, et fecisset et iussisset, obediuit et abiit, et per talem fidem non est sua spe frustratus.

Vers. 8. *Vicini itaque* — v. 11. *visum recepi.* Quid ais? Homo talia facere potest? nondum enim cognoscebat eum etiam esse Deum. Non dixit autem, Exspuit in terram: nam tunc non viderat, sed, Lutum fecit et inunxit oculos meos: hoc namque sensu ac sensu tactus cognouerat.

Sed vnde didicit, quod Iesus diceretur? Interrogauit proculdubio eos, qui tunc praesentes erant, Verisimile enim est, quod etiam prius de miraculis illius audierit, ideo etiam incunctanter illi paruit, vt dictum est.

Vers. 12. *Dixerunt — illi?* Nam requirebant illum, qui insaniam ipsorum aufugerat: et quasi solum id audissent, inuestigant eum.

Vers. 12. *Ait, Nescio.* Nam quum inunxisset, et ad piscinam abire iussisset, continuo discesserat, fugiens plausum de miraculo.

Vers. 13. *Adducunt* — v. 14. *oculos.* Quum illum non inuenirent, hunc adducunt, vt demonstrent, quod Sabbathum soluerit.

Vers. 15. *Rursum — video.* Non interrogauerunt, Quomodo visum recepisti, sed quomodo

[1]) ποτέ, A.

[2]) Chrysostomus, vt solet, versum 15 et 26. confudit. Vide Tom. VIII. p. 334. A. Hunc ergo sequitur Euthymius et Theophylactus, etiam in interpretatione p. 697. C. Similis confusio est infra 17, 7, 8. et in locis centum aliis. Sed altero loco

εἰρημένην κολυμβήθραν; εἰ δὲ ἐκείνη θεραπεύσει, τίς ἡ χρεία τῦ πηλοῦ; ἀλλ' οὐδὲν τοιῦτον ἢ εἶπεν, ἢ ἐλογίσατο. ἁπλῶς δὲ πιστεύσας, ὅτι τὰ πρὸς ἴασιν αὐτῦ καὶ πεποίηκε καὶ προσέταξεν, ἐπείθη καὶ ἀπῆλθε, καὶ τῆς τοιαύτης πίστεως οὐ διήμαρτεν.

Vers. 8. Οἱ οὖν γείτονες — v. 11. ἀνέβλεψα. Τί λέγεις; ἄνθρωπος τοιαῦτα δύναται; οὔπω γὰρ ἐγίνωσκεν αὐτὸν, καὶ θεόν. οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι ἔπτυσε χαμαί. οὐχ ἑώρα γὰρ τότε, ἀλλ' ὅτι πηλὸν ἐποίησε, καὶ ἐπέχρισέ μου τοὺς ὀφθαλμούς. ἤθετο γὰρ καὶ ἔγνω τοῦτο ἐκ τῆς ἁφῆς.

Ἀλλὰ πόθεν ἔμαθεν, ὅτι Ἰησοῦς λέγεται; ἠρώτησε τότε[1]) πάντως τοὺς παρόντας. εἰκὸς γὰρ καὶ πρότερον ἀκούειν περὶ τῶν θαυμάτων αὐτῦ. διὸ καὶ ἀπεριέργως ὑπήκουσεν αὐτῦ, καθὼς εἴρηται.

Vers. 12. Εἶπον — ἐκεῖνος; Ἐζήτουν γὰρ αὐτὸν, διαφυγόντα τὴν μανίαν αὐτῶν, καὶ ὡς μόνον ἤκουσαν, ἐχνηλατοῦσιν αὐτόν.

Vers. 12. Λέγει· οὐκ οἶδα. Ἐπιχείσας γὰρ καὶ ἐντειλάμενος ἀπελθεῖν εἰς τὴν κολυμβήθραν, ἀνεχώρησεν αὐτίκα, φεύγων τὸν ἀπὸ τοῦ θαύματος κρότον.

Vers. 13. Ἄγουσιν — v. 14. ὀφθαλμούς. Μὴ εὑρόντες ἐκεῖνον, ἄγουσι τοῦτον εἰς ἀπόδειξιν τῆς λύσεως τῦ σαββάτου.

Vers. 15. Πάλιν — βλέπω. Οὐκ ἠρώτησαν, πῶς[2]) ἀνέβλεψας, ἀλλὰ πῶς ἀνέῳξέ σου

loco Codices etiam fingit et confuse eos laudat. Multoties, cum interpretes, Origenes, Chrysostomus et alii dicunt, Euangelista aut Apostolus *non hoc*

modo aperuit oculos tuos? dantes occasionem calumniandi eum de opere prohibito, scilicet in sabbatho: ipse vero quasi ad eos loquens, qui iam audiuerant, sermonem abbreuiat.

Vers. 16. *Dicebant — obseruat.* Non est a Deo, missus videlicet, vel non est ex Deo.

Vers. 16. *Alii — eos.* Nam qui ex Deo non est, ex diabolo est, et omnino peccator est. Dissensio itaque et tunc, et prius facta est: siquidem, Non veni, inquit, vt mittam pacem in terram, sed gladium. Sed non perseuerauit. Rursum enim vniti sunt instantibus pharisaeis.

Vers. 17. *Aiunt — oculos?* Hoc aiunt non illi, qui dixerant, Non est a Deo, sed qui ab his diuisi erant: ne enim illi patrocinari viderentur, eum, qui virtutis eius experimentum sumserat, constituunt ambiguitatis iudicem.

Vers. 17. *At — est.* Prophetas vocabant diuinos viros. Aperte ergo dicit, quod a Deo esset, nec iram timuit dicentium, quod non esset a Deo. Firmus enim erat, et veritatis amator, ac aequus homo.

Vers. 18. *Non — visum recepisset.* Qui dixerant, Non est a Deo. Sed o insensati, si non ita est, quod cum caecus esset visum recepit, quomodo Christum calumniamini, quod illum sabbatho sanauerit?

Vers. 18. *Donec — v. 19. natus est?* Vide malitiam, rigide interrogant, putantes illos exterrere: vt dum hi negassent, tenebris offunderetur

hoc, sed illud dixit: non *illud*, sed *hoc* probandum est. Id etiam hoc loco fecerunt Euthymius et Theophylactus. Vterque enim in contextu vulgatam seruat lectionem.

σε τὸς ὀφθαλμὸς; διδόντες ἀφορμὴν τῦ διαβαλεῖν αὐτὸν ἐπὶ ἐργασίᾳ κεκωλυμένῃ δῆθεν ἐν τῷ σαββάτῳ. ὁ δὲ, ὡς πρὸς ἀκηκοότας ἤδη τὰ κατ' αὐτὸν λέγων, ἐπιτέμνει τὸν λόγον.

Vers. 16. Ἔλεγον — τηρεῖ. Οὐκ ἔστι παρὰ θεῦ, ἀπεσαλμένος δηλονότι, ἢ οὐκ ἔστιν ἐκ θεοῦ.

Vers. 16. Ἄλλοι — αὐτοῖς. Ὁ γὰρ μὴ ὢν ἐκ τῦ θεῦ, ἐκ τῦ διαβόλου ἐστὶ, καὶ πάντως ἁμαρτωλός ἐστι. σχίσμα μὲν οὖν καὶ τότε καὶ πρότερον ἐγένετο[a]) ἐκ ἦλθον, γάρ φησι, βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν, ἀλλὰ μάχαιραν· ἀλλ' οὐκ ἐπέμεινεν.[3]) ἠνώθησαν γὰρ αὖθις, ἐπικειμένων τῶν ἀρχόντων. a) Matt. 10, 34.

Vers. 17. Λέγουσι — ὀφθαλμούς; Λέγουσι τῦτο, οὐχ οἱ εἰπόντες, ὅτι οὐκ ἔστι παρὰ θεῦ, ἀλλ' οἱ σχισθέντες ἀπ' αὐτῶν. ἵνα γὰρ μὴ δόξωσι συνηγορεῖν αὐτῷ, τὸν λαβόντα πεῖραν τῆς δυνάμεως αὐτῦ ποιοῦνται κριτὴν τῆς ἀμφιβολίας.

Vers. 17. Ὁ — ἐστί. Προφήτας ἐκάλουν, τοὺς θείους ἄνδρας. ἄντικρυς οὖν φησιν, ὅτι παρὰ θεῦ ἐστί, καὶ οὐκ ἐφοβήθη τὸν θυμὸν τῶν λεγόντων, ὅτι οὐκ ἔστι παρὰ θεῦ. σεβὸς γὰρ ἦν καὶ φιλαλήθης καὶ εὐγνώμων.

Vers. 18. Οὐκ — ἀνέβλεψεν. Οἱ εἰπόντες, ὅτι οὐκ ἔστι παρὰ θεῦ. ἀλλ', ὦ ἀνόητοι! εἰ οὐχὶ τυφλὸς ὢν ἀνέβλεψε, πῶς διαβάλλετε τὸν χριστὸν, ὡς ἐν σαββάτῳ ἰασάμενον αὐτόν;

Vers. 18. Ἕως — v. 19. ἐγεννήθη; Ὁρᾶ πονηρίαν. αὐτηρῶς ἐρωτῶσι, προσδοκῶντες ἐκφοβεῖν αὐτοὺς, ἵνα τέτων ἀρνησαμένων, ἐπισκια-

θῇ

3) τὸ σχίσμα.

tur miraculum: et aiunt: De quo vos dicitis, quod caecus natus est? mentientes videlicet et dolose simulantes, vt ipsi Iesu gloriam quaeratis.

Vers. 19. *Quomodo — videt?* Si caecus natus est.

Vers. 20. *Responderunt* — v. 21. *nescimus.* Quum de tribus interrogati fuissent: vtrum hic esset filius eorum, vtrum caecus natus esset, et quomodo nunc videret: de duobus confitentur: quomodo autem nunc videat, ignorare se dicunt, timentes Iudaeos, sicut in progressu manifestabitur.

Vers. 21. *Ipse — loquetur.* Sese extra periculum constituentes, ad eum qui curatus erat interrogationem remittunt, vt qui in eiusmodi quaestione fide dignior eis esset.

Vers. 22. *Haec — extra synagogam eiiceretur.* Conspirauerant, pactum fecerant.

Vers. 23. *Propter — interrogate.* Rursus idem dicit, perstringens illos tanquam timidos, et qui ignorare se simulauerant, ne extra synagogam, siue congregationem eiicerentur: filio autem totius certaminis onus imposuerant.

Vers. 24. *Vocauerunt — Deo.* Glorifica Deum, vtpote ab eo sanatus, et non a Iesu.

Vers. 24. *Nos — est.* Absente illo hoc dicitis scelesti: nam quum ille praesens esset, et vos paulo ante interrogaret, Quis ex vobis arguit me de peccato, ne mutire quidem potuistis, ora a veritate obturata habentes.

Vers. 25.

4) Intellige, ὁ εὐαγγελιστής.
5) τοὺς γονεῖς τοῦ ποτε τυφλοῦ.

θῇ τὸ θαῦμα. καὶ φασιν, ὃν ὑμεῖς λέγετε, ὅτι τυφλὸς ἐγεννήθη, ψευδόμενοι, δηλαδὴ, καὶ κακουργοῦντες, καὶ τῷ ἰησοῦ δόξαν περιποιούμενοι.

Vers. 19. Πῶς — βλέπει; Εἰ τυφλὸς ἐγεννήθη.

Vers. 20. Ἀπεκρίθησαν — v. 21. οὐκ οἴδαμεν. Τρία ἐρωτηθέντες, εἰ οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς αὐτῶν, εἰ τυφλὸς ἐγεννήθη, καὶ πῶς ἄρτι βλέπει· τὰ μὲν δύο ὁμολογοῦσι· πῶς δὲ ἄρτι βλέπει, ἀγνοεῖν λέγουσι, φοβούμενοι τοὺς ἰουδαίους, ὡς ἐξῆς δηλωθήσεται.

Vers. 21. Αὐτὸς — λαλήσει. Ἔξω κινδύνου καθιστῶντες ἑαυτοὺς, ἐπὶ τὸν τεθεραπευμένον παραπέμπουσι τὴν ἐρώτησιν, ὡς ἀξιοπιστότερον αὐτῶν ἐν τῷ τοιούτῳ ζητήματι.

Vers. 22. Ταῦτα — ἀποσυνάγωγος γένηται. Συνετέθειντο, ἤτοι, συνεφώνησαν. ἀποσυνάγωγος δὲ, ὁ ἐκβεβλημένος τῆς συναγωγῆς.

Vers. 23. Διὰ — ἐρωτήσατε. Τὸ αὐτὸ πάλιν λέγει,[4]) διασύρων αὐτοὺς,[5]) ὡς δειλοὺς, καὶ διὰ τὸ μὴ ἀποσυναγώγους γενέσθαι προσποιουμένους μὲν ἀγνοεῖν, τῷ υἱῷ δὲ τὸν ἀγῶνα ὅλον ἐπιφορτίζοντας.

Vers. 24. Ἐφώνησαν — θεῷ. Δόξασον τὸν θεὸν, ὡς παρ' αὐτοῦ ἰαθεὶς, καὶ μὴ παρὰ τοῦ ἰησοῦ.

Vers. 24. Ἡμεῖς — ἐστιν. Ἀπόντος τοῦτο λέγετε μιαροί. παρόντος γὰρ, καὶ ἐρωτήσαντος ὑμᾶς ἔναγχος· τίς b) ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας· οὐκ ἠδυνήθητε δὲ γρύξαι μόνον, ἐμφραγέντων ὑμῖν[6]) τῶν στομάτων ὑπὸ τῆς ἀληθείας. Vers. 25.

b) Io. 8, 46.

[6]) ὑμῶν. A.

Vers. 25. *Respondit — video.* Non dixit dubitando, An peccator sit nescio, sed nugas huiusmodi more dubitantis repellens. Nam in progressu manifestius hoc ostendit dicens, Scimus, quod peccatores deus non audiat.

Vers. 26. *Dixerunt — oculos?* Quum ab omni parte repulsi essent, nec quicquam eorum, quae voluerant, effecissent: rursum ad primum quaesitum reuertuntur: ideo etiam is, qui curatus fuerat arguens illos, non iam timide, sed liberius loquendo respondet.

Vers. 27. *Respondit — audistis.* Nec credidistis.

Vers. 27. *Quid — audire?* Quam ob causam rursus audire quaeritis?

Vers 27. *Num — fieri?* Dicens, Num et vos, ostendit, quod ipse paulo ante factus esset, et confidenter id fatebatur, non metuens illorum insaniam: adeo fortis est veritas, vt eos libertate repleat, qui ipsam elegerint: mendacium vero adeo imbecille, vt eos quoque, qui fortes sunt, reddat timidos.

Vers. 28. *Conuitiati — discipuli.* Neque Mosis: nam si Mosis essetis, vtique et Christi essetis. Si crederetis, inquit, Mosi, crederetis vtique mihi.

Vers. 29. *Nos — sit.* Vnde missus sit. Atqui variis in locis docuit vos, qui sint ferentes de se testimonium: puta Iohannes, opera quae facit, et pater qui et Deus. At certe de Mose auditis, non autem videtis: huius vero opera non

auditis

Vers. 25. Ἀπεκρίθη — βλέπω. Τὸ, εἰ ἁμαρτωλός ἐστιν, οὐκ οἶδα, ἀ διςάζων εἶπεν, ἀλλ' ἐν σχήματι διςάζοντος, παραπεμπόμενος τὸν τοιοῦτον Φλήναφον. προϊὼν γὰρ φανερώτερον ἀποφαίνεται λέγων· οἴδαμεν c) δὲ, ὅτι ἁμαρτω- c) Io. 9, 31.
λῶν ὁ θεὸς οὐκ ἀκέει.

Vers. 26. Εἶπον — ὀφθαλμούς; Πανταχόθεν ἀποκρουθέντες, καὶ μηδὲν, ὧν ἐβάλοντο, δυνηθέντες ἀνύσαι, πάλιν ἐπὶ τὸ πρότερον ἐρώτημα τρέφονται. διὸ καὶ καταγνοὺς αὐτῶν ὁ τεθεραπευμένος, οὐκ ἔτι μεθ' ὑποζολῆς, ἀλλὰ παῤῥησιαςικώτερον ἀποκρίνεται.

Vers. 27. Ἀπεκρίθη — ἠκούσατε. Οὐκ ἐπιςεύσατε.

Vers. 27. Τί — ἀκέειν; Τίνος ἕνεκεν πάλιν ζητεῖτε ἀκούειν.

Vers. 27. Μὴ — γενέσθαι; Εἰπὼν, ὅτι μὴ καὶ ὑμεῖς, ἔδειξεν, ὅτι αὐτὸς τέως ἐςὶ, καὶ θαῤῥαλέως ὡμολόγησε, μὴ δειλιάσας τὴν μανίαν αὐτῶν. ἔτως ἰσχυρὸν ἡ ἀλήθεια, παῤῥησίας ἐμπιπλῶσα τοὺς ἑλομένους αὐτήν, καὶ ἐκ τῶν ἀπερῥιμμένων εἶεν· τὸ δὲ ψεῦδος τἐναντίον ἀθενὲς, δειλοὺς ἀπεργαζόμενον καὶ τοὺς ἰσχυροὺς.

Vers. 28. Ἐλοιδόρησαν — μαθηταί. Οὐδὲ τῦ μωϋσέως. εἰ γὰρ τῦ μωϋσέως ἦτε, καὶ τῦ χριςῦ ἂν ἦτε. εἰ γὰρ d) ἐπιςεύετέ, φησι, μωϋ- d) Io. 5, 46.
σεῖ, ἐπιςεύετε ἂν ἐμοί.

Vers. 29. Ἡμεῖς — ἐςί. Πόθεν ἀπέςαλη. καὶ μὴν διαφόρως ἐδίδαξεν ὑμᾶς, τίνες μαρτυρῶσι περὶ αὐτῦ, ὅτι ὁ ἰωάννης, ὅτι τὰ ἔργα, ἃ ποιεῖ, ὅτι ὁ πατὴρ καὶ θεός· ἀλλὰ περὶ μωϋσέως μὲν, ἀκούετε, ἃ μὴν βλέπετε· τὰ

auditis solum, verum etiam videtis, et nostis, quod oculi sint auribus fide digniores.

Vers. 30. *Respondit — oculos.* Quod quum vobis ignotus sit, et inglorius, meos aperuit oculos, taleque edidit miraculum. Nam si de insignibus esset et glorioſis, nequaquam tantum esset miraculum. Itaque magnus quispiam est, quanquam vos nesciatis vnde sit.

Vers. 31. *Scimus — audit.* Vide contexturam et quomodo mirabiliter argumentetur ac sermonem augeat. Vere enim non exterioribus tantum oculis illuminatus est, sed et interioribus. Nam quia in praecedentibus dixerant: Nos scimus, quod hic homo peccator est: tunc quidem more dubitantis sermonem repulit, nunc vero tanquam libertate plenus, ostendit hunc non esse peccatorem, sed potius Dei cultorem ac Dei voluntatem adimplentem. Siquidem adhuc eum hominem esse suspicabatur, vt diximus. Peccatores autem Deus non audit, in huiusmodi videlicet miraculis.

Vers. 32. *A — v. 33. quicquam.* Quicquam simile. Caeci namque oculos alii etiam aperuerant, caeci vero a natiuitate nullus. Magnitudo itaque miraculi diuinum quempiam esse eius effectorem ostendit. Nam qui maius aliquod edit miraculum, quam sint vniuersa humana miracula, vtique maior est cunctis hominibus.

Vers. 34. *Responderunt — nos?* Non tulerunt manifestam redargutionem ac praeclaram victoriam: conuersa autem malitia in suum ipsorum caput, indignati sunt illi dicentes: Peccator omnino

7) ὀφθαλμὸς, omittit. B.
8) γεννητῆς. A.

ἔργα δὲ τούτου, ἃ μόνον ἀκούετε, ἀλλὰ καὶ βλέπετε, καὶ οἴδατε, ὅτι ὀφθαλμοὶ ὤτων πιστότεροι.

Vers. 30. Ἀπεκρίθη — ὀφθαλμούς. Ὅτι ὑμῖν ἄσημος καὶ ἄδοξος ὤν, ἀνέῳξέ μου τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ πεποίηκεν τηλικοῦτον θαῦμα. εἰ γὰρ ἦν τῶν ἐπισήμων καὶ ἐνδόξων, οὐκ ἂν τοσοῦτον ἦν θαυμαστόν. ὥστε μέγας τίς ἐστιν, εἰ καὶ ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, πόθεν ἐστίν.

Vers. 31. Οἴδαμεν — ἀκούει. Βλέπε σύνεσιν, πῶς θαυμασίως συλλογίζεται, καὶ αὔξει τὸν λόγον. ἐφωτίθη γὰρ ὄντως, ἃ τοὺς ἔξω μόνον ὀφθαλμούς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἔνδον. ἐπεὶ γὰρ προλαβόντες εἶπον, ἡμεῖς e) οἴδαμεν, ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἁμαρτωλός ἐστι· τότε μὲν ἐν σχήματι διεξάξοντος παρεκρέσατο τὸν λόγον· νῦν δὲ παῤῥησίας ὢν μεστὸς, ἀποδεικνύει τοῦτον μὴ ὄντα ἁμαρτωλὸν, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον θεοσεβῆ, καὶ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ ποιοῦντα. ἔτι γὰρ ἄνθρωπον τοῦτον ὑπελάμβανεν, ὡς εἰρήκαμεν. ἁμαρτωλῶν δὲ ὁ θεὸς οὐκ ἀκούει, ἐπὶ τοιούτοις θαύμασι, δηλονότι. e) Ioh. 9, 24.

Vers. 32. Ἐκ — v. 33. ἐδέη. Οὐδὲν τοιοῦτον. τυφλοῦ μὲν γὰρ ἤνοιξαν καὶ ἄλλοι 7) ὀφθαλμούς· τυφλοῦ δὲ ἐκ 8) γενετῆς, οὐδείς. λοιπὸν τοίνυν, τὸ ὑπερβάλλον τοῦ θαύματος, θεῖόν τινα δεικνύει τὸν ἐργάτην αὐτοῦ. ὁ γὰρ μεῖζον πάντων τῶν ἀνθρωπίνων θαυμάτων ποιῶν, μείζων ἄρα πάντων ἀνθρώπων ἐστίν.

Vers. 34. Ἀπεκρίθησαν — ἡμᾶς; Οὐκ ἠνέγκαν τὸν λαμπρὸν ἔλεγχον, καὶ τὴν περιφανῆ νίκην· περιτραπείσης δὲ τῆς πονηρίας κατὰ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς, ὀργισθέντες ὕβριζον 9) αὐ-

9) ὑβρίζουσιν. A

no natus es, siue ab initio, a prima statim aetate. Insipienter namque opinabantur, propter peccata aliqua esse natum caecum, vt ostenderent, eum esse peccatorem. Atqui etiamsi peccator erat, sermones eius probare oportuit, si veri essent: quid enim absurdi dixerat?

Vers. 34. *Et — foras.* Ab ecclesia et concione repulerunt praeconem veritatis, tanquam Christi discipulum. Quum enim miraculum calumniari non potuissent, imo potius ediuerso celebre illud vehementi ac curiosa inuestigatione reddidissent, suum effundunt furorem aduersus eum qui curatus fuerat.

Vers. 35. *Audiuit — Dei?* Venit vt maius conferret beneficium illi, qui propter se fuerat eiectus, quodque bonorum caput est tribuit, sese illi praebens cognoscendum, ac verum efficiens discipulum. Quod autem ait, Tu, propter illos dixit, qui non credebant.

Vers. 36. *Respondit — eum?* Spe bona ad sermonem erectus est, tanquam paratus ad credendum: et discere quaerit, quisnam sit: neque enim sciebat, quis esset.

Vers. 37. *Dixit — est.* Vidisti eum: non prius, sed nunc. Non dixit, Ego sum, qui aperui oculos tuos. Vult enim simplicitatem ac praeparationem fidei illius ostendere, ad eorum, qui praesentes erant vtilitatem: ac confusionem eorum, qui quum multa edocti essent, multaque signa conspexissent, non tamen adhuc credebant. Nam hoc solo audito, Et qui loquitur tecum ipse est, statim credidit: sermo namque animam illius repente tetigit: quumque bonam illam inueniisset, ad

*) πίνδσι. A.

τὸν, λέγοντες· ἁμαρτωλὸς σὺ ἐγεννήθης ὅλως, ἤγουν, τὴν ἀρχὴν, ἐκ πρώτης ἡλικίας. ὑπελάμβανον γὰρ αὐτὸν ἀνοήτως, δι' ἁμαρτίας τινὰς τυφλὸν γεννηθῆναι, εἰς ἀπόδειξιν τὸ εἶναι αὐτὸν ἁμαρτωλόν. καίτοι καὶ ἁμαρτωλὸς ἐὰν ἦν, τὸς λόγους ἔδει τοῦτου δοκιμάσαι, εἰ ἀληθεῖς εἰσι. τί γὰρ ἄτοπον εἶπεν;

Verſ. 34. Καὶ — ἔξω. Ἀποσυνάγωγον ἐποίησαν τὸν κήρυκα τῆς ἀληθείας, ὡς μαθητὴν δῆθεν τὸ χριστὸ. μὴ δυνηθέντες γὰρ ἐπηρεάσαι τῷ θαύματι, τἐναντίον δὲ μᾶλλον περιβόητον αὐτὸ διὰ τῆς πολυπραγμοσύνης ποιήσαντες,[1]) κενοῦσι τὸν θυμὸν κατὰ τοῦ θεραπευθέντος.

Verſ. 35. Ἤκουσεν — θεὸ; Ἔρχεται μεῖζον εὐεργετήσων τὸν ἐκβληθέντα δι' αὐτὸν, καὶ δίδωσι τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, γνωρίζων ἑαυτὸν αὐτῷ, καὶ μαθητὴν ἀληθῆ ποιῶν· τὸ δὲ σὺ, δι' ἐκείνους εἶπεν[2]) ἀπιστοῦντας.

Verſ. 36. Ἀπεκρίθη — αὐτόν; Ἀνεπτερώθη τῷ λόγῳ, ὡς ἕτοιμος εἰς τὸ πιστεῦσαι, καὶ ζητεῖ μαθεῖν, τίς ἐστιν. οὐ γὰρ ἠπίστατο, τίς ἐστιν.

Verſ. 37. Εἶπε — ἐστίν. Ἑώρακας αὐτὸν, ἃ πρότερον, ἀλλὰ νῦν. καὶ ὃ εἶπεν, ἐγώ εἰμι ὁ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμούς σου. βέλεται γὰρ δεῖξαι τὸ ἀπερίεργον τῆς πίστεως αὐτοῦ, πρὸς ὠφέλειαν τῶν τηνικαῦτα παρόντων, καὶ ἐντροπὴν τῶν καὶ πολλὰ διδαχθέντων, καὶ πολλὰ σημεῖα θεασαμένων, καὶ μὴ πιστευσάντων ἔτι. μόνον γὰρ ἀκούσας, ὅτι ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ, ἐκεῖνός ἐστιν, εὐθὺς ἐπίστευσεν. ἥψατο γὰρ ὁ λόγος αὐτίκα τῆς αὐτοῦ ψυχῆς, εὑρὼν αὐτὴν ἀγαθὴν.

[2]) τοὺς videtur addendum.

ad cognitionem ac fidem eam illuminauit. Vide enim.

Verſ. 38. *At ille — eum.* Adorauit, confirmans ſe credere.

Verſ. 39. *Et — fiant.* Atqui ſuperius dixit, Non miſit Deus filium ſuum in mundum, vt iudicet mundum: Sed iudicium vocat hic condemnationem. Ad condemnationem, inquit, quorundam ego incarnatus ſum: nam interpretans ſermonem addit, Vt qui non vident, hoc eſt, qui iudicantur caeci mente propter ſcripturarum ignorantiam, hi videant lumen veritatis apertis animae eorum oculis, ab ea quae in me eſt fide. Qui autem perſpicaces videntur propter ſcripturarum notitiam, hi potius non videant, clauſis eorum interioribus oculis ab infidelitate.

Dictionem vero Vt, neque hic oportet intelligere cauſaliter: Non enim propter hoc venit, vt qui vident caeci fiant, quemadmodum etiam de Vt, in praecedentibus ſignificauimus, ſed quod futuri ſit ſignificatiua: futurum, inquit, eſt, vt qui non vident videant, et qui vident caeci fiant.

Aut, In iudicium ego in mundum veni, hoc eſt, ad diſcernendum, ad ſeparationem horum ab illis, vt appareat, in his quidem proſpectus liberae voluntatis, quae a bonitate procedit: in aliis vero mentis excaecatio, quae a malitia egreditur.

Verſ. 40. *Et — eo.* Qui quondam fuerant cum eo, poſtmodum autem ſeparati erant. Nam quidam phariſaei ſequebantur, vt viderent et audirent, quid faceret ac loqueretur.

Verſ. 40. *Et — ſumus?* Nam ſicut alibi dicebant, Nemini ſeruiuimus vnquam: et, E ſtupro

3) τέτον, abeſt. A.

καὶ κατέλαμψεν αὐτὴν εἰς ἐπίγνωσιν καὶ πίστιν. ὅρα γάρ.

Vers. 38. Ὁ δὲ — αὐτῷ. Προσεκύνησε, βεβαιῶν, ὅτι ἐπίστευσε.

Vers. 39. Καὶ — γένωνται. Καὶ μὴν ὀπίσω εἴρηκεν· ὅτι f) οὐκ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον. ἀλλὰ κρίμα νῦν, τὸ κατάκριμα λέγει, ὅτι εἰς κατάκριμα ἐγὼ ἐνηνθρώπησά τινων. ἐφερμηνεύων γὰρ τὸν λόγον, φησὶν, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες, ἦγουν, οἱ δοκοῦντες τυφλοὶ τὸν νοῦν, τῇ ἀγνοίᾳ τῶν γραφῶν, οὗτοι βλέπωσι τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, διανοιγέντων αὐτοῖς τῶν ψυχικῶν ὀφθαλμῶν ὑπὸ τῆς εἰς ἐμὲ πίστεως· αὐτοὶ δὲ, οἱ δοκοῦντες ὀξυδερκεῖς, τῇ γνώσει τῶν γραφῶν, οὗτοι μᾶλλον μὴ βλέπωσι, μυσάντων αὐτοῖς τῶν ἔνδον ὀφθαλμῶν ὑπὸ ἀπιστίας. f) Io. 3, 17.

Κἀνταῦθα δὲ τὸ ἵνα, ἐ χρὴ νοεῖν αἰτιολογικόν. ἐ γὰρ διὰ τοῦτο ἦλθεν, ἵνα οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται, ἀλλὰ δηλωτικὸν τοῦ μέλλοντος, ὅτι μέλλουσιν οἱ μὴ βλέποντες βλέπειν, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοῦσθαι, ὡς καὶ προλαβόντες περὶ τοῦ ἵνα παρεσημειωσάμεθα.

Ἢ εἰς κρίμα ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον [3]) ἦλθον, ἀντὶ τοῦ, εἰς διάκρισιν καὶ διαχωρισμὸν τούτων τε κἀκείνων, ἵνα φανῇ τῶν μὲν, ἡ ἐξ ἀγαθῆς προαιρέσεως ἀνάβλεψις, τῶν δὲ, ἡ ἐκ πονηρᾶς γνώμης ἀποτύφλωσις.

Vers. 40. Καὶ — αὐτοῦ. Οἱ ποτὲ ὄντες μετ' αὐτοῦ, ὕστερον δὲ ἀποστάντες. ἢ οἱ ὄντες τηνικαῦτα. τινὲς γὰρ Φαρισαῖοι παρεῖποντο, βλέποντες καὶ ἀκούοντες, τί ποιεῖ καὶ λαλεῖ.

Vers. 40. Καὶ — ἐσμεν; Ὥσπερ ἀλλαχοῦ ἔλεγον· ἐδενὶ g) δεδουλεύκαμεν πώποτε· g) Io. 8, 33.

ſtupro nati non ſumus: ita et nunc ad ſenſibilia tantum inhiabant, et de corporali ſolum caecitate illos pudebat: ideo de hac interrogant, cognoſcentes, quod propter eos dictus eſſet ſermo.

Verſ. 41. *Ait — peccatum.* De infidelitate videlicet: nam reſpondere poſſetis, Non vidimus ſigna.

Verſ. 41. *Nunc — Videmus.* Vos hoc dicitis: ego autem non: ſi enim videretis, crederetis ſane miraculis, quae ego coram vobis operor. Sed quantum ad apparentiam, videtis: quantum vero ad veritatem, non videtis, mente excaecati. Iuxta ſimilitudinem namque mens videt, et mens audit, caetera autem omnia caeca ſunt et ſurda.

Verſ. 41. *Peccatum ergo veſtrum manet.* Manet absque venia: quia dicentes vos videre nec videntes, voluntarie excaecamini ab inuidia et malitia. Oſtendit ergo, quod corporalis viſus, de quo gloriantur, hos condemnat. Simul quoque eum, qui antea caecus fuerat, hinc conſolatur, ac firmiorem in fide reddit.

Ne autem dicant, Non idcirco tibi non credimus, quod non videamus, ſed quia tu populum ſeducis: oſtendit per parabolam, quod non ſeductor ſit, ſed paſtor. Et primum quidem ſigna ponit ſeductoris ac corruptoris: Deinde conſequenter paſtoris et ſaluatoris, vt ex his cognoſcatur, vtrum ſeductor ſit, an paſtor.

Cap. X. v. 1. *Amen — latro.*

Anagogice hic per oſtium intelligimus leges, ſiue ſcripturas, eo quod ad Dei cognitionem inducant, et

4) De hoc prouerbio vide Fiſcherum ad Platon. Phaedon. p. 269.

καὶ, ἐκ h) πορνείας ἐ γεγεννήμεθα· ἔτω καὶ νῦν h) Ioh. 8. 41.
πρὸς τὰ αἰθητὰ κεχήνασι μόνον, καὶ τὴν σωματικὴν τύφλωσιν ἐπαισχύνονται. διὸ περὶ ταύτης ἐρωτῶσι, γνόντες, ὅτι καὶ δι' αὐτοὺς εἴρηται ὁ λόγος.

Verſ. 41. Εἶπεν — ἁμαρτίαν. Οὐκ ἂν εἴχετε ἁμαρτίαν, ἐπὶ τῇ ἀπιστίᾳ, δηλονότι. καὶ γὰρ ἠδύνασθε ἀπολογεῖσθαι, ὅτι οὐχ ἑωράκαμεν τὰ σημεῖα.

Verſ. 41. Νῦν — βλέπομεν. Ὑμεῖς τοῦτο λέγετε, ἐγὼ δὲ οὔ. εἰ γὰρ ἐβλέπετε, ἐπιστεύετε ἄν, οἷς ἐργάζομαι θαύμασιν ἐνώπιον ὑμῶν. ἀλλὰ τῷ δοκεῖν μὲν βλέπετε, τῇ δὲ ἀληθείᾳ, ἐ βλέπετε, τετυφλωμένοι τὸν νοῦν. κατὰ γὰρ τὴν παροιμίαν· νοῦς 4) ὁρᾷ καὶ νοῦς ἀκούει· τὰ δ' ἄλλα πάντα τυφλὰ καὶ κωφά.

Verſ. 41. Ἡ οὖν ἁμαρτία ὑμῶν μένει. Μένει ἀσύγγνωστος, διότι λέγοντες βλέπειν, ἐ βλέπετε, ἐθελοτυφλώττοντες ὑπὸ φθόνου καὶ πονηρίας. ἔδειξε τοίνυν, ὅτι ἡ σωματικὴ ὅρασις, ἐφ' ᾗ μεγαλαυχοῦσιν, αὐτὴ τούτους καταδικάζει. ἅμα δὲ καὶ τὸν πρὶν τυφλὸν ἐντεῦθεν παρεμυθήσατο, καὶ βεβαιότερον εἰς τὴν πίστιν ἀπεργάσατο.

Ἵνα δὲ μὴ εἴπωσιν, ὅτι οὐχ ὡς ἐ βλέποντες ἀπιστοῦμεν, ἀλλ' ὡς πλανῶντός σου τὸν λαὸν, ἀποδεικνύει διὰ παραβολῆς, ὅτι οὐκ ἔστι πλάνος, ἀλλὰ ποιμήν. καὶ πρῶτον μὲν τίθησι τὰ γνωρίσματα τοῦ πλάνου καὶ λυμεῶνος, εἶτα καθεξῆς τὰ τοῦ ποιμένος καὶ σωτῆρος, ἵνα ἀπ' αὐτῶν γνωσθῇ, εἴτε πλάνος ἐστὶν, εἴτε ποιμήν.

Cap. X. v. 1. Ἀμὴν — λῃστής.

Ἀναγωγικῶς θύραν μὲν νοοῦμεν ἐνταῦθα, τοὺς νόμους, ἤτοι, τὰς γραφὰς, διὰ τὸ εἰσάγειν εἰς θεο-

et tranſitum omnem, qui aduerſus diuinum cultum eſt, haereticis ac Gentibus excludant, populumque a daemonum inſidiis cuſtodiant. Caulas vero, curam ac prouidentiam ouium. Oues autem Iſraëlitas, populum Dei. Nos autem, inquit, populus eius et oues paſcuae eius. Qui ergo non per ſcripturas ad curam populi Dei ingreditur, vtpote non vtens eis, nec iuxta illas gubernans, ſed aſcendens aliunde, quaſi oſtium tranſiliens, aut per alium irrumpens introitum, ille non paſtor, ſed fur eſt et latro: fur quidem, tanquam volens ea ad ſe deriuare, quae non conueniunt: latro autem, tanquam deuaſtans.

Huiusmodi fuerunt ante eum Iudas et Theudas: poſt eum vero pſeudochriſti et Antichriſtus, et ſi qui ſunt alii ſeductores. Attingit quoque ſcribas ac phariſaeos, qui docebant doctrinas, praecepta hominum, legem autem transgrediebantur. Vidiſti quomodo furem, latronem ac ſeductorem deſcripſerit? conſidera etiam paſtoris inſignia, quibus dignoſci poſſit.

Verſ. 2. *Qui — ouium.* Qualis ipſe erat, vtpote ſcripturis vtens, et ſecundum eas gubernans: quanquam enim etiam in ſabbatho operaretur, ea tamen diuina erant opera, quum lex prohiberet humana, ſiue temporalia ac ſecularia.

Verſ. 3. *Huic oſtiarius aperit.* Oſtiarius iuxta anagogen Moſes erat, vt cui concreditae ſunt diuinae leges. Tali ergo Moſes aperit, et ad oui-

um

5) Hic ſemina ſparguntur corruptionis verſu 8. Quoniam enim Patres hoc explicabant de impoſtoribus, qui ante Chriſtum venerant, ideo verſu 8. inculcarunt, πρὸ ἐμοῦ.

θεογνωσίαν, καὶ ἀποκλείειν πᾶσαν κατὰ τῆς εὐσεβείας πάροδον τοῖς αἱρετικοῖς καὶ τοῖς ἕλλησι, καὶ φυλάττειν τὸν λαὸν ἀνεπιβέλευτον τοῖς δαίμοσιν· αὐλὴν δὲ, τὴν ἐπιμέλειαν καὶ πρόνοιαν τῶν προβάτων· πρόβατα δὲ, τοὺς ἰσραηλίτας, τὸν τῦ θεῦ λαόν. ἡμεῖς i) δέ, φησι, λαὸς αὐτῦ, καὶ πρόβατα νομῆς αὐτῦ. ὁ τοίνυν μὴ διὰ τῶν γραφῶν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῦ λαῦ τῦ θεῦ εἰσερχόμενος, ὡς μὴ χρώμενος αὐταῖς, μηδὲ κατ' αὐτὰς πολιτευόμενος, ἀλλὰ ἀναβαίνων ἀλλαχόθεν, ὡς ὑπερπηδῶν μὲν τὴν θύραν, τέμνων δὲ ἑτέραν εἴσοδον, ἐκεῖνος δὲ ποιμήν, ἀλλὰ κλέπτης ἐστὶ καὶ λῃστής. κλέπτης μὲν, ὡς βελόμενος τὰ μὴ προσήκοντα εἰς ἑαυτὸν ἐπισπάσασθαι· λῃστὴς δὲ, ὡς λυμεών.

i) Pſ. 94, 7.

Τοιῦτοί εἰσι 5) πρὸ αὐτῦ μὲν, ἰούδας καὶ θευδᾶς· μετ' αὐτὸν δὲ, οἱ ψευδόχριστοι, καὶ ὁ ἀντίχριστος, καὶ εἴτινες ἕτεροι πλάνοι. παράπτεται 6) δὲ καὶ τῶν γραμματέων καὶ φαρισαίων, τῶν διδασκόντων k) διδασκαλίας, ἐντάλματα ἀνθρώπων, καὶ τὸν νόμον παραβαινόντων. εἶδες, πῶς ὑπέγραψε τὸν κλέπτην καὶ λῃστὴν καὶ πλάνον; σκόπει καὶ τῦ ποιμένος τὰ γνωρίσματα.

k) Matt. 15, 9.

Verſ. 2. Ὁ — προβάτων. Ὥσπερ 7) καὶ αὐτὸς, οἷα χρώμενος ταῖς γραφαῖς, καὶ κατ' αὐτὰς πολιτευόμενος. εἰ γὰρ καὶ ἐν σαββάτῳ εἰργάζετο, ἀλλὰ θεῖα ἔργα. ὁ γὰρ νόμος τὰ ἀνθρώπινα ἐκώλυσεν, ἤτοι, τὰ βιωτικά.

Verſ. 3. Τούτῳ ὁ θυρωρὸς ἀνοίγει. Θυρωρὸς κατὰ ἀναγωγὴν, ὁ μωϋσῆς, ὡς αὐτὸς ἐμπιστευθεὶς τοὺς νόμους τῦ θεῦ. τῷ τοιούτῳ οὖν ὁ μωϋ-

6) καθάπτεται plerumque dicere ſolet. Sed hoc quoque ferri poteſt. παράψασθαι eſt apud Galenum in Gloſſis p. 88. edit. Steph.

7) Hentenius videtur legiſſe, οἷος.

um curam admittit, vtpote cognoſcens eum. Scripſit enim, vt eum audirent.

Verſ. 3. *Et — audiunt.* Obediunt, parent, ac ſequuntur: agnoſcunt enim illam. Oues autem dixit, eos videlicet, qui vere oues ſunt, digni, vt paſcantur. Nam ſicut, qui per oſtium intrat, hic paſtor eſt: ita et, qui vocem eius audiunt, vt dictum eſt, hi oues ſunt: qui vero non ita ſe habent, ab ouium ordine auulſi ſunt.

Verſ. 3. *Et — nominatim.* Etiam hoc paſtoris ſignum eſt, Cuiusque ouis diligentem oſtendere curam: neque enim illas vocat nominatim, qui ſingulas diligenter non agnoſcit, ob ſummam de vnaquaque curam.

Verſ. 3. *Et educit eas.* Ad paſcua: paſcua autem rationalium ouium, doctrina eſt diuinorum ſermonum, quae animam nutrit ac paſcit.

Verſ. 4. *Et — vadit.* Recto eas tramite deducens, et pro eis pugnans. Atqui paſtores contrario modo faciunt, ſequentes oues, quam habent curam. Verum paſcendi ars huius paſtoris maxime admiranda eſt: nam et oues ſunt rationales. Siquidem etiam, quando diſcipulos emittebat, dicebat: Ecce ego mitto vos, tanquam oues in medio luporum: paſtores vero extra lupos mittunt oues. Vadit autem ante eas, et tanquam is, qui primus conuerſationis viam calcauit, et ſicut, qui ea fecit, quae docet.

Verſ. 4.

8) ἀπέστειλεν. B.

μωϋσῆς ἀνοίγει, ὡς ποιμένι, καὶ εἰσδέχεται αὐτὸν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῶν προβάτων, ὡς γνωρίζων αὐτόν. καὶ γὰρ ἔγραψεν, ὅτι αὐτῷ l) ἀκούσετε. l) Deut. 18, 15.

Vers. 3. Καὶ — ἀκούει. Ὑπακούουσι, πείθονται, καὶ ἀκολουθοῦσιν· ἐπιγινώσκουσι γὰρ αὐτήν. τὰ πρόβατα δὲ εἶπεν, ἤτοι, τὰ ἀληθῶς πρόβατα, τὰ ἄξια ποιμαίνεσθαι. ὥσπερ γὰρ ὁ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας, οὗτος ποιμήν ἐστι· οὕτω καὶ οἱ τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούοντες, ὡς εἴρηται, οὗτοι πρόβατά εἰσιν· οἱ δὲ μὴ ἔτως ἔχοντες, τῆς τῶν προβάτων τάξεως ἀπεξέφυγησαν.

Vers. 3. Καὶ — κατ' ὄνομα. Καὶ τοῦτο γὰρ γνώρισμα ποιμένος, τὴν εἰς ἕκαστον πρόβατον ἄκραν φροντίδα δηλοῦν. οὐ γὰρ ἂν αὐτὰ καλέσοι κατ' ὄνομα, μὴ γνωρίζων ἕκαστον ἀκριβῶς, ἐκ τῆς εἰς ἕκαστον ἄκρας φροντίδος.

Vers. 3. Καὶ ἐξάγει αὐτά. Ἐπὶ νομήν. νομὴ δὲ τῶν λογικῶν προβάτων, ἡ διδασκαλία τῶν θείων λόγων, τρέφουσα καὶ πιαίνουσα τὴν ψυχήν.

Vers. 4. Καὶ — πορεύεται. Ὁδηγῶν αὐτὰ εἰς εὐθεῖαν, καὶ προασπίζων αὐτῶν. καὶ μὴν οἱ ποιμένες τἀναντίον ποιοῦσιν, ὄπισθεν τῶν προβάτων ἀκολουθοῦντες· ἀλλ' ἡ ποιμαντικὴ τοῦ ποιμένος τέχνη παραδοξοτάτη, διότι καὶ τὰ πρόβατα λογικά. καὶ γὰρ καὶ, ὅτε τοὺς μαθητὰς ἀπέστελλεν, [8]) ἔλεγεν· ἰδοὺ, m) ἀποστέλλω ὑμᾶς, m) Matt. 10, 16.
ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· οἱ δὲ ποιμένες ἔξω λύκων ἀποστέλλουσι τὰ πρόβατα. πορεύεται δὲ ἔμπροσθεν αὐτῶν, καὶ ὡς πρῶτος τειχῶν τὴν ὁδὸν τῆς πολιτείας, καὶ ποιήσας, ἃ διδάσκει.

Vers. 4.

Verſ. 4. *Et — ſequuntur.* Per veſtigia eum ſequuntur, eadem incedentes via, ipſiusque legibus parentes.

Verſ. 4. *Quia — eius.* Quae eſt ex ſcripturis, quibus aſſuetae ſunt, ex cognitis vocibus.

Verſ. 5. *Alienum — vocem.* Alieni ſunt, qui non intrant per oſtium. Non nouerunt autem vocem illorum oues, vt quae non ſit a ſcripturis, quibus aſſuetae ſunt, vt dictum eſt, ſed a ventre ipſorum.

Verſ. 6. *Hoc — Ieſus.* Hanc parabolam.

Verſ. 6. *Illi — ipſis.* Obſcure enim loquebatur, attentiores eos reddens. Deinde alio modo ſeipſum et ianuam vocat et paſtorem.

Verſ. 7. *Dixit — ouium.* Per quod ingrediuntur oues ad ſupernam manſionem. Neque enim quiſquam aliter ingreditur, niſi per ipſum, et per fidem, quae in ipſum eſt, ac per eius doctrinam.

Verſ. 8. *Omnes — latrones.* Quotquot a ſeipſis venerunt, quotquot venerunt, non per praedictum oſtium, vt Iudas et Theudas, et ſi quis alius huiusmodi: prophetae namque non a ſeipſis venerunt, ſed a Deo miſſi ſunt: nec aliunde, ſed per oſtium intrauerunt.

Scire enim oportet, quod frequenter ſcriptura vniuerſalem repraeſentans formam, particularem inſinuat intelligentiam. Nam quod nunc dicit Omnes, non ſimpliciter ſignificat omnes, qui ipſum praeceſſerunt. Simile etiam eſt, quod ait Dauid, Omnes

2) καὶ, abeſt. A.

Vers. 4. Καὶ — ἀκολουθεῖ. Κατ' ἴχνος αὐτῷ ἕπεται, βαδίζοντα τὴν αὐτὴν ὁδὸν, καὶ τοῖς νόμοις αὐτῦ πειθόμενα.

Vers. 4. Ὅτι — αὐτῦ. Οὖσαν ἐκ τῶν συνήθων γραφῶν, ἐκ τῶν γνωρίμων φωνῶν.

Vers. 5. Ἀλλοτρίῳ — φωνήν. Ἀλλότριοι μὲν, οἱ μὴ εἰσερχόμενοι διὰ τῆς θύρας· οὐκ οἴδασι δὲ αὐτῶν τὴν φωνὴν τὰ πρόβατα, ὡς μὴ ἀπὸ τῶν συνήθων γραφῶν, ὡς εἴρηται, οὖσαν, ἀλλ' ἀπὸ κοιλίας αὐτῶν.

Vers. 6. Ταύτην — ἰησοῦς. Τὴν παραβολήν.

Vers. 6. Ἐκεῖνοι — αὐτοῖς. Ἀσαφῶς γὰρ ἐλάλει, προσεκτικωτέρους ποιῶν αὐτούς. εἶτα τρόπον ἕτερον ἑαυτὸν ὀνομάζει καὶ θύραν, καὶ ποιμένα.

Vers. 7. Εἶπεν — προβάτων. Δι' ἧς εἰσέρχονται τὰ πρόβατα εἰς τὴν ἄνω μάνδραν. ἑτέρως γὰρ οὐκ εἰσέρχεταί τις, εἰ μὴ δι' αὐτοῦ, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως, καὶ τῆς αὐτοῦ διδασκαλίας.

Vers. 8. Πάντες — λῃσταί. Ὅσοι ἦλθον, ἀφ' ἑαυτῶν, ὅσοι ἦλθον, μὴ διὰ τῆς προειρημένης θύρας, ὡς ἰδίας καὶ ψευδοῦς, καὶ εἴ τις τοιοῦτος. οἱ προφῆται γὰρ οὐκ ἦλθον ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλ' ἀπεστάλησαν ἐκ τοῦ θεοῦ,[9]) καὶ ἐκ εἰσῆλθον ἀλλαχόθεν, ἀλλὰ διὰ τῆς θύρας.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι πολλάκις ἡ γραφὴ καθολικὸν τύπον σχηματίζουσα, μερικὴν ἔννοιαν ἐνδείκνυται. τὸ γὰρ πάντες νῦν, ἐ πάντας ἁπλῶς δηλοῖ τοὺς πρὸ αὐτοῦ. τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ

Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt: tales siquidem non erant, qui etiam tunc Deum colebant. Et illud Salomonis, Omnia sunt vanitas: neque enim talis est virtus.

Est autem vbi Omnis, idem significat, quod nullus, vt in dicto illo Saluatoris, et nisi breuiati fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro, id est, nulla caro. In illo quoque Dauidico versu, Et non dominetur mihi omnis iniustitia, hoc est, nulla. Multa quoque sunt similia.

Vers. 8. *Sed — oues.* Qui vere erant oues. Et hinc manifestum est, quod non comprehenderat etiam prophetas: nam hos audierunt.

Vers. 9. *Ego sum ostium.* Verbi repetitione sermonem confirmat.

Vers. 9. *Per — saluabitur.* Per mea praecepta, si quis ambulauerit, saluabitur ascendens in supernam mansionem.

Vers. 9. *Et — egredietur.* Ad omnem mundi locum: quod de Apostolis factum est.

Vers. 9. *Et pascua inueniet.* Non spiritualia solum, sed et temporalia: nam omnia, quae sunt credentium, eis data sunt.

Vers. 10. *Fur — perdat.* Non venit propter salutem ouium, sed tantum ad furandum, mactandum, ac perdendum. Nam et ii, qui furto ablati sunt a Theuda et Iuda, iugulati sunt et continuo perierunt.

†† Diabolus furatur quidem, cum prehendit animum et transfert ad se et ad voluntatem suam: Mactat

[1]) προέπειτεν. B.

[2]) Haec in margine habet Codex vterque. Caret iis Hentenius.

δαυϊτικόν· πάντες n) ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν. ἐ γὰρ καὶ οἱ τηνικαῦτα θεοφιλεῖς. καὶ τὸ σολομώντειον· πάντα o) ματαιότης. ἐ γὰρ καὶ ἡ ἀρετή. n) Pſ. 13, 3. o) Eccleſ. 1, 2.

Ἔστι δὲ, ὅτε τὸ πᾶς τὸ οὐδεὶς σημαίνει, ὡς τὸ τῆ σωτῆρος· καὶ εἰ p) μὴ ἐκολοβώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκεῖναι, ἐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σὰρξ, ἤγουν, οὐδεμία σὰρξ· καὶ τὸ δαυϊτικόν· καὶ μὴ q) κατακυριευσάτω μου πᾶσα ἀνομία, τουτέστι, μηδεμία. καὶ πολλὰ τοιαῦτα. p) Matt. 24, 22. q) Pſ. 118, 133.

Verſ. 8. Ἀλλ' — πρόβατα. Τὰ ἀληθῶς πρόβατα. κἀντεῦθεν οὖν δῆλον, ὅτι ἐ συμπεριέλαβε καὶ τοὺς προφήτας. τούτων γὰρ ἤκουσαν.

Verſ. 9. Ἐγώ εἰμι ἡ θύρα. Τῷ διπλασιασμῷ τῆ ῥητῆ βεβαιοῖ τὸν λόγον.

Verſ. 9. Δι' — σωθήσεται. Διὰ τῶν ἐμῶν ἐντολῶν ἐάν τις ὁδεύσῃ, σωθήσεται, ἀνερχόμενος εἰς τὴν ἄνω μάνδραν.

Verſ. 9. Καὶ — ἐξελεύσεται. Εἰς πάντα τόπον τῆς οἰκουμένης, ὅπερ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων γέγονε.

Verſ. 9. Καὶ νομὴν εὑρήσει. Ὀυ ψυχικὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ σωματικήν. πάντα γὰρ τὰ τ ἂν πιστευόντων αὐτοῖς r) προέκειτο.

Verſ. 10. Ὁ κλέπτης — ἀπολέσῃ. Οὐκ ἔρχεται διὰ σωτηρίαν τῶν προβάτων, εἰ μὴ διὰ τὸ κλέψαι καὶ θύσαι καὶ ἀπολέσαι. καὶ γὰρ καὶ οἱ κλαπέντες ὑπὸ θευδᾶ καὶ ἰούδα, ἐσφάγησαν, καὶ ἀπώλοντο παραυτίκα.

[Ὁ s) διάβολος κλέπτει μὲν, ὅτε λαμβάνει τὴν ψυχὴν, καὶ μεθιστᾷ πρὸς ἑαυτὸν, καὶ πρὸς

Mactat autem, quando interficit ſtudium eius et mortificat reſpectu vitae, quae eſt ſecundum virtutem: Perdit vero, quando memoriam dei tollit, ne recordari poſſit iudicii futuri.

Verſ. 10. *Ego — habeant.* Vitam: hic quidem, eam, quae ſecundum Deum eſt, qua abundantior eſt regnum coelorum: ibi vero beatam, quibus abundantiora ſunt, quae oculus non vidit, et auris non audiuit, et in cor hominis non aſcenderunt: aut etiam perfecta ſanctae trinitatis cognitio.

Verſ. 11. *Ego — bonus.* Verus. Supertius namque Oſtium appellauit ſeipſum, propter cauſam ibi dictam: hic autem Paſtorem, tanquam ea, quae paſtoris ſunt praeſtantem, quae praetermittentes paſtores Iudaeorum reprehenduntur per prophetam Iezeciel: de quibus paulo poſt dicemus: Praeterea etiam tanquam ſermonibus artis paſcendi, ad ſupernam congregans manſionem.

In aliis quoque locis Ouis vocatur, et Agnus, ac Victima et Pontifex, aliisque mille nominibus, iuxta varios diſpenſandi modos.

Verſ. 11. *Paſtor — ouibus.* Rurſum ea ponit, quae tum paſtorem, tum mercenarium deſignent.

Verſ. 12. *Mercenarius — oues.* Interpretatur, quis dicatur Mercenarius, is videlicet, cuius non ſunt oues propriae. Lupus vero anagogice is eſt, qui perdit, et qui de malo gloriatur, ac diabolus, qui etiam Leo dicitur, Draco, Serpens, Scorpius, Aſpis ac Baſiliſcus, multisque aliis nominibus, iuxta illius varias malitiae verſutias.

Verſ. 13.

τὰ ἑαυτῇ θελήματα. Θύει δὲ, ὅτε σφάζει τὴν προαίρεσιν αὐτῆς, καὶ νεκροῖ πρὸς τὴν ἐνάρετον ζωήν· ἀπόλλυσι δὲ, ὅτε καὶ τὴν κατὰ θεὸν μνήμην αὐτῆς ἀφανίζει, ὥστε μὴ δύνασθαι μνημονεύειν τῆς μελλέσης κρίσεως.]

Verſ. 10. Ἐγὼ — ἔχωσι. Ζωὴν ἐνταῦθα μὲν, τὴν κατὰ θεὸν, ἧς περισσότερον, ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· ἐκεῖ δὲ, τὴν μακαρίαν, ἧς περισσότερον, ἃ[r]) ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἢ καὶ ἡ τελεία ἐπίγνωσις τῆς ἁγίας τριάδος. r) 1 Cor. 2, 9.

Verſ. 11. Ἐγώ — καλός. Ὁ ἀληθής, ἄνω μὲν οὖν, θύραν ἑαυτὸν ὠνόμασε, διὰ τὴν ἐκεῖ ζηθεῖσαν αἰτίαν· ἐνταῦθα δὲ ποιμένα, ὡς τὰ τῇ ποιμένος ποιοῦντα, ἃ παρατρέχοντες οἱ ποιμένες τῶν Ἰουδαίων, ὀνειδίζονται διὰ τοῦ προφήτου Ἰεζεκιὴλ, περὶ ὧν ἐρῶμεν οὐκ εἰς μακράν. ἔτι δὲ καὶ, ὡς πρὸς τὴν ἐκεῖθεν μάνδραν συνάγοντα, λόγοις ποιμαντικῆς ἐπιστήμης.

Ἐν ἄλλοις δὲ, καὶ πρόβατον καλεῖται, καὶ ἀμνὸς, καὶ σφάγιον, καὶ ἀρχιερεὺς, καὶ μυρία ἕτερα, πρὸς τὰς πολυτρόπους οἰκονομίας αὐτῆ.

Verſ. 11. Ὁ ποιμὴν — πρόβατα. Πάλιν λέγει τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ τε ποιμένος καὶ τῆ μισθωτοῦ.

Verſ. 12. Ὁ μισθωτὸς — πρόβατα. Ἑρμήνευσε, τίς ἐστιν μισθωτὸς, ὅτι οὗ οὐκ εἰσὶ τὰ πρόβατα ἴδια. λύκος δὲ ἀναγωγικῶς, ὁ λυμεὼν καὶ κακόδοξος, καὶ ὁ διάβολος, ὄφις καὶ λέων λέγεται, καὶ δράκων, καὶ ὄφις, καὶ σκορπίος, καὶ ἀσπὶς, καὶ βασιλίσκος, καὶ πολλὰ ἕτερα πρὸς τὰς[3]) κακομηχανίας αὐτῆ.

3) πρὸς τὰς ποικίλας μηχανὰς αὐτῆ. A.

Verſ. 13. *Mercenarius vero — curae.* Nam vbique propriam quaerit ſalutem, aliorum negligens: qui autem vere paſtor eſt, contrarium facit propriam negligens, ouium quaerit ſalutem. Duos itaque poſuit corruptores ſeu vaſtatores: eum videlicet, qui venit, vt furetur et mactet, ac perdat: alterum vero, qui videt lupum venientem et deſerit oues ac fugit. Per primum quidem Theudam ac Iudam inſinuans: per ſecundum autem Iudaeorum magiſtros, eorum curam non habentes, qui ſibi concrediti erant, imo gregem potius prodentes. Quod etiam illis exprobratur, vt dictum eſt, per prophetam Iezeciel dicentem, O paſtores Iſraël, num paſtores ſeipſos paſcunt? nonne oues ipſas paſcunt paſtores?

Deinde opera quoque paſtoris recenſet, quae praetermittebant: quia neque errantem ouem reducebant, neque perditam requirebant, neque contritam alligabant, neque debilem curabant: quia ſeipſos, non oues paſcebant.

De vtrisque ergo quae dixit, ſeipſum in exemplum conſtituit. De primis quidem in eo, quod ſe ait veniſſe, vt vitam habeant, et abundantius habeant: de ſecundis vero in eo, quod animam ſuam ponat pro ouibus. Siquidem ex hoc, quod animam ſuam ponat pro ouibus, confirmat etiam, quod venerit, vt vitam habeant, et abundantius habeant.

Dicit enim et Paulus, Si quum inimici eſſemus, reconciliati ſumus Deo per mortem filii eius, multo magis reconciliati ſalui erimus. Et rurſum, Qui proprio filio non pepercit, ſed pro nobis tradidit

[4]) Redde: *His ſermonibus ergo ab vtrisque ſe ſeparauit.* Neſcio, quid loco διέσησε legerit interpres. Forte παρέσησε. Sed nec hoc conſtructio admittit.

Vers. 13. Ὁ δὲ μισθωτὸς — προβάτων. Παντα χοῦ γὰρ τὴν ἰδίαν σωτηρίαν ζητεῖ, τῶν ἄλλων ἀμελῶν· ὁ δὲ ἀληθὴς ποιμὴν τοὐναντίον ποιεῖ, τῆς ἑαυτοῦ ἀμελῶν, τὴν τῶν προβάτων ζητεῖ. δύο οὖν ἔθηκε λυμεῶνας, τὸν ἐρχόμενον, ἵνα κλέψῃ καὶ θύσῃ καὶ ἀπολέσῃ, καὶ τὸν θεωροῦντα τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ ἀφιέντα τὰ πρόβατα καὶ φεύγοντα. διὰ μὲν τῶ πρώτου τὸν θευδᾶν καὶ ἰούδαν αἰνιττόμενος· διὰ δὲ τῶ δευτέρου τοὺς ἰουδαίων διδασκάλους, ἀφροντιςῆντας τῶν ἐμπεπιςευμένων, καὶ προδιδόντας τὸ ποίμνιον, ὅπερ καὶ διὰ τῆς προφήτου ἰεζεκιὴλ, ὡς εἴρηται, ὀνειδίζοντος λέγοντος· ὦ οἱ [1]) ποιμένες ἰσραὴλ, μὴ [1]) Ezech. 34, 2. βόσκεσιν ἑαυτοὺς οἱ ποιμένες; ἐχὶ τὰ πρόβατα βόσκουσιν οἱ ποιμένες;

Εἶτα καταλέγει καὶ τὰ ἔργα τῶ ποιμένος, ἃ παρέτρεχον, ὅτι ἄτε τὸ πεπλανημένον ἐπέςρεφον, ἄτε τὸ ἀπολωλὸς ἐζεζήτουν, ἄτε τὸ συντετριμμένον ἐδέσμουν, ἄτε τὸ ἀῤῥωςοῦν ἐθεράπευον, ἐπειδὴ ἑαυτοὺς, καὶ οὐ τὰ πρόβατα ἔβοσκον.

Ἐν οἷς οὖν εἶπεν, ἀμφοτέρων διέςησεν [4]) ἑαυτόν. τῶν πρώτων μὲν, ἐν τῷ ἐλθεῖν, ἵνα ζωὴν [5]) ἔχωσι, καὶ περισσὸν ἔχωσι· τῶν δευτέρων δὲ, ἐν τῷ τὴν ψυχὴν αὐτῆ θεῖναι ὑπὲρ τῶν προβάτων. ἀπὸ γοῦν τῆ τὴν ψυχὴν αὐτῆ θεῖναι ὑπὲρ τῶν προβάτων ἐβεβαίωσε καὶ τὸ ἐλθεῖν, ἵνα ζωὴν ἔχωσι, καὶ περισσὸν ἔχωσι.

Φησὶ δὲ καὶ παῦλος· εἰ [t]) ἐχθροὶ ὄντες, κατ- t) Rom. 5, 10. ηλλάγημεν τῷ θεῷ διὰ τῆ θανάτου τῆ υἱῆ αὐτῆ, πολλῷ μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα. καὶ πάλιν· ὅς γε [v]) τῆ ἰδίε υἱῆ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' v) Rom. 8, 32.

5) αἰώνιον, addit. A.

didit illum, quomodo non cum illo omnia nobis donabit?

Verſ. 14. *Ego — bonus.* Et quomodo non dixerunt illi, quod et prius, Tu de teipſo teſtimonium perhibes? Quia tunc reſponſionem acceperant, quae ipſorum ora etiam deinceps obturaret.

Verſ. 14. *Et — meas.* Per praeſcientiam, tanquam Deus. Ait enim Moſes, Nouit dominus, qui ſint eius. Et Paulus, Non repulit dominus populum ſuum, quem praeſciuit.

Verſ. 14. *Et — meis.* Per veram cognitionem, tanquam ab intelligentibus. Nam eum cognouerunt a teſtimonio Iohannis, ab operibus ipſius, et a teſtimonio patris, de quibus ſeptimo capite praedictum eſt. Oſtendens autem cognitionem ſuam ab illorum cognitione longe differentem, ſuam aequauit cognitioni patris dicens.

Verſ. 15. *Sicut — patrem.* Cognitionem dicit eam, quae ſecundum naturam eſt, de qua etiam vigeſimo iuxta Matthaeum capite dixit, Nemo cognoſcit filium niſi pater, neque patrem quiſquam cognoſcit, niſi filius.

Verſ. 15. *Et — ouibus.* Animam meam pono, relinquo, morior pro ouibus, vtpote pro meis:

*) Ex Chryſoſt. Tom. VIII. p. 352. C. non ex Codd. N. Teſt. haec laudauit. Hic enim mos interpretum Graecorum, vt non ſolum ſuperiorum interpretum explicationes, ſed loca litterarum ſacrarum etiam ita, vt ſuperiores, repetant. Ergo multa ſimilia habet Origenes cum Clemente Alexandrino, multa Chryſoſtomus cum Origene, multa Cyrillus cum Origene et Chryſoſtomo. Id etiam manifeſtum

ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτὸν, πῶς οὐχὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν b) χαριεῖται;

Verſ. 14. Ἐγώ — καλός. Καὶ πῶς ἐκ εἶπον αὐτῷ, ὃ καὶ πρότερον, ὅτι σὺ x) περὶ σεαυτῷ μαρτυρεῖς; διότι τότε τὴν ἀπόκρισιν ἔλαβον ἐπισομίζουσαν αὐτοὺς καὶ εἰς τὸ ἑξῆς. x) Io. 8, 13.

Verſ. 14. Καὶ — ἐμά. Κατὰ πρόγνωσιν, ὡς θεός. φησὶ γὰρ μωϋσῆς· ἔγνω y) κύριος τοὺς ὄντας αὐτῷ. καὶ ὁ παῦλος· ἐκ z) ἀπώσατο ὁ θεὸς τὸν λαὸν αὐτῷ, ὃν προέγνω. y) Num. 16, 5. coll. 2 Tim. 2. 19. z) Rom. 11, 2.

Verſ. 14. Καὶ — ἐμῶν. Κατ' ἐπίγνωσιν, ὡς συνετῶν. ἐπέγνωσαν γὰρ αὐτὸν, ἀπό τε τῆς μαρτυρίας ἰωάννου, καὶ τῶν ἔργων αὐτῷ, καὶ τῆς τῷ πατρὸς μαρτυρίας, περὶ ὧν ἐν τῷ ἑβδόμῳ κεφαλαίῳ προείρηται. δεικνύων δὲ τὴν ἑαυτῷ γνῶσιν διαφορωτέραν πολλῷ τῆς ἐκείνων, ἴσωσεν αὐτὴν τῇ τῷ πατρὸς λέγων.

Verſ. 15. Καθὼς — πατέρα. Γνῶσιν λέγει, τὴν κατὰ φύσιν, περὶ ἧς καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ κεφαλαίῳ τῷ κατὰ ματθαῖον εἶπεν· οὐδεὶς a) ἐπιγινώσκει τὸν υἱὸν, εἰ μὴ ὁ πατήρ· οὐδὲ τὸν πατέρα τις ἐπιγινώσκει, εἰ μὴ ὁ υἱός. a) Matt. 11, 27.

Verſ. 15. Καὶ — προβάτων. Τὴν ψυχήν μου τίθημι, ἀφίημι, ἀποθνήσκω ὑπὲρ τῶν προβάτων, ὡς ὄντων ἰδίων μου· ὁ δὲ πλάνος οὐκ

feſtum fit ex Codicibus N. Teſtamenti, qui catenas, commentarios, et ſcholia habent. In huiusmodi locis ſtandum eſt Critico prudenti et ſedulo Codicibus N. Teſtamenti. Qui enim Patres propter opiniones ſuas dogmaticas contra Codices N. Teſt. probant, ii ſine vllo dubio et fidem Criticam et fidem Chriſtianam prodiderunt. Perfidum vero etiam et abſurdum eſt, vni eiusmodi teſtimonio plurium vim tribuere.

meis: seductor vero nequaquam mori eligit pro his, qui a se seducuntur.

Vers. 16. *Et — hoc.* Ouili Mosaicae legis: dicit autem de Gentibus.

Vers. 16. *Illas quoque oportet me adducere.* Congregare sub meam pascendi doctrinam.

Vers. 16. *Et — audient.* Obedient, parebunt.

Vers. 16. *Et -- grex.* Ex Iudaeis et Gentibus congregatus.

Vers. 16. *Vnus pastor.* Horum et illorum, Christus.

Vers. 17. *Propterea — meam.* Quia morior pro ouibus meis, quae etiam ipsius sunt: quia hominum amator sum, sicut et ipse. Dispensatorius itaque sermo est, qui nihilominus amborum demonstrat aequalitatem.

Quid ergo, prius non diligebatur? vtique omnino, quia filius et dilectus, faciensque patris voluntatem. Nam de eo dixit pater, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est: sed hoc tanquam notum praetermisit: nam variis in locis de hoc docuit: tum alibi, tum etiam vbi dixit, Pater diligit filium. Nunc vero de ea dilectionis causa loquitur, quod pro hominibus moriatur.

Vers. 17. *Vt iterum sumam eam.* In hoc quoque loco Vt, non est causalis, sed declaratiua eius, quod omnino futurum est. Neque enim propter hoc ponit, vt iterum sumat illam, sed ponit quidem pro mundo, sumit autem, vt se Deum manifestet.

Vers. 18.

ἂν ἔλοιτο ἀποθανεῖν ὑπὲρ τῶν πλανωμένων παρ' αὐτοῦ.

Vers. 16. Καὶ — ταύτης. Τῆς τῶ μωσαϊκοῦ νόμου. λέγει δὲ περὶ τῶν ἐξ ἐθνῶν.

Vers. 16. Κἀκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν. Συναγαγεῖν ὑπὸ τὴν ἐμὴν ποιμαντικήν.

Vers. 16. Καὶ — ἀκούσουσιν. Ὑπακούσουσι, πειθήσονται.

Vers. 16. Καὶ — ποίμνη. Ἐκ τε τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν ἐθνῶν συναφθεῖσα.

Vers. 16. Εἷς ποιμήν. Τούτων τε κἀκείνων, ὁ χριστός.

Vers. 17. Διὰ τοῦτο — με. Ὅτι ἀποθνήσκω ὑπερ τῶν προβάτων τῶν ἐμῶν, εἴτουν, τῶν αὐτοῦ· ὅτι εἰμὶ φιλάνθρωπος, ὡς αὐτός. οἰκονομικὸς μὲν οὖν ὁ λόγος· ἐμφαίνει δὲ ὅμως τὸ ἴσον ἀμφοῖν.

Τί οὖν; πρότερον οὐκ ἠγαπᾶτο; πάνυ μὲν οὖν. ἐπεὶ καὶ υἱὸς, καὶ ἀγαπητὸς, καὶ ποιῶν τὸ θέλημα τῦ πατρός. περὶ αὐτῦ γὰρ εἶπεν ὁ πατήρ· οὗτός [b]) ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ ἠυδόκησα. ἀλλὰ τοῦτο μὲν, ὡς γνώριμον παρῆκε. διαφόρως γὰρ περὶ τούτου ἐδίδαξεν ἐν ἄλλοις τε καὶ ἐν οἷς ἔλεγεν· ὅτι ὁ [c]) πατὴρ φιλεῖ τὸν υἱόν· περὶ δὲ τῆς, διὰ τὸν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων θάνατον, ἀγάπης, φησὶ νῦν.

b) Matth. 3, 17.

c) Io. 5, 20.

Vers. 17. Ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν. Κἀνταῦθα τὸ ἵνα, οὐκ ἔστιν αἰτιολογικὸν, ἀλλὰ δηλωτικὸν τῦ πάντως ἐσομένου. ὃ γὰρ διὰ τοῦτο τίθησιν, ἵνα πάλιν λάβῃ αὐτήν· ἀλλὰ τίθησι μὲν ὑπὲρ τῦ κόσμου, λαμβάνει δὲ αὐτὴν ὑπὲρ τῦ φανῆναι, ὅτι θεός ἐστιν.

Vers. 18.

Verſ. 18. *Nemo — me.* Inuito, hoc eſt, nemo me morti tradit nolentem.

Verſ. 18. *Sed — meipſo.* Vltroneus, tanquam hominum amator. Sermoni autem immoratur, ſignificans mortem ſuam, quae per crucem futura eſt et reſurrectionem ex mortuis.

Verſ. 18. *Poteſtatem — meam.* Poteſtatem habeo tanquam Deus omnipotens, omnemque habens virtutem. Vane igitur ac fruſtra laborant inſidiatores, me nolente: quanquam poſtmodum dementes exprobrando dicebant, Alios ſaluos fecit, ſeipſum non poteſt ſaluum facere.

Verſ. 18. *Hoc — meo.* Vt ponam animam pro ouibus, vt moriar pro mundo. Nam propterea illum occiderunt, quod homines docebat, et illos e tenebris educebat ad lucem, a peccato ad virtutem, a morte ad vitam.

Quum ergo ſuperius dixiſſet, Propterea diligit me pater, quia pono animam meam: voluntatem, quam ad mortem habebat ſignificauit: hic vero dicens, Hoc praeceptum accepi a patre meo: oſtendit patris condemnationem, vt ipſe moreretur. Si autem praecepto opus fuit, quomodo dicebat, Ego pono illam a meipſo? Et poteſtatem habeo ponendi eam? et ante iſta, Ego ſum paſtor ponus? nam talis praecepto non indiget. Nihil ergo aliud oſtendit patris praeceptum, quam ſolam conformitatem ad patrem: huiusmodi ſiquidem diſpenſatoria ſunt, propter auditorum imbecillitatem, veluti frequenter diximus.

Verſ. 19. *Diſſenſio — v. 20. auditis?* Daemoniacum ac inſanum eum dicebant, quaſi maiora homine loquentem, quum hinc potius cognoſcere oportuiſſet, quod Deus eſſet.

Verſ. 21.

Vers. 18. Οὐδεὶς — ἐμοῦ. Ἀκοντος, ἤγουν, ἐδείς με θανατοῖ, μὴ βελόμενον.

Vers. 18. Ἀλλ' — ἐμοῦ. Ἑκουσίως, ὡς φιλάνθρωπος. ἐνδιατρίβει δὲ τῷ λόγῳ, δηλῶν τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν.

Vers. 18. Ἐξουσίαν — αὐτήν. Ἐξουσίαν ἔχω, ὡς θεὸς παντεξούσιος καὶ παντοδύναμος. λοιπὸν οὖν μάταιος ὁ πόνος τοῖς ἐπιβουλεύουσιν, ἐμοῦ μὴ θέλοντος, εἰ καὶ ὕστερον οἱ ἀσύνετοι ὀνειδίζοντες ἔλεγον· ἄλλους d) ἔσωσεν, ἑαυτὸν δὲ δύναται σῶσαι. d) Matt. 27, 42.

Vers. 18. Ταύτην — μου. Τὸ θεῖναι τὴν ψυχήν μου ὑπὲρ τῶν προβάτων, τὸ ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ κόσμου. διὰ τοῦτο γὰρ ἀνεῖλον αὐτὸν, διότι ἐδίδασκε τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἔζηγεν αὐτοὺς ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, ἀπὸ ἁμαρτίας εἰς ἀρετὴν, ἀπὸ θανάτου εἰς ζωήν.

Ἀνωτέρω μὲν οὖν εἰπών· διὰ e) τοῦτο ὁ πατήρ με ἀγαπᾷ, ὅτι ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχήν μου· τὸ ἑκούσιον τοῦ θανάτου δεδήλωκεν· ἐνταῦθα δὲ εἰρηκώς· ὅτι ταύτην τὴν ἐντολὴν ἔλαβον παρὰ τοῦ πατρός μου, τὸ κατὰ γνώμην τοῦ πατρὸς ἀποθνήσκειν ἐσήμανεν. εἰ γὰρ ἐντολῆς ἐδεῖτο, πῶς ἔλεγεν; ὅτι f) ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ· καὶ, ὅτι ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι αὐτήν· καὶ πρὸ τούτων· ὅτι g) ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. ὁ τοιοῦτος γὰρ ἐντολῆς οὐ δεῖται. ἐδὲν ἕν ἕτερον ἡ ἐντολὴ τοῦ πατρὸς δείκνυσιν, ἢ μόνον τὴν πρὸς τὸν πατέρα ὁμόνοιαν. οἰκονομικὰ δὲ τὰ τοιαῦτα, διὰ τὴν τῶν ἀκουόντων ἀσθένειαν, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν. e) Io. 10, 17. f) Io. 10, 17. 18. g) Io. 10, 11.

Vers. 19. Σχίσμα — v. 20. ἀκούετε; Δαιμονῶντα καὶ μαινόμενον αὐτὸν ἔλεγον, ὡς μείζονα ἢ κατὰ ἄνθρωπον φθεγγόμενον, δέον ἐντεῦθεν μᾶλλον γνῶναι, ὅτι θεός ἐστιν.

Vers. 21.

Verſ. 21. *Alii — aperire?* Haec arguebant non eſſe daemoniaci, a ſupernaturali miraculorum operatione. Chriſtus vero non coarguit eos, qui ſibi contumeliam inferebant: nam ſuperius abunde illis reſpondit, quando dixerunt, Nonne bene dicimus nos, quod Samaritanus es tu, et daemonium habes?

Praeterea contumelioſos huiusmodi ſermones non ex directo in illum effundebant, ſed inter ſe tali modo nugabantur. Tacens itaque docuit nos, ne ad iniurias conuertamur, quae non directe in nos effunduntur: non ſolum enim motus non eſt ad huiusmodi ſermones, ſed neque malorum aduerſus eos meminit, ſicut ex ſequentibus manifeſtum eſt.

Alio item modo: Tacuit videns illos, qui ab his diſſidebant pro ſe reſpondentes: et quia hi ne ſermone quidem erant digni, qui tanto viſo miraculo ita calumniabantur.

Verſ. 22. *Facta ſunt — Ieroſolymis.* Dedicatoria templi: ſiquidem quotannis ſolenniter diem illum colebant, quo iterum ſub Zorobbabel aedificatum, poſt reditum ex captiuitate perfectum eſt.

Verſ 22. *Et hyems erat.* Non ſolum ob aëris intemperiem, ſed etiam ob infidelitatem. Tempus autem innuit propter dedicationem primae aedificationis templi: nam illa circiter autumnum celebrabatur.

Verſ. 23. *Et — Solomonis.* Nam et ipſe feſto aderat.

Verſ. 24. *Circumdederunt — Iudaei.* Sperantes, ab eius ſermonibus aliquam ſe accepturos comprehendendi occaſionem, ſiquidem, quum de

Vers. 21. Ἄλλοι — ἀνοίγειν; Συνελογίσαντο, ταῦτα μὴ εἶναι δαιμονιζομένου, ἀπὸ τῆς ὑπερφυοῦς θαυματουργίας. ὁ δὲ χριστὸς νῦν οὐκ ἐλέγχει τοὺς ὑβρίζοντας αὐτόν. προλαβὼν γὰρ ἱκανῶς ἀπελογήσατο πρὸς αὐτοὺς, ὅτε εἶπον· καλῶς ἐλέγομεν ἡμεῖς, ὅτι σαμαρείτης εἶ σὺ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις; h) Io. 8, 48.

Ἄλλως τε καὶ, οὐκ ἐξ ὀρθοῦ πρὸς αὐτὸν ἐκένωσαν τοὺς τοιούτους ὑβριστικοὺς λόγους, ἀλλὰ καθ' ἑαυτοὺς ἐφλυάρουν ἔτω. διὸ καὶ σιγήσας, ἐπαίδευσεν ἡμᾶς, μὴ ἐπιστρέφεσθαι τῶν μὴ ἐξ ὀρθοῦ πρὸς ἡμᾶς χεομένων ὕβρεων. ὁ μόνον γὰρ οὐκ ἐπεστράφη τῶν τοιούτων λόγων, ἀλλ' οὐδ' ἐμνησικάκησεν αὐτοῖς, ὡς ἀπὸ τῶν ἐφεξῆς δῆλον.

Καὶ καθ' ἕτερον δὲ τρόπον ἐσίγησεν, ὁρῶν τοὺς σχιθέντας ἀπ' αὐτῶν ὑπεραπολογεμένους αὐτῷ, καὶ ὅτι οὐδὲ λόγου ἦσαν ἐκεῖνοι ἄξιοι, μετὰ τηλικοῦτον θαῦμα ἔτως ὑβρίζοντες.

Vers. 22. Ἐγένετο — ἱεροσολύμοις. Τὰ τῷ ναοῦ. ἑώρταζον γὰρ λαμπρῶς ἀνὰ πᾶν ἔτος τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν τὸ δεύτερον ὑπὸ ζοροβάβελ οἰκοδομηθεὶς ἀπηρτίθη, μετὰ τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπάνοδον.

Vers. 23. Καὶ χειμὼν ἦν. Οὐ μόνον ἐξ ἀέρος, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀπιστίας. παρεσημειώσατο δὲ τὸν καιρὸν, διὰ τὰ ἐγκαίνια τῆς πρώτης οἰκοδομῆς τοῦ ναοῦ. ἐκεῖνα γὰρ κατὰ τὸ μετόπωρον ἑωρτάζοντο.

Vers. 23. Καὶ — σολομῶνος. Παρῆν γὰρ τῇ ἑορτῇ καὶ αὐτός.

Vers. 24. Ἐκύκλωσαν — ἰουδαῖοι. Προσδοκῶντες, ἀπὸ τῶν λόγων αὐτῷ δράξασθαί τινος ἀφορμῆς εἰς ἐπίθεσιν. τοῖς ἔργοις γὰρ αὐτοῦ μηδὲν ἐγκα-

de operibus nihil eum possent arguere, a verbis praetextum aliquem inuenire cupiebant, neque enim ipsi a malitia cessabant, neque ipse a clementia quiescebat.

Vers. 24. *Et dixerunt ei.* Fraudulenter et dolose.

Vers. 24. *Quousque — suspendis?* Suspensam ac dubiam tenes inter fidem et infidelitatem.

Vers. 24. *Si — libere.* Manifeste, verbis non obtectis. Atqui plane sciebant, quod hoc dixisset: ideo etiam in superioribus decretum fecerant, vt, si quis confiteretur eum esse Christum, extra synagogam eiiceretur, sed nunc sinistra mente hoc interrogant, audire volentes, quomodo hoc diceret, vt disputatione ita procedente, magni quippiam rursum de seipso loqueretur, et occasionem, vt dictum est, illum comprehendendi acciperent. Ipse vero huiusmodi cognita vafritie, neque nunc hos tentantes arguit: docens, non ad omnia coarguendos esse tentatores: sed multa patienter esse ferenda.

Neque dixit, Quomodo me, tanquam fide dignum interrogatis, cuius testimonium repulistis dicentes, Tu de teipso testimonium perhibes, testimonium tuum non est verum: quem legis transgressorem appellastis, Deo contrarium ac seductorem: peccatorem, Samaritanum, daemoniacum ac insanum, talibusque multis nominibus: quem lapidibus appetitis et persequimini, ac occidere festinatis. Verum nihil dixit huiusmodi, nec malorum meminit, docens iniuriarum obliuionem erga

ἐγκαλεῖν δυνάμενοι, ἐπεθύμουν ἀπὸ τῶν ῥημάτων εὑρεῖν τινὰ πρόφασιν. ἔτε γὰρ αὐτοὶ τῆς κακίας ἔλεγον, ἔτ' αὐτὸς τῆς ἀνεξικακίας.

Vers. 24. Καὶ ἔλεγον αὐτῷ. Ὑπέλως καὶ δολερῶς.

Vers. 24. Ἕως — αἴρεις; Ἀιωρεῖς, ἀναρτᾷς, μεταξὺ [7]) πίστεως καὶ ἀπιστίας.

Vers. 24. Εἰ — παῤῥησίᾳ. Φανερῶς, ἀπαρακαλύπτως. καίτοι σαφῶς ἐγίνωσκον, ὅτι τοῦτο λέγει. διὸ καὶ προλαβόντες συνεφώνησαν, ἵνα [i]) ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται. ἀλλὰ νῦν σκαιᾷ γνώμῃ τοῦτο ἐρωτῶσι, βουλόμενοι προσερωτῆσαι, πόθεν τοῦτο λέγει, ἵνα προβαινούσης οὕτω τῆς συζητήσεως, φθέγξηταί τι μέγα πάλιν περὶ ἑαυτοῦ, καὶ λάβωσιν ἀφορμήν, ὡς εἴρηται· αὐτὸς δὲ, γινώσκων τὴν τοιαύτην μηχανὴν, ἐδὲ νῦν ἐλέγχει τούτους πειράζοντας, παιδεύων, μὴ πάντα τοὺς ἐπιβουλεύοντας ἐλέγχειν, ἀλλὰ μακροθύμως φέρειν τὰ πολλά. i) Io. 9, 22.

Καὶ οὐκ εἶπε, πῶς [8]) ὡς ἀξιόπιστον ἐρωτᾶτε, οὗ τὴν μαρτυρίαν ἀπεδοκιμάσατε, λέγοντες· σὺ [k]) περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς, ἡ μαρτυρία σου οὐκ ἔστιν ἀληθής· ὃν ἐκαλέσατε παράνομον καὶ ἀντίθεον καὶ πλάνον καὶ ἁμαρτωλὸν, καὶ σαμαρείτην, καὶ δαιμονῶντα, καὶ μαινόμενον, καὶ πολλὰ τοιαῦτα, ὃν λιθάζετε καὶ διώκετε καὶ ἀνελεῖν ἐπείγεσθε; ἀλλ' ἰδὲν τοιοῦτον εἶπεν, οὐδ' ἐμνησικάκησε, διδάσκων, ἀμνησίαν τῶν φθασάντων. k) Io. 8, 13.

7) μετὰ πίστεως. B.
8) ὡς, abest. A. ibidem mox ἐ, pro οὗ.

erga eos, qui condemnare properarent, ſed manſuetiſſime ad interrogationem reſpondet.

Tu vero mihi conſidera peruerſam ac contentioſam Iudaeorum mentem. Siquidem quando concionatur ac ſermonibus docet, dicunt, Quod ſignum oſtendis nobis? quando vero miraculum operatur, ac demonſtrationes operibus exhibet, dicunt, Si tu es Chriſtus, dic nobis libere. Quum ſermones docent, opera requirunt: operibus clamantibus, ſermones petunt: ad contrarium ſemper maligne transmutati. Quia ergo dementiae erat, operibus eum praedicantibus, a ſermonibus quaerere teſtimonium, vide quo pacto reſpondeat, ſimul quidem manifeſtans, quod non diſcendi cauſa interrogarent, ſimul etiam ſignificans, opera ſua amplius ac vehementius clamare quam verba.

Verſ. 25. *Reſpondit — creditis.* Dixi vobis de quo interrogatis, non verbis ſolum, verum etiam operibus: ſed non creditis: vane ergo et curioſe interrogatis.

Verſ. 25. *Opera* — v. 26. *de me.* Teſtificantur, quod ego ſim. Rurſus autem addit, Nomine patris mei: ne Deo contrarius videatur.

Nomen vero hoc in loco quidam dixerunt diuinitatem: quidam autem fortitudinem: alii vero potentiam. Nominatur enim et Deus, et Fortis et Potens, aliisque modis ſimilibus. Si quid autem patris eſt, idem eſt et filii. Quia ergo a ſolo verbo ſe credituros eſſe ſimulabant, leniter oſtendit, quod doloſe agerent, ac ſi diceret: Si operibus non creditis, quomodo verbis credetis?

Verſ. 26. *Quia non — meis.* Ego ſiquidem vniuerſa, quae boni paſtoris ſunt, praeſtiti:

τῶν καταψηφίζεσθαι· πρᾳότατα δὲ πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποκρίνεται.

Σὺ δέ μοι σκόπει τὸ διεζευγμένον καὶ φιλόνεικον τῶν Ἰουδαίων. ὅταν μὲν γὰρ δημηγορῇ καὶ διὰ λόγων διδάσκῃ, λέγουσι, τί σημεῖον[1]) δεικνύεις ἡμῖν; ὅταν δὲ θαυματουργῇ, καὶ διὰ τῶν ἔργων παρέχῃ τὰς ἀποδείξεις, λέγουσιν· εἰ σὺ εἶ ὁ χριστὸς, εἰπὲ ἡμῖν παῤῥησίᾳ. τῶν λόγων διδασκόντων, ἔργα ζητοῦσι· τῶν ἔργων βοώντων, λόγους αἰροῦσι, πρὸς τὸ ἐναντίον ἀεὶ κακοήθως μεθισάμενοι. ἐπεὶ οὖν ἀνοίας ἦν, τῶν ἔργων ἀνακηρυττόντων αὐτὸν, ζητεῖν τὴν ἀπὸ τῶν λόγων μαρτυρίαν· ὅρα, πῶς ἀποκρίνεται; ὁμοῦ μὲν ἐμφαίνων, ὅτι οὐχ ἕνεκα τοῦ μαθεῖν ἐρωτῶσιν· οὐ γὰρ πιστεύουσιν· ὁμοῦ δὲ δηλῶν, ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ μεῖζον τῶν λόγων κεκράγασιν. 1) Lo. 2, 18.

Verſ. 25. Ἀπεκρίθη — πιστεύετε. Εἶπον ὑμῖν, περὶ οὗ ἐρωτᾶτε, οὐ μόνον διὰ λόγων, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων, ἀλλ' οὐ πιστεύετε. μάτην οὖν ἐρωτᾶτε, καὶ περιέργως.

Verſ. 25. Τὰ ἔργα — v. 26. πιστεύετε.[2]) Μαρτυρεῖ, ὅτι ἐγώ εἰμι. πάλιν δὲ, τὸ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου, ἵνα μὴ δόξῃ ἀντίθεος.

Ὄνομα δὲ νῦν, τινὲς μὲν, τὴν θεότητα εἶπον, τινὲς δὲ, τὴν ἰσχὺν, ἄλλοι δὲ, τὴν ἐξουσίαν. ὀνομάζεται γὰρ, καὶ θεὸς, καὶ ἰσχυρὸς, καὶ ἐξουσιαστὴς, καὶ τὰ τοιαῦτα. εἴ τι δὲ τοῦ πατρὸς, τοῦτο καὶ τοῦ υἱοῦ. ἐπεὶ οὖν προσεποιοῦντο πεισθῆναι ἀπὸ ψιλοῦ ῥήματος, δείκνυσιν ὁμαλῶς, ὅτι κακουργοῦσιν, ὡσανεὶ λέγων· εἰ τοῖς ἔργοις οὐ πιστεύετε, πῶς τοῖς λόγοις πιστεύσετε;

Verſ. 26. Οὐ γὰρ — ἐμῶν. Ἐγὼ μὲν γὰρ, ὡς ποιμὴν καλὸς, πάντα τὰ τοῦ καλοῦ

2) Hentenius omiſit: ἀλλ' ὑμεῖς οὐ πιστεύετε.

ſtiti: vos autem a cognatione ouium mearum vos-ipſos ſeparaſtis.

Verſ. 26. *Sicut* — v. 27. *me.* De his ſuperius dictum eſt.

Verſ. 28. *Et ego* — *aeternum.* Et de hac vita frequenter dictum eſt et data interpretatio.

Verſ. 28. *Nec* — *mea.* Quisquam ex his, qui illis inſidiantur. Manum vero dicit virtutem ac poteſtatem ſuam. Hoc autem dixit, quia ſtatuerant Iudaei, vt, ſi quis confiteretur eum eſſe Chriſtum, extra ſynagogam eiiceretur: confirmat enim, quod fruſtra laborent.

†† Rapere quidem ex inuicta dextra eum, qui non vult, nemo hoſtis poteſt: poteſt tamen deceptum, et eum, qui ſe ipſum prodit in errorem ducere. Hoc autem, non per inuictam dextram, ſed per voluntariam leuitatem eius, qui recedit.

Verſ. 29. *Pater* — *eſt.* Maior omnibus inſidiatoribus, vt dictum eſt. Rurſus ergo, quod ait, Dedit mihi, diſpenſatorium eſt.

Verſ. 29. *Et* — *mei.* Ne autem, tanquam impotens, videatur, auxilium a patre poſcere, ſubintulit:

Verſ. 30. *Ego* — *ſumus.* Vnum potentia, ſiue eiusdem potentiae: quod ſi vnum potentia, vnum ſane et diuinitate et eſſentia, et natura. Dicens itaque, Ego et pater, dualitatem ſignificauit perſonarum, diuerſitatem hypoſtaſeon: ſubdens autem, Vnum ſumus, diuinitatis vnitatem, identitatem eſſentiae, naturae et potentiae.

Verſ. 31.

[1]) Haec in margine habent Codd. A. B. Hentenius non habet.

[2]) ὑπὸ τοῦ. A. [3]) οὖν, abeſt. A.

ποιμένος ἐνεδειξάμην· ὑμεῖς δὲ, ἀπερρήξατε ἑαυτοὺς τῆς τῶν προβάτων συγγενείας.

Verſ. 26. Καθὼς — v. 27. μοι. Εἰρηται περὶ τούτων ἀνωτέρω.

Verſ. 28. Καὶγὼ — αἰῶνα. Καὶ περὶ τῆς ζωῆς ταύτης πολλάκις εἴρηται καὶ ἡρμήνευται.

Verſ. 28. Καὶ οὐχ — μου. Τίς, τῶν ἐπιβλευόντων αὐτοῖς. χεῖρα δὲ λέγει, τὴν δύναμιν καὶ ἐξουσίαν αὐτοῦ· τοῦτο δὲ εἶπε, διότι συνεφώνησαν Ἰουδαῖοι, ἵνα[m]) ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται. βεβαιοῖ γὰρ, ὅτι εἰς κενὸν σπουδάζουσιν. m) Io. 9, 22.

[Ἁρπάσαι[1]) μὲν, ἐκ τῆς ἀηττήτου δεξιᾶς, τὸν μὴ βουλόμενον, οὐδεὶς ἐχθρὸς δύναται· ἀποπλανῆσαι δὲ τὸν ἀπατώμενον καὶ προδιδόντα ἑαυτὸν δύναται. καὶ τοῦτο, οὐ παρὰ τὴν ἄμαχον δεξιὰν, ἀλλὰ παρὰ τὴν αὐτεξούσιον εὐχέρειαν τῶ ἑκουσίως ἀποφοιτήσαντος.]

Verſ. 29. Ὁ πατὴρ — ἐστί. Μείζων πάντων, τῶν ἐπιβλευόντων, ὡς εἴρηται. πάλιν οὖν, τὸ δέδωκέ μοι, οἰκονομικόν.

Verſ. 29. Καὶ — μου. Ἵνα δὲ μὴ δόξῃ, ὡς ἀσθενὴς, βοηθεῖσθαι παρὰ[2]) τοῦ πατρὸς, ἐπήγαγεν·

Verſ. 30. Ἐγὼ — ἐσμέν. Ἕν, κατὰ τὴν δύναμιν, ἤγουν, ταυτοδύναμοι. εἰ δὲ ἓν κατὰ τὴν δύναμιν, ἓν ἄρα καὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ οὐσίαν καὶ φύσιν. διὰ μὲν οὖν[3]) τῶ εἰπεῖν· ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ, τὴν δυάδα ἐδήλωσε τῶν προσώπων, τὸ διάφορον τῶν ὑποστάσεων· διὰ δὲ τῶ, ἕν ἐσμεν, τὴν μονάδα τῆς θεότητος, τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας καὶ φύσεως καὶ δυνάμεως.

Verſ. 31. *Suſtulerunt — eum.* Quia natura filium Dei ſe dicebat: nam hoc ſignificat, Vnum ſumus.

Vide ergo, quomodo conuicti ſint, quod non diſcendi cauſa interrogarent, ſed occaſionis alicuius arripiendae, qua eum comprehenderent, vt diximus.

Et quare dedit eis occaſionem? Quia volebat eos a ſeipſis conuinci, quod tentarent, malumque machinarentur. Praeterea non oportuit omnia diſpenſatorie loqui, ſed etiam denudare in parte veritatem.

Verſ. 32. *Reſpondit — meo.* Quae me patri aequalem oſtendunt.

Verſ. 32. *Propter — me?* Propter quod opus, quod me non oſtendat patri eſſe aequalem. Opera ergo me patri aequalem eſſe praedicant, et ego taceo.

Verſ. 33. *Reſponderunt — Deum.* Interim ergo bona eſſe eius opera fatebantur: quod ſi bona ſunt eius opera, haec eadem teſtantur, quod non blaſphemet, dicens ſeſe Deum eſſe: ſunt enim Dei opera et non puri hominis.

Verſ. 34. *Reſpondit — eſtis?* Hoc in loco legem appellat, librum Pſalmorum: nam id in illo ſcriptum eſt. Lex autem dicitur liber iſte, quia ea, quae in eo habentur oracula, ſunt a Deo afflata, et quia homines inſtruunt et corrigunt.

Verſ. 35. *Si* — v. 36. *ſum?* Solui, hoc eſt, excidere, reiici. Sanctificauit autem, hoc eſt, ſeparauit, elegit. Quod autem dicit idem eſt, ac ſi diceret: Si Deus illos dixit Deos, quum homi-

nes

Vers. 31. Ἐβάσασαν — αὐτόν. Διότι υἱὸν τῦ θεῦ φύσει εἶπεν ἑαυτόν. τοῦτο γὰρ ἐμφαίνει τὸ, ἕν ἐσμεν.

Ὅρα δὲ, πῶς ἠλέγχθησαν, οὐχ ὑπὲρ τοῦ μαθεῖν ἐρωτῶντες, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ δράξασθαί τινος ἀφορμῆς εἰς ἐπίθεσιν, ὡς προέφημεν.

Καὶ διατί δέδωκεν αὐτοῖς ἀφορμήν; διότι ἐβάλετο νῦν αὐτοὺς ὑφ' ἑαυτῶν ἐλεγχθῆναι πειράζοντας καὶ κακουργοῦντας. ἄλλως τε δὲ, οὐκ ἔδει πάντα οἰκονομικῶς λέγειν, ἀλλὰ καὶ γυμνῆν ἐν μέρει τὴν ἀλήθειαν.

Vers. 32. Ἀπεκρίθη — με. Δεικνύοντά με ἴσον τῷ πατρί.

Vers. 32. Διὰ — με; Διὰ ποῖον ἔργον, μὴ δεικνύον με ἴσον τῷ πατρί; τὰ ἔργα οὖν, ἴσον με τῷ πατρὶ κηρύττουσι, κἂν ἐγὼ[4]) σιωπήσω.

Vers. 33. Ἀπεκρίθησαν — θεόν. Διὰ καλὸν ἔργον σὲ λιθάζομέν σε, ἀλλὰ διὰ βλασφημίαν. πῶς οὖν ὡμολόγησαν καλὰ τὰ ἔργα αὐτῦ· εἰ δὲ καλὰ τὰ ἔργα αὐτῦ, αὐτὰ ταῦτα μαρτυροῦσιν, ὅτι σὲ βλασφημεῖ, λέγων ἑαυτὸν θεόν. ἔργα γάρ εἰσι θεῦ, καὶ οὐκ ἀνθρώπε ψιλῦ.

Vers. 34. Ἀπεκρίθη — ἐστέ; Νόμον ἐπὶ τῦ παρόντος, τὴν βίβλον τῶν ψαλμῶν φησίν· ἐν ἐκείνῃ γὰρ τῦτο γέγραπται· ἐπεὶ καὶ αὕτη νόμος, διά τε τὰ ἐν αὐτῇ θεόπνευστα λόγια, καὶ διὰ τὸ παιδαγωγεῖν καὶ ῥυθμίζειν τοὺς ἀνθρώπους.

Vers. 35. Εἰ — v. 36. εἰμι; Λυθῆναι, ἀντὶ τοῦ, πεσεῖν, ἀθετηθῆναι. ἡγίασε δὲ, ἀντὶ τῦ, ἀφώρισεν, ἐξελέξατο. ὃ δὲ λέγει τοιῦτόν ἐστιν, εἰ ἐκείνους εἶπε θεοὺς ὁ θεὸς, ἀνθρώπους

 ὄντας,

4) ἐγὼ σιγήσω. A.

nes essent, de me dicitis, Blasphemas, quia dixi, Filius Dei sum? de me, inquam, quem pater separauit, elegit ac misit in mundum.

Humilius autem ista loquitur. Primum namque deprimit, et concedere videtur sermonem, ac humiliora loquitur, quo furorem illorum consoletur ac mitiget: deinde subdit etiam sublimiora.

Vers. 37. *Si* — v. 38. *credite?* Ab operum aequalitate, aequalitatem ac identitatem cum patre ostendit.

Vers. 38. *Vt* — *eo.* In me pater conspicitur: nihil enim aliud sum ego, quam quod pater est, permanens tamen filius: et nihil aliud pater est, quam quod filius, permanens tamen pater. Qui ergo filium nouit, et patrem nouit: et qui patrem cognouit, filium cognouit.

Vel aliter: Filius est in patre, tanquam imaginis pulchritudo in archetypo: pater vero in filio, tanquam exemplaris pulchritudo in imagine: imaginem autem patris dicimus filium, non qualemcunque sed per omnia similem.

Vers. 39. *Quaerebant* — v. 40. *ibi.* Vbi magnum aliquod signum feciſſet, fugiebat propter populi plausum ac laudem. Vbi etiam magnum quippiam de seipso loquutus esset, secedebat propter rabiem inuidorum: illi concedens, vt per suam absentiam cessaret ac quiesceret. Abiit autem in locum, vbi Iohannes baptizabat, vt praesentium memoriae suggereretur signum, quod factum fuerat, quum baptizaretur, ac Iohannis testimonium, quo de eo testificatus fuerat, et ita crederent, quod sane etiam factum est. Vide enim.

Vers. 41.

ὄντας, ἐμὲ ὑμεῖς λέγετε, ὅτι βλασφημεῖς, διότι εἶπον υἱὸς τοῦ θεοῦ εἰμι, ἐμὲ, ὃν ὁ πατὴρ ἁγίασεν, ἐξελέξατο καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον;

Συγκαταβατικῶς δὲ ταῦτά φησι. πρῶτον γὰρ χαλᾷ καὶ καθυφίησι τῷ λόγῳ, καὶ ταπεινότερα φθέγγεται, παραμυθούμενος τὸν θυμὸν αὐτῶν· ἔπειτα ἐπάγει τὰ ὑψηλότερα.

Verſ. 37. Εἰ — v. 38. πιστεύσατε. Ἀπὸ τῆς τῶν ἔργων ἰσότητος καὶ ταυτότητος τὴν πρὸς τὸν πατέρα ἰσότητα καὶ ταυτότητα δεικνύει.

Verſ. 38. Ἵνα — αὐτῷ. Ὅτι ἐν ἐμοὶ θεωρεῖται ὁ πατήρ. οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἐγὼ, ἢ ὅπερ ὁ πατὴρ, μένων υἱός· καὶ οὐδὲν ἄλλο ὁ πατὴρ, ἢ ὅπερ ἐγὼ, μένων πατήρ. ὁ οὖν τὸν υἱὸν γνοὺς, τὸν πατέρα ἔγνω· καὶ ὁ τὸν πατέρα μαθὼν, τὸν υἱὸν ἔμαθε.

Καὶ ἑτέρως δέ. ὁ μὲν υἱὸς ἐν τῷ πατρὶ, ὡς τὸ τῆς εἰκόνος κάλλος [ἐν τῷ[5]) ἀρχετύπῳ· ὁ δὲ πατὴρ ἐν τῷ υἱῷ, ὡς τὸ τοῦ πρωτοτύπου κάλλος ἐν] τῇ εἰκόνι. εἰκόνα δὲ τοῦ πατρὸς τὸν υἱὸν λέγομεν, οὐχ ἁπλῶς, ἀλλ' ἀπαραλλακτον.

Verſ. 39. Ἐζήτουν — v. 40. ἐκεῖ. Ὅταν μὲν μέγα τι σημεῖον ποιήσῃ, φεύγει διὰ τὸν κρότον καὶ τὴν εὐφημίαν τοῦ ὄχλου· ὅταν δὲ μέγα τι περὶ ἑαυτοῦ φθέγξηται, ἀναχωρεῖ διὰ τὸν θυμὸν τῶν φθονερῶν, ἐνδιδοὺς αὐτῷ λωφῆσαι καὶ λῆξαι τῇ ἀπεσίᾳ αὐτοῦ. ἀπῆλθε δὲ εἰς τὸν τόπον, ὅπου ὁ Ἰωάννης τὸ πρότερον ἐβάπτιζεν, ἵνα ἀναμνηθῶσιν οἱ παρόντες τοῦ γεγονότος, ὅτε ἐβαπτίσθη, σημείου, καὶ τῆς Ἰωάννου μαρτυρίας, ἣν ἐμαρτύρησε περὶ αὐτοῦ, καὶ πιστεύσωσιν, ὃ δὴ καὶ γέγονεν. ὅρα γάρ.

5) Incluſa exciderunt. A.

Verſ. 41. *Et — erant.* Conſidera, quomodo inter ſe argumentabantur? Iohannes quidem ſignum fecit nullum, hic autem multa: maior ergo hic eſt illo. Deinde aliud quoque ſumunt excellentiae ſignum: quia etiam, quaecunque de hoc dixit Iohannes vera erant, rebus ipſis iam demonſtrata. Dixerat autem, Qui poſt me venturus eſt, fortior me eſt, aliaque multa et magna. Alibi etiam, Et ego vidi, et teſtimonium perhibui, quod hic ſit filius Dei.

Aliter praeterea declaratur ſimpliciter hic ſermo. Iohannes quidem ſignum fecit nullum: attamen omnia, quaecunque de hoc dixit, vera erant, et ideo teſtimonium eius fide dignum eſt.

Verſ. 42. *Et — cum.* Vidiſti, quantum eis profuerit locus, et a peruerſis hominibus ſeparari? nam frequenter ob hoc educit ipſos et ab illorum conuerſatione abducit, quod etiam in veteri teſtamento feciſſe apparet, quum longe ab Aegyptiis in deſerto Hebraeos informauit ac correxit.

Cap. XI. De Lazaro.

Cap. XI. v. 1. *Aegrotabat — huius.*

Deinde etiam ſignum addit, quo Maria cognoſcatur.

Verſ. 2. *Erat — aegrotabat.* Huiusmodi opus notam ac celebrem effecerat.

Verſ. 3. *Miſerunt — eum.* Non abierunt, ſed miſerunt, vtpote fiduciam habentes: nam multa illis erat cum eo familiaritas. Praeterea

ea

*) Leue quidem eſt, ſed ex leuioribus diſcitur Criſis N. Teſtamenti in grauioribus. Vnde hic *αὐτοῦ*, loco

Vers. 41. Καὶ — ἦν. Σκόπει, πῶς πρὸς ἑαυτοὺς συλλογίζονται; Ἰωάννης μὲν, σημεῖον ἐποίησεν ἐδέν· οὗτος δὲ πολλά. μείζων ἄρα οὗτος ἐκείνου. εἶτα λαμβάνουσι καὶ ἕτερον σημεῖον τῆς ὑπεροχῆς· ὅτι καὶ πάντα, ὅσα εἶπεν Ἰωάννης περὶ [b]) αὐτῦ, ἀληθῆ ἦν, ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων φανέντα· εἶπε δὲ, ὅτι ὁ [n]) ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ἰσχυρότερός μου ἐστι, καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ μεγάλα, καὶ· ὅτι κἀγὼ [o]) ἑώρακα καὶ μεμαρτύρηκα, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τῦ θεῦ.

n) Matt. 3, 11.

o) Io. 1, 34.

Ἑρμηνέυεται δὲ καὶ ἑτέρως ἁπλούστερον ὁ λόγος· ὅτι Ἰωάννης μὲν σημεῖον ἐποίησεν ἐδέν, πάντα δὲ ὅμως, ὅσα εἶπε περὶ αὐτοῦ, ἀληθῆ ἦν, καὶ διὰ τῦτο ἀξιόπιστος ἡ μαρτυρία αὐτῦ.

Vers. 42. Καὶ — αὐτόν. Εἶδες, πόσον αὐτοὺς ὤνησεν ὁ τόπος, καὶ ἡ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων ἀπαλλαγή; διὰ τῦτο γὰρ πολλάκις αὐτοὺς ἐξάγει καὶ ἀπάγει τῆς ἐκείνων συνεσίας, ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῆς παλαιᾶς φαίνεται ποιήτας, πόρρω τῶν αἰγυπτίων, ἐπὶ τῆς ἐρήμου τοὺς ἑβραίους διαπλάττων καὶ ξυθμίζων.

ΚΕΦ. ΙΑ. Περὶ τοῦ Λαζάρου.

Cap. XI. v. 1. Ἦν — αὐτῆς.

Εἶτα προστίθησι καὶ γνώρισμα τῆς μερίας.

Vers. 2. Ἦν — ἠσθένει. Γνώριμον καὶ διαβόητον αὐτὴν τὸ τοιῦτον ἔργον ἐποίησεν.

Vers. 3. Ἀπέστειλαν — αὐτόν. Οὐκ ἀπῆλθον, ἀλλ' ἀπέστειλαν, ὡς θαῤῥῦσαι. πολλὴν γὰρ εἶχον πρὸς αὐτὸν οἰκείωσιν. ἄλλως τε δὲ, καὶ

loco τούτου; Ex Chrysostom. Tom. VIII. pag. 364. E.

ea tanquam mulieres debiles, et veluti luctu detentae. Siquidem, quod non despicientes miserint, postmodum significauerunt, quando venienti multa cum festinatione occurrerunt.

Vers. 3. *Dicentes — aegrotat.* Hoc dixerunt, cupientes eum ad misericordiam attrahere. Nam adhuc tanquam hominem audiebant, magnum quidem, non tamen etiam Deum.

Vers. 4. *Vt audiuit — mortem.* Non dirigitur ad eam, quae proprie mors est, sed ad somnum aliquem: nam quae proprie mors dicitur, vsque ad communem omnium durat resurrectionem: haec vero et mors dici potest, et non mors: illud quidem, propter diuisionem animae et corporis, hoc autem, propter mox futuram resuscitationem.

Vers. 4. *Sed pro gloria Dei.* Patris.

Vers. 4. *Vt — eum.* Nam gloria patris, gloria filii est. Item et hic dictiones Pro, et Vt, non causales sunt, sed significatiuae eius, quod euenturum erat. Nam pater et filius glorificandi erant per eum.

Quidam vero per gloriam intelligunt crucem, hoc est, pro crucifixione Dei, vt crucifigatur filius Dei per eum. Cognita namque a Iudaeis Lazari resuscitatione, huiusmodi magnitudine miraculi ad

7) Ita Codex A. et Henten.: Sed Codex B. coniungit textum ab ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ad δι' αὐτῆς. Omittit ergo interpretationem: Τοῦ πατρὸς, ac continuo proximum scholium subiicit: Δόξα γὰρ τοῦ πατρὸς κ. τ. λ.

8) Origenis ad hunc locum interpretatio intercidit, Chrysostomus multoties δόξαν de cruce explicat. Sed ad hunc locum Tom. VIII. p. 369 nihil reperio. Nec Cyrillus tale quid habet Tom. IV. p. 677.

καὶ ὡς γυναῖκες ἀθενεῖς, καὶ ὡς κατεχόμεναι τῷ πένθει. ὅτι γὰρ οὐ καταφρονοῦσαι ἀπέστειλαν, ἐδήλωσαν ὕστερον, ὑπαντήσασαι αὐτῷ μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς.

Vers. 3. Λέγουσαι· — ἀθενεῖ. Τοῦτο εἶπον, ἐπισπάσασθαι αὐτὸν εἰς οἶκτον βουλόμεναι. ἔτι γὰρ, ὡς ἀνθρώπῳ, προσεῖχον, μεγάλῳ μὲν, πλὴν ἐχὶ καὶ θεῷ.

Vers. 4. Ἀκούσας — θάνατον. Οὐ γίνεται πρὸς θάνατον κυρίως, ἀλλὰ πρὸς ὕπνον τινά. θάνατος γὰρ κυρίως, ὁ μέχρι τῆς κοινῆς ἀναστάσεως· οὗτος δὲ, καὶ θάνατος, καὶ ὁ θάνατος· τὸ μὲν, διὰ τὴν διάζευξιν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος· τὸ δὲ, διὰ τὴν ὅσον οὔπω ἀνάστασιν.

Vers. 4. Ἀλλ' ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ θεοῦ. Τοῦ πατρός.[7])

Vers. 4. Ἵνα — αὐτῆς. Δόξα γὰρ τοῦ πατρὸς ἡ δόξα τοῦ υἱοῦ. καίτοι ἐνταῦθα δὲ τὸ ὑπὲρ καὶ τὸ ἵνα, οὐκ αἰτιολογικὰ, ἀλλὰ δηλωτικὰ τοῦ ἐκβησομένου, ὅτι μέλλει δοξασθῆναι ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς δι' αὐτῆς.

Τινὲς[8]) δὲ ὀόξαν, τὸν σαυρὸν νοοῦντες, ἑρμηνεύουσιν, ὅτι ὑπὲρ τῆς σαυρώσεως τοῦ θεοῦ, ἵνα σαυρωθῇ ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ δι' αὐτῆς. ἔμελλον γὰρ οἱ ἰουδαῖοι, τὴν ἀνάστασιν τοῦ λαζάρου μαθόντες, τῇ ὑπερβολῇ τοῦ τοιούτου θαύματος ἐξαφθῆναι πρὸς ἀκαθ-

677. A. qui ibi, ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ θεοῦ, de filio explicat. Differit ergo ab Euthymio. Obiter addo ex Cyrill. l. l. p. 676. E. ad: ἄυτη ἡ ἀσθένεια κ. τ. λ. Λέγει μέντοι ταῦτα ὁ κύριος, οὐχ ἵνα ἀπελθόντες οἱ ἄνθρωποι ἀπαγγείλωσι ταῖς ἀδελφαῖς τοῦ λαζάρου, ἀλλ' ὡς θεὸς προλέγων τὸ ἐσόμενον, ὅτι πρὸς δόξαν θεοῦ ἐώρα τὸ τοῦ πράγματος ἀποτέλεσμα κ. τ. λ.

ad insanabilem exarserunt insaniam: et festini exsurrexerunt, vt illum occiderent.

Vers. 5. *Diligebat — Lazarum.* Non tantum propter fidem earum, verum etiam propter alias ipsarum virtutes.

Vers. 6. *Vt — diebus.* Praedictam misit responsionem, qua eas consolaretur: ipse vero adhuc permansit expectans, donec animam exhalaret ac sepeliretur, vt nemo dicere posset, quod ipsum nondum mortuum excitasset, sed ebrium aut viribus defectum, seu numine afflatum.

Vers. 7. *Deinde — iterum.* Praedicit hoc, quo arguat illorum timiditatem ab infidelitate emanantem, et, vt hoc praecognito, non turbarentur subito re insperata. Erat autem Bethania in Iudaea.

Vers. 8. *Dicunt — illuc?* Nunc, id est, paulo ante. Nam et pro illo metuebant, et magis pro seipsis.

Vers. 9. *Respondit. — v. 10. eo.* Exemplo eos exhortatur, quod, quemadmodum si quis ambulauerit in die, videlicet in vnaquauis duodecim diei horarum, non offendit et caetera: ita etiam, si quis in luce virtutis ambulat, non offendit, incidens in aliquod periculum, quia lucem virtutis videt, et viae ducem habet. Si quis autem ambulauerit in tenebris malitiae, offendit, quia lux non est in eo. Vos itaque in luce ambulantes non offendetis. Atqui etiam ipsi offenderunt, seu periculum passi sunt, sed non tunc. Dum enim comprehenderetur dixit, Si me quaeritis, sinite hos abire: nam de illo tempore nunc sermo est.

Intel-

ἀκάθεκτον μανίαν, καὶ διανοῆναι σπεδαίως εἰς τὸ ἀποκτεῖναι αὐτόν.

Vers. 5. Ἠγάπα — λάζαρον. Οὐ μόνον διὰ τὴν πίστιν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἄλλας τέτων ἀρετάς.

Vers. 6. Ὡς — ἡμέρας. Τὴν μὲν προβληθεῖσαν ἀπόκρισιν ἔπεμψε παρηγορῶν αὐτάς· αὐτὸς δὲ ἔμεινεν ἔτι, περιμένων, ἵνα ἀποπνεύσῃ καὶ ταφῇ, ὥστε μηδένα δύνασθαι λέγειν, ὅτι οὐκ ἀποθανόντα αὐτὸν ἀνέστησεν, ἀλλὰ καρωθέντα, ἢ ἐκλυθέντα, ἢ κάτοχον γενόμενον.

Vers. 7. Ἔπειτα — πάλιν. Προλέγει τοῦτο, ἵνα τε ἐλέγξῃ τὴν ἐξ ἀπιστίας δειλίαν αὐτῶν, καὶ ἵνα προμαθόντες, μὴ ταραχθῶσιν ἀθρόον τότε, τῷ ἀπροσδοκήτῳ τὸ προστάγματος. ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ γὰρ ἦν ἡ Βηθανία.

Vers. 8. Λέγουσιν — ἐκεῖ; Νῦν, ἀντὶ τοῦ, πρὸ μικροῦ. ἐδειλίων μὲν γὰρ, καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ· τὸ δὲ πλέον, ὑπὲρ ἑαυτῶν.

Vers. 9. Ἀπεκρίθη — v. 10. αὐτῷ. Διὰ παραδείγματος παραθαῤῥύνει αὐτούς, ὅτι ὥσπερ ἐάν τις περιπατῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, ἤγουν, ἐν ἑκάστῃ τῶν δώδεκα ὡρῶν τῆς ἡμέρας, οὐ προσκόπτει καὶ τὰ ἑξῆς· οὕτω καὶ ἐάν τις περιπατῇ ἐν τῷ Φωτὶ τῆς ἀρετῆς, οὐ προσκόπτει εἰς κίνδυνον, ὅτι τὸ Φῶς τῆς ἀρετῆς βλέπει, καὶ ὁδηγεῖται. ἐὰν δέ τις περιπατῇ ἐν τῷ σκότει τῆς κακίας, προσκόπτει, ὅτι τὸ Φῶς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ. λοιπὸν οὖν ὑμεῖς, ἐν τῷ Φωτὶ περιπατοῦντες, οὐ προσκόψετε. καὶ μὴν καὶ αὐτοὶ προσέκοψαν, εἴτουν, ἐκινδύνευσαν· ἀλλ' οὐ τότε. συλλαμβανόμενος γὰρ εἶπεν· εἰ [p]) ἐμὲ ζητεῖτε, ἄφετε τούτους ὑπάγειν. περὶ ἐκείνου γὰρ τὸ καιρὸς νῦν ὁ λόγος. p) Io. 18, 8.

Νοεῖται

Intelligitur autem et alio modo. Si quis ambulauerit in die, non offendit et caetera: hoc est, Si quis ambulauerit in me aut mecum, qui sum lux et dies: nam quamdiu, inquit, in mundo sum, lux sum mundi: non offendit ad vllum periculum, potentia siquidem ac virtus mea deducit illum.

Vers. 11. *Haec* — v. 13. *diceret* Ipse dicebat, Amicus noster, ostendens necessariam esse ad eum profectionem. Illi vero dicebant, Saluus erit siue sanabitur, volentes eius consilio obstare: nondum enim metum abiecerant.

Quod autem dicit, Vt a somno excitem eum, facilitatem resurrectionis ostendit. Hinc itaque illos intelligere oportuit, quod de morte et resurrectione eius diceret. Quomodo enim profecturus erat stadia quindecim, vt eum a somno excitaret? sed opinabantur, aenigma aliquod esse, qualia multa dicebat.

Vers. 14. *Tunc* — *manifeste.* †† Aperte.

Vers. 14. *Lazarus* — v. 15. *ibi.* Gaudeo, quod non fuerim ibi: gaudeo autem propter vos, vt plenius credatis, quum videritis eum resurgentem. Nam si ibi fuissem, vel non fuisset mortuus, vel non tantum apparuisset miraculum, vel suspicioni fuisset subiectum, vt praediximus.

Vers. 15. *Sed* — *eum.* Ne maliuoli erga amicos videamur. Haec autem, Non eram ibi: et, Eamus, ac similia tanquam homo dicit.

Vers. 16. *Dixit* — *eo.* Apparet quidem magnae fermo audaciae, verum potius est timiditatis ac infidelitatis: diffidebat namque, quod non

9) Inclusa absunt. A.

Νοεῖται δὲ καὶ ἑτέρως, ὅτι ἐάν τις περιπατῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ, οὐ προσκόπτει, καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ ἐάν τις περιπατῇ ἐν ἐμοὶ, εἴτουν, μετ' ἐμοῦ, οὐ προσκόπτει, ὅτι ἡ δύναμίς μου ὁδηγεῖ αὐτόν.

Vers. 11. Ταῦτα — v. 13. λέγει. Ἐκεῖνος μὲν εἶπεν, ὅτι ὁ Φίλος ἡμῶν, ἐμφαίνων ἀναγκαίαν τὴν εἰς αὐτὸν ἄφιξιν· αὐτοὶ δὲ εἶπον, ὅτι σωθήσεται, ἤγουν, ὑγιανεῖ, βεβόμενοι ἐγκόψαι τὴν ὁρμὴν αὐτοῦ. ἔπω γὰρ ἀπεβάλοντο τὸν φόβον.

Τὸ δὲ, ἵνα ἐξυπνίσω αὐτὸν, τὸ ῥᾴδιον τῆς ἀναστάσεως ὑποφαίνει. ἔδει δὲ αὐτοὺς ἐντεῦθεν γοῦν συνιέναι, ὅτι περὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτῷ φησί. [πῶς[1]) γὰρ ἂν ἔμελλε πορεύεσθαι στάδια πεντεκαίδεκα, ὥστε ἐξυπνίσαι αὐτόν; ἀλλ' ἐνόμισαν αἴνιγμά τι εἶναι, οἷα πολλὰ ἔλεγε.]

Vers. 14. Τότε — παῤῥησίᾳ. Φανερῶς.[1])

Vers. 14. Λάζαρος — v. 15. ἐκεῖ. Καὶ χαίρω, ὅτι οὐκ ἤμην ἐκεῖ. χαίρω δὲ, δι' ὑμᾶς, ἵνα πιστεύσητε πλέον, ὅταν ἴδητε αὐτὸν ἀνιστάμενον. εἰ γὰρ ἦν ἐκεῖ, ἢ οὐκ ἂν ἀπέθανεν, ἢ οὐκ ἂν τηλικοῦτον ἐφάνη τὸ θαῦμα, ἢ καὶ ὑπωπτεύθη ἄν, ὡς προειρήκαμεν.

Vers. 15. Ἀλλ' — αὐτόν. Ἵνα μὴ δόξωμεν ἀφιλόστοργοι. τὸ δὲ οὐκ ἤμην, καὶ τὸ ἄγωμεν, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὡς ἄνθρωπος λέγει.

Vers. 16. Εἶπεν — αὐτοῦ. Δοκεῖ μὲν εὐτολμίας ὁ λόγος, ἔστι δὲ μᾶλλον δειλίας καὶ ἀπιστίας. ἠπίστει γὰρ, ὅτι οὐ προσκόψουσιν, ὡς προ-

[1]) Hoc praetermisso vocabulo, textum coniunxit Heutenius.

non offenderent, vt praedixerat, et propterea opinabatur omnes simul cum praeceptore occidendos esse. Non tamen increpauit eum Christus, tolerans adhuc eius imbecillitatem. Didymus vero quasi geminus dicebatur, quod simul cum fratre natus esset.

Vers. 17. *Quum igitur venisset — sepultum.* Ipse quidem mortuus fuerat, postquam sorores ad Christum miserant eodem sane die: hic vero mansit in loco, vbi erat duobus diebus, illo videlicet ac sequenti: tertio autem dixit discipulis, Lazarus amicus noster dormit et caetera: in quarto abiit, quum expectasset, donec oleret, vt magis manifestaretur suae magnitudo potentiae. Sorores autem non amplius ad eum miserunt, de fratris vita iam desperantes.

Vers. 18. *Erat* — v. 19. *suo.* Graece quidem dicitur, πρὸς τὰς περὶ μάρθαν καὶ μαρίαν: est autem Graecanici sermonis idioma, idem significans, quod ad Martham et Mariam. Verum, quo pacto consolabantur illas, quum indubie amarent Iesum? Aut propter nobilitatem illarum: aut propter alias virtutes: aut propter calamitatis magnitudinem.

Praeterea non erant hi ex eis, qui omnino mali erant, quod ex eo manifestum est, quia multi crediderunt in eum.

Vers. 20. *Martha ergo — sedebat.* Ipsa sola, vt hoc audiuit. Non communicauit autem sorori, ne illa quoque exeunte, tumultum concitarent, qui ad consolandum venerant.

Vers. 21. *Dixit* — v. 22. *Deus.* Si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus: petiuisses nam-

προεῖπε, καὶ διὰ τοῦτο προσεδόκα συναναιρεθῆναι πάντας τῷ διδασκάλῳ· οὐκ ἐπετίμησε δὲ αὐτῷ ὁ χριστὸς, διαβασάζων ἔτι τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ. δίδυμος δὲ ἐλέγετο, διὰ τὸ συνάμα ἀδελφῷ γεννηθῆναι.

Verſ. 17. Ἐλθὼν οὖν — ἐν τῷ μνημείῳ. Αὐτὸς μὲν ἀπέθανε, μεθὸ ἀπέσειλαν αἱ ἀδελφαὶ πρὸς τὸν χριστὸν, κατ' αὐτὴν ἄρα τὴν ἡμέραν· οὗτος [2]) δὲ ἔμεινεν, ἐν ᾧ ἦν τόπῳ, δύο ἡμέρας, αὐτήν τε, καὶ ἑτέραν. κατὰ δὲ τὴν τρίτην εἶπε τοῖς μαθηταῖς, ὅτι λάζαρος ὁ φίλος ἡμῶν κεκοίμηται, καὶ τὰ ἑξῆς. ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ ἀπῆλθεν, περιμείνας, ἵνα ὀζέσῃ, ὥσε πλέον φανῆναι τὸ μεγαλεῖον τῆς αὐτοῦ δυνάμεως. αὐταὶ δὲ οὐκέτι ἀπέσειλαν πρὸς αὐτὸν, ἀπογνοῦσαι λοιπὸν τὴν ζωὴν τοῦ ἀδελφοῦ.

Verſ. 18. Ἦν — v. 19. αὐτῶν. Πρὸς τὰς περὶ μάρθαν καὶ μαρίαν, τουτέστι, πρὸς μάρθαν καὶ μαρίαν. καὶ τοῦτο γὰρ ἰδίωμα λόγου. ἀλλὰ πῶς αὐτὰς παρεμυθοῦντο, φίλας ὄσας τοῦ ἰησοῦ; πάντως, ἢ διὰ τὴν εὐγένειαν αὐτῶν, ἢ διὰ τὰς ἄλλας ἀρετὰς, ἢ διὰ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς.

Ἄλλως τε, οὐδ' ἦσαν οὗτοι τῶν πάντῃ πονηρῶν. καὶ τοῦτο δῆλον ἀπὸ τοῦ πιστεῦσαι πολλοὺς αὐτῶν.

Verſ. 20. Ἡ οὖν μάρθα — ἐκαθέζετο. Αὐτὴ μόνη τοῦτο ἀκούσασα, οὐκ ἐκοινώσατο καὶ πρὸς τὴν ἀδελφὴν, ἵνα μὴ, κἀκείνης ἐξελθούσης, θορυβυθῶσιν οἱ παραμυθούμενοι.

Verſ. 21. Εἶπεν — v. 22. θεός. Εἰ ἦς ὧδε, ὁ ἀδελφός μου οὐκ ἂν ἐτεθνήκει, ἠτήσω γὰρ

[2]) αὐτὸς, pro οὗτος. A.

namque a Deo, ne ipse moreretur, et indubie auditus fuisses, vtpote Dei amicus. Nondum enim cognoscebat, quod, licet vt homo aberat, tamen vt Deus praesens erat.

Vers. 23. *Ait* — v. 24. *die.* Quod ergo dixerat, scio quod quaecunque poposcris a Deo dabit tibi Deus: non dixit, quod eum resuscitaturus esset, sed ne a Deo abiiceretur. Siquidem nondum conuenientem de Christo habebat opinionem, sicut nec discipuli, qui tamen, tot ac tanta et audierant et viderant.

Vers. 25. *Dixit* — *vita.* Virtus resurrectionis et fons vitae, qui exsuscito vitamque tribuo, tanquam Deus. Primum itaque modeste loquutus est dicens, Resurget frater tuus: at illa non intelligente, detegit iam occultam suam potestatem, et attollit mentem eius.

Vers. 25. *Qui* — v. 26. *aeternum.* Etiamsi nunc moriatur praesenti morte, viuet vita, qua in futurum viuitur, hoc est, beata. Et qui adhuc viuit praesenti vita, nequaquam morietur futura morte, hoc est, misera. Haec dicens ostendit illam esse veram vitam, veramque mortem, vtpote inuariabiles, et omni inter se successione carentes, et de illis maxime curandum esse.

Vers. 26. *Credis hoc?* Me esse resurrectionem ac vitam et caetera.

Vers. 27. *Ait* — *venturus erat.* Quod magna de seipso dixerit, cognouit: quomodo autem ea dixerit, ignorauit: et propterea vnum interrogata, aliud respondet. Sed vnde id sciebat, quod

3) ὑπὲρ, abest. A.
4) ἀναστήσω videtur legisse Hentenius.
5) καὶ, abest. A.

ἂν τὸν θεὸν,3) ὑπὲρ τῦ μὴ ἀποθανεῖν αὐτὸν, καὶ εἰσηκούσθης ἄν, ὡς θεοφιλής. οὔπω γὰρ ἐγίνωσκεν, ὅτι εἰ καὶ ὡς ἄνθρωπος ἀπῆν, ἀλλ' ὡς θεὸς παρῆν.

Verſ. 23. Λέγει — v. 24. ἡμέρᾳ. Ὥσε καὶ τὸ οἶδα, ὅτι ὅσα ἂν αἰτήσῃ τὸν θεὸν, δώσει σοι ὁ θεὸς, οὐ περὶ τῦ ἀναστῆναι4) αὐτὸν εἶπεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ μὴ ἀπορρίφῆναι αὐτὸν τῦ θεοῦ. ἔπω γὰρ εἶχε περὶ τῦ χριστοῦ τὴν προσήκουσαν ὑπόληψιν. καὶ γὰρ οὐδ' οἱ μαθηταὶ, καίτοι τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα καὶ5) ἀκούσαντες, καὶ ἰδόντες.

Verſ. 25. Εἶπεν — ζωή. Ἡ δύναμις τῆς ἀναστάσεως, καὶ ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς, ὁ ἀνιστῶν καὶ ὁ ζωῶν, ὡς θεός. πρῶτον μὲν οὖν μετρίως εἶπεν, ἀναστήσεται ὁ ἀδελφός σου· ἐκείνης δὲ μὴ συνιείσης, ἀποκαλύπτει λοιπὸν τὴν κεκρυμμένην ἐξουσίαν αὐτῦ, καὶ ἀνάγει τὸν νοῦν αὐτῆς.

Verſ. 25. Ὁ — v. 26. αἰῶνα. Κἂν ἀποθάνῃ ἤδη τὸν ἐνταῦθα θάνατον, ζήσεται τὴν6) ἐκεῖ ζωὴν, τὴν μακαρίαν. καὶ ὁ ζῶν ἔτι τὴν ἐνταῦθα ζωὴν, ἐὰν μὴ ἀποθάνῃ τὸν ἐκεῖ θάνατον, τὸν ἄθλιον. ταῦτα εἰπὼν, ἔδειξεν, ὅτι7) ἐκεῖναί εἰσιν ἀληθὴς ζωὴ καὶ ἀληθὴς θάνατος, ὡς ἀναλλοίωτα καὶ ἀδιάδοχα, καὶ ἐκείνων μᾶλλον φροντιστέον.

Verſ. 26. Πιστεύεις τοῦτο; Τὸ ἐμὲ εἶναι τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὴν ζωὴν, καὶ τὰ ἑξῆς.

Verſ. 27. Λέγει — ἐρχόμενος. Ὅτι μὲν μεγάλα περὶ ἑαυτῦ8) εἶπεν, ἔγνω· πῶς δὲ ταῦτα εἶπεν, ἠγνόησε. διὰ τῦτο ἕτερον ἐρωτηθεῖσα, ἕτερον ἀπεκρίνετο. ἀλλὰ πόθεν ἐγίνω-

6) τὴν, abeſt. A.
7) ὅτι καὶ ἐκεῖναι. A.
8) ἑαυτῦ. A.

quod respondit? ab his, qui in eum credebant. Nam et quod superius dixerat, Scio quod resurget in resurrectione in nouissimo die, ab ipso Christo dedicerat, et a discipulis ipsius. Nam frequenter cum illis apud eas hospitabatur.

Vers. 28. *Et — vocat te.* Expectans magnum aliquod bonum a sermonibus eius, currit et vocat clanculum sororem, ne qui praesentes erant Iudaei cognoscerent, ac insidiatoribus fortasis eum proderent. Dixit autem, vocat te, vt illa citius occurreret.

Vers. 29. *Illa — eum.* Prae vehementi, quo eum persequebatur honore.

Vers. 30. *Nondum — Martha.* Erat adhuc ibi, docens eos, qui secum erant, et docendi praetextu expectabat illas, ne accedere videretur, tanquam gloriam a miraculo captans. Aut hoc dixit euangelista, ostendens, quod et quae vocauit, et quae vocata est, adeo velociter cucurrerunt, vt eum illuc praeuenerint.

Vers. 31. *Iudaei ergo — ibi.* Sequuti sunt eam, veriti, ne quid fortassis contra seipsam perpetraret. Facti sunt autem testes miraculi, etiam non asciti.

Vers. 32. *Igitur Maria — frater.* Quanquam sorore feruentior erat erga Christi honorem: siquidem ipsa procidit ad pedes eius: eadem tamen dicit, eandem de illo habens opinionem.

Vers. 33.

σκεν, ὃ ἀπεκρίθη; ἀπὸ τῶν πιστευόντων εἰς αὐτόν. καὶ γὰρ καὶ ὅπερ ἀνωτέρω εἶπε, τὸ οἶδα, q) ὅτι ἀναστήσεται ἐν τῇ ἀναστάσει, ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ· ὑπ' [9]) αὐτῆς τε τῆς χριστῆς διδάσκοντος ἔμαθε, καὶ ἀπὸ τῶν μαθητῶν αὐτῆς. πολλάκις γὰρ παρ' αὐταῖς μετ' αὐτῶν ἐξενοδοχεῖτο. q) Io. 11, 24.

Vers. 28. Καὶ — φωνεῖ σε. Προσδοκήσασά τι ἀγαθὸν ἀπὸ τῶν λόγων αὐτῆς, τρέχει, καὶ καλεῖ τὴν ἀδελφὴν λάθρα, ἵνα μὴ οἱ παρόντες ἰουδαῖοι τοῦτο γνῶσι, καὶ ἴσως καταμηνύσωσιν αὐτὸν τοῖς ἐπιβεβλευουσίν. εἶπε δὲ, ὅτι φωνεῖ σε, ἵνα θᾶττον ἀπαντήσῃ.

Vers. 29. Ἐκείνη — αὐτόν. Ὑπὸ πολλῆς μάλα τῆς πρὸς αὐτὸν τιμῆς.

Vers. 30. Οὔπω — μάρθα. Ἦν ἔτι ἐκεῖ, διδάσκων τοὺς σὺν αὐτῷ, καὶ προφάσει τοῦ διδάσκειν, περιμένων αὐτὰς, ἵνα μὴ δόξῃ ἐπιπηδᾶν, ὡς φιλόδοξος, τῷ θαύματι. ἢ τοῦτο εἶπεν ὁ εὐαγγελιστὴς, ἐμφαίνων, ὅτι καὶ ἡ καλέσασα, καὶ ἡ κληθεῖσα τοσοῦτον ὀξέως ἔδραμον, ὡς προφθάσαι αὐτὸν ἐκεῖ.

Vers. 31. Οἱ οὖν ἰουδαῖοι — ἐκεῖ. Ἠκολούθησαν μὲν, καθέξοντες, εἴ πῃ τί μέλλοι καθ' ἑαυτῆς διαπράξασθαι. γεγόνασι δὲ μάρτυρες τοῦ θαύματος ἀπαράγραπτοι.

Vers. 32. Ἡ οὖν μαρία — ἀδελφός. Εἰ καὶ θερμοτέρα ἦν τῆς ἀδελφῆς πρὸς τὴν εἰς αὐτὸν τιμήν· καὶ γὰρ [1]) αὐτὴ ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ· ἀλλά γε τὰ αὐτὰ λέγει, τὴν αὐτὴν καὶ αὐτὴ περὶ αὐτοῦ ὑπόληψιν ἔχουσα.

9) ἀπ'. A.
1) Forte ἄυτη.

Verſ. 33. *Ieſus — ſpiritu et turbauit ſe-ipſum.* Non ea dixit ad illam, quae ſorori dixerat: tum propter eos, qui ſimul aduenerant, tum etiam, quod ſciret futurum eſſe, vt per otium eadem ab illa diſceret. Iam autem commota in ipſo humana natura ad compaſſionem (Solent namque qui humani ſunt, alios viuendo lachrymantes, excitari ad miſericordiam).

Infremuit ſpiritu, hoc eſt, affectum cohibuit, ipſum reprimens: torue ac auſtere prae turbatione intuitus eſt: ne cum lachrymis interrogaret.

Nam ſpiritus dicitur hic turbationis affectus. Quum autem infremuiſſet, turbauit ſeipſum ſiue concuſſit: contingit enim, vt concutiantur ſuperiores corporis partes eorum, qui ita infremunt.

Quidam vero Spiritum intelligentes diuinitatem eius, interpretantur, quod acriter humanae naturae comminatus eſt per diuinitatem: et concuſſit eam comminatione perterritam.

Verſ. 34. *Et* — v. 35. *Ieſus.* Tanquam homo et interrogat et lachrymatur, aliaque facit, quaecunque eſſe hominem ipſum confirmant: tanquam Deus vero quatriduanum ac oliqum iam mortuum ſuſcitat, caeteraque operatur, quaecunque teſtantur eum eſſe Deum. Vult enim vtramque ſui naturam agnoſci, et ideo nunc quidem humano more, nunc vero diuino, varia demonſtrat.

Verſ. 36. *Dicebant — eum.* Videntes eum lachrymantem.

Verſ. 37. *Quidam — moreretur.* Impotentiam ei exprobrant, et ironice dicunt, Qui caeci oculos aperuit: eo quod iſtud non fecerit, nec illud

Vers. 33. Ἰησῆς — πνεύματι.[2]) Οὐκ εἶπε πρὸς αὐτὴν, ἃ καὶ πρὸς τὴν ἀδελφὴν, διὰ τοὺς συνελθόντας· ἅμα δὲ καὶ ἐγίνωσκεν, ὅτι μαθήσεται ταῦτα παρ' ἐκείνης κατὰ σχολήν. κινηθείσης δὲ ἤδη τῆς ἐν αὐτῷ ἀνθρωπίνης φύσεως εἰς συμπάθειαν· τὸ γὰρ ὁρᾶν ἑτέρους δακρύοντας ἐρεθίζειν οἶδε πρὸς οἶκτον τοὺς φιλανθρώπους.

Ἐνεβριμήσατο τῷ πνεύματι, τουτέστιν, ἐπετίμησε τῷ πάθει, ἀναχαιτίζων αὐτὸ, δριμύ τι καὶ αὐτηρὸν ἐνέβλεψε τῇ συγχύσει, ἵνα μὴ μετὰ δακρύων ποιήσηται τὴν ἐρώτησιν.

Πνεῦμα γὰρ ἐνταῦθα νοεῖται, τὸ πάθος τῆς συγχύσεως. ἐμβριμησάμενος δὲ ἐτάραξεν ἑαυτὸν, ἤγουν, διέσεισε. συμβαίνει γὰρ τινάσσεσθαι τὰ ἀνωτέρω μέρη τῶν ἔτως ἐμβριμωμένων.

Τινὲς δὲ πνεῦμα, τὴν θεότητα αὐτῆ νοῦντες, ἑρμηνεύουσιν, ὅτι ἐνεβριμήσατο τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἐν τῇ θεότητι, καὶ ἐκλόνησεν αὐτὴν φοβηθεῖσαν τὴν ἐμβρίμησιν.

Vers. 34. Καὶ — v. 35. ἰησῆς. Ὡς ἄνθρωπος μὲν καὶ ἐρωτᾷ, καὶ δακρύει, καὶ τἄλλα ποιεῖ, ὅσα βεβαιοῦσιν, ὅτι ἄνθρωπός ἐστιν· ὡς δὲ θεὸς, ἀνιστᾷ τὸν τεταρταῖον καὶ ὀδωδότα νεκρὸν, καὶ τὰ λοιπὰ ἐνεργεῖ, ὅσα μαρτυρῆσιν, ὅτι θεός ἐστιν. βέλεται γὰρ ἀμφοτέρας αὐτῆ τὰς φύσεις διαγινώσκεσθαι, καὶ διὰ τῆτο τὰ μὲν ἀνθρωποπρεπῶς, τὰ δὲ θεοπρεπῶς ἐπιδείκνυται.

Vers. 36. Ἔλεγον — αὐτόν. Ἰδόντες αὐτὸν δακρύσαντα.

Vers. 37. Τινὲς — ἀποθάνῃ. Ἀδυναμίαν ὀνειδίζεσιν αὐτῷ, καὶ εἰρωνευόμενοι λέγεσιν, ὁ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆ τυφλῆ· ἀπὸ τῆ μὴ

[2]) καὶ ἐτάραξεν ἑαυτὸν, quod mei omittunt, interpres expressit. Vocabulum ἐκλόνησεν, in fine scholii, videtur etiam tueri haec.

illud feciſſe arbitrantes. Ignorant ſiquidem id, quod facturus eſt, illo maius eſſe: nam maius eſt mortem, quae iam aduenerit ac dominata ſit, repellere, quam accedentem prohibere.

Verſ. 38. *Ieſus — monumentum.* Lachrymatus quidem eſt, ſinens naturam, quae ſua ſunt, oſtendere: modicam lachrymandi ſuper mortuos menſuram tradens nobis. Deinde rurſum infremit, ac affectum cohibet, vetans, ne vltra modum progrediatur.

Verſ. 38. *Erat — v. 39. lapidem.* Quare non ſuſcitauit eum impoſito lapide? Vt qui lapidem ſuſtuliſſent, et primi grauem ſenſiſſent odorem, potiſſimum miraculo teſtimonium exhiberent. Siquidem etiam propter hoc non reſuſcitauit eum abſens, ſed cum multis venit ad monumentum, et reuinctum faſciis ſepulchralibus ac ſudario excitauit, iuſſitque, vt ſoluerent eum, ad infallibilem miraculi demonſtrationem, vt ab his omnibus veritas teſtimonium acciperet: et ne rurſum, quemadmodum de caeco, vlla remanere poſſet ambiguitas.

Verſ. 39. *Dicit — eſt.* Iam olet, et ideo impoſſibile eſt, eum reſuſcitare iam curruptum. Nam praedictum eſt, quod nondum de eo conuenientem habebat opinionem: nec ea, quae ſibi ille dixerat, intellexit.

Verſ. 40. *Ait — Dei?* Veriſimile eſt enim, hoc etiam eum dixiſſe illi: Aut hoc ſibi volebant, quae illi dixerat.

Verſ. 41. *Suſtulerunt — mortuus.* Suſtulerunt eum a loco in quo iacebat.

Verſ. 41.

3) *οἱ*, abeſt. A.

ποιῆσαι τοῦτο, κἀκεῖνο ψευδὲς οἰόμενοι. ἀγνοοῦσι δὲ, ὅτι, ὃ μέλλει ποιῆσαι, μεῖζόν ἐστι. τῷ γὰρ κωλύσαι ἐπιόντα τὸν θάνατον, μεῖζον τὸ παραγενόμενον ἤδη καὶ κυριεύσαντα ἀπελάσαι αὐτόν.

Verſ. 38. Ἰησοῦς — μνημεῖον. Ἐδάκρυσε μὲν, ἀφεὶς τὴν φύσιν ἐνδείξασθαι τὰ ἑαυτῆς· ὀλίγον δὲ, μέτρα τῶν ἐπὶ νεκροῖς δακρύων παραδιδοὺς ἡμῖν. εἶτα πάλιν ἐμβριμᾶται τῷ πάθει, κωλύων ἐκπεσεῖν εἰς ἀμετρίαν.

Verſ. 38. Ἦν — v. 39. λίθον. Διατί οὐκ ἀνέῳξεν αὐτὸν ἐπικειμένου τῷ λίθῳ; ἵνα[3]) οἱ τὸν λίθον ἄραντες, καὶ πρῶτοι τῆς ὀσμῆς ὀσφρανθέντες, αὐτοὶ μαρτυρήσωσι μάλιστα τῷ θαύματι. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ οὐκ ἀπὼν ἀνέῳξεν αὐτὸν, καὶ μετὰ πολλῶν ἦλθεν εἰς τὸ μνημεῖον, καὶ δεδεμένον κειρίαις[4]) καὶ σεδαρίῳ ἤγειρεν αὐτὸν, καὶ προσέταξε λύσαι αὐτὸν, πρὸς ἀναντίῤῥητον ἀπόδειξιν τῷ θαύματος, ἵνα διὰ πάντων τούτων ἡ ἀλήθεια μαρτυρηθῇ, καὶ μὴ πάλιν, ὡς ἐπὶ τῷ τυφλοῦ, γένηταί τις ἀμφιβολία.

Verſ. 39. Λέγει — ἐστιν. Ἤδη ὄζει, καὶ λοιπὸν, ἀδύνατον ἀναστῆναι αὐτὸν διεφθορότα. προείρηται γὰρ, ὅτι ἔπω περὶ αὐτῷ τὴν προσήκουσαν ὑπόληψιν εἶχεν, οὐδὲ ἃ εἶπεν αὐτῇ, νενόηκε.

Verſ. 40. Λέγει — θεοῦ; Εἰκὸς γὰρ, καὶ τοῦτο εἰπεῖν αὐτῇ, ἢ τοῦτο νοῆσαι ἐδίδουν,[5]) ἃ εἶπεν αὐτῇ.

Verſ. 41. Ἦραν — κείμενος. Ἦραν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ τόπου, ὅπου ἦν κείμενος.

Verſ. 41.

4) κηρίαις. B.
5) ἐδίδου. B. Forte ἐδίδω.

Verſ. 41. *Ieſus autem — me.* Vide dictiones Surſum, et Gratias ago: vt a Deo miſſus eſſe credatur. Ipſe ſiquidem in progreſſu docet, hanc eſſe cauſam. Dicebant enim Iudaei, Non eſt hic a Deo. Sed quomodo dixit, Quia audiſti me, quum precatus non ſit? Non eſt precatus, oſtendens, quod precatione opus illi non eſſet. Dixit autem, Quia audiſti me, inſinuans voluntatis identitatem: Gratias tibi ago, quia voluiſti, quod ego volo.

Verſ. 42. *Ego — audis.* Semper vis, quae volo: nam eadem vtrique voluntas eſt ac mens eadem. Deinde addit et cauſam huiusmodi gratiarum actionis humiliumque verborum.

Verſ. 42. *Sed — dixi.* Dixi, gratias tibi ago, quia audiſti me, propter imbecillitatem circumſtantium.

Verſ. 42. *Vt — miſeris.* Nam hoc maxime neceſſarium erat. Qui enim credit, quod Deus eum miſerit, eius etiam credet ſermonibus: quum aliis, tum his, quibus ſe Dei eſſe filium oſtendit: qui autem non credit, quod Deus eum miſerit, is neque eius ſermones ſuſcipiet.

Verſ. 43. *Et — foras.* Voce magna clamauit, oſtendens, quod animam vocet non praeſentem, ſed procul abſentem: vtque omnes, qui praeſentes erant, audirent hanc autoritatiuae poteſtatis iuſſionem: et quum in opus deductam viderent, ſublimiter de eo, tanquam de Deo, ſentirent.

Non dixit autem, Reſurge, ſed veni foras: cum eo, qui mortuus fuerat, tanquam cum viuente colloquens. Siquidem apud Deum etiam mortui

*) Hentenius legit, ὄρα et εὐχαριστῶ.

Vers. 41. Ὁ δὲ ἰησοῦς — με. Ὁρᾷ[6]) ἄνω, καὶ εὐχαριστεῖ, ἵνα πιστευθῇ, ὅτι παρὰ τῷ θεῷ ἀπεστάλη. αὐτὸς γὰρ προϊὼν διδάσκει, ταύτην εἶναι τὴν αἰτίαν. ἔλεγον γὰρ οἱ ἰουδαῖοι, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀπὸ θεῦ. ἀλλὰ πῶς εἶπεν, ὅτι ἤκουσάς μου; οὐ γὰρ ἤυξατο. οὐκ ἤυξατο μὲν, ἐμφαίνων, ὅτι οὐ δεῖται εὔξασθαι· εἶπε δὲ, ὅτι ἤκουσάς μου, ὑποδηλῶν τὸ ταὐτὸν τῷ θελήματος. εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἠθέλησας, ὃ θέλω.

Vers. 42. Ἐγὼ — ἀκούεις. Πάντοτε θέλεις, ἃ θέλω. τὸ αὐτὸ γὰρ ἀμφοτέροις θέλημα, ἡ αὐτὴ γνώμη. εἶτα προστίθησι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης εὐχαριστίας, καὶ τῶν ταπεινῶν ῥημάτων.

Vers. 42. Ἀλλὰ — εἶπον. Τὸ εὐχαριστῶ σοι, ὅτι ἤκουσάς με, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν περιεστώτων.

Vers. 42. Ἵνα — ἀπέστειλας. Τοῦτο γὰρ ἦν ἀναγκαιότατον. ὁ γὰρ πιστεύσας, ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἀπέστειλε, πιστεύσει πάντως καὶ τοῖς λόγοις αὐτῦ, τοῖς τε ἄλλοις, καὶ τοῖς περὶ τοῦ εἶναι αὐτὸν υἱὸν τῦ θεοῦ. ὁ δὲ μὴ πιστεύσας, ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἀπέστειλεν, οὐδὲ τοὺς λόγους αὐτῦ παραδέξεται.

Vers. 43. Καὶ — ἔξω. Φωνῇ μεγάλῃ ἐκραύγασεν, ἐνδεικνύμενος, ὅτι καλεῖ τὴν ψυχὴν οὐ παρεῦσαν, ἀλλ' ἀπεῦσαν πόῤῥω, καὶ ἵνα πάντες οἱ[7]) παρόντες ἀκούσωσι τὸ ἐξουσιαστικὸν τοῦτο κέλευσμα, καὶ ὅταν ἴδωσιν εἰς ἔργον ἐκβαῖν, ὑψηλόν τι καὶ θεοπρεπὲς περὶ αὐτῦ ἐννοήσωσιν.

Οὐκ εἶπε δὲ ἀνάστηθι, ἀλλὰ δεῦρο ἔξω· ὡς ζῶντι τῷ τεθνηκότι διαλεγόμενος. παρὰ γὰρ τῷ θεῷ καὶ οἱ νεκροὶ ζῶσι. τοῦτο οὖν ἐστιν, ὃ ἔλεγεν· ὅτι

7) οἱ παρόντες, desunt. A.

tui viuunt. Hoc ergo eſt, quod dicebat, Venit tempus et nunc eſt, quando mortui audient vocem filii Dei, et qui audierint, viuent. Vide enim, quid ſequatur.

Verſ. 44. *Et — faſciis ſepulchralibus.* Vinculis quibus mortui obuinciri ſolent. O maximum ac duplum miraculum! Non ſolum, qui iam olebat, reſurrexit, ſed etiam, qui obuinctus erat, exiuit a monumento. Itaque gratiarum actio, diſpenſationis erat, iuſſio ac opus, autoritatis: illa propter praeſentium imbecillitatem facta eſt, haec autem propter eius potentiam et virtutem accidit. Propterea in praecedentibus dicebat, Si non facio opera patris mei, nolite credere mihi: ſi autem facio, etſi mihi non vultis credere, operibus credite.

Verſ. 44. *Et — erat obuincta.* Parua faſciola, qua ad hoc vsque tempus vtuntur Hebraei ad tegmen capitis.

Verſ. 44. *Ait — abire.* Vos eum ſoluite, vt et tactus ferat teſtimonium, quod non phantaſma, ſed ipſe vere ſit. Et ſinite abire, ne cum eo ambulans laudis ac plauſus cauſa fiat: vtque per otium perfectius ſcrutentur eum, qui voluerint.

Vtinam autem et mens mea in affectionum monumento ſepulta, earumque faſciis alligata, ac inſenſibilitatis lapidem ſuperpoſitum habens, et iam olida graui peccatorum odore, verbi ſermone reſurgeret.

Verſ. 45. *Multi* — v. 46. *Ieſus.* Non tanquam admirantes, ſed quaſi de praeſtigiatore calumniantes: hi autem ſunt, qui dicebant: Non potuit hic, qui caeci oculos aperuit, facere, ne hic moreretur?

Verſ. 47.

ὅτι[r]) ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστὶν, ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκού- r) Io. 5, 25.
σονται τῆς φωνῆς τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται. ὅρα γάρ.

Verſ. 44. Καὶ — κειρίαις. Δεσμοῖς νεκροσολικοῖς. ὦ μεγίστε καὶ διπλοῦ θαύματος! οὐ μόνον σεσηπὼς ὢν ἀνέστη, ἀλλὰ καὶ δεδεμένος ὤν, ἐξῆλθε τοῦ μνημείου. ἡ μὲν οὖν εὐχαριστία, τῆς οἰκονομίας· τὸ δὲ κέλευσμα καὶ τὸ ἔργον, τῆς ἐξουσίας. ἐκείνη, διὰ τὴν ἐκείνων ἀθένειαν· ταῦτα δὲ, διὰ τὴν τότε δύναμιν. διὰ ταῦτα προλαβὼν ἔλεγεν· εἰ οὐ[s]) ποιῶ τὰ ἔργα τοῦ πατρός μου, μὴ s) Io. 10, 37.
πιστεύετέ μοι. εἰ δὲ ποιῶ, κἂν ἐμοὶ μὴ πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε.

Verſ. 44. Καὶ — περιεδέδετο. Φακιολίῳ μικρῷ, οἵῳ χρῶνται μέχρι καὶ νῦν ἑβραῖοι καλύμματι κεφαλῆς.

Verſ. 44. Λέγει — ὑπάγειν. Ὑμεῖς αὐτὸν λύσατε, ἵνα καὶ ἡ ἀφὴ μαρτυρήσῃ, ὅτι ἐ φάσμα, ἀλλ' ἐκεῖνος ὄντως ἐστὶν, καὶ ἄφετε ὑπάγειν, ἵνα μὴ, μετ' αὐτοῦ περιπατῶν, εὐφημίας αὐτῷ καὶ κρότου γίνηται αἴτιος, καὶ ἵνα κατὰ σχολὴν τελεώτερον αὐτὸν[8]) περιεργάζωνται οἱ βουλόμενοι.

Εἶτα δὲ καὶ τὸν ἐμὸν νοῦν, ἐντεθαμμένον μνημείῳ τῶν παθῶν, καὶ δεδεμένον κειρίαις αὐτῶν, καὶ λίθον ἀναισθησίας ἐπικείμενον ἔχοντα, καὶ ὄζοντα δυσωδίας τῶν ἁμαρτιῶν, τῷ λόγῳ τοῦ λόγου ἐξανάστησαι.

Verſ. 45. Πολλοὶ — v. 46. ἰησοῦς. Οὐχ ὡς θαυμάζοντες, ἀλλὰ διαβάλλοντες, ὡς γόητα. οὗτοι δέ εἰσιν οἱ εἰπόντες· οὐκ ἠδύνατο οὗτος, ὁ ἀνοίξας τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς.

Verſ. 47.

8) περιεργάσωνται. A.

Verſ. 47. *Congregauerunt* — v. 48. *gentem.* Tollent, ſiue, perdent. Specioſum autem praetextum imponere volentes inſidiis, quas aduerſus ſaluatorem ſtruebant, ac populum contra eum mouere molientes, timorem cauſabantur Romanorum, quia, ſi omnes crediderint in eum, exiſtimabitur, tyrannidem meditari: venientque Romani, ac perdent vniuerſos, tanquam tyrannidis ac defectionis participes.

Atqui ipſe defectionem non docuit, quin potius cenſum Caeſari exſolui permiſit: quumque populi regem vellent eum conſtituere, aufugit, et frugaliter oberrabat, ac vitam probiſſimam omnibus proponebat: quae magis eſt tyrannidis interitus. At ipſi, quanquam non expectabant, nec timebant, ſed prae inuidia perditionem Romanorum in praetextum aſſumebant: ea tamen paſſi ſunt, quae cauſabantur: non quia Chriſto obſequuti ſunt, ſed quia ei non paruerunt. Nam propter illum traditi ſunt, vt etiam teſtatur Ioſephus. Et ipſi quidem praetextum ſumſerunt occidendi illum, ne a Romanis internecioni traderentur: quia vero occiderunt, internecioni traditi ſunt, et quae fecerunt, vt effugerent, ea quia fecerunt, non effugerunt.

Verſ. 49. *Vnus — Caiaphas.* †† Appellatus, nimirum.

Verſ. 49. *Cum eſſet Pontifex anni illius.* Quum in legis transgreſſionem impegiſſent, is qui potens erat, a Romanis pontificatum in annum emebat: et ipſe quidem principatum ſuo anno obtinebat:

9) Incluſa abſunt. A.
†) Vide ſupra ad Cap. VIII. verſ. 28.

Vers. 47. · Συνήγαγον — v. 48. ἔθνος. Ἄρξωσιν, ἡγοῦν, ἀπολέσωσιν. εὐπρόσωπον δὲ ἀφορμὴν ἐπιθεῖναι τῇ κατὰ τὸ σωτῆρος ἐπιβουλῇ θέλοντες, καὶ τὸν λαὸν κινῆσαι κατ' αὐτὸ μηχανώμενοι, προφασίζονται τὸν φόβον τῶν ῥωμαίων, ὅτι ἐὰν πάντες πιστεύσωσιν εἰς αὐτὸν, ὑποπτευθήσεται τυραννίδα μελετᾶν, καὶ ἐλεύσονται οἱ ῥωμαῖοι, καὶ ἀπολέσωσι πάντας, ὡς κοινωνοὺς τῆς τυραννίδος καὶ ἀποστασίας.

Καὶ μὴν αὐτὸς μὲν ἀποστασίαν οὐκ ἐδίδαξεν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐπέτρεψε κῆνσον ἀποδοῦναι καίσαρι, καὶ βουλομένων τῶν ὄχλων ποιῆσαι αὐτὸν βασιλέα, ἔφυγε, καὶ εὐτελῶς περιῆρχετο, καὶ βίον ἄριστον ὑπετίθετο, ἅπερ αἱρέσεώς ἐστι μᾶλλον τυραννίδος· [αὐτοὶ [2]) δὲ, εἰ καὶ μὴ προσδοκῶντες, ἀλλ' ἐκ φθόνου προεφασίσαντο τὴν ῥωμαίων ἀπώλειαν, ὅμως πεπόνθασιν, ἃ προεφασίσαντο, ἃ διότι ἐπείθοντο τῷ χριστῷ, ἀλλὰ διότι οὐκ ἐπείθοντο. δι' ἐκεῖνον γὰρ προεδόθησαν, ὡς καὶ ἰώσηπος [1]) μαρτυρεῖ. καὶ αὐτοὶ μὲν προεφασίζοντο ἀνελεῖν αὐτὸν, ἵνα μὴ ἐξολοθρευθῶσιν ὑπὸ ῥωμαίων· ἐπεὶ δὲ ἀνεῖλον, ἐξωλοθρεύθησαν· καὶ ἅπερ, ὡς διαφευξόμενοι ἔπραξαν, ταῦτα, ἐπειδὴ ἔπραξαν, ἃ διέφυγον.]

Vers. 49. Εἷς — καϊάφας. Ὀνομαζόμενος, δηλονότι. [2])

Vers. 49. Ἀρχιερεὺς ὢν τῷ ἐνιαυτῷ ἐκείνῳ. Ἐξοκειλάντων γὰρ εἰς παρανομίας, ὁ δυνάμενος ἐνιαυσιαίαν ὠνεῖτο τὴν ἀρχιερωσύνην ἀπὸ τῶν ῥωμαίων, καὶ αὐτὸς μὲν ἦρχεν ἐν τῷ ἐνιαυτῷ αὐτοῦ,

[2]) Omissis his duobus vocabulis, textum coniunxit Hentenius. Eorum loco autem in contextu, post Caiphas, addidit *nomine*.

tinebat: qui vero ante eum tenuerant, assidebant illi, simulque cum eo consultabant, dicti et ipsi pontifices, quod etiam ipsi principatum tenuissent, de quibus etiam in euangelio iuxta Matthaeum significauimus.

Vers. 49. *Dixit — quicquam.* Quod vtile sit, quod expediat, adeo segniter affecti.

Vers. 50. *Nec — v. 51. dixit.* Hoc: Quidnam? Vt vnus homo moriatur pro populo.

Vers. 51. *Sed — natione.* Non quod dignus esset, vaticinatus est, sed quod pontifex esset anni illius: non propter propriam virtutem, sed propter pontificalem dignitatem. Adhuc enim diuina gratia in templo permanebat: quae ore illius vtens, cor non tetigit.

Prophetauit autem, quod futurum esset, vt Iesus moreretur pro natione Iudaeorum. Pro ipsis namque mortuus est, vt eos saluos faceret: dicebat enim, Non sum missus, nisi ad oues perditas domus Israël. Et rursum, Et animam meam pono pro ouibus. Ne autem pro ipsis solis mori putetur, addit euangelista:

Vers. 52. *Nec — vnum.* Sicut enim non pro solis Iudaeis incarnatus est, verum etiam pro caeteris: ita sane et mortuus est non pro solis illis, sed et pro his. Nam, quae docebat et faciebat, etiam pro his erant: vt, quum illi in primis didicissent, veluti qui etiam primi Deum cognouerant: postmodum et alios docerent. Filios itaque Dei, Gentes nominauit, vt qui filii erant futuri.

Et has siquidem Christus oues suas, ab eo, quod futurum erat, appellauit. Dispersas autem ob

3) συμβουλευταὶ ἦσαν.
4) Inclusa absunt. A.
5) Inclusa absunt. A.

τοῦ, οἱ πρὸ αὐτοῦ δὲ συνήδρευον καὶ [3]) συνεβούλευον αὐτῷ, καλέμενοι καὶ αὐτοὶ ἀρχιερεῖς, ὡς καὶ αὐτοὶ ἀρχιερατεύσαντες. [περὶ [4]) ὧν καὶ ἐν τῷ κατὰ ματθαῖον εὐαγγελίῳ δεδηλώκαμεν.]

Vers. 49. Εἶπεν — οἶδεν. Οὐδὲν συμφέρον, οὐδὲν χρήσιμον, ἔτω ῥᾳθύμως διακείμενοι.

Vers. 50. Οὐδὲ — v. 51. εἶπε. Τοῦτο, ποῖον; τὸ ἵνα εἷς ἄνθρωπος ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ.

Vers. 51. Ἀλλ' — ἔθνος. Οὐχ ὡς ἄξιος, προεφήτευσεν· ἀλλ', ὡς ἀρχιερεὺς ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου· οὐ δι' οἰκείαν ἀρετήν· ἀλλὰ διὰ τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα. ἔτι γὰρ ἡ θεία χάρις παρέμενε τῷ ναῷ, ἥτις τῷ στόματι αὐτοῦ χρησαμένη, τῆς καρδίας οὐχ ἥψατο.

Προεφήτευσε δὲ, ὅτι ἔμελλεν ὁ ἰησοῦς ἀποθνήσκειν ὑπὲρ τοῦ ἔθνους τῶν ἰουδαίων. ὑπὲρ αὐτῶν γὰρ ἀπέθανε, σπεδάζων σῶσαι αὐτούς. ἔλεγε γάρ· οὐκ [t]) ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου ἰσραήλ. [καὶ [5]) πάλιν ἔλεγε· καὶ [v]) τὴν ψυχήν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων. ἵνα δὲ μὴ δόξῃ ὑπὲρ αὐτῶν μόνων ἀποθανεῖν, προστίθησι.]

t) Matt. 15, 24.

v) Io. 10, 15.

Vers. 52. Καὶ — ἕν. Ὥσπερ γὰρ ἐνηνθρώπησεν, οὐχ ὑπὲρ τῶν ἰουδαίων μόνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἐθνῶν· ἔτως ἄρα καὶ ἀπέθανεν, οὐχ ὑπὲρ ἐκείνων μόνων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τούτων. ἃ γὰρ ἐδίδασκε καὶ ἐποίει, καὶ ὑπὲρ τούτων ἦσαν, ἵνα προηγουμένως ἐκεῖνοι μαθόντες, ὡς καὶ πρῶτοι πάλαι τὸν θεὸν ἐπιγνόντες, ἔπειτα καὶ τούτους διδάξωσι. τέκνα μὲν οὖν τῷ θεῷ, τὰ ἔθνη ὠνόμασεν, ὡς μέλλοντα γενέσθαι.

Καὶ γὰρ καὶ ὁ χριστὸς πρόβατα αὐτοῦ ταῦτα προσηγόρευσεν, ἀπὸ τοῦ μέλλοντος. διεσκορπισμένα δὲ,

ob varia de Deo dogmata, eo quod bonum non haberent pastorem. Congregaret in vnum gregem, in vnam fidem. Caeteri vero non quasi vaticinium, sed quasi consilium suscipientes, suffragiis illud comprobant.

Vers. 53. *Ab — eum.* Atqui etiam prius illum occidere tentabant, vt praedictum est, sed nunc cum consilio et deliberatione sententiam decreuerunt: nunc cum omni animi promtitudine et studio amissi sunt.

Vers. 54. *Iesus — suis.* Iam non manifeste ambulabat, sed abiit in regionem, quae deserto vicina erat, videlicet in ciuitatem, quae dicebatur Ephraim, de tribu Ephraim. Nam humano more seipsum seruabat, dum adhuc tempus expectaret. Quomodo ergo putas, turbabantur discipuli videntes, illum humano more sese seruantem?

Vers. 55. *Instabat — pascha.* De regione Ierosolymorum.

Vers. 55. *Vt purificarent se.* Secundum legem.

Vers. 56. *Quaerebant — festum?* Pulchra purificatio cum insidiis et ad homicidium promtitudine. Festum itaque commutauerunt in illius venationem.

Vers. 57. *Dederant — eum.* Admirandum pontificum praeceptum, proditio ad mortem. O scelestos, quibus primordiis festum honorant! quibus animis caedem spirantibus celebraturi sunt!

Cap.

δὲ, τοῖς διαφόροις περὶ θεοῦ δόγμασι, παρὰ τὸ μὴ ἔχειν πειμένα καλόν· συναγάγῃ δὲ, εἰς ἓν ποίμνιον, εἰς μίαν πίστιν. οἱ δὲ λοιποὶ, οὐχ ὡς προφητείαν, ἀλλ' ὡς συμβολὴν τὸν λόγον δεξάμενοι, κυροῦσιν αὐτόν.

Verſ. 53. Ἀπ' — αὐτόν. Καὶ μὴν καὶ πρότερον ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, ὡς προείρηται· ἀλλὰ νῦν μετὰ συμβολῆς καὶ σκέψεως ἐκύρωσαν τὴν γνώμην, νῦν μετὰ πάσης προθυμίας καὶ σπουδῆς ἐπεχείρησαν.

Verſ. 54. Ἰησοῦς — αὐτοῦ. Οὐκέτι φανερῶς περιεπάτει, ἀλλὰ ἀπῆλθεν εἰς τὴν χώραν τὴν ἐγγὺς τῆς ἐρήμου, ἤγουν, εἰς πόλιν Ἐφραὶμ [6]) ὀνομαζομένην, ἀπὸ τοῦ Φυλάρχου Ἐφραΐμ. ἀνθρωπίνως γὰρ σώζει ἑαυτὸν, ἀναμένων ἔτι τὸν καιρόν. πῶς οὖν οἴει θορυβεῖσθαι τοὺς μαθητὰς, ὁρῶντας αὐτὸν ἀνθρωπίνως σωζόμενον;

Verſ. 55. Ἦν δὲ ἐγγὺς — τὸ πάσχα. Ἐκ τῆς χώρας τῶν ἱεροσολύμων.

Verſ. 55. Ἵνα ἁγνίσωσιν ἑαυτούς. Κατὰ τὸν νόμον.

Verſ. 56. Ἐζήτουν — ἑορτήν; Καλὸς ἁγνισμὸς, μετὰ ἐπιβολῆς καὶ προαιρέσεως μιαφόνου. τὴν ἑορτὴν οὖν ἐποιοῦντο θήραν αὐτοῦ.

Verſ. 57. Δεδώκεισαν — αὐτόν. Θαυμαστὴ τῶν ἀρχιερέων ἡ ἐντολὴ, προδοσία ἐπὶ θανάτῳ. ὦ τῶν ἀνοσίων! οἵοις μὲν προοιμίοις τιμῶσι τὴν ἑορτήν; οἵαις δὲ ψυχαῖς, φόνου πνέουσαι, ἑορτάζειν μέλλουσιν;

[6]) λεγομένην. A.

Cap. XII. v. 1. *Ieſus ergo* — v. 2. *eo.*

Ipſe quidem eo venit, paulatim Ieroſolymam appropinquans, quum iam ſuae paſſionis tempus inſtaret, ſimul autem, vt diſcipuli Lazarum, qui a mortuis ſurrexerat, epulantem inſpicerent. Sorores vero coenam ei parauerunt, tanquam magiſtro et benefactori ſummo, ac plus quam homini.

Cap. XII. De ea, quae vnxit dominum vnguento.

Verſ. 3. *Maria ergo — precioſae.* Piſticae, hoc eſt, purae, et ad puritatem ac munditiem ordinatae: aut etiam appellatio quaedam eſt haec vnguenti.

Verſ. 3. *Vnxit pedes Ieſu.* Tanquam domini ſui, tanquam Dei.

Verſ. 3. *Et — eius.* Oſtendens magnitudinem, qua eum proſequebatur, reuerentiae ac fidei. Lege quoque ſexageſimum ſecundum caput euangelii ſecundum Matthaeum, quod etiam ad praeſentia conducit.

Verſ. 3. *Domus autem — vnguenti.* Nam et mundus ſuaui Chriſti Ieſu odore implendus erat.

Cap. XIII. De verbis Iudae.

Verſ. 4. *Dicit* — v. 6. *portabat.* De hoc manifeſte dictum eſt praedicto capite, vbi habetur, Amen dico vobis, vbicunque praedicatum fuerit hoc

7) ⁊ꝯ, addit. A.

Cap. XII. v. 1. Ὁ οὖν ἰησοῦς — v. 2. αὐτῷ. Αὐτὸς μὲν ἦλθεν ἐκεῖ, πλησιάζων κατὰ μικρὸν τοῖς ἱεροσολύμοις, ἐγγίζοντος ἤδη τῷ καιρῷ [7]) τῷ πάθει αὐτοῦ· ἅμα δὲ, ἵνα [8]) οἱ μαθηταὶ θεάσωνται τὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα λάζαρον ἐθίοντα. αἱ ἀδελφαὶ δὲ ἐποίησαν αὐτῷ δεῖπνον, ὡς διδασκάλῳ, καὶ εὐεργέτῃ, καὶ ὑπὲρ ἄνθρωπον.

Κεφ. ΙΒ. Περὶ τῆς ἀλειψάσης τὸν κύριον μύρῳ.

Vers. 3. Ἡ οὖν μαρία — πολυτίμου. Πιστικῆς, ἤτοι, ἀκράτε καὶ καταπεπιστευμένης εἰς καθαρότητα, ἢ καὶ προσηγορία τις ἦν τοῦτο μύρου.

Vers. 3. Ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ ἰησοῦ. Ὡς δεσπότε αὐτῆς, ὡς θεοῦ.

Vers. 3. Καὶ — αὐτοῦ. Ἐνδεικνυμένη τὸ μέγεθος τῆς εἰς αὐτὸν τιμῆς καὶ πίστεως. [ἀνάγνωθι [9]) δὲ καὶ τὸ ἑξηκοστὸν δεύτερον κεφάλαιον τοῦ κατὰ ματθαῖον, χρησιμεῦον εἰς τὰ παρόντα.]

Vers. 3. Ἡ δὲ οἰκία — μύρε. Ἐμελλε γὰρ καὶ ὁ κόσμος πληρωθῆναι τῆς εὐωδίας τοῦ ἰησοῦ.

Κεφ. ΙΓ. Περὶ ὧν εἶπεν ἰούδας.

Vers. 4. Λέγει — v. 6. ἐβάσταζεν. Εἰρηται περὶ τούτου σαφῶς ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ, ἔνθα κεῖται τό· ἀμὴν [x]) λέγω ὑμῖν, ὅπου ἐὰν

x) Matt. 26, 13.

[8]) Ante ἵνα, addit καὶ. A.
[9]) Inclusa absunt. A.

hoc euangelium et caetera: et eorum totam quaere interpretationem.

Non autem arguit Christus Iudae propositum, magna clementia nitens eum conuertere. Verum, quomodo sciens ipsum furem, permisit omnino seruare marsupium? Propter illius imbecillitatem, vt inde suam fouens auaritiam, ob eam non incideret, in praeceptoris proditionem.

Vers. 7. *Ait — istud.* In diem sepulturae meae seruauit vnguentum, siue in tempus sepulchrae meae: tanquam vaticinata, propinquam esse mortem meam. Hoc autem planius scripsit Marcus, quod et de alia muliere dictum est. Ait enim: Praeuenit, vt vngeret corpus meum in sepulturam. Moris siquidem erat cum vnguentis sepelire corpora, vt conseruarentur.

Vers. 8. *Pauperes — habebitis.* Apud Marcum vero dixit, Semper pauperes habetis vobiscum, et quum volueritis, potestis illis benefacere. Dicendo autem, Me non semper habebitis: suggessit illis de caede sua, quae paulo post futura erat.

Vers. 9. *Cognouit — v. 11. Iesum.* Christum occidere quaerebant sumto praetextu, quod solueret sabbathum, et se Deo aequalem faceret, quodque multi in eum crederent. Lazarum vero quare? an quia reuixerat? quod ergo crimen est reuixisse? Itaque tota res est inuidia. Nam inuidebant non benefactori tantum, verum etiam beneficio affectis: ideo quoque caecum foras eiecerant,

[1]) Inclusa absunt. A.

[2]) Nemo opinetur, Hentenium legisse ἔξετε. Sed *habebitis* dedit, sententiam secutus. De confusione temporum supra disputauit in praefatione. Vide praefat. ad Euang. Matth. pag. 118.

[3]) Inclusa absunt. A.

ἐὰν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο, ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, λαληθήσεται καὶ ὃ ἐποίησεν αὕτη, εἰς μνημόσυνον αὐτῆς· καὶ ζήτησον τὴν ὅλην ἐξήγησιν αὐτοῦ.

[Οὐκ ἤλεγξε[1]) δὲ τὸν σκοπὸν τοῦ ἰάδα ὁ χριστὸς, τῇ πολλῇ μακροθυμίᾳ βουλόμενος ἐπιστρέψαι αὐτόν. ἀλλὰ πῶς, κλέπτοντα αὐτὸν εἰδὼς, βαλλαντιοφύλακα εἶναι αὐτὸν εἴασε; πάντως διὰ τὴν ἀσθένειαν ἐκείνου, ἵνα τὴν φιλαργυρίαν ἐκεῖθεν παραμυθέμενος, μὴ δι' αὐτὴν ἐμπέσῃ εἰς προδοσίαν τοῦ διδασκάλου.]

Vers. 7. Εἶπεν — αὐτό. Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου ἐφύλαξε τὸ μύρον, ἤγουν, εἰς τὸν καιρὸν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου, ὡσανεὶ προφητεύουσα τὸν πλησίαζοντά μου θάνατον. τοῦτο δὲ φανερώτερον ὁ μάρκος ἔγραψεν, ῥηθὲν καὶ περὶ τῆς ἄλλης γυναικός. εἴρηκε γάρ· ὅτι[y]) προέλαβε μυρίσαι μου τὸ σῶμα εἰς τὸν ἐνταφιασμόν. ἔθος γὰρ ἦν, μύροις ἐνταφιάζειν τὰ σώματα πρὸς τὸ διαρκεῖν. y) Marc. 14, 8.

Vers. 8. Τοὺς πτωχοὺς — ἔχετε.[2]) [Παρὰ[3]) δὲ τῷ μάρκῳ εἴρηκε· πάντοτε[z]) τοὺς πτωχοὺς ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν, καὶ ὅταν θέλητε, δύνασθε αὐτοὺς εὖ ποιῆσαι.] εἰπὼν δέ· ὅτι ἐμὲ δὲ οὐ πάντοτε ἔχετε· ὑπόμνησιν αὐτοῖς ἐνέβαλε τῆς μετ' ὀλίγον σφαγῆς αὐτοῦ. 2) Marc. 14, 7.

Vers. 9. Ἔγνω — v. 11. ἰησοῦν. Τὸν μὲν χριστὸν ἐζήτουν ἀποκτεῖναι, προφασιζόμενοι, ὅτι λύει τὸ σάββατον, καὶ ὅτι ἴσον ἑαυτὸν ποιεῖ τῷ θεῷ, καὶ ὅτι πολλοὶ πιστεύουσιν εἰς αὐτόν· τὸν δὲ λάζαρον διατί; διότι ἀνέζησε; καὶ ποῖον ἔγκλημα τοῦτο ἀναζῆσαι; φθόνος οὖν τὸ πᾶν. ἐφθόνουν γὰρ οὐ μόνον τῷ εὐεργετοῦντι, ἀλλὰ καὶ τοῖς εὐεργετουμένοις. διὸ καὶ τὸν τυφλὸν ἐξέβαλον ἔξω,

rant, et Lazarum interficere volebant: adeo erant non inuidi tantum, sed et veloces ad caedem. Propterea de eis quoque dicebat propheta, Manus eorum sanguine plenae sunt. Mordebat etiam illos, quod instante festo plurima turba illud relinqueret et ad eum curreret.

Vers. 12. *Postero* — v. 13. *ei.* Ne propter se Lazarum occiderent, Ierosolyma venit: simul autem, vt populus cum ramis sibi occurreret, et consternarentur insidiatores, possentque ad mentem sanam redire. Acceperunt autem ramos, in signum victoriae, his eum, tanquam mortis victorem, venerantes.

Vers. 13. *Et — Israël.* Hoc maxime Iudaeos praefocabat, persuasam esse turbam, quod a Deo veniret. Quaere autem quadragesimo quinto iuxta Matthaeum capite, vbi dicitur, Turbae vero, quae praeibant et quae sequebantur, clamabant dicentes, Hosia na filio Dauid, et eius lege interpretationem, ac sequentium duorum dictorum, pulchre admodum propositam.

Cap. XIV. De asello.

Vers. 14. *Nactus — illum.* Rursum in illo quaere expositionem principii capitis, totamque perlege, quum sit plurimum necessaria.

Nactus est autem asellum, ab his, quos miserat, discipulis adductum, quemadmodum caeteri scripserunt euangelistae. Illi vero omnia, quae de Lazaro erant, quaeque sequuntur vsque ad asinam et pullum praetermiserunt, quemadmodum et alia multa, tum miracula, tum dogmata: siue omnino obliti, siue potius diuiniori aliqua dispensatione,

καὶ τὸν λάζαρον ἀνελεῖν βϐλέυοντας. ἔτως ἦσαν οὐ φθονεροὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ταχεῖς εἰς φόνους. διὸ καὶ ὁ προφήτης περὶ αὐτῶν ἔλεγεν· ὠκεῖς [a]) χεῖρες αὐτῶν αἵματος πλήρεις. ἔδακνε δὲ αὐτοὺς καὶ τὸ, τῆς ἑορτῆς ἐγγιζέσης, πολὺν ὄχλον ἀφεῖναι ταύτην, καὶ τρέχειν πρὸς αὐτόν. a) Iesa. 1, 15.

Vers. 12. Τῇ ἐπαύριον — v. 13. αὐτῷ. Ἵνα μὴ δι' αὐτὸν ἀνέλωσι τὸν λάζαρον, ἔρχεται πρὸς τὰ ἱεροσόλυμα· ἅμα δὲ, ἵνα καὶ ὁ ὄχλος μετὰ τῶν βαΐων ὑπαντήσῃ αὐτῷ, καὶ καταπλαγῶσιν οἱ ἐπιβϐλέυοντες, καὶ δυνηθῶσι συνιέναι. ἔλαβον δὲ τὰ βαΐα, σύμβολον νίκης, τέτοις αὐτὸν, ὡς νικητὴν τῦ θανάτε, γεραίροντες.

Vers. 13. Καὶ — ἰσραήλ. Τοῦτο μάλιστα τοὺς ἰουδαίους ἀπέπνιγε, τὸ πεισθῆναι τὸν ὄχλον, ὅτι ἀπὸ θεῦ ἔρχεται. ζήτησον δὲ ἐν τῷ τεσσαρακοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τῦ κατὰ ματθαῖον, τό· οἱ [b]) δὲ ὄχλοι οἱ προάγοντες καὶ οἱ ἀκολυθῦντες ἔκραζον λέγοντες, ὡσαννὰ τῷ υἱῷ δαυίδ· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἑρμηνείαν αὐτῦ τε καὶ τῶν ἐφεξῆς δύο ῥητῶν, ἅρισα ἐκτεθειμένην. b) Matth. 21, 9.

Κεφ. ΙΔ. Περὶ τοῦ ὄνου.

Vers. 14. Εὑρὼν — αὐτό. Ζήτησον ἐν ἐκείνῳ πάλιν τὴν ἐξήγησιν τῆς ἀρχῆς τῦ κεφαλαίου, καὶ ἀνάγνωθι πᾶσαν, ἀναγκαιοτάτην οὖσαν.

Εὗρε δὲ τὸ ὀνάριον ἀχθὲν ὑπὸ τῶν ἀποσταλέντων μαθητῶν, ὡς οἱ ἄλλοι ἱστόρησαν εὐαγγελισταί. ἐκεῖνοι γὰρ πάντα μὲν, τὰ κατὰ τὸν εἰρημένον λάζαρον καὶ τὰ ἐφεξῆς ἄχρι τῆς ὄνου καὶ τοῦ πώλου παρέδραμον, ὥσπερ καὶ ἄλλα πολλὰ θαύματα καὶ διδάγματα, εἴτε ἐπιλαθόμενοι ἁπλῶς, εἴτε καὶ κατά τινα θειοτέραν οἰκονομίαν,

ὡς

fatione, vt haberet et hic poſt ipſos, quae propria ſcriberet in euangelii confirmationem.

His ergo relictis, dicunt, Matthaeus quidem, quod vbi appropinquaſſent Ieroſolymis, veniſſentque Bethphage ad montem Oliuarum, tunc Ieſus miſit duos diſcipulos et caetera. Marcus vero, Dum appropinquant Ieroſolymis ad Bethphage et Bethaniam, iuxta montem Oliuarum, mittit duos e diſcipulis ſuis. Similiter autem et Lucas.

Apparet ergo quod egreſſus a domo Lazari, quum adhuc Bethaniae eſſet, miſit diſcipulos, duxeruntque aſinam et pullum. Ideo caeteri quidem euangeliſtae, tanquam ſimpliciter procedente verſus Ieroſolyma Chriſto, narrant: non interrumpentes ſermonem itineris verſus Ieroſyma, per eam, quae de Lazaro eſſet mentionem. Iohannes vero, quae ſilentio praeterita erant, latius ſcripſit: de pullo autem ac ſequenti itinere compendioſius, quod iam conſcripta eſſent.

Hoc autem etiam conſiderare oportet, quod hi, qui palmarum ramos geſtabant, exierunt obuiam, qui vero ramorum multitudinem ab arboribus caedebant ac ſternebant in via, poſtquam occurriſſent, caedebant, de quibus Matthaeus et Marcus dixerunt.

Verſ. 14. *Sicut* — v. 15. *aſinae.* Noli timere, nam manſuetus eſt, et non ſicut multi, qui tibi dominati ſunt, minax, et iniuſtus, ac tyrannus. Quaere autem, vbi praedicto capite dicitur, Hoc autem totum factum eſt, vt compleretur,

4) Incluſa abſunt. A. ὑπερβάντες, intellige, οἱ λοιποὶ εὐαγγελισταί, deinde φασὶ ματθαῖος μὲν — μάρκος δέ.

5) Ita correxi, loco ὅτι τε.

6) βηθσφαγὴ legebatur.

ὡς ἂν ἔχοι καὶ οὗτος μετ' αὐτοὺς γράφειν ἰδικῶς, εἰς βεβαίωσιν τοῦ εὐαγγελίου.

[Ὑπερβάντες 4) δὲ ταῦτά φασι, ματθαῖος μέν· ὅτι 5) ὅτε ἤγγισαν c) εἰς ἱεροσόλυμα, καὶ ἦλθον εἰς 6) βηθφαγὴ, πρὸς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, τότε ὁ ἰησοῦς ἀπέστειλε δύο μαθητὰς, καὶ τὰ ἑξῆς· μάρκος δέ· ὅτι d) ὅτε ἤγγισεν 7) εἰς ἱεροσόλυμα, εἰς βηθφαγὴ καὶ βηθανίαν, πρὸς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν, ἀποστέλλει δύο τῶν μαθητῶν αὐτοῦ· ὁμοίως δὲ καὶ e) λουκᾶς.

c) Matth. 21, 1.
d) Marc. 11, 1.
e) Luc. 19, 29.

Φαίνεται οὖν, ὅτι ἐξελθὼν ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ λαζάρου, καὶ ἔτι ἐν βηθανίᾳ ὢν, ἀπέστειλε τοὺς μαθητὰς, καὶ ἤγαγον τὴν ὄνον, καὶ τὸν πῶλον. διὸ οἱ μὲν ἄλλοι εὐαγγελισταὶ, ὡς ἁπλῶς ὁδεύοντος ἐπὶ τὰ ἱεροσόλυμα τοῦ χριστοῦ, διηγοῦνται, μὴ διακόψαντες τὸν λόγον τῆς ἐπὶ τὰ ἱεροσόλυμα πορείας, τῇ μνήμῃ τῇ κατὰ τὸν λάζαρον· ὁ δὲ ἰωάννης τὰ παρασεσιωπημένα μὲν πλατύτερον ἱστορεῖ· τὰ κατὰ τὸν πῶλον δὲ καὶ τὴν ἑξῆς ὁδὸν, ἐπιτομώτερον, ὡς προϊστορημένα.

Καὶ τοῦτο δὲ χρὴ ἐπιτηρῆσαι, ὅτι τὰ μὲν βάϊα τῶν φοινίκων βαστάζοντες ἐξῆλθον εἰς ὑπάντησιν. οὓς δὲ ἔκοπτον κλάδους ἀπὸ τῶν δένδρων καὶ ἐστρώννυον ἐν τῇ ὁδῷ, μετὰ τὸ ὑπαντῆσαι ἔκοπτον, περὶ ὧν ματθαῖος καὶ μάρκος εἶπον.]

Vers. 14. Καθώς — v. 15. ὄνου. Μὴ φοβοῦ, πραῢς γάρ ἐστι, καὶ οὐχ ὡς οἱ πολλοὶ τῶν βασιλευσάντων σου, ἀπηνὴς καὶ ἄδικος καὶ τύραννος. ζήτησον δὲ ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τό· τοῦτο f) δὲ ὅλον γέγονεν, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν

f) Matth. 21, 4.

7) Apud Marcum est, ἐγγίζουσιν. Nec aliter ibi in contextu habent Codd. Euthymii. Est ergo hic corruptio per negligentiam, ex loco parallelo Matthaei. Et Hentenius quidem ἤγγισαν, vt habet Matthaeus, videtur legisse.

tur, quod dictum est per prophetam et caetera: ibi siquidem interpretationem inuenies.

Quod si Iohannes nomen Mansuetus omisit, ne admireris: frequenter enim dictiones aliquas veteris testamenti relinquunt, aut quasi memoriae non occurrentes, aut quasi per ea, quae sequuntur declaratas. Nam quum super pullum sedeat asinae, mansuetus vtique est ac modestus. Sed et Sedens ac Ascendens, idem significant, quum per eandem dictionem hebraicam significentur. Rursumque pullus asinae asinus est, et pullus filius subiugalis.

Vers. 16. *Haec — primo.* Haec, puta talia prophetica dicta, non cognouerunt ante crucem, quod de eo praedicta fuissent.

Vers. 16. *Sed — ei.* Postquam glorificatus est per crucem et resurrectionem: tunc per spiritus sancti descensionem recordati sunt, quod haec prophetica omnia propter eum scripta essent siue de eo, et quod haec omnia, quae scripta sunt fecerant ei Iudaei.

Vers. 17. *Testimonium igitur perhibebat — mortuis.* Testimonium perhibebat de signo, quod circa Lazarum ediderat.

Vers. 18. *Propterea — signum.* Turba quidem eorum, qui tunc crediderant, testimonium perhibebat: turba vero eorum, qui audierant, obuiam ei cum illis processit.

Vers. 19. *Pharisaei ergo — abiit.* Mundum dicunt multitudinem. Post eum abiit, hoc est, sequitur eum. Si igitur per pharisaeos intelligas insidiatores, sibiipsis indignantur, quod prae segnitie

ῥηθὲν διὰ τῦ προφήτυ, καὶ τὰ ἑξῆς. ἐκεῖ γὰρ εὑρήσεις τὴν ἑρμηνείαν.

Εἰ δὲ ἀφῆκεν ὁ Ἰωάννης τὸ πρᾶὺς, μὴ θαυμάσῃς. πολλάκις γὰρ λέξεις τινὰς τῶν παλαιῶν παραλιμπάνεσιν, ἢ ὡς μὴ ἐπὶ μνήμην ἰέσας, ἢ ὡς ἐμφαινομένας τοῖς ἑξῆς. ἐπεὶ γὰρ κάθηται ἐπὶ πῶλον ὄνυ, πάντως πρᾶὺς ἐστι καὶ ἐπιεικής. ἀλλὰ καὶ τὸ καθήμενος καὶ τὸ ἐπιβεβηκὼς, τὸ αὐτὸ δηλῦσι, σημαινέσης ἀμφότερα τῆς ἑβραϊκῆς λέξεως· καὶ αὖθις ὁ πῶλος τῆς ὄνυ, ὄνος ἐστὶ, καὶ πῶλος, υἱὸς ὑποζυγίυ.

Vers. 16. Ταῦτα — πρῶτον. Ταῦτα, ἤτοι, τὰ τοιαῦτα προφητικὰ ῥητὰ, οὐκ ἔγνωσαν πρὸ τῦ σαυρῦ, ὅτι περὶ αὐτῦ ἦσαν.

Vers. 16. Ἀλλ' — αὐτῷ. Ὅτε ἐδοξάθη διὰ τῦ σαυρῦ καὶ τῆς ἀναστάσεως, τότε διὰ τῆς ἐπιφοιτήσεως τῦ ἁγίυ πνεύματος ἐμνήθησαν, ὅτι ταῦτα τὰ προφητικὰ πάντα δι' αὐτὸν [8]) ἦσαν γεγραμμένα, ἤτοι, περὶ αὐτῦ, καὶ ὅτι ταῦτα πάντα τὰ γεγραμμένα ἐποίησαν αὐτῷ οἱ Ἰουδαῖοι.

Vers. 17. Ἐμαρτύρει οὖν — νεκρῶν. Ἐμαρτύρει, περὶ τῦ κατὰ τὸν Λάζαρον σημείυ.

Vers. 18. Διὰ τοῦτο — σημεῖον. Ὁ ὄχλος μὲν τῶν τηνικαῦτα πιστευσάντων, ἐμαρτύρει· ὁ ὄχλος δὲ τῶν ἀκουσάντων, ὑπήντησεν αὐτῷ μετ' αὐτῶν.

Vers. 19. Οἱ οὖν Φαρισαῖοι — ἀπῆλθε. Κόσμον, τὰ πλήθη λέγεσιν· ὀπίσω δὲ αὐτοῦ ἀπῆλθεν, ἀντὶ τῦ, ἀκολουθεῖ αὐτῷ. εἰ μὲν οὖν Φαρισαίους ἐνταῦθα νοήσεις, τοὺς ἐπιβουλεύοντας, μέμφονται ἑαυτοῖς, ὡς οὐκ ἀνύσσιν ἐδὲν διὰ

[8]) Ita explicat τὸ ἐπ' αὐτῷ.

ſegnitie nihil proficiant: ſi vero eos, qui credide-rant, ſed fidem propter aliorum timorem occulta-bant, indignantur apud ſe inſidiatoribus, quod fru-ſtra laborarent, nihilque proficerent.

Cap. XV. De Graecis, qui ac-ceſſerunt.

Verſ. 20. *Erant — feſto.* Multi ſiquidem Graeci cultum amantes Iudaeorum, et cupientes fieri proſelyti aſcendebant et adorabant in feſto.

Verſ. 21. *Hi — videre.* Quum de eius fama audiſſent, cupiunt eum videre.

Verſ. 22. *Venit — Andreae.* De Graecis iſtis, tanquam maiori.

Verſ. 22. *Rurſumque — v. 23. hominis.* Quia tunc futurum erat, vt moreretur, quum Iudaei de eius morte ſententiam tuliſſent, Gentes vero ad eum accedere coepiſſent. Nunc autem et hoc et illud factum eſt: nam et dicti Graeci e Gentibus erant. Ait, Venit tempus, vt moriar: ſiquidem poſt mortem ac reſurrectionem glorificandus erat in omnibus Gentibus, praedicato euangelio in vniuerſo mundo.

Quumque extinxiſſe ſibi viſi ſunt Iudaei eius gloriam, tunc in vniuerſo orbe magis reſplenduit. Quia ergo Iudaei cum deliberatione ſententiam de eius morte tulerant, indignum erat Dei iuſtitia, vt diutius apud incurabiles permaneret, eosque, qui ad ſanationem parati erant, deſpiceret. Et quare tunc

9) ἡτοιμάζοντο. A.

1) πρώτῳ corrigendum, refertur enim ad ἀνδρέᾳ. Atque ita Hentenius.

διὰ ῥᾳθυμίαν· εἰ δὲ μᾶλλον τοὺς πιστεύσαντας μὲν, κρύπτοντας δὲ τὴν πίστιν, διὰ τὸν φόβον τῶν ἄλλων· μέμφονται καθ' ἑαυτοὺς τοῖς ἐπιβελεύουσιν, ὡς μάτην σπουδάζουσι, καὶ οὐκ ἀνύουσιν οὐδέν.

Κεφ. ΙΕ. Περὶ τῶν προσελθόντων ἑλλήνων.

Vers. 20. Ἦσαν — ἑορτῇ. Πολλοὶ γὰρ ἕλληνες,[2]) ἀσπαζόμενοι τὴν θρησκείαν τῶν ἰουδαίων, καὶ θέλοντες γενέσθαι προσήλυτοι, ἀνέβαινον καὶ προσεκύνουν ἐν τῇ ἑορτῇ.

Vers. 21. Οὗτοι — ἰδεῖν. Ἀκούσαντες τὴν περὶ αὐτοῦ φήμην, θέλουσιν αὐτὸν ἰδεῖν.

Vers. 22. Ἔρχεται — ἀνδρέας. Περὶ τῶν ἑλλήνων τούτων, ὡς[1]) πρώτων.

Vers. 22. Καὶ πάλιν — v. 23. ἀνθρώπου. Ἐπεὶ τότε ἔμελλεν ἀποθανεῖν, ὅτε οἱ μὲν ἰουδαῖοι κυρώσουσι τὸν αὐτοῦ θάνατον, τὰ δὲ ἔθνη ἄρξονται προσέρχεσθαι αὐτῷ· γέγονε δὲ ἤδη καὶ τοῦτο καὶκεῖνο· ἐξ ἐθνῶν γὰρ οἱ ῥηθέντες ἕλληνες· φησὶν, ἐλήλυθεν ὁ καιρὸς, ἵνα ἀποθάνω. μετὰ γὰρ τὸν θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν, ἔμελλε δοξασθῆναι ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, κηρυχθέντος τοῦ εὐαγγελίου ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. καὶ ὅτε ἐδόξαν οἱ ἰουδαῖοι σβέσαι τὴν δόξαν αὐτοῦ, τότε[2]) μᾶλλον ἔλαμψεν εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην.

[Ἐπεὶ[3]) οὖν ἰουδαῖοι μὲν μετὰ διασκέψεως ἐκύρωσαν τὸν αὐτοῦ θάνατον, τὰ ἔθνη δὲ ἐζήτησαν αὐτὸν, ἀνάξιον ἦν τῆς τοῦ θεοῦ δικαιοσύνης, παραμένειν ἔτι τοῖς ἀνιάτοις, καὶ περιορᾶν τοὺς ἑτοίμους εἰς θεραπείαν. καὶ διατί μὴ μετέβη τότε

[2]) μᾶλλον, abeſt. A. [3]) Incluſa abſunt. A.

tunc ad Gentes non transiuit? Vt omnem Iudaeorum de perfidia responsionem circumcluderet: non solum enim ipse non transiuit, sed nec discipulos in viam Gentium abire permisit, passusque ab ingratis innumera, non reliquit illos: docens, sanans ac modis omnibus beneficia praestans, donec illum occiderunt.

Vers. 24. *Amen — adfert.* Discipulos consolatur, ostendens per exemplum, quod vtile sit ac necessarium, vt ipse moriatur: nam in modum tritici mors eius multos adferet fructus, eritque fertilis ac vtilis. Propter praedictam enim causam post mortem suam discipulos suos missurus erat in omnes gentes, vt iam mors eius vita esset Gentium. Mortem autem tritici intellige mihi corruptionem ipsius. Deinde illos quoque accendit, vt mortem despiciant, nec in propositis periculis retinendae vitae cupidi sint, supra fidem, quae in ipsum est.

Vers. 25. *Qui — eam.* Qui tempore martyrii vitae retinendae cupidus est, obsequens animae suae plus, quam oporteat, amans eam male concupiscentem. Ne gradiaris, ait, in concupiscentiis animae tuae. Qui amat eam supra Deum, perdet eam in futuro seculo, hoc est, in supplicium coniiciet, vt qui fidem prodiderit.

Vers. 25. *Et — eam.* Qui contrarium facit, hoc est, qui retinendae vitae non nimis cupidus est et caetera. Similia quoque dixit iuxta finem decimi noni iuxta Matthaeum capitis, et aliis in locis.

Vers. 26

4) αὐτοὺς, omisso πολλὰς. B.
5) αὐτοῦ, abest. A.
6) μαρτυρίας. B.
7) Ita Chrysost. hunc locum laudat. T. VIII. p. 400. C.

τε ἐπὶ τὰ ἔθνη; διὰ τὸ περιελεῖν πᾶσαν ἀπολογίαν ἀγνωμοσύνης τῶν Ἰουδαίων. οὐ μόνον γὰρ αὐτὸς οὐ μετέβη, ἀλλ' ἐδὲ τὰς μαθητὰς ἀφῆκεν εἰς ὁδὸν ἐθνῶν ἀπελθεῖν, καὶ μυρία πάσχων ὑπὸ τῶν ἀχαρίστων, ἐκ ἀνῆκε διδάσκων, θεραπεύων, καὶ πάντα τρόπον εὐεργετῶν, ἕως ἀνεῖλον αὐτόν.]

Vers. 24. Ἀμὴν — φέρει. Παραμυθέμενος τὸς μαθητὰς, διὰ παραδείγματος ἀποδείκνυσιν, ὅτι συμφέρον καὶ ἀναγκαῖον, ἀποθανεῖν αὐτόν. τρόπον γὰρ σίτε ὁ θάνατος [4]) αὐτοῦ πολλοὺς καρποφορήσει, καὶ γονιμώτατος ἔσαι, καὶ κερδαλέος. διὰ τὴν προρρηθεῖσαν γὰρ αἰτίαν μετὰ τὸν θάνατον αὐτῦ ἔμελλον οἱ μαθηταὶ [5]) αὐτοῦ ἀποσαλῆναι εἰς τὸ μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη, καὶ λοιπὸν ὁ θάνατος αὐτῦ ζωὴ τῶν ἐθνῶν. θάνατον δὲ σίτε νόει μοι, τὴν φθορὰν αὐτοῦ. εἶτα παραθήγει καὶ αὐτοὺς ἐπὶ τὸ καταφρονεῖν τοῦ θανάτου, καὶ μὴ φιλοψυχεῖν ἐν τοῖς προκειμένοις κινδύνοις ὑπὲρ τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως.

Vers. 25. Ὁ — αὐτήν. Ὁ φιλοψυχῶν ἐν καιρῷ [6]) μαρτυρίου, ὁ χαριζόμενος τῇ ψυχῇ παρὰ τὸ δέον, ὁ φιλῶν αὐτὴν, ἐπιθυμῆσαν κακῶς· μὴ [8]) πορεύου, [7]) γάρ φησιν, ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς ψυχῆς σου· ὁ φιλῶν αὐτὴν παρὰ τὸν Θεὸν, ἀπολέσει αὐτὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, [τετέσιν, [8]) εἰς κόλασιν ἐμβαλεῖ, ὡς προδεδωκυῖαν τὴν πίστιν.] g) Sirac. 18, 30.

Vers. 25. Καὶ — αὐτήν. Ὁ τἐναντίον ποιῶν, ἤγουν, ὁ μὴ φιλοψυχῶν, καὶ τὰ ἑξῆς. εἴρηκε δὲ τοιαῦτα καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ ἑνδεκάτε κεφαλαίε τῦ κατὰ ματθαῖον [καὶ [9]) ἐν ἄλλοις.]

[8]) Inclusa absunt. A.
[9]) Inclusa absunt. A.

Verſ. 26. *Si — ſequatur.* Me ſequatur, per imitationem, hoc eſt, ſi quis meus voluerit eſſe diſcipulus, me imitetur. Quemadmodum enim neceſſe eſt, miniſtrum ſequi dominum, ita quoque diſcipulum oportet ſequi praeceptorem.

Verſ. 26. *Et — erit.* Aut idem rurſum proteſtans dicit, aut, poſtquam de praeſenti malorum tolerantia dixit, de futura etiam addidit fruitione, Qui me ſequitur in coelum conſcendet.

Verſ. 26. *Et — pater.* Glorificabit eum, tanquam miniſtrum legitimi filii ſui. Hoc autem dixit, quoniam adhuc patrem eſſe maiorem eo putabant. Ne quis autem dicat, quod facile de morte philoſophatur, vt qui extra humanam ſit imbecillitatem, oſtendit, quod et ipſe, tanquam homo, indutus eſt naturae infirmitate, ideo primo naturae concedit, vt quod ſuum eſt patiatur, deinde ſeipſum ad tolerantiam confortat, propter id, quod neceſſarium eſt ac vtile. Vide enim, quid dicat.

Verſ. 27. *Nunc — turbata eſt.* Humano modo commota angore trepidat propter inſtantem mortem.

Verſ. 27. *Et quid dicam?* Haeret prae timore.

Verſ. 27. *Pater — hac.* Libera me ex hoc terribili ac funeſto tempore. Poſtquam haec, vt homo dixit, humana formidine circumdatus, ſeipſum refocillat ac confortat dicens:

Verſ. 27. *Sed — hanc.* Propterea ſeruatus ſum in hoc tempus, vt nunc morerer: iam itaque viriliter ferre oportet. Relicta ergo nobis natu-

Vers. 26. Ἐὰν — ἀκολουθείτω. Ἐμοὶ ἀκολουθείτω, διὰ μιμήσεως, τουτέστιν, ἐὰν ἐμοὶ μαθητεύητάς τις, ἐμὲ μιμείσθω. ὥσπερ γὰρ ἀναγκαῖον τὸν ὑπηρέτην ἕπεσθαι τῷ κυρίῳ, οὕτω καὶ τὸν μαθητὴν τῷ διδασκάλῳ.

Vers. 26. Καὶ — ἔσται. Ἢ πάλιν τὸ αὐτὸ λέγει, διαμαρτυρόμενος, ἢ περὶ τῆς ἐνεστώσης κακοπαθείας εἰπὼν, προσέθηκε καὶ περὶ τῆς μελλούσης ἀπολαύσεως, ὅτι ὁ ἐμοὶ ἀκολουθῶν, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσεται.

Vers. 26. Καὶ — πατήρ. Δοξάσει αὐτὸν, ὡς ὑπηρέτην τοῦ γνησίου υἱοῦ αὐτοῦ. τοῦτο δὲ εἶπε, διότι ἔτι τὸν πατέρα μείζονα αὐτοῦ ἐνόμιζον. ἵνα δὲ μὴ εἴπῃ τις, ὅτι ἐκτὸς τῆς ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ὤν, εὐκόλως περὶ θανάτου φιλοσοφεῖ, δείκνυσιν, ὅτι καὶ αὐτὸς, ὡς ἄνθρωπος, περίκειται τὴν ἀδθένειαν τῆς φύσεως. διὸ πρῶτον μὲν συγχωρεῖ τῇ φύσει πάσχειν τὸ ἴδιον, εἶτα παραθαῤῥύνει ἑαυτὸν εἰς τὸ ὑπομεῖναι, διὰ τὸ ἀναγκαῖον καὶ χρήσιμον. ὅρα γὰρ, τί φησι;

Vers. 27. Νῦν — τετάρακται. Ἀνθρωπίνως τεθορύβηται, ἀγωνιῶσα διὰ τὸν ἐγγίζοντα θάνατον.

Vers. 27. Καὶ τί εἴπω; Ἀπορούμενος, ὑπὸ τῆς ἀγωνίας.

Vers. 27. Πάτερ — ταύτης. Ῥῦσαί με ἐκ τοῦ καιροῦ τούτου, τοῦ φοβεροῦ, τοῦ θανατηφόρου. ταῦτα εἰπὼν, ὡς ἄνθρωπος, καὶ ὡς ἀνθρωπίνην δειλίαν περιβεβλημένος, ἀνακτᾶται ἑαυτὸν καὶ ἐπιῤῥωννύει λέγων·

Vers. 27. Ἀλλ᾽ — ταύτην. Διὰ τοῦτο ἐτηρήθην ἕως τοῦ νῦν καιροῦ, διὰ τὸ ἀποθανεῖν ἐν τούτῳ, καὶ λοιπὸν χρὴ φέρειν γενναίως. ἀπολι-

naturalis timoris mensura ac fortitudinis monumento, rursus ait.

Vers. 28. *Pater — nomen.* Quod apud coelestes virtutes glorificatum est, glorifica etiam illud coram hominibus terram incolentibus, per ea, quae in morte mea futura sunt signa: glorifica illud per gloriam nominis mei, siquidem mea gloria tua est.

Vers. 28. *Venit — glorificabo.* Glorificaui in his, quae facta sunt signis: et rursus glorificabo in his, quae in morte tua fient.

Vers. 29. *Turba ergo — esse factum.* Qui vocem non intellexerant, sed sonum duntaxat eius perceperant.

Vers. 29. *Alii — loquutus est.* Qui vocem intellexerant.

Vers. 30. *Respondit — vos.* Non propter me, vt discam, quod non scio. Nam omnia, quae patris sunt noui, sed propter vos, vt id discatis, de quo dubitatis, puta, quod a Deo sim: quomodo enim super me vox de coelo descendisset, nisi a Deo essem? quomodo praeterea Deus nomen suum et glorificasset, et rursus glorificaturus esset per me?

Vers. 31. *Nunc — huius.* Iam nunc hominum huius mundi vltio fit per meam punitionem. Aliis siquidem omnibus hominibus mors, peccati poena est. Nam omnes, inquit, peccauerunt, et per peccatum mors introiuit: mihi vero nequaquam, quia nunquam peccaui. Quum ergo diabolus etiam mihi, qui peccati expers semper permansi, mortem intulit: nunc praesenti tempore irrogatae mihi iniuriae poenas luit, quippe tyrannidis subuersionem:

πῶν οὖν ἡμῖν μέτρον Φυσικῆς δειλίας, καὶ ὑπογραμμὸν ἀνδρείας, πάλιν λέγει.

Vers. 28. Πάτερ — ὄνομα. Δεδοξασμένον ὂν παρὰ ταῖς ἐρανίαις δυνάμεσι, δόξασον αὐτὸ καὶ παρὰ τοῖς ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις, διὰ τῶν μελλόντων ἐπὶ τῷ θανάτῳ μὲ γενέθαι σημείων. δόξασον αὐτὸ, διὰ τῆς τὲ ἐμὲ ὀνόματος δόξης. ἡ γὰρ ἐμὴ δόξα, σή.

Vers. 28. Ἦλθεν — δοξάσω. Ἐδόξασα, ἐν τοῖς προγεγενημένοις σημείοις, καὶ πάλιν δοξάσω, ἐν τοῖς ἐπὶ τῷ θανάτῳ σου γενησομένοις.

Vers. 29. Ὁ οὖν ὄχλος — γεγονέναι. Οὐ συνιεὶς τῆς φωνῆς, ἀλλὰ τὸν ἦχον αὐτῆς μόνον κατασχών.

Vers. 29. Ἄλλοι — λελάληκε. Συνιέντες αὐτῆς.

Vers. 30. Ἀπεκρίθη — ὑμᾶς. Οὐ δι' ἐμὲ, ἵνα μάθω, ὃ οὐκ οἶδα. πάντα γὰρ οἶδα τὰ τὲ πατρὸς, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς, ἵνα μάθητε, περὶ οὗ ἀμφιβάλλετε, ὅτι ἐκ τὲ θεὲ εἰμι. πῶς γὰρ ἂν ἦλθε φωνὴ ἐκ τὲ ἐρανοῦ ἐπ' ἐμὲ, εἰ μὴ ἐκ τοῦ θεὲ εἰμι; πῶς δ' ἂν ὁ θεὸς τὸ ὄνομα αὐτὲ καὶ ἐδόξασε καὶ πάλιν δοξάσει δι' ἐμὲ;

Vers. 31. Νῦν — τούτε. Νῦν ἤδη ἐκδίκησις τῶν τὲ κόσμε τούτε ἀνθρώπων, διὰ τῆς ἐμῆς ἐκδικήσεως. τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις ἅπασιν ἀνθρώποις ὁ θάνατος ἐπιτίμιον ἁμαρτίας ἐστὶ πάντες h) γὰρ ἥμαρτον, φησὶ καὶ, διὰ i) τῆς ἁμαρτίας εἰσῆλθεν ὁ θάνατος· ἐμοὶ δὲ, ἐδαμῶς· διότι ἐδαμῶς ἥμαρτον. ἐπεὶ οὖν καὶμοὶ τὸν θάνατον ὁ διάβολος ἐπάγει, ἀναμαρτήτῳ μεμενηκότι, νῦν ἐν τῷ ἐνεστῶτι καιρῷ δίκην δίδωσι τῆς ἐμῆς ἀδικίας, τὴν καθαίρεσιν τῆς τυραννίδος. αὕτη δὲ ἡ δίκη,

h) Rom. 3, 23.
i) Rom. 5, 12.

sionem: nam mulcta ipsa, siue punitio, mundi huius est vltio: praesens itaque repensio contumeliae, quam mihi intulit, vltio est, et violentiae aduersus primos generis propagatores totumque genus irrogatae.

Vers. 31. *Nunc — foras.* Extra huiusmodi principatum, quem fraude acquisiuit. Nam quia olim veterem Adam per ligni cibum e regno mundi eiecit: nouus nunc Adam ipsum per crucis lignum e mundi regno eiecit, progenitoris inobedientiam sua curans obedientia.

Vers. 32. *Et ego — meipsum.* Si adactus fuero in crucem, omnes vndique, qui fidem susceperint, per eam traham ad meipsum. Et vere in cruce exaltatus, latronem primum attraxit, et centurionem, eosque, qui se cum illo seruabant, hinc coepit attrahere. Traham, inquit, tanquam a tyranno detentos, ipso primum tyranno deiecto.

Hanc autem attractionem alibi Raptum vocauit dicens: Quomodo potest quis ingredi in domum fortis ac vasa eius diripere, nisi primum alligauerit fortem, et tunc domum eius diripiet? Atqui superius dixit, Nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum: hic autem ait, Omnes traham ad meipsum, non contraria significans, sed quae patris sunt sibi concilians ac communia omnia ostendens, et aequalitatem per talia demonstrans.

Vers. 33.

[1]) Malim οὖν pro νῦν, quae duo alibi etiam in his Codicibus confusa esse animaduerti.

[2]) Durum hoc. Ac fortasse aliquis maluerit, διὰ τῆς τοῦ ξύλου βρώσεως. Sed mox huc refertur, διὰ τοῦ ξύλου τῆς σαυρώσεως. Membrorum ergo aequalitate excusatur.

εἴτουν, ἡ κόλασις, τῦ κόσμου τούτυ ἐκδίκησίς ἐστι. λοιπὸν[1]) νῦν ἡ ἐκδίκησις τῆς εἰς ἐμὲ ἐπηρείας, ἐκδίκησίς ἐστι τῆς εἰς τοὺς γενάρχας καὶ ὅλον τὸ γένος ἐπηρείας.

Verſ. 31. Νῦν — ἔξω. Ἔξω τῆς τοιαύτης ἀρχῆς, ἣν δι' ἀπάτης ἐκτήσατο. ἐπεὶ γὰρ αὐτὸς διὰ τοῦ ξύλου τῆς[2]) βρώσεως πάλαι τὸν παλαιὸν ἀδὰμ ἐξέβαλε τῆς βασιλείας τῦ κόσμυ· [αὐτὸν[3]) διὰ τοῦ ξύλυ τῆς ϛαυρώσεως νῦν ὁ νέος ἀδὰμ ἐκβάλλει τῆς βασιλείας τῦ κόσμου,] τὴν τοῦ προπάτορος παρακοὴν διὰ τῆς ἑαυτῦ ὑπακοῆς ἰασάμενος.

Verſ. 32. Κἀγὼ — ἐμαυτόν. Ἐὰν ἀναχθῶ ἐπὶ τὸν ϛαυρὸν, πάντας πανταχόθεν τὲς δεκτικοὺς τῆς πίϛεως ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτὸν δι' αὐτῆς. καὶ οὗτος, ὑψωθεὶς ἐπὶ τοῦ ϛαυροῦ, πρῶτον εἵλκυσε τὸν λῃσὴν, καὶ τὸν ἑκατόνταρχον, καὶ τοὺς μετ' αὐτῦ τηροῦντας αὐτὸν, ἐντεῦθεν ἀρξάμενος ἑλκύειν. ἑλκύσω δέ, φησι, κατεχομένους ὑπὸ τοῦ τυράννυ, ἅτε πρῶτον ἐκεῖνον καταβαλών.

Ταύτην δὲ τὴν ἕλξιν, ἁρπαγὴν ἐκάλεσεν ἀλλαχοῦ λέγων· πῶς[k]) δύναταί τις εἰσελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἰσχυρῦ, καὶ τὰ σκεύη αὐτῦ διαρπάσαι, ἐὰν μὴ πρῶτον δήσῃ τὸν ἰσχυρὸν, καὶ τότε τὴν οἰκίαν αὐτοῦ διαρπάσῃ. ὀπίσω μὲν οὖν εἶπεν· ὅτι οὐδεὶς δύναται[l]) ἐλθεῖν πρὸς ἐμὲ, ἐὰν μὴ ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με ἑλκύσῃ αὐτόν· ἐνταῦθα δὲ λέγει, ὅτι πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν· οὐκ ἐναντιολογῶν, ἀλλὰ τὰ τοῦ πατρὸς οἰκειούμενος, καὶ κοινὰ πάντα δεικνύων, καὶ τὸ ἴσον διὰ τῶν τοιούτων παριϛῶν.

k) Matt. 12, 29.

l) Io. 6, 44.

3) Incluſa exciderant ex Cod. B.

Verſ. 33. *Hoc — eſſet morituus.* Hoc: Quidnam? Si exaltatus fuero, ſiquidem exaltationem in cruce innuebat.

Verſ. 34. *Reſpondit — hominis?* Etiam hic Legem, ſimpliciter, diuinam appellant ſcripturam. Nam frequentibus eius in locis immortalitas diuinitatis Chriſti ſignificatur: quemadmodum etiam mortalitas humanitatis eius, et maxime in Pſalmis Dauidicis.

Et vide doloſum eorum conatum: quum enim ſuperius de morte diſputantem audiſſent ac dicentem, oportet exaltari filium hominis (quanquam hoc euangeliſta non addiderit: ſiquidem variis in locis hoc eis loquutus eſt) quum etiam nunc addiderit, Si exaltatus fuero: intellexerunt, quod exaltationem diceret mortem: licet non de ea, quae per crucem fieret, conciperent: et hinc ſperabant conuinci poſſe ipſum non eſſe Chriſtum: tanquam dicentes, Nos audiuimus ex ſcriptura, quod Chriſtus non moriatur: et quomodo tu dicis, quod ipſum mori oporteat? Deinde, ne hoc de eo dicere videantur, aiunt.

Verſ. 34. *Quis — hominis?* Etenim ſi Chriſtus eſt, non moritur: quod ſi moritur, non eſt Chriſtus. Atqui o dementes! debilis eſt ratio veſtra: nam et hoc et illud verum eſt: immortalis quidem eſt diuinitate, mortalis autem humanitate. Sed Chriſtus nunc non docuit, quomodo immortalis eſſet, ſed quomodo mortalis; Sciens, eos non ſuſcepturos de ſua immortalitate ſermonem.

Conſidera namque, quod, quum etiam vocem, quae de coelo venerat, audiſſent, ac dixiſſent, Angelus

4) γὰρ, pro δέ. A.

Vers. 33. Τοῦτο — ἀποθνήσκειν. Τοῦτο, ποῖον; τὸ, ὅταν ὑψωθῶ. ὑπεδήλωσε γὰρ τὴν ἐπὶ τῷ σταυρῷ ὕψωσιν.

Vers. 34. Ἀπεκρίθη — ἀνθρώπου; Καὶ ταῦτα νόμον λέγουσιν ἁπλῶς, τὴν θείαν γραφήν. πολλαχῷ γὰρ αὐτῆς, τὸ ἀθάνατον τῆς θεότητος τῷ χριστῷ σημαίνεται, ὥσπερ καὶ τὸ θνητὸν τῆς ἀνθρωπότητος αὐτῷ, καὶ μᾶλλον ἐν τοῖς δαυϊτικοῖς ψαλμοῖς.

Ὅρα [4]) δὲ κακουργίαν. ἀκούσαντες γὰρ ἀνωτέρω περὶ τοῦ θανάτου φιλοσοφήσαντος, καὶ προσθέντος· ὅτι [m]) δεῖ ὑψωθῆναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου· εἰ καὶ μὴ προσέθηκε τοῦτο ὁ εὐαγγελιστής· καὶ γὰρ διαφόρως ἔλεγε τοῦτο πρὸς αὐτούς· ἐπεὶ καὶ νῦν εἶπεν· ὅτι ὅταν ὑψωθῶ, συνῆκαν, ὅτι ὕψωσιν, τὸν θάνατον λέγει, εἰ καὶ μὴ τὴν ἐπὶ σταυροῦ ἐνόησαν, καὶ προσεδόκησαν ἐντεῦθεν ἐλέγξαι αὐτὸν, μὴ ὄντα χριστὸν, ὡσανεὶ λέγοντες, ἠκούσαμεν ἐκ τῆς γραφῆς, ὅτι ὁ χριστὸς οὐκ ἀποθνήσκει, καὶ πῶς σὺ λέγεις, ὅτι ἀποθανεῖν [5]) χρὴ αὐτόν; εἶτα, ἵνα μὴ δόξωσι περὶ αὐτοῦ τοῦτο λέγειν, φασί·

m) Io. 3, 14. 8, 28.

Vers. 34. Τίς — ἀνθρώπου; Εἰ μὲν γάρ ἐστιν ὁ χριστὸς, οὐκ ἀποθνήσκει· εἰ δὲ ἀποθνήσκει, οὐκ ἔστιν ὁ χριστός. καὶ μήν, ὦ ἀνόητοι! σαθρὸς ὁ λόγος ὑμῶν. ἔστι γὰρ καὶ τοῦτο καὶ ἐκεῖνο. ἀθάνατος μὲν, τῇ ἀθεότητι· θνητὸς δὲ, τῇ ἀνθρωπότητι. ἀλλ' ὁ χριστὸς οὐκ ἐδίδαξε νῦν, πῶς μέν ἐστιν ἀθάνατος, πῶς δὲ θνητός, εἰδὼς, αὐτοὺς οὐ παραδεξομένους τὸν περὶ τῆς θεότητος αὐτοῦ λόγον.

Σκόπει γὰρ, ὅτι καὶ τὴν ἐλθοῦσαν φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐνωτισθέντες, καὶ εἰπόντες, ὅτι ἄγγελος

5) δεῖ, pro χρή. A.

gelus ei loquutus est, adhuc tamen malignantur. Ideo simpliciter eos admonet.

Vers. 35. *Dicit — comprehendant.* Lucem dicit seipsum. Nam et in praecedentibus dicebat, Ego sum lux mundi, qui sequitur me non ambulat in tenebris. Modicum autem tempus id dicit, quod ad mortem vsque deerat. Prae humanitate ergo ac benignitate protestatur et admonet illos, vt in luce ambulent, hoc est sequantur eum cum lumine praeeuntem, viamque commonstrantem et eius credant sermonibus. Per tenebras vero errorem intelligo, quo eos seduxerunt illorum pontifices, postquam Christum interfecerunt, affirmantes, quod seductor fuisset.

Intelliguntur quoque simpliciter Tenebrae, error Iudaeorum, qui corporalem cultum seruantes, arbitrabantur se Deo placere, ac saluos fieri. Atqui hae tenebrae iam illos habebant: sed ait, Non vos comprehendant, id est, ne vsque ad finem dominentur vobis.

Vers. 35. *Et — vadat.* Errat, offendit, praecipitatur.

Vers. 36. *Donec — lucem.* Sermonem explanauit.

Vers. 36. *Vt — filii.* In primordiis quoque euangelii dixit hic euangelista, Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, credentibus in nomen eius. Sed ibi quidem intelligimus, quod filii fiant patris: hic autem, quod filii ipsius filii: vt discas, quod vna sit patris et filii operatio, et amborum omnia esse communia.

Vers. 36.

λος αὐτῷ λελάληκεν, ἔτι πονηρεύονται. διὸ παρα-
νεῖ αὐτοῖς ἁπλῶς.

Vers. 35. Εἶπεν — καταλάβῃ. Φῶς, ἑαυτὸν λέγει. καὶ γὰρ καὶ προλαβὼν ἔλεγεν· ἐγώ εἰμι n) τὸ φῶς τοῦ κόσμου, ὁ ἀκολουθῶν ἐμοί, n) Io. 8, 12.
οὐ μὴ περιπατήσῃ ἐν τῇ σκοτίᾳ. μικρὸν δὲ χρόνον
φησὶ, τὸν ἄχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ. ὑπὸ φιλαν-
θρωπίας τοίνυν διαμαρτύρεται, καὶ κατεπείγει
αὐτοὺς εἰς τὸ περιπατεῖν ἐν τῷ φωτὶ, ἤγουν,
ἀκολουθεῖν αὐτῷ, φωταγωγοῦντι καὶ ὁδηγοῦντι,
καὶ πιστεύειν τοῖς λόγοις o) αὐτοῦ. σκοτίαν δὲ νοῶ,
τὴν πλάνην, ἣν ἐπλάνησαν αὐτοὺς οἱ ἄρχοντες
αὐτῶν μετὰ τὸ ἀνελεῖν τὸν χριστὸν, πληροφορή-
σαντες, ὅτι πλάνος ἦν.

Νοεῖται δὲ σκοτία, καὶ ἡ ἁπλῶς πλάνη τῶν
Ἰουδαίων. τὴν γὰρ σωματικὴν λατρείαν φυλάσ-
σοντες, δοκοῦσιν εὐαρεστεῖν τῷ θεῷ, καὶ σώζεσθαι.
καὶ μὴν αὕτη ἡ σκοτία καὶ τότε εἶχεν αὐτούς·
ἀλλὰ τὸ καταλάβῃ, ἀντὶ τοῦ, κατακυριεύσῃ
μέχρι τέλους.

Vers. 35. Καὶ — ὑπάγει. Πλανᾶται, προσκόπτει, κρημνίζεται.

Vers. 36. Ἕως — φῶς. Ἐσαφήνισε τὸν λόγον.

Vers. 36. Ἵνα — γένησθε. Καὶ ἐν προοιμίοις τοῦ εὐαγγελίου εἶπεν οὗτος ὁ εὐαγγελιστής· ὅτι p) ὅσοι ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν p) Io. 1, 12.
τέκνα θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα
αὐτοῦ. ἀλλ' ἐκεῖ μὲν νοοῦμεν, ὅτι τέκνα τοῦ πα-
τρὸς γίνονται· ἐνταῦθα δὲ, ὅτι υἱοὶ τοῦ υἱοῦ, ἵνα
μάθῃς, ὅτι μία ἐνέργεια πατρὸς καὶ υἱοῦ, καὶ
κοιναὶ πάντα ἀμφοῖν.

Vers. 36.

o) τῷ λόγῳ. A.

Verſ. 36. *Haec — eis.* Sciebat namque, iram illorum turbatam eſſe ac irritatam: ideo abſcondit ſe, ne amplius inflammaretur, ſed magis eius ſeceſſione ſedaretur.

Verſ. 37. *Tam multa — eum.* Tam multa: quot autem ille ediderit, praetermiſit hic propter eorum multitudinem.

Verſ. 38. *Vt — compleretur.* Etiam hic dictio Vt, non eſt cauſalis ſed euentum dicit, ſiue eius, quod futurum eſt, completionem. Et vbicunque dicitur, Vt ſermo prophetae compleretur: Vt prophetia compleretur: dictio Vt, et Graecae dictiones ἵνα, ὅπως ac ſimiles, dictam eandem habent ſignificationem: quanquam in aliis euangeliſtis hoc non manifeſtauimus. Neque enim, quia dixerunt prophetae, ideo facta ſunt, quae dixerant ſed, quia futurum erat, vt fierent, propterea praedixerunt prophetae. Nam ſcripturae idioma eſt, vt praediximus, quo ſignificat infallibilitatem prophetiae et omnimodam eius completionem.

Verſ. 38. *Quem — noſtro.* De his, qui non crediderunt, hoc dixit propheta: Auditum dicens horum ac ſimilium, prophetiam de Chriſto, quam prophetae quum audiſſent, auribus animarum ſuarum a diuino ſpiritu immiſſam, prophetauerunt: dicit ergo, quod nullus talium illi crediderunt.

Verſ. 38. *Et — reuelatum eſt?* Brachium patris eſt filius, vtpote potentia ac robur eius. Ait enim Paulus, Chriſtus Dei potentia. Nihil horum cognitum eſt, non propter ſui abſconſio-

7) Monuit quidem in ſuperioribus etiam, nec tamen ita aperte. Igitur mox dicit, προδεδήλωται.

Vers. 36. Ταῦτα — αὐτῶν. Ἔγνω γὰρ τὸν θυμὸν αὐτῶν ταρασσόμενον καὶ ἀγριαινόμενον, καὶ ἐκρύβη, ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον ἀναφλεγῇ, καταξαλῇ δὲ μᾶλλον, τῇ ὑποχωρήσει αὐτῦ.

Vers. 37. Τοσαῦτα — αὐτόν. Τοσαῦτα, ὅσα ἐκεῖνος μὲν ἐποίησεν, ἔτος δὲ παρέλιπε, διὰ τὸ πλῆθος αὐτῶν.

Vers. 38. Ἵνα — πληρωθῇ. Κἀνταῦθα τὸ ἵνα, οὐκ ἔστιν αἰτιολογίας, ἀλλ' ἐκβάσεως, ἤτοι πληρώσεως τῦ μέλλοντος, ὅτι ἔμελλε πληρωθῆναι. καὶ πανταχοῦ τὸ, ἵνα ὁ λόγος τοῦ προφήτου πληρωθῇ, καὶ τὸ, ἵνα ἡ προφητεία πληρωθῇ, καὶ τὸ, ὅπως, καὶ τὰ τοιαῦτα, τοιαύτην ἔχεσι τὴν σημασίαν, εἰ καὶ[7]) μὴ ἐν τοῖς ἄλλοις εὐαγγελισταῖς τῦτο δεδηλώκαμεν. ἐ γὰρ, διότι εἶπον οἱ προφῆται, διὰ τοῦτο γεγόνασιν, ἃ εἶπον· ἀλλὰ διότι ἔμελλον γενέσθαι, διὰ τοῦτο εἶπον οἱ προφῆται. ἰδίωμα γάρ[8]) ἐστι τοῦτο τῆς γραφῆς, ὡς προδεδήλωται, δηλῦν τὸ ἀψευδὲς τῆς προφητείας, καὶ τὸ πάντως πληρούμενον.

Vers. 38. Ὃν — ἡμῶν; Περὶ τῶν μὴ πιστευσάντων τοῦτο εἴρηκεν ὁ προφήτης, τότων τε, καὶ τῶν τοιότων· ἀκοὴν λέγων, τὴν περὶ τῦ χριστῦ προφητείαν, ἣν ἀκούσαντες οἱ προφῆται τοῖς ὠσὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν, ὑπὸ τῦ θείου πνεύματος ἐνηχηθεῖσαν, προεφήτευσαν. λέγει δὲ, ὅτι ἐδὼς τῶν τοιότων ἐπίστευσεν αὐτῇ.

Vers. 38. Καὶ — ἀπεκαλύφθη; Βραχίων τῦ πατρὸς, ὁ υἱὸς, ὡς δύναμις αὐτῦ. φησὶ γὰρ ὁ παῦλος· χριστὸς[p]) θεῦ δύναμις. ἐδενὶ τούτων ἐγνωρίσθη. οὐ παρὰ τὴν ἑαυτῦ κρυφιότητα, ἀλλὰ

p) 1 Cor. 1, 24.

[8]) δὲ, pro γάρ. A.

ſconſionem, ſed propter illorum caecitatem. Ipſe ſiquidem in modum ſolis, lucem ſuae diuinitatis oſtendebat, et per ſermones, et per opera. Illi vero malitia deprauatum habentes aſpectum non illuſtrabantur.

Verſ. 39. *Propterea — Ieſaias.* Etiam hic Propterea, non cauſale eſt, ſed futuri declaratiuum: quia futurum erat, vt credere non poſſent, ſiue non vellent: nam ſi voluiſſent, vtique credidiſſent. Non poſſe ſiquidem etiam ſignificat, Non velle, ſicut in praecedentibus docuimus. Aut, Non poterant credere, prohibiti a malitia et caecitate ſua. Quid ergo iterum dixit Ieſaias?

Verſ. 40. *Excaecauit — cor.* Et hoc ſcripturae idioma eſt, Dei permiſſionem, quaſi opus eius appellare. Siquidem Excaecauit, et indurauit, ſignificant, excaecari ac indurari permiſit, tanquam incurabiles: neminem enim vi attrahit, propter liberum cuiusque arbitrium. Simile etiam eſt, quod dicitur, Indurans indurabo cor Pharaonis, et, Declinare feciſti ſemitas noſtras a via tua, et, Errare feciſti nos, domine, a via tua: frequentiaque ſunt huiusmodi in veteri teſtamento idiomata.

Tale quoque eſt, quod apud Paulum dicitur, Tradidit illos Deus in reprobum ſenſum, et, Tradidit illos in affectiones ignominiae. Nam Deus non ſolum nemini hoc facit, ſed nec relinquit, niſi eum relinquamus. Ait namque, Peccata veſtra diuiſionem faciunt inter me et vos. Rurſumque dicit, Ignoraſti legem Dei tui, ignorabo et ego te. Et Dauid, Ecce, qui elongant ſe a te, peribunt.

Ad

9) τραυῶς ἐγίνωσκον. De τραυοῦν hoc ſenſu, vide Huet. ad Orig. T. III. p. 564. nota α.

7) A. ponit vocabulum κύριε, paulo poſt, ante συνεχῆ.

8) ἐ μόνον, abſunt. A.

ἀλλὰ παρὰ τὴν αὐτῶν τύφλωσιν. αὐτὸς μὲν γὰρ δίκην ἡλίου τὸ φῶς τῆς οἰκείας θεότητος ἐδείκνυε, καὶ διὰ λόγων, καὶ δι' ἔργων· αὐτοὶ δὲ σαθρωθεῖσαν τῇ πονηρίᾳ τὴν ὅρασιν ἔχοντες, οὐκ[o]) ἐνετράνιζον.

Vers. 39. Διὰ τοῦτο — ἡσαΐας. Καὶνταῦθα τὸ διὰ τοῦτο, οὐκ ἔστιν αἰτιολογίας, ἀλλὰ μέλλοντος, ὅτι ἔμελλον οὐ δύνασθαι πιστεύειν, εἴτουν, οὐ βέλεσθαι. εἰ γὰρ ἐβέλοντο, ἐπίστευον ἄν. τὸ γὰρ μὴ δύνασθαι, σημαίνει καὶ τὸ μὴ βέλεσθαι, ὡς καὶ προλαβόντες ἐδιδάξαμεν. ἢ οὐκ ἠδύναντο, κωλυόμενοι ὑπὸ τῆς κακίας καὶ πωρώσεως αὐτῶν. τί οὖν πάλιν εἶπεν ἡσαΐας.

Vers. 40. Τετύφλωκεν — καρδίαν. Ἰδίωμα καὶ τοῦτο τῆς γραφῆς, τὸ τὴν παραχώρησιν τῷ θεῷ, ὡς πρᾶξιν αὐτῷ λέγειν. τὸ γὰρ τετύφλωκε, καὶ τὸ πεπώρωκεν, ἀντὶ τοῦ, παρεχώρησε τυφλωθῆναι καὶ πωρωθῆναι, ὡς ἀνιάτων. ἐδένα γὰρ ἀνθέλκει, διὰ τὸ αὐτεξούσιον ἑκάστου. τοιοῦτόν ἐστι καὶ τό· σκληρύνων[q]) σκληρυνῶ τὴν καρδίαν Φαραώ· καὶ τὸ, ἐξέκλινας[r]) τὰς τρίβους ἡμῶν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου· καὶ τὸ, ἐπλάνησας[s]) ἡμᾶς, κύριε,[t]) ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου· συνεχῆ δὲ τὰ τοιαῦτα ἰδιώματα παρὰ τῇ παλαιᾷ γραφῇ.

q) Exod. 4, 21.
r) Pſ. 43, 19.
s) Iſ. 63, 17.

Τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ παρὰ παύλῳ· παρέδωκεν[t]) αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν· καί· παρέδωκεν[v]) αὐτοὺς εἰς πάθη ἀτιμίας. ὁ γὰρ θεὸς οὐ[z]) μόνον ἐδέν τι τοιοῦτον πράττει· ἀλλ' ἐδὲ ἐγκαταλιμπάνει, ἐὰν μὴ ἐγκαταλίπωμεν αὐτόν. λέγει γάρ· οὐχὶ[x]) αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν διίστωσιν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν; καὶ πάλιν φησὶν ἐπελάθου[y]) νόμου θεοῦ σου, ἐπιλήσομαί σου κἀγώ· καὶ ὁ δαυὶδ ἰδοὺ οἱ μακρύνοντες[z]) ἑαυτοὺς ἀπὸ σοῦ, ἀπολοῦνται·

t) Rom. 1, 28.
v) Rom. 1, 26.
x) Iſ. 59, 2.
y) Oſee. 4, 6.
z) Pſ. 72, 27.

Ad haec saluator ipse in Euangeliis ad Ierusalem, Quoties volui congregare filios tuos et caetera et noluistis.

Vers. 40. *Vt — eos.* Rursum Vt, non est, causae redditiuum, sed futuri demonstratiuum, quia futurum erat, vt oculis non viderent, et corde non intelligerent, neque conuerterentur, nec sanarentur. Oculos autem dicit intellectuales: nam oculis non videre, declaratur per id, quod subditur, Corde non intelligere.
Haec tamen verba alio modo declarata sunt in euangelio iuxta Matthaeum, alio dicta tempore.

Vers. 41. *Haec — eo.* Haec puta, de caecitate ac induratione et caetera. Gloriam autem eius dicit glorioſam illam visionem, quando vidit dominum sedentem super solium excelsum, et ea quae circa ipsum erant, terribilia ac magnifica erant. Tunc enim filium vidit: et haec postmodum dixit ac loquutus est de eo, quum tunc haec ab eo audisset. Nam de Christo erant, quod excaecandi et indurandi erant, non visuri, nec intellecturi, quod Deus esset, neque conuertendi ab errore, vt sanarentur vulnera animarum ipsorum.

Vers. 42. *Veruntamen — v. 43. Dei.* Siquidem principes non erant, sed serui gloriae humanae. Propterea etiam dominus illis dicebat, Quomodo potestis vos credere, quum gloriam a vobis mutuo sumatis, et gloriam, quae a solo Deo est, non quaeratis.

Vers. 44. *Iesus — me.* Mitigata Iudaeorum ira apparuit iterum et docet. Quod autem dicit, tantundem est, ac si dicat, Qui credit in me, credit

[3]) Genitiuum habet Hentenius. Sed Datiuum videtur Euthymius elegisse, ne plures Genitiui concurrerent.

καὶ οὐθὶς ὁ σωτὴρ ἐν τοῖς εὐαγγελίοις πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ· ποσάκις[a]) ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ τὰ ἔξης, καὶ οὐκ ἠθελήσατε. a) Matt. 23, 37.

Vers. 40. Ἵνα — αὐτές. Πάλιν τὸ ἵνα, οὐκ ἔστιν αἰτιολογίας, ἀλλὰ μέλλοντος, ὅτι ἔμελλον μὴ ἰδεῖν τοῖς ὀφθαλμοῖς, μηδὲ νοῆσαι τῇ καρδίᾳ, μηδ' ἐπιστραφῆναι καὶ ἰαθῆναι. ὀφθαλμοὺς δὲ λέγει, τοὺς νοητούς. τὸ γὰρ μὴ ἰδεῖν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἑρμηνευτικόν, τὸ μηδὲ νοῆσαι τῇ καρδίᾳ.

Ταῦτα δὲ τὰ ῥητὰ τρόπον ἕτερον ἡρμηνεύθησαν ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον, καθ' ἕτερον ῥηθέντα καιρόν.

Vers. 41. Ταῦτα — αὐτῦ. Ταῦτα, τὰ περὶ τῆς τυφλώσεως καὶ πωρώσεως, καὶ τὰ ἑξῆς. δόξαν δὲ αὐτῦ, φησὶ, τὴν ἔνδοξον ὀπτασίαν ἐκείνην, ὅτε εἶδε τὸν κύριον[b]) καθήμενον ἐπὶ θρόνυ ὑψηλοῦ, καὶ τἄλλα, τὰ περὶ αὐτῦ φοβερὰ καὶ ἐξαίσια. τὸν υἱὸν γὰρ εἶδε τότε, καὶ ταῦτα εἶπεν ὕστερον, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ, ἀκέσας αὐτὰ τότε παρ' αὐτῦ. περὶ τῦ χριστῦ γὰρ ἦσαν, ὅτι ἔμελλον τυφλωθῆναι καὶ πωρωθῆναι, καὶ μὴ ἰδεῖν, μηδὲ συνιέναι, ὅτι θεός ἐστι, μηδ' ἐπιστραφῆναι ἀπὸ τῆς πλάνης, καὶ ἰαθῆναι τὰ τραύματα τῆς ψυχῆς αὐτῶν. b) Ies. 6, 1.

Vers. 42. Ὅμως — v. 43. θεῦ. Οὐκ ἄρα ἄρχοντες ἦσαν, ἀλλὰ δῆλοι δόξης ἀνθρωπίνης. διὰ τοῦτο καὶ ὁ κύριος ἔλεγεν αὐτοῖς· πῶς[c]) δύνασθε ὑμεῖς πιστεῦσαι, δόξαν παρὰ ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνυ θεῦ οὐ ζητοῦντες. c) Io. 5, 44.

Vers. 44. Ἰησῦς — με. Ἐνδόντος τοῖς[3]) ἰουδαίοις τῦ θυμῦ, πάλιν ἀνεφάνη καὶ διδάσκει. ὃ δὲ λέγει, τοιῦτόν ἐστιν. ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, πι-

credit in eum, qui me misit: non solum quia vna est natura et diuinitas amborum, verum etiam, quia honor ei, qui missus est, exhibitus, redundat in eum, qui misit. Et quod ait, Non credit in me, videtur quidem negationis, sed magis est exhortationis ad credendum. Simile quoque est et illud, Qui susceperit me, non me suscipit, sed eum, qui misit me. Nam et haec idiomatis sunt aliaque huiusmodi.

Scire autem oportet, quod aliud est credere ei, quam credere in eum: illud siquidem est, credere sermonibus eius, quod de caeteris etiam hominibus dicitur: hoc autem est, credere in diuinitatem eius, quod de solo Deo dicitur.

Vers. 45. *Et — me.* Visionem eam dicit, quae mentis est, ac si dicat, Qui meam cognouit dignitatem, eam quoque cognouit, quae patris est: nam vna et eadem est in nobis diuinitas: et ego patris imago sum, per omnia illi similis.

Videt autem quispiam Christi diuinitatem, non ex natura sua: diuina siquidem natura inuisibilis est, ac penitus inintelligibilis, iuxta illud, Deum nemo vidit unquam, sed ex operibus diuinis eiusque sermonibus.

Vers. 46. *Ego — veni.* Lux intellectualis soluens tenebras intellectus, per diuina opera ac verba, diuinitatis radios sanis offendens oculis.

Vers. 46. *Vt — maneat.* Quae sunt in errore peccati. Frequenter etiam eadem contestando dicit, assiduitate volens durum illorum cor emollire, et quicquid ad se attinet, in medium adducens: propterea siquidem etiam clamabat.

Vers. 47.

a) καὶ ταῦτα. A.

πέυει εἰς τὸν πέμψαντά με, οὐ μόνον διότι μία Φύσις καὶ θεότης ἀμφοῖν, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ εἰς τὸν ἀπεσταλμένον τιμὴ, εἰς τὸν ἀποστείλαντα διαβαίνει. τὸ δὲ οὐ πιστεύει εἰς ἐμὲ, δοκεῖ μὲν ἀρνήσεως· ἔστι δὲ μᾶλλον προτροπῆς εἰς τὸ πιστεύειν. τοιοῦτον δέ ἐστι καὶ τό· ὁ [d]) ἐμὲ δεχόμενος, οὐκ ἐμὲ δέχεται, ἀλλὰ τὸν ἀποστείλαντά με. ἰδιωματικὰ γὰρ καὶ [4]) τὰ τοιαῦτα. d) Marc. 9, 37.

Χρὴ δὲ γινώσκειν, ὅτι ἕτερόν ἐστι τὸ πιστεύειν αὐτῷ, καὶ ἕτερόν ἐστι τὸ πιστεύειν εἰς αὐτόν· τὸ μὲν γάρ ἐστι πιστεύειν τοῖς λόγοις αὐτοῦ, ὃ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων λέγεται· τὸ δὲ ἐστι, πιστεύειν εἰς τὴν θεότητα αὐτοῦ, ὅπερ ἐπὶ θεοῦ μόνου λέγεται.

Vers. 45. Καὶ — με. Θεωρίαν, τὴν διὰ τοῦ νοῦ λέγει· ὅτι ὁ γνοὺς τὴν ἐμὴν θεότητα, ἔγνω τὴν τοῦ πατρός μου. μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ θεότης ἐν ἡμῖν. καὶ ἐγὼ εἰκών εἰμι τοῦ πατρὸς ἀπαραλλακτος.

Θεωρεῖ δέ τις τὴν τοῦ χριστοῦ θεότητα, οὐκ ἀπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς· ἀθεώρητος γὰρ ἡ θεία φύσις καὶ παντελῶς ἀνεννόητος· κατὰ τὸ· θεὸν [e]) οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· ἀλλ' ἀπὸ τῶν θεοπρεπῶν ἔργων καὶ λόγων αὐτοῦ. e) Io. 1, 18.

Vers. 46. Ἐγὼ — ἐλήλυθα. Φῶς νοητὸν, λύων τὸ νοητὸν σκότος, καὶ διὰ τῶν θεοπρεπῶν ἔργων καὶ λόγων παραδεικνύων τὰς ἀκτῖνας τῆς θεότητος τοῖς ὑγιέσιν ὀφθαλμοῖς.

Vers. 46. Ἵνα — μείνῃ. Τῇ τῆς πλάνης, τῇ τῆς ἁμαρτίας. διαφόρως δὲ τὰ αὐτὰ λέγει διαμαρτυρόμενος, καὶ τῇ συνεχείᾳ μαλάξαι τὸ σκληρὸν τῆς καρδίας αὐτῶν βουλόμενος, καὶ πᾶν εἰσφέρων τὸ ἑαυτοῦ. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἔκραξε.

Verſ. 47. *Et — eum.* In praeſenti ſeculo.

Verſ. 47. *Neque — mundum.* Dixit etiam tertio capite, Non miſit Deus filium ſuum in mundum, vt condemnet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per eum: et ibi quoque lege enarrationem quae optima eſt.

Verſ. 49. *Qui — ipſum.* Qui mihi non paret, nec ſuſcipit verba mea, habet qui ſe conuincat ac condemnet: quis ſit autem is, audito.

Verſ. 48. *Sermo — die.* Quis autem ſit hic ſermo, aduerte.

Verſ. 49. *Quia — loquar.* Quia dicebant, non eſſe eum a Deo, et propterea non obediebant ei, ait: In nouiſſimo die ſermo, quem loquutus ſum dicens, quod ex meipſo non ſum loquutus, ſed pater, qui miſit me, ipſe mihi praeceptum dedit, quid dicam et quid loquar, ille condemnabit eum, loco accuſatoris conſtitutus, conuincens, omnemque amputans occaſionem, quem operibus confirmaui, ex omni parte oſtendens, quod Deo non ſim contrarius.

Verſ. 50. *Et — eſt.* Vtpote vitam concilians aeternam, tanquam ad vitam adducens aeternam. Sunt ergo inexcuſabiles, qui ea non ſuſcipiunt, quae mihi praecepta ſunt, vt loquar, videlicet verba mea, doctrinam meam: et ſibiipſis ſunt inimici, vtpote vitam non ſuſcipientes aeternam.

Haec vero, Quid dicam et quid loquar, idem ſignificant. Multa autem ſunt huiusmodi apud ſacram ſcripturam.

Verſ. 50.

Vers. 47. Καὶ — αὐτόν. Ἐν τῷ ὧν αἰῶνι.

Vers. 47. Οὐ — κόσμον. Εἶπε καὶ ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ· ὅτι f) οὐκ ἀπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ εἰς τὸν κόσμον, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σωθῇ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ. καὶ ἀνάγνωθι πάλιν ἐκεῖ τὴν ἐξήγησιν εὖ ἔχουσαν. f) Io. 3, 17.

Vers. 48. Ὁ — αὐτόν. Ὁ ἀπειθῶν ἐμοὶ, καὶ μὴ δεχόμενος τὰ ῥήματά μου, ἔχει τὸν 5) κατακρίνοντα, τὸν ἐλέγχοντα αὐτόν. τίς δέ ἐστιν οὗτος, ἄκουσον.

Vers. 48. Ὁ λόγος — ἡμέρᾳ. Τίς δὲ ὁ λόγος ἔτος, ἐνωτίσθητι.

Vers. 49. Ὅτι — λαλήσω. Ἐπεὶ ἔλεγον, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ θεοῦ, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐπείθοντο αὐτῷ, φησὶν, ὅτι ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ ὁ λόγος, ὃν ἐλάλησα λέγων, ὅτι ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα, ἀλλ' ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτός μοι ἐνετείλατο, τί εἴπω καὶ τί λαλήσω, ἐκεῖνος κρινεῖ αὐτὸν, ἐν τάξει κατηγόρου ἱσάμενος καὶ διελέγχων, καὶ πᾶσαν ἀπολογίαν περιαιρῶν, ὃν ἐβεβαίουν τοῖς ἔργοις, πανταχόθεν δεικνύων, ὅτι οὐκ εἰμὶ ἀντίθεος.

Vers. 50. Καὶ — ἐστιν. Ὡς ζωὴν αἰώνιον προξενοῦσα, ὡς εἰς ζωὴν αἰώνιον ἄγουσα. ἀναπολόγητοι οὖν οἱ μὴ δεχόμενοι τὰ ἐνταλθέντα μοι λαληθῆναι, ἤτοι, τὰ ῥήματά μου, τὴν διδασκαλίαν μου. καὶ ἐπίβουλοί εἰσιν ἑαυτῶν, ὡς μὴ δεχόμενοι τὴν αἰώνιον ζωήν.

Τὸ δὲ· τί εἴπω καὶ τί λαλήσω, τὸ αὐτὸ δηλοῦσι. πολλὰ δὲ τοιαῦτα παρὰ τῇ γραφῇ.

5) τὸν κρίνοντα. A.

Verſ. 50. *Quae — loquor.* Et per praedictam et per praeſentem ſententiam, rurſum inducit eos ad fidem, parcens adhuc illis prae immenſa benignitate. De huiusmodi autem humilitate verborum diſpenſatorie dictorum, variis in locis diximus. Illa namque, A meipſo non veni: et, Ex meipſo non ſum loquutus: et, Ipſe mihi praeceptum dedit, quid dicam et quid loquar, ac ſimilia: manifeſtius quidem confirmant, quod Deo non ſit contrarius: ſecretius vero innuunt, quod patri ſit aequalis.

Cap. XIII. v. 1. *Ante — patrem.*

Nam poſtquam mortuus eſt ac reſurrexit, a terra in coelum migrauit.

Verſ. 1. *Quum dilexiſſet — eos.* Suos, vocat diſcipulos, vtpote domeſticos propter obedientiam. Sui autem appellati quoque ſunt omnes Iudaei, tanquam cognati: imo etiam omnes ſimul homines, tanquam creaturae ipſius. Addidit autem, Qui erant in mundo. Nam qui iam in virtutute mortui erant, eius etiam proprii dicebantur, Abraham videlicet Iſaac et Iacob, quique tempore illorum iuſti erant. Quum dilexiſſet ergo diſcipulos ad id vſque temporis, tunc magis dilexit eos. Nam, In finem, idem ſignificat, quod vehementer. Quia enim iam moriturus erat, eosque relicturus, dilectionem intendit ad accenſionem vehementioris memoriae ipſius. Signum vero intentionis fuit, lotio pedum illorum: nam qui aliquem feruenter amat, ne extremum quidem eius miniſterium deuitat.

Verſ. 2. *Et coena facta.* In diuerſorio, in inſtrato coenaculo: quia facta veſpera, ſicut dixit Mat-

Vers. 50. Ἃ — λαλῶ. Καὶ διὰ τοῦ προῤῥηθέντος, καὶ διὰ τοῦ παρόντος ῥητοῦ, πάλιν ἐνάγει τούτους εἰς πίστιν, ἔτι φειδόμενος αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἀπείρου φιλανθρωπίας. περὶ μέντοι τῆς ταπεινότητος τῶν τοιούτων οἰκονομικῶν ῥημάτων, διαφόρως εἰρήκαμεν. τὸ γὰρ ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐκ g) ἐλήλυθα, καὶ ἐξ h) ἐμαυτοῦ ἐκ ἐλάλησα, καὶ αὐτός μοι ἐντολὴν ἔδωκε, τί εἴπω καὶ τί λαλήσω, καὶ τὰ τοιαῦτα, φανερώτερον μὲν, τὸ μὴ εἶναι αὐτὸν ἀντίθεον βεβαιοῦσι· κρυφιώτερον δὲ, τὸ εἶναι αὐτὸν ἴσον τῷ πατρὶ ὑποφαίνουσι.

g) Io. 7, 28.
h) Io. 12, 49.

Cap. XIII. v. 1. Πρὸ — πατέρα.

Ἀποθανὼν γὰρ καὶ ἀναστὰς, μετέβη ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανόν.

Vers. 1. Ἀγαπήσας — αὐτούς. Ἰδίους λέγει, τοὺς μαθητὰς, ὡς οἰκείους, διὰ τὴν εὐπείθειαν. ἴδιοι δὲ αὐτοῦ προσηγορεύθησαν καὶ οἱ πάντες ἰουδαῖοι, ὡς συγγενεῖς· καὶ οἱ σύμπαντες ἄνθρωποι, ὡς δημιουργήματα αὐτοῦ. τὸς ἐν τῷ κόσμῳ δὲ εἶπε, διότι καὶ οἱ τετελευτηκότες ἐν ἀρετῇ, ἴδιοι αὐτοῦ ἦσαν, ἀβραὰμ καὶ ἰσαὰκ καὶ ἰακὼβ, καὶ οἱ κατ' ἐκείνους δίκαιοι. ἀγαπήσας οὖν, φησὶ, τοὺς μαθητὰς ἄχρι τοῦ τότε καιροῦ, τότε μᾶλλον ἠγάπησεν αὐτούς· τὸ γὰρ εἰς τέλος, τὸ σφόδρα δηλοῖ. ἐπεὶ γὰρ ἔμελλεν ἤδη ἀποθανεῖν καὶ ἀπολιπεῖν αὐτοὺς, ἐπιτείνει τὴν ἀγάπην, εἰς ἐμπύρευμα μνήμης αὐτοῦ σφοδροτέρας. σημεῖον δὲ τῆς ἐπιτάσεως, τὸ νίψαι τοὺς πόδας αὐτῶν. ὁ γὰρ ἀγαπῶν τινὰ θερμῶς, ἐδὲ τὴν ἐσχάτην ὑπηρεσίαν αὐτοῦ παραιτεῖται.

Vers. 2. Καὶ δείπνου γενομένου. Ἐν τῷ καταλύματι, ὅπου τὸ ἐσρωμένον ἀνώγεων, ὅτε

Matthaeus, accubuit cum duodecim. Quaere ergo hanc ſententiam ſexageſimo tertio eius capite, ac lege omnem, quae ibi data eſt, expoſitionem.

Verſ. 2. *Quum diabolus — traderet.* Quum iam tunc cogitationem immiſiſſet, quando vnguentum effudit ſuper caput Ieſu mulier, de qua ſcripſit Matthaeus. Quaere ergo iuxta finem ſexageſimi ſecundi capitis ipſius, vbi dicitur, Amen dico vobis, vbicunque praedicatum fuerit hoc euangelium in vniuerſo mundo et caetera, et lege finem datae ibi expoſitionis.

Hoc autem interpoſuit euangeliſta cum ſtupore admirans excellentem Chriſti clementiam, quia huius etiam pedes lauit, qui in proximo erat eum traditurus.

Cap. XVI. De lotione pedum.

Verſ. 3. *Sciens — manus.* Tanquam filio legitimo et vnigenito. Humano autem more dixit, Omnia dedit ipſi pater in manus, Chriſtum ipſum imitans, qui frequenter huiusmodi de ſe diſpenſatorie ſolet dicere, ſicut variis in locis diximus. Sicut autem pater tradit filio, ſic et filius patri. Ait enim Paulus, Quum tradiderit regnum Deo et patri.

Verſ. 3. *Et — iret.* Tanquam filius Dei ac Deus. Ait ergo, Sciens ſeipſum omnipotentem ac Dei filium: licet tantae eſſet poteſtatis, talisque dignitatis, ad extremam tamen deſcendit humilitatem, tum dilectionem erga diſcipulos oſtendens, tum eos animi modeſtiam edocens.

Verſ. 4. *Surgit — veſtimenta.* Non omnia, ſed exteriorem amictum, aut etiam indumentum, quod

ὀψίας i) γενομένης, ὡς εἶπε ματθαῖος, ἀνέκειτο μετὰ τῶν δώδεκα. ζήτησον οὖν τουτὶ τὸ ῥητὸν ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ αὐτοῦ, καὶ ἀνάγνωθι πᾶσαν τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν ἐξήγησιν. i) Matt. 26, 20.

Verſ. 2. Τοῦ διαβόλου — παραδῶ. Ἤδη βεβληκότος λογισμὸν τότε, ὅτε τὸ μύρον κατέχεεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ χριστοῦ ἡ γυνὴ, περὶ ἧς ματθαῖος ἱστόρησε. ζήτησον οὖν πρὸς τῷ τέλει τοῦ ἑξηκοστοῦ δευτέρου κεφαλαίου αὐτοῦ τὸ· ἀμὴν, k) ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ, καὶ τὰ ἑξῆς. καὶ ἀνάγνωθι τὸ τέλος τῆς ἐκεῖ ῥηθείσης ἐξηγήσεως. k) Matt. 26, 13.

Τοῦτο δὲ παρενέβαλεν ὁ εὐαγγελιστὴς, ἐκπλῆττόμενος τὴν ὑπερβάλλουσαν τοῦ σωτῆρος ἀνεξικακίαν, ὅτι καὶ τούτου τοὺς πόδας ἔνιψε, μελετῶντος ἤδη προδοῦναι αὐτόν.

Κεφ. Ις. Περὶ τοῦ νιπτῆρος.

Verſ. 3. Εἰδὼς — χεῖρας. Ὡς υἱῷ γνησίῳ καὶ μονογενεῖ. ἀνθρωποπρεπῶς δὲ εἶπεν, ὅτι πάντα δέδωκεν αὐτῷ ὁ πατὴρ εἰς τὰς χεῖρας, μιμούμενος τὸν χριστὸν, τοιαῦτα λέγοντα περὶ ἑαυτοῦ πολλάκις κατ' οἰκονομίαν, ὡς διαφόρως εἰρήκαμεν. ὥσπερ δὲ ὁ πατὴρ παραδίδωσι τῷ υἱῷ· ἔτω καὶ ὁ υἱὸς τῷ πατρί. φησὶ γὰρ παῦλος· ὅταν l) παραδῷ τὴν βασιλείαν τῷ θεῷ καὶ πατρί. l) 1 Cor. 15, 24.

Verſ. 3. Καὶ — ὑπάγει. Ὡς υἱὸς θεοῦ καὶ θεός. φησὶν οὖν, ὅτι εἰδὼς, ἑαυτὸν παντοκράτορα, καὶ υἱὸν θεοῦ, καὶ τοσαύτης μὲν ἐξουσίας, τηλικαύτης δὲ ἀξίας, ὅμως εἰς ἄκραν συγκατέβη ταπείνωσιν· ἅμα μὲν τὴν εἰς τοὺς μαθητὰς ἀγάπην ἐνδεικνύμενος· ἅμα δὲ παιδεύων αὐτοὺς ταπεινοφρονεῖν.

Verſ. 4. Ἐγείρεται — ἱμάτια. Οὐ πάντα,

quod veſti illi exteriori adhaerebat, quo ſuccinctior eſſet ad id, quod facere parabat.

Verſ. 4. *Quumque accepiſſet — ſe.* Linteo ſeſe praecinxit ad extergendos lauandorum pedes.

Verſ. 5. *Deinde — peluim.* Ipſe etiam aquam ferebat, et vniuerſa cum omni promtitudine propriis manibus faciebat: vt et nos miniſtrantes, cuncta cum omni promtitudine per nosipſos faciamus, in illum reſpicientes: neque extollamur: quid enim ſumus nos, ſi ad Deum conferamur? Linteum itaque, peluim ac hydriam a patrefamilias procul dubio in eum tunc vſum accepit.

Verſ. 5. *Et —* v. 6. *Petrum.* Quia lauare coepit ac poſtmodum venit ad Petrum: apparet, quod primum lauerit pedes Iſcariotae: ſimul quidem beneficio afficiens ac honorans proditorem ſuum vſque ad mortem, vt et nos ſimiliter faciamus. Simul etiam compungi volens illum, qui talia aduerſus talem gubernatorem cogitaret.

Verſ. 6. *Et — pedes?* Tu qui filius Dei es? In ſtuporem verſus hoc dixit, ac vehementer cum reuerentia veritus.

Verſ. 7. *Reſpondit — modo.* Quod ego hac re doceo.

Verſ. 6. *Scies autem poſtea.* Quando hoc manifeſtauero. Nam paulo poſt de hoc dicturus eſt, Si ego laui veſtros pedes dominus et magiſter, et vos debetis inuicem alii aliorum lauare pedes. Vel ſcies poſtea, quum me videris in coelum aſ-

ſum-

6) εὐσαλές. B.
7) κύτουργίας. A.

πάντα, ἀλλὰ τὸ ἔξωθεν περιβόλαιον, ἢ καὶ τὸ μετ' ἐκεῖνο, πρὸς τὸ [6]) εὐσαλὴς εἶναι.

Vers. 4. Καὶ λαβὼν — ἑαυτόν. Τῷ λεντίῳ διέζωσεν ἑαυτὸν, πρὸς τὸ ἐκμάσσειν δι' αὐτοῦ τοὺς πόδας τῶν νιπτομένων.

Vers. 5. Εἶτα — νιπτῆρα. Αὐτὸς καὶ τὸ ὕδωρ κομίσας, καὶ πάντα μετὰ πάσης προθυμίας αὐτουργήσας, ἵνα καὶ ἡμεῖς διακονοῦντες πάντα μετὰ πάσης προθυμίας [7]) αὐτουργῶμεν, εἰς ἐκεῖνον ἀποβλέποντες, καὶ μὴ ἐπαιρώμεθα. τί γὰρ ἡμεῖς πρὸς τὸν θεόν; τὸ μέντοι λέντιον, καὶ τὸν νιπτῆρα, καὶ τὴν ὑδρίαν, ἀπὸ τῆς οἰκοδεσπότου πάντως ἔλαβεν εἰς τὴν τότε χρῆσιν.

Vers. 5. Καὶ — v. 6. πέτρον. Ἐπεὶ ἤρξατο νίπτειν, εἶτα ἦλθε πρὸς τὸν πέτρον, φαίνεται, ὅτι [8]) πρῶτον ἔνιψε τὰς πόδας τοῦ ἰσκαριώτου, ἅμα μὲν εὐεργετῶν ἄχρι θανάτου καὶ τιμῶν τὸν προδότην αὐτοῦ, ἵνα καὶ ἡμεῖς ὁμοίως ποιῶμεν· ἅμα δὲ καὶ βελόμενος αὐτὸν καταυγῆναι, τοιαῦτα κατὰ τοῦ τοιούτου κηδεμόνος διανοούμενον.

Vers. 6. Καὶ — πόδας; Σὺ, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ; ἐκπλαγεὶς γὰρ εἶπε τοῦτο, καὶ σφόδρα εὐλαβηθείς.

Vers. 7. Ἀπεκρίθη — ἄρτι. Ὃ ἐγὼ διδάσκω, διὰ τούτου τοῦ πράγματος.

Vers. 7. Γνώσῃ δὲ μετὰ ταῦτα. Ὅτε φανερώσω αὐτό. οὐκ εἰς μακρὰν γὰρ ἐρεῖ περὶ τούτου· ὅτι [m]) εἰ ἐγὼ ἔνιψα ὑμῶν τοὺς πόδας, ὁ κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος, καὶ ὑμεῖς ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας, καὶ τὰ ἑξῆς· ἡ γνῶσις μετὰ ταῦτα, ὅταν με ἴδῃς ἀναλαμβανόμενον εἰς

m) Io. 13, 14.

[8]) Est haec Chrysostomi opinio. Tom. VIII. p. 415. A.

ſumtum, quum venerit ſuper vos paracletus: tunc enim ſcies, qualis quale fecerim opus et quare.

Verſ. 8. *Ait — aeternum.* Hoc eſt, nunquam, aſſeuerabat enim honorans illum ac venerans.

Verſ. 8. *Reſpondit* — v. 9. *caput.* Non dixit, quam ob cauſam hoc faceret, ſciens, illi non poſſe eo modo perſuaderi, ſed potius magis repugnaturum: ſed quum prae nimio amore repugnaret, ex hoc illi perſuadet: comminatus namque exciſionem, protinus eum inclinauit, fecitque, vt ille amplius petat, quam prius ab eo petebatur: et tantum ſe offerat ad id miniſterium perferendum, quantum prius ad repugnandum, imo etiam amplius. Non tantum, inquit, pedes, ſed et manus et caput: ita nimia dilectione et primum obſiſtebat, et poſtmodum concedebat.

Verſ. 10. *Dicit — eſtis.* Ne opinarentur lotionem hanc, purificationem quandam eſſe, quale et baptiſma: huiusmodi opinionem exemplariter ſoluit dicens, Qui lotus eſt, non indiget lauari, niſi ſolos pedes, quibus calcando lauacrum egreditur, ſed eſt mundus totus, vtpote iam lotus. Et vos mundi eſtis, nempe mundati iam per doctrinam, quam vos docui, et abiecta omni prauitate ac malitia.

Nam et Chryſoſtomus interpretans illud, Et vos mundi eſtis: ait etiam adiectum eſſe, Propter ſermonem, quem loquutus ſum vobis. Itaque doctrina

9) ἢ πρὶν παρατεῖσθαι. A.

2) Chryſoſt. Tom. VIII. p. 416. B. non dicit, haec προσκεῖσθαι, ſed ea explicationis cauſſa infert ex Io. 15, 3. Dum ergo addit. videtur dicere, id προσκεῖσθαι. Aut ex vocabulo ἐπήγαγεν id collegit

εἰς τὸν οὐρανόν, ὅταν ἔλθῃ ὁ παράκλητος ἐφ' ὑμᾶς. τότε γὰρ γνώσῃ, ἡλίκος ὢν ἡλίκον ἔργον ἐποίησα, καὶ διατί.

Vers. 8. Λέγει — αἰῶνα. Εἰς τὸν αἰῶνα, ἀντὶ τοῦ, ποτέ. διϊσχυρίζεται γὰρ, τιμῶν αὐτὸν, καὶ λίαν αἰδέμενος.

Vers. 8. Ἀπελθὼν — v. 9. κεφαλήν. Οὐκ εἶπε μὲν, τίνος ἕνεκεν τοῦτο ποιεῖ, γινώσκων αὐτὸν μὴ πειθησόμενον ἀπὸ τούτου, μᾶλλον μὲν οὖν ἐπὶ πλέον ἐνησόμενον· ἐπεὶ δὲ ἀπὸ πολλῆς ἀγάπης διϊσχυρίζετο, ἀπὸ ταύτης αὐτὸν πείθει. ἀπειλήσας γὰρ ἔκπτωσιν αὐτῆς, αὐτίκα τοῦτον ὑποκλίνει, καὶ ποιεῖ μᾶλλον αἰτεῖν, ὃ[9]) πρὶν παρητεῖτο, καὶ τοσαύτην ἱκεσίαν εἰσφέρειν, ὅσην πρότερον εἰσέφερεν ἔνσασιν, μᾶλλον δὲ καὶ πλείονα. μὴ τοὺς πόδας, γάρ φησι, μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς χεῖρας καὶ τὴν κεφαλήν. ἕτω δὶ ὑπερβολὴν ἀγάπης καὶ πρῶτον ἐνέξη, καὶ ὕστερον ἐνέδωκε.

Vers. 10. Λέγει — ἐστέ. Ἵνα μὴ ὑπολάβωσιν, ὅτι ἡ νίψις αὕτη, καθάρσιόν τί ἐστιν, δίον καὶ τὸ βάπτισμα, λύει τὴν τοιαύτην ὑποψίαν παραδειγματικῶς, ὅτι ὁ λελουμένος δὲ χρήζει λέσαθαι, εἰ μὴ τοὺς πόδας νίψαθαι μόνους, διότι τούτοις περιπατῶν. ἔξεισι τοῦ λουτροῦ· ἀλλ' ἔστι καθαρὸς ὅλος, ὡς ἤδη λελουμένος· καὶ ὑμεῖς καθαροί ἐστε, ὡς ἤδη καθαριθέντες ὑπὸ τῆς διδασκαλίας, ἣν ἐδίδαξα ὑμᾶς, καὶ ῥίψαντες πᾶσαν κακίαν καὶ πονηρίαν.

Ἑρμηνεύων γὰρ ὁ χρυσόστομος τό· καὶ ὑμεῖς καθαροί ἐστε· προσκεῖσθαι[1]) λέγει καὶ τό· διὰ τὸν λόγον, ὃν λελάληκα ὑμῖν, εἴτουν, τὴν διδασκαλίαν.

git Euthymius, quo tamen haud adeo diligenter vtitur, vt ex multis exemplis constat.

doctrina non opus est vobis, vt mundemini ab his, quibus iam emundati estis, nisi vt solis pedibus lauemini, propter causam, quam nunc non scitis, scietis autem postea.

Vers. 10. *Sed non omnes.* Non omnes mundi estis.

Vers. 11. *Sciebat — estis.* Nouerat eum, qui praecipitatus et contaminatus erat.

Vers. 12. *Quum — vobis?* Ignorantes interrogat, quo attentiores reddat: nam postquam factum est, vult nunc docere, quod ignorabant.

Vers. 13. *Vos — etenim.* Sum ista, tanquam Deus. Nam cum discipulis loquens sese detegit. Dicens itaque, Vos dicitis: vos me ita appellatis: sermonem inuidia carere fecit. Addens autem, Sum: huiusmodi confirmauit appellationes, nec ad gratiam, sed propter veritatem dictas demonstrauit. Iam ergo hinc ratiocinemini.

Vers. 14. *Si — pedes.* Non dixit, si ego, qui natura dominus sum, laui vestros pedes, qui natura serui estis, multo magis vos inuicem conserui, debetis alii aliorum lauare pedes. Neque dixit, Si ego proditoris laui pedes, multo magis vos insidiatorum: sed haec per opera significans, horum disputationem reliquit auditorum conscientiae.

Vers. 15. *Exemplum — vobis.* Exemplum deiectionis in dilectione, hoc opere tradidi vobis.

Vers. 15. *Vt — faciatis.* Et dilectione deiecti, ac subditis ministrantes. At vero ipse quidem erat maior, quam intelligi ac dici posset: nos autem sumus terra et cinis, pulvis et coenum, aut si quid

λίαν. οὐ χρήζετε οὖν καθαρισθῆναι, ὧν ἐκαθαρίσθητε, εἰ μὴ τοὺς πόδας νίψασθαι μόνους, διὰ πρᾶγμα, ὃ οὐκ οἴδατε ἄρτι, γνώσεσθε δὲ μετὰ ταῦτα.

Vers. 10. Ἀλλ' οὐχὶ πάντες. Οὐ πάντες καθαροί ἐστε.

Vers. 11. Ἤδει — ἐστε. Ἤδει αὐτὸν ἐκτραχηλιθέντα καὶ ὑποπωθέντα.

Vers. 12. Ὅτε — ὑμῖν; Ἐρωτᾷ ἀγνοοῦντας, ἵνα διεγείρῃ εἰς προσοχήν. μετὰ γὰρ τὸ ποιῆσαι, λοιπὸν βέλεται διδάξαι τὸ ἀγνοούμενον.

Vers. 13. Ὑμεῖς — γάρ. Εἰμὶ ταῦτα, ὡς θεός. πρὸς τοὺς μαθητὰς γὰρ διαλεγόμενος ἐκκαλύπτει ἑαυτόν. εἰπὼν μὲν οὖν· ὅτι ὑμεῖς φωνεῖτέ με, ὑμεῖς καλεῖτέ με οὕτως, ἀνέπαυσε τὸν λόγον ἐποίησε· προσθεὶς δὲ· ὅτι εἰμὶ, ἐβεβαίωσέ τε τὰς τοιαύτας προσηγορίας, καὶ μὴ πρὸς χάριν, ἀλλὰ πρὸς ἀλήθειαν λεγομένας ἀπέδειξε. λοιπὸν τοίνυν ἐντεῦθεν συλλογίζεται.

Vers. 14. Εἰ — πόδας. Οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐὰν ἐγὼ, ὁ φύσει κύριος, ἔνιψα ὑμῶν, τῶν φύσει δούλων, τοὺς πόδας, πολλῷ μᾶλλον ὑμεῖς, οἱ ὁμόδουλοι, ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας· οὐδ', ὅτι ἐὰν ἐγὼ ἔνιψα τοὺς τοῦ προδότου, πολλῷ μᾶλλον ὑμεῖς τοὺς τῶν ἐπιβούλων· ἀλλὰ διὰ τῶν ἔργων ταῦτα δηλώσας, ἀφῆκε τὴν διάκρισιν αὐτῶν τῇ συνειδήσει τῶν ἀκροωμένων.

Vers. 15. Ὑπόδειγμα — ὑμῖν. Ὑπόδειγμα τῆς ἐν ἀγάπῃ ταπεινώσεως ἔδωκα ὑμῖν, διὰ τῆς τοιαύτης πράξεως.

Vers. 15. Ἵνα — ποιῆτε. Ἐξ ἀγάπης ταπεινούμενοι, καὶ διακονοῦντες τοῖς ὑποβεβηκόσι. καίτοιγε, αὐτὸς μὲν ἦν ὑπὲρ ἔννοιαν καὶ λόγον· ἡμεῖς δέ ἐσμεν γῆ καὶ σποδὸς, καὶ τέφρα,

ſi quid his vilius eſt. Quando vero non tantum ad minores non deiicimus nos, ſed neque ad maiores: nec ſolum pedes ſeruorum non lauamus, ſed neque amicorum, quum etiam inſidiatorum lauare debeamus: qua obſecro condemnatione digni non erimus? qui non ſolum Chriſti non imitamur exemplum, verum etiam e contrario erigimur, et ex diametro extollimur, nec quod debitum eſt exſoluimus. Et vos, inquit, debetis inuicem alii aliorum lauare pedes.

Verſ. 16. *Amen — illum.* Itaque ſi ego, qui incomparabiliter maior ſum, meipſum adeo deieci, multo magis vos. Et hoc autem ineffabilis humilitatis ipſius eſt, quod ſeſe dederit exemplum, creatorem videlicet creaturis: et quodammodo ſe comparauerit, qui incomparabilis eſt.

Dixit autem et hanc ſententiam decimo nono capite iuxta Matthaeum: ibi ergo quaere, quod dicitur, Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum ſuum et caetera.

†† Non eſt ſeruus. Quamdiu ille quidem eſt ſeruus huius, hic apoſtolus eius. Inferioris enim eſt conditionis, et ſeruire, et nuntium mitti.

Verſ. 17. *Si — ea.* Si haec nouiſtis, quae dicta ſunt, nouiſtis autem ea, quum a me didiceritis: beati eritis ſi feceritis ea, neque enim nosse ſufficit, ſed et facere oportet.

Verſ. 18. *Non — dico.* Puta, Si feceritis ea. Nam de Iuda hoc dicebat, qui non ſolum ea facturus non erat, ſed nec aliud quicquam eorum, quae praecepta erant, de proditione iam curam habens.

Verſ. 18.

*) αὐτοῦ, abeſt. A.

καὶ κόνις, καὶ εἴ τι τούτων εὐτελέστερον. ὅταν δὲ οὐ μόνον οὐ ταπεινώμεθα πρὸς τοὺς ἐλάττονας, ἀλλ' ἀδὲ πρὸς τοὺς μείζονας· καὶ οὐ μόνον ἀ νίπτομεν τοὺς πόδας τῶν δούλων, ἀλλ' ἀδὲ τῶν φίλων, οἱ καὶ τοὺς τῶν ἐπιβούλων νίπτειν ὀφείλοντες· ποίας οὐκ ἂν εἴημεν ἄξιοι καταδίκης, ἀ μόνον ἀ μιμούμενοι τὸ δοθὲν ὑπόδειγμα, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐναντίας ἰσάμενοι, καὶ κατὰ διάμετρον ἐπαιρόμενοι, καὶ τὴν ὀφειλὴν ἀκ ἀποδιδόντες; καὶ ὑμεῖς, γάρ φησιν, ὀφείλετε ἀλλήλων νίπτειν τοὺς πόδας.

Vers. 16. Ἀμὴν — αὐτόν. Λοιπὸν ἔν, εἰ ἐγὼ ὁ ἀσυγκρίτως μείζων, ὅτως ἐταπεινώθην, πολλῷ μᾶλλον ὑμεῖς. καὶ τοῦτο δὲ τῆς ἀφάτου ταπεινώσεως αὐτοῦ, τὸ δοῦναι ἑαυτὸν παράδειγμα, τὸν πλάστην τοῖς πλάσμασι, καὶ τρόπον τινὰ συγκρίνεσθαι τὸν ἀσύγκριτον.

Εἶπε δὲ τὸ νόημα τοῦτο καὶ ἐν τῷ ἐννεακαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τό· οὐκ ἔστι n) μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον[2]) αὐτοῦ, καὶ τὰ ἑξῆς. n) Matt. 10, 24.

[Οὐκ[3]) ἔστι δοῦλος· Ἕως ἂν ὁ μὲν ἐστι δοῦλος τούτῳ, ὁ δὲ ἀπόστολος ἐκείνου. ἐλάττωσις γὰρ καὶ τὸ δουλεύειν, καὶ τὸ ἀποστέλλεσθαι.]

Vers. 17. Εἰ — αὐτά. Εἰ ταῦτα οἴδατε, τὰ ῥηθέντα· οἴδατε δὲ αὐτὰ, παρ' ἐμοῦ μαθόντες· μακάριοί ἐστε, ἐὰν ποιῆτε αὐτά. οὐκ ἀρκεῖ γὰρ εἰδέναι μόνον, ἀλλὰ χρὴ καὶ ποιεῖν.

Vers. 18. Οὐ — λέγω. Τὸ, ἐὰν ποιῆτε αὐτά. περὶ τοῦ ἰούδα γὰρ τοῦτο ἔλεγεν, ὃς οὐ μόνον οὐκ ἔμελλε ποιήσειν αὐτὰ, ἀλλ' ἀδ' ἄλλό τι τῶν ἐντεταλμένων, ἤδη τὴν προδοσίαν μελετῶν.

3) Haec vterque in margine habet. Caret iis Hentenius.

Verſ. 18. *Ego — elegerim.* Noui, tanquam Deus, quinam ex electis meis facturi ſunt ea, et quis ſit, qui non faciet. Superius quoque dixit, Et vos mundi eſtis, ſed non omnes: variisque temporibus multa huiusmodi loquutus eſt, quae ſolius proditoris pungerent conſcientiam, ſimulque docerent, quod eum non lateret proditor, et illum ad poenitentiam ac correctionem euocarent: verum non perſuaſerunt.

Cur autem etiam proditorem elegerit, diximus octauo iuxta Marcum capite: et ibi quaere, quod dicitur, Et aſcendit in montem, et vocauit, quos ipſe voluit et caetera, totamque illorum verborum lege enarrationem.

Verſ. 18. *Sed — ſuum.* Etiam in hoc loco dictio Vt, manifeſtatiua eſt eius, quod futurum erat. Hoc quoque ſicut et alia propter proditorem dicit. Nam futurum erat: vt compleretur ſcriptura Dauidica, quae ait, Qui comedit panes meos ampliauit aduerſum me ſupplantationem.

Septuaginta ergo ex Hebraico ſenſu hanc ita interpretati ſunt: Chriſtus vero eandem nunc ex eodem interpretatus, aliis dictionibus eandem vim obtinentibus eadem et ipſe dicit. Siquidem idem ſibi volunt, Qui edit, quum euangeliſta, Chriſti verba referens, habeat ὁ τρώγων: et, Qui comedit, quum ſeptuaginta dicant ὁ ἐσθίων: et Ampliauit, ſicut ſuſtulit, eodemque modo ſe habent et reliqua.

Ait ergo de Iuda, Qui apud me paſcitur, qui de eadem menſa mecum communicat, neque ob hoc ipſum me reueretur, ampliauit ac ſuſtulit, hoc eſt, confirmauit ſiue mouit aduerſum me calcaneum et ſupplantationem, ſiue dolum ac inſidias,

eo

4) Redde: *veluti, Sed hoc propter proditorem dico.*

Vers. 18. Ἐγὼ — ἐξελεξάμην. Οἶδα, ὡς θεὸς, τίνες μὲν τῶν παρ' ἐμοῦ ἐκλεγέντων ποιήσουσιν αὐτὰ, τίς δὲ οὐ ποιήσει. καὶ ἀνωτέρω δὲ εἰπών: ὅτι [o]) καὶ ὑμεῖς καθαροί ἐστε, ἀλλ' οὐχὶ πάντες· καὶ ἐν διαφόροις δὲ καιροῖς πολλὰ τοιαῦτα φθεγξάμενος, νύττοντα μόνον τὸ τῆ προδότη συνειδὸς, καὶ ἅμα μὲν διδάσκοντα, ὅτι οὐ λανθάνει ἐπιβουλεύων, ἅμα δὲ καὶ εἰς μετάμέλειαν καὶ διόρθωσιν ἐκκαλέμενα, οὐκ ἔπεισε. o) Io. 13, 10.

Διατί δὲ ἐξελέξατο καὶ τὸν προδότην, εἰρήκαμεν ἐν τῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τῆ κατὰ μάρκον, καὶ ζήτησον ἐκεῖ τό· καὶ [p]) ἀναβαίνει εἰς τὸ ὄρος, καὶ προσκαλεῖται οὓς ἤθελεν αὐτὸς, καὶ τὶ ἐξῆς, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ὅλην ἐξήγησιν τῶν τοιούτων ῥητῶν. p) Marc. 3, 13.

Vers. 18. Ἀλλ' — αὐτῆ. Κἀνταῦθα τὸ ἵνα, δηλωτικόν ἐστι τῆ μέλλοντος· οἷον, [q]) ἀλλὰ διὰ τὸν προδότην τοῦτο λέγω. μέλλει γὰρ ἡ γραφὴ πληρωθῆναι ἡ δαυϊτικὴ, ἡ λέγουσα, ὁ [q]) ἐσθίων ἄρτους μου, ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πτερνισμόν. q) Ps. 40, 10.

Οἱ μὲν οὖν ἑβδομήκοντα ἔτως ἀπὸ τῆ ἑβραϊκῆ τὸ ῥητὸν ἡρμήνευσαν· ὁ δὲ χρισὸς ἀπὸ τῆ αὐτῆ τὸ αὐτὸ νῦν μεθερμηνεύων, τὰ αὐτὰ καὶ αὐτὸς λέγει, δι' ἑτέρων ἰσοδυνάμων λέξεων. ἴσον γὰρ τὸ ὁ ἐσθίων καὶ τὸ ὁ τρώγων, καὶ τὸ ἐμεγάλυνε καὶ τὸ ἐπῆρε, καὶ τὰ λοιπὰ δὲ ὁμοίως ἔχουσι.

Φησὶ δὲ περὶ τῆ ἰούδα, ὅτι ὁ τρεφόμενος παρ' ἐμοὶ, ὁ κοινωνῶν μοι τραπέζης, ἐφ' αὐτὸ τοῦτο αἰδεσθεὶς ἐμεγάλυνε καὶ ἐπῆρεν, ἤγουν, ἐκραταίωσε καὶ ἐκίνησε κατ' ἐμοῦ πτέρναν καὶ πτερνισμὸν, εἴτουν, ἐπιβουλὴν καὶ δόλον, διὰ τὸ [s]) συλλαλη-

s) τοῦ. B.

eo quod cum inimicis sit loquutus. Solent namque, qui currentes deiicere nituntur, calcaneo insidiari. Ideo calcaneus ac supplantatio dolum ac insidias denotat.

Vers. 19. *Nunc — sum.* Vt quum fuerit completa huiusmodi scriptura, credatis, quod ego sum, de quo illa vaticinabatur.

Vers. 20. *Amen — me.* Iuxta finem quoque decimi noni capitis euangelii secundum Matthaeum dixit, Qui recipit vos, me recipit: et qui me recipit, recipit eum, qui me misit. Nunc autem etiam idem dicit, volens amplius illos consolari, quod futurum esset, vt paulo post percurrerent orbem.

Vers. 21. *Haec — spiritu.* Spiritum dicit affectum moeroris ac turbationis, quo mouebatur ob proditoris perditionem: nam prae nimia compassione turbabatur. Vehementer enim super eo dolebat. De Lazaro etiam dictum illud declarantes, Infremuit spiritu, spiritum diximus turbationis affectum.

Vers. 21. *Et — me.* Testificatus est, siue protestatus de proditione.

Vers. 22. *Aspiciebant — diceret.* Siquidem miserum nondum publicare volebat, expectans adhuc eius conuersionem.

Vers. 23. *Recumbebat autem — Iesus.* Ipse erat, qui haec scribebat, velut significauit idem in fine euangelii. Hunc autem diligebat Iesus, plus videlicet caeteris, vt qui plus diligi dignus erat, ob virtutis magnae praerogatiuam, quam ipse modestiae causa occultauit.

Dicitur

σαι τοῖς ἐχθροῖς. εἰώθασι γὰρ, οἱ τοὺς τρέχοντας ὑποσκελίζειν πειρώμενοι, διὰ τῆς πτέρνης ἐπιβαλεύειν. διὸ πτέρνα καὶ πτερνισμὸς, ἡ ἐπιβολὴ καὶ ὁ δόλος.

Verſ. 19. Ἀπάρτι — εἰμι. Ἵνα, ὅταν πληρωθῇ ἡ τοιαύτη γραφὴ, πιστεύσητε, ὅτι ἐγώ εἰμι, περὶ οὗ ἐκείνη προεφήτευσεν.

Verſ. 20. Ἀμὴν — με. Καὶ πρὸς τῷ τέλει τῆ ἐννεακαιδεκάτῃ κεφαλαίου τῆ κατὰ ματθαῖον εἶπεν· ὁ r) δεχόμενος ὑμᾶς, ἐμὲ δέχεται· καὶ ὁ ἐμὲ δεχόμενος, δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με. καὶ νῦν δὲ τὸ αὐτὸ λέγει, παρηγορῶν αὐτοὺς ἐπὶ πλέον, μέλλοντας ὅσον οὔπω διατρέχειν τὴν οἰκουμένην. r) Matt. 10, 40.

Verſ. 21. Ταῦτα — πνεύματι. Πνεῦμα νόει, τὸ πάθος τῆς λύπης καὶ συγχύσεως, τῆς ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῆ προδότου. ὑπὸ γὰρ τῆς ἄγαν συμπαθείας ἐταράχθη, ὑπεραλγήσας αὐτῆ. καὶ ἐπὶ τῆ λαζάρου δὲ, τό, ἐνεβριμήσατο s) τῷ πνεύματι, ἑρμηνεύοντες, πνεῦμα τὸ πάθος τῆς συγχύσεως εἰρήκαμεν. s) Io. 11, 33.

Verſ. 21. Καὶ — με. Ἐμαρτύρησεν, ἤγουν, διεμαρτύρατο περὶ τῆς προδοσίας.

Verſ. 22. Ἔβλεπον — λέγει. Οὔπω γὰρ ἤθελε δημοσιεῦσαι τὸν ἄθλιον, ἀναμένων ἔτι τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῆ.

Verſ. 23. Ἦν δὲ ἀνακείμενος — ἰησοῦς. Αὐτὸς ἦν ὁ ταῦτα γράζων, ὡς αὐτὸς ἐπὶ τέλει τῆ εὐαγγελίᾳ δεδήλωκε. τοῦτον δὲ ἠγάπα ὁ ἰησοῦς, πλέον δηλονότι, ὡς ἄξιον ἀγαπᾶσθαι πλέον, διὰ πλεονεξίαν ἀρετῆς μεγάλης, ἣν αὐτὸς ἀπέκρυψε διὰ μετριοφροσύνην.

Dicitur autem tantam a puero curam habuisse puritatis, vt ne turpem quidem cogitationem vnquam in cor suum ascendere permiserit: turpis autem cogitatio, non de motu naturali accipienda est, sed de phantasia voluntaria: ideo etiam virgo postmodum cognominatus est. Hoc vero priuilegium Dei quoque genetrici datum erat.

Dicit autem Chrysostomus, quod etiam amplius eum diligebat, propter excellentem animi humilitatem ac mansuetudinem, quas adeptus erat postquam de praeeminentia correptus fuerat. Siquidem hae virtutes etiam Mosen exaltauerunt.

Considera vero et hoc, quomodo solus e discipulis in magistri afflictionibus permanserit, donec spiritum exhalasset: ob haec ergo etiam amplius eum diligebat, ac tempore illo in sinu eius recumbebat, tanquam filius in sinu patris: appropinquans similiter ei propter virtutis propinquitatem. Siquidem verisimile est, quod praecognita iam magistri morte, moestus admodum erat, et propterea post pedum lotionem ascitus fuerat, ibique recubuerat: consolationis ergo gratia haec scripsit, non gloriationis: nam fugiens iactantiam, suiipsius nomen conticuit.

Verum, quum caeteri euangelistae praetermisissent, quae de intinctione et offula Iudae data contigerant: narraturus hoc, incidit necessario in horum enarrationem. Nam, quia hortatu Petri clam interrogauerat, quisnam esset, qui eum traderet, necesse erat dicere, quomodo recumberet, vt clam caeteris posset interrogare, et quo pacto ausus est ibi recumbere ac secreto interrogare.

Aut recubuisse se dicit in sinu eius, immensam illius manifestans humilitatem, qui immensae

[a]) Tom. VIII. p. 194. A.

Λέγεται δὲ καὶ τοσοῦτον ἐκ νεότητος ἐπιμελήσασθαι καθαρότητος, ὡς μὴ ἐᾶσαί ποτε μηδὲ λογισμὸν αἰσχρὸν ἀναβῆναι εἰς τὴν καρδίαν αὐτῆς. λογισμὸν δὲ αἰσχρὸν, οὐ τὴν φυσικὴν κίνησιν οἰητέον· ἀλλὰ τὴν προαιρετικὴν φαντασίαν. διὸ καὶ παρθένος ὕστερον ἐπωνομάσθη. τοῦτο δὲ τὸ προτέρημα καὶ τῇ θεοτόκῳ προσῆν.

Λέγει δὲ ὁ [6]) χρυσόστομος, ὅτι ἠγάπα αὐτὸν πλέον, καὶ δι' ὑπερβάλλουσαν ταπεινοφροσύνην καὶ πραότητα, ἅπερ ἐκτήσατο μετὰ τὸ ἐπιτιμηθῆναι διὰ τὴν προεδρίαν. ταῦτα γὰρ καὶ τὸν μωϋσῆν ὕψωσαν.

Σκόπει δὲ καὶ τοῦτο, ὅτι καὶ τοῖς πάθεσι τῆς διδασκάλου μόνος τῶν μαθητῶν παρέμεινεν ἄχρις ἂν ἐξέπνευσε. διὰ ταῦτα οὖν καὶ ἠγαπᾶτο πλέον. καὶ ἀνέκειτο κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἐν τῷ κόλπῳ αὐτῆς, ὡς παῖς ἐν κόλπῳ πατρὸς, ἀναλόγως ἐγγίζων αὐτῷ, διὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἀρετῆς ἐγγύτητα. εἰκὸς γὰρ, αὐτὸν γνόντα ἤδη τὸν θάνατον τῆς διδασκάλου, σφόδρα σκυθρωπάζειν, καὶ διὰ τοῦτο, μετὰ τὸν νιπτῆρα, προσκληθῆναι, καὶ ἀναπεσεῖν ἐκεῖ, χάριν παρηγορίας. ἔγραψε μὲν οὖν ταῦτα, οὐ φιλοτιμούμενος. καὶ γὰρ φεύγων τὸν κόμπον, τὸ ἑαυτῆς παρεσιώπησεν ὄνομα.

Ἀλλ' ἐπειδὴ παρέδραμον οἱ ἄλλοι εὐαγγελισταὶ τὰ περὶ τῆς ἐμβαφέντος ψωμίου καὶ δοθέντος τῷ ἰούδᾳ, μέλλων διηγήσασθαι τοῦτο, ἀναγκαίως ἐνέπεσε καὶ εἰς τὴν τούτων ἀπαγγελίαν. ἐπεὶ γὰρ αὐτὸς, ἐπιτραπεὶς παρὰ τῆς πέτρου, ἠρώτησε κρυφίως, τίς ἐστιν ὁ παραδιδοὺς αὐτόν· ἀναγκαῖον ἦν εἰπεῖν, ποῦ ἀνακείμενος ἠδύνατο ἐρωτᾶν κρυφίως, καὶ πῶς ἐθάρρει ἐκεῖ τε ἀνακεῖσθαι, καὶ ἐρωτᾶν μυστικῶς.

Ἢ τὸ μὲν ἀνακεῖσθαι ἐν τῷ κόλπῳ αὐτῆς φησι, δηλῶν τὴν ὑπεράπειρον ταπείνωσιν τῆς τὴν δόξαν

ſae erat gloriae: ſe vero diligi ait, ſignificans et ſe gratum, et illum humanum. Confitetur ergo, quod diligebatur: cauſam vero, cur diligeretur non addit, ſimul et gratus et modeſtus.

Verſ. 24. *Innuit — diceret.* Ipſe quidem auſus non eſt interrogare, propter cauſam, quam ſexageſimo quarto iuxta Matthaeum capite diximus: Iohanni vero hoc commiſit, tanquam a praeceptore maxime dilecto, qui tunc in ſinu eius recumbebat.

Verſ. 25. *Quum ergo ille recumberet ita — eſt?* Ita, ſicuti recumbebat, hoc eſt, non eleuatus, ſed tantum conuerſus. Iohannes itaque ex ſimplicitate ac dilectione recumbebat: nondum enim natura Deum eſſe cognoſcebat: ipſe vero permittebat, etiam in hoc animum illius oblectans.

Verſ. 26. *Reſpondet — Iſcariotae.* Quaere praedicto iuxta Matthaeum capite, vbi dicitur, Dico autem vobis, quod non bibam ex hoc fructu vitis vſque in diem illum et caetera: et lege totam enarrationem: nam in ea de his et iis, quae ſequuntur, ad verbum dictum eſt.

Verſ. 27. *Et — ſatanas.* In fine illius enarrationis de hoc plane inuenies. Ingreſſus eſt autem in illum, non quod, vt daemoniacum agitaret, ſed quod dominaretur ac ſeruituti eum ſubiiceret, veluti ſeptuageſimo ſexto capite euangelii ſecundum Lucam diximus. Vel etiam per cogitationes in illum ingreſſus eſt.

Verſ. 27.

7) τὸ κατὰ ματθαῖον, omittit. A.

ὑπεραπείρου· τὸ δὲ ἀγαπᾶθαι λέγει, δεικνύων ἑαυτόν τε εὐχάριστον, καὶ κεῖνον φιλανθρωπότατον, καὶ ὅτι μὲν ἠγαπᾶτο, ὁμολογεῖ· διατί δὲ ἠγαπᾶτο, οὐ προστίθησιν. εὐχαριστῶν μὲν ἅμα, καὶ μετριοφρονῶν.

Verſ. 24. Νέυει — λέγει. Αὐτὸς μὲν οὐκ ἐθάῤῥησεν ἐρωτῆσαι, διὰ τὴν αἰτίαν, ἣν εἰρήκαμεν ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τῶ κατὰ ματθαῖον· τῷ ἰωάννῃ δὲ τοῦτο ἐπέτρεψεν, ὡς ἠγαπημένῳ μάλιστα τῷ διδασκάλῳ, καὶ ἀνακειμένῳ τηνικαῦτα ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ.

Verſ. 25. Ἐπιπεσὼν δὲ ἐκεῖνος οὕτως — ἐστιν; Οὕτως, ὡς ἀνέκειτο, τυτέστι, μὴ ἀναστὰς, ἀλλὰ μόνον μεταστραφείς. ὁ μὲν οὖν ἰωάννης ἐξ ἁπλότητος καὶ ἀγάπης ἐπέπεσεν. ὅπου γὰρ φύσει θεὸν αὐτὸν ἐγίνωσκεν. αὐτὸς δὲ ἠνέσχετο, κἂν τούτῳ ψυχαγωγῶν αὐτόν.

Verſ. 26. Ἀποκρίνεται — ἰσκαριώτῃ. Ζήτησον ἐν τῷ δηλωθέντι κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ [7]) ματθαῖον τό· λέγω [t]) δὲ ὑμῖν, ὅτι ἀ μὴ πίω ἀπάρτι ἐκ τούτου τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου, ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ὅλην ἐξήγησιν. ἐν αὐτῇ γὰρ περὶ τούτων τε καὶ τῶν ἐφεξῆς ἐρρήθη κατὰ λόγον. t) Matt. 26, 29.

Verſ. 27. Καὶ — σατανᾶς. Ἐν τῷ τέλει τῆς ἐξηγήσεως ἐκείνης εὑρήσεις περὶ τούτου σαφῶς. εἰσῆλθε δὲ εἰς ἐκεῖνον, οὐχ ὥστε δαιμονᾶν αὐτὸν, ἀλλ' ὥστε κατακυριεύειν καὶ δολαγωγεῖν αὐτὸν, ὡς καὶ ἐν τῷ ἑβδομηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ λουκᾶν εἰρήκαμεν. ἢ καὶ διὰ τῶν λογισμῶν εἰσῆλθεν εἰς [8]) ἐκεῖνον.

Verſ. 27.

8) εἰς αὐτόν.

Verſ. 27. *Ait* — v. 29. *daret.* In ea enarratione etiam haec omnia pulchre declarata ſunt.

Verſ. 30. *Accepta* — *exiuit.* Similiter et hoc.

Verſ. 30. *Erat* — v. 31. *exiuit.* Significauit tempus euangeliſta, oſtendens, quod neque nox eum retinuit.

Verſ. 31. *Ait* — *hominis.* Superius dixit capite decimo quinto, Venit tempus, vt glorificetur filius hominis. Hic autem, Nunc glorificatus eſt filius hominis. Ex hoc, inquit, tempore glorificatus eſt, afflictionibus pro mundo toleratis: nam gloria ſunt domino afflictiones, quas pro ſeruis tolerat. Tanquam factum autem dicit id, quod futurum eſt, quia paulo poſt comprehendendus et paſſurus erat. Quod ſi domino gloria ſunt afflictiones toleratae pro ſeruis, multo magis ſeruis gloria ſunt, quae pro domino ſuſtinent.

Verſ. 31. *Et* — *eum.* Pater glorificatus eſt per filium, per conuerſationem, qua tanquam homo pro ſalute hominum conuerſatus eſt. Nam ſicut filio gloria eſt habere talem patrem, ita ſane et patri gloria eſt, habere talem filium. Praeterea quoque homines videntes admiranda quae faciebat, glorificabant Deum, quemadmodum dicunt euangeliſtae.

Verſ. 32. *Quod ſi* — *ſeipſum.* Glorificabit filium per ſeipſum, edens prodigia tempore paſſionis, tremenda ac ſtupenda ſigna: etiam hinc oſtendens, quod legitimus eſſet eius filius. Nam et propterea in ſuperioribus dixit, Quum exaltaueritis

Vers. 27. Λέγει — v. 29. δῶ. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἐξηγήσει καὶ ταῦτα πάντα διηρμηνεύθησαν ἄριστα.

Vers. 30. Λαβὼν — ἐξῆλθεν. Ὁμοίως καὶ τοῦτο.

Vers. 30. Ἦν — v. 31. ἐξῆλθεν. Ἐπεσημήνατο τὸν καιρὸν ὁ εὐαγγελιστὴς, δεικνύων, ὅτι ἐδὲ ἡ νὺξ ἐπέσχεν αὐτόν.

Vers. 31. Λέγει — ἀνθρώπε. Ἀνωτέρω μὲν εἶπεν, ἐν τῷ πεντεκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, ἐλήλυθεν[v]) ἡ ὥρα, ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τε ἀνθρώπου· ἐνταῦθα δὲ, νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τε ἀνθρώπου. ἀπὸ τε νῦν[9]) ἐδοξάσθη, φησὶ, τοῖς ὑπὲρ τε κόσμου πάθεσι. δόξα γὰρ τῷ δεσπότῃ, τὰ ὑπὲρ τῶν δούλων πάθη. ὡς γεγονὸς δὲ λέγει τὸ γενησόμενον, διὰ τὸ ὅσον οὔπω μέλλειν συλληφθῆναι καὶ πάσχειν. εἰ δὲ τῷ δεσπότῃ δόξα, τὰ ὑπὲρ τῶν δούλων πάθη, πολλῷ μᾶλλον τοῖς δούλοις δόξα τὰ ὑπὲρ τε δεσπότε. v) Io. 12, 23.

Vers. 31. Καὶ — αὐτῷ. Ὁ πατὴρ ἐδοξάθη ἐν τῷ υἱῷ, διὰ τῆς πολιτείας, ἣν ὡς ἄνθρωπος ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἐπολιτεύσατο. ὥσπερ γὰρ τῷ υἱῷ δόξα, τὸ ἔχειν τοιοῦτον πατέρα· ἕτως ἄρα καὶ τῷ πατρὶ δόξα, τὸ ἔχειν τοιοῦτον υἱόν. ἄλλως τε, καὶ οἱ ἄνθρωποι βλέποντες, ἃ ἐτερατούργει καὶ ἐδίδασκεν, ἐδόξαζον τὸν θεὸν, ὡς οἱ εὐαγγελισταί φασι.

Vers. 32. Εἰ — ἑαυτῷ. Δοξάσει τὸν υἱὸν δι' ἑαυτε, τερατουργῶν ἐν τῷ καιρῷ τε σταυρε τὰ φοβερὰ καὶ ἐξαίσια σημεῖα, καὶ δεικνύων ἐντεῦθεν, ὅτι γνήσιος υἱὸς αὐτε ἐστι. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ προλαβὼν εἶπεν· ὅταν[x]) ὑψώσητε τὸν υἱὸν τε x) Io. 8, 28.

9) ἐδοξάθην. B.

ueritis filium hominis, tunc cognoſcetis, quod ego ſim, vbi latiorem ac manifeſtiorem dedimus enarrationem.

Verſ. 32. *Et — eum.* Continuo in ipſa cruce. Hoc autem dixit, ne de gloria illa opinarentur, quam habebit in ſecundo ſuo aduentu, de qua frequenter eos docuit. Haec vero dicens, monet ſtertentes eorum cogitationes, et ſuadet, ne ſolum non moleſte ferant, ſed et gaudeant propter gloriam eius, quae paulo poſt futura eſt.

Verſ. 33. *Filioli — ſum* Futura iterum illis praedicit, vt poſtea recordati cognoſcant, quod omnia manifeſte ſciens praedixerit: et ne repente ſuperuenientia turbent illos non expectantes. Filiolos vero vocauit eos, non ſolum tanquam creator eorum, verum etiam tanquam magiſter ipſorum. Dicens autem, Filioli adhuc modico tempore vobiscum ſum, vehementius ſuſpendit deſiderium eorum.

Verſ. 33. *Quaeretis me.* Poſtquam mortuus fuero. Iudaeis vero, quum dixiſſet, Quaeretis me, addidit, Et non inuenietis: diſcipulis autem hoc non addidit: nam hi inuenturi eum erant poſt reſurrectionem. Et illis quidem inſaniam mitigans, dixit, Quaeretis me: his autem ardentius immittens deſiderium.

Verſ. 33. *Et — nunc.* Sed illis quidem tanquam indignis hoc dixit: his vero tanquam nondum morituris.

Verſ. 34. *Praeceptum — inuicem.* Atqui vetus erat praeceptum, Diliges proximum tuum, ſicut

τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε, ὅτι ἐγώ εἰμι· ἔνθα πλατύτερον ὑμῖν καὶ σαφέστερον ἐξηγησάμεθα.

Vers. 32. Καὶ — αὐτόν. Εὐθὺς, ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ. τοῦτο δὲ εἶπεν, ἵνα μὴ ὑπολάβωσιν, ὅτι περὶ τῆς δόξης ἐκείνης λέγει, τῆς ἐν τῇ δευτέρᾳ παρουσίᾳ αὐτοῦ, περὶ ἧς διαφόρως ἐδίδαξεν αὐτούς. ταῦτα δὲ λέγων, ἀνίστησι καταπεπτωκότας τοὺς λογισμοὺς αὐτῶν, καὶ πείθει, μὴ μόνον μὴ δυσφορεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον χαίρειν, διὰ τὴν μετὰ βραχὺ δόξαν αὐτοῦ.

Vers. 33. Τεκνία — εἰμι. Πάλιν προλέγει αὐτοῖς τὰ μέλλοντα, ἵνα τε μετὰ ταῦτα ὑπομιμνησκόμενοι γινώσκοιεν, ὅτι προεῖπε, πάντα σαφῶς εἰδὼς, καὶ ἵνα μὴ ἀθρόον ἐπελθόντα διαταράξωσιν αὐτούς, οὐ προσδοκῶντας. τεκνία δὲ ἐκάλεσε τούτους, οὐ μόνον ὡς ποιητὴς αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς διδάσκαλος. εἰπὼν δὲ, τεκνία, ἔτι μικρὸν χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, σφοδρότερον αὐτοῖς ἐξάπτει τὸν πόθον.

Vers. 33. Ζητήσετέ με. Μετὰ τὸ ἀποθανεῖν με. τοῖς μὲν Ἰουδαίοις εἰπών· ζητήσετέ με· προσέθηκεν, ὅτι καὶ οὐχ εὑρήσετε· ἐπὶ δὲ τῶν μαθητῶν, οὐ προσέθηκε τοῦτο, διότι ἔμελλον εὑρεῖν αὐτὸν οὗτοι μετὰ τὴν ἀνάστασιν. καὶ ἐκείνοις μὲν, παραμυθούμενος τὴν μανίαν, εἶπεν, ὅτι ζητήσετέ με· τούτοις δὲ, πόθον ἐμβάλλων πλείονα. y) Io. 7, 34.

Vers. 33. Καὶ — ἄρτι. Ἀλλ' ἐκείνοις μὲν εἶπε τοῦτο, ὡς ἀναξίοις τοῦ τόπου ἐκείνου· τέτοις δὲ, ὡς ἔπω ἀποθανουμένοις.

Vers. 34. Ἐντολὴν — ἀλλήλους. Καὶ μὴν παλαιὰ ἐντολὴ ἦν· ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου,

ſicut teipſum: verum, quod nunc datur, maius illo eſt: ſubdit enim:

Verſ. 34. *Sicut — inuicem.* Haec eſt nouitas: illud ſiquidem praecipiebat, proximum diligere tanquam ſeipſum: hoc autem etiam, plus quam ſeipſum. Nam ita dilexit nos Chriſtus, vt nec ſibi ipſi parceret, ſed pro nobis moreretur.

Quidam vero aliter interpretantur: quod ſcilicet vetus praeceptum erat, Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum: nunc autem tradit omnes eſſe diligendos, videlicet etiam inimicos: ſiquidem ipſe omnes dilexit diſcipulos, vt neque Iudam ſibi parantem inſidias odio haberet, ſed potius turbaretur ſpiritu, hoc eſt, affectu moeroris ac triſtitiae, propter illius perditionem.

Verſ. 35. *In — mutuam.* Sicut et ego erga vos: quia verus diſcipulus praeceptorem imitatur. Hic manifeſtus eſt Chriſtiani character, hoc plane inſigne: nam vera dilectio omnium caput eſt virtutum.

Quid ergo, an non multo magis demonſtrant miracula Chriſti diſcipulum? Nequaquam. Dixit enim iuxta finem quinti capitis euangelii ſecundum Matthaeum, Multi dicent mihi in illo die, Domine, Domine, nonne per nomen tuum prophetauimus, et per nomen tuum daemonia eiecimus, et per nomen tuum virtutes multas fecimus? et tunc confitebor illis, Nunquam noui vos: et lege totam, quae ibi poſita eſt, enarrationem.

Atqui miracula maxime orbem allexerunt. Verum id erat, quia dilectio eos, qui edebant miracula, praecedebat.

Verſ. 36.

[5]) καινὴν, pro καὶ νῦν. A. Forte καινὴν νῦν.

σου, ὡς σεαυτόν· ἀλλ' ἡ νῦν διδομένη, μείζων ἐκείνης. ἐπάγει γάρ.

Vers. 34. Καθὼς — ἀλλήλους. Τοῦτο ἡ καινότης. ἐκείνη μὲν γὰρ ἐκέλευεν, ἀγαπᾶν τὸν πλησίον, ὡς ἑαυτόν· αὕτη δὲ, καὶ ὑπὲρ ἑαυτόν. ὁ γὰρ χριστὸς οὕτως ἠγάπησεν ἡμᾶς, ὡς μηδὲ ἑαυτὸν θέσθαι, ἀλλ' ἀποθανεῖν ὑπὲρ ἡμῶν.

Τινὲς δὲ ἕτερος ἑρμηνεύουσιν, ὅτι ἐπειδὴ παλαιὰ ἐντολὴ ἦν· ἀγαπήσεις [z]) τὸν πλησίον σου, καὶ μισήσεις τὸν ἐχθρόν σε· καὶ [I]) νῦν δίδωσιν, ἀγαπᾶν πάντας, ἤγουν, καὶ τοὺς ἐχθρούς. καὶ αὐτὸς γὰρ ἠγάπησε τοὺς μαθητὰς πάντας, ὡς μηδὲ τὸν ἰούδαν μισῆσαι, ἐπιβουλεύοντα αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ταραχθῆναι τῷ πνεύματι, τουτέστι, τῷ πάθει τῆς λύπης καὶ συγχύσεως, τῆς ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ αὐτοῦ. z) Matth. 5. 43.

Vers. 35. Ἐν — ἀλλήλοις. Καθὼς καὶ ἐγὼ πρὸς ὑμᾶς. ἐπεὶ καὶ μαθητὴς ἀληθὴς, ὁ μιμούμενος τὸν διδάσκαλον. τοῦτο σαφὴς χαρακτὴρ τοῦ χριστιανοῦ, τοῦτο φανερὸν γνώρισμα. ἡ ἀληθὴς γὰρ ἀγάπη, πάσης ἐστὶν ἀρετῆς κεφάλαιον.

Τί οὖν; οὐ πολλῷ μᾶλλον τὰ θαύματα δεικνύουσι τὸν τοῦ χριστοῦ μαθητήν; εὐδαμῶς· εἴρηκε γὰρ πρὸς τῷ τέλει τοῦ ἕκτου κεφαλαίου τοῦ κατὰ ματθαῖον· ὅτι [a]) πολλοὶ ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, κύριε, κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι προεφητεύσαμεν; καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν; καὶ τῷ σῷ ὀνόματι δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; καὶ τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς, ὅτι οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν πᾶσαν ἐξήγησιν. a) Matth. 7. 22. 23.

Καὶ μὴν, τὰ θαύματα μάλιστα τὴν οἰκουμένην ἐπηγάγετο, ἀλλὰ διότι προῦπῆν τοῖς θαυματουργοῦσιν ἡ ἀγάπη.

Verſ. 36. *Dixit — me.* Petrus quidem interrogauit, non tantum ſcire volens, quantum ſequi cupiens. Chriſtus autem cognitam habens eius mentem, ad eam reſpondit: non dixit enim, quo abiret: ſed, Non potes me nunc ſequi, inſinuabat autem de morte.

Verſ. 37. *Dicit — ponam.* Quid agis, o Petre? Quum ille dicat, Non potes, tu dicis, Quare non poſſum? Proinde experientia te docebit, ne contradicas.

Verſ. 38. *Reſpondit — ter.* Quaere ſexageſimo quarto iuxta Matthaeum capite, vbi dicitur, Reſpondens autem Petrus dixit illi, Et ſi omnes offendantur per te, ego tamen nunquam offendar: et lege ibi dictam enarrationem, praeterea et eas, quae ſequuntur vſque ad eum locum vbi habetur, Similiter autem et omnes diſcipuli dixerunt.

Quod ſi variationem aliquam ferunt verba, nihil mirum. Haec ſiquidem dicta ſunt priusquam exirent in montem Oliuarum, illa vero poſtquam illuc exiuerant: nam quum bis obſtitiſſet Petrus, bis de negatione proteſtatus eſt illi Chriſtus: et de prima quidem repugnatione ac proteſtatione ſcripſerunt Matthaeus et Marcus, de ſecunda vero Lucas et Iohannes.

Cap. XIV. v. 1. *Ne — cor.*

Quum dixiſſet dominus ad Petrum, Poſtmodum me ſequeris: et, Ter me negabis propter vtrumque turbati ſunt, timentes ne quando ipſi ab eo amputarentur vel exciderent, ſolo Petro ſequente, aut ne quando ipſi quoque eum negarent, quemadmo-

2) καί, abeſt. A.
3) αὐτόν. A.

Verſ. 36. Λέγει — μοι. Ὁ μὲν πέτρος ἠρώτησεν, οὐχ οὕτω βελόμενος μαθεῖν, ὡς ἐπιθυμῶν ἀκολουθῆσαι. ὁ δὲ χριστὸς τὴν διάνοιαν αὐτῦ γνοὺς, πρὸς αὐτὴν ἀπεκρίθη. ἐκ εἶπε γάρ, πῦ ὑπάγει, ἀλλ' ὅτι ἃ δύνασαί μοι νῦν ἀκολουθῆσαι. ὑπεδήλωσε δὲ περὶ τῆς σφαγῆς.

Verſ. 37. Λέγει — θήσω. Τί ποιεῖς, ὦ πέτρε! ἐκείνου εἰπόντος, ὅτι οὐ δύνασαι, σὺ λέγεις, ὅτι διατί ἃ δύναμαι; οὐκοῦν ἡ πεῖρα διδάξει σε μὴ ἀντιλέγειν.

Verſ. 38. Ἀπεκρίθη — τρίς. Ζήτησον ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ τῦ κατὰ ματθαῖον, τό· ἀποκριθεὶς [b]) δὲ ὁ πέτρος εἶπεν αὐτῷ, εἰ πάντες σκανδαλισθήσονταί ἐν σοὶ, ἐγὼ δὲ ἃ δέποτε σκανδαλισθήσομαι· καὶ ἀνάγνωθι καὶ τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν ἐξήγησιν· ἔτι δὲ καὶ τὰς τῶν ἑφεξῆς ῥητῶν, ἄχρι τοῦ· ὁμοίως [c]) δὲ [2]) καὶ πάντες οἱ μαθηταὶ εἶπον. b) Matt. 26, 33. c) Matt. 26, 35.

Εἰ δὲ καὶ παραλλαγήν τινα φέρουσι τὰ ῥητὰ, καινὸν ἃδέν. ταῦτα μὲν γὰρ ἐῤῥήθησαν, πρὸ τοῦ ἐξελθεῖν αὐτοὺς [3]) εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν· ἐκεῖνα δὲ, μετὰ τὸ ἐξελθεῖν ἐκεῖ. δὶς γὰρ ἐνσάντι τῷ πέτρῳ, δὶς περὶ τῆς ἀρνήσεως διεμαρτύρατο ὁ χριστός. καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης ἐνστάσεως καὶ διαμαρτυρίας ματθαῖος καὶ [d]) μάρκος ἔγραψαν· περὶ δὲ τῆς δευτέρας, [e]) λουκᾶς καὶ ἰωάννης. d) Marc. 14, 29. e) Luc. 22, 33.

Cap. XIV. v. 1. Μὴ — καρδία.

Εἰπόντος τῦ κυρίου πρὸς τὸν πέτρον· ὅτι ὕστερον [f]) ἀκολουθήσεις μοι· καὶ· ὅτι [g]) ἀπαρνήσῃ με τρίς· ἐταράχθησαν δὶ ἀμφότερα, δεδοικότες, μήποτε αὐτοὶ ἀπεκόπησαν αὐτῦ, μόνου τῦ πέτρου ἀκολουθήσοντος, καὶ μήποτε καὶ αὐτοὶ τῦ- f) Io. 13, 36. g) Io. 13, 38

admodum et eorum praefectus. Reprimens ergo illorum anxietatem, primum quidem timorem negationis consolatur, deinde etiam de timore amputationis siue excisionis.

Vers. 1. *Credite — credite.* Credite firmiter in Deum patrem et in me, ac fides, quae in nos erit, seruabit vos insuperabiles.

Vers. 2. *In — sunt.* Quae sufficiant ad suscipiendum vos, vt semper sitis nobiscum.

Vers. 2. *Quod si secus — vobis.* Quod si non essent multae mansiones ac splendidum habitaculum, dixissem vobis, quod vado ad parandum mansionis locum vobis, qui mei estis et omnibus digniores: hoc omnino sane mihi curae est, vt vbi sum ego et vos sitis. Praedixit enim eis dicens, Vbi sum ego, illic et minister meus erit.

Vers. 3. *Et — sitis.* Hoc etiam dixissem vobis, Quod si abiero, vt praeparem vobis locum et caetera, itaque nec sic oportuit animo deiectos esse: quia vero iam olim praeparata est multitudo mansionum, ac dignis forte distributae sunt, fiduciam habere oportet, et non desperare.

Potest et aliter dici: quod etiamsi abiero vt praeparem vobis locum, videlicet, vt innouem vobis ascensum in coelum, quo nullus vnquam hominum ascendit, rursum veniam secundo aduentu, et assumam vos ad meipsum, resuscitatos ex mortuis, vt conregnetis mihi in aeternum. Quanquam enim mortui ante eum ascenderunt, sed non cum corporibus: et si simul cum eo sunt, at non simul regnant.

4) Ab ἐκεῖ ad ἔσῃ, in marg. a man. recent. in Cod. B. Nam a manu prima erat, καὶ ὑμεῖς ἦτε, quod per errorem ex superioribus erat repetitum. Quod nos dedimus, habet Cod. A. in contextu et Hentenius.

τον ἀπαρνήσωνται, ὡς ὁ κορυφαῖος. καταγέλλων οὖν τὴν ἐντεῦθεν ἀγωνίαν αὐτῶν, πρῶτα μὲν περὶ τῆ φόβῳ τῆς ἀπαρνήσεως παραμυθεῖται, εἶτα καὶ περὶ τῆ φόβῳ τῆς ἀποκοπῆς.

Verſ. 1. Πιστεύετε — πιστεύετε. Πιστεύετε βεβαίως, εἰς τὸν πατέρα καὶ εἰς ἐμέ· καὶ λοιπὸν, ἡ εἰς ἡμᾶς πίστις συντηρήσει ὑμᾶς ἀπτῶτους.

Verſ. 2. Ἐν — εἰσιν. Ἱκαναὶ δέξασθαι καὶ ὑμᾶς, συνεσομένους ἡμῖν ἀεί.

Verſ. 2. Εἰ δὲ μὴ — ὑμῖν. Εἰ δὲ μὴ ἦσαν ἐκεῖ πολλαὶ μοναὶ, καὶ δαψίλεια καταγωγίων, εἶπον ἂν ὑμῖν, ὅτι πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον μοιῆς ὑμῖν τοῖς ἐμοῖς, καὶ πρὸ πάντων τέτου πάντως ἂν ἐφρόντισα, ἵνα, ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, καὶ ὑμεῖς ἦτε. προείρηκε γὰρ αὐτοῖς ὅτι[h]) ὅπου εἰμὶ ἐγὼ,[4]) ἐκεῖ καὶ ὁ διάκονος ὁ ἐμὸς ἔσαι. h) Io. 12, 26.

Verſ. 3. Καὶ — ἦτε. Καὶ εἶπον ἂν ὑμῖν καὶ τοῦτο, ὅτι ἐὰν πορευθῶ ἑτοιμάσαι ὑμῖν τόπον μονῆς, πάλιν ἔρχομαι καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτὸν, καὶ τὰ ἑξῆς. ὥστε ἐδὲ ὅτως ἔδει ἀθυμεῖν. ἐπεὶ δὲ πάλαι παρεσκεύασαι τὸ πλῆθος τῶν μονῶν, καὶ ἀποκεκλήρωνται τοῖς ἀξίοις, χρὴ θαρρεῖν, καὶ μὴ ἀπογινώσκειν.

Ἔσι δὲ καὶ ἕτερος εἰπεῖν, ὅτι καὶ ἐὰν πορευθῶ ἑτοιμάσαι ὑμῖν τόπον, ἦγουν, ἐγκαινίσαι ὑμῖν ἄνοδον πρὸς τὸν ἔρανὸν, ἣν ἐδεὶς ἐδέπω τῶν ἀνθρώπων ἀνῆλθε, πάλιν ἔρχομαι κατὰ τὴν δευτέραν μου παρουσίαν, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτὸν, ἀναστάντας ἐκ νεκρῶν, συμβασιλεύσοντάς μοι αἰωνίως, εἰ γὰρ καὶ ἀποθανόντες, πρὸς αὐτὸν ἀνῆλθον, ἀλλ' ἐ μετὰ τῶν σωμάτων, καὶ εἰ σύνεισιν αὐτῷ, ἀλλ' ἐ συμβασιλεύοντες,

regnant. Quia vero sciens motus cordium ipsorum, cognouit cupere illos scire, quo iret, et viam, quae eo duceret quo iret, ait:

Vers. 4. *Et — scitis.* Ex his, quae frequenter dixi vobis, et hoc et illud nostis, si recordamini. Ad patrem namque ibat a quo etiam exiuerat: via autem ipse est, per quem imus ad patrem, veluti in sequentibus dicturus est.

Vers. 5. *Dicit — scire?* Putabat namque sensibilem aliquem locum esse, quo iret, et eodem modo viam esse similem.

Vers. 6. *Ait — vita.* Via quidem, quia per me gradimini: veritas autem, quia vera loquor, et ea infallibiliter erunt: vita vero, quia morti quoque dominor. Si ergo ego via sum, ducam vtique vos: si etiam veritas, non mentior: quod si et vita, neque mors vos a me separabit.

Vers. 6. *Nemo — me.* Nono vero capite dixit, Nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum: ille siquidem trahit, hic autem ducit et ambo cooperantur ad hominum salutem.

Vers. 7. *Si — vtique cognouissetis.* Superius quidem dicens, Et quo ego vado scitis, et viam scitis: significauit, quod et patrem et se cognoscerent. Hic autem adiiciens, Si cognouissetis me, et patrem meum vtique cognouissetis, ostendit, quod et se et patrem ignorarent. Id autem multis in locis facit: nam quia vtrumque cognoscebant, at non, vt conueniebat, (postmodum enim descendens spiritus sanctus, perfectam eis praebuit cognitionem) interdum quidem dicit, quod cognoscunt, quia vtcunque cognoscunt: quandoque vero,

ἐπεὶ δὲ, εἰδὼς τὰ κινήματα τῶν καρδιῶν αὐτῶν, ἔγνω ἐπιθυμοῦντας μαθεῖν, ποῦ ὑπάγει, καὶ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν, ὅπου ὑπάγει, φησί.

Vers. 4. Καὶ — οἴδατε. Ἐξ ὧν διαφόρως εἶπον ὑμῖν, οἴδατε καὶ ἀμφότερα, εἰ ἀναμνηθῆτε. ὑπῆγε μὲν οὖν πρὸς τὸν πατέρα, ἀφ' οὗ καὶ ἐξῆλθεν. ὁδὸς δέ ἐστιν αὐτὸς, δι' οὗ ἐρχόμεθα πρὸς τὸν πατέρα, ὡς προϊὼν ἐρεῖ.

Vers. 5. Λέγει — εἰδέναι; Ὤιετο γὰρ, ἀόριστόν εἶναί τινα τόπον, ὅπου ὑπάγει, καὶ ὁδὸν ὁμοίως τοιαύτην.

Vers. 6. Λέγει — ζωή. Ὁδὸς μὲν, ὅτι δι' ἐμοῦ ἔρχεσθε· ἀλήθεια δὲ, ὅτι ἀληθεύω, καὶ πάντως ἔσαι ταῦτα· ζωὴ δὲ, ὅτι καὶ τὸ θανάτου κυριεύω. εἰ οὖν ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, ὁδήγησόν ὑμᾶς· εἰ δὲ καὶ ἀλήθεια, οὐ ψεύδομαι· εἰ δὲ καὶ ζωὴ, οὐδὲ ὁ θάνατος διασήσει ὑμᾶς ἐμοῦ.

Vers. 6. Οὐδεὶς — ἐμοῦ. Ἐν τῷ ἑνάτῳ δὲ κεφαλαίῳ εἶπεν· οὐδεὶς i) δύναται ἐλθεῖν πρός i) Io. 6, 44.
ἐμὲ, ἐὰν μὴ ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με ἑλκύσῃ αὐτόν. ὁ μὲν γὰρ ἑλκύει, ὁ δὲ ὁδηγεῖ· καὶ ἀμφότεροι συνεργοῦσιν εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων.

Vers. 7. Εἰ — ἐγνώκειτε ἄν. Ἀνωτέρω μὲν εἰπών·[5]) ὅτι καὶ ὅπου k) ὑπάγω, οἴδατε, k) Io. 14, 4.
καὶ τὴν ὁδὸν οἴδατε· ἐδήλωσεν, ὅτι καὶ τὸν πατέρα οἴδασι καὶ αὐτόν. ἐνταῦθα δὲ ἐπαγαγών· ὅτι εἰ ἐγνώκειτέ με, καὶ τὸν πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν· ἐνέφηνεν, ὅτι καὶ αὐτὸν ἀγνοοῦσι, καὶ τὸν πατέρα. καὶ πολλαχοῦ δὲ τοῦτο ποιεῖ. ἐπεὶ γὰρ ἐγίνωσκον μὲν καὶ ἀμφοτέρους, οὐχ ὡς προσῆκον δὲ· ὕστερον γὰρ ἐπιφοιτήσαν τὸ πανάγιον πνεῦμα κατεσκεύασεν αὐτοῖς τελείαν τὴν γνῶσιν· ποτὲ μὲν, ὅτι γινώσκουσι, λέγει· διότι ὁπωσδήποτε

5) ὅτι, abeſt. B.

vero, quod non cognoſcunt, quia non, vt oportet, cognoſcunt. Nunc vero ait, Si cognouiſſetis me, vt oportet, quis ſim, quantum ad intellectum, et patrem meum vtique cognouiſſetis: nam quum mihi ſit aequalis, et a me inſeparabilis: qui me cognouit, et patrem cognouit.

Verſ. 7. *Et — eum.* Quum me cognoſcatis, quanquam non, vt oportet, conſequens eſt, vt et ipſum ſimiliter cognoſcatis.

Chryſoſtomus vero, Cognoſcetis interpretatur, puta, non poſt multum tempus, cognoſcetis eum, vt oportet, vbi ſuper vos ſpiritus ſanctus deſcenderit.

Verſ. 7. *Et vidiſtis eum.* Etiam potentiam eius vidiſtis per meam potentiam, per diuina ſigna, quae dedi. Nam quae ego poſſum, haec et ille.

Verſ. 8. *Dicit — nobis.* Et ſufficit nobis, vt qui te iam antea cognouimus. Quia ergo quaeſiuit noſſe patrem, oſtendit Chriſtus, quod eum iam noſſet.

Verſ. 9. *Ait — Philippe?* Interrogationis ſermo eſt, tanto tempore vobiscum ſum, diuina ſigna operans, et ab his non cognouiſti me, quis ſim dignitate et potentia? quod Deus omnipotens? Sane omnino cognouiſti me, et conſequens ergo eſt, vt et patrem cognoueris: nam imago per omnia ſimilis ſum ego patris.

Verſ. 9. *Qui — patrem.* Qui meam cognouit dignitatem et potentiam, cognouit et patris dignitatem ac potentiam: ſumus namque per omnia ſimiles, et vnus per alterum mutuo cognoſcimur.

Verſ. 9.

*) καί videtur excidiſſe.

γινώσκεσι· ποτὲ δὲ, ὅτι οὐ γινώσκουσι, διότι, ὡς ἐχρῆν, ἃ γινώσκουσι. νῦν δέ φησιν, εἰ ἐγνώκειτέ με, ὡς χρὴ, τίς εἰμι τὸ νοούμενον, καὶ τὸν πατέρα μου ἐγνώκειτε ἄν. ἐπεὶ γὰρ ἴσας ἐμοὶ καὶ ἀπαράλλακτός ἐστιν, ὁ γενοηκὼς ἐμὲ, γενόηκε[6]) τὸν πατέρα.

Verſ. 7. Καὶ — αὐτόν. Ἐπεὶ ἐμὲ γινάσκετε, εἰ καὶ μὴ, ὡς χρὴ, λοιπὸν γινώσκετε καὶ αὐτὸν ὡσαύτως.

Ὁ δὲ χρυσόστομος[7]) γνώσεσθε ἑρμηνεύει, ἤγουν, ὅσον ἔπω γνώσεσθε αὐτὸν, ὡς προσῆκον, ἐπιφοιτήσαντος ὑμῖν τῆ ἁγίου πνεύματος.

Verſ. 7. Καὶ ἑωράκατε αὐτόν. Καὶ ἑωράκατε τὴν δύναμιν αὐτῆ, διὰ τῆς ἐμῆς δυνάμεως, διὰ τῶν θεοπρεπῶν σημείων, ὧν ἐποίησα. ἃ γὰρ ἐγὼ δύναμαι, ταῦτα κἀκεῖνος.

Verſ. 8. Λέγει — ἡμῖν. Καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν, ὡς σὲ τέως ἐγνωκόσιν. ἐπεὶ οὖν ἐζήτησε γνῶναι τὸν πατέρα, δείκνυσιν ὁ χριστὸς, ὅτι οἶδεν αὐτόν.

Verſ. 9. Λέγει — Φίλιππε; Κατ' ἐρώτησιν ὁ λόγος. τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, θεοσημείας ἐργαζόμενος, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με ἀπὸ τέτων, τίς εἰμι τὴν ἀξίαν καὶ τὴν δύναμιν; ὅτι θεὸς παντοδύναμος. ναὶ πάντως ἔγνωκάς με· καὶ εἰ ἔγνωκάς με, λοιπὸν ἔγνωκας τὸν πατέρα. εἰκὼν γὰρ ἀπαράλλακτος ἐγὼ τῆ πατρός.

Verſ. 9. Ὁ — πατέρα. Ὁ ἐγνωκὼς τὴν ἐμὴν ἀξίαν καὶ δύναμιν, ἔγνωκε τὴν τῆ πατρός. ἀπαράλλακτοι γὰρ ἡμεῖς, καὶ δι' ἀλλήλων γνωριζόμενοι.

7) Tom. VIII. p. 432. C. Recte autem dixit hoc loco *interpretatur*. Facilius enim erat ita interpretari. Ergo textum mutauit Chryſoſtomus.

Verſ. 9. *Et — patrem?* Quomodo cognoſcere cupis, quem iam cognouiſti? quomodo quaeris, quod habes?

Alio quoque modo intelliguntur haec verba, quod quaerebat Philippus videre patrem ſenſibilibus oculis, audiens fortaſſis a multis frequenter viſum eſſe prophetis, ſpecie ac figura humana, additque, Et ſufficit nobis, vt qui ipſum filium iam videret ac noſſet. Chriſtus autem oſtendit, quod neque ſe vidiſſet, neque noſſet ſecundum diuinitatis naturam. Dicit ergo ei prolata negatiue ſententia, Tanto tempore vobiscum ſum et non cognouiſti me Philippe: nam diuina natura videri non poteſt, nec cognoſci. Qui vidit me, vidit et patrem: qui vero me videre non poteſt, neque patrem videre poteſt. Et quomodo tu dicis, Oſtende nobis patrem, quum nec me videris, nec cognoueris, quanquam te opinaris et vidiſſe et cognouiſſe me?

Verſ. 10. *Non — eſt?* Quod mutuo vnus per alterum cognoſcimur, tanquam omnino ſimiles. Quaere autem circa finem decimi capitis vbi dicitur, Vt cognoſcatis et credeatis, quod pater in me eſt, et ego in eo: et lege eius enarrationem.

Verſ. 10. *Verba — loquor.* Sed a patre: quod ſi a patre, vtique a meipſo: nam quae mea ſunt, etiam illius ſunt: et quae illius, etiam mea ſunt. Omnia ſiquidem communia et aequalia poſſidemus. Dicens autem de ſermonibus, dicit etiam de operibus.

Verſ. 10. *Pater autem — opera.* Ad finem praedicti capitis dixit, Si non facio opera patris

Vers. 9. Καὶ — πατέρα; Πῶς θέλεις γνῶναι, ὃν ἔγνωκας; πῶς ζητεῖς, ὃ ἔχεις;

Νοοῦνται δὲ καὶ ἑτέρως τὰ ῥητὰ, ὅτι ἐζήτησε μὲν ὁ Φίλιππος ἰδεῖν τὸν πατέρα, τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς, ἴσως ἀκούων, ὁραθῆναι πολλοῖς πολλάκις τῶν προφητῶν ἐν ἀνθρωπίνῳ εἴδει καὶ σχήματι. καὶ προσέθηκεν, ὅτι καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν, ὡς αὐτὸν τέως ὁρῶν καὶ εἰδώς. δείκνυσι δὲ ὁ χριστὸς, ὅτι ἅτε αὐτὸν εἶδεν, οὐδὲ οἶδε κατὰ τὴν φύσιν τῆς θεότητος. λέγει οὖν αὐτῷ κατὰ ἀπόφασιν, τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε. ἀθέατος γὰρ ἡ θεία φύσις καὶ ἄγνωστος. [ὁ[8]) ἑωρακὼς ἐμὲ, ἑώρακε τὸν πατέρα· ὁ δὲ ἐμὲ μὴ δυνάμενος ἰδεῖν, οὐδὲ τὸν πατέρα δύναται ἰδεῖν. καὶ πῶς σὺ λέγεις, δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα, ἐμὲ μὴ ἰδὼν, μήτε γνοὺς, εἰ καὶ ὑπολαμβάνεις ἰδεῖν καὶ γνῶναί με.]

Vers. 10. Οὐ — ἐστιν; Ὅτι δὲ ἀλλήλων γνωριζόμεθα, ὡς ἀπαράλλακτοι; ζήτησον δὲ πρὸς τῷ τέλει τῆ δεκάτου κεφαλαίου τό· ἵνα[l]) γνῶτε καὶ πιστεύσητε, ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ πατὴρ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ· καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῆ. l) Io. 10, 38.

Vers. 10. Τὰ ῥήματα — λαλῶ. Ἀλλ' ἀπὸ τῆ πατρός. καὶ εἰ ἀπὸ τῆ πατρὸς, ἆρα ἀπ' ἐμαυτῆ. τὰ ἐμὰ γὰρ ἐκείνου, καὶ τὰ ἐκείνου, ἐμά. πάντα γὰρ κοινὰ καὶ ἴσα κεκτήμεθα. εἰπὼν δὲ περὶ τῶν λόγων, λέγει καὶ περὶ τῶν ἔργων.

Vers. 10. Ὁ δὲ πατὴρ ἔργα. Πρὸς τῷ τέλει μὲν τῆ εἰρημένου κεφαλαίου εἶπεν· εἰ[m]) οὐ ποιῶ m) Io. 10, 37.

[8]) Inclusa desunt. A.

tris mei, nolite credere mihi: hic vero ait, Pater facit opera, quae videlicet ego operor. Et tunc autem et nunc idem significauit, nempe quod eadem et possint et velint. Pater ergo loquitur per filium tanquam per suum sermonem: operatur vero per filium, tanquam per suam potentiam. Praeterea in me manens, hoc est, a me non separatus, vel per me designatus.

Vers. 11. *Credite — me.* Credite mihi dicenti, quod ego in patre, et pater in me conspicitur.

Vers. 11. *Alioqui — mihi.* Si vero non creditis mihi propter sermones meos: vel propter opera ipsa credite mihi, quum supernaturalia sint ac diuina. Similiter quoque ad finem praedicti capitis dixit, Quod si mihi non creditis, operibus credite.

Vers. 12. *Amen — faciet.* Non dixit, Maiora facere possum his, quae feci; sed quod mirabilius est, etiam aliis tribuam, vt talia operentur. Deinde addit, quod adhuc maius est dicens.

Vers. 12. *Et — faciet.* Hoc autem demonstratio est potentiae eius, qui dedit, non eius qui signa edit: nam qui per Christi nomen maiora facit opera, quam Christus ediderit, Christi potentiam praedicat.

Vers. 12. *Quia — vado.* Vestrum, inquit, est deinceps, miracula operari, quia ego ad patrem meum vado, vt in propriam restituar gloriam. Haec autem omnia ad consolandum eos dicebat, quod tristes essent, ac grauiter ferrent, quia

9) Inclusa exciderunt. A.
1) Inclusa omittit. A.

ποιῶ τὰ ἔργα τῦ πατρός μȣ, μὴ πιστεύετέ μοι· ἐνταῦθα δὲ λέγει, ὅτι ὁ πατὴρ ποιεῖ τὰ ἔργα, ἃ ἐργάζομαι, δηλονότι. καὶ τότε δὲ καὶ νῦν τὸ αὐτὸ ἐνέφηνεν, ὅτι τὰ αὐτὰ καὶ δύνανται, καὶ θέλουσιν. ὁ τοίνην πατὴρ λαλεῖ μὲν διὰ τῦ υἱοῦ, ὡς διὰ [ἰδίου o) λόγου· ἐργάζεται δὲ διὰ τῦ υἱοῦ, ὡς διὰ] ἰδίας δυνάμεως. τὸ δὲ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, ἀντὶ τȣ̃, ὁ μὴ κεχωρισμένος μου, ἢ ὁ δι' ἐμοῦ χαρακτηριζόμενος.

Verſ. 11. Πιστεύετε — ἐμοί. Πιστεύετέ μοι, λέγοντι, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρὶ, καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοὶ θεωρούμεθα.

Verſ. 11. Εἰ δὲ μὴ — μοι. Εἰ δὲ μὴ πιστεύετέ μοι διὰ τοὺς λόγους μου, καὶν διὰ τὰ ἔργα αὐτὰ πιστεύετέ μοι, ὑπερφυῆ καὶ θεοπρεπῆ ὄντα. [καὶ πρὸς p) τῷ τέλει δὲ ὁμοίως τῦ δηλωθέντος κεφαλαίου, εἴρηκεν· ὅτι q) καὶν ἐμοὶ μὴ n) Ιυ. 10, 38. πιστεύητε, τοῖς ἔργοις πιστεύσατε.]

Verſ. 12. Ἀμὴν — ποιήσει. Οὐκ εἶπεν, ὅτι καὶ μείζονα, ὧν εἰργασάμην, δύναμαι ἐργάσασθαι· ἀλλ' ὃ πολλῷ θαυμασιώτερον, ὅτι καὶ ἑτέροις δώσω τοιαῦτα ἐργάζεσθαι. εἶτα προστίθησι καὶ τὸ ἔτι μεῖζον, λέγων·

Verſ. 12. Καὶ — ποιήσει. Τοῦτο δὲ τῆς δυνάμεως τῦ δεδωκότος ἐστὶν ἀπόδειξις, οὐ τῆς τῦ ποιοῦντος. ὁ γὰρ ἐν τῷ ὀνόματι τῦ χριστῦ μείζονα τῶν τῦ χριστῦ ἔργα ποιῶν, τὴν τῦ χριστῦ δύναμιν ἀνακηρύττει.

Verſ. 12. r) Ὅτι — πορεύομαι. Ὑμῶν, φησίν, ἐστὶ τῦ λοιπῦ τὸ καὶ θαυματουργεῖν, διότι ἐγὼ πρὸς τὸν πατέρα μου πορεύομαι, καὶ εἰς τὴν οἰκείαν δόξαν ἀποκαθίσαμαι. ταῦτα δὲ πάντα παραμυθούμενος αὐτοὺς ἔλεγε, σκυθρωπάζον-

quia sermones de resurrectione eius non intelligebant.

Vers. 13. *Et — faciam.* Quicquid petieritis invocato nomine meo. Dixit autem Faciam, suam ostendens potentiam.

Vers. 13. *Vt — filium.* Patris siquidem gloria est filii omnipotentia.

Vers. 14. *Si — faciam.* Ego tanquam cum patre aequaliter omnipotens. Idem autem dixit, sermonem maxime confirmans. Quia vero illos petere oportet, qui eum diligunt: docet, quomodo illum diligere oporteat, quia non solo verbo sed et opere.

Vers. 15. *Si — seruate.* Nam dilectionis meae signum est obseruatio praeceptorum meorum: eorum vero obseruatio est completio aut operatio illorum. Quia autem verisimile erat corporalem eius conuersationem, assuetaque colloquia eos expetere: adhuc consolatur illorum dolorem, dicens:

Vers. 16. *Et — vobis.* Hinc incipit discipulis notitiam dare de spiritu sancto. Alium inquit paracletum, tanquam me, siue admonitorem ac praeceptorem in certaminibus virtutis: solatium ac subsidium in afflictionibus. Dicens itaque Alium, ostendit personarum differentiam. Dicendo autem paracletum, siue consolatorem, docuit naturae identitatem: siquidem consolatores sunt et filius et spiritus sanctus.

Non tamen dixit, Mittam, ne Dei aduersarius esse videretur, et quasi alicuius alterius virtute face-

re

ζοντας καὶ δυσφορουῦντας, διὰ τὸ μήπω γινώσκειν τοὺς περὶ τῆς ἀναςάσεως αὐτῦ λόγες.

Verſ. 13. Καὶ — ποιήσω. Ὃ ἂν αἰτήσητε, ἐπικαλέμενοι τὸ ὄνομά μου. ποιήσω δὲ, εἶπε, δεικνὺς τὴν ἐξεσίαν αὐτῦ.

Verſ. 13. Ἵνα — υἱῷ. Δόξα γὰρ τῷ πατρὶ, τὸ παντοδύναμον τῦ υἱῦ.

Verſ. 14. Ἐάν — ποιήσω. Ἐγὼ, ὡς παντοδύναμος ἐπίσης τῷ πατρί. τὸ αὐτὸ δὲ λέγει, βεβαιῶν μάλιςα τὸν λόγον. ἐπεὶ δὲ ἐκείνους χρὴ αἰτεῖν, τοὺς ἀγαπῶντας αὐτὸν, διδάσκει, πῶς χρὴ ἀγαπᾶν αὐτὸν, ὅτι οὐ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ.

Verſ. 15. Ἐὰν — τηρήσατε. Τοῦ ἀγαπᾶν με γὰρ σημεῖον, ἡ τήρησις τῶν ἐντολῶν τῶν ἐμῶν. τήρησις δὲ αὐτῶν, ἡ πλήρωσις, ἡ ἐργασία αὐτῶν. ἐπεὶ δὲ εἰκὸς, αὐτοὺς ἐπιζητεῖν τὴν σωματικὴν αὐτοῦ συνεσίαν, καὶ τὰς συνήθεις ὁμιλίας, ἔτι παραμυθέμενος τὸ ἄλγος αὐτῶν φησί·

Verſ. 16. Καὶ — ὑμῖν. Ἐντεῦθεν ἄρχεται γνωρίζειν τοῖς μαθηταῖς τὰ περὶ τῦ ἁγίου πνεύματος. ἄλλον δὲ παράκλητον, ὡς ἐμὲ, ἤτοι, παραινέτην καὶ ἀλείπτην ἐν τοῖς ἄθλοις τῆς ἀρετῆς, καὶ [2]) ψυχαγωγίαν ἐν ταῖς θλίψεσι καὶ ἀντίληψιν. εἰπὼν μὲν οὖν, ὅτι ἄλλον, ἔδειξε τῶν ὑποσάσεων τὸ διάφορον. φήσας δὲ, ὅτι παράκλητον, ἐδίδαξε τῆς φύσεως τὸ ταὐτόν. παράκλητοι γὰρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι πέμψω, ἵνα μὴ ἀντίθεος εἶναι δόξῃ τις, καὶ ὡς ἀπὸ ἄλλης τινὸς ἐξεσίας ποι-

[2]) Hoc καὶ non agnoſcit Hentenii verſio. Sed nec ſic acquieſcere poſſum. Malim ergo loco καὶ, corrigere πρός.

re sermones: sed nunc quidem rogaturum se patrem promisit, et propter dictam causam, et vt fide dignus haberetur. In sequentibus autem propriam ostendit dignitatem dicens, Si ego non abiero paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam vobis eum. Et rursum, Accipite spiritum sanctum.

Sed quomodo ab alio datur ac mittitur, qui vbique praesens est, suaque diuidit singulis, prout vult charismata? Non tanquam seruus datur ac mittitur, sed tanquam eiusdem naturae, et eadem volens cum patre ac filio. Non enim sicut haec in creaturis significant, ita et in trinitate increata. Et datur quidem a patre, vtpote ab illo procedens, mittitur vero a filio quasi cooperans et non contrarius. Nunc itaque dari ac mitti ait spiritum sanctum: in sequentibus autem etiam huius ostendit potestatem dicens, Quum autem venerit ille et caetera.

Vers. 16. *Vt — aeternum.* Qui nec post mortem vestram separetur. Deinde etiam docet, quis sit alius paracletus.

Vers. 17. *Spiritum veritatis.* Hoc est, verum siue praecipuum, quantum ad alios spiritus. Nam et angelus dicitur spiritus et anima et ventus ac pleraque alia. Ne autem alium spiritum audientes, suspicentur etiam illum esse in carne, ac sensibilibus visibilem oculis, ait:

Vers. 17. *Quem — accipere.* Non potest accipere sensibiliter.

Vers. 17. *Quia — eum.* Corporaliter, quum sit incorporalis.

Vers. 17.

3) ἐν, abest. A.

ποιεῖσθαι τοὺς λόγους. ἀλλὰ νῦν μὲν ἐρωτῆσαι τὸν πατέρα ἐπηγγείλατο, διά τε τὴν ῥηθεῖσαν αἰτίαν, καὶ ἵνα λογισθῇ ἀξιόπιστος. προϊὼν δὲ τὸ οἰκεῖον ἐμφανίζει ἀξίωμα, λέγων· ἐὰν [o]) ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς. ἐὰν δὲ πορευθῶ, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς. καὶ πάλιν· λάβετε [p]) πνεῦμα ἅγιον.

o) Io. 16, 7.

p) Io. 20, 22.

Ἀλλὰ πῶς παρ' ἄλλε δίδοται καὶ πέμπεται τὸ πανταχῇ παρὸν, καὶ [q]) διαιρῶν ἰδίᾳ ἑκάστῳ, καθὼς βέλεται, τὰ χαρίσματα; οὐχ ὡς δοῦλον, ἀλλ' ὡς ὁμοφυὲς, καὶ τὰ αὐτὰ τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ βελόμενον. οὐ γὰρ ὥσπερ ἐπὶ τῶν κτισῶν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀκτίστου τριάδος τὰ τοιαῦτα σημαίνουσι. καὶ δίδοται μὲν ἐκ τοῦ πατρὸς, ὡς ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον· πέμπεται δὲ παρὰ τοῦ υἱοῦ, ὡς συνεργὸν καὶ οὐκ ἐναντίον. νῦν μὲν οὖν δίδοσθαι καὶ πέμπεσθαί φησι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· προβαίνων δὲ καὶ τὴν τούτου δείκνυσιν ἐξουσίαν, λέγων· [r]) ὅταν [s]) δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος.

q) 1 Cor. 12, 11.

r) Io. 16, 13.

Vers. 16. [t]Ινα — αἰῶνα. Μηδὲ μετὰ τὴν τελευτὴν ὑμῶν ἀφιστάμενος. εἶτα διδάσκει, καὶ τίς ἐστιν ὁ ἄλλος παράκλητος.

Vers. 17. Τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Τὸ ἀληθινὸν, ἤτοι, τὸ ἐξαίρετον, πρὸς τὰ ἄλλα πνεύματα. πνεῦμα γὰρ λέγεται, καὶ ὁ ἄγγελος, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ ὁ ἄνεμος, καὶ ἕτερα πλείονα. ἵνα δὲ μὴ ἀκούσαντες, ὅτι ἄλλον παράκλητον, ὑποπτεύσωσι κἀκεῖνον ἔνσαρκον καὶ ὁρατὸν αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς, φησίν.

Vers. 17. [u]Ο — λαβεῖν. Οὐ δύναται λαβεῖν αἰσθητῶς.

Vers. 17. [v]Οτι — αὐτό. Σωματικῶς. ἀσώματον γάρ.

Verſ. 17. *Nec cognoſcit eum.* Quum illum non videat.

Intelligitur autem et aliter: quod is, cui mundana curae ſunt, non poteſt illum ſuſcipere, quia non videt eum, ſiquidem excaecatus eſt oculis intellectualibus: nec cognoſcit eum, quum nihil ſublime poſſit intelligere.

Verſ. 17. *Vos — eum.* Propemodum illum cognoſcitis. Nam poſt breue tempus deſcendet ac docebit vos.

Vel, Cognoſcitis eum ex mei cognitione. Sicut enim, qui nouit me, nouit et patrem: ita rurſum, qui nouit me, nouit et ſpiritum ſanctum. Nam tres vnius ſunt ſubſtantiae ac naturae, potentiae ac dignitatis.

Verſ. 17. *Quia — manet.* Sicut enim pater mecum eſt, ita et ſpiritus ſanctus. Inſeparabilis ſiquidem eſt beata trinitas.

Verſ. 17. *Et in vobis erit.* Non moriens, ſicut ego: neque enim incarnatus eſt, ſicut ego. Quia vero quum tam multa dixiſſet, nondum triſtitiam illorum repulerat: quia grauiter adhuc ferebant ac moerebant, vt qui iam orphani relinquerentur, huiusmodi curat moeſtitiam.

Verſ. 18. *Non — orphanos.* Paternae miſerationis verbum eſt, multam adferens conſolationem ac oblectationem. Nequaquam vos relinquam orphanos, qui filii mei eſtis.

Verſ. 18. *Veniam ad vos.* Veniam rurſum poſt tertii diei reſurrectionem, quanquam non, vt prius, conuerſans.

Verſ. 19. *Adhuc — videbit.* Quum tanquam homo moriar.

Verſ. 19.

Vers. 17. Οὐδὲ γινώσκει αὐτό. Μὴ ἰδὼν αὐτό.

Νοεῖται δὲ καὶ ἑτέρως, ὅτι ὁ κοσμικὰ φρονῶν, οὐ δύναται ὑποδέξασθαι αὐτὸ, ὅτι οὐ θεωρεῖ αὐτὸ, πεπηρωμένος ὢν τοὺς νοητοὺς ὀφθαλμούς. ἐδὲ γινώσκει αὐτὸ, μηδὲν ὑψηλὸν ἐννοεῖν ἰσχύων.

Vers. 17. Ὑμεῖς — αὐτό. Γινώσκετε, ὅσον οὔπω. οὐκ εἰς μακρὰν γὰρ ἐπιφοιτήσει καὶ διδάξει ὑμᾶς.

Ἢ γινώσκετε αὐτὸ, ἀπὸ τῦ γινώσκειν ἐμέ. ὥσπερ γὰρ ὁ νενοηκὼς ἐμὲ, νενόηκε τὸν πατέρα· ἔτω πάλιν ὁ νενοηκὼς ἐμὲ, νενόηκε τὸ πνεῦμα. μιᾶς γὰρ οἱ τρεῖς ἐσίας καὶ φύσεως καὶ δυνάμεως καὶ ἀξίας.

Vers. 17. Ὅτι — μένει. Ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ μετ' ἐμῦ ἐστιν· ἔτω καὶ τὸ πνεῦμα. ἀχώριστος γὰρ ἡ μακαρία τριάς.

Vers. 17. Καὶ ἐν ὑμῖν ἔσται. Μὴ ἀποθνήσκον,[4]) ὡς ἐγώ. ἐδὲ γὰρ ἐνηνθρώπησεν, ὡς ἐγώ. ἐπεὶ δὲ τοσαῦτα εἰπὼν, ἔπω τὴν ἀθυμίαν αὐτῶν ἐξέβαλεν, ἀδημονούντων ἔτι καὶ ἀλγυνομένων, ὡς ὀρφανῶν ἤδη καταλιμπανομένων, θεραπεύει τὸ τοιῦτον ἄλγος.

Vers. 18. Οὐκ — ὀρφανές. Πατρικῆς εὐσπλαγχνίας τὸ ῥῆμα, πολλὴν εἰσάγον παράκλησιν καὶ ψυχαγωγίαν. οὐ παντάπασιν ἀφήσω ὑμᾶς τὰ τεκνία μου.

Vers. 18. Ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. Ἔρχομαι πάλιν, μετὰ τὴν τριήμερον ἀνάστασιν, εἰ καὶ μὴ ὡς τὸ πρότερον συνεσόμενος.

Vers. 19. Ἔτι — θεωρεῖ. Ἀποθανόντα, ὡς ἄνθρωπον.

4) ἀποθνήσκων. A.

Verſ. 19. *Vos — me.* Apparentem vobis per intermiſſa tempora, conuerſante ſemper vobiscum alio paracleto.

Verſ. 19. *Quia ego viuam.* Viuam rurſus a mortuis reſurgens.

Verſ. 19. *Et vos viuetis.* Non ſtatim mecum interfecti, ſed mea virtute multo adhuc tempore conſeruati. Vel, Vos viuetis etiam poſt mortem vita beata.

Verſ. 20. *In — meo.* In illo die, reſurrectionis meae videlicet, cognoſcetis, quod ego a patre meo indiuiſus ſim, eadem potens cum illo.

Verſ. 20. *Et — vobis.* Et quod vos etiam in me, cuſtoditi ac roborati: et ego in vobis, cuſtodiens ac roborans vos. Haec autem cognoſcetis, repreſſis inimicis, vobisque libere loquentibus, ac euangelio in dies florente.

Chriſtus itaque in patre, ratione eiusdem potentiae: Apoſtoli vero in eo, et ipſe in illis, ratione auxilii. Siquidem nouit frequenter ſcriptura eisdem verbis de Deo et homine poſitis, non ſimiliter vti. Nam et Chriſtus et nos filii Dei ac Dei dicimur, et imago ac gloria Dei: ſed magna eſt differentia, et multa variis in locis ſimilia inueniuntur.

Verſ. 21. *Qui — me.* Neque enim ſufficit, ea tantum habere, ſed et facere illa oportet. Quum autem hoc primum dixiſſet, nunc rurſum idem dicit, oſtendens, quod dilectionis ipſius ſignum non eſt, dolere de ſeparatione eius: nam id timiditatis potius eſt, ſed praecepta eius ſeruare.

Verſ. 21.

Vers. 19. Ὑμεῖς — με. Ἐπιφαινόμενον ὑμῖν ἐκ διαλειμμάτων, συνόντος ὑμῖν ἀεὶ τῷ ἄλλῳ παρακλήτῳ.

Vers. 19. Ὅτι ἐγὼ ζῶ. Ζῶ, πάλιν ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν.

Vers. 19. Καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε. Μὴ ἀναιρούμενοι αὐτίκα σὺν ἐμοὶ, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἐμῆς δυνάμεως ἐφ' ἱκανὸν συντηρούμενοι. ἢ καὶ ὑμεῖς ζήσεσθε, μετὰ θάνατον, τὴν μακαρίαν ζωήν.

Vers. 20. Ἐν — με. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, τῇ τῆς ἀναστάσεώς μου, δηλονότι, γνώσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ πατρί μου, ὅτι ἐγὼ ἀδιαίρετος τοῦ πατρός μου, ἐν τῷ τὰ αὐτὰ ἐκείνῳ δύναθαι.

Vers. 20. Καὶ — ὑμῖν. Καὶ ὅτι καὶ ὑμεῖς ἐν ἐμοὶ, φρουρούμενοι καὶ νευρούμενοι· κἀγὼ ἐν ὑμῖν, φρουρῶν καὶ νευρῶν ὑμᾶς. γνώσεσθε δὲ ταῦτα, τῶν ἐχθρῶν καταστελλομένων, ὑμῶν παῤῥησιαζομένων, τῷ κηρύγματος καθ' ἑκάστην ἀνθοῦντος τὴν ἡμέραν.

Ὁ μὲν οὖν χριστὸς ἐν τῷ πατρὶ, κατὰ λόγον ἰσοδυναμίας· οἱ δὲ ἀπόστολοι ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸς ἐν αὐτοῖς, κατὰ λόγον βοηθείας. οἶδε γὰρ ἡ γραφὴ πολλάκις τοῖς αὐτοῖς ῥήμασιν, ἐπὶ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων κειμένοις, οὐχ ὁμοίως κεχρῆθαι. καὶ ὁ χριστὸς γὰρ, καὶ ἡμεῖς υἱοὶ θεοῦ καὶ θεοὶ λεγόμεθα, καὶ εἰκὼν θεοῦ, καὶ δόξα θεοῦ· ἀλλὰ πολὺ τὸ διάφορον. καὶ πολλὰ πολλαχοῦ τοιαῦτα.

Vers. 21. Ὁ — με. Οὐκ ἀρκεῖ γὰρ τὸ ἔχειν αὐτὰς μόνον, ἀλλὰ χρὴ καὶ ποιεῖν αὐτάς. εἰπὼν δὲ τοῦτο καὶ πρότερον, λέγει αὐτὸ καὶ νῦν, ἐμφαίνων, ὅτι τῆς ἀγάπης αὐτοῦ σημεῖον, τὸ ἀθυμεῖν ἐπὶ τῷ χωρισμῷ αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ δειλίας μᾶλλον ἐστὶν· ἀλλὰ τὸ φυλάσσειν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ.

Verſ. 21. *Qui — eum.* Et ego, tanquam poſt reſurrectionem in priſtinam reſtitutus dignitatem. Conſidera vero conſequentiam admirabilem. Qui ſeruat, inquit, praecepta mea, diligit me: qui autem diligit me, diligitur a patre meo: quem vero pater dilexerit, et ego omnino diligam, vtpote ambobus eadem et volentibus et ſuſcipientibus.

Verſ. 21. *Et — meipſum.* Interdum quidem humano more, quandoque vero diuino ſplendore. Hoc autem audiens Iudas Iacobi, qui et Lebaeus dicebatur et Thaddaeus, putauit, quod veluti mortui ſaepius faciunt, in ſomniis manifeſtaturus eſſet ſeipſum: ideoque turbatus, non eſt auſus explicare, quod volebat, puta, Hei nobis, quia morieris, et in modum mortui manifeſtandus es, ſed alio modo per interrogationem ſuam oſtendit turbationem.

Verſ. 22. *Dicit — mundo?* Quid factum eſt? grauiter ferentis eſt ac turbati. Quid accidit, quod nobis manifeſtandus es in ſomniis, et non mundo conſueto more? nam quia nolebant, vt moreretur, admirandam ac deſperatam putabant mortem eius.

Verſ. 23. *Reſpondit — faciemus.* Ad eum, qui me diligit, ego et pater veniemus, hoc eſt, ita apparebimus ſicut pater meus, et non ſicut mortui: et manſionem apud eum faciemus: more diuino in eo habitantes, quod ſomniorum non eſt.

Verſ. 24. *Qui — patris.* Oſtendit, quod is, qui ſermones ſuos non ſeruat, nec ſe, nec patrem diligit. Ait enim, Qui non diligit me, ſermo-

Vers. 21. Ὁ — αὐτόν. Καὶ ἐγὼ, ὡς μετὰ τὸ ἀνασῆναι ἀποκαταστὰς εἰς τὸ πρότερον ἀξίωμα. ὅρα δὲ θαυμασὴν ἀκολουθίαν· ὁ τηρῶν τὰς ἐντολάς μου, φησὶν, ἀγαπᾷ με· ὁ δὲ ἀγαπῶν με, ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ πατρός μου· ὃν δὲ ἀγαπήσει ὁ πατήρ μου, καὶ ἐγὼ ἀγαπήσω πάντως, ὡς ἀμφοτέρων τὰ αὐτὰ θελόντων καὶ ἀποδεχομένων.

Vers. 21. Καὶ — ἐμαυτόν. Ποτὲ μὲν ἀνθρωποπρεπῶς, ποτὲ δὲ δι' ἐλλάμψεως. τοῦτο δὲ ἀκούσας Ἰούδας, ὁ Ἰακώβου, ὁ καὶ λεββαῖος [5]) καὶ Θαδδαῖος καλέμενος, ἐνόμισεν, ὅτι, ὡς οἱ νεκροὶ πολλάκις ἐν ὀνείροις, ἐμφανίσει ἑαυτόν. διὸ καὶ συγχυθεὶς οὐκ ἐτόλμησε μὲν εἰπεῖν, ὃ ἐβούλετο, οἷον οὐκ ὑμῖν, ὅτι ἀποθνήσκεις, καὶ νεκρῶν τρόπον ἐμφανίζεσθαι μέλλεις, ἑτέρως δὲ δι' ἐρωτήσεως τὴν σύγχυσιν ὑποφαίνει.

Vers. 22. Λέγει — κόσμῳ; Τὸ, τί γέγονε; δυσφοροῦντός ἐστι καὶ συγχεομένου. τί συμβέβηκεν, ὅτι ἡμῖν ἐμφανισθήσῃ ἐν ὀνείροις, καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ συνήθως; ὑπὸ γὰρ τοῦ μὴ θέλειν, ἵνα ἀποθάνῃ, παράδοξον καὶ ἀνέλπιστον ᾠοντο τὸν θάνατον αὐτοῦ.

Vers. 23. Ἀπεκρίθη — ποιήσομεν. Πρὸς τὸν ἀγαπῶντά με ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ μου ἐλευσόμεθα, τουτέστιν, ὅπως ἐμφανισθήσομαι, ὡς ὁ πατήρ μου, καὶ οὐχ, ὡς οἱ νεκροί. καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν, οἰκοῦντες ἐν αὐτῷ θεοπρεπῶς, ὅπερ ὀνειράτων οὐκ ἔστιν.

Vers. 24. Ὁ — πατρός. Ἀποδείκνυσιν, ὅτι ὁ τοὺς λόγους αὐτοῦ μὴ τηρῶν, ὅτε αὐτὸν ἀγαπᾷ, ὅτε τὸν πατέρα. λέγει γὰρ, ὅτι ὁ

[5]) λεββαῖος. A.

mones meos non seruat: quae autem dico, non mea sunt, sed patris mei. Itaque, qui meos non seruat sermones, nec patris seruat sermones: qui vero patris non seruat sermones, neque patrem diligit: siquidem dilectionis signum est obseruatio praeceptorum. Quomodo autem sermo, quem loquitur, sit eius et non sit eius, iam praediximus. Verum quia sciebat, eos quaedam non intelligere, in quibusdam autem etiam dubitare: promittit et eorum, quae ignorabant, et eorum, de quibus ambigebant, intelligentiam.

Vers. 25. *Haec -- manens.* Haec, quae obscura videntur. Addidit autem, Apud vos manens: etiam hinc ostendens, quod paulo post abit ad patrem.

Vers. 26. *Paracletus autem — omnia.* Quae videlicet ad vos spectant. Nomine meo autem, id est, vt hic me referat, et meis fungatur vicibus. Nam quia ipse completa dispensatione ascendit ad patrem, reliquum erat, vt loco eius descenderet spiritus sanctus, ne paracletus, siue exhortator, nobis deficeret, sicut ait Gregorius Theologus.

Et quare tunc non docuit, quae ad illos pertinebant? Quia amplius ferre non poterant, sicut dicet in sequentibus.

Vers. 26. *Et — vobis.* Perfectius ad memoriam reducet, († † perfectioribus factis) Nam verisimile est, eos quaedam obliuioni tradidisse.

Vers. 27. *Pacem relinquo vobis.* Alii quidem homines morientes pecunias ac possessiones domesticis relinquunt: Christus vero pacem suis relin-

*) δὲ, pro γὰρ. A.

μὴ ἀγαπῶν με, τοὺς λόγους μου οὐ τηρεῖ· ἃ δὲ λέγω, οὐκ εἰσὶν ἐμά, ἀλλὰ τοῦ πατρός· μὴ τηρῶν δὲ τοὺς λόγους μου, ὃ τηρεῖ τοὺς λόγους τοῦ πατρός· μὴ τηρῶν δὲ τοὺς λόγους τοῦ πατρός, ὃδε τὸν πατέρα ἀγαπᾷ. τεκμήριον[6]) γὰρ ἀγάπης, ἡ τήρησις τῶν ἐντολῶν. πῶς δὲ ὁ λόγος, ὃν λέγει, καὶ αὐτοῦ ἐστι, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ, προειρήκαμεν. ἐπεὶ δὲ ἐγίνωσκεν, αὐτοὺς τινὰ μὲν μὴ συνιέντας, ἔν τισι δὲ καὶ ἀμφιβάλλοντας, ὑπισχνεῖται καὶ τὴν τῶν ἀγνοουμένων, καὶ τὴν τῶν ἀμφιβαλλομένων διδασκαλίαν.

Verſ. 25. Ταῦτα — μένων. Ταῦτα, τὰ δοκοῦντα ἀσαφῆ· τὸ δὲ, παρ' ὑμῖν μένων, προσέθηκεν, ἐμφαίνων καὶ ταῦθα, ὅτι τοῦ λοιποῦ ἄπεισι πρὸς τὸν πατέρα.

Verſ. 26. Ὁ δὲ παράκλητος — πάντα. Τὰ προσιζάμενα ὑμῖν δηλαδή. τὸ δὲ, ἐν τῷ ὀνόματί μου, τὸ ἀντ' ἐμοῦ, σημαίνει ἐνταῦθα. ἐπεὶ γὰρ αὐτὸς, πληρώσας τὴν οἰκονομίαν, ἀνῆλθε πρὸς τὸν πατέρα, λοιπὸν ἀντ' αὐτοῦ κατῆλθε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα παράκλητος ἡμῖν μὴ λείπῃ, καθώς φησιν ὁ θεολόγος γρηγόριος.

Καὶ διατί οὐκ αὐτὸς ἐδίδαξε τότε τὰ προσιζάμενα; διότι οὐκ ἠδύναντο βαστάζειν πλεῖον, ὡς προϊὼν ἐρεῖ.

Verſ. 26. Καὶ — ὑμῖν. Ἀναμνήσει τελεώτερον τελεωτέρους γενομένους. [εἰκὸς[7]) γὰρ αὐτοὺς ἐπιλαθέσθαι τινῶν.]

Verſ. 27. Εἰρήνην ἀφίημι ὑμῖν. Οἱ μὲν ἄλλοι ἄνθρωποι ἀποθνήσκοντες χρήματα καὶ κτήματα τοῖς οἰκείοις ἀφιᾶσιν· ὁ δὲ χριστὸς εἰρή-

7) Incluſa vterque in margine. τελεωτέρους γενομένους omiſerat interpres.

relinquit, pacem, cuius et res et nomen dulce. Pacem, inquit, relinquo vobis, vt pacifici erga vos mutuo sitis et erga me, et ita vobis nulla mundi turbatio quicquam nocebit, neque impedimento erit.

Vers. 27. *Pacem — vobis.* Quae a me amatur, quae propter illa, quae animae prosunt conceditur, non mundi pacem, quae ob ea, quae nocent animae seruatur.

Vers. 27. *Non — vobis.* Siquidem mundus siue mundana sapientes, pacem mutuo dant mali causa: ego vero pacem do vobis boni causa.

Aut aliter: mundus pecunias ac possessiones suis largitur: ego vero pacem do vobis, qui mei estis. Quia autem dicendo, Pacem relinquo vobis, quo separationem iudicabat, maiorem eis iniecerat turbationem, ait:

Vers. 27. *Ne — formidet.* Vides, quod non tantum amoris magnitudine mouebantur, quantum formidine: putantes, se discerpendos ab illius inimicis.

Vers. 28. *Audistis — vos.* Non solum dixi, quod vado, sed etiam, quod venio ad vos. Quid ergo formidatis?

Vers. 28. *Si — patrem.* Quia de mea nondum certiores facti estis potentia: et quia morior, putatis, me post mortem non posse vos conseruare, debetis tamen gaudere, quod dixerim, Vado ad patrem, qui potens est vos ab omnibus insidiis eripere, cognoscentes, quod omnino legatione fungar pro vobis.

Vers. 28.

δ) ἐν ἀλλήλοις. A.

νην τοῖς ἰδίοις ἀφῆκεν, εἰρήνην, τὸ γλυκὺ καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα. εἰρήνην, φησὶν, ἀφίημι ὑμῖν, ἵνα εἰρηνεύητε πρὸς [8]) ἀλλήλους καὶ πρὸς ἐμέ. καὶ λοιπὸν, οὐδὲν ὑμᾶς ἡ τοῦ κόσμου ταραχὴ βλάψει, οὐδ' ἐμποδίσει.

Verſ. 27. Εἰρήνην — ὑμῖν. Τὴν ἐμοὶ πεφιλημένην, τὴν ἐπὶ τοῖς ψυχωφελέσιν, οὐ τὴν τοῦ κόσμου, τὴν ἐπὶ τοῖς ψυχοβλαβέσιν.

Verſ. 27. Οὐ — ὑμῖν. Ὁ μὲν γὰρ κόσμος, ἤγουν, οἱ κοσμικὰ φρονοῦντες, εἰρήνην [9]) δίδοασιν ἀλλήλοις ἐπὶ κακῷ· ἐγὼ δὲ εἰρήνην δίδωμι ὑμῖν, ἐπ' ἀγαθῷ.

Ἢ [1]) ὁ μὲν κόσμος χρήματα καὶ κτήματα δίδωσι τοῖς αὐτοῦ· ἐγὼ δὲ εἰρήνην δίδωμι ὑμῖν τοῖς ἐμοῖς. ἐπεὶ δὲ τὸ ἀφίημι ὑμῖν, ἀναχώρησιν ἐμφαῖνον, σύγχυσιν πλείονα αὐτοῖς ἐνεποίησε, φησί.

Verſ. 27. Μὴ — δειλιάτω. Ὁρᾷς, ὅτι οὐ τοσοῦτον ἀπὸ φιλοσοργίας, ὅσον ἀπὸ δειλίας ἔπασχον, οἰόμενοι διασπαραχθήσεσθαι παρὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν.

Verſ. 28. Ἠκούσατε, — ὑμᾶς. Οὐκ εἶπον, ὅτι ὑπάγω μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. λοιπὸν, τί δειλιᾶτε;

Verſ. 28. Εἰ — πατέρα. Ἐπειδὴ ἄπω περὶ τῆς ἐμῆς πεπληροφόρησθε δυνάμεως, καὶ διότι ἀποθνήσκω, νομίζετέ με μὴ δύνασθαι μετὰ θάνατον συντηρεῖν ὑμᾶς· ὤφείλετε χαίρειν, ὅτι εἶπον, πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα, τὸν δυνάμενον ἐξελέσθαι ὑμᾶς πάσης ἐπιβουλῆς, ἐννοοῦντες, ὅτι πρεσβεύω πάντως ὑπὲρ ὑμῶν.

Verſ. 28.

9) δίδωσιν. A. Forte δίδοῦσιν voluit.
1) Poſt ἢ addit interpres ἄλλως.

Verſ. 28. *Quia — eſt.* Maior me eſt, vt vos putatis, tanquam manifeſtius in ſcripturis promulgatus. Haec autem omnia dicit indulgens ſuſpicioni ac imbecillitati illorum, et ex ipſa non recta eorum opinione arguens illos. Nam in veritate pater maior quidem eſt, at non potentia, ſed ſolo principii modo, quia filio principium eſt generationis: ſiquidem ex patre eſt filius.

Verſ. 29. *Et — credatis.* Dixi vobis, quae ſunt de mea profectione, ac rurſum de meo reditu, et de alio paracleto, vt quum fieri videritis, credatis, quod omnia et nouerim et poſſim. Ita conſolaturus eos, rurſum triſtia dicit: horum frequentia illos exercens, ne periculorum tempore turbarentur: ſiquidem, quod expectatum eſt, leuius ferri ſolet.

Verſ. 30. *Iam non — princeps.* Mundum appellat hic, malitiam, principem vero, diabolum: non enim coelo ac terrae dominatur, ſed malitiae, quod omnia ſtrauerit ac peruerterit. Ipſe autem dicitur etiam princeps tenebrarum, ſiue peccati. Ait ergo, Venit aduerſum me diabolus cum peruerſis Iudaeis, data ſibi e ſupernis poteſtate. Nam et apud Lucam dixit ad eos, qui ſe comprehendebant: Haec eſt hora veſtra et poteſtas tenebrarum.

Verſ. 30. *Et — quicquam.* In aliis quidem hominibus peccatum eſt cauſa mortis: nullus ſiquidem peccati expers eſt, ideo nullus immortalis: in me vero non habet vllam mortis cauſam: ego enim absque peccato ſum: et propterea condemna-

[2]) Incluſa abſunt. A.
[3]) τοῦ, abeſt. A.

Vers. 28. Ὅτι — ἐστί. Μείζων με ἐστὶ, τῇ δυνάμει, ὡς ὑμεῖς δοκεῖτε, ἅτε περιφανέστερον ἐν ταῖς γραφαῖς ἀνακηρυττόμενος. ταῦτα δὲ πάντα λέγει, συγκαταβαίνων τῇ ὑπολήψει καὶ ἀθενείᾳ τῶν μαθητῶν, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς οὐκ ὀρθῆς αὐτῶν ὑπολήψεως ἐλέγχων αὐτούς. κατὰ γὰρ τὸν ἀληθῆ λόγον, ὁ πατὴρ μείζων μὲν, ἀλλ' ἐ τῇ δυνάμει· μόνῳ δὲ τῷ αἰτίῳ, ὅτι αἴτιος τῷ υἱῷ τῆς γεννήσεως. ἐκ τε πατρὸς γὰρ ὁ υἱός.

Vers. 29. Καὶ — πιστεύσητε. Εἰρηκα ὑμῖν, τὰ περὶ τῆς ἀποδημίας καὶ πάλιν ἐπιδημίας μου, καὶ τὰ περὶ τε ἄλλου παρακλήτου, ἵνα ὅταν γένηται, πιστεύσητε, ὅτι πάντα καὶ οἶδα καὶ δύναμαι. οὕτως οὖν παραμυθησάμενος αὐτοὺς, πάλιν λέγει τὰ λυπηρὰ, τῇ συνεχείᾳ τούτων γυμνάζων αὐτοὺς εἰς τὸ μὴ θορυβηθῆναι κατὰ τὸν καιρὸν τῶν δεινῶν. τὸ γὰρ προσδοκηθὲν, ὀμαλώτερον εἴωθε προσβάλλειν.

Vers. 30. Οὐκ ἔτι — ἄρχων. Ἐνταῦθα κόσμον μὲν λέγει, τὴν κακίαν· ἄρχοντα δὲ, τὸν διάβολον. ἐ γὰρ ἐρανῶ καὶ γῆς ἄρχει. ἐπεὶ πάντα ἂν ἀνέτρεψε καὶ κατέβαλεν. ὁ αὐτὸς δὲ καὶ ἄρχων τε σκότους ὀνομάζεται, ἤγουν, τῆς ἁμαρτίας. φησὶν οὖν, ὅτι ἔρχεται κατ' ἐμοῦ ὁ διάβολος μετὰ τῶν πονηρῶν Ἰουδαίων, δοθείσης αὐτοῖς ἐξουσίας ἄνωθεν. [εἶπε γὰρ καὶ [2]) ἐν τῷ κατὰ λουκᾶν εὐαγγελίῳ πρὸς τοὺς συλλαμβάνοντας αὐτόν· ὅτι αὕτη [1]) ὑμῶν ἐστιν ἡ ὥρα καὶ ἡ ἐξουσία τε σκότους.] 1) Luc. 22, 53.

Vers. 30. Καὶ — ἐδέν. Ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, αἴτιον [3]) τε θανάτου ἡ ἁμαρτία· ἐδεὶς γὰρ ἀναμάρτητος· διὸ καὶ ἐδεὶς ἀθάνατος· ἐν ἐμοὶ δὲ οὐκ ἔχει ἐδὲν αἴτιον θανάτου. ἀναμάρτητος γὰρ ἐγώ. διὸ καὶ κατακριθήσεται, [καθὼς

demnabitur, ſicut prius decimo quinto capite enarrauimus, vbi dicitur, Nunc iudicium eſt huius mundi: nunc princeps huius mundi eiicietur foras.

Verſ. 31. *Sed — patrem.* Sed morior, vt cognoſcant omnes, quod diligam patrem, obediens illius voluntati: voluntas autem eius eſt, vt moriar pro ſalute hominum.

Verſ. 31. *Et — facio.* Vt cognoſcant, quod praeceptum eius moriens adimpleam.

Verſ. 31. *Surgite, eamus hinc.* Videns diſcipulos admodum metuentes, et ſe iam comprehendi ac interfici imaginantes: et propterea crebro retrorſum ſe conuertendo, non ſatis his, quae dicebantur, aduertere: ſiquidem maximum illis angorem inducebat, tum locus publicus, tum nox, et praecipue quod dixiſſet, Venit princeps mundi: transfert illos in locum alium tutiorem, quo exiſtimantes in tuto eſſe, absque vllo metu audirent: nam magna audituri erant dogmata. Deinde rurſum ait,

Cap. XV. v. 1. *Ego — vera.*

Id eſt eximia, incorruptibilis, ſpiritualis: ſiquidem haec frequenter ſignificat nomen ἀληθινόν.

Aliter quoque dicitur, Vitis vera: quia pro fructu profert veritatem.

Se ipſum itaque vitem nominat, vtpote praebentem dulcedinem ac humani cordis laetitiam, ipſam videlicet praedicationem, quam etiam ſcriptura vinum appellat, et tanquam radicem diſcipulorum:

4) Incluſa abſunt. A.
5) Incluſa abſunt. A.
6) ὑμεῖς τὰ κλήματα, ex verſu 5. hic, pro more ſuo, infert Chryſoſt. T. VIII. p. 446. B. 447. A.

[καθὼς 4) προεξηγησάμεθα ἐν τῷ πεντεκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ, ἔνθα κεῖται τό· νῦν t) κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου, νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω.] t) Io. 12, 31.

Verſ. 31. Ἀλλ' — πατέρα. Ἀλλ' ἀποθνήσκω, ἵνα γνῶσι πάντες, ὅτι ἀγαπῶ τὸν πατέρα, ὑπακούων αὐτοῦ τῷ θελήματι. Θέλημα δὲ αὐτοῦ, ἀποθανεῖν με ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων.

Verſ. 31. Καὶ — ποιῶ. Καὶ ἵνα γνῶσιν, ὅτι πληρῶ τὴν ἐντολὴν αὐτοῦ, ἀποθνήσκων.

Verſ. 31. Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν. Βλέπων τοὺς μαθητὰς σφόδρα δειλιῶντας καὶ φανταζομένους ἤδη τοὺς συλλήψομένους καὶ ἀναιρήσοντας, καὶ διὰ τοῦτο πυκνὰ μεταστρεφομένους, καὶ μὴ δυναμένους προσέχειν τοῖς λεγομένοις· καὶ γὰρ ἐνεποίουν αὐτοῖς ἀγωνίαν, καὶ ὁ τόπος, κατάδηλος ὢν, καὶ ἡ νὺξ, καὶ τὸ εἰπεῖν· ὅτι v) ἔρχεται ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων· μεταγει τούτους εἰς ἕτερον τόπον ἀσφαλέστερον, ἵνα, νομίσαντες ἐν ἀσφαλείᾳ καταστῆναι, μετὰ ἀδείας ἀκούσωσι. καὶ γὰρ ἔμελλον μεγάλων ἀκούεσθαι δογμάτων, εἶτα πάλιν φησίν. v) Io. 14, 30.

Cap. XV. v. 1. Ἐγώ — ἀληθινή.

Ἡ ἐξαίρετος, ἡ ἄφθαρτος, ἡ πνευματική. ταῦτα γὰρ πολλάκις τὸ ἀληθινὸν δηλοῖ.

[Καὶ ἑτέρως 5) δὲ ἄμπελος ἀληθινὴ,] ἡ τὴν ἀλήθειαν καρποφοροῦσα.

Ἄμπελον μὲν οὖν ἑαυτὸν ὀνομάζει, ὡς παρέχοντα τὸ νόσιμον καὶ εὐφραῖνον καρδίαν ἀνθρώπου κήρυγμα, ὃ καὶ οἶνον ἡ γραφὴ προσαγορεύει καὶ ὡς ῥίζαν τῶν μαθητῶν· κλήματα 6) δὲ τοὺς μαθη-

lorum: palmites vero discipulos, quasi ex ipso germinantes, sermone doctrinae, et per eum nutritos ad fructificationem maturorum botrorum, siue virtutum, vt et ipsi similiter praebeant vinum doctrinae.

Vers. 1. *Et pater — est.* Curator, non tamen radicis, sed palmitum. Vere haec vitis eximia est, in qua de solis palmitibus curam habere oportet: patri autem curam eorum attribuit, tanquam Deo, ostendens, quod his qui fructificant auxilio est, eosque punit, qui fructum non ferunt.

Vers. 2. *Omnem — tollit.* Omnem palmitem, qui ex me germinauit, mihique per fidem vnitus est, nec fructum affert, excindit tanquam inutilem ac dignum igne. Omnis itaque Christianus, qui infructuosus est, a Christo excisus est, quanquam per fidem illi coniunctus esse videatur et aeterno igni reseruatus est.

Vers. 2. *Et — adferat.* Purgat eum per tentationes, permittens, vt in eum inducantur. Illae namque, quod damnum affert, expoliunt, ac omne robur maioremque virtutum fertilitatem accersunt. Ne autem aliquos ex ipsis infructuosos esse suspicentur, atque de seipsis iterum turbentur, huiusmodi praeuenit tumultum, dicens:

Vers. 3. *Iam — vobis.* Purgati meo, quo vos docui, sermone. Vides, quod licet vitis sit, est tamen etiam agricola: est enim haec agricultura communis patri ac filio, veluti sane et alia. Ne autem prae nimia formidine exciderent a fide ac habitu,

7) καί, ante ὁ πατήρ, quod Hentenius expressit, neuter meorum habet.
8) ἐκπόπτεται. B.
9) Forte εἰ καί, aut κἂν δοκῇ.

μαθητὰς, ὡς ἐξ αὐτοῦ βλασήσαντας τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας, καὶ δι' αὐτοῦ τρεφομένους εἰς καρποφορίαν βοτρύων ὡραίων, εἴτουν, ἀρετῶν, καὶ παροχὴν ὁμοίως τῇ διδασκαλικῇ οἴνου.

Vers. 1. [7])Ὁ πατήρ — ἐστιν. Ὁ ἐπιμελητὴς, πλὴν οὐ τῆς ῥίζης, ἀλλὰ τῶν κλάδων. ἐξαίρετος γὰρ ὄντως αὕτη ἡ ἄμπελος, κατὰ τὰς κλάδους μόνον δεομένη ἐπιμελείας. τῷ πατρὶ δὲ τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῶν ἀνατίθησιν, ὡς θεῷ· δεινὺς, ὅτι συνεργεῖ τοῖς καρποφοροῦσι καὶ κολάζει τοὺς μὴ καρποφοροῦντας.

Vers. 2. Πᾶν — αἴρει αὐτό. Πᾶν κλῆμα ἐν ἐμοὶ βλασῆσαν, καὶ διὰ πίστεως ἡνωμένον μοι, μὴ φέρον καρπὸν, ἤγουν, ἀρετὰς, ἐκκόπτει αὐτὸ, ὡς ἄχρηστον καὶ πυρὸς ἄξιον. λοιπὸν οὖν, πᾶς χριστιανὸς μὲν, ἄκαρπος δὲ, ἐκκέκοπται[8]) τῷ χριστῷ, καὶ [9]) εἰ δοκεῖ συνῆφθαι αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως, καὶ τῷ αἰωνίῳ πυρὶ τετήρηται.

Vers. 2. Καὶ — φέρῃ. Καθαίρει αὐτὸ, διὰ τῶν πειρασμῶν, παραχωρῶν ἐπάγεσθαι τούτους αὐτῷ, πᾶν μὲν βλαβερὸν ἀποξέοντας, πᾶσαν δὲ σεβάσμιότητα καὶ γονιμότητα πλείονος ἀρετῆς ἐμποιοῦντας. ἵνα δὲ μὴ ὑπολάβωσιν, ἀκάρπους εἶναί τινας αὐτῶν, καὶ πάλιν θορυβηθῶσι περὶ[1]) ἑαυτῶν, προαναιρεῖ τὸν τοιοῦτον θόρυβον, λέγων.

Vers. 3. Ἤδη — ὑμῖν. Περικαθαρθέντες τῷ διδασκαλικῷ λόγῳ μου. ὁρᾷς, ὅτι εἰ καὶ ἄμπελός ἐστιν, ἀλλὰ καὶ γεωργός. κοινὴ γὰρ ἡ τοιαύτη γεωργία, καὶ τῷ πατρὶ, καὶ τῷ υἱῷ, ὥσπερ δὴ καὶ τἆλλα. ἵνα δὲ μὴ ὑπὸ τῆς πολλῆς δειλίας ἀποσχισθῶσι τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως καὶ σχέ-

[1]) δι' αὐτῶν. A. Forte δι' ἑαυτοὺς voluit.

bitu, quo erga se affecti erant, laxatam iam animam astringit, sibique conglutinat, dicens:

Vers. 4. *Manete — vobis.* Manete in me firmiter mihi conglutinati per fidem indubitatam, habitumque indissolubilem, et ego manebo in vobis, potentia vobiscum permanens, vosque amplectens, aut continens vos, sicut vitis palmites, ac fructiferos reddens.

Vers. 4. *Sicut — manseritis.* Neque vos fructificare potestis, si a mei coniunctione distrahamini.

Vers. 5. *Ego — multum.* Explanat parabolam. Et considera, quomodo dixerit, Qui manet in me et ego in eo, hic fert fructum multum. Nam frequenter manet quis coniunctus in Christo per fidem, non manet autem Christus in eo, auersans illum, tanquam indigne se gerentem: hic fert quidem fructum, at modicum: vnum aut alterum opus bonum obiter perficiens. Videmus autem et in vineis huiusmodi palmites, qui, dum illis non gaudent vineae, miserabiles quosdam ferunt racemulos.

Vers. 5. *Quia — facere.* Tanquam germina, quae virtute a radice procedente non fruuntur. Quum autem superius dixerit, Non potestis ferre fructum, nisi in me manseritis: nunc etiam periculum dicit eius, qui in se non manserit.

Vers. 6. *Nisi — palmes.* Tanquam sarmentum inutile.

Vers. 6. *Et exaresset.* Et perdet, quem habebat ex radice gratiae humorem.

Vers. 6. *Et colligent eos.* Et congregabunt angeli huiusmodi sarmenta in die iudicii.

Vers. 6.

σχέσεως, χαυνωμένην αὐτῶν ἤδη τὴν ψυχὴν ἐπισφίγγει, καὶ ἑαυτῷ συγκολλᾷ, εἰπών.

Vers. 4. Μείνατε — ὑμῖν. Μείνατε ἐν ἐμοὶ, συγκολλώμενοί μοι βεβαιότερον διὰ πίστεως ἀδιαλύτου καὶ σχέσεως ἀῤῥήκτου, κἀγὼ μενῶ ἐν ὑμῖν, συνὼν τῇ δυνάμει καὶ περιέπων ἢ συνέχων ὑμᾶς, ὡς ἄμπελος κλήματα, καὶ καρποφόρους ἀπεργαζόμενος.

Vers. 4. Καθὼς — μείνητε. Οὐδὲ ὑμεῖς δύνασθε καρποφορεῖν, ἐὰν ἀποσχισθῆτε τῆς συναφείας μου.

Vers. 5. Ἐγώ — πολύν. Σαφηνίζει τὴν παραβολὴν, καὶ σκόπει, πῶς εἶπεν, ὁ μένων ἐν ἐμοὶ, κἀγὼ ἐν αὐτῷ, οὗτος φέρει καρπὸν πολύν. πολλάκις γὰρ μένει μέν τις ἐν τῷ Χριστῷ, συνημμένος αὐτῷ διὰ τῆς πίστεως, οὐ μένει δὲ καὶ ὁ Χριστὸς ἐν αὐτῷ, ἀποστρεφόμενος αὐτὸν, ὡς ἀναξίως αὐτοῦ πολιτευόμενον. οὗτος φέρει μὲν καρπὸν, ὀλίγον δὲ, ἔν τι ἀγαθὸν, ἢ καὶ δύο που διαπραξάμενος. ὁρῶμεν δὲ καὶ ἐν ἀμπέλοις τοιαῦτα κλήματα, ἃ, μὴ χαιρουσῶν αὐτοῖς τῶν ἀμπέλων, βοτρύδια οἰκτρά τινα φέρουσιν.

Vers. 5. Ὅτι — ἓν. Ὥσπερ ἓν οἱ βλαστοὶ, μὴ ἀπολαύοντες δυνάμεως ἐκ τῆς ῥίζης. εἰπὼν δὲ ἀνωτέρω· ὅτι χωρὶς δύνασθε καρποφορεῖν, ἐὰν μὴ ἐν ἐμοὶ μείνητε· νῦν λέγει καὶ τὸν κίνδυνον τοῦ μὴ ἐν αὐτῷ μένοντος.

Vers. 6. Ἐὰν — κλῆμα. Ὡς τὸ κλῆμα, τὸ ἄχρηστον.

Vers. 6. Καὶ ἐξηράνθη. Καὶ ἀπώλεσεν, ἣν εἶχεν ἐκ τῆς ῥίζης ἰκμάδα χάριτος.

Vers. 6. Καὶ συνάγουσιν αὐτά. Καὶ συνάγουσι τὰ τοιαῦτα κλήματα οἱ ἄγγελοι, κατὰ τὸν καιρὸν τῆς κρίσεως.

Verſ. 6. *Et — coniicient.* Gehennae.

Verſ. 6. *Et ardebunt.* Inflammabuntur, non tamen comburentur. Non manentes autem in ſe, dicit non eos ſolum, qui ab illo ſunt amputati aut abſciſſi, ſed et illos, qui non firmiſer cum eo copulantur.

Verſ. 7. *Si — vobis.* Nihil enim indignum petet, qui in Dei praeceptis verſatur. Conſidera vero hoc eſſe Chriſtum in diſcipulis manere, verba eius in illis manere, ſiue ſeruari, aut opere perfici.

Verſ. 8. *In — adferatis.* Glorificatus eſt, hoc eſt, glorificabitur. Vt adferatis, id eſt, ſi attuleritis. Multa ſiquidem ſunt apud ſcripturam huiusmodi idiomata.

Verſ. 8. *Et — diſcipuli.* Perfecti efficiamini. Obſeruandum igitur, quod is, qui fructum adfert copioſum, hic perfectus efficitur Chriſti diſcipulus. Glorificari autem dixit patrem et gaudere, in copioſa fructificatione, et perfecto diſcipulatu ipſius: adhortans eos ad hanc rem, tanquam ad id, quod domino gratum eſt.

Verſ. 9. *Sicut — vos.* Eo modo, quo me dilexit pater, tanquam videlicet facientem voluntatem ſuam: ita et ego dilexi vos, tanquam ſcilicet facientes voluntatem meam.

In praecedentibus quidem data eſt a nobis diſtinctio de Sicut, Quemadmodum et ſimilibus, quod quum de patre, filio, ac ſpiritu ſancto dicuntur, aequalitatem ſignificant: quum vero de Deo et hominibus, ſimilitudinem deſignant, verum ſimilitudo non vbique per omnia quadrat.

Verſ. 9.

Vers. 6. Καὶ — βάλλουσι. Τὸ τῆς γεέννης.

Vers. 6. Καὶ καίεται. Καὶ φλέγονται, ἢ μὴν κατακαίονται. ἢ μένοντας δὲ ἐν αὐτῷ λέγει, ἢ μόνον τοὺς ἀποκοπέντας ἢ ἀποσχισθέντας αὐτοῦ, ἀλλὰ, καὶ τοὺς μηδ' ὅλως συναφθέντας αὐτῷ.

Vers. 7. Ἐὰν — ὑμῖν. Οὐδὲν γὰρ ἀνάξιον αἰτήσεται, ὁ ταῖς ἐντολαῖς τοῦ θεοῦ ἐμπολιτευόμενος. σκόπει δὲ, ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ μένειν τὸν χριστὸν ἐν τοῖς μαθηταῖς, τὸ, τὰ ῥήματα αὐτοῦ μένειν ἐν αὐτοῖς, εἶτουν, τηρεῖσθαι, ἐνεργεῖσθαι.

Vers. 8. Ἐν — φέρητε. Τὸ μὲν ἐδοξάσθη, ἀντὶ τοῦ, δοξάζεται. τὸ δὲ ἵνα φέρητε, ἀντὶ τοῦ, ἐὰν φέρητε. πολλὰ γὰρ τοιαῦτα ἰδιώματα παρὰ τῇ γραφῇ.

Vers. 8. Καὶ — μαθηταί. Ἀπαρτισθήσεσθε. παρατηρητέον οὖν, ὅτι ὁ καρπὸν πολὺν φέρων, οὗτος ἀπαρτίζεται μαθητὴς τοῦ χριστοῦ. δοξάζεσθαι δὲ, ἤτοι, χαίρειν τὸν πατέρα εἶπεν, ἐν τῇ πολλῇ καρποφορίᾳ καὶ τελείᾳ μαθητείᾳ αὐτοῦ, προτρεπόμενος αὐτοὺς ἐπὶ τὸ πρᾶγμα, ὡς ἐπὶ εὐαπόδεκτον τῷ θεῷ.

Vers. 9. Καθὼς — ὑμᾶς. Ὃν τρόπον ἠγάπησέ με ὁ πατὴρ, ὡς ποιοῦντα δηλαδὴ τὸ θέλημα αὐτοῦ· ἔτω κἀγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς, ὡς ποιοῦντας τὸ θέλημά μου.

Προδιέσαλται δὲ ἡμῖν, ὅτι τὸ καθὼς καὶ τὰ τοιαῦτα, ὅταν μὲν ἐπὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος λέγωνται, ἰσότητα δηλοῦσιν· ὅταν δὲ ἐπὶ θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὁμοιότητα σημαίνουσιν. ἡ δὲ ὁμοιότης, ἐ παντάπασιν ἀπαράλλακτος.

Verſ. 9. *Manete — mea.* Rurſum aſtringit illos ad ſe.

Verſ. 10. *Si — dilectione.* Et quomodo moreris velut homo carens auxilio? Quia vult hoc pater et ego, pro hominum ſalute: quia hanc quoque rem duco gloriam. Sicut ergo ego dilectus a patre tamen pro vobis morior: ſic et vos ita a me dilecti, moriemini tamen pro me. Nam huiusmodi mors iuxta beneplacitum eſt, non ex odio aut imbecillitate.

Verſ. 11. *Haec — maneat.* Haec conſolatoria verba loquutus ſum vobis, qui ob meam diſcruciamini mortem: vt gaudium, quod erat propter me, quod de me gaudebatis, donec adveníent haec triſtia, non corrumpatur, ſed in vobis maneat, quum certiores facti ſitis, quod non relinquam vos orphanos, ſed iterum veniam ad vos.

Verſ. 11. *Et — compleatur.* Et vt gaudium veſtrum, quod de me eſt, compleatur, ſicut ab exordio eius expectabatis, ſperantes ſemper mecum conuerſari.

Verſ. 12. *Hoc — vos.* Vt diligatis vos inuicem adeo vehementer, vt etiam pro vobis inuicem moriamini: ego enim ſic dilexi vos, vt etiam pro vobis iam moriar. Frequenter autem talia dicit, vt cordibus eorum charitatem indelebiliter inſculpat.

Vide autem admirandum vinculum: ſiquidem oſtenſum eſt, quod manſio in Chriſto procedit ex eius dilectione et obſeruatione mandatorum illius: praeceptum vero eius eſt, vt diligamus nos inuicem.

Vers. 9. Μείνατε — ἐμῇ. Πάλιν ἐπισφίγγει αὐτούς.

Vers. 10. Ἐὰν — ἀγάπῃ. Καὶ πῶς ἀποθνήσκεις, ὡσεὶ ἄνθρωπος ἀβοήθητος; διότι θέλει τοῦτο καὶ ὁ πατὴρ κἀγώ, ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων. ἐπεὶ καὶ δόξαν τὸ πρᾶγμα ἤγημαι. ὥσπερ οὖν ἐγὼ, οὕτως ἀγαπώμενοι ὑπὸ τοῦ πατρὸς, ὅμως ἀποθνήσκω δι' ὑμᾶς· ἕτω καὶ ὑμεῖς ἔτως ἀγαπώμενοι παρ' ἐμοῦ, ὅμως ἀποθανεῖσθε δι' ἐμέ. κατ' εὐδοκίαν γὰρ ὁ τοιοῦτος θάνατος, ἢ κατὰ ἀποστροφὴν ἢ ἀθένειαν.

Vers. 11. Ταῦτα — μείνῃ. Ταῦτα, τὰ παραμυθητικὰ ῥήματα, λελάληκα ὑμῖν ἀνιωμένοις ἐπὶ τῷ θανάτῳ μου, ἵνα ἡ χαρὰ ἡ δι' ἐμὲ, ἣν ἐχαίρετε ἐπ' ἐμοὶ μέχρι τῶν σκυθρωπῶν τούτων, μὴ ἀφανισθῇ, ἀλλὰ ἐν ὑμῖν μείνῃ βεβαιωθεῖσιν, ὅτι οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανοὺς, ἀλλὰ πάλιν ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς.

Vers. 11. Καὶ — πληρωθῇ. Καὶ ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν, ἡ ἐπ' ἐμοὶ, πληρωθῇ, ὡς ἐν ἀρχῇ αὐτῆς προσεδοκᾶτε, ἐλπίζοντες ἀεί μοι συνεῖναι.

Vers. 12. Αὕτη — ὑμᾶς. Ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους ἕτω σφοδρῶς, ὡς καὶ ὑπὲρ ἀλλήλων ἀποθνήσκειν. ἕτω γὰρ κἀγὼ ἠγάπησα ὑμᾶς, ὡς καὶ ὑπὲρ ὑμῶν ἀποθνήσκειν ἤδη. συνεχῶς δὲ τὰ τοιαῦτα λέγει, ἀνεξάλειπτον ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἐγκολάπτων τὴν ἀγάπην.

Ὅρα δὲ θαυμασίαν σειράν. δέδεικται γὰρ, ὅτι τὸ μεῖναι ἐν τῷ χριστῷ, γίνεται ἀπὸ τοῦ ἀγαπᾶν αὐτόν· τὸ δὲ ἀγαπᾶν αὐτὸν, ἀπὸ τοῦ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρεῖν· ἡ ἐντολὴ δὲ αὐτοῦ, ἵνα

inuicem. Itaque diligere nos inuicem, est in Christo manere: et seruare Dei praecepta, est diligere Deum: suntque inter se connexae dilectio, quae est erga Deum, et quae est erga nos inuicem. Dicens autem, Sicut dilexi vos, ostendit quod voluntarie propter illorum dilectionem moriatur.

Vers. 13. *Maiorem — suis.* Maiorem hac, quae adeo magna est, vt etiam animam pro amicis relinquat, sicut ego nunc facio. Itaque non ex imbecillitate, sed ex vestri dilectione morior, ac dispensatorie a vobis separor: nolite ergo contristari. Et quia amicos eos ostendit, nunc etiam dicit, quomodo sint amici sui.

Vers. 14. *Vos — vobis.* O incomparabilem humanitatem. Nunquam quispiam seruum benignum facit sibi amicum: Christus autem etiam hoc facit: magis autem et fratrem eum efficit, Nuntiate, inquit, fratribus meis, vt abeant in Galilaeam: atque patri hunc in filium asciscit: simulque regni coelorum haeredem constituit.

Vers 15. *Iam non — seruos.* Et quando illos dixit, seruos? Quando docens occultabat suae diuinitatis potentiam. In praecedentibus etiam dixit, Vos vocatis me dominum et magistrum, et bene dicitis: sum etenim.

Vers. 15. *Quia — dominus.* Quid faciat occultum.

Vers. 15. *Vos — vobis.* Renunciaui vobis omnia tanquam amicis, quaecunque videlicet ferre potuistis: quaecunque aequum erat, vt audiretis: amico namque et non seruo credit quispiam arcana.

Atqui

[2]) αὐτούς. A. Ita Hentenius. Mox ad finem versus 15. vtrumque coniungitur.

ἀγαπῶμεν ἀλλήλους· ὥστε τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους, μένειν ἐν τῷ χριστῷ ἐστι, καὶ ἀγαπᾶν τὸν θεόν ἐστι, καὶ ἀναπεπλεγμένας πρὸς ἀλλήλας εἰσὶν ἥτε πρὸς θεὸν καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλους ἀγάπη. εἰπὼν δὲ, ὅτι καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς, ἔδειξεν, ὅτι ἐκουσίως ἀποθνήσκει διὰ τὴν ἀγάπην αὐτῶν.

Verſ. 13. Μείζονα — αὐτῦ. Μείζονα ταύτης, τῆς ἔτω μεγάλης, ὡς καὶ τὴν ψυχὴν ἀφεῖναι ὑπὲρ τῶν φίλων, καθὼς ἐγὼ ποιῶ νῦν. λοιπὸν οὖν οὐκ ἐξ ἀθενείας ἐμῆς, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης ὑμῶν ἀποθνήσκω, καὶ οἰκονομικῶς ὑμῶν χωρίζομαι, καὶ μὴ ἀθυμεῖτε. ἐπεὶ δὲ Φίλους [z]) αὐτῦ ὑπεδήλωσε, λέγει, πῶς εἰσὶ Φίλοι αὐτῦ.

Verſ. 14. Ὑμεῖς — ὑμῖν. Ὦ τῆς ἀνεικάστου φιλανθρωπίας! ἐφ' ἡμῶν μὲν, οὐκ ἂν ποτέ τις τὸν εὐγνώμονα δοῦλον ποιήσῃ Φίλον· ὁ δὲ χριστὸς καὶ τῦτο ποιεῖ, μᾶλλον δὲ καὶ ἀδελφὸν αὐτὸν ἀπεργάζεται· ἀπαγγείλατε, [x]) γάρ, Φησι, τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς τὴν γαλιλαίαν· καὶ υἱοθετεῖ τοῦτον τῷ πατρὶ, καὶ καθιξᾷ συγκληρονόμον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. x) Matt. 28, 10.

Verſ. 15. Οὐκ ἔτι — δέλους. Καὶ πότε αὐτοὺς εἶπε δέλους; ὅτε διδάσκων ἀπεκάλυπτε τὴν ἐξσίαν τῆς ἑαυτῦ θεότητος. καὶ προλαβὼν δὲ εἶπεν· ὑμεῖς [y]) Φωνεῖτέ με ὁ κύριος καὶ ὁ διδάσκαλος· καὶ καλῶς λέγετε. εἰμὶ γάρ. y) Io. 13, 13.

Verſ. 15. Ὅτι — κύριος. Τί ποιεῖ ἀπόῤῥητον.

Verſ. 15. Ὑμᾶς — ὑμῖν. Ἀνήγγειλα ὑμῖν, ὡς Φίλοις, πάντα, ὅσα ἠδύναθε βασάζειν δηλονότι, ὅσα ἀκῦσαι ὑμᾶς εἰκός. τῷ Φίλῳ γάρ τις, ἃ τῷ δέλῳ, καταπιστεύει τὰ ἀπόῤῥητα.

Atqui ſuperius quum diceret, Vos amici mei eſtis, ſi feceritis, quaecunque ego praecipio vobis, oſtendit, quod nondum erant, ſed futuri tunc, quum ea facerent: quomodo ergo hic ait, Vos autem dixi amicos, quia omnia, quae audiui a patre meo, nota feci vobis? Verbum Eſtis, ſiue eritis, pro Permanebitis accipito, ac ſi dicat, Quum iam ſitis, etiam in futurum permanebitis, ſi feceritis et caetera.

Deinde et aliud ponit ſignum, quod eos haberet amicos ſuos.

Verſ. 16. *Non — vos.* Negatiue ſermo pronuntiandus eſt, non interrogatiue. Vos non elegiſtis me, ſed ego elegi vos in amicos: ego ad amicitiam veſtram accurri.

Verſ. 16. *Et poſui vos.* Ex plantaui vos in dilectione mea, in fide, quae in me eſt.

Verſ. 16. *Vt vos eatis.* Vt extendamini creſcentes.

Verſ. 16. *Et fructum adferatis.* Veluti ſuperius ſignificatum eſt. Aut fructum, ſpiritualia charismata: aut multitudinem eorum, qui ſtudio illorum ſaluandi ſunt.

Verſ. 16. *Et — maneat.* Maneat incorruptus, perpetuus.

Verſ. 16. *Vt — vobis* Nomine meo, hoc eſt, tanquam mei, tanquam Chriſtiani.

Vel

3) αὐτούς, omittit. B.

4) Ita ἔθηκα exponit Chryſoſt. Tom. VIII. p. 452. C. Theophylact. p. 782. A. B. Τιθέναι de palmitibus ita habet Xenoph. Oecon. 19, 7. 9.

5) Ita Chryſoſt. Tom. VIII. p. 452. C. Theophyl. p. 782. A. Cyrill. Tom. IV. p. 892. E. qui per ἀνάγειν explicat. Nititur autem haec interpretatio τοῦ

Καὶ μὴν ἀνωτέρω εἰπών· ὑμεῖς[2]) φίλοι μου ἐστέ, ἐὰν ποιῆτε, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν· ἐνέφηνεν, ὅτι οὔπω εἰσὶν, ἀλλὰ τότε εἰσὶν, ὅτε ποιοῦσι· πῶς ἂν ἐνταῦθά φησιν· ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους, ὅτι πάντα, ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ πατρός μου, ἐγνώρισα ὑμῖν; τὸ ἐστὲ, ἀντὶ τοῦ, διαμένετε νόησον, ὅτι ὄντες ἤδη, καὶ εἰς τὸ ἑξῆς διαμένετε, ἐὰν ποιῆτε, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ὑμῖν. z) Io. 15, 14.

Εἶτα τίθησι καὶ ἄλλο τεκμήριον τοῦ ἔχειν[3]) αὐτοὺς φίλους ἑαυτοῦ.

Verſ. 16. Οὐχ — ὑμᾶς. Κατὰ ἀπόφασιν ὁ λόγος, ὅτι ἐγὼ εἱλόμην ὑμᾶς φίλους, ἐγὼ τῇ φιλίᾳ ὑμῶν ἐπέδραμον.

Verſ. 16. Καὶ ἔθηκα ὑμᾶς. Καὶ ἐφύτευσα[4]) ὑμᾶς εἰς τὴν ἐμὴν ἀγάπην, εἰς τὴν εἰς ἐμὲ πίστιν.

Verſ. 16. Ἵνα ὑμεῖς ὑπάγητε. Ἵνα ἐκτείνησθε[5]) αὐξανόμενοι.

Verſ. 16. Καὶ καρπὸν φέρητε. [Ὡς[6]) ἀνωτέρω δεδήλωται· ἢ] καρπὸν, τὰ πνευματικὰ χαρίσματα, ἢ τὰ πλήθη τῶν σωζομένων ἐκ τῆς αὐτῶν σπορᾶς.

Verſ. 16. Καὶ — μένῃ. Καὶ ἵνα μένῃ ἀνώλεθρος, διηνεκής.

Verſ. 16. Ἵνα — ὑμῖν. Ἐν τῷ ὀνόματί μου, τουτέστιν, ὡς ἐμοὶ, ὡς χριστιανοί.

[3]) Ἡ ἐπιτοῦ ἔθηκα et ὑπάγητε proximis vocabulis, καρπὸν φέρητε. Vereor tamen, ne doctior, quam verior ſit haec explicatio. Euangeliſtae enim haud adeo diligenter obſeruant vocabula translata. Sunt alia loca, vbi nemo τιθέναι interpretabitur περὶ φυτεύσεως. Vide Rom. 4, 17. Hebr. 1, 2. Ὑπάγειν autem ſine exemplo explicatur ἐκτείνεσθαι, αὐξάνειν, ἄυξειν.

[6]) Incluſa abſunt. A.

Vel inuocato nomine meo, ſicut etiam in praecedentibus declarauimus, vbi dicebat, Et quicquid petieritis nomine meo, hoc faciam. Ac rurſus, Si quid petieritis nomine meo, hoc faciam: ex quibus oſtenſa eſt potentiae aequalitas patris et filii.

Verſ. 17. *Haec — inuicem.* Haec loquor vobis, puta, quod morior pro vobis, et quod ego ad amicitiam veſtram accurri, non improperans, ſed incitans vos ad mutuam inter vos dilectionem. Quia vero turbabantur tanquam iam ab omnibus Iudaeis odio habiti, deinceps conſolatur etiam eorum triſtitiam.

Verſ. 18. *Si — odio habuerit.* Mundum dicit, malos Iudaeos. Sit, inquit, vobis in conſolationem, quod ego prius, quam vos, fuerim odio habitus: et gaudete magis, quia mecum in odio malorum communicatis. Deinde aliam quoque ponit conſolationem: quod ſi e numero malorum eſſent, mali vtique eos diligerent.

Verſ. 19. *Si — diligeret.* Quod ſuum eſſet, hoc eſt, ſibi ſimile: gaudet namque ſimili ſimile.

Verſ. 19. *Quia — mundus.* Itaque odio haberi vos a malis, demonſtratio eſt virtutis, quemadmodum etiam a talibus amari, ſignum eſt malitiae. Quia vero abiectam eorum mentem erexit: rurſum ipſos ab his, quae contra ſe fiebant, conſolatur.

Verſ. 20. *Mementote — vobis.* Et quis ſit ille ſermo, aduerte.

Verſ. 20.

7) Incluſa abſunt.

8) Scilicet Chryſoſt. Tom. VIII. p. 452. D. pro ἐντέλλομαι, infert λελάληκα, ex loco ſimili, vt ſolet.

[6]Ἢ ἐπικαλέμενοι τὸ ὄνομά με, ὡς καὶ προλαβόντες ἡρμηνεύσαμεν, ἔνθα ἔλεγε· καὶ ὅ, τι[a]) ἂν αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, τοῦτο ποιήσω. [καὶ[7]) πάλιν· ἐάν τι[b]) αἰτήσητε ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐγὼ ποιήσω. ἀφ' ὧν δείκνυται τὸ ἰσοδύναμον πατρὸς καὶ υἱοῦ.]

a) Io. 14, 13.
b) Io. 14, 14.

Verſ. 17. Ταῦτα — ἀλλήλους. Ταῦτα[8]) λαλῶ ὑμῖν, τὸ ὅτι ἀποθνήσκω ὑπὲρ ὑμῶν, καὶ, τὸ ὅτι ἐγὼ τῇ Φιλίᾳ ὑμῶν ἐπέδραμον, οὐκ ὀνειδίζων, ἀλλ' ἐνάγων ὑμᾶς εἰς τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. ἐπεὶ δὲ ἐθορυβοῦντο, ὡς ἤδη πᾶσι τοῖς Ἰουδαίοις μισητοὶ γενόμενοι, παραμυθεῖται καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀθυμίαν.

Verſ. 18. Εἰ — μεμίσηκε. Κόσμον λέγει, τοὺς πονηροὺς Ἰουδαίους. ἔσω, φησὶν, ὑμῖν εἰς παραμυθίαν, τὸ πρὸ ὑμῶν ἐμὲ μισηθῆναι, καὶ χαίρετε μᾶλλον, ὅτι κοινωνεῖτέ μοι τοῦ παρὰ τῶν πονηρῶν μίσους. εἶτα λέγει καὶ ἑτέραν παραμυθίαν, ὅτι ἐὰν ἐκ τῶν πονηρῶν ἦσαν, οἱ πονηροὶ ἂν ἐφίλουν αὐτούς.

Verſ. 19. Εἰ — ἐφίλει. Τὸ ὅμοιον. χαίρει γὰρ τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον.

Verſ. 19. Ὅτι — ὁ κόσμος. Ὥστε τὸ μισεῖσθαι ὑμᾶς παρὰ[9]) τῶν πονηρῶν, ἀπόδειξίς ἐστιν ἀρετῆς, ὥσπερ καὶ τὸ φιλεῖσθαι παρὰ τῶν τοιούτων, κακίας. ἐπάρας οὖν αὐτῶν καταπίπτον τὸ φρόνημα, πάλιν ἀπὸ τῶν καθ' ἑαυτὸν τούτους παρηγορεῖ.

Verſ. 20. Μνημονεύετε — ὑμῖν. Καὶ[1]) ποῖός ἐστιν ἐκεῖνος ὁ λόγος, ἄκουσον.

Verſ. 20.

[9]) ὑπὸ, pro παρά. A.
[1]) Omiſſo καὶ, legitur ὁποῖος. A.

Verſ. 20. *Non — ſuo.* Nam hunc ſermonem in praecedentibus dixit eis: nec id ſemel, ſed variis in locis. Ait ergo, Non eſtis vos me meliores.

Verſ. 20. *Si — perſequentur.* Conſequens enim eſt, vt ſi mei eſtis diſcipuli, bono ſitis animo ad ſimilia cum praeceptore ſufferenda, et per veſtigia me ſequendum.

Verſ. 20. *Si — ſeruabunt.* Neque grauiter feratis, quod vos perſequantur, aut quod veſtros contemnant ſermones: quae enim in me oſtenderunt, haec etiam in vos oſtendent: et ſufficit, inquit, ſeruo, vt ſit ſicut dominus eius.

Verſ. 21. *Sed — meum.* Haec omnia: puta perſequentes, et ſermonem veſtrum non ſeruantes. Si ergo diligitis me, gaudebitis omnino, quia haec propter me patimini, quia et ego propter vos: et vos quidem pro domino, ego vero pro ſeruis. Deinde ponit et aliam conſolationem.

Verſ. 21. *Quia — me.* Quia contemnunt eum, qui me amandauit, hoc eſt, patrem quoque contumelia afficiunt. Gaudete itaque nobiscum affecti contumelia. Poſt haec Iudaeos omni priuat venia, quod de induſtria perperam operati ſint, taliaque perpetrauerint.

Verſ. 22. *Si — ſuo.* Si non docuiſſem eos, peccatum non haberent perſequendo ac contumelia afficiendo et me et vos, qui mei eſtis, vtpote non dicentem, quis eſſem, nec id a ſcripturis oſtendentem.

Verſ. 23. *Qui — odit.* Explanat et auget peccatum illorum dicens, quod filii iniuria, patris

Vers. 20. Οὐκ — αὐτῶ. Τοῦτον γὰρ τὸν λόγον προλαβὼν εἶπεν αὐτοῖς, καὶ οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ διαφόρως. λέγει οὖν, ὅτι οὐκ ἐμοῦ κρείττους ὑμεῖς.

Vers. 20. Εἰ — διώξουσιν. Ἀκόλουθον γὰρ, εἴγε μαθηταί μου ἐστε. εὐψυχεῖτε οὖν, τὰ ὅμοια τῷ διδασκάλῳ πάσχοντες, καὶ κατ' ἴχνος ἀκολουθοῦντές μοι.

Vers. 20. Εἰ — τηρήσουσι. Μήτε διωκόμενοι δυσφορεῖτε, μήτε τὸ λόγου ὑμῶν ἀθετουμένου. ἃ γὰρ εἰς ἐμὲ ἐνεδείξαντο, ταῦτα καὶ εἰς ὑμᾶς ἐνδείξονται, καὶ ἀρκετόν, φησι, τῷ c) δέ- c) Matt. 10, 25.
λῳ, ἵνα γένηται ὡς ὁ κύριος αὐτῶ.

Vers. 21. Ἀλλὰ — με. Ταῦτα πάντα, διώκοντες δηλαδὴ, καὶ τὸν λόγον ὑμῶν μὴ τηροῦντες. εἰ οὖν ἀγαπᾶτέ με, χαρήσετε πάντως, ὅτι δι' ἐμὲ ταῦτα πάσχετε, ἐπεὶ κἀγὼ δι' ὑμᾶς. καὶ ὑμεῖς μὲν ὑπὲρ δεσπότου, ἐγὼ δὲ ὑπὲρ δούλων. εἶτα τίθησι καὶ ἄλλην παραμυθίαν.

Vers. 21. Ὅτι — με. Ὅτι ἀθετῶσι τὸν ἀποστείλαντά με, τουτέστιν, ὑβρίζουσι καὶ τὸν πατέρα. λοιπὸν τοίνυν ἀγαλλιᾶσθε, ὑβριζόμενοι μεθ' ἡμῶν. ἔπειτα ἀποστρεῖ τοὺς Ἰουδαίους ἀπάσης συγγνώμης ἐθελοκακοῦντας, καὶ τοιαῦτα διαπραττομένους.

Vers. 22. Εἰ — αὐτῶν. Εἰ μὴ ἐδίδαξα αὐτοὺς, ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον, διώκοντες καὶ ὑβρίζοντες ἐμέ τε καὶ ὑμᾶς τοὺς ἐμοὺς, ὡς μήτε, τίς εἰμι, λέγοντα, μήτε ἀπὸ τῶν γραφῶν τοῦτο δεικνύοντα.

Vers. 23. Ὁ — μισεῖ. Σαφηνίζει καὶ αὔξει τὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν, λέγων, ὅτι καὶ ἡ τοῦ υἱοῦ ὕβρις, τοῦ πατρός ἐστιν ὕβρις. εἰπὼν δὲ

περὶ

patris eſt iniuria. Poſtquam autem dixit de doctrina ſua, dicit etiam de ſignis ſuis.

Verſ. 24. *Si — haberent.* Et vere ipſi teſtes erant dicentes, Nunquam apparuit ſic in Iſraël, aliaque ſimilia.

Verſ. 24. *Nunc — viderunt.* Huiusmodi opera.

Verſ. 24. *Et — meum.* Superius namque dixit, Qui me odit, is et patrem meum odit. Et rurſum alibi. Qui non honorat filium, non honorat patrem, qui miſit illum.

Verſ. 25. *Sed — gratis.* Etiam hic dictio Vt, non eſt cauſalis, ſed futuri ſignificatiua, quod futurum ſit, vt hic ſermo compleatur. Legem vero dicit librum Pſalmorum, in quo ſcritum eſt, Et ſermonibus odii circumdederunt me et oppugnauerunt me gratis ſiue fruſtra, absque ratione, propter ſuam malitiam.

Ne autem dicant Apoſtoli, Si te perſequuti ſunt, et ſermonem tuum non ſeruauerunt: ſi quum talia edocti ſunt, taliaque viderunt, nihil illis profuit, ſi te et patrem tuum oderunt: ſimilia quoque aduerſum nos demonſtrabunt: quam igitur ob cauſam ad tales nos mittis? inducit conſolationem, dicens, quod ſpiritus ſanctus cooperabitur illis.

Cap. XVII. De paracleto.

Verſ. 26. *Quum — me.* De mea diuinitate. Nam quum pater teſtimonium perhibuerit de

[2]) μισῶν ἐμέ. A.

[3]) Hic addit Codex. A. μισεῖ. Paullo poſt autem omittit.

περὶ τῆς διδασκαλίας αὐτῦ, λέγει καὶ περὶ τῶν σημείων αὐτῦ.

Vers. 24. Εἰ — εἶχον. Καὶ ὄντως αὐτοὶ τέτων μάρτυρες, λέγοντες· ὅτι ἐδέποτε[d]) οὕτως ἐφάνη ἐν τῷ Ἰσραὴλ, καὶ ἕτερα τοιαῦτα. d) Matth. 9, 33.

Vers. 24. Νῦν — ἑωράκασι. Τὰ τοιαῦτα ἔργα.

Vers. 24. Καὶ — μέ. Ἀνωτέρω γὰρ εἶπεν· ὅτι[e]) ὁ ἐμὲ[2]) μισῶν[3]) καὶ τὸν πατέρα μου μισεῖ. καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν· ὁ[f]) μὴ τιμῶν τὸν υἱὸν, ἐ τιμᾷ τὸν πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν. e) Io. 15, 23. f) Io. 5, 23.

Vers. 25. Ἀλλ' — δωρεάν. Καίταῦθα τὸ ἵνα οὐκ αἰτιολογικὸν, ἀλλὰ δηλωτικὸν τῦ μέλλοντος, ὅτι μέλλει πληρωθῆναι ὁ λόγος οὗτος. νόμον δὲ λέγει, τὴν βίβλον τῶν ψαλμῶν, ἐν ᾗ γέγραπται· ὅτι[g]) καὶ λόγοις μίσους ἐκύκλωσάν με, καὶ ἐπολέμησάν με δωρεάν. ἐμίσησαν ἕν αὐτὸν δωρεὰν, ἤτοι, μάτην, ἀνευλόγως,[4]) διὰ τὴν πονηρίαν αὐτῶν. g) Ps. 108, 2.

Ἵνα δὲ μὴ εἴπωσιν οἱ ἀπόστολοι· εἰ σὲ ἐδίωξαν καὶ τὸν λόγον σου οὐκ ἐτήρησαν, εἰ τοιαῦτα διδαχθέντες καὶ τοιαῦτα ἑωρακότες ἐδὲν ἀπώναντο, εἰ σὲ καὶ τὸν πατέρα σου μεμισήκασι, μέλλεσι δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς τὰ ὅμοια ἐνδείξασθαι, τίνος ἕνεκεν εἰς τοιούτους ἀποστέλλεις ἡμᾶς; ἐπάγει παραμυθίαν, λέγων, ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον συνεργήσει αὐτοῖς.

Κεφ. ΙΖ. Περὶ τοῦ παρακλήτου.

Vers. 26. Ὅταν — ἐμῦ. Περὶ τῆς ἐμῆς θεότητος. τοῦ γὰρ πατρὸς διαφόρως μαρτυρήσαν-

4) Hentenius fortasse reperit ἄνευ λόγου, Sed hoc quoque probum i. e. οὐκ εὐλόγως.

de me, ſpiritus ſanctus quoque multifariam teſtimonium omnino perhibebit. Teſtificabitur autem lucens in cordibus veſtris ad maiorem certitudinem: et miracula operans ad nomen meum. Vide autem, quod mittit quidem eum et filius, tanquam eiusdem cum patre honoris: verum id a patre, puta procedentem. Procedit itaque a patre, tanquam de eius ſubſtantia. Ideo etiam omnia, quae patris ſunt, nouit, ſicut et filius.

Quod ſi roget quis, cur etiam filius non dicitur ipſe ſpiritus, quum etiam ab eodem ſit patre? Dicemus, quia non natus eſt, quemadmodum filius, ſed alio modo procedit. Ideo Nati quidem vocabulum filio conuenit, Procedentis vero ſpiritui. Rurſum ſi pergat interrogans, quid ſit illa proceſſio, pergemus et nos dicentes, inuertendo paululum, quod ait Gregorius Theologus: Dic tu generationem filii, et nos naturam eloquemur proceſſionis ſpiritus: et ex aequo pugnabimus, in Dei myſteria tanquam per tranſennam proſpicientes.

Quare autem filius et ſpiritus non dicuntur fratres, quum eundem habeant patrem? quia non eodem modo ex illo ſunt: ſiquidem ille naſcitur, hic vero procedit.

Verſ. 27. *Et — eſtis.* Teſtes ſermonum et operum meorum, ac meae diuinae potentiae fide digni, quia ab initio praedicationis meorumque miraculorum mecum eſtis: et omnino multos ad fidem adducetis: neque enim omnes ſimiliter mali ſunt.

Cap.

5) Incluſa abſunt. A.

6) Locus Gregorii Nazianz. in orat. de Sp. S. p. 221. init. ita habet: *τίς οὖν ἡ ἐκπόρευσις; εἰπὲ σὺ τὴν ἀγεννησίαν τοῦ πατρὸς, κἀγὼ τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ*

σαντος περὶ ἐμοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διαφόρως μαρτυρήσει πάντως. μαρτυρήσει δὲ, ἐλλάμπον ταῖς καρδίαις ὑμῶν εἰς πληροφορίαν τελειοτέραν, καὶ τερατουργοῦν ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου. [ὅρα[5]) δὲ, ὅτι πέμπει μὲν αὐτὸ καὶ υἱὸς, ὡς ὁμότιμος τῷ πατρί· παρὰ τοῦ πατρὸς δὲ, ὡς παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον. παρὰ τοῦ πατρὸς δὲ ἐκπορεύεται, ὡς ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ ὄν. διὸ καὶ οἶδε πάντα τὰ τοῦ πατρὸς, ὥσπερ καὶ ὁ υἱός.

Εἰ δέ τις ἐρωτᾷ, πῶς ὁ λέγεται καὶ τὸ πνεῦμα υἱὸς, οἷα ἐκ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς ὄν; ἐρεῖμεν, διότι ὁ γεννᾶται, ὡς ὁ υἱὸς, ἀλλ' ἐκπορεύεται τρόπον ἕτερον. διὸ τῷ γεννητῷ μὲν κλῆσις, υἱὸς, τῷ ἐκπορευτῷ δὲ, πνεῦμα. εἰ δὲ προσερωτήσει, τίς ἐστιν αὕτη ἡ ἐκπόρευσις, προσερεῖμεν, ὅ φησιν[6]) ὁ θεολόγος γρηγόριος, μικρὸν ὑπαλλάξαντες· ὅτι εἰπὲ σὺ τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ, καὶ ἡμεῖς φυσιολογήσομεν τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ πνεύματος, καὶ παραπληκτίσομεν ἐπίσης εἰς θεοῦ μυστήρια παρακύπτοντες.

Καὶ διατί ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα ὁ λέγονται ἀδελφοὶ, τὸν αὐτὸν ἔχοντες πατέρα; διότι ὁ τὸν αὐτὸν τρόπον εἰσὶν ἐξ αὐτοῦ. ὁ μὲν γὰρ γεννᾶται, τὸ δὲ ἐκπορεύεται.]

Vers. 27. Καὶ — ἐστέ. Καὶ ὑμεῖς μάρτυρες τῶν λόγων καὶ ἔργων μου, καὶ τῆς ἐμῆς θεοπρεποῦς δυνάμεως ἀξιόπιστοι, διότι ἀπ' ἀρχῆς τοῦ κηρύγματος καὶ τῶν θαυμάτων μετ' ἐμοῦ ἐστε, καὶ πολλοὺς[7]) πάντως ἀγρεύσετε πρὸς τὴν πίστιν. ὁ γὰρ πάντες ὁμοίως πονηροί.

υἱοῦ φυσιολογήσω, καὶ τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ πνεύματος, καὶ παραπληκτίσομεν ἄμφω εἰς θεοῦ μυστήρια παρακύπτοντες.

7) πάλιν, pro πολλοὺς. B

Cap. XVI. v. 1. *Haec — offendamini.*

Quum malos videritis perſequentes vos, ac iniuria afficientes, ſed cognoſcentes, quod paracletus vobis auxilietur, bono ſitis animo, ac viriliter agatis.

Verſ. 2. *Extra ſynagogas — vos.* Praedictum eſt enim, quod ſtatuerunt Iudaei, vt ſi quis confiteretur ipſum eſſe Chriſtum, extra ſynagogam eiiceretur.

Verſ. 2. *Sed — Deo.* Sed procedente tempore, inquit, adeo inſanient, tantoque ſtudio veſtram affectabunt mortem, vt eum, qui vos occiderit, putent ſacrificium ac victimam obtuliſſe Deo, et opinentur coluiſſe eum magis, eique placuiſſe, vt qui ſeductores ac peſtiferos occiderit.

Verſ. 3. *Et — me.* Propter quos haec ſuſtinebitis: et ſatis eſt vobis ad conſolationem, quod haec propter nos patiamini. Non nouerunt autem patrem, neque me, idque voluntarie, ſponte videlicet deteriora ſectantes.

Verſ. 4. *Sed — vobis.* Vt quum venerit tempus perſequutionis ac mortis veſtrae, reminiſcamini eorum, quae videlicet loquutus ſum vobis: ſiue, vt recordemini, quod ego praedixerim vobis omnia, tanquam vniuerſa cognoſcens: et vt a vera triſtium praenuntiatione, fidelem me habeatis etiam in bonorum promiſſionibus. Nam deceptor non ea praedicit, quae a deceptione abducunt, ſed ea tantum, quae attrahunt.

Haec

8) ἀποκτείναντα. A. vt eſt in textu.
9) δηλαδή, loco δή A.
1) ἐχθρῶν antea, ſed ex correctione eiusdem manus, σκυθρωπῶν. B.

Cap. XVI. v. 1. Ταῦτα — σκανδαλισθῆτε.

Ὅταν ἴδητε τοὺς πονηροὺς διώκοντας ὑμᾶς καὶ κακοῦντας, ἀλλ' ἵνα γινώσκοντες, ὅτι ὁ παράκλητος ἐπικουρεῖ ὑμῖν, εὐψυχεῖτε καὶ ἀνδρίζεσθε.

Verſ. 2. Ἀποσυναγώγους — ὑμᾶς. Προείρηται γάρ· ὅτι h) συνέθεντο οἱ Ἰουδαῖοι, ἵνα, ἐάν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ χριστὸν, ἀποσυνάγωγος γένηται. h) Io. 9, 22.

Verſ. 2. Ἀλλ' — θεῷ. Ἀλλὰ προϊόντος τοῦ χρόνου, φησὶν, τοσοῦτον ἐκμανήσονται καὶ περισπάδαξον ποιήσονται τὸν θάνατον ὑμῶν, ὥστε τὸν ἀποκτείνοντα [8]) ὑμᾶς δοκεῖν θυσίαν προσφέρειν τῷ θεῷ, καὶ νομίζειν εὐσεβεῖν μᾶλλον καὶ εὐαρεστεῖν αὐτῷ, ὡς ἀποκτείνοντα πλάνους καὶ λυμεῶνας καὶ θεοσυγεῖς. προειπὼν δὲ τὰ λυπηρὰ, ἐπάγει πάλιν παραμυθίαν.

Verſ. 3. Καὶ — ἐμέ. Δι' οὓς ταῦτα ὑποστήσεσθε. καὶ ἀρκεῖ ὑμῖν εἰς παράκλησιν τὸ, δι' ἡμᾶς ταῦτα πάσχειν. οὐκ ἔγνωσαν δὲ τὸν πατέρα οὐδὲ ἐμὲ, ἑκόντες, ὡς ἐθελοκακοῦντες.

Verſ. 4. Ἀλλὰ — ὑμῖν. Ἵνα, ὅταν ἔλθῃ ὁ καιρὸς τῆς διώξεως καὶ ἀναιρέσεως ὑμῶν, μνημονεύητε αὐτῶν, ὧν δὴ [9]) λελάληκα ὑμῖν, ἤγουν, ἵνα μνημονεύητε, ὅτι ἐγὼ εἶπον ὑμῖν πάντα, ὡς πάντα εἰδώς, καὶ ἵνα ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς προαγορεύσεως τῶν [1]) σκυθρωπῶν ἡγῆσθέ με πιστὸν καὶ ἐπὶ ταῖς ἀγαθαῖς ἐπαγγελίαις. ὁ γὰρ ἀπατῶν οὐ προλέγει τὰ ἀπάγοντα τῆς [2]) ἀπάτης, ἀλλὰ μόνα τὰ ἕλκοντα.

[2]) ἀγάπης in contextu, et ſupra ἀπάτης. B. Vtrumque ab eadem manu. Codex A. habet ἀπάτης tantum.

Haec vero et similia frequenter eis inculcat, vt dum passi fuerint non turbentur, quum hoc praesciuerint: neque torpescant scientes, quod propter Deum passuri sint. Magnum siquidem remedium est his, qui pro virtute decertant, cognoscere, pro quo sit certamen. Et nobis ergo pro honesto patientibus consolationi sit, cognoscere, quod pro honesto patimur. Nam si pro honesto quis pati gaudet, multo magis pro Deo et pro virtute.

Vers. 4. *Haec — eram.* Quia vobiscum eram et ita passuri non eratis, quamdiu vobiscum essem. Nunc autem haec dico, quia separor a vobis: et iam instant vobis pericula.

Atqui etiam ab initio, quum vocauit eos, et in Apostolatum ordinauit, dixit eis, Ecce ego mitto vos, tanquam oues in medio luporum: et, Tradent vos ad concilia, et in synagogis suis verberabunt vos, et ad reges et praesides ducemini propter me et eritis odio habiti ab omnibus propter nomen meum. Itemque, Ne vobis ab his timueritis, qui occidunt corpus, ac multa huiusmodi.

Quomodo ergo ait, Haec vobis ab initio non dixi? Quia dictio Haec, in praesenti alia ab illis significat: dico sane, sed venit siue appropinquat tempus, vt quisquis interfecerit vos, videatur cultum praestare Deo: nam haec dixit nunc, quae praecedentibus erant formidabiliora.

Vers. 5. *Nunc — abis?* Videns eos in tantum tristitia absorptos, vt muti efficerentur, nec responsum ei dare possent, exprobrat eis silentium a tali

3) Inclusa desunt. A.
4) αὐτοῖς, omittit. A.
5) Inclusa omittit. A. Eorum loco autem habet, καὶ τὰ ἑξῆς.

Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα συνεχῶς αὐτοῖς ἐπιλέγει, ἵνα, ὅταν πάσχωσι, μὴ θορυβῶνται, προειδότες τοῦτο, μηδὲ μαλακίζωνται, γινώσκοντες, ὅτι διὰ τὸν θεὸν πάσχουσι. μέγα γὰρ φάρμακον ἐν τοῖς ὑπὲρ ἀρετῆς ἀγῶσι, τὸ γινώσκειν ὑπὲρ τίνος ὁ ἀγών. καὶ ἡμᾶς ἕν, ὑπὲρ καλῶς πάσχοντας, παραμυθέισθω τὸ γινώσκειν, ὅτι ὑπὲρ καλῶς πάσχομεν· εἰ γὰρ ὑπὲρ ἀγαπητοῦ τις πάσχων χαίρει, πολλῷ μᾶλλον ὑπὲρ τοῦ θεοῦ καὶ ὑπὲρ ἀρετῆς.

Vers. 4. Ταῦτα — ἦμην. Ὅτι μεθ' ὑμῶν ἤμην καὶ οὐκ ἐμέλλετε οὕτω παθεῖν, ἕως μεθ' ὑμῶν ἤμην. νῦν δὲ ταῦτα λέγω, διότι χωρίζομαι ὑμῶν, καὶ ἐγγίζουσιν ἤδη τὰ δεινὰ ὑμῖν.

Καὶ μὴν καὶ ἐξ ἀρχῆς, ὅτε ἐκάλεσεν αὐτοὺς, καὶ [εἰς[3]) ἀποστολὴν ἔταξεν,] εἶπεν αὐτοῖς·[4]) ὅτι[i]) ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμᾶς ὡς πρόβατα ἐν μέσῳ λύκων· καί· ὅτι παραδώσουσιν[k]) ὑμᾶς εἰς συνέδρια, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν μαστιγώσουσιν [ὑμᾶς·[5]) καί· ὅτι ἐπὶ ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς ἀχθήσεσθε ἕνεκεν ἐμοῦ· καί· ὅτι ἔσεσθε[l]) μισούμενοι ὑπὸ πάντων διὰ τὸ ὄνομά μου· καί· ὅτι[m]) μὴ φοβηθῆτε ἀπὸ τῶν ἀποκτενόντων τὸ σῶμα·] καὶ πολλὰ τοιαῦτα·

i) Matt. 10, 16.
k) Matt. 10, 17. 18.
l) Matt. 10, 22.
m) Matt. 10, 28.

Πῶς ἂν εἶπεν, ὅτι ταῦτα ὑμῖν ἐξ ἀρχῆς οὐκ εἶπον; διότι ἐνταῦθα τὸ ταῦτα, ἕτερα παρ' ἐκεῖνα δηλοῖ, φημὶ δή, τὸ· ἀλλ' ἔρχεται ὥρα, εἴτεν, ἐγγίζει· καὶ τό· ἵνα πᾶς ὁ ἀποκτείνας ὑμᾶς [δόξῃ[6]) λατρείαν προσφέρειν τῷ θεῷ.] ταῦτα γὰρ νῦν εἶπεν αὐτοῖς, φοβερώτερα ἐκείνων ὄντα.

Vers. 5. Νῦν — ὑπάγεις; Ἰδὼν αὐτὸς ἔτως ὑπὸ τῆς ἀθυμίας καταπαλαισθέντας, ὡς ἀφώνους γενέσθαι, καὶ μὴ δύνασθαι αὐτῷ προσ-

6) Inclusa absunt. A.

a tali triſtitia ortum, dicens, Nunc autem abeo ad eum, qui miſit me, et nemo interrogat me, Quo abis?

Atqui Petrus interrogauit eum dicens, domine quo abis? Sed ibi ſane Petrus dicens, Quo abis? de loco interrogauit: hic vero, Quo abis? ſignificat: Quid agis? Solent namque qui aegre ferunt, ita reuocare eum, qui repente proſilit ad mortem. Oportuit ergo et diſcipulos dicere, Quo abis? ſiue, Quid agis, nos relinquens?

Poteſt quoque et alio modo dici, quod quum Petro interrogante non reſpondiſſet, quo abiret, oportuit eos rurſum interrogare.

Verſ. 6. *Sed — cor.* Admodum contriſtati eſtis, et propterea ſiletis.

Verſ. 7. *Sed — vobis.* Vtpote ipſa veritas. Quanquam enim mille modis anxii ſitis, veritatem dicam, nec triſtia occultabo, ſicut ii, qui ad gratiam loquuntur. Deinde conſolando oſtendit, vtilem eis eſſe ſuam profectionem.

Verſ. 7. *Expedit — vos.* Vos quidem optatis, vt ego verſer vobiscum, verum aliud vobis expedit. Procuratoris eſt autem, non indulgere dilectis, quum inutilia concupiſcunt. Nam quia deſuper ita ſanctae trinitati viſum eſt, vt pater quidem ad filium eos attraheret: filius autem illos doceret, ac ſpiritus ſanctus ipſos perficeret: et iam duo completa erant, oportebat et tertium perfici, conſummationem videlicet ſpiritus ſancti. Non erat autem aequum, vt hoc fieret, niſi poſtquam filius receſſiſſet. Expedit itaque vobis, vt ego abeam. Sicut enim, ſi ego non abiero, paracle-

7) ὅτι, abeſt. A.

λαλεῖν, ὀνειδίζει τὴν ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἀθυμίας σιγὴν, λέγων· νῦν [7]) δὲ ὑπάγω πρὸς τὸν πέμψαντά με, καὶ οὐδεὶς ἐρωτᾷ με, ποῦ ὑπάγεις;

Καὶ μὴν ὁ Πέτρος ἠρώτησεν αὐτὸν, εἰπών· κύριε, [11]) ποῦ ὑπάγεις; ἀλλ' ἐκεῖ μὲν ὁ Πέτρος εἰπών· ποῦ ὑπάγεις; περὶ τόπου ἠρώτησεν· ἐνταῦθα δὲ τὸ, ποῦ ὑπάγεις; τὸ τί ποιεῖς; ὑποφαίνει. εἰώθασι γὰρ οἱ δεινοπαθοῦντες ἔτως ἐπιφωνεῖν τῷ πρὸς θάνατον ὁρμῶντι. ἔδει οὖν καὶ τοὺς μαθητὰς ἐπιλέγειν, πῦ ὑπάγεις; ἤγουν, τί ποιεῖς ἀπολιμπάνων ἡμᾶς;

n) Io. 13, 36.

Ἔξι δὲ καὶ ἕτερος εἰπεῖν, ὅτι ἐπειδὴ τότε, τῦ πέτρου ἐρωτήσαντος, οὐκ ἀπεκρίνατο, ποῦ ὑπάγει, ἐχρῆν αὐτοὺς πάλιν ἐρωτῆσαι.

Vers. 6. Ἀλλ' — καρδίαν. Σφόδρα ἐλυπήθητε, καὶ διὰ τῦτο σιγᾶτε.

Vers. 7. Ἀλλ' — ὑμῖν. Ὡς αὐτοαλήθεια. κἂν γὰρ μυριάκις λυπῆθε, τὴν ἀλήθειαν λέγω, καὶ οὐκ ἀποκρύψω τὰ λυπηρὰ, ὡς οἱ λέγοντες πρὸς χάριν. εἶτα παρηγορῶν, δείκνυσι λυσιτελοῦσαν αὐτοῖς τὴν ἀποδημίαν αὐτῦ.

Vers. 7. Συμφέρει — ὑμᾶς. Ὑμεῖς μὲν βέλεθε συνεῖναί με ὑμῖν· ἔξι δὲ τὸ συμφέρον ἕτερον· κηδομένῳ δὲ, τὸ μὴ φείδεθαι τῶν ἠγαπημένων, ὅταν ἀσύμφορα βέλωνται. ἐπεὶ γὰρ εὐδόκησεν ἄνωθεν ἡ ἁγία τριὰς, τὸν μὲν πατέρα ἑλκύσαι αὐτοὺς πρὸς τὸν υἱόν· τὸν δὲ υἱὸν διδάξαι αὐτούς· τὸ δὲ πνεῦμα τὸ ἅγιον τελειῶσαι αὐτούς· καὶ τὰ μὲν δύο ἤδη γεγόνασιν· ἔδει δὲ γενέθαι καὶ τὸ τρίτον, τὴν διὰ τῦ ἁγίου πνεύματος τελείωσιν· οὐκ ἦν δὲ εἰκὸς τοῦτο ἐλθεῖν, μὴ ἀπελθόντος τῦ υἱοῦ· φησὶν, ὅτι συμφέρει ὑμῖν, ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω, καὶ τὰ ἑξῆς. ὥσπερ γὰρ, ἐὰν ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς

racletus non veniet ad vos: ita etiam, si paracletus non venerit ad vos, nequaquam perficiemini. Necesse est ergo, vt ego abeam, completo iam opere, quod me facere oportuit, vt alius exhortator adueniat, vosque perficiat.

Vers. 8. *Quumque venerit — iudicio.* Arguet, hoc est, condemnabit tandem malos, inexcusabiles penitus demonstrabit, quum me mortuo, eximias apparabit doctrinas, et vt signa fiant maxima ad mei nominis inuocationem. Quid ergo posthac aduersum me dicent, quod sit rationi consentaneum? Cuius etiam mortui nomen talia praestare poterit? profecto nihil. Deinde ea etiam explanat, de quibus illos arguet.

Vers. 9. *De — me.* Nam irremissibile erit peccatum, adhuc in me non credere.

Vers. 10. *De — me.* Iusti namque indicium est, accedere ad Deum, simulque cum eo esse. Nam hoc significat, Et posthac non videbitis me. Itaque nisi iustus essem, non accederem ad Deum: quomodo namque peccator ac seductor, legis transgressor, Deique aduersarius, peruenire ad eum, qui iustus est, verax, legislator ac Deus?

Sed vnde manifestum erit, quod ad Deum abeat et cum eo sit? Vnde? A spiritus sancti testimonio, per illustrationem, vt dictum est, ac signa, quae per nomen eius edentur.

Post-

8) ἀποφανεῖ corrigendum, quod Hentenius etiam habet.

9) Durum hoc, παρασπευάσει διδασκαλίας καὶ ἐπιτελεῖσθαι. Malim ergo post διδασκαλίας interponere γίνεσθαι.

ὑμᾶς· ἔτω καὶ, ἐὰν ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς, ἀ τελειωθήσεθε. ἀναγκαῖον οὖν λοιπὸν ἐμὲ ἀπελθεῖν, πεπληρωκότα τὸ ἔργον, ὃ ἔδει ποιῆσαί με, ἵνα ὁ ἄλλος παράκλητος ἔλθῃ καὶ τελειώσῃ ὑμᾶς.

Verſ. 8. Καὶ ἐλθὼν — κρίσεως. Ἐλέγξει, τετέσι, καταδικάσει τέλεον τοὺς πονηρὲς, ἀναπολογήτους παντάπασιν [8]) ἀποφήνη, ὅταν, ἀποθανόντος μου, παρασκευάσῃ ὑψηλὰς [9]) διδασκαλίας καὶ μέγισα σημεῖα ἐπιτελεῖθαι [1]) ἐπὶ τῇ κλήσει τὲ ὀνόματός μου. τί γὰρ ἐρῶσιν ἔτι κατ' ἐμὲ εὔλογον, ἃ καὶ ἀποθανόντος τηλικαῦτα δύναται τὸ ὄνομα μόνον; ὄντως ἀδέν. ἔτα ἑρμηνέυει, καὶ ἐφ' οἷς ἐλέγξει αὐτές.

Verſ. 9. Περὶ — ἐμέ. Ἁμαρτία γὰρ ἀσύγγνωστος, τὸ μὴ πιςεύειν ἔτι εἰς ἐμέ.

Verſ. 10. Περὶ — με. Δικαίου γὰρ γνώρισμα, τὸ πορέυεθαι πρὸς τὸν θεὸν καὶ συνέιναι αὐτῷ. τῦτο γὰρ δῆλοῖ τό· καὶ οὐκέτι θεωρεῖτέ με. καὶ λοιπὸν, εἰ μὴ ἦμην δίκαιος, οὐκ ἂν ἐπορευόμην πρὸς τὸν πατέρα. πῶς γὰρ ἂν ἁμαρτωλὸς καὶ πλάνος καὶ παράνομος καὶ ἀντίθεος πορευθείη πρὸς τὸν δίκαιον καὶ ἀληθινὸν καὶ νομοθέτην καὶ θεόν;

Καὶ πόθεν δῆλον, ὅτι πρὸς τὸν θεὸν [2]) ἀπῆλθε καὶ σύνεσιν αὐτῷ; πόθεν; ἀπὸ τῆς τὲ ἁγίου πνεύματος μαρτυρίας, τῆς δι ἐλλάμψεως καὶ σημείων, ὡς προείρηται, ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτὲ γινομένης. [3])

Οὐκ

[1]) τελεῖθαι. B.

[2]) Ita. A. Sed Cod. B. in contextu habet, πρὸς τὸν, et ſupra, αὐ. i. e. αὐτὸν, et θεόν.

[3]) γενομένης. A.

Posthac autem non videbitis me, cum hac videlicet ignominia et abiectione. Siquidem visuri eum erant, sed non, vt prius.

Vers. 11. *De — iudicatus est.* Quia diabolus condemnatus est, et a potentatu suo eiectus, non potens posthac meum omnino ferre nomen, sed statim fugiens: quomodo obsecro id illi contingeret, si amicum eum haberem, veluti dicunt mali, quod per Beelzebul principem daemoniorum eiiciam daemonia, quodque daemonium habeam, et caetera huiusmodi?

Vt autem sermonem summatim colligamus; Quum venerit paracletus, arguet mundum de peccato, quia peccant, qui adhuc non credunt: de iustitia autem, quia iustus ego sum et non peccator, sicut ipsi dicunt: de iudicio vero, siue condemnatione, quia condemnatus est princeps daemoniorum, tanquam inimicus, et non amicus meus.

Vers. 12. *Adhuc — nunc.* Quum adhuc imperfecti sitis: et necdum per horrendam passionem, ac inopinatam resurrectionem meam profeceritis, neque induti sitis virtute ex alto.

Vers. 13. *Quum — veritatem.* Ad hoc, vt sciatis omnem veritatem diuinorum dogmatum, quam videlicet expedit vobis cognoscere. Deinde, ne auditis talibus de spiritu sancto, maiorem existimarent esse spiritum, et in extremam inciderent impietatem, medelam adiungit dicens.

Vers. 13. *Non — semetipso.* Sicut neque ego, quemadmodum variis in locis explicauimus. Siquidem nihil vlli sanctae trinitatis personae proprium est, praeter innascibilitatem, natiuitatem et processionem, sed omnia eis communia.

Vers. 13.

Οὐκέτι δὲ θεωρεῖτέ με, μετὰ τῆς νῦν δηλονότι ἀδοξίας καὶ ἀτελείας. ἔμελλον γὰρ αὐτὸν ὁρᾶν, ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ πρότερον.

Vers. 11. Περὶ — κέκριται. Ὅτι ὁ διάβολος κατακέκριται καὶ ἐκβέβληται τῆς δυναστείας αὐτοῦ, μηκέτι δυνάμενος ὅλως φέρειν τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἀλλὰ παραυτίκα δραπετεύων. πῶς δ' ἂν τοῦτο πέπονθεν, εἰ φίλον αὐτὸν εἶχον, ὡς οἱ πονηροὶ λέγουσιν· ὅτι o) ἐν τῷ Βεελζεβοὺλ, ἄρχοντι τῶν δαιμονίων, ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια· καὶ ὅτι p) δαιμόνιον ἔχω, καὶ τὰ τοιαῦτα; o) Matt. 12, 24. p) Io. 7, 20.

Ἵνα δὲ τὸν λόγον ἀνακεφαλαιώσωμεν, ἐλθὼν, φησιν, ὁ παράκλητος ἐλέγξει τοὺς πονηρούς· ἐπὶ ἁμαρτίᾳ μὲν, ὅτι ἁμαρτάνουσι, μὴ πιστεύοντες ἔτι· ἐπὶ δικαιοσύνῃ δὲ, ὅτι δίκαιος ἐγὼ καὶ οὐχ ἁμαρτωλὸς, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν· ἐπὶ κρίσει δὲ, ἤτοι κατακρίσει, ὅτι κατακέκριται ὁ ἄρχων τῶν δαιμονίων, ὡς ἐχθρὸς καὶ ὁ φίλος μου.

Vers. 12. Ἔτι — ἄρτι. Ἀτελεῖς ὄντες ἔτι, καὶ μήπω, διὰ τῶν ἐν τῷ σαυρῷ καὶ τῇ ἀναστάσει μου φρικτῶν καὶ παραδόξων, προκόψαντες, μηδὲ ἐνδυσάμενοι δύναμιν ἐξ ὕψους.

Vers. 13. Ὅταν — ἀλήθειαν. Εἰς τὸ εἰδέναι πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν τῶν θείων δογμάτων, τὴν προσήκουσαν δηλονότι γνωρισθῆναι ὑμῖν. εἶτα ἵνα μὴ, τηλικαῦτα περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀκούσαντες, μεῖζον τὸ πνεῦμα νομίσωσι, καὶ εἰς ἐσχάτην ἀσέβειαν ἐμπέσωσιν, ἐπάγει θεραπείαν καὶ φησίν.

Vers. 13. Οὐ — ἑαυτοῦ. Ὥσπερ ἐδ' ἐγὼ, καθὼς διαφόρως προδιεξειλάμην, ἑδὲν γὰρ ἴδιον ἑδενὶ τῆς ἁγίας τριάδος, πλὴν ἀγεννησίας καὶ γεννήσεως καὶ ἐκπορεύσεως, ἀλλὰ κοινὰ πάντα αὐτῇ.

Vers. 13.

Verſ. 13. *Sed — loquetur.* Quaecunque audierit a patre, ſicut etiam frequenter de meipſo dixi, ſignificans ſubſtantiae ac naturae identitatem, aequalitatem, ac omnimodam ſimilitudinem. Quemadmodum enim filius impletio legis eſt ac prophetarum, veritate confirmans, quae prius figuratiue ſcripta erant: ita quoque et diuinus ſpiritus impletio eſt euangelii, ea quae filii ſunt adimplens, ſicut et filius ea, quae patris ſunt.

Verſ. 13. *Et — vobis.* Ne incaute praecipitemini, etiam prophetiae ac praecognitionis gratia dignos efficiet.

Verſ. 14. *Ille me glorificabit.* Per nomen meum vires praebens: meae incarnationis myſterium planius vobis manifeſtans.

Verſ. 14. *Quia — vobis.* De mea ſcientia: ea videlicet, quae patris eſt. Accipiet autem, hoc eſt audiet. Dicit tamen haec, demittens ſeſe ad diſcipulorum imbecillitatem. Nam accipere et audire, creaturarum ſunt: ſiquidem increata trinitas nouit omnia, et nunquam vllo indiget. Deinde interpretatur, quod dixit, De meo.

Verſ. 15. *Omnia — vobis.* Nam cum omnia, quae patris ſunt, mea ſint, vnum autem horum ſit haec ſcientia: merito dixi, quod de meo accipiet, hoc eſt, conformia mecum et audiet et annuntiabit vobis, nihilque diſſonum, vtpote mihi per omnia aequalis. Quaecunque ergo docuerit, mea ſunt, et meorum adimpletiua ſermonum et operum.

Et quare non venit ſpiritus ſanctus, dum adhuc eſſet cum eis filius? Primum quidem, quia ſufficie-

Vers. 13. Ἀλλ' — λαλήσει. Ὅσα ἂν ἀκούσῃ παρὰ τοῦ πατρὸς, ὃ καὶ περὶ ἐμαυτοῦ πολλάκις εἴρηκα, δηλῶν τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμοφυὲς καὶ ἴσον καὶ ἀπαράλλακτον. ὥσπερ γὰρ ὁ υἱὸς, πλήρωμα νόμου καὶ προφητῶν, τὰ τυπικῶς προδιαγραφέντα βεβαιώσας διὰ τῆς ἀληθείας· ἕτω καὶ τὸ θεῖον πνεῦμα, πλήρωμα τοῦ εὐαγγελίου, ἀναπληροῦν τὰ τοῦ υἱοῦ, καθὼς καὶ οὗτος τὰ τοῦ πατρός.

Vers. 13. Καὶ — ὑμῖν. Τὰ μέλλοντα, ὥστε μὴ ἐμπίπτειν ὑμᾶς ἀφυλάκτως, καὶ προγνωσικῆ χαρίσματος ἀξιώσει.

Vers. 14. Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει. Ἐν τῷ ἐμῷ ὀνόματι τὰς ἐνεργείας διδοὺς, ἀποκαλύπτων ὑμῖν τρανότερον τὸ μυστήριον τῆς ἐμῆς ἐνανθρωπήσεως.

Vers. 14. Ὅτι — ὑμῖν. Ἐκ τῆς ἐμῆς γνώσεως, ἤτοι, τῆς τοῦ πατρός. λήψεται δὲ, ἀντὶ τοῦ, ἀκούσει. τὰ τοιαῦτα δὲ συγκαταβατικῶς λέγει, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν μαθητῶν. τὸ γὰρ λαμβάνειν καὶ ἀκούειν, τῶν κτιστῶν εἰσιν· ἡ δὲ ἄκτιστος τριὰς οἶδε πάντα, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἀνενδεής ἐστιν. εἶτα ἑρμηνεύει, τὸ ἐκ τοῦ ἐμοῦ.

Vers. 15. Πάντα — ὑμῖν. Ἐπεὶ γὰρ πάντα, ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ, ἐμά ἐστιν, ἐν δὲ τούτων καὶ ἡ γνῶσις αὕτη, εἰκότως εἶπον, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, τουτέστι, συνῳδά μοι καὶ ἀκούσει καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν, καὶ οὐδὲν ἀπάδον, ὡς κατὰ πάντα ἴσος ἐμοί. λοιπὸν τοίνυν, ἅπερ ἂν διδάξῃ, ἐμά ἐστι, καὶ τῶν ἐμῶν ἀναπληρωτικά.

[Καὶ[4]) διατί οὐκ ἦλθε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, συνόντος αὐτοῖς ἔτι τοῦ υἱοῦ; πρῶτα μὲν, διότι ἤρκει

4) A verbis καὶ διατί ad δήλη γενήται desunt omnia in Cod. A.

sufficiebat filius, qui cum eis versabatur. Praeterea vero, quia necdum occiso agno, qui pro mundi peccato immolatus est, nondum solutum erat peccatum: hoc autem nondum soluto, Dei erga homines reconciliatio nondum facta erat: nondum vero facta reconciliatione, non oportuit dari gratiam spiritus sancti. Vbi vero facta est reconciliatio, et Apostoli ad pericula mittebantur, ac certamina aggrediebantur, et vrgentis erat necessitatis, tunc demum alius venit exhortator.

Et quare non statim post resurrectionem venit? Vt in multo illius positi desiderio, cum multa eum gratia susciperent. Etenim donec cum eis erat Christus, in afflictione non erant: at vbi recessit, nudati et in multo timore ac moestitia constituti, multa cum hilaritate ac iucunditate spiritum sanctum erant susceperi.

Quemadmodum autem pater ea, quae sunt, in esse potuit producere, filius tamen ea produxit, vt eius discamus potentiam ac diuinitatem: ita quoque filius poterat, quae alterius erant paracleti in discipulis operari, ea tamen operatus est spiritus sanctus, vt eius quoque discamus potentiam ac diuinitatem. Nam quia de patre quidem nullus haesitabat, de filio autem ac spiritu sancto ignorantia tenebantur, propterea ille sane per incarnationem cum eis conuersatus est, hic vero alio modo perfecit.

Praeterea de patre quidem multa audierant: filium quoque saepius diuina operantem conspexerant:

5) Elegantissime ἀποδύεσθαι et ἀλείφεινων iunxit. Prius restitui quoque debet Libanio in Epist. DCXLVII. p. 309. vbi Codex Mosq. ita habet: ἐλπίζω δέ σε καὶ διὰ τῶ παιδὸς πολλὰς ἡμῖν ἐλέγξειν ῥήτορας, ὅτως ὀξὺ βλέποντος καὶ ῥέοντος, ὃν ὠήθην δεῖν εὐθὺς ἀποδύντα [vulgo ἀποδόντα] παλαίειν, ὅπως μὴ παρελθόντα καιρὸν ζητῶμεν.

ἥρκει συνὼν αὐτοῖς ὁ υἱός· ἔπειτα δὲ, διότι μήπω τῦ ἀμνῦ τῦ αἴροντος τὴν ἁμαρτίαν τῦ κόσμου τυθέντος, ἔπω ἐλύθη ἡ ἁμαρτία· μήπω δὲ ταύτης λυθείσης, ἔπω καταλλαγὴ τῦ θεῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἐγένετο· μήπω δὲ καταλλαγῆς γενομένης, οὐκ ἔδει δοθῆναι τὴν χάριν τῦ ἁγίου πνεύματος. ὅτε δὲ καὶ καταλλαγὴ γέγονε, καὶ οἱ ἀπόστολοι πρὸς κινδύνους ἐπέμποντο, καὶ πρὸς τοὺς ἀγῶνας ἀπεδύοντο,[5]) καὶ χρεία τοῦ ἀλείφοντος ἦν, τότε λοιπὸν ὁ ἄλλος παράκλητος ἔρχεται.

Καὶ διατί μὴ μετὰ τὴν ἀνάστασιν εὐθὺς ἔρχεται; ἵνα ἐν πολλῇ αὐτῦ κατανύξει ἐπιθυμίᾳ, μετὰ πολλῆς αὐτὸν χαρᾶς ὑποδέξωνται. ἕως μὲν γὰρ συνῆν αὐτοῖς ὁ χριστὸς, ἐκ ἦσαν ἐν θλίψει· ἐπεὶ δὲ ἀπῆλθε, γυμνωθέντες καὶ ἐν πολλῷ φόβῳ καὶ ἀθυμίᾳ γενόμενοι, σφόδρα ἡδέως ἐμελλον ὑποδέξασθαι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ὥσπερ δὲ ὁ πατὴρ ἠδύνατο τὰ ὄντα παραγαγεῖν, ὁ υἱὸς δὲ ταῦτα παρήγαγεν, ἵνα μάθωμεν αὐτῦ τὴν δύναμιν καὶ θεότητα· [οὕτω[6]) καὶ ὁ υἱὸς ἠδύνατο τὰ τῦ ἄλλου παρακλήτου ἐργάσασθαι ἐν τοῖς μαθηταῖς· τὸ πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον εἰργάσατο, ἵνα μάθωμεν καὶ αὐτῦ τὴν δύναμιν καὶ θεότητα.] ἐπεὶ γὰρ περὶ μὲν τῦ πατρὸς ἑδεὶς ἀμφέβαλλε, περὶ δὲ τῦ υἱοῦ καὶ τῦ ἁγίου πνεύματος ἠγόουν, διὰ τῦτο ὁ μὲν δι' ἐνανθρωπήσεως ὁμιλεῖ αὐτοῖς, τὸ δὲ τρόπον ἕτερον καταρτίζει.

Καὶ ἐπεὶ περὶ μὲν τῦ πατρὸς πολλὰ ἤκεσαν, τὸν δὲ υἱὸν πολλάκις εἶδον θεοπρεπῶς ἐργαζόμενον, τὴν

[6]) Quae hic inclusa sunt, leguntur in marg Cod. B. a manu recentiori. Excidisse autem videntur ob duplex θεότητα. Ego non dubitaui recipere, praesertim cum Hentenius etiam habeat in sua interpretatione.

rant: ſpiritus ſancti autem dignitatem, neque auditu, neque aſpectu cognoſcebant. Ab hoc itaque perficiuntur, vt eius quoque diuinitatem cognoſcant. Propterea etiam in diuino baptismate viuificans trinitas aſſumitur: non quod vna ſola perſona ad regenerationem non ſufficiat, ſed vt per inuocationis communicationem Deitatis communicatio ſignificetur.

Verſ 16. *Puſillo — me.* Sub terra ſepultum.

Verſ. 16. *Et — me.* Vbi a mortuis reſurrexero.

Verſ. 16. *Quia — patrem.* Paſſionis myſterium appellat vbique tranſitum, oſtendens, quod non multo tempore morti erit ſubiectus. Itaque poſtquam laeta de altero paracleto promiſit, rurſum triſtia inducit, idque frequenter et fecit iam et facit, laetis triſtia permiſcens, vt hinc quidem conſoletur deiectos, hinc vero ſtantes exerceat. Nam qui in verbis horrenda primum meditati fuerant, ea poſtmodum in rebus tolerabilius laturi erant.

Verſ. 17. *Dixerunt* — v. 18. *loquatur.* Siquidem parabolam eis videbatur aliquam etiam hic dicere, ſicut et in euangelio iuxta Matthaeum praediximus. Fortaſſis autem et triſtitiae vehementia inſenſibilitatem hanc eis iniecerat: et qui frequenter haec audierant, ſic affecti erant, quaſi nihil vnquam horum audiſſent.

Verſ. 19. *Cognouit — me?* Deinde, quod quaerebant, interpretatur.

Verſ. 20. *Amen — vos.* Non videntes me, ſub terra videlicet ſepultum.

Verſ. 20.

τὴν δὲ τῦ ἁγίου πνεύματος ἀξίαν ἔτε δι' ἀκοῆς, ἔτε δι' ὄψεως ἐγίνωσκον, λοιπὸν παρὰ τούτου τελειοῦνται, ἵνα καὶ τὴν τούτου θεότητα γνωρίσωσι. διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῦ θείου βαπτίσματος ἡ ζωοπάροχος τριὰς παραλαμβάνεται, οὐχ ὡς τῦ ἑνὸς μόνου μὴ ἀρκοῦντος εἰς ἀναγέννησιν, ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς κοινωνίας τῶν ἐπικλήσεων, ἡ κοινωνία τῆς θεότητος δήλη γένηται.]

Verſ. 16. Μικρὸν — με. Τεθαμμένον ὑπὸ γῆν.

Verſ. 16. Καὶ — με. Ἀναςάντα ἐκ νεκρῶν.

Verſ. 16. Ὅτι — πατέρα. Διάβασιν πανταχοῦ τὸ πρᾶγμα καλεῖ, δεικνὺς, ὅτι οὐ κατασχεθήσεται ἐπὶ πολὺ παρὰ τῦ θανάτου. χαρίεντα μὲν οὖν περὶ τῦ ἄλλου παρακλήτου ἐπαγγειλάμενος, λυπηρὰ πάλιν ἐπήγαγε. καὶ πολλάκις ἤδη τῦτο πεποίηκε, καὶ ποιεῖ, τοῖς θυμήρεσι τὰ θυμαλγῆ ἀναπλέκων, οἷα τοῦτο μὲν παρηγορῶν καταπίπτοντας, τοῦτο δὲ γυμνάζων ἐσῶτας. οἱ γὰρ ἐν τοῖς ῥήμασι τὰ ἀπευκταῖα μελετήσαντες, εὐφορώτερον ἔμελλον οἴσειν αὐτὰ ἐν τοῖς πράγμασιν.

Verſ. 17. Εἶπον — v. 18. λαλεῖ. Ἐδόκει γὰρ αὐτοῖς παραβολήν τινα κἀνταῦθα λέγειν, ὡς καὶ ἐν τῷ κατὰ ματθαῖον προειρήκαμεν. ἴσως δὲ καὶ τὸ σφοδρὸν τῆς ἀθυμίας τὴν ἀναισθησίαν ταύτην ἐνεποίησεν αὐτοῖς, καὶ οἱ πολλάκις ταῦτα ἀκούσαντες, ἕτω διέκειντο, ὡς μηδέποτε μηδὲν τούτων ἀκηκοότες.

Verſ. 19. Ἔγνω — με; Εἶτα διερμηνεύει τὸ ζητούμενον.

Verſ. 20. Ἀμὴν — ὑμεῖς. Μὴ θεωρῶντές με, ὡς τεθαμμένον ὑπὸ γῆν.

Verſ. 20. *Mundus vero gaudebit.* Mali ſcilicet, tanquam a me liberati.

Verſ. 20. *Vos autem contriſtabimini.* Ad aliquod tempus. Vide autem, quomodo dixerit, Plorabitis et lamentabimini ac contriſtabimini: ad tolerantiam amplius eos exercens, per continuationem eorum, quae moerore afficiant.

Verſ. 20. *Sed — vertetur.* Quum me iterum videbitis ex mortuis reſuſcitatum. Deinde ponit etiam vulgare ac certiſſimum exemplum de gaudio, quod moerorem e medio tollit.

Verſ. 21. *Mulier — eius.* Tempus laborioſum dolorum.

Verſ. 21. *Quum — mundum.* Quemadmodum breuis ille moeror, qui mulieri in partu laboranti prouenit a partus doloribus, magnum parit de edita prole gaudium: ita quoque vobis temporalis de morte mea moeror, perpetuum generabit de reſurrectione mea gaudium.

Verſ. 22. *Et — vobis.* Nemo a vobis auferet: tunc enim non amplius moriar, nec deinceps me priuabimini. Quomodo autem de muliere dixit, quod gaudet, quia natus eſt homo in mundum: quum non propterea gaudeat, ſed quod ſibi natus ſit puerulus? Hoc dixit, quoniam ab initio dixit Deus, Creſcite et multiplicamini ac replete terram: et in primis quidem homo naſcitur in mundum: ex conſequenti vero etiam ad obſequium parentum.

Simul autem et myſticum quiddam hinc ſignificatur, quod Chriſtus per mortem genitus quaſi per

7) *μικρὸν*, pro *κοσμικόν*. A.
8) *ὀδυνῶν*. A.

Vers. 20. Ὁ δὲ κόσμος χαρήσεται. Οἱ πονηροὶ, ὡς ἀπαλλαγέντες με.

Vers. 20. Ὑμεῖς δὲ λυπηθήσεσθε. Πρὸς καιρόν τινα. ὅρα δὲ, πῶς εἶπε, κλαύσετε καὶ θρηνήσετε καὶ λυπηθήσεσθε, γυμνάζων αὐτοὺς ἐπὶ πλέον εἰς ὑπομονὴν διὰ τῆς συνεχείας καὶ ἐπιτάσεως τῶν ἀλγυνόντων.

Vers. 20. Ἀλλ' — γενήσεται. Πάλιν θεωρούντων με, ὡς ἀναξάντα ἐκ νεκρῶν ἤδη. εἶτα τίθησι καὶ [7]) κοσμικὸν ἀναντίρρητον παράδειγμα τῆς τὴν λύπην ἀφανιζούσης χαρᾶς.

Vers. 21. Ἡ γυνὴ — αὐτῆς. Ὁ καιρὸς τῶν ἐπωδύνων ὠδίνων. [8])

Vers. 21. Ὅταν — κόσμον. Ὥσπερ τῇ ὠδινούσῃ γυναικὶ ἡ ἀπὸ τῶν [9]) ὠδίνων βραχεῖα λύπη γεννᾷ τὴν ἐπὶ τῷ γεννήματι μεγάλην χαράν· οὕτω καὶ ὑμῖν ἡ ἀπὸ τοῦ θανάτου μου πρόσκαιρος λύπη, γεννήσει τὴν ἐπὶ τῇ ἀναστάσει μου διηνεκῆ χαράν.

Vers. 22. Καὶ — ὑμῶν. Οὐδεὶς ἀφαιρεῖται ὑμῶν. οὐκέτι γὰρ ἀποθανοῦμαι, οὐκέτι με ζημιωθήσεσθε. πῶς δὲ περὶ τῆς γυναικὸς εἶπεν, ὅτι χαίρει, διότι ἐγεννήθη ἄνθρωπος εἰς τὸν κόσμον; ἢ διὰ τοῦτο γὰρ χαίρει, ἀλλὰ διότι ἐγεννήθη αὐτῇ παιδίον· τοῦτο εἶπε, διότι καταρχὰς ὁ θεὸς εἴρηκεν· αὐξάνεσθε [q]) καὶ πληθύνεσθε καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. καὶ προηγουμένως μὲν, εἰς τὸν κόσμον γεννᾶται ὁ ἄνθρωπος, ἑπομένως δὲ καὶ εἰς θεραπείαν τῶν γεννητόρων.

q) Genes. 1, 28

Ἅμα δὲ καί τι μυστικὸν ἐντεῦθεν [1]) ὑποδηλοῦται, ὅτι ὡς διὰ μήτρας τινὸς, διὰ τοῦ θανάτου,

[9]) ὀδυνῶν. B.
[1]) ἐνταῦθα. A.

per quendam vterum, et ſolutis mortis doloribus natus ſit nouus homo in mundum nouum: primogenitus ex mortuis in regnum coelorum.

Verſ. 23. *Et — non quicquam.* In illo die, hoc eſt, quum venerit paracletus, non rogabitis me quicquam eorum, quae nunc rogatis, puta, Quo abis? et, Oſtende nobis patrem ac ſimilia: de omnibus a paracleto edocti.

Vel etiam aliter. Non neceſſe habetis mecum verſari corporaliter: nam hoc ſignificat, Me non rogabitis quicquam, ſed tantum nomen meum nominantes, cuncta accipietis, quae petieritis: ſubiungit enim:

Verſ. 23. *Amen — vobis.* Cuius autem nomen tanta poteſt, certiſſime Deus eſt. Ideo etiam Dauid variis in locis illud laudans, nunc quidem ait, Quam admirabile eſt nomen tuum in vniuerſa terra: nunc vero, Exaltatum eſt nomen eius ſolius.

Aduertendum eſt autem, quod interdum quidem dationem eorum, quae petuntur, patri attribuit: quandoque vero ſibi ipſi, ſicut et alia ſane, propter aequalitatem, eandemque potentiam: hic autem et patri et ſibiipſi. Nam ait, In nomine meo. Et pari modo dicendum, vbicunque hoc adiunctum eſt.

† Quaecunque conferunt et vtilia ſunt.

Verſ. 24. *Hactenus — meo.* Atqui quando eos miſit data poteſtate aduerſus ſpiritus immundos, vt eiicerent illos, et curarent omnem morbum, omnemque languorem, in nomine ipſius opera-

[2]) Incluſa abſunt. A.

[3]) Intell. ἑαυτῷ καὶ τῷ πατρὶ ἀνατίθητι.

[4]) τὸ ἐν τῷ ὀνόματί μου. Sed Heutenius ita reddidit, ac ſi poſt καὶ inuenerit λεκτέον. Sed id fortaſſe perſpicuitatis cauſſa de ſuo addidit.

τεχθεὶς ὁ χριστὸς, καὶ τὰς ὠδῖνας τῦ θανάτου λύσας, ἐγεννήθη ἄνθρωπος καινὸς, εἰς τὸν κόσμον τὸν καινὸν, πρωτότοκος ἐκ νεκρῶν, εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

Verſ. 23. Καὶ — οὐδέν. Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, τουτέστιν, ἐλθόντος τῦ παρακλήτου, οὐκ ἐρωτήσετέ με οὐδέν, ὧν ἐρωτᾶτε νῦν, οἷον ποῦ ὑπάγεις, καὶ, δεῖξον ὑμῖν τὸν πατέρα, καὶ τὰ τοιαῦτα, διδασκόμενοι πάντα ὑπὸ τῦ παρακλήτου.

[Ἡ²) καὶ ἕτερος, οὐχ ἕξετε χρείαν ἐντυχεῖν μοι σωματικῶς· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ, ἐμὲ οὐκ ἐρωτήσετε οὐδέν· ἀλλὰ μόνον τὸ ὄνομά μου ὀνομάζοντες, πάντα λήψεσθε τὰ ζητούμενα. ἐπάγει γάρ.]

Verſ. 23. Ἀμὴν — ὑμῖν. Οὗ δὲ τὸ ὄνομα τοσαῦτα δύναται, θεὸς ἀναντιῤῥήτως ἐστί. διὸ καὶ ὁ δαυὶδ διαφόρως ὑμνῶν αὐτό φησιν, νῦν μέν· ὡς r) θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ· νῦν δὲ· ὅτι s) ὑψώθη τὸ ὄνομα αὐτῦ μόνου. r) Pſ. 8, 2. s) Pſ. 148, 13

Παρατηρητέον δὲ, ὅτι ποτὲ μὲν τῷ πατρὶ τὴν δόσιν τῶν αἰτηθέντων ἀνατίθησι· ποτὲ δὲ ἑαυτῷ, ὥσπερ δὴ καὶ τἄλλα, διὰ τὸ ἴσον καὶ ὁμοθενές· ἐνταῦθα δὲ καὶ τῷ πατρὶ καὶ ἑαυτῷ. φησὶ γὰρ, ὅτι ἐν τῷ ὀνόματί μου· ὁμοίως δὲ καὶ,[3]) ἔνθα ἂν τῦτο[4]) συνέζευκται.

[Ὅσα[5]) ἂν αἰτήσητε· ὅσα συμφέροντα καὶ ὠφέλιμα.]

Verſ. 24. Ἕως ἄρτι — μου. Καὶ μὴν, ὅτε ἀπέστειλεν αὐτοὺς, δοὺς t) ἐξουσίαν πνευμάτων ἀκαθάρτων, ὥστε ἐκβάλλειν αὐτὰ, καὶ θεραπεύειν πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν, ἐν t) Matth 10, 1

5) Haec vterque Codex in marg. habet.

operabantur. Verum tunc non petebant patrem in nomine ipsius.

Vers. 24. *Petite — impletum.* Vt postquam cognoueritis, quanta possit nomen meum, gaudium habeatis perfectum, siue multum, aut copiosius.

Vers. 25. *Haec — vobis.* Hoc est, obumbrata, et non omnino manifesta, quia adhuc metu et moerore affecti, his, quae dicuntur non potestis aduertere, aut amplius percipere.

Vers. 25. *Sed — vobis.* Instat tempus, resurrectionis meae videlicet, quando aperte ac manifeste docebo vos, iam in laetitia constitutos. Siquidem post resurrectionem per quadraginta dies apparebat eis, et docebat de regno Dei, sicut narrat liber Actorum.

Vers. 26. *In — petetis.* Diem et horam solet frequenter ipsum tempus appellare. Saepius autem de petitione in nomine suo dicit: certiores eos reddens de ipsius virtute et fiduciam iniiciens.

Vers. 26. *Et — vobis* Et non dicam vobis tunc, Precabor patrem pro vobis.

Vers. 27. *Ipse — exiui.* Nam ipse pater tunc vos amabit, sicut ego, permanentes videlicet in amore ac fide erga me.

Vers. 28. *Exiui — patrem.* Verba haec, Exiui et Veni, Relinquo et Vado, ac similia, demittendo se dicit, propter infirmitatem intelligentiae discipulorum, veluti frequenter diximus. Nam tanquam Deus et in patre erat et in mundo: siquidem res loco non circumscripta est diuinitas.

Itaque

τῷ ὀνόματί αὐτῦ ἐνήργουν· ἀλλὰ τότε ἐ τὸν πατέρα ἠτοῦντο ἐν τῷ ὀνόματι αὐτῦ.

Verſ. 24. Αἰτεῖτε — πεπληρωμένη. Ἵνα γνόντες, ὅσα τὸ ὄνομά μου δύναται, χαρὰν ἔχητε τελείαν, ἤτοι πολλὴν, ἢ πλείονα.

Verſ. 25. Ταῦτα — ὑμῖν. Τουτέστι, συνεσκιασμένα, καὶ ἐ πάντη σαφῆ, διότι, δεδοικότες ἔτι καὶ ἀθυμοῦντες, ἐ δύναθε προσέχειν τοῖς λεγομένοις, ἢ πλεῖον ἐνωτίσαθαι.

Verſ. 25. Ἀλλ' — ὑμῖν. Ἔρχεται καιρὸς, ὁ τῆς ἀναςάσεώς μου δηλαδὴ, ὅτε ἀπαρακαλύπτως καὶ σαφῶς διδάξω ὑμᾶς ἐν εὐθυμίᾳ γενομένους ἤδη. καὶ γὰρ μετὰ τὴν ἀνάςασιν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἦν ὀπτανόμενος αὐτοῖς, καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τῦ θεῦ, καθά φησιν ἡ βίβλος τῶν πράξεων. v) Act. 1, 3.

Verſ. 26. Ἐν — αἰτήσεθε. Ἡμέραν, τὸν καιρὸν πολλάκις εἴωθε λέγειν. συνεχῶς δὲ περὶ τῆς ἐν τῷ ὀνόματι αὐτῦ αἰτήσεως λέγει, πληροφορῶν αὐτοὺς περὶ τῆς δυνάμεως αὐτῦ, καὶ θάρσος ἐμβάλλων.

Verſ. 26. Καὶ — ὑμῶν. Καὶ οὐ λέγω ὑμῖν τότε, ὅτι ἐγὼ παρακαλέσω τὸν πατέρα περὶ ὑμῶν.

Verſ. 27. Αὐτὸς — ἐξῆλθον. Αὐτὸς γὰρ ὁ πατὴρ φιλεῖ ὑμᾶς τότε, ὡς ἐγὼ, ἐμμένοντας τῇ πρὸς ἐμὲ φιλίᾳ καὶ πίςει.

Verſ. 28. Ἐξῆλθον — πατέρα. Τὸ ἐξῆλθον, καὶ ἐλήλυθα, καὶ ἀφίημι, καὶ πορεύομαι, καὶ τὰ τοιαῦτα συγκαταβατικῶς λέγει, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῆς διανοίας τῶν μαθητῶν, ὡς διαφόρως εἰρήκαμεν. ὡς γὰρ θεὸς, καὶ ἐν τῷ πατρὶ ἦν, καὶ ἐν τῷ κόσμῳ. ἀπερίγραπτον γὰρ ἡ θεότης.

Itaque exiui a patre, significat esse eum de substantia patris, siue legitimum patris filium. Veni in mundum, significatiuum est incarnationis ipsius: et similiter quod ait, Relinquo mundum. At illud, Vado ad patrem, demonstrat restitutionem prioris potentiae ac gloriae ipsius.

Vers. 29. *Dicunt — dicis.* Nunc manifeste loqueris, et nihil obtectum dicis: intelleximus enim, quae nunc dixisti.

Vers. 30. *Nunc — interroget.* Hoc dicunt, consolatione non modica accepta ab his, quos loquutus est, sermonibus, vtpote intelligentes, quod rursum resurrecturus esset, rursumque eos docturus: et quod pater ipsos amaret. Illud siquidem auxilii spem praebebat, hoc autem rectae fidei certitudinem: nam tunc potissimum haec intellexerunt. Aiunt ergo, Nunc scimus, quod scis omnia, etiam hominum arcana: nec opus est tibi, vt quis te interroget de his, quae discere voluerit, sed praeueniens dissoluis, quod quaerit. Nam et nobis conquirentibus, quid esset, Pusillo tempore non videbitis me, et rursum pusillo tempore, et videbitis me, et caetera: non interrogatus interpretatus es ea, et quiescere fecisti mentem nostram.

Vers. 30. *Per hoc* — v. 31. *creditis?* Ipsi siquidem tanquam gratiam aliquam illi praestantes dixerunt, Ex hoc perfecte credimus, quod a Deo missus sis, quod filius Dei sis: ipse vero exprobrans eis imperfectam adhuc fidem, ait: Modo perfecte creditis. Necdum adhuc: arguet enim ac conuincet vos tempus quod iam instat.

Vers. 32. *Ecce — relinquatis.* Tempus dicit impetus eorum, qui cum proditore venturi erant,

*) Inclusa absunt. A.

[Τὸ μὲν] ἦν ἐξῆλθον παρὰ τοῦ πατρὸς, δηλοῖ τὸ εἶναι αὐτὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς, ἤγουν, υἱὸν γνήσιον τοῦ πατρός· τὸ δὲ ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, σημαντικόν τῆς ἐνανθρωπήσεως αὐτοῦ· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ἀφίημι τὸν κόσμον· τὸ δὲ πορεύομαι πρὸς τὸν πατέρα, παρίστησι τὴν ἀποκατάστασιν τῆς προτέρας ἐξουσίας καὶ δόξης αὐτοῦ.]

Vers. 29. Λέγουσι — λέγεις. Νῦν φανερῶς λαλεῖς, καὶ οὐδὲν συνεσκιασμένον λέγεις. ἔγνωμεν γὰρ, ἃ εἶπες νῦν.

Vers. 30. Νῦν — ἐρωτᾷ. Τοῦτο λέγουσι παρηγορηθέντες ὑπὸ μικρῶν ἀπὸ τῶν ῥηθέντων λόγων, ὡς μαθόντες, ὅτι ἀναστήσεται, καὶ πάλιν διδάξει αὐτοὺς, καὶ ὅτι ὁ πατὴρ φιλεῖ αὐτούς. τὸ μὲν γὰρ ἐλπίδα βοηθείας παρεῖχε, τὸ δὲ πληροφορίαν ὀρθῆς πίστεως. Τότε γὰρ ταῦτα μάλιστα νενοήκασι. Φασὶν οὖν, ὅτι νῦν οἴδαμεν, ὅτι οἶδας πάντα, καὶ τὰ ἀπόῤῥητα τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐ χρείαν ἔχεις, ἵνα τίς σε ἐρωτᾷ, περὶ ὧν βέλεται μαθεῖν, ἀλλὰ προφθάνων λύεις τὸ ζητούμενον. καὶ ἡμῶν γὰρ συζητούντων, τί ἐστι τό· μικρὸν, καὶ θεωρεῖτέ με, καὶ πάλιν μικρὸν, καὶ ὄψεσθέ με, καὶ τὸ ἑξῆς· μὴ ἐρωτηθεὶς ἡρμήνευσας αὐτὰ, καὶ ἀνέπαυσας ἡμῶν τὴν διάνοιαν.

Vers. 30. Ἐν τούτῳ — v. 31. πιστεύετε; Αὐτοὶ μὲν, ὥσπερ χάριν τινὰ παρέχοντες αὐτῷ, εἶπον, ὅτι ἀπὸ τούτου πιστεύομεν ἐντελῶς, ὅτι ἐκ τοῦ θεοῦ ἀπεστάλης, ὅτι υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ· αὐτὸς δὲ ὀνειδίζων αὐτοῖς ἀτελῆ ἔτι πίστιν, φησὶν, ἄρτι πιστεύετε ἐντελῶς; οὐδ' ἄρτι. ἐλέγξει γὰρ ὑμᾶς ὁ ἐφεσὼς ἤδη καιρός.

Vers. 32. Ἰδοὺ — ἀφῆτε. Τὸν καιρὸν λέγει τῆς ἐφόδου τῶν ἀμφὶ τὸν προδότην, ὅτε οἱ μαθη-

erant, quum omnes discipuli eius relicto eo fugerunt, veluti scripsit Matthaeus: tunc enim timor imperfectam eorum fidem ostendit, quum ad modicum tempus offendiculum passi sint de passione ipsius.

Vers. 32. *Et — est.* Semper mecum versatur, vtpote inseparabilis.

Vers. 33. *Haec — habeatis.* Haec loquutus sum vobis, non perfectam vobis tradens notitiam, sed ne propter cogitationes patiamini in me offendiculum, aut turbemini, quum comprehendar, ligabor et abducar, aliaque humano more patiar.

Vers. 33. *In — habebitis.* Non solum, quum patiar, verum etiam, quam diu in mundo hoc fueritis: nam praesens vita stadium est ac locus exercitationis athletarum Dei, siue exploratio eorum, qui me diligunt. Praedictum est enim, quod arcta est porta et stricta via, quae ducit ad vitam. Ne autem deiiciantur audientes, quod tota vita passuri sint afflictiones, confortat eos dicens.

Vers. 33. *Sed — mundum.* Hoc est malitiam ac malum illum, qui huius pater est. Nam praedictum est, quod princeps mundi huius iudicatus est, siue deuictus est. Ne ergo timueritis: consequens enim est, vincente praeceptore, etiam discipulos, qui eum imitantur, vicisse. Qui ergo malis afficiunt et occidunt corpus, superabuntur ab anima vestra, atque id, quod capi potest, tollent: ab ea vero, quae capi nequit, manifeste deuincentur.

Cap.

7) Interpres intellexit χρόνον. Alii tamen in mentem venire possit aut οὐ μικρὸν, aut μετὰ μικρὸν, nimirum χρόνον.

μαθηταὶ αὐτῦ x) πάντες ἀφέντες αὐτὸν ἔφυγον, x) Matt. 26, 56.
ὡς ἔγραψεν ὁ ματθαῖος. τότε γὰρ ὁ φόβος ἀτελῆ τὴν πίστιν αὐτῶν ἤλεγξε, σκανδαλισθέντων μικρὸν z) ἐπὶ τῷ πάθει αὐτῦ.

Verſ. 32. Καὶ — ἐστι. Συνών μοι ἀεὶ, ὡς ἀχώρισος.

Verſ. 33. Ταῦτα — ἔχητε. Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, ἃ τελείαν γνῶσιν παραδιδοὺς ὑμῖν, ἀλλ' ἵνα ἐπ' ἐμοὶ μὴ σασιάζητε τοῖς λογισμοῖς, μηδὲ ταράσσησθε, ὅτε συλλαμβάνομαι καὶ δεσμοῦμαι καὶ ἀπάγομαι καὶ τἄλλα πάσχω ἀνθρωποπρεπῶς.

Verſ. 33. Ἐν — ἔξετε. Οὐχ ὅτε πάσχω μόνον, ἀλλ' ἕως ἂν ἐν τῷ κόσμῳ τύτῳ ἐσέ. σάδιον γὰρ ὁ παρὼν βίος, καὶ γυμνασήριον τῶν ἀθλητῶν τῦ θεῦ, καὶ δοκίμιον τῶν ἀγαπώντων με. [προείρηται 8) γάρ· ὅτι 9) σενὴ y) ἡ πύλη καὶ y) Matth. 7, 14.
τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς, ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωήν· ἵνα δὲ μὴ καταπέσωσιν, ἀκούσαντες, ὅτι διὰ βίου παντὸς θλιβήσονται, παραθαῤῥύνει αὐτές.]

Verſ. 33. Ἀλλὰ — κόσμον. Τὴν πονηρίαν, καὶ τὸν πονηρὸν, τὸν ταύτης πατέρα. προείρηται γάρ· ὅτι 9) ὁ ἄρχων τῦ κόσμου τύτου z) Io. 16, 11.
κέκριται, ἤτοι, καταπεπάλαισαι. μὴ φοβῆθε οὖν. τοῦ διδασκάλου γὰρ νικήσαντος, ἀκόλουθον καὶ τοὺς μαθητὰς νικῆσαι, μιμεμένες αὐτόν. οἱ γὰρ κακοῦντες καὶ ἀποκτείνοντες τὸ σῶμα, ἡττηθήσονται τῆς ψυχῆς ὑμῶν, καὶ τὸ μὲν λῃστὸν αἱρήσουσιν, ὑπὸ δὲ τῦ ἀλήπτου περιφανῶς καταπαλαισθήσονται.

Cap.

8) Incluſa omittit. A.

9) Ex hoc loco nemo colligat, Euthymium apud Matthaeum probare ὅτι, pro τί. Hoc enim ὅτι centies in hoc libro nihil niſi locum litterarum ſacrarum ac vocabula aliquo modo laudata ſignificat.

Cap. XVII. v. 1. *Haec — coelum.*

Poſt admonitionem, ad orationem, tanquam homo, conuertitur, inſtruens homines, vt in tentationibus ad Deum reſpiciant: omnibusque relictis ad eum confugiant, et ab eo petant auxilium. Hic itaque ſurſum eleuat oculos, docens intentionem ac indiſtractionem in orationibus. Alibi vero procidit in faciem, ſtatuens deiectionem ac cordis contritionem tempore orationis. Venit enim non tantum, vt ſeipſum oſtenderet, ſed et virtutem traderet: non verbis ſolum, ſed et operibus. Nam hoc veri praeceptoris eſt.

Verſ. 1. *Et — hora.* Paſſionis, aut mortis, de qua dixerat, Tempus meum nondum adeſt: tempus, quod Deus, qui aſſumſit, homini aſſumto definiuit.

Verſ. 1. *Glorifica filium tuum.* Afflictionibus, quas pro mundo perpetiar. Nam mihi, qui dominus ſum, gloria eſt pati pro ſeruis, vt hinc hominibus innoteſcat, quo affectus ſim hominum amore: vt accurrant omnes gentes, et me Deum eſſe cognoſcant. Ait enim Paulus, quod ſic dilexit nos, vt traderet ſeipſum pro nobis.

Vel, Glorifica me, edens tempore paſſionis prodigia ac terribilia, admirandaque ſigna: et ex his oſtendens, quod naturalis ſim filius tuus. Haec quoque dicta ſunt, vbi habetur, Nunc glorificatus eſt filius hominis.

Verſ. 1. *Vt — te.* Per ſuam gloriam: nam credentibus in me gentibus, et tu glorificaberis. Siquidem credent in te et glorificabunt te, qui proprio

[1]) προσευχῶς. A.

[2]) Omiſſis, quae hic incluſa ſunt, poſt προσευχῶς, legit, τὸ δὲ ἐλήλυθεν ἡ ὥρα. A.

Cap. XVII. v. 1. Ταῦτα — οὐρανόν.

Μετὰ τὴν παραίνεσιν, ἐπὶ εὐχὴν τρέπεται, ὡς ἄνθρωπος, παιδεύων τοὺς ἀνθρώπους, ἐν τοῖς πειρασμοῖς πρὸς τὸν θεὸν βλέπειν, καὶ πάντα ἀφέντας, εἰς αὐτὸν καταφεύγειν, καὶ παρ' αὐτοῦ αἰτεῖσθαι βοήθειαν. Ἐνταῦθα μὲν οὖν ἄνω αἴρει τοὺς ὀφθαλμοὺς, διδάσκων τὸ ἐκτενὲς καὶ ἀπερίσπαστον ἐν ταῖς [1]) εὐχαῖς· [ἀλλαχοῦ δὲ,[2]) πίπτει[a]) ἐπὶ πρόσωπον, νομοθετῶν ταπείνωσιν καὶ συντριβὴν καρδίας ἐν ταῖς εὐχαῖς. ἦλθε γὰρ, οὐχ ἑαυτὸν δεῖξαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀρετὴν παραδῶναι, μὴ μόνον διὰ ῥημάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων. τοῦτο γὰρ διδάσκαλου ἀληθοῦς. a) Matt. 26, 39.

Verſ. 1. Καὶ — ὥρα.] Ἡ τῶ πάθους, ἢ τοῦ θανάτου, περὶ ἧς ἔλεγεν· ὅτι ὁ[b]) καιρὸς ὁ ἐμὸς ἔπω πάρεξιν· [ὁ[3]) καιρὸς, ὃν ὁ προσλαβὼν θεὸς ὥρισε τῷ προσληφθέντι ἀνθρώπῳ.] b) Io. 7, 6.

Verſ. 1. Δόξασόν σου τὸν υἱόν. Τοῖς ὑπὲρ τοῦ κόσμου πάθεσι. δόξα γὰρ ἐμοὶ τῷ δεσπότῃ πάσχειν ὑπὲρ τῶν δούλων μου, καὶ γνωρίζειν ἐντεῦθεν τοῖς ἀνθρώποις, οἵαν ἔχω φιλανθρωπίαν, ὥστε προσδραμεῖν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ γνῶναί με θεόν. [φησὶ[4]) γὰρ ὁ παῦλος· ὅτι[c]) οὕτως ἠγάπησεν ἡμᾶς, ὥστε παραδοῦναι ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν. c) Gal. 2, 20. Epheſ. 5, 2.

Ἡ δόξασόν με, τερατουργῶν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ σταυροῦ τὰ φοβερὰ καὶ ἐξαίσια σημεῖα, καὶ δεικνύων ἐκ τούτων, ὅτι γνήσιος υἱός σου εἰμι. ταῦτα δὲ εἴρηται καὶ ἔνθα κεῖται τό· νῦν[d]) ἐδοξάθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.] d) Io. 13, 31.

Verſ. 1. Ἵνα — σε. Διὰ τῆς ἑαυτοῦ δόξης. τῶν γὰρ ἐθνῶν πιστευόντων εἰς ἐμὲ, καὶ σὺ δοξασθήσῃ. καὶ εἰς σὲ γὰρ πιστεύσουσι, καὶ δοξά-

3) Incluſa omittit. A.
4) Incluſa abſunt. A.

proprio filio tuo pro eis non peperceris: meaque gloria erit et tua. Quaerens ergo glorificari, ostendit, quod ad crucem sponte veniat. Deinde etiam causam dicit, propter quam glorificari quaerat.

Vers. 2. *Sicut — carnis.* Sicut, pro Quia. Ait ergo, Glorifica filium tuum, quia dedisti ei potestatem omnium gentium, vt ab eis glorificetur. Scriptum est enim, Et dabo tibi gentes haereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae. Glorifica filium tuum, quia complacitum est tibi, notum eum fieri ac glorificari vniuerso orbi. Quaerere autem glorificari ac dicere Dedisti et similia, demittendo se dicit ac dispensatorie, sicuti variis in locis disputauimus. Aut etiam tanquam homo hoc ait.

Vers. 2. *Vt — aeternam.* Quantum in se est. Nam licet quidam non crediderint, id tamen illorum culpa est: siquidem patri complacitum est, vt filius haberet omnium potestatem per fidem, et omnes sub iugum praeceptorum eius ferent. Filius quoque vniuersis per Apostolos dedit euangelium, Deique notitiam, quae est vita aeterna, vtpote vitam concilians aeternam: qui autem non sunt subjecti, neque illud susceperunt, ipsi sibi perditionis causa sunt: neminem enim cogit inuitum. Nam virtus voluntaria est.

Vers. 3. *Haec — Christum.* Et vere vita aeterna est Dei cognitio, fide ac operibus coniunctis. Nam fides, inquit, sine operibus mortua est. Vt cognoscant Deum, te solum verum Deum et me.

Solum

5) Inclusa desunt. A.
6) Inclusa omittit. A.

δοξάσουσί σε, ὡς τὸ ἰδίου σου υἱοῦ μὴ φεισάμενον ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ ἡ ἐμὴ δόξα ἔσαι καὶ σή. [ζητῶν[5]) οὖν, ὡς δεδήλωται, δοξασθῆναι, δείκνυσιν, ὅτι ἐπὶ τὸν σαυρὸν ἑκουσίως ἔρχεται. εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ζητεῖ δοξασθῆναι.]

Vers. 2. Καθὼς — σαρκός. Καθὼς, ἀντὶ τοῦ, διότι. Φησὶν οὖν δόξασόν σου τὸν υἱὸν, διότι ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάντων τῶν ἐθνῶν, ὥστε δοξάζεσθαι παρ' αὐτῶν. γέγραπται γάρ· καὶ[c]) δώσω σοὶ ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν c) Ps. 2, 8.
κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. [δόξασόν σου τὸν[6]) υἱὸν, διότι εὐδόκησας γνωρισθῆναι αὐτὸν καὶ δοξασθῆναι πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ. καὶ τὸ ζητεῖν δὲ δοξασθῆναι, καὶ τὸ λέγειν, ὅτι ἔδωκας, καὶ τὰ τοιαῦτα συγκαταβατικῶς λέγει καὶ οἰκονομικῶς, ὡς διαφόρως προδιεξειλάμεθα, ἢ καὶ ὡς ἄνθρωπος.]

Vers. 2. Ἵνα — αἰώνιον. Ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῷ. εἰ δέ τινες ἔτε ἐπίστευσαν, ἔτε ἔλαβον ζωὴν αἰώνιον, τῶν τοιούτων ἐστὶ τὸ ἔγκλημα. ὁ μὲν γὰρ πατὴρ εὐδόκησεν, ἵνα πάντων ὁ υἱὸς ἐξουσιάσῃ διὰ τῆς πίστεως, καὶ πάντες ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ γένωνται. καὶ ὁ υἱὸς δὲ πᾶσι διὰ τῶν ἀποστόλων δέδωκε τὸ εὐαγγέλιον, τὴν θεογνωσίαν, ἥτις ἐστὶ ζωὴ αἰώνιος, ὡς πρόξενος ζωῆς αἰωνίου. [οἱ δὲ[7]) μὴ ὑποταγέντες, μηδὲ παραδεξάμενοι, αὐτοὶ τῆς ἑαυτῶν ἀπωλείας αἴτιοι. ἀδένα γὰρ ἄκοντα καταναγκάζει. αἱρετὴ γὰρ ἡ ἀρετή.]

Vers. 3. Αὕτη — χριστόν. Καὶ ὄντως αἰώνιος ζωὴ, ἡ θεογνωσία, τῇ πίστει καὶ τῶν ἔργων δηλονότι συνεζευγμένων. ἡ[f]) πίστις γάρ, φησι, f) Iac. 2, 20.
χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστιν. ἵνα γινώσκωσι θεὸν, σὲ, τὸν μόνον ἀληθινὸν θεὸν, καὶ ἐμέ.

Μόνον

7) Inclusa omittit. A.

Solum autem verum Deum dixit patrem, ad differentiam falso dictorum deorum: non verorum quidem, sed tamen dictorum. Non autem seipsum excluſit, quin verus esset Deus. Nam quonam pacto id facere potuit, quod se veritatem vocat dicens, Ego sum veritas: et se patri praedicat aequalem, cum multis aliis in locis, tum vbi ait, Ego et pater vnum sumus? Non hoc ergo nunc etiam de se ipso dixit: vt quod ex his quae frequenter docuit notum est. Siquidem neque spiritus sancti hic meminit: vtpote de quo significauerat in his, quae docuerat, nempe quum esset ille paracletus, qui duceret eos in omnem veritatem, sicut praedictum est.

Vers. 4. *Ego — terram.* Super terram dixit. Nam in coelo glorificatus fuerat, ex natura habens gloriam et ab angelis adoratus. Non ergo de illa loquitur gloria, quam ex subſtantia sua haereditario iure possidet: nam illam, etsi nemo eum glorificet, plenam habet: sed hanc dicit, quae ab hominum cultu resultat. Nempe tale est et illud, Glorifica filium tuum. Et vt scias, quod de hac gloria loquatur, subiungit:

Vers. 4. *Opus — facerem.* Praedicationem euangelii. Atqui res adhuc in principiis erat: quomodo ergo dicit, Consummaui? Quia quicquid suarum erat partium iam impleuerat.

Aut futurum dicit, tanquam praeteritum.

Vel hoc dixit, quia iam radicem bonorum iecerat, quae omnino fructum erat productura.

Ipse ergo patrem glorificauit in terra, vtpote data iam de eo notitia vniuerso orbi per euangelium, quod

8) Incluſa absunt. A.

9) Nescio, vtrum Hentenius legerit τῇ τε Φύσει, an ἔκ τε Φύσεως. Coniici etiam possit ἅτε Φύσει.

Μόνον δὲ ἀληθινὸν θεὸν εἶπε τὸν πατέρα, πρὸς διασολὴν τῶν ψευδωνύμων θεῶν, τῶν οὐκ ὄντων μὲν, λεγομένων δέ. ἀ μὴν ἑαυτὸν ἐξέβαλε τῷ εἶναι ἀληθινὸν θεόν. πῶς γάρ; ὅτι γε ἀλήθειαν ἑαυτὸν καλεῖ, λέγων· ἐγώ εἰμι[g]) ἡ ἀλήθεια· καὶ ἴσον ἑαυτὸν τῷ πατρὶ κηρύττει, [ἐν ἄλλοις τε[8]) πολλοῖς, καὶ ἐν οἷς φησὶν· ἐγὼ[h]) καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν. οὐκ εἶπεν οὖν τοῦτο καὶ περὶ ἑαυτοῦ γῦν, ὡς ἤδη γνώριμον, ἀφ' ἂν πολλάκις ἐδίδαξε. καὶ γὰρ ἐδὲ τῷ ἁγίου πνεύματος ἐμνημόνευσεν ἐνταῦθα, ὡς καὶ περὶ τότε δηλώσας, ἀφ' ὧν ἐδίδαξε, καὶ ὡς αὐτοῦ τοῦ παρακλήτε ὁδηγήσοντος αὐτοὺς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, καθὼς προείρηται.]

g) Io. 14, 6.

h) Io. 10, 30.

Verſ. 4. Ἐγώ — γῆς. Ἐπὶ τῆς γῆς εἶπε, διότι ἐν τῷ ἐρανῷ ἐδεδόξασο, ἔν τε[9]) Φύσει τὴν δόξαν ἔχων, καὶ παρὰ τῶν ἀγγέλων προσκυνούμενος. ἀ τοίνυν περὶ ἐκείνης τῆς δόξης λέγει, τῆς τῇ ἐσίᾳ αὐτῦ συγκεκληρωμένης· ἐκείνην γὰρ, καὶ εἰ μηδεὶς ἐδόξαζεν αὐτὸν, ἔχει πεπληρωμένην· ἀλλὰ ταύτην φησὶ, τὴν ἀπὸ τῆς λατρείας τῶν ἀνθρώπων γινομένην. [οὐκοῦν[1]) τοιοῦτόν ἐσι καὶ τὸ· δόξασόν σου τὸν υἱόν· καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι περὶ ταύτης τῆς δόξης φησὶν, ἐπήγαγε.]

Verſ. 4. Τὸ ἔργον — ποιήσω. Τὸ κήρυγμα τῦ εὐαγγελίου. καὶ μὴν ἀρχὴν ἔτι τὸ πρᾶγμα εἶχε, πῶς οὖν λέγει, ἐτελείωσα; ὅτι πᾶν τὸ ἑαυτῷ πεποίηκεν ἤδη.

Ἢ τὸ ἐσόμενον, ὡς γεγενημένον, λέγει.

Ἢ τοῦτο εἶπεν, ὡς τὴν ῥίζαν τῶν ἀγαθῶν καταβαλλόμενος, ἥτις πάντως ἔμελλε καρποφορῆσαι.

Αὐτὸς οὖν τὸν πατέρα ἐδόξασεν ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ἤδη γνωρίσας αὐτὸν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ, διὰ

[1]) Incluſa abſunt. A.

quod per Apoſtolos in vniuerſo mundo praedicandum erat. Nam in omnem, inquit, terram exiuit ſonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum. Eum quoque glorificauit, omnia ei adſcribendo, tam doctrinas, quam ſigna.

Verſ. 5. *Et — te.* Ego quidem glorificaui te in terra, vt ſignificatum eſt: tu vero glorifica me gloria diuinitatis, quam habui ante mundi conſtitutionem. Glorifica me hominem apud teipſum, regali ſolio dignum apud te iudicans: de quo ait propheta, Dixit dominus domino meo, hoc eſt, pater filio: ſede a dextris meis. Glorifica me gloria, quam habui, vt Deus, priusquam hic mundus eſſet, apud tuam poteſtatem: priusquam hic mundus fieret: id eſt, ante omnia et ſemper. Quod autem dicitur, Et nunc, hoc eſt, deinceps.

Et nos ergo hac fruemur gloria, ſi eum fuerimus imitati. Ait enim Paulus, Si compatimur, vt et conglorificemur. Omnino ſane innumeris digni ſunt lachrymis, qui quum propoſita ſit huiusmodi gloria, ſua ſegnitie ab ea exiderint, et more inſanientium ac dementium ſibiipſis inſidias parauerint. Nam etſi nullum eſſet ſupplicium, miſerrimi tamen iudicarentur: qui quum ſibi paratum fuiſſet, vt cum filio Dei conregnarent et conglorificarentur: ipſi ſeſe talibus priuaſſent bonis. Non ſunt enim condignae afflictiones huius temporis ad futuram gloriam, quae manifeſtabitur erga nos.

Verſ. 6. *Manifeſtaui — hominibus.* Poſtquam dixit, Opus conſummaui, explanat nunc ſermonem. Atqui Iudaeis manifeſtatum erat nomen eius: nouerant enim, quod Deus eſſet, ſed hoc

[2]) Incluſa abſunt. A.

τοῦ εὐαγγελίου, ὃ ἔμελλε κηρυχθῆναι ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ διὰ τῶν ἀποστόλων. εἰς πᾶσαν i) γάρ, φησι, τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. ἐδόξασε δὲ αὐτὸν, καὶ ὡς τὰ πάντα αὐτῷ ἐπιγραφόμενος, καὶ τὰς διδασκαλίας, καὶ τὰ σημεῖα. i) Rom. 10, 18.

Vers. 5. Καὶ — σοί. Ἐγὼ μὲν ἐδόξασά σε, ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς δεδήλωται· σὺ δὲ δόξασόν με παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ τῆς θεότητος, ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ κόσμου. δόξασόν με, τὸν ἄνθρωπον, παρὰ σεαυτῷ, τῆς παρὰ σοὶ βασιλικῆς καθέδρας ἀξιώσας, περὶ οὗ φησιν ὁ προφήτης· εἶπεν k) ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, τουτέστιν ὁ πατὴρ τῷ υἱῷ, κάθου ἐκ δεξιῶν μου· δόξασόν με τῇ δόξῃ, ᾗ εἶχον ὡς θεὸς, πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι, παρὰ τῇ σῇ ἐξουσίᾳ· πρὸ τοῦ τὸν κόσμον γενέσθαι, τουτέστι, πρὸ πάντων, καὶ ἀεί. [τὸ l) δὲ, καὶ νῦν, ἀντὶ τοῦ, λοιπόν. k) Ps. 109, 1.

Καὶ ἡμεῖς τοίνυν ἀπολαύσομεν ταύτης τῆς δόξης, ἐὰν μιμησώμεθα αὐτόν. φησὶ γὰρ ὁ παῦλος· εἴπερ m) συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν. μυρίων ἄρα δακρύων ἄξιοι πάντως οἱ, τοιαύτης προκειμένης δόξης, ἐκπίπτοντες αὐτῆς διὰ ῥαθυμίαν, καὶ δίκην μανομένων καὶ ἀνοήτων ἐπιβλέποντες ἑαυτοῖς. καὶ εἰ μὴ κόλασις γὰρ ἦν, ἀθλιώτατοι οἱ, συμβασιλεῦσαι καὶ συνδοξασθῆναι τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ παρὸν, τηλικούτων ἀγαθῶν ἑαυτοὺς ἀποστεροῦντες. οὐκ ἄξια n) γάρ, φησι, τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς.] l) Rom. 8, 17. m) Rom. 8, 18.

Vers. 6. Ἐφανέρωσά — ἀνθρώποις. Εἰπὼν, ὅτι τὸ ἔργον ἐτελείωσα, ἐπεξηγεῖται τὸν λόγον. καὶ μὴν τοῖς ἰουδαίοις πεφανερωμένον ἦν τὸ ὄνομα αὐτοῦ. ἤδεισαν γὰρ, ὅτι θεός ἐστιν,

hoc de aliis dicit gentibus, quibus id ignotum erat.

Aut nomen dicit paternum, quod pater sit filii naturalis. Nam quum id eos lateret, ab ipso manifestatum est.

Vers. 6. *Quos — erant.* Tanquam Dei.

Vers. 6. *Et — dedisti.* Tanquam aequali. Est autem de Apostolis sermo: quo etiam hic ostendit, quod non sit Deo contrarius, quodque patris est voluntas, vt credant in filium. Nam si, vt quidam nugantur, quum patris erant, non erant filii, consequens est, vt quum eos dederit filio, alienauerit eos: quod absurdum est. Dedisti, inquit, mihi: iuxta quem modum etiam prius dixerat, Nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum.

Sed quomodo dixit, Quos dedisti mihi de mundo, quum prius dixerit ad eos, De mundo non estis? Ibi quidem malos appellauit mundum: hic vero fabricam ipsam mundialem.

Vers. 6. *Et — seruauerunt.* Voluntatem tuam compleuerunt, credendo in me.

Vers. 7. *Nunc — sunt.* Nunc, postquam videlicet didicerunt, cognouerunt, quod omnia, quae dedisti mihi, hoc est, quaecunque dico ac doceo, abs te sunt, tua sunt praecepta, et nihil mihi proprium est aut alienum a te. Deinde etiam dicit, vnde hoc cognouerunt.

Vers. 8. *Quia — misisti.* Hoc cognouerunt ex verbis, quae dedi eis. Siquidem aperte doce-

ἀλλὰ περὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν λέγει, οἷς ἀγνωστον τοῦτο ἦν.

Ἡ ὄνομα λέγει, τὸ πατρικὸν, ὅτι ἐστὶ πατὴρ υἱῷ γνησίου. τοῦτο γὰρ ἀφανὲς αὐτοῖς ὂν παρ' αὐτῷ ἐφανερώθη.

Verſ. 6. Οὓς — ἦσαν. Ὡς θεῷ.

Verſ. 6. Καὶ — δέδωκας. Ὡς ἴσω. περὶ τῶν ἀποστόλων δὲ ὁ λόγος. δείκνυσι δὲ καὶ ταῦθα, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀντίθεος, καὶ ὅτι βέλημά ἐστι τοῦ πατρὸς, τὸ πιστεύειν αὐτοὺς εἰς τὸν υἱόν· εἰ γὰρ, ὥς τινες λεγουσιν, ὅτε ἦσαν τοῦ πατρὸς, ἐκ ἦσαν τοῦ υἱοῦ· λοιπὸν, δοὺς αὐτοὺς τῷ υἱῷ, ἐξέστη αὐτῶν, ὅπερ ἄτοπον. δέδωκας δέ μοι εἶπεν, καθ' ὃν εἴρηκε λόγον πρότερον· ὅτι οὐδεὶς n) δύναται ἐλθεῖν πρός ἐμε, ἐὰν μὴ ὁ πατὴρ ὁ πέμψας με ἑλκύσῃ αὐτόν. n) Io. 6, 44.

Ἀλλὰ πῶς εἴρηκεν, οὓς δέδωκάς μοι ἐκ τοῦ κόσμου; προλαβὼν γὰρ ἔφη πρὸς αὐτούς· ὅτι o) ἐκ τοῦ κόσμου οὐκ ἐστέ. κόσμον ἐκεῖ μὲν τοὺς πονηροὺς ὠνόμασεν, ἐνταῦθα δὲ λέγει τὴν κτίσιν ταύτην. o) Io. 15, 19.

Verſ. 6. Καὶ — τετηρήκασι. Τὸ θέλημά σε πεπληρώκασιν, ἐν τῷ πιστεῦσαι εἰς ἐμέ.

Verſ. 7. Νῦν — ἐστι. Νῦν, ἤτοι, μετὰ τὸ μαθεῖν, ἔγνωσαν, ὅτι πάντα, 3) ὅσα δέδωκάς μοι, τυτέστιν, ὅσα λέγω καὶ διδάσκω, ἀπὸ σοῦ εἰσι, σά εἰσιν ἐντάλματα, καὶ οὐδὲν ἴδιον ἐμοὶ ἢ ἀλλότριόν σου. εἶτα λέγει, καὶ πόθεν τοῦτο ἔγνωσαν.

Verſ. 8. Ὅτι — ἀπέστειλας. Τοῦτο ἔγνωσαν, ἀπὸ τῶν ῥημάτων, ὧν δέδωκα αὐτοῖς.

3) καὶ ἅ pro ὅσα. B. Ἔγνωσαν autem, loco ἔγνωκαν verſu 7. cum Chryſoſtomo legit, qui verſ. 7. et 8. confudit.

docebam tua esse, quaecunque dicebam ac docebam. Et ipsi acceperunt, facile persuasi.

Haec autem et similia loquitur ad patrem, ostendens discipulis, quem erga illos haberet amorem. Nam qui non tantum sua tribuit, sed et alium ad hoc praecatur, vehementissimum ostendit desiderium.

Vers. 9. *Ego — rogo.* Pro eis te precor, tanquam homo. Nam et hic et in sequenti sententia capitur ἐρωτῶ pro obsecro.

Vers. 9. *Non — sunt.* Non pro mundo vniuerso precor, sed pro his, qui credunt in me. Nam qui in me non credunt, nolunt vt pro eis orem, Frequenter autem ponit verbum Dedisti, vt firmius discant, quod patris voluntas sit, vt credatur in filium. Verum quia, Dedisti, et Tui sunt, ac similia, insipientibus prauas generatura erant suspiciones, nempe quod maior et antiquior esset patris potentia: has soluit dicens:

Vers. 10. *Et — mea.* Vides honorum aequalitatem? nam hoc significat nunc ista conuersio. Quum enim dixit, Tui sunt, ostendit, quod etiam hi, qui sibi dati sunt, paternae sint potestatis, ne quis ergo potentiorem putaret patrem, addidit, Et mea omnia tua sunt, et tua mea sunt. Itaque etiam, antequam darentur, filii erant, et postquam dati sunt, patris permanserunt, hoc est, semper amborum, vtpote aequalium in honoribus et bonis. Eos ergo mihi dedisti, qui mei erant. Dedisti vero, dixi dispensatorie, vt cognoscant, quod non praeter voluntatem tuam hos attraxerim.

Vers. 10. *Et — eis.* Etiam potestatem habens in his, quae tua sunt, sicut in his, quae mea:

a) Inclusa omittit. A.

καὶ γὰρ διαῤῥήδην ἐδίδασκον, ὅτι σά εἰσιν, ὅσα λέγω καὶ διδάσκω, καὶ αὐτοὶ ἔλαβον εὐπειθῶς.

Ταῦτα δὲ, καὶ τὰ τοιαῦτα, διαλέγεται πρὸν τὸν πατέρα, δεικνύων τοῖς μαθηταῖς, οἷον ἔχει φίλτρον αὐτῶν. ὁ γὰρ μὴ μόνον τὰ παρ' ἑαυτῷ παρέχων, ἀλλὰ καὶ ἄλλον εἰς τοῦτο παρακαλῶν, πλείονα δεικνύει τὸν πόθον.

Vers. 9. Ἐγὼ — ἐρωτῶ. Ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλῶ σε, ὡς ἄνθρωπος.

Vers. 9. Οὐ — εἰσιν. Οὐ περὶ τοῦ κόσμου παντὸς παρακαλῶ, ἀλλὰ περὶ τῶν πιστευόντων εἰς ἐμέ. οἱ γὰρ μὴ πιστεύοντες, ἀθέλουσιν, ἵνα περὶ αὐτῶν παρακαλῶ. πυκνῶς δὲ τίθησι τὸ δέδωκας, ἵνα μάθωσι βεβαιότερον, ὅτι θέλημα τοῦ πατρός ἐστι τὸ πιστεύειν εἰς τὸν υἱόν. [ἐπεὶ[4]) δὲ, τὸ δέδωκάς μοι, καὶ τὸ σοί εἰσι, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἔμελλον ἐμποιῆσαι τοῖς ἀσυνέτοις ὑποψίας πονηρὰς, ὅτι μείζων ἡ ἐξουσία τοῦ πατρὸς, καὶ προγενεστέρα, λύει ταύτας λέγων.]

Vers. 10. Καὶ — ἐμά. Εἶδες ἰσοτιμίαν; τοῦτο γὰρ δηλοῖ νῦν ἡ ἀντιστροφή. εἰπὼν μὲν οὖν, ὅτι σοί εἰσιν, ἔδειξεν, ὅτι καὶ δοθέντες αὐτῷ, τῆς ἐξουσίας τοῦ πατρός εἰσιν. ἵνα δὲ μὴ νομίσῃ τις ἐντεῦθεν, ὅτι ἐξουσιαστικώτερός ἐστιν ὁ πατὴρ, προσέθηκε, καὶ τὰ ἐμὰ πάντα, σά ἐστι, καὶ τὰ σὰ ἐμά. [ὥστε[5]) καὶ πρὸ τοῦ δοθῆναι, τοῦ υἱοῦ ἦσαν, καὶ μετὰ τὸ δοθῆναι, τοῦ πατρὸς, τουτέστιν, ἀεὶ ἀμφοτέρων, ὡς ἰσοτίμων. δέδωκας οὖν μοι τοὺς ἐμούς· δέδωκας δὲ εἶπον οἰκονομικῶς, ἵνα γνῶσιν, ὅτι οὐ παρὰ τὸ σὸν θέλημα τούτους ἐπεσπασάμην.]

Vers. 10. Καὶ — αὐτοῖς. Καὶ ἐξουσίαν

5) Inclusa absunt, A.

mea: quemadmodum et tu in his quae mea ſunt, ſicut in his quae tua.

Vel, glorificatus ſum in diſcipulis, qui mihi dati ſunt, agnoſcentibus me dominum ſuum, et adorantibus ac praedicantibus me Deum.

Verſ. 11. *Et — mundo.* Paulo poſt moriturus. Rurſum autem ſermonem de morte ſua inducit, commendaturus eos, tanquam homo, Deo ac patri. Ait ergo, Iam non ſum in mundo, ſicut hactenus, cum eis conuerſans et confirmans, inungens ac conſolans illos.

Verſ. 11. *Et — ſunt.* Nondum morientes, et propterea tuo egent auxilio. Quum autem dixiſſet, Iam non ſum in mundo, interpretatur hoc dicens:

Verſ. 11. *Et — venio.* Sicut filius ad patrem, conſummato iam opere, vt dictum eſt.

Verſ. 11. *Pater — me.* Per nomen tuum omnipotens, quod et ego natura habeo. Nam et ego Deus ſum. Iterum autem ait, Donaſti, ne Deo videretur eſſe contrarius. Vel, quod dediſti mihi, tanquam homini.

Verſ. 11. *Vt ſint vnum.* Vnitate fidei, quae in me eſt, et mutua dilectione, de qua ſuperius multa eis praeceperat.

Verſ. 11. *Sicut nos.* Praedixit enim, Ego et pater vnum ſumus. Prius autem aliis in locis diſſeruimus, quod καθὼς ſicut, et ſimilia, de ſancta quidem trinitate dicta, aequalitatem ſignificent: De

6) πάλιν ἐπάγει. A.
7) ὅτι οὐκ εἰμί. A.
8) Poſt αὐτοὺς, addit. A. τὸ δὲ καὶ ἐγὼ πρός σε ἔρχομαι.

ἔχω ἐν τοῖς σοῖς, ὡς ἐμοῖς, ὥσπερ καὶ σύ, ἐν τοῖς ἐμοῖς, ὡς σοῖς.

Ἡ δεδόξασμαι ἐν τοῖς δοθεῖσί μοι μαθηταῖς, ἐπιγνοῦσι μὲν κύριον ἑαυτῶν, καὶ προσκυνοῦσι καὶ κηρύττουσί με θεόν.

Verſ. II. Καὶ — κόσμῳ. Μετὰ μικρὸν ἀποθνήσκων. πάλιν[6]) δὲ εἰσάγει τὸ περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, μέλλων αὐτοὺς, ὡς ἄνθρωπος, παραθέσθαι τῷ θεῷ καὶ πατρί. φησὶν ἓν, ὅτι οὐκέτι[7]) εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ, καθάπερ ἄχρι νῦν, συνὼν καὶ στηρίζων καὶ ἀλείφων καὶ παρηγορῶν αὐτούς.[8])

Verſ. II. [Καὶ[9]) — εἰσί. Μήπω ἀποθνήσκοντες, καὶ διὰ τοῦτο τῆς σῆς δέονται βοηθείας. εἰπὼν δὲ, ὅτι οὐκ εἰμὶ ἐν τῷ κόσμῳ, ἐφερμηνεύει τοῦτο λέγων.

Verſ. II. Καὶ — ἔρχομαι.] Ὡς υἱὸς, πρὸς πατέρα, τὸ ἔργον τελειώσας, ὡς εἴρηται.

Verſ. II. Πάτερ — μοι. Διὰ τοῦ ὀνόματός σου τοῦ παντοδυνάμου, ὃ ἔχω φύσει καὶ γώ. [θεὸς[1]) γὰρ καὶ γώ.] πάλιν δὲ τὸ δέδωκας, ἵνα μὴ δόξῃ ἀντίθεος, ἢ ὁ δέδωκάς μοι, ὡς ἀνθρώπῳ.

Verſ. II. Ἵνα ὦσιν ἕν. Ἵνα ὦσιν ἓν, τῇ ἑνώσει τῆς εἰς ἐμὲ πίστεως, καὶ τῆς εἰς ἀλλήλους ἀγάπης, [περὶ[2]) ἧς ἀνωτέρω πολλὰ αὐτοῖς ἐνετείλατο.]

Verſ. II. Καθὼς ἡμεῖς. [Προείρηκε[3]) γάρ· ὅτι[p]) ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν. προδιεξελάμεθα δὲ καὶ ἐν ἄλλοις, ὅτι τὸ καθὼς καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐπὶ μὲν τῆς ἁγίας τριάδος ἰσότητα δηλοῦσιν, p) Io. 10, 30.

9) Inclusa absunt. A.
1) Inclusa exciderunt. A.
2) Inclusa absunt. A.
3) Inclusa absunt. A.

De Deo vero et hominibus, similitudinem quandam. Vnum ergo sunt pater et filius, sicut essentia et aliis, ita etiam concordia. Dicit itaque, Sicut nos, propter indiuisionem ac inseparabilitatem.

Vers. 12. *Quum — tuum.* Quum essem in mundo, vt homo, qui semper in eo sum, vt Deus, tunc ego seruabam eos per virtutem tuam, siue per te: nam mea virtus, tua est: et ego et tu vnum sumus.

Haec autem et similia loquitur, et tanquam homo, et propter discipulorum imbecillitatem. Siquidem quia multis de eius auxilio auditis: et, Iterum videbo vos, et gaudebit cor vestrum, et gaudium vestrum nemo tollet a vobis: nondum perfecte a moerore liberati erant: patri deinceps pro eis loquitur, vt patri quoque commendati, bono essent animo. Quum enim imperfecti essent, non ita sublimibus ac diuinis verbis credebant, quemadmodum humilioribus ac more humano dictis.

Vers. 12. *Quos — perditionis.* Iudas proditor, amantissimus perditionis, dilectus ab ea, illamque diligens. Perditionem vero intelligе casum et alienationem a Deo: aut etiam diabolum ipsum, vtpote perdentem illos, qui ei obediunt. Periit autem Iudas spontanee, propter voluntatis prauitatem. Atqui etiam alii de septuaginta perierunt: verum non tunc: nam solus proditor tunc periit.

Vers. 12. *Vt scriptura compleretur.* Dauidica, quae frequenter de eius perditione loquitur: et praecipue psalmo centesimo octauo. Et hic ergo

*) Inclusa absunt. A.
*) Inclusa absunt. A.

λεῖσιν, ἐπὶ δὲ θεῦ καὶ ἀνθρώπων, ὁμοίωσίν τινα. ἐν οὖν εἰσιν ὁ πατὴρ καὶ ὁ υἱὸς,] ὥσπερ τῇ οὐσίᾳ καὶ τοῖς ἄλλοις, ἔτω καὶ τῇ ὁμονοίᾳ. λοιπὸν οὖν τὸ, καθὼς ἡμεῖς, διὰ τὸ ἀδιαίρετον καὶ ἀδιάῤῥηκτον.

Verſ. 12. Ὅτε — σου. Ὅτε ἤμην ἐν τῷ κόσμῳ, ὡς ἄνθρωπος· ἀεὶ γάρ εἰμι, ὡς θεός. τότε ἐγὼ ἐτήρουν αὐτοὺς ἐν τῇ δυνάμει σου, ἤγουν ἐν σοί. ἡ ἐμὴ γὰρ δύναμις, σὴ, καὶ ἐγὼ καὶ σὺ ἕν ἐσμεν.

Καὶ ὡς ἄνθρωπος δὲ ταῦτα, καὶ τὰ τοιαῦτα, διαλέγεται, καὶ διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν μαθητῶν. [ἐπεὶ γάρ,[4]) πολλὰ περὶ τῆς παρ' αὐτῦ βοηθείας ἀκέσαντες, καὶ ὅτι πάλιν?) ὄψομαι q) Io. 16, 22.
ὑμᾶς, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία, καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς αἴρει ἀφ' ὑμῶν· ἐκ ἀπηλλάγησαν ἕπω τῆς ἀθυμίας τέλεον· τῷ πατρὶ λοιπὸν ὑπὲρ αὐτῶν διαλέγεται, ἵνα κἂν γοῦν τῷ πατρὶ παρατιθέμενοι θαῤῥήσωσιν. ἀτελεῖς γὰρ ὄντες, ἐχ οὕτω τοῖς ὑψηλοῖς καὶ θεοπρεπέσι ῥήμασιν ἐπίστευον, ὡς τοῖς ταπεινοτέροις καὶ ἀνθρωποπρεπέσιν.]

Verſ. 12. Οὓς — ἀπωλείας. Ἰούδας, ὁ προδότης, ὁ φίλτατος τῆς ἀπωλείας, ὁ φιληθεὶς αὐτῇ καὶ φιλήσας αὐτήν. ἀπώλειαν δὲ νόει, τὴν ἀπὸ τῦ θεῦ ἔκπτωσίν τε καὶ ἀλλοτρίωσιν, ἢ καὶ τὸν διάβολον, ὡς ἀπολλύοντα τοὺς πειθομένους αὐτῷ. [ἀπώλετο[5]) γὰρ ὁ ἰούδας ἐκεσίως, διὰ φαυλότητα προαιρέσεως. καὶ μὴν καὶ ἄλλοι ἀπὸ τῶν ἑβδομήκοντα μαθητῶν ἀπώλοντο, ἀλλ' οὐ τότε, ἀλλ' ὕσερον. τότε δὲ μόνος ὁ προδότης ἀπώλετο.]

Verſ. 12. Ἵνα ἡ γραφὴ πληρωθῇ. Ἡ δαυϊτικὴ, ἡ πολλαχῦ περὶ τῆς ἀπωλείας αὐτῦ διαλαμβάνεσα, καὶ μᾶλλον ἐν τῷ ἑκατοστῷ ὀγδόῳ

ergo dictio Vt, non est causae significatiua, sed eius, quod omnino futurum erat, puta, quod scriptura compleretur.

Vers. 13. *Nunc — venio.* Rursum repetit, Ad de venio: sicut et, A Deo exiui: haec frequentissime illis confirmans, simul etiam consolationem hinc non vulgarem tribuens.

Vers. 13. *Et — semetipsis.* Haec loquor, quum adhuc in mundo sum: haec, quaenam? Ad te venio: et, Serua eos. Haec ergo, inquit, loquor, vt habeant gaudium de me: perfecte certiores effecti, quod me non retinebit infernus, et te habebunt adiutorem. Quanquam enim credebant, nondum tamen mente compositi, cogitationibus adhuc fluctuabant, nec quiescere poterant.

Vel, Haec loquor humilia ac more humano, vt cessante interim infirmitate mentis eorum, absolute gaudeant, ne me Deo contrarium esse suspicentur.

Vers. 14. *Ego — mundo.* Tradidi eis sermonem tuum euangelicum, et mali oderunt eos, vt qui non sint ex ipsis, quantum ad innocentiam aut simplicitatem. Nam et in praecedentibus dixit ad eos, Si de mundo fuissetis, mundus, quod suum esset, diligeret. Nam, Mundum, et ibi et hic vocat malos, propter mundi ac voluptatum amorem. Itaque, quum propter sermonem tuum odio habeantur, custodi illos.

Vers. 15. *Non — malo.* Orationem propter eos explanat, vt confidentiori magis sint animo, vtpote non statim morituri, priusquam praedica-

[c]) Inclusa absunt. A.

ὀγδόῳ ψαλμῷ. καίτοι ταῦθα τοίνυν, τὸ ἵνα, οὐκ αἰτίας ἐστὶ δηλωτικὸν, ἀλλὰ τοῦ πάντως ἐσομένου, ὅτι μέλλει ἡ γραφὴ πληρωθῆναι.

Vers. 13. Νῦν — ἔρχομαι. Πάλιν, τὸ πρὸς σὲ ἔρχομαι, ὥσπερ καὶ, τὸ παρὰ τοῦ θεοῦ ἐξῆλθον, καὶ τὰ τοιαῦτα, τῇ συνεχείᾳ πάντως ἐπὶ πλέον βεβαιῶν αὐτοῖς ταῦτα, καὶ ἅμα παραμυθίαν ἐντεῦθεν, ὧν τὴν τυχοῦσαν παρέχων.

Vers. 13. Καὶ — αὐτοῖς. Ταῦτα λαλῶ, ἐν τῷ κόσμῳ ὢν ἔτι. ταῦτα, ποῖα; τὸ πρὸς σὲ ἔρχομαι, καὶ τὸ, τήρησον αὐτούς. ταῦτα οὖν, φησιν, λαλῶ, ἵνα ἔχωσι τὴν χαρὰν τὴν περὶ ἐμοῦ ὁλοτελῆ, πληροφορηθέντες, ὅτι καὶ ἐμὲ οὐ καθέξει ὁ ᾅδης, καὶ σὲ ἕξουσι βοηθόν. εἰ γὰρ καὶ ἐπίστευον, ἀλλὰ, μήπω καταρτισθέντες, ἐκυμαίνοντο τοῖς λογισμοῖς πάλιν, καὶ ἠρεμεῖν οὐκ ἠδύναντο.

[Ἢ[c]) ταῦτα λαλῶ, τὰ ταπεινὰ καὶ ἀνθρωποπρεπῆ, ἵνα ἀναπαυομένης τῆς ἀθενοῦς τέως διανοίας αὐτῶν, χαίρωσιν ἐντελῶς, ὡς μὴ δοκοῦντος μου ἀντιθέου.]

Vers. 14. Ἐγὼ — κόσμου. Δέδωκα αὐτοῖς τὸν λόγον σου, τὸν εὐαγγελικὸν, καὶ οἱ πονηροὶ ἐμίσησαν αὐτούς, ὡς μὴ ὄντας ἐξ αὐτῶν, ὅσον ἐπὶ τῇ ἀκακίᾳ. καὶ προλαβὼν γὰρ εἶπε πρὸς αὐτούς· ὅτι[r]) εἰ ἐκ τοῦ κόσμου ἦτε, ὁ κόσμος ἂν τὸ ἴδιον ἐφίλει. κόσμον γὰρ καὶ ἐκεῖ καὶ ἐνταῦθα, τοὺς πονηροὺς καλεῖ, διὰ τὸ φιλόκοσμον καὶ φιλήδονον. καὶ λοιπὸν, ὡς διὰ τὸν λόγον σου μισηθέντας, διαφύλαξον αὐτούς. r) Io. 15, 19.

Vers. 15. Οὐκ — πονηροῦ. Σαφηνίζει τὴν εὐχὴν, δι' αὐτούς, ἵνα θαρρήσωσι μᾶλλον, ὡς οὐκ αὐτίκα τεθνηξόμενοι πρὸ τοῦ κηρύξαι, ἀλλὰ καὶ τῆς παρὰ τοῦ πατρὸς φυλακῆς ἀπολαύσοντες.

dicauerint: et quasi patris custodia fruituri. Et hic ἐρωτῶ significat obsecro.

Vers. 16. *De — sunt.* Idem adhuc frequenter dicit: siue vlla immutatione prius illis testificans, ne turbentur, si odio habeantur: scientes omnino contrariam esse virtuti malitiam. Simul quoque laudat eos apud patrem: etiam hinc ostendens illis dilectionem suam erga ipsos. Dicit ergo coelestes eos esse ciues, non mundana, sed coelestia sapientes.

Vers. 16. *Sicut — sum.* Etiam consolatur eos similitudine ad seipsum: et ad tolerantiam excitat.

Vers. 17. *Sanctifica — tuam.* Sanctos facito ipsos per spiritum sanctissimum, per veritatem dogmatum: nam vera dogmata sanctificant hominem. Deinde manifestat, quid dicat, Veritatem.

Vers. 17. *Sermo — est.* Sermo dogmatum tuus, siue a te per spiritum sanctum illis infusus. Nam superius dixit, Spiritus veritatis ducet vos in omnem veritatem.

Aliter quoque intelligite. Sanctifica eos per veritatem tuam, hoc est, segrega eos per euangelium tuum: sermo namque tuus, puta, euangelicus, veritas est.

Patris autem ait esse sermonem: sicut etiam in praecedentibus dixit, Ego ex meipso non sum loquutus, sed pater, qui misit me, ipse mihi praeceptum dedit, quid dicam et quid loquar.

Vers. 18.

7) Chrysost. T. VIII. p. 483. D. dixerat: τῶν οὐρανῶν γεγόνασι πολῖται. Hinc illi οὐρανοπολῖται apud Theophyl. p. 801. fin. apud Ammon. in Caten. Corder p. 413.

σοντες. καὶνταῦθα δὲ, ἡ ἐρώτησις τὴν παράκλησιν σημαίνει.

Vers. 16. Ἐκ — εἰσι. Συνεχῶς καὶ τοῦτο λέγει, προσμαρτυρῶν αὐτοῖς τὸ ἀπόνηρον, ἵνα βεβαιωθῶσιν εἰς τὸ μὴ θορυβεῖσθαι μισούμενοι, εἰδότες, ὅτι ἀντίκειται τῇ ἀρετῇ πάντως ἡ κακία. ἅμα δὲ καὶ ἐπαινεῖ αὐτοὺς παρὰ τῷ πατρὶ, δεικνύων αὐτοῖς καὶντεῦθεν τὴν εἰς αὐτοὺς ἀγάπην αὐτοῦ. φησὶν οὖν, ὅτι ἐρανοπολίται[7]) εἰσὶν, ἃ κοσμικὰ φρονοῦντες, ἀλλὰ ἐράνια.

Vers. 16. Καθὼς — εἰμί. Καὶ τῇ πρὸς ἑαυτὸν ὁμοιότητι παρηγορεῖ τούτους, καὶ διεγείρει πρὸς ὑπομονήν.

Vers. 17. Ἁγίασον — σου. Ἁγίους ποίησον διὰ τοῦ πανάγιου πνεύματος ἐν τῇ ἀληθείᾳ τῶν δογμάτων. τὰ γὰρ ἀληθῆ δόγματα ἁγιάζουσι τὸν ἄνθρωπον. εἶτα διασαφεῖ, τί λέγει ἀλήθειαν.

Vers. 17. Ὁ λόγος — ἐστιν. Ὁ λόγος, ὁ τῶν δογμάτων, ὁ σὸς, ἤγουν, ὁ παρὰ σοῦ διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐνηχούμενος αὐτοῖς. εἴρηκε γὰρ ἀνωτέρω· ὅτι τὸ[s]) πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. s) Io. 16, 13.

[Νοεῖται[8]) δὲ καὶ ἑτέρως τὸ, ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου, ἀντὶ τοῦ, ἀφάρτους αὐτοὺς ἐν τῷ εὐαγγελίῳ σου. ὁ λόγος γὰρ ὁ σὸς, εἴτουν, ὁ εὐαγγελικὸς, ἀλήθειά ἐστι.

Τὸ πατρὸς δὲ τὸν λόγον εἶναί φησι, καθὼς καὶ προλαβὼν εἶπεν· ὅτι ἐγὼ[t]) ἐξ ἐμαυτοῦ οὐκ ἐλάλησα; ἀλλ' ὁ πέμψας με πατὴρ, αὐτός μοι ἐντολὴν ἔδωκε, τί εἴπω καὶ τί λαλήσω.] t) Io. 12, 49.

Vers. 18.

8) Inclusa absunt. A. Hentenius per confusionem vocalium videtur legisse νοεῖτε.

Verſ. 18. *Sicut — mundum.* Sicut tu hominum cupiens ſalutem, me miſiſti: Ita et ego illam cupiens, miſi eos. Vel ſicut tu, qui pater meus es, miſiſti me, ita et ego, qui pater eorum ſum, miſi eos. Sed tu quidem natura pater meus es, ego vero pater eorum, tanquam creator et prouiſor ac magiſter. Quod autem futurum eſt, tanquam factum dicit, eo quod iam paulo poſt eſſet eos miſſurus.

Verſ. 19. *Et — meipſum.* Ego voluntarie immolo meipſum. Nam hoc in loco victimam dicit ſanctificationem. Sanctum enim dicitur et ipſa hoſtia: multa quoque dicuntur ſancta, tanquam ſignum ſanctitatis.

Verſ. 19. *Vt — veritatem.* Vt et ipſi immolati ſint per veram hoſtiam: legalis ſiquidem victima figura erat, non veritas, vt et ipſi immolati ſint, capite videlicet ipſorum immolato.

Vel etiam, tanquam et ipſi immolati. Habiti ſumus, inquit, ſicut oues caedi deputatae, et, Exhibete membra veſtra hoſtiam viuentem. Poteſt enim etiam ſine caede immolari hoſtia. Ne quis autem eum putaret haec pro ſolis Apoſtolis dicere, ſubdit:

Verſ. 20. *Non — v. 21. ſint* Simul quoque eos iterum conſolatus eſt, oſtendens, quod per eorum praedicationem alii quoque fient diſcipuli.

Verſ 21. *Sicut — ſint.* Sicut tu in mei et ego in tui dilectione: vt et ipſi in nobis, ſiue in fide quae eſt in nos, vnum ſint. Nam qui in fide

9) κατὰ μικρόν. B.

Verſ. 18. Καθὼς — κόσμον. Καθὼς σὺ, θέλων τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, ἐμὲ ἀπέστειλας· ἔτω κἀγὼ, θέλων αὐτὴν, ἀπέστειλα αὐτούς· ἢ καθὼς σὺ, πατήρ μου ὢν, ἐμὲ ἀπέστειλας· ἔτω κἀγὼ, πατὴρ αὐτῶν ὢν, ἀπέστειλα αὐτούς. ἀλλὰ σὺ μὲν πατήρ μου φύσει· ἐγὼ δὲ πατὴρ αὐτῶν, ὡς κτίσης καὶ προνοητὴς καὶ διδάσκαλος. ὡς γεγονὸς δὲ λέγει, τὸ γεννησόμενον, διὰ τὸ ἤδη μέλλειν ἀποστέλλαι αὐτοὺς μετὰ [s]) μικρόν.

Verſ. 19. Καὶ — ἐμαυτόν. Ἐγὼ ἑκουσίως θυσιάζω ἐμαυτόν. ἁγιασμὸν γὰρ ἐνταῦθα, τὸν θυσιασμὸν λέγει. ἅγιον γὰρ λέγεται καὶ ἡ θυσία, καὶ [t]) πολλὰ σημαίνει τὸ ἅγιον.

Verſ. 19. Ἵνα — ἀληθείᾳ. Ἵνα καὶ αὐτοὶ ὦσι τεθυμένοι ἐν ἀληθινῇ θυσίᾳ. ἡ γὰρ νομικὴ θυσία τύπος ἦν, ἐκ ἀλήθειαν. ἵνα δὲ ὦσι τεθυμένοι, ὡς τῆς κεφαλῆς αὐτῶν τυθείσης.

Ἢ ὡς καὶ αὐτοὶ θυόμενοι. ἐλογίσθημεν [u]) γὰρ, φησιν, ὡς πρόβατα σφαγῆς· καὶ παρασήσατε [x]) τὰ μέλη [y]) ὑμῶν, θυσίαν ζῶσαν. ἔστι γὰρ θύεσθαι, καὶ δίχα σφαγῆς. ἵνα δὲ μὴ νομίσῃ τις ὑπὲρ τῶν ἀποστόλων μόνων ταῦτα λέγειν αὐτὸν, φησίν.

u) Pſ. 43, 23.

x) Rom. 12, 1.

Verſ. 20. Οὐ — v. 21. ὦσιν. Ἅμα καὶ παρεμυθήσατο αὐτοὺς πάλιν, δείξας, ὅτι διὰ τὸ κηρύγματος αὐτῶν καὶ ἄλλοι ἔσονται μαθηταί.

Verſ. 21. Καθὼς — ὦσι. Καθὼς σὺ ἐν τῇ ἐμῇ ἀγάπῃ, κἀγὼ ἐν τῇ σῇ, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν, ἤγουν, ἐν τῇ εἰς ἡμᾶς πίστει, ἓν ὦσιν.

s) Interpres hic prorſus diſſentit a meis Codicibus. Sed haec lectio magis placet,

t) Ita ex Chryſoſtomo laudat. Tom. VIII. p. 484. C.

fide, quae est in nos, vnum sunt, erunt quoque in mutua inter se dilectione vnum. Dixit enim, Qui habet praecepta mea et seruat ea, hic est, qui diligit me, et, Hoc est praeceptum meum, vt diligatis vos inuicem. Quum ergo a dilectione et concordia inceperit, rursum in hac concluſit sermonem: ostendens, quod Deo chara sit ac magno studio affectanda dilectio.

Vers. 21. *Vt — miseris.* Vt credens Apostolis, credat, quod tu me miseris: nam hoc praedicaturi sunt: et nihil adeo erit impedimento praedicationi, sicut diuisos esse praedicatores, fidei diuersitate, ac mutua inter se inimicitia. Si enim inter se pugnauerint, dicent, eos non esse pacifici magistri discipulos: quod si non pacifici, nec a te missi. Si vero concordes fuerint, et praecepta mea custodierint, omnes cognoscent, quod mei sint discipuli, et quod tu me miseris.

Vers. 22. *Et — eis.* Quae a doctrina et miraculis procedit: aut quae a concordia: neque enim ex hac minus, quam ex illis glorificantur. Dedi autem dixit etiam hic, et suam insinuans dignitatem, et aequalem cum patre honorem: quemadmodum frequenter aliis in locis.

Vers. 22. *Vt — sumus.* Hoc superius quoque dictum ac declaratum est: et nunc idem dicit, vehementer cupiens inprimi cordibus eorum, tanquam maxime necessarium.

Vers. 23. *Ego — me.* Ego in eis maneo, et tu in me, hoc est, ego et tu in eis manemus, quomodo ergo non eos conseruabimus? Alibi quo-

que

3) Inclusa absunt. A.
4) Inclusa absunt. A.
5) Inclusa omittit. A.

ὄντες γὰρ ἐν τῇ εἰς ἡμᾶς πίστει ἕν, ἔσονται καὶ ἐν τῇ εἰς ἀλλήλους ἀγάπῃ ἕν. [εἴρηκε[3]) γάρ· ὅτι ὁ ἔχων[y]) τὰς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με· καί· αὕτη[z]) ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμή, ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. ἐκ τῆς ἀγάπης τοίνυν καὶ ὁμονοίας ἀρξάμενος, εἰς ταύτην πάλιν κατέκλεισε τὸν λόγον, δεικνὺς, ὅτι θεοφιλὲς καὶ περισπούδαστον ἡ ἀγάπη.]

y) Io. 14, 2
z) Io. 15, 1

Verſ. 21. Ἵνα — ἀπέστειλας. Ἵνα πιστεύσας τοῖς ἀποστόλοις, πιστεύσῃ, ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. τοῦτο γὰρ μέλλεσι κηρύττειν. οὐδὲν γὰρ οὕτως ἔμελλεν ἐμποδίζειν τῷ κηρύγματι, ὡς τὸ διεσχίσθαι τοὺς κήρυκας, τῇ τε διαφορᾷ τῆς πίστεως, καὶ τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀπεχθείᾳ, ἐπειδὴ, μαχομένων, ἐρῶσιν, οὐκ εἰρηνικὸν εἶναι μαθητάς· εἰ δὲ οὐκ εἰρηνικὸν, οὐδὲ παρὰ σοῦ ἀποσταλέντος· ὁμογνωμονούντων δὲ καὶ τὰς ἐντολάς μου φυλαττόντων, γνώσονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταί εἰσι, καὶ ὅτι σύ με ἀπέστειλας.

Verſ. 22. Καὶ — αὐτοῖς. Τὴν ἀπὸ τῶν διδαγμάτων καὶ τῶν θαυμάτων, [ἢ[4]) καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ὁμονοίας.] οὐκ ἔλαττον γὰρ ἐκ ταύτης ἢ ἐκ τέρατων δοξάζονται. δέδωκα δὲ εἶπε, παραδηλῶν καὶ ταύτῃ καὶ τὸ ἑαυτοῦ ἀξίωμα, καὶ τὸ πρὸς τὸν πατέρα ὁμότιμον, ὥσπερ καὶ ἐν ἄλλοις πολλάκις.

Verſ. 22. Ἵνα — ἑσμέν. Τοῦτο καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ ἡρμήνευται. [καὶ νῦν[5]) δὲ τοῦτο λέγει, σφόδρα τοῦτο βουλόμενος ἐνεῖναι αὐτοῖς, ὡς ἀναγκαιότατον.]

Verſ. 23. Ἐγὼ — ἐμοί. Ἐγὼ ἐν αὐτοῖς μένω, καὶ σὺ ἐν ἐμοὶ, τουτέστιν, ἐγὼ καὶ σὺ ἐν αὐτοῖς μένομεν, καὶ πῶς οὐ συντηρήσομεν[6])

[6]) συντηρήσωμεν. A. Idem mox omittit inclusa.

que dixit, Si quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit, et pater meus diliget eum, et ad eum veniemus ac manſionem apud eum faciemus. Sed ego quidem in eis diuino modo propter fidem, tu vero in me paterno modo propter naturam.

Verſ. 23. *Vt — vnum.* In vnitatem, in concordiam. Quemadmodum enim ſeditio diſſoluit, ſic et concordia congregat.

Verſ. 23. *Et — miſeris.* (†† Superius etiam dixerat: vt mundus credat, me a te miſſum eſſe). Iterum ergo idem dicit, vt firmius concordes ſint: certiores effecti, quod hoc maxime ad fidem attrahat homines.

Verſ. 23. *Et — dilexiſti.* Nam ſignum fuit dilectionis eorum, quod nec proprio filio tuo propter eos peperceris. Hic quoque dictio Sicut, non aequalitatem, ſed ſimilitudinem quandam ſignificat, quemadmodum in praecedentibus oſtendimus. Frequenter autem hoc ponit, conſolans eos per ſimilitudinem, quam erga ipſum habent, et fiduciam praebens.

Ad hunc vſque locum de dilectione ac concordia ſermonem extendit: deinceps vero de brabiis quoque et coronis diſſerit, quae poſt praeſentem vitam illis repoſita ſunt, vt ampliorem ſumant fiduciam.

Verſ. 24. *Pater — mecum.* In regno videlicet conregnantes mihi.

Verſ. 24. *Vt — mihi.* Gloriam diuinitatis, quam dediſti mihi, non tanquam minori aut poſterius genito, ſed tanquam principium, ſiue is,

7) Incluſa omiſerat Hentenius.
8) Incluſa abſunt. A.

αὐτούς; [καὶ ἀλλαχοῦ δὲ εἴρηκεν· ἐάν τις[a]) ἀγα- a) Io. 14, 23.
πᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτὸν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν. ἀλλ' ἐγὼ μὲν ἐν αὐτοῖς θεοπρεπῶς, διὰ τὴν πίστιν· σὺ δὲ ἐν ἐμοὶ πατροπρεπῶς, διὰ τὴν φύσιν.]

Verſ. 23. Ἵνα — ἕν. Εἰς ἕνωσιν, εἰς ὁμόνοιαν. ὥσπερ γὰρ ἡ στάσις διαλύει· ἕτως ἡ συμφωνία συγκροτεῖ.

Verſ. 23. Καὶ — ἀπέστειλας. [Καὶ[7]) ἀνωτέρω εἶπεν· ἵνα[b]) ὁ κόσμος πιστεύσῃ, ὅτι σύ b) Io. 17, 21.
με ἀπέστειλας.] πάλιν ἓν τὸ αὐτό φησιν, [ἵνα βεβαίως[8]) ὁμοιωθῶσι, πληροφορηθέντες, ὅτι τοῦτο μᾶλλον πρὸς πίστιν ἐπισπάσεται τοὺς ἀνθρώπους.]

Verſ. 23. Καὶ — ἠγάπησας. Τεκμήριον γὰρ τῆς ἀγάπης αὐτῶν, τὸ μηδὲ τοῦ ἰδίου σου υἱοῦ φείσασθαι ὑπὲρ αὐτῶν. καὶνταῦθα δὲ τὸ καθὼς, οὐκ ἰσότητα, ἀλλ' ὁμοίωσίν τινα δηλοῖ, καθάπερ προλαβόντες παρεσημειωσάμεθα. [τίθησι[9]) δὲ τοῦτο συνεχῶς, παραμυθούμενος αὐτοὺς διὰ τῆς πρὸς ἑαυτὸν ὁμοιώσεως καὶ θαῤῥεῖν παρέχων.

Μέχρι τότε τὰ περὶ ἀγάπης καὶ ὁμονοίας περατώσας, διαλέγεται λοιπὸν καὶ περὶ τῶν μετὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν ἀποκειμένων αὐτοῖς βραβείων καὶ στεφάνων, ἵνα πλέον θαῤῥήσωσι.]

Verſ. 24. Πάτερ — ἐμοῦ. Ἐν τῇ βασιλείᾳ σου, δηλονότι, συμβασιλεύοντές μοι.

Verſ. 24. Ἵνα — μοι. Τὴν δόξαν τῆς θεότητος, ἣν δέδωκάς μοι, οὐχ ὡς ἐλάττονι, ἢ ὑστερογενεῖ, ἀλλ' ὡς ἄτιος, εἴτουν, ὡς γεννήσας

9) Inclusa absunt. A.

is, qui me genuit. Quando autem dedit? Quando scilicet genuit. Quando vero genuit? Quaestio quando hoc fuerit, sermonem habet incomprehensibilem: simul enim et erat et genuit: nec fuit tempus, quo pater erat, et non erat pater. Quia autem verbum Dedisti, quum sit sese demittentis, quibusdam pariturum erat offendiculum, quo videretur minoritatem addere filio, huic quoque medetur dicens:

Vers. 24. *Quia — mundum.* Hoc est ante secula. Nam ita significare solet scriptura aeternitatem. Non dixit autem, Vt sint participes gloriae meae, sed Vt videant. Illud namque supra illorum facultatem erat: hoc vero tota illorum fruitio est, quod etiam dicit Paulus, Detecta facie gloriam Dei contemplantes. Siquidem vere maxima est gloria, eius videre gloriam.

Vers. 25. *Pater iuste.* Iustum eum nunc dicit, vtpote volentem non a solis Iudaeis, verum etiam ab omnibus hominibus agnosci, vt omnes salui fierent, et nullus per ignorantiam periret: nam id extremae iustitiae est ac bonitatis.

Vers. 25. *Et — cognouit.* Gentiles quidem nullo modo, quum adorent idola: Iudaei vero non cognouerunt te, quia sponte peccantes, negant te meum esse patrem.

Vers. 25. *Ego — cognoui.* Natura.

Vers. 25. *Et — misisti.* Discipuli mei hoc cognouerunt ex his, quae eos docui, et diuino modo operatus sum.

Vers. 26.

[1]) Inclusa absunt. A.
[2]) δὲ, loco γάρ. A.
[3]) Inclusa absunt. A. Hentenii versio hic etiam dissentit.

με. [πότε[1]) δὲ δέδωκεν; ὅτε δηλονότι γεγέννηκε· πότε δὲ γεγέννηκεν; ὑπὲρ τὸ πότε τὸ ἐρώτημα, καὶ ὁ λόγος ἀνέφικτος. ἅμα γὰρ καὶ ἦν, καὶ γεγέννηκε, καὶ οὐκ ἦν, ὅτε οὐκ ἦν πατὴρ ὁ πατήρ. ἐπεὶ δὲ τὸ δέδωκας, συγκαταβατικὸν ὄν, ἔμελλέ τισι τίκτειν σκάνδαλον, δοκεῖν ἐλάττωσιν περιάπτειν τῷ υἱῷ, θεραπεύει τοῦτο λέγων.]

Vers. 24. Ὅτι — κόσμου. Τουτέστι, πρὸ αἰώνων. οὕτω γὰρ ἡ γραφὴ δηλοῖ τὸ ἀϊδίως. οὐκ εἶπε δὲ, ἵνα μετέχωσι τῆς δόξης τῆς ἐμῆς, ἀλλ' ἵνα θεωρῶσι. τὸ μὲν γὰρ ὑπὲρ αὐτοὺς ἦν, τὸ δὲ πᾶσα ἀπόλαυσις αὐτοῖς, ὃ καὶ παῦλός φησιν· ἀνακεκαλυμμένῳ[c]) προσώπῳ τὴν δόξαν κυρίου κατοπτριζόμενοι. μεγίστη γὰρ ὄντως δόξα, τὸ θεωρεῖν τὴν δόξαν αὐτοῦ. c) 2 Cor. 3, 18.

Vers. 25. Πάτερ δίκαιε. Δίκαιον αὐτὸν λέγει νῦν, ὡς θέλοντα, μὴ μόνοις ἰουδαίοις, ἀλλὰ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐπιγνωσθῆναι, ἵνα πάντες σώζωνται, καὶ μηδεὶς δι' ἄγνοιαν ἀπόληται. τοῦτο[2]) γὰρ ἀκροτάτης δικαιοσύνης καὶ ἀγαθότητος.

Vers. 25. Καὶ — ἔγνω. [Ὁ μὲν ἄλλος[3]) κόσμος, ἐδ' ὅλως·[4]) οἱ δὲ ἰουδαῖοι,[5]) πατέρα μου, διὰ τὸ ἐθελοκακεῖν.]

Vers. 25. Ἐγὼ — ἔγνων. Φύσει.

Vers. 25. Καὶ — ἀπέστειλας. Οἱ μαθηταί μου ἔγνωσαν τοῦτο, ἀφ' ὧν εἶπον καὶ ἔπραξα θεοπρεπῶς.

4) Intell. ἔγνω. Forte Hentenius hic additum inuenit, διὰ τὸ ἰδωλολατρεῖν.

5) οὐχ ὡς, interponendum videtur, vt sit οὐχ ὡς πατέρα μου, intell. ἔγνωσαν.

Verſ. 26. *Et — tuum.* Nomen paternitatis. Haec autem etiam ſuperius dixit, et nunc iterum repetendo dicit.

Verſ. 26. *Et notum faciam.* Amplius per ſpiritum ſanctum. Vides, quod ſicut pater loquitur per ſpiritum ſanctum, ita et filius notum facit per ipſum diſcipulis, quae voluerit? ex quibus rurſum honoris aequalitas ac concordia ſanctae trinitatis oſtenditur.

Verſ. 26. *Vt — ſit.* Notum faciam, inquit, amplius nomen tuum, vt quum hoc cognouerint ac didicerint, quod naturalis ſim filius tuus, et natura dilectus: huiusmodi dilectio, quae ingenua eſt et per naturam, ſit in eis per cognitionem.

Verſ. 26. *Et ego in eis.* Et ego in eis magis ſim per fidem maiorem, vtpote perfectius eis notus. Iterum ergo in dilectionem terminauit, hanc imponens ſermoni conſummationem. Nam perfectio virtutum eſt dilectio.

Cap. XVIII. v. 1. *Haec — eius.*

Quaere ſexageſimo quarto capite euangelii iuxta Matthaeum, vbi ponitur, Et dictis laudibus exierunt in montem Oliuarum: nam ibi de his enarratum eſt. Sed et de iis, quae ſequuntur, latius et exactius in illo Euangeliſta ſignificauimus.

Verſ. 2. *Sciebat — locum.* Deinde etiam dicit, vnde hoc ſciebat.

Verſ. 2. *Quod — ſuis.* Frequenter verſaretur ibi.

Verſ. 3.

δ). γὰρ, loco δέ. A.

Vers. 26. Καὶ — σου. Τὸ τῆς πατρότητος. ταῦτα [6]) δὲ καὶ ἀνωτέρω εἴρηκε, καὶ νῦν λέγει πάλιν, ἐπαναλαμβάνων.

Vers. 26. Καὶ γνωρίσω. Ἐπὶ πλέον διὰ τὸ ἁγίου πνεύματος. ὁρᾷς, ὅτι ὥσπερ ὁ πατὴρ λέγει διὰ τὸ ἁγίου πνεύματος, ἕτω καὶ ὁ υἱὸς γνωρίζει δι' αὐτοῦ, ἃ βούλεται, τοῖς μαθηταῖς. ἀφ' ὧν αὖθις τὸ ἰσότιμον καὶ σύμφωνον τῆς ἁγίας τριάδος δείκνυται.

Vers. 26. Ἵνα — ᾖ. Γνωρίσω, φησὶν, αὐτοῖς ἐπὶ πλέον τὸ ὄνομά σου, ἵνα τοῦτο σαφῶς γνωρισάντων καὶ διαγνόντων, ὅτι γνήσιος υἱὸς ἐγώ [7]) σου καὶ φύσει ἀγαπητὸς, ἡ τοιαύτη ἀγάπη, ἡ γνησία καὶ φύσει, ἐν αὐτοῖς εἴη γνωριζομένη.

Vers. 26. Κἀγὼ ἐν αὐτοῖς. Κἀγὼ ἐν αὐτοῖς ὦ πλέον, διὰ πίστεως μείζονος, ἅτε γνωριζόμενος αὐτοῖς ἐντελέστερον. πάλιν οὖν εἰς ἀγάπην κατέληξε, ταύτην ἐπιθεὶς τῷ λόγῳ τελείωσιν. τελειωτικὴ γὰρ τῶν ἀρετῶν ἡ ἀγάπη.

Cap. XVIII. v. 1. Ταῦτα — αὐτοῦ.

Ζήτησον ἐν τῷ ἑξηκοστῷ τεταρτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον τό· καὶ [d]) ὑμνήσαντες ἐξῆλθον εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν. ἐκεῖ γὰρ ἐξηγήθη καὶ περὶ τούτων. ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἑξῆς πλατύτερόν τε καὶ ἀκριβέστερον ἐν ἐκείνῳ τῷ εὐαγγελιστῇ δεδηλώκαμεν. d) Matt. 26, 30.

Vers. 2. Ἤιδει — τόπον. Εἶτα λέγει, καὶ πόθεν τοῦτον ἐγίνωσκεν.

Vers. 2. Ὅτι — αὐτοῦ. Πολλάκις ἠυλίθη ἐκεῖ.

Vers. 3.

7) σου ἐγώ. A.

Vers. 3. *Iudas ergo — armis.* Arma adduxerunt, timentes eos, qui sequebantur Iesum: nam et propterea intempestiuo noctis tempore aduenerunt.

De his autem dictum est sexagesimo quinto iuxta Matthaeum capite, vbi dicitur, Et adhuc eo loquente, ecce Iudas vnus de duodecim venit: nam quae in medio sunt, praetermisit Iohannes, tanquam ab aliis enarrata, quod frequenter ac multis facit in locis.

Vers. 4. *Iesus* — v. 6. *in terram.* Sciens, tanquam Deus, vniuersa quae ventura erant super se, egressus intrepide interrogauit eos, tanquam homo. Stabat autem et proditor cum ipsis: et neque hic potuit eum indicare prae conscientia, aut propter eius vocem. Ostendit, quod nolentem non solum non possent eum apprehendere, sed neque omnino videre. Praedicto autem capite de his quoque mentio consequenter facta est.

Vers. 7. *Iterum* — v. 8. *fim.* Ipse seipsum manifestat, docens discipulos, neque in periculis mentiendum, et certiores reddens, quod spontanee seipsum tradat inimicis.

Vers. 8. *Si* — v. 9. *quenquam.* Vt compleretur sermo: hoc a seipso dicit euangelista. Nam superius ad patrem loquens, dixerat, Quos dedisti mihi custodiui, et nemo ex ipsis periit, nisi filius perditionis. Itaque neminem ex eis perdidi, tantundem significat sicut, Nemo ex ipsis periit. Nemo enim, inquit, periit mea causa, hoc est, non perdidi quenquam ex eis mea causa.

Vers. 10.

Vers. 3. Ὁ οὖν Ἰούδας — ὅπλων. Τὰ ὅπλα ἐπήγοντο, δεδοικότες τοὺς ἑπομένες αὐτῷ. διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀωρὶ τῶν νυκτῶν ἐπῆλθον.

Ἐν τῷ ἑξηκοστῷ δὲ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ ματθαῖον ἐρρέθη περὶ τούτων, [ἔνθα[8]) κεῖται· τό· καὶ ἔτι[e]) αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ Ἰούδας e) Matt. 26, 47.
εἷς τῶν δώδεκα ἦλθε. τὰ γὰρ ἐν τῷ μέσῳ παρέδραμεν ὁ Ἰωάννης, ὡς τοῖς ἀλλοῖς ἱστορηθέντα, ὃ πολλαχοῦ πολλάκις ποιεῖ.]

Vers. 4. Ἰησοῦς — v. 6. χαμαί. Εἰδὼς, ὡς θεὸς, πάντα τὰ ἐρχόμενα ἐπ' αὐτὸν, ἐξελθὼν ἀταράχως ἠρώτησεν αὐτοὺς, ὡς ἄνθρωπος. εἱστήκει δὲ καὶ ὁ προδότης μετ' αὐτῶν. καὶ ἐδόθη οὕτως ἠδυνήθη γνωρίσαι αὐτὸν, ἢ ἀπὸ τοῦ εἴδους, ἢ ἀπὸ τῆς φωνῆς. ἔδειξεν οὖν, ὅτι, μὴ βουλόμενον, οὐ μόνον οὐκ ἠδύναντο κατασχεῖν αὐτὸν, ἀλλ' ἐδὲ ὅλως ἰδεῖν. [ἐν τῷ[9]) ῥηθέντι δὲ κεφαλαίῳ καθεξῆς καὶ περὶ τούτων ἐμνημονεύθη.]

Vers. 7. Πάλιν — v. 8. εἰμι. Αὐτὸς ἐμφανίζει ἑαυτὸν, παιδεύων τε τοὺς μαθητὰς, μηδὲ ἐν κινδύνῳ ψεύδεσθαι, καὶ πληροφορῶν, ὅτι ἑκουσίως ἐπιδίδωσιν ἑαυτὸν τοῖς φονεῦσιν.

Vers. 8. Εἰ — v. 9. ἐδένα. Τὸ ἵνα πληρωθῇ ὁ λόγος, ἀφ' ἑαυτοῦ φησιν ὁ εὐαγγελιστής. ἀνωτέρω γὰρ πρὸς τὸν πατέρα διαλεγόμενος εἴρηκεν· ὅτι οὓς[f]) δέδωκάς μοι ἐφύλαξα, καὶ ἐδεὶς f) Io. 17, 12.
ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο, εἰ μὴ ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας. τὸ γοῦν ἐδένα ἐξ αὐτῶν ἀπώλεσα, ταὐτόν ἐστι τῷ, ἐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο. ἐδεὶς γάρ, φησὶν, ἐξ αὐτῶν ἀπώλετο παρ' ἐμὴν αἰτίαν, τετέλεσται, οὐκ ἀπώλεσα ἐξ αὐτῶν ἐδένα ἐξ ἐμῆς αἰτίας.

Vers. 10.

8) Inclusa omittit. A.
9) Inclusa absunt. A.

Verſ. 10. *Simon — Malchus.* In illo capite etiam de his dictum eſt, vbi habetur, Et ecce vnus ex his qui erant cum Ieſu extenta manu, exemit gladium ſuum. Addidit autem Iohannes et nomen vulnerati, partemque vulneratam, ob rei manifeſtationem: non ſolum, quod repente curauerit illum Ieſus, ſicut a Luca didicimus, verum etiam, quod paulo poſt eſſet eum alapa percuſſurus, ſicut ſignificauit Chryſoſtomus.

Verſ. 11. *Dicit — id?* Poculum, mortem videlicet. Dicit ergo, An non ſuſcipiam mortem quam permiſit pater inferri mihi? nam hoc ſignificat, Dedit mihi: ac ſi dicat, Imo maximè, tanquam eadem volens, quae pater. In dicto autem capite conſequenter etiam de his diſſeruimus.

Verſ. 12. *Cohors igitur — v. 13. illius.* Prae voluptate de hac re gloriabantur, tanquam de tropaeo conſtituto: et abduxerunt eum primum ad Annam, vt qui a Caiapha eius anni pontifice, quaſi pater honorabatur, propter affinitatem. Quaere in praememorato capite, vbi habetur, At illi apprehenſum Ieſum abduxerunt ad Caiapham pontificem: et lege poſitam ibi enarrationem.

Verſ. 14. *Erat — populo.* Ne auditor vincula audiens turbetur, eius memoriam ad Caiaphae vaticinium reuocat, ſignificans, quod moriebatur pro eo quod populo expediebat, ſiue pro ſalute hominum, veluti Caiaphas prophetauerat.

Verſ. 15.

[1]) Etiam haec omittit. A.

[2]) Henten.ius ita, ac ſi legerit ἔμελλεν. Minus ſane haec cohaerent. Sed ex priori membro tamen intelligi poteſt ἐθεράπευσεν.

[3]) Reſpicit verſum 22.

[4]) Tom. VIII. p. 491. B.

[5]) Incluſa abſunt. A.

Verſ. 10. Σίμων — μάλχος. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων ἐρρήθη, ἔνθα τό· καὶ ἰδοὺ [g]) εἷς τῶν μετὰ ἰησοῦ, ἐκτείνας τὴν χεῖρα, ἀπέσπασε τὴν μάχαιραν αὐτοῦ. [προσέθηκε [1]) δὲ ὁ ἰωάννης καὶ τὸ ὄνομα τοῦ πληγέντος, καὶ τὸ πληγὲν μέρος, διὰ τὸ περιφανὲς τοῦ πράγματος· ἃ μόνον, ὅτι ἐθεράπευσεν αὐτὸν ὁ ἰησοῦς αὐτίκα, ὡς ἀπὸ τοῦ [h]) λουκᾶ μεμαθήκαμεν, ἀλλ' ὅτι καὶ [2]) μέλλοντα μικρὸν ὕστερον [3]) ἁπτίζειν αὐτὸν, ὡς ὁ [4]) χρυσόστομος παρεσημειώσατο.] g) Matt. 26, 51. h) Luc. 22, 51.

Verſ. 11. Εἶπεν — αὐτό; Τὸ ποτήριον, τὸ τοῦ θανάτου, δηλονότι. λέγει δὲ, ὅτι τὸν θάνατον, ὃν παρεχώρησεν ἐπενεχθῆναί μοι ὁ πατήρ· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ δέδωκεν· ἃ μὴ δέξομαι; πάνυ μὲν οὖν, ὡς τὰ αὐτὰ τῷ πατρὶ βουλόμενος. [ἐν τῷ [5]) εἰρημένῳ δὲ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τούτων διελάβομεν ἐφεξῆς.]

Verſ. 12. Ἡ οὖν σπεῖρα — v. 13. ἐκείνῳ. [Ὑπὸ τῆς [6]) ἡδονῆς ἐνεπόμπευον τῷ πράγματι, ὡς τρόπαιον ϛήσαντες, καὶ ἀπήγαγον αὐτὸν πρὸς ἄνναν πρῶτον, ὡς ἴσα πατρὶ τιμώμενον ὑπὸ τοῦ καϊάφα, τοῦ πενθερὸς τοῦ καϊάφα, τοῦ τηνικαῦτα ἀρχιερέως, διὰ τὸ κῆδος.] ζήτησον ἐν τῷ μνημονευθέντι κεφαλαίῳ τό· οἱ δὲ [7]) κρατήσαντες τὸν ἰησοῦν ἀπήγαγον πρὸς καϊάφαν τὸν ἀρχιερέα, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐκεῖ ῥηθεῖσαν ἐξήγησιν. i) Matt. 26, 57.

Verſ. 14. Ἦν — λαοῦ. Ἵνα μὴ ἀκούσας ὁ ἀκροατὴς δεσμὰ, θορυβηθῇ, ἀναμιμνήσκει τοῦτον τῆς προφητείας τοῦ καϊάφα, δηλῶν, ὅτι ἐπὶ συμφέροντι τοῦ λαοῦ ἀπέθνησκεν, ἤγουν, ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων, ὡς ὁ καϊάφας προεφήτευσεν.

Verſ. 15.

[6]) Incluſa abſunt. A.

Verſ. 15. *Sequebatur — diſcipulus.* Ipſe eſt alius ille diſcipulus. Quaere in dicto capite enarrationem illius ſententiae, Petrus autem ſequebatur eum procul vſque ad atrium principis ſacerdotum.

Verſ. 15. *Diſcipulus autem* — v. 16. *foris.* Vide modeſtiam ac fraternum amorem. Ne quis enim aut ipſum laudet, quod ſimul introierit, aut Petrum vituperet, quod foris manſerit: dicit, quod ſibi quidem tanquam familiari pontificis permiſſus ſit introitus: Petrus vero tanquam incognitus excluſus eſt: et tamen adhuc ad oſtium permanebat: quod Petro potius datur laudi.

Verſ. 16. *Exiuit* — v. 17. *ſum.* Quaere praedicto capite, Et ingreſſus intro ſedebat cum miniſtris, vt videret finem: et lege, quae ibi dicta ſunt, quum ſint maxime neceſſaria. Praeterea quoque ſexageſimo ſexto capite illius ſententiae enarrationem, Petrus autem ſedebat foris in atrio, et acceſſit ad eum vna ancilla et caetera.

Verſ. 18. *Stabant — calefaciens ſe.* Oſtendit, quod ipſe in interiori atrio cum praeceptore verſans, omnia videbat et audiebat: Petrus vero cum eſſet in exteriori, nihil horum ſciebat.

Verſ. 19. *Pontifex itaque — eius.* De diſcipulis quidem, vbinam eſſent, et quam ob cauſam congregaſſet eos: De doctrina vero, quid doceret et quare. Haec autem interrogauit, volens eum arguere, tanquam nouae rei inuentorem ac ſeditioſum, quaſi conciliabula quaedam facientem, nouaque dogmata inferentem. Atqui frequenter eum docentem audierat.

Verſ. 20.

[7]) Incluſa abſunt. A.
[8]) παρέμεινεν. B.

Vers. 15. Ἠκολούθει — μαθητής. Αὐτός ἐστιν, ὁ ἄλλος μαθητής. [ζήτησον[7]) ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· ὁ δὲ[k]) πέτρος ἠκολούθει αὐτῷ ἀπὸ μακρόθεν, ἕως τῆς αὐλῆς τοῦ ἀρχιερέως.] k) Matt. 26,58.

Vers. 15. Ὁ δὲ μαθητὴς — v. 16. ἔξω. Ὅρα μετριοφροσύνην καὶ φιλαδελφίαν. ἵνα γὰρ μήτε αὐτόν τις ἐπαινῇ συνεισελθόντα, μήτε τὸν πέτρον ψέγῃ, μείναντα ἔξω, φησὶν, ὅτι αὐτῷ μὲν, ὡς γνωρίμῳ τοῦ ἀρχιερέως, παρεχωρήθη ἡ εἴσοδος· τῷ πέτρῳ δὲ, ὡς μὴ γνωρίμῳ, ἀπεκλείσθη. καὶ ὅμως ἔτι παρέμενεν,[8]) ὃ καὶ μᾶλλον ἐγκώμιον τοῦ πέτρου.

Vers. 16. Ἐξῆλθεν — v. 17. εἰμί. Εὑρὲ ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ τό· καὶ[l]) εἰσελθὼν ἔσω ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν, ἰδεῖν τὸ τέλος. καὶ ἀνάγνωθι[9]) τὰ ἐκεῖ ῥηθέντα ἀναγκαιότατα τυγχάνοντα. καὶ μὴν καὶ ἐν τῷ ἑξηκοστῷ ἕκτῳ τοῦ αὐτοῦ εὐαγγελιστοῦ τὴν ἐξήγησιν τοῦ· ὁ[m]) δὲ πέτρος ἔξω ἐκάθητο ἐν τῇ αὐλῇ, καὶ προσῆλθεν αὐτῷ μία παιδίσκη, καὶ τὰ ἑξῆς. l) Matt. 26, 58. m) Matt. 26,69.

Vers. 18. Εἰστήκεισαν — θερμαινόμενος. Δείκνυσιν, ὅτι αὐτὸς μὲν κατὰ τὴν ἐνδοτέραν αὐλὴν συνὼν τῷ διδασκάλῳ ἑώρα πάντα καὶ ἤκουεν· ὁ δὲ πέτρος κατὰ τὴν ἐξωτέραν ὤν, οὐδὲν τούτων ἐγίνωσκεν.

Vers. 19. Ὁ οὖν ἀρχιερεὺς — αὐτοῦ. Περὶ τῶν μαθητῶν μὲν, πόσοι εἰσὶ καὶ τίνος ἕνεκεν συνέλεξεν αὐτούς· περὶ τῆς διδαχῆς δὲ, τί διδάσκει καὶ διατί; ταῦτα δὲ ἠρώτησεν, ἐλέγξαι βουλόμενος αὐτὸν νεωτεροποιὸν καὶ σφαδασμὸν, ὡς παρασυναγωγὰς ποιοῦντα καὶ καινὰ δογματίζοντα, καίτοι πολλάκις ἀκούσας αὐτοῦ διδάσκοντος.

Vers. 20.

9) ἀνάγνωθι τὴν τούτων ἐξήγησιν, ceteris omissis. A.

Verſ. 20. *Reſpondit — mundo.* Manifeſte omnem docui populum, non ſolum diſcipulos.

Verſ. 20. *Ego — nihil.* Nihil, quale tu ſuſpicaris, ſeditioſum et quod Deo non ſit grátum. Quid ergo, an non frequenter occulte loquebatur diſcipulis? Vtique, ſed nihil tale, quale pontifex putabat.

Verſ. 21. *Quid — ego.* Non contumacis verba ſunt, ſed de dogmatum veritate confidentis. Quid me interrogas? Interroga eos, qui audierunt: non diſcipulos, ſed alios etiam, qui non crediderunt.

Verſ. 22. *Quum autem haec dixiſſet — pontifici?* Horreto coelum, ſtupeſce terra: tum ob ſeruorum perfidiam, tum ob domini clementiam. O audaciſſime, quidnam reſpondit contumacius? an non potius honorem detulit pontificatui, qui pontificem maligne de his, quae nouerat, interrogantem non arguerit? Quum ergo poſſet omnes concutere et obruere, aut alio acerbo modo perdere, patienter fert, verbaque proloquitur, quae omnem poſſint diſſoluere feritatem, quanquam non eam, quae illorum erat.

Verſ. 23. *Reſpondit — caedis?* Profer teſtimonium, hoc eſt, oſtende, quid ſit male prolatum, argue eum, qui ſit male loquutus.

Quaerunt autem quidam, quomodo non obuerterit Chriſtus et alteram maxillam impingenti alapam, ſicut Apoſtolis faciendum praeceperat, ſed potius indignatus eſt? Nos autem dicimus, quod illud praeceptum de non vlciſcendo fuit inductum

[1]) Incluſa abſunt. A.

Verſ. 20. Ἀπεκρίθη — κόσμῳ. [Φανερῶς[1]) ἐδίδαξα τὸν λαὸν ἅπαντα, ἐ μόνον τοὺς μαθητάς μϐ.]

Verſ. 20. Ἐγὼ — ἐδέν. Οὐδὲν, οἷον ὑπολαμβάνεις, ϛασιῶδες καὶ ἀπαρέσκον θεῷ. τί οὖν, ἐχὶ καὶ κρυφίως πολλάκις ὡμίλησε τοῖς μαθηταῖς; ναί· ἀλλ' ἐδὲν τοιῦτον, οἷον ὁ ἀρχιερεὺς ᾤετο.

Verſ. 21. Τί — ἐγώ. Οὐκ αὐθαδιαζομένου τὰ ῥήματα, ἀλλὰ θαῤῥοῦντος τῇ ἀληθείᾳ τῶν διδαγμάτων. τί ἐμὲ ἐπερωτᾶς; ἐρώτησον τοὺς ἀκηκοότας, μὴ τοὺς μαθητὰς, ἀλλὰ τοὺς ἄλλους, τοὺς μηδὲ πιϛεύσαντας.

Verſ. 22. Ταῦτα δὲ αὐτοῦ εἰπόντος — ἀρχιερεῖ; Φρίξιν ἐρανὲ, ἔκϛηθι γῆ, τῇ τε τῶν δούλων ἀγνωμοσύνῃ καὶ τῇ τοῦ δεσπότου μακροθυμίᾳ. ὦ πάντολμε! τί αὐθαδες ἀπεκρίνατο; ἐχὶ μᾶλλον ἐτίμησε τὴν ἀρχιερωσύνην, μὴ ἐλέγξας τὸν ἀρχιερέα κακοήθως ἐρωτῶντα, περὶ ὧν οἶδε; δυνάμενος οὖν σεῖσαι καὶ καταχῶσαι πάντας, ἢ καὶ τρόπον ἕτερον πικρῶς ἀπολέσαι, μακροθυμεῖ καὶ ΦΘέγγεται ῥήματα, πᾶσαν[2]) ἐκλύοντα θηριωδίαν, εἰ καὶ μὴ τὴν ἐκείνων.

Verſ. 23. Ἀπεκρίθη — δαίρεις; Μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ, τουτέϛιν, ἀπόδειξον τὸ κακῶς λαληθὲν, [ἔλεγξον[3]) κακῶς λαλήσαντα.

Ζητοῦσι μὲν οὖν τινες, πῶς οὐκ ἔϛρεψε καὶ τὴν ἄλλην σιαγόνα ὁ χριϛὸς τῷ ῥαπίσαντι, καθὼς τοῖς ἀποϛόλοις ἐνετείλατο ποιεῖν, ἀλλὰ μᾶλλον ἠγανάκτησε; λέγομεν δὲ ἡμεῖς, ὅτι καὶ ἡ ἐντολὴ ἐκείνη, τὸ μὴ ἀμύνεϑαι εἰσηγήσατο, διὰ

[2]) πᾶσαν κωλύοντα. A.
[3]) Inclusa absunt. A.

ductum propter seditiones, quae inde oriebantur: nunc tamen neque Christus eum vltus est, qui alapam impegerat, quin potius, quum illum non repulerit, neque ipse resilierit, ad alias quoque plagas paratus erat, sed partes suas defendit, ne quo modo si tacuisset, contumax videretur, de quo etiam accusabatur.

Vers. 24. *Misit* — v. 27. *Petrus.* Sexagesimo quinto euangelii iuxta Matthaeum capite de his diligenter disputatum est, vbi habetur, Et ingressus intro sedebat cum ministris, vt videret finem.

Vers. 27. *Statimque gallus cecinit.* Quaere sexagesimo sexto dicti euangelistae capite, vbi similiter dicitur, statimque gallus cecinit: Nam ibi de hoc manifeste dictum est.

Vers. 28. *Ducunt — pascha.* Horum quoque facta est mentio in fine praecedentis ibi capitis, vbi dicitur, Mane autem facto consilium inierunt omnes principes sacerdotum ac seniores populi aduersus Iesum, vt eum morti traderent.

Vers. 29. *Exiuit* — v. 31. *eum.* Haec quoque omnia ibi declarata sunt sequenti capite, vbi positum est, Iesus autem stetit coram praeside: lege ergo et illa. Sed quomodo, quum dicant eum esse malefactorem, tacet? Quia de hoc non interrogabatur: itaque patienter sustinet.

Vers. 31. *Dixerunt — quenquam.* Cruce videlicet. Hoc autem dixerunt, non tantum quasi subiecti dominio Romanorum, et propria priuati potestate: quantum volentes Christum cruce

4) ἠριβολόγηται. A.
5) ἐμνημονεύθησαν ἐν τῷ τέλει τῆ δηλωθέντος περικοπῆ, ceteris omissis. A.

πᾶς ἐντεῦθεν φάσεις· καὶ νῦν δὲ ὁ Χριστὸς οὐκ ἠμύνατο τὸν ῥαπίσαντα· μᾶλλον μὲν οὖν, μὴ παρωσάμενος αὐτὸν, μηδ' ἀποπηδήσας, ἕτοιμος ἦν καὶ πρὸς ἑτέρας πληγάς. ἐδικαιολογήσατο δὲ, ἵνα μὴ σιωπήσας δόξῃ αὐθάδης, ὃ καὶ ἠτιάθη.]

Verſ. 24. Ἀπέστειλεν — v. 27. πέτρος. Ἐν τῷ ἑξηκοστῷ πέμπτῳ κεφαλαίῳ τῶ κατὰ ματθαῖον ἠκριβολογήθη[4]) καὶ περὶ τούτων, ἔνθα κεῖται τό· καὶ[n]) εἰσελθὼν ἔσω [ἐκάθητο μετὰ τῶν ὑπηρετῶν, ἰδεῖν τὸ τέλος. n) Matt. 26,58.

Verſ. 27. Καὶ εὐθέως ἀλέκτωρ ἐφώνησε. [Ζήτησον ἐν τῷ ἑξηκοστῷ ἕκτῳ κεφαλαίῳ τῶ ῥηθέντος εὐαγγελιστῶ τό· καὶ εὐθέως[o]) ἀλέκτωρ ἐφώνησεν. ἐκεῖ γὰρ ἐῤῥήθη περὶ τούτου σαφῶς.] o) Matt. 26,74.

Verſ. 28. Ἄγουσιν — πάσχα. Ἐμνημονεύθησαν[5]) καὶ ταῦτα ἐν τῷ τέλει τῶ δηλωθέντος κεφαλαίου, ὅπου τό· πρωΐας[p]) δὲ γενομένης, συμβούλιον ἔλαβον πάντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ ἰησοῦ, ὥστε θανατῶσαι αὐτόν. p) Matth. 27, 1.

Verſ. 29. Ἐξῆλθεν — v. 31. αὐτόν. Καὶ ταῦτα πάντα διηρμηνεύθησαν ἐκεῖ, ἐν τῷ ἑφεξῆς κεφαλαίῳ, ἔνθα τό· ὁ[q]) δὲ ἰησοῦς ἔστη ἔμπροσθεν τοῦ ἡγεμόνος. [ἀνάγνωθι[6]) οὖν κἀκεῖνα. ἀλλὰ πῶς εἰπόντων, ὅτι κακοποιός ἐστι, σιγᾷ; διότι ἐκ ἠρωτήθη περὶ τούτου. ἀνεξικάκει οὖν.] q) Matt. 27, 11.

Verſ. 31. Εἶπον — οὐδένα. Σταυρῶ[7]) δηλονότι. τοῦτο γὰρ εἶπον, ἀ τοσοῦτον, ὡς κείμενοι ὑπὸ τὴν δεσποτείαν τῶν ῥωμαίων καὶ ἀφῃρημένοι τὴν οἰκείαν ἐξουσίαν, ὅσον ὡς βουλόμενοι[8])

6) Incluſa omittit. A.
7) σαυρῶσαι. A.
8) σαυρῶσαι. A.

ce occidi, miſerrima ſcilicet ac ignominioſiſſima morte, quod lex eis non permittebat. Nam quod alio modo perimerent, oſtendit Stephanus lapidatus.

Verſ. 32. *Vt — eſſet moriturus.* Hoc dixerunt, vt ſermo Ieſu compleretur. Complendus enim erat, inquit, ſermo eius, quem loquutus fuerat dicens, Si exaltatus fuero a terra omnes traham ad meipſum: ſicut etiam ibi ſignificauit euangeliſta, addens, quod hoc dicebat, ſignificans, qua morte eſſet moriturus, hoc eſt, aenigmatice mortem deſignans.

Verſ. 33. *Ingreſſus* — v. 35. *mihi.* Dicto capite etiam de his per ordinem inuenies, in illius dicti enarratione, Et interrogauit eum praeſes dicens, Tu es rex Iudaeorum?

Verſ. 35. *Quid* — v. 37. *ego.* Ibi etiam haec conſequenter ſortita ſunt enarrationem.

Verſ. 37. *Ego — veritati.* Quum a principio interrogaſſet Pilatus, Tu es rex Iudaeorum: ac reſpondiſſet dominus, Regnum meum non eſt ex hoc mundo, et ſeipſum regem oſtendiſſet, quanquam non terrenum: rurſum interrogauit Pilatus, Num itaque rex es tu? ac deinceps ſe iterum eſſe reſpondit. Deinde confirmans, ſe vera loqui, ait, Propterea natus ſum, propterea incarnatus ſum, et veni in hunc mundum, vt doceam veritatem. Sicut ergo in caeteris vera loquor, ita ſane et in hoc.

Vel, ad hoc natus ſum, hoc eſt, quum rex ſim, ad regnandum incarnatus ſum, et propterea veni in mundum, vt doceam veritatem, quod quum ſim

[2]) Incluſa omittit. A.
[3]) Incluſa abſunt. A.

σταυρῷ τὸν χριστὸν ἀναιρεθῆναι, τῷ χαλεπωτάτῳ καὶ ἐπονειδίστῳ θανάτῳ, ὅπερ ὁ νόμος οὐκ ἐπέτρεπεν αὐτοῖς. ὅτι γὰρ ἑτέρως ἀνῄρουν, δείκνυσιν ὁ στέφανος λιθαζόμενος.

Verſ. 32. Ἵνα — ἔμελλεν ἀποθνήσκειν. Τοῦτο εἶπον, ἵνα ὁ λόγος τοῦ ἰησοῦ πληρωθῇ. ἔμελλε γάρ, φησιν, ὁ λόγος αὐτοῦ πληρωθῆναι, ὃν εἶπε, λέγων· ὅτι r) ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτὸν, ὡς καὶ ἐκεῖ ὁ εὐαγγελιστὴς παρεσημειώσατο περὶ τούτου, [προσθείς·[2]) ὅτι τοῦτο ἔλεγε σημαίνων, ποίῳ θανάτῳ ἔμελλεν ἀποθνήσκειν, τουτέστιν, αἰνιττόμενος τὸν σταυρόν.] r) Io. 12, 32. 33.

Verſ. 33. Εἰσῆλθεν — v. 35. ἐμοί. [Ἐν ἐκείνῳ[1]) τῷ κεφαλαίῳ καθεξῆς εὑρήσεις καὶ περὶ τούτων, ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ· καὶ[1]) ἐπηρώτησεν αὐτὸν ὁ ἡγεμὼν λέγων· σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων;] s) Matt. 27, 11.

Verſ. 35. Τί — v. 37. ἐγώ. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα τετυχήκασιν ἐξηγήσεως ἀκολούθως.

Verſ. 37. Ἐγὼ — ἀληθείᾳ. Ἐρωτήσαντος ἐν ἀρχῇ τοῦ πιλάτου, σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων, καὶ ἀποκριθέντος τοῦ κυρίου, ὅτι ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, καὶ βασιλέα ἐντεῦθεν ὑποφήναντος ἑαυτὸν, εἰ καὶ μὴ ἐπίγειον· πάλιν ἐπηρώτησεν ὁ πιλάτος, οὐκοῦν βασιλεὺς εἶ σύ; καὶ λοιπὸν προσαπεκρίθη, ὅτι ἐστίν. εἶτα βεβαιῶν, ὅτι ἀληθεύει, φησὶ· διὰ τοῦτο γεγέννημαι, διὰ τοῦτο ἐνηνθρώπησα καὶ ἦλθον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, [ἵνα[2]) διδάξω τὴν ἀλήθειαν, ὥσπερ οὖν ἀληθεύω τἆλλα, οὕτω δὴ καὶ τοῦτο.

Ἢ εἰς τοῦτο γεγέννημαι, ἀντὶ τοῦ, βασιλεὺς ὢν εἰς τὸ βασιλεύειν ἐνηνθρώπησα, καὶ διὰ τοῦτο ἦλθον εἰς τὸν κόσμον, ἵνα διδάξω τὴν ἀλήθειαν,

[2]) Etiam haec abſunt. A.

sim rex sempiternus, incarnatus sum, vt super eos regnem, qui credunt in me.

Vers. 37. *Omnis — vocem.* Omnis qui est ex veritate, qui amat veritatem: obedit verbo meo, credit doctrinae meae.

Vers. 38. *Ait — veritas?* Discere cupiens interrogat, Quid est veritas, cui tu testimonium perhibes, quam doces? Sciens autem, quod mora opus esset ad quaestionem, ad quam hortabatur, subsistit ab interrogatione: et confestim egressus nititur hunc ab impetu Iudaeorum liberare, Vide enim:

Vers. 38. *Et — eo.* Rursum praedicto capite lege illius dicti enarrationem. Et interrogauit eum praeses dicens, Tu es rex Iudaeorum? in qua Lucae quoque verborum facta est mentio, per quae etiam praesens dictum cognoscitur.

Vers. 39. *Est — Iudaeorum?* Quaere in eodem, vbi dicitur, In festo autem consueuerat praeses absoluere turbae vnum vinctum, quem voluissent: ibi enim de hoc quoque dictum est.

Vers. 40. *Clamauerunt — latro.* Eodem capite scribit Matthaeus, Principes autem sacerdotum et seniores persuaserunt turbis, vt peterent Barabbam, Iesum vero perderent: et illius lege enarrationem.

Cap. XIX. v. 1. *Tunc* — v. 3. *alapas.*

Dicto capite consequenter etiam haec omnia ad verbum manifestata sunt. Ista autem Iohannes cum breuitate narrat, tanquam ab aliis iam scripta: studens

3) Inclusa omittit. A.
4) Inclusa absunt. A.
5) Etiam haec absunt. A.

ὅτι βασιλεὺς ὢν ἀίδιος ἐνηνθρώπησα εἰς τὸ βασιλεύειν τῶν πιστευόντων εἰς ἐμέ.]

Vers. 37. Πᾶς — φωνῆς. Πᾶς ὁ ὢν ἐκ τῆς ἀληθείας, ὁ φιλῶν τὴν ἀλήθειαν, πείθεταί μοι τῷ λόγῳ, πιστεύει μοι τῇ διδασκαλίᾳ.

Vers. 38. Λέγει — ἀλήθεια; Μαθεῖν βουλόμενος ἐρωτᾷ, τί ἐστιν ἀλήθεια, ἣ μαρτυρεῖς, ἣν διδάσκεις; γνοὺς δὲ, ὅτι καιρὸν δεῖται τὸ ἐρώτημα, πρὸς τὸ κατεπεῖγον ἵσταται, καὶ αὐτίκα ἐξελθὼν σπουδάζει τοῦτον ἐξελέσθαι τῆς τῶν Ἰουδαίων ὁρμῆς. ὅρα γάρ.

Vers. 38. Καὶ — αὐτῷ. Ἐν τῷ προδηλωθέντι κεφαλαίῳ πάλιν ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν τοῦ· καὶ ἐπηρώτησεν[t]) αὐτὸν ὁ ἡγεμὼν [λέγων·[3]) σὺ εἶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; ἐν ᾗ καὶ ῥητὰ τοῦ Λουκᾶ ἐμνημονεύθησαν, ἀφ' ὧν καὶ τὸ παχὺ διαγινώσκεται.] t) Matt. 27, 11.

Vers. 39. Ἔστι — Ἰουδαίων; Ζήτησον ἐν αὐτῷ τό· κατὰ[u]) δὲ ἑορτὴν εἰώθει ὁ ἡγεμὼν [ἀπολύειν[4]) ἕνα τῷ ὄχλῳ δέσμιον, ὃν ἤθελον. ἐκεῖ γὰρ ἐῤῥήθη καὶ περὶ τούτου.] u) Matt. 27, 15.

Vers. 40. Ἐκραύγασαν — λῃστής. [Ἐν ἐκείνῳ[5]) τῷ κεφαλαίῳ φησὶν ὁ Ματθαῖος· οἱ[x]) δὲ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἔπεισαν τὸν[6]) ὄχλον, ἵνα αἰτήσωνται τὸν Βαραββᾶν, τὸν δὲ Ἰησοῦν ἀπολέσωσι, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτοῦ.] x) Matt. 27, 20.

Cap. XIX. v. 1. Τότε — v. 3. ῥαπίσματα.

Ἐν τῷ τοιούτῳ κεφαλαίῳ καθεξῆς καὶ ταῦτα πάντα σαφῆ γεγόνασι κατὰ λόγον. [ἐν ἐπιτομῇ[7]) δὲ καὶ ταῦτα διέξεισιν ὁ Ἰωάννης, ὡς τοῖς

6) In contextu Codd. Euthymii habent ibi, τοὺς ὄχλους. Ita hic etiam Hentenius.

7) Inclusa desunt. A.

dens et hic recitare, quae praeterita erant. Et cur omnino eorum meminit, quae ab aliis memorata sunt? Quia aliter nequaquam apte scribere poterat, quae scripta non erant.

Vers. 4. *Exiuit — foras.* Hoc est, extra praetorium.

Vers. 4. *Vt — inueniam.* Hoc dicit, tentans mentem eorum.

Vers. 5. *Exiuit — vestimentum.* Eduxit eum ludibrii stola vestitum: vt hunc in tanto videntes opprobrio, satiarentur ac placarentur.

Vers. 5. *Et — homo.* Homo dixit prae compassione, vt et ipsi compassione mouerentur.

Vers. 6. *Quum — eum.* Tanquam feri canes, eo solum viso, furibunde oblatrabant, quasi ferae bestiae, quae venatores sentientes statim incurrunt: nam inuidia ebrii, in caedem aduersus eum debacchabantur.

Vers. 6. *Ait — crimen.* Vos, inquit, qui iniusti estis. Permittit autem eorum potestati, indignatus de violentia ac impudentia illorum.

Vers. 7. *Responderunt — fecit.* Naturalem videlicet. Hoc autem dixerunt, iniustitiam repellentes. Itaque rursum ad aliam transierunt accusationem. Quid ergo Christus? Quum de talibus eum accusarent, tacebat, dictum complens propheticum, non aperuit os suum.

Vers. 8. *Quum — timuit.* Ne quo modo

[8]) Haec prioribus iungit. A.
[9]) Haec absunt. A.
[1]) αὐτόν.
[2]) Inclusa desunt. A.

ἄλλοις ἰσορηθέντα, σπεύδων ἀπαγγεῖλαι καὶ ταῦθα τὰ παραλελειμμένα. καὶ διατί ὅλως μνημονέυει τῶν μνημονευθέντων τοῖς ἄλλοις; διότι ἂν ἐν ἑτέρως ἔμελλεν ἁρμοδίως ἰσορῆσαι τὰ ἀνισόρητα.]

Vers. 4. Ἐξῆλθεν — ἔξω. Ἔξω τοῦ πραιτωρίου. τὸ δὲ ἴδε, ἀντὶ τοῦ, ἰδού.

Vers. 4. Ἵνα — εὑρίσκω. Τοῦτο [8]) λέγει τῆς γνώμης αὐτῶν ἀποπειρώμενος.

Vers. 5. Ἐξῆλθεν — ἱμάτιον. [Ἐξήγαγεν [9]) αὐτὸν περιβεβλημένον τὴν στολὴν τῆς χλεύης, ἵνα ἐν ἀτιμίᾳ τοσαύτῃ τοῦτον ἰδόντες, κορεσθῶσι καὶ δυσωπηθῶσι.]

Vers. 5. Καὶ — ἄνθρωπος. Ὁ ἄνθρωπος εἶπεν, ὑπὸ συμπαθείας, ἵνα καὶ αὐτοὶ συμπαθήσωσιν.

Vers. 6. Ὅτε — αὐτόν. Ὡς ἀνήμεροι κύνες, ἰδόντες μόνον, [1]) ἐμμανῶς καθυλάκτησαν, [ὡς [2]) ἄγριοι θῆρες, αἰθόμενοι τῷ θηράματος, ὀξέως ἐπέδραμον. τῷ φθόνῳ γὰρ μεθύσαντες, εἰς τὸν κατ' αὐτοῦ φόνον ἐξεβακχεύθησαν.]

Vers. 6. Λέγει — αἰτίαν. Ὑμεῖς, φησὶν, οἱ ἄδικοι. παραχωρεῖ δὲ τούτοις τῆς ἐξουσίας, δυσανασχετῶν ἐπὶ τῇ βίᾳ καὶ ἀναισχυντίᾳ αὐτῶν.

Vers. 7. Ἀπεκρίθησαν — ἐποίησε. Γνήσιον δηλονότι. ἀποτριβόμενοι δὲ τὴν ἀδικίαν, τοῦτο εἶπον. πάλιν οὖν ἐφ' ἑτέραν μετεπήδησαν κατηγορίαν, ὑπ' ἀπορίας. τί οὖν ὁ χριστός; τοιαῦτα κατηγορούντων, ἐσιώπα, πληρῶν τὸ προφητικόν· ὅτι οὐκ [y]) ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ.

y) Isai. 53. 7.

Vers. 8. Ὅτε — ἐφοβήθη. Μήποτε τῇ

do in veritate Deus esset, et eum disperderet, ita ab ipso affectus contumelia.

Vers. 9. *Et — tu?* Iam non interrogat, Quid feciſti, sed, Vnde es tu? e coelo, an e terra?

Vers. 9. *Iesus autem — ei.* Nam quod discere quaerit, iam didicerat, quando audierat, Regnum meum non est ex hoc mundo. Et sicut tunc molliter affectus nihil eum iuuerat: ita et nunc futurum erat, vt nihil iuuaret, quum ignauus esset ac meticulosus.

Vers. 10. *Ait — te?* Et terretur et terret: irritatus enim, quod sibi, ne ipsum quidem fouenti, respondeat, deinceps vibrat potestatem. Sed o insensate: si potestatem habes ipsum absoluendi, quomodo non absoluis, quum scias, eum carere crimine, et frequenter hoc testimonium de eo perhibueris.

Vers. 11. *Respondit — supernis.* Respondit, fastum obiurgans, qui illi ob potestatem accrescebat, et ait, Non haberes potestatem vllam aduersum me, nisi esset tibi datum e supernis: significans, diuina quadam dispensatione se pati. Ne autem, hoc audito, arbitraretur, sese absolui crimine, subiunxit?

Vers. 11. *Propterea — habet.* Quia potestatem habes, nec absoluis me, non es immunis a peccato, quanquam minus sit peccato eorum, qui me tibi tradiderunt: siquidem illi homicidae sunt scelerati, tu vero mollis facileque credulus.

Vers. 12.

3) τῆ, omittit. A.
4) Malim, ἦ.
5) Forte παρ' αὐτοῦ.
6) Inclusa absunt. A.

τῇ [3]) ἀληθείᾳ θεός [4]) ἐστι, καὶ ἐξολοθρεύσῃ τοῦτον, ὅτως ὑβριζόμενος παρ' [5]) αὐτῷ.

Vers. 9. Καὶ — σύ; Οὐκέτι ἐρωτᾷς, τί ἐποίησας, ἀλλὰ πόθεν εἶ σὺ, ἐξ οὐρανοῦ ἢ ἐκ γῆς;

Vers. 9. Ὁ δὲ ἰησοῦς — αὐτῷ. Διότι, ὅπερ ἐζήτει μαθεῖν, ἔμαθεν, ὅτε ἤκουσεν, ὅτι [2]) ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ, οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου. [καὶ [6]) ὥσπερ τότε, μαλακῶς ἀντιποιούμενος, [7]) ἀδὲν ὠφέλησεν· ὅτως ἀδὲ νῦν ἔμελλεν ὠφελήσειν, ἄναυδρος ἂν καὶ ψοφοδεής.] 2) Io. 18, 36.

Vers. 10. Λέγει — σε; Καὶ φοβεῖται καὶ φοβεῖ. παροξυνθεὶς γὰρ, διότι ἀδὲ αὐτῷ τῷ θάλποντι αὐτὸν ἀπεκρίθη, λοιπὸν ἐπέσεισε τὴν ἐξουσίαν. ἀλλ' ὦ ἀνόητε! εἰ ἐξουσίαν ἔχεις ἀπολύσαι αὐτὸν, πῶς οὐκ ἀπολύεις, εἰδὼς ἀναίτιον, καὶ διαφόρως τοῦτο προσμαρτυρῶν αὐτῷ;

Vers. 11. Ἀπεκρίθη — ἄνωθεν. Ἀπεκρίθη, κατασπῶν τὴν ἀπὸ τῆς ἐξουσίας ὀφρῦν αὐτοῦ, καὶ φησιν· οὐκ εἶχες ἐξουσίαν ἀδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι συγκεχωρημένον ἐκ θεοῦ. [δηλῶν, [8]) κατ' οἰκονομίαν τινὰ θειοτέραν πάσχειν. ἵνα δὲ μὴ, ἀκούσας τοῦτο, νομίσῃ ἀπηλλάχθαι ἐγκλήματος, ἐπήγαγε.]

Vers. 11. Διὰ τοῦτο — ἔχει. Διότι ἐξουσίαν ἔχεις, καὶ ἐκ ἀπολύεις με, ἐκ ἀπολέλυσαι ἁμαρτίας, εἰ καὶ ἐλάττονος τῆς τῶν παραδόντων μέ σοι. καὶ γὰρ οὗτοι μὲν μιαιφόνοι, σὺ δὲ ἀπαλὸς καὶ εὐρίπιστος.

Vers. 12.

7) Intellige, τοῦ ἰησοῦ τοῖς ἰουδαίοις. Aut simpliciter, contra nitens, se opponens Iudaeis.

8) Inclusa desunt. A.

Verſ. 12. *Ex — eum.* Sermonibus eius perterritus. Iudaei vero, qui diuina eius ſigna frequenter conſpexerant, amplius inſaniebant.

Verſ. 12. *Iudaei autem — Caeſari.* Intuiti, obiectam legem fuiſſe inutilem, et intelligentes, quod eum vellet abſoluere, ad accuſationem iterum tyrannidis diuertunt, quam timore Caeſaris non poſſet parui pendere Pilatus. Non es amicus, ſiue beneuolus. Contradicit vero, hoc eſt, aduerſatur.

Verum, quomodo hic tyrannidem meditatur? vnde hoc poteſtis oſtendere? an a veſte purpurea? a diademate? ab habitu? alioue apparatu, aut inſignibus? an non omnia abiectionis erant, ſiue alimentum, ſiue indumenta, ſiue domum ac conuerſationem aut caetera ſpectetis? cum duodecim tantum circumiens diſcipulis, iisque admodum humilibus et abiectis, imo et plerumque ſolus.

Verſ. 13. *Pilatus ergo — Gabatha.* Arbitratus, ſeſe offenſurum Caeſarem ac periclitaturum, ſi huiusmodi accuſationem indiſcuſſam praetereundo contemneret, duxit Ieſum extra praetorium, ac publice ſedit pro tribunali, vt vniuerſos haberet ſuae inquiſitionis teſtes.

Verſ. 14. *Erat — ſexta.* Diem ac horam ſignificauit, oſtendens, quod non ſolum ipſo die paſchae, verum etiam die iam declinante, feſtique veſpera appropinquante, quando paſcha immolabant, funeſtum tribunal conuocabant, pro paruo ducentes piaculo, huiusmodi tribunal accedere.

Verſ. 14.

[9]) Incluſa abſunt. A.

[3]) τυραννίδος ἐλίσκεσθαι eſt affectati regni conuinci. Neſcio ergo, vnde ſit interpretis *meditatur*.

Vers. 12. Ἐκ — αὐτόν. [Καταπλαγεὶς [9]) τοὺς λόγους αὐτῦ. Ἰουδαῖοι δὲ καὶ θεοπρεπῆ σημεῖα αὐτοῦ πολλὰ θεασάμενοι, μᾶλλον ἐμαίνοντο.]

Vers. 12. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι — καίσαρι. Ἰδόντες ἀνόνητον τὸν προβληθέντα νόμον, καὶ γνόντες, ὅτι ζητεῖ ἀπολύσαι αὐτὸν, πάλιν ἐπὶ τὴν κατηγορίαν τῆς τυραννίδος μεταχωροῦσιν, ὡς οὐ παροπτέαν τῷ πιλάτῳ, διὰ τὸν ἀπὸ τῦ καίσαρος φόβον. οὐκ εἶ φίλος, ἔτουν, εὔνους. Ἀντιλέγει δὲ, ἤτοι, ἀνταίρει.

Καὶ ποῦ οὗτος τυραννίδος [1]) ἐάλω; πόθεν ἔχετε δεῖξαι τῦτο; ἀπὸ τῆς ἀλουργίδος; ἀπὸ τοῦ διαδήματος; ἀπὸ τῦ ὀχήματος; ἀπὸ τῆς ἄλλης παρασκευῆς καὶ τῶν παρασήμων; ὃ πάντα ἦν εὐτελὴς καὶ τροφὴν καὶ στολὴν καὶ οἴκησιν καὶ τὰ λοιπά; μετὰ δώδεκα μόνων περιερχόμενος μαθητῶν; καὶ τούτων οἰκτρῶν· τὰ πλείω δὲ μόνος.

Vers. 13. Ὁ οὖν πιλάτος — γαβαθᾶ. Νομίσας προσκρούειν τῷ καίσαρι, καὶ κινδυνεύειν, εἰ παρίδοι τὴν τοιαύτην κατηγορίαν ἀνεξέταστον, ἤγαγεν ἔξω [2]) τῆς πόλεως τὸν ἰησοῦν, καὶ ἐκάθισεν, ἐπὶ βήματος δημοσίᾳ, ἵνα πάντας ἔχοι μάρτυρας τῆς ἐξετάσεως.

Vers. 14. Ἦν — ἕκτη. Παρεσημειώσατο καὶ τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ὥραν, δεικνύων, ὅτι ὃ μόνον ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ τῦ πάσχα, ἀλλὰ καὶ τῆς ἡμέρας ἤδη κλινούσης καὶ ἐγγιζέσης τῇ ἑσπέρᾳ τῆς ἑορτῆς, ὅτε τὸ πάσχα ἔθυον, δικαστήριον θανατηφόρον συνεκρότουν, οἱ πρὸ βραχέος μιασμὸν ἡγησάμενοι τὸ ἐπιβῆναι τῦ δικαστηρίυ.

Vers. 14.

[2]) Hentenius: πραιτωρίου. Πόλεως certe locum non habet. Condemnatus enim demum extra vrbem ducitur. Coniici possit, τῆς πύλης aut τοῦ πυλῶνος τοῦ πραιτωρίου.

Verſ. 14. *Et — veſter.* Relicta diſcuſſione iterum ad placandum eos conuertitur: Ecce, inquit, rex veſter: ecce ſtat accuſatus, non eſt abſolutus, ne formidetis. Et quanquam litera habeat ἴδε, vide: frequenter tamen ſcriptura ponit ἴδε pro ἰδοὺ, ecce: ſicut etiam ſuperius, quum dixit, Ecce, adduco vobis eum foras.

Verſ. 15. *At illi — eum.* O incredibilem feritatem ac inſaniam.

Verſ. 15. *Ait — crucifigam?* Hoc dixit, quaſi ſubſannans Chriſtum, vt Iudaeorum curaret feritatem.

Verſ. 15. *Reſponderunt — Caeſarem.* Quia Chriſti regnum repellentes, Caeſaris poteſtatem elegerunt: poſtmodum diuina viſitatione ac protectione nudati, traditi ſunt ad internecionem, idque rurſum ipſo paſchae die, quo clamauerunt, Non habemus regem niſi Caeſarem.

Verſ. 16. *Tunc — crucifigeretur.* Victus eorum inſtanti contentione. At quibus eum tradidit? Vtique contaminatis ac perfidis, ſeditioſis et homicidis.

Verſ. 16. *Acceperunt — praetorium.* Quaere ſexageſimo ſeptimo iuxta Matthaeum capite, vbi habetur, Et poſtquam illuſerunt ei, exuerunt eum chlamyde, et induerunt eum veſtimentis ſuis: ac lege enarrationem.

Verſ. 17. *Atque — v. 18. crucifixerunt.* Ibi horum quoque in ſequentibus facta eſt mentio, data-

3) Incluſa abſunt. A.
4) Malim tollere ὁ.
5) Etiam haec abſunt. A.
6) εἰς, omittit. A.

Vers. 14. Καὶ — ὑμῶν. Ἀφεὶς ἐξετάσαι, πάλιν εἰς τὸ δυσωπῆσαι τέτους ἐτράπετο. [ἴδε,[3]) γάρ φησιν, ὁ βασιλεὺς ὑμῶν, ἰδοὺ, ἔσηκεν ὁ[4]) κατηγορούμενος, οὐκ ἀπολέλυται, μὴ δειλιᾶτε. γνώριμον δὲ πάντως, ὅτι τὸ ἴδε πολλάκις, ἀντὶ τῦ ἰδοὺ, τίθησιν ἡ γραφή.]

Vers. 15. Οἱ δὲ — αὐτόν. Ὦ μανίας ἀνυπερβλήτου!

Vers. 15. Λέγει — σαυρώσω; [Τῦτο εἶπε,[5]) χλευάζων δῆθεν τὸν χριστὸν, εἰς θεραπείαν τῆς τῶν ἰουδαίων ἀπηνείας.]

Vers. 15. Ἀπεκρίθησαν — καίσαρα. Ἐπεὶ τὴν τοῦ χριτῦ βασιλείαν ἀπωσάμενοι, τὴν καίσαρος ἐξετίαν εἵλοντο, λοιπὸν, γυμνωθέντες τῆς θείας ἐπισκοπῆς, τοῖς ῥωμαίοις παρεδόθησαν εἰς πανωλεθρίαν, κατ' αὐτὴν αὖθις τὴν ἡμέραν τῦ πάσχα, καθ' ἣν ἐκραύγασαν τό· οὐκ ἔχομεν βασιλέα εἰ μὴ καίσαρα.

Vers. 16. Τότε — σαυρωθῇ. Ἡττηθεὶς τῆς ἐνστάσεως αὐτῶν. τίσι δὲ τῦτον παρέδωκε; τοῖς ἰουδαίοις, δηλονότι, καὶ τοῖς στρατιώταις.

Vers. 16. Παρέλαβον — πραιτώριον. Ζήτησον[6]) εἰς τὸ ἑξηκοστὸν ἕβδομον κεφάλαιον τῦ κατὰ ματθαῖον τό· καὶ[a]) ὅτε ἐνέπαιξαν αὐτῷ,[7]) ἐξέδυσαν αὐτὸν τὴν χλαμύδα, καὶ ἐνέδυσαν αὐτὸν τὰ ἱμάτια αὐτῦ, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν. a) Matt. 27, 31.

Vers. 17. Καὶ — v. 18. ἐσαύρωσαν. Ἐκεῖ καὶ ταῦτα ἐν τοῖς ἐφεξῆς ἐμνημονεύθησαν καὶ

7) αὐτῷ, καὶ ἑξῆς, ἕως τό· τότε σαυρῶνται σὺν αὐτῷ δύο λῃσαὶ, εἷς ἐκ δεξιῶν καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων, sic, omissis caeteris, vsque ad αὐτῶν τῦ διαβόλου, vbi signum stellae posuimus. A.

dataque explanatio. Ferebat autem crucem in humeris, tanquam ſtrenuus miles lanceam, qua deiecturus erat aduerſarium.

Verſ. 18. *Et — Ieſum.* In illo capite etiam de duobus his manifeſte dictum eſt, vbi ponitur, Tunc crucifiguntur cum eo duo latrones vnus a dextris, et alter a ſiniſtris.

Iudaei itaque hunc ſimul cum maleficis crucifigere ſtuduerunt, vt communicatione ſupplicii bonam huius famam, mala illorum fama denigraret. Huius autem gloria in tantum ſplenduit, vt quum tres penderent, quum ſtupenda illa ſigna facta ſunt, ſoli huic omnes illa adſcripſerint: tantumque abfuit, vt illorum participaret ſuſpicionem, vt potius vnum eorum ad ſuam fidem attraxerit, et omne machinamentum in caput Iudaeorum conuerſum ſit, patremque eorum diabolum.

Verſ. 19. *Scripſit* — v. 22. *ſcripſi.* Similiter et haec pariter omnia in illo capite congruam ſortita ſunt interpretationem, vbi dicitur, Et poſuerunt ſuper caput eius cauſam ipſius ſcriptam, Hic eſt rex Iudaeorum.

Verſ. 23. *Milites ergo* — v. 24. *ſortem.* Praeterea et haec, vbi dicitur, Quumque crucifixiſſent eum, diuiſerunt veſtimenta eius: nam ibi omnia nullo praetermiſſo enucleata ſunt.

Verſ. 24. *Milites itaque* — v. 25. *Magdalene.* Atqui vnigenita erat Dei mater: verum Ioſeph et Cleopas fratres erant. Moris autem erat apud Hebraeos, fratrum quoque vxores appellare ſorores

8) ὅτι fortaſſe pluribus diſplicebit, coniicientibus ὥσε, quod recte etiam indicatiuo iungitur.

9) Incluſa abſunt. A.

1) γρ. διηυκρινήθησαν. In marg. B. διηυκρινήθησαν, in

καὶ ἐσαφηνίσθησαν. ἔφερε δὲ τὸν σαυρὸν ἐπὶ τῶν ὤμων, οἷά τις ἀρίστευς ὅπλου, ᾧ οὗ καταβαλεῖν ἔμελλε τὸν ἐχθρόν.

Vers. 18. Καὶ — ἰησοῦν. Ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ περὶ τῶν δύο τούτων ἐρρήθη σαφῶς, ἔνθα τό· τότε [b]) σαυροῦνται σὺν αὐτῷ δύο λῃσαί, εἷς ἐκ δεξιῶν καὶ εἷς ἐξ εὐωνύμων. b) Matt. 27, 38.

Οἱ μὲν οὖν ἰουδαῖοι συσταυρῶσαι τοῦτον τοῖς κακούργοις ἐσπούδασαν, ἵνα τῇ κοινωνίᾳ τῆς πονηρίας, ἡ πονηρὰ ἐκείνων φήμη τὴν ἀγαθὴν τούτου συσκιάσῃ. ἔλαμψε δὲ τοσοῦτον ἡ δόξα αὐτοῦ, ὅτι [8]) καὶ τῶν τριῶν ὁμοῦ κρεμαμένων, ὅτε τὰ φοβερὰ σημεῖα ἐγίνοντο, μόνῳ τούτῳ ταῦτα πάντες ἐπέγραφον· καὶ οὐ μόνον ἀ μετέσχε τῆς ἐκείνων ὑπολήψεως, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον πρὸς τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν τὸν ἕνα τούτων ἐπεσπάσατο, καὶ τὸ πᾶν τέχνασμα περιετράπη κατὰ τῆς κεφαλῆς τῶν ἰουδαίων καὶ τοῦ πατρὸς αὐτῶν τοῦ διαβόλου. *)

Vers. 19. Ἔγραψε — v. 22. γέγραφα. Ὁμοίως ἐν ἐκείνῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ ταῦτα ὁμοῦ πάντα τῆς ἁρμοζούσης ἔτυχον ἑρμηνείας, ἔνθα τό· καὶ [c]) ἐπέθηκαν ἐπάνω τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ [τὴν αἰτίαν [9]) αὐτοῦ γεγραμμένην· οὗτός ἐστιν ὁ βασιλεὺς τῶν ἰουδαίων.] c) Matt. 27, 37.

Vers. 23. Οἱ οὖν στρατιῶται — v. 24. κλῆρον. Ἔτι καὶ ταῦτα, ἔνθα τό· σταυρώσαντες [d]) δὲ αὐτὸν, διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, βάλλοντες κλῆρον. καὶ ἀνελλιπῶς ἐκεῖ πάντα διηρμηνεύθησαν. [1]) d) Matt. 27, 35.

Vers. 24. Οἱ μὲν οὖν στρατιῶται — v. 25. μαγδαληνή. Καὶ μήν, μονογενὴς ἦν ἡ θεοτόκος· ἀλλ' ἐπεὶ ἰωσὴφ καὶ κλοπᾶς ἀδελφοί, ἔθος δὲ παρ' ἑβραίοις καὶ τὰς τῶν ἀδελφῶν γυναῖκας

in contextu habet. A. Atque ita fortasse Hentenius reperit.

ſorores propter virorum fraternitatem. Itaque eam, quae pariter cum ea vxor erat, ſororem nominauit. Sed Ioſeph quidem et Cleopas viri earum, natura fratres erant: ipſae autem eorum vxores, affinitate ſorores. Stabant vero iuxta crucem, tunc nactae ſecuritatem: primum enim omnes diſcipulae eminus conſpiciebant, veluti caeteri docuerunt euangeliſtae.

Lege et eodem capite dicti illius enarrationem: Ieſus autem, quum iterum clamaſſet voce magna, emiſit ſpiritum.

Verſ. 26. *Ieſus — diligebat.* Tunc enim et ipſe ſimul adſtabat, quum iam hoſtes Iudaei diſcederent.

Verſ. 26. *Dicit* — v. 27. *tua.* Iam moriens matrem commendat diſcipulo: ſumme dilectam, maxime dilecto: virginem virgini: inſtruens nos, vt curam habeamus parentum ad extremum vsque ſpiritum, quando non ſolum non ſunt ad virtutem impedimento, imo potius nobiscum ad ſalutaria exercentur. Nam quando intempeſtiue moleſta erat, dicebat, Quid mihi et tibi eſt mulier? et, Quae eſt mater mea? Nunc vero magnum demonſtrat amorem. Ecce filius tuus, hoc eſt, hic meo loco tibi erit. Ecce mater tua, ſiue, tu eris ei pro me: oportet te huius ſicut matris habere curam. Matris itaque curam habuit, diſcipulum vero honore maximo honorauit, ac interim hanc longanimitatis dedit mercedem.

Quare autem alterius quoque mulieris curam non habuit? Quia illa procuratorem habebat, mater vero neminem: et, vt ſciamus, quod oporteat huiusmodi parentes prae caeteris honorare, quia pepe-

[2]) Incluſa deſunt. A.
[3]) ἐμποδίζεσιν. A.
[4]) Incluſa abſunt. A.

ἀδελφὰς προσαγορέυεσθαι, διὰ τὴν τῶν ἀνδρῶν ἀδελφότητα, λοιπὸν τὴν σύννυμφον αὐτῆς, ἀδελφὴν ὠνόμασεν. ἀλλ' ἰωσὴφ μὲν καὶ κλοπᾶς, οἱ ἄνδρες αὐτῶν, φύσει ἀδελφοί· αὗται δὲ, αἱ τέτων γυναῖκες, ἀγχιστέιαι ἀδελφαί. εἰσήκεισαν δὲ παρὰ τῷ ϛαυρῷ, ἄδειαν εὑροῦσαι τηνικαῦτα. πρῶτον γὰρ πᾶσαι αἱ μαθήτριαι ἀπὸ μακρόθεν ἐθεώρουν, ὡς οἱ ἄλλοι ἐδίδαξαν εὐαγγελισταί.

[Ἀνάγνωθι[2]) ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ τὴν ἐξήγησιν τῦ· ὁ δὲ[e]) ἰησοῦς πάλιν κράξας φωνῇ e) Matt. 27, 50.
μεγάλῃ, ἀφῆκε τὸ πνεῦμα.]

Vers. 26. Ἰησοῦς — ἠγάπα. Τότε γὰρ καὶ αὐτὸς συμπαρέση, τῶν ἐχθρῶν ἰουδαίων ἤδη ἀναχωρούντων.

Vers. 26. Λέγει — v. 27. σου. Ἤδη ἀποθνήσκων παρατίθεται τὴν μητέρα τῷ μαθητῇ, τὴν ἠγαπημένην τῷ ἠγαπημένῳ, τὴν παρθένον τῷ παρθένῳ, παιδεύων ἡμᾶς φροντίζειν τῶν γονέων ἀχρις ἐσχάτης ἀναπνοῆς, ὅταν οὐ μόνον οὐκ[3]) ἐμποδίζωσιν εἰς ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον συμφιλοσοφῶσιν ἡμῖν τὰ σωτήρια. [ὅτε[4]) μὲν γὰρ ἀκαίρως ἠνώχλει, ἔλεγε· τί ἐμοὶ[f]) καὶ σοὶ, γύναι; καί· τίς[g]) ἐστιν ἡ μήτηρ μου; νῦν δὲ f) Io. 2, 4.
πολλὴν ἐπιδείκνυται φιλοσοργίαν. ἴδε, ὁ υἱός σου, τετέστιν, οὗτος ἔσαι σοι ἀντ' ἐμῦ· ἰδοὺ, ἡ μήτηρ σου, ἦγουν, σὺ ἔση ταύτῃ ἀντ' ἐμοῦ, ὀφείλεις, ὡς μητρός σου, ταύτης φροντίζειν.] τῆς μὲν οὖν μητρὸς ἐφρόντισε· τὸν δὲ μαθητὴν ἐτίμησε τιμὴν τὴν μεγίστην, καὶ τῆς παραμονῆς τῦτο[5]) μισθὸν τέως δέδωκε. g) Matt. 12, 48.

Διατί δὲ μὴ καὶ τῆς ἄλλης ἐφρόντισε γυναικός; ὅτι ἐκείνη μὲν εἶχε κηδεμόνα, ἡ δὲ μήτηρ ἠδέναι, καὶ ἵνα γνῶμεν, ὅτι χρὴ τοὺς τοιούτους γεννήτορας προτιμᾶν τῶν ἄλλων, ἀνθ' ὧν ἔτε-

5) τοῦτον videtur legisse Hentenius.

pepererunt, quia aluerunt, quia mille pericula paſſi ſunt.

Conſidera autem, quod ante paſſionem quidem vehementer angebatur, nunc vero ſine turbatione alloquitur: ſiquidem ibi naturae infirmitas, hic autem patientiae vehementia apparet. Quemadmodum enim concupiſcentiam commixtionis corporum, licet vehementer nobis ad ſucceſſionem generis inſitam, philoſophiae dediti extinguimus: ita quoque vitae cupiditatem, quanquam plurimam, ne nos ipſos interimamus, nobis inditam, philoſophiam ſequentes Chriſtianam frangimus: et tunc turbatio, quae ex nimio vitae amore procedebat, a philoſophia Chriſtiana ſupprimitur: ac ita fit, vt vincantur pericula.

Nihil autem amplius teſtamento cauit: partim quidem, propter temporis anguſtiam: partim autem, quia temporale quidem nihil habuit, de ſpiritualibus vero prius communiter omnibus praeceperat.

Verſ. 27. *Et — ſua.* Iuxta magiſtri praeceptum.

Verſ. 28. *Poſtea — conſummata eſſent.* Reliqua omnia, quae ſuae erant diſpenſationis.

Verſ. 28. *Vt* — v. 29. *ori eius.* Nam ſolum hoc reliquum erat. Scripturam autem dicit Dauidicam, quae ait, Et dederunt in eſcam meam fel, et ad ſitim meam potauerunt me aceto.

Quaere autem praedicto capite ſententiam illam, Dederunt ei ad bibendum acetum cum felle mixtum: et lege, quae ibi dicta ſunt. Hyſſopo vero appoſitam, ſiue hyſſopi arundini, quam ad manum

b) ἐθρεψεν. A. Hoc eſt *alere*, vt habet Hentenius: iſtud *educare*; quanquam ſimplex ita etiam accipitur.

κον, ἀνθ' ὧν ἀνέθρεψαν, [6]) ἀνθ' ὧν μυρία δεινὰ πεπόνθασι.

Σκόπει δὲ, πῶς πρὸ μὲν τῦ πάθους ἠγωνία, νῦν δὲ ἀταραίχως διαλέγεται; ἐκεῖ μὲν γὰρ ἡ τῆς Φύσεως ἀσθένεια, ἐνταῦθα δὲ ἡ τῆς ὑπομονῆς περιουσία φαίνεται. [ὥσπερ [7]) γὰρ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς μίξεως τῶν σωμάτων, καίτοι σφοδρὰν ἡμῖν ἐνσπαρεῖσαν πρὸς διαδοχὴν τῦ γένους, φιλοσοφοῦντες μαραίνομεν· ἕτω καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ζωῆς, καίτοι πολλὴν ἡμῖν ἐντεθεῖσαν πρὸς τὸ μὴ ἀναιρεῖν ἑαυτοὺς, φιλοσοφοῦντες ἀμβλύνομεν· καὶ λοιπὸν ὁ ἐκ φιλοζωίας τάραχος, ὑπὸ φιλοσοφίας καταστέλλεται, καὶ οὕτω προσγίνεται τὸ περιγίνεσθαι τῶν δεινῶν.

Οὐδὲν δὲ πλεῖον ἐπέσκηψε, τῦτο μὲν, διὰ τὸ ξενον τῦ καιρῦ, τῦτο δὲ καὶ, τὸ [8]) διὰ βιωτικὸν μὲν μηδὲν ἔχειν, περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν προεντείλασθαι κοινῇ πᾶσιν.]

Vers. 27. Καὶ — ἴδια. Κατὰ τὴν [9]) ἐντολὴν τῦ διδασκάλου.

Vers. 28. Μετὰ τῦτο — τετέλεσται. Πάντα τἄλλα, τὰ τῆς οἰκονομίας.

Vers. 28. Ἵνα — v. 29. αὐτῦ τῷ σώματι. [Τῦτο [1]) γὰρ μόνον ἔτι ἐνέλειπε. γραφὴν δὲ λέγει, τὴν δαυϊτικὴν, τό· καὶ [h]) ἔδωκαν εἰς τὸ βρῶμά μου χολὴν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισαν με ὄξος.] h) Pf. 68, 22.

Ζήτησον δὲ ἐν τῷ προδιαληφθέντι κεφαλαίῳ τό· ἔδωκαν [i]) αὐτῷ πιεῖν ὄξος μετὰ χολῆς μεμιγμένον, καὶ ἀνάγνωθι τὰ ῥηθέντα ἐκεῖ. ὑσσώπῳ δὲ περιθέντες, εἴτουν, ὑσσώπου καλάμῳ, i) Matt. 27, 34.

7) Inclusa absunt. A.
8) Malim, ordine inuerso, καὶ διὰ τό.
9) κατ' ἐντολήν. A.
1) Inclusa absunt. A.

manum repererunt: idque propter crucis altitudinem. Illudebant autem ei offerentes acetum.

Verſ. 30. *Quum — conſummatum eſt.* Omnibus numeris completa ſunt omnia, ſic, vt iam nihil deficiat.

Verſ. 30. *Et — ſpiritum.* Non, poſtquam exſpirauit, caput inclinauit, quod in nobis accidit: ſed poſtquam inclinauit caput, exſpirauit, vt diſcamus, quod, quando voluit, mortuus eſt, quum omnia conſummata eſſent, tunc ſpiritum in manus patris tradidit, veluti ſignificauit Lucas octogeſimo primo capite: et in eo lege illius ſententiae interpretationem, Et clamans voce magna Ieſus, ait, Pater in manus tuas commendabo ſpiritum meum.

Verſ. 31. *Igitur Iudaei — ſabbathi.* In cuiusque cruce. Nam quia paraſceue erat, ſi tunc non tollebantur, futurum erat, vt et ſabbatho in cruce remanerent, illaque pendendo peruenirent ad illud ſabbathum: et inde videretur haberi contemtui.

Magnum autem dicit diem illum ſabbathi, quod non ſolum honoraretur, vt ſabbathum, verum etiam propter feſtum azymorum, quod caſu in eò contigerat, et ita duplex feſtum erat. Huiusmodi autem ſabbatha, dicebantur ſabbatha ſabbathorum, tanquam veneranda venerandorum, feſta feſtorum: ob feſti duplicitatem, vt dictum eſt.

†† Praeterea Deuteronomium etiam iuſſit de cruci affixo, Non dormiet corpus eius ſuper lingno, ſed ſepultura ſepelietis eum eodem die.

Verſ. 31.

[2]) Incluſa abſunt. A.
[4]) τῷ σαββάτῳ ἐκείνῳ. A.

προχείρως εὑρεθέντι, διὰ τὸ ὕψος τῦ σαυροῦ. ἐνέπαιζον δὲ αὐτῷ, προσφέροντες ὄξος.

Vers. 30. Ὅτε — τετέλεσαι. Ἀπήρτισαι, ἀδὲν ἐλλείπει.

Vers. 30. Καὶ — πνεῦμα. Οὐκ, ἐπειδὴ ἐξέπνευσεν, ἔκλινε τὴν κεφαλὴν, ὅπερ ἐφ' ἡμῶν γίνεται, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔκλινε τὴν κεφαλὴν, ἐξέπνευσεν, ἵνα μάθωμεν, ὅτι ὅτε ἠθέλησε, τότε ἀπέθανεν. ὅτε πάντα ἐτελέσθησαν, τότε παρέδωκε τὸ πνεῦμα εἰς χεῖρας τῦ πατρὸς, ὡς ἐδήλωσεν ὁ Λουκᾶς k) ἐν τῷ ἑβδόμῳ πρώτῳ κεφαλαίῳ, [καὶ 2) ἀνάγνωθι ἐν αὐτῷ τὴν ἑρμηνείαν τῦ· καὶ φωνήσας φωνῇ μεγάλῃ ὁ Ἰησοῦς, εἶπε· πάτερ, εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου.] k) Luc. 23, 46.

Vers. 31. Οἱ οὖν Ἰουδαῖοι — σαββάτου. Ἐπὶ τῦ σαυρῦ ἑκάστου. ἐπεὶ γὰρ παρασκευὴ ἦν, εἰ μὴ τότε ἦρθησαν, ἔμελλον μένειν ἐπὶ τῦ σαυρῦ καὶ ἐν τῷ σαββάτῳ, καὶ ἔμελλεν ἐπιφθάσαι αὐτὰ κρεμάμενα ἐκεῖνο τὸ σάββατον, καὶ ἐδόκει ἐντεῦθεν ἀτιμάζεσθαι.

Μεγάλην δὲ τὴν ἡμέραν ἐκείνου τῦ 3) σαββάτου φησὶν, ὅτι ἐ μόνον εἶχε τὸ τίμιον, ὡς σάββατον, ἀλλὰ καὶ, ὡς ἑορτῆς ἐν αὐτῷ λαχέσης, τῆς τῶν ἀζύμων. ἦν γὰρ διπλῆ ἑορτή· τὰ τοιαῦτα δὲ σάββατα, ὀνόμαζον σάββατα σαββάτων, οἷον τίμια τιμίων, ἑορτὰς ἑορτῶν, διὰ τὸ διπλοῦν τῆς ἑορτῆς, ὡς εἴρηται.

[Ἄλλως 4) τε, καὶ τὸ δευτερονόμιον l) ἐθέσπιζε περὶ τῦ σαυρωθέντος, ὅτι ἐκ ἐπικοιμηθήσεται τὸ σῶμα αὐτῦ ἐπὶ τῦ ξύλου, ἀλλὰ ταφῇ θάψετε αὐτὸν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ.] l) Deut. 21, 23.

3) Haec vterque Codex in margine. Hentenius non agnoscit.

Verſ. 31. *Rogauerunt — tollerentur.* Hic rurſum ἠρώτησαν ſignificat, Precati ſunt, petiuerunt, vt confringerentur eorum crura, quo citius morerentur.

Verſ. 32. *Venerunt ergo milites.* Quibus id a Pilato iuſſum erat.

Verſ. 32. *Et — crura.* Qui in dextra Chriſti crucifixus erat.

Verſ. 32. *Et — eo.* Chriſto videlicet.

Verſ. 33. *Ad — crura.* Poſtremo ad eum venerunt, maiori contumelia, in gratiam Iudaeorum, ipſum volentes afficere.

Verſ. 34. *Sed — aqua.* Res ſupra naturam, ac manifeſte docens, quod maior, quam homo eſſet, qui fuerat vulneratus: ſiquidem a mortuo homine, etiam ſi millies quis eum pupugerit, non exibit ſanguis. Foditur itaque lancea in latere ſaluator, quia peccato vulneratum eſt latus Adae: ſiue vt Euam, lateris ſui vulnere, a plaga lateris ſanaret. Sanguinem autem et aquam ſcaturire facit, duo deſignans baptismata: vnum quidem, per ſanguinis martyrium, alterum vero, per aquae regenerationem: atque horum fluxu peccati fluxum demergit.

Praeterea et aliter. Nam duos ſcaturire facit fontes: aqua quidem purificans eccleſiam, ſanguine vero eam enutriens. Siquidem per aquam renaſcimur, per ſanguinem autem et carnem paſcimur, quae diuina ſunt ac myſtica. Itaque, quum ad tremendum acceſſeris poculum, perſuadeto tibi, quod ex dominico bibis latere: et eo modo ſis affectus.

[5]) Ante τῷ, habet τῷ δὲ πρώτου. A.
[6]) Haec abſunt. A.

Vers. 31. Ἠρώτησαν — ἀρθῶσι. Παρεκάλεσαν, ἠτήσαντο, ἵνα θλασθῶσιν αὐτῶν τὰ σκέλη, πρὸς τὸ θᾶττον ἀποθανεῖν.

Vers. 32. Ἦλθον οὖν οἱ στρατιῶται. Οἱ τοῦτο κελευσθέντες παρὰ τοῦ πιλάτου.

Vers. 32. Καὶ — σκέλη. Τοῦ ἐν δεξιᾷ τοῦ χριστοῦ σταυρωθέντος.

Vers. 32. Καὶ — αὐτῷ. [Τῷ χριστῷ δηλονότι.]

Vers. 33. Ἐπὶ — σκέλη. Τελευταῖον ἦλθον ἐπ' αὐτὸν, ἐνυβρίσαι πλέον βουλόμενοι, πρὸς χάριν τῶν ἰουδαίων.

Vers. 34. Ἀλλ' — ὕδωρ. Ὑπερφυὲς τὸ πρᾶγμα, καὶ τρανῶς διδάσκον, ὅτι ὑπὲρ ἄνθρωπον ὁ νυγείς. ἐκ νεκροῦ γὰρ ἀνθρώπου, κἂν μυριάκις νύξῃ τις, οὐκ ἐξελεύσεται αἷμα. νύττεται μὲν οὖν λόγχῃ τὴν πλευρὰν ὁ σωτὴρ, διὰ τὴν νυγεῖσαν τῇ ἁμαρτίᾳ πλευρὰν τοῦ ἀδὰμ, ἤγουν, τὴν εὔαν, τῇ πληγῇ τῆς πλευρᾶς τὴν πληγὴν τῆς πλευρᾶς ἰώμενος. βλύζει δὲ αἷμα καὶ ὕδωρ, δύο βαπτίσματα καινουργῶν, τὸ δι' αἵματος, μαρτυρίᾳ, καὶ τὸ δι' ὕδατος, ἀναγεννήσεως, καὶ τῇ ῥοῇ τούτων τὴν ῥοὴν τῆς ἁμαρτίας κατακλύζει.

[Καὶ ἑτέρως δὲ, δύο πηγάζει κρουνούς· τῷ ὕδατι μὲν καθαίρων τὴν ἐκκλησίαν· τῷ αἵματι δὲ τρέφων αὐτήν. δι' ὕδατος μὲν γὰρ ἀναγεννώμεθα, δι' αἵματος δὲ καὶ σαρκὸς τρεφόμεθα, τῶν θείων καὶ μυστικῶν. λοιπὸν οὖν, ὅταν προσέρχῃ τῷ φρικτῷ ποτηρίῳ, πέπεισο,) ἀπ' αὐτῆς μέλλεις πίνειν τῆς δεσποτικῆς πλευρᾶς, καὶ οὕτω διάκει-

7) Inclusa absunt. A.
8) ὅτι addendum videtur.

fectus. Deinde volens huiusmodi confirmare miraculum, ait:

Verſ. 35. *Et — teſtimonium perhibuit.* Qui vidit haec, ſcripſit iſta, non quod ab aliquo audierit.

Verſ. 35. *Et — teſtimonium.* Vt qui ea vidit, de quibus teſtatur, et praeſertim, qui de magiſtri ſcribit contumelia. Nam contumelia erat, lateris apertio, quanquam ad hanc ſequutum ſit miraculum.

Verſ. 35. *Et ille — dicat.* Exacte rem nouit, vt qui tunc praeſens fuerit et viderit, etiamſi Iudaei eum mentiri obiiciant.

Verſ. 35. *Sed — credatis.* Sed haec ſcripſit, vt vos, qui fideles eſtis, etiam de hoc credatis.

Verſ. 36. *Facta ſunt — compleretur.* Quae in Moſaica lege ſcripta eſt, et ait:

Verſ. 36. *Os — eo.* Nam licet de figuratiuo agno ſcriptum eſſe videatur, de vero tamen ſcriptum erat, praeſignans id, quod nunc factum eſt.

Verſ. 37. *Rurſumque — dicit.* Prophetica.

† Veriſimile eſt, dictum hoc a Iudaeis eiectum eſſe poſt praedicatum euangelium: ſiquidem nunc nusquam inuenitur: aut aliam dicit ſcripturam, librorum, qui apocryphi cenſentur.

Verſ. 37. *Videbunt — pupugerunt.* Videbunt ipſum de coelo deſcendentem in die iudicii. Vide-

[2]) Incluſa abſunt. A.
[1]) Etiam haec abſunt. A.
[2]) Haec vterque in margine habet.

διάκεισο. εἶτα θέλων βεβαιῶσαι τὸ τοιοῦτον θαῦμα, φησί.]

Vers. 35. Καὶ — μεμαρτύρηκεν. Ὁ ταῦτα θεασάμενος, ταῦτα γέγραφεν, ἢ παρ' ἑτέρου τινὸς ἀκούσας.

Vers. 35. Καὶ — μαρτυρία. Ὡς ἰδόντος τὰ, περὶ ὧν μαρτυρεῖ, καὶ ὡς προηγουμένως περὶ ὕβρεως τοῦ διδασκάλου γράφοντος. ὕβρις γὰρ ἡ νύξις τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ, εἰ καὶ θαῦμα ταύτῃ ἐπηκολούθησε.

Vers. 35. Κἀκεῖνος — λέγει. [Ἀκριβῶς τοῦτο[9]) οἶδεν, οἷα παρὼν τότε, καὶ ὁρῶν, εἰ καὶ Ἰουδαῖοι ψεύδεσθαι αὐτὸν ἐνίσανται.]

Vers. 35. Ἀλλ' — πιστεύσητε. Ἀλλὰ ταῦτα γέγραφεν, ἵνα ὑμεῖς, οἱ πιστοί, πιστεύσητε καὶ περὶ τούτου.

Vers. 36. Ἐγένετο — πληρωθῇ. [Ἡ γεγραμμένη[1]) ἐν τῷ μωσαϊκῷ νόμῳ, καὶ λέγουσα.]

Vers. 36. Ὀστοῦν — αὐτοῦ. Εἰ γὰρ καὶ περὶ τοῦ τυπικοῦ ἀμνοῦ ἐδόκει γεγράφθαι, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἀληθινοῦ ἐγέγραπτο, προδηλοῦσα τὸ γεγενημένον νῦν.

Vers. 37. Καὶ πάλιν — λέγει. Προφητική.

[Εἰκὸς[2]) δὲ τοῦτο τὸ ῥητὸν ἐκβληθῆναι παρ' Ἰουδαίων μετὰ τὸ εὐαγγέλιον. εὑρίσκεται γοῦν[3]) ἢ ἑτέραν γραφὴν λέγει, τῶν λεγομένων ἀποκρύφων βίβλων.]

Vers. 37. Ὄψονται — ἐξεκέντησαν. Ὄψονται αὐτὸν, ἐξ ἑρανοῦ κατερχόμενον, ἐν τῇ ἡμέρᾳ

3) Ante ἢ, de suo interposuit Henrenius haec: *Dicit hic*

Videbunt, inquit, filium hominis venientem in nubibus coeli cum potestate et gloria multa.

Cap. XVIII. De petitione corporis domini.

Vers. 38. *Post haec — Iesu.* Lege, quae sunt enarrata in fine praememorati sexagesimi septimi capitis, vbi habetur: Quum serum autem factum esset, venit homo dives ab Arimathaea nomine Ioseph.

Vers. 38. *Et* — v. 40. *sepelire.* Sexagesimo octauo capite euangelii secundum Matthaeum per ordinem de his etiam omnibus inuenies. Quando autem Nicodemus venerit ad Iesum nocte, dictum est tertio capite praesentis euangelii.

† Imitemur nobilem hunc senatorem, seu consiliarium, nobilia consulentes ac decernentes de dominici corporis participatione: et precioso vngentes suaui virtutum odore, mundaque conscientiae sindone illud inuoluentes, ac cordis monumento nouo, omnique immunditia purificato, sepelientes.

Vers. 41. *Erat* — v. 42. *Iesum.* Praedicto capite euangelii iuxta Matthaeum de hoc quoque scriptum est. Volebant itaque hunc in alio digniore monumento, quod longius a ciuitate distabat, collocare: sed propter parasceuen Iudaeorum,

hic nusquam inueniri, quia Graece solum nouerat: porro in Graeca translatione septuaginta interprètum non habetur: legimus tamen illud in Latina ex Hebraeo translatione Zachariae duodecimo.

[4]) Inclusa absunt. A.

[5]) Haec duo vocabula omittit Hentenius.

ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως. [ὄψονται[4]) γάρ, φησι, τὸν[m]) υἱὸν τῦ ἀνθρώπου, ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τῦ ἠρανῦ, μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς.] m) Matt. 24, 30.

Κεφ. ΙΗ. Περὶ τῆς αἰτήσεως τοῦ κυριακοῦ σώματος.

Vers. 38. Μετὰ ταῦτα — ἰησῦ. Ἠρώτησε·[5]) παρεκάλεσεν. ἀνάγνωθι τὰ ἐξηγηθέντα ἐν τῷ τέλει τῦ προμνημονευθέντος ἑξηκοστῦ ἑβδόμου κεφαλαίου ἔνθα τό·[n]) ὀψίας[6]) δὲ γενομένης, ἦλθεν ἄνθρωπος πλούσιος ἀπὸ ἀριμαθαίας, ὀνόματι ἰωσήφ. n) Matt. 27, 57.

Vers. 38. Καὶ — v. 40. ἐ.ταφιάζειν. Ἐν τῷ ἑξηκοστῷ ὀγδόῳ κεφαλαίῳ τῦ κατὰ ματθαῖον καθεξῆς καὶ περὶ τέτων πάντων εὑρήσεις. πότε δὲ ὁ νικόδημος ἦλθε πρὸς τὸν χριστὸν νυκτὸς, εἴρηται ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ τῦ παρόντος εὐαγγελίου.

[Μιμησώμεθα[7]) τὸν εὐσχήμονα βελευτὴν, εὐσχημόνως βελευόμενοι περὶ τῆς μεταλήψεως τῦ δεσποτικῦ σώματος, καὶ μυρίζοντες φιλοτίμως ταῖς ἀπὸ τῶν ἀρετῶν εὐωδίαις, καὶ καθαρᾷ σινδόνι συνειδήσεως ἐλίσσοντες αὐτὸ, καὶ καινῷ μνήματι καρδίας καὶ πάσης ἀκαθαρσίας ἀπηλλαγμένῳ ἐναποτιθέμενοι.]

Vers. 41. Ἦν — v. 42. ἰησοῦν. Ἐν τῷ ῥηθέντι κεφαλαίῳ τῦ κατὰ ματθαῖον καὶ περὶ τούτου ἱστόρηται. [ἐβέλοντο μὲν[8]) οὖν ἐν ἑτέρῳ ἀξιολογωτέρῳ μνημείῳ τῦτον θεῖναι, πορρωτέρω τῆς πόλεως· διὰ δὲ τὴν παρασκευὴν τῶν ἰουδαίων, ἤγουν,

6) ὀψίας, γενομένης, ceteris omissis. A.
7) Haec vterque in margine.
8) Inclusa absunt. A.

rum, quae videlicet a Iudaeis ad veſperam obſeruabatur, quo tempore fas non erat aut longius ambulare, aut amplius operari, magis autem, quia et paſcha aduenerat, in propinquo poſuerunt eum, diuina gratia ita diſpenſante, vt et diſcipulae conſpicerent, vbi poneretur, et diſcipuli poſſent propter propinquitatem proficiſci, ac viderent, quae poſtmodum facta ſunt miracula.

Cap. XX. v. 1. *Vno autem ſabbathorum.*

In praedicto capite, vbi dicitur, Veſpera autem ſabbathorum, quae luceſcit in vnum ſabbathorum: lege, quae ſunt enarrata.

Verſ. 1. *Maria* — v. 2. *eum.* Hoc etiam loco, quae circa alias mulieres acta ſunt, praetermiſit, tanquam ab aliis dicta: quae vero Mariae Magdalenae acciderunt, vtpote ab aliis ſilentio praeterita, exponuntur. Lege itaque praedicto capite ab eo loco, Veſpera autem ſabbathorum, quae luceſcit in vnum ſabbathorum, vſque dum dicitur, Vndecim vero diſcipuli profecti ſunt in Galilaeam: et omnia ad verbum explanata inuenies, eandemque quatuor euangeliſtarum conſonantiam, ac corpus hiſtoriae vnum.

Petro autem et Iohanni loquitur Magdalene: illi quidem, tanquam omnium ſummo, huic vero, tanquam dilecto, et qui amplius, quam caeteri, diligebant Ieſum: ſoli enim inter omnes ſequuti fuerant eum, quum ligatus abducebatur ad Annam et Caiapham.

Verſ. 3. *Exiuit* — *monumentum.* Nulli aliorum quicquam dicentes: inſuper et Iudaeos ac cuſtodes prae feruore contemnentes.

Verſ. 4.

9) Etiam haec deſunt. A.

ἤγουν, τὴν παρατετηρημένην πρὸς ἑσπέραν τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτε οὐκ ἦν θέμις ἢ πορρώτερω βαδίζειν, ἢ ἔτι ἐργάζεθαι· καὶ μᾶλλον, ὅτι καὶ τὸ πάσχα τότε κατέλαβεν, εἰς τὸ πλησιάζον ἐθηκαν αὐτὸν, τῆς θείας προνοίας ἅτως οἰκονομησάσης, ἵνα καὶ αἱ μαθήτριαι θεωρήσωσι, πῦ τίθεται, καὶ οἱ μαθηταὶ δύνωνται ἀπέρχεθαι, διὰ τὴν ἐγγύτητα, καὶ θεαθῶσι τὰ μετὰ τῦτο τερατουργηθέντα ἐκεῖ παράδοξα.]

Cap. XX. v. 1. Τῇ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων.

[Ἐν τῷ λεχθέντι q) κεφαλαίῳ, ἔνθα κεῖται τό· ὀψὲ o) σαββάτων τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων· ἀνάγνωθι τὰ ἐξηγηθέντα.] o) Matth. 28, 1.

Vers. 1. Μαρία — v. 2. αὐτόν. Κἀνθαῦτα τὰ μὲν περὶ τῶν ἄλλων γυναικῶν παρέδραμεν, ὡς προϊσορηθέντα τοῖς ἄλλοις· τὰ δὲ κατὰ τὴν μαγδαληνὴν ἐκτίθεται, ὡς ἐκείνοις σεσιωπημένα. λοιπὸν οὖν ἀνάγνωθι ἐν τῷ εἰρημένῳ κεφαλαίῳ, ἀπὸ τῦ· ὀψὲ p) σαββάτων, τῇ ἐπιφω- p) Matth. 28, 1.
σκούσῃ εἰς μίαν σαββάτων, ἄχρι τῦ· οἱ q) δὲ ἕνδεκα μαθηταὶ ἐπορεύθησαν εἰς τὴν γαλιλαίαν· καὶ εὑρήσεις πάντα κατὰ λόγον ἡρμηνευμένα, καὶ ἁρμονίαν μίαν τῶν τεσσάρων εὐαγγελιςῶν, καὶ σῶμα τῆς ἱςορίας ἕν. q) Matt. 28, 16.

Τῷ πέτρῳ δὲ καὶ τῷ ἰωάννῃ διαλέγεται ἡ μαγδαληνή· τῷ μὲν, ὡς κορυφαίῳ· τῷ δὲ, ὡς ἠγαπημένῳ, καὶ ὡς πλεῖον τῶν ἄλλων ἀγαπῶσι τὸν κύριον. καὶ γὰρ μόνοι τῦτῳ ἠκολέθησαν, ἀπαγομένῳ δεσμίῳ πρὸς ἄνναν καὶ καϊάφαν.

Vers. 3. Ἐξῆλθεν — μνημεῖον. Μηδενὶ μὲν τῶν ἄλλων μηδὲν εἰπόντες, καταφρονήσαντες δὲ, καὶ τῶν ἰουδαίων, καὶ τῶν φυλάκων, ὑπὸ θερμότητος.

Verſ. 4. *Currebant — ſimul.* Simili feruore et ſe, et caetera deſpicientes.

Verſ. 4. *Et — monumentum.* Tanquam robuſtior vigore corporis.

Verſ. 5. *Et — linteamina.* Funeralia, puta, ſindonem.

Verſ. 5. *Non tamen introiuit.* Tremore detentus, aut his iam contentus.

Verſ. 6. *Venit — monumentum.* Nullo iam metu oppreſſus, quo prioris culpam timiditatis abſtergeret, aut diligentius ſcrutari volens. Inuicem itaque ſe ambo vicerunt: Iohannes quidem praecurrendo: Petrus vero in monumentum introeundo.

Quaere etiam octogeſimo ſecundo euangelii iuxta Lucam capite, vbi dicitur, Petrus vero ſurgens cucurrit ad monumentum: ac enarrationem lege ſuper id, quod habetur, Admirans, quod factum erat, ad hunc locum maxime neceſſariam.

Verſ. 6. *Et — v. 7. locum.* Quorum vtrumque ſignum etiam erat infallibile reſurrectionis. Neque enim, ſi quis eum transpoſuiſſet, certe denudaſſet: neque ſi furatus eſſet, curam habuiſſet, vt et ſudarium inuolueret, poneretque in vnum locum, ſiue in alterum a linteaminibus ſeparatum, ſed ita, vt ſitum erat corpus, aut transpoſuiſſet, aut furatus fuiſſet: veritus ſuperfluum tempus in negotio conſumere, ne quo modo in furto deprehenderetur, extremumque lueret ſupplicium.

Praeterea etiam, quum myrrha, cum qua ſepultus erat, maxime eſſet ei adglutinata, et ſindonem

[1]) Incluſa abſunt. A.

[2]) ἀποβλέψηται. A. Illud Hentenius legit. Atque ita etiam eſt ad Io. 19, 7.

Vers. 4. Ἔτρεχον — ὁμῦ. [Τῇ ὁμοίᾳ [1]) θερμότητι ἀμιλλώμενοι.]

Vers. 4. Καὶ — μνημεῖον. Ὡς ἀκμαιότερος τὸν τόνον τῦ σώματος.

Vers. 5. Καὶ — ὀθόνια. Τὰ ἐντάφια, τὴν σινδόνα.

Vers. 5. Οὐ μέντοι εἰσῆλθε. Φρίξας, ἢ ἀρκεθείς.

Vers. 6. Ἔρχεται — μνημεῖον. Μὴ δειλιάσας, ἵνα τὸ τῆς προτέρας δειλίας ἀποτρίψηται [2]) ἔγκλημα, ἢ ἀκριβέστερον ἐρευνῆσαι βελόμενος. ἐνίκησαν οὖν ἀλλήλους ἄμφω· ἰωάννης μὲν τῷ [3]) προδραμεῖν· πέτρος δὲ, τῷ εἰσελθεῖν εἰς τὸ μνημεῖον.

[Ζήτησον [4]) καὶ ἐν τῷ ὀγδοηκοστῷ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τῦ κατὰ λουκᾶν τό· ὁ [r]) δὲ πέτρος ἀναστὰς ἔδραμεν ἐπὶ τὸ μνημεῖον, καὶ ἀνάγνωθι τὰ ἐξηγηθέντα εἰς τό· θαυμάζων [s]) τὸ γεγονὸς, πάνυ ἀναγκαῖα ὄντα πρὸς τὰ παρόντα.]

r) Luc. 24, 12.

s) Luc. 24, 12.

Vers. 6. Καὶ — v. 7. τόπον. [d]Ἃ καὶ ἄμφω σημεῖα ἦσαν τῆς ἀναστάσεως ἀναντίῤῥητα. ἔτε γὰρ, εἰ μετέθηκέ τις αὐτὸν, ἐγύμνωσεν ἄν, ἔτε, εἰ ἔκλεψεν, ἐφρόντισεν ἄν, ὥστε καὶ τὸ σουδάριον ἐπιμελῶς ἐντυλίξαι καὶ θεῖναι εἰς ἕνα τόπον, ἤγουν, εἰς ἕτερον παρὰ τὸν τῶν ὀθονίων· ἀλλ' οὕτως, ὡς εἶχε, τὸ σῶμα μετέθηκεν ἄν, ἢ ἔκλεψε, δεδιὼς τοσοῦτον ἀναλῶσαι καιρὸν εἰς πρᾶγμα περιττὸν, μήποτε κατάφορος γένηται, καὶ τὴν ἐσχάτην ὑφέξῃ δίκην.

Ἄλλως τε, καὶ τῆς σμύρνης κολλωδεστάτης οὔσης, μεθ' ἧς ἦν ἐντεταφιασμένος, καὶ τὴν σινδόνα

3) δραμεῖν. B.

4) Inclusa absunt. A.

nem tenaciſſime ei adhaerere faceret, ſic, vt iam coalita, nullo modo poſſet auelli: propterea haec ſeorſim a ſe inuicem poſita erant: et ſudarium inuolutum erat, vt diſceremus, quod cum autoritate, omnique ſecuritate ſurrexerat. Sudarium autem erat parua quaedam faſciola, quali etiam facies Lazari, qui fuerat mortuus, erat obuincta.

Verſ. 8. *Tunc — monumentum.* Vocatus a Petro.

Verſ. 8. *Et — credidit.* Quum reſurrectionis ſigna vidiſſet indubitata.

Verſ. 9. *Nondum — reſurgere.* Cauſam reddit, cur prius non crediderint mulieribus, quae eis reſurrectionem annuntiauerant, ſed viſa ſunt coram ipſis tanquam deliramentum verba earum, ſed neque duobus ex eis qui abierant rus: et dicit, quod nondum intelligebant ſcripturam, de eius reſurrectione docentem: haec autem multiplex eſt, in diuerſis pſalmis Dauidicis ſermonibusque propheticis ſparſa.

Verſ. 10. *Abierunt — diſcipuli.* Ad ſuum diuerſorium.

Verſ. 11. *Maria — foris.* Venerat enim poſt Petrum et Iohannem, quum non potuiſſet ſimul cum eis currere, et nec reuertentibus occurrit, vt quippiam firmius etiam ipſa diſceret.

Verſ. 11. *Dum* — v. 12. *albis.* Palliis videlicet: hi autem erant, qui etiam prius ei apparuerant, et iis, quae cum ea erant. Quomodo ergo

5) ἐνετύλιπτο. B. Fortaſſe ergo legendum ἐνετετύλιπτο vt pag. 627. verſ. 24.

δόνα προσκολλώσης αὐτῷ λίαν συμφυῶς καὶ ἀναποσπάστως. διὰ τοῦτο γοῦν ταῦτα χωρὶς ἀλλήλων ἔκειντο, καὶ τὸ σουδάριον [5]) ἐτετύλικτο, ἵνα μάθωμεν, ὅτι κατ' ἐξουσίαν ἀνέστη, καὶ πᾶσαν ἄδειαν. τὸ σουδάριον δὲ ἦν, φακιόλιόν τι μικρὸν, οἷῳ καὶ ὁ τεθνηκὼς λάζαρος τὴν ὄψιν περιεδέδετο.

Vers. 8. Τότε — μνημεῖον. [Κληθεὶς [6]) παρὰ τοῦ πέτρου.]

Vers. 8. Καὶ — ἐπίστευσε. Θεασάμενος σημεῖα τῆς ἀναστάσεως ἀναμφίβολα.

Vers. 9. Οὐδέπω — ἀναστῆναι. ['Απολογεῖται, [7]) πῶς οὐκ ἐπίστευσαν πρότερον ταῖς γυναιξὶν, εὐαγγελισαμέναις αὐτοῖς τὴν ἀνάστασιν· ἀλλ' ἐφάνησαν [t]) ἐνώπιον αὐτῶν ὡσεὶ λῆρος τὰ ῥήματα αὐτῶν· ἀλλ' οὐδὲ τοῖς [v]) πορευομένοις εἰς ἀγρὸν δυσὶν ἐξ αὐτῶν. καὶ φησὶν, ὅτι] ὅπω ἐνόουν τὴν γραφὴν, τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ διδάσκουσαν· διάφορος δὲ αὕτη, ἐν διαφόροις ψαλμοῖς δαυϊτικοῖς καὶ λόγοις προφητικοῖς κατεσπαρμένη.

t) Luc. 24, 11.
v) Matt. 16, 12.

Vers. 10. Ἀπῆλθον — μαθηταί. Πρὸς τὴν ἑαυτῶν καταγωγήν.

Vers. 11. Μαρία — ἔξω. Ὑστέρησε γὰρ τοῦ πέτρου καὶ ἰωάννου, μὴ δυνηθεῖσα συντρέχειν αὐτοῖς, καὶ ὑδὲ [8]) στρεφομένοις συνήντησε τούτοις, ἵνα καὶ μάθῃ τι βεβαιότερον.

Vers. 11. Ὡς — v. 12. λευκοῖς. Περιβλήμασι, δηλονότι. οὗτοι δὲ ἦσαν, οἱ καὶ πρότερον [9]) ὀφθέντες αὐτῇ τε καὶ ταῖς σὺν αὐτῇ. καὶ

6) Inclusa absunt. A.
7) Etiam haec absunt. A.
8) Forte ἀναστρεφομένοις, aut ὑποστρεφομένοις.
9) πέτρῳ, pro πρότερον. A. Male.

ergo hi non apparuerunt Petro et Iohanni? Quia futurum erat, vt illis tanquam prudentioribus ad fidem sufficerent ea, quae viderant.

Vers. 12. *Sedentes — Iesu.* Sedebant quidem propter eam: splendidi vero alacriter propter gaudium.

† Christi sepulchro adsistunt angeli ad credulitatem permanentes: vtque surrexisse docerent, et non furto sublatum esse.

Vers. 13. *Et — ploras?* Quum ipsa non auderet eos interrogare, illi ei loquuntur.

Vers. 13. *Ait — eum.* Putabat enim, ab his, qui sepelierant, eum fuisse transpositum.

Vers. 14. *Et — stantem.* Et quomodo, priusquam vllum accepisset responsum ab his, qui eum interrogauerant, repente conuersa est retrorsum? Quia subito apparente Christo post eam, angeli, viso domino suo, statim surrexerunt, cum tremore, more seruorum in eum intuentes. Conuersa est ergo, vt videret, quis illis apparuisset.

Vers. 14. *Et — esset.* Apparuit enim ei alia specie, et viliori ac communiori habitu, ne repente consternaretur.

Vers. 15. *Dicit — tollam.* A communi habitu, et quia in horto erat, arbitrata est, hortulanum esse. Neque enim vocem eius agnouit, more insueto prolatam. Putabat autem, vt dictum est, transpositum eum esse in tutiorem alium locum, et ab hortulano asportatum. Dic mihi, inquit, vbi

[1]) Forte σφοδρῶς legit Hentenius.
[2]) Haec vterque in margine.
[3]) Inclusa desunt. A.
[4]) Etiam haec absunt. A.

πῶς οὐκ ἐφάνησαν οὗτοι τῷ πέτρῳ καὶ ἰωάννῃ; ὅτι ἐκείνοις ἔμελλον ἀρκεῖν πρὸς πίστιν, ἃ ἐθεάσαντο, συνετωτέροις οἶσι.

Vers. 12. Καθεζομένους — ἰησοῦ. Ἐκάθηντο μὲν, δι' αὐτήν· φαιδροὶ δὲ [1]) φαιδρῶς, διὰ τὴν χαράν.

[Οἱ [2]) τῷ τάφῳ τε χριστε προσεδρεύοντες ἄγγελοι, πρὸς πίστωσιν παρέμενον καὶ διδασκαλίαν τε ἐγηγέρθαι, ἀλλὰ μὴ κεκλέφθαι τὸν κύριον.]

Vers. 13. Καὶ — κλαίεις; [Μὴ τολμώσης [3]) αὐτῆς ἐρωτῆσαι αὐτοὺς, αὐτοὶ διαλέγονται αὐτῇ.]

Vers. 13. Λέγει — αὐτόν. Ὤιετο γὰρ, ὑπὸ τῶν θαψάντων μετατεθῆναι αὐτόν.

Vers. 14. Καὶ — ἑστῶτα. Καὶ πῶς, μήπω μηδὲν μαθοῦσα παρὰ τῶν ἐρωτησάντων, αἰφνίδιον ἐστράφη εἰς τὰ ὀπίσω; ὅτι τε χριστοῦ ἄφνω φανέντος ὀπίσω αὐτῆς, οἱ ἄγγελοι τὸν δεσπότην ἑαυτῶν ἰδόντες, εὐθέως ἐξανέστησαν σύντρομοι, δουλοπρεπῶς ἀτενίζοντες εἰς αὐτόν. ἐστράφη οὖν ἰδεῖν, τίς ὁ φανεὶς αὐτοῖς.

Vers. 14. Καὶ — ἐστιν. [Ἐφάνη [4]) γὰρ αὐτῇ ἐν ἑτέρᾳ μορφῇ, καὶ ἐν εὐτελεστέρῳ καὶ κοινῷ σχήματι, ἵνα μὴ ἀθρόον καταπλαγῇ.]

Vers. 15. Λέγει — ἀρῶ. Ἀπό τε τοῦ κοινοῦ σχήματος, καὶ τοῦ εἶναι ἐν τῷ κήπῳ, ὑπέλαβεν, ὅτι ὁ κηπουρός ἐστιν. εὐθὲ γὰρ τὴν φωνὴν αὐτε ἐγνώρισεν, ἀσυνήθη ἐνηχηθεῖσαν. ᾤετο δὲ, ὡς εἴρηται, μετατεθῆναι μὲν αὐτὸν εἰς ἕτερον τόπον ἀσφαλέστερον· βαστακθῆναι δὲ παρὰ τοῦ κηπουροῦ. [εἰπέ μοι, [5]) οὖν φησὶν, ποῦ ἔθη-

5) Inclusa absunt. A.

vbi posueris eum, et ego eum tollam, in alium repositura locum, ab insidiis tutiorem.

† Qui generabilium tantum et corruptibilium creatorem ac prouisorem putat dominum, hic pro hortulano eum cognoscit. Idcirco etiam huius contactum fugit dominus, quod apud illum nondum ascenderit ad dignitatem ac aequalitatem patris: siquidem eo indigni sunt, qui cum huiusmodi opinione ad eum accedunt.

Vers. 16. *Dicit — Magister.* Nunc composita voce, specie et habitu, vt facilius cognosceretur, dedit ei horum notitiam, statimque illum agnouit, clamans prae laetitia, Magister. Sed quomodo conuersa dicit, si iam cum eo loquebatur? Quia, quum id dixisset, quod loquebatur, conuersa est ad angelos, vt videret, an adessent: vel vt interrogaret, quid illos in stuporem adduxisset: statimque Christo eam vocante, rursus ad ipsum conuersa est.

Vers. 17. *Dicit — noli me tangere.* Nam se ad tangendum pedes eius aptabat, sicut solebat. Prohibet autem, ne deinceps accedat ad eum modo, quo prius, quum iam diuinior facta sit caro eius.

Vers. 17. *Nondum — meum.* Hoc ad nullum alium dixit finem, vt ait Chrysostomus, nisi, vt solum intelligeret, quod sublimior sit, magisque venerandus. Nam qui nititur cum corpore ad Deum ac patrem ascendere, manifestum est, quod corporis fragilitatem abiecerat.

Atqui paulo ante ipsa et altera Maria tenuerant pedes eius, sicut scripsit Matthaeus: sed tunc quidem

[6]) In margine haec habet Codex vterque.
[7]) *καί* omittit. B.

κας αὐτὸν, κἀγὼ αὐτὸν ἀρῶ, εἰς ἄλλον κατάθησουσα τόπον ἀνεπιβουλευτότερον.]

[Ὁ μόνων[6]) τῶν ἐν γενεᾷ καὶ φθορᾷ δημιουργὸν καὶ προνοητὴν νομίζων τὸν κύριον, οὗτος εἰς κηπουρὸν παραγιωρίζει αὐτόν· διὸ καὶ φεύγει τοῦτο καὶ[7]) τὴν ἀφὴν ὁ δεσπότης, ὡς μήπω παρ' αὐτῷ ἀναβὰς πρὸς τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν ἰσότητα τοῦ πατρός. ἀνάξιοι γὰρ αὐτοῦ οἱ μετὰ τοιαύτης ὑπολήψεως αὐτῷ προσερχόμενοι.]

Vers. 16. Λέγει — διδάσκαλε. Νῦν, καταξήσας τὴν φωνὴν καὶ τὴν μορφὴν καὶ τὸ σχῆμα πρὸς τὸ γνωριμώτερον, δέδωκεν αὐτῇ αἴσθησιν αὐτῶν, καὶ αὐτίκα τοῦτον ἐπιγνοῦσα, ἐβόησεν ὑπὸ περιχαρείας· διδάσκαλε. [ἀλλὰ,[8]) πῶς γραφεῖσα λέγει, ἔγε πρὸς αὐτὸν διελέγετο; διότι εἰποῦσα, ὅπερ εἶπε, μετεγράφη πρὸς τοὺς ἀγγέλους ἰδεῖν, εἰ πάρεισιν, ἢ ἐρωτῆσαι, τίς ὁ ἐκπλήξας αὐτούς· εὐθὺς δὲ τοῦ χριστοῦ καλέσαντος αὐτὴν, ἐγράφη πάλιν πρὸς αὐτόν.]

Vers. 17. Λέγει — μή μου ἅπτου. Ὥρμησε γὰρ ἅψασθαι τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὡς εἰώθει. κωλύει δὲ αὐτὴν προσφέρεσθαι αὐτῷ τὸ λοιπόν, καθὼς τὸ πρότερον, θειοτέρας ἤδη τῆς σαρκὸς αὐτοῦ γενομένης.

Vers. 17. Οὔπω — με. Τοῦτο εἶπε δι' ἀδὴν ἕτερον, ὡς ὁ χρυσόστομός φησιν,[9]) ἢ μόνον, ἵνα γνῶ, ὅτι ὑψηλότερός ἐστι καὶ αἰδεσιμώτερος. ὁ γὰρ μετὰ τοῦ σώματος σπεύδων ἀναβαίνειν πρὸς τὸν πατέρα καὶ θεὸν, πρόδηλον, ὅτι τὸ τοῦ σώματος ἐπίκηρον ἀπεβάλετο.

Καὶ μὴν, πρὸ βραχέος αὖτη τε καὶ ἡ ἄλλη μαρία ἐκράτησαν αὐτοῦ τοὺς πόδας, ὡς ἱστόρησεν[x]) x) Matth. 28, 9

[6]) Inclusa absunt. A.
[9]) Tom. VIII. p. 515. A.

dem non prohibuit, permittens, vt fierent tactu certiores, non esse phantasma. Nunc autem non permittit, quia et visionis et tactus oblita erat, nec crediderat.

Vers. 17. *Sed vade — vestrum.* Atqui non statim ascensurus erat, sed post quadraginta dies, quomodo ergo dicit, Ascendo? Vtique, vt amplius mentem eius in sublime erigeret: et adhuc confirmans, se sublimiorem ac diuiniorem esse, ac studens, vt deinceps maiori cum veneratione animum ei intenderet et auscultaret.

Praeterea verbum Ascendo, significat Ascendere volo, quod tamen ad longius tempus extendi potest.

Discipulis autem ad memoriam reuocat id, quod frequenter, priusquam traditus esset, illis dixerat. Fratres vero suos nominauit, tanquam et ipse homo, et cognatus eorum iuxta humanitatem.

Alio tamen modo patrem dixit patrem suum, et alio discipulorum: suum quidem natura, tanquam eiusdem substantiae: discipulorum vero, ratione creationis ac prouidentiae, tanquam creaturarum ac prouidentia dignorum. Deum autem et suum et discipulorum, vtpote hominum.

Et quare non simpliciter dixit, Et Deum nostrum, sed etiam hic distinxit? Quia, licet homo factus est et frater eorum, natura humanitatis: honore tamen plurimum ab eis differebat, et diuinitatis vnione ac impeccabilitate.

Vers. 18. *Venit — sibi.* Et quod ea sibi dixisset, quae videlicet ei loquutus fuerat. Et quia verisimile erat discipulos, quum haec audissent, aut non

[1]) ἐπιβεβαιῶν, omisso ἔτι, A.
[2]) δὲ, post τε interponit, A.

ὁ ματθαῖος· ἀλλὰ τότε μὲν οὐκ ἀπεκώλυσε, παρέχων πληροφορηθῆναι διὰ τῆς ἁφῆς, ὅτι οὐκ ἐστὶ φάσμα· νῦν δὲ ἀ συγχωρεῖ, διότι τῆς ὀπτασίας ἐκείνης καὶ τῆς ἁφῆς ἐπελάθετο καὶ ἠπίστησε.

Verſ. 17. Πορεύου δὲ — ὑμῶν. Καὶ μήν, οὐκ εὐθέως ἔμελλεν ἀναβαίνειν, ἀλλὰ μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας, πῶς οὖν ἀναβαίνω λέγει; πάντως ἐπὶ πλέον ἀνάγων αὐτῆς τὴν διάνοιαν, καὶ ἔτι [1]) βεβαιῶν, ὅτι ὑψηλότερός ἐστι καὶ θειότερος, καὶ πείθων αἰδεσιμώτερον αὐτῷ τῶ λοιποῦ προσέχειν.

Ἄλλως τε, [2]) τὸ ἀναβαίνω δηλοῖ καὶ τὸ βέλομαι ἀναβαίνειν, δυνάμενον εἰς πλείονα καιρὸν ἐκτείνεσθαι.

Ἀναμιμνήσκει δὲ τοὺς μαθητὰς, οὓς πολλάκις εἶπεν αὐτοῖς, πρὸ τῆς παραδοθῆναι. ἀδελφοὺς δὲ αὐτοὺς ὠνόμασεν, ὡς καὶ αὐτὸς ἄνθρωπος, καὶ συγγενὴς αὐτῶν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον.

Ἑτέρως δὲ πατέρα ἑαυτῆ τὸν πατέρα εἶπε, καὶ ἑτέρως τῶν μαθητῶν. ἑαυτῆ μὲν φύσει, ὡς ὁμοουσίου· τῶν μαθητῶν δὲ, τῷ λόγῳ τῆς δημιουργίας καὶ προνοίας, ὡς δημιουργημάτων καὶ προνοίας ἀξιουμένων· [θεὸν [3]) δὲ καὶ ἑαυτῆ καὶ τῶν μαθητῶν, ὡς ἀνθρώπων.

Καὶ πῶς οὐχ ἁπλῶς εἶπε, καὶ θεὸν ἡμῶν, ἀλλὰ κἀνταῦθα διέσειλεν ἑαυτόν; διότι, εἰ καὶ ἄνθρωπος γέγονε καὶ ἀδελφὸς αὐτῶν τῇ φύσει τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλὰ πολὺ διέφερεν αὐτῶν τῇ τιμῇ, διά τε τὴν ἕνωσιν τῆς θεότητος, καὶ διὰ τὸ ἀναμάρτητον.]

Verſ. 18. Ἔρχεται — αὐτῇ. Καὶ ὅτι ταῦτα εἶπεν αὐτῇ, ἃ δηλονότι λελάληκεν αὐτῇ. [ἐπεὶ [4]) δὲ εἰκὸς, τὰς μαθητὰς ἀκούσαντας ταῦτα

[3]) Incluſa abſunt. A.
[4]) Incluſa deſunt. A.

non credere mulieri, ſicut nec prius: aut credentes, (nempe quum narraret conformia his, quae viderant Petrus et Iohannes) dolere, quod ipſi huiusmodi aſpectu digni habiti non fuiſſent: eodem die etiam illis apparet. Primo namque deſiderium eorum exacuit: deinde eis deſiderabilius ſeſe praebuit, iam videre concupiſcentibus.

Verſ. 19. *Quum ergo ſero eſſet — medio.* Ad veſperam venit, quando magis timebant, et quum ſimul eſſent congregati, et quidem ianuas non pulſauit, ne turbarentur, ſed clauſis illis introiuit, tanquam Deus, et quaſi corpore ſuo leui iam et ſubtili ac immortali effecto. Stetit autem in medio, vt omnibus eſſet conſpicuus.

Verſ. 19. *Et — vobis.* Hoc eſt, ne turbemini. Etiam moriens pacem illis reliquerat, Pacem, inquit, meam relinquo vobis. Mulieribus ergo, quae diſcipulae erant, gaudium ante omnem ſermonem tribuit, eo quod ad moerorem genus illud fuerat condemnatum: diſcipulis vero pacem, propter ſuſpectum bellum a Iudaeis ac gentibus.

Verſ. 20. *Et — ſuum.* Quaere vltimo iuxta Lucam capite, quod dicitur, Et ipſi narrabant, quae geſta erant in via et caetera, vsque ad eum locum vbi habetur, Adhuc autem illis non credentibus prae gaudio et admirantibus: et illorum lege enarrationes ad praeſentia dicta admodum vtiles.

Verſ. 20. *Gauiſi ſunt — domino.* Vides operibus confirmatos eſſe ſermones? Siquidem ante

te

5) Incluſa deſunt. A.

τα ἢ διαπίστειν τῇ γυναικὶ, καθάπερ καὶ πρότερον, ἢ πιστεύσαντας, οἷα καὶ τὸ πέτρου καὶ ἰωάννου συντιθεμένων, ἀφ' ὧν εἶδον, ἀλγεῖν, ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἠξιώθησαν ὄψεως αὐτοῦ, αὐθημερὸν ἐμφανίζεται καὶ αὐτοῖς. πρῶτον μὲν γὰρ ἐγύμνασε τὸν πόθον αὐτῶν, εἶτα ποθεινότερον ἑαυτὸν παρέσχεν αὐτοῖς, διψῶσιν ἤδη αὐτόν.]

Vers. 19. Ὄυσης οὖν ὀψίας — μέσον. Ἑσπέρας ἦλθεν, ὅτε μᾶλλον ἐφοβοῦντο, καὶ ὅτε συνήγοντο. καὶ τὰς μὲν θύρας οὐκ ἐπάταξεν, ἵνα μὴ θορυβηθῶσιν, κεκλεισμένων δὲ εἰσῆλθεν, ὡς θεὸς, καὶ ὡς λεπτὸν ἤδη καὶ κούφου καὶ ἀκηράτου γενομένου τοῦ σώματος αὐτοῦ. ἔστη δὲ εἰς τὸ μέσον, ἵνα πᾶσιν εἴη θεατός.

Vers. 19. Καὶ — ὑμῖν. [Τετέσι,[5]) μὴ ταράχθητε. καὶ ἀποθνήσκων δὲ, εἰρήνην ἀφῆκεν αὐτοῖς. εἰρήνην, γάρ φησιν,[y]) ἀφίημι ὑμῖν. ταῖς μὲν οὖν μαθητρίαις χαρὰν πρὸ παντὸς λόγου δέδωκεν αὐταῖς. λύπην γὰρ τὸ γένος ἐκεῖνο κατεκέκριτο· τοῖς δὲ μαθηταῖς, εἰρήνην,] διὰ[6]) τὸν ὑποπτευόμενον πόλεμον, ἀπό τε ἰουδαίων καὶ ἑλλήνων. y) Io. 14, 27.

Vers. 20. Καὶ — αὐτοῦ. Ζήτησον ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ τοῦ κατὰ λουκᾶν τό· καὶ[z]) αὐτοὶ ἐξηγοῦντο τὰ ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ τὰ ἑξῆς, [ἄχρι[7]) τοῦ· ἔτι[a]) δὲ ἀπιστούντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς χαρᾶς καὶ θαυμαζόντων,] καὶ ἀνάγνωθι τὰς ἐξηγήσεις αὐτῶν, πάνυ χρησιμευούσας πρὸς τὰ παρόντα. z) Luc. 24, 35. a) Luc. 24, 41.

Vers. 20. Ἐχάρησαν — κύριον. Ὁρᾷς, ἐπὶ τῶν ἔργων τοὺς λόγους ἐκβαίνοντας. πρὸ τοῦ σαυρῷ

6) Ante διὰ, A. habet εἰρήνην δίδουσ αὐτοῖς.
7) Inclusa absunt. A.

te passionem dixerat eis, Iterum videbo vos, et gaudebit cor vestrum.

Vers. 21. *Dixit — vobis.* Postquam comederat datam sibi partem piscis assi, et de fauo apiario, sicut scripsit Lucas, certiores facti sunt: et prae gaudio iam, vt verisimile est, turbatos, reprimit, vt his, quae dicturus est, animum aduertant.

Vers. 21. *Sicut — vos.* Etiam ante passionem dixit ad patrem, Sicut me misisti in mundum, et ego misi illos in mundum: et lege, quae ibi dicta sunt. Animos itaque illorum erexit, tradens eis opus suum, ac sibi successores eos constituens.

Vers. 22. *Et* — v. 23. *retenta sunt.* Atqui superius dixerat, Nisi ego abiero, paracletus non veniet ad vos: quomodo ergo dat hic spiritum sanctum? Insufflauit quidem, dans gratiam susceptiuam spiritus sancti, aptosque efficiens ad eius susceptionem: dicit autem, Accipite spiritum sanctum: non nunc, sed quando descenderit.

Aut spiritum sanctum vocauit gratiam spiritualem remittendi ac ligandi peccata: et hoc tunc illis tribuit, quod et miraculis maius erat. Nam quum paralytico dixisset, Remissa sunt tibi peccata tua, dixerunt scribae, Quis potest remittere peccata, nisi vnus, nempe Deus?

Verum et ante passionem dixerat eis, Quaecunque ligaueritis super terram, erunt ligata in coelo: et quaecunque solueritis super terram, erunt

solúta

[8]) Inclusa absunt. A.
[9]) τῶν, addit. A.
[1]) Inclusa desunt. A.

σαυροῦ γὰρ εἶπεν αὐτοῖς· ὅτι b) πάλιν ὄψομαι b) Io. 16, 22.
ὑμᾶς, καὶ χαρήσεται ὑμῶν ἡ καρδία.

Vers. 21. Εἶπεν — ὑμῖν. Μετὰ τὸ φαγεῖν τὸ ἐπιδοθὲν αὐτῷ ἰχθύος ὀπτοῦ μέρος, καὶ ἀπὸ c) μελισσείου κηρίου, καθὼς ἔγραψε λουκᾶς, c) Luc. 24, 42.
ἐπληροφορήθησαν, καὶ λοιπὸν ὑπὸ πολλῆς χαρᾶς, ὡς εἰκὸς, θορυβῶντας καταξέλλει, ἵνα προσέχωσιν, οἷς μέλλει ἐρεῖν.

Vers. 21. Καθὼς — ὑμᾶς. Καὶ πρὸ τοῦ σαυροῦ εἴρηκε πρὸς τὸν πατέρα· ὅτι d) καθὰς d) Io. 17, 18.
ἐμὲ ἀπέστειλας εἰς τὸν κόσμον, κἀγὼ ἀπέστειλα αὐτοὺς εἰς τὸν κόσμον, [καὶ 8) ἀναγνωθι τὰ ἐκεῖ ῥηθέντα. ἐπῆρεν οὖν αὐτῶν τὰς ψυχὰς, ἐγχειρίσας αὐτοῖς τὸ ἴδιον ἔργον, καὶ καταξήσας διαδόχους ἑαυτῷ.]

Vers. 22. Καὶ — v. 23. κεκράτηνται.
Καὶ μὴν ὀπίσω εἴρηκεν· ὅτι e) ἐὰν ἐγὼ μὴ ἀπέλθω, e) Io. 16, 7.
ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς· πῶς ἦν ἐνταῦθα δίδωσι πνεῦμα ἅγιον; ἐνεφύσησε μὲν, ἐμπνέων αὐτοῖς χάριν δεκτικὴν τοῦ ἁγίου πνεύματος, καὶ κατασκευάζων ἐπιτηδείους εἰς ὑποδοχὴν αὐτοῦ· λέγει δὲ, λάβετε πνεῦμα ἅγιον, οὐ τότε, ἀλλ' ὅτε κατέλθῃ.

Ἡ πνεῦμα ἅγιον ἐκάλεσε, τὸ πνευματικὸν χάρισμα τῆς ἀφέσεως καὶ δεσμῶν ἁμαρτίας. διαφόρων γὰρ ὄντων 9) πνευματικῶν χαρισμάτων, τοῦτο τηνικαῦτα δέδωκεν αὐτοῖς, [μεῖζον 1) ὂν καὶ τῶν σημείων. τῷ παραλυτικῷ γὰρ εἰπόντος· f) f) Matth 9, 2. Marc. 2, 5. 7.
ἀφέωνταί σοι αἱ ἁμαρτίαι σου· ἔλεγον οἱ γραμματεῖς· τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ εἷς ὁ θεός;

Καὶ μὴν, καὶ πρὸ τοῦ σαυρῷ εἴρηκεν αὐτοῖς· ὅσα g) ἐὰν δήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ g) Matt. 18, 18.
οὐρανῷ, καὶ ὅσα ἐὰν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται

λελυ-

ſoluta in coelo: ſed tunc quidem hoc illis promiſit, nunc autem tribuit.

Quaere autem circa medium noni capitis praeſentis euangelii, vbi dicitur, Nondum erat ſpiritus ſanctus: quia Ieſus nondum erat glorificatus: et lege totam illorum enarrationem.

Inſufflauit itaque, tanquam fons gratiarum: et vt etiam hinc diſcamus, ipſum eſſe, qui primum ac vitale ſpiraculum inſufflauit in Adam. Retentionem vero intellige ligationem, veniae carentiam. Tanquam rex ergo, duces exercitus deſtinans, ita diſcipulos prae omnibus, huiusmodi ſtipat poteſtate.

† Qui propter daemonum terrorem in ſublimitate diuinarum contemplationum firmiter confirmantur: et ſenſus ad modum oſtiorum claudunt: ignoto modo accedentem excipiunt diuinum ſermonem, absque ſenſitiua operatione eis apparentem: et pacis quidem nomine immobilitatem ad affectus tribuentem: inſufflationis vero, gratias ſpiritus ſancti, ac myſteriorum ſuorum ſigna demonſtrantem.

Verſ. 24. *Thomas — Ieſus.* Veriſimile enim eſt, eum a tempore, quo diſperſi fuerant diſcipuli, ac relicto praeceptore fugerant, nondum cum illis conueniſſe.

† Quanquam aberat Thomas, tamen per fratres Apoſtolos particeps et ipſe fuit gratiae inſufflati in illos ſpiritus ſancti, ſicut ait diuus Cyrillus. Quidam tamen dicunt, quod poſtmodum, poſtquam vidit

[2]) Ex Hentenio ſuſpicio mihi oritur, illum legiſſe περιϲέλλων, id eſt, παραϲκευάζων, εὑτρεπίζων, συγπροτῶν.

[3]) προτβάλλει. A. Neutrum placet. Forte περιβάλλει.

λελυμένα ἐν τῷ οὐρανῷ· ἀλλὰ τότε μὲν ὑπέσχετο αὐτοῖς τᾶτο, νῦν δὲ δίδωσι.

Ζήτησον δὲ περὶ τὰ μέσα τᾶ ἑνάτου κεφαλαίου τᾶ παρόντος εὐαγγελιστᾶ τό· οὔπω[h]) γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον, ὅτι ἰησοῦς ἐδέπω ἐδοξάσθη, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ὅλην ἐξήγησιν αὐτῶν. h) Io. 7, 39.

Ἐνεφύσησε μὲν οὖν, ὡς πηγὴ χαρισμάτων, καὶ ἵνα μάθωμεν κἀντεῦθεν, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ καὶ τὸ πρῶτον καὶ ζωτικὸν ἐμφύσημα ἐμφυσήσας τῷ ἀδάμ.] κράτησιν δὲ νόει, τὴν δῆσιν, τὴν ἀσυγχωρησίαν. καθάπερ οὖν βασιλεὺς, στρατηγοὺς[2]) ἀποστέλλων, ἵτω τοὺς μαθητὰς[3]) παραβάλλει πρὸ πάντων τῇ τοιαύτῃ δυνάμει.

[Οἱ[4]) διὰ τὸν φόβον τῶν δαιμόνων ἐν τῷ ὕψει τῶν θείων θεωρημάτων ἀσφαλῶς βεβηκότες, καὶ, θυρῶν δίκην, τὰς αἰσθήσεις μύσαντες, παραγινόμενον ἀγνώστως δέχονται τὸν τᾶ θεᾶ λόγον, ἄνευ τῆς κατ' αἴσθησιν ἐνεργείας ἐπιφαινόμενον αὐτοῖς, καὶ δωρούμενον ἀπάθειαν μὲν, διὰ τῆς εἰρήνης, πνεύματος δὲ ἁγίου χάριν, διὰ τῆς ἐμπνεύσεως, καὶ δεικνύοντα τὰ σύμβολα τῶν μυστηρίων αὐτᾶ.]

Vers. 24. Θωμᾶς — ἰησοῦς. Εἰκὸς γὰρ, αὐτὸν μετὰ τὸ διασκορπισθῆναι τοὺς μαθητὰς, ἀφέντας τὸν διδάσκαλον καὶ φυγόντας, μήπω συνελθεῖν αὐτοῖς.

[Εἰ καὶ ἀπῆν ὁ θωμᾶς, ὅμως διὰ τῶν ἀδελφῶν[5]) τῶν ἀποστόλων μετέλαβε καὶ αὐτὸς τῆς χάριτος τᾶ ἐμφυσηθέντος αὐτοῖς ἁγίου πνεύματος, ὡς ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος[6]) εἴρηκε. τινὲς δὲ λέγου-

4) Haec vterque in margine exhibet.
5) τῶν, abeſt. A.
6) Tom. IV. p. 1100. A. p. 1101. A.

vidit manus ac latus saluatoris, et circa resurrectionem credidit: tunc accepit et ipse huiusmodi gratiam, vt in nullo horum inferior esset coapostolis.

Vers. 25. *Dixerunt — dominum.* Dixerunt ei, quum ad eos veniisset.

Vers. 25. *Ille — credam.* Quemadmodum vulgi more ac temere credere, leuitatis est: ita quoque vltra modum scisciтari, ac nimis curiose indagare, crassae mentis est. Propterea etiam Thomas arguitur. Nam, quum fide digni essent condiscipuli, remque confirmarent, non credidit: non tantum fidem illis non praestans, quantum impossibilem ducens hanc resurrectionem. Siquidem ipse eum videre quaerit: nec id tantum, sed et vestigium clauorum: neque hactenus sistit curiositas, sed et mittere digitum in vestigium clauorum, manumque in latus eius, ne forte phantasma esset. Audierat enim, vt apparet, a condiscipulis, quod manus ac latus suum eis ostendisset. Tactum itaque fide digniorem ducit aspectu.

Vers. 26. *Et — eis.* Intus, in diuersorio, vbi erant congregati.

Vers. 26. *Venit — clausis.* Venit certiorem redditurus eum, qui non credebat: et neque vnum despicit, licet mente crassior esset caeteris. Et quare non tunc fecit illum certiorem, quum Thomas praedicta requirebat, sed post dies octo? Vt interim a condiscipulis instructus, facilius persuaderi posset ad fidem.

Vers. 26.

7) Inclusa Codex vterque in margine habet.
8) δὲ, interponit. A.
9) Inclusa absunt. A.
1) γίνηται. A.

λέγουσιν, ὅτι ὕστερον, μετὰ τὸ ἰδεῖν τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν τοῦ σωτῆρος, καὶ πιστεύσαι περὶ τῆς ἀναστάσεως, ἔλαβε καὶ αὐτὸς τὴν τοιαύτην χάριν, ἵνα μηδ' ἐν τούτῳ λείπηται τῶν [7]) συναποστόλων.]

Vers. 25. Ἔλεγον — κύριον. Ἔλεγον [8]) αὐτῷ, ἐλθόντι πρὸς αὐτούς,

Vers. 25. Ὁ — πιστεύσω. Ὥσπερ τὸ ἁπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε πιστεύειν, εὐκολίας ἐστὶν· οὕτω καὶ τὸ πέρα τοῦ μέτρου περιεργάζεσθαι καὶ πολυπραγμονεῖν παχυτάτης διανοίας ἐστί. διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θωμᾶς ἐγκαλεῖται τοῖς γὰρ συμμαθηταῖς, ἀξιοπίστοις ὄσι, καὶ διαβεβαιουμένοις, οὐκ ἐπίστευσεν· οὐ τοσοῦτον ἐκείνοις ἀπιστῶν, ὅσον ἀδύνατον τὴν ἀνάστασιν ταύτην νομίζων. ζητεῖ γὰρ αὐτὸς ἰδεῖν αὐτὸν, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν τύπον τῶν ἥλων· καὶ οὐ μέχρι τούτων ἵστησι τὸ περίεργον, ἀλλὰ καὶ βαλεῖν τὸν δάκτυλον εἰς τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ τὴν χεῖρα εἰς τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, μήποτε φάσμα ᾖ. μεμάθηκε γὰρ, ὡς ἔοικε, παρὰ τῶν συμμαθητῶν, ὅτι ἔδειξεν αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ. τὴν ἀφὴν οὖν πιστοτέραν ποιεῖται τῆς ὄψεως.

Vers. 26. Καὶ — αὐτῶν. Ἔσω τοῦ καταγωγίου αὐτῶν, ὅπου συνήγοντο.

Vers. 26. Ἔρχεται — κεκλεισμένων. Ἔρχεται πληροφορήσων τὸν ἀπιστοῦντα, [καὶ [9]) ἐδὲ τὸν ἕνα περιορᾷ, καίτοι τῶν ἄλλων ὄντα παχύτερον εἰς διάνοιαν.] καὶ τίνος ἕνεκεν οὐχ, ὅτε ἐζήτησε τὰ ῥηθέντα ὁ Θωμᾶς, τότε τοῦτον ἐπληροφόρησεν, ἀλλὰ μεθ' ἡμέρας ὀκτώ; ἵνα ἐν τῷ μέσῳ κατηχούμενος ὑπὸ τῶν μαθητῶν εὐπειθέστερος πρὸς πίστιν [1]) γένηται.

Verſ. 26. *Et — vobis.* Sicut et prius. Rurſum enim omnia facit, quaecunque eo abſente fecerat.

Verſ. 27. *Deinde — meum.* Quum nihil Thomas diceret, anticipat eum, praebens, quae ille petierat, ac oſtendens, quod etiam tunc praeſens fuerit et audierit, tanquam Deus, quum haec ille loquebatur. Siquidem eisdem quoque vſus eſt verbis.

Verſ. 27. *Et — fidelis.* Indignatus hoc dicit, quaſi non ex diligentia, ſed ex incredulitate contradixerit.

Verſ. 28. *Et — meus.* Videns in manibus eius veſtigium clauorum, et latus ipſius apertum, continuo credidit, non expectans, dum contrectaſſet.

Verſ. 29. *Dicit — crediderunt.* Quum enim Petrus et Iohannes nondum eum vidiſſent, a linteaminibus tamen ac ſudario reſurrexiſſe crediderunt. Alii quoque diſcipuli, quum poſtmodum Petrus eum vidiſſet, illisque renunciaſſet, nondum videntes crediderunt. Inuenerunt, inquit, Lucas, congregatos vndecim et eos, qui cum illis erant, dicentes, Surrexit dominus vere, et viſus eſt a Simone.

Et quomodo dicit idem euangeliſta, quod dum apparuit eis, expauefacti et conterriti exiſtimabant ſpiritum ſe videre, et caetera? et quod adhuc illis non credentibus prae gaudio, et admirantibus dixit eis, Habetis hic aliquid edulii, et caetera? Quia tunc haec paſſi ſunt, non quod eum reſurrexiſſe non crederent, ſed quod dubitarent, vtrum ipſe

[2]) Incluſa abſunt. A.
[3]) Etiam haec abſunt. A.

Vers. 26. Καὶ — ὑμῖν. [Ὥσπερ[2]) καὶ πρότερον. πάντα γὰρ ποιεῖ πάλιν, ὅσα καὶ ἀπόντος αὐτῦ πεποίηκεν.]

Vers. 27. Εἶτα — μϐ. Μηδὲν ἀπόντος τῦ θωμᾶ, προλαμβάνει, καὶ ἅπερ ἐζήτει, δίδωσι, δεικνὺς, ὅτι καὶ ὅτε ταῦτα ἔλεγε, παρῆν τε καὶ ἤκουεν, ὡς θεός. [καὶ[3]) γὰρ τοῖς αὐτοῖς ἐχρήσατο ῥήμασι.]

Vers. 27. Καὶ — πιστός. Μεμφόμενος τῦτό φησιν, ὡς ἐξ ἀπιστίας, οὐκ ἐξ ἀκριβείας, ἀντιτάνοντος.

Vers. 28. Καὶ — μϐ. Ἰδὼν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῦ τὸν τύπον τῶν ἥλων, καὶ τὴν πλευρὰν αὐτῦ νενυγμένην, αὐτίκα ἐπίστευσε, μὴ ἀναμείνας ψηλαφῆσαι. τινὲς δέ φασιν, ὅτι ψηλαφήσας ἐβόησεν, ὁ κύριός μου καὶ ὁ θεός μου.

Vers. 29. Λέγει — πιστεύσαντες. Ὅ, τε γὰρ πέτρος καὶ ἰωάννης, μήπω ἰδόντες αὐτὸν, ὅμως ἀπὸ τῶν ὀθονίων καὶ τῦ σουδαρίου ἐπίστευσαν, ὅτι ἀνέστη, καὶ οἱ ἄλλοι δὲ μαθηταὶ μετὰ τῦτο, τῦ πέτρου ἰδόντος αὐτὸν καὶ ἀναγγείλαντος αὐτοῖς, μήπω ἰδόντες αὐτὸν, ἐπίστευσαν. εὗρον γάρ, φησιν ὁ λουκᾶς,[1]) συνηθροισμένους τοὺς ἕνδεκα, καὶ τοὺς σὺν αὐτοῖς, λέγοντας· ὅτι ἠγέρθη ὁ κύριος ὄντως, καὶ ὤφθη σίμωνι. i) Luc. 24, 33.

[Καὶ[4]) πῶς, ὅτε ἐφάνη αὐτοῖς, φησιν ὁ αὐτὸς εὐαγγελιστής· ὅτι[k]) πτοηθέντες καὶ ἔμφοβοι γενόμενοι, ἐδόκουν πνεῦμα θεωρεῖν, καὶ τὰ ἑξῆς· καί· ὅτι[l]) ἔτι ἀπιστούντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς χαρᾶς καὶ θαυμαζόντων, εἶπεν αὐτοῖς· ἔχετέ τι βρῶσιμον ἐνθάδε, καὶ τὰ λοιπά; διότι ταῦτα τότε πεπόνθασιν, ἐκ ἀπιστοῦντες, ὅτι ἀνέστη, k) Luc. 24, 37. l) Luc. 24, 41.

1) Inclusa absunt. A.

ipse esset, qui eis apparebat: ac diligentius considerarent.

Comprehendit autem beatitudo haec etiam illos, qui per praedicationem credunt. Quum ergo dicit aliquis, Beati, qui temporibus illis fuerunt, ac Christum viderunt: consideret, quod Beati, qui non viderunt et crediderunt.

Sed quomodo corpus incorruptibile vestigia habebat plagarum, ac tactui subiacebat? Quomodo? Supernaturaliter et dispensatorie: edebat siquidem ac bibebat ad maiorem discipulorum certitudinem.

Vers. 30. *Multa — hoc.* De his omnino loquitur, quae post resurrectionem facta sunt: propterea namque dixit, in conspectu discipulorum suorum. Quemadmodum enim ante resurrectionem plurima fieri oportuit, vt crederent, eum esse filium Dei: ita et post resurrectionem, vt certiores fierent, quod resurrexisset.

Aut etiam sermo communis est: et de his loquens, quae ante resurrectionem, et de his, quae post eam facta sunt.

Vers. 31. *Haec — Dei.* Non, inquit, ad ambitionem haec scripsimus: ita enim et alia scripsissemus, quum multa essent: sed ad solam necessitatem, vt credatis, quod hic Iesus est Christus filius Dei, qui a prophetis annunciatus est.

Vers. 31. *Et — eius.* Hoc est, per eum: nam ipse vita est: vitam, inquam, sempiternam habeatis.

Cap.

ἀλλ' ἀμφιβάλλοντες, εἰ αὐτός ἐστιν ὁ φαινόμενος αὐτοῖς, καὶ ἀκριβολογούμενοι.]

Συμπαραλαμβάνει δὲ ὁ μακαρισμὸς καὶ τὰς διὰ τοῦ κηρύγματος πιστεύοντας. ὅταν ἕν τις λέγῃ, μακάριοι οἱ κατ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς ὄντες, καὶ ἰδόντες τὸν χριστὸν, ἐννοείτω, ὅτι μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες.

Ἀλλὰ πῶς σῶμα ἄφθαρτον, τύπους εἶχε πληγῶν, καὶ ἀφῆ ὑπέπιπτε; πῶς; ὑπερφυῶς τε καὶ οἰκονομικῶς. καὶ γὰρ καὶ ἔφαγε καὶ ἔπιε, πρὸς πληροφορίαν τῶν μαθητῶν.

Vers. 30. Πολλὰ — τούτῳ. Τὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν πάντως λέγει. διὰ τοῦτο γὰρ εἶπεν, ὅτι ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. ὥσπερ γὰρ πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἔδει πολλὰ γενέσθαι, ἵνα πιστεύσωσιν, ὅτι υἱός ἐστιν τοῦ θεοῦ· οὕτω καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἵνα πληροφορηθῶσιν, ὅτι ἀνέστη.

Ἢ καὶ κοινὸς ὁ λόγος περί τε τῶν πρὸ τῆς ἀναστάσεως, καὶ περὶ τῶν μετὰ τὴν ἀνάστασιν.

Vers. 31. Ταῦτα — θεοῦ. Οὐ πρὸς φιλοτιμίαν, φησὶν, ἐγράψαμεν· εἰ γὰρ ἂν καὶ ἄλλα ἐγράψαμεν, πολλῶν ὄντων· ἀλλὰ πρὸς χρείαν μόνην, ἵνα πιστεύσητε, ὅτι Ἰησοῦς οὗτός ἐστιν ὁ χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ὁ ὑπὸ τῶν προφητῶν καταγγελλόμενος.

Vers. 31. Καὶ — αὐτοῦ. Τετέσι,[5]) δι' αὐτοῦ· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ ζωή· ζωὴν δὲ, αἰώνιον.

5) Haec Codex A. ita contrahit, δι' αὐτοῦ δὲ δίδοται καὶ ζωὴ αἰώνιος.

Cap. XXI. v. 1. *Poſtea — Tiberiadis.*

Neque enim continue cum eis verſabatur, vt prius, ſed per temporum interualla accedebat. Quod autem dicitur, Manifeſtauit, et Apparuit, et Viſus eſt ac ſimilia, oſtendunt, quod iuxta naturam incorruptibilitatis corporis, inuiſibilis erat corruptibilibus oculis: verum demittendo ſe et diſpenſatorie manifeſtabatur. Hoc autem mare in Galilaea erat: animo ſiquidem reſumto, eo profecti ſunt.

Verſ. 1. *Manifeſtauit autem ſic.* Vt nunc dicturus eſt.

Verſ. 2. *Erant — v. 3. tecum.* Nam, quum neque ſemper cum eis eſſet Saluator, vt dictum eſt, neque alius aduenisſet paracletus, neque perfecte eis comminſa eſſet praedicatio: quum nihil eſſet, quod agerent, reliquo tempore piſcabantur, priorem exercentes artem: quanquam non amore lucri, vt prius.

Verſ. 3. *Exierunt ergo — ſtatim.* Quae Petri erat, aut filiorum Zebedaei, aut alicuius eorum, quos nouerant.

Verſ. 3. *Et — nihil.* Diſpenſatorie hoc factum eſt, veluti in ſequentibus dicemus. Veriſimile eſt autem, alios quoque diſcipulos terreſtri itinere fuiſſe ſequutos, ſicut ait Chryſoſtomus, amoris gratia, vtque ſpectatores eſſent, ac probe otium collocarent, et ſimul cum eis pernoctarent.

Verſ. 4. *Mane — eſſet.* Fortaſſis, quod ſplendidiori appareret ſpecie, propter immortalitatem, aut diſpenſatorie ab eis cognitus non eſt.

Verſ. 5.

6) ἐφανερώθη. A.
7) τὴν, abeſt A.

Cap. XXI. v. 1. Μετὰ ταῦτα — τιβεριάδος.

Οὐ γὰρ διόλου συνῆν αὐτοῖς, ὡς τὸ πρότερον, ἀλλ' ἐκ διαλείμματος ἐπεδήμει. τὸ δὲ ἐφανέρωσε,[6]) καὶ ἐφάνη, καὶ ὤφθη, καὶ τὰ τοιαῦτα, ὑποφαίνουσιν, ὅτι κατὰ[7]) τὴν φύσιν τῆς ἀφθαρσίας τοῦ σώματος ἀφανὴς ἦν φθαρτοῖς ὀφθαλμοῖς· συγκαταβατικῶς δὲ καὶ οἰκονομικῶς ἐφανερῶτο. ἡ θάλασσα δὲ αὕτη, ἐν τῇ γαλιλαίᾳ ἦν. ἀναθαῤῥήσαντες γὰρ ἀπῆλθον ἐκεῖ.

Vers. 1. Ἐφανέρωσε δὲ οὕτως. Ὡς ἐρεῖ.

Vers. 2. Ἦσαν — v. 3. σύν σοι. Μήτε γὰρ τοῦ σωτῆρος διόλου συνόντος αὐτοῖς, ὡς εἴρηται, μήτε τοῦ ἄλλου παρακλήτου ἐλθόντος, μήτε τοῦ κηρύγματος ἐντελῶς ἐγχειριθέντος αὐτοῖς, ἀδὲν ἔχοντες πράττειν, λοιπὸν ἠλίευον, τὴν προτέραν μετερχόμενοι τέχνην, εἰ καὶ μὴ φιλοκερδῶς, ὡς τὸ πρίν.

Vers. 3. Ἐξῆλθον οὖν — εὐθύς. Εἰς τὸ τοῦ πέτρου, [ἢ τὸ τῶν[8]) υἱῶν ζεβεδαίου, ἤ τινος τῶν γνωρίμων.]

Vers. 3. Καὶ — οὐδέν. Κατ' οἰκονομίαν, ὡς ἐρῶμεν προϊόντες. εἰκὸς δὲ, καὶ τοὺς ἄλλους μαθητὰς, ὡς ὁ χρυσόστομος[9]) εἴρηκεν, ἔξω[1]) ἀκολουθεῖν, χάριν τε ἀγάπης καὶ θέας τὴν σχολὴν εὖ διατιθεμένους, καὶ συνδιανυκτερεύειν αὐτοῖς.

Vers. 4. Πρωΐας — ἦσιν. Ἴσως τοῦ εἴδους αὐτοῦ λαμπροτέρου φαινομένου, διὰ τὴν ἀφθαρσίαν, ἢ κατ' οἰκονομίαν ἀγνοουμένου αὐτοῖς.

8) Omissis, quae hic inclusa sunt, eorum loco tantum habet πλοῖον. A.
9) T. VIII. p. 521. A.
7) ἔξωθεν. B.

Verſ. 5. *Dicit — habetis?* παιδία, id eſt, pueros illos vocauit iuxta conſuetudinem. Moris ſiquidem erat ita operarios appellare: propter illorum robur ac ſtrenuitatem ad labores. Loquitur autem cum eis, quaſi volens aliquid ab eis emere.

Verſ. 5. *Reſponderunt* — v. 6. *inuenietis.* Nec adhuc cognouerunt, eum eſſe, quod tamen eos intelligere oportuit. Nam quomodo vulgaris homo aut ſocius id noſſe potuiſſet, quod iacientes in dexteram nauigii partem, inuenturi eſſent? Expreſſe autem ad dexteram iacere praecepit, ne fortuita videretur captura.

Verſ. 6. *Iecerunt itaque.* Simpliciter obtemperantes: aut arbitrati, ſigno quopiam illum noſſe piſces aliquos ibi natare, († aut etiam vidiſſe exultantes.)

Verſ. 6. *Et iam non — piſcium.* Abſente quidem ſaluatore nihil ceperunt: praeſente vero multitudinem concluſerunt, vt cognoſcamus, quod ſine illo nihil, quod vtile ſit, perficimus: cum eo autem, plurima. Oportet ergo, vt praeceptis eius obedientes laboremus, et ad dexteram iaciamus: nam haec pars laudi datur.

Quaere autem et vndecimo iuxta Lucam capite, quod dicitur, Similiter autem et Iacobum et Iohannem filios Zebedaei, qui erant ſocii Simonis et caetera, ac illorum lege enarrationem. Inuenies enim anagogica praeſentibus admodum congrua.

Vers. 5. Λέγει — ἔχετε; Παιδία τέτους ἐκάλεσε, τῇ συνηθείᾳ χρησάμενος. ἔθος γὰρ τοὺς ἐργατικοὺς ἔτως ὀνομάζειν, διὰ τὸ πρὸς τοὺς πόνους ἀκμαῖόν τε καὶ νεανικὸν αὐτῶν. διαλέγεται δὲ αὐτοῖς, ὡς δῆλον ἦθεν παρ' αὐτῶν ὠνεῖσθαί τι.

Vers. 5. Ἀπεκρίθησαν — v. 6. εὑρήσετε. Καὶ οὔπω συνῆκαν, ὅτι αὐτός ἐστιν. ἐχρῆν δὲ συνιέναι. πῶς γὰρ ἂν κοινὸς ἄνθρωπος εἰδείη, ὅτι βάλλοντες εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τῆς πλοίου, εὑρήσουσι. ῥητῶς δὲ εἰς τὰ δεξιὰ βαλεῖν ἐπέταξεν, ἵνα μὴ κατὰ τύχην ἡ ἄγρα δόξῃ.

Vers. 6. Ἔβαλον οὖν. [Ἁπλῶς[2]) ὑπακούσαντες, ἢ καὶ ὑποπτεύσαντες, αὐτὸν τεκμηρίῳ τινὶ γνῶναί τινας ἰχθύας ἐκεῖ διανηχομένους, ἢ[3]) καὶ ἰδεῖν ἀναπηδήσαντας.]

Vers. 6. Καὶ οὐκ ἔτι — ἰχθύων. Ἀπόντος μὲν τῆς σωτῆρος, οὐδὲν ἐπίασαν· παρόντος δὲ, πλῆθος συνέκλεισαν· ἵνα γνῶμεν, ὅτι χωρὶς μὲν αὐτῆς οὐδὲν ὠφέλιμον ἀνύομεν· σὺν αὐτῷ δὲ, πολλά. χρὴ τοίνυν ταῖς ἐντολαῖς αὐτῆς πειθομένους πονεῖν καὶ βάλλειν εἰς τὰ δεξιά. τοῦτο γὰρ τὸ μέρος ἐπαινετόν.

[Ζήτησον[4]) καὶ ἐν τῷ ἑνδεκάτῳ κεφαλαίῳ τῆς κατὰ λουκᾶν, τό· ὁμοίως[m]) δὲ καὶ ἰάκωβον καὶ ἰωάννην, υἱοὺς ζεβεδαίου, οἳ ἦσαν κοινωνοὶ τῷ σίμωνι, καὶ τὰ ἑξῆς, καὶ ἀνάγνωθι τὴν ἐξήγησιν αὐτῶν. εὑρήσεις γὰρ ἀναγωγὴν, πάνυ τοῖς παροῦσιν ἁρμόζουσαν.]

m) Luc. 5, 10.

Vers. 7.

[2]) Inclusa absunt. A.
[3]) Ab ἢ ad ἀναπηδήσαντας omiserat Hentenius.
[4]) Inclusa absunt. A.

Vers. 7. *Dicit — est.* A prospero id euentu intelligens, et quod tanquam ex illius iussu concluſi essent pisces.

Vers. 7. *Simon — mare.* Perspicacior quidem erat Iohannes magnitudine puritatis. Petrus vero feruentior vehementia amoris: ideo agnoscit quidem eum Iohannes ante Petrum, sed egreditur ad eum Petrus ante Iohannem. Vbi enim solum audisset, esse dominum, confestim, quae in manibus erant, proiicit, nec sustinens, vt nauigio ad eum perueniret, sese in mare iacit, quo citius accederet.

ἐπενδύτην autem (pro quo Tunicam vertimus) vocant tuniculam quandam manicis carentem, quae corpus ad genua vsque contegat: et hac vtebantur, qui in mari degebant: Nam simul et agilitatem eis tribuebat, et inter aquas ornatum. Erat quippe nudus alia carens veste: nam hac sola ad corpus discincta indutus erat: neque enim conueniebat, vt omnino nudus esset propter turpitudinem: succinxit autem illam, pudore domini.

Vers. 8. *Caeteri vero — piscium.* Venerunt attrahendo funes, quibus rete trahebatur.

Vers. 9. *Vt — panem.* Piscem quidem prunis superpositum, panem vero seorsum positum: vtique producta ex his, quae non erant: vt hinc quoque suam ostendat potentiam, ac beneuole eos per cibum a labore refocillet.

Vers. 10. *Ait — nunc.* Vtpote sciens, quod comprehendissent. Nam et prius, tanquam sciens, quod comprehensuri essent, dixerat, Iacite in dexteram partem nauigii, et inuenietis. Et ne-

5) συγκλεῖσθαι. A.

6) Habet hanc vocem Galeus in opusc. p. Myth. 711.

Verſ. 7. Λέγει — ἐστι. Τοῦτο συνεὶς ἀπὸ τῆς εὐτυχίας, καὶ τῷ συγκεκλεῖσθαι [5]) τὰς ἰχθύας, ὥσπερ ἐξ ἐπιτάγματος.

Verſ. 7. Σίμων — θάλασσαν. Διορατικώτερος μὲν ὁ ἰωάννης, περιουσίᾳ καθαρότητος· θερμότερος δὲ ὁ πέτρος, σφοδρότητι φίλτρου. διὸ γνωρίζει μὲν αὐτὸν ὁ ἰωάννης, πρὸ τοῦ πέτρου· ἔξεισι δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ πέτρος, πρὸ τοῦ ἰωάννου. ἀκούσας γὰρ μόνον, ὅτι ὁ κύριός ἐστι, ῥίπτει τὰ ἐν χερσὶν εὐθέως, καὶ μὴ ἀναμείνας τῷ πλοιαρίῳ ἐξελθεῖν, βάλλει ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν, διὰ τὸ τάχος τῆς ἐξελεύσεως.

Τὸν ἐπενδύτην δὲ, χιτωνίον τί φασιν [6]) ἀχειρίδωτον, ἄχρι γονάτων περιῆλλον. σύνηθες δὲ τοῦτο τοῖς θαλαττεύουσιν, εὐκινησίαν ἅμα καὶ εὐσχημοσύνην αὐτοῖς παρὰ τῷ ὕδατι περιποιούμενον. γυμνὸς μὲν οὖν ἦν τῆς ἄλλης στολῆς αὐτοῦ, τοῦτον δὲ μόνον ἐπὶ τοῦ σώματος ἐνεδέδυτο ἄζωστον. ἀνάξιον γὰρ, εἶναι αὐτὸν πάντῃ γυμνὸν, διὰ τὴν αἰσχυμοσύνην. ἐζώσατο δὲ αὐτὸν, αἰδοῖ τοῦ κυρίου.

Verſ. 8. Οἱ δὲ ἄλλοι — ἰχθύων. Ἦλθον, ἑφελκόμενοι τοὺς σύροντας τὸ δίκτυον σχοίνους.

Verſ. 9. Ὡς — ἄρτον. Τὸ μὲν ὀψάριον, τῇ ἀνθρακιᾷ ἐπικείμενον· τὸν δὲ ἄρτον, ἰδίᾳ παρακείμενον, ἐξ ἑκ ὄντων πάντα πάντως παρηγμένα, ἵνα καὶντεῦθεν δείξῃ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ πεπονηκότας αὐτοὺς ἀνακτήσηται φιλοσόργως διὰ τροφῆς.

Verſ. 10. Λέγει — νῦν. Ὡς εἰδὼς, ὅτι ἐπίασαν, λέγει. καὶ γὰρ καὶ πρὶν, ὡς εἰδὼς, ὅτι πιάσουσιν, εἶπε, βάλετε εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου τὸ δίκτυον, καὶ εὑρήσετε, καὶ ἵνα μὴ φαν-

ne phantaſticum videretur negotium: vtque videntes piſcium multitudinem ac magnitudinem, et quomodo non eſſet ſciſſum rete, magis etiam admirarentur.

Verſ. 11. *Aſcendit Simon Petrus.* Aſcendit in nauim, tanquam artis peritior, ſequentibus videlicet eum etiam caeteris.

Verſ. 11. *Et traxit — tribus.* Dicunt aliqui, per centum quidem eos deſignari, qui ex gentibus ſaginandi erant: per quinquaginta autem, eos qui de Iudaeis: plures ſiquidem ex gentibus crediturі erant, quam ex Iudaeis: per tres vero, ſanctam Trinitatem, in quam crederent.

Verſ. 11. *Et — rete.* Non, quod eſſet forte, ſed quod dominus etiam illud fortificaret.

Verſ. 12. *Dicit — prandete.* Hora prandii iam appetente: nam illorum laboribus ſucceſſura erat requies. Veriſimile eſt autem, quosdam ex comprehenſis piſcibus aſſatos fuiſſe ad omnium refectionem diſcipulorum: reliquos vero pauperibus fuiſſe diſtributos.

Verſ. 12. *Et nemo — eſſet.* Faciem quidem videntes immutatam, et quae in maximum eos induceret ſtuporem, volebant eum interrogare, verum non audebant, quum a ſignis, quae dicta ſunt, ſcirent, quod Dominus eſſet.

Verſ. 13. *Venit — ſimiliter.* Iam in coelum non ſuſpicit, neque humana illa facit: oſtendens, quod etiam iſta diſpenſatorie faciebat.

Verſ. 14.

7) Incluſa abſunt. A.
8) Incluſa omittit. A.

φαντασίαν δόξῃ τὸ πρᾶγμα, καὶ ὅπως ἰδόντες καὶ τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἰχθύων, καὶ τὸ πῶς οὐκ ἐσχίσθη τὸ δίκτυον, θαυμάσωσι πλέον.

Vers. 11. Ἀνέβη σίμων πέτρος. [Ἀνέβη[7]) εἰς τὸ πλοῖον, ὡς ἐμπειρότερος, ἑπομένων αὐτῷ καὶ ἄλλων δηλονότι.]

Vers. 11. Καὶ εἵλκυσε — τριῶν. Φασί τινες, διὰ τῶν ἑκατὸν μὲν, ὑποδηλοῦσθαι τοὺς ἐξ ἐθνῶν σαγηνευθησομένους· διὰ τῶν πεντήκοντα δὲ, τοὺς ἐξ ἰουδαίων· πλείους γὰρ οἱ ἐξ ἐθνῶν τῶν ἐξ ἰουδαίων· διὰ τῶν τριῶν δὲ, τὴν ἁγίαν τριάδα, εἰς ἣν πιστεύουσι.

Vers. 11. Καὶ — δίκτυον. Οὐχ ὡς ἰσχυρὸν, ἀλλ' ὡς τοῦ κυρίου τοῦτο δυναμώσαντος.

Vers. 12. Λέγει — ἀριστήσατε. Τῆς ὥρας τοῦ ἀρίστου ἤδη ἐπιστάσης. [ἔμελλε[8]) γὰρ τοὺς πόνους αὐτῶν διαδέχεσθαι ἀνάπαυσις. εἰκὸς δὲ καὶ ἐκ τῶν πιαθέντων ἰχθύων τινὰς ὀπτηθῆναι πρὸς ἕξιασιν ὅλων τῶν μαθητῶν, τοὺς λοιποὺς δὲ πένησι διανεμηθῆναι.]

Vers. 12. Οὐδεὶς δὲ — ἔστιν. Τὴν ὄψιν αὐτοῦ βλέποντες ἀλλοιοτέραν καὶ ἐκπληκτικωτάτην, ἐβούλοντο μὲν ἐρωτῆσαι, οὐκ ἐτόλμων δὲ, εἰδότες[9]) ἀπὸ τῶν εἰρημένων τεκμηρίων, ὅτι ὁ κύριός ἐστιν.

Vers. 13. Ἔρχεται — ὁμοίως. Οὐκέτι ἀναβλέπει εἰς τὸν οὐρανὸν, οὐδὲ τὰ ἀνθρώπινα ἐκεῖνα ποιεῖ, δεικνύων, ὅτι καὶ ἐκεῖνα κατ' οἰκονομίαν ἐποίει.

Vers. 14.

9) ἰδότες. A.

Verſ. 14. *Hoc — mortuis.* Prima quidem, quum eſſet veſpera diei illius, quo reſurrexit, ſecunda autem, poſt dies octo, tertia vero, hoc die. Apparet itaque, quod poſt hoc tempus aſcenderint in montem, in quo conſtituerat eis, quando videlicet rurſum admoniti ſunt a Domino. Manifeſtatus eſt autem et mulieribus, quae diſcipulae erant: et duobus illis, de quibus apud Marcum, et Petro, ac Cleopae cum ſocio ipſius. Verum diſcipulis ſimul, hac iam tertia vice manifeſtatus eſt. Neque enim continue cum eis verſabatur. Hic autem non dixit, quod et ipſe comederit: ideo ſane, vt opinor, quod hoc etiam ſignificauerit Lucas libro Actorum, vbi ait Petrus, Comedimus et bibimus cum eo poſtquam ſurrexit a mortuis.

Verſ. 15. *Quum — te.* Simon, fili Iona, diligis me plus quam hi? hunc autem ſolum interrogat, tanquam principem et os diſcipulorum. Verum, cur id, quod nouit, interroget, in ſequentibus dicemus.

Verſ. 15. *Ait — meos.* Diſcipulos dicit agnos ſuos, tanquam paſtor eorum, quos etiam oues rurſum vocat. Quaerit ergo dilectionis erga ſe demonſtrationem, puta, curam eorum: et animam ipſius, quam pro praeceptore ſe poſiturum promiſerat, petit, vt pro diſcipulis ponat.

Verſ. 16. *Dicit — v. 17. te.* Chriſtus quidem terna vice interrogans et idem iubens, manifeſtat, ſe maximi facere praeſidentiam ſuper diſcipulos ſuos: et hanc omni cura ducit maiorem: Petrus autem trinam timens interrogationem, et ſuſpi-

[1]) οἱ μαθηταὶ, omittit. B.
[2]) πλεώπαν. B.
[3]) Incluſa omittit. A.

Vers. 14. Τοῦτο — νεκρῶν. Πρῶτον μὲν, οὔσης [n]) ὀψίας τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καθ' ἣν ἀνέστη· δεύτερον δὲ, μεθ' ἡμέρας [o]) ὀκτώ· τρίτον δὲ, νῦν. Φαίνεται οὖν, ὅτι μετὰ τοῦτο ἀνῆλθον οἱ [1]) μαθηταὶ εἰς τὸ ὄρος, οὗ [p]) ἐτάξατο αὐτοῖς, ὅτε δηλαδὴ προετράπησαν αὖθις παρὰ τοῦ κυρίου. ἐφανερώθη μὲν οὖν, καὶ ταῖς μαθητρίαις, καὶ τοῖς παρὰ τῷ μάρκῳ [q]) δυσὶ, καὶ τῷ πέτρῳ, καὶ τοῖς περὶ [r]) κλεόπαν· [2]) ἀλλὰ τοῖς μαθηταῖς ὁμοῦ, τοῦτο ἤδη τρίτον ἐφανερώθη. [οὐ γὰρ [3]) συνεχῶς αὐτοῖς ἐπεχωρίαζεν. ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν ἐκεῖπεν, ὅτι καὶ αὐτὸς ἔφαγεν· οἶμαι δὲ, ὡς τοῦ λουκᾶ καὶ τοῦτο δηλώσαντος ἐν τῇ βίβλῳ τῶν πράξεων, ἐνθα φησὶν ὁ πέτρος· ὅτι [s]) συνεφάγομεν καὶ συνεπίομεν αὐτῷ, μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.]

n) Ioh. 20, 19.
o) Ioh. 20, 26.
p) Matt. 28, 16.
q) Marc. 16, 12.
r) Luc. 24, 18.
s) Act. 10, 41.

Vers. 15. Ὅτε — σε. Σίμων, υἱὲ τοῦ ἰωνᾶ, ἀγαπᾷς με πλεῖον ἢ οὗτοι; τοῦτον δὲ μόνον ἐρωτᾷ, ὡς κορυφαῖον καὶ στόμα τῶν μαθητῶν. τίνος δὲ χάριν ἐρωτᾷ, ὃ οἶδεν, ἐρῶμεν προϊόντες.

Vers. 15. Λέγει — με. Τοὺς μαθητὰς, ἀρνία ἑαυτοῦ φησιν, ὡς ποιμὴν αὐτῶν, οὓς καὶ πρόβατα πάλιν καλεῖ. ζητεῖ οὖν ἀπόδειξιν τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης, τὴν ἐπιμέλειαν αὐτῶν, καὶ τὴν ψυχὴν αὐτῶν, ἣν [4]) ἐπηγγελται θεῖναι ὑπὲρ τοῦ διδασκάλου, ταύτην ἀπαιτεῖ θεῖναι ὑπὲρ τῶν μαθητῶν.

Vers. 16. Λέγει — v. 17. σε. Ὁ μὲν χριστὸς ἐκ τρίτου ἐρωτῶν, καὶ τὰ αὐτὰ ἐπιτάττων, ἐμφαίνει, ὅτι σφόδρα περὶ πολλοῦ τίθεται τὴν προσασίαν τῶν ἰδίων μαθητῶν, καὶ ταυτην ἁπάσης θεραπείας ἡγεῖται μείζονα. ὁ δὲ πέτρος τὸ

*) Codex B. habet sic: ἐπηγγέλλε. Id esset ἐπηγγέλλετο. Hentenius fortasse legit ἐπηγγείλατο.

ſuſpicatus, ne forte putaret ſe amare, non tamen amaret: nam et prius putauerat, ſe nunquam eſſe negaturum, et tamen negauit, et modeſtiorem ipſum ac meliorem affectus ille reddiderat, moerore affectus eſt, turbatus eſt, etiam ipſum, vt qui omnia noſſet, priusquam fierent, teſtem facit et ait, Tu omnia noſti, et praeſentia et quae futura ſunt, tanquam Deus: tu ſcis, quod nunc toto corde te amem: et nihil amplius dicit, ignorans, quid futurum ſit. Nam paulo ante, quum contradixiſſet, conuictus eſt, quod vanam habuerit de ſe fiduciam. Agni itaque et oues dicuntur diſcipuli propter ſimplicitatem ac promtitudinem ad hoc, vt immolentur. Et rurſum agni quidem, imperfectiores, oues autem, perfectiores.

Petro itaque paſcendi curam ac gubernationem committit, vt qui et prius amaris illis lachrymis negationis maculam abluerit, et nunc rurſum pro trina negatione trinam offerat confeſſionem: et tunc quidem opere, nunc autem verbo, lapſui, qui verbo factus eſt, medetur.

Deinde parabolice praenuntiat ei mortis genus, quod per crucem eſſet et ipſe moriturus: oſtendens, quod non tanquam ignorans, aut illi non credens dicebat, quae dicebat, quum optime noſſet feruorem dilectionis eius erga ſe, ſed vt et ipſe et omnes cognoſcerent, quod plurimi faceret praeſidentiam ſuper diſcipulos ſuos, veluti ſuperius ſignificatum eſt.

Verſ. 18. *Amen — volebas.* Quum eſſes imperfectior ſub imperfectiori Moſaica lege conſtitutus: parabas te ad id, quod cupiebas, et vitam agebas, vt volebas.

Verſ. 18.

*) Malim ἑτεραπέυσαντι.

τὸ τριπλῆν τῆς ἐρωτήσεως φοβηθεὶς, καὶ ὑποπτεύσας, μήποτε δοκῇ μὲν φιλεῖν, οὐ φιλεῖ δέ· καὶ γὰρ καὶ πρότερον ἐδόκει μὲν μηδέποτε ἀπαρνήσασθαι αὐτὸν, ἀπηρνήσατο δέ· καὶ σωφρονέστερον αὐτὸν καὶ βελτίονα τὸ πάθος ἐκεῖνο πεποίηκεν· ἐλυπήθη, ἐταράχθη, ἐθορυβήθη. καὶ λοιπὸν αὐτὸν, ὡς πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν εἰδότα, μάρτυρα ποιεῖται, καὶ λέγει· σὺ πάντα οἶδας, καὶ τὰ νῦν, καὶ τὰ μέλλοντα, ὡς θεὸς, σὺ γινώσκεις, ὅτι φιλῶ σε νῦν ὁλοψύχως, καὶ οὐδὲν πλέον λέγει, τὸ μέλλον ἀγνοῶν. καὶ γὰρ καὶ πρώην ἀντιτείνων ἠλέγχθη μάτην ἰσχυριζόμενος. ἀρνία τοίνυν καὶ πρόβατα οἱ μαθηταὶ, διὰ τὸ ἄκακον καὶ πρόχειρον εἰς σφαγήν. καὶ αὖθις ἀρνία μὲν, οἱ ἀτελέστεροι· πρόβατα δὲ, οἱ τελειότεροι.

Πρότερον μὲν οὖν διὰ τῶν πικρῶν ἐκείνων δακρύων τῷ πέτρῳ τὴν κηλίδα τῆς ἀρνήσεως ἀπολεσαμένῳ, ἄρτι δὲ πάλιν ἀντὶ τῆς τριπλῆς ἀρνήσεως τριπλῆν ὁμολογίαν εἰσενεγκόντι, καὶ τότε μὲν ἔργῳ, νῦν δὲ λόγῳ, τὸ διὰ λόγου σφάλμα θεραπεύει, τὴν ποιμαντικὴν ἐγχειρίζει τῆς οἰκουμένης.

Εἶτα παραβολικῶς προμηνύει αὐτῷ καὶ τὸν διὰ σταυροῦ θάνατον, ᾧ τελειωθῆναι ἔμελλε, δεικνύων ἐντεῦθεν, ὅτι ἐκ ἀγνοῶν, οὐδὲ ἀπιστῶν αὐτῷ ἔλεγεν, ἅπερ ἔλεγεν. ἠπίστατο γὰρ πάνυ τὸ διάπυρον τῆς εἰς αὐτὸν ἀγάπης, ἀλλ' ἵνα γνῶ καὶ αὐτὸς καὶ πάντες, ὅτι σφόδρα περὶ πολλοῦ τίθεται τὴν προεδρίαν τῶν ἰδίων μαθητῶν, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται.

Vers. 18. Ἀμὴν — ἤθελες. Ὅτε ἐτύγχανες ἀτελέστερος, ὑπὸ τὸν ἀτελέστερον νόμον τὸν μωσαϊκὸν κείμενος, ἡτοίμαζες σεαυτὸν, πρὸς ὃ ἐβούλου, καὶ διῆγες, ὡς ἤθελες.

Verſ. 18. *Vbi — vis.* Vbi autem in virum perfectum profeceris, in menſuram aetatis ſpiritualis, ſub perfecta lege euangelica conſummatus, extendes manus tuas ad crucem: et alius te clauis aſtringet, ac ducet ad mortem, quam etſi voles voluntate, natura tamen non voles: ſiquidem compatitur corpori anima propter naturam, et audita mortis mentione, abhorret, Deo ita diſpenſante vtiliter, ſicut etiam alibi ſignificatum eſt, ne homines in infortuniis facile ſeſe occiderent. Nam ſi valet hoſtis frequenter aliquos ad propriam impellere caedem: tametſi anima adeo fortiter ad corporis coniunctionem affecta ſit, quod futurum eſt, ſi hoc non eſſet? multi profecto ad ſuam procederent interfectionem.

Verſ. 19. *Hoc — Deum.* Gloria ſiquidem eſt, non diſcipuli tantum, qui moritur, ſed et Dei, mors, qua quis propter eum ſupplicio afficitur: eius quidem qui occiditur, quia pro Deo moritur: Dei autem, quod talem habeat diſcipulum.

Verſ. 19. *Et — me.* Hinc rurſum oſtendit, quod prae caeteris ſibi familiarem eum faciat, ac ampliori dignetur honore, vt etiam promtior fiat.

Quod ſi quis dicat: Quomodo ergo Iacobus Ieroſolymitanam accepit ſedem? Dicemus, quod Petrus orbis conſtitutus eſt praeceptor: quum ergo tam praeceptor, quam diſcipuli deambularent, dixit

6) δὲ, abeſt. A.
7) Ita vterque. Forte ἄξει, aut ἀχθήσῃ.
8) Forte μαρτυρίου, aut μαρτυρίας. Cyrillus de re eadem Tom. IV. p. 1120. C. τὴν εἰς αἷμα τιμωρίαν ἐπιθέντες αὐτῷ.

Vers. 18. ὅταν — θέλεις. ὅταν δὲ τελειωθῇς εἰς[t]) ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας πνευματικῆς, ὑπὸ τὸ τελείου νόμου, τὸ εὐαγγελικοῦ, καταρτιζόμενος, ἐκτενεῖς τὰς χεῖράς σου ἐπὶ σαυρῷ, καὶ ἄλλος σε σφίγξει τοῖς ἥλοις, καὶ ἀγάγη[7]) εἰς θάνατον, ὃν, εἰ καὶ θέλεις τῇ προαιρέσει, ἐ θέλεις τῇ φύσει. συμπαθεῖ γὰρ ἡ ψυχὴ τῷ σώματι διὰ τὴν φύσιν, καὶ ἄκουσα ἀποξήγνυται, τοῦτο τῷ θεῷ συμφερόντως οἰκονομήσαντος, καθὼς καὶ ἀλλαχοῦ δεδήλωται, ἵνα μὴ κατὰ περίσασιν εὐχερῶς ἀνέλωσιν ἑαυτοὺς οἱ ἄνθρωποι. εἰ γὰρ καὶ τῆς ψυχῆς ἔτως ἰσχυρῶς ἀποστρεφομένης τὴν διάζευξιν τοῦ σώματος, ἰσχύει πολλάκις ὁ ἐχθρός τινας ἐργάζεσθαι φονεῖς ἑαυτῶν· εἰ μὴ τοῦτο ἦν, ταχέως ἂν οἱ πολλοὶ πρὸς ἀναίρεσιν ἑαυτῶν ἐχώρουν. t) Ephes. 4, 13

Vers. 19. Τοῦτο — θεόν. Δόξα γὰρ οὐ μόνον τοῦ θνήσκοντος μαθητοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ θεοῦ, ὁ διὰ τιμωρίας[8]) θάνατος· τοῦ θνήσκοντος μὲν, ὅτι ὑπὲρ τοῦ θεοῦ θνήσκει· τοῦ θεοῦ δὲ, ὅτι τοιοῦτον ἔχει μαθητήν.

Vers. 19. Καὶ — μοι. Ἐντεῦθεν πάλιν δείκνυσιν, ὅτι πρὸ τῶν ἄλλων αὐτὸν οἰκειοῦται, καὶ μείζονος ἀξιοῖ τιμῆς, ἵνα καὶ προθυμότερος γένηται.

Εἰ δὲ λέγοι[9]) τις, πῶς οὖν ἰάκωβος ἔλαβε τὸν θρόνον[1]) τῶν ἱεροσολύμων; ἐροῦμεν, ὅτι ὁ πέτρος τῆς οἰκουμένης ἐχειροτονήθη διδάσκαλος, περιπατούντων τοιγαροῦν τοῦ τε διδασκάλου καὶ τῶν μαθητῶν, εἶπεν, ἀκολούθει μοι, σαυρούμε-

9) λέγει. A.

1) θρόνος apud Patres Graecos notat Episcopatum. Hunc enim primum Episcopum fuisse traditur.

xit ei: Sequere me, vt videlicet etiam crucifigaris et aequalem sustineas mortem.

Vers. 20. *Conuersus — sequentem.* Incedentem post Petrum: casu enim proximus ei deambulabat.

Vers. 20. *Qui et — te?* In coena mystica, sicut ibi significatum est. Reducit autem nobis ad memoriam interrogationem, ostendens, quantam Petrus loquendi adeptus esset libertatem, postquam de negatione resipuerat. Nam qui tunc ausus non erat interrogare, sed dilecto discipulo ad hoc vtebatur: hic non solum praesidentiam erga fratres sibi commissam accepit, verum etiam de dilecti statu confidenter interrogat.

Vers. 21. *Hunc — quid?* Num et ipse te sequetur? num eandem nobiscum mortis viam gradietur? num similiter morietur? Siquidem intellexit, quid innuisset, dicens: Sequere me: quumque Iohannem vehementer amaret, cupiebat eum aequalis mortis assumere consortem: et tanquam Iohanne interrogare non audente, ipse interrogat, vicemque rependit. Quid ergo Christus? Priuatum amputans affectum, ac instruens nihil vlterius esse perscrutandum, ostendit vario modo disponenda esse, quae illos contingerent.

† Quum audisset Petrus, (vt quidam aiunt,) quod pro Christo esset moriturus, dixit: Et Iohannes, quid? num et ipse moriturus est? Christus autem id quidem non negauit: nam quisquis natus est, etiam morietur: sed ait: si eum velim manere vsque ad mundi consummationem, et tunc de me testificari, quid ad te? Dicunt itaque, eum viuere, et sub Antichristo occidendum cum Elia et Enoch, praedicantem Christum. Quod si monumentum eius ostendatur, quid inde? Viuus namque illud ingres-

νος καὶ αὐτὸς[2]) δηλονότι, καὶ τὸν ἴσον θάνατον ὑφισάμενος.

Vers. 20. Ἐπιστραφεὶς — ἀκολουθοῦντα. [Βαδίζοντα[3]) ὀπίσω τοῦ πέτρου. ἔτυχε γὰρ τότε πλησίον αὐτοῦ περιπατῶν.]

Vers. 20. Ὃς καὶ — σε; Ἐν τῷ δείπνῳ τῷ μυστικῷ, καθὼς ἐκεῖ δεδήλωται. ἀναμιμνήσκει δὲ ἡμᾶς ἐκείνης τῆς κατακλίσεώς τε καὶ ἐρωτήσεως, δεικνὺς, ὅσην ὁ πέτρος παῤῥησίαν ἔσχε μετὰ τὴν ἐπὶ τῇ ἀρνήσει μετάνοιαν. ὁ γὰρ τότε μὴ τολμῶν ἐρωτῆσαι, ἀλλὰ τῷ ἠγαπημένῳ χρησάμενος εἰς τοῦτο, ἵνα μόνον τὴν προσασίαν ἐπισεύθη τῶν ἀδελφῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ ἠγαπημένου θαῤῥαλέως ἐρωτᾷ.

Vers. 21. Τοῦτον — τί; Οὐκ ἀκολουθήσει σοι; ἢ τὴν αὐτὴν ἡμῖν ὁδὸν τοῦ θανάτου βαδιεῖται; οὐχ ὁμοίως ἀποθανεῖται; συνῆκε γὰρ, τί ὑπεδήλου, τὸ ἀκολούθει μοι, καὶ σφόδρα φιλῶν τὸν ἰωάννην, ἐβούλετο κοινωνὸν αὐτὸν τοῦ ἴσου θανάτου λαβεῖν, καὶ ὡς τοῦ ἰωάννου μὴ τολμῶντος ἐρωτᾶν, αὐτὸς ἐρωτᾷ, καὶ τὴν ἀμοιβὴν ἀποδίδωσι. τί οὖν ὁ χρισός; ἐκκόπτων τὴν μερικὴν φιλίαν, καὶ παιδεύων, μηδὲν[4]) περαιτέρω πολυπραγμονεῖν, καὶ ἐμφαίνων, ὅτι διαφόρως τὰ κατ' αὐτοὺς οἰκονομηθήσονται, φησίν·[5])

[2]) καὶ αὐτὸς, omittit. A.

[3]) Inclusa absunt. A. Horum autem loco addit: ἔτυχε βαδίζοντα (sic) ὀπίσω τοῦ πέτρου, ἀνέπεσεν.

[4]) μηδέ. A.

[5]) Post haec Hentenius ex margine sui Codicis addidit scholium, quod hic subieci. Similia leguntur apud Theophyl. p. 847. A. et in epistola Michaëlis Glycae, quam edidi cum Isocratis p. 48. Mosq. 1776. 8. Confer etiam Areth. ad Apocal. p. 741. A.

ingreſſus eſt, deinde translatus: quemadmodum etiam Enoch et Elias. Euertit itaque Euangeliſta falſam illorum opinionem, qui existimant, non esse morituruṁ hunc discipulum: nam ita falsum est, hominem videlicet esse immortalem. Nam etsi Enoch et Elias non sint mortui, sunt tamen mortales. Ita ergo et hic, quanquam mortuus non sit, attamen morietur. Falsum itaque est, quod non moriatur: sic intellectum, quod videlicet sit immortalis. Alii autem affirmant, quod mortuus sit: et dictum illud, Si eum velim manere, donec veniam, intelligunt, quod remansurus erat in Iudaea Iohannes, donec veniret Christus contra Iudaeos, percussurus eos per manus Romanorum: et ita Petrum a Iohanne separandum: vt etiam maiori fructu diuersis locis praedicarent. Omnes igitur opiniones retulimus, vt harum rerum studiosi nullam ignorarent. Qui autem dicunt, eum esse mortuum, in hunc modum referunt. Foderunt, inquiunt, foueam, et in gyro posuerunt lapides: deinde illum ibi demiserunt, ac operuerunt. Post aliquot autem dies scrutati sunt foueam illam, et eum non inuenerunt. Verum, quia eum illic deposuerunt, dicunt eum fuisse mortuum.

Vers. 22. *Ait — te?* Si eum velim in viuis manere donec secundo aduentu veniam, quod illi tecum in hoc commune est?

Vers. 22. *Tu me sequere.* Tu tuam mortem considera, nihil de illius morte inuestigans.

Vers. 23. *Exiit — fratres.* Quis sermo?

Vers. 23. *Quod — moreretur.* Verisimile est namque et eos audisse, quae Petro dicta erant. Diuulgatus est hic sermo, videlicet, quod non moreretur: quia errabant, nec sermonis asse-

que-

Verſ. 22. Λέγει — σε; Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ζῶντα, ἕως ἔρχομαι, κατὰ τὴν δευτέραν μου παρουσίαν, τί πρὸς σὲ κοινόν;

Verſ. 22. Σὺ ἀκολούθει μοι. Σὺ τὸν σὸν θάνατον σκόπει, μηδὲν τὸν ἐκείνου περιεργαζόμενος.

Verſ. 23. Ἐξῆλθεν — ἀδελφός. Ποῖος λόγος;

Verſ. 23. Ὅτι — ἀποθνήσκει. Εἰκὸς γὰρ, κἀκείνους ἀκούειν, ἃ πρὸς τὸν πέτρον ἐρρήθησαν. διεφημίζη δὲ ὁ λόγος οὗτος, ἤγουν, [6]) ὅτι ἐκ ἀποθνήσκει, ὡς πλανηθέντων αὐτῶν, καὶ μὴ

[6]) ἤγεν, omittit. A.

quebantur intentionem. Deinde corrigit rumorem erroneum.

Verſ. 23. *Et — te?* Quod non ſignificat, eum non moriturum: ſed aliam habet intentionem, vt praedictum eſt. Quis ergo relinquitur ſermo aſſeuerantibus, eum non eſſe mortuum, quum iam ipſemet luculenter clamet, quod errent, qui hoc ſuſpicantur?

Verſ. 24. *Hic — eius.* Et ſcimus, qui ea nouimus, quod verum perhibeat teſtimonium. Apparet enim, quod et alii hoc intelligebant. Itaque, tanquam vehementer fretus veritate, hoc dicit: Noui ſiquidem, quod aliquibus videbitur fortaſſis ſuſpecta dicere, eo quod ab aliis euangeliſtis horum non ſit facta mentio.

Verſ. 25. *Sunt autem — Ieſus.* Hoc etiam ſuperius dixit de ſignis.

Verſ. 25. *Quae — libros.* † Non caperet eos dictus mundus, alio etiam modo: non propter litterarum multitudinem, ſed propter rerum magnitudinem: neque de loco loquitur, ſed de modo.

Hyperbolicus eſt ſermo, oſtendens immenſam multitudinem eorum, quae a domino facta ſunt. Vtuntur autem ſermone hyperbolico et qui ſcribunt, et qui loquuntur, quando rei magnitudinem oſtendere decreuerunt. Hic autem addens etiam verbum, Opinor, auxit hyperbolen, ac ſuadibile fecit, quod incredibile videbatur: inſinuans, quod ob maximam eorum multitudinem ita dixerit. Siquidem et alia multa fecit, vtpote omnipotens: nam ei facilius erat facere, quam nobis dicere. Sola autem ea ſcripſe-

†) Incluſa abſunt. A. Reſpicitur autem ad Io. 20, 30.
§) Haec in margine habet. A.

συνεωρακότων τὸν τῦ λόγου σκοπόν. εἶτα διορθῦται τὴν ἐσφαλμένην φήμην.

Vers. 23. Καὶ — σέ; Ὅπερ οὐ δηλοῖ, ὅτι οὐκ ἀποθνήσκει, ἀλλ' ἕτερον ἔχει σκοπὸν, ὡς προείρηται. τίς οὖν ὑπολείπεται λόγος τοῖς ἐνισταμένοις, ὅτι οὐ τέθνηκεν, αὐτῦ δὴ τούτου διαρρήδην βοῶντος, ὅτι πλανῶνται οἱ τοῦτο ὑπολαμβάνοντες;

Vers. 24. Οὗτός — αὐτοῦ. Καὶ οἴδαμεν, οἱ εἰδότες αὐτὰ, ὅτι ἀληθῶς μαρτυρεῖ. φαίνεται γὰρ, ὅτι καὶ ἄλλοι ταῦτα ἐγίνωσκον. ὡς οὖν σφόδρα θαρρῶν τῇ ἀληθείᾳ τῦτό φησιν. ἔγνω γὰρ, ὅτι δόξει τισὶν ἴσως ὕποπτα λέγειν, διὰ τὸ μὴ μνημονευθῆναι ταῦτα παρὰ τῶν ἄλλων εὐαγγελιστῶν.

Vers. 25. Ἔστι δὲ — ὁ Ἰησοῦς. [Τῦτο γ) καὶ ἀνωτέρω περὶ τῶν σημείων εἶπεν.]

Vers. 25. Ἅτινα — βιβλία. [Οὐ δ) χωρεῖ δὲ αὐτὰ ὁ εἰρημένος κόσμος, καὶ καθ' ἕτερον λόγον, οὐ διὰ ε) πλῆθος συγγραμμάτων, ἀλλὰ διὰ μέγεθος πραγμάτων· οὐδὲ τόπῳ, ἀλλὰ τρόπῳ.]

Καθ' ὑπερβολὴν ὁ λόγος, ἐμφαίνων τὴν ὑπερβολὴν τῦ πλήθους τῶν πεπραγμένων τῷ κυρίῳ. χρῶνται δὲ τῷ λόγῳ τῆς ὑπερβολῆς καὶ οἱ γράφοντες, καὶ οἱ λέγοντες, ὅταν ὑπερβολὴν πράγματος παρασῆσαι βεληθῶσιν. οὗτος δὲ καὶ, τὸ οἰμαι προσθεὶς, ἐκόλασε τὴν ὑπερβολὴν, καὶ παρεμυθήσατο τὸ δοκοῦν ἀπίθανον, ὑποδηλῶν, ὅτι διὰ τὸ παμπληθὲς αὐτῶν εἰρηκεν οὕτω. καὶ ἄλλα μὲν οὖν πολλὰ ἐποίησεν, ὡς πάντα δυνάμενος· ῥᾴδιον γὰρ αὐτῷ τὸ ποιεῖν, ἢ ἡμῖν τὸ λέγειν· μόνα

9) τὸ, addit. A.

ſcripſerunt, quae ad religionem ac fidem vtiliora erant, magisque neceſſaria: quod hoc conſiderarent hi, qui ſcripſerunt, quod qui his, quae ſcripta ſunt, non credit, neque pluribus fidem habebit: ei vero, qui haec ſuſcipit, alia neceſſaria non erunt.

Vtinam autem et nos perfecti miniſtri perfectiſſimae trinitatis habeamur, ac vitam bono fine concludamus, per Chriſtum Ieſum Dominum noſtrum. Amen.

[1]) *συγγραφόντων*. A.
[2]) *καταλύσαι*. A. quod viſitatus eſt.

Finis omnium.

μόνα δὲ ἐγράφησαν τὰ πρὸς εὐσέβειαν καὶ πίστιν χρησιμώτερα καὶ ἀναγκαιότερα, ἐκεῖνο τῶν συγγεγραφότων[1]) ἐννοησάντων, ὡς ὁ μὴ τοῖς γραφεῖσι πιστεύων, οὐδὲ τοῖς πλείοσι προσέξει. ὁ δὲ ταῦτα δεξάμενος, ἑτέρων οὐ δεηθήσεται.

Γένοιτο δὲ ἡμᾶς, τελείους θεραπευτὰς τῆς παντελείου τριάδος ἀναφανέντας, ἀγαθῷ τέλει κατακλεῖσαι[2]) τὸν βίον, ἐν χριστῷ ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν. ἀμήν.

Τῷ[3]) συντελεσῇ τῶν καλῶν θεῷ χάρις. ἀμήν.

3) Haec in fine addidit scriba Cod. A.

Τέλος πάντων.

Ioannis Hentenii animaduerſiones ad Euthymium Zigabenum, quae in margínibus ſuae interpretationis Latinae addidit.

Ad euangelium Matthaei.

Cap. I. v. 2. ſeqq. Veram nominum huius genealogiae orthographiam, et illius quam habet Lucas, ad Hebraeorum fontem, in noſtris annotationibus de varia exemplarium lectione ante libri exordium inuenies ſupra.[1]) 6. Lucae caput iuxta Graecorum ſupputationem et 3. iuxta Latinorum, ad id verbum, Qui fuit Matthan.

Cap. III. v. 11. ad ſcholium: Per metaphoram etc. Qui haec annotauit, videtur legiſſe, in ſpiritu ſancto et igni.

Cap. V. v. 22. Vide quam miſerum eſt in aliena verſari lingua: nam a רקק racac ſpuit, fit רק rec quod vacuum ſignificat, vel temporalibus rebus, vel intellectu. Vnde 2 R.eg. 6. הרקים harekim, habemus translatum, ſcurra. Sanctes vero Pagninus transtulit fatuum.

Ibidem. גיהנם Gehinnom ad verbum ſonat Vallis hinnom. Nam erat locus prope Ieruſalem in praedio cuiuspiam qui Hinnom dicebatur,

[1]) In hac editione. Tom. I. in praef. pag. 102.

batur, in quo primum Israëlitae filios suos viuos cremabant idolo Moloch. De quo Iere. 7. et 4 Reg. 23. vbi dicitur Iosias locum hunc contaminasse proiiciendo in eum cadauera foetida, et alias quasque immunditias, et huic vsui deinceps deputatus est.

ibid. v. 37. Eo intellectu quo Christus iurare prohibuit, nempe rationabili non subexistente causa: etiam hic vult tali casu nullo hominum impulsu aut metu esse iurandum.

Cap. VI. v. 24. ממונא Mammona Chaldaicum potius est, et diuitias significat.

Cap. VIII. v. 20. Post: lucrum quod quaerebat, addit: Volebat[2]) autem, vt postposita huiusmodi spe, sequeretur: at ille simul vt audiuit, tanquam pecuniae amator, abscessit.

Ibid. v. 28. Potest hoc vocabulum גרגישה Gergesa, si Pagnino credimus, significare peregrinationem, habitationem, vel congregationem, ruminationem, ac prouocationem, vt videlicet deriuetur vel a גור gor, id est, peregrinari, congregare, seu habitare. Vel a גר gar, id est, ruminauit. Aut etiam a גרה gara, id est, litem miscuit.

Cap. XII. v. 3. Non videtur autor hic phrasin considerasse Hebraicam, quam in plerisque sequutos fuisse euangelistas in principio libri diximus: per quam et hic dicuntur panes propositionis. i. propositi, quia recentes super mensam coram propitiatorio proponebantur singulis sabbathis, vt habes Leuit. 24.

Ibid. v. 41. Ad vocabula: Adhuc tres dies: Ne nos accuses, quod tres dies hic posuerimus, immo nec

[2]) Haec in margine sui Codicis videtur reperisse Hentenius. In meorum nullo comparent.

nec autorem noſtrum: vide translationem 70. interpretum Ion. 3. qui τρεῖς ἡμέρας legunt. In Hebraeo tamen legitur ארבעים arbahim, hoc eſt, quadraginta. Verum autor noſter procul dubio linguam ignorabat Hebraeam, ſequutus ſemper 70. interpretes.

Cap. XIV. v. 19. Ad vocabula: συμπόσια συμπόσια: Huiusmodi ſane phraſes ſunt Hebraicae. In veteri ſiquidem teſtamento qui Hebraice norunt, talia frequentiſſime reperiunt, pro numero videlicet diſtributiuo, geminari dictiones.

Cap. XVI. v. 17. Aiunt enim Hebraei בר יונה bar Iona, ſed Chaldaeis בן יונא ben Iona ſonat Latinis filium columbae.

Ibid. v. 24. Ad vocabula: Siue vir, ſiue mulier: τις enim Graecis tam foemininum eſt, quam maſculinum: vt etiam Quis interdum apud Latinos.

Cap. XVII. v. 24. Drachma minae Atticae pars eſt centeſima, ſex continens obulos: didrachmum, duodecim.

Cap. XVIII. v. 32. Quantum [3]) exceditur aquae gutta ab inexhauſto maris pelago, tanto et multo amplius exceditur noſtra humanitas et benignitas a dei humanitate et benignitate.

Cap. XX. v. 23. Ad vocabula: tot diebus: Scio communia exemplaria habere, Diebus mille ducentis ſexaginta: non fuit tamen animus quicquam immutare ab eo quod in noſtro repertum eſt exemplari.

Cap. XXI. v. 5. Non te turbet quod in hac prophetia aſinum maſculino genere vertimus. Ad id enim et autoris enarratio nos coëgit et Graecum vocabulum ὄνος, quod tam aſinum ſignificat, quam

[3]) Forte haec in margine ſui Codicis reperit Heintenius.

quam asinam, id permittit, maxime quum hic careat articulo. Praeterea apud Zachariam litera 70. interpretum non habet ὄνον sed ὑποζύγιον. i. subiugale. In Hebraica autem origine haec dictio חמור hamor, asinum masculino genere vbique significat.

Ibid. v. 7. Ad vocabula: super ea: Hanc commode adiunxit expositionem, quod apud Graecos αὐτῶν sensum faciat ambiguum. Vide autem in nostris additiunculis, quas de varia exemplariorum lectione in principio libri adiunximus.

Ibid. 9. ad vocabulum: hymnum: Hinc plane liquet autorem nostrum vtpote Hebraicarum literarum ignarum ad eundem cum Hilario impegisse lapidem. Nam הושיעה נא hosia na, dictiones duae sunt, quarum prior hosia imperatiuus est tertiae Hebraeorum coniugationis, significans idem quod saluum fac: cuius fons siue radix quam vocant est ישע iasa, id est, saluauit: altera pars interiectio est efflagitantis vel obtestantis, ac si dicas, saluum fac obsecro, vt habetur Psalmo 117. Potest etiam dictum verbum in praedicta imperatiui persona habere הושע hosa, vt dicatur, הושע נא hosa na: et ita nostri verterunt. Quod autem dicitur, Hosia na filio Dauid, et Hosia na in excelsis, phrasim opinamur esse Hebraeorum, qui hosia na tanquam particulam bene ominantis vel precantis et acclamantis, variis addere solent dictionibus, vt τῷ υἱῷ capiatur pro τὸν υἱόν· quemadmodum ל apud Hebraeos articulus datiui, non nunquam etiam designat accusatiuum: Et ἐν τοῖς ὑψίστοις capiatur pro ὁ ἐν τοῖς ὑψίστοις qui es in excelsis: sicut ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, qui es in coelis. Est ergo sensus: sal-

uum fac obsecro filium Dauid: et saluum fac obsecro tu qui es in excelsis.

Cap. XXIV. v. 29. ad vocabula: per defluxum: Quum omnia, quae hactenus viderim exemplaria habeant ἀπορίᾳ apud Lucam, hoc est, desperatione aut consilii inopia: et sic iungi videatur praecedentibus: autor hic legisse videtur ἀποῤῥοίᾳ, hoc est, defluxu, et iungit sequentibus.

Cap. XXVI. v. 1. ad vocabula: decimo tertio vero etc. Memento autorem nostrum in his omnibus sequi dogma Graecorum, quum ipse Graecus esset.

Ibid. v. 36. ad vocabulum: Gethsemane: Quod Hebraeis sonat vallem pinguedinum. Siquidem גיא Ge vallem significat, et שמן Semen pinguedinem vel oleum. Vnde גישמנים Gesemanim vallem oliuarum vel pinguedinum.

Ibid. v. 39. ad vocabula: Hebraica est: Imo אבא abba Chaldaicum potius est: nam Hebraei אב ab dicunt.

Ibid. v. 45. ad vocabulum: ἀπέχει: Propterea nos in Marco traduximus Completum est.

Ibid. v. 50. ad vocabula: ad quod venisti: Quod Graece habetur ἐφ' ᾧ, capi potest pro ad quid et pro ad quod vel propter quod, interrogatiue videlicet, vel relatiue capto ᾧ.

Ibid. v. 52. ad vocabula: vtendum esse gladio: Loquitur de priuata persona.

Cap. XXVII. v. 8. ad vocabulum: Acheldema: Syris enim חקל hacal agrum sonat et דמא dema sanguinem, et ita dicit se legisse Munsterus in Graecis et vetustis Latinis exemplaribus.

Ibid. v. 33. ad vocabulum: Golgotha: גלגלת gulgoleth, hoc est, caput aut cranium, siue caluaria: quanquam Munsterus asserit esse Chaldaicum

ac

ac dici גולגלתא golgoltha, et ita dicit se inueniſſe in vetuſtis exemplaribus Latinis. Nam Chriſtus vſus eſt, inquit, lingua vulgari inter Hebraeos, quae tunc Chaldaea erat, ſeu Syriaca magis quam Hebraea.

Ibid. v. 37. ad vocabula: apud Romanos cauſa dicitur: Hinc apparet autorem noſtrum nec Latine calluiſſe. Dicitur enim titulus a tueor, ſcriptura videlicet, libro, ſtatuae, aut cuiquam alii appoſita: quae autorem aut eum cui apponitur a plagiariis, vel aliis quibusuis tuetur.

Ibid. v. 46. ad vocabula: deus meus: Vide obſecro, quanta ſit miſeratione dignus qui in ignota verſatur lingua. Quanquam enim apud Marcum ſcriptorum incuria legatur: Eloi Eloi: apud quem etiam eadem cauſa pronomen Meus, ſemel tantum ponitur, haud dubium tamen eſt, quin vterque aut Hebraicis aut Graecis literis ſcriptum reliquerit, quod Pſalmo viceſimo primo dixit Dauid: puta אלי אלי למה עזבתני Eli Eli lama azabtani, aut Chaldaice, ſebactani: Deus meus, Deus meus, quare dereliquiſti me. Munſterus tamen dicit in vetuſtis exemplaribus Graecis et Latinis ſe incorruptam inueniſſe dictionem Chaldaicam שבקתני Sebactani: Nam a reditu Iudaeorum e captiuitate Babylonica ad Chriſtum natum vix 515. anni interceſſerunt, et ita vulgo adhuc Chaldaice magis, quam Hebraice loquebantur. Itaque Chriſtus ſermoni vulgi ſuum accommodabat ſermonem.

Ad euangelium Marci.

Cap. I. v. 27. ad vocabula: Quod eſt hoc verbum? Phraſis eſt potius Hebraica, vt verbum pro re

vel facto ponatur, quemadmodum ante libri exordium praefati ſumus.

Ibid. v. 45. ad vocabula: diſſeminabat verbum: Et hic quoque phraſis eſt Hebraica, vt verbum pro facto ponatur.

Cap. III. v. 17. ad vocabulum: Boanerges: Nam בני bene filios ſonat Hebraeis, et רגש reges tonitru aut fremitum. Potius tamen legendum eſt בניא רגש benaia reges, et eſt Chaldaicum ac ſonat filios tumultus.

Ibid. v. 21. ad vocabulum αὐτόν· Poteſt ergo dictio αὐτὸν eum, referri ad Ieſum et ad turbam: nomen enim ὄχλος quod turbam ſignificat, etiam maſculinum eſt.

Ibid. eodem. ad vocabulum: ἐξέϛη· Verbum quidem ἐξέϛη, ſignificat, in exceſſum verſus eſt: vel, in furorem verſus eſt: vel, exceſſit.

Cap. V. v. 41. ad vocabulum: Talitha: Potius legendum eſſet טליתא taliatha vt i ſit conſonans et eſt Chaldaica dictio, atque hoc modo ſcriptum inuenitur in nonnullis vetuſtis exemplaribus tam Graecis, quam Latinis.

Cap. VII. v. 34. ad vocabulum: Ephphatha: אפתח eppetach, apertus eſto, imperatiuus paſſiuus eſt primae Chaldaeorum coniugationis.

Cap. XII. v. 30. Quanquam in noſtro exemplari non habeatur, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, arbitror tamen id librarii vitio omiſſum eſſe, maxime quum in ſequentibus verbis ipſius ſcribae, inter alia repetatur: Ex tota virtute: et id etiam habeat editio Complutenſis et translatio vulgata.

Ibid. v. 36. ad vocabulum: dicit: Haec videlicet Hebraica dictio Pſalmi 110. iuxta Hebraeorum diuiſionem, נאם neum.

Ibid.

Ibid. v. 41. ad vocabulum: gazophylacium: Nam γάζα thesaurus est et φυλάττω custodio.

Ibid. v. 44. ad vocabula: minuta et comminuta: Minuta comminuta siue attenuata, apud Graecos pulchra est allusio quum dicunt, λεπτὰ λεπτυνθέντα.

Cap. XIV. v. 13. ad vocabula: in ciuitatem: Vide annotationem quae habetur super illud Matth. 63. Ite in ciuitatem ad quendam et caet.

Ad euangelium Lucae.

Cap. I. v. 15. ad vocabulum: inebriare: A verbo שָׁכַר sachar, quod inebriare sonat.

Ibid. v. 37. ad vocabulum: verbum: Potius. i. omne factibile, vel omnis res per phrasim Hebraicam.

Cap. II. v. 7. ad vocabula: irrationalitate et brutalitate: Non potuimus vno verbo eam reddere consonantiam vel allusionem, quae pulchre apud Graecos apparet, quum dicunt λόγος καὶ ἄλογος, hoc est, verbum siue ratio et irrationalis.

Ibid. v. 17. ad vocabulum: διεγνώρισαν: Potius tamen διεγνώρισαν hoc est notum fecerunt, Vel diuulgauerunt, ob id potissimum quod protinus sequitur, Et omnes qui audierunt, mirati sunt et caet.

Ibid. v. 43. ad vocabulum: sine literis: Ex his verbis, simulque et ab iis quae paulo post habentur super eo verbo, Et viso eo obstupuerunt, apparet autorem sentire, quod virgo hoc tempore non cognouerit Iesum fuisse deum: non tamen ita sentit, quod patet ex illius dicti enarratione: Et mater eius conseruabat omnia verba haec in corde suo, quod paulo post praedicta sequitur.

Cap. III. v. 24. Veram nominum huius genealogiae orthographiam ad Hebraeorum fontem reductam

in noſtris annotationibus de varia exemplariorum lectione in huius libri exordio inuenies circa hunc locum.

Cap. VIII. v. 48. ad vocabulum: ſanguinaria: Alluſio eſt apud Graecos quando dicunt *φοινικὸς ἤτοι φονικός*. i. ſanguinarius ſiue mortifer.

Cap. X. v. 26. ad vocabulum: *τί* Ex hoc[4]) autoris ſcholio videtur iuxta mentem eius legendum in litera Quod, vt pro ſubſtantiuo habeat, praeceptum, quod facile ſubauditur. Nam Graeci eadem dictione *τί*, efferunt Quid et Quod.

Ibid. v. 34. ad vocabulum: *κτῆνος* Nam *κτῆνος*, pro quo hic habemus iumentum, dicitur *ἀπὸ τοῦ κτείνεσθαι*, id eſt occidi, quia pecus ſiue iumentum mactationi naſcitur: vel mactari et immolari ſolet.

Cap. XII. v. 53. ad vocabula: pater eſſe poteſt mens: Graecis enim *νοῦς*. i. mens maſculinum eſt ſicut et *νόημα*. i. cogitatio neutrum. *καρδία* vero. i. cor foemininum, ſicut *ἐπιθυμία*. i. cupiditas vel concupiſcentia.

Cap. XV. v. 21. ad vocabula: gratiam et gaudium: Alluſio eſt apud Graecos inter *χάριν* et *χαρὰν*, hoc eſt, gratiam et gaudium.

Cap. XVI. v. 19. ad interpretationem vocabulorum: Homo quidam erat diues: Tanquam Graecus ſequitur dogma Graecorum.

Ibid. v. 23. ad vocabula: Gregorius Dialogus: Gregorium primum, Romanum pontificem, Graeci cogno-

4) Vt lectores hanc Hentenii animaduerſionem intelligant, tenendum eſt, eum ita edidiſſe:

v. 26. *Ipſe vero dixit ad eum: In lege quod ſcriptum eſt?* Deinde ſubiicitur ſcholium: *Maius praeceptum.* Tum textus rurſus: *Quomodo legis?* Et ſcholium: *Maiora legis praecepta: de maioribus namque ipſum interrogauit.*

cognominarunt Dialogus, vt manifestum est ex concione quadam de orando pro defunctis, quae Damasceni operibus inseritur. Opinor autem id cognominis ipsos illi tribuisse, quo hunc a Theologo vel Nysseno distinguerent, habentes fortassis huius libellum Dialogorum in Graecam linguam versum.

Cap. XXI. v. 25. ad vocabulum: defluxum: Quaere quam posuimus annotatiunculam ca. iuxta Matthaeum 24. secundum numerum Latinorum ad illud dictum: Statim autem post afflictionem dierum illorum et caet.

Cap. XXIII. v. 43. ad vocabula: nondum enim quisquam etc. Diximus iam alibi, quod Graecorum dogma sequatur, nempe Graecus.

Ad euangelium Ioannis.

Cap. I. v. 43. ad vocabulum: Cephas: Munsterus dicit legendum esse כיפא Chepha, quod sonat petram, et dictionem esse Chaldaicam.

Ibidem. ad vocabula: Sarai vero Sarram: Iuxta 70. translationem quae prius Sara dicebatur, postea dicta est Sarra literae videlicet adiectione, sicut etiam factum est in nomine mariti. In Hebraica autem et Chaldaica litera, Abraham quidem dictus est litterae additione, Sara vero quae prius Sarai, literae י iod ademptione.

Cap. II. v. 24. Haec diuersa oritur interpretatio, quod πάντα, pro quo in vulgari translatione legitur Omnes, Graecis accusatiuus est masculinus singularis, aut neutrius generis pluralis, et ita verti potest in Omnem aut Omnia. Plurima tamen exemplaria Graeca habent πάντας, hoc est, Omnes, et ita legisse videtur qui vulgarem edidit translationem.

Cap. V. v. 2. ad vocabulum: Bethesda: Imo potius legendum בית צידא Bethsaida, hoc est, domus piscationis: et est loquutio ac phrasis Chaldaica. Sic etiam dicunt, domum feminis, agrum: domum iumenti, stabulum, et sic de aliis.

Cap. IX. v. 7. ad vocabulum: Silohe: שלח Salach Hebraeis significat Misit. Inde שילוח Siloach. i. Missus.

Ibid. v. 15. ad vocabula: quomodo aperuit oculos tuos? Videtur indubie autor noster hoc loco legisse quod postea habetur, πῶς ἠνοιξέ σου τοὺς ὀφθαλμούς; Vnde ibi etiam dicit illos ad primum quaesitum reuerti. Pari modo et Chrysost. et Theophylact. legisse videntur. Aut hoc intellige de his qui antea interrogauerunt eum, Quomodo aperti sunt tibi oculi?

Cap. XIV. v. 3. ad vocabula: Quanquam enim mortui etc. Iam saepius diximus, illud esse dogma Graecorum, de quo vide ante libri exordium in epistola ad lectorem.

Ibid. v. 16. ad vocabula: ab illo procedens: Tangit hic dogma Graecorum, de quo vide ante libri exordium in epistola ad lectorem.

Cap. XV. v. 14. ad vocabula: vos amici mei estis: Etiam hoc loco praesens ἐστὲ estis, pro futuro ἔσεσθε eritis accipitur, veluti post pauca dicet autor: sicut paulo ante dixit ἐδοξάσθη glorificatus est, capi pro glorificabitur, et φέρητε adferatis, pro attuleritis, et frequenter alibi.

Ibid. v. 26. ad vocabula: Procedit itaque etc. Rursum hic apertius tangit dogma Graecorum.

Cap. XVII. v. 2. ad vocabula: virtus voluntaria: Graecis suauis est allusio, quum dicunt, αἱρετὴ γὰρ ἡ ἀρετή. voluntaria enim est virtus.

Ibid.

Ibid. v. 12. ad vocabulum: perditionis: Potius phrasis dicatur esse Hebraica sicut diximus ante libri exordium, hoc est filius perditus.

Cap. XIX. v. 13. ad vocabulum: Gabatha: גבתא Gabotha latinis sonat eminens siue excelsum. Verisimile est enim fuisse stratum lapideum eminens, iudicio accommodatum. Est et dictio Chaldaica.

Animaduersiones Editoris ad Latinam Ioannis Hentenii interpretationem.

Etsi Hentenii interpretatio, ex vno libro scripto expressa, ita in plerisque locis, quantum quidem vtriusque linguae patitur diuersitas, fidelis est, vt Codicis auctoritatem in constituendo Euthymii contextu habere possit: tamen occurrunt loca, siue interpretis, siue Codicis, quo vsus est, culpa, in quibus aliquis possit offendere. Ea hic deinceps notaui et ex meis Codicibus correxi.

Ad euangelium Matthaei.

Pag. 14. vers. 29. Euangelistae in inscriptionibus (librorum suorum) euangelium appellarunt narrationem (suam.)

25, 23. εἰσῆλθε — ὡς εἰς πόρνην. Ita habet etiam Chrysost. T. VI. p. 275. A. οὕτως ὁ εἰσιὼν εἰς γυναῖκα ἀλλοτρίαν. Pro quo est Prouerb. VI, 29. οὕτως ὁ εἰσελθὼν πρὸς γυναῖκα ὕπανδρον.

38, 26. Quod sciebat, tantum abesse, vt sibi fides haberetur, vt magis etiam irritaret, (ad iram, ad vindictam Iosephum) si culpam conaretur celare.

50, 17. Donec — reposita sunt. Ita Latini non nulli habent, notante Sabatierio. Sed Graecum discrepat.

52, 21. Pendere tributa. Forte φόρον aut φόρους, pro φιλίαν, legit. Redde: amicitiam exhibere. Ita εὐποιΐαν καταβάλλεσθαι. Alciphr. p. 43.

56, 19. Accederent. Videtur legisse ἐπῆλθον, quod non displicet.

62, 21. Immortalem. Ἀνάλωτον, qui capi nequit. Idem vocabulum occurrit pag. 71. penult.

Ib. 24. Superstitem esse. Περιγενέσθαι, superare, vincere.

64, 21. Tulit. Suscepit, sustulit.

68, 31. Quasi facto. Quasi signis, quasi ominibus.

70, 10. Citius credentes. Obedientes.

72, 12. Simul etiam, quod Babylonia et Aegyptus in orbe terrarum maxime incensae erant impietatis flamma.

84, 22. Amplius non rex (erat,) sed procurator seu praeses Iudaeae Pilatus a Tiberio Caesare Roma missus erat.

90, 21. Pannum et simplicitatem eorum. Pannum habet etiam editio princeps Louanienſis. Habebam pro errore typothetae, credebamque interpretem voluisse parcum. Reddo: Meminit etiam victus et amictus eius, ostendens eum tenuem et facile parabilem. (Subitariam.)

92, 1. Virgulta. Cacumina. Ita apud Philon. p. 475. *Der Kopf der Pflanze.*

94, 6. Non parum auertebat metum. Ac solus visus multa refulgebat pietate.

96. In nota. χαλάνης est ex Genes. X, 10. vbi tamen scribitur χαλάννη. Ita habet etiam Epiphanius

nius T. I. p. 7. C. Sed Cyrillus Alexandr. Tom. VI. p. 2. B. in Collectaneis habet: *οἱ τὸν τῆς χαλάνης πύργον οἰκοδομοῦντες.*

98, 20. *Προηγουμένως*, non est, erumpendo, sed praecipue, in primis.

Ibid. Post sermonem, ita legendum: vt qui sapientiores videbantur: per eos autem haec illis etc.

104, 28. Nostris quidem maioribus. Redde: Potissimum autem.

106, 14. Operatores. *Ὑπὸ* ad *γεωργ.* non ad *συναγ.* refertur. Ad quam omnes (homines) domini cura (tanquam agri, segetes aut fructus) culti. Ita Corinthii appellantur 1 Cor. 3, 9. *θεοῦ γεώργιον.*

108, 3. Poenit. act. demonstrarent. Vt resipiscerent, vt aliam mentem induerent.

Ibid. 5. *Ὅτι* in versione omittendum erat, non reddendum Quod.

Ibid. vlt. et fol. 110, 1. *καταβάλλειν* non recte redditum est fallere, decipere, quanquam prius ferri possit. *Καταβάλλειν* est hostem de statu deiicere, vincere. Ergo, vt opprimam — qui oppressit.

110, 21. Deest, post baptizatorum, is, qui baptizabat. Ibid. *ἀφεθεὶς*, non est, post confessionem, sed: et tunc missus, dimissus.

114, 9. Siue coena mystica. Haec de suo videtur addidisse. In meis non est, *ἤτοι τοῦ μυστικοῦ δείπνου.*

118, 25. Vt videatur, ad demonstrandum eum esse filium dei, petere.

118, 30. Certe. Forte post *ἔχων* reperit *δῆθεν*, idque reddidit certe.

120, 17. Obseruandum. Videtur legisse, *παρατηρητέον.* Infra 135, 8. *ἀπαρατηρήτως* prorsus neglexit.

122, 15.

122, 15. Procedere. Imo, quaerere, petere.

Ib. 16. Quanquam etc. cum prius non fecerit, non factum sit.

126, 18. Ideo. Cur.

130, 5. Praedam. Non repugnabo, si quis acceperit de Christo capiente et vincente diabolum, qui Christum capere et vincere voluerat. Locus similis est etiam Tom. XII. p. 356. C. *μόνῃ διελέγετο, [τῇ σαμαρείτιδι] τοὺς μαθητὰς ἐπίτηδες εἰς τὴν ἀγορὰν πέμψας· ἵνα μὴ πτοήσῃ τὴν ἄγραν.* Item ibid. p. 379. A. *καὶ μὴ σοβήσῃ τὴν ἄγραν.*

134, 25. Testamento. Vix putem, *διαθήκης* repertum esse ab Hentenio in Codice. Malim equidem intelligere *πολιτείας*, quod paullo inferius legitur.

144, 14. Imprimitur. Noscitur, signatur. *Χαρακτηρίζειν*, notam rei imprimere, signare.

146, 19. Ob ea, quae quis patitur. Ob rem terrestrem, ob casum, ob infortunium humanum.

148, 1. Δανιὴλ in nullo meorum legitur.

Ib. 9. Forte inuenit *σωμάτων ἰδίων.*

Ib. 12. Suas aegritudines. Peccata sua.

152, 7. Tanquam — potentem. Vt concessum est naturae humanae.

Ib. 25. Prauum. Deterius.

Ib. 29. Ad deum. Dei.

154, 6. Speciem — visionis. Imaginem diuinae formae eorum, qui habuerunt imaginem coelestis. Sine vllo dubio fit allusio ad 1 Cor. 15, 49. Igitur dubito de integritate lectionis. Aut enim *Φορεσόντων* legendum, aut loco *ἐπουρανίου* corrigendum *χοϊκοῦ*. Sed istud facilius est. Hentenius haec prorsus praetermisit.

Ib. 9.

Ib. 9. Remunerationem — accedunt. Communicationem, quae fit per gratiam, eorum bonorum, quae deus per naturam habet.

Ib. 19. Acceptae. Memoratae.

156, 11. Vtinam — desiderabilia. Cum ea, quae omnibus videntur fugienda, omnibus fiunt expetenda, propter praemiorum magnitudinem?

160, 21. Loco Hoc, lege, Quod si.

162, 21. 22. 23. Malim, ad vitam caute seu prudenter ac tuto agendam. Ἐναγωνίους autem reddiderim, fortes, constantes.

166, 3. Per — solet. Se ipsam illustrare, patefacere.

Ib. 2. Incidere. Munire. Graece eleganter, τέμνειν ὁδόν. Sed hunc tropum Latini non sunt imitati, nisi forte vbi sermo sit de rupibus.

168, 23. Quia — perfecit. Imperfecto per perfectum superato. ἀποκρύπτειν notionem *superandi* habet, quod orto sole ceterae stellae euanescunt.

170, 27. Quamuis — excelsa. Videtur legisse, aut certe ita reddidisse, ac si repererit, κἂν μεγάλαι ὦσι, quod mihi valde probatur.

174, 7. Et his — praecepta. Et cuiusmodi (certamina) praecipiunt mandata Christi. Est vberior explicatio τοῦ μεγάλους ἀγῶνας.

Ib. 10. Opposuit. Pro magnitudine iussit, constituit.

176, 13. Hasque relinquit. Hisque relinquit, hisque concedit et permittit.

178, 23. Quum, pro Quia, scribendum videtur.

184, 25. Verisimile — vicerit. Hentenius ita reddidit, ac si repererit: εἰκὸς γὰρ ἀντίδικον διαμένειν καὶ ὁπωσδήποτε περιγενόμενόν σου. Quod etsi non ineptum est, tamen nulla adest causa idonea, cum lectio meorum Codicum sollicitetur.

194, 14. Duobus vocabulis expreſſit λαίμαργοι. Nec tamen mihi probabile eſt, duo fuiſſe in Graeco. Nec proximum ἀπειθὴς ſollicito. Ἀπειθὴς, qui difficulter ſibi perſuaderi patitur. Non ergo opus eſt altero ἄπιστοι.

Ib. 23. Infantium more viuentibus. Sed νηπιάζοντες et νήπιοι non differt.

196, 16. Miror, interpretem ὅτι expreſſiſſe per *quod*, cum id in talibus redundet.

Ib. 18. Plus quam deſipere. Seuerius, grauius punitum iri.

Ib. 19. Adhuc amplius. Etiam grauius.

198, 10. Diſtinxit. Separatim dixit, praecepit.

200, 29. Quam viae — ſubminiſtrare. Cum ille (oculus) viae dux ſit, hic (deus) alimentorum miniſter.

206, 29. Docendo ac ſanando.

208, 9. Vt ſic — commutandis. Haec aliena ſunt. Euthymius hic tantum explicabat τελῶναι, vocabulo ſua aetate conſueto, commerciarii.

210, 2. Pro compaſſiuo praedicetur. Ab eo, cuius miſertus eſt, praedicetur.

212, 13. Propter humanam comitatem. Studio placendi hominibus.

220, 11. Colloquentes, ob humilia. Profitentes, contra humiles.

Ib. 27. In quo — virtutes. Et quia in eo ſunt virtutes, poteſtates ab omni materiae concretione liberae. Δυνάμεις ἄϋλοι, ſunt angeli.

Ib. 28. Quibus datur requies. In quibus acquieſcit, quibus laetatur deus.

228, 22. Ab iis cau. debemus. Deprecandae ſunt.

Ib. Vlt. Solum etc. Definiit, praecepit autem precari ab illo ſolo liberari.

238, 4. Oſtendens etc. Oſtendens, ſe non tam illorum, quam tua cauſſa haec praecepiſſe, ita,

vt,

vt, etiamsi nemo illorum molestus sit, tu tamen diuitias contemnas easque distribuas egenis.

Ib. 30. Hic rursus ὅτι frustra reddidit Quod.

244, 10. Aptari. Explicari.

Ib. 11. Quandoque — solliciti. Quando sola mente sunt solliciti.

Ib. 13. Aliquando et. Quando.

246, 4. Amplius sese deiicere. Acrius monere. Ita Cinnamus dixit p. 84. πικροτάτοις αὐτοῦ καθίκετο λόγοις. Et Aeschines Socr. III, 15. τὰ δυνάμενα καθικέσθαι τῆς ψυχῆς.

250, 28. Amantis more — dicat. Interrogat enim dicens. Interpres videtur legisse ἐρωτικῶς.

Ib. 30. Possessio. Videtur ergo Hentenius etiam reperisse κτῆμα. Malim tamen κτίσμα. Iacob. I, 18.

252, 27. Scientiam ac prouidentiam. Voluntatem et potestatem.

256, 21. Et ad hoc — viuere. Propterea hoc maxime oportet quaerere.

264. Antepenult. conuitiaris. Patefacis, diuulgas.

268, 7. Deo — assimilentur. Assimilari autem deo et diiudicare indignos.

292, 2. Intelligentis — operationem. Intelligibilem mentis domum.

298, 19. Doctrinam sublimem. Sola verba.

300, 25. Pulchritudine — peccati. Cum ergo pulchritudini mentis nostrae lepra peccati detrimentosa fuerit.

310, 6. Existimantes. Expectantes.

312, 3. Deprecantis. Αὐτῆς, i. e. τῆς θαυματουργίας, fortasse in suo Codice non inuenerat Hentenius. Redde: fides eius, qui ea (θαυματουργίᾳ) eget.

314, 20.

314, 20. Diſſolueretur. Cruciaretur. Aliquoties in hoc vocabulo offendit interpres. Vix ergo putem illum inueniſſe καταλυθέντος.

326, 8. Poena. Forte τιμωρίας inuenit.

328, 26. Et alii vnum, alii aliud. Forte legit, καὶ ἄλλοι τὸ ἕν, ἄλλοι ἄλλο.

332, 23. Oſcitantes, non eſt in Graeco. Neſcio, quid loco εὐέλεγτον, i. e. facile refutandum, legerit. Mox: Viri accuratam Iudaeae habentes notitiam.

334, 11. Sed, alienum eſt. Mortuorum animi, daemones facti, ad ſuorum corporum ſepulcra remanent et quibusdam.

338, 22. Quibus ſermone. Iis nimirum, qui ratione corriguntur.

344, 8. Nempe deum. Abeſſe debet, nempe. Forte tamen legit: εἰς δηλαδὴ ὁ θεός.

346, 5. Facilius facilius, vtrum dicere hoc, an.

350, 27. Αὐτίκα, non eſt, ſtatim, ſed, exempli cauſſa.

354, 12. Eſt fornicator. Videtur ergo legiſſe ἤ, loco ἤ. Niſi vulgatam Latinam, vt ſolet, expreſſit.

358, 23. Filios autem thalami dicit, aptos ad deſponſationem. Νυμφὼν, eſt locus, domus, vbi nuptiae celebrantur. Νύμφευτις eſt deſponſatio. Sed οἰκεῖος ambiguum eſt in Graeco. Notat enim et domeſticum, ſeu familiarem, deinde etiam aptum et idoneum. Eodem modo erratum eſt p. 360. verſ. 1. 2.

364, 3. Iam iam morituram. Neſcio, an legerit ἐκπνέουσαν. Sed ἐμπνέουσαν, adhuc ſpirantem, hic etiam locum habet.

372, 12. Eiecit et eiecto ſoluta ſunt vincula, intellexit autem et.

375, 22. De lectione ἐσκυλμένοι oblitus fueram addere, Chryſoſtomum hunc locum interpretari etiam Tom. XII. p. 390. atque ibidem B. habere τὰ πλήθη ἐσκυλμένα.

376, 22. De ventilabro, area, tritico.

378, 7. Etiam dignitatem. Etiam alios. Forte pro ἑτέρους legebatur ἄλλους, e quo deinde factum eſt ἀξίαν.

410, 2. Mordentes. Ac ſi legerit, δάκνοντας. Mox ſimplex κωμῳδοῦντας legitur.

422, 9. 10. Sentit — intelligit. In Graeco eſt ſolum ἀποφαίνεται, quod reddi poteſt, *loquitur*, *ſententiam dicit*.

428, Penult. a domo. Hoc obſcurum eſt. Malim, aut domeſtica conſuetudine, aut a natiuitate.

432, 16. Curat. Etiam hoc obſcurum. Malim, temperat, modum ponit huic laudum magnitudini.

446, 9. Sunt autem etc. Significantiſſimum autem, vsque ad coelum et vsque ad infernos. Siquidem etc.

448, 4. Vt capite — huius. Haec in meis Codd. abſunt.

454, 13. Praeterea etc. Rurſus autem humilitatem eis propoſuit, commendauit.

Ib. 18. Humilitas etc. Humilis enim (corde) omnia, quae patitur, ſecundum rationem pati exiſtimans.

458, 28. Animalia paſcerent. Exta, carnes, ſecarent et diuiderent.

464, 3. Obtuſum aſpectum. Hebetes oculos, hebes ingenium.

492, 21. Medici. Vomentes.

504, 12. Salutis domum. Salutem ſuam. Sine ſenſu videtur legiſſe οἰκίας.

508, 18. Dixit — cuſtodit. Dixit, quae voluntatem dei faciunt. Voluntas autem dei, ſeruare euangelica praecepta et ſalutem conſequi.

510, 16. Tanquam — accederet. Tanquam de re domeſtica cum eo agere vellet.

514, 16. Vinolentia. Forte legerat οἴνωσις. Οἴησις eſt vana de ſe opinio.

522, 15. Poſt *in iſtis* haec addenda ſunt, quae fortaſſe in ſuo Codice Hentenius non reperit: Propterea etiam ἀναπληροῦται dixit, id eſt, *prorſus completur*, aut ἀναπληροῦται ſimpliciter pro *completur*.

532, 20. Quousque doceant. Sententia eſt, antequam doceant.

536, 2. Non ablatos etc. Ita quidem, vt non interficiantur, ſed vt priuentur facultate docendi et corrumpendi tritici ſeminati.

539, 16. Offendo in ὅλων. Hentenius *omnibus*. Forte ergo πάντων inuenit. Certe τῶν ὅλων debet eſſe.

542, 11. Conſperſionem. Commiſtionem.

574, 4. Nec omnino quiescens. Cumque prorſus non quieſceret. Ioannes nimirum.

582, 11. Egreſſi ſunt. Videtur ergo legiſſe ἀπῆλθον. Atque ita in textu habet apud Marcum codex vterque meus.

602, verſu a fine 6. Non iam ipſum. De Chriſto ſermo eſt. Hentenius αὐτοὺς videtur legiſſe.

619, 4. Ad vocabula, ἀπελθεῖν εἰς, noto tantum locum fere ſimilem ſupra p. 25, 23. Ibi eſt, εἰσῆλθε πρὸς αὐτὴν, ὡς εἰς πόρνην.

626, 15. De micis — ſeſe obtulit. Micae autem intelliguntur curationes caſu oblatae.

634, 5. Iraſcibilem. Tres animi facultates notat h. l. τὸ λογικὸν, τὸ ἐπιθυμητικὸν, τὸ θυμικόν. Sed τὸ θυμικὸν latius patet, quam vt vno vocabulo

bulo iraſcibile reddi poſſit. Vide ſcholia ad Syneſ. T. I. p. 99.

640, 4. Ab imo cordis. Videtur ergo alterum ἀπὸ in ſuo Codice non reperiſſe.

Ibid. 11. Apparentiam a coelo. Superficiem coeli.

650, a fine verſu penult. et 6. Bis φρόνημα reddidit *prudentiam.* Malim *mentem* reddere.

654, 2. Abunde honoratum. A gloriae ſtudio alienum.

658, penult. Videtur legiſſe, ὡς γνήσιος φίλος.

666, 18. Praemittens. Addens. Forte legit προτιθείς. Aut ſiglam inuenit $\overset{o}{\pi}$ρτιθεὶς, quae προστιθεὶς notat.

668, 23. Ideo autem. Cur autem. Pro διατί, videtur inueniſſe διότι, quod tamen locum non habet.

674, a fine 5. Quid autem. Forte legit τί δὲ — αὐτῷ; τοῦτο ἐδίδαξε.

683, 25. Πλήρωμα γὰρ — ὁ χριστός. Videtur hoc loco Euthymius confudiſſe Rom. 10, 4. cum 13, 10. Idem accidit Cyrillo Alexandr. T. I. de adoratione p. 5.

692, 19. Hic enim — quod praecepit. Mei Codices hoc non agnoſcunt. Neſcio, an de ſuo addiderit Hentenius.

694, a fine 5. Ex mente placide compoſita. Εὐαρέσησις non eſt, mens placide compoſita, ſed deo placens mentis compoſitio. Mox iterum εὐαρέσησιν male reddidit placabilitatem. Ceterum non ignoro, εὐαρεστεῖσθαι alibi eſſe, re aliqua contentum eſſe, adeoque ea laetari. Eodem ſenſu dicitur etiam εὐαρέσησις. Sed hic de deo ſermo eſt, cui homo probatur et placet.

696, a fine 10. Aut fumos. Immo, vapores.

700, a fine 2. Volens. Nolens.

706, 22. Vt dictum est. Haec paullo post inserenda sunt, post *habens*.

724, Penult. affectus est. Affecit.

726, 5. Si sic. Forte legit: ἐνάρετος οὕτως αἰτῶν.

746, 1. 2. Haec referuntur ad vocabula: καὶ γαμήσῃ ἄλλην. Ἄλλην ergo, siue coniugem, siue virginem. Postrema huius scholii verba, *secundo — vxorem*, de suo videtur adiecisse interpres.

Ibid. 6. Tanquam — siquidem. Cum ista res diligentius tractaretur, cum ea res curiosius inquireretur. Propterea graue admodum.

748, 18. Quantum — susceperunt. Quantum ob libidinem reprehenduntur, vim ferri (auxilium ferri) superante etiam intemperantia.

750, 19. Et se suscipere. *Se* omitti debet.

770, 9. Accipere. Ponere, recensere. Nescio, quid legerit Hentenius loco ἐκθέσθαι. Forte ἐκδέχεσθαι. Poterat etiam dicere θέσθαι.

Ib. 10. Similiter. Simul, vno loco, non per partes.

774, 10. Scopo adepto. Solum eius scopum consecutos. Forte etiam pro δρεψαμένους aliud inuenit vocabulum. Certe equidem non memini alibi legere σκοπὸν δρέπεσθαι. In mentem veniebat, etsi non satis probabatur, δραξαμένους, quod tamen frequentius genitiuum quam accusatiuum habet.

792, 19. Quodam — patri. Cui autem animam suam tradidit? Patri.

800, 10. Et vbique — necessitate. Et vbique solis necessariis contentum esse, solis necessariis acquiescere, sola necessaria curare.

Ibid. 25. Aut faces. Forte ergo in suo Codice interpres reperit etiam δαδούχους.

820, 9. Captiuitatem. Cupiditatem, credo, voluit.

822, 14. Obaudierunt. Non obaudierunt.

830, 3.

830, 3. Concitarentur. Ipsi hic quoque ferrent sententiam et a se ipsis condemnarentur. Ἐξάγειν ἀπόφασιν iunguntur.

838, 15. Gubernationem. Curam.

842, 8. Αὐτονομία difficulter redditur. Ergo interpres duplici modo reddidit, *libertatem* et *suam legem*. Et quod parabola sua lege vtitur. Αὐτονομία proprie est ciuitatium, quae suis, id est, patrum et maiorum legibus et institutis vtitur. Parabola ergo αὐτόνομος est, quae vtitur consuetudine et venia parabolarum, admiscentium non nulla ad perficiendam et exornandam parabolam, minime pertinentia ad rem eam, cuius caussa interposita est parabola.

850, 16. Consulentem. Suadentem.

854, 18. Efficta — occasione. Ficta a se narratione, ficto a se argumento.

856, 22. In statu poenarum. Poenae loco.

858, 2. Non ergo. Ergo. Interpres οὔκουν videtur legisse pro οὐκοῦν.

861, 1. Φωτοειδὲς, non est *lux perpetua*, sed *lucidum*.

862, 7. Ante *dixerunt*, addendum *scribarum*.

864, 19. Directus. Missus. Forte in Codice inuenerat ἀπευθυνθείς.

868, 22. De perfectis. Vltimo. Forte τὰ τέλεια legerat.

874, versu a fine 6. Tantum. In Graeco additur: sed et in aliis exiguis rebus.

892, penult. Interpres non cepit ἐπιπεμάσας τινὶ φόβον. Redde: Quoniam gehennae metu iniecto eos non commouerat, quod scilicet futura est, terret eos ac certos reddit a calamitatibus. Sententia est: Quoniam ea, quae remota sunt, haud adeo metuunt homines, periculis vicinis eos terret. Καταισφαλίζεσθαι h. l. est omnem

dubitationem futurarum poenarum tollere per poenas proxime futuras.

902, 9. Erexit se. Seditionem mouit, rebellauit. Notum est hoc sensu ἀνταίρειν et ἀνταίρτης.

904, 1. Certaminum praefectos. Ad certamina idoneos.

916, 10. Et fugam expeditam eam. Haec non sunt in Graeco. Forte autem voluit, et ad fugam. In Codice illo fortasse erat: κούφην καὶ εὐξαλῆ πρὸς φυγήν.

Ib. 14. Et simul cum embrionibus ac lactentibus peribunt.

Ib. 19. Pusillanimis. Hoc non est in Graeco. Similem sententiam reperio in Catena Corderii ad h l. ex Isidoro et apud Isidorum Lib. I. Epist. 212. Etiam in schedis meis inter inedita scholia est eiusmodi Seueri. Sed in his βραχύτατον non reperitur: νηπιώδες autem et ἀτελές. Βραχύτατον interpretor βραχυβιώτατον. Alia enim subesse sententia nequit. Forte Hentenius e suo Codice exscalpserat βραχύνουν, cuius exempla ignoro.

Ib. 22. Protendebant. Protendebat, dirigebat. Christus nimirum.

920, 7. Etiam — ferebantur. Et contra vbique dispersos ferebantur.

924, 4. Hentenius λέγεται videtur legisse loco γένηται, quod tamen minime probandum. Redde: si eis possibile sit.

934, 19. Pro priori ἔτι videtur inuenisse τότε. Deinde: facile a corde excidebant, non est in Graeco. Nam εὐεπίλησος est ex ἐπιλανθάνω, qui rerum facile obliuiscitur. Redde ergo: sed vt adhuc obliuiosos etiam certos reddit.

939, 19. Sedulo laborantem. Malim, iam efficacem.

950, 20. Tenacitate. Vitiosa parsimonia.

956, 23. Nullo delectu. Ita, vt non opus sit ad ea attendere.

958. Vlt. Proficiscuntur ad. Lucrantur, cum fructu curant.

960, 18. Requiem et beatitudinem. Omnem beatitudinem. Forte pro πᾶσαν legit ἀνάπαυσιν aut ἀναπαυλὰν καί.

978, 2. Vt figura — disponendo. Vt figura (agnus paschalis, qui Christum praesignificauerat.) plane similiter suum haberet euentum.

Ib. 13. Assequutus est. Legit.

980, 4. Propter quod illi mercedem. Propter quod illi nec mercedem.

986, 25. Ascita. Oblata.

Ibid. 29. Illi responsum est. Excusationem habuit.

988, 10. et 12. Magistratibus. Euthymius de militibus Romanis accepit, non de praefectis templi. Ergo, ducibus, praefectis militum.

992, 7. et 8. Ad vesperam. Hoc ex Vulgata Latina videtur addidisse interpres.

1002, 10. Mutationem. Communicationem. Hentenius fortasse inuenerat μετάμειψιν.

1012, 16. Appositit. Forte Codex interpretis habebat παρέθηκε.

1018, 6. Aërea. Ἀέρια καί, non reperi in meis Codd.

Ib. 23. Ad passionis tamen nomen. Ipso tamen passionis tempore.

1020, 24. Quae sunt. Quae sua sunt.

1022, 9. Pulcherrima etc. Qui pulcherrime de huiusmodi pascha disseruit, philosophatus est.

Ib. 23. Concertatione. Mora.

1030, penult. Qui in his versaretur. Qui horum fieret particeps.

1034, 15. Vllius temporis. Continui tractus. Ἀγωγὴν appellat cantum galli gallinacei continuum, distinctum tamen suis interuallis. Easdem enim voces aliquoties continuo repetit ac deinde requiescit.

1042, vers. 4. a fine. Timere. Dubitare. Vt deus enim norat, vtrum fieri posset, nec ne. Haec ergo apud Hentenium exciderant. Pro ἐπιδοιάζειν vero legisse videtur ὑποδειλιάσαι aut ὑποδειδίζειν.

1054, 12. Patienter enim expressit ei. Indulgenter patefecit ei.

1066, Antepenult. Nam apud iudices etc. Sciebant enim, se apud alios iudices eo non superiores fore. Ἑτέροις prorsus neglectum. Τούτου autem non ad *negotium*, sed ad Christum refertur.

1068, 18. Duo diuersa. *Duo* non est in Graeco.

1070, 9. Veritatem deponit. Assentitur, ait, affirmat. Κατατίθεσθαι est assentiri, comprobare, affirmare. συγκατατίθεσθαι habet Luc. 23, 57. et hic paullo inferius Euthymius p. 1083.

1074, 25. Vacua. Immo *cana*. Forte κενῇ pro κόλλῃ inuenerat.

1076, 24. Qualem reddidit. Quomodo affecit.

1082, 8. *Nunc*. Non est in Graeco.

1084, 17. Depositus etc. Laqueo solutus est. Forte κατετέθη legit.

1088, 3. Multis aliis verbis. Aliis dictis. *Multis* non est in Graeco.

1090, 5. Abducere. συναρπάσαι non est *abducere* sed repentino quodam impetu abripere, compellere et opprimere aliquem, vt aliquid faciat. Forte *adducere* scripserat.

Ib. 11. Similis etc. Professio quaedam est irreprehensibilis et plena modestiae.

1099.

1099, 5. Ergo Hentenius post γενέσθαι iterum inuenit καθὼς ἀεὶ ἐποίει αὐτοῖς.

1102, 23. Ante *dicens* addendum *Ioannes.*

Ib. 25. Retraheret. Forte pro ἐκλύσαι inuenit ἑλκύσαι. Male.

1105, 1. Malim nunc ὀψὲ γοῦν ποτε. Forte enim ita inuenerat interpres. Certe istud *vel* id indicare videtur.

1114, 25. Eo quod indecens saluatori fuisset. Quod seruator paucis contentus fuit. Aut propter frugalitatem, propter simplicitatem seruatoris. Forte in siglam incidit Hentenius ac coniecit ἀπρεπὲς, quod tamen huic constructioni non conuenit.

1122, 15. Sua malitia. Ac si legerit ἐκ κακουργίας. Vt ego edidi, κακουργίας refertur ad αἰτίαν.

Ib. 16. Affigere aut diuulgare. In Graeco est tantum ἐπιφημίζειν, quod est *rei nomen dare.* Reddas: ne quid aliud crimini dare possent Christo.

Ib. 20. In altum positae. Ἀνακεῖσθαι dicitur, quicquid publice aut in publico loco scriptum aut positum est. Redde: Cum vero titulus ille publice expositus luculenter regem eum declararet.

1124, 7. Dicit enim. Malim etiam ante *dicit* et post *spectans* duo puncta ponere.

Ib. 8. Pro *vtque*, malim, *et vt.*

Ib. Laborans. Laborarunt.

Ib. 9. Modis omnibus faciens. Omnia fecerunt.

1126, 20. Aut iusti. Nec iusti profecto iusti. Omisit interpres πάντως δίκαιοι.

1128, 4. Laborum. Malim dolorum, aut, cruciatus.

1134, 7. Absurdum ac irrationabile. In Graeco vnum est vocabulum παραλόγῳ. Παράλογον sane est id, quod fit παρὰ λόγον, contra ratio-

nem. Malim tamen, inusitatum, inauditum, stupendum, horrendum.

Ib. 13. Lucemque daturi. Et splendituri. Nimirum pietate et virtutibus.

Ib. 26. Quod autem — accipe. *Accipe* prorsus non est in Graeco. Breuius reddas: Quod vero probabilius. Ἑρμηνέα χαριεστέρα est interpretatio probabilior, acutior, subtilior, verior.

1138, 16. Post *illud*, omissum, *videntes*, *quae fiebant.*

Ibid. Ante *dolorem* adde: non audentes enim loqui, propter metum principum sacerdotum, percutiebant (plangebant) pectora sua. Forte haec exciderant ex Codice Hentenii.

1140, versu a fine 3. Viscerum inflammatione. In libello medico haec ita ad verbum reddita esse, nemo reprehendat. Hic autem non proprie, sed translate loquitur. Φλεγμονὴ σπλάγχνων ergo est dolor acutissimus. Redde: acerrimo dolore, summa tristitia.

Ib. vlt. Naturae aculeos. Φύσις hoc loco notat affectionem matris aduersus filium. Redde: propter vehementiam materni affectus.

1146, 13. In altari. In Graeco non leguntur. Forte perspicuitatis caussa haec addidit interpres.

1168, 14. Ob splendorem. Ob facilitatem, celeritatem. Nescio sane, quid legerit interpres. Forte τῷ ὠρείῳ, loco τῷ ῥᾳδίῳ.

1174, versu a fine 4. Praecipuus. Immo, dux, princeps.

1186, 22. Ab vno monte. *Vno* redundat.

1188, 2. Perfecti ac vniuersalis. *Vniuersalis* prorsus alienum est. Παντέλειος est perfectus, perfectissimus. Ita παναίριστος.

Ad

Ad euangelium Marci.

Pag. 18, v. 3. Tollens. Legit ergo ἄρας, loco αἴρας. Corrigendum erat hoc ex LXX.

28, 8. Etiam nunc. Corrige, nouam. Hentenius loco καινὴν videtur inueniſſe καὶ νῦν.

84, 4. Tale quippiam. Videtur ergo legiſſe τοιοῦτόν τι, quod nec mihi diſplicet. Supra pag. 81. verſ. 13. de re eadem eſt, τοιοῦτον θαῦμα.

Ib. 16. Modo puellulam. Forte ergo legit, Ἐπεὶ δὴ καὶ παιδίον καὶ κοράσιον ταύτην.

88, 5. Imo — eſt allatura. Multa hic Hentenius vel ex Codice ſuo, vel explicandi cauſſa de ſuo addidit, quae nec apud Gregorium, nec in meis reperiuntur Codicibus.

102, 2. Vocabula, ac ſalute, interpretationis cauſſa addidiſſe videtur Hentenius absque Codicis auctoritate.

110, 2. Partem vltimam ſcholii non expreſſit interpres.

113, 13. Ὁμολογῆσαι θεοῦ. Forte interpres inuenit, ὁμολογῆσαι εἶναι θεοῦ, quod nec mihi diſplicet.

136, 2 — 4. Non cepit interpres ſenſum horum vocabulorum. Crucem ſuam tollere explicat Euthymius ita, vt duo mala, duo bona memoret. Crucem ergo appellat primo, carnalis voluntatis, ſeu cupiditatis, exſtirpationem et depoſitionem voluptatis, quae animum male afficit et ad affectus incitat. Haec ſunt duo illa mala. Deinde duo bona notat: Crucem tollat, id eſt, ſumat ſenſum doloris honeſti, ſeu talis, qui eſt ex virtute, et a terrenis ſe attollit. Ἐναίρετος non eſt *fortis*, ſed id quod cum virtute coniunctum eſt: et ὕψωσις, ad verbum altatio, non eſt faſtus, ſed remotio a rebus terreſtibus, contemtus rerum terreſtrium.

168, 1. Ianuis. In Graeco eſt θυρίσι ſeu feneſtris. Quoniam tamen paullo ante legitur θυρωρὸς, coniici poſſit θύραις, loco θυρίσιν. Sed alibi etiam de ſenſibus, apud Patrem Graecum, neſcio quem, inueni θυρὶς, non θύρα. Aliquam ergo ſaltem hic ſpectauit ſimilitudinem, vt ſolet fieri in interpretationibus allegoricis, id eſt, puerilibus.

Ad euangelium Lucae.

204, 4. 5. Vt — rapiaris. In Graeco expedita ſunt omnia. Vt cognoſcas, vt magis (firmius) complectaris certitudinem ſermonum fidei. Interpres videtur legiſſe: ἵνα ἐπιγνοὺς πλέον κατασχεθῇς τῇ ἀσφαλείᾳ. Sed ea, quam nos edidimus, verior eſt haud dubie lectio.

211, 5. a fine. De vocabulo σίκερα ita habet Chryſoſt. T. VI. p. 57. C. σίκερα ἐνταῦθά φησι τῶν φοινίκων τὸν ὀπὸν, ὃν ἐπετήδευον, συντρίβοντες τὸν καρπὸν καὶ καταθλῶντες, εἰς οἶνου μεταχηματίζειν φύσιν. καρωτικὸν δέ ἐστι τὸ τοιοῦτον, καὶ μέθης ἐργαστικόν. Adde Theophyl. p. 301. C.

222, 22. Suſceptionis liberorum. Adde: in ſenectute. Hoc enim interpres omiſit.

252, 2. Imperaſſet. In Graeco eſt, *ornaſſet*, id eſt, auxiſſet et ornaſſet aedificiis, incolis et aliis.

256, 1. Factus eſt. Videtur ergo legiſſe ἐγενήθη.

262, 11. 12. Nam hoc — reliquum eſt. Suum enim impleuit (fecit) et ſuperfluum eſt in poſterum, ceſſat in poſterum.

276, 14. Illud abſoluebat. Iſtum quidem dimiſit: hanc verò retinuit. De Simeone ſermo eſt et Anna, non de teſtamentis. Ἀπολύειν reſpicit ad Cap. 2, 29.

284, 21.

284, 21. Gubernationem. Immo *domum*. Κατοικία nusquam eſt gubernatio, ſed διοίκησις. Patet id vero etiam ex l. l. Nam ad Matth. pag. 1065. ita habet: καὶ γὰρ ἀμφοτέρων εἷς οἶκος καὶ μία αὐλή.

286, 16. Delens. Planam faciens, aequans. Hoc enim eſt h. l. λεαίνειν.

Ib. 21. Morbi ſenſus etc. Senſus conſcientiae ex iis, quae quilibet peccauit, quaſi clamans et arguens occulta cordis etc.

288, 8. In modum torrentis etc. Quaſi excauata et abſciſſa eſt a coniunctione et copulatione ſpirituali mentis, quae eſt ſecundum legem dei vincientis.

308, 15. Prouidentiam ſuam. *Suam* non eſt in Graeco. Οἰκονομίαν autem alibi reddere ſolet *diſpenſationem*. Οἰκονομία eſt vocabulum eiusmodi, quod Latina lingua vix exprimit. Hoc loco reddere poſſis, *opportune*.

Ib. vlt. Ipſos nec in Graeco eſt, nec neceſſe eſt addere.

322, 12. Capturae magnitudine. Prorſus piſcatione.

Ib. 19. Poſſent. Hic deeſt apud interpretem: participes autem vocat ſocios.

324, 23. Facinoroſi. Immo, ſubdoli, verſuti.

326, vlt. Et ſaepius. Saepius autem.

330, 14. ἐπιδοχή. Ita Hentenius edidit. Sed legendum ὑποδοχήν.

370, 3. Poſt, ſollicitudinibus, omiſit, et diuitiis.

Ib. a fine 5. Quanquam etc. Saepe vero etiam in vita eius hac, qui eam fecit.

382, 3. Expectabat ipſe. Ipſe in eo perſiſtit ac dicit.

Ib. 4. Stuporem. Ἔκστασιν, loco ἔνστασιν videtur legiſſe. Redde: huius perſeuerantiam. Nam ἔνστασις non differt ab ἐπιμονή.

392, 15.

392, 15. Quum vnum — ſumus. In Graeco tantum eſt: Filius enim eius eſt.

394, 13. Ad loca — ſeparata. Vt nimirum referrentur ad deſtinata ipſis loca.

Ib. 16. Videntes — ipſi etc. Videntes autem, iſtos (Moſen et Eliam) etiam ita ſupernaturaliter aſſumtos, magis timuerunt.

404, 18. Et ſequi ſe. Et, non eſt in Graeco et abeſſe debet.

406, 13. Coniunctim. Κατὰ συζυγίαν eſt binos.

408, vlt. Hic deſunt in Latino, quae Hentenius in ſuo Codice non videtur reperiſſe: Praecepit vero haec etiam duodecim laudato capite decimo nono.

434, 19. Qui conuenienti. Qui non conuenienti.

Ib. 28. Huc reducere. Ἀναγαγεῖν eſt anagogice ſeu allegorice explicare.

436, 22. Creata eſt. Legit ergo etiam πεφυκέναι.

444, penult. Animae tuae feneſtra. Quae animum tuum colluſtrat.

446, 28. Nationibus. Vitioſe ergo legit ἐθνῶν. Redde: cum ceteris ritibus etiam hunc, putantes.

450, 6. Et praeſertim — videant. Redde: Aliter etiam, iis, qui prorſus ſunt obtenebrati, magnum eſt, vel exiguum illuminari. Vocabula, ἄλλως τε καί, notant aliam explicationem.

454, 8. Technae. Forte ergo legit τέχνης.

460, 22. Cognoſcit enim, quod. Haec ſtruſtra addidit interpres. Οἶδε nihil aliud eſt, quam *ſolet*.

462, 3. Locum — conuenientem. Modum excogitat ea dignum. Interpres videtur legiſſe τόπον. Ταύτης refertur ad πλεονεξίας.

468, 3. Tribus vocabulis reddidit vnum νήφοντες.

Ib. 10. Oportet enim hos ſemper lucere et illuminare, illum quidem nos, hunc vero eos, qui a nobis docentur.

476, 8. Quanquam. Quodque — transibit.

Ib. 15.

Ib. 15. Et quodammodo. Videtur ergo in textu legisse, καί πως. Hanc lectionem comprobat etiam subiecta interpretatio. Nam ὡσανεὶ non est καὶ πῶς, sed καί πως.

478, 23. Qui — oriatur. Τὴν προτεθεῖσαν est, quem proposuerat, de quo ante dixerat.

Ib. 28. Post *erant* adde: cognatione et coniunctione. Sic enim mox p. 480. reddidit: κατὰ συγγένειαν καὶ σχέσιν.

488, 14. Interpres videtur legisse, διὰ συκῆς ἀκάρπου.

490, 16. Inter eos. Videtur inuenisse, ἐν αὐτοῖς. Male. Ἐν αὐταῖς, id est, ταῖς τρισὶ πολιτείαις. Ergo *in istis*. Mox ante *etiam* addiderim *quin*.

494, penult. Loco *fane*, reddendum est, *num*. ἆρα enim non conclusionem, sed interrogationem hic notat. Ei nunquam est *fane*, sed ἦ. Hoc ἦ Pseudo-Didymus ad Iliad. p. 23. explicat ὄντως, ἀληθῶς.

510, vlt. Quam — nesciat. Redde: Sine discrimine autem caenam eam nunc appellauit. Nam, vt mox docet, alibi vocauit prandium. Ergo ἀδιαφόρως vsus est vocabulo δείπνου et ἀρίστου. Forte, quia reddit, *quod finem nesciat*, inuenit ἀδιάφθορον.

512, 28. Repulerunt. Magis perspicuum erit, si *repulerunt* ponatur post *fruitionem*.

522, 14. Post *affectos* omisit interpres haec: simum autem doctores, vt impinguantes et commodo afficientes.

539, 16. Ἀποβλέπω. Forte interpres legit ἀποβλέπων.

552, 10. Ipsi — facti. Τούτου refertur ad τόπον. Πρόξενος vero non est hospes prior, sed is, qui aliis

aliis alicuius rei auctor et adiutor est. Redde: eius rei facti adiutores.

574, 23. Datur his. Redde: Datur enim id (regnum dei) hic quoque.

582, 10. Satis apparet ex versione, Hentenium inuenisse ὑποπιάζῃ. Ceterum δυσωπεῖν τινα non est *grauiter adspicere*, sed *vultum alicuius ad pudorem et verecundiam mouere*, adeoque *exorare*. Hoc loco reddere possis: *pudere me faciat*.

586, 21. Corruperunt. Sufficiebat, amouerunt.

594, 27. Illis — offeramus. Redde: iniuriis admoueamus. Interpres loco ἀδικήμασι videtur legisse ἀδικήσασι.

620, 24. Intelligentiam. Sententiam.

638, 9. Siue σινιατήριον etc. Hic quaedam de suis videtur addidisse interpres.

Ib. 17. Tandem. Τέλεον est *prorsus*.

658, 22. Supra id erat. Παρ' αὐτὴν, id est, τὴν μνήμην, *praeter hanc*, *quam hanc*. Nec enim legitur ὑπέρ.

669, 15. Νῦν δὲ — ἀπηλπίσαμεν. Haec interpres non agnoscit. Redde: Nunc vero ita mortuum desperamus. Intellige, αὐτὸν εἶναι λυτρωτήν. Possit vero etiam alicui in mentem venire ἀποθανόντος, intellecto αὐτοῦ, Nunc vero ita mortuo desperamus.

670, vlt. Saliebat etc. Omisso ἤγουν, interpres pro duobus vocabulis reddidit tria. Ceterum vtrumque σφύζειν et πάλλεσθαι de motu et pulsu cordis dicitur.

676, 21. Coelo — diuinitate. Ac si legerit ἐξ ὑψηλοῦ οὐρανοῦ καὶ ὑψηλῆς θεότητος. Redde: caeli aut diuinitatis.

Ad euangelium Ioannis.

6, 1. seq. Praecipua — iudicauit. Haec suo arbitrio mutauit interpres. Poterat ad verbum exprimere. Sed *de diuina saluatoris gratia* falsa sunt. Redde: Maxime vero curat ea, quae ab illis sunt praetermissa magisque quam reliqui (curat) doctrinam de diuina seruatoris natura, vt maxime necessariam, propter futuras haereses. Θεολογικὴ διδασκαλία, theologica doctrina, est doctrina de Christo, vt deo.

Ib. 18. Erat, quod. *Quod* delendum. Obscuram enim reddit orationem. In Graeco est, Istud Erat.

26, 24. Vnius. Pro οὑσης videtur legisse μιᾶς.

Ib. 25. et 31. Bis habet *miles*. Sed in Graeco non est στρατιώτης, sed στρατηγὸς, *belli dux*.

Ib. 31. Bellum. Videtur legisse πόλεμον. Mei habent *hostem*.

32, 28. Omnibus. Permutauit ergo πᾶσι cum παισί. *Solis* non est in Graeco.

40, 1. Putabant etc. Redde: Stulte enim credebant, cum iam contemni se videret, ipsum quoque, vt hominem, aliquid humani passurum, ac, si semet ipsum per arrogantiam Christum renunciasset, simul extinctum iri de Iesu famam, contra quam omnia moliebantur. Malim ergo legere, τὸν χριστὸν ἀνειπὼν λοιπέν. Constructio enim est, ὅτι πείσεται καὶ (ὅτι) σβεσθήσεται.

54, 4. Soli. Interpres videtur inuenisse, δύο τότε μόνοι, quod nec mihi displicet.

56, 12. Vocabulum. Nomen.

Ib. 22. Qui de eis colloquimur — versamur. Duplici modo reddidit, καὶ ὁμιλοῦντες αὐταῖς. Ὁμιλεῖν ταῖς γραφαῖς est litteras sacras tractare, aliis exponere. De sacerdotibus enim loquitur.

58, 6. Inquiunt. Ac si legerit φασί. Sed multoties singularis etiam ita adhibetur.

62, 13. Benignam — quodammodo. Humaniter remouet, non quod inuentus sit, sed quod a Nazaret sit, et plane quodammodo.

Ib. 17. Figurarum. Forte legit τύπων, loco τρόπων. Sermo est de constanti ac firmo Nathanaëlis ingenio, quod falli non potuit.

66, 26. 27. Hoc — illud — et. Τοῦτο μὲν — τοῦτο δὲ — τοῦτο δὲ, ex quibus postremum non videtur agnoscere Hentenius. Reddi debebant, Tum tempore passionis, tum resurrectionis, tum assumtionis.

68, 13. Christus vero etc. Christus vero etiam sermonem hic terminauit, relinquens illi secum reputare, quae dicta essent.

72, 1. Matre etc. Matris admonitio non solum intempestiua, sed et suspecta atque illorum, qui libenter reprehendunt, cauillationibus obnoxia.

Ib. 22. Matris etc. Quodque admonitionem suam non esset neglecturus, mensae ministros. Loco τὴν ταύτης legendum videtur aut τὴν αὐτῆς, aut τὴν τοιαύτην.

78, 16. Quidnam est hoc? Aliquid ad haec. Hentenius non videtur inuenisse πρός.

81, 3. Nescio, an non interpres legerit φανερώσοντος, quod nec mihi displicebat.

90, 21. Sed esse — obtenta. Sed diuina, egens ea. Δεόμενος hic non est *precans*, sed *egens*.

Ib. 24. Nosse deum. Nosse eum.

92, 18. Occulte. Forte, *occulta* seu *obscura*. Et mox, *excitant*.

94, 31. Sine verbo. Sine ratione.

Ib. 32. Ve[illegible] *rationes*, *causas*.

96, 5. Perfectum verbum. Certa ratio.

Ib. 23.

Ib. 23. Non quia eſſet a muliere. Neque tamen, quod nec ex muliere.

98, 11. Eius. Eiusmodi.

106, 4. Per baptismum. Per crucem.

114, 3. Auerſum — ſalute. Animi enim peruerſi, oculos claudere luci et voluntarie tenebris offundi, ac non ſolum ipſum non venire ad lucem, ſed contra etiam, luce magis ad eum appropinquante, fugere et auerſari ſalutem ſuam.

116, 2. Siquidem etc. Ne enim circumcurrentes, ita congregarent eos, qui crediturі eſſent, quod — Philippus, baptismum inſtituerunt, qui multos congregare poſſet, quos.

Ibid. 28. Multa deblateraſſent. Debacchati eſſent, cum furore egiſſent.

118, 19. Id perſuadere. *Id* non eſt in Graeco.

122, 29. Ita et iſtud etc. Ita et hoc de ſe.

126, 12. Siquidem etc. Quia enim, cum miſſus ſit, verba dei.

Ib. 28. Eiusdem naturae. Forte, ſimul natam.

142, 11. Loqui perſeuerat. Humaniter colloquitur ac permanet.

152, 13. Repentinum. Repente. Eſt enim ἀθρόον aduerbium.

154, 21. Siquidem inſtructi erant etc. Bene enim inſtituti eſt, non omnia doctoris curioſe inquirere.

158, 1. A patre. Ab intellectu.

162, 27. Matris ipſius. Interpres omiſit: et eius, qui putabatur, patris.

170, 19. Caeci autem etc. Caeci autem, quomodo? A ſtrepitu, qui fiebat, hoc diſcebant.

182, 29. Cauſam tradere videtur aduerſariis. Submittit. Id eſt, verba quidem ſubmiſſa, ſententia vero neutiquam,

184, 9. Intelligentes praebet. Formas imprimit.
Ib. 12. Modo paterno. Modo ſpirituali, ſpiritualiter.
188, 9. Naturalem non. Non genitum.
Ib. 15. Et quanquam etc. Si autem neceſſe eſt, etiam audacter aliquid reſpondere.
200, 23. Circa electiones. Sicuti haeretici.
Ib. 24. Campus. Locus. Χωρίον dicitur, vt Latinum locus, eo ſenſu, vt notet locum in libro. Eodem modo ῥῆσις adhibetur.
202, 18. Ex abundante cautione. Cautione', non eſt in Graeco. Ἐκ περιουσίας ſatis nota eſt formula.
216, 4. Viſitatam ac conſuetam. Moratam. Interrogatio ἠθικὴ eſt ea, quae mores et ingenium interrogantis exprimit.
Ib. 31. Coaccuſatorem. Defenſorem, et quaſi patronum.
222, 18. Non, quod — materia. Et propter hoc ipſum, et vt ora. Alia hic in ſuo Codice, haud abſurda, videtur inueniſſe interpres.
224, 2. Deſpiciendos eſſe etc. Deſpicienda eſſe, quae hic clara ſunt.
Ib. 18. In quibus etc. Attende vero, quod poſtquam. Credibile eſt, Codicem Hentenii hic corruptum fuiſſe.
228, 23. Ceteris omnibus etc. Reliqua omnia ſecunda, (id eſt,) inferiora cenſebant. Nec tamen omnes.
232, 8. Appoſuit. Immo, elegit, dedit ad hoc, vt.
Ib. 11. Ac ſi videlicet etc. Vt illud: qui eius teſtimonium accepit, oſtendit (confirmauit) deum eſſe veracem.
236, 14. Requie. Sic hic et p. 240. reddidit ἀπόλαυσιν, fruitionem. Niſi ἀνάπαυσιν legerit.

244, 3. Repetens. Hoc de suo videtur addidisse interpres.

252, 7. Transumtionem. Ad verbum, participationem. Μεταλαμβάνειν τινὸς est participem esse alicuius rei.

254, 21. Conuenienti tempore remansisse. Conueniens tempus expectare.

262, 6. De bonis. Vtiliter.

268, 7. Eo non — errabant. Exciderunt conatu, illo non inuento.

Ib. 10. Quendam irae tumorem. Iram paullulum remissam esse. Sic paullo ante pag. 267. vlt. est χαυνωθῆναι.

Ib. 25. Sui admirationem. Imperterritum animum suum.

274, 20. Legis accusare etc. Eos, qui leges violant, alium accusare, vt qui leges violarit.

276, 23. Qui tempore etc. Abrahamo nimirum.

286, 24. Attrahebant. Secum rapiebant.

294, 18. Quod nullus etc. Quod eorum Chrysostomus nullam omnino fecit mentionem. Ac profecto in omnibus eius operibus nullum huius narrationis inueni vestigium.

Ib. Nobis tamen etc. Periculum tamen nobis faciendum, etiam haec explicare. Nec enim vtilitatis expers est, quod hic inest caput, de muliere in adulterio comprehensa.

308, 22. Iuxta — modum. Et moratus. Seu, qui mores exprimit. Interpres ita, ac si legerit, κατὰ τὸ ἔθος.

322, 23. Temere. Licenter, audacter.

338, vlt. Qui visum. Forte legit, διὸ καὶ ὁ ἀναβλέψας.

348, 20. Et quasi etc. Et vt modo audierant.

350, 12. Pharisaeis. Videtur ergo Φαρισαίων legisse.

Ib. 22. Aequus. Gratus.

356, 9. Contexturam. Prudentiam. Forte interpres inuenit *σύνθεσιν* aut aliud quid simile.

358, 20. Spe bona etc. Eleuatus est sermone hoc, tanquam

Ib. 26. Simplicitatem etc. Hic abesse poterant, ac praeparationem. Nam *τὸ ἀπερίεργον τῆς πίστεως* est eius, qui simpliciter credit, qui sine omni haesitatione, dubitatione et nimia curiositate credit.

360, 25. Vt appareat etc. Vt appareat, aliorum quidem ex propensa ad bonum voluntate restitutus visus, aliorum autem ex mentis prauitate caecitas.

Ib. 29. Separati erant. Hic omissum: aut qui tunc erant.

362, 13. Similitudinem. Prouerbium.

366, 2. Vt eum etc. Eum audite.

Ib. 11. Cuiusque etc. Singularem in singulas oues ostendens curam.

372, 29. Et qui de malo gloriatur. *Κακόδοξος* h. l. opponitur *τῷ ὀρθοδόξῳ*. Est ergo, haereticus.

374, 19. Contritam alligabant. Laesam curabant. Nam *συντρίβειν* est premere: (*quetschen*) *δεσμεῖν* vero est ligare membra pressa.

380, 22. Patris condemnationem. Videtur *κατάγνωσιν* legisse, loco *κατὰ γνώμην*. Redde: patris voluntatem.

Ib. 27. Solam conformitatem. Saltem addendum, voluntatis. Vno verbo, consensum.

384, 15. Audire volentes. Volentes interrogare etiam.

Ib. fin. Obliuionem erga eos, qui condemnare properarent. Obliuionem decernere contra ea, quae ante gesta sunt. *Τὰ φθάσαντα*, sunt iniuriae, quae anteceſſerant. *Καταψηφίζεσθαι* vero non est condemnare, sed simpliciter decernere. Dicitur

citur hoc de iis, qui magno animo acceptas iniurias negligunt et contemnunt. Oppositum est, vlcisci.

390, 17. Et ego taeco. Etiamsi ego tacuero.

394, 9. Alibi etiam. Et. Interpres videtur legisse, καὶ ἀλλαχοῦ.

396, 10. Dirigitur. Fit, spectat. Εὐθύνεται nullo modo legere potuit.

406, 23. Etiam non asciti. Minime fallaces, minime suspecti.

416, a fine 3. Quum in legis transgressionem impegissent. Cum ad legis transgressiones declinassent.

420, 14. De tribu. A principe tribus.

434, 1. Vt omnem etc. Vt omnem ingratorum Iudaeorum excusationem tolleret.

446, 21. De his, qui etc. De incredulis hoc dixit propheta, tam de his, quam de aliis, his aequalibus. Interpres τούτων τε καὶ τῶν τοιούτων inculcauit post λέγων. Tollenda ergo sunt *horum et similium* post *dicens*.

450, 5. Demonstratiuum. Hoc de suo addidit, ac si repererit ἀποδεικτικόν.

458, 27. Licet — esset. In Graeco tantum est, Ac tantae potestatis.

472, 22. Χάριν παρηγορίας, male, vt videtur, interpres retulit ad sequentia ἔγραψε ταῦτα.

504, 17. Ad vos spectant. — Τὰ προσιζάμενά τινι sunt ea, quae aliquem male habent, quae ei molesta sunt, in quibus offendit. Ergo, vos offendunt.

Ib. 24. Quae ad illos etc. Ea, in quibus offendebantur.

508, 19. Sed malitiae etc. Siquidem omnia euerteret et deiiceret.

514, 19. Obiter. Forte.

516, vlt. Quadrat. Similis, non abſimilis.

520, 22. Occultabat. Immo, aperiebat, reuelabat. Videtur legiſſe, ἐπεκάλυπτε.

522, 12. 13. Negatiue etc. Sententiam quidem expreſſit, ſed a Graeco receſſit. Κατ' ἀπόφασιν eſt directe. Rectum eſt pronunciatum, recte pronunciauit. Qui enim interrogat obliqua videtur oratione vti.

526, 6. Vt ſi. Siquidem.

530, 19. Et ex aequo pugnabimus — proſpicientes. Et ſimiliter, quaſi delirantes, conabimur — proſpicere.

532, 3. Sed cognoſcentes. Ἵνα non expreſſit interpres. Ac redundare videtur.

Ib. 3. a fine. Deceptor. Forte legit, ὁ ἀπατεών.

534, 8. Pro honeſto. In Graeco eſt, pro amato.

Ib. a fine 2. Abſorptos. Graecum notat, lucta victos, id eſt, proſtratos. Interpres videtur inueniſſe, καταποθέντας aut καταποντισθέντας.

536, a fine 4. Spiritus ſancti. Per ſpiritum ſanctum.

538, 7. Tandem. Prorſus. Forte τέλος inuenit.

540, 20. Per horrendam etc. Per ea, quae in cruce et reſurrectione mea accident horrenda et mirabilia, profeceritis.

542, 10. Ante, *ne incaute*, omiſit, *Futura*.

Ib. 11. Prophetiae. Forte ergo legit: προφητικῆς καὶ προγνωστικῆς.

546, 2. Ab hoc itaque. Denique ab hoc.

546, 6. Continuationem. Continuationem et intentionem. Non videtur legiſſe, καὶ ἐπιτάσεως, id eſt, αὐξήσεως.

Ib. 10. Vulgare. In Graeco eſt, *mundanum*, id eſt, ex rebus, quae in mundo ſolent accidere, repetitum. Niſi κοινὸν legerit.

552, 17.

552, 17. Et horam. Καὶ ὥραν non est in Graeco.

562, 18. Quam ex substantia etc. Quam a natura adiunctam habebat. In vocabulo συγκληρονῦν non vbique vrgenda est notio haereditatis.

574, 4. *Repetit*, non est in Graeco.

Ib. 17. Vt cessante etc. Vt acquiescente infirma adhuc mente eorum, plene (perfecte) gaudeant, me non contrario apparente deo.

576, 3. Idem adhuc etc. Continuo hoc quoque dicit, testans eos puros esse a malitia, vt confirmentur, ne turbentur, si odio. Loco προσμαρτυρῶν videtur legisse προμαρτυρῶν. Quid vero loco ἀπόνηρον legerit, ignoro.

588, 15. Indicare prae conscientia etc. Noscere aut a forma (habitu corporis, specie) aut a voce. Ostendit igitur, quod. Συνειδότος loco εἴδους videtur legisse. Male. Mox est, *neque omnino videre.*

602, 16. Venatores. In Graeco est θήραμα, non θηρατής. Θήραμα vero est, *res, quae capitur.* Ergo, *praedam sentientes.* Sic verbi caussa, cum lupus ouem cernit, impetum in eam facit. Hoc ergo est lupi θήραμα.

604, 20. Accrescebat. Non est in Graeco. Forte προσφύουσαν inuenit. Redde: *respondit, vt eius a potentia* (sublatum) *supercilium detraheret.* Potentiam enim seu potestatem habebat, vt praeses.

606, 10. Aduersatur. In Graeco ἀνταίρει plus est. Dicitur enim ἀνταίρειν de iis, qui principi ac regi suo se opponunt adeoque tyrannidem affectant. Hinc substantiuum ἀνταίρτης. Vide Chrysost. T. V. p. 5. B. bis et Theophylact. in Euangelia p. 124. D. p. 819. fin.

Ibid. 14. Annon omnia abiectionis erant. Ac si legerit, οὐ πάντα ἦν εὐτελείας, καὶ τροφὴ κ. τ. λ.

Redde: nonne in omnibus erat vilis (ac humilis) in victu, in veſtitu etc.

608, 4. Et quanquam — foras. Haec pro arbitrio mutauit Hentenius. Quae vero in fine habet, ea in nullo meorum adduntur.

612, 2. Quae pariter — erat. Σύννυμφον nunc appellat *affinem*, τὴν κατ' ἐπιγαμίαν συγγενῆ.

Ib. 20. Ad ſalutaria exercentur. Salutaria tractant, (ſalutari et euangelicae doctrinae vitaeque Chriſtianae dant operam.)

Ib. 29. Longanimitatis. Παραμονὴ Ioannis eſt, quod captum, abductum ac cruci affixum Chriſtum fuerat ſecutus, cum reliqui diſcipuli eum deſeruiſſent, Ergo, *perſeuerantiae*, *conſtantiae*.

614, 9. Philoſophiae dediti. Per philoſophiam Chriſtianam. Φιλοσοφεῖν nunc eſt *compeſcere libidinem*.

Ib. 16. Teſtamento cauit. Iuſſit, mandauit.

616, 1. Idque propter crucis altitudinem. Scilicet ſpongiam ideo arundini impoſuerunt, vt ita facilius pendentis in cruce ori admouere eam poſſent, quod ſolis manibus fieri non poterat.

618, 19. Siue vt Euam etc. Siue Euam, vt lateris.

Ib. 21. Per ſanguinis etc. Per ſanguinem, martyrii (intellige, baptiſma) alterum vero per aquam regenerationis. Neque vero mirum caedem martyrum dici baptiſma, cum Chriſtus ipſe ita de ſe dixerit. Luc. 12, 50.

622, 15. Seu conſiliarium. Hoc ideo perſpicuitatis cauſſa addidit interpres, quod mox ex vocabulo βουλεύειν Euthymius argumentatur.

626, 2. Et ſe — deſpicientes. Inter ſe certantes. Interpres videtur legiſſe, καὶ ἑαυτῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀμελοῦντες. Sed quae inferius leguntur p. 627. verſ. 12. ἐνίκησαν οὖν κ. τ. λ. lectionem meorum Codd. firmant.

Ib. 27.

Ib. 27. Veritus etc. Veritus tantum temporis impendere negotio ſuperfluo, vano.

636, 2. Nempe — Iohannes. Vtpote Petro etiam et Iohanne comprobantibus, aſſentientibus.

Ib. 19. Tribuit. Aut ergo interpres αὐταῖς, quod ex Hebraismo hic additum eſt, non legit, aut id neglexit.

652, 17. Ornatum. Decus, decentiam.

658, 3. Etſi Hentenius etiam videtur legiſſe καὶ σωφρονέστερον, tamen malim, σωφρονέστερον γὰρ αὐτὸν κ. τ. λ.

Ibid. 16. Petro itaque etc. Quae in Graeco in fine ſcholii leguntur, ea in principio habet interpres.

666, 28. Auxit. Immo, caſtigauit, temperauit, mitigauit.

INDEX LOCORVM LITTERARVM SACRARVM AB EVTHYMIO EXTRA ORDINEM LAVDATORVM.

Pr. notat praefationes tomi primi. I. notat Matthaeum: II. Marcum et Lucam: III. Ioannem. Numeri barbari additi Romanis paginas indicant.

GENESIS.

Cap. 1, verſ. 28. III, 549.
1, 31. I, 613.
2, 4. I, 19.
2, 24. I, 741.
3, 4. 5. III, 327.
8, 7, I, 49.
17, 22. III, 105.
18, 21. III, 105.
22, 1. III, 221.
27, 29. I, 77.
30, 43. I, 315.
35, 23. I, 49.
49, 7. I, 77.
49, 9. I, 401.
49, 10. I, 51.

EXODVS.

Cap. 3, verſ. 6. I, 861. II, 617.
4, 21. III, 449.
4, 22. I, 311. II, 501. III, 323.
13, 2, II, 265.
15, 27. II, 407.
19, 8. I, 823.
19, 16. I, 681.
20, 5. III, 341.
20, 7. I, 191.
20, 12. I, 757.
20, 13. I, 175.
21, 12. I, 175.
22, 1. II, 595.
24, 6—8. I, 1015.

LEVITICVS.

Cap. 2, verſ. 13. II, 129.
12, 2. II, 263.
16, 29. II, 207.
19, 18. I, 273. 757.
23, 5. 6. I, 993. ter.

NVMERI.

Cap. 16, verſ. 5. III, 377.
21, 8. 9. III, 107.
24, 17. I, 53.

DEVTERONOMIVM.

Cap. 6, verſ. 13. I, 127.
6, 16. I, 123.
8, 3. I, 121.
21, 23. III, 617.
18, 15. III, 43. 155. 367.
22, 27. I, 45.
23, 21 — 23. I, 191.
24, 16. III, 341.
25, 5. I, 855.

IOSVA.

Cap. 3, verſ. 10. I, 649.

REGVM I.

Cap. 2, verſ. 7. II, 233.
21, 1. 8. II, 47.
21, I, 459.
16, 7. I, 345.

REGVM III.

Cap. 10, verſ. 1. I, 501.
17, 9. II, 315.

REGVM IV.

Cap. 4, verſ. 29. II, 411.
5, 14. III, 101.
19, 35. I, 1061.

CHRONICORVM II.

Cap. 6, verſ. 30. I, 345.

IOBVS.

Cap. 5, verſ. 13. I, 119.

PSALMI.

Pſ. 1, verſ. 5. I, 969.
1, 6, I, 287.
2, 4. II, 525.
2, 8. III, 561.
2, 9. I, 477.
Pſ. 4, 5. I, 151.
7, 10. I, 345.
8, 2. III, 551.
8, 3. II, 485.
9, 28. II, 19.
9, 36. I, 1069.
13, 1. I, 619.
13, 3. III, 371.
15, 4. I, 763. II, 559.
17, 14. III, 235.
21, 9. I, 1127.
21, 32. III, 101.
25, 6. I, 1103.
31, 1. III, 101.
31, 8. II, 401.
33, 1. II, 45.
33, 8. I, 715.
33, 15. I, 101. 965.
36, 18. I, 287.
39, 9. III, 287.
40, 10. III, 469.
43, 15. I, 539.
43, 19. III, 449.
43, 23. III, 579.
44, 11. I, 629.
47, 3. I, 193.
49, 14. III, 153.
50, 19. I, 147. III, 153.
50, 21. III, 153.
68, 10. III, 87.
68, 22. I, 1111. III, 615.
72, 25. I, 231.
72, 27. III, 449.
77, 2. I, 545.
77, 32. I, 497.
77, 56. I, 497.
78, 24. III, 233.
79, 1. I, 385.
79, 9. I, 825.
79, 13. I, 825.
83, 6. II, 19.
84, 8. II, 421.
92, 1. II, 599.
94, 7. III, 365.
102, 5. III, 101.

Pſ. 102, verſ. 17. II, 233.
102, 21. I, 223.
103, 3. I, 681.
108, 2. III, 529.
109, 1. I, 49. 869. II, 599. III, 565.
118, 133. I, 921. III, 371.
131, 17. III, 207.
138, 16. II, 419.
140, 2. I, 69.
148, 13. III, 551.

PROVERBIA.

Cap. 1, verſ. 6. I, 539.
19, 17. II, 345.
27, 2. II, 585.
28, 1. I, 401.

ECCLESIASTES.

Cap. 1, verſ. 2. III, 371.

SYRACIDES.

Cap. 2, verſ. 1. II, 519.
4, 3. II, 565.
18, 38. III, 435.

IESAIAS.

Cap. 1, verſ. 15. III, 427.
6, 1. III, 37. 451.
6, 6. I, 1015.
7, 9. III, 133.
7, 14, I, 45. II, 269.
8, 3. I, 47.
8, 14. II, 273.
10, 23. I, 539.
28, 16. II, 273.
29, 13. I, 287.
40, 3. II, 117.
44, 6. I, 49.
45, 7. I, 259.
49, 6. III, 303. 311.
52, 7. I, 17.
53, 7. III, 603.
Cap. 53, 12. I, 1125.
54, 13. I, 11.
59, 2. III, 449.
63, 17. III, 449.
66, 1. I, 193.

IEREMIAS.

Cap. 7, verſ. 11. I, 811.
10, 11. III, 11.
18, 8. 10. I, 767.
23, 24. I, 193. III, 315.
38, 31. 33. I, 11.

BARVCH.

Cap. 3, verſ. 37. III, 271.

EZECHIEL.

Cap. 10, verſ. 18. III, 37.
17, 2. 3. I, 539.
18, 2—4. III, 341.
18, 3. I, 649.
34, 2. III, 375.
44, 2. II, 265.

DANIEL.

Cap. 7, verſ. 9. III, 37.

OSEE.

Cap. 4, verſ. 6. III, 449.
6, 6. I, 357. 463.
7, 11. I, 401.
12, 10. III, 37.

IOEL.

Cap. 2, verſ. 28. II, 677.

AMOS.

Cap. 3, verſ. 6. I, 259.

IONAS.

Cap. 3, verſ. 4. I, 501.

MICHAEAS.

ap. 5, verſ. 2. I, 51. II, 251.
7, 6. I, 417.

SOPHONIAS.

ap. 2, verſ. 11. III, 151.

AGGAEVS.

ap. 2, verſ. 8. II, 549.

ZACHARIAS.

ap. 9, verſ. 9. III, 225.
13, 7. I, 1033.

MALACHIAS.

ap. 3, verſ. 1. I, 431. 437.
4, 4. 5. I, 437. 687. III, 41.

MATTHAEI

Caput primum.

erſ. 1. I, 19. II, 303. 305.
1. 2. Pr. 133.
4. Pr. 133.
18. I, 19.
20. III, 97.
21. I, 17. II, 247.

Caput ſecundum.

5. III, 279.
6. II, 223. 251.
13. II, 277.
22. II, 285.

Caput tertium.

1. II, 287. 299. III, 81.
2. II, 555.
V. 3. II, 247.
4. II, 17.
6. Pr. 124.
7. I, 493.
9. III, 319.
11. III, 31. 395.
12. I, 377.
13. II, 19.
14. III, 51.
15. I, 167.
16. II, 19.
17. I, 473. 537. II, 19. 21. III, 51. 209. 379.

Caput quartum.

V. 1. II, 21. 305.
3. II, 21.
5. II, 307.
8. II, 307.
11. II, 307.
13. III, 163.
17. I, 375. II, 313.
18. Pr. 134. III, 59.
24. I, 377.
29. I, 641.

Caput quintum.

V. 1. II, 25.
6. I, 215.
7. I, 237.
13. II, 131.
14. II, 371. 445.
16. I, 223.
21. 22. I, 167.
22. I, 197.
24. I, 209. 237.
28. Pr. 134.
29. 30. I, 235.
32. I, 739.
33. Pr. 135.
38. II, 343.
40. I, 237.
43. II, 343. III, 481.
45. II, 345.

Caput sextum.

Vers. 9 — 11. I, 257.
11. I, 247.
19. II, 467.
24. II, 555.
25. II, 465.
29. I, 251.
33. I, 149.
34. I, 225.

Caput septimum.

V. 1. II, 345.
3. I, 263.
7. I, 695. 749. II, 345.
12. I, 865. Pr. 135. II, 423. 343.
13. II, 497.
14. I, 457. Pr. 135. III, 557.
16. I, 533.
18. I, 493.
21. II, 351.
22. 23. III, 481.
22. II, 127.
24. II, 351.
27. Pr. 135.
28. II, 25. 353. III, 219.

Caput octauum.

V. 1. II, 37.
4. I, 371. III, 175.
5. Pr. 136. III, 165.
11. Pr. 91. 136.
14. II, 37.
16. II, 31. bis.
20. III, 55.
26. I, 659.
34. II, 377.

Caput nonum.

V. 2. II, 41. III, 173. 177. 639.
6. III, 175.
11. II, 523.
13. I, 443.
14. I, 427.
22. II, 79.
26. II, 85.
28. II, 569.
33. III, 529.

Caput decimum.

V. 1. II, 89. III, 551. 289.
2. II, 337.
5. I, 621.
6. I, 625.
7. II, 387.
8. Pr. 137.
12. I, 417. II, 411.
13. II, 411.
14. II, 413.
15. II, 415.
16. II, 409. III, 367. 535.
17. 18. III, 535.
18. I, 405.
19. II, 457.
19. 20. Pr. 16.
20. II, 415.
21. I, 419.
22. III, 535.
24. III, 467.
25. II, 349. III, 527.
26. II, 371.
28. III, 535.
29. II, 457.
32. II, 457.
33. II, 177.
34. II, 475. 477. III, 351.
35. II, 483.
40. III, 471.

Caput vndecimum.

V. 12. I, 197.
13. II, 11. 555.
14. I, 689. II, 213.
19. I, 353.
25. I, 447. 521.

V. 27. Pr. 15. III, 281. 377.
30. I, 169. 277.

Caput duodecimum.

V. 1. II, 333.
2. I, 355.
6. I, 463.
14. II, 335.
16. II, 49.
24. I, 409. III, 209. 541.
25. II, 439.
29. Pr. 124. III, 441.
30. II, 127.
32. II, 459.
34. I, 617.
40. I, 779. 1161.
48. III, 613.
50. II, 443.

Cap. decimum tertium.

V. 2. II, 59.
5. Pr. 124.
16. II, 421.
17. III, 21.
19. II, 369.
27. Pr. 129.
30. Pr. 140.
31. II, 495.
33. II, 495.
41. I, 933.
51. I, 553.
52. II, 429.
53. III, 163.

Cap. decimum quartum.

V. 14. Pr. 141. II, 389.
16. III, 221.
20. III, 175.
22. 23. III, 225.
23. II, 97.
27. 28. III, 227.
33. I, 651.

Cap. decimum quintum.

V. 9. III, 365.
11. I, 645.
15. I, 449.
21. II, 101.
24. I, 61. II, 235. 597. III, 23. 419.
27. 28. I, 449.
33. I, 645.

Cap. decimum sextum.

V. 1. II, 439.
4. Pr. 142.
16. I, 447. III, 259.
17. Pr. 15.
18. I, 381.
20. Pr. 93.
21. II, 391.

Cap. decimum septimum.

V. 5. III, 273.
9. II, 395.
15. II, 121.
19. II, 123.
22. I, 1169.

Cap. decimum octauum.

V. 1. II, 399.
7. II, 567.
15. I, 261.
18. I, 261. III, 639.
29. Pr. 93.
31. Pr. 129.

Cap. decimum nonum.

V. 3. II, 557.
8. I, 189.
9. Pr. 143.
12. I, 951. bis.
13. I, 659.
28. I, 781. II, 639.
29. I, 419.
33. III, 529.

Cap. viceſimum.

V. 15. Pr. 144.
17. II, 591.

Cap. viceſimum primum.

V. 1. III, 429.
4. III, 429.
7. Pr. 93. bis.
9. III, 427.
9. 10. II, 607.
11. II, 609.
12. III, 83.
13. III, 85.
18. III, 137.
23. III, 87.
33. I, 959.
43. II, 613.
44. II, 613.
45. II, 153.

Cap. viceſimum ſecundum.

V. 4. Pr. 124. II, 513.
15. II, 615.
30. II, 617.
33. II, 617. III, 219.
35. Pr. 94. II, 423.
36. ſeqq. I, 273.
40. II, 423.
41. II, 617.

Cap. viceſimum tertium.

V. 3. I, 261.
4. II, 453.
5. II, 159. 619.
6. II, 451.
7. Pr. 94.
13. II, 619.
14. II, 453.
15. Pr. 146.
21. Pr. 146.
26. II, 449.
27. II, 451.
34. II, 453.
37. III, 451.
38. II, 505.

Cap. viceſimum quartum.

V. 1. II, 619.
3. II, 621.
5. I, 923.
13. II, 623.
15. II, 623.
17. 18. II, 623.
21. I, 505. II, 625.
22. III, 371.
23. 24. II, 577.
27. II, 577.
28. II, 581.
29. II, 625.
30. I, 969. III, 623.
32. II, 625.
34. II, 627.
40. II, 581.
42. II, 627.
43. II, 471.
45. Pr. 94. II, 473.

Cap. viceſimum quintum.

V. 26. I, 957.
30. II, 605.
32. I, 559.
40. II, 31. 433.
46. III, 199.

Cap. viceſimum ſextum.

V. 13. III, 423. 459.
15. I, 1089.
17. I, 993. II, 629.
18. Pr. 95. II, 633.
20. II, 633. III, 459.
22. II, 635.
24. II, 635.
25. I, 1025.
26. II, 635. III, 249.
28. III, 249.
29. II, 633. III, 475.

V. 30. II, 635. III, 587.
32. I, 1167. 1183.
33. I, 449. 1037. III, 483.
34. II, 641.
35. I, 1037. III, 483.
39. II, 645. III, 559.
40. Pr. 125.
42. II, 657.
44. II, 647.
47. III, 589.
51. III, 591.
52. Pr. 147.
56. III, 557.
57. III, 591.
58. II, 177. 285. 649. III, 593. bis. 597.
59. seqq. I, 1081.
63. II, 649.
65. Pr. 148.
67. I, 1081. II, 649.
69. I, 1081. III, 593.
74. III, 597.
75. II, 649.

Cap. vicesimum septimum.

V. 1. III, 597.
11. II, 651. III, 597. 599. 601.
15. II, 653. III, 601.
20. III, 601.
26. I, 975.
31. III, 609.
34. III, 615.
35. II, 657. III, 611.
37. II, 659. III, 611.
38. III, 611.
39. II, 657.
42. III, 381.
44. II, 659.
48. I, 1111.
49. Pr. 148.
50. II, 661. III, 613.
54. Pr. 95. II, 663. III, 313.
V. 56. II, 183.
57. III, 623.
61. II, 663.
62. 63. I, 499.

Cap. vicesimum octauum.

V. 1. I, 1177. II, 663. III, 625. bis.
7. II, 665.
9. II, 183. III, 633.
10. III, 521.
11—13. III, 313.
15. II, 183. 665.
16. II, 187. 625. III, 657.
18. I, 1021.
19. I, 841. Pr. 96.

MARCI.

Caput primum.

V. 4. I, 95.
5. I, 95.
7. I, 105. II, 297. III, 45.
8. I, 105. II, 15.
11. III, 51.
13. I, 117. bis. 445.
14. I, 139.
15. I, 135. 137.
24. I, 317.
25. I, 659.
28. I, 141.
32. I, 319.
34. I, 525. 527. II, 321.
38. I, 375.
40. I, 301.

Caput secundum.

V. 1. II, 329.
2. seqq. I, 827.
4. I, 343.
5. 7. III, 639.
6. 7. I, 345.
14. Pr. 150. I, 349. 381.
16. I, 355.

V. 17. Pr. 139.
18. I, 359.
23. I, 457.
27. I, 465.

Caput tertium.

V. 1. I, 465.
3. I, 469.
4. Pr. 96.
5. I, 469.
6. I, 469.
13. III, 469.
16. III, 59.
18. I, 381.
22. I, 479.
31. I, 507.

Caput quartum.

V. 11. II, 369.
19. I, 529.
20. I, 531.
21. Pr. 96.
23. II, 373.
33. I, 545.
37. I, 327.
38. Pr. 154. I, 329. bis.
39. I, 331.

Caput quintum.

V. 1. I, 333.
13. I, 339.
22. I, 365.
23. I, 365.
24. I, 365.
26. II, 379.
27. II, 381.
29. I, 367.
32. II, 383.
35. I, 367.
41. Pr. 154.

Caput sextum.

V. 4. I, 563.
5. I, 565.
6. I, 565.
7. I, 385.
8. 9. I, 389.
11. I, 393.
14. I, 571.
20. I, 573.
21. I, 577.
23. I, 575.
25. I, 577.
27. I, 577.
29. I, 581.
30. II, 389.
30—32. I, 583.
33. Pr. 155. I, 583.
34. I, 585.
35. I, 587.
37. Pr. 125.
38. I, 635.
39. I, 589.
41. I, 593.
43. I, 593.
45. I, 603.
47. III, 227.
48. I, 595.
51. I, 601.

Caput septimum.

V. 3. 4. I, 605. II, 447.
16. 17. I, 615.
19. I, 617.
22. I, 617.
24. I, 621.
26. I, 621. 623.
27. I, 625.
29. I, 627.

Caput octauum.

V. 3. I, 633.
10. I, 639.
12. I, 641.
13—15. I, 643.
17. 18. I, 645.
27. I, 649.
29. I, 653.

V. 30.

V. 30. I, 659.
31. I, 655.
33. I, 659. 661.
34. I, 663.
35. I, 665.

Caput nonum.

V. 6. Pr. 156. I, 679. bis. II, 395.
10. I, 699.
17. I, 691.
23. II, 191.
24. Pr. 156.
25. I, 691. 693.
28. I, 695.
32. I, 699.
33. II, 399.
34. Pr. 156. I, 705.
35. Pr. 125.
36. I, 705.
37. I, 709. III, 453.
41. I, 423.
50. I, 163. II, 528.

Caput decimum.

V. 11. I, 745.
13. I, 751.
14. I, 751.
16. I, 751.
21. I, 753. 759.
29. I, 767.
30. I, 769. bis.
46. I, 797.

Capitt. vndecimum.

V. 1. III, 429.
2. I, 799.
4. seq. I, 803.
8. I, 805.
10. I, 807.
12. III, 137.
12. 13. I, 815.
19. I, 817.
23. I, 817.
24. I, 819.

Cap. duodecimum.

V. 4. I, 827.
6. I, 903.
8. I, 829.
9. I, 831.
15. I, 851. 853.
25. I, 861.
28. II, 423.
29. Pr. 98.
34. I, 865.
35. I, 869.
36. Pr. 98. I, 867.
37. I, 869.
38. I, 875.

Cap. decimum tertium.

V. 1. I, 897.
3. I, 899.
4. I, 901.
10. I, 911.
12. I, 907.
15. 16. II, 623.
23. I, 925.
27. I, 931.
32. I, 937.
33. I, 943.
37. Pr. 125.

Cap. decimum quartum.

V. 2. seqq. I, 979.
3. Pr. 159. I, 981. ter.
4. 5. I, 983.
7. 8. I, 985. III, 425.
11. I, 989.
12. I, 991.
13. I, 995.
13 — 15. I, 995.
18. I, 1005.
19. I, 1005. II, 635.
20. I, 1005.

V. 22. Pr. 126.
25. I, 1021.
27. Pr. 160.
29. I, 449. III, 483.
30. I, 1035.
33. I, 1041.
35. 36. I, 1043.
37. I, 1045.
39. I, 1045.
40. I, 1047.
41. I, 1049.
44. I, 1053.
51. 52. I, 1063.
53. I, 1063.
55. seq. I, 1081.
56. I, 1069.
57 — 59. I, 1069.
61. I, 1071.
62. I, 1071.
65. I, 1075.
65. 66. I, 1081.
66. seq. I, 1065.
68. I, 1077. 1079.
70. I, 1077.
71. I, 1079.
72. I, 1079. bis.

Cap. decimum quintum.

V. 1. I, 1083.
8. I, 1099.
11. I, 1099.
14. I, 1101.
15. I, 1103.
17. I, 1105.
21. I, 1109.
22. I, 1111.
23. I, 1111.
24. I, 1113.
26. I, 1121.
28. Pr. 98. 126. 161.
29. I, 1125.
32. I, 1127.
36. I, 1111. 1133.
39. I, 1137. 1139.
V. 40. I, 1143.
43. I, 1143. 1145.
44. 45. I, 1145.
46. Pr. 161.
47. I, 1147.

Cap. decimum sextum.

V. 1. I, 1177.
2. I, 1157.
3. 4. I, 1159.
5 — 7. I, 1165.
8. I, 1171.
9. seq. Pr. 161.
11. Pr. 99.
12. II, 667. 673. III, 657.
14. I, 1181.
15. I, 1185.

LVCAE

Caput primum.

V. 1. I, 15.
4. I, 13.
17. Pr. 162.
20. II, 241.
36. Pr. 162.
41. I, 433. III, 49.
46. seq. II, 680.
68. seq. II, 682. seq.

Caput secundum.

V. 1. I, 65.
7. I, 65. bis.
8. seq. I, 69.
14. I, 115. 417.
18. I, 69.
22. I, 71.
37. Pr. 163.
39. I, 71.
40. I, 475.
46. III, 39.
51. I, 507.

Caput

Caput tertium.

V. 1. I, 85.
2. I, 431. II, 359. III, 17.
2. 3. I, 89.
7. I, 99.
16. I, 105. bis.
21. II, 19.
22. II, 19. 21. III, 51.
23. I, 87. Pr. 100.

Cap. quartum.

V. 2. I, 117. II, 21.
3. I, 121. II, 21.
5. I, 125.
6. 7. I, 125.
8. I, 127.
13. I, 129. bis.
16. I, 562. II, 25. 27.
24. I, 565.
33. II, 25.
35. II, 27.
36. II, 29. bis.
37. I, 141.
38. I, 317. II, 37.
40. I, 319.
41. II, 33.
42. II, 33. 35. Pr. 127.
43. II, 35. bis.

Caput quintum.

V. 2. III, 59.
3. I, 623.
4. I, 625.
10. III, 651.
12. I, 301. II, 37.
15. II, 39.
18. II, 41.
19. I, 343. Pr. 164.
27. I, 349. Pr. 102.
29. I, 353.
30. I, 355.
33. I, 359.

Caput sextum.

V. 1. 2. I, 457.
6. I, 465. 467.
8. I, 469.
11. I, 471.
12. I, 385.
12. 13. II, 51.
15. I, 381. 383.
16. I, 383.
26. Pr. 103. 165.
29. I, 201.
30. I, 203.
32. I, 209.
34. I, 205.
37. I, 261.
40. Pr. 104.
46. I, 285.

Caput septimum.

V. 2. III, 165.
2. seq. I, 313.
7. Pr. 104. 165.
12. I, 427.
18. I, 425.
31. I, 439.
37. I, 979.

Caput octauum.

V. 5. I, 513. Pr. 105.
9. II, 59.
13. I, 529.
14. I, 529.
15. I, 531.
19. I, 507.
22. II, 69.
23. I, 327.
24. I, 329.
25. I, 331.
26. I, 333.
31. II, 75.
35. I, 341. II, 75.
41. I, 365.
42. I, 365. bis. II, 77.

V. 43. I, 365.
44. I, 367.
45. Pr. 167.
47. I, 367.
48. II, 79.
53. II, 83.
55. III, 175.
56. II, 85.

Caput nonum.

V. 1. II, 89.
3. I, 389. 391.
7 — 9. I, 571.
10. I, 583.
11. I, 585.
12. I, 585. 587.
14. I, 589.
18. I, 649.
20. I, 653.
21. I, 655.
23. I, 663. Pr. 167.
28. I, 669. bis.
31. I, 675. bis. Pr. 168.
32. I, 679. 681.
33. I, 679.
42. I, 693.
45. I, 699.
46. I, 705.
47. I, 705.
48. I, 709.
52. 53. III, 163.
54. Pr. 168.
55. Pr. 105. 168.
62. Pr. 168.

Caput decimum.

V. 5. I, 393.
15. Pr. 169.
17. Pr. 169.
20. Pr. 105. 169.
21. I, 449. Pr. 172.
22. I, 451.
23. Pr. 106.
27. II, 431.
V. 41. III, 231.
42. Pr. 173.

Caput vndecimum.

V. 16. I, 495.
20. I, 483. 485.
22. I, 485.
27. 28. I, 511.
39. I, 887. bis.
42. I, 885.
44. I, 889.
46. I, 873.
48. I, 889.
50. I, 891.
52. I, 881.

Caput duodecimum.

V. 15. II, 463.
18. Pr. 106. 130.
20. II, 471. 561.
46. I, 949.
47. Pr. 174.
49. I, 417.
58. I, 185.
59. I, 185.

Cap. decimum tertium.

V. 5. Pr. 174.

Cap. decimum quartum.

V. 18. I, 623.
34. II, 131.

Cap. decimum quintum.

V. 26. Pr. 107.

Cap. decimum sextum.

V. 6. Pr. 176.
8. I, 399.
12. III, 629.
17. I, 935.

Cap.

Cap. decimum septimum.

V. 21. Pr. 107.
32. Pr. 107.
34. I, 941.
37. I, 927.

Cap. decimum octauum.

V. 3. I, 779. bis.
12. I, 211. Pr. 177.
14. Pr. 177.
15. I, 751.
18. I, 753.
22. I, 759.
28. I, 767.
29. 30. I, 149.
30. I, 769.
35. seq. I, 797.

Cap. decimum nonum.

V. 4. Pr. 108. 177.
5. I, 355.
8. I, 355.
9. I, 355.
13. I, 965.
15. Pr. 108.
29. III, 428.
30. I, 799.
33. 34. I, 803.
35. I, 805.
38. I, 807. bis.
39. I, 809.

Caput vicesimum.

V. 9. Pr. 109.
10. seq. I, 827.
13. I, 827.
16. I, 831. bis.
20. I, 849. Pr. 109.
23. I, 851.
24. I, 853.
30. Pr. 109.
35. I, 861. Pr. 109.
36. I, 859. 861.
V. 38—40. I, 863.
46. I, 875.

Cap. vicesimum primum.

V. 5. I, 899.
7. I, 901.
8. I, 901.
11. I, 905.
12. I, 905.
15. I, 403.
16. I, 909.
20. I, 913.
22. I, 915.
23. 24. I, 919.
25. I, 927. Pr. 178.
25. 26. I, 929.
28—31. I, 933.
34. 35. I, 943.
36. I, 943.

Cap. vicesimum secundum.

V. 1. I, 991.
1. 2. I, 979.
3. I, 989. 1031. Pr. 179.
4. I, 989. Pr. 179.
5. I, 989.
6. I, 989.
7. I, 993. bis.
8. I, 995.
9. I, 995.
10. 11. I, 995.
14. I, 1001.
15. I, 1001.
16. I, 1021.
17. I, 1023.
18. I, 1021. 1023.
19. I, 1011. 1019. 1023. bis.
20. I, 1023. 1025. bis.
21. I, 1025.
28. Pr. 179.
30. Pr. 109.
31. I, 1039. Pr. 180.
32. Pr. 180.

V. 33. III, 483.
34. I, 1035.
35. I, 389. Pr. 109. 180.
36. Pr. 180. II, 645.
37. I, 1049.
38. I, 1057.
41. I. 1041.
42. I, 1043. bis.
43. 44. I, 1047.
44. Pr. 180. 181.
45. I, 1047.
46. I, 1054.
48. I, 1055. Pr. 181.
49. 50. I, 1057.
51. I, 1057.
52. I, 1061.
53. III, 509.
54. I, 1063.
56. I, 1081.
56. seq. I, 1065.
61. I, 1079.
63. I, 1081.
64. I, 1075.
66. I, 1081.
66 — 71. I, 1073.
69. I, 1071.

Cap. vicesimum tertium.

V. 1. I, 1083.
2. I, 1089. Pr. 110.
4 — 7. I, 1093.
11. I, 1095.
13 — 16. I, 1095.
17. Pr. 181.
19. I, 1097.
23. Pr. 183. I, 1101.
24. I, 1103.
25. I, 1103.
26. I, 1109.
27 — 29. I, 1109.
34. I, 207. 1113. 1129.
35. I, 1125.
36. I, 1111.
38. I, 1121.
V. 39. 40. I, 1129.
46. I, 793. 1133. III, 617.
47. I, 1139.
48. I, 1139. III, 311.
50. 51. I, 1145.
53. Pr. 183.
55. 56. I, 1147.
56. I, 1157.

Cap. vicesimum quartum.

V. 1. I, 1157.
2. I. 1159.
3 — 8. I, 1167.
9. I, 1171. 1177.
10. I, 1177. ter. II, 185.
11. I, 1177. III, 629.
12. III, 627. bis.
13. II, 185.
18. III, 657.
33. III, 645.
34. II, 185.
35. II, 187. 637.
36. I, 1181. II, 187.
37. III, 645.
40. Pr. 128.
41. III, 637. 645.
42. III, 639.
45. I, 699.
47. I, 1185.
53. Pr. 110.

IOANNIS.

Caput primum.

V. 4. III, 15. 299.
7. III, 15.
9. I, 133.
11. I, 61. II, 235.
12. III, 445.
14. Pr. 184.
17. I, 105.
18. I, 715. III, 245. 453.
19. III, 295.
25. Pr. 185.

V. 26.

V. 26. II, 575.
27. I, 107.
28. Pr. 110.
29. I, 109. 437.
31. I, 109. III, 81.
33. I, 105. 111. III, 205.
34. III, 395.
35. seq. I, 137.
43. II, 51.
66. III, 39.

Caput secundum.

V. 4. Pr. 128. III, 613.
8. III, 175.
18. I, 809. III, 387.
24. Pr. 111.

Caput tertium.

V. 12. III, 125.
14. III, 443.
17. III, 303. 309. 361. 455.
18. III, 195.
22. Pr. 111.
26. I, 425.
29. I, 359.
30. III, 207.
33. III, 233.

Caput quartum.

V. 2. III, 117.
14. III, 287.
21. III, 195.
23. III, 197.
34. III, 139.
38. I, 377.
46. III, 169.
48. III, 167.
50. III, 167.

Caput quintum.

V. 5. I, 343.
6. I, 343.
14. I, 343. 507.
17. III, 13.
18. III, 265. 275.
19. III, 199.
20. III, 379.
22. III, 319.
23. III, 273. 331. 529.
25. III, 415.
27. III, 319.
30. III, 125. 315.
31. III, 299. 333.
32. III, 281.
36. III, 281.
37. III, 303. 333.
39. III, 281.
44. III, 451.
46. III, 355.

Caput sextum.

V. 1—3. I, 585.
5—7. I, 587.
8. 9. I, 587.
17. I, 603. III, 227.
19. I, 597.
21. I, 601.
29. III, 345.
31. III, 247.
35. III, 145.
37. III, 243.
40. III, 247.
44. III, 441. 487. 567.
46. III, 283.
51. Pr. 187. III, 333.
52. Pr. 112.
56. I, 1019. Pr. 187.
66. III, 317.
70. I, 449.

Caput septimum.

V. 1. Pr. 188.
6. III, 559.
12. I, 833. 849.
16. III, 125. 315.
18. III, 281.

V. 20.

V. 20. III, 541.
28. III, 301. 335. 457.
30. III, 73.
34. III, 479.
39. III, 641.
42. I, 21.

Caput octauum.

V. 1. Pr. 128.
3. Pr. 131.
12. III, 15. 203. 295. 445.
13. III, 203. 377. 385.
14. III, 203.
19. III, 335.
20. III, 73.
25. III, 311.
26. III, 127.
28. III, 443. 477.
33. III, 261.
40. Pr. 128. 191.
41. III, 363.
42. I, 43.
46. III, 353.
48. Pr. 192. III, 383.
49. Pr. 192.
56. Pr. 192.
57. Pr. 192.
59. Pr. 114. 193.

Caput nonum.

V. 1. Pr. 194.
8. Pr. 115. 195.
16. I, 497. 673. 833. 849. Pr. 195.
20. III, 533.
22. III, 385. 389.
24. III, 357.
29. III, 279.
31. III, 355.
32. III, 339.
39. III, 343.

Caput decimum.

V. 8. Pr. 195.
11. III, 381.
15. III, 419.
17. III, 381.
17. 18. III, 381.
24. III, 155.
29. III, 91. Pr. 196.
30. I, 789. 847. 937. III, 563. 571.
33. I, 673.
37. III, 415. 491.
38. III, 491. 493.
41. I, 443.

Caput undecimum.

V. 1. II, 431.
24. III, 407.
33. III, 471. Pr. 197.

Caput duodecimum.

V. 3. I, 981.
4. Pr. 197.
5. 6. I, 987.
13. I, 807.
14. I, 799.
23. III, 477.
26. III, 485.
29. I, 683.
31. III, 511.
32. 33. III, 599.
39 — 41. Pr. 14.
43. Pr. 198.
49. III, 457. 577.

Cap. decimum tertium.

V. 1. I, 991.
1. seqq. I, 979.
4. I, 1003. 1011.
10. III, 469.
12. I, 1003.
13. III, 521.
14. III, 461.
22. II, 635.
23 — 26. I, 1025.
25. Pr. 129.
27. I, 1031. II, 629.

V. 29.

V. 29. I, 1029.
30. I, 1027. Pr. 198.
31. III, 559.
35. I, 971.
36. III, 483. 537.
38. III, 483.

Cap. decimum quartum.

V. 1. Pr. 115.
4. III, 487.
6. III, 15. 201. 563.
9. I, 847. III, 9. 305.
13. III, 525.
14. III, 525.
21. III, 581.
26. I, 11.
27. II, 673. III, 637.
28. Pr. 199.
30. III, 511. Pr. 199.

Cap. decimum quintum.

V. 1. Pr. 200.
12. III, 581.
14. III, 523.
15. III, 9.
19. III, 567. 575.
22. III, 113.
23. III, 529. 583.

Cap. decimum ſextum.

V. 7. III, 497.
12. I, 363. III, 557.
13. III, 497. 577.
15. I, 451. 937.
17. III, 639.
22. III, 573. 639.
25. Pr. 116.
33. Pr. 116.

Cap. decimum ſeptimum.

V. 1. III, 73.
7. Pr. 201.
11. Pr. 116. 201.
12. III, 589.
17. Pr. 201.
18. II, 515. III, 639.
21. III, 583.

Cap. decimum octauum.

V. 1. 2. I, 1033.
3. I, 1051.
5. 6. I, 1053.
7. 8. I, 1055.
8. III, 399.
10. 11. I, 1057.
11. I, 1059.
12. 13. I, 1063.
13. Pr. 202.
14. Pr. 202.
15. I, 1065. bis.
17. ſeq. I, 1065.
24. I, 1063.
28. I, 1083.
29. Pr. 117.
29—31. I, 1089.
33—37. I, 1091.
36. I, 59. II, 223. 659. III, 225. 605.
39. I, 1097.

Cap. decimum nonum.

V. 1. I, 1103.
2. I, 1105.
3. I, 1105.
4. I, 1105.
10. 11. I, 1107.
11. II, 647.
12. I, 1107.
14. II, 179.
15. II, 601.
16. I, 1105. 1109. Pr. 203.
17. I, 1109.
19—22. I, 1123.
20. I, 1111.
23. 24. I, 1115.
25. I, 1133.
28. I, 1113.

V. 29. I, 1111.
30. I, 1133. Pr. 203.
31. I, 1143.
34. I, 1119. Pr. 204.
38. I, 1145. Pr. 117.
39. 40. I, 1145.
41. I, 1147.

Caput vicesimum.

V. 1. II, 33.
1. seq. I, 1179. ter.
2. I, 1179.
10. II, 665.
17. II, 661.
19. II, 187. III, 657.
19. 20. I, 1181.
20. II, 675.
22. III, 497.
24. II, 673.
26. III, 657.

Cap. vicesimum primum.

V. 1. Pr. 118.
22. I, 1037.
23. I, 787.

ACTVS APOSTOLORVM.

Cap. 1, vers. 3. I, 1049. 1187. III, 553.
1, 3. 4. II, 191.
1, 7. I, 1037.
1, 8. I, 841.
1, 9. I, 1187. II, 677.
1, 11. I, 131.
1, 12. II, 679.
1, 18. I, 1085. bis.
1, 19. I, 1087.
3, 12. I, 1037.
7, 56. II, 191.
10, 15. I, 1037.
10, 41. I, 1021. III, 657.
12, 12. II, 9.
12, 25. II, 9.
13, 46. I, 71. 841.
15, 37. 39. II, 9.
17, 28. III, 15.
26, 25. II, 203.
28, 25 — 27. Pr. 15.

EPISTOLAE PAVLLI.

Ad Romanos.

Cap. 1, vers. 26. III, 449.
1, 28. III, 449.
2, 4. 5. III, 179.
3, 23. III, 113. 439.
5, 6. I, 763.
5, 10. III, 375.
5, 12. III, 439.
5, 20. III, 343.
8, 9. III, 307.
8, 17. III, 565.
8, 18. III, 565.
8, 32. III, 375.
8, 34. III, 321.
9, 6. I, 61.
9, 33. II, 273.
10, 18. III, 565.
11, 25. I, 799.
12, 1. III, 579.
13, 12. III, 345.
14, 4. I, 263.
14, 9. I, 863.
14, 10. I, 265.
16, 18. I, 281.

Ad Corinthios. I.

Cap. 1, vers. 9. III, 13. 239.
1, 13. III, 107.
1, 24. III, 447.
2, 9. II, 661. III, 35. 373.
2, 10. Pr. 15.
3, 1. 2. III, 129.
3, 19. I, 119.
5, 11. I, 355.

Cap. 8, 6. I, 43.
9, 16. II, 571.
11, 31. I, 261.
12, 4 — 6. Pr. 16.
12, 8. II, 569.
12, 11. III, 497.
15, 24. III, 459.

Ad Corinthios. II.

Cap. 3, verſ. 3. I, 11.
3, 18. III, 585.
7, 10. I, 147.
12, 7. I, 1081.
13, 3. Pr. 15.

Ad Galatas.

Cap. 1, verſ. 15. I, 775.
2, 20. III, 559.
4, 4. II, 23. III, 97.

Ad Epheſios.

Cap. 4, verſ. 13. III, 661.
4, 16. I, 179.
5, 2. III, 559.
6, 12. I, 295.

Ad Philippenſes.

Cap. 2, verſ. 7. I, 531.
3, 19. III, 243.
4, 4. I, 147.

Ad Coloſſenſes.

Cap. 1, verſ. 15. I, 51.
1, 23. I, 911.
4, 10. II, 9.
4, 16. II, 131.
6, 10. I, 911.

Ad Theſſalonicenſes I.

Cap. 4, verſ. 16. I, 953. III, 199.
Cap. 4, 17. I, 551. 933.
5, 3. I, 939.

Ad Theſſalonicenſes II.

Cap. 3, verſ. 9. I, 925.
3, 10. III, 231.

Ad Timotheum. I.

Cap. 4, verſ. 14. II, 475.

Ad Timotheum. II.

Cap. 2, verſ. 19. I, 287. III, 377.
2, 25. I, 525.
4, 11. II, 9.

Ad Titum.

Cap. 1, verſ. 16. III, 113, 283. 335.
2, 11. I, 687.
2, 13. I, 687.

Ad Hebraeos.

Cap. 1, verſ. 1. Pr. 15.
7, 19. III, 35.
10, 20. I, 1137.
11, 17. 19. I, 539.
11, 39. II, 661.
12, 1. I, 761.
12, 14. I, 153. bis.
12, 23. I, 49.

EPISTOLA IACOBI.

Cap. 1, verſ. 13. I, 229.
2, 20. III, 561.
2, 26. II, 191.

Cap. 4, 3. I, 271.
5, 14. 15. II, 91.
Cap. 5, 8. I, 401.
5, 13. II, 9.

EPISTOLA PETRI I.

Caput 4, versus 19. II, 661.

APOCALYPSIS.

Caput 11, versus 3. I, 787.

VITEMBERGAE

LITTERIS CAROLI CHRISTIANI DÜRRII.

CORRIGENDA.

Tom. I.

Pag. 57. verſ. 25. *εὐθὺς*, loco *εὐθός*. 65, 16. *ἐν ἡ Φάτνῃ*. 149, 18. *λέγουσιν· ὁ*. 153, penult. *εἰρηνοποιοὶ δέ*. 165, 1. *κρυβῆναι*. 183, penult. *ἐπιτρέπειν*. 217, 9. *θέατρον*. 245, vlt. atterere. 269, 20. *εὐτονίας*, loco *εὐταίνας*. 283, 21. *παραμυθούμενος*. 288, vlt. aſſimilabitur. 290, penult. *αἴτιος*. 303, vlt. *θάνατον*. 325, 25. *θάψουσι*. 363, 6. *ἀπολοῦνται*. 429, 10. *γνούς*. 437, 7. *ἔκβασιν*. 440, 21. lenis, loco leuis. 443, penult. *ἁμαρτωλούς*. 469, 14. *ὑπὸ τῆς*. 473, 13. *ὁ μονογενής*. 511, 16. *τῆς οἰκίας*. 521, 4. *ῥητα· τῆς*. 576, 22. temere, loco temerarie. 646, a fine 6. rogabat. 689, 4. *οὐσίαν*. 738, 11. tentantes, an in ſermonibus eum. 742, 5. dictum et ipſius. 769. in margine poſt Marc. 10, 30. ante 18, 30. adde: Luc. 773, 16. *πλάττει*. 785, 3. *αἵματος*. 932, 22. haec fieri. 987, 24. *βαλάντιον*. 999, 15. *ἀπορῥήτοις*. 1027, 15. *ποιοτέρου*. 1063, 16. *γυμνοῦ*. 1097, 19. *Φανερώτερον*. 1099, 23. *ζωοδότου*.

Tom. II.

Pag. 33. verſ. 1. *κύριος· οὐδ'*. ibid. 5. 6. *νόσοις*. ibid. 12. *ᾔδεσαν*. Ita enim vterque Codex. 47, 6. *ἀθενῆ*. 59, 15. *συνιέναι, συνιέτω*. 61, 5. *συνιῶσι*.

Tom. III.

Pag. 53. verſ. 31. *παραγέγονε*. 203, 16. *μάρτυρας*. 285, 25. *καθέδραν*. 294, vlt. vocabulis. 320, penult. Dele litteram A. Nec enim ita legit Codex, ſed eſt interpretatio a me adiecta. 651, 5. *δῆθεν*. 652, vlt. opuſc. Mythl. p. 711.

In Praefationibus.

Pag. 9, verſ. 11. alius verſibus. 73, 32. erga te mei. 823, 19. opus perpetuum.

BS2555 .E91 v.2
Commentarius in quatuor Evagelia graece
Princeton Theological Seminary–Speer Library
1 1012 00049 6648